

ISTORIA ROMÂNILOR

A decorative flourish consisting of a central vertical element with symmetrical, flowing lines extending outwards and upwards, resembling stylized floral or scrollwork motifs.

A. D. Xenopol. Istoria Românilor. — Vol. XII.

HISTORIA
ROMÂNILOR
DIN
DACIA TRAIANĂ

DE
A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.
(*1847—†1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

*„Nu sunt vremile sub cârma omului,
ci bietul om sub vreme!”.*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XII
REVOLUȚIA DIN 1848

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

88507.—980

DR 217

X 39

1125

v. 12-14

În acest volum, al XII-lea al lucrării, sunt cuprinse mai ales eforturile politice ale poporului român pentru a se constitui ca organizare neatârnată, mai ales dela 1848 înainte. Bine înțeles că aceste năzuinți se realizează numai în părțile lui mai libere, căci, în acele copleșite de Unguri și de Nemți (Austriaci) dorințele lui de emancipare numai ușor licăresc pe cerul întunecat pentru a dispărea iar în umbra din care răsăriseră.

Unirea, dorința cea mai vie, a poporului român și singurul lui liman de scăpare ajunge a fi înfiripată și pusă temelie unei spornice desvoltări pentru viitor prin alegerea lui Alexandru Cuza ca domn în ambele țări române din poalele Carpaților.

CAPUL I
REVOLUȚIA DIN 1848

Anul 1848 aduce o
mare fierbere în toate
țările locuite de Români.

I

REVOLUȚIA DIN ANUL 1848 ÎN ARDEAL¹⁾

Partida națională liberală ungurească. — Veacul al XVIII-lea adusesese o mare transformare în starea poporului român din cetatea Carpaților. Desvoltarea culturii îi deschisese mintea, și ideea originii romane apăruse pe orizontul întunecatei lui cugetări de până atunci ca răsăritul unui soare strălucitor. Revoluția din 1784 venind în ajutorul țintei filantropice, urmărite de împăratul Iosif al II-lea, adusesese o ușurare de fapt în starea iobagilor și chiar proclamarea în principiu a desființării șărbirei. Tot ea apoi reîntregise în conștiința poporului român unitatea interesului național, ce păruse zdruncinată prin unirea unei părți din el cu biserică latină. Poporul român trezit la viața de sine, îmboldit prin măreția originii sale și necăutând la desbinarea confesională, se va sili de acum înainte să ajungă a realiza de fapt starea la care avea drept, țintă a căreia rostire cea d'întâi se vede în cererea lui pentru drepturi formulată în 1791.

Tocmai însă în timpul când nația română ajunge la conștiința drepturilor sale, se trezește și acea maghiară din letargia în care se afla, și văzându-și puținătatea ființei sale, își pune în gând a o lăți și mări pe socoteala Românilor. Se adaoge deci, pe lângă asupra materială, pericolul desnaționalizării, într'un moment tocmai când poporul român căpătase conștiința individualității sale deosebite. Lupta întreprinsă de el la început numai pentru egalizarea condiției sale juridice, se com-

¹⁾ Pentru acest capitol ne-am folosit de scrierile lui Papiu Ilarian *Istoria Românilor în Dacia superioară* și G. Barițiu, *Părși alese de istoria Transilvaniei*, vol. II, care ne-au scutit în deobște de a mai recurge și la alte izvoare intrucât ele conțin reproduse în extenzo sau în extracte toate fântănele timpului.

plică acuma cu răspingerea încercărilor elementului domnitor de a-i atinge chiar ființa lui etnică, particulară. Pedeparte deci poporul român va fi silit să atace pentru a dobândi, pedea alta să se apere spre a păstra, și ambele aceste tendinți fiind combătute de elementele domnitoare, se va încinge între ele o luptă pe viață și pe moarte, din care revoluția din 1848 a fost numai începutul, iar urmarea dramei se desfășură și astăzi înaintea ochilor noștri. Cu un an mai înainte ca dieta Transilvaniei să răspingă suplica Românilor, cea din Ungaria vota în 1790, ca limba maghiară să înlocuiască pe cea latină în afacerile țării. Limba maghiară însă era foarte puțin cultivată, săracă și amestecată mai ales cu slavona. Spre a se mai curăți ceva de amestec, tot dieta hotărî învățarea ei în școale, încât se poate susține cu dreptul că această limbă au început a se cultiva și înavuți numai dela acel timp încoace. Tot în dieta din 1791 din Transilvania, se ivi pentru prima oară în desbatere ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria, pe care împăratul însă o împiedecă de a ajunge la un rezultat ².

Dieta cea d'întâi, chemată după perioada absolutismului, se adună în 1825, și ea este însemnată prin ivirea unui bărbat, care cel întâi dădu o formă teoretică, logică și strânsă intereselor poporului maghiar, anume comitele Ștefan Szechenyi. Mai mulți deputați aducând imputări guvernului, că nu ar fi dat curs votului dietei din 1790, privitor la învățatura și dezvoltarea limbei maghiare, propuseră totodată spre ajungerea mai deplină a acestui țel, înființarea unei academii ungurești. Reprezentantul Austriei întâmpinând că nu ar exista fondurile trebuitoare pentru creierea unui astfel de așezământ, Ștefan Szechenyi se scoală să ofere venitul său întreg pe un an, 60.000 de fiorini, spre întemeierea academiei. Ca o scânteie electrică propunerea lui Szechenyi trezește entuziasmul adunării; se subscrie în un patrar de oră suma îndestul de însemnătoare de 250.000 de fiorini și academia ungurească este creiată; cu ea însă se naște și întărește și vaza și înrâurirea lui Szechenyi asupra compatrioților săi. Patriotul ungar își desfășură curând planul întreg, din care înființarea academiei era numai întâia verigă a lanțului. Prevăzător și inteligent, el înțelese că poporul unguresc, mic la număr și deci slab în puteri, fără razim, nicăieri decât în propria lui individualitate, trebuia să caute cu orice preț a-și spori numărul, și era aproape gândirea că lățirea lui să se facă pe socoteala celorlaltor nații conlocuitoare cu el pe teritoriul patriei comune, și anume a celor mai slabe din aceleapoare, a Slavilor și mai ales a Românilor. Întâlnind în ba-

² *Siebenbürger Bote* din 9 August 1865, în *Das alte und neue Kronstadt*. II, p. 296, nota citată de Barițiu *l. c.*, p., 525 Comp. p.532 și *Papiu. I. c.*, II, LXXXIV.

ronul Neculai Wesselenyi, din Transilvania, un partizan al scopurilor sale, ambii începură a le da pe față, prin scrieri, în care se proclama ca principiu suprem predominarea ungarilor asupra Slavilor și a Românilor. Szechenyi însă vroia să ajungă la această țintă prin ademenirea elementelor de cotropit, anume dând drepturi tuturor acelor ce vor intra în sânul națiunii maghiare. El combătea deci tendințele egoiste ale magnaților Unguri, care țineau cu atâta scumpătate la privilegiile lor, sfătuindu-i prin întâia sa scriere, *Hitel* (creditul), ca să renunțe la învechitele lor privilegii, să nu mai țină în șerbitute rușinatoare milioane de asemeni, să se supună la plata contribuțiilor, și să nu mai lupte în contra reformelor pe care coroana ar vrea să le introducă. Ungurii, orbiți de interesul personal, nu văzură în propunerile lui Szechenyi, decât desființarea poziției lor de veacuri, și nu interesul cel mare pentru care el lupta. Ei considerară apelul lui drept opera unui nebun, și arseră cartea lui cu paradă în Pesta. Un nobil Aureliu Dessewffy răspunzându-i prin o broșură, *Taglalat* (analiza), Szechenyi, replică prin o a doua scriere, *Vilag* (lumina), într'un chip așa de victorios, încât de acolo înaintea chiar nobilii sunt nevoiți să ia doctrinele lui în băgare de seamă³. Tot pe atunci colegul și prietenul său Wesselenyi publică din parte-i o altă scriere, în care susținea că Maghiarii au dreptul de a cere în schimb pentru favoarea cetățeniei, ungurirea acelor ce aspiră la ea, arătând că acest drept poate fi dăruit numai locuitorilor care sunt în stare a se naționaliza unguri, și în special el prevedea că „țărani în țara noastră numai sub acea condiție să se împărțasească din drepturile naționale și reprezentative, dacă se vor face Unguri într'adevăr. Acest mod, adaoge Wesselenyi, nu este prea exclusiv nici constrângător. Singură învățarea unei limbi se pune ca preț pentru un dar atât de mareț. În ce măsură ar începe a se unguri cu încetul, cei ce acum nu vorbesc ungurește și nu sunt Unguri, în aceeaș măsură ar căpăta și drepturi naționale”⁴. Acești doi bărbați constituiră deci în Ungaria și Transilvania partida națională-liberală; națională fiindcă tindea la maghiarizarea tuturor naționalităților; liberală fiindcă, drept mijloc spre a ajunge la această țintă, întrebuița nada egalizării drepturilor.

Pentru a se putea însă ajunge la efectuarea schimbului propus de Szechenyi, de a se da adecă cetățenia maghiară acelor ce ar lepăda naționalitatea baștinașe și ar adopta pe cea maghiară, trebuia pregătite popoarele, și puse în puțința de a deprinde tot mai bine limba rasei domnitoare. *Dietele atât din Ungaria începând dela 1825 cât și din Transilvania dela 1834 înainte, votează mai multe legi, care urmăreau atare țintă. Așa se*

³ Barțiu, l. c., I, p. 572.

⁴ Papiu, l. c., II, p. XXV.

hotărăște întâi ca limba maghiară să fie întrebuințată în toate daraverele ocârmuitoare și judecătorești, în corespondența între autoritățile eclesiastice și cele civile, în redactarea tuturor matriculelor, în corespondența oficială dela regimentele grănițarești; în sfârșit se mai adaogă dispoziția că niciun act să nu aibă valoare în justiție, dacă nu va fi scris în limba maghiară, și ca în toate școalele din țară limba predării obiectelor să fie cea maghiară ⁵.

Mai mare pericol se ivi însă pentru naționalitățile celorlalte, și mai cu deosebire pentru cea română, din faptul că *mai mulți membri ai lor, fiind primiți în funcții, în urma deprinderii limbei maghiare, începu în sânul naționalităților însăși o răvnă și o plecare către acea limbă, cu învățtura căreia se despoiau însă acei o întreprindeau și de simțimântul solidarității cu propriul lor popor. Elevii prin școală primiau cu plăcere ungurirea numelor. Românii începură a nu se crede civilizați, dacă nu vorbeau limba maghiară; ei iubeau cel puțin a-și împetrișa graiul lor cu cuvinte ungurești, substituite celor românești. Protopopii și preoții cei mai de frunte își trimiteau fetele la învățtura ungurească în Cluj. Damaschin Bojinca susținea pe atunci în o scriere a lui din 1827, că „Românii înțelepște se pun cu diligență spre a învăța limba patriei ungurești, de a căreia dulceață și străinii se răpiau; că nenumărați barbați de nașunea română vorbiau limba patriei, cea ungurească, nu mai puțin ca Ungurii născuți”* ⁶. Curtea episcopului român unit, Lemeny, semăna a curte ungurească, atât de întrebuințată era această limbă, și în 1830 la moartea episcopului Ioan Bob, viitorul episcop țiriu cuvântarea de îngropare în limba maghiară. Chiar în cetatea românilor, seminarul din Blaj, se introdusese limba maghiară; studenții neavând voie să vorbească românește, chip pentru a deprindelatina, vorbiau între ei ungurește. Limba maghiară amenința sub conducerea ungarului episcop Lemeny, să se introducă chiar în biserică, acesta cerând pela 1841 voie dela guvernul transilvan, a tipări în limba ungurească niște cărți liturgice traduse din românește, și tot pe atunci un Român fruntaș reneșat se arăta ca apărător înfocat al maghiarismului, în o gazetă ungurească din Cluj, în contra susținerilor naționale ale gazetei de Transilvania ⁷.

Totuși un avânt atât de îmbucurător pentru Unguri trebuia să se stânjenească din deosebite motive, între care socotim ca cele mai de seamă, întâi schimbarea caracterului propagandei ungurești, din blândă și ascunsă, în violentă și răsturnătoare, prin suplantarea lui Szechenyi de către Ludovic Kossuth,

⁵ *Ibidem*, XXXV și XLII, Comp. I, p. 100.

⁶ *Animadversio in dissertationem hallesem auctore Damasceno Th. Bozsinka*, 1827, citată de Papiu, II, p. CVII.

⁷ Papiu, l. c., I, p. 101-107.

în conducerea politică a poporului unguresc; al doilea, faptul deșteptării conștiinței naționale românești, asupra pericolului ce-o aștepta, pericol dat pe față tocmai prin propagarea violentă a ideii maghiare, și al treilea prin împrejurarea că Ungurii, cu cât își făcea mai mult drum sistemul de maghiarizare violentă, lăsau în părăsire împărțășirea mulțămitelor făgăduite: drepturile cetățenești. Sistemul rece și calculator al lui Szechenyi, nu era deloc potrivit cu firea aprinsă și pornită a poporului maghiar. Apoi o generație nouă se ridicase, crescută în ideile înfierbântate ale maghiarismului silnic; ea vroia să ajungă de îndată ținta întrevăzută de Szechenyi în îndepărtarea timpului; vroia să maghiarizeze în 10 ani (!) națiile eterogene; Szechenyi era lăsat în urmă; metoda recomandată de el nu mai ajungea poporului său, însetat de mărire.

Reprezentant al acestei noi faze a dezvoltării ungurismului fu cum am spus Ludovic Kossuth, slovac unгурit, care lăsa în curând în umbră pe inițiatorul mișcării. El își atrăsese un renume prin un proces și o închisoare suferită, pentru publicarea debaterilor dietale din anul 1836. Căpătând învoirea deschiderii unei gazete, el începe a susține părerile sale în *Pesti Hirlap* dela 1841 înainte. Kossuth era extrem în toate privirile, fără să cunoască nici piedică nici margine planurilor și ideilor sale. El începe o combatere a înrăuririi germane, spunând pe față că scopul final al ungurismului era de a se rumpe din monarhia austriacă. El aprinde tot mai mult mintea Ungurilor, făcându-i să creadă că popor mai mare nu este pe pământ, nici limbă mai bogată ca cea ungurească, îndemnându-i din răspuțeri de a lăți cu toată vigoarea naționalitatea lor, între celelalte popoare conlocuitoare. Răspingând sistemul lui Szechenyi, de a nu buciurma în toate părțile scopul maghiarizării, ci de a-l îndeplini în tăcere și pe nesimțite, el dă pe față motivele ce împingeau pe poporul său a-și impune firea celor de altă origine. El spune curat în ziarul său, „că sau să se topiască toate națiile țării, și să se facă din ele o națiune ungurească mare și tare, sau Ungurii trebuie să piară”; protestează în dieta, unde fusese ales membru, în contra numelui de Croația și desemnarea deputaților acelei țări ca deputați croați, spunând că el nu cunoaște o Croație în țara Ungurească, ci numai comitatele Agram, Veröcze, etc. Kossuth, apoi fără a lua seama că cuvintele sale puteau fi întoarse ca o armă în contra însuș scopului urmărit de el, exalta el și cu partizanii lui, în declamările cele mai aprinse și mai pompoase, prețul pe care-l pune pe limba și naționalitatea poporului său, spunând că „fără naționalitate viața este de prisos”, sau că „atunci când am pierde cuvintele limbii noastre naționale, ne-am pierde și sufletul; a pierde naționalitatea este a muri ca popor; pentru aceea naționalitatea și limba este mai scumpă decât libertatea, căci libertatea pierdută se poate re-

câștiga, iar naționalitatea niciodată. Naționalitatea este acea fisionomie cu care un popor se arată în sânul națiunilor; asemenea fisionomie individuală avem și noi Ungurii și pe aceasta nu voim să o pierdem, pentru că a o pierde înseamnă a muri”⁸.

Apoi dacă așa erau lucrurile, cu ce drept vroiau Ungurii să răpească dela alte popoare bunurile, pe care ei le prăznuiau așa de sus? Pentru ce pretindeau ei ca Români, Croații, Sârbii, Slovacia să se desbrace de naționalitățile lor, spre a îmbrăca pe aceea ungurească, când o atare desbrăcare ei însăși o considerau de crimă, de sinucidere? Unde mai era logica, unde mai era consecvența, care nu poate fi înfruntată așa fățiș nici chiar de interesata viață politică? Înțelegem mai la urmă mijlocul ascuns și pieziș al lui Szechenyi de a fura, de a sfeterisi naționalitățile în folosul acelei maghiare; politica lui Kossuth era însă lipsită până și de bunul simț cel mai elementar, deoarece trezia el însuși pe popoare a apăra ca bunurile cele mai scumpe, în contra Ungurilor, tocmai acele elemente pe care aceștia doriau să le cotropiască în folosul lor.

Opoziția Românilor. — În ce privește pe Români, ei nu întârziară a descoperi ținta de care până atunci nu-și dăduse o limpede seamă, și opuseră îndată toate mijloacele de care dispuneau, spre a scăpa pe poporul lor de primejdia nimicirii. Tocmai pe atunci ocârmuirea Transilvaniei, dorind să aducă în ajutorul ei în combaterea Ungurilor și pe Români, învoi lui Gh. Bariț scoaterea unei foi românești, *Gazeta Transilvaniei*, care apărură la Ianuarie 1839. După ce în primele numere se mărginește a reproduce știri politice din Europa, în numărul din 5 Iunie găsim prima notă împotrivoare Ungurilor, cu prilejul unor bârfeli aduse de ziarul *Erdelyi-Hirado* contra Românilor, privitoare la superstițiile absurde în care ei ar crede. *Gazeta* răspinge cu indignare atare imputare⁹. „Nicăiri, spune Papiu Ilarian, n’a fost vre-odată un organ de publicitate mai bine venit decât *Gazeta Transilvaniei*, chiar atunci în mijlocul nației române. Căci într’atât îngropaseră acum Ungurii, cu constituția lor cea egoistă, tot spiritul în Români, și atâta frică sclăvească băgaseră în ei, cât ar fi crezut cineva că nu poate să se nască vreodată un Român, cu sflitul atât de mare, ca să cuteze măcar a vorbi de nația română, sub coroana și constituția ungurească și pe pământul unguresc, și ce e mai mult să aibă curajul de a apăra în public, că o nație ca aceasta are drepturi egale cu acea ungurească”¹⁰. După ce prima încer-

⁸ Reproduse din cuvântările lui Kossuth și a lui Szemere, în Papiu, *l. c.* II, p. LIII.

⁹ *Gazeta Transilvaniei*, 1839, p. 189.

¹⁰ Papiu, *l. c.*, I, p. 111.

care izbutise fără pericol, deoarece guvernul transilvănean austriac vedea cu plăcere această mișcare, *Gazeta* prinde inimă și începe a lovi din ce în ce mai fără de cruțare în Unguri, revendicând drepturile Românilor și apărând cu energie în contra lor limba și naționalitatea română, periclitată prin apucăturile Maghiarilor. Mai cu osebire înfrunța *Gazeta* pe acei din România renegați care luau apărarea intereselor ungurești; ea amintea între altele cuvintele lui Herder: „cel ce iubește mai mult limba străină decât sunetele cele dulci ale limbei mume, nu este vrednic de numele de om”. La susținerile Ungurilor, despre minunata fire a poporului maghiar, *Gazeta* opunea cugetarea rece, dar adevărată, că nici o națiune nu se poate pretinde constituită mai pre sus de o alta, și dacă era vorba de străbuni, de origine, apoi cu cât mai superioară era cea a națiunii române, coborâtoare din marele popor roman, decât Ungurii, strănepoții salbatecelor oarde hunice și avarice? La pretențiile Ungurilor că Românii ar fi niște venetici în țara ce o locuiau, *Gazeta* opunea continuitatea istorică a neamului românesc pe pământul Daciei, pe care tot acest neam o apăraseră adeseori, chiar după ce încăpuseră sub stăpânirea maghiară. Și pentru a vără amărăciunea în sufletul Ungurilor, le amintea printre apărătorii Transilvaniei, pe lângă Mihai Viteazul, pe care Ungurii îl tratau de cap de bandiți, încă pe Ioan și Matei Corvin, pe care Ungurii, cu toate probele cele mai învederate, se refuzau a-i recunoaște ca de viță română.

Pe lângă această opoziție ivită în organele de publicitate, ea se mai arată și în consistoriul unit dela Blăș, unde am văzut cum sub episcopia ungarului Lemeny maghiarismul propășise atât de mult. Dieta din Cluj din anul 1842 votase două proiecte de legi, în care se răsfrângeau pe deplin doctrinele Kossuthiane, adică îndatorirea tuturor celor care doriau a purta vre-o dregătorie ca să învețe limba maghiară până în zece ani, după care termen era să fie introdusă fără excepție în toate daraverele publice. Proiectul însă mergea mai departe; punea în perspectivă introducerea limbei maghiare și în biserica națiilor ne ungurești, numai puțin în școale, prevăzând anume că și în școala din Blăș, limba de propunere să fie cea maghiară. Cum se auzi în Blăș, despre acest proiect, Simeon Crainic directorul seminariului convocă corpul profesoral întreg, și se făcu un protest în contra acelei plănuite legi. În el se spunea între altele că dreptul nației române, de a se sluji de limba ei în școală și biserică, nu i se poate lua de nimine, fără vătămarea personalității sale naționale, ca nu în zece ani, dar nici în zece secolu nu va asculta de o lege, care-i pregătea peirea națională; ca atare lege ar ațâța încă mai tare ura care exista și până atunci între elementul român și acel unguresc, ațâțare ce ar putea aduce rezultate fatale. Tot odată consistoriul pofteste pe

episcopul român unit, Lemeny, ca să se țină de canoane și să apere interesele bisericii sale contra întreprinderilor străine¹¹.

Pe când Szechenyi susținea că în viața privată, în școală și biserică, să se lese națiilor nemaghiare libera întrebuințare a limbei lor, impunându-le pe cea ungurească numai în daraverile publice. Kossuth și cu Wesselenyi, care se despărțise asupra acestui punct de vechiul său prieten, vroiau să introducă limba maghiară și în sanctuarul vieții private a popoarelor conlocuitoare. Pe când Szechenyi vroia o ungurire mai mult de formă a elementelor neungurești, Kossuth tindea să ajungă la o maghiarizare a inimei însăși, și se înțălege ușor, din deosebirea acestor două ținte, pentru ce poporul maghiar trecuse în partea lui Kossuth și părăsise pe Szechenyi.

Intre proiectele cele mai caracteristice ce umblau pe atunci prin mintea Ungurilor, este și acel a azilelor de copii așa numitele Kişdedovuri, un soi de grădini fröbeliane, în care copii de Români trebuiau să fie crescuți din vârsta cea mai fragedă, sub îngrijirea unor învățători și învățătoare maghiari¹², proiect ce, precum se știe, a fost prefăcut în lege abia în timpurile noastre. Astfel cu cât înaintă timpul, cu atâta Ungurii răpiți de ideile kossuthiane, împingeau cu orice preț la maghiarizarea cât mai grabnică a popoarelor de altă ginte, provocându-le pe aceste, Sași, Croați, Sârbi, Slovaci și Români la împotrivire din ce în ce mai îndărăptnică în contra atentatului pus în lucrare de elementul domnitor asupra națiilor conlocuitoare. Pentru Români, am văzut că tocmai până la 1848, dezvoltarea culturii le și întărise ideile naționale, și între aceste două tendințe atât de protivnice trebuia să se întâmple o ciocnire.

Am văzut aiurea cum Iosif al II-lea folosindu-se de mișcarea violentă a revoluției lui Horia, prin un decret din 21 August 1785, desființase și în Transilvania iobăgia, adică împiedicarea liberei strămutări. Această măsură însă trebuia, pentru a intra în practică, să fie încuviințată și de dieta țării, și aceasta nu se arăta de loc dispusă a o primi, mai ales după o revoluție care băuse atâta sânge de al nobilimei. Împăratul Leopold al II-lea propune în dieta din 1790 întocmirea unui urbariu, adică a unei legi care să reguleze repoartele între proprietari și țărani, recunoașterea ridicării șerbirei iobagilor, desființarea pedepselor trupești aplicate lor și recunoașterea dreptului lor de a dispune de averea câștigată prin muncă. Dieta recunoscă țăranilor dreptul de liberă strămutare, tot însă în

¹¹ Protestul în Papiu, I, p. 246: „fatemur autem sincere non tantum post decem annos sed neque post decem saecula imo nullo unquam tempore, nos, nationemque nostram lege obligari posse, quae moribus ac religiositate periculum ac obicem, nationalitati vero ruinam parat ac interitum”.

¹² Papiu, I, p. 202.

felul aceluia care mai târziu fu concedat prin regulamentul organic țăranilor moldoveni și munteni, între altele îndatorindu-i a-și plăti toate datoriile și de a pune oameni în locul lor. Cât despre urbariu el rămase să se reguleze la dietele următoare. O comisie, întocmi un proiect de urbariu, care trebuia să vină în desbatere în dieta din 1810. În acest proiect se spunea între altele că „urbariul va fi legal, numai dacă prin el nu se vor vătăma *nici-de-cum* prerogativele nobiliare, dacă conservându-se întregi și neatinse drepturile nobililor, nu se vor apăsa aceștia cu nici o greutate”; cu alte cuvinte, dacă se va preface în lege o stare de fapt nedreaptă, pe care tocmai urbariul ar fi trebuit să o prefacă. Țăranii însă reveniau neconținut cu plângeri contra asuprirei lor din partea nobililor, și când împăratul Francisc I trece în 1817 prin Transilvania țăranii îi ese și lui înainte ca și lui Iosif al II-lea, dându-i cu miile suplici și tânguiri. Sub regimul absolutistic ce se întări însă în Austria după încheierea Sfintei Alianțe, (1815), guvernul austriac se gândi a introduce urbariul pe cale autoritară, și pentru a se putea îndeplini lucrul, trebuiau făcut întâi niște cercetări preliminare. Proprietarii unguri speriați de asemenea introduce silită a urbariului, răspândiră intrigi și neadevăruri prin sate, că comisiunea imperială venise spre a cerceta întinderea pământului lucrat de iobagi în scopul de a-i supune la dări potrivit cu mărimea ogoarelor, ceea ce împinse pe țăranii a tainii și micșora întinderea pământului cultivat de ei, și pe care tocmai urbariul plănuit avea de scop a-l lăsa în a lor plină proprietate. Incercarea ocărnuirii austriace trebui însă să rămână neîndeplinită, din pricina turburărilor revoluționare ivite în Italia și Spania, urmate curând după aceea de revoluția grecească și de lupta între Turci și Ruși, sfârșită prin pacea din Adrianopole în 1829. Puțin timp după liniștirea lucrurilor europene, întrebarea urbariului revine iar deasupra apei; și în 1831 se răspândi chiar vestea unei răscoale noue a Românilor în contra magnaților în scopul de a dobândi odată ușurarea nesuferitei lor poziții. Deși această veste era numai o scornitură pentru acel moment, ivirea ei nu arată mai puțin starea psihologică a asupritorilor Unguri, care vedeau neconținut înaintea ochilor lor spectrul revoluției, și în fie ce Român un Horia reînviat.

În dieta chemată din nou în Transilvania, în anul 1834, guvernul propuse iarăși alcătuirea unui urbariu, și această interesare atât de râvnitoare a ocărnuirii austriace de soarta țăranului român, se explică, nu doar din considerații de omenie, ci curat numai din interesul cel foarte real pe care îl avea la descătușarea țăranului din lanțurile iobagiei, care-l ferecau atât de tare de interesul stăpânilor de moșii, încât Statul numai putea trage dela el aproape nici un folos. Se mai temea apoi guvernul austriac că cele ce se zvonise în 1831 dupe o răscoală

a țăranilor să nu devină o realitate¹³. Și dieta din 1834 și cea din 1842 înlăturară însă propunerile împăratului, numind comisiuni pentru studiarea lor, ceea ce era acelaș lucru ca o trăgânare a lor până la nesfârșitele.

Abiã dieta din 1846 se ocupă cu această întrebare, spe-riati fiind nobilii pe de o parte de scenele de măceluri petrecute în Galiția din partea țăranilor răsculați asupra nobililor, pe de alta de amenințarea guvernului de a introduce pe cale administrativă un urbariu provizoriu. Totuși urbariul votat numai de nobili nu putea fi decât codificarea și îmbrăcarea abuzului secular în formă de lege. Intr'adevăr nobilii se folosiră de falsele arătări ale țăranilor din 1819¹⁴, pentru a le îngusta pământurile ce ei le concedau și încă și această concesie se face cu dreptul domnului de a sili pe țăran a lua în schimb alt pământ pentru acel ce l'ar avea, adică bine înțeles mai rău pe mai bun. Pentru acest pământ concedat țăranului, el trebuia să lucreze o zi pe săptămână cu vita sau 2 cu brațele, adică 52 sau 104 zile pe an, pe care domnul putându-le cere toate în timp de vară, lăsa țăranului zilele de iarnă, pe care nu le putea întrebuița la nimic; apoi domnul mai avea voie ca la timp de lucru grabnic, să poată îndoi zilele de lucru pe săptămână, ceea ce lăsa totdeauna facultate stăpânului de a asupra pe țărani. Pe lângă aceste îndatoriri de muncă, în schimbul pământului, țăranul mai trebuia să se învoiască tot în zile de muncă cu proprietarul pentru o sumă de alte nevoi, de acăror îndeplinire nobilii se considerau scutiți tocmai prin desființarea iobăgiei; astfel era dreptul de a lua lemne din pădurea proprie-tăței de a ținea cărciume, măcelării, mori; dreptul de vânt, păscuit, de pășerărit, de piață, de târguri, de vamă, etc.¹⁵. In afară de aceste prestații în muncă mai erau îndatoriți țăranii a da domnilor pământești zecimea din toată recolta lor, pe alocurea nona, adică a noua parte. Nobilii unguri se gândeau însă și la lucruri mici; își aduceau aminte de timpul fericit când țărancele jumuleau de puf pentru ei găștele lor proprii spre a face stăpânilor perine și saltele, pentru dulcea lor odihnă. Se prevăzură deci prin un articol, că țăranul să fie îndatorit a da pe an domnului două găini, doi pui și zece ouă. Mai era dator a-i duce câte un stângen de lemne și a-i face câte două cărături pe an. Iată legea fatală care zugrumă cu totul pe țaranul român, de oarece aproape toată munca lui era răpită de

¹³ Barițiu I, p. 583.

¹⁴ Barițiu I, p. 645 arată deosebirea cea mare între pământul concedat țăranilor de urbariul Ungariei și acel al Transilvaniei. Acel din Ungaria dădu țăranilor 25—50 jugăre (1600 st. □) pământ; acel din Transilvania dela 14—20. Atâta declarase cei mai mulți ce posedau în 1819, pe când în realitate ei avuse mai înainte dela 30—40 jugăre.

¹⁵ Papiu, I, p. 187.

domn, în schimb pentru o fărâmatură de pământ, de pe care nici măcar nu'și putea scoate hrana. La auzul votărei unei legi atât de asupritoare, o mișcare se făcu în toată populația rurală, semnul înainte mergător al revoluției ce trebuia să izbucnească puțin timp după aceea. Raporturile Românilor cu Unguri în Ardeal explică în destul izbucnirea mișcării din anul 1848. În clasa cultă teama pentru distrugerea naționalității române prin măsurile de maghiarizare tot mai aprigi și mai amenințătoare; în poporul de jos, din nefericire nu prea în stare a înțelege primejdia națională, atingerea interesului individual prin îngustarea mijloacelor de hrană, față cu o menținere aproape neschimbată a îndatoririlor de muncă, iată cele două pricini care, lucrând în acelaș sens, aruncară în brațele unei alteia clasa cea de jos și pe acea cultă a poporului român. Ambele trebuiau să lupte spre a impune Ungurilor respectarea vieții intelectuale și materiale a poporului român.

Dacă însă era îndestul stof explozibil în Ungaria și Transilvania spre a provoca o revoluție contra absolutismului unguresc, scânteia ce-l aprinse nu fu decât o așchie din acea sărită în Franța în ziua de 23 Fevruarie 1848. După ce în 13 Mărtie Vienezii imitează pe Francezi, curând după aceea izbucnește și în Ungaria revoluția în contra Austriei, din care apoi se desface revoluția popoarelor tiranizate de Unguri în contra acestora între altele și aceea a poporului român, cu care vroim a ne îndeletnici.

Revoluția din 1848 care se lăți aproape asupra întregii Europe, luă un caracter deosebit după popoarele în sânul cărora ea se desfășură. În Franța ea se colora de tendințele socialiste care frământau pe marea mulțime a lucrătorilor din Paris; în Italia ea avu drept țintă răspingerea stăpânirii străine pentru a constitui apoi întregimea țării; în Germania de asemenea se desvoltară, pe lângă cerințele după libertate, acele după unitate, strâns legate împreună; în Austria din potrivă stat compus din deosebite naționalități, adunate împreună în mod nefiresc, sub supremația istorică a unei minorități numerice, revoluția tinse la desfacerea acestei monarhii în tot atâtea părți câte popoare o alcătuiau, și acelaș lucru se repetă pe a doua treaptă în Ungaria, țară care reclamând dela Austria dreptul liberei ocârmuirii, nu vroia să conceedă aceeași prerogativă popoarelor înglotite sub a ei stăpânire, între care era și poporul român.

Lucrurile din Transilvania. — Iată geneza revoluției Românilor contra Ungurilor, întâmplată în 1848.

Tendințele de dominare și de maghiarizare din partea Ungurilor a tuturor popoarelor conlocuitoare îi punea într-o poziție de tot falsă față cu principiile pe care revoluția lor con-

tra Austriei îi silia să le proclame. Ei cereau autonomia și neatâr-narea față cu monarhia austriacă, însă numai în interesul lor, și spre a putea zugruma mai în voie încă celelalte naționalități pe care dezvoltarea istorică le alipise mai larg sau mai strâns de destinele lor. Departe de a recunoaște și popoarelor supuse lor emanciparea și egalitatea față cu ei, pe care ei le cereau față cu Austria, Ungurii urmând înainte a susține teoriile iubite, proclamau cu aceeași liniște sufletească existența numai a Ungurilor în sânul Ungariei, tăgăduind naționalităților conlocuitoare nu numai dreptul la participarea egală sau proporțională în viața statului lor, dar chiar și aparența unei existenți deosebite de cea a Maghiarilor; cu alte cuvinte Ungurii urmăreau, în revoluția lor, deslipirea de Austria, tocmai în scopul de a putea înăduși mai fără împotrivire pe toate popoarele de altă gîntă cuprinse în ceea ce se numea în de comun Țara Ungurească.

Dieta din 1848, chemată în Ungaria, fu apucată de evenimentele revoluției, și partida liberală-națională, cu Kossuth în frunte, propuse îndată constituirea unui minister deosebit pentru Ungaria, chiar și în privirea războiului, a finanțelor și a politicii externe, și constituirea Ungariei ca stat neatârnat de Austria sub arhiducele Ștefan, încât regele, adică împătatul Austriei, mai păstra o putere numai nominală. Constituția votată în grabă de dietă și consfințită de împărat în ziua de 11 Aprilie, sub apăsarea evenimentelor din Viena, nu amintea prin nici un cuvânt de existență celorlalte naționalități. Ea cunoaște numai o Ungarie și un popor, pe acel unguresc. „Regele e unguresc, țara ungurească, toate popoarele țării sunt ungurești, ministerul unguresc, constituțiunea ungurească, legile ungurești, garda națională și toată miliția ungurească, colorile naționale ungurești și limba țării ungurească”¹⁶. Și spiritul acestei constituții în aparența liberală (care desființa privilegiile aristocrației și punea un capăt robotului, adică muncii silite a țaranului), se dă pe față mai ales față cu Românii, în dispozițiile privitoare, la unirea Transilvaniei cu țara Ungurească. Un număr de 69 deputați ai Transilvaniei trebuiau să fie primiți în dieta ungurească, care deputați erau să fie împărțiți între Maghiari, Secui și Sași: deci și constituția liberală a Ungurilor din 1848 nu se deosebia întru nimic în privirea Românilor de cea veche întemeiată pe uniunea celor 3 nații. Poporul românesc rămânea tot în afară de orice viață politică în țara lui, în care el avea imensa majoritate! Tot această constituție formulează o foarte draconică lege de presă, supunând ziarele la o cauțiune de 10.000 de fiorini și prevăzând pedepse foarte aspre contra editării unor ziare necauționate, contra tipăririi unor cărți a-

¹⁶ Papiu, II, p. 15.

nonime sau fără numele și locuința tipografului. De sigur că partida liberală care triumfa cu Ungaria nu era să se teme tocmai de libertatea tiparului, și dacă se luau astfel de măsuri, se făcea numai în vederea naționalităților de altă fire, lucru ce reiese cu deosebire din pedeapsa de 4 ani de închisoare și 3000 de fiorini amendă impusă aceluia ce ar agita contra perfecte unități a statului unguresc¹⁷. Apoi cum puteau deosebitele naționalități din Ungaria să recunoască o constituție a întregii țări, făcută chip în numele libertății, însă fără a lor participare și numai de către elementul domnitor?

Dintre aceste naționalități, două erau într'o poziție politică mai bună decât Români care nu aveau absolut nici un drept, care nu erau recunoscuți nici într'un chip ca element politic în statul maghiar; acestea erau Croații și Sârbii. Croații păstrase încă individualitatea lor istorică, personificată în funcțiunea banului lor, care se denumia în totdeauna de împărat. Tocmai în ajunul anului 1848 fusese numit în această dregătorie Francisc Iellachich, om de o mare vază și popularitate la Croați. În vederea acestei împrejurări și temându-se Ungurii că planurile lor să nu întâmpine o împotrivire mai ales în Croația, mai scăzuse după izbucnirea revoluției lor, tonul în dietă, și Kossuth însuș, care mai înainte nici vroia să audă de numele de Croația, acum proclama sus și tare că Ungurii vroesc să respecte naționalitatea croată¹⁸.

Sârbii, deși erau lipsiți ca și Români de un cap politic, găsiră un conducător în mitropolitul, mai apoi în patriarhul lor Raiacici, protestând contra nimicirii naționalității lor. Prin constituția din 11 Aprilie, ei își delimitează un teritoriu al lor, pe care l' denumesc de sârbesc, și aleg chiar de Voevod al lor pe colonelul Suplicaț. Ei dau o proclamație în 18 Mai în care spun că, deși nu au de loc scopul de a se rupe de coroana Ungariei și de casa Austriei, totuși revendică dreptul lor de a trăi ca nație deosebită, cu limba și așăzămintele ei. Ungurii nevroid să recunoască Sârbilor nici un soi de drepturi, pornesc în contra lor o armată și se ciocnesc cu Sârbii, făcând să curgă întâiul sânge din împerecherile interne, provocate prin politica ungurescă, cea tot atât de nedreaptă pe cât și lipsită de simț sănătos.

În Transilvania împrejurările trebuiau să fie mai complicate, din pricina amestecului mai mare de interese potrivnice între deosebitele popoare ce o locuiau: Secuii, Sașii, Ungurii și Români. Ungurii și parte din Secui, adoptară îndată constituția maghiară, siliră pe guvernator, comitele Teleki, să arboreze stindardul unguresc, semnul primirei unirei, și se con-

¹⁷ Barițiu, II, p. 24. Papiu II, p. 22.

¹⁸ Papiu, II, p. 24—30.

stituiră pretutindene în garde naționale, împiedicând pe Români de a lua chiar și o singură armă din depozitele publice, Sașii îngrijiți pe deoparte de ținuta amenințătoare a Românilor, le conced drepturile, până atunci cu stăruință refuzate, în teritoriul săsesc, anume acela de a fi aleși ca membri în consiliile comunale româno-săsești, de a putea învăța meserii, și popii lor a primi pământurile trebuitoare care, la caz de lipsă, să fie înlocuite prin lefi¹⁹; pe de altă parte Sașii se temeau de unirea Transilvaniei cu Ungaria și nu vroia să primească deslipirea de Austria, ca buni Germani ce erau. Dacă însă la Sași se amesteca și simpatiile de rasă în ținerea cu Austria germană, popoarele slave și române erau împinse către aceeași politică din interesul lor cel mai lămurit, împotrivirea contra unor tendinți de absorbire și desființare a naționalităților lor, care nu ar fi cunoscut nici o margine, când Ungurii desfăcuți de Austria nu ar fi fost împiedicați de nimeni în năzuințele lor cotropitoare. Aparentele concesiuni, pe cari Ungurii se arătau plecați a le face Croaților, erau numai o vremelnică înșelătorie. Vroiau anume să sdrobiască întâiu naționalitățile celelalte, Români, Sașii, Sârbii, Slovaci cu ajutorul Croaților, și apoi să se întoarcă asupra acestora, spre a le lua înapoi cele ce se prefăcuseră că le conced.

Mișcarea Românilor fu cu atât mai însemnată cu cât la ei lipsia și un guvernator național ca Iellachich care să pună mișcarea anti-ungurească în legătură cu tronul austriac, lipsia chiar și ca la Sârbi un cap bisericesc patriot, care să țină locul celui politic; căci „episcopii Românilor parte s'au abătut dela cauza națională, parte n'au avut inima ca să ocupe strălucita poziție de conducător al ei” Era între fruntașii boierimei lor un bărbat de seamă, Andrei de Șaguna, ales însă prea de curând în această înaltă demnitate pentru a fi avut răgazul trebuitor să-și făurească vaza și autoritatea trebuitoare unui conducător de popor²⁰. Dar în curând Șaguna își arată destoinicia în evenimentele care urmau.

Dar dacă lipsia Românilor un cap oficial, ei simțiau viața lor amenințată, și deci se sculară toți ca un singur om. Primejdia cea mare era unirea Transilvaniei cu Ungaria, cerută cu o energie înfricoșată de elementul stăpânitor și care unire deși era rău văzută chiar de unii aristocrați ai Transilvaniei, nu îndrăsniau s'o combată de frică. Pentru partea din poporul românesc ce-și prețuia naționalitatea, unirea cu Ungaria era tot atâta ca și moartea ei; pentru masele inculte această unire

¹⁹ Concesiunile făcute Românilor de Sași reproduse de *Gazeta Transilvaniei*, 1848, No. 27, vezi și în *Papiuf*, II, p. 272.

²⁰ *Papiu*, II, p. 55. Șaguna fusese ales în 2 Dec. 1847 și confirmat în 5 Fevr. 1848. I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, 1909, p. 60.

era să întărească pe nobili, pe Unguri, și deci apăsarea seculară a lor asupra Românilor, așa de bine documentată prin urbariul din 1847.

Adunarea din Blaș. — Mișcarea izbucni în ziua de 25 Martie 1848 și anume în mai multe puncte deodată: în Blaș prin o consfătuire tainică²¹. În Oșorhei tinerețea se întruni spre a asculta citirea unei proclamații așternute de Simion Bărnăuț, profesor la seminarul din Blaș²², care proclamație puse un capăt șovăirilor de până atunci în mintea Românilor asupra primirei sau respingerii unirei. Bărnăuț punea cu drept cuvânt înainte de toate ca principiu suprem recunoașterea naționalității române, de care Ungurii nici nu vroiau să știe, și întrucât principiul național nu putea decât să fie periclitat mai mult încă prin unirea cu Ungurii, despre o tratare a unei asemenea întrebări nu ar putea fi vorba decât atunci când Românii ar putea-o face ca națiune liberă cu nație liberă. Proclamația lui Bărnăuț aduse pe Români la conștiința adevărată a trebuințelor și interesului lor. Se arătară de îndată mințelor mai luminate, cât de zădarnice erau argumentele aduse până atunci de acei ce sprijiniseră unirea: că adică prin ea poporul românesc din Transilvania s'ar face una cu acel din Ungaria și că s'ar întinde și la Transilvania desființarea iobăgiei. Toate dispăreau înaintea acelei idei mai covârșitoare, a peirei naționalității române, care ar deveni neapărată prin unirea Transilvaniei cu Ungaria. Tinerețea română din Oșorhei, cu Avram Iancu cancelistul în frunte, hotărî ca pentru Dumineca Tomei, să se afle cu toții în Blaș, în jurul profesorilor de acolo, frunțașii inteligenței române. Vestea, acestei adunări a poporului răspândită prin sute de proclamații scrise de mână și redactate de bucovineanul Arum Pumnul, în întregul Ardeal, umplu de bucurie toată suflarea românească. Toți se așteptau dela ea la lucruri mari: inteligența la mântuirea de supremația maghiară; poporul de rând la scuturarea iobăgiei îngreuietă încă, în loc de a fi ușurată, prin urbariul din 1847. Pe cât însă se bucurau Românii, pe atâta se temeau și se încruntau Ungurii de adunarea românească. Măsurile cele mai aspre, proclamarea stărei de asediu, amenințarea celor ce vor merge la adunare cu punerea în țapă, iată mijloacele draconice, prin care Ungurii vroiau să opriască avântul poporului român. Și cu toate acestea Ungurii, Secuii și chiar Sașii cei potrivnici unirei țineau adunări în toate părțile. Lor le era însă permis, deoarece erau națiuni recunoscute; Românilor însă nu; dovadă că și acuma în mijlocul zbierătelor Ungurilor după libertate, se gândeau la dânsa

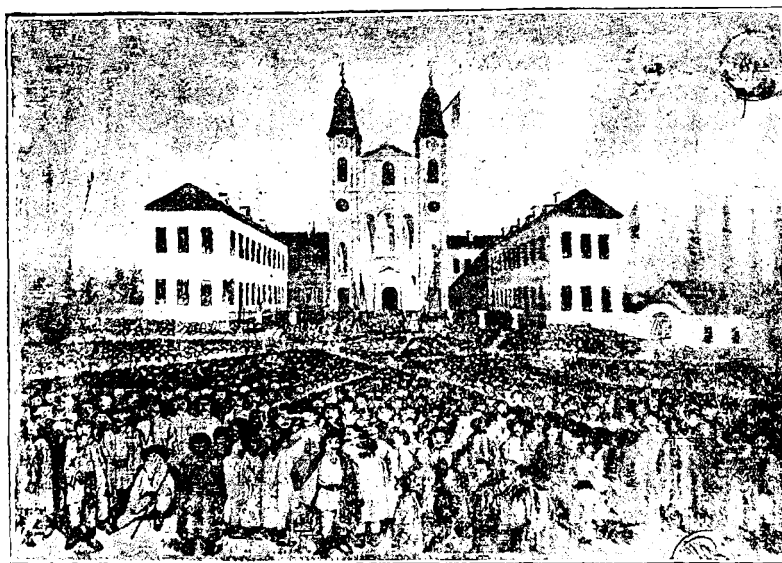
²¹ Păcățianu, *Cartea de Aur*, I, p. 252.

²² *Ibidem*, p. 250.

doar numai pentru ei. Neputând împiedica însă întrunirea unei adunări, fără pericolul de a provoca lucrul de care tocmai se temeau dela ținerea ei, revoluția, guvernul transilvănean caută prin intermediarul episcopului unit Lemeny, partizanul Ungurilor, ca să se adune un sinod în locul unei adunări naționale. Inteligența română cunoscând însă plecarea către Unguri a episcopului și a celor mai mulți din protopopi, luptă din răsuputeri ca să se țină o adunare a poporului în care mai ales să fie reprezentați numeroși delegați sătești. La sfârșit guvernul fu silit să cedeze și învoi întrunirea unei adunări naționale, a poporului Român în Blaș, însă pentru a zădărnici pregătirile făcute, și a face pe o mulțime de oameni săraci să vină în zadar până la Blaș, învoirea fu dată pentru alt termen decât acel hotărât de Dumineca Tomei, anume pentru 3/15 Maiu. Pe de altă parte însă neputându-se împiedica sosirea celor mai mulți delegați pentru Dumineca Tomei, schimbarea termenului aduse Românilor, slujba cea minunată că ei ținură două adunări în loc de una, din care cea din Dumineca Tomei fu o pregătire pentru cea mare dela 3/15 Mai. Incă la adunarea din Dumineca Tomei mai mulți oratori arătară mulțimei scopul pentru care fusese chemată. „Noi ne-am adunat, frați Români, ca să dăm de știre celorlalte nații din țară, care au domnit până astăzi peste noi pe nedreptul, că șerbi mai mult nu vrem să fim, ci vrem să fim liberi; noi nu vroim să domnim peste alții; dar nici nu vom mai suferi, noi cei mai numeroși și cei mai vechi locuitori ai țării ca să se mai facă vre-o lege în această a noastră țară fără știrea noastră”. Se vede deci modul ghibaciu cum conducătorii mișcării căutau să uniască către ei masele poporului, apăsând mai ales asupra nevoiei celei mai simțite de ele, înlăturarea șerbirei. Totuși atât de bine știuse agenții conducători să prelucreze masele, încât, lucru la care ne-am putea mai cu greu aștepta, ele răspunseră în totul la ideile lor, și în privirea curat politică a chestiunii. Când reprezentanții Ungurilor veniră în mijlocul Românilor adunați, pentru a-i îmbia să se retragă, urmând a se ținea adunarea cea învoită de guvern la 15 Maiu, și spunându-le între altele că Ungurii vroiau binele Românilor, că iobăgia se va șterge, căci se va uni țara Ardealului cu cea ungiurească, și atunci Românii vor fi asemenea Ungurilor, din toate părțile se auziră între grupele de țărani răsunând vorbele: „nu ne vindem țara, nu vrem să știm despre unirea cu Țara Ungurească pe care vrem să o facă domnii fără știrea Românilor; vrem înainte de toate să fim liberi în țara noastră; ca șarbi nu putem face învoieli cu țări străine; după ce vom fi o nație liberă, vom vedea apoi cu cine avem a ne uni; iobagi însă jurăm nu vom mai fi, ori vor șterge domnii iobăgia ori nu”. „Nu ne unim până nu e rădicată nația română la acel rang politic, de care au desbrăcat-o nația maghiară, sasă și

secuiască”²³. Mai ales o idee însemnată, care trebuia să aliepească și mai mult pe masele poporane de conducători pătrunsesse în ele, anume teama că dacă ar primi unirea cu Ungaria Ungurii devenind atunci mult mai puternici și în Transilvania ar putea să întărească asupra lor iobăgia, pe care acuma se oferiau să o șteargă. Aceasta fu ideea care uni mai ales într’o singură voință grămezile poporului, ce se gândeau bine înțeles mai mult la interesul lor privat, cu inteligența română, care avea privirile sale ațintite mai cu deosebire asupra cauzei naționale.

Adunarea Românilor la Blaj, 3 Mai 1848.
Copie fotografică după un tablou în ulei de pictorul Petcu.
Colecția Academiei Române.

Tocmai pe când se rostiau cuvântările din partea conducătorilor către popor, prin care căutau să întărească în el, odată cu apărarea drepturilor sale, reînvierea conștiinței naționale, sosi Simion Bărnuț, bărbatul dela care am văzut că plecase toată mișcarea antiunionistă. El este primit cu un entuziasm nedescrribibil. Țăranii deshamă caii și trag ei înșii trăsura lui până în piața Blașului, cu toate că Bărnuț le spunea că nu era acum timpul a se înjuga ca vitele, că destul robise ei până acuma și că le venise timpul de a fi oameni liberi. Bărnuț însă ca om înțelept, știind puterea pe care o avea asupra popo-

²³ Păpiu, II, p. 137. Textul în Păcățianu, *ibidem* p. 257.

rului, îl îmbie să rămână liniștit, să urmeze înaintea cu munca către boieri până șărbirea a fi desfăcută pe o cale legală și-l roagă să se ducă deocamdată acasă, spre a reveni la 3/15 Maiu, ziua adunării celei mari. Poporul care refuzase ascultare atât comisarilor unguri cât și episcopului ce-l rugase în acel sens, ascultă de glasul lui Bărnăț și se împrăștie. În răstimpul dela Dumineca Tomei până la 3/15 Maiu, Ungurii lucrară din rășputeri pentru a împiedica adunarea cea mare. Arma întrebunțată de ei era mai ales ponegrirea și calomnia conducătorilor mișcării, pe care îi arătau de oameni cumpărați de Sași, pentru a lucra în contra unirei. Li se mai imputa apoi că ar fi agenți rusești, sau că ar favoriza ideea contopirei tuturor țărilor române într'o singură unitate sub stăpânirea Austriei, tendința reconstituirei Daciei vechi, de atunci stigmatizată de Unguri cu epitetul de daco-românism. Cele d'întăiu imputări erau curate născociri menite a ponegri mișcarea Românilor. Cât despre aceasta de pe urmă a tendinților daco-romane, ele deși puteau să existe de pe atunci în adâncul minții unor Români, mai departe țintitori cu gândurile lor, nu apăruse nicăiri la lumină, ca rostire a cugetelor românești. Și într'adevăr partida liberală din principate avea îndestul de lucru să lupte în contra protectoratului rusesc, iar cea din Ardeal contra absolutismului maghiar, pentru a se gândi la planuri mai îndepărtate. Lucru însă curios și cam neașteptat, planul unui stat daco-român sub oblăduirea Austriei, răsări în capul Sașilor din Ardeal, tot ca un mijloc de a combate unirea cu Ungaria, fiind convinși Sașii „că naționalitatea germană va putea subsista lângă cea daco-romană, și se va putea desvolta la tot mai mare grad de desăvârșire politică, intelectuală și religioasă și încă pe temelie națională germană; pe când lângă naționalitatea ungurească numai poate subsista de aci înainte nici o altă naționalitate, fără a se lepăda de sine însăși”²⁴. Un rău mai mare făceau însă cauzei naționale a Românilor, susținerile unor Români parte cumpărați de Unguri, parte chiar cu gând curat care urmau mai departe a sprijini unirea, punând mai ales în lumină foloasele ce ar rezulta pentru țărani, din egalizarea condiției lor, cu acea a țăranilor din Ungaria, prin desființarea iobăgiei. Din fericire pentru poporul român fruntașii inteligenței și a culturai române din Ardeal, Bărnăț, Buteanu, Iancu, Cipariu, Bran, Laurian se plecaseră cu toții spre părerea protivnică unirei și izbutise a face să pătrundă convingerea lor și în masele poporane, mai als prin mijlocirea ideei arătate mai sus, că după unire

²⁴ Broșura pastorului sas Roth asupra foloaselor întemeierii unui stat daco-roman editată anonim sub titlul: *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche daco-romanische Monarchie unter Oesterreich's Krone*, Mai 1848. Hermannstadt. Extracte din ea în Papiu, II, p. 179—186.

Ungurii, devenind mai tari, vor reintroduce iobagia momentan desființată. Izbânda ideei naționale asupra acelei unioniste se văzu mai ales din împrejurarea că *Organul Luminărei*, al lui Timotei Cipariu din Blaș, care până la Dumineca Tomei apăraseră cauza unirei, după aceea zi părăsește această idee și devine unul din cei mai focosi sprijinitori ai interesului național.

Guvernul unguresc vroia cel puțin să despartă adunarea Românilor în două tabere, cea a uniților și a neuniților, micșorând astfel însemnătatea lor. Românii însă care la 1791 reclamaseră împreună chiar prin organul episcopilor lor, fără a căta la desbinarea confesională, erau să cate ei acuma la dânsa, când organul protestărei nu mai erau capii religioși, ci însuși poporul cel chinuit? Aice se văzu încă odată că unirea cu biserica Romei dacă nu adusesese poporului român nici o alinare a suferințelor, însă nici nu aruncaseră sămânța discordiei între ei. Dacă erau deosebiți în confesiune, erau tot una în suferinți, și nu era vorba acuma de dobândirea cerului pe cea lume și de scăparea de iadul din aceasta depe pământ.

Adunarea deci se întruni alcătuită din Românii veniți „cu merinde în spate” din toate părțile țării, în frunte cu preoții lor sau cu tinerii agitatori cari parcuseră țara chemând pe tot poporul la Blaș, locul mântuirii. Cu o pornire neoprită, căreia în zadar căutau Ungurii a-i pune piedici, începură să curgă din toate părțile grămezi de oameni din ce în ce mai numeroase către locul întâlnirii.

Numărul celor adunați era însemnat, peste 40.000 de suflete. Neputând încăpea lumea la ședinți, necum în biserică cum era dorința guvernului, dar nici măcar în piața Blașului, se hotărî ca ele să se țină pe câmpia din apropierea orașului, care lua de atunci numele de Câmpia Libertății. Deși proporțiile adunării din 3/15 Maiu întrecea pe înzecitele pe acele ale adunării din Dumineca Tomei, totuși ordinea cea mai exemplară predomină și aice și nu fu turburată un singur moment, dovedind deci cât de zădarnică era din acest punct de vedere teama Ungurilor, despre apucăturile unui popor *necult* când s'ar vedea în așa de mare număr. Românii în marea lor majoritate erau neculți în adevăr, în sensul posedării de cunoștinți, pentru că regimul neomenos sub care zăcuse le împiedicase sistematic dobândirea lor; dacă ei însă nu le posedau, erau plecați către ele, pentru că erau odraslele unui popor civilizată, care lăsase ca moștenire în sângele lor apucăturile culturale. Cât se deosebiau ei de Ungurii, cei pretinși cultivați, la care nici-o adunare nu se putea ține fără capete frânte și pericolul existenței? Ceeace menținea înadevăr rânduiala în adunările omenești este disciplina morală, stăpânirea de sine și cugetul drept, însușiri ce se regăseau în chip mai dezvoltat la coborătorii Romanilor decât la acei ai Hunilor și Avarilor. Gene-

ralul Schürter care asistă la rugăciunea făcută de episcopul neunit, Andrei Șaguna, pentru împăratul, la deschiderea ședinței din 3/15 Mai, mărturisește că „adunare de popor atât de numeroasă și totuși condusă cu atâta rânduială, și care să documenteze atâta cultură și seriozitate, atât entusiasm nobil, n'a văzut încă în toată Europa”²⁵.

Cuvântarea lui Bărnăț. — În o adunare atât de numeroasă se aflau fără îndoială și reprezentanți români ai ideilor maghiare și cu deosebire de acei ce susțineau unirea cu Ungaria. În cuvântarea rostită de Simion Bărnăț în Biserica din Blaș, în întrunirea pregătitoare ce preceda deschiderea adunării, și anume în ziua de 2 Mai 1848, el aduse argumente atât de convingătoare, încât partizanii unirii amuțiră pentru tot restul decursului adunării, temându-se mai ales a nu provoca în contra lor furia poporului. În acest discurs memorabil, tot atât de elocvent pe cât și de adânc de cugetat, tribunalul adunării ardeleni din 1848, Bărnăț, își pune toate silințele pentru a dovedi nenorocirile ce ar urma pentru poporul român din primirea unirii. El începe cu o privire istorică asupra rapoartelor dintre Români și Unguri dela așezarea acestora în Transilvania, dorind ca „cuvântarea lui așa să facă pe cei ce-l ascultă a simți cei 944 de ani de umilire ai Românilor cum simte șerbul una zi de robit în care a lucrat de dimineață până în seară, flămând, ars, de sete și bătut”. El arată apoi că Ungurii nu erau așa de sălbateci când veniră asupra pământului Românilor, cum s'au făcut după aceea mai târziu; că ei sunt mai barbari astăzi de cum erau cu o mie de ani mai înainte. După aceea expune drepturile de care Români se bucurau sub Unguri, și cum aceste le fură treptat și pe nesimțite răpitate; analizează unirea din 1437 a celor trei nații contra Românilor, a căreia întâie urmare fu încătușarea lor sub legile cele barbare și neomenoase ale tripartitului unguresc, arătând toate monstruoasele lui dispoziții în potriva Românilor. El caracterizează chiar legile precum și constituția impuse Transilvaniei de Unguri, ca „documentele barbariei celei mai de jos; că dreptul unguresc calcă în picioare pe o mulțime de ginți, desbrăcându-le de demnitatea omenească, răpindu-le toate mijloacele de cultură și apărare, dând toate bunătățile și onorurile țării aristocraților, iar pe popor îl încarcă cu greutate și-l dau legat în mâinile nobililor ca pe o vită”. Trecând după aceea la analiza aprobătelor constituții, Bărnăț arată cum Ungurii nu se mulțumiră numai a desbrăca pe poporul român de toate drepturile sale, „ci încă îl și calomniază, zicând că este o nație de jos”. Atare

²⁵ Cuvintele lui, reproduse de Papiu, II, p. 231.

tratare a națiunii române împinse pe nobilimea ei să se maghiarizeze, spre a-și apăra astfel viața individuală; iar poporul rămas singur căzu tot mai adânc sub barbara și neomenoasa asu-

Simion Bărnuț
Colecția Academiei Române.

pire. „Iată că acum îi scot pe iobagi la sapă, la seceră sau la alte lucruri, îi mână cu alunul din dărăt de se înalță pulberea în urma lor, ca în urma carelor ce fug pe drumul țării; când e bărbatul la cărat de grâu, de fân, de vin domnesc, au eu aratul în

pământul domnesc, atunci femeea e în curte la cernut, la dires, la scos de cânepă, la tors; casa țăranului e rămasă numai în îngrijirea pruncului din leagăn. Când e timp frumos țăranul lucră la domni, când plouă vine la lucrul său; când a sfârșit lucrul stăpânului, numai în deșert mai aruncă el sămânța în pământ, căci a trecut timpul semănatului. Afară de acesta, prestațiile cele multe, zecimile, găinele Crăciunului, mielul Paștilor, puii și ouăle și cupele de unt, afră de vacile cele grase și de pieile de vulpe pe care le dădeau înainte popii românești. Sunt și aristocrați care bagă în jug pe oameni și grapă cu ei". Astfel de tablouri scoase din viața reală și care aveau ecou în inima fiecăruia, trebuiau mai ales să facă simpatic pe oratorul ce le rostia, și să-i dea asupra țăranilor o autoritate aproape neîmpărțită. „Românii, urmează mai departe Bărnuț, văzând soarta lor desperată, alergă la unirea cu biserica catolică, spre a mai scăpa de suferinți; dar și acea jertfă fu zadarnică; ademenitoarele făgăduinți se sparseră toate în fum. „Să jurăm că nu ne vom lăsa să ne mai înșele; să jurăm că nu vor mai putea turbura pacea și buna înțelegere a noastră, nici iezuiții, nici călugării sârbești, nici misionari Strigonului, nici agenții națiilor străine chiar și când s'ar îmbrăca în vesminte de preoți și episcopi românești; să jurăm că nici diavoli iadului nu vor mai putea rupe legăturile iubirii frățești cu care e legată adunarea aceasta și printr'înșa toată nația română. Să jurăm fraților și ca frați de un sânge să eșim la luptă împotriva aceluși dușman al naționalității noastre, ce vine cătră noi cu flamura de uniune nouă cu Țara Ungurească!" După ce termină cu schița istorică, înconjurând cu înțelepciune revoluțiile Românilor și cu deosebire acea din 1784, de care era periculos a se ocupa într'o adunare atât de pornită contra elementului asupritor, și care trebuia menținută în ordine spre a nu da prilej la cruzimi și măceluri. Bărnuț ajunge la planurile de ungurire ale Maghiarilor, asupra celorlalte naționalități conlocuitoare și cu deosebire asupra Românilor; arată că prin unirea consimțită de Români, Ungurii vreau să pună și de drept mâna pe Ardeal, pe care acum îl au numai de fapt, și contopind Ardealul cu Ungaria să creeze o singură mare patrie ungurească: „Înțălesul cel adevărat al unirei nu este altul, fără numai să ne dăm pământul nostru Ungurilor, pământ proprietate adevărată a națiunii române, câștigat cu bună dreptate înainte cu vre-o mie șapte sute ani, și ținut de atunci și până azi cu multă sudoare și osteneală". Dar fiindcă Ungurii tocmai susțineau că prin unire departe de a lua proprietatea cui-va, vroiau să facă proprietari și pe acei ce până acum nu erau, adecă desființând iobăgia, apoi Bărnuț obsearvă tocmai aci cu atâta elocvență pe cât și bun simț, că „Ungurii numai lor își dau proprietatea pe care se fac a o da Românilor; pentru că în ora când se va proclama unirea, șter-

gându-se șerbitea, se vor șterge tot odată și națiile, afară de cea ungurească. Numai aceasta va rămânea vie și proprietară înaintea legii, iar proprietatea națiilor omorâte prin lege va sluji Ungurilor de spese pentru îngroparea acestora însăși: dacă Ungurii ar voi să dea îndărăt proprietatea la domnii cei adevărați precum se laudă că o vor face, atunci ar recunoaște mai întâi existența națiilor care locuiesc împreună cu ei; căci aceste sunt domnii cei eminenti ai pământului, ca cele ce sunt nemuritoare; apoi indivizii oamenilor muritori". Bărnăț adaoge încă ca Românii nici nu au nevoie să-și jertfească naționalitatea pentru a scăpa de iobagie, de oarece aceasta se va reduce și dacă nu se va uni, pentru că i-a venit timpul să cadă, ca o instituție barbară ce nu mai poate hălădui în o epocă de lumină. Prin urmare s'ar nimici naționalitatea română; prin urmare toate libertățile care i se pun în perspectivă, prin constituția ungurească, nu sunt decât niște momeli înșelătoare, întrucât pentru a le dobândi trebuie să jertfești tocmai bunul cel mai scump, firea particulară națională. Bărnăț pune principiul cel foarte adevărat, că *libertatea fiecărei națiuni nu poate fi decât națională, de oarece libertatea este apărătoarea bunurilor vieții, și cel mai mare este tocmai naționalitatea.* Dacă se va scoate limba română din biserică și din școală, de ce folos va fi libertatea, căci chiar cultura minții românești va fi împiedicată, atare cultură fiindu-i introdusă prin un organ străin de gândire. „Așa dar Românii mai întâiu să se uniască între sine spre acest scop dela Nistru pânăla Emus și dela Emus pânăla Tisa, apoi să se unească cu celelalte familii române pentru identitatea limbei și cumnăția cea firească a cugetelor și simțimintelor. Așa îi vedem pe Germani și Italieni foarte uniți întru înaintarea științelor și artelor cu toate că sunt despicați în mai multe guverne; însă unitatea limbei îi leagă pe toți". Bărnăț combate după aceea ideea că unitatea Statului nu poate fi menținută decât prin unitatea limbei, aducând pe lângă alte multe argumente logice și exemplul Svițerei, a Belgiei, unde se lucrează în două sau trei limbi, fără a se atinge întru nimic integritatea Statului. El arată însă adevăratul motiv care se ascunde sub această fățarnic, anume tendința Ungurilor de a se conserva pe sine ca să nu piară, pentru puținătatea lor, și pentru aceasta vroesc ei să înghită pe români și pe Sârbi. „Cine poartă vina dacă au ajuns nava ungurească între Scila și Caribda? Ce ursită rea îi împinge să ridice asupra-și toate vânturile, când a trebuit să le aline; să înmânie pe toți dumnezeii, când ar trebui să-i îmblânzească? Ce politică e despre partea lor, de se pun cu atâta putere împotriva națiilor, cu care ar trebui să lege cele mai tari legăminte, ca să-și apere ființa comună de dușmanii comuni?" Cum au nevoie Ungurii a se ocârmui de dregători naționali, așa au nevoie și românii. Cum nu pot pertracta Ungurii în alte limbi daraverile lor, așa nu pot

nici românii, și precum Ungurii nu pot învăța în școlile lor decât în limba ungurească, astfel nici Românii nu pot întrebuința o alta decât pe a lor proprie. O natură le-a născut pe toate națiile, o iubirea le-a vărsat în inimă spre limba lor, un simțimânt de onoare bate în inimile tuturor și un scop le-a prefript tuturor, și acest scop nu se poate ajunge dacă va domni una peste alta, ci numai domnind un drept egal peste toate. Au doară Ungurul are privilegiul de a-și iubi limba mai ferbinte decât Românul pe a sa, și să fie mai mândru cu originea sa cea scitică decât Românul cu cea italică? Așa este, fără de naționalitate nu e libertate, nici lumină nicăeri, ci pretutindenea numai întuneric și amortire. Ce este apa pentru pește, aerul pentru sburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru oricare popor; într'nsa ne-am născut, că este mama noastră; de suntem bărbați ea ne-au crescut de suntem liberi într'nsa ne mișcăm; de suntem vii într'nsa trăim; de suntem supărați ne alină durerea cu cântece naționale; prin ea vorbim și astăzi cu părinții noștri care au trăit înainte cu mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea peste mii de ani, și iată că unirea cu Ungurii acum vrea să frângă și să smulgă această ancoră de mântuire, vrea să strice acest organ al vieții românești, vrea să răpească dela români libertatea cea depe urmă! Posteritatea română se va mira de nesimțirea noastră și ne va blestena în morminte că am acsultat cu nepăsare sentința de moarte a gintei noastre, că nu am recurs chiar la cele din urmă mijloace pentru sporirea neamului român, că nu ne-am ridicat toți pentru unul și unul pentru toți, ca să depărtăm dela strănepoți această infamie nemeritată. Au nu ar fi lucru mai strălucit și mai măreț înaintea oamenilor și a dumnezeirei, ca să ne oștim pentru nemurire și mai bine să descindem toți în morminte la părinții noștri, încoronați cu glorie, decât să lăsăm o ocară vecinică moștenire nefericiților noștri strănepoți", și așa mai departe pe un ton din ce în ce mai fierbinte, până la sfârșitul acestui monument neperitor al elocvenței politice române ²⁶.

A doua zi, în adunarea generală, Bărnuț propuse următoarele rezoluții, care fură votate în unanimitate de către întreaga adunare, pusă în cunoștința lor prin repetare depe tribune secundare împrăștiate în masa celor adunați.

I. Câmpul acesta pe care se ține prima adunare națională română din Transilvania, într-o eternă aducere aminte a acestei lucrări glorioase, se va numi câmpul libertății.

²⁶ Discursul lui Brănuț reprodus de Papiu, II, p. 307—363. Cu nedrept învinuște A. Russo în articolele sale *Cugetări în România literară*, 1855 limba lui Bărnuț din această cuvântare, spunând că „bieții români nu înțelegeau nici de cum”. I. Lupaș. *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 69, nota 1.

II. Nația română se declară că are să rămână de a purura statornic credincioasă înălțatului împărat al Austriei și marelui principe al Transilvaniei și augustei case austriace.

III. Nația română se declară și se proclamă de națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertății egale.

IV. Nația română depune jurământ de credință către împărat și către patrie²⁷. După votarea acestor rezoluții urmează jurământul care, săvârșit de o mulțime așa de mare, dobândi un caracter de tot înălțător.

Aceste rezoluții fură apoi dezvoltate în ședința a doua, din 4/16 Maiu, specificându-se mai amănunțit drepturile cerute de nația română, care sunt: independența ei națională în privirea politică; reprezentanți în dieta țării în proporție cu numărul său; dregători în ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporție; întrebuințarea limbei sale în toate trebile ce se ating de ea, atât în legislație cât și administrație; Români să poarte acest nume ca oficiali și nu acel de Valah; biserica să rămână neatârnată de oricare alt cult, egală în drepturi, și foloase cu celelalte biserici ale țării; scaune în dietă pentru episcopi; desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire și acea a dijmelor; libertatea tiparului și a întrunirilor; libertatea personală; tribunale de jurați cu debateri orale; garda națională; înființare de școli românești în toate satele, de gimnazii, institute militare și seminarii preoțești, pe unde s'ar cere trebuința, și acea a unei universități române cu libertatea învățământului; împărțirea dărilor proporțional cu averea fiecăruia; întocmirea unei constituții noi pentru Transilvania; în sfârșit punctul poate de căpetenie al tuturor rezoluțiilor, că națiile conlocuitoare să nu iee în dezbateri cauza unirei cu Ungaria, până când nația română nu va fi constituită și înzestrată cu vot deliberativ și decisiv în camera legislativă, protestând ea în contra unei uniri încheiate fără a ei participare²⁸.

Adunarea din Blăș îndeplinise un mare act în viața poporului român din Transilvania. După lungi secolii de amorțire și suferinți, după încercări de îmbunătățire a soartei lor pe calea concesiilor sau pe acea violentă a protestărilor revoluționare, poporul român cerca acum o alta, acea a revendicării dreptății pe calea pacinică, dar amenințătoare și ea, a unei impunătoare manifestări poporane. Fiecare mod de procedare

²⁷ Barițiu *l. c.*, II, p. 110. După protocolul ședinței I (p. 119). Papiu, II, p. 232 dă rezoluțiile în 5 puncte, mai adaogând că I: „Adunarea se proclamă de adunarea națională a națiunii române din Transilvania”, punct ce nu se află în protocolul adunării.

²⁸ După protocoalele oficiale reproduse de Barițiu, II, p. 120—124.

era conform cu spiritul timpului în care el se petrecuse, și acum în veacul libertății, Românii credeau că e de ajuns de a proclama drepturile lor netăgăduite spre a le dobândi. Cât trebuiau să se înșele ei, crezând că vor putea izbuti a pune cu liniște mâna pe o poziție ce li se denega de atâtea veacuri ! Și cu toate acestea cu câtă orânduială și cu câtă vrednicie se ținuse această uriașă adunare, când este știut în întrunirile mari de oameni ce ușor se pot abate pe căi rătăcite. Insuși comisarii unguri care priveghiaseră adunarea nu putură face altfel decât să recunoască prin raportul lor „decursul într'adevăr admirabil al adunării” atribuind această orânduială în întâiul loc conducerii înțelepte a episcopului Andrei Baron de Șaguna care alergase în grabă să prezideze adunarea ²⁹.

Alte adunări mai mici în număr dar care tindeau tot la manifestarea dorințelor românești fură : una la Pesta convocată de Manuil Godeu și Ioan Dragoș care redactară petiția neamului românesc din Ungaria și Banat, și care întemeindu-se pe faptul că Românii ar fi una dintre cele mai vechi nații ale Ungariei, cer în întâiul loc despărțirea de către Sârbi în toate trebile bisericesti și scolastice. Această adunare din capitala Ungariei se ținu în ziua de 21 Mai. Altă adunare se întruni la Lugos de către Eftimie Murgu, fruntaș bănățean și om învățat. Adunarea este chemată tot în protriva Sârbilor pe care Eftimie Murgu îi ura de moarte și de prigonirile cărora fugise pela 1831 în țările Române, unde fusese câtva timp profesor, iar când sună clopotul revoluției alergă iar în țara lui ³⁰.

Cât ținură Ungurii în seamă hotărârile adunării din Blăș se văzu curând după aceea, în dieta Transilvaniei care se deschise la Cluj. Aproape toți deputați fuseseră aleși prin un sistem de teriorizare numai pomenit, dintre partizanii unirei, fiind înlăturați toți magnații conservatori care se temeau ca unirea să nu atragă după ea desființarea iobagiei. Când chestia unirei veni la desbatere, o mulțime nesfârșită de unguri, purtând steaguri pe care era scris : „Unirea sau moartea” înconjură localul dietei și pătrunse în tribune, înjurând și zbierând în contra protivnicilor unirei și amenințându-i să pună asupra lor în aplicare deviza de pe steagurile lor. Sub atare cumplită apăsare, nu îndrăsni nici un deputat să spună un cuvânt contra unirei ; ba cei 22 de deputați sași, din care cei mai mulți nici nu se încumetară a vorbi, neștiind ungurește, de teamă să nu fie sfâșiați de plebe, dacă s'ar rosti în limba germană, votară și ei pentru unire, și însuși parohul Roth, acela ce scrisese broșura în contra unirei și pentru daco-romanism, luă cuvântul, în ungurește, spre a proclama aderarea Sașilor la uciderea poporului lor.

²⁹ Păcățianu, *l. c.*, I, p. 334.

³⁰ Asupra soartei lui Murgu din acest răstimp, vezi T. V. Pocățianu, *l. c.* I, P. 347—349.

Această declarație a lui Roth a fost luată de Unguri drept învoirea întregului grup săsesc la unire. Se deschiseră ferestrele și se înștiință publicul din stradă despre fericitul eveniment. Publicul primi vestea cu cele mai înflăcărâte arătări de mulțumire ³¹.

Românii nu se lăsară a fi înșelați prin răspunsul în aparență foarte blajin al dietei din Cluj la petiția lor. Rezoluția pusă pe acea petiție spunea că „Ungurii se cred datori ca pe Români ce au purtat de secole — împreună cu ceilalți locuitori ai patriei — fericirile și nefericirile ei, și acum au devenit concetățeni liberi cu egale drepturi și egale datorii, să-i sprijinim cu egală bunăvoință și să ne interesăm de afacerile lor manifestând sincere simțimente față de concetățenii noștri Valahi”. Fiindcă s'a decretat principiul egalei îndreptățiri fără privire la naționalități și religii, fiindcă iobagia și zeciuiala sau șters pentru totdeauna și s'a deschis și pe seama Valahilor ne-nobili posibilitatea participării la sarcinile Statului, Statuturile țării (adică dieta) cred că prin toate acestea, plângerile și durerile concetățenilor noștri Valahi sunt delăturate iar dorințele și pretențiile lor juste, îndeplinite ³².

Românii însă se îndreaptă și către monarc în o petiție dată lui, la Innsbruck, prin care cer, nu făgăduinți nehotărâte ca cele cuprinse în răspunsul din Cluj, ci principii anumite: că poporul lor să fie recunoscut ca nație română, egal îndreptățită cu celelalte nații ale Ardealului să li se restituie numele lor vechiu de *Români* în locul celui de Valahi; să se reînființeze mitropolia și sinoadele lor; să se desființeze toate asupririle economice; să se încuviințeze libertatea presei, garda națională cu ofițeri români, școale românești între care și o universitate, să se redacteze o nouă constituție prin o adunare a Ardealului compusă din toate națiile țării după numărul populației fie căruia, în care adunare să se desbată și chestia unirei Ardealului cu Ungaria, protestând în contra ori cărei hotărâri luată de *nobis* dar *sine nobis*.

Impăratul pune în 11 Iunie, a doua zi după aprobarea legii dietei din Cluj privitoare la Unire, rezoluția că întru cât prin legea de unire sancționată de dânsul, s'ar fi acordat tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate sau de religie, egalitatea tuturor drepturilor s'a satisfăcut în mare parte dorințele Românilor, și buna lor stare atârnă numai de ascultarea legii. Românii nemulțumiți trimit prin episcopul Șaguna a doua oară la monarh, care dă atunci o hotărâre mai lămurită arătând drepturile ce s'au recunoscut cetățenilor prin legea sancționată de el, făcând asupra cererilor de căpetenie, bunăoară asupra

³¹ Păcățianu, l. c., I, p. 359.

³² Ibidem. p. 362.

acelui a unirei³³. Ba mai mult, împăratul întărește această unire prin mesajul de deschidere a dietei (5 Iulie). Această dietă s'a ocupat puțin de chestia română având chiar aerul a-i fi binevoitoare, dar închizându-se curând, s'a îngropat cu ea și chestia română³⁴.

Mișcări violente. — Intre acestea însă izbucniseră și mișcări violente care numai cât cu greu fuseseră comprimate prin aparențele de împăcare parlamentară. Așa în 2 Iunie se întâmplă un măcel în comuna Mihalțul unde curse primul sânge al revoluției din 1848. Țăranii din acest sat, cărora proprietarul, baronul Esterhazy, le luase o parte din fânaț, crezând că acuma venise momentul, de a redobândi pământul înapoi, intră cu puterea în el. Pierzând judecata ei refuză a restitui pământul, și opunându-se execuției militare, 12 inși dintre ei sunt împușcați³⁵. Judecătorește poate avea dreptate baronul Esterhazy; dar de atare dreptate era acum vorba între Români și Unguri? De dreptatea de cancelarie era acuma întrebarea, sau de aceea mare și sfântă sădită în sufletul omenesc, care'l împinge pe acesta la moarte chiar, pentru a o face să triumfe? Și această dreptate, după ce Românul o ceruse la toate mijloacele omești, trebuia să recurgă iar la armă și la sânge spre a o redobândi. Simțământul adevărat pe care măcelul din Mihalț îl trezi în inima poporului român, se vede prea bine din efectul pe care știrea lui o produse asupra inimei celei mai fierbinți a revoluției din 1848, cea a lui Avram Iancu, care îndată ce află de el, vroi să plece între Muntenii din Bihor, spre a-i face să răsbune vărsarea sângelui întâmplată, și numai cu mare greutate fu reținut de Bariț și Bărnuț³⁶.

Lucrurile se încurcă în curând tot mai mult, provocate fiind mai ales de măsurile partidei unioniste unguerești, care vroia să frângă toate împotrivițiile. Așa, arestându-se de către agenții unguri Laurian și Bălășescu, o mulțime de săteni din încunjurimile Sibiului vin spre a-i libera, ceea ce văzând autoritățile militare germane, care tot se mai aflau în Transilvania, ordonă să li se dea drumul. Apoi regimentul I din grăniceri români ia o rezoluție publică, a nu asculta de ministerul de războiu din Pesta, ci numai de guvernul austriac. Deputații acestui regiment subscriu chiar niște puncte analoage cu acele votate de adunarea cea mare din Blaș, și le comunică

³³ *Ibidem*, p. 364 și urm.

³⁴ *Ibidem*, p.398—403.

³⁵ Așa reiesă mersul firesc al faptelor expuse de Barițiu II, p. 157, deși autorul vrea să arate măcelul ca o uneltire unguerească; dar ce nevoie este ca provocarea de fapt să vină tot din partea Ungariei când se făcuse atâtea pentru, a aduce pe Români la disperare!

³⁶ Barițiu II, p. 164.

prin o petiție împăratului³⁷. Tot așa face și al II-lea regiment român de graniță sub colonelul Urban, și un batalion al său refuză a se bate cu Sârbii cei revoltați, întru cât și Sârbii având steag împărătesc, el nu vroia să împuște în steagul împăratului, spre folosul Ungurilor.

Intre acestea revoluția Ungariei contra Austriei, izbucnise prin uciderea lui Lambert, numit comisar împărătesc în Pesta, în locul arhiducelui Ștefan care fusese disgrațiat de împărat. Ungurii ameiți și amenințați de o parte de Români, de alta de Croați, și stând chiar în luptă față cu Sârbii, trec dela vorbe la fapte, dela strigăte și vociferări la omoruri și măceluri. Ei încep cruzimele lor încă din timpul când își eșise din fire, văzând că Românii vor cu orice preț să țină adunarea din Blaș. Atunci prind ei și torturează cu cruzime pe un preot, Simion Balint, care luase cuvântul în adunarea din Blaș. La 2 Iunie se întâmplă execuția militară din comuna Mihalțul. În 17 Iulie niște Secui străpung pe doi Români în comuna Sf. Craiu. În 11 Septembrie publicându-se manifestul banului Iellachich, Ungurii se înverșunează și mai rău contra Românilor, și măcelurile iau un caracter mai rostit. În 13 Septembrie țaranii din comuna Lunca opunându-se la conscripția ce se făcea fără ordin împărătesc, pentru a se înarma Românii în contra Românilor, se comandă foc și 23 de oameni cad morți. Tot în Septembrie unul din cei mai crunți persecutori ai Românilor, baronul Apor, pune să se spânzure 26 de Români, așa numai din plăcerea de a-i ucide, preumblându-se apoi cu țigara în gură între cadavrele lor. După omorul comisarului împărătesc Lambert în 28 Septembrie, o furie și mai cumplită cuprinde pe Unguri, și ei spânzură în 3 Octombrie pe iuriștii români Alexandru Bătrâneanu și Vasile Simonis, tribuni denumiți de comitetul românesc din Blaș spre a organiza împotrivirea: apoi în 12 Octombrie pe teologul Vasile Pop. Românii, văzându-se snopiți și uciși în toate părțile, recurg și ei la violențe și măcel,ucid în 13 Octombrie pe doi nobili jăcași Alexa Gyárfas și Sigismund Dobay, iar în 20 Octombrie comit un măcel înfricoșat în 45 de familii nobile maghiare din comuna Sangatin, în care pier 141 de inși³⁸, măcel care învață pe Unguri cum spune Bariț, „că și răbdarea de oae a Românului, putea fi curmată și chiar acest Român cu sânge de mămligă și de ceapă se putea preface în tigrul turbat, silit fiind să vază și să miroase necurmat și neîncetat sânge vărsat din trupuri omenesti”³⁹.

³⁷ Vezi petiția reprezentanților acestui regiment către împăratul din 11 Septembrie 1848, în *Die Rumänen der oesterreichischen Monarchie*, Wien, 1849, p. 23.

³⁸ Barițiu, II, p. 131, 154, 133, 240, 261, 262, 263, 210, 265, 268.

³⁹ *Ibidem*, p. 265.

Poporul Român simția însă că nu poate lupta cu Ungurii decât organizându-se, și cea mai de aproape idee era de a oferi puterile sale firești comandanților austriaci, care să le întocmească, conducă și înarmeze în contra asupritorilor. Se și face o nouă mare adunare în Blaș la care vin și trupe române armate cu ce putuse găsi, sub comanda lui Avram Iancu, Ioan Axenti și Iovian Brad. Această adunare iarăși foarte numeroasă, de aproape 30.000 de oameni, după ce protestează contra măsurilor de terorizare puse în lucrare de Unguri, cere din nou prin un protocol subsemnat în 25 Septembrie 1848, desființarea iobagiei, întocmirea unei garde naționale române și lăsarea Transilvaniei în starea ei autonomă; refuză de a recunoaște ministerul unguresc; declară că vrea să asculte numai de împăratul și cere deschiderea unei diete compusă din deputații tuturor națiilor între care și aceea românească după numărul sufletelor⁴⁰. Cu alte cuvinte identic cererile făcute de adunarea din 15 Mai și de cea a celor două regimente grănicerești.

Intre aceste un agent al lui Kossuth, Buzenczai, merge în Secuime, răsculând și pe acest popor sălbatec în protiva Românilor. Mai multe bande armate pornesc, fără provizii de mâncare și în speranța numai a jafului și prăzei, asupra comunelor românești și săsești. Colonelul Urban comandantul regimentului de grăniceri românesc, le iese înainte la Reghin, și aice se întâmplă prima ciocnire, oare cum regulată, între oștirile ambelor tabere. Izbânda fu a Secuilor, care întrecea cu mult prin numărul lor pe Români, după care Secuii pradă și ard orașul Reghin în chipul cel mai sălbatec.

Războiul civil fiind deslănțuit prin operațiile începute de Secui și atacul îndreptat de ei contra trupelor imperiale, comandantul obștesc al acestora, baronul Puchner, dă în 18 Octomvrie proclamația lui, prin care arată că rupe orice relații cu guvernul unguresc, declară pe Unguri de trădători și însărcinează pe comitetul revoluționar român din Blaș ca să desarmeze pe toți Ungurii, chemând tot odată gloatele la apărarea cauzei imperiale. Comitetul revoluționar român compus din Laurian, Bărnăț, Bălășescu, Micaș, Cipariu și Bran provoacă prin un călduros apel pe popor la arme⁴¹. Contra-revoluția românească izbucnește în toată furia ei. La Oșorheiu se întâmplă o a doua ciocnire între Secui și Români, comandați de generalul Gedeon, în care Secuii, fiind ei acuma mai slabi, o rup de fugă chiar dela prima lovitură de tun, încât lucru curios în această bătălie nu a pierit decât *un cal*, iar din oameni nici unul.

Cine ar putea descrie toate grozăviile petrecute între Români de o parte, Secui și Unguri de cealaltă, grozăvii cu

⁴⁰ Protocolul în *Die Rumänen der oest. Mon.*, p. 31.

⁴¹ Apelul în *Baritiu*, II, p. 306—308.

atâta mai mari cu cât ele se petreceau în sute de locuri de odată pretutindenea lucrându-se la distrugerea avuțiilor omenești prin pradă și foc, la distrugerea vieților lor prin furci și spânzurații. Fiecare faptă a uneia din cele două taberi era răsbunată cu o întrecere de cruzime din partea celei opuse. Înșălarea și trădarea însoțeau cele mai de multe ori actele cele mai crâncene. Inverșunarea provinea mai ales din faptul că Românii căutau, îndeplinind ordinul generalului Puchner, să dezarmeze pe Maghiari; iar aceștia vedeau în această măsură peirea poporului lor, pe care îl știeau numai o frântură din populația Transilvaniei. Deși însă Ungurii erau în număr mai mic, erau mult mai bine organizați și mai bine înarmați ca Românii, care cu toate că mai numeroși, erau lipsiți atât de cele mai elementare cunoștințe în arta militară precum și de armele cele mai trebuitoare. Bravura personală, mare ca totdeauna la poporul român, înlocuia numai cu prețul a mari sacrificii lipsa organizării, și viețile pierdute nu răspundeau mai niciodată la câștigurile dobândite. Trupele imperiale, care trebuiau să sprijine și să conducă mișcarea Românilor contra Maghiarilor, erau ele înșile puțin numeroase, guvernul din Viena neputându-le întări din pricina nevoilor ce avea de întâmpinat în alte părți. Ceeace însă mai ales lipsia erau armele, încât puterile Românilor, trebuiau să rămână paralizate. Nu e vorbă, comandanții germani sprijineau pe cât puteau pe Români și căutau să-i apere în contra violențelor maghiare; așa colonelul Urban în proclamația dată de el, după luarea Clujului, amenința pe Unguri că pentru fiecă Román spânzurat, din cauză că a fost credincios împăratului, vor fi spânzurați câte doi Unguri⁴². Asemenea proclamații nu putea însă îndrepta lipsa de organizare a partidei austriace, către care se alipiseră Românii, și în toate întâlnirile mai însemnate Ungurii repurtau izbânzi cu atât mai mult că o armată regulată, comandată de generalul polon Bem, venise din Ungaria în ajutorul fraților lor din Transilvania. La Ciucea, armata austro-română este bătută, și Bem reocupă Clujul capitala țării din mâinile imperialilor; tot pe atunci colonelul Urban e nevoit să scape cu trupele sale în Bucovina. Această izbândă a Ungurilor întărește încă și mai tare pe Săcui a urma înainte cu grozăviile lor, răspândind focul și omorul pretutindene unde întâlneau avere sau viață românească. Cuvântul de înțelegere al Secuilor era stărpirea fizică a poporului român pe care nu-l puteau răpune pe calea morală. Sașii însă fiind deopotrivă amenințați cu Românii, și fiind oameni bogați, deprinși a trăi liniștiți, și cu totul desvâțați dela mânuirea armelor, văzând primejdia neînlaturată ce amenința mai cu deosebire pe orașele lor cele două

⁴² Proclamația în Barițiu, II, p. 306—308.

mai mari, Braşovul şi Sibiul, se hotărăsc a chema în ajutor trupele ruseşti, care sub generalul Lüders ocupase acuma Bucureştii, după stângerea revoluţiei întâmplată în acel oraş. Se convoacă îndată comitetul apărării ţării, compus din Saşi şi Români, şi cu toate că mai mulţi membri se opuseră intervenirii străine, majoritatea hotărî să recurgă la ea, mai cu osebire după discursul episcopului Andrei Şaguna. Se trimise o deputaţie la generalul Lüders care să ceară intervenirea armatei ruseşti. Bărnuţ era cu deosebire protivnic chemării Ruşilor, căci vasta şi caldă lui inimă vedea că speşele războiului numai cu Moldova şi Muntenia s'ar plăti, şi mai bine „să murim, spunea el, decât să ne vindem noi pe noi, ori pe fraţii noştri“⁴³. Propunerea pentru ajutorul rusesc fusese aprobată de către autorităţile militare austriace; dar ruşinea unei asemenea cereri de ajutor părea a fi acoperită prin faptul că propunerea fusese făcută din partea Saşilor şi a Românilor, iar baronul Puchner, comandantul general austriac, se prefăcea că protestează împotriva intrării trupelor străine în ţările împărăteşti. Iată modul cum înţelegea Austria să acopere ruşinea cea nemai pomenită de a fi nevoită să ceară intervenirea străină, spre a pune în rânduială pe popoarele proprii ei monarhiei. Deputaţia la generalul Lüders nu izbuti la nimic. Ruşii vroiau să ajute împărăţia Austriacă, şi nu pe naţionalităţile Transilvaniei. Lüders refuză deci ajutorul cerut până nu va fi reclamat de însuşi baronul Puchner în numele guvernului său, cerere la care fu nevoit mai la urmă să se supună baronul, în loc de a protesta în contra intrării trupelor ruseşti!

Sosirea câtorva trupe ruseşti, care se aşază cu garnizoana în Braşov şi Sibiu, dădu putinţa Austriacilor de a întrebuinţa toate puterile lor în potriua răsculaţilor, aşa că ei putură obţine o izbândă contra lui Bem la Sibiu, şi apoi în o bătălie mai sângeroasă, la Simeria, cel puţin rezultatul eşi nehotărât. Conduşă însă precum era lupta din partea imperiilor, fără nici o unitate, fără nici un plan, şi numai aşa încărându-se pe unde se întâlneau, izbânzile din o zi se întorceau a doua zi în perdi care ruinau cu totul toate silinţele şi sforţările făcute. Aşa Bem bate pe generalul rus Skariatin care apăra Sibiul, ocupă oraşul căruia îi impune o contribuţie de 200.000 de fiorini, pe lângă că mai găsec în oraş 21 de tunuri şi o mare câtime de praf, gloanţe şi patroane de puşti. Cellalt general rus, Engelhardt, care apăra Braşovul, auzind de catastrofa dela Sibiu şi de marele curaj pe care insurgenţii îl căpătaseră în urma acelei izbânzi, aflând apoi că un corp de 10.000 de Secui vine asupra Braşovului, se hotărăşte şi el a părăsi

⁴³ Scrisoarea lui Bărnuţ c. I. Maiorescu în Ioan Ghica, *Amintiri din pribegirea după 1848*, Bucureşti 1890, p. 172.

Transilvania ca și colegul său cel bătut la Sibiu. Retragerea Rușilor aduce și ocuparea Brașovului, în ziua de 20 Martie 1849. Trupele austriace sunt aruncate și ele peste graniță în Muntenia, încât Transilvania cade aproape toată (afară de țara Moților) în puterea răsculaților.

Petre Dobra

Prefect de Zlatna. Tovarășul lui Avram Iancu.
Desen de Barbu Iscovescu. — Colecția Academiei Române.

Eminentul conducător al acestora, generalul polon Bem, organizează îndată din recruți noi, Secui, Sași și Români (cu sila), un corp de 30.000 de oștire; pune să toarne din clopotele bisericilor 110 tunuri; înființază pretudindene fabrici de praf, de curăle, de arme; întărește pasurile care conduceau din ță-

rile române către Transilvania; câștigă iubirea soldaților săi înaintând în grade pe cei superiori și dând gratificări bănești la cei de jos; într'un cuvânt se arată tot atât de destoinic organizator al apărării țării cucerite, pe cât fusese priceput luptător, și îndeplinește în o lună ceea ce nedestoinicii generali austriaci nu putuse face în șase. Bem însă vroia ca prin blândeță să întoarcă simpatiile popoarelor, protivnice de până atunci, către cauza maghiară. Ungurii însă, cu partida extremă în frunte, nu primesc acest sistem. Răpiți de turbare în contra revoltaților, ei țintiau să pună în lucrare asupra întregii țări o strașnică răsbunare. Așa înțelegeau Ungurii să facă politică și se conducă popoarele!

Bem anume fiind nevoit a pleca din Transilvania către Banat, Ungurul Csangi rămâne în locul lui ca guvernator al țării și răstoarnă în o clipă toate măsurile de împăciuire încercate de Bem, înlocuindu-le cu o goană nebună în contra tuturor acelor pe care-i știea că fuseseră protivnici Ungurilor, anume în contra Sașilor și mai ales a Românilor. Amnistia proclamată cu înțelepciune de Bem este îndată revocată, și se institue pretutindene tribunale marțiale, care să pună în lucrare justiția răsbunătoare. Incepură chiar și fără acel simulacru de judecată, omoruri în massă a Românilor, în câmp, în oraș, pe drum, unde îi întâlneau, ca asupra unor fiare sălbatice, sau câni turbați. În mai puțin de două luni mai mult de 4.000 de Români cad jertfa furiei ungurești⁴⁴. Și cum să nu fi fost răpiți Ungurii la asemenea măceluri, când aproape în același timp cu ocuparea Transilvaniei, Windischgraetz, generalul austriac, este răspins din Buda pe care o ocupase. Ungaria se declară cu totul deslipită de Austria și Kossuth este numit guvernatorul Ungariei neatârnat.

Și cu toate aceste izbânzi netăgăduite ale cauzei maghiare, cu toată terorizarea cea înspăimântătoare a Ungurilor asupra Românilor, aceștia urmează înainte a lor împotrivire, care se concentrează acuma în țara Moșilor, în munții apuseni ai Transilvaniei, dinspre Tisa, sub eroul munților, Avram Iancu. Acesta pe care l'am cunoscut ca unul din inițiatorii adunării din Blaș, începe activitatea lui mai rostită dela a treia adunare din acel oraș în Septembrie 1848, când se constituie comitetul de pacificare român și se dă ordinul de desarmare a Maghiarelor. El pune îndată acel ordin în lucrare, desarmând pe Unguri în Abrud, Roșia, Zalatna, Aiud, Vințul de sus și alte locuri încă. Ungurii văzând că această împotrivire, încuibată în munții cei greu de străbătut ai Românilor, putea deveni primejdioasă, își pun toate puterile spre a o nimici, și trimit în contra poporului răsculat din munții apuseni, mai multe

⁴⁴ Numărul acesta este constatat în chip oficial, vezi Barițiu, II, p. 494—504.

trupe. Urmează un șir întreg de lupte cu rezultat deosebit, însă mai mult în favoarea Românilor, ale căror femei luptau cu energie alături de bărbații spre apărarea căminelor lor⁴⁵. Pe când însă Românii se băteau în munți, se aude de odată aici veștile fatale, mai întâi despre luarea Clujului prin Bem, apoi despre retragerea trupelor austriace în Muntenia. Din fericire însă pentru locuitorii revoltați ai munților, rândurile lor se îngroșiau neconținut prin fuga tuturor Românilor din câmpie, care nu vroiau să se supună regimului maghiar, și mai ales să se înroleze în armata lor. Incurajați prin această spoire a puterilor lor, Românii munților nu lasă arma din mâni, cu toate rălele vești ce le primise asupra căderii țării în mâinile maghiarilor. Cu toate aceste, lupta merge greu, și prefectul Auxentiu Sever și Buteanu fusese siliți a se retrage mai în lăuntru munților, perzind cel întâi în 15 April 1849 orașul Zalatna⁴⁶. Maghiarii însă, încunjurând muntele, tăiese Românilor putința aprovizionării din vale cu deosebitele obiecte trebuitoare traiului; o scumpete din ce în ce mai mare apăsa tot mai greu asupra vieții lor⁴⁷. În asemenea stare desperată aflându-se Iancu și cu ai lui, primește pe la sfârșitul lui Aprilie vizita delegatului unguresc, Românul renegat Ioan Dragoș, care avea de scop a momi pe Români cu masca unor tratări de pace, și în acest răstimp a înlesni Ungurilor ocuparea vreunui pas care să le deie stăpânirea cetății munților. Se întâlniră în ziua de 25 Aprilie, în Mihaileni, prefectii Avram Iancu, Buteanu, Dobra, Balint, Boieru și încă câțiva cu Dragoș. De și Românii nici visau măcar de o puțință de împăcare cu Maghiarii, aceștia însă aveau cel mai mare interes de a liniști sau a înșela pe Românii din munte, dela supunerea cărora atârna ocuparea capitalei Transilvaniei, Alba Iulia, până atunci tot în stăpânire germană. Dragoș, primește *ad referendum* propunerea lui Iancu, de a încheia un armistițiu, și revine după 8 zile înzestrat cu o scrisoare a lui Kossuth, în care se făgăduia Românilor o sumă de concesi, precum întrebuintarea limbei naționale nu numai în biserică, dar și în viața comunală, egalizarea condiției preoților români cu cea a celorlaltor religii, sprijinirea și îmbunătățirea din partea statului a așezămintelor lor de cultură, toate împreunate cu o amnistie generală, din care se excepta numai mitropolitul Andrei Șaguna. Ungurii cerând însă în schimb desarmarea poporului, și Românii fiind de atâtea ori înșălați de ei, Iancu refuză. Dragoș atunci îi cere voie a vorbi el însuși poporului, ceea ce învoindu-i-se, în 5 Mai delegatul Ungurilor

⁴⁵ Vezi descrierea luptei cavaleriei femești sub conducerea Pelagiei Roșca la Marișu în raportul lui Avram Iancu asupra faptelor legiunei puse sub a lui comandă în anii 1848—1849 în *Die Rumänen der oester. Monarchie*, II-tes Hef., p. 21

⁴⁶ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 25.

ține în Câmpeni o cuvântare către Români adunați. Aceștia însă, inspirați de Iancu, răspund că nu pot primi împăcarea singuri, ci numai după înțelegerea și învoirea comitetului de împăciuire națională și a reprezentantului Austriei. În timpul acestor tratări, Ungurii credincioși gândului lor de trădare, se pun în mișcare asupra muntelui, cu toate că armistițiul nu expirase încă. Ei ocupă în sara de 6 Maiu Abrudul, silind garnizona română să se retragă. Buteanu și Dobra sunt prinși de Unguri, care după aceea se dedau la prădăciuni și neomenii înspăimântătoare asupra locuitorilor români din Abrud. Iancu văzând trădarea se îndreaptă iar către popor, și îi cere reînnoirea jurământului, ceea ce se face sub strigările entusiaste de „să trăiască împăratul”. O nouă încordare de puteri din partea Românilor sporește inima și curajul lor. Pozițiile sunt iarăși toate ocupate, și oștirea maghiară intrată la Abrud este închisă din toate părțile. După mai multe lupte sângeroase se dă un atac general, din partea Românilor, asupra Abrudului, care este luat, și Hatvany comandantul Maghiarilor scapă numai cu cea mai mare greutate cu rămășițele descompuse ale armatei sale. O a doua încercare a lui Hatvany, de a relua Abrudul, îl costă încă și mai multe jertfe. Furios pentru înșoita pierdere, pune să spânzure pe Buteanu care moare spunând cuvintele: „mor liniștit căci moartea mea este răsbunată prin cele două înfrângeri ale Ungurilor la Abrud”⁴⁸. Români înflăcărați se gândiau să despresure Alba Iulia, întreprinderile pe care Ungurii o previn prin trimiterea unui corp de armată de 3.000 de oameni, sub Wolfgang Kemeny. Improtivirea contra acestor noi puteri nevoind adăogirea numărului trupelor, Iancu se îndreaptă iarăși și către sexul femeesc, care răspunde cu aceeași exactitate, bravură și spirit de jertfire de care mai dăduse și în alte încăerări. Femeile fiind lăsate la paza pasurilor, mai mulți bărbați pot lua parte la luptă ce se încinge cu mare furie, în ziua de 9 Iunie, lângă satul Ciurileasa, care apăra Abrudul. Ungurii izbutise a ocupa acest nenorocit sat care fusese ruinat aproape cu totul prin repetatele lovituri primite. Români se hotărâsc a scoate iarăși pe Maghiari din el, și îl atacă în deosebite rânduri în zilele de 11, 12, 13 și 14, până ce-l constrâng atât de rău în cât silesc pe Unguri în 15 Iunie a face ei singuri o eșire, spre a zdrobi armata încunjurătoare. Sunt însă cumpliti bătuți, pierzând o mulțime de oameni și sunt nevoiți, ca și Hatvany, să părăsască Abrudul în fugă rușinoasă. Prin cruzimi îngrozitoare căutau Maghiarii să răsbune aceasta de a doua înfrângere, și anume după ce măcelăresc bătrâni și femei nevi-

⁴⁸ *Ibidem*, p. 48. Scrisoarea lui Dragoș către români din Abrud s'a publicat după original de proprietarul ei autorul Gr. Sima al Jui Ioan în *Conv. lit.* XXIII, 1889, p. 1006.

novate, pun pe pruncii femeilor moarte pe recele sin al acestora, spre a-i ucide astfel cu încetul. Multe din aceste nevinovate ființi fură regăsite încă 3 zile după aceea tot în viață și putură fi scăpate; cele mai multe murise în chinurile grozave ale foamei⁴⁹. O nouă încercare a ofițerului ungar Vasvar de a pătrunde în

Balint
Comandant sub Avram Iancu Desen de Barbu Iscovescu 1848.
Colecția Academiei Române.

munte se sfârșește prin moartea lui și uciderea aproape a întregului său corp de vr'o 3.000 de oameni la satul Fântânele, și în altă parte prin răspingerea unui corp de 1.000 de Unguri la satul Ponorul în ziua de 10 Iunie. În 25, 27 și 29 Iunie bate

⁴⁹ *Ibidem*, p. 61—62.

prefectul Balint pe Unguri din Turda și Aranios, care vroiau se străbătă încă prin alte pasuri.

„Aceste sunt însemnatele fapte săvârșite de poporul pus sub comanda mea, sfârșește Avram Iancu raportul operațiilor sale. Izolat de toată lumea și părăsit, au săvârșit el prin stăruinți mult mai mult de cum cu dreptate se putea aștepta dela el”⁵⁰.

În timp ce lupta se încorda tot mai tare în Ungaria între Austriaci și Unguri, și în munții Apusului între aceștia și Români, revoluționarii din principate, înprăstieți prin intervenția ruso-turcă, căutase în toate părțile mijloacele de a scăpa patria lor din ghiarele răpitorilor. Cei mai mulți din ei se îndreptară către Unguri, căutând să împace pe Românii Ardealului cu apăsătorii lor, și apoi uniți cu ei, care erau la rândul lor amenințați cu intervenția Rușilor, să se împotrivescă acestora. N. Bălcescu venise în Ungaria și avuse întâlniri repetate cu capii mișcării maghiare, Bem, Dembinsky, Battyani, Kossuth, stărându-și din răspuțeri pentru a storce dela Unguri oarecare concesiuni, care să poată fi primite de poporul român și să aducă împăcarea dorită. Cât timp unguri aveau însă superioritatea, toate silințele Bălcescului se zdrobise de un refuz aproape absolut. Unitatea statului maghiar și limba maghiară impusă tuturor naționalităților formau crezul politic al Maghiarilor, dela care ei nu înțelegeau să renunțe nici cu un fir de păr. Numai după ce Rușii intrară din nou în Transilvania, Ungurii amenințați începură a mai lăsa din pretențiile lor, și era aproape să se încheie pacea între Iancu și Unguri, și cu toți să facă front contra Rușilor, când Unguri fură zdrobiți la Villagos și odată cu neatârănarea Ungariei se îngropa și ultima speranță a revoluționarilor din principate⁵¹.

Anume Rușii văzând că revoluția maghiară amenința a izbuti, ceea ce ar fi atras numai decât o mișcare analoagă în Polonia, se hotărîse să dea o urmare mai deplină cererilor de ajutor ale Austriei și trimis armate mai puternice în Ungaria și Transilvania, pentru a înăbuși răscoala. Generalul Lüders intră din Muntenia cu 26.000 de oameni în Transilvania, iar comandantul suprem Pașchievici cu un corp și mai însemnat în Ungaria. Ungurii în disperare, după ce încearcă în zadar a mișca în favoarea lor diplomația europeană, ba chiar pe cea americană, văzând că se apropie sfârșitul visului lor de neatârănare, mai fac niște ultime silințe spre a scăpa din pericol; propun lui Avram Iancu rangul de general, dacă ar vrea să lupte cu Românii în contra Rușilor; aceasta prin intermediul

⁵⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁵¹ Ioan Ghica *Amintiri din pribegia după 1848*, București, 1890, p. 237 și urm.

lui Cesar Boliac, care umbla și el să împace pe Români cu Ungurii. După ce însă primăra dela Români răspunsul ce li se cuvenea, Bem intră în Moldova, în scopul de a răscula pe Moldoveni în contra Rusiei. Tot poporul fuge însă din calea lor, încât Bem e nevoit să se întoarcă prin Oituz în Transilvania. Înaintea pu-

Avram Iancu

După tabloul de Barbu Iscovescu, Paris 1850.—Colecția Academiei Române.

terei covârșitoare, revoluția ungurească trebuia să depună armatele, cece se întâmplă după câteva alte lupte nefericite pentru ea, în capitulația lui Görgey dela Villagos, în Banat (13 August 1849), în urma căreia generalul Pașchievici scrie împăratului său vestita depeșă: „Ungaria este culcată la pi-

cioarele maiestăței voastre". Kossuth părăsește puterea și scapă în Turcia împreună cu Bem și alți câțiva insurgenți.

Bineînțeles că odată cu înăbușirea revoluției ungurești, piere și pericolul pentru Români de a fi absorbiți în naționalitatea maghiară, prin unirea Transilvaniei cu Ungaria. Vom vedea mai târziu cum roadele acestei situații care părea că va conduce poporul român spre mântuire, desvoltară din ele un sâmbure otrăvitor care trebuia să-l ducă iar în primejdii, lupte și chin.

Este însă netăgăduit că revoluția din 1848 a poporului român din Transilvania avu pentru viața lui urmările cele mai însemnate. Din toate numeroasele revoluții ridicate de Români în contra asupritorilor lor, aceasta depe urmă fu cea mai roditoare pe câmpul intelectual. Product, nu al unei protestări mai mult fizice contra unor apăsări materiale, ci al redeșteptării conștiinței naționale, trezite prin marii scriitori ardeleni dela începutul veacului, ea proclamă pentru prima oară, cu arma în mâni, dreptul poporului român la existență în țara unde zăcuse ca rob secolii îndelungați. Românii nu se mai mulțumesc numai cu revendicări de drepturi civile; ei aspiră la rolul politic, vroesc să aibă și ei o parte proporțională cu numărul lor, în conducerea destinelor Transilvaniei, cerere care dacă ar fi izbutit, ar fi dat mâinile lor, ca cei mai mulți, puterea asupra patriei comune. De aceea și toată lupta se încinge între Români și Unguri dela chestia unirei cu Ungaria, susținută de aceștia cu tot atâta înverșunare, pe cât era de combătută de cei dintâi. Și lucru în destul de extraordinar, vedem luptând în contra unirei cu Ungaria, nu numai clasa inteligentă a Românilor din Transilvania, în care era deșteaptă conștiința naționalității, ci chiar și masele poporului, care cu toate aceste erau ademenite de Unguri cu nada desființării șărbirei la plecarea către cererea lor. Dacă țărani români din Ardeal răsping această propunere și se pleacă mai curând a susține lupta, cu toate pericolele ei, alături cu autonomiștii, o fac aceasta mai întâi fiind că ei știeau ce înseamnă făgăduințele maghiare, apoi fiind că se temeau ca Ungurii, întărindu-se în Transilvania, să nu îngreue încă și mai mult jugul pe grumajii lor; în sfârșit și ei presimțeau prin instinct pericolul de care cei culți își dădeau deplină seamă, acela ce se apropia de naționalitatea lor prin contopirea Transilvaniei în țara Ungurească. Se cutremurase în adâncul ființei lor nervul existenței; îi apucase groaza nimicirii lor ca individualitate istorică, și instinctul de conservare al rasei îi împingea mai curând la jertfirea vieții fizice decât la aceea a celei morale.

II

ORIGINEA MIȘCĂRII ȘI DESFĂȘURAREA EI IN MOLDOVA

1. ORIGINEA ȘI INCEPUTUL MIȘCĂRII DIN PRINCIPATE

Revoluția din 1848 în țările române a fost opera partidului liberal, a acelei jumătăți din partidul național care se desfacuse din întregul lui sub înrăurirea ideilor Revoluției Franceze.

Să rechemăm în mintea noastră deosebitele trepte pe cari ideile liberale și egalitare le urcară, din momentul în care ele fură zămislite de înrăurirea franceză în sânul poporului român până când revoluția din 1848 închegă acele idei într'o alcătuire politică văzută. Este una din cele mai de seamă serii istorice ale dezvoltării poporului român, aceea prin care el ieși din întuneric la lumină, din încătușare către desrobire.

Seria istorică a formării partidului liberal. — Cea dintâi manifestare a ideilor liberale apare în Moldova în 1804, când pamfletul alcătuit de boerii cei mici sperie atât de mult protipendada țării. Tendințele spre egalitate și libertate ale boerilor mici se întrupează apoi în Constituția din 1822 care mărginește însă cererile de reformă numai în folosul micii boerimi, lăsând cu totul pe dinafară rămășița poporului. Totuși depe atunci se iviră și urme de idei mai adânci și mai deplin liberale în mintea câtorva Români.

Așa găsim pe Vasile Mălinescu, care tot din anul 1804 sprijinea îmbunătățirea soartei țăranilor, cerând pentru ei o zeciuială din produsele culese cu ajutorul muncii lor și, mai mult încă, propunând împroprietărire.

Ceva mai târziu se văd răsărind idei asemănătoare și în Muntenia. Pe deoparte un om din popor, Eufrosin Poteca, se arată de prin anul 1826, când el reintră în țară din Piza și Paris

unde fusese la învățătură, ca apărător al egalizării tuturor claselor înaintea dărilor și al desrobirii Țiganilor; pe de alta un boer mare, Constantin Radovici din Golești, cere pentru țărani răspândirea luminilor și înființează chiar pe moșia sa, Goleștii, cea dintâi școală rurală. Tot el descrie în colori așa de vii mișlescul traiu al țăranilor, încât atrage luare aminte asupra acestei clase desmoștenite a societății românești. Cu doi ani mai târziu găsim pe studentul Brăiloiu gândindu-se la nevoia de a asigura „fericirea bieților țărani“. Paralel cu aceste idei referitoare la egalizarea claselor pe tărâmul vieții materiale, găsim și o tendință de apropiere intelectuală a boerilor tineri și luminați de razele civilizației, de reprezentanții talentați ai popoului de jos, cum se vede aceasta din lauda pe care tot acest C. Brăiloiu o aduce studentului din stratul inferior al societății G. Poenaru pentru sârguința lui la învățătură, apoi din felicitarea pe care fiii de boeri din Paris o trimit lui Ioan Heliade Rădulescu, cu prilejul scoaterii *Curierul Românesc* și lui Gh. Asaki, pentru aceea a *Albinei românești*; nu mai puțin întovărașirea lui Constantin Radovici din Golești și a celorlalți boeri cu același Heliade și cu Aristia, în societățile culturale înființate în Muntenia după 1828.

O îmboldire liberală care, deși nu a fost întrupată în fapte, nu a lipsit a lăsa urme în mintea contemporanilor, a fost propunerea ocârmuitorului rusesc, Kisseleff, care era mai liberal decât boerii români, ca să se introducă o dare fonciară pe moșiile tuturor proprietarilor, fără deosebire de boeri sau nevoeri, propunere ce fu respinsă în chip sofistic de către boeri. Tot către aceeași țintă se îndreptară silințele lui Kisseleff de a îmbunătăți întrucâtva măcar starea țăranilor, în cari silinți el izbuti însă tot atât de puțin ca și în privința egalizării impozitului.

Barbu Știrbei care refuză propunerea boerilor de a reduce pământul la islaz, dela 5 pogoane la 3 este iarăși un semn al schimbării gândului în chiar reprezentanții privilegiaților. Alt boer, Ion Câmpineanu, păsește la realizarea unei măsuri egalitare, desrobindu-și toți Țiganii pe cari îi avea în proprietate.

Principele Bibescu lovește apoi în marea boerime în folosul celei mici, prin dispoziția ca deputații ținutali să nu mai poată fi aleși dintre boerii din capitală, ci numai din aceia cu locuința în județele ce aveau să reprezinte. Bibescu apoi emancipează pe Țiganii Statului și pe acei ai mânăstirilor.

În Moldova, sub Mihail Sturza, întâlnim întâiu Conjurația confederativă a lui Leonte Radu care deși mărginită în mare parte în cercul Constituției lui Ioniță Sturza, o depășește totuși, întâi prin faptul că între conjurați se întâlnesc și un număr de oameni ce nu erau boeri, apoi prin cererile de a se rândui, pe la tribunalele și isprăvnicile ținutale, și că-țiva membrii din partea treptelor (răzeșilor) precum și câte unul

din partea țăranilor, dându-se deci și acestor clase sociale un rol în viața și organizarea Statului. Această Conjurație cere apoi, ca măsură liberală, înlăturarea cenzurei la tipărituri, și desrobirea Țiganilor, pe când asupra îmbunătățirii stărei țăranilor conține numai măsuri neîndestulătoare.

Mai aflăm, tot în domnia lui Mihai Sturza, câteva fețe arătate sau tratate ca demagogi sau revoluționari. Așa studentii Mavrocordat și Ghenadie cari sunt strămutați din această pricină din Paris în Berlin, împrejurare ce se reproduce mai târziu cu fii Domnitorului și cu M. Kogălniceanu. Apoi un ofițer de pompieri și un profesor dela Trei-Erarhi, cari înființează o societate secretă. De mai multe ori Rușii pun în pază pe domnitorul Moldovei și pe consulul lor de aici contra deslănțuirii ideilor răsturnătoare cari își făceau drum prin mințile Moldovenilor, și Mihai Sturza se arată totdeauna îngrijit pentru această propășire a ideilor, fie că ele să fi isvorât din cugetele băștinașilor, fie că ele să se fi pripășit de peste hotar, cum se întâmplă cu broșura lui Colson : *Traité des droits des Moldo-Valaques*.

Mult avânt luară însă ideile liberale și egalitare prin școale și cărți, canalele de căpetenie prin care ideile aceste se introduceau în mințile Românilor. Cea mai bună dovadă ne-o dau întâi cuvintele lui Flechtenmacher, rostite la deschiderea cursului lui de legislație din Școala Vasiliană, și mult mai mult încă amenințătoarele rostiri pe cari Mihail Kogălniceanu le adresă boerimei privilegiate, în cuvântarea sa de deschidere a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană. Adăogim versurile lui Asaki din poezia *Pe fîntîrimul unui sat*, declamată cu atâta foc de elevul N. Ionescu, și în deobște prea numeroasa înălțare a oamenilor din păturile de jos către poziții influente, prin dobândirea învățăturilor.

De aceea se și cere dela un timp măsura de a se desființa învățământul românesc superior din școalele Bucureștilor și ale Iașilor. La această desființare erau interesați atât Rușii cât și marea majoritate a boerimei române, a cărei minte era cu totul închisă pentru ideile nouă. Știrbirea învățământului românesc era însă o lovitură în cugetarea națională, la a căreia apărare și înălțare contribuise până atunci și boerimea conservatoare. Dar această cugetare națională nu se putea mărgini numai la năzuința de desrobire din lanțurile străinătăței, ci ea dorea și înălțarea propriei ființi a poporului prin așezăminte și întocmiri vrednice de luminile civilizației. Nicăeri însă în lumea apuseană, de unde veneau acele lumini, nu se întâlnea o așa înapoere de idei întrupate în așezămintele poporului. Robia Țiganilor, șerbirea țăranilor și privilegiile clasei boeresti alcătuiau tot atâtea pete cari întunecau soarele născând al civilizației române.

Renaștere națională desăvârșită nu se putea îndeplini decât prin realizarea reformelor liberale și egalitare. Aici însă naționalismul boerilor bătrâni venea în luptă cu interesele lor de clasă, și nu trebuie să ne mirăm dacă vom găsi simțimintele cedând pasul înaintea interesului.

Și cu toate acestea tot din sânul boerimei trebuie să se înfiripeze și partidul liberal. Cei dintâi cari îi dădură naștere fură boerii mici, cărvunarii, bonjuriștii sau ciocoi din Moldova, uniți cu oarecari cugete mai înalte dintre boerii bătrâni, cum erau Vasile Mălinescu în Moldova și Constantin Radovici din Golești în Muntenia. Se înțelege că aceste minți luminate și cugete adăpate la izvorul dreptății se adăogau către oamenii ce se înălțaseră prin învățătură din straturile de jos ale poporului, încât din această îmbinare a talentelor din popor cu sufletele altruiste din clasa superioară a țării, se urzi și se țesu, mai repede poate de cum se aștepta, pânza cea lată și înflorită a partidului liberal.

Dacă acest partid se înjghebase până acum mai mult în taina minților individuale, marea mișcare ce zgudui omenirea civilizată în anul 1848 îl împinse deodată, viu și format, în aveau lumii înconjurătoare⁵².

2. REVOLUȚIA DIN TRANSILVANIA ȘI CEA DIN ȚĂRILE ROMÂNE

Este înviderat că împrejurările în care se întreprindea revoluția din țările române erau mult mai grele decât acele ce înconjurau mișcarea transilvăneană. Acolo Românii aveau un sprijin în puterea Austriei și în poporul Sașilor, cel jignit ca și ei prin încălcările maghiarismului; doi tovarăși care, nu e vorbă, se arătară cu totul nedestoinici în desfășurarea luptei, dar a căror sprijin cel puțin le dădu la început inima de a îndrăzni. Apoi Ungurii nu erau o putere așa de covârșitoare; și ei nu erau decât un popor supus care prin revoluție trebuia să îndeplinească două țințe: emanciparea sa din legăturile cu Austria și apoi întinderea lui pe socoteala celorlaltor naționalități. Lupta deci se înfățișa pentru Românii de peste Carpați, dacă nu în condiții de egalitate, din pricina lipsei totale de organizare din partea lor, cel puțin cu oarecare sorti de izbândă. Ce să zicem însă de mișcarea celor din principate? Aici răscoala putea părea o curată nebunie; căci trebuia ca piticii de Români să lupte cu uriașul colos rusec, căptușit la nevoie și cu puterea turcească. Sângele și celui mai inimos putea să înghețe numai când se gândea la cutezanța nemaipomenită a întreprinderii,

⁵² Vezi mai sus vol. XI, p. 56 și urm.

și cu toate acestea ea fu cercată; căci era *singurul* mijloc de mântuire a existenței neamului.

Pe când însă revoluția din Transilvania eși până la un punct în favoarea Românilor prin răpunerea Ungurilor cu ajutorul dat de Ruși Austriei, în țările române ea fu spulberată ca pleava de vânt. Și cu toate acestea — așa sunt schimbările acestei lumi — desvoltarea ulterioară a împrejurărilor istorice aduse emanciparea părții poporului român ce căzuse în a lui întreprindere și încătușarea din nou a celei ce izbutise. Pe când Românii din fostele principate, striviți la 1848, se bucură astăzi de o viață neatârnată, acei din Transilvania, care răpusese pe Unguri, zac astăzi iarăși oborâți de ei la pământ, în cea mai mare primejdie pentru a lor existență.

Revoluția din 1848, deși lasă în fapt pe Rusia neatinsă, nu încetă totuș a-i pricinui mari îngrijiri, mai ales din cauza Poloniei, care, la auzul oricărei mișcări, înalță capul în speranța de a redobândi libertatea și viața, pierdute. Și cu cât vârtejul pornit din Apus se apropia de Răsărit, cu atâta îngrijirea Rusiei creșterea mai tare, căci ea se temea cu drept cuvânt ca să nu se molipsească și țara sa de epidemia revoluționară, când atunci nicăirea n'ar fi fost mai cumplită decât la dânsa, întrucât destinderea este întotdeauna acolo mai puternică unde încordarea a fost mai mare. Rusia deci crezu necesar a pune puterile sale în slujba despotismului, și când revoluția ajunsese în Austria, ea se pregăti a o înăbuși, simțind-o că e în ajunul de a bate chiar la porțile ei. Cu atâta mai mult trebuia să fie atinsă Rusia de o revoluție în țările române, care nu putea avea altă țintă decât răsturnarea formei de guvern sub care ele erau încujbate, și care reprezenta două apăsări hultuite una pe cealaltă. Cum se vesti întrucâtva că revoluția apuseană era să aibă răsunet și în principate, Rusia se oferi îndată a sprijini pe principii cu puterea armată. Ambii domni însă, Mihai Șturza și G. Bibescu, mulțumiră călduros pentru interesul ce le purta înalta lor protectoră și refuzară ajutorul cerut, nevroind să se slujească de un asemenea sprijin contra unei mișcări pe care ei credeau c'o vor putea stăpâni singuri, și care ajutor în cazul când l'ar fi primit ar fi îngreuiat încă jugul de fier sub care erau nevoiți să-și țină domniile. Rusia urmărea și un alt interes, căutând să ocupe principatele, anume privigherea mai de-aproape a revoluției ungurești, pe care o putea comprima atunci prin mai multe părți, prin Galiția, Moldova și Muntenia. În acest sens trebuie înțelese numeroasele rostiri ale oamenilor timpului că Rusia ar fi favorizat răscoala în țările române⁵³. Înțelegem

⁵³ G. Rosen, *Geschichte der Türkei*, Leipzig 1867 II, p. 112: „Daneben aber beabsichtigte es schon jetzt, mit einer imposanten Macht in der Nähe der Siebenbürgischen Grenze festen Fuss zu fassen, um später auf ein gegebenes Zei-

că Rușii, înăbușind revoluția ce amenință să izbucnească în țările române, să se fi folosit de atare împrejurare spre a ocupa totodată aceste țări și a strânge într'un cerc de fier amenințătoare pentru ea revoluția maghiară; dar ne pare, chiar pentru Ruși, prea machiavelic de a provoca ei însuși o revoluție în principate, spre a putea interveni în ele și a le ocupa. Ar fi fost cu totul nehibzuit din partea Rusiei a stârni, mai aproape încă de hotarele ei, o mișcare pe care vroia s'o înăbușe mai în depărtare, de teamă de a nu se molipsi însuși al el organism.

3. MIȘCAREA PREMERGĂTOARE A STUDENȚILOR ROMÂNI DIN PARIS

Revoluția din Țările Române fu precedată de o mișcare a studenților români din Paris care și ea se înșiră în dezvoltarea scurtă dar însemnătoare a acestei serii.

Încă dela sosirea lui Neculai Kretzulescu la Paris în anul 1834 în scopul de a învăța medicina, cu toate că era fecior de boier ajutând deci și el la pornirea cugetului pe calea ideilor liberale, mai mulți tineri români ce veniseră cu el sau se aflau

chen die Walachei zur Basis seiner Operationen gegen den ungarischen Aufstand machen zu können,.. Dimitri de Boukharoff, *La Russie et la Turquie* Paris 1877 p. 143., Il est probable que, pour sacrifier ainsi les fruits d'efforts séculaires et agir contre l'opinion de la majorité des Russes, le cabinet de St. Petersbourg, à part le désir ou l'espoir de renouveler son influence perdue dans l'Empire Ottoman, prenait encore, en intervenant dans les affaires des Principautés danubiennes, une, position contre le révolution Hongroise, a l'oppression de laquelle, sans raison aucune (1) elle prenait une part active! La atâta trebuie reduse și rostirile mai hotărâte ale capilor revoluției române: I. Heliade, *Protectorat du Czar* p. 31: „Le cabinet impérial fit ourdir par ses consuls à Iassi une conspiration des grands boyards. Lajeunesse patriote, a son insu, en devint l'organe” p. 35 „(Duhamel) chargea M. Mavros de monter une conspiration systématique contre le domnu”. Ioan Ghica sub pseudonimul G. Chainoi, *Derniere occupation des principautés danubiennes*. Paris 1853 p. 82: „La Russie intéressée à se donner un prétexte pour occuper les Principautés et prendre une position stratégique, encourageait les tendances de chaque parti”. *Le dossier russe, dans la question d'Orient* par un ancier diplomate en Orient, Paris 1869, p. 84 și 94: „Tout s'y faisait par lui (gouvernement russe), même la révolution. C'est par les intrigues de ses émissaires qu'en 1848 le prince Bibesco, gospodar de Valachie, fut renversé du pouvoir, sous l'inculpation de tiédeur envers la Russie”. C. A. Rossetti, *Apel la toate partidele*. Paris 1880. p. 49: „In adevăr mulți conspirau (din boierii cei mari), însă prin Rusia și cu scop d'a răsturna pe G. Bibescu ca să-i ea locul.” și p. 42: „Știeam că Rusia o să intre pe temeul cător-va iscălituri ce umbla să adune precum a și intrat în Moldova, unde nu era nici o revoluție. Vezi și epistola lui Lenș către lordul Palmerston publicată în *The Times*, 4 Sept. 1848 și N. Russo, *Suite à l'histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Bruxelles, 1859, p. 33. Contra tuturor acestor păreri se ridică N. Bălcescu în o scrisoare c. Ioan Ghica 16 Februarie 1850, Ioan Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 465: „Scrierea lui Heliade e plină de minciuni; zice de exemplu că opoziția lui Câmpinean delă 1837 era făcută de Rusia; revoluția din 1848 s'a lucrat Mavru și asemenea îndrumată de Rusia; indirect ești și tu cuprins între uncelele muscălești”!

de mai înainte în capitala Franței, se hotărîră să locuiască împreună spre a nu se prea înstrăina unii de alții și de gândurile lor comune întoarse către țara lor, înstrăinare ce se putea îndeplini foarte ușor în haosul cel mare al Parisului. „Simțind această greutate, câțiva din noi, ne spune Kretzulescu, ne-am înțeles să căutăm o casă în care să ne învoim a ședeă împreună ca frați, câți mai mulți vom putea, păstrându-ne la țară și ferind pe cei mai tineri dintre noi să nu neglijeze studiul și să-și uite de țară”⁵⁴.

Din tinerii cari se aflau pe atunci la Paris, 11, și anume: Cantacuzino, I. Filipescu, frații Golescu, frații Ghica, Brăiloiu, Panait Radu, Anagnosti, Negulici și Niculai Kretzulescu găsiră o gazdă la o doamnă Ducolombier în Rue Hyacinte, având pe lângă ei și pe un francez le Poujad, care ajunsese mai târziu consul francez în București și se căsătorise cu una din fetele lui Beizadea Costache Ghica.

Fiind numai Români în acea pensiune, urmează Kretzulescu, ziua mergeam fiecare la studiile sale, iar după masă, seara, ne coboram în grădinița casei și, o oră-două, până a nu ne retrage fiecare în camera sa, ne întrețineam asupra nenorocitei situații a țării, asupra viitorului la care aspiram precum și asupra datoriei ce ne era impusă odată ce ne vom întoarce la căminurile noastre”. Kretzulescu adaogea că pensiunea doamnei Ducolombier s'a desființat și Români s'au împrăștiat, principiul ce a domnit în sânul micii noastre colonii de Români rămași în Paris”⁵⁵.

Din această întovărășire din Rue Hyacinte își trage obârșia societatea studenților Români din Paris, înființată în 1839. Ea poartă numele de *Societate pentru învățătura poporului român*, prin stăruințele lui Ioan Ghica, Alexandru G. Golescu și Dimitrie Brătianu. Ea avea de scop mai ales abonarea și cetirea ziarelor, și era alcătuită din toți ce locuiau în Paris și din alții ce locuiau în București, asupra cărora era rânduit polcovnicul Câmpineanu. Ziarele abonate deocamdată erau *Le National*, *Le Charivari*, *Le Moniteur*, *La Revue du Progrès*, *Le Peuple*, *La France industrielle* și *l'Artiste*, precum și broșurile (politice) ce apăreau din timp în timp⁵⁶.

Șase ani după aceea, în 1845, tinerii români bogați din Paris, prin o mișcare altruistă și egalitară din cele mai frumoase, alcătuiesc o nouă întovărășire, a căreia scop era de a ținea în

⁵⁴ *Amintiri istorice*, de N. Kretzulescu, 1868, p. 46.

⁵⁵ *Ibidem* p. 50. Comp. *Niculai Kretzulescu*, notiță biografică de A. D. Xenopol. 1913.

⁵⁶ Procesul-verbal de constituire al „Societății pentru învățătura poporului român”, 20 August. 1839. Vezi *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 11.

străinătate, pe socotelile societății, tineri fără mijloace, însă înzestrați cu studii pregătitoare și cu nu talent dovedit⁵⁷.

Introducerea care precedează statutele societății, scrisă de C. A. Rosetti în stilul său cel înflorit, chiamă la contribuire pe boierii români, spunându-le, tot în spiritul în care fusese format scopul societății: „Cu ce mijloace Statul să trimită afară un număr mare de tineri muncitori? Săteanul asudând și adesea flămând trage plugul și vă dă hrana vieții; dați și voi cel puțin birul pentru hrana sufletului fiilor voștri; luați cu prinții voștri plugul de coarnele lui și trageți roditoarele brazde ale științei. Dați cu toți și creșteți soicetatea studenților români, care va da mumelor fii cu iubire, patriei și bătrânilor cununi de glorie și prinților ajutoare temeinice spre a-și împlini misia lor cea sacră”. După aceea, îndreptându-se către femei, cu o călduroasă chemare, le cere, „să lucească de acuma numai cu frumusețea lor și să dea societății studenților români briliantul ce stă fără de folos pe capul lor”. Apelul este subsemnat de Ioan Ghica președinte, Scarlat Várnăv casier și C. A. Rosetti secretar⁵⁸. Studenții români din această societate fac o strălucită manifestare de simpatie lui Edgard Quinet, soțul de mai târziu al Hermionei, fiicei lui Gh. Asaki, în anul chiar al înființării societății lor. Ziaristul Paul Bataillard spune, că numărul studenților români din Paris era aproape de 100 și că, cu prilejul Anului nou, ei trimițând felicitări celor mai mulți oameni de seamă ai Franței marele filoromân Edgard Quinet le răspunde prin câteva rânduri, în cari le spune că se simte îndatorat a le apăra naționalitatea. Studenții se duc *in corpore* la Quinet, unde Dimitrie Brătianu îi ținu o caldă și frumoasă cuvântare. Intre altele îi spune: „Ah, de câte ori nu am fost noi cuprinși ca de o îmbrățișare dumnezeiască la auzul vocei voastre profetice care în fiecare zi ne aducea adevăruri noi; de câte ori cu ochii scăldați în lacrimi, nu am tresărit pe băncile noastre, când asemănători cu doi mari preoți, singurii depozitari ai tainelor Proniei, voi și strălucitul vostru prieten (Michelet) zmulgeați înaintea noastră giulgiul ce acoperia pe eroica Polonia. Ce, niciodată, exclamă Brătianu, numele de Români nu va răsuna în zidurile Colegiului de Franția!”⁵⁹. Quinet cu ochii în lacrimi

⁵⁷ Darea de seamă a comitetului Societății stud. rom. din Paris, 1487. *Ibidem*, I, p. 70.

⁵⁸ Apel pentru înființarea Societății studenților români din Paris sub patronajul d-lui De Lamartine, 1849. *Ibidem*, I, p. 16 și urm. Vezi și p. 17—19 Mai vezi și articolul: Biblioteca română din Paris fondată în anul 1846, Paris 1849. *Ibidem* p. 23.

⁵⁹ La 1848 Quinet vorbi pentru prima oară de Români în marea școală franceză. Vezi scrierea lui Quinet, *Les Roumains*, publicată în volumul VI al operelor sale complete. După 60 de ani în 1908, am avut fericirea să facă să răsune din nou vocea în privirea lor în Colegiul de Franța. Vezi scrierea mea, *Les Roumains, histoire, état matériel et intellectuel*; 8 *leçons tenues au Collège de France*. Paris 1909. (Delagrave).

răspunde mângâietor și înălțător la trigătul de disperare al Românilor. Toți Românii plângeau. Paul Bataillard, care asista la întrevedere spune, că „lacrimile cari lunecau pe toate fețele răspundeau singure acestei rostiri a simțirii comune. La această priveliște plină de mărimă antică s'ar fi putut crede transportat cineva în vremile lui Oedip și ale Antigonei, în acele timpuri solemne când nenorociții investmântându-se în haina rugătorilor, veneau să ceară ajutor și apărare puternicilor pământului. Dar nu; aici totul era modern. Rugătorii nu cereau nimic pentru ei, și nu aveau ca mantie pentru acea împrejurare, decât groaza giulgiului ce amenință să învăluiască o naționalitate întreagă”⁶⁰.

La societatea studenților din Paris contribuiau cu sume mai mult sau mai puțin însemnate, întâiu principii Țărilor Române, Bibescu și Sturza, apoi toată boierimea cea mare a țării; căci acea societate era considerată ca o apărare a naționalității. Dar acei ce o susțineau își dădură în curând seamă, că în adâncurile ei cloceau ideile liberale și răsturnătoare pe cari chiar atuncea se sileau să le înăbușe în Principate. Aceste idei ascunse răsar la lumină într'o cuvântare a aceluiași Dimitrie Brătianu care vorbise așa de frumos și de adevărat inspirat lui Edgar Quinet, și anume în cuvintele următoare, cari înfierează nepăsarea Românilui față cu nefericita soartă a țărilor lui: „Dar știți care e patria noastră, spune Brătianu? Patria noastră este vanitatea, ambiția, patria noastră sunt roadele pământului adăpat cu sudoarea Românilui; patria noastră este *robia fraților noștri*”⁶¹. Dacă Brătianu ar fi rostit aceste cuvinte în unul din Principate, el ar fi fost desigur arestat, cum a fost arestat, ceva mai târziu, preotul Gheorghe Bodescu dela biserică Domnească din Bârlad, pentru o cuvântare în care preotul nu făcea decât să repete cuvintele lui Brătianu, zicând: „Să strigăm împreună cu acei buni patrioți cari au venit la cunoștința adevărului, *de a nu mai ținea pe popor în robie*”⁶².

Intrucât umblau prin conștiințele membrilor societății studențești din Paris asemenea ideii, privite de lumea cea bună

⁶⁰ Nota lui Paul Bataillard despre manifestarea studenților români în 1846. *Anul 1848 în principatele române*, I, p. 37, 38, 39, 43—44.

⁶¹ Cuvântarea lui D. Brătianu în societatea studenților români din Paris, 1847. *Ibidem* p. 61—73. Locul reproduș se află la p. 72.

⁶² Cuvântarea preotului Bodescu, 30 Mai 1848. *Ibidem*, p. 411. La sfârșitul manuscrisului ce cuprinde această cuvântare se găsește însemnarea: „Acest cuvânt s'a cetit în ziua Pogorării Duhului Sfânt, 30 Mai 1848, în Biserica Domnească din Bârlad, de către catihetul presviter Gheorghe Bodescu, după care s'a și arătat în aceiași zi de *ispravnicul jînutului*” (p. 419). Asemenea cuvântări țintește ofișul lui Al. Ghica Domnitorul Munteniei către Mitrop. Neofit din 12 Martie 1841, prin care domnul oprește pe Episcopii Râmnicului și al Buzăului de a mai „prefăce cuvântul lui Dumnezeu în cuvinte politicești și de atingere, abătându-se dela datorile către stăpânire” Hurum. *Doc.*, supl., I, p. 511.

ca idei răsturnătoare, nu prea trebuie să ne mire știrea, că societatea nu primise din patrie sprijinul la care se aștepta ⁶³.

Totuși mișcarea studenților din Paris purtase roade. În afară de făgăduința lui Quinet de a vorbi despre Români în Colegiul Franței, făgăduință ce fu în curând realizată, Henri Desprez publică în marea și renumita revistă pariziană *La Revue des deux Mondes* un articol însemnat asupra *Moldo-Valahiei și a mișcării românești*, în care el rezumă științele în curgere pe atunci asupra istoriei Românilor; pune în lumină vie firea lor latină, arătând totodată că acest popor, trunchiat ca trup, nu alcătuieste decât un singur suflet; arată cum civilizația latină se putea împlânta într'un popor setos de lumini și iubitor de felul său de a fi. Intrând în desbaterea intereselor politice ale poporului român, Desprez constată, că „Regulamentul Organic, propus de Rusia, votat de Adunare, crease o aristocrație privilegiată, acolo unde niciodată dregătoriile publice nu hărăziseră titluri de moștenire. Critică apoi legiuirea rusească din punctul de vedere al falșului ei constituționalism, și în deobște pregătește prin lucrarea lui, mințile europene la înțelegerea gândurilor poporului român, pe cari revoluția din 1848 le va aduce la lumină ⁶⁴.

În societatea studenților români din Paris luau parte ca conducători Muntenii Ioan Ghica, Dimitrie Brătianu, Ioan Brătianu, Iancu Văcărescu, Ștefan Golescu, I. Voinescu, Const. Filipescu, Grigore Alexandrescu, C. A. Rosetti, N. Golescu; și Moldovenii Scarlat Vârnav, Panaite Cazimir, N. Ionescu, P. Rășcanu, V. Malinescu și V. Alecsandri. ⁶⁵.

Mulți dintre studenții români se urcară alături cu revoluționarii parizieni pe baricadele ridicate pe străzi în Februarie 1848. Ei se înfățișară la primăria Parisului spre a felicita pe Guvernul provizoriu al Republicei Franceze, „desfășurând aici steagul național cu colorile albastru, auriu și roșu, ca semn al Unirii Moldovenilor cu Muntenii, cum prevedea Regulamentul”. Ziarul *Le Constitutionnel* raportează astfel cuvintele adresate Românilor de către Buchez, ajutorul de primar: „În numele Guvernului provizoriu: „Noi primim cu recunoștință acest semn de simpatie ce ni-l dați d-voastră. Nu ne mirăm că d-voastră v'ați aflat împreună cu noi pe baricade. În Franța se proclamase de mult principiul fraternității națiilor și d-voastră trebuie să ne socotiți ca pe frații d-voastre. Ceeace se face în Paris nu este numai

⁶³ *Anul 1848*, I, p. 77.

⁶⁴ „*La Moldo-Valahie et le Mouvement roumain*” în *Revue des deux Mondes* 1 Ianuarie 1848, editată și a parte la Paris Imprimerie du Gordin. Reprodușă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 82—112.

⁶⁵ *Anul 1848 în Princ. Rom.* I, p. 19, 35 61, 81. Pentru N. Ionescu vez un ordin al Departamentului din Lăuntru pentru arestarea lui, „când va veni din Paris”. *Ibidem*, I, p. 351. Pentru V. Malinescu, *Ibidem*, I, p. 182.

un lucru francez, ci este și un lucru european. Voi singuri cum erați, prin al vostru curaj și prin silințele voastre atraserăți luarea aminte a Europei. Slabi cum erați și fără niciun ajutor, voi ați câștigat, dacă nu libertatea cel puțin nădejdea că peste curând o veți avea. Voi aveți a face lucruri mari, pentru că sunteți avangarda Europei înturnată către Răsărit”. Solemnitatea se sfârși cu strigătele : „Trăiască Republica, trăiască Guvernul provizoriu”⁶⁶.

Revoluția română putem zice că fusese proclamată la Paris, încă din Februarie 1848, de studenții români aflători acolo⁶⁷.

Să vedem cum s'a desfășurat în Principate acest mare eveniment, prin care partidul liberal își făcea drum, din conștiințele în cari trăia, către lumea din afară.

Revoluția din Moldova. — Revoluția izbucnește în Moldova, și anume în Iași, în 27 Martie, cu mai bine de două luni înaintea celei din București, care se arată tocmai în 11 Iunie. Dar nu numai timpul când ele se înfăptuiesc desparte revoluțiile Țărilor Române una de alta. Ele se deosebesc și prin țințele și urmările lor, cel puțin ale celor practice; căci, ca manifestare de idei, vom vedea că și revoluția din Moldova tinde la rezultatul ce căutaseră să-l ajungă și revoluționarii munteni, în viața socială și politică a poporului român.

Ocârmuirea lui Mihail Sturza nemulțumise adânc pe boierimea moldovenească mai ales prin înmulțirea rangurilor. Mișcarea ce se naște în Iași are mai mult caracterul unei protestări contra purtării domnitorului decât una întemeiată pe idei nouă. În luna Martie se răspândește un apel către Moldoveni, nesubsemnat, prin care caută a se provoca o răsvrătire contra domnitorului. Acest apel era însă așa întocmit, încât părea că fusese alcătuit sub inspirație rusească; „Până când, spunea apelul, veți dormita în letargia unei nesimțiri nevrednice originului vostru? Până când veți purta lanțul unei tiranii a domnitorului Mihai Sturza, nevrednic sângelui străin (rusc)

⁶⁶ Articolul din *Gazeta Transilvaniei* care reproduce în traducere pe cei din *Le Constitutionnel*. *Ibidem*, I, p. 140—141. Faptul că tinerii români se urcașeră pe baricadele Parisului se dovedește, pe lângă discursul lui Buchez citat în text, și din următoarele: Scrisoarea lui Brătianu și Rossetti către Edgar Quinet, 26 Mai 1848. *Ibidem*, II, p.134: „Rappelez encore à la France que nous sommes ses fils; que nous avons combattu pour elle sur les baricades”. O corespondență din București către *Le National*, 3 Iulie 1848. *Ibidem*, II, p. 275: „Le mouvement a été fait par des jeunes gens que nous avons connus presque tout à Paris et dont plusieurs se battaient sur les baricades de Février”.

⁶⁷ Henri Desprez, *La Révolution dans l'Europe orientale*, reproducă *Ibidem*, IV, p. 635: „A peine les barricades de Février étaient-elles abaissées, que la colonie valaque de Paris, a son tour rêvait insurrection et progrès”.

vărsat pentru voi, ca să vă lase mântuitoare instituții vrednice de toată însemnătatea (Regulamentului Organic)"⁶⁸.

În 27 Martie se adună, la Otelul de Petersburg din Iași, vreo mie de oameni: boierii cei mari aproape toți, Mitropolitul cu clerul său, negustorii de toate treptele și de toate națiile, boierii cei mici, profesori, avocați și doctori de deosebite științe⁶⁹.

Alexandru Cuza și Vasile Ghica expun suferințele popoului, și se rânduiește o comisie de 16 membri care să redacteze jalba către domnitorul țării. Nemulțumirile sunt înșirate în 35 de puncte, începând cu proclamarea principiului călăuzitor al întregii mișcări: *Sfânta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său și fără nici o restălmăcire*.

Reformele de căpetenie cerute erau: siguranța personală, reforma școalelor în sensul restabilirii învățământului național, desființarea gardei de Arnăuți, desființarea vămei de export pe produsele câmpului, întocmirea unui tribunal de comerț și ridicarea portului Galaților, publicitatea ședințelor adunării și a tribunalelor, desființarea adunării și a tribunalelor, desființarea adunării de atunci, ca una ce fusese aleasă prin înșelăciune și apăsare, și alegerea unei alteia.

Ca cereri de principiu și cari depășiau până la un punct Regulamentul, erau înființarea unei garde cetățenești și înlăturarea cenzurei în privirea trebilor din lăuntrul alte țări⁷⁰.

Domnul se preface a primi 33 din punctele înșirate în petiție, respingând numai garda națională și disolvarea adunării⁷¹; dar el pregătește lovitura în ascuns, prinde pe capii

⁶⁸ Apel către Moldoveni, Martie, 1848. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 142. De aici se nascu părerea că revoluțiile în Țările Române era o uneltire rusească. Vezi Aupik, ambasadorul Franței la Constantinopole, c. Bastide, 29 Iunie. *Ibidem*, II, p. 43: „Ce mouvement aurait été préparé par des agent russes qui voulaient le diriger dans un tout autre esprit”. Corespondența din Constantinopole către *Le Constitutionnel*, 23 Iunie. *Ibidem*, II, p. 30: „La révolution a été peut-etre provoquée par la Russie, afin d'avoir un pretexte pour occuper la province qu'elle ne cesse de convoiter”. Corespondență către *Le National*, 3 Iulie. *Ibidem*, II, p. 260: „M. Duhamel faisant de son mieux pour que l'effervescence qui régnait dans toute la Valachie amenât une explosion qui rendrait nécessaire l'entrée des troupes russes dans cette Principauté”. „Luări aminte în chestia zilei” de N. Istrati și Iancu Negură, în *Steaua Dunării*, 22 Iulie 1856. *Acte și documente la Renașterea României*, III, p. 637: Ce nu se poate nega este că mișcarea din 1848 în Moldova dirijată de Lamanski și avea în fruntea-i sudiți și partizani rusești”. Vezi alte numeroase isvoare asupra acestei chestii în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, XII, p. 58, nota 53, unde însă această părere este respinsă ca neîntemeiată.

⁶⁹ Gh. Sion c. Gh. Bariț, 2 Aprilie 1848, *Anul 1848 în principate*, I, p. 224: Mulți, veniseră și din provincie”. Vezi și *Le National*, 28 Aprilie 1848, și *Allgemeine Zeitung*, No. 146 din 1848. *Ibidem*, I, p. 333, pentru participarea străinilor.

⁷⁰ Petiția boierilor și notabililor moldoveni, din 28 Martie 1848, Codrescu *Uricarul*, X, p. 8, reprodușă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 176-179.

⁷¹ Guérault, Consul francez din Iași, către ministrul Lamartine, 2 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 228.

mișcării la o întrunire a lor din casa lui Mavrocordat și îi surguneste peste Dunăre. Acești capi erau în afară de cei arătați drept conducători ai întrunirii dela Otelul Petersburg, (Grigore Cuza, Al. Cuza, și Lascar Rosetti): Alecu și Constantin Moruzzi, N. Catargiu, V. Canta, Gr. Romalo, D. Filipescu (Alhas), M. Costache Epureanu, Ioan Cuza, Sandu Miclescu, Z. Moldoveanu, Lascar, Răducanu și Mitică Ruset, Nicolae Ghica, Dimitrie fiul lui Ioan Cuza, Const. Negri, Ioan Leca, C. Negruzzi, Alecu Dimitriu (nepotul Mitropolitului), Gr. Balș, Iorgu Sion, Costache Biberi, Ioan și Nicolae Ionescu, Ioan Poni, Cornetul Giușcă, Ioan Râmnicianu, Costache Rolla, Panaite Cazimir și V. Alexandri ⁷².

Domnul ținând însă seamă de opinia obștească, vrea să și convingă pe popor despre neîndreptățirea pornirii în contra lui. El pune să se publice mai multe broșuri, prin care căuta să loviască cu deosebire în boierii cei nemulțumiți cu a lui ocârmuire. În una din ele editată în București, se găsește între altele următoarea apostrofă la adresa lor: „Răilor, care a fost totdeauna ținta voastră și a strămoșilor voștri? A vă folosi când de protecția domnului spre a împlini țara, când a vă scula în contra lui în numele țării, și acuma bâzâiți, umblați cu făgăduinți mincinoase pentru a înșela slabul popor, spre a clătina tronul lui Mihai Sturza, pe care-l vedeți a sta în contra voastră, la relele voastre cugetări, și nu se unește cu voi a înființa zece neamuri de aristocrați”.

Altă broșură apărută la Viena, tot din inspirația domnului Moldovei, apără ocârmuirea lui Sturza care ar tinde a ocroti drepturile poporului, contra încălcărilor aristocraților, sprijinindu-se pe regulament. „Nu schimbarea domniilor, sfârșeste ea, este fericirea unui popor, și mai ales cea a unui domn a căruia înțelepciune și talente administrative sunt recunoscute” ⁷³.

Cererile de reformă cari mențineau Regulamentul Organic, îndepărtau mișcarea liberală și egalitară care nu se putea realiza decât prin răsturnarea legiuierei privilegiilor. Din acest punct de vedere părea stranie mișcarea moldovenească ce este cu toate acestea arătată, ca făcută „de fiii boierilor crescuți la Paris și de aceia dintre nobilime cari nu luaseră parte la ocârmuire” ⁷⁴. Dar caracterul blajin al răscoalei din Moldova, care o paraliza și o făcu să nu aibă răsunet în masele poporului, reiesă din

⁷² *Ibidem*, Actele dela p. 181, 189, 216, 220, 277, 282, 304, 351, 386. Lista completă a tuturor capilor revoluției moldovene, 14 Iulie, 1848. *Ibidem*, II, p. 504. Mai vezi o listă publicată. *Ibidem*, V, p. 406.

⁷³ *Căința încrederei în boierii aristocratici și sânta hotărâre de a nu-i mai crede București 1848.* (Bibl. Acad. Col. Sturza Nr. 3782.).

⁷⁴ Corespondența către *Jurnal des Débats* din 15 Aprilie 1848, reproducă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 320. Acelaș lucru îl arată și *Wiener Zeitung* din 2 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 230.

toate documentele timpului, ca ceva mai presus de îndoială⁷⁵. Așa o corespondență din Iași a *Gazetei Transilvaniei* spune, că „junimea luând de model meetingul Irlandei, a propus îmbunătățiri, a căror bază era proclamat Regulamentul Organic, deși unele din cereri călcau dispozițiile lui de căpetenie”⁷⁶. Tot așa spune și un corespondent german al ziarului *Allgemeine Zeitung*, că „nu se cere nimica nou, ci numai observarea legilor în ființă”⁷⁷. Dar să nu creadă că principiul pus în fruntea cererilor, anume respectarea Regulamentului Organic, era numai de formă, și că totuși se tindea la o schimbare a întocmirilor sociale și politice orânduite de legiunea rusească. Aceasta se vede întâiu din un comentariu explicativ al celor 35 de puncte ieșit din pana unuia din oamenii cei mai de seamă ai țării, Vasile Alecsandri, care reproduce și dezvoltă toate cererile, începând cu „sfânta pază a Regulamentului”⁷⁸. Mai limpede însă reiese gândirea protestatorilor, din broșura intitulată *Intâmplările din luna Martie 1848 în Moldova*, în care se arată, că, „mișcarea nu era împotriva Regulamentului; căci lucrul de căpetenie ce se cerea a fost păzirea acelei legiuiri. Revoluționară ar fi fost mișcarea, spunea acea broșură, atunci când petiționarii ar fi avut în gând să schimbe duhul curat al instituțiilor cari sunt aristocratice, cari hărăzesc privilegiuri nobleței și impilează partea neprivilegiată. Revoluționară mișcare ar fi fost atuncea, când împotriva glăsuirei Regulamentului ar fi cerut o reprezentare națională unde, pe lângă boieri, în mare parte să șadă negustori și locuitori săteni. Revoluționari ar fi fost petiționarii, când ei ar fi cerut egalitatea în contribuție, iar nu precum Regulamentul glăsuește, o contribuție numai pe capetele cele neavute, pe persoanele acele cari abia, prin sudoarea frunții lor, se pot hrăni singure, când ar fi cerut desființarea boierescului, și țăranul să fie proprietar. Revoluționari ar fi fost în sfârșit petiționarii, dacă ei ar fi cerut ca slujbele să fie ocupate numai de oameni cu merit, fără deosebire dacă meritul se află sub hainele galante ale unui magnat sau sub îmbrăcămintea modestă a unui sătean sau neguțitor”⁷⁹. Foarte bine caracterizează deci Faustain, delegatul comitetului național polonez, revoluția moldovenească, ca „făcută numai de aristocrație care nu vrea să piardă nimica din privilegiile ei, și care este departe de a face din revoluție o chestie de principiu; că

⁷⁵ *O scântie de așteptare* de N. Arbore, Viena 1848. p. 17.

⁷⁶ Corespondența din țară a *Gazetei Transilvaniei*, No. 32 și 33, 1848. *Ibidem*, I, p. 2191.

⁷⁷ Din 19 Aprilie 1848, No. 146 *Ibidem*, I, p. 333

⁷⁸ *In numele Moldovei, a omenirei și a lui Dumnezeu*, reproducă *Ibidem*, I, p. 414 și urm.

⁷⁹ Broșura citată reproducă în *Anul 1848 în Principate*, I, p. 467—479, locul citat la p. 478).

nici o vorbă nu se face de îmbunătățiri sociale și administrative; că ar fi o clasă de oameni pe cari aristocrații îi botează cu numele desprețuit de *ciocoi*; dar că aceștia ar fi temători și neexperimentați și nu ar poseda un cap în jurul căruia să se adune”⁸⁰. Revoluția din Moldova mărginită astfel numai în cercul îngust al opoziției contra domnitorului, nu avea în țară răsunetul trebuitor, pentru a ridica masele, asupra mult mai mult de apăsarea sistemului privilegiilor, decât de abuzurile domnitorului.

Nu e vorbă, a fost și o ușoară adiere de mișcare între țărani, sau mai bine zis de teamă foarte firească din partea boierilor despre răscoale țărănești. Așa consulul Guérout se aștepta la evenimente mari și sfătuia pe domnitor, „să schimbe regimul vechiu față de mișcarea ce se urzea, atrăgând luarea aminte a lui Sturza asupra mișcărilor țăranilor din Bucovina, care ar putea ușor pătrunde în Moldova”. Domnitorul îi răspunde: „Știu bine că acolo e primejdia; dar ce crezi că ar fi de făcut spre a o înlătura”?⁸¹. Se vorbește în petiție în chip vag și de reforme, de îmbunătățirea soartei țăranilor; iar Constantin Moruzzi, unul din capii mișcării, când e prins, arată „că reforma de căpetenie ce ei vroiau ca s'o facă era de a îmbunătăți soarta țăranilor, pentru a feri țara de orice răsvrătire”⁸². Frații Cantașuzino, Jean și Gheorghe, care scăpaseră către munți, unde-și aveau proprietățile, încercară aici răscoala a satelor, sprijiniți și de niște polonezi ce se aflau în țară, ca turburători. Înserierea nu are însă nici un rezultat⁸³.

Idiile. — Numai cât mai târziu, după desăvârșita înăbușire a revoluției moldovene, încep a se îndruma în minți reforme serioase cari aveau drept țintă, nu numai îndreptarea abaterilor unei ocârmuiri vitrige, ci schimbarea întregii întocmiri politico-sociale a Moldovei. Așa broșura citată mai sus, din 1848. *Căința increderei în boierii aristocrați și sfântă*

⁸⁰ Faustain, către guv. provizor al Țării Românești, 3 Iulie 1848. *Ibidem* II, p. 270. Comp. I. Negură, „Luarea aminte la chestia zilei de N. Istrati” în *Sleaua Dunărei*, 12 Iulie 1856, *Acte și docum. la Renașterea României*, III, p. 637. „O revoluție pentru păstrarea regulamentului nu s'a făcut și nu se va face niciodată de golani; nu este idolul lor.”

⁸¹ Guérout c. Lamartine, 16 Martie 1848 *Anul 1848*, I, p. 166, Alta din 23 Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 173, în o a treia din 2 Aprilie 1848, *Ibidem*, I, p. 230, „c'est en côté des paysans qu'est aujourd'hui tout le danger”.

⁸² Raport confidențial despre destăinuirile lui C. Moruzi, 7 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 266. Duclos, Consul francez în Iași, către Lamartine, 3 Maiu 1848: „Le peuple est tranquille, quiqu'on ait cherché à le soulever dans plusieurs districts, tels que ceux de Romano, de Bakéou et de Neamtzo”. *Ibidem*, I, p. 383.

⁸³ Ofis domnesc către Postelnicul Nic. Gherghel, 17 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 324.

hotărâre de a nu-i mai crede, în care scriere se hulesc mult nobilii mari și se ridică cei mici (ciocoi), se spune că „ciocoi sunt oameni; ei v'au deschis mintea la orice ocazii; ciocoi sunt adevărații Români și naționaliștii țării aceștia, iar nu voi aristocrații, ginți venetice și străine pe cari întâmplarea sau Dumnezeu, pentru a ne osândi, v'au plămădit aici, spre a șterge puținele datini strămoșești ce ne au mai rămas”⁸⁴.

În altă broșură: *Ce sunt meseriașii*, găsim idei încă mai înaintate. În ea se pune principiul, că „meseriașii sunt toți acei ce muncesc: plugari, cismari, bogasieri, avocați, autori”; și apoi întreabă: „Cine cutează să zică, că toată știința și toată înțelepciunea este în boierii cari alcătuiesc Obșteasca Adunare, și că meseriașii nu ar fi găsit între dânsii oameni vrednici de a înfățișa neamul și de a chibzui la trebuințele țării?” Afară de această cerere care răsturna principiul privilegiilor politice ale marilor boieri, broșura mai cere, „a nu mai fi ranguri și privilegii, ci fiecare să contribuie la ale patriei, potrivit cu venitul său; desființarea cenzurei, desființarea clăcei și slobozenia definitivă a țăranului, dând pe veci în folosul lui un număr de pogoane trebuincios hranei, și despăgubind pe proprietar în bani, și în sfârșit revizuirea Regulamentului de către Adunarea țării, spre a-l pune în armonia cu noile cerinți”⁸⁵.

Punctul de căpetenie care despărțea partidul liberal de cel conservator era chestia țărănească, și numai ca un mijloc de îndeplinire a reformelor în folosul poporului de jos se cerea și democratizarea Adunării. Și într'adevăr că starea țăranului era disperată. Consulul francez Guérout descrie în următoarele cuvinte această stare a lui „Țăranul, zice el, este mai mult decât aiurea temelia întregii mașini sociale. El plătește toate cheltuielile publice și private ale țării. Fiind el singur acela care lucrează, el trebuie să achite nu numai birul, zeciuiala și beliciurile în natură; tot el întâmpină, direct sau indirect, cheltuielile ocăruierei, bacșișurile luate de principe, miniștri judecătorești, desfătările boierilor, cheltuielile lor cele bune, întreținerea caselor lor mărețe, luxul femeilor lor, camăta Evreilor, — țăranul le plătește toate. Sub o falșă arătare de libertate, condiția lui nu este decât o șerbire ascunsă”⁸⁶. În broșurile apărătoare ale domniei lui Mihai Sturza, precum acea

⁸⁴ Broșura este subsemnată M. K. (ogălniceanu) și N. I. (strati). Broșura este reproducută, *Ibidem*, I, p. 447—457, (locul raportat se află la p. 450) Kogălniceanu însă prin o *Protestație* din 22 Iulie 1848 respinge paternitatea acestei broșuri. *Ibidem*, II, p. 679—685. Kogălniceanu crede că această broșură fusese scrisă de un partizan al domnului, ca și cea a lui Ștefan Arbore.

⁸⁵ Broșura este din 1848, reproducută *Ibidem*, I, p. 460—467 (locurile raportate la p. 461, 463 și 464).

⁸⁶ Un raport întins asupra stărei obștești a Moldovei, trimis la Guérout lui Lamartine 31 Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 203—214 (locul reproducut se află la p. 210).

amintită mai sus a lui Ștefan Arbore, *O scânteie de deșteptare*, — și care nici ele nu aveau interes a apăra pe boieri, se recunoaște că „orice apăsare bănească ar veni asupra Moldovei, se va rezolvi în o suferință a țaranului și nu a boierului”⁸⁷.

Era deci firesc lucru ca nevoia cea mai simțită a țării să atragă după ea și ideile regeneratoare, cu toate că la început ele nu se altoiseră pe mințile nemulțămite. Dar cum spunea prea bine tot Guérout: „Așa de neoprită este puterea ideilor, așa de covârșitoare mai ales suflarea care le aduce din afară, că izbânda lor rămâne asigurată, cu toată nedestoinicia oamenilor înrolați în a lor slujbă”⁸⁸.

Dar aceste idei pe cari le-am văzut pătrunzând prin mințile Moldovenilor, întâlniseră în calea lor și una înzestrată cu cele mai eminente însușiri, aceea a lui Mihai Kogălniceanu, adevăratul cap al partidului liberal din Moldova, care, într-o broșură devenită celebră, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, expune mai lămurit, mai temeinic și mai elocvent decum o face scrierea anonimă *Ce sunt meseriașii*, adevăratele nevoi ale țării și mijloacele de a le întâmpina. Din fiecă rând al ei se vede durerea simțită de scriitorul ei, pentru rușinea și înjosirea țării lui. El arată întâiu cum „Regulamentul nici nu a fost publicat în întregimea lui, încât Rusia a refuzat acestei legiuri ce astăzi ni se impune cu sila baionetelor, cea întâi condiție a valabilității oricărei legi, adică publicitatea”. Kogălniceanu întrebă apoi: „Dela 1834 până astăzi, ce măsură obștească se adoptase în țară, ce lege se propuse Adunării, apoi se întărise și se pusesse în lucrare, înainte de a primi învoirea ministerului rusesc; ce dregător măcar s’au rânduit fără primirea consulilor rusești?”

Kogălniceanu este deci de părere că „Regulamentul Organic și deci protectoratul rusesc nu poate nici într’un chip face fericirea țării, și cum ar putea fi altfel, când acest Regulament este o legiuire străină, întocmită după instrucții rusești”?

Principiile cari ar putea face fericiți pe Moldoveni sunt înșirate de Kogălniceanu în 36 de puncte, cari însă nu seamănă deloc cu cele 35 formulate de petiția de reforme din 28 Martie. Intre ele enumărăm: autonomia Moldovei, egalitatea civilă și politică a tuturor cetățenilor; adunarea compusă din reprezentanți ai tuturor stărilor; domnul să poată fi ales din toate clasele poporului; garantarea libertății individuale și a domiciliului; instrucția gratuită; juriul în materie de presă; inamovibilitatea judecătorilor; libertatea cultelor și emanciparea Izraeliților; lepădarea aristocraților de privilegii, de scutire de contribuție, de dreptul de robie asupra Țiganilor și de munca silită

⁸⁷ *Ibidem*, I, p. 446.

⁸⁸ Guérout c. Lamartine 29, Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 185.

asupra țăranilor, desființându-se claca, și în sfârșit ca încununare a tuturor dorințelor rostite : unirea Moldovei cu Muntenia. Alături de această scriere, Kogălniceanu mai publică și un proiect de Constituție pe articole pentru Moldova. Încă în 8 Noembrie, refugiații din Bucovina : C. Negri, V. Alecsandri, P. Cazimir, C. Cazimir, V. Canta, A. Cuza, G. Sion și M. Kogălniceanu protestară contra ocărmuirii lui Mihai Sturza ⁸⁹.

În urma acestei scrieri, Kogălniceanu este prins, legat cot la cot și surgunit la o mănăstire. Dar strigătul Moldovei răsunase și el pe struna ideilor liberale, pe care viitorul era să le aducă la îndeplinire ⁹⁰.

---

⁸⁹ *Dorințele partidului național în Moldova, Iași, 1848. Comp. Istoria Românilor din Dacia-Traiană, XII, p. 165. Proiectul de Constituție vezi Anul 1848 în Principatele Române, III, p. 131—142. Protestul din 8 Noembrie, Ibidem, V, p. 389.*

⁹⁰ Kogălniceanu umblă să scape de închisoare, dosindu-se. Vezi mai multe rapoarte administrative privitoare la urmărirea lui. *Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 386, 387, 441, (Iulie, 12).*

III

REVOLUȚIA IN MUNTENIA

---

1. CARACTERUL REVOLUȚIEI MUNTENE

Deosebirea de revoluția moldovenească. — Revoluția din Moldova nu ieșise la nici un capăt, fiind chiar dela început greșit îndrumată. Ea fusese îndreptată contra lui Mihail Sturza și nu împotriva principiilor tăgăduitoare de orice propășire, cuprinse în legiuirea impusă de Ruși Țărilor Române. *Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură* observă cu drept cuvânt, că „în Moldova, unde nu se ceruse alte reforme decât o păzire strânsă a Regulamentului Organic, capetele mișcării fură prinși și tratați ca niște lotri”¹. Și eră natural să fie astfel, întrucât poporul nu putea fi tras și el într’o revoluție care lăsa neatins tocmai chestiile ce-l interesau pe el: înlăturarea privilegiilor și îmbunătățirea soartei masselor. De aceea și cum spune și un articol din *Popolul suveran*: „Moldovenii cercaseră în deșert a găsi un loc în Regulament pentru însuși dorințele lor cele mai modeste, cari însă nu erau acele ale poporului dela țară”². Și înșiși capii revoluției moldovenești recunoșteau greșala făcută, când Kogălniceanu în vestita lui scriere, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, arată, că „prin aceea că obștia adunată din toate ținuturile Moldovei a cerut numai acele 35 de puncturi întemeiate pe Regulament, prin aceasta n’a arătat că n’ar avea trebuință și de alte reforme mai radicale”³. Când însă prin scrierile arătate mai sus se îndrumează și în Moldova o mișcare contra Regulamentului era prea târziu, căci armata rusească ocupase Moldova încă dela 1 August, după cum se

---

¹ *Foaia pentru minte*, No. 23. Anul 1848 în Principate, III, p. 625.

² „Răspuns la circulara rusească”. *Ibidem*, III, p. 762.

³ Broșura lui Kogălniceanu reproducă. *Ibidem*, IV, 81—137. Locul raportat la p. 91.

pare în urma cererii lui Mihai Sturza⁴, care față cu turburarea văzută nu mai respinse ajutorul oferit lui, și orice încercare de mișcare poporană fusese paralizată.

Cu totul altfel se petrecură lucrurile în Muntenia. Aici revoluția izbucni mai târziu decât în Moldova, și Bibescu simți o clocotire a spiritelor abia în 18 Aprilie, când mișcarea din Moldova fusese acum înnăbușită. Anume, prin o proclamație din acea zi, el amenința „pe acei ce ar voi să turbure liniștea; căci indulgența ocârmuirii nu trebuie să o cercăm cumva într'atât, încât, prelungindu-se, să se poată tălmăci drept slăbiciune”⁵. Această amenințare fusese motivată de o suplică anonimă care ceruse modificarea Regulamentului Organic în mai multe priviri, și mai ales desființarea clăcei și împrăștierea țăranilor⁶. Cabinetul rusesc încă dela turburările din Moldova declarase, că „oricare ar fi rezultatul orcanului revoluționar, Impăratul este hotărât a nu suferi pătrunderea anarhiei în partea statelor puse sub a lui protecție, și că va fi neînduplecat în înnăbușirea prin arme a oricărei încercări revoluționare”⁷. Când comisarul rusesc și cel turcesc, trimiși în Moldova spre a cerceta pricina turburărilor ivite din această țară trec în Muntenia, ei găsesc mințile cam întărite. „Era frică tuturora de o năvălire rusească, de una turcească, de o răsccoală a țăranilor la hotarele Transilvaniei, de holeră — și Bibescu se folosise de toate aceste temeri, pentru a comprima năzuințele după reforme, cari fierbeau în mintea unui număr de tineri boieri”⁸.

Reformele ce se plănuiau în Muntenia erau de o cu totul altă natură decât cele cerute la Otelul de Petersburg din Iași. Ele nu se mărgineau în cercul Regulamentului, ci erau îndreptate tocmai înotriva lui; ba ele nu tindeau la răsturnarea domnitorului muntean, ci căutau să-l pună în capul mișcării contra acelei legiuiri a nedreptății, precum și contra puterii ce o susțineă, Rusia. Chiar din cea d'întâi scântee scăpărată de revoluția munteană, din rugăciunea preotului Șapcă, făcută pe câmpia dela Islaz în ziua de 9 Iunie 1848, resare gândirea ce va stăpâni întreaga mișcare: „Izbăvește, Doamne, se roagă preotul, și mântue pe tot omul care suferă; ridică și însuflețește pe acest popor care moare, ca să facă să trăiască pe asupritorii lui.

⁴ Hipolyte Desprez „La Révolution dans l'Europe orientale”. *Ibidem*, IV, p. 642

⁵ *Vestitorul românesc*, 20 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 341.

⁶ Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 376.

⁷ Nesselrode c. Kotzebue, 16 Martie. *Ibidem*, I, p. 168. De Nion c. Lamartine 27 Martie. *Ibidem*, I, 176.

⁸ De Nion. c. Lamartine, 4 Maiu. *Ibidem*, I, 384. Comisarii rus și turc erau așteptați în București pe la 18 Aprilie. Același c. același, 18 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 327.

Scapă-l de abuzul clăcei, de ticăloasa iobăgie, de podvoada drumurilor și a șoselelor, de acele munci ale Faraonilor”⁹.

Proclamația dela Islaz din aceeași zi, redactată de Ioan Heliade Rădulescu, țintește dela început până la sfârșit la răsturnarea Regulamentului, spunând că el ar fi împotriva drepturilor legiuitoare ale țării, împotriva tratatelor cari îi recunosc autonomia. Proclamația cere, în puterea tocmai a acestei autonomii, schimbarea desăvârșită a întocmirilor țării, răsturnarea regimului privilegiului sub care fusese încujbată, și înlocuirea acestui sistem nedrept și învechit cu principiile de guvernare modernă: egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legii și în exercitarea tuturor drepturilor civile și politice, căci „dreptatea nu ar suferi a purta numai săracii sarcinile țării iar bogății să fie scutiți”; toate clasele societății să aibă reprezentanți în adunare, „pentru ca țara să fie condusă de toți fiii ei”. Se mai cerea libertatea tiparului, a cuvântului și a întrunirilor, „spre a aduce la lumină adevărurile cele spre folos”; înarmarea tuturor cetățenilor, o bancă națională, secularizarea tuturor averilor mănăstirilor, alegerea domnului din toate straturile societății, oborirea tuturor titlurilor de boierie, restatornicirea învățământului superior în limba națională, introducerea literelor latine în locul buchilor slavone, desrobirea Țiganilor, desființarea pedepsei cu moarte, capuchehaele române la Țarigrad, emanciparea Israelitilor și încuviințarea drepturilor politice la toți compatrioții de altă credință, și în sfârșit, ceea ce alcătuia chiar miezul gândirii revoluționare, îmbunătățirea soartei muncitorilor de pământ¹⁰.

Greutatea ce se dădea acestui din urmă punct se cunoaște chiar din căldura cu care el este încondeiat: „Poporul român împarte dreptatea la toți și dreptatea o dă pentru toți, și mai vărtos pentru cei săraci, sătenii plugari, hrănitorii orașelor, fiii patriei cei adevărați ce au fost defăimați¹¹ atât îndelung cu numele glorios de Român, ce au purtat toate greutățile țării prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit; au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari însuși, și au drept

⁹ Rugăciunea preotului Șapcă, 9 Iunie. *Ibidem*, I, 489.

¹⁰ Comp. Constituția explicată de C. Buzoianu, lucrare anexată pe lângă raportul său ca comisar de propagandă al plaiului Nucșoara, 12 Iulie. *Ibidem* II, p. 431. Directorul Min. de Interne C. A. Rosetti, vorbind într'un rând de Evrei îi numește „frați Israeliteni”. Publicația Min. de Int., 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 672. Pe când Revoluția vrea să primească pe Evrei în sinul ei, Consulul francez De Nion raportează către Ministrul de int. Bastide, 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 354, că cu prilejul prădăciunilor făcute de oștirea lui Fuad Pașa care ocupase Bucureștii: „les Turcs avaient organisé un bazar, où ils vendaient à vilis prix aux Juifs le fruit de leurs rapines”.

¹¹ În înțelesul de: și-a făcut faima, a fost glorificați, nu în acel obișnuit astăzi, când a defăimă înseamnă a huli.

înaintea generozității, înaintea dreptății patriei, a cere o părțică de pământ îndestulă pentru hrana familiei și a vitelor sale. Claca dar și acea infamă iobăgie se desființează; lucrarea la lucrul drumurilor se desființează; săteanul fără pământ se face proprietar, iar visteria va despăgubi pe toți”¹².

Această mișcare de emancipare pornea însă nu numai din partea celor interesați a o vedea realizată, cum erau fiii poporului înălțați prin învățătură către cercurile conducătoare, ci și din aceea a unei părți din boierimea cea mare însăși prin o puternică și neoprită pornire altruistă.

Așa întâlnim printre capii revoluției din 1848 în Muntenia nume din familiile de frunte ale boierilor: cei 4 frați Goleșcu: Nicolae, Ștefan, Radu și Alexandru, fiii boierului liberal și egalitar din generația anterioară, Constantin Radovici din Golești; precum și alți membrii din această familie, Dimitrie și Alexandru G. Goleșcu; apoi Alexandru, Nicolae și Dimitrie Kretzulescu, Grigorie Grădișteanu, Ioan Filipescu, Ioan Voinescu II și C. A. Rossetti. Dintre boierii mai mici însemnăm pe frații Dimitrie și Ioan Brătianu, fiii stolnicului Const. Brătianu deputat de Argeș în adunarea din 1835; Gh. Magheru, N. Pleșoiianu și alții¹³. Vârtejul ideilor de dreptate, de frăție și de egalitate răpise pe toți. Al. Kretzulescu, boier mare, scriea cum nu ar fi putut-o face nici unul din clasele de jos. El spunea: „Cum se putea ca poporul să nu se scoale furios contra unui sistem de nedreptate, de jafuri și de tiranie care îl adusese în starea vitelor, când o mare parte din boierii noștri, prin înțelepciunea și iubirea lor de oameni erau aplecați din tot sufletul a da o parte din drepturile lor acelora ce nu aveau nici unul?”¹⁴. Credem că trebuie îndreptată arătarea lui Kretzulescu, că o mare parte din boierimea munteană era împărtășitoare reformelor, întrucât știm că numai șapte familii muntene se plecaseră către mișcare, anume familiile Goleșcu, Kretzulescu, Filipescu, Ghica, Câmpineanu, Bălăceanu și Grădișteanu¹⁵, și nici din acestea nu toți membrii lor împărtășeau ideile liberale și ega-

12

¹² Proclamație] din 9 Iunie 1848. *Ibidem*, I, p. 493—501. Locul reproduș se află la p. 493.

¹³ *Analele parlamentare ale României*, II, p. VI. Vezi cei surguniți de Fuad Effendi, Sept. 1848. *Ibidem*, IV, 624 și 25 Sept. *Ibidem* IV, p. 516. Din poporul de jos notăm între capi: Eliade, Chr. Tell, fiul neguțătorului Alex. Tell, C. Bolliac, C. Buzoianu, Ioan și Vasile Maioreșcu, Al. Cristofi, Neculai și Const. Bălcescu, Gr. și N. Ipătescu, Gr. Serurie, D. Bolintineanu, G. I. Vernescu, C. Arion, M. Marghiloman. C. Aristia și alții. Vezi și altă listă de persoane arestate după înăbușirea revoluției. *Ibidem*, V, p. 545. C. A. Rossetti se coboară. din familia grecească Rușet. V. Radu Rosetti, *Notă genealogică asupra familiilor Buhuș și Rossetti în An. Ac. Rom.*, II, tom. XXVIII, 1905 p. 476.

¹⁴ Articol din *Reforma* 14 Iunie. *Ibidem*, V, p. 576.

¹⁵ A. G. Goleșcu, *Abolition de l'esclavage dans les Principautés Danubiennes*. Paris 1856, p. 9.

litare, cum vom vedea-o în curând. De aceea ne și spune N. Bălcescu, într'o scrisoare a lui către Ioan Ghica, că „reacționari sunt destui în țară, dar că ei sunt cam speriați; că neguțitorimea din București e revoluționară, iar că poporul vine la noi pe fié ce zi mai mult”¹⁶.

Consulul francez de Nion observă, că „ramificările acestei revoluții erau foarte întinse și că aveau drept capi tineri din cele mai dintâi familii ale țării, cari răpiți prin instinctele generoase, tremurând încă de mișcările lăsate în sufletele lor, prin creșterea primită în școlale sau împrumutate din cărțile noastre, se măgulesc a găsi în criza actuală prin care trece Europa, puțința emancipării țării lor sau cel puțin pe aceea a unei reforme radicale a așezămintelor ei”¹⁷. Și într'adevăr cât entuziasm nu înflăcăra atunci inimele ce credeau, că în această lume, dreptatea și ideile generoase trebuiau să iasă învingătoare! În afară de conducătorii oficiali ai mișcării, cari căutau să ridice tot mai sus inimile poporului, vedem femei, vedem copii cari adaug caldele lor chemări către bărbățeștile îndrumări ale celor mai mari.

Așa când cu lovitura dată de colonelii Odobescu și Solomon guvernului provizoriu, în învălmășeala cea mare produsă de năpustirea oștirea asupra poporului, Ana soția lui Nicolae Ipătescu, apare în o trăsură, cu două pistoale în mână, și prin vorbele ei înflăcărate de „moarte trădătorilor; tinerilor, luați curaj și scăpați libertatea”, pune poporului inima la loc; el năvălește asupra năvălitorilor și silește armata să se retragă¹⁸. Ceva mai târziu soția lui Eliade Rădulescu, Maria, aflându-se cu copii la băile dela Ellöpaták în Transilvania, Români din Brașov vin s'o salute cu muzica în frunte pentru izbânzile soțului ei. Ea le răspunde: „Muzica voastră a fost ca muzica patriei mele; glasul vostru strigător: să „trăiască Constituția să trăească fundatorii ei”, e glasul trompetei angelului mântuirii. Voi sunteți cari ne-ați semănat câmpurile cu semânța libertății, cari ne-ați trimis apostolii ce au provocat mântuirea noastră: dela voi avem o limbă mai corectă, dela voi istorie și filosofie; din apostolii voștri am avut un Lazăr pentru limbă, un Aron pentru istorie, un Maiorescu pentru istorie și arheologie, un Laurian pentru filosofie, și apostoli ca aceștia ne-au format discipuli, și discipulii lor ne-au dat acum dreptatea, frăția și unirea; ne-au dat Constituția”¹⁹.

¹⁶ 18 Iulie. *Anul 1848*, II, p. 586.

¹⁷ De Nion c. Lamartine, 14 Martie. *Ibidem*, I. p. 159. Alta din 8 Aprilie. *Ibidem*, p. 278.

¹⁸ Comp. corespondența către „Allgemeine Zeitung”, 20 Iunie, I, p. 704 cu *Culegere de articole a lui Al. Cristofi*. Craiova 1893, p. 24.

¹⁹ „Resalutarea” Mariei Eliade, 17 Iulie. *Ibidem*, II, p. 571.

Altă femeie care luptă pentru izbânda ideilor noi este soția colonelului Pleșoianu, Efimia, care scrie generalului Magheru trimițându-i o cunună de lauri: „Zelul cu care te-ai arătat în proclamarea noii Constituții, pentru fericirea mamei noastre patrii, trage pe tot Românul de orice vârstă, de orice sex să te întâmpine cu stâlpari de fenic; să-ți aștearnă drumul cu flori; să te îmbrățișeze cu lacrimi de bucurie”²⁰.

Iarși alte femei se întrec în a depune darurile lor pe altarul patriei: Așa Maria, soția lui C. A. Rosetti, de nație Engleză, se oferă a da lecții de limba ei natală și a depune ce va câștiga, spre binele comun²¹. Darurile însă veneau și dela femei și dela bărbați. Unul Davicion dă 400 de lei „325 dela mine și 75 dela copiii mei, economii din daruri părintești”, iar soția lui vrând să se îndărtăsească de acest bine, numai din munca ei, se pune să coasă cămeși, oferind plata lor redacției *Pruncului român*, spre scopul comun. Tot așa fac și Caragiale, I. C. Massim, C. Aristia și alții mulți²². Prin împărțirea femeilor la revoluția din 1848 se îndrumă mișcarea feministă în România.

Tot pe atunci Ioan Ghica, trimisul guvernului provizoriu la Constantinopole, trăia acolo pe propria lui socoteală. Ele cere de mai multe ori să-i deschidă Guvernul un credit la vreun bancher, căci ce are el nu-i ajunge. Intr'un rând el glumește asupra lipsei în care se află, spunând: „Eu și nevasta mea suntem bine și sănătoși, și atât mai rău pentru noi, că cere stomacul mai multă mâncare”²³.

Revoluția avea mari simpatii și în armată. De aceea când principele Bibescu se duse la cazarmă spre a cerca credința armatei, ofițerii îi răspund, că „ei nu se vor bate cu frații lor arătând totodată domnitorului dorințele obștești de îmbunătățiri radicale”²⁴.

Tot așa se explică și cedarea soldaților înaintea popoului neînarmat în ziua de 19 Iunie, când cu încercarea de surpare a Guvernului provizoriu din partea colonelilor Odobescu și Solomon.

Până și elevii din Sf. Sava erau cuprinși de focul revoluționar. În o scrisoare a 14 elevi mai mari din acea școală, adresată generalului Christian Tell, cetim: „Până acum cariera armelor era numai spre a face paradă despoților. Acum lucrurile s'au schimbat: soldatul este un erou, sângele lui va roși

²⁰ Scrisoarea Efimiei Pleșoianu către generalul Gh. Magheru, 28 Iulie. *Ibidem* III, p. 13.

²¹ *Pruncul român* 3 Agust. *Ibidem*, III, p. 207.

²² Scrisorile lui Davicion, Caragiale, Massim. *Ibidem*, III, 333 și 427 și IV, p. 127.

²³ Ioan Ghica, c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, II, p. 101.

²⁴ Florian Aron c. Gh. Bariț, 12 Iulie. *Ibidem*, I, p. 548.

gloriosul pământ al României; va adăpa osemintele străbunilor sacrificați la Călugăreni și pe alte câmpuri de bătălie. Domnule general, vezi înaintea-ți juni studenți cari vin să reclame o armă cu care să moară, când patria le va cere viața spre scăparea ei”²⁵.

În același stil cald și răsunător sunt redactate toate actele timpului: proclamațiile guvernului, apelurile ziarelor revoluționare, rapoartele subalternilor către superiori, scrisorile private și mai ales textele cuvântărilor ținute la deosebite prilejuri.

Capii revoluției căutau prin toate mijloacele să deștepte în masele cele adânci ale poporului interesul pentru propria lui stare, să-l scoată din apatia seculară în care zăcea, și această propagandă nu putea să rămână stearpă, întrucât ea se adresa la izvorul cel mai puternic al tuturor mișcărilor omenești, simțământul păstrării individuale. De aceea, și întâlnim în numeroasele acte ale timpului, foarte multe alipiri de grupe de cetățeni către mișcarea revoluționară²⁶.

Sătenii în revoluția munțeană. — Ținta de căpetenie a guvernului revoluționar erau însă sătenii. Către ei se îndrepta el mai des; pe ei căta să-i convingă cu cuvinte mai calde, mai rupte din inimă, pentru a pătrunde mai iute și mai adânc în inima lor. Într’o proclamație către locuitorii satelor cetim: „Dumnezeu s’a milostivit; de acum înaintea nu veți mai fi târâți de dorobanți, bătuti, căzniți; claca și iobăgia vi s’a iertat și peste trei luni veți fi cu toții moșneni pe un petec de pământ”. În alta din 15 Iulie cetim: „Patria nu răpește nimic dela nimeni; voește însă să aibă două milioane și cinci sute de mii de fii ai săi, cu același nume de Român, cu același drepturi cari să se poată numi Nație și să poată scăpa de jugul ce i-l prepară străinul”²⁷.

Se institue niște comisari de propagandă, cari aveau de ținută a umbli prin sate și a explica locuitorilor însemnătatea nouelor așezăminte, mai ales a-i face să pătrundă perspectiva ce li se deschidea prin încetarea clăcei și înlocuirea ei cu o tocmeală în bani, și prin împroprietărirea pe o bucată de pământ.

²⁵ Scrisoarea din 11 Sept. *Ibidem*, p. 299, este semnată de M. Petrescu, Gav. Mihăilescu, I. Marinescu, Em. Fărcășanu, Zamfir Veru, I. Vlădescu, M. Băjescu, Em. Bosnagea, Manoliu Oprescu, St. Burileanu, I. Diamandescu, Isaia Lerescu, Alex. Măldărescu, I. Popovici.

²⁶ Cităm dintre ele cea a orășenilor din Focșani. *Ibidem*, II, p. 2; din Giurgiu, II, p. 62; T. Măgurele, II, p. 102; Craiova, II, p. 548; Târgoviștea III, p. 43; Clubul revoluționar din Craiova III, p. 200; Văleni de Munte, Câmpina, Filipești, Găești, Câmpulung, IV, p. 169, etc.

²⁷ Proclamația din 16 Iunie, *Ibidem*, I, p. 615. Cea din 11 Iulie. *Ibidem*, II, p. 408.

Comisarii mai erau datori să lumineze și pe proprietari asupra împrejurărei „că ei nu pierdeau nimic prin atribuire în proprietatea țaranului, a pământului ce și acuma îl avea în vecinica lui folosință; cu atâta mai mult, că proprietarul era să fie despăgubit de prețul aceluia pământ, despăgubire pentru care se vor găsi bani în averile mănăstirilor închinată pe cari Statul era să le iee pe seama lui”²⁸.

Comisarii mai erau însărcinați să facă să înțeleagă pe săteni, că astăzi sunt *liberi*, și să le explice acest cuvânt „foarte greu de înțeles” pentru ei; a-i face să priceapă, „că Dumnezeu a făcut pe toți oamenii de o potrivă; că cel ce suferă a fi bătut de oricine, se pune în rândul vitelor; că ministru, administratorul, sub administratorul nu sunt stăpânii lui; că el va fi proprietar și nu rob ca până acum”. Comisarii trebuiau să facă pe țaranii „să simtă până în adâncul sufletelor, că bine și drept e de a fi proprietar, deoarece Dumnezeu a făcut pământul pentru toți, și nu numai pentru câțiva; că țaranii sunt însă datori a se înarma și a apăra libertatea și proprietatea lor, ca bunurile cele mai scumpe, până la cea din urmă picătură de sânge”. Intre Comisari întâlnim și pe Marele boier Neculai Kretzulescu doctorand în medicină din Paris ai cărui frați ocupau alte dregătorii²⁹.

Guvernul apoi caută a ridica pe țaran în proprii lui ochi îndemnându-l „să se desvețe de obiceiurile slugarnice de mai înainte; să nu mai întrebuițeze în petițiile lui rostirile de lacrimi fierbinți, de genunchi plecați. Îl oprește de a mai da petițiile la scară, la ușă sau căzând în genunchi, sau de a mai aduce laudă celor către cari se îndreptau”³⁰.

Țaranii înțelesesă dela o vreme aceste povețe; le primeau și le sfîșteau cu cea mai mare râvnă și apoi prin strigări de mulțumire spuneau: „să trăească guvernul și voitorii de bine ai patriei. Ei se pătrundeau de fericirea ce isvora pentru ei din Constituție și arătau, că așteaptă cu nerăbdare deschiderea Adunării constituante care să lecuiască odată rănilor lor”³¹. O corespondență din București către ziarul parizian *Le National* spune că „în urma acestei energice propagande, poporul dela țară se arată din ce în ce mai înflăcărat pentru Constituția cea nouă și devine dușmanul neînpăcat al Rusiei”³². Și țărani erau cu

²⁸ Instrucțiile comisarilor de propagandă. Iulie. *Ibidem*, III, p. 105.

²⁹ Circulară către administratori, 6 Aug. *Ibidem*, III, p. 251. Comp. N. Kretzulescu *Schiță biografică* de A. D. Xenopol, 1913.

³⁰ Decret din 19 Aug. *Ibidem*, III, p. 540.

³¹ Raportul comisarului de Vâlcea, 6 Aug., și al com. de Mehedinți din aceeaș dată. *Ibidem*, III, p. 260 și 263. Adresa locuitorilor săteni către administratorul de Argeș, Iulie. *Ibidem*, II, p. 103. Raportul lui M. Marghiloman din Târgu Jiului, 18 Iulie. *Ibidem*, II, p. 588.

³² Din 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 204.

atâta mai plecați a asculta de aceste îndemnuri, cu cât ei erau înțepiți neconțenit asupra proprietarilor. Așa găsim pe A. G. Golescu punând într'o proclamație următoarele cuvinte aprinzătoare: „Puneți mâna fraților, pe acei cuconăși cari de loc nu se împacă cu ideile cele noi, și care de atâtea ori au complotat contra fericirii patriei”. De aceea și țărani se adună de mai multe ori în București, pentru a urmări cele ce se plănuiau în favoarea lor.³³

Pe cât însă poporul în deobște și țărănimea în deosebi se bucurau de făgăduințele guvernului revoluționar, pe atât se înspăimântau boierii și clasa întreagă a proprietarilor, adecă cei mulți din ei cari stăruiau în vechile deprinderi. Dintre boierii prot. vnici reformei culegem din documentele timpului următoarelor nume: Em. Băleanu, arătat de consulul francez ca „un mare boier și bogat proprietar, dușman al oricărei reforme și care se teme de înlăturarea privilegiilor”³⁴. Scarlat Ghica care tuna în grecește către Dimitrie Ghica contra reformelor proiectate, amestecând neconțenit în textul grecesc fraze franceze. Într'o scrisoare el spune: „Mi-ai scris că a venit Fuad Effendi și că trebuie să aibă *des instructions positives*. Eu însă dacă nu voi vedea că vine și Duhamel cu astfel *des instructions*, nu sper că lucrurile se vor tocni și că mascaralăturile vor înceta”. În altă scrisoare Scarlat Ghica adaoge că „pe Fuad îl știe că este *de très bonne foi*, și că dacă nu se vor restabili lucrurile până în 15 zile, va intra cu armata. El este însă om și va pune *l'ordre dans notre pays*; mai de *toutes les manières notre pays est à plaindre à cause de beaucoup de calamités*”³⁵. Principele Dimitrie Ghica arată părerile lui sub două fețe deosebite, după sferile către cari se îndrepta. Către ziarele revoluționare el spune, că „Regulamentul nu poate fi privit ca un chivot sfânt și că el Ghica, se agață de constituția cea nouă; dar pentru ca această constituție să aibă o valoare adevărată, ea trebuie să isvorască din starea civilizației României”³⁶. Adevăratele sale gânduri asupra revoluției le destăinuiește însă Ghica, în memoriul

³³ Din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 370. Comp. Fuad Effendi c. Caimacamul Cantacuzino, 10 Oct. *Ibidem*, V, p. 92: „l'esprit de propagandisme qui pendant la révolution avait fait de grands progrès parmi la population du pays”. Adunare de săteni în Buc. Nota *Pruncului român* din Iulie. *Ibidem*, III, p. 19. La Aug. erau 3.000 de săteni în București. Coresp. c. *Gazeta Transilvaniei*, 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 314.

³⁴ Hory către Bastide, 10 Sept. *Ibidem*, IV, p. 289.

³⁵ Scrisorile lui Scarlat Ghica c. Dimitrie Ghica din 4 și 11 Sept. *Ibidem*, IV, v. p. 201 și 297. În acest amestec de franceză și grecească, găsim noi prototipul limbii păsărești de astăzi, atât de plăcută mai ales femeilor din societatea așa zisă cultă de la noi, un fel de talmiș-balmiș desgutător de română și franceză și care samănă așa de bine cu jargonul româno-nemțesc al Evreilor din Moldova.

³⁶ Dim. Ghica către *Pruncul român* și *Popolul suveran*, 28 Iulie, *Ibidem*, III, p. 13.

său către comisarii turc și rus, în care spune, că „există un partid neastâmpărat care, ori cât de puțin închegat și de puțin numeros ar fi, fiind alcătuit din tineri nebuni, trebuie să atragă asupra țării nesocotite nenorociri. Este vorba de acei câțiva tineri care fuseseră martori, unii din ei chiar actori în scenele revoluționare din Paris, și care se credeau meniți de Pronie a schimonosi aceleași roluri într'un mediu cu totul deosebit” Dim. Ghica, în urma acestei introduceri, aprețuiește astfel mișcarea revoluționară: „In timp de trei luni în urma surpărei Regulamentului Organic, se văzu o societate fără legi, dată pradă tuturor capriciilor samavolniciei și a silniciei. Un fel de lege agrară deșteptând contra proprietarilor o lăcomie uricioasă în inimile țăranilor, și lenea viind în ajutor acestor patimi rele țăranii adeseori se opreau de a lucra, lăsând să piară pe lanuri secerișuri înbelșugate, sărăcind astfel țara în singurul izvor al veniturilor sale”. Marele boier sfârșește scrisoare lui cu gândul pe care toți cei de felul lui îl hrăneau, anume cu speranța că, „Inălțimea sa Sultanul, Augustul nostru Suveran și Maiestatea sa Impăratul Rusiei, generosul nostru Protector, nu vor voi să pedepsească o nație întreagă, pentru crima câtorva indivizi răătăciți și vor binevoi a ne încredința reformele și îmbunătățirile de trebuință pentru fericirea țării noastre”³⁷. Dim. Ghica apără apoi pe boieri de învinuirea că ar fi voit asasinarea membrilor Locotenenție domnești, învinuire adusă lor de ziarul revoluționar³⁸.

Dar nu numai boieri mari în deobște erau contra revoluției, ci și cei mici, și toți cei ce erau proprietari, fiindcă cea mai primejdioasă noire a mișcării era ideea împroprietării țăranilor și scoaterea lor de sub regimul clăcei. Această chestie se părea așa de însemnată, încât ea întuneca, atât în mintea celor cari cereau a ei realizare, cât și în a celor contra cărora era îndreptată, toate celelalte schimbări în sistemul organizării sociale și politice. Așa aflăm printre potrivnicii constituției pe frații State și Constantin Stolojan din județul Gorj³⁹. Mai aflăm

³⁷ Memoriul Principelui Dim. Ghica, Sept.—Oct. 1848. *Ibidem*, IV, p. 639—674. Locurile reproduse se află la p. 660—661. Memoriul cere o îmbunătățire și mai ales o aplicare mai aspră a principiilor regulamentare. In privința țăranilor cere pedepsirea abuzurilor. Până întrucât eră nefățarnica afirmare a lui Dim. Ghica către ziarul revoluționar, că „se agață de Constituție”, se poate vedea din locurile reproduse.

³⁸ Dim. Ghica către ziarul german *Romania*, 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 680. Că se vorbea în București de asemenea complot, vezi Hory c. Bastide, 27 Aug. *Ibidem*, III, p. 721. Alți boieri fugiți în Brașov cari mulțumită Primarului aceluia oraș pentru găzduire, atunci când după înăbușirea revoluției de Turci și de Ruși, ei se întoarseră în țară, sunt, afară de Scarlat Ghica pe care îl găsim între ei, încă și următorii: Em Băleanu, N. Suțu, I. Slătineanu, I. Golescu și I. Obedeanu. Pe lângă ei și un doctor Mayer. Vezi adresa boierilor către Magistratura din Kronstadt, 12 Oct. *Ibidem*, V, p. 111.

³⁹ Generalul Magheru către adm. de Gorj, 23 Iulie. *Ibidem*, II, p. 695.

pe un tâlhar „de adiutant care ține cu reacția”, cum îl califică colonelul Pleșoianu⁴⁰. Alții precum zamfir Broșteanu, Constantin Roșianu, Șerban și Alexandru Caramlău luptau de asemeni în rândurile reacției⁴¹. Iordăche Bălăcescu din Caracal raportează lui Magheru, că „s'ar afla în orașul lui câțiva *cacocrați* cari după numele lor, Jianu, Periețeanu, Vasiliu, Gazan, Vișoreanu, Chintescu, Bârsescu, Balaban, Urian, se văd a fi oameni din popor. Că ei erau însă proprietari, se vede de pe aceea că unul din ei, Vișoreanu, este arătat că având moșia Fălcoiu, iar ceilalți sunt dați ca niște „păcătoși de partida lui”⁴².

Toți acești proprietari, mari sau mici, protestau contra oborârei clăcei și se temeau că li se vor lua moșiile întregi⁴³. Guvernul provizoriu arăta lui Soliman Pașa: „Noi avem protivnici; aceștia sunt privilegiații cari alcătuesc, în vechea stare a lucrurilor, o minoritate apăsătoare care trăește în paguba dreptului și a buneii stări a tuturor”⁴⁴. Și o gazetă germană se teme ca „nu cumva câțiva boieri strâmți la inimă, prin refuzul de a încuviința ceva drepturi țaranilor, să nu provoace anarhia”⁴⁵.

În memoriul boierilor anti-revoluționari către Poartă, cetim: „Nu știe guvernul împărătesc că focarul, de revoltă comunistă pe care-l lasă să se aprindă aci, va înghiți în curând tot ce-l înconjoară, începând prin provinciile mărginașe ale Imperiului Otoman; că acum ar fi încă ușor de înnăbușit cât timp mișcarea este mărginită în București dar că ar trebui recurs la alte mijloace, când se va fi lătit între țărani”⁴⁶.

Guvernul la rândul său, învinuiește pe proprietari de lăcomie și că „din această cauză ei ar căuta a înegri ocârmuirea”⁴⁷. Alți boieri reacționari ca Grigore Ghica, Villara, Manu, tratau pe revoluționari ca „nebuni neîndoielnici”⁴⁸.

Aceasta fiind ținuta celor două tabere, să le vedem acum în lupta dusă una contra altelei.

Scopurile revoluției și reacționarii. — În proclamația dela Islaz cetită poporului de acolo în 11 Iunie 1848 de Ion Heliade

⁴⁰ Pleșoianu c. Tell, 8 Sept. *Ibidem*, IV, p. 263.

⁴¹ Raportul adm. de Gorj, 4 Aug. *Ibidem*, III, p. 230.

⁴² Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 371.

⁴³ *Pruncul român*, 15 Iulie, *Ibidem*, II, p. 526.

⁴⁴ Ministerul treburilor din afară c. Soliman Pașa, 16 Iulie, *Ibidem*, II, I p. 539.

⁴⁵ *Allgemeine Zeitung*, 15 Iunie. *Ibidem*, I, p. 600. Comp. și No. din 16 Iulie, *Ibidem*, II, p. 553.

⁴⁶ Din August 1848. *Ibidem*, III, p. 359. Tot așa califică ofițerii Desaint și Sebatier ce vizitau pe atunci Muntenia, în o scrisoare către generalul Aupick, mișcarea radicală din București care ar fi speriat pe proprietari cu ideile ei comuniste. 25 August. *Ibidem*, IV, p. 678.

⁴⁷ Ministerul treburilor din afară, 20 Iunie. *Ibidem*, I, p. 685.

⁴⁸ Scrisoare din 16 Iunie, *Ibidem*, I, p. 622.

Rădulescu, se oglindea pe deplin gândul ce însuflețea revoluția munteană. În ea se spune că :

„Poporul român se scoală nu pentru o luptă de partizi, nu pentru a rupe legăturile exterioare, dar pentru a pune un frâu răilor și a ține în respect pe dușmanii ordinii publice.

„Poporul român în ceace privește exteriorul rămâne pașnic, respectă toate puterile și cere ca și aceste să respecte drepturile sale, stipulate prin tratatele lui Mircea și ale lui Vlad și recunoscute prin toate tratatele ulterioare încheiate între Rusia și Turcia. Românii n'au luat niciodată nimic dela Ruși și nu vrau să-i primească în patria lor. Preoții vor pune Evanghelia, baza așezămintelor noastre, în calea lor, pentru ca ei să o calce în picioare, înainte de a veni să șerbească un popor, care în totdeauna le-a vroit binele și i-au susținut în războaiele lor. Rusia până acuma se arătase ca garantă a tratatelor noastre; noi nu cerem decât drepturile noastre și protestăm dinainte la Sublima Poartă, la Franța, Germania și Anglia în contra ori cărei încălcări a pământului nostru, care ar veni să turbure fericirea noastră și să distrugă neatârănarea noastră legală.

Poporul român respinge un regulament care este potrivnic drepturilor sale legiuitoare, precum și tratatelor care recunosc autonomia sa.

„Poporul român decretează responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor publici, egalitatea drepturilor civile și politice, contribuția generală în raport cu starea fiecăruia, reprezentarea țării întregi în adunarea, libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, emanciparea averilor mânăstirești, suprimarea boerescului și a robiei Țiganilor pentru o despăgubire către proprietari”⁴⁹.

Această proclamație arată într'un chip văzut tendințele revoluției române. Ea nu se îndrepta în contra domnului, precum nici în contra Turcilor, ci în contra acelei puteri ce apăsase până atunci atât de mult pe Români, și sub pretextul de a-i emancipa din robia turcească, îi supusese propriei ei autorități. Revoluția din 1848, spune foarte bine Bălcescu, nu era decât desvoltarea lucrării neîncetate și providențiale, începute în societatea noastră mai ales dela 1821. Atunci se făcuse o revoluție națională și democratică contra Fanarioșilor și a ciocoilor, cerând dela Poartă menținerea capitulațiilor noastre. Câștigărăm însă atunci un singur punct, acel național, de oarece furăm mântuiți de Fanarioși; dar cel democratic fu cu totul pierdut, căci Regulamentul Organic constitui încă mai puternic aristocrația, apăsând poporul nu numai în numele Statului dar și acel al proprietății. Revoluția din 1848 avea de scop reîn-

⁴⁹ I. Heliade, *Memoires sur l'histoire de la régénération roumaine*, Paris, 1851, p. 65—79.

noirea revoluției democratice, adăogându-se pe lângă ea o nuanță socială, împrăștierea țăranilor. Dreptul nostru de a face revoluția stă în acel al autonomiei, care ne fusese recunoscut de ambele puteri ce se pusese pe capul nostru, chip spre a ne apăra existența”⁵⁰. Obiectivul acestei revoluții trebuia să

Constituția dela București din 11 Iunie 1848.
Desemn de K. Petrescu 1848. — Colecția Academiei Române.

fie pe de o parte Rușii, pe de altă parte majoritatea boierilor, care nu înțelegeau să se plece cerințelor timpului. Revoluționarii sosind la București merg cu o mare mulțime de popor spre a mulțumi domnitorului Gheorghe Bibescu că voește a se pune în fruntea mișcării. Domnitorul înfricoșat subseamnă decretul pentru numirea ministerului revoluționar, dar peste noapte răsgân-

⁵⁰ Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica în *Amintiri din pribegie*, p. 475.

dindu-se, părăsește scaunul și trece în Transilvania, la Brașov. Astfel izbutiseră revoluționarii munteni să pună mâna pe putere fără a fi fost nevoiți să săvârșească nici un act de silnicie.

Se institue îndată un guvern provizoriu, compus din Ioan Heliade, Ștefan Golescu, Tell, Magheru și Scurtu, având ca secretari pe Costache Rosetii Nicolai Bălcescu, Alexandru Golescu și Ion Brătianu, care guvern silește pe mitropolit a se pune în fruntea lui ca președinte. Pentru a reține pornirea popoului contra boierilor, Roseti îi ține o cuvântare, în care între altele spune că „boieri pierzând prin reformă toate privilegiile și o parte însemnată din veniturile lor, merită oare-care considerație”. În ziua de 15 Iunie se sfințesc steagurile, se cetește și se primește cu jurământ constituția nouă, și se alege de comandant al gărzi orășenești Scarlat Krețulescu, pe o câmpie lângă București, care prin imitația celei de lângă Blaj, este denumită și ea cu numele de Câmpia Libertății, și pe care erau adunați mai bine de 15,000 de oameni⁵¹.

Mișcarea întreprinsă nu ca cea din Moldova, pe baza respectului pentru regulament, ci tocmai în protiva acelei legiuri, trebuia să găsească un adânc răsunset în masele poporane ceace se vede din primirea strălucită ce se face membrilor guvernului provizor ce treceau din județe către București, atât în Caracal și Craiova, cât și mai ales la ajungerea lor în capitală; apoi din participarea unui mare număr de țărani, având în fruntea lor pe preoții și dascălii satelor⁵². Și cum să nu fi fost bine primită de ei revoluția, când ea era făcută cu deosebire în interesul lor, și când li se făgăduia ușurarea de atâte greutăți și dobandirea a atâtor drepturi!

Totuși ca oricare lucrare omenească, revoluția din Muntenia trebuia și ea să înfățișeze și părți umbrite, și născută fiind ea cu atâta pripire, trebuia să arate chiar dela început neînțelegeri și disharmonie între acei ce o conduceau. Ei se desbinară chiar dela obârșie în două partizi, una ce vroia să restrângă mișcarea numai la interesele muntene, și să sprijine pe Turci pentru a respinge protectoratul rusesc — în fruntea ei era Heliade sprijinit de Tell și N. Golescu; cealalta alcătuită din tineretul, mai ales cel reîntors din țările apusului, care tindea mult mai departe. Conducus de Neculai Bălcescu, acest partid, care s'ar putea numi cel radical, vroia să se folosească de turburarea în care era cuprinsă întreaga Europă, pentru a elibera pe Români, de sub toate stăpânirile sub care zăceau, să înarmeze

⁵¹ *Pruncul român* din 17 Iunie 1848. Comp. o relațiune c. mitropolitul Neofit asupra revoluției din 1848, *Hurm. Doc. Supl.*, IV, p. 588.

⁵² Heliade, *Memoires*, p. 85—89. În 22 Iunie vine bună oară deputăția din Vălenii de munte spre a felicita guvernul provizor, deputățiile compusă din un preot și un număr de țărani. Vezi *Pruncul român* din 22 Iunie 1848. Comp. relația lui Ioan Ghica, *Amintiri*, p. 25.

poporul și să-l împingă la luptă de odată contra Rusiei și a Turciei și a constitui prin unirea principatelor un singur stat în valea Dunărei. Ba ei așteptau chiar, dela descurecătura revoluției de peste munți, puțința unirei tuturor Românilor în marele stat al Daciei moderne. Așa în scrisoarea raportată și mai sus, Neculai Bălcescu după ce caracterizează revoluția din 1848, ca urmărind două scopuri, unul democratic și unul social, adaugă „că dacă această revoluție ar ajunge a fi realizată, ar mai rămânea românilor de îndeplinit încă două alte, una pentru aducerea unității naționale și alta pentru neatârnrarea națională. Chestia unității spune el, a făcut mari progrese și s'a simplificat mult. Unirea Moldovei și a Valahiei este un fapt statornic pentru toată lumea, chiar și în ochii Rușilor, și nu poate întârzia a lua ființă. Românii din Austria, bazați pe constituția din 4 Martie și pe făgăduințele date lor, cer cu stăruință și într'un glas a fi constituiți în un singur corp de nație de 3 $\frac{1}{2}$ milioane, și vor sfârși prin a obține cele ce pretind. Când însă două mari grupe, de 4 milioane și de 3 $\frac{1}{2}$ milioane de Români, vor fi constituiți unul lângă altul, cine le va putea împiedica de a se uni? România noastră deci există; am convingerea nestrămutată. Orb e acel ce nu o vede”⁵³. Și este de notat că Bălcescu spera această unire, chiar după ce revoluția din Muntenia fusese înăbușită. Cu cât mai mult trebuia să o viseze el, când încă mișcarea munteană era în picioare!

De aceea găsim pe ceilalți fruntași ai revoluției rostindu-se în acelaș sens. Așa Constantin Roseti arată că scopul revoluției din 1848, ar fi fost de a ne apăra țara, cu armele în mâini, de orice năvălire *turcească* sau *rusească*⁵⁴, și în o scrisoare către Ioan Ghica din 1849 Aprilie în 20 exclamă: „Ah! dacă eram un guvern de Români, gloria aceasta de a scăpa lumea din robie n'ar fi avut-o Ungurii, ci noi; sau uniți cu ungurii am fi fost siguri să luăm Viena și să proclamăm republica”⁵⁵. Neculai Russu arată că adese ori Românii emigrați auziau pe Ioan Ghica blestemând pe Heliade că nu făcuse războiul de odată *Turcilor* și *Rușilor*, și el caracterizează prea bine visul politic al partidei radicale ca acela de a lupta în acelaș timp contra *Turciei*, *Austriei* și *Rusiei*, a smulge dela această din urmă Basarabia, dela Austria Bucovina, Transilvania și Banatul și a reconstitui vechea Dacie⁵⁶. Ioan Brătianu scrie în foaia editată în Paris în 1851, *Republica română*, că Românii n'ar fi fost învinși în 1848 dacă în loc de a-și pierde timpul în diplomație și a striga în

⁵³ Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica din 4 Martie 1850. I. Ghica, *Amintiri*, p. 476.

⁵⁴ C. A. Rosetti, *Apel la toate partizele*, Paris, 1850, p. 43.

⁵⁵ *Amintirile* lui I. Ghica, p. 65.

⁵⁶ N. Rousso, *Suite à l'histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Bruxelles. 1855. p. 64 și 95.

Muntenia „trăiască Sultanul” și în Transilvania, trăiască împăratul” și ar fi adus aminte de stindardul republicei una și nedăspărțită, și s’ar fi sculat într’o singură zi 10. milioane de glăsuri, strigând: „uniți și liberi sau morți”. Ioan Ghica ne spune chiar că erau stabilite înțelegeri în vederea unei acțiuni comune punând Românii de peste Carpați mare speranță în acei din principate. Cazul era prevăzut între comitetul revoluționar muntean și cel transilvănean, îndată ce se ivise ideea de a se aduna la Blaș. Transilvania se prezintă firește ca refugiul revoluției române; și în caz de a fi învinsă, hotărârea era de a lupta la munte și a trece cu armele pe la Bran⁵⁷.

Care din cele două partide avea dreptate? Este însă învedereat că acea a moderaților, și că tinerii mergeau cu visurile lor mult mai departe de cum putea să le învoiască împrejurările în care erau cuprinși. Deși erau prea adevărat spusele lui Rosetti, că „Turcii când sunt slabi ne dau în gura Muscalului, iar când sunt tari vor să ne înghiță ei⁵⁸, și că deci ar fi fost de dorit mântuirea și de unii și de alții totuș partidul radical scăpa din vedere că agitările revoluției europene din 1848 nu le slujeau la nimic, întrucât tocmai acele puteri, dela care trebuiau principatele să-și zmulgă drepturile lor, rămăsese neatinsă de acea mișcare. În Transilvania era o greutate și mai mare care trebuia să împiedice o acțiune comună. Aici Românii luptau în contra Ungurilor, ținând cu casa de Austria și cu Rușii ce veniră în curând în ajutorul acesteia, pe când Românii din principate aveau de dușmanii lor cei mai neîmpăcați tocmai pe Ruși, și vroiau să lucreze în unire cu Ungurii pe care tocmai îi urgiseau Românii Ardealului. Partidul radical avu în curând prilejul a experimenta zădărnicia speranțelor sale în o solidaritate de interese a Românilor întregei Dacii, când după căderea revoluției din Muntenia, vroiră să o reînvie prin o alipire de revoluția ungurească și împăcarea fraților din Ardeal cu asupritorii lor, împăcare care era prin firea lucrurilor peste puțină.

Rusia nu putea sta nepăsătoare față cu mișcarea din Muntenia, mai ales că avea în sprijinul ei, chiar în țară, partidul retrograd, care se găsea de minune, învălit în scuticele Regulamentului. Apoi revoluționarii în dorința lor de a împăca clasele poporului, spre a le arunca contra Rusiei, precum umbra la început a câștiga chiar pe domn în partea lor, dăduse ministerul finanțelor boerului Herescu, care făcuse parte din ministerul lui Bibescu celui răsturnat de ei; mai mare greșală făcuse însă lăsând comanda armatei celor doi coloneli Odo-

⁵⁷ Amintiri, p. 187. Vezi Extractele din *Republica română* reprodusă de Vintilă Roseti, în *Amintiri istorice, scrieri adunate și anotate*, de V. C. A. Rosetti și programele liberale dela 1848 până astăzi, București, 1889, p. 134.

⁵⁸ C. A. Rosetti din Passy c., I. Ghica în Constantinopole, 20 Aprilie 1849, *Amintiri*, p. 69.

bescu și Solomon, ambii foști ofițeri în armata rusească și partizani devotați ai intereselor rusești. Rezultatul acestor greșeli fu în curând experimentat de însăși guvernul provizor care le făcuse; anume dușmanii lui înțeleși cu comandantii oștirii, urzesc o conspirație înotriva guvernului provizor, și în ziua de 19 Iunie colonelii introduc în sala deliberărilor acestuia pe ofițerii lor, sub cuvânt de a fi înfățișați guvernului, și la un strigăt convenit de „vin proprietarii”, Odobescu arestează pe Heliade și pe ceilalți membri ce se găseau față. Poporul, auzind de acest act de trădare al armatei, vine într'un număr foarte mare la palat, spre a elibera pe membrii arestați. Colonelul Solomon, comandantul garnizoanei capitalei, lovește în carne și ucide opt inși din poporul îngrămădit. Se face o strașnică mișcare care dezarmează oștirea, și colonelii ce comandase măcelul scapă numai cu mare greu de a nu fi sfâșiiați de popor, prin aceea că guvernul provizor, spre a-i scăpa, îi pune la oprială⁵⁹.

Mitropolitul Neofit. — De nicăeri nu iese mai limpede lupta boerilor reacționari contra guvernului revoluționar, și legătura lor cu Rușii, decât din purtarea reprezentantului celui mai de seamă al boerilor, mitropolitul Neofit al Munteniei. În însușirea lui de cap al bisericii, guvernul provizor, pentru a-și da un fel de autoritate tradițională, îl pusese în fruntea lui ca președinte. Deodată se răspândește vestea că vin Rușii, și Guvernul provizor găsește de cuviință să se retragă la Târgoviște. Mitropolitul se grăbește a publica, chiar în ziua plecării guvernului, o proclamație, în care tratează pe foștii săi colegi de „rebeliști”⁶⁰. Depeșele însă se văd în curând, că fusese numai închipuite, de oarece Rușii nu veneau, și se bănuia, că chiar mitropolitul le falsificase⁶¹. Guvernul întorcându-se îndărăt, Mitropolitul reveni iarăși la el, și publică o deszicere a cuvintelor sale, spunând într'o altă proclamație, că „cele ce am vestit ieri sub a noastră iscălitură făcând pe guvernul provizor rebel și altele, astăzi după dorințele poporului o refuzăm (sic) cu desăvârșire”⁶². Asupra acestor două acte observă Ga-

⁵⁹ Rosetti relatează astfel în *Pruncul* din 22 Iunie fapta colonelilor: „Odobescu este însă silit de popor a slobozi pe cei arestați. D-l Solomon al cărui plan mergea mai departe și care precum toate ne fac a crede era pus de vrăjmașii țării să facă o răscoală și să compromită cauza noastră în ochii Europei, comandă foc!” Aceste cuvinte ne arată că nedreaptă era imputarea ce se aducea lui Rosetti și Brătianu, că ar fi fost și ei amestecați în complot, în scopul de a răsturna pe unii membri, neplăcuți lor, din guvernul provizor. Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, p. 436, Heliade, *Memoires*, p. 119. Apoi Ioan Ghica, în *Amintiri*, p. 27, spune că poporul ce veni spre a elibera pe guvern, era condus de Ioan Brătianu.

⁶⁰ Publicația Mitropolitului, 29 Iunie. *Ibidem*.

⁶¹ *Allgemeine Zeitung*, 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 238.

⁶² A doua publicație a Mitropolitului, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 185.

zeta Transilvaniei, că ele „s'ar face de răs unul pe altul și ar da testimoniu de caracterul unor oameni din principat”⁶³.

Care din cele două ținute ale Mitropolitului era cea adevărată, se vede de pe faptul, că el scrie în 24 Iunie o adresă *oficială* Consului rus Kotzebue, în care spune, că „noul guvern (acel revoluționar) și poporul întreg al capitalei a făcut dovadă de simțiminte de devotament către Patrie și de lepădare de sine care-l îndepărta de orice interes”; iar cu o zi mai înainte, în 23 Iunie, scrisese în *taină* aceluiași consul, că „el este nevoit a apărea ca președintele nominal al unui guvern care nu are decât timpul de a face rău; dar că acești oameni vor părăsi îndată puterea la apropierea trupelor împărătești”⁶⁴. De aceea și cu drept cuvânt spune ziarul francez *Le National*, că „mitropolitul, sufletul vândut Rușilor, se pusese în fruntea guvernului provizor; dar îndată ce acesta părăsi Bucureștii, el se puse în capul reacției și declară de rebeli și trădători pe înșiși colegii lui”⁶⁵.

Dar nu numai la atâtea șovăiri trebuia să se oprească purtarea mitropolitului. El urmează înainte jocul lui în doi peri și după ce ia din nou cârma guvernului. Așa în 6 Iulie mitropolitul subsemnă două decrete pentru răspândirea cât mai întinsă a proclamațiilor revoluționare între săteni; iar a doua zi, 7 Iulie, el scrie lui Kotzebue, că „criza prin care trece țara nu-și va vedea sfârșitul, decât atunci când oștirile împărătești vor readece între noi rânduiala și liniștea”; apoi peste două zile, la 10 Iulie, el adaogă, că „vom pieri schingiuiți de o revoluție comunistă care proclamă ruina familiei și a proprietății, uneltită de o bandă de nebuni cari au pus mâna pe ocârmuire”⁶⁶.

În această din urmă scrisoare se mai află și dovada chemării Rușilor atât de către însuși Mitropolitul cât și de boerii reacționari, de oarece Mitropolitul spune în ea, că „a însărcinat pe banul Gh. Filipescu, ca cel mai bătrân din boeri, să facă în numele său, al Mitropolitului, cât și în al țării, ale căreia adevărate simțiminte poate să le mărturisească, o umilită plâgere către Maiestatea sa imperială, pentru a chema din nou asupra-ne mila și îndurarea sa care ne lipsește tocmai în momentul când am întimpinat cu cea mai mare respingere primejdioasele

⁶³ Din 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 234.

⁶⁴ Vezi scrisoarea din 26 Iunie. *Ibidem*, II, p. 76, și cea din 32 Iunie, *Ibidem*, II, p. 42.

⁶⁵ *Le National*, 13 Iulie. *Ibidem*, II, p. 488. De aceea și Consulul Hory scrie ministrului său, că el nu prea înțelege purtarea Mitropolitului, 24 Iunie. *Ibidem*, II, p. 64.

⁶⁶ Aceste două acte vezi, *Ibidem*, III, p. 315 și 336. Cel din 10 Iulie, *Ibidem*, II, p. 383.

principii ale răsculaților”⁶⁷. În adevăr aflăm pe Filipescu trimițând tânguiera către Impăratul. Nu s'a regăsit jalba însăși: dar într'o scrisoare a lui Nesselrode către Duhamel cetim, că „astfel sunt lămuririle pe cari Impăratul vă invită să le faceți să parvină banului Filipescu, ca răspuns la petiția lui”⁶⁸. Și tot așa arată și *Le National*, că „unii din boerii moldoveni și munteni, după înțețirile lui Duhamel, ceruseră ocuparea țărilor lor de Ruși”⁶⁹. Mitropolitul trebuia să mai deie încă o

Mitropolitul Munteniei, Neofit
Colecția Academiei Române.

dovadă de mutarea cugetului său, atunci când venind Fuad Effendi cu amenințarea restatornicirii Regulamentului Organic, poporul înfuriat înscenează hazlia ceremonie funebră cu arderea Regulamentului în curtea Mitropoliei; iar Mitropolitul după cererea norodului, blastămă și afurisește opera Rușilor.

⁶⁷ Neofit către Kotzebue 10 Iulie, citat Comp. Ce zice Ioan Ionescu într'un articol din *Foaia pentru Minte*, din 13 Dec. *Ibidem*, V, p. 625: „Boerii s'au aruncat în prăpastia pericunții, în mâinile Dușmanilor țării, spre a dobândi consolidarea intereselor lor”, este adevărat.

⁶⁸ 20 Iulie, *Ibidem*, III, p. 30.

⁶⁹ 3 Iulie, *Ibidem*, II, p. 276.

Mitropolitul spune în publicația lui, că „astăzi în 6 Septembrie, eu mitropolitul Ungro-Vlahiei împreună cu prea credinciosul popor al Capitalei, adunat aci la locuința mea, am repetat jurământul ce l făcusem pe Constituție și totodată s'a ars în ființa noastră Regulamentul care făcuse nenorocirea țării. Am afurisit și anatematizat atât Regulamentul cât și pe cei cari vor mai voi să-l așeze sau să cârmuiască țara după legiuirile acelu Regulament”⁷⁰. Indată însă după ce Fuad Effendi pune mâna pe București și revoluționarii sunt împrăștiați la cele patru colțuri ale pământului, mitropolitul prin o carte pastorală desleagă de jurământul făcut pe toți cei ce luaseră parte la el, spunând în ea, că „jurământul fiind săvârșit de noi silnicește și în potriua canoanelor bisericești, declarăm legiuirea făcută de Ruși și întărită de amândouă curțile împărătești ca una ce au adus în țară cele mai mari folosuri”⁷¹.

Aceste prefaceri ale stâlpului bisericeii fac pe Gh. Bariț să aplice Mitropolitului Neofit, într'o scrisoare către Maiorescu, epitetul cel drastic, deși nu prea parlamentar, de „porc de câine”⁷².

Tot așa de neîndoielnică reiesă plecarea în deobște a clasei stăpânitoare către ocupații străine, din balurile și petrecerile date de capii reacționarilor, pentru a sărbători oștirile rusești și turcești ce se așezaseră în București. O relație a timpului ne spune cum se adunaseră la balul Caimacamului „înalte persoane locuitoare astăzi în capitala noastră, reprezentanții celorlalte puteri, clasa de sus a societății, un mare număr de slujbași și de negustori. Damele se întreceau în eleganța toaletelor și noblețea manierelor”⁷³.

2. DESFĂȘURAREA MIȘCĂREI

Turcii favorabili revoluției. — Nici nu apucase bine guvernul provizor frânela ocârmuirii în mâini, și se aude deodată vestea de spaimă că vin Rușii. Prin o slăbiciune de neiertat în asemenea împrejurări, guvernul provizor fuge din București la Târgoviște, iar reacționarii pun mâna pe treburi și constituie o căimăcămie după prescrierile Regulamentului Organic. Neadeverindu-se venirea Rușilor care fusese înădită numai ca sperietoare contra, revoluției, și poporul din București răstoarnă guvernul

⁷⁰ *Ibidem*, IV, p. 220.

⁷¹ Din 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350.

⁷² Din 23 Sept. *Ibidem*, IV, p. 491.

⁷³ *Vestitorul Românesc*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 345. Comp. *Bukarester Deutsche Zeitung*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 351. Mai vezi și un art. „Carul iute” din *Gazeta de Transilvania*, 15 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 433: „Boierii dau baluri când patria e în doliu”.

căimăcămiei și cere numirea iarăși a guvernului provizor în fruntea țării. Fiind însă că membrii săi erau fugiți și trebuia se li se dee timp spre a se reîntoarce, apoi până la reintrarea lor în capitală se constituie un guvern interimar compus din mitropolit ca președinte, Kretzulescu, Mincu și Câmpineanu ca membri și Ioan Brătianu ca secretar. Colonelii Odobescu și Solomon, puși în libertate de căimăcămie, sunt nevoiți a-și da demisia și a se retrage din București. În curând după aceea membrii guvernului provizor, și anume Ștefan și Neculai Golescu, Magheru, Tell, Heliade și C. Filipescu, sosind în capitală, iau iarăși în mâinile lor conducerea trebilor, rușinați de popor care se arătase mai cu inimă decât acei în care el pusese încrederea sa, și hotărâți de astă dată a se face vrednici de dânsa, înfruntând orice primejdie. Ei încep a pregăti proiectele de legi ce erau să fie supuse adunării legiuitoare, și se promulgă un decret prin care se hotărăște modul alegerii acestei adunări pe baza votului universal. Din toate unghiurile țării vin deputații cari să feliciteze pe guvernul național; totul mergea bine, toată lumea era mulțumită; o sărbătoare obștească și neîntreruptă se celebra în toată Muntenia. Se numesc agenți români în străinătate care să explice și să susțină cauza revoluțiunii împlinite cu atâta izbândă, și anume Ioan Măiorescu la dieta din Frankfurt, Alexandru Golescu la Paris și Ioan Ghica la Constantinopol.

Rușii vedeau că, lucrând numai cu elemente interne, nu izbuteau a face pe nici un partid să ceară intervenția lor; și căci în această privire erau cel puțin toți de o părere, aducându-și aminte de jafurile și de pustiirea nemai pomenită a țării din 1828. Ei se hotărăsc a amesteca pe Turci în daraverile Muntenilor, fiind siguri că prin aceasta vor ajunge mai curând la fambebele ținte urmărite de dânsii, înăbușirea revoluției muntene și ocuparea țării cu armatele lor spre a ține în frâu revoluția maghiară. Revoluția din 48, în starea în care se afla până acum, ferită de exagerările partidei radicale, nu se sculase în potriva Turcilor. Politica rusească trebuia să țintească a înfățișa această mișcare ca făcută în dauna intereselor turcești, și a stârni astfel un conflict măestrit între vasal și suzeran, pentru a ține dreptul de a veni să împace o stare de lucruri amenințătoare pentru viitorul *protegiților săi*. Totodată prin asemenea manoperă se desbina și se pune în confuzie pe chiar capii mișcării, întrucât ei care susținuse până acuma respectarea legăturilor de vasalitate, s'ar vedea reprobați de către însuși suzeranul lor, fără să-i fi dat vreo pricină de nemulțumire. Astfel s'ar compromite acei capi și în ochii poporului, dând dreptate, într'un mod indirect, cererilor partidei radicale, care vroia războiul cu Turcii. Rusia se hotărăște a aplica iarăși politica din 1836, 1842 și 1847 făcând, din fricoasa și dărăpănata Turcie unealta cea mai îndămănată a scopurilor sale.

Rușii ponegresc la Poartă pe Români că revoluția făcută de dâșii ar avea un caracter socialist ⁷⁴, că ea ar tinde la unirea Românilor și sustragerea lor de sub suzeranitatea Porței, ceea ce până la un punct părea îndreptățit, față cu agitățile partidei radicale, și cer deci a se trimite în Valachia un comisar special, care să cerceteze lucrurile și să aducă iarăși pe Români la ordine și supunere. Poarta însărcinează cu aceasta misiune pe Soliman pașa, dându-i ca sprijin o armată de 20.000 de oameni sub comanda lui Omer pașa. În 18 Iulie Soliman pașa, sosind la Rusciuc, trimete o înștiințare administratorului județului Vlașca, arătându-i intenția sa de a trece în Țara Muntenescă „nu într'un chip dușmănesc, după cum s'ar putea crede, dar numai în scopul de a protegei vechile drepturi și așăzăminte ale țării și de a restatornici legiuita rânduială” ⁷⁵. Guvernul provizor convoacă poporul bucureștean pe Câmpia Libertății, unde se adună în număr de vr'o 25.000 de oameni și protestează în contra acestei încălcări a țării, arătând că ar fi în totul neîndreptățită, întru cât „prin nici un articol din constituție nu se atinge cât de puțin drepturile Sublimei Porți” ⁷⁶. Soliman pașa trece totuși Dunărea la Giurgiu și trimete pe un adiutant al seu, Tinghir, în București, care cetește în 22 Iulie notabilităților orașului, întrunite în sala adunării, o scrisoare adresată boerilor și căpeteniilor țării, care conținea între altele următoarele :

„Un oarecare număr de indivizi, dându-și numele de Valahi, s'au arătat de odată în acest principat și, după ce au câștigat miliția țării și răsturnat ocărnuirea, s'au folosit de împrejurări pentru a impune domnului, sub numele de noue așezăminte, niște condiții care l'au silit a-și părăsi reședința. Aceste acte nu numai că nu se pot împăca cu drepturile suzeranității și cu principiile de ocărnuire ale Inaltei Porți, dar sunt încă și protivnice menținerii ordinii și a liniștei în țară. Obiectul principal al misiunii mele este de a vă arăta într'un chip lămurit că stăruierea în mersul actual al lucrurilor, stabilit în contra drepturilor de suzeranitate și a principiilor de ocărnuire a Maiestății Sale Sultanului, ne putând fi îngăduită, guvernul provizoriu, format în chip nelegiuit în principat, trebuie să fie de îndată desfăcut; că o persoană de încredere trebuie să fie numită, fără cea mai mică întârziere, în însușire de Locotent, conform dispozițiilor Regulamentului Organic, în postul rămas vacant prin retragerea principelui Bibescu; că tot ce

⁷⁴ Atare ponegrire îi era dată chiar în țară de protivnicii ei. Mitropolitul Neofit, a căruia schimbare de părere după împrejurări am văzut-o mai sus, într'o adresă din 10 Iulie către *Kotzebue*, numește mișcarea : „une revolution communiste qui proclame la ruine de la famille et dela propriété”. Hurm., *Doc. Supl.*, IV, p.575.

⁷⁵ *Héliade Memoires* p. 218. Pruncul român din 20 Iulie.

⁷⁶ *Memoires* p. 219. *Pruncul*, *Ibidem*.

s'a stabilit în mod arbitrar în țară, sub numele de noue aşezăminte, este privit chiar de acuma ca nul și fără ființă; că după ce se va fi adus astfel țara în starea sa de mai înainte, se vor lua în băgare de samă plângerile întemeiate de veți fi în stare a îndrepta, fie în contra punerii în lucrări nedepline a Regulamentului, fie în contra administrării principelui. În cazul contrar, nu mă voi putea împedeca de a înainta în interiorul țării cu puterea armată de care dispun, ca ultim mijloc de a executa ordinele Maiestăței sale împărătești, și de a lucra după cum vor cere-o împrejurările" 77.

Asupra liniei de purtare ce trebuia ținută față cu intervenirea armată a Turcilor, făcută în Muntenia prin trimiterea lui Soliman pașa, se produse cea mai adâncă divergență de păreri între capii revoluțiunii, divergență care semănă între ei ura și înverșunarea neîmpăcată, cu care apoi ei se prigoniră până la sfârșit. Partida radicală era de părere să se opună cu puterea intrării armate a Turcilor în țară. Bălcescu, Rosetti Brătianu și cu Bolliac stăruise însă în zadar ca guvernul să concentreze trupele și se înarmeze țara 78. Membrii acestuia erau de părere a se supune Turcilor și prin acest act a câștiga pe Turci în favoarea lor, spre a putea lupta contra apăsării celei mai grele, acea a Rușilor. Soliman pașa cerând după inspirațiile rusești, ca să se reintre în Regulamentul Organic, înlocuindu-se guvernul provizor cu o căimăcămie, cu care să poată intra în tratări, Guvernul, pentru a desmînți totodată susținerile reacționarilor care spuneau că acel Guvern nici nu era adevărata rostire a voinței poporului, demisionează și prin ultima sa proclamație invită pe popor „a proceda fără întârziere la alegerea unui alt guvern, care după cererea trimisului Inaltei Porți va purta numele de locotenență domnească a Țării Românești și va fi recunoscut oficial de curtea suzerană" 79. Bălcescu rugat a primi funcția de membru al locotenenții, refuză și se aleg atunci prin aclamare, pe câmpul libertății, sub numele de locotenență domnească, aceiași membri cari compuneau guvernul provizor. Totuș Soliman pașa găsind că numirea de șese membri ar fi protivnică Regulamentului, cere ca să se numească un singur caimacam 80. După multe desbateri se convine a se numi trei membri, care sunt de îndată aleși de popor cu învoirea comisarului turcesc, din cei șese ai guvernului provizor, și anume Neculai Goleşcu, Heliade și Tell.

⁷⁷ Heliade *Mémoires* p. 227. Reprodușă după o copie legalizată în Hurm., *Doc. Supl.*, IV, p. 577.

⁷⁸ Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica. *Amintiri*, p. 480.

⁷⁹ Heliade, *Mémoires*, p. 230 *Pruncul român* din 24 Iulie.

⁸⁰ Adresa lui Soliman pașa către delegația bolerilor din 28 Iulie, Hurm. *Doc., Supl.*, IV, p. 579. *Pruncul român* din 29 Iulie, spune că însuși Soliman ar fi cerut un guvern din trei persoane.

Bălcescu, văzând astfel înlăturată cu totul părerea lui, vroeste să părăsască țara și să se ducă la Paris; este însă împiedecat de Brătianu, care îi spune că nu ar avea încredere în locotenența numită, și că trebuie să rămână spre a o opri de a face rău, fără de care ar fi hotărît a o surpa. Delegatul turcesc rămase însă încântat de această supunere a țării la ordinele sale și își exprimă mulțămirea către guvern prin cuvinte pline de simțire; consului streini vin să felicite pe noul guvern, (afară de cel rusesc bine înțeles) și se numește o deputație care să meargă la Constantinopol să înfățișeze Sultanului proiectul constituției admise de popor. Soliman pașa, pentru a întări, și prin schimbarea de simțimente, fericita armonie ce se stabilise între Turci și Români, dă o masă strălucită, la care iau parte membrii locotenenței domnești și mai multe notabilități ale țerei. Se închină aici mai multe toasturi dintre care se deosebește acel al lui Soliman pașa, îmbrăcat în alegoriile poeziei orientale: „Văd o frumoasă grădină; între dânsa și soarele care trebuie să deie viață florilor și arborilor ei, se interpusese niște nouri geloși; grădina întârzie să răspândească în preajmă parfumul florilor și folosul roadelor sale. Rădică acest toast pentru împrăștierea nourilor! Soarele este Sultanul; grădina România; eu m'ași simți fericit a-i fi grădinarul”⁸¹. După aceasta Soliman pașa, care până atunci stătuse la Giurgiu, vine la București. „Poporul se pregătise a-l primi cum nu fusese nimine primit de când exista România. Drumul dela Giurgiu la București era o alee de ghirlânzi și de arcuiri de triumf. Locuitorii celor trei districte mărginașe îl așteptau cu ramuri în mână. Fetele și băieții presurau drumul cu cununi de spice și de flori. La bariera prin care era să între se rădicase un arc de triumf colosal. Portretul sultanului strălucea în mijlocul unor semne simbolice. Stindardele turcești și românești fâlfaeau alătura”⁸². Soliman pașa, intrând în București, pofteste îndată pe toate căpiteniile orașului și le ține o cuvântare în limba turcească, a căreia traducere fu cetită de Tinghir, și care se sfârșia prin cuvintele: „Vă recomand, domnilor, de a uita tot trecutul, de a vă întinde cu toții mâna ca niște frați, bogați și săraci, tineri și bătrâni; și ca niște părinți către copiii lor, să ierte bătrânii celor tineri și aceștia se respecte pe bătrâni. Așteptați în pace răspunsul și ordinele Sublimei Porți și totul se va împlini după dorința și spre mulțămirea generală. Am convingere că nu veți refuza de a recunoaște locotenența și că o veți asculta ca pe un guvern legiuit”⁸³. Tot în acea zi de 11 August veni la Soliman o deputație de vr'o mie de oameni din

⁸¹ *Heliade Mémoires*, p. 251.

⁸² *Ibidem*, p. 260.

⁸³ *Ibidem*, p. 255.

județul Prahova. Ghenadie Poenariu îi rostește o cuvântare, cerând sultanului recunoașterea constituției și arătându-i supunerea cea mai desăvârșită. Soliman îi răspunde ca să aștepte poporul în liniște răspunsul pe care sultanul îl va da deputației trimise la Constantinopole⁸⁴. Sara comisarul împărătesc fu poftit la un bal câmpenesc dat în întinsa grădină a șoselei. Un strălucit foc de artificiu închise petrecerea pe la 12 oare, în care cuvintele „Sultan” și „Constituție” scânteiau în litere de foc asupra capetelor mulțimei, care le saluta cu aplause entuziaste.

Partidul radical combătea această supunere desăvârșită a țării către Turci cu cea mai de pe urmă înverșunare. Rosetti scrise, în *Pruncul român*, asupra abdicării locotenenții de șese și înlocuirea ei cu una de trei, următoarea violentă apostrofă: „Locotenența celor șese au publicat un act prin care ea rupe tratatele existente și cedează Turciei unul din drepturile noastre cele mai mari, singurul drept pentru care ne-am ridicat, singurul drept în puterea căruia aceiaș oameni au protestat contra năvălirii otomane, singurul drept pentru care putem cere ajutorul ceriului și a celorlalte națiuni; prin urmare noi înșine tăiem firul existenței noastre, prin urmare părintele zugrumă pe proprii săi fii. Vai nouă! dacă guvernul revoluției dăruiește streinilor viața a două milioane și jumătate de Români; dacă guvernul revoluției cedează străinilor aceea ce adunarea generală, aleasă după Regulamentul Organic, nu putu consimți să cedeze în 1837 nici chiar înaintea puterei baionetelor”! Bălcescu încă judecă mai târziu astfel actul îndeplinit: „Locotenența au inaugurat venirea ei, jărtfind prin un act public, remis lui Soliman pașa, autonomia țării, cu toată împotrivirea ce i-am făcut. De atunci revoluția politică fu sacrificată și părăsită, precum fusese și revoluția socială; căci dreptul nostru de a face revoluția se rezema numai pe autonomia noastră. Așa dar Soliman pașa și cu locotenența, iar nu Fuad au răsturnat revoluția. Aceasta nu a făcut decât să substituie un singur căimăcam celor trei locotenenți. Revoluția nu mai exista”⁸⁵ Bălcescu de aceea și caută a îndrepta ceace el consideră ca o neiertată greșală. El își dă toate silințele spre a face pe Tell să pregătească o apărare armată care ar fi putut cel puțin să deie puțință de a face o capitulație onorabilă și folositoare țării; dar nu putu izbuti.

Cine avea dreptate din doi, urmarea evenimentelor se însărcină a o dovedi. Turcii, deși curteniți de Români în toate modurile, deși ascultați cu cea mai deplină supunere, tot nu le dau sprijin în contra Rușilor, ci îi jărtfesc fără cea mai mică răsgândire, precum vom vedea-o în curând. Și era firesc lucru

⁸⁴ *Pruncul român* din 14 August.

⁸⁵ *Pruncul român* din Iulie. Scrisoarea lui Bălcescu citată în nota 33.

să o facă, întrucât, din înfricoșată, Turcia devenise înfricoasă; din putere domnitoare, devenise cum și merita după destrăbălarea ei lăuntrică numai o unealtă oarbă și ascultătoare în mânele diplomației rusești. Apoi era lucru de sine înțeles pentru orice om ce nu se legăna numai cu visuri, că nu florile aruncate sub picioarele lui Soliman pașa erau să determine purtarea Turcilor, ci lanțurile de fier cu care Rusia o ținea în frâu, și făcea să dănțuiască, după cum îi cânta, pe ursul cel altă dată atât de cumplit depe malurile Bosforului. Ce s'ar fi întâmplat dacă ar fi triumfat ideile partidului radical, este o întrebare fără rost în istorie! Este însă învederat că revoluția contra Rușilor, astfel cum o conduse acel moderat, izbuti numai cât la un fiasco deplin.

Intre aceste, deși fusese numit Rosetti la directoratul ministeriului de interne și Ioan Brătianu la poliția capitalei, ajungând astfel a face parte din guvern, ei nu încetează a publica în gazeta lor. *Pruncul român*, articulele cele mai violente în contra Rusiei. Aceasta, foarte mulțumită de a găsi un pretext de tânguire contra Porței, „face pe guvernul român responsabil de scrierile dregătorilor săi și pe guvernul turcesc solidar de faptele celui român”, și trimite deci, la Constantinopole, o notă foarte amenințătoare, în care spune: „că Rusia ca proteguitoare, nu se poate opune la îmbunătățirea stărei Valahiei; puțin îi pasă de nouele așezăminte pe care sublima Poartă vroiește să le recunoască; dar Valahia, prin guvernul său insultă pe împărat și provoacă pe Rusia. Acest împărat au declarat altă dată războiul chiar Sultanului Mahmud, când se crezu ocărat de dânsul. Rusia este greu lovită în onoarea ei și declară războiul Turciei și oricărei puteri care ar încuviința purtarea acestui principat”⁸⁶.

O împrejurare destul de neașteptată dădu Rușilor prilejul de a se putea supăra și mai tare pe guvernul muntean, și a cere astfel dela Turci o reprimare și mai aspră a acestuia.

De câțva timp se născuse în poporul din București, ideea că Regulamentul Organic, temelia înrăuririi rusești, trebuie ars, pentru a arăta astfel acestei puteri, că Românii sunt hotărâți a pune odată capăt amestecului lor. În 6 Septembrie locotenența domnească primește visita a vreo 20 de oameni, care-i cer Regulamentul și arhontologia (cartea boierilor), spre a le arde. Cu toată opunerea guvernului, venind popor în o mulțime însemnată, strică ușa secretariatului de stat, unde se aflau actele încriminate. Se aduc îndată două pătaște îmbrăcate în negru pe care ambele cărți sunt depuse; muzica începe un marș funebru urmat însă curând de polci și de valsuri și poporul a plânge și a se văita în mod ironic, întrerupând adesea bocetele sale

⁸⁶ Hellade, *Mémoires* p. 284. Anul 1848 în România, V, p. 816.

prin lungi hohote de râs și glume din cele mai libere. Astfel ajunge cortegiul înaintea locuinței consulului rusesc, unde se oprește, și acei ce împliniau rolul de preoți săvârșesc prohodul celor două victime. După aceea merg drept la Mitropolie, unde era înălțat un rug; mitropolitul este silit să iasă în balcon și se afuriscă cărțile cele două, și un țaran le rupe filă către filă, aruncându-le în flacări. După aceea mulțimea merge și dărâmă monumentul rădicat de Kiseleff în amintirea regulamentului ⁸⁷.

Religia, idealul cel mai scump al Rușilor, devenise la coborâtii lui Traian forma comică în care ei turnaseră ura lor în contra protegutorilor; actul cel mai serios al vieții, îngroparea, fusese parodiat cu un humor nemaipomenit, pentru a face din el purtătorul batjocurii și a ironiei celei mai amare. Neputându-și răsbuna într'un alt chip contra Regulamentului Organic, îl ucidea prin ridicul în partea lui interioară, precum în cea exterioară îl nimicea, dându-l pradă mistuirii flăcărilor.

Turcii întorși de Ruși contra revoluției.— Ruși nu puteau îngădui o așa batjocură și ocară adusă operei lor. Ei obțin cu ușurință dela Poartă ca să reprobe purtarea delegatului său, și să jertfească pe Românii care cu toate acestea sprijineau interesele turcești contra prea covârșitoarei influenți rusești. Se rânduește alt comisar turc, Fuad-Effendi, pus de astă dată sub ordinele directe ale însărcinatului rusesc, Duhamel, al căruia cort se înălța în mijlocul corturilor turcești, ca un semn că armata sultanului și generalul ei nu erau decât niște unelte ascultătoare în mâinile Rușilor. Oricine putea prezice, chiar depe acum, care erau să fie urmările unei asemenea stări de lucruri. Duhamel care vedea că intervenția Rusiei nu va putea avea loc decât în urma unei ciocniri între Turci și Români, caută a provoca o asemenea cât se poate de repede și întrebuintează următorul meșteșug spre a reuși. Se duce anume la București și de aici scrie lui Fuad Effendi, rugându-l să-i trimită către seară vr'o 200 de soldați, căci s'ar teme de popor. Omer pașa, comandantul trupelor otomane se opune la această cerere, spunând că el nu poate trimite asupra nopții soldați în București, care să sperie poporul și să deie loc la vreun conflict. Duhamel, fiind însă sigur că Turcul nu-i va refuza dorința, și crezând că Turcii odată cu seara intrase chiar în capitală, trimite pe oamenii săi să tragă clopotele și să deie alarma că Turcii au intrat în oraș, fiind sigur că astfel va provoca un măcel. Poporul aleargă la toate barierele și vede că a fost înșelat prin o veste fără temei ⁸⁸.

Totuși ostenele lui Duhamel, cele atât de stăruitoare

⁸⁷ Vezi descrierea acestei scene și mai ales modul cum mitropolitul fu silit să rostească anatema, în memoriul mitropolitului Neofit. Hurm., *Doc. Supl.* I, 4, p. 590.

⁸⁸ Heliade *Memoires*, p. 316.

nu puteau rămânea fără izbândă. Ciocnirea, dorită de dânsul, se întâmplă cu prilejul intrării Turcilor în București, în mijlocul unei populații ce era acum atât de pornită împotriva lor, văzându-i că stăruesc a se purta dușmănește față cu Românii, cu toată prietenia și supunerea ce aceștia le arătase, încât o scânteie era de ajuns pentru a face să izbucnească focul.

Turcii anume intrară în București în trei coloane, dintre care una prin bariera dela Mihai Vodă, pe unde se afla cazarma din dealul Spirei. Soldații români aveau ordin a se întruni cu compania pompierilor în ograda cazarmii, și, așezându-se în rând, să primească pe Turci cu onorurile convenite și apoi se se retragă, cedându-le cazarma. Când ajung la cazarmă știrile că vin Turcii, soldații se înșiră în curte și când Turcii sosesc în dreptul ei, prezentează arma, fără ca Turcii să-i iea în băgare de seamă. Compania pompierilor, care se întârziase puțin, tocmai atunci venia ca să intre în curtea cazarmii, pe dinaintea căreia treceau Turcii, cu mare repegiune, cu fitilurile aprinse lângă tunuri, și se așezau în coasta cazarmii în o poziție amenințătoare. Căpitanul Zăgănescu, ce conducea compania pompierilor, comandă atunci pas gimnastic și își deschide un drum printre Turci, tăind rândurile lor la dreapta și la stânga. În relația căpitanului asupra celor întâmplate, ne spune: „Turcii ordonară ca toți ai lor, pe care îi despărțisem la dreapta, să treacă din stânga; în grăbirea lor un soldat turc se împiedică și lovindu-se de unul de ai mei, care era la coadă, căzu. Un ofițer turc lovi cu sabia în soldatul meu, și un alt soldat turc imitând pe ofițerul său, descărcă pușca sa asupra unuia dintre ai mei care căzu mort. Văzând atunci că eram în fața tunurilor, am comandat să grăbească pasul pentru a ne apropia de cazarmă. Când mai mult de jumătate din coloană trecuse din direcția tunurilor, și când Turcii trecuse acuma cu toții din stânga, un tun fu slobozit care deschise un larg drum prin coloana mea; loviturile se repetară și uciseră pe mai mulți dintr'ai mei. Descărcăturile puștilor și a carabinelor urmară celor a tunurilor; dar noi eram acuma în apărare în dosul zidurilor cazarmii. Oamenii mei încărcară puștile și eu comandai foc. Mai mult de trei descărcături avură loc din partea noastră; dar mitralia turcească ne pricinuia mari daune; când tunurile se descărcau, ai mei se culcau la pământ; dar disperați, ridicându-se de jos ei strigară ca un singur om: Pe tunuri băieți, că ne prăpădesc! Ei se aruncară într'o săritură și tunurile, încărcate și gata de a face iarăși foc, căzură în puterea oamenilor mei; ei le întoarseră în contra rândurilor celor dese ale Turcilor și dădură foc. Atunci se făcu aceea ucidere cumplită, de care Turcii se plâng încă cu drept cuvânt, căci mitralia nu se opri decât pe corpuri omenesti”⁸⁹.

⁸⁹ Relațiunea căpitanului Zăgănescu făcută la ancheta orânduită de consulul englez în I. Hellade, *Mémoires*, p 331.

Imprejurarea, dorită de atâta timp de Duhamel, se întâmplase. Contemporanii nu stau la îndoială pentru a pune acest măcel pe socoteala Rușilor. Să se observe într'adevăr bine, că Turcii au tras în Români, fără nici o provocare din partea acestora, și ar fi fost chiar o nebunie ca o mână de oameni să vroiască a se împotrivi armatei turcești. Apoi pentru ce se aruncase Turcii în goană pe uliți cu fitilurile aprinse la tunuri? Corespondentul gazetei de Transilvania spune de aceea foarte drept: „Excesele pentru care Turcii fusese *cumpărați*, nu întârziară a da un pretext lui Duhamel pentru a chema pe Ruși”⁹⁰.

Două zile după această întâmplare, Cazacii treceau granița Valahiei. Turnavit, administratorul districtului Râmnicul-Sărat, se puse în fruntea a o mulțime de țărani pentru a protesta contra încălcării teritoriului. Crucea și Evanghelia fură puse precum se zicea, în proclamațiune, în calea năvălitorilor; dar ele fură călcate în picioare, poporul fu bătut și preoții puși în fiere.

Magheru, retras în Oltenia, se găsea în fruntea unei oștiri de vreo 20.000 de oameni, cari cereau cu mare glas răsbunarea țării și conducerea lor împotriva năvălitorilor. Sfătuit însă de vechii săi prieteni și de consulul englez, a nu arunca țara în cum-până necunoscută a unui războiu atât de disproportionat, dă drumul oștirilor sale și înștiințează pe Fuad Effendi, despre această hotărâre a sa, prin o missivă din 28 Septembrie, în care ei spune între altele: „Nația română, în puterea tratatelor sale, și-au dat noui așezăminte potrivite cu nevoile sale. Nația în urma abdicării domnului, au ales din sânul ei un guvern compus din oamenii cei mai luminați ai țării. Acest guvern a fost recunoscut de Excelența Sa Soliman Pașa, în numele Majestății Sale Sultanului și felicitat de către agenții diplomatici ai puterilor europene. La sosirea Excelenței Voastre poporul v'a făcut protestările cele mai curate și cele mai vederate de supunere către Inalta Poartă; dar ați mers cu armata în contra Bucureștilor, unde se întâmplă măcelul, al cărui ațâțător sunt cunoscuți de întreaga țară. În mijlocul secolului al XIX-le un astfel de atentat la drepturile naționalității române o astfel de încălcare a teritoriului nostru, potrivit tuturor tratatelor, dovedesc îndeajuns, că Rusia urmărește, fără încetare și fără pedeapsă, mersul său către cucerirea europeană. Prin urmare subsemnatul, văzând două puteri întrunite contra unei

⁹⁰ *Gazeta din Transilvania* No. 85 din 1848. Comp. *Album Moldo-Valaque* par Billecocq 25 Octomvre 1848. „Voilà des exploits que les soldats du Sultan Abdul-Medjid n'auraient certes pas accompli en 1848, si le général Duhamel, jaloux avant tout de venger tant d'échecs personnels, n'avait pas été sous la tente du commissaire turc”.

nații pacifice, și sperând că Sublima Poartă, se va convinge mai târziu de credința Românilor, precum și de scopurile perfide ale Rusiei, în privirea principatelor Dunărene, depune însărcinarea care-i fusese încredințată de nație, pentru a nu atrage asupra ei urmările unui războiu disproportionat”⁹¹.

Armatele, mai ales ale suzeranului, ocupând Muntenia, dovediră de îndată țării îngrijirea lor cea părintească, prin jafurile și cruzimile cele mai neomenoase. „Toată noaptea de 13 spre 14 Septembrie, Turcii prădară casele, despoiară și uciseră bărbați, femei și copii, sparseră biserici, răpind din ele odoarele. A doua zi pungile și ornicele fură zmulse cu sila în mijlocul ulițelor. În prăvălii și magazinele Turcii intrau și luau tot ce le plăcea, fără a plăti nimica. Indigenii precât și supuși streini de ambe sexurile fură măcelăriți; femei fură răpite cu puterea în mijlocul zilei. Supușii străini alergară a treia zi la consulatele lor respective și cerură protecție. Consulii se adunară, se duseră la Fuad Effendi și protestară, cerându-i socoteală de toate aceste fără de legi”⁹².

Rușii la rândul lor îngreuiară țara cu o aparență de legalitate. Ei mai întâiu se oferiră de a da banii trebuincioși pentru întreținerea trupelor în timpul ocupației, care cheltuială de sigur trebuia suportată de țară, întrucât ocupația se făcuse *în interesul ei*. Prin aceasta își constituiau Valahia debitoare pentru suma de 300.000 de ruble pe lună. Mai pe urmă apoi, trecând cu armata în Ungaria, ei impun locuitorilor aprovizionarea și cărăturile pentru oștirile lor, și astfel dobândesc dela țară un ajutor așa de prețios, încât după părerile chiar ale unui general rus (Lüders), în lipsa acestui sprijin, Rușii n’ar fi putut nici un moment susține lupta cu Bem.

Locotenența domnească fu răsturnată și înlocuită prin căimăcămia lui Constantin Cantacuzino; partida constituțională fu risipită și împrăștiată, parte prin arestări și maltratări, parte prin surgunire. Cu multă amărăciune caracterizează Heliade purtarea puterii suzerane în scrisoarea sa din 20 Noembrie către Gazeta Transilvaniei: „Capii guvernului național, pentru că au reușit a înăbuși o revoluție de patimi și de răsbunare, uneltită de Duhamel, pentru că au izbutit a menține ordinea după abdicarea vrednică de osândit a lui Bibescu, pentru că au făcut cunoscut lumii o naționalitate română, prietenă a Turcilor și indignată de criminalele intrigi ale cabinetului rusesc, într’un cuvânt pentru că au izbutit a face o mișcare națională în favoarea gloriei și a intereselor Turciei, Fuad Effendi comisarul sublimei Porți în urma unui raport, iscălit de niște oameni cunoscuți ca dușmanii Turcilor, ne osândește la surgun! Ah!

⁹¹ *Mémoires*, p. 354.

⁹² *Mémoires*, p. 337.

Domnule Redactor, dacă Românii ar fi putut prevedea unel-
tirile lui Duhamel și purtarea lui Fuad Effendi, sau dacă mem-
brii locotenenței ar fi avut mai puțină iubire pentru popor
și mai multă ambiție pentru o glorie zadarnică, astăzi Valahia
n'ar fi înfățișat decât o movilă enormă de Români, de Turci și
de Ruși, pe care ultimul Român s'ar fi suit pentru a se apropia
de cer și a cere dreptate dela Dumnezeu!"⁹³.

Pe când toate aceste restriști se abăteau pe capul par-
tidului liberal, boierii reacționari scriau lui Fuad Effendi și-i
mulțumiau „pentru restatornicirea liniștii, ocrotind țara sub
mântuitorul său acoperământ și întorcând o părintească în-
grijire asupra suferințelor ce o apăsau”⁹⁴.

Astfel mișcarea îndrumată de partidul liberal se prăbușise
sub loviturile Rusiei care sprijinea interesele reacționarilor, iden-
tice cu propriile ei interese. Dar cum spune *Le National*: „Pier-
duți în stepele lor, fără speranța altui concurs al Europei decât
un sprijin moral, Românii nu s'au temut a desfide pe Rusia. Ei
au îndeplinit o datorie de curățenie de suflet și de curaj, fără
a calcula primejdia, siguri fiind că au lucrat cu vrednicie, che-
mând-o asupra lor. Toată puterea lor stă în adevărul pe care
au îndrăznit a-l spune. Drept mângâiere ei au încă speranța
că vremile apăsării și ale dreptului celui mai tare au trecut”⁹⁵.

Curând după stingerea revoluției muntene, Rusia încheie
cu Poarta Convenția dela Balta Liman, în 1 Mai 1849, prin
care se prevede, drept măsură provizorie, ca domniile principa-
telor să fie numiți direct de către Poartă pe sorocul de 7 ani.
Adunările obștești, atât cea ordinară cât și cea extraordinară
să fie desființate și înlocuite cu divanuri, alcătuite din boierii
cei mai de frunte, orânduți de domn, care să se îndeletnicească
cu revizuirea legilor în ființă, și schimbările făcute de ele să
intre în lucrare după ce vor fi fost încuviințate de ambele curți.
O armată ruso-turcă de 25—35.000 de oameni să ocupe însă
principatele, pentru a sprijini ocârmuirile lor, și, după ce țările
se vor fi liniștit, ea să fie redusă la 10.000. Aceste trupe vor
părăsi principatele după desăvârșirea lor organizare; dar vor
fi totdeauna gata a reîntra în ele, îndată ce ar cere-o împre-
jurările. Până atunci un comisar rus și unul turc vor sta în prin-
cipate, pentru a supraveghea mersul trebilor, și ei vor îndrepta
către gospodari sfaturile și îndemnările lor, de câte ori vor ob-
serva vre-o abatere sau vre-o măsură protivnică liniștii țărilor.

⁹³ *Mémoires*, p. 378.

⁹⁴ Din 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350. Coresp. Hory c. Bastide, 17 Sept. *Ibidem*,
IV, p. 411: „Quelques uns d'entre les boyards ont signé une adresse de remer-
ciement aux commissaires turc et russe, pour leur conduite pendant cette trist
journée”.

⁹⁵ Din 25 Iulle, *Ibidem*, II, p. 524.

Asemenea orânduiri nu puteau decât întări și mai tare pe locuitorii principatelor, și anume nu numai în privința Rușilor ci și în privința Turcilor care se purtau față cu dânșii cu astfel de asprime, deși Românii le arătau atâta prietenie și atâta supunere. De atunci încep Românii a vedea că nici pe Turci nu se puteau rezema, și că ei trebuiau să caute aiurea sprijinirea drepturilor lor, în privința încălcărilor rusești. Turcia urma în această împrejurare o politică dușmănoasă intereselor sale. Ea își înstrăina simpatia unor țări, pe care ar fi trebuit să le atragă prin toate mijloacele. Dar ea era silită la aceasta de o parte de frica Rusiei, pe de altă parte prin nepăsarea puterilor apusene. Purtarea Turciei era nesocotită; dar era fatală. Ea nu putea face altfel; trebuia să meargă fără de voie spre însăși a ei dărâpanare, spre însăși a ei risipă.

Când soarele începe a coborâ calea sa spre asfințit nimic în lume nu-l mai poate împiedica de a se cufunda sub orizont. Tot așa se întâmplă și cu popoarele, când au dat pe povârnișul decăderii lor; nimic nu le mai poate reținea.

Îndată după încheierea convenției pomenite, Mihai Sturza, nevoind să mai domnească sub un control atât de aproape al puterilor suzerane, se retrage din scaunul Moldovei⁹⁶; cel muntenesc era vacant încă de la abdicarea lui Bibescu, la începutul revoluției. Poarta orânduiește deci domni noi în principate, și anume pe Barbu Știrbei în Valahia și pe Grigore Ghica în Moldova, cu consimțirea și învoirea Rusiei. Obștțele adunării erau înlocuite cu niște divanuri, compuse din membrii sfatului extraordinar (consiliul miniștrilor), acei ai divanului domnesc și preșidenții tribunalelor din capitală⁹⁷.

3. IDEILE ZEMISLITE DE REVOLUȚIE

Am văzut din *Ideile partidei naționale* scrise de Kogălniceanu și din proclamația dela Islaz a lui Heliade Rădulescu mănunchiul cel bogat de idei noi, liberale, a căror înfăptuire era ținta revoluției. Cele mai multe din ele rămăseră numai pe hârtie, încât în această privință revoluția din 1848 atârșase numai mințile fără a le mulțumi. Trei însă din rezultatele intelectuale ale revoluției ne interesa mai de aproape, ca unele ce se țîn mai strâns de viața românească, decât vânarea libertăților, abstract formulate de revoluționari. Aceste trei pârghii sunt: 1. Ideia unirii Românilor; 2. Raporturi între proprietar și muncitor; 3. Răspândirea cunoștinței năzuințelor românilor în cugetarea europeană.

⁹⁶ *Quinze années d'administration en Moldavie*, Paris, 1856, p. 16.

⁹⁷ Ofișul domnesc al lui Gr. Ghica din 1850, *Doc. Renașterii României*, II, p. 957.

Partidul unirei Românilor. — Rusia care căuta în tot timpul să iea cărbunele cu mâna Turciei, nu înceta de a motiva nemulțumirea ei cu revoluția românească, pe primejdia ce această revoluție ar aduce-o atât Rusiei cât și Europei. Rusia anume învinuia pe Români, că ar urzi intrigi în Basarabia, și că nu-i venea la îndemână a lăsa să se așeze la porțile Statului ei, o vatră de răscoală în veci arzătoare. Uitând apoi articolele privitoare la unire introduse în Regulamentul Organic, Rușii adăogau, că înființarea unui Stat din ambele principate ar turbura, relațiile internaționale ale Rusiei. Rusia însă împingea mai departe criticile contra revoluției române. Ea arăta Porții că planul de viitor al Valahilor ar fi de a restatornici regatul dacoroman, din Valahia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia.

Aceste temeri ne arată că în multe capete, mai ales ale tineretului din Muntenia, fierbeau idei de unire chiar a tuturor românilor, și aceste idei pătrundeau tot mai mult din tainele minții către lumea din afară.

Ideile de unire a tuturor Românilor nu erau de tot străine de mințile depe atunci, pe cel timp de fierbere a tuturor năzuințelor naționale într'o corespondență *Gazeta Transilvaniei* spune că „Românii așteptau ajutor nu numai dela Franța, Anglia, Italia, Germania și dela Unguri, ci mai vârtos dela frații lor din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova și Basarabia, cari sunt în număr de 8.000.000”⁹⁸. Și într'adevăr toată lumea recunoștea, că poporul român este unul și același în constituția lui etnică. Ziarul francez *Le National* spune, că „poporul român este samavolnic clasat în Valahi, Moldoveni, Basarabeni și Transilvăneni, căci el a păstrat, sub stăpâniri deosebite, acea conștiință a drepturilor lui, acea credință în renașterea viitoare a naționalității sale”. *Le Siècle* chiar cuprinde toate aceste țări sub numele de *Roumanie*⁹⁹.

Această idee a unirei Românilor într'un singur corp era trasă de fiecare putere în partea și folosul ei. Așa chiar Rușii pe cari i-am văzut, că se arătau îngrijiți de planurile dacoromâne ale Românilor, nu ar mai fi văzut lucrurile cu așa neplăcere, dacă s'ar fi putut pune noul stat sub o dinastie rusească, și se gândiau chiar s'o întemeieze în persoana ducelui de Leuchtenberg¹⁰⁰.

⁹⁸ Din 20 Iulie. *Anul 1848 în Țările Române*, II, p. 652. Comp. 4 Iulie, *Ibidem*, II, p. 289: „La Roumanie comprend la Moldo-Valachie, la Bukovine, la Transylvanie et une partie au moins de la Bessarabie, comptant ensemble 8.000.000 d'habitants”. Adaogă de Ségur c. Bastide, 3 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 375.

⁹⁹ Din 5 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 246.

¹⁰⁰ *Allg. Zeitung*, 8 Sept. *Ibidem*, IV, p. 266. „Ist den Fürstenthümern vorbehalten unter dem Scepter des Herzogs von Leuchtenberg vereinigt zu werden”.

Se mai purtau însă alții cu ideea, că Românii ar putea fi uniți cu toții, pentru a fi puși sub un pașă turcesc¹⁰¹.

Agentul Munteniei pe lângă guvernul revoluționar german din Frankfurt, Ioan Maiorescu — nu știm dacă autorizat de cineva sau din propria-i îndboldire, — propusese în acelaș timp „să îndulcească lucrurile și să împăciuiască Italia în baza cauzei Principatelor, adică Austria să lese Italia liberă, iar ea, ca compensare, să unească Bucovina, Moldova, Valahia și Transilvania într'un regat, *România*, cu un principe austriac și sub suzeranitatea Germaniei”. Atât Gagern, președintele, cât și Schweinitz, ministrul de externe, făgăduiseră lui Maiorescu să se intereseze de chestie, și îi ceruseră un memoriu asupra stărei politice a Țărilor Române, pe care agentul român se grăbește a-l alcătui¹⁰². Această idee de a da Țările Române Austriei în schimb pentru libertatea Italiei, umbra pe atunci prin mințile diplomaților, bunăoară ale celor francezi¹⁰³. Maiorescu căuta să tragă din ea folosul unirei tuturor Românilor. Cu toate acestea un memoriu anonim atrăgea luarea aminte a Românilor asupra primejdiei unei asemenea combinații politice: „Existența Imperiului Austriac, susținea acel memoriu, este lanțul care nituște robia Slavilor și a Românilor pentru prezent și pentru viitor, și care îi amenință cu germanizarea”¹⁰⁴. Ungurii constrânși și ei de nevoile revoluției, se prefac numai a se da drept mulțumiți cu unirea Țărilor Române, arătându-și fără să vree îngrijirea pentru o tendință de unire mai întinsă a neamului românesc, și de aceea A. G. Golescu scrie lui N. Bălcescu, că „cu Ungurii nu trebuie să ne gândim a face nimic, ci totul împotriva lor. Ei nu vor fi niciodată pentru o Românie liberă, precum nici pentru o Serbie liberă. Ei știu ce pericol îi amenință, pe cât va sta lângă dânșii un centru de foc național sau român sau sârb”¹⁰⁵.

Bine înțeles că o idee care se frământă prin mintea tuturor, nu putea să nu încolțească și într'a Românilor. De aceea și găsim pe Dim. Golescu scriind lui Ioan Ghica următoarele cugetări ce par rupte din lumea visului, dar a unui vis ce se putea întrupa în lumea aeeva: „Frumoasa d-tale idee despre unirea ambelor Principate nu prinde rădăcini decât în prea puține capete moldovene. Aruncam, sunt câteva zile, ochii pe o hartă tipărită la Viena de mai bine de 20 de ani și care nu conține decât țările de neam românesc: Valahia, Basarabia,

¹⁰¹ *Le National*, 21 Iunie. *Ibidem*, IV, p. 24.

¹⁰² Maiorescu c. A. G. Golescu, 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 358. Alta din 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 398. Memoriul lui Maiorescu. *Ibidem*, IV, p. 420.

¹⁰³ Guérault c. Lamartine, 5 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 256.

¹⁰⁴ Din 11 Iulie. *Ibidem*, II, p. 405.

¹⁰⁵ A. G. Golescu către N. Bălcescu, 19 Iulie. *Ibidem*, II, p. 624. Comp. Articolul din *Pesterzeitung*, 10 Iulie. *Ibidem*, III, p. 558.

Moldova, Bucovina, Transilvania și Banatul. Știi d-ta că aceste țări ar alcătui un regat frumuseț și rotund, cu hotare pe cari natura însăși pare a le fi însemnat. Marea Neagră, Dunărea și Tișa i-ar face o frumoasă cingătoare de mireasă, și o bună apărare contra neprieteniei străinilor. Centrul acestui regat ni-l da Iașul sau Romanul. Nu știu pentru ce această idee care anul trecut ar fi fost o curată utopie, îmi pare azi așa de cu putință, încât mai că s'ar putea pune rămășag că lucrul se va întâmpla; dar când? Iată punctul nesigur ce mai rămâne"¹⁰⁶.

Ideia unirii Moldovei cu Muntenia. — Dacă însă unirea tuturor Românilor umbra atât în mintea lor cât și într'a popoarelor europene, ca o putință politică, și apărea acuma pentru întâia oară în concepția popoarelor, aceea a Moldovei cu Muntenia se arăta cu mai mulți sorți de izbândă și era râvnită de Românii Principatelor cu mai multă tărie, ca una ce se înfiripase de mai mult timp în gândurile lor. Am văzut-o apărând pentru întâia oară ca cugetare politică în actul dinaintea anului 1829, prin care se cer mai multe reforme, pe când dorința dinastiei străine precedase cu câțiva ani aceea a unirii, apărând în 1822 în actul de închezășuire pe care Turcii îl cereau dela Moldova, pentru a-și retrage trupele din ea. Ideia unirii Țărilor surori reapăruse în redactarea Regulamentului Organic se arătase din nou ca o rostire a dorinței boierilor moldoveni și munteni, primită și de ruși, cât timp ei crezură că vor putea impune noului Stat unitar o dinastie rusească.

Ceva mai târziu, la 1834, ființa acestei dorințe este atestată de consulul francez Bois-le-Comte, într'o scrisoare a lui din București. În planul Conjurației confederative a lui Leonte Radu se vede numai cererea unei dinastii străine pentru Moldova, iar ideia unirii apărea numai sub forma mai largă a unei confederații balcanice. În 1841 însă se face un pas foarte îndrăzneț încercarea de a se realiza contopirea Munteniei cu Moldova când cu propunerea Muntenilor de a chema ca domn în țara, lor pe domnitorul Moldovei Mihai Sturza¹⁰⁷. Această idee a unirii trebuia să capete o puternică înviore în anul 1848 când vântul soartei apropie din nou mai cu putere flamurile ambelor Țări Române. *Pruncul român*, publică de mai multe ori articole *Către frații din Moldova*, în cari arată, că „ambele țări trebuie să aibă aceeași soartă, după cum sunt o singură nație ce vorbește aceeași limbă și are aceeași religie”¹⁰⁸. Tot pe atunci Vasile Alexandri scrie vestita lui poezie *Unirea*.

¹⁰⁶ D. Golescu c. I. Ghica, 7 Aug. *Ibidem*, III, p. 278.

¹⁰⁷ Rădăcinile dintâi ale ideii unirii sunt mai vechi.

¹⁰⁸ Vezi de exemplu articolele din 12 Iunie, 16 Iunie și 13 Iulie. *Ibidem* I, p. 547; II, p. 139 și 484, pe lângă multe altele.

Ioan Ghica apără mult această idee a unirii Țărilor Române înaintea Porței, spunând, că „cea mai bună măsură, în interesul Impărăției Otomane, ar fi de a uni cele două principate în unul singur, și de a pune acest stat pe un picior de războiu puternic, în stare de a se împotrivi Rusiei și Austriei”. Anume Ioan Ghica arată, că „Moldova precum și Muntenia sunt gata de a sacrifica Iașul sau Bucureștii principiului și bunurilor unirei, și Românii ar trebui să se folosească de bunele dispoziții ale Porței în această privire, pentru a duce la ființă această contopire”¹⁰⁹. Și într’adevăr că Turcii pe atunci păreau a fi „dispuși a încuviința unirea”, după cum spune o corespondență din Constantinopole către ziarul *Le National*¹¹⁰, întrucât Turcii se putuseră convinge de pornirea Românilor în contra Rușilor. Dar cum spune tot Ioan Ghica : „Deși Poarta vrea binele nostru și cu toate că Anglia și Franța ne vor sprijini — de îndată ce Rusia va vorbi mai tare, vom fi părăsiți, încât la urma urmelor, noi trebuie să ne rezemăm numai pe noi înșine”¹¹¹. Și într’adevăr Franța, din pricina frământărilor launtrice, nu putea să aibă în afară o mare înrăurire, și era adevărat cece spunea *Le Național*, că „provinciile române, cu tendințele lor franceze, vor primi în curând pedeapsa crimei ce au comis, proclamând principiile Franței chiar la porțile Impărăției Rusești”¹¹². În zadar stăruiau revoluționarii români cari se coborâseră depe baricadele Parisului pentru a aprinde focul în București, ca Franța să-i sprijine, spunând prietenilor lor din acea țară, că „gloria revoluției române le aparține”, și rugându-i să le mențină simpatiile lor ; căci dacă i-ar părăsi acuma, ar comite cea mai mare crimă, căci ei înarmaseră brațele noastre”¹¹³. Franța sprijinea, nu e vorba numai pe calea diplomatică, atât constituția cât și dorința de unire a Românilor¹¹⁴, căci ea avea chiar interes să o facă, deoarece era convinsă, că „numai prin alianța ei cu Anglia și cu Turcia, se va mântui Orientul de înrăurirea pierzătoare a Rusiei și se va putea da o deslegare și chestiei principatelor”. Apoi se mai gândeau diplomații francezi, că „fiecare încălcare a Țarului la Iași sau la București face să cadă una din stavilele ce se ridică între Moscova și Constantinopole”¹¹⁵. Românilor însă le-ar fi trebuit un sprijin efectiv și nu numai interveniri diplomatice.

¹⁰⁹ Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 651 ; alta din 26 iulie *Ibidem*, II, p. 687.

¹¹⁰ Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 383.

¹¹¹ Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 610.

¹¹² Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 331.

¹¹³ Dim. Brătianu c. Paul Bataillard, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 187.

¹¹⁴ A. G. Golescu c. Min. de Externe, 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 217.

¹¹⁵ *Le National*, din 5 Aprilie și 3 Aug. *Ibidem*, I, p. 246, și IV, p. 208.

Observăm că tendința de unire a Moldovei cu Muntenia dăduse naștere unui partid politic care se manifestase bunăoară în lumea faptelor încă în anul 1841, pe când contopirea tuturor Românilor apărură numai pe orizontul vieții românești ca un vis fermecător, fără a da însă naștere la vreo mișcare mai hotărâtă spre a lui înfăptuire.

Comisia proprietății. — Fiindcă, precum am văzut, tot rostul revoluției din 1848 în Muntenia se concentra în chestia țărănească,¹¹⁶ credem de nevoie a reveni asupra acestei vajnice întrebări a vieții românești și a o cerceta în miezul ei chiar, desvălit cu prilejul unor desbateri foarte de seamă, petrecute în sânul Comisiei proprietății.

Anume pentru limpezirea acestei daraveri, despre care ziarul *Popolul suveran* spunea cu drept cuvânt, că este „cea mai grea, cea mai delicată și totodată aceea ce a iscat mai multe patimi în țară”¹¹⁷. Guvernul provizoriu luă o măsură care se dovedi mai în urmă a fi fost cu totul nepotrivită, întrucât nu conduse la nici un rezultat, „anume aceea de a institui o comisie mixtă compusă din atâția delegați de țărani și de proprietari pe câte județe erau în Muntenia, care comisie trebuia să desbată cu maturitate proiectul proprietății, pentru ca prin o înțelegere lămurită să se dea acestei grele chestii o soluție frățască”¹¹⁸.

Pentru a pregăti spiritele la o împăcare a intereselor, guvernul nu cruțase de loc proclamațiile atât către proprietari cât și către țărani, tinzând față de cei dintâi a le asigura sufltele contra înspăimântărei, și proclamând sus și tare principiul respectului către proprietate, cerând însă proprietarilor a da „fără siluire și prin despăgubire clăcașilor câte un petec de pământ, pe cât se va găsi de cuviință și pe cât Statul va avea fonduri a plăti. Patria nu cere dela nimeni sacrificii. Voiește însă să aibă două milioane cinci sute de mii de fii ai săi, cu același nume de Român, cu aceleași drepturi, care să se poată numi Nație și să poată scăpa de jugul ce i'l prepară străinul”.

Alte proclamații sunt amenințătoare pentru proprietarii ce voiesc să turbure liniștea publică. În una din ele citim : „Unii

¹¹⁶ O dovadă că chestia țărănească eră privită ca miezul revoluției, deci și ca punctul cel mai însemnat al Constituției, se vede și din împrejurarea, că la serbarea în care s'au înfățișat proiectul de Constituție lui Soliman Pașa, documentul fu înmănat delegatului turc de 12 băieți și 12 fete îmbrăcați în costume naționale. Programul primirii lui Soliman Pașa, 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 363.

¹¹⁷ „Despre împroprietărirea țaranilor”, Articol din 23 Aug. *Ibidem*, III, p. 626.

¹¹⁸ Decretul Guv. prov. din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 359. Prin decretul din 5 Aug. (*Ibidem*, III, p. 243), se numește președinte al comisiei Al. Racoviță, iar vice-președinte Ioan Ionescu. Lista nominală a delegaților țărani. *Ibidem*, V, p. 514.

din cei cari până la 11 Iunie au trăit în paguba fraților lor și cărora le este greu ca din stăpâni să ajungă frați, nu pot să uite trecutul și legănându-se de nădejdi absurde și criminale, cred că prin felurite calomnii și născociri vor izbuti să turbure liniștea”¹¹⁹.

Prin aceleași mijloace, parte de convingere, parte de amenințări, căutaseră și ziarele să încredințeze pe proprietari, că era în interesul țării, al moralei și al lor însuși de a consimți la împrumutarea sătenilor.

Așa un articol din *Populul suveran* al lui Ioan Ionescu caută să dovedească, că alcătuirea dintre țărani și proprietari pe temeiul clăcei era nedreaptă, întrucât fusese „regulată numai deoparte fără învoirea celeilalte. In loc să îmbrățișați poporul, pe acel pe care l'ați strâmbătătit, cerând ca să vă ierte, și prevenind prin aceasta o teribilă război, poate și mai teribilă decât cea din Galiția, voi în loc de a consolida sfințenia proprietății pământului vostru și aceea a muncii poporului, vă coalizați voi, o mână de oameni, împotriva gloatei poporului”¹²⁰. A. G. Golescu într'un articol către proprietarii de moșii cei reacționari, arată, „cât de nedreaptă a fost tocmeala stabilită de Regulamentul Organic, întrucât plata folosinței pământului prin muncă nu se împacă cu slobozenia omului, și de aceea noi voim s'o prefacem în plată cu bani; că proprietarii nu perd nimic, prin atribuirea în deplină proprietate a pământului pe care țărani și astăzi îl posedă ca folosință, căci stăpânii nu sunt proprietari pe petecele de pământ legiuite pentru hrana țărănilor, ci aceia pe cari ei nu-i pot goni depe dânsule sunt adevărații proprietari; că dreptul lor de proprietate întru atâta le era mărginit, că nu aveau voie să o vândă, iar pentru interesul proprietarilor tot atâta face, căci țărani erau ca și proprietari”¹²¹. Într'un studiu mult mai întins, publicat anonim tot în *Populul suveran*, se aduc toate argumentele în favoarea ideii împrumutării: „că mai întâiu țăranul împrumutat e superior lucrătorului și țăranului arendaș, căci traiul lui cel bun posedă la un grad mai înalt ideile de ordine și de moralitate; al doilea, că o naționalitate nu e sigură de dânsa, nu poate să se apere contra orice năvăliri, decât atuncea când cea mai mare parte din locuitorii ei sunt proprietari, când atunci au un interes văzut, pipăit, strâns legat cu acel al țării; că proprietarii în zadar ar spune, că dreptul lor de proprietate decurge din moș-

¹¹⁹ Proclamațiile Guv. prov. din 16 Iunie. *Ibidem*, II, p. 615; alta din aceeași zi, I, p. 617; a treia din 11 Iulie, II, p. 410.

¹²⁰ Din 6 Aug. *Ibidem*, III, p. 267—271.

¹²¹ În *Populul suveran* din 13 Aug. (*Ibidem*, III, p. 429—432), dușmanii împrumutării se siliau din răspuneri să răspândească știri, că proprietarii nu vor lua nici o despăgubire după scăparea clăcașilor. Notă din *Gazeta Transilvaniei*, 1 Iulie. *Ibidem* II, p., 233.

tenire, din moși și strămoși, căci și țărani au un drept asupra pământurilor lor, acela dat de munca lor adăogată din generație în generație, din veac în veac, și care muncă a folosit numai proprietarilor, pe când ar fi trebuit să folosească și acelor ce o depuseseră în acele pământuri; că deci prisosul de valoare în veniturile proprietarilor este averea țăranilor. Dacă se mai ia apoi în considerație și chipul cum au fost dobândite cele mai mult din proprietăți, rău câștigate, prin mijloace rușinoase și viclenii, atunci se vede ce șubrede sunt așa numitele drepturi ale proprietarilor”¹²².

În proclamațiile către săteni, Guvernul provizor caută să dovedească nedreptățile stăpânirii proprietarilor asupra moșiilor lor, ațâțând astfel pe țărani. Într’una din cele dintâi adresată moșnenilor (răzeșilor din sate), cari și ei erau proprietari, guvernul desvoltă următoarea teorie asupra modului cum s’au alcătuit proprietățile cele mari: „Moșiile, pământul, Țării Românești, au fost odată ale locuitorilor. Toți sătenii erau moșneni ca și voi; dar niște *venetici* începură a lua, a cum-păra pe nimica, azi petecul de pământ al unuia, mâne al altuia până când se făcură cu mari moși, iar moșnenii, ajunseră robi, apoi cu Regulamentul clăcași”¹²³.

Teoria aceasta amintește fraza din articolul anonim, că proprietatea cea mare ar fi fost rezultatul despoierei și al înșelăciunii. Dacă însă asemenea concepții puteau fi puse în articole de ziar, ele nu se potriveau de loc în acte oficiale; căci cum putea atunci cere guvernul ca să se sfințească proprietatea când pentru dânsul ea provenia din hrăpiri?

De aceia și guvernul care lăsase să-i scape condeiful, când scrisese proclamația către moșneni, venind la conștiința îndatoririlor sale, îndeamnă pe săteni, prin alte proclamații, la păzirea rânduielei, și caută să-i liniștească și să-i facă să aștepte cu răbdare regularea soartei lor. În proclamația din 21 Iunie, găsim pe guvernul provizor îndemnând pe țărani, că „spre a nu aduce învăluială și încurcături în interesul oamenilor, pentru munca câmpului din anul acela, să-și împlinească toate datoriile către proprietarii și arendașii lor, tot așa după cum le-au împlinit până acum”. Tot odată îi îmbie să se țină liniștiți pela satele lor, căci „trepădarea pela orașe, ori încetarea dela munca câmpului va aduce scumpețe și foamete asupra țării și rău vouă și tuturor”¹²⁴.

¹²² Din 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 626-642.

¹²³ Din Iunie. *Ibidem*, I, p. 627.

¹²⁴ Proclamația din 21 Iunie. *Ibidem*, II, p. 17. Repetat îndemnul în aceea din 6 Iulie. *Ibidem*, II, p. 314; în cea din 30 Iulie. *Ibidem*, III, p. 52, și din 16 Aug. *Ibidem*, III, p. 476. Că într’adevăr țărani refuzau de a mai lucra, vezi raportul subocărmitorului de Margine, 20 Sept. *Ibidem*, IV, p. 465. Comp. și cele ce spune Caimacumul Cantacuzino asupra „ridicării semnăturilor de către săteni, fără

În această atmosferă creată de actele guvernului și ziarele revoluționare, se adună Comisia proprietății, în ziua de 19 August 1848. C. A. Rosetti rostește cuvântarea de deschidere, în care cu mult entuziasm spune, că „singurul nor ce a întunecat libertatea noastră a fost chestia proprietății; însă acum nu ne mai temem. Nu ne mai temem, pentru că această adunare, în care se află unul lângă altul cel bogat cu cel sărac, cel fericit cu cel nenorocit, cel ce are totul cu cel ce nu are nimic, acela ce este stăpân cu acela ce este rob; în această adunare toți sunt frați, și gurile când se deschid spre a vorbi, răsuflând aerul cel curat al frăției, vor rosti negreșit legea lui Dumnezeu. Frați săteni trebuie să înțelegeți că voi și numai voi sunteți Țara Românească, pentru că voi sunteți două milioane și jumătate; pentru că pâinea ce hrănește pe tot omul voi o dați. Voi ați făcut toate casele acestea; voi ați făcut toate câte se văd pe pământul acesta românesc, și iarăși voi sunteți în stare să feriți țara și să o păziți de orice rele”. Cuvântarea lui Rosetti păcătuia prin alcătuirea ei logică; căci după ce începe prin a pune nădejde, că înțelegerea dintre cele două clase va pune un capăt grelei probleme a chestiei rurale, sfârșește cuvântarea prin o laudă atât de covârșitoare a țăranilor, încât era o adevărată întepire a lor asupra proprietarilor¹²⁵.

În ședința de deschidere, cel dintâiu care are cuvântul este preotul *Neagu*, deputat sătean. El propune o măsură radicală, adevărată să se mulțumească proprietarii cu zeciuală produselor recoltate pe moșia lor din munca țăranilor, iar $\frac{9}{10}$ să fie ale acestora; căci se întreabă preotul: „Câți proprietari de moșii au arat cu însuși plugurile lor și rodul acela l-au strâns cu brațele lor?” Și preotul răspunde: „Adevărat că nici unul”. El adaugă apoi că, „pământul dumitale ar putea mult să stee, și bani nu ți-ar mai da, dacă noi n'am fi umplut magaziiile dumitale cu produse și casele dumitale de aur și de argint”. Preotul *Neagu* observă, că fiecare lucrător de pământ se va sili a munci mai mult, știind că lucrează fiecare pentru interesul său, iar nu numai pentru al altuia. Și știți d-voastră, adaugă preotul *Neagu*, într-o frumoasă comparație, „că un fel de bucurie și pasuri au boii când îi duce cineva la jug, și astfel de bucurie și pasuri când îi dejug cineva și le dă drumul la pășune”. Darea de seamă a procesului verbal cuprinde însă observarea, că „în cursul cuvântării sale, preotul *Neagu* întrebuițase oarecari cuvinte înveninate asupra proprietarilor, și că i s'a făcut băgare de seamă de către vice-președinte”. Deputații proprietarilor *Lenș* și *Radu Ceașescu* sprijinesc alte propuneri, asupra cărora

plata dijmei, și a slobozirei vitelor în laurile proprietarilor, fără îngăduială de a face ispășenie”, 17 Oct. *Ibidem*, V. p. 188. Mai vezi pp. 224, 225, 422, 447.

¹²⁵ Cuvântarea lui Rosetti din 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 293.

tuturora rămâne ca vicepreședintele să raporteze guvernului, și se hotărăște ca în a doua ședință să se despartă întrebările :

Este liber pe munca sa săteanul ?

Este liber pe pământul său proprietarul ¹²⁶ ?

În ședința a II-a, Ioan Ionescu pune chestia mai pe înțelesul țăranilor, înlocuind cuvântul de *liber*, pe care ei nu-l pricepeau, cu acel de *sfânt* — și propune a se desbata întrebarea : dacă este sfântă proprietatea, pentrucă este productul muncii, și dacă este sfântă munca, pentrucă este sudoarea muncitorului ?

Ioan Ionescu lămurește întrebarea atingând întâiu sfințenia proprietății și spunând că „trebuie menținută în țară așa cum este ea acum ; căci de ne vom atinge de ea, facem o nedreptate. O împărțire a pământului ar fi ceva absurd, de oarece peste 10—20 de ani, înmulțindu-se populația, iarăși o să venim la o împărțeală, și precum proletarii ar face o nedreptate luând pământul proprietarilor, peste câțva timp ar trebui să ne atingem și de pământul acela ce l-ar căpăta astăzi proletarii”.

Deputatul proprietarilor, Lenș, susține însă părerea, că claca n'a fost o robie ci o chirie. La care Neagu îi răspunde : „Ce fel de chirie este ea, când de pildă vii d-ta și îmi zici : înjugă-ți boii și hai cu mine la satul Domnița. Acolo d-ta în loc să'mi plătești cât face munca mea, îmi dai cinci lei, și trebuie să'i primesc, că atâta vrei să-mi dai și n'am unde mă jelui, căci cu toții se legaseră întru a nu plăti munca mea cât face, ci cât vreau ei. Asta se chiamă tocmeală ?” Deputatul sătean Lipan adaogă : „Noi n'am știut nimic de Regulamentul făcut de d-voastră, și ne-am pomenit cu el în spinare. Nevasta mea secerând de dimineață până la prânzul cel mare, nu este slobodă să se ducă să dea țâță copilului. Oare nu e robie aceasta ?”

Se hotărăște continuarea acestei însemnate desbateri și în ședința a III-a ¹²⁷.

În această ședință, Lahovari, deputatul proprietarilor, într'o cuvântare mai lungă, apără principiul proprietății, arătând între altele, că „proprietatea se întinde, nu numai asupra pământului, ci și asupra lucrurilor mișcătoare, și că dacă azi se va lua dela proprietar fără voia sa parte din pământul său spre a-l da săteanului (lucru pociu zice nepomenit în istoria neamurilor civilizate), mâni fără îndoială o să se ceară dela însuși săteanul parte din vitele sale ; și așa mai înainte, pentru bani și pentru toate în deobște. Când s'ar atinge dreptul proprietății, nimeni nu s'ar mai sili să se înavuțească, ca să lase copiilor săi moștenire”.

¹²⁶ Procesul-verbal al „ședinței” I a Comisiei proprietății, 10 Aug. *Ibidem*, III, p. 321—326.

¹²⁷ Procesul-verbal al „ședinței” a II-a din 11 Aug. *Ibidem*, p. 341—345.

Fără a răspunde la aceste teorii, deputați țărani, Badea și Enea Cojocarul, revin asupra temei robiei, arătând cum omul „lipit de moșie este într'adevăr rob. Noi n'avem voie să fugim măcar de vreme ce ne aduce înapoi cu dorobanțul, cu bătaia”.

Lenș combate pe reprezentanții satelor susținând, că, „oprirea de strămutare este mai mult în interesul ocărnuirei decât în acel al proprietarului”, la care Enea Cojocarul întâmpină, că „visteria se pune la cale, găsea pe sătean ori unde se afla; iar proprietarul din ducerea unui sătean după moșie, pierdea mai mult, pierdea un rob”.

Punându-se la vot întrebarea dacă munca este sfântă și dacă omul este liber, adevărat cu alte cuvinte dacă clăcașii trebuie să se emancipeze, toți deputații săteni se ridică în picioare, iar proprietarii se scoală depe scaune pentru a părăsi sala, și sunt opriți numai prin apostrofarea energică a vice-președintelui care le spune la sfârșit, că de părăsesc debaterile, el nu ia asupra lui cele ce se puteau urma, și se pune încă odată la vot întrebarea, dacă omul este liber și sfântă munca lui? Întrebarea este de astădată primită în unanimitate de toți deputații. După aceea punându-se în discuție întrebarea de a doua, anume dacă este sfântă proprietatea, Stan Stănică, deputat sătean, *având parola* (cuvântul) zice: „Munca este sfântă, și proprietatea este sfântă, însă după ce se va împărți și clăcașului câte o părticică, apoi va fi sfântă și proprietatea”, la care cuvinte toți deputații săteni se scoală în picioare strigând: „Noi sfințim proprietatea, însă după ce se va împărți; acum nu putem”. Preotul Neagu explică (ironic) atunci, că „să nu se teamă sătenii, că dacă vor recunoaște sfințenia proprietății, domniile proprietari cari au recunoscut că munca este sfântă, vă vor zice: luați-vă munca și duceți-vă unde voiți. Ce aveți cu proprietatea noastră”? Ceaușescu, deputatul proprietarilor, văzând unde este greutatea, întreabă pe săteni: „Dacă vă vom da părticica voastră, sfințiți proprietatea ce ne va mai rămânea?” la care toți deputații săteni răspund pe întrecutele: „Toți o sfințim”, sculându-se în picioare. Vice-președintele închide această gravă discuție cu cuvintele: „Am declarat că este sfântă munca, prin urmare, că nu mai este robie, și am mai declarat, că și proprietatea este sfântă, prin urmare, că nu suntem socialiști”. Propune pe a 4-a ședință ordinea de zi: dacă poate cineva să se facă proprietar prin răscumpărare¹²⁸.

În ședința a 4-a, unul din deputații proprietarilor, Ceaușescu, împărtășitor al ideilor liberale, după cum se văzuse aceasta din ședința a 3-a, se scoală deodată și spune: „Și eu v'am robit fraților, v'am bătut, v'am desbrăcat; de 36 de ani de când mă

¹²⁸ Procesul-verbal al „seanței” a III-a din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 361—73.

blestemați. Iertați-mă, mă rog, fraților săteni, luați-vă înapoi ceea ce v'am răpit ! Iată-mă, vă dau pârțica de pământ". Numerosul public ce umpluse sala, încât acum nu mai încăpea, izbucni într'o detunătură de aplauze, de strigări de ura ! iar deputații săteni în exaltația lor, care de care striga : „Dumnezeu să te ierte frate ; să fim frați, să trăim în pace ! Ura ! Vivat, să trăiască Constituția !”

Abătându-se desbaterea iarăși, prin silințele deputaților proprietarilor de a reveni asupra dovezei, că chiria și munca făcută de țaran pentru plata pământului nu erau asupritoare, vicepreședintele Ioan Ionescu revine și el asupra nedreptății acelei legiui, cu atât mai mult, că Regulamentul voia să unifice toate tocmelele, ceace nu se putea, condițiile vieții fiind deosebite în deosebitele regiuni ale țării. „Timpul a dovedit îndestul că această nu se poate legiui. Tocmeala trebuie să fie liberă, și trebuie să se supună la împrejurările localității și la prețurile curente ; de aceea tocmeala trebuie să se facă în felurile locuri după felurimea prețurilor. Libertatea în tocmeală, iată principiul care va putea pune în armonie munca cu pământul. Regulamentul a robit tocmeala ; el a făcut o lege stabilită și generală, rezămată pe cifre ce se schimbă din an în an și sunt deosebite din loc în loc ; prin urmare a legat libertatea muncii”. Desbaterea însă neieșind la nici un capăt, se hotărăște a se urma și în ședința a 5-a ¹²⁹.

În această ședință, Ceaușescu, deputatul proprietarilor, care făcea parca în ciuda colegilor săi, repetă iarăși declarația, că dă pământ sătenilor cât vor avea nevoie, și că pământul este al lor veșnic cât vor sta pe moșie, iar când se vor duce depe ea, pământul să rămână iarăși al proprietății, și așa, adaoge el, vom „înainta, fraților, cum înaintează soarele împrejurul pământului, și ne vom mări precum se mărește Dunărea în cursul ei, surpându-și malurile sale”. Veni însă la sfârșit desbaterea cea spinoasă asupra câtimei de pământ pe care țaranii trebuiau să fie împroprietăriți. Un deputat al proprietarilor, era de părere, că „fiecare proprietar este volnic a reține pe moșia lui câți săteni va voi, după calcula ce va face, că este în stare să-i împroprieteze” (sic). Țaranii cereau să le dea pământ ; proprietari răspundeau într'un vâlmășeag de vorbe tot mai învăpăiat : „Pământ avem dar d-voastră. aveți bani ?” Ședința se ridică iarăși fără a se fi hotărât nimic ¹³⁰.

În ședința a 6-a, deputatul Lenș propune în scris amânarea desbaterilor până se vor aduna toți deputații proprietari ce veniseră numai în număr de 7 dela începutul lucrărilor și apoi se urcaseră până la 11, iar acuma iar începeau a se trage înapoi,

¹²⁹ Procesul-verbal al „seanței” a 4-a din 13 Aug. *Ibidem*, III, p. 390—399.

¹³⁰ Procesul-verbal al „seanței” a 5-a din 13 Aug. *Ibidem*, III, p. 437—443.

pentru a împiedica încheieri valabile. Cu toate acestea câțiva din deputații proprietarilor rămânând în adunare, se urmează debaterile înainte¹³¹. Țăranii cer atunci în ședința a 7-a¹³² să li se dea 14 pogoane la câmp, 16 la baltă, 11 la podgorie și 8 la munte, asupra căreia cerere se încinge o dezbateră ce înveninează tot mai mult relațiile între reprezentanții celor două clase până când în ședința ultimă, a 8-a proprietarii oferă țăranilor numai vetrele satelor, adică locul de casă și grădină cu un „raion de 20 de stânjani împrejur, măsurat în stânjani pătrați și cu preț de un leu stânjenu, bani peșin, iar nu în făgăduieli și închiuite nădejdi”. Se face o mare zarvă asupra acestei propuneri, și procesul-verbal arată, că „seanța începând a fi turburată, dialogurile nu s’au putut însemna, fiind vorbele foarte repezi și înfocate”. Ședința se închide în acest vălmășeag, rămânând să urmeze dezbateră pe a doua zi¹³³. Aceasta însă nu se mai întâmplă, de oarece guvernul, temându-se ca discuția să nu înverșuneze din ce în ce mai mult cugetele, în loc de a le înfrăți, cum se spera la început, declară suspendate lucrările Comisiei, pe motivul că, „seanțele ar deveni tot mai tempestuoase și că cei numiți din partea guvernului, în loc să însufle o încredere de nepărtinire întreagă în spiritul păcii, au făcut să creadă cei mai mulți că aceștia se trag mai mult la o parte decât la alta printr’un zel dictat de simpatii”¹³⁴. Aceste cuvinte ținteau pe Ioan Ionescu, vice-președintele Comisiei, care se arătase cum, am văzut, foarte aprins sprijinitor al țăranilor.

Le National arată, că „Rușii vârase intrigi în Comisia proprietății, ceace nu se prea înțelege, și că guvernul se hotărâse s’o disolve. Se tindea a se îmbunătăți starea țăranilor; dar în starea de față a lucrurilor încordarea între țărani și proprietari este așa de mare, că a devenit neapărat a nu se mai cugeta la această chestie care este privită acum, ca un atac adânc al dreptului de proprietate”. Tot așa spune și *Le Constitutionnel*, că „este de temut o ciocnire între proprietari și țărani”¹³⁵.

Comisia proprietății ieșise acolo unde trebuia să iasă, adică la niciun rezultat.

4. RĂSPÂNDIREA CUNOȘTINȚEI INTERESELOR ROMÂNEȘTI ÎN APUS

Mai însemnată apoi ca urmări, fu răspândirea în lumea apuseană a ideilor pe care frământările vremilor le aduseseră

¹³¹ Procesul-verbal al „seanței” a 6-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 464—476.

¹³² Procesul-verbal al „seanței” a 7-a din 17 Aug. *Ibidem*, III, p. 491—498.

¹³³ Procesul-verbal al „seanței” a 8-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 511—518.

¹³⁴ Decret din 19 Aug. *Ibidem*, III, p. 541.

¹³⁵ *Le National* din 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 191; *Le Constitutionnel*, 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 193.

la încolțire în mințile Românilor, și anume între oamenii învățați, ziarisții și oamenii politici ai marilor puteri, dela care singuri Românii puteau aștepta sprijinul trebuitor pentru realizarea țințelor lor. Aceste idei se refereau întâi la caracterul naționalității române, amestecată până atunci cu Rușii, Bulgarii și Grecii și cunoscuți doar numai de foarte puțini oameni de seamă în adevărata lor fire de popor latin. Apoi Românii doriau să traiască viața lor însăși, fără amestecul tuturor celor care se sculau mai dimineață și care căutau să-și facă dintr'înșii niște unelte oarbe ale intereselor lor; să nu mai fie supuși cel puțin în privirea desfășurării vieții lor lăuntrice la poruncile Turcilor și ale Rușilor. Ei consimțiau bineînțeleș să rămâie tot supuși, căci gândul neatârnării ocolia în sborul lui măestru încă prea pe sus întinsul orizont încât Românii să fi putut năzui a-l atinge cu dorul; dar această proteguire voiau s'o recunoască întreaga Europă și nu numai statele mărginașe care hrăneau asupra lor scopuri distrugătoare. În sfârșit tot din frământările vremilor lor, mai răsărise încă o dorință, aceea ca cel puțin Moldova și Muntenia să fie unite în un singur Stat căci unirea tuturor Românilor se ținea de mâini în sborul ei fermecător în idealul neatârnării. Ei mai voiau ca acest Stat unit să fie pus sub ocrotirea unei dinastii europene care prin ereditate, să pună odată capăt jocului zicătoarei lor: schimbarea domnilor, bucuria nebunilor.

Toate aceste idei fură răspândite de Românii deșărați în scrieri și articole de ziare, și mai multe cugete generoase mai ales dintre Francezi, îmbrățișară dreapta cauză a unui popor martir și puneau în slujbă vorbitoarea lor până.

Să enumărăm scrierile de căpetenie care puseră Europa în cunoștiința cererilor Românilor.

În 1849 Iulie 1 apare, în ziarul *La Presse* din Paris, protestarea foastei Locotenenți domnești, adresată ministrului treburilor externe ale Franței și subsemnată de Heliade, Golescu, și Tell. Tot în 1849 apare și scrierea lui Jean Henri Ubcini care luase parte la mișcarea din București alături cu capii revoluției, scriere intitulată: *Mémoire justificatif de la révolution roumaine*, precedată de o altă protestare a tuturor capilor revoluției către Anglia, Austria, Franța și Prusia¹³⁶. Hippolyte Desprez care înserase în fascicolul dela 1 Ianuarie 1848 din *Revue des deux Mondes* articolul său asupra *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, revine în 1849 asupra aceleiași teme, cercetând acuma fărămăturile zdrobitei revoluții, în un articol publicat în aceeași revistă: *La Révolution dans l'Europe*

¹³⁶ Prefața d-lui G. Bengescu la cartea lui Ubcini, *Les origines de l'Histoire roumaine*, Paris, 1886, p. IV.

orientale. În 1849 mai apar și amintirile lui Heliade Rădulescu, cu titlul: *Souvenirs d'un proscrit*, sub anonimul *Un Roumain*.

În 1850 Hippolyte Desprez publică două volumuri: *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, histoire contemporaine des Illyriens, Magyars, Roumains et des Polonais*, în care expune și Istoria Românilor sub protectoratul rusesc. În același an Heliade dă la lumină scrierea sa: *Histoire de la Régénération roumaine*, iar Ștefan Golescu trimite o scrisoare către redactorii tuturor ziarelor pariziene, prin care protestează contra falsei interpretări ce se dădea mișcării românești. Paul Baillaud publică tot în 1850 un studiu: *Les Principautés Danubiennes*, în *La Revue de Paris*, pe care apoi îl extrage și ca lucrare aparte. Heliade mai atacă apoi pe Rusia în broșura lui: *Le Protectorat du Czar*, și publică și un fel de poemă: *La Résurrection des peuples, La Roumanie renaissante*, dedicată emigraților Români și retipărește din nou *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Tot în anul 1850 N. Bălcescu publică însemnata sa cercetare: *Ouestion économique des Principautés Danubiennes*, în care analizează din toate punctele de vedere chestia țărănească.

În 1851 nu apare nici o scriere politică, dar vede lumina una literară de mare valoare pentru cunoștința poporului român, anume: *Poésies de la langue d'or* traduite par I. A. Vaillant de Bucarest. În 1852 apare scrierea lui N. A. Kubalski, vechiu funcționar public din Polonia, sub titlul: *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, maghyare et roumaine*, care pune în lumină deosebirile naționale ce despart aceste trei popoare, interesele și istoria lor iarăși deosebite.

În 1853 se publică traducerea franceză a *Doinelor și Lăcrămioarelor*, poezii de Vasile Alecsandri, traducere făcută de I. E. Voinescu, cu o introducere de George Bell. Tot în acel an Jules Michelet descrie, în stilul său înflorit, rolul soției lui C. A. Rosetti în viața soțului ei și în revoluția din 1848. Armand Lévy publică tot atunci: *La Russie sur le Danube*, cu protestarea Românilor contra năvălirii în patria lor și cu corespondența dintre Dimitrie Brătianu și lordul Dudley Stuart.

În 1854, un Valac (Grigorie Gănescu) publică: *Coup d'oeil sur l'administration de la Principauté de Valachie*, în care supune unei aspre critici ocârmuirea Munteniei care provocase revoluția. Generalul comite de Fiquelmont publică: *La Politique de la Russie et les Principautés Danubiennes*, iar D. Bolintineanu: *Les Principautés Roumaines*.

* În 1855 apare o broșură anonimă care atrage luarea aminte „a Domnilor din cabinetul britanic sur le statu quo des Principautés du Danube”: un studiu: *Les finances de Valachie* de Thibault-Lefèvre; o descriere a războiului Crimeei, intitulată: *Guerre d'Orient, Voyage à la suite des armées alliées en Turquie*,

en Valachie et en Crimée. Elias Regnault publică în același an însemnata sa scriere : *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes* care, dacă păcătuiește prin o vădită aprindere contra Rusiei, aduce slujba de a apăra interesele române. I. C. Brătianu scrie : *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient*¹³⁷. Tot în acest an apar mai multe descrieri pitorești asupra Țărilor Române, însoțite de stampe precum sunt bunăoară : *Nil et Danube. Souvenir d'un touriste : Egypte, Turquie, Crimée, Provinces Danubiennes* par I. de Bois Robert, ilustrată cu o mulțime de gravuri, din cari 12 cu două culori ; *Les population des Provinces Danubiennes*, cu o culegere de gravuri în apă tare ; *Six mois en Valachie, Mœurs et coutumes des Principautés* ; *Voyage à Constantinople par les Provinces Danubiennes* par Boucher de Perthes. Ca scriere politică mai însemnă lucrarea lui Gr. Gănescu : *La Valachie depuis 1830 jusqu'à ce jour*.

În 1856, anul tratatului din Paris, când Napoleon al III-lea se hotărăște să sprijine cu tot dinadinsul revendicările Românilor și să facă din ei o stavilă contra înaintării Rușilor în Peninsula Balcanică, apar cele mai numeroase scrieri, din cari mai multe vor fi întrebuițate în paginile ce urmează, ca unele ce însoțesc faptele expuse. Așa găsim : *Abolition du servage dans les Principautés* de A. G. Goleșcu, care tratează chestia rurală. În o scriere anonimă intitulată *Affaires d'Orient, Réorganisation des Provinces Danubiennes* : aduce ca argument pentru unire, între altele, textul art. 23 al tratatului de Paris, care spune că Principatele vor avea o organizare națională ; căci, argumentează autorul anonim : Administrația provinciilor dunărene nu ar poseda acest caracter, dacă ar fi deoparte specială Valahiei, pe de alta Moldovei ; căci întrucât ar fi națională o administrație moldovenească și una muntenească ? Moldova este ea o naționalitate și Muntenia alta ? Nu ; aceste două provincii sunt părțile aceluiași trup, nația românească. *Pentru ca administrația țărilor locuite de români să fie națională este neapărat ca această administrație să poată apuca și conduce cu aceeași mână toate puterile vii ale nației*. Edmond Texier : *Appel au congrès en faveur des Roumains* ; D. Bolintineano : *l'Autriche, la Turquie et la Moldo-Valachie* ; Gr. Gănescu : *L'avenir de la Valachie* ; Thibault-Lefièvre : *Le commerce de la Valachie* ; altă scriere fără nume de autor este *Coup d'oeil sur les Provinces Danubiennes*, care conține între altele : originea poporului român, nenorocirile lui, stoarcerile și apăsătorii lui, poftele vecinilor ; *Discours prononcé par l'archimandrite Iosaphat*¹³⁸ dans

¹³⁷ Asupra activității lui Ioan Brătianu în apărarea drepturilor Principatelor vezi mai pe larg Ioan C. Brătianu, conferința de I. T. Ghica, București, 1896.

¹³⁸ Arhimandritul Iosafat Snagoveanu, unul din emigrații români dela 1848, este întemeietorul vechei capele române din Paris. El deschise slujba în 1853

l'Eglise roumaine de Paris, cu prilejul emancipărei Țiganilor. I. A. Vaillant mai publică broșura: *L'Empire c'est la paix*, în care se ocupă mult de chestia Principatelor; *Mémoire de S. A. Grégoire Ghica prince régnant de Moldavie adressé aux Conférence de Vienne*, publicé par Lantival (Vaillant); *Mémoire et observations de S. A. S. le prince régnant de Moldavie Grég. Ghica sur le protocole des Conférences de Constantinopole* par Lantival (Vaillant); Cesar Bolliac: *Mémoire pour servir à l'histoire de la Roumanie*, (Provinces Danubiennes); Louis de Nalèche: *La Moldo-Valachie*; Paul Bataillard: *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses vœux*, extras din *La Revue de Paris*; *Plan d'organisation d'un comité roumain à Paris en vue de l'union de deux Principautés*; Paul Bataillard: *Premier point de la question d'Orient, Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le congrès*; A. Sanejouand: *Les Principautés roumaines devant l'Europe*, apărut întâiu în ziarul oficios francez al Rusiei *Le Nord*; *Les Provinces Danubiennes* extras din „*Le Siècle*”; Chopin et Ubicini: *Les Provinces Danubiennes ou Roumaines*; La Comtesse Sturdza: *Régime actuel des Principautés Danubiennes*, conține o călduroasă apărare a principiului Domnului străin; *Réponse à la circulaire de la Porte du 31 Juillet*, memoriu înmănat de generalul Magheru ambasadorilor Franței, Angliei, Prusiei și Sardiniei; B. Boeresco: *La Roumanie après le traité de Paris*; *Un mot sur les vraies Principautés Danubiennes* de un vechiu secretar de ambasadă din Constantinopole; Thibault-Lefèvre: *La Valachie au de vue économique et diplomatique*, extras din „*Le Correspondant*”. Scrieri germane favorabile Românilor sunt numai acele ale consulului Neugebauer.

În afară de aceste scrieri ceva mai cuprinzătoare, se află încă multe articole prin ziarele Parisului din acel timp, mai ales în *Le Journal des Débats*, *Le Siècle*, *La Presse* și *Le Constitutionnel*: din ziarele Engleze, în *Daily News*¹³⁹

Din aceste scrieri ia formă o atmosferă de idei din care Napoleon III și oamenii politici din jurul lui traseră în boldirea spre sprijinirea năzuințelor românești crezând a le folosi în interesul Franței, ceea ce avu de urmare că norocul de atâta timp așteptat să-și oprească zborul asupra Latinilor dela Dunăre.

în un apartament al imobilului No. 22 din rue Racine. Casa fiind dăruită în 1881, guvernul român cumpără în 1882 capela Dominicanilor din str. Jean de Beauvais, care fu restaurată și pregătită pentru cultul ortodox, sub direcția d-lui Selmersheim, arhitect și inspector al monumentelor istorice. (Notă pusă de G. Bengescu la citarea discursului arhimandritului în cartea sa *Bibliographie franco-roumaine*, Paris 1907, p. 51). Notăm că toate scrierile reproduse aci sunt trecute în această carte. Multe din ele însă nu erau cunoscute de înainte.

¹³⁹ Erau și ziare protivnice Românilor; dar și acestea contribuiau prin polemicele lor să atragă luarea aminte asupra Latinilor dela Dunăre. Așa erau mai ales ziarele Austriace: *Oesterreichische Zeitung*, *Die Presse*, *der Wanderer* și altele.

Rezultatele revoluției din 1848. — Căzuse deci revoluția prin apăsarea străină, precum căzuse gândul ei cel mai de seamă, ridicarea stărei țaranului, prin împărechierile lăuntrice, și visul ce legănase câtva timp mințile generoase și înflăcărâte pentru binele public, își luase iarăși zborul din lumea aievea către regiunile eterice din cari se coborîse.

Regenerarea României trebuia să se facă pe altă cale, ascunsă încă în măruntaele viitorului. Deși revoluția română fusese înnăbușită ca mișcare fizică, ea avusese un puternic efect asupra minților, în cari făcuse să încolțească idei și păreri noi. Cu drept cuvânt este acest lucru băgat în seamă de oamenii timpului, și ceea ce e mai caracteristic, de străinii de altfel desinteresați în mersul vieții românești. Așa ziarul francez *Le Siècle* din 4 Iulie 1848 spune, că „ideile supraviețuiesc la pierderea bătăliilor, și suntem convinși că principiile proclamate la București vor trăi, chiar dacă oamenii generoși cari li se închină ar trebui să fie secerăți de săbiile rusești”¹⁴⁰, iar caldul apărător al cauzei românești, Hippolyte Desprez, susține, că „dacă revoluția valahă este biruită, spiritul ce a însuflețit-o nu a căzut odată cu dânsa”¹⁴¹.

Acest spirit în sfera politică se manifestă de odată în încheierea unui mare partid, acel liberal, care cum am văzut, se înfiripase cu încetul în ambele Țări Române. Cum spune un mare poet :

„Adunate laolaltă picături din depărtări,
Au hrănit cu ele râuri cari în urmă-au format mări”.

Revoluția din 1848 avu deci acest rezultat însemnat asupra vieții românești, că o îndrumă spre orizoane noue : în afară, spre combaterea apăsării rusești și descătușarea cugetărei naționale ; în lăuntru, spre înlocuirea sistemului nedreptății și al privilegiului cu ideile de libertate, dreptate și egalitate patronate de cugetarea modernă, precum și spre încheierea statului român într'o întindere mai cuprinzătoare. Dintre ideile de reforme lăuntrice cea de căpetenie, cea în care se adună toate silințele prefacei, este îmbunătățirea soartei clasei celei mai numeroase și mai însemnate a poporului român, cea pe munca căreia se răzăma întreaga clădire politică și socială a acestei țări agricole ; singura clasă care până atunci hrănise viața ei, și totodată singura în care se păstrase încă firea poporului cea neaoșă și neatinsă de valurile străinismului.

Partidul liberal se închegase chiar dela început, în cugătarea unui Mălinescu sau a unui Constantin Radovici din Go-

¹⁴⁰ *Ibidem*, II, p. 289.

¹⁴¹ H. Desprez : *La Révolution dans l'Europe orientale* în *Revue des deux Mondes* 1848. *Ibidem*, IV, p. 630—658. Locul reproduș se află la p. 641.

lești și pe temelia înălțării condiției țaranului, încât cugețarea propășirii se îmbină tot mai mult cu ridicarea clasei țărănești, problemă se depășește însă mult pe cea curat liberală și egalitară, și care este mai complicată și mai strâns legată cu întreaga noastră viață ca popor.

Această împrejurare avu însă o înrăurire însemnată asupra mentalității partidului conservator. Acest partid fusese și el apărătorul naționalității române în afară, cât și favoritorul dezvoltării ei launtrice. El reclamase și obținuse restatornicirea Domnilor pământeni, luptase pentru redobândirea averilor mânăstirești. Tot el dăduse sprijinul lui dezvoltării învățăturilor și teatrului în limba română. Dar de câte ori se iveau idei cari căutau să lovească în poziția privilegiată a boierilor, ei căutau alipiri către stăpânirile străine, pe cari dealtfel le combătuseră. Așa când Ioniță Sturza patronă mișcarea ce tindea la restrângerea privilegiilor boierimei celei mari, această boierime se aruncă în brațele Rușilor. Tot așa când aceeași boierime văzù, că spiritul național, deslănțuit prin școale și teatre tindea a lărgi viața românească și în sfera politică, ea nu stătù la gânduri a jărfi începuturile patronate de ea însăși, temerei ce a lor dezvoltare o înfățișa.

Partidul conservator se arată totdeauna gata a jertfi naționalismul său pe altarul intereselor sale de clasă. În această privire el se întâlnea în năzuinți cu Rusia, care căuta a pune mâna pe viața românească, tocmai prin cultivarea clasei ei politice, boierimea, cecece consuna și cu întreg sistemul ocârmuirii rusești de atunci bazat pe privilegiu, pe încătușarea libertății și a egalității, pe exploatarea celor mulți și săraci de cei puțini și bogați. O legătură deci între Ruși și clasa privilegiată din Țările Române era firească și necesară, și ea nu apărù nicăieri mai limpede și lămurită decât în revoluția din 1848, în care tocmai ideile liberale și egalitare, reprezentate de partidul liberal, erau să-și arate jocul lor cel mai puternic.

Partidul conservator dădù deci înapoi pe calea națională, pentru a-și apăra poziția lui privilegiată, pe când partidul liberal, pentru a-și realiza pe deplin programul, trebuia să devină apărătorul totodată și al libertății și al naționalității.

Totuși ar fi falsă părerea că boierimea ca atare era conservatoare și că mișcarea liberală în Țările Române a fost îndrumată de popor. Nu s'au petrecut la noi lucrurile ca în țările Apusului, unde cultura claselor poporane le-a împins a cere drepturi pentru ele; ci la noi mișcarea liberală a fost croită tot din sânul boierimei mari, din care se recruta și partidul conservator. Pentru a nu mai reaminti pe acei îndrumători ai ideilor liberale și egalitare pe cari i-am enumerat până acuma în cursul expunerii de mai înainte, însemnăm numai că mișcarea liberală și egalitară în Moldova fu îndrumată de marii

boieri : Mălinescu, Kogălniceanu, Negri, Ralet, Alecsandri, iar în Muntenia de familiile : Golescu, Crețulescu, Grădișteanu, Câmpineanu, Rosetti și Filipescu. Nu e vorbă, și în Franța, bunăoară, se găsesc nobili cu vederi altruiste cari simpatizează cu revendicările poporului. Dar acolo mișcarea pornea din rândurile aceloră ce aveau interesul s'o aducă la ființă, pe când la poporul român din Principate, îndemnul însuși și cea dintâi scăpărare a cugetărei liberale pornesc din rândurile tocmai ale aceloră în ai căror interes ea trebuia să aducă o spătură nevindecată.

Partidul național, obârșia vieței de partid în Țările Române, se închegase din apele trecutului mai îndepărtat. El începe să se diferențieze în partid conservator și ciocoi, mai întâi în Moldova pe la 1822, când găsim pentru întâia oară numele de *conservatori* dat boierilor emigrați în Rusia, de răul ciocoilor lui Ioniță Sturza. Titlul de partid conservator fusese dat acelei ramure a partidului național care ținea la păstrarea vechei stări a lucrurilor și privea orice înnoire în viața statului ca ceva primejdios pentru bunul lui mers. Aceeași caracterizare i se aplica și acuma, când nașterea partidului liberal adevărat, care nu se mărginea însă numai, ca vechii ciocoi, în rândurile micii boierimi, ci cuprindea tot poporul în întinderea drepturilor, zustrăvea pe acel partid conservator încă și mai puternic, în privazul timpului, ca o grupare ce ținea mai mult la starea ei privilegiată, decât la interesele naționale.

Și de acum înainte, de câte ori aceste interese nu vor veni în desbinare cu cele de clasă, vom găsi partidul național întregit, luptând pentru întărirea neamului, și el va căuta să-și ocrotească situația lui privilegiată numai atuncea, când avântul național va amenința această situație, — până când la sfârșit, răpit de vârtejul civilizației moderne, și partidul conservator va trebui să intre în apele ei, prefăcându-și firea după noile concepții și noile curente ale vieței politice.

Cel mai de seamă rezultat imediat al mișcării din 1848 a fost răspândirea în lumea apuseană a cunoștinței firei și năzuințelor poporului român din care cunoștință vom vedea cum se zămislește întărirea și înălțarea lui politică.

CAPUL II
DOMNILE DE BALTA LIMAN

BARBU ȘTIRBEI ȘI GRIGORE GHICA

1. BARBU ȘTIRBEI 1849—1856

Barbu Știrbei înainte de domnie.—Domnul ce ocupă tronul muntelesc după revoluția din 1848, își făcuse încă de mult un nume în țara lui.

Barbu Știrbei fusese născut în 1799 în Craiova, din marele Vornic Dimitrie Bibescu, și eră deci frate bun cu Domnul dintre anii 1842—1848; primise însă numele de Știrbei în urma adopțiunii de către un unchiu din partea mamei sale. Ecaterina Văcărescu, marele vornic Barbu Știrbei, adopțiune făcută cu condiție ca să-i poarte numele¹. Tânărul Știrbei fu trimis la Paris în 1817, unde urmă cu sânguință studiile de filosofie, drept și economie politică. Când vru să se întoarcă în țară în 1821, fu oprit de turburările revoluției și rămase în Transilvania, până către anul 1825, când putu reîntra în Muntenia, unde fu numit îndată ispravnic al județului Ilfov și apoi director al visteriei, în vremile domniei lui Grigore Ghica, și în care post stă până la ocupațiunea rusească din 1828, în timpul căreia numele său de om învățat și purtat prin trebile țării îi procură, deși tânăr încă (avea abia 30 de ani), însemnata funcțiune de secretar, redactor al secției muntene de întocmire a Regulamentului Organic. După ce el săvârși atare grea și migăloasă lucrare în decurs de un an de zile, fu numit în 1830 unul din cei trei membri ai divanului executiv, care purta trebile sub ordinele

¹ Vezi testamentul lui Barbu Știrbei din 15 Sept. 1831 în N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei* în *An. Ac. Rom.* II, XXVII, 1905, p. 347 (25) Memoriul I apărut și în ediție aparte. Familia Știrbei este amintită, după cât știm, pentru prima oară, în un hrisov al lui Brancovanu din 1698, *Condica logofetiei* nedită la Arhiva statului, p. 93. Sunt enumerați în el: Radu Știrbei fără rang de boierie, fratele lui Constantin Știrbei vel clucer și vărul Cernica Știrbei vel armaș. Ca soacră a lui Radu Știrbei este arătată Ilinca Vorniceasa.

superioare ale ocârmuirii provizorii rusești, și anume în partea cea mai grea a lucrărilor acelor comisii, fiind însărcinat cu departamentul din lăuntru, care avea de luptat depe o parte cu greutățile introducerii nouelor reforme, pe de alta cu nevoile create prin ocupația rusească. La începutul anului 1831, el ia parte la adunarea de revizuire a Regulamentului Organic, și despre spiritul de care era însuflețit dă dovadă următoarea împrejurare: Un membru propunând ca cele 5 pogoane de fânaț, încuviințate țăranului să fie reduse la 3, toți membrii adunării în număr de 43 afară de unul, primesc atare îndreptare. Acel unul singur care se opuse acestor măsuri favorabile boierilor și obișnuite pentru țăran, fu Barbu Știrbei².

După închiderea adunării de revizuire. Știrbei devine secretar de stat adică ministru al trebilor străine, post în care starea în care se afla Muntenia pe atunci, supusă controlului puterilor și mai ales protectoratului rusesc, era centrul de unde plecau și către care se întorceau aproape toate daraverile. Toate proiectele și rapoartele trebuiau alcătuite în două limbi, româna și franceza, spre a putea fi date în cunoștința puterilor stăpâne. Deși nu ar fi trebuit să fie în competența lui, îl vedem în 1832 făcând către Kisseleff, însemnatul său raport asupra stărei Munteniei, la începutul ocârmuirii provizorie rusești, în care descrie cu o deplină cunoștință de cauză, și într'un chip viu și precis destrăbălarea desăvârșită în care se aflau toate serviciile publice, în momentul când Rușii ocupară principatele, și după aceea arată istoricul reformelor care dădură naștere regulamentului, precum și binefacerile realizate prin noua întocmire dată Munteniei. Acest raport fu întrebuințat de însuși Kisseleff, ca bază de informații, când în 1834, își făcu darea lui de samă a activității sale³.

În 1834 Știrbei trece dela funcția de ministru al trebilor din afară la cea a departamentului bisericesc, făcând să fie numit, în locul părăsit de el, fratele său Gheorghe Bibescu. El rămâne în fruntea acestui departament în anul întâi al domniei lui Alexandru Ghica, priveghind întocmirea școalelor elementare în toate capitalele ținuturilor și în unele comune rurale mai împoporate și reorganizarea învățământului național, mai cu seamă al colegiilor din București și Craiova⁴.

² *Analele parlamentare ale României*, I, p. 562.

³ Raportul lui Barbu Știrbei din 1832, publicat în *Convorbiri literare* XXII, N-rile 9, 10 și 12, XXIII Nr. 1 și 2. Pentru întrebuințarea raportului lui Știrbei de către Kisseleff, comp. partea publicată în *Conv.* XXII, Nr. 9, cu traducerea raportului lui Kisseleff din 1834, publicată în *Analele Academiei*, Seria II, Tomul IX, p. 138.

⁴ În cuvântarea rostită de P. Poenaru la împărțirea premiilor din 1843, el spune că „după Lazăr veniră silințele lui Kisseleff care găsi în Știrbei Vornicul un vrednic ajutor pentru reinsuflețirea învățământului național”. *Foaia pentru minte*, 1843, p. 244.

Pentru a se mai odihni de munca încordată căreia se supusese în decurs de aproape 10 ani, în 1835 se duce la Paris, de unde se întoarce în 1837, răspunzând la chemarea principe-

Barbu Dimitrie Știrbei
Domnul Munteniei 1848—1856. — Colecția Academiei Române.

lui, care-i oferea departamentul dreptății. În acest nou minister Știrbei dovedește aceeași destoinicie, râvnă și iubire de lucru, pe care le arătase în celelalte dregătorii ocupate de el, și prin

silințele sale ajunge a desfunda tribunalele de nămolul de procese ce se adunase în ele, și care paralizau cu totul mersul regulat al justiției. În raportul său din 1840 către adunare, Știrbei enumeră toate îmbunătățirile aduse de el departamentului lui, și anume organizarea grefelor și a arhivelor, și activarea judecării proceselor. La venirea lui în capul departamentului, el găsisse pendente 24.225 de pricini, către care se mai adăosera în cursul anilor până la 1840 încă 42.418, fiind de judecat în răstimpul de trei ani 66.643 de procese. Din aceste se judecă și se împacă 21.658, se închid din alte motive 26.985 și mai rămân de hotărît la începutul lui 1840 numai 18.000. Se aduce o uniformitate în lucrările de procedură a tuturor instanțelor, îndatorindu-se grefierul a ținea o condică și a trece în ea toate actele pentru care legea cerea o atare formalitate. Se alcătuește un comitet care se pregătiască legile trebuitoare, și se traduce din limba franceză condica de comerț. Se mai înființează patru catedre pentru studiul dreptului⁵.

În 1841 Știrbei părăsește din nou ocupațiile și se întoarce la Paris; dar răsturnarea principelui Ghica și alegerea noului domn îl fac să vie în țară, unde dă concurs fratelui său Gheorghe Bibescu la alegerea de domn. În 1844 când Bibescu trebuia să plece la Constantinopol spre a lua investitura, Știrbei este numit în postul de ministru de interne. În această însușire lucrează împreună cu domnul la introducerea tuturor măsurilor de îmbunătățire administrativă care deosebesc domnia Bibescului. În 1847 Știrbei se retrage din acel post, rămânând departe de trebile publice până la 1849, când în urma Convenției dela Balta Liman, este numit la domnia Munteniei de către ambele curți cari năbușiseră revoluția munteană.

Reforme. — În ziua de 16 Iunie anul 1849 Barbu Știrbei fu uns de domn al țării Muntenesti în catedrala din București. Și Muntenia avea nevoie de un bărbat luminat și ocârmuitor destoinic precum era Știrbei, acuma după revoluția care zdruncinase atât de adânc starea ei materială, prin ocuparea violentă a țării, și acea morală, prin deschiderea de nouă orizoane, cu atâta mai mult că noi greutăți, noi ocupațiuni erau să vină în curând să adauge încă la greutățile existente. A se conduce însă Statul către progres în asemenea condițiuni era greu, dar Știrbei în Muntenia, ca și Grigore Ghica în Moldova, au știut să o facă.

Intâia grijă a domnului, încă pe când armatele străine ocupau pământul țării, fu redeschiderea școalelor, care stătu în nelucrate 2½ ani, dela revoluție. În Octombrie 1850 se face

⁵ *Relația din partea departamentului dreptăței cuvântată în șeanța obșteștei adunări*, București în tipografia lui Z. Caralechi și fiu, Iunie în 24, 1840.

o solemnitate, la care Știrbei rostește un însemnător discurs⁶, în care între altele îndeamnă la „înzestrarea patriei cu bărbați împodobiți de științi pozitive și speciale în deosebite ramuri, încât să se poată compara cu cei mai învățați de aiurea; cu acest mijloc putem numai deschide țării izvoare de fericire și a ne socoti și noi între neamurile civilizate”. Se înțelege că o asemenea izbândă se aștepta numai dela reintroducerea limbei române în cursul superior al școalelor. Căci pe lângă învățarea limbei și deprinderea culturai franceze care se hrănia neconținut prin tineri ce sosiau din Paris, poporul mai doria și o învățatură în limba țării, cu atât mai mult că el văzuse că din cultivarea acestei limbi se alesese cu ceva progres. Erau nu e vorba și partizani ai sistemului lui Bibescu, învățăturile mai înalte în limba franceză, direcție ce era combătută cu energie de acea transilvăneană și latinistă reprezentată prin Laurian și Ion Maiorescu, așa că școala germană le arată de astă dată mai apărătoare a geniului natural decât cea franceză.

Cea mai mare greutate ce apăsa asupra Munteniei era ocupația militară rusească și turcească și prezența comisarilor acelor două puteri, cari făceau cu neputință orice inițiativă, subordonând toate măsurile de ocărnuire intereselor armatelor de ocupație. Articolul 4 al convenției dela Balta Liman, prevedea cum am văzut mai departe ocupația țărilor.⁷ Revoluția ungurească fiind înăbușită în 13 August 1849, și liniștea granițelor restabilită, trupele de ocupație fură reduse la numărul de 20.000, Ruși și Turci împreună, care însă de și mai mai puțini, nu încetau de a încurca mersul ocărnuirii. Știrbei luă toate măsurile pentru a putea garanta liniștea țării, și apoi în 1851 ceru desărtarea ei deplină de trupele străine, leșărtare care-i fu încuviințată, și astfel Românii putură iar răsufla de apăsarea în care îi afundase trecutele evenimente. Finanțele țării însă fusese adânc zdruncinate, întâi de turburările revoluției, apoi de cheltuielile ocupației ruso-turce. Vistieria se încarcase cu o datorie de 19.066.000 de lei. Știrbei hotărî ca fond de strângere a acestei datorii să întrebuițeze a patra parte din veniturile mănăstirilor închinăte și neînchinăte, și cele două zecimi adiționale la dăjdii, a căror ridicare îi fusese încuviințată de obștescul divan. Dar clerul grecesc se împotrivi a plăti partea ce se cuvinea să răspundă și guvernul nu găsi cu cale să aplice această măsură numai la mănăstirile cele neînchinăte; iar cele două zecimi, deși s'au împlinit, aceasta

⁶ Discursul lui Știrbei publicat în *Vestitorul românesc*, pe 1851, p. 205. N. Iorga l. c. Memoriul II, p. 10 și 12 aprețuiește prea aspru direcția franceză. Veniau în adevăr tinerii din Paris cu obiceiuri ușoare (de și desigur nu toți) și cu o limbă stricată, dar atuncea și idei și apucături civilizătoare.

⁷ Firmanul Sultanului din 14 Aprilie 1851. *Vestitorul român* 1851, p. 105

s'a făcut cu începere dela 1851, sumele încasate pretinzându-se de guvernul rusesc ca un început de plată pentru cheltuielile ocupației din 1848 ⁸. Fără a spori contribuțiile, principele izbuti numai, prin regularitate și controlul încasărilor și a cheltuielilor, ca datoria să fie plătită din prisosul de venituri, și ea fu redusă în 1853 la 4.600.000 de lei ⁹.

Miliția fusese deasemenea zdruncinată prin revoluția din 1848, în organizarea ei, deabia începută. Ea trebuia, pentru a zice astfel, creată din nou. Pentru a forma un corp de ofițeri

Cavaleria Munteniei 1852
Din «Albumul Oștirea» 1852. — Colecția Academiei Române.

capabili, se instituie în 1850 o școală militară, în care elevii erau primiți prin concurs, eșind din ea pe an câte 12 absolvenți care, după un an de serviciu în front, erau trecuți ofițeri. Se înființează și o baterie de artilerie, adăugându-se 8 tunuri la cele 4 ce fusese dăruite de mai înainte țării de Poartă. Ceea ce împiedica însă propășirea armatei era împrăștierea ei pe liniile de fruntarii, fiind întrebuințată la paza pichetelor Dunărei și

⁸ Starea finanțelor țării Românești la retragerea din domnie a prințului Barbu Știrbei.

⁹ Adresa divanului către domn. din 2 Martie 1853 în *Etat de l'administration des services publics de la principauté de Valachie en l'uin 1856*.

la acea a graniței Carpantine. Răspândită astfel pe o mulțime de punte, instrucțiunea tehnică era peste puțină și armata se demoralizase și zăcea în neștiință. Pentru a face din ea ceea ce trebuia să fie, un corp care să slujească la caz eventual spre apărarea țării de dușmanii din afară și nu numai la paza ei polițienească, Știrbei organizează două alte corpuri menite a îndeplini ele aceasta de pe urmă însărcinare, cari corpuri fusese prevăzute de Regulamentul Organic, dar până atunci rămăseseră neîntocmite, anume un corp de păzitori ai granițelor compus din 5 batalioane (împărțite fiecare în 5 companii), din cari trei aveau să păzească linia Dunărei, iar două acea a munților. Din numărul total, a treia parte făcea la câte 2 săptămâni slujba activă. Al doilea corp pentru siguranța internă era o jandar-

Artileria Munteniei, 1852
Din «Albumul Oștiresi» 1852. — Colecția Academiei Române.

merie sub numele de dorobanți, împrumutat dela vechii darabani, cu toții călări și înarmați cu o carabină și o sabie. În fiecare din cele 17 districte ale țării se înființa câte un escadron de dorobanți, de 200—300 de oameni, puși sub un ofițer și mai mulți caporali, și aceștia făceau slujba alternative de câte 2 săptămâni. Astfel se ajunge a se crea o poliție a granițelor, lăsându-se pe deoparte miliției rolul ce era menit să-l aibă, pe de alta ne împiedecându-se cu totul pe grăniceri dela munca câmpului. Armata, putând întrebuința timpul la a ei instrucție, nu întârzie în puțin timp a face un progres simțitor.

Prin instituirea dorobanților de către Știrbei, reînnoirea vechiului așezământ ostășesc al țării, s'a pus baza viitoarei ei reorganizării în privirea militară, și timpurile mai noue care au pus temelul armatei românești în corpul dorobanților, nu au făcut decât a clădi mai departe pe temelia vechei consti-

tuirii a armatei române, a căreia primă desgropare este datorită lui Știrbei.

Celelalte mai însemnate reforme ale lui Știrbei fură : acea privitoare la raporturile muncitorilor cu proprietarii de pământ și reorganizarea învățământului, care introduce înapoi limba națională, ambele reforme îndeplinite în decursul anului 1851.

Legea agricolă a lui Știrbei sporește numărul zilelor de muncă dela 12 câte erau sub regulament la 22 ; dar scăzând câtimea de muncă ce țăranul era îndatorit să îndeplinească în o zi, nu îngreuiază starea plugarului. Următorul tablou arată lucrările agricole pe care săteanul era nevoit să le facă în o zi regulamentară și în o zi după legea lui Știrbei.

<i>Regulament</i>	<i>Știrbei</i>
Arat 10 prăjini pogonești în moină ; 7 în țălină.	8 pr. pog. în moină 5 în țălină.
Grapat 1 pogon.	16 pr. pogonești.
Podvoadele 5 zile cu 4 boi pentru o distanță de 12 oare ;	idem
Cu 2 boi 3 zile p. 6 oare.	idem
Sămănatul cu mâna ; 5 pogoane.	3 pogoane
Sămănatul cu acoperirea pi- ciorului 1 pogon.	16 pr. pogonești.
Sămănatul cu sapa : $\frac{3}{4}$ de pogon.	$\frac{1}{2}$ de pogon.
Săcerișul 3 $\frac{1}{2}$ clăi	idem
Culesul 20 de baniți	10 baniți.
Cositul 1 pogon	12 prăjini pog.
Strânsul fânului 1 pogon	idem

Legea lui Știrbei păstrează dijma, însă suprimă carul de lemn de transportat din partea țăranului, ziua de plug în afară de acele ordinare și cei 4 oameni la sută ce erau datori sătenii să deie proprietarului. În privirea pământului pe care proprietarii erau datori a pune la dispoziția sătenilor, Știrbei păstrează în toate privirile vechea măsură. Numai cât locul de izlaz îl sporește dela $\frac{1}{2}$ de pogon de cap de vită la un pogon întreg, fiind și acuma ca domn consecvent cu ceea ce lucrase ca deputat în adunarea de revizuire a Regulamentului, când votase singur din toată adunarea contra răstrângerei pământului de hrană a vitelor săteanului, propusă prin un amendament ¹⁰.

¹⁰ Mai sus p. 122. Sporul de pământ ce nu fusese primit de comisia ce întocmi noua legiure, fu adaos prin observațiile principelui însuș, precum se vede aceasta din originala condică care conține acest proiect de lege, aflată în păstrarea principelui A. Știrbei care au binevoit a mi-o pune la dispoziție în 1892 când sco-team vol. VI al ediției I a Istoriei Românilor.

Cu alte cuvinte legea lui Știrbei a stabilit cătimea reală a muncii, pe care țaranul poate s'o facă în o zi, spre a înlătura deoparte tânguirile proprietarului asupra neîndeplinirii muncii din partea locuitorilor, de alta ale acestora despre asupririle proprietarului. În multe alte priviri această lege conține un progres asupra trecutului, precum în regularea modului cum trebuiau să fie formate alcătuirile de bună voie, pentru locul de hrană trebuitor peste numărul de 5 vite prevăzut prin lege, prin care măsură se îndepărta arbitrarul tocmai în partea cea mai delicată a daraverilor țărănești. Asupra dreptului de strămutare a locuitorilor, deși legea lui Știrbei lasă în alte priviri, dispozițiile regulamentare aproape neschimbare, ușurează totuși strămutarea, învoind-o fără nici-o mărginire, la împlinirea fiecărei perioade de recenziment, care avea să fie însă numai de 5 ani în loc de 7, și împiedicările mai grele sunt prevăzute numai pentru cazul când strămutarea s'ar face în lăuntru pe perioadei recenzimântului.

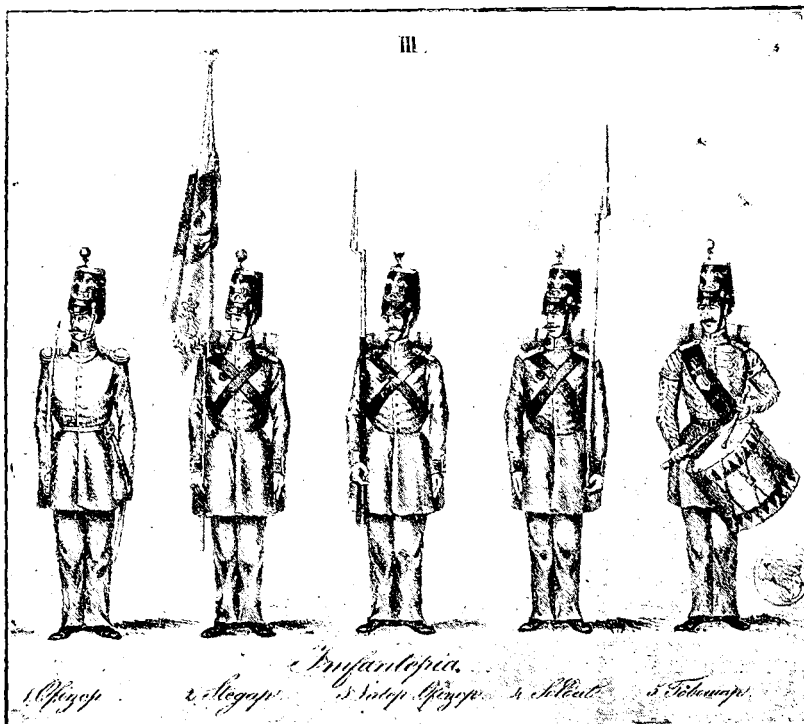
Această învoire mai lesnicioasă a dreptului de strămutare adusese chiar o tendință prea rostită a sătenilor de a se așeza prin orașe, în contra căreia departamentul este nevoit să iee măsuri, pentru a mai stâmpăra asemenea apucături, ce puteau aduce tocmai dărăpănarea țăranilor; anume se cerură dela țărani ce vroiau să devină orașeni, dovedirea cunoștinței unei meserii sau garanția unui proprietar din oraș, că săteanul strămutat își va îndeplini toate îndatoririle sale de orașan¹¹.

Precum însă săteanul avea voie să se strămute la fiecare period de 5 ani, așa și proprietarul avea voie să izgonească de pe moșia lui pe țărani neplăcuți lui, după ce-i despăgubia de sădirile lor. În deobște legea lui Știrbei caută să reguleze raporturile dintre proprietari și săteni, pe baza principiului condiceii lui Caragea, care socotea pe țăran ce locuia pe moșia proprietarului ca un chiriaș al pământului lucrat în al său folos, chiria acestuia fiind reprezentată prin plata sau munca făcută în folosul proprietarului. Știrbei privia însuși legea lui ca transitorie, până se va putea introduce de obștie în Muntenia învoielile de bună voie, „la care învoielei privește mai cu seamă duhul acestei legiuiri, și pe care se silește a le înlesni prin toate mij-

¹¹ Jurnalul sfatului administrativ extraordinar publicat în *Buletinul oficial* pe 1851, Nr. 69. p. 273. — Protivniciei principelui Știrbei, găsesc mijlocul de a critica și dispoziția de liberă strămutare încuviințată țăranilor, spunând că domnul ar fi luat atare măsură spre a-și umplea moșiile lui de locuitori. (*Coup d'oeil sur l'administration de la principauté de Valachie de 1849—1853* par un Valaque Paris, 1854, Bibl. Acad. Col. Sturza, No. 3775, p. 25). Mai jos însă, uitând învinuirea adusă, broșura susține că nicăirea sătenii nu ar fi fost mai apăsătoare decât pe moșiile domnului, (p. 38). Cum se face atunci de oamenii se strămutau pe moșiile principelui dacă aici îi aștepta apăsarea și relele tratamente! Ura nu este niciodată logică.

loacele". Legiuirea se mărginește însă a regula ea, în locul învoielor, raporturile ce s'ar naște până la nevoile săteanului de pământ pentru 5 vite maximum, rămânând ca cea ce ar întrece atare cifră să se întocmiască tot prin bună înțelegere.

Este de netegăduit că legea lui Știrbei ținea mai bine seamă de nevoile țaranului și-l lua sub a ei ocrotire într'un chip mai întreg de cum o făcea Regulamentul Organic, și că este deci un pas înainte făcută către regularea mai dreaptă a

Infanteria Munteniei în 1852
Din «Albumul Oștiresi» 1852. — Colecția Academiei Române.

raporturilor între ambele clase¹². Principiul însă pe care această lege se întemeia, baza ei teoretică, anume concepția raportului țaranului către pământul lăsat în al lui folosire, ca acel al unui chirias, era de tot greșită, deoarece am văzut în mai multe

¹² Legea lui Știrbei din Iunie 1851, publicată împreună cu instrucțiile și mai multe anexe sub titlul: *Instrucții pentru introducerea noii legiuiri privitoare la reciproacele drepturi și îndatoriri ale proprietarului și ale lucrătorilor pământului*. București, Tipografia Statului, 1851. Pentru asemănarea cu dispozițiile Regulamentului Organic al Munteniei, vezi *Analele parlamentare*, I p. 79.

rânduri că țăranul, chiar după ce se vânduse vecin sau rumân, tot păstrase dreptul său de proprietate asupra ocinei lui de pământ. Concepția legii lui Știrbei înlătura pentru totdeauna dreptul de împroprietărire¹³.

Știrbei mai sporește lefile funcționarilor, spre a-i îndemna la o purtare mai corectă față cu publicul cu care veniau în atingere, și recunoaște apoi și funcționarilor de mai puțin de 200 de lei leafa pe lună dreptul la pensie, de care nu se bucurau mai înainte.

Pentru încurajarea agriculturii înființează o fermă model și încurajează plantarea de duzi; întemeiază apoi o școală de arte și meșteșuguri, organizează un început de serviciu sanitar, stabilind spitaturi în toate ținuturile, și se creiază o școală de chirurgie la București.

În privirea lucrărilor publice se alcătuieste un corp al personalului punților și șoselelor, cu o școală anumită; se desființează ca prea împovorătoare prestația personală de 6 zile pe an pentru lucru la șosele, și se înlocuiește cu un impozit de 9 lei pe cap de țăran, din care 6 plătiți de el și 3 de proprietarul pe moșia căruia se afla, prima încercare de supunere și a claselor privilegiate la contribuție. Cu sumele adunate din darea înlocuitoare prestațiilor, se așterne șoseaua cea mare ce trebuia să lege capitala țării cu monarhia Austriacă, dela București prin Ploiești la Predeal.

În ramul judecătoresc se promulgă codul și procedura penală în 1851, iar condica civilă este îndeplinită prin deosebite dispoziții legiuitoare. Se grăbește încă cercetarea pricinilor, așa că în anul 1853 se ajunge aproape a se istovi toate rămășițele vechi.

Se înființează o tipografie spre tipărirea cărților sfinte trebuitoare slujbei.

Toate aceste măsuri, introduse din inițiativa principelui, erau privighiate de el în a lor executare, și călătorii regulate întreprinse prin județe îi dădeau mijlocul de a se încredința în persoană, despre gradul până unde pătrunsese dispozițiile luate de guvernul central în practica și obiceiurile administrației ținutale¹⁴. Astfel ajunse Știrbei, prin o muncă stăruitoare, a readuce în pușini ani mersul Munteniei iarăși pe pârția propășitoare, când deodată cerul iar se întunecă, un nou război izbucnește, și Muntenia este expusă alături cu Moldova la o nouă încălcare a oștirilor străine, și anume ale celor două state

¹³ Comp. Kogălniceanu, *Stergerea privilegiilor boierești, desrobirea Țigănilor și emanciparea țăranilor* discurs rostit în Academia Română 1 Aprilie 1891, București, 1891. p. 34.

¹⁴ În relația asupra inspecției făcute de domn în țară în 1851, *Vestitorul românesc*, 1851, p. 309, spune: „că scopul acestui voiaj avea de țintă a se încredința M. S. dacă cursul slujbei e conform cu impulsia activă ce-i este dată”.

vecine cu ele dinspre nord : Rusia întâiu pentru un timp mai scurt, apoi Austria pentru tot restul cât mai stătu Știrbei în scaunul muntean.

Retragerea la Viena. — Chestia locurilor sfinte aprinsese iarăși războiul între cele două puteri, ce împărțiau dreptul de supremație asupra țărilor române, și Turcia fiind de astădată susținută de puterile Apusului, Rusia trebuia să înfrunte o puternică coalitie. Vom vedea mai la vale cum de Rușii îndrăzniră să întreprindă această luptă. E însă netăgăduit că ei se hotărăsc a face întâiul pas dușmănesc ocupând principatele. Încă din luna Martie 1853, se temeau în București de o pătrundere a Rușilor în țările române, veste transmisă de ispravnicul de Putna, dar care se adevări în curând ca prea timpurie. Știrbei spre a se asigura despre adevăr, vroi să trimită la Iași pe colonelul Bibescu, sub pretextul complimentării lui Grigore Ghica, pentru însănătoșirea lui din o boală. Consulul rusesc Kalcinski îl asigură însă că-l va înștiința el singur despre intrarea rușilor în Moldova. Tocmai atunci venind agentul lui Știrbei, Aristarchi, din Constantinopole, îi spuse că Turcii, în caz când Rușii ar declara război, ar cere dela domnii Țărilor române să se retragă din domnie. Poziția lui Știrbei devenia grea deoarece se aștepta pe fiecare zi ca Rușii să intre în Moldova și această pășire peste granițele otomane, în care pe atunci se priveau ca cuprinse și țările române, nu putea fi interpretată altfel decât ca o declarație de război. Peste puțin timp Știrbei și primește, dela comandantul oștirilor rusești, ordinul de a lua măsurile trebuitoare spre aprovizionarea trupelor împărătești, cari erau să pătrundă în Muntenia. La această veste poporul Bucureștilor, știind că Știrbei nu va vroi să slujească la doi stăpâni și mai curând se va retrage, se arată foarte îngrijit pentru părăsirea țării din partea domnului în niște momente atât de critice, Știrbei se silește pe cât poate să liniștească mulțimea. Rușii trecând Prutul în 20 Iunie 1853, Știrbei primește în 5 Iulie comunicarea lui Nesselrode prin care îi spune că nu se va atinge de organizarea Munteniei, și va învoi gospodarilor ocărnuirea mai departe a țărilor, cu condiția ca domnii să întrerupă la moment orice relații cu Turcii și să înceteze a le răspunde tributul¹⁵. Știrbei se grăbește a transmite această impunere marelui vizir Reschid-pașa care-l autoriză a păstra scaunul numai cu condiție a refuza să se supună cererilor rusești, și a urma regulat înainte cu plata tributului, adăugând la sfârșit în formă de amenințare că, la caz protivnic, Poarta va lua măsurile necesare pentru apărarea intereselor ei¹⁶. Mai pe

¹⁵ Ordin din 11 Iunie 1853. *Doc. renașterii României*, II, p. 130.

¹⁶ Reschid-pașa către principii Munteniei și Moldovei, 30 August 1853, *ibidem*, p. 213.

urmă chiar Turcii se răzgândesc și ordonă domnilor români, pur și simplu, părăsirea scaunelor, întrucât nu s'ar cuveni ca *funcționarii Porței* să stee în niște țări ocupate de dușmani¹⁷.

Știrbei însă fiind împiedidecat de ruși a răspunde trimestrul tributului pe Octombrie, și deci văzând că a sta contra ordinului înadins al sultanului, ar fi a se da în partea Rusiei, ceea ce nu era în scopul său, față cu alianța Porței cu puterile Apusului, se hotărăște a se rteage din scaun în 16 Octombrie 1853¹⁸. Cu prilejul acestei părăsiri a puterei, Știrbei renunță la lista civilă ce i se cuvinea dela 1 Ianuar 1854 înainte, hărăzind-o țarei, spre a răspunde grelelor nevoi ce căzuseră peste ea¹⁹. Știrbei se retrage la Viena.

În timpul lipsei domnului, țara rămase sub ocârmuirea sfatului administrativ (consiliul de miniștri), autoritatea superioară fiind înlocuită prin agenți rusești, și anume baronul de Budberg ca președinte al ocârmuirii ambelor țări, ajutat de doi vice-președinți, Kalcinski la București și principele Ursoff la Iași²⁰. Rușii caută să-și atragă simpatiile mai multor boieri, înălțându-i în ranguri, care toate sunt însă anulate la eșirea Rușilor din țară²¹. Purtarea acestora e însă mult mai blândă decât în ocupațiile anterioare, cu toate că țara nu este cruțată de cheltuielile trebuitoare pentru întreținerea armatelor. Deși rușii promit a plăti toate proviziile, cabinetul de Petersburg neavând bani, emite pentru plata celor cumpărate honuri cu curs forțat, până la suma de 17.590.000 de lei, din care Rușii plătesc numai 5.276.447 de lei rămânând restul de 12.313.553 în sarcina visteriei muntene. Știrbei se va sili ca, la tratările de pace, să se obțină dela Ruși plata acestei datorii²².

Rușii însă nu pot sta mult timp în țările române, deoarece aliații schimbând atacul din valea Dunării în Crimeea, Rușii sunt siliți să-și retragă trupele din principate, spre a le duce pe noul câmp de războiu. Ei părăsesc deci Muntenia către

¹⁷ Reschid-pașa c. Știrbei 31 Octomvrie 1853, *ibidem*, p. 272.

¹⁸ În o scrisoare a lui către Reschid-pașa din 11 Octomvrie, *ibidem*, p. 264, el îi spune eă pleacă „poimâni, Mercuri”. El pleacă însă în 16 Octom. idem. p. 689. O mulțime de amărănțimi asupra părăsirii tronului de către Știrbei conține raportul c. Poartă în 25 Marte 1855, *ibidem*, p. 681. Raportorul însărcinat cu o cercetare asupra purtării lui Știrbei cu prilejul intrării Rușilor, conchide la nevinovăția lui de trădarea ce i se impută.

¹⁹ Scrisoarea lui Știrbei, *ibidem*, p. 689.

²⁰ Ordin din 25 Noemvrie 1853, *ibidem*, p. 301. Comp. o dare de seamă a sărbătorilor dela Iași de ziua împăratului Neculai 7 Decemvrie 1853 *ibidem*, p. 318.

²¹ O listă a boierilor anulate de Turci, *ibidem*, p. 791. Cf. *Buletinul oficial al țarei Româneșii*, 1854, p. 181 și 185.

²² Thouwenel c. Walewsky, 25 Fevruarie 1858, *Doc. ren., Rom*, p. 962. C mp. comunicarea lui Gr. Ghica domnul Moldovei c. Rechid Pașa, 3 Iunie 1853, *ibidem*, p. 146.

Iulie 1854²³, fiind înlocuiți curând după aceea de Austriaci, cari ocupă Țările Române după convenția încheiată cu Turcia în 29 August 1854. Până să vină Austriicii, Turcii intră în Muntenia, și Halim-pașa dă o proclamație, prin care arată că a venit să mențină liniștea²⁴. Dervisch-pașa comisarul turcesc înștiințează însă curând după sosirea lui, că după înțelegerea avută cu înalta Poartă, cabinetul austriac va trimite trupele sale să ocupe Principatele²⁵. El instituie un sfat administrativ provizoriu, până la reîntoarcerea lui Știrbei din Viena, iar domnul vestește pe poporul muntean, că va relua frânele ocârmuirii²⁶.

Reîntoarcerea lui Știrbei. — Cum reie Știrbei guvernul pe mâni, caută întâiu să-și dea seamă de starea finanțelor țării, care deabia îndreptate prin sârguințele lui, fusese din nou aduse la ruină în urma cheltuielilor ocupației rusești. În 7 Iunie 1855 el ajunge deabia a încheia socotelele, și vede cu durere că datoria ce se redusese până la 1853, la 4.600.000 de lei se adăugise acuma într'un chip uriaș din nou; întâi cu 2.000.000 de lei deficitul anilor în care urmase ocupația rusească, 1853 și 1854, cu rămășița cheltuielilor făcute și neplătite de Ruși, în sumă de 12.300.000 de lei, pe lângă cheltuielile ocupației austriace dela intrarea lor, pe la Septembrie 1854, până la 7 Iunie 1855, în sumă de 7.000.000 de lei, — alcătuiind în totul o datorie publică de tot apăsătoare, pentru puterile producătoare ale Munteniei de atunci, de 27.000.000 de lei. Știrbei, constrâns de nevoie, menține cele 2 zecimi adause la contribuție și pe care acum putea să le încaseze țara. Cu acest slab ajutor ocârmuirea muntenească este în stare a suporta cheltuielile ocupației austriace, fără a mări cu nici un ban datoria publică a țării, care rămâne fixată la suma preciză de 25.988.450 de lei în 1855; ba bugetul din acest an se înfățișează chiar cu un prisos de 2.738.580 de lei, care putea fi întrebuințat la cheltuielile extraordinare pe anul 1856²⁷. Tot atunci însă casele publice ofereau economii și rezerve însemnătoare, în sumă totală de 28.000.000 de lei, din care bunăoară acea a mănăstirilor suma de 5.000.000, aceea a mitropoliei 3.000.000, aceea a podurilor și șoselelor 8.500.000 de lei. Această rezervă însemnată din casele publice, făcea singură cu puțință procurarea, până la încasarea veniturilor, a

²³ *Buletinul oficial* din 12 Iulie 1854, p. 213, conține înștiințarea comandantului Mihai Gorciakof, că „în urmarea concentrării armiei împărătești, ce se va opera fără zăbavă, orașul București se va deșarta de trupele rosiene”. Baronul Budberg părăsește ocârmuirea lăsând-o pe mâinile voinicului din lăuntru.

²⁴ Din 27 Iulie 1854, *Buletinul oficial*, p. 229.

²⁵ *Doc. ren. Rom.*, II, p. 498. *Buletinul oficial*, 26 Aug. 1854, p. 245.

²⁶ *Doc. ren. Rom.*, p. 513.

²⁷ *Etat de l'administration publique*, p. 5. Ofisul lui Știrbei, pentru deschiderea divanului din 2 Ianuarie 1856 în *Doc. ren. Rom.*, II, p. 898.

banilor neapărați cheltuielilor ocupației, care dacă ar fi fost împrumutați dela privați, ar fi încărcat cu procente, pe atunci foarte grele, tezaurul public.

Știrbei însă pentru a adăugi veniturile Statului, cerea neconținut dela Turci regularea daraverilor mănăstirilor închinat grecilor. Aceștia acuma, după războiul cel nenorocit purtat de Ruși, ne mai putând fi protejuiți de ei, domnul spera că va putea îndupleca pe Poartă a îndatori pe Greci la primirea reorganizării pe care Știrbei vroia să o dea mănăstirilor închinat. Pentru a izbuti însă în această încurcată daravere, ar fi trebuit să poată dispune și de timp, și sorocul domniei lui mărginit la 7 ani, se împlinia în 1856.

Știrbei mai stăruiește pentru emanciparea tuturor țiganilor, a căruia început fusese făcut prin cea a țiganilor Statului și a mănăstirilor cu legea lui Bibescu din 1844. Încă din 1851 el oprește vânzarea țiganilor dela particulari la particulari dispunând ca acei ce ar vrea să-i vândă să o facă numai către Stat, care le dădea îndată libertatea²⁸. În ofisul de deschidere al divanului din 1856, îl înștiințează că între alte măsuri trimise spre chibzuire, se află și cea privitoare la desrobirea țiganilor particulari, care lege primită de divan este sancționată de domn în 2 Februarie 1856²⁹.

Principele cu toate că termenul domniei lui se apropria lucra așa ca și când domnia lui avea să țină un timp nedefinit, ținându-se de principiul după care se săvârșesc toate lucrurile mari: lucrează așa ca și când n'ar fi să mori niciodată, dar totdeauna să fii gata de a părăsi lumea. El face să treacă o lege privitoare la înființarea drumurilor de fier și alta la cea a unei bănci publice, când împlinându-se termenul de 7 ani al domniei, și principatele urmând să fie organizate după noile principii primite de congresul de Paris, el părăsi puterea și fu înlocuit cu căimăcămiile acele care stătură la cârma țărilor române, în tot acel răstimp memorabil, în care se puseră bazele vieții lor celei noi.

Aceasta pe domnia lui Barbu Știrbei pe cari oameni străini și nepărtinitori, ca delegatul francez la comisia din București, Talleyrand, o numește viguroasă și spune despre domn că „deși nu ar fi sosit încă timpul de a rosti o judecată asupra persoanei lui, totuși se poate constata chiar astăzi că în luptă cu cele mai grele împrejurări, slujit de oameni corupți, el lasă pline casele Statului. Aceasta este atestația cea mai neuzită de dat acestui bărbat”³⁰.

²⁸ *Vestitorul românesc*, 1851, p. 77.

²⁹ Comp. cele două ofise din *Doc. ren. Rom*, II, p. 899 și 961.

³⁰ Thouwenel c. Walewsky, 18 Februarie 1856, *ibidem*, II, p. 953; alta din 26 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 713.

2. GRIGORE GHICA IN MOLDOVA, 1849—1856

Reforme. — Grigore Ghica era un coborîtor al domului cu acelaș nume, care pierise ucis de Turci în piața Beilicului, în 1777. El era ginerele fostului domn al Moldovei Ioan Sandu Sturza, își făcuse studiile în Germania și luase parte ca membru al partidei naționale, în mișcarea din 1848 contra unchiului său Mihai Sturza³¹.

Fiind numit domn în Moldova în urma convenției dela Balta Liman, el se duce împreună cu Știrbei la Constantinople, unde deși sunt primiți ceva mai cu distincție, decum se făcuse cu domnii mai vechi ai țărilor române, fiind între altele poftiți la masă de vizir și chiar de sultan, sunt cu toate aceste obligați și ei a se prosterna înaintea padișahului și ai săruta papucul³². Încă înainte de a semântui Moldova de ocupația militară adusă prin evenimentele din 1848, Ghica se apucă de oarecare reforme folositoare. Așa în 1849 el regulează modul ținerei socotelor din partea eforiei capitalei, apoi a celor din orașele județene, desființează monopolul cărnei și a luminărilor, fixând un aiar pentru vânzarea lor³³. El mai înființează departamentul lucrărilor publice³⁴, și în 1850 reorganizează jandarmeria pe picior milităresc, spre o mai bună pază polițienească; reduce mai multe taxe, ia măsuri pentru alinierea stradelor și zidirea binanelor, în scopul de a introduce o regulă în așternerea și ridicarea clădirilor; regulează modul de funcționare al piețelor de vânzare de obiecte și stavilește jăfuirea țăranilor din partea funcționarilor subalterni; înființează o pedeapsă pentru tăinuirea boalelor de vite; regulează chestia vitelor de pripăs³⁵. Tot în acel an 1850 Ghica ia însă o măsură care au contribuit a adăugi numărul populației evreești în Moldova. Anume după legile vechi orice Evreu care nu justifica posedarea unui capital de 5.000 de lei, sau exercitarea unei meserii sau industrii, putea fi izgonit din țară ca vagabond. Această măsură, de o extremă asprime, nu fusese niciodată aplicată cu strictetă, în care caz cea mai mare parte din Evrei, fiind oameni săraci și fără meserii, ar fi trebuit să părăsească țara, și Moldova nu ar fi înfățișat o populație atât de bogată de Evrei. Totuși atare lege constituia fără îndoială o piedică la năvălirea lor în țară de peste graniță. Grigore Ghica revoacă această dispoziție, ordonând ca

³¹ *La Moldavie sous Grégoire Ghica* par Murphy Byrne sujet britannique Jassy, 1856.

³² *Actele publice ale principatului Moldovei* 1849, (Bibl. Acad. colecția Sturza. Nr. 3782) p. 33—38.

³³ *Manualul administrativ al principatului Moldovei*, I, p. 169, 187.

³⁴ *Ibidem*, II, p. 211.

³⁵ *Ibidem*, I, p. 91, (Comp. p. 304 și 342), 143, 208, 211, 408, 450 și 475.

ea să fie aplicată numai Evreilor veniți *de curând* de peste hotar. Nelămurindu-se însă întru nimic înțelesul aceluia termen, interpretarea lui rămânea la arbitrarul autorităților inferioare care, fiind dată starea lor de moralitate, deschidea porțile țării largi

Grigore Ghica
Domnul Moldovei 1849—1857. — Colecția Academiei Române.

migrării evrești. O a doua măsură favorabilă evreilor, fu desființarea măsurii luate de Mihai Sturza, în 1844, de a se opri jidovii dela ținerea de orânzi prin sate, învoindu-le Ghica această

îndeletnicire sub niște condiții prea ușor de îndeplinit³⁶. Sporul vămei dela 3 la 5 sută câștigat după multe stăruinți de principele Bibescu pentru ambele principate, nu fusese pus în lucrare din pricina turburărilor întâmplăte. Deabia în 1850 se vede aplicată această măsură în Moldova, și lucru vrednic de însemnat pentru tendințele de emancipare ale intereselor românești, este împrejurarea că sfatul administrativ al Moldovei, odată cu regularea acelei afaceri, scade și vama de export (care prin o neînțelegere fenomenală a intereselor economice, fusese fixată de Turci la 12 0/0), tot la nartul de 5 0/0³⁷. Ghica mai înființează o școală de inginerie pe lângă departamentul lucrărilor publice, ia măsuri pentru șoseluirea și paveluirea Iașilor, precum și a orașelor ținutale³⁸, înființează serviciul dilijanselor pe lângă poștă pentru transportul călătorilor, și în deosebire de Știrbei care desființase prestațiile în natură pentru lucrarea șoselelor, Ghica introduce măsura în Moldova, îndatorind pe țaran la munca de 3 zile pe an pentru întocmirea drumurilor. În sfârșit tot în 1850 el zidește penitenciarul cel mare dela Târgul Ocna³⁹.

Pe lângă aceste și alte măsuri mai mărunte de administrație, Grigore Ghica în 1851, după ce Moldova se mântuie de ocupația ruso-turcă, adaugă încă două legiuri însemnate, menite ambele a influența asupra dezvoltării generale a țării, anume reforma legii care regula raporturile dintre proprietari și muncitori și organizarea învățământului public, ambele măsuri luate paralel și în același timp cu acele identice din Muntenia.

Îndatoririle impuse sătenilor prin legea lui Ghica, deși cer ceva mai multe munci agricole decât Regulamentul Organic, scăzând însă numărul cel însemnat de zile, întrebuintat pentru reparările la acareturi, iazuri și țarine ale proprietarului, reduce în total câtimea de muncă, prestată de locuitor în favoarea stăpânului. Legea lui Ghica revine, în fixarea câtimei de muncă din partea țaranului, iar la nartul muncii anuale părăsind sistemul zilelor regulamentare, care numai reale nu erau, impunând în o zi mult mai multă muncă, decum omeneste putea fi făcută. Pentru a putea însă face o comparație între legiuirea din 1851 și Regulamentul Organic, va trebui să reducem și munca cerută de acea lege, în zilele reale de muncă precum am făcut-o cu așa numitele zile regulamentare.

³⁶ *Ibidem*, I, p. 521 și II, p. 43. Prin urmare nu fără cuvânt învinuiește pe Ghica *Revista domniei prințului Grigore Ghica* de un membru al partizei naționale 1856, că ar fi deschis țara Evrellor.

³⁷ *Man. adm.*, II, p. 111.

³⁸ *Ibidem*, II, p. 217, 247 și 258.

³⁹ *Ibidem*, II, p. 131, 225—234 și I, p. 508, 592.

<i>Regulament organic</i>		<i>Legea lui Ghica</i>	
munci	zile reale	munci	zile reale
Arătură 14 prăjini	2	28 prajini	4
Prășilă de 2 ori 36 pr.			
în 3 zile regulamentare	12	42 pr. idem	14
plus strânsul și căratul			
Săcerat 48 pr. în 3 zile	8	56 pr. idem	9
regul. plus căratul			
Cosit, 1 falce, adunat	8	1 falce, idem	8
și clădit			
2 podvoade	8	2 podvoade	8
2 cară de lemne	2	2 care de lemne	2
Lucrul la acareturi	4		
Meremetul iazurilor	6	Lucrul la acaret.	4 ⁴⁰
Ingrăditul țarinilor	3		
După regulament	53	După leg. lui Ghica	49

Cu toate că legea din 1851 sporește întrucâtva munca agricolă propriu zisă, ea scade în total zilele de muncă, prin reducerea numărului celor întrebuițate mai înainte la meremeturi, și care erau prin abuz adeseori schimbate de proprietari în zile de muncă la câmp. Ba legea din 1851 împiedică asemenea prefacere, dispunând ca zilele neîntrebuițate de proprietar după prescrierile ei, să rămână câștigate de locuitor. Mai regulează apoi deosebite puncte, cari erau toate interpretate mai înainte în defavoarea țăranului, precum schimbarea celorlalte munci agricole în acea mai grea a prașilei, reduce la moșiile înguste munca locuitorului în proporție cu pământul dobândit, și lucru mai însemnat, desființează dijma pe care țăranul era dator să o deie din produsele sale, compensându-se prin acest mare folos, sporul cel nu prea însemnat de muncă adăugit locuitorului. În privirea pământului pe care proprietarul era dator a-l da țăranului, legea nouă adauge numai 20 de prăjini la imaşul locuitorilor⁴¹.

În privirea dreptului de strămutare, legea lui Ghica mai ușurează condițiile în care ea putea fi efectuată. Deși păstrează

⁴⁰ Vezi art. 28 al legii din 1851, *Man. adm.*, I. p. 428. Meremetul iazurilor și ingrăditul țarinilor intră toate în acele 4 zile de lucru la acareturi.

⁴¹ Iată cum arată comitetul proprietarilor în divanul ad-hoc al Moldovei foloasele încuviințate țăranilor prin legea lui Ghica: „așăzământul publicat în 1851, desființând și îndatorirea sătenilor de a face coșerele proprietarului și mai desființând și îndatorirea celor fără boi de a lucra 4 zile la reparațiile careturilor, în locul transporturilor prescrise de Regulamentul Organic, au sporit și cu 20 de prăjini imaşul cuvenit locuitorilor, și prin urmare departe de ale înmulți îndatoririle, le-au adus un simțitor folos”. *Buletinul ședințelor divanului ad-hoc al Moldovei*, I-lul suplement la Buletinul No. 21, p. 3.

nedreapta dispoziție, ca locuința și sădirile țaranului strămutat să rămână fără nici o despăgubire în folosul proprietarului, ea reduce sumele pe care țaranul trebuia să le răspundă proprietarului și cutiei satului, dela echivalentul acelor datorite în munci și bani pe un an întreg, la acele ce s'ar constata ca datorite până atunci, prin o dreaptă răfuială; deasemenea suprimă îndatorirea impusă țaranului de a răspunde anticipat toate dările până la împlinirea perioadei recenzimentului, dispoziție luată de Regulament, chip pentru a nu încurca socotelele vistieriei prin strămutarea contribuabilor, în realitate însă pentru a împiedica cu totul acea strămutare.

Paralel însă cu înlesnirea dreptului de strămutare, legea din 1851 caută să oprească pribegirea fără temei a locuitorilor, cari desgolia moșiile și încurca, ba adeseaori păgubia încasările vistieriei. Se ia anume măsura de a se impune o pedeapsă satului ce ar primi pe un fugar, fără dovada îndeplinirii îndatoririlor sale, pedeapsă ce consta în plata îndoită a sarcinilor ce fugarul avea de făcut pe răstimpul dela ziua strămutării până la ridicarea lui de ispravnic. Ghica privilegiază ca legiuirea strămutării să fie îndeplinită cu dreptate, și dacă el împiedeca strămutările fără cale, o făcea nu numai în interesul proprietarului, dar chiar în acel al țaranilor, care adeseori părăsiau o moșie fără motive îndestulătoare, „dărăpânându-și avutul și rămânând isteresiți de zilnica hrană peste an, prin pierderea vremii cu așa pribegire”⁴². Dealtfel când strămutarea se cerea în condițiile legii, o învoia numai decât; găsim bunăoară că proprietarul Călineștilor refuzând locuitorilor ce vroiau să se strămute răfuirea daraverilor lor, domnul ordonă ca privighetorul să facă răfuiala după arătarea țaranilor, și să le învoiască strămutarea⁴³.

A doua măsură de reorganizare însemnată întreprinsă de Ghica fu aceea privitoare la învățământ, îndeplinită tot în 1851. Acesta este legiuit în marele său regulament din acel an⁴⁴, care împarte instrucția în trei categorii: cea primară, secundară și înaltă, reînființând iarăși pe acesta din urmă după distrugerea ei din 1847, în limba română. Atât de mult se deosebea Ghica de principiul lui Sturza și Bibescu din 1847, în privirea destoiniciei limbei române ca organ de predare, în cât impune chiar profesorilor de limbi străine să predeie în românește⁴⁵. Cursul superior al învățăturilor este împărțit în 4 facultăți: această filosofică, juridică, teologie și medicală. Din aceste însă numai cele două dintâi se înființează în realitate, consti-

⁴² Dispoziția din 1851, *Ibidem*, II, p. 28.

⁴³ Dispoziția din 1853, *Ibidem*, II, p. 30.

⁴⁴ *Ibidem*, II, p. 304.

⁴⁵ Ofis din 1852, *Ibidem*, II, p. 341.

tuind cele trei facultăți ale literilor, științelor și drepturilor. Cea teologică era lăsată pe seama seminariilor, care ele însăși se reorganizează prin o legiuire tot din 1851⁴⁶; iar în locul celei medicale care nu se putea înființa din lipsa de mijloace, se întemeiază o școală de moșit unită cu un institut pentru primirea femeilor însărcinate sărace și pentru creșterea copiilor găsiți, numit institutul orfanotrofic. Tot pentru complinirea facultății medicale se mai face și o școală de chirurgie. Alt așezământ de bine-facere este ospiciul de infirmi dela Galata. Ghica precizează mai bine, în cece privește instrucția, dispozițiile după care urmau să fie primiți aspiranții la dregătoriile publice, hotărând că nu se pot primi în slujbe decât acei ce vor fi petrecut cu laudă cursul învățăturilor; pentru scriitori clasele primare; până la cap de masă, învățăturile gradului al doilea; pentru capii de secție și înainte, acel de gradul al treilea⁴⁷

Retragerea la Viena. Reîntoarcerea la domnie.— Intrarea Rușilor în Moldova în Iunie 1853, sili pe Ghica și pe Știrbei a se retrage la Viena și purtarea domnului Moldovei în această împrejurare, față cu Poarta Otomană, este identică cu cea a domnului Munteniei⁴⁸. Și Ghica avu de luptat din pricina ocupațiunilor streine cu greutăți financiare, lăsate mai întâiu de revoluția din 1848, sporite prin ocupația ruso-turcească cei urmă. Anume în 1851 deficitul constatat prin buget se urcă la 1.000.768 de lei, care este însă redus prin măsuri de economie la 655.266 în 1852, iar în 1853 este strâns cu desăvârșire, ivindu-se chiar și un prisos de 123.688 de lei. Tocmai atunci intervine din nou ocupația rusească, și deficitul reapărea la sfârșitul anului în sumă de lei 1.223.817. Cu toată suprimarea tributului, a plății agentului din Constantinople și a lipsei civile a lui Ghica, el găsește când se întoarce în Octombrie 1854, un deficit de 2.408.345 de lei, care adaos cu cheltuielile pricinuite de ocupațiunea austriacă se urcă la 1855 la 3.025.691 de lei. Pentru acoperirea lui se face primul împrumut al Moldovei de 2.400.000 de lei la bancherul Hillel Manoah din București. Nevoile ocupației austriace aduc în curând afacerea unui al doilea împrumut dela casa maiorului Mișu Anastasievici de 2.500.000 de lei. Împrumuturile fură în parte restituite, însă dobânzile cele mari unite cu cheltuielile continue ale ocupației austriace, aduc la sfârșitul domniei lui Ghica în 1856, un neajuns total de 6.000.000 de lei (vechi). Ghica voise pentru a căpăta mijloace noi de întâmpinare a grelelor nevoi în care se afla țara, să supună la contribuție averile

⁴⁶ *Ibidem*, p. 376.

⁴⁷ *Anafora* din 25 Octomvrie 1852, *Ibidem*, I, p. 57.

⁴⁸ *Vezi* mai sus, p. 132. *Comp. scrisorile lui Ghica c. Reschid-pașa* din 1852 și Iunie 1853 în *Documentele renașterii României*, II, 146 și 160.

mănăstirilor închinată; dar este împiedicat de a o face prin un ordin al Porței.

Rezultatul purtării finanțelor din partea lui Ghica este cu drept cuvânt, apretuit în chipul următor, de raportul oficial făcut de visternicul Scarlat Rosetti către căimăcămie în 18 August 1856: În fața crudelor încercări prin care au trecut Moldova dela 1848 până azi, este încă de mirat cum de deficitul era numai de 6.984.148, când în Muntenia unde aceleași fapte s'au produs, el se urcă la 27.216.543 de lei. Dacă s'ar restitui Moldovei toate cheltuielile făcute cu oștirile streine, desigur că, nu numai deficitul ar fi umplut, dar încă ar rămânea un prisos; trebuie însă să ne supunem soartei celor slabi⁴⁹. Felul cheltueleur pentru oștirile de ocupație, consta în întreținerea spitalelor, aprovizionarea cu lemne, leafa generalului Budberg în timpul ocupației rusești, despăgubirea antreprenorului postelor pentru pierderea de cai, care condei singur se urca la 986.850 de lei construirea de poduri, lefile talmacilor, etc.

Grigore Ghica dovedește, în tot timpul domniei lui, că-și menține principiile naționale care-l însuflețiseră înainte încă de a ajunge în tron. El emancipează pe țigani, despăgubind pe proprietarii lor, încuviințează tipărirea *Letopisețelor țarei Moldovei*, lui Mihail Kogălniceanu în 1852, iar în 1853 pune să se tipărească pe cheltuiala domnească *Cronica lui Șincai*, care apare de astădată în întregul ei cuprins. El ia o parte însemnată alături de Știrbei la lupta Românilor pentru realizarea unirei principatelor și a emancipării lor de sub cleștele suzeranității otomane, atât în timpul domniei lor cât și mai ales după a lor eșire din scaun în 1856. Ghica este ca și Știrbei și om de progres. El introduce telegraful, vrea să construească un drum de fier dela Botoșani la Galați, și să canalizeze Prutul; dar împlinindu-se termenul domniei lui, el părăsește puterea, înainte de a fi putut să pună în aplicare planurile sale de îmbunătățire.

Câteva luni înainte de a părăsi domnia, Grigore Ghica desființează cenzura și decretează libertatea presei; cerând dela înființatorul unui ziar numai depunerea unei cauții de 5.000 de lei și prevăzând oarecare restrângeri precum defăimarea domnitorului, atacurile contra religiei, provocarea la întovărășirea străină și alte câteva. Se bănuia lui Ghica că el luase aceste măsuri când era tocmai să iasă din scaun din un dor zadarnic de popularitate. Ghica fusese însă călăuzit de un gând mai în

⁴⁹ *Observations sur l'état actuel du finances en Moldavie présenté a la Caimacmie par le vistir Ch. Rosetti le 18 Août 1856, Bruxelles (Bibl. Acad. Col. Sturza N-ro 3.796), p. 25 și 47—49. Comp. ofisul lui Ghica c. adunare din 10 Mai 1856, în Documentele Renașt. III, p. 466. Marphy-Byrne impută fără drept deficitul, rălei administrații a financelor din partea lui Ghica, și îl urcă la 13.000.000 socotind în el și datoria pentru emanciparea țiganilor, care însă urmând a fi încasată dela desrobiți, nu constituiau o adevărată datorie.*

anume prevăzând luptele ce se vor încinge pentru unire, rezolvarea ei voia să descătuseze condeele întru a ei apărare!⁵⁰.

În timpul domniei acestor doi de pe urmă domni ai țărilor române despărțite, se întâmplă un mare eveniment european, fără de care Românii nu ar fi văzut poate nici odată împlinită măcar o parte din visul cel mai dulce al sufletului lor. Ceeace Românii nu putuse smulge prin mișcarea violentă din 1848, ajunseră a-l realiza cu prilejul unui nou mare conflict iscat între Rusia și Turcia. În loc însă ca de astă dată urmările sale să le fie ca deobicei dăunătoare și fatale, ele fură din protivă din cele mai fericite, aducând garantarea existenței lor ca popor, îndrumarea unei vieți într'adevăr civilizate, precum și puțința consolidării puterii lor, prin unirea cel puțin a două din rășchiratele mădulare a le corpului lor, a celor două țări surori de la poalele Carpaților. Înainte de a păși la expunerea acestui eveniment, cel mai mare și mai frumos al întregii lor istorii, trebui să arătăm împrejurările marelui crize europene, zămislițoarea norocului lor.

---

⁵⁰ Radu Rosetti. *Despre Cenzură în Moldova*, în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXX, 1907 p. 12. Textul legii lui Ghica, *ibidem*, p. 87.

II

RĂȘBOIUL DIN 1853

PACEA DE PARIS 1856

1. LOCAȘURILE SFINTE

Rusia și puterile apusene. — Războiul din 1856 este un episod în epopea uriașă a războaelor ruso-turce, episod ce nu prea se împacă cu șirul întregului poem. Până acum izbânzile Rusiei în contra Turciei mersese tot propășind, îngrămădind victorii peste victorii, cotropire peste cotropire. Acum peste întâia oară ele sunt stavilite și puterea rusească, ce părea un puhoi menit a înghiți împărăția otomană, este oprită în cursul ei vijelios, spulberată și aruncată în vânturi. Cauza acestei scintiri în mersul triumfurilor rusești provine din împrejurarea, că deastădată Rusia numai lupta numai în contra politicei Apusului care ar fi venit în ajutorul Turciei, ci însuși în contra brațului său de fier și de foc, în contra puterii sale materiale, ce întindea în sfârșit o mână de ajutor împărăției lăncezite a lui Mohamed. Cât timp Rusia luptase în potriua unei împărății mai neculte decât dânsa, ea învinsese, și calea ei fusese un lung șir de izbânzi cu folos. Acum când trebui să lupte împotriva civilizației, ea dădu înapoi, fu învinsă și nevoită să plece grumazul ei cel mândru mai mândrului învingător.

Nu este deci greu de înțeles pentru ce Rusia a fost răpusă mai greu este însă de arătat cum se face de Europa s'au trezit de astădată; care au fost șirul de împrejurări ce au hotărât-o să se scoale în potriua colosului dela nord și să-i dee o învățătură, care însă nu au avut efectul de a-l întoarce dela planurile sale, ce l'au îndemnat numai cât de a fi mai prevăzător în conceperea lor, mai ghibaciu și mai iscusit în a lor îndeplinire.

Ca punct de purcedere a unei noue politici în privirea Rusiei din partea Apusului, putem privi tratatul dela Unkiar-Iske-

lesi, care destăinuie planurile rusești într'un chip mult mai văzut de cum se întâmplase până atunci. Acest tratat dintre Ruși și Turci prevedea ca corăbiile rusești să aibă voie a trece prin Bosfor în Mediterană, iar acele ale puterilor Apusului să nu poată trece prin Dardanele către Marea Neagră, în timp de războiu — această îndatorire luată de Turci, făcea din marea Neagră un adevărat lac rusesc, și acest lac, prefăcut într'un imens port al Rusiei, putea să reverse asupra Mediteranei flotele rusești, pe când intrarea în el era apărată de tunurile turcești dela intrarea în Dardanelelor. Rusia devenia astfel neatacabilă acasă la dânsa, și putea deci să desvolte în toată liniștea politica sa de cotropire în contra chiar a acelei puteri ce luase asupra-și cu atâta nesocotință, îndatorirea de a apăra într'un chip așa de efectiv.

Pentru a zădărnici acest tratat, puterile apusene vroiau să nimicească baza pe care el se înălțase, ajutorul făgăduit de Ruși Porței împotriva lui Mehemet-Ali. Dar aceste puteri nu erau deloc înțelese asupra liniei de purtare ce erau să țină față cu răsvrătorul vasal al sultanului. Franța vroia să-l sprijine și să-l întărească, sperând cu timpul a-l pune pe dânsul pe tronul sultanilor și a regenera astfel Impărăția otomanilor. Anglia din contră vroia să-l supună și să-l aducă din nou la ascultare, pentru că se temea să lase Suezul în mâinile unui barbar. Dintr'aceste două tendinți contrazicătoare, cea mai periculoasă pentru Rusia era cea reprezentată de Franța, ca una ce voia să deie o viață nouă și puternică Impărăției Otomane. Temându-se Rusia ca, la urma urmelor, să nu se învoiască și Anglia cu acest plan, se hotărește a jertfi foloasele câștigate prin tratatul dela Unkiar-Iskelesi, care o îndepărta de Anglia, și a se pune în legătură cu această putere pentru a nimici figura amenințătoare a vice-regelui egiptean. În 15 Iunie 1840 se iscălește tratatul împătritei alianțe¹ între Anglia Rusia, Austria, și Prusia îndreptat în contra lui Mehemet-Ali și eventual în contra sprijinitoarei acestuia, Franța. Cele trei dintâi se hotărăsc a ataca pe Mehemet-Ali iar cea depe urmă privighea mișcării Franței. Războiul în contra vasului răsvrător este în curând isprăvit prin desăvârșita lui înfrângere, iar Franța nu face nici un pas spre apărarea lui.

Rusia deci renunțase la dreptul de a face să treacă corăbiile sale prin Bosfor; dar Poarta menținuse făgăduința dată de a păstra *mare clausum* a strâmtoarei Dardanelelor. Curând după aceea, și Franța se apropie de celelalte puteri apusene, și astfel se încheie în 13 Iunie 1841, la Londra, între aceste cinci mari puteri europene tratatul strâmtoarelor sau al Dardanelelor, care prevede ca „trezirea corăbiilor de războiu atât prin Bos-

¹ Guillany, *Manuel diplomatique* II, p. 164.

for cât și prin Dardanele să rămână pentru totdeauna oprită, cât timp Poarta s'ar afla în pace". Prin acest tratat Poarta este primită în dreptul public al Europei, și cu toate că se favoriza prin el predominarea rusească în Marea Neagră, i se încheia Bosforul, încât acest tratat este pentru Rusia tocmai contrariul celui dela Unkiar-Iskelesi. Insemnătatea tratatului Dardanelor este din cele mai mari. Pentru întâiaș dată se văd puterile apusene unite într'un gând pentru sprijinirea Turciei împotriva tendințelor cotropitoare ale Nordului. Acest tratat este înainte mergătorul alianței ce au dat naștere războiului Orientului²; el este începutul unei schimbări în politica Europei față cu Rusia și anume nu a unei sau a altei puteri, ci chiar a întregului Apus. Din nenorocire a rămas numai un început, și apatia care cuprinse pe Europa, curând după sfârșitul războiului oriental, îndreptățește judecata de mai sus, că acest războiu a fost numai un episod discordant în istoria războaielor ruso-turce.

Această schimbare de îndreptare în politica Apusului era motivată și de altă împrejurare. Negotul tot crescând a Rusiei cu țările Turcești, care făcea Englezilor și Francezilor concurența cea mai serioasă, deschid ochii acestora asupra primejdiei ce-i aștepta dacă Rușii ar pune mâna pe Constantinopole și, aplicând și aci maximele prohibitive de care erau conduși în politica lor economică, ar încheie cu totul Marea Neagră comerțului apusean.

Pe de altă parte Rusia vedea pe fie-ce zi scăzând înrăurirea ei în Orient. În principate ea fusese cu totul compromisă, și chiar în celelalte părți ale Impărăției Otomane, Creștinii începuse a vedea că au fost amăgiți în speranța lor, de a scăpa de sub jugul Mahometanilor cu ajutorul Rusiei. Apoi tânărul sultan Abdud-Medjid, sub influența lui Reșid-pașa, întreprinde mai multe reforme civilizatoare în împărăția sa, pe care le proclamă prin hatiseriful dela Gulhane³ (13 Noemvrie 1849), în cât ghiaurii încep a crede că cu timpul vor putea duce o viață mai liniștită și alătura cu Osmanliii. Dacă influența rusească scădea însă la creștinii din împărăția turcească, din cauza unor altor împrejurări ea se micșura chiar în Constantinopole. Englezii și Francezii, vroiau să-și formeze o generație de Turci care să le fie simpatică, atrag în țările lor tineretul turc, care formându-se în școlile Apusului, începe a privi pe aceasta ca limanul scă-

² Că el era astfel privit de diplomație ne o dovedește o depeșă a ministrului de externe a Franței către ambasadorul francez din Londra din 31 Mai 1835 „Le cabinet de Londres n'a donc pu jamais douter de notre concours pour faire respecter l'esprit du traité du 13 Juillet 1841 et pour rappeler, s'il le fallait, au cabinet de St. Petersbourg, que l'empire ottoman est placé par cette transaction sous une garantie collective. Iasmund Aktenstücke zur orientalischen Frage, I, No. LXXXII.

³ Rosen, *Geschichte der Türkei*, II, p. 250.

părei împărăției otomane. Insuși sultanul câștigat pentru aceste gândiri și încurajat de o generație prietină civilizației Apusului, și prin aceasta chiar dușmană Rușilor, aduce în Constantinopole un curent de idei cu totul noui care nu însemna altceva decât alianță cu puterile Apusului și războiul cu Rusia.

Aceasta din urmă, dacă nu vroia să piardă desăvârșit roadele unor silinți seculare, trebuia să caute un prilej pentru a recăpăta în Constantinopole, pe cât și la Creștinii din Impărăția Otomană, înriurirea ei de mai înainte. Rușii caută să ajungă la aceasta mai întâi prin exploatarea revoluției române. Ei se siliau a arăta mișcarea românilor ca pornite în potruva suveranității otomane, pentru ca, prin concursul dat de ei la înăbușirea aceleia, să poată dobândi un titlu la recunoștința Porței⁴. Un tărâm însă mult mai mănos pentru intrigile sale, o deschide Rusiei prin afacerea locașurilor sfinte.

Politica orientală a lui Napoleon al III-lea. — Lăcașurile sfinte, martore patimilor și morței Mântuitorului, fusese totdeauna o pricină de neînțelegere între deosebitele confesiuni creștine, și cu deosebire între cele mai puternice, Ortodoxii și Catolicii. Dela întâiele relațiuni ale Francezilor cu Poarta, ei stipulase pentru Catolici privilegiu în această privire, care se reînnoesc și se întăresc prin un tratat din 1740, în care se prevede că: „Monahii francezii adevărați catolici, care locuiesc după vechiul obicei în Ierusalim și prin prejurul acestuia, și anume în biserica dela sfântul Mormânt, și care se găsiu în stăpânirea locașurilor sfinte, să rămână nesupărați ca și mai înainte în această stăpânire”⁵. Cu timpul însă Franța, ocupată în altă parte, neîngrăjește de păstrarea acestor privilegii, și Ortodoxii reprezentați mai ales prin Greci, bancheri din Constantinopole, care aveau mare înrâurire la Poartă, izbutesc cu încetul pe Catolici din cele mai multe lăcașuri sfinte, în cât pela 1850 din 19 lăcașuri ce fusese în stăpânirea lor, ei rămăsese numai cu 9.

În anul 1847 se întâmplă în biserica din Bethleem, un scandal între clerul latin și cel grecesc, în care dispăre o cruce de argint cu o inscripție latinească ce se afla pe mormântul Mântuitorului. Reclamațiile Latinilor, sprijinite de consulul francez din Constantinopole, ajung până în Franța.

⁴ Vezi aceste susțineri ale cabinetului rusesc în circulara lui Nesserode c. ambasadorii rusești 19 Iulie 1848, în *Acte și documente relative la istoria Renașterii României* publicate de Ghenadie Petrescu episcop de Argeș, Dimitrie A. Sturza și Dimitrie C. Sturza, București, 1888, II, p. 7. Ele vor fi citate în prescurtare: *Doc. ren. Rom.*

⁵ Compară: *Rosen Geschichte der Türkei*, II, p. 137 și urm. Forcade, *Histoire des causes de la Guerre d'Orient*, Paris 1854, p. 7. ș. u.; Dimitri de Boukharow. *La Russie et la Turquie* p. 152. *Der russisch-türkische Streit*, Leipzig, 1854, p. 11.

Revoluția din 1848 înăbușă însă pentru cât-va timp această împrejurare, care părea că va trece nevăgată în seamă. Ajungând însă Napoleon al III-lea la președinția republicii franceze, politica acestuia trebuia să revie, și încă cu mare putere, chestia lăcașurilor sfinte. Napoleon vroia pe de o parte să reînălțe înrăurirea Franței în Orient, unde fusese mai cu totul înlocuită prin cea a Rusiei; apoi el se punea bine cu papa și cu clerul, de care avea nevoie pentru planurile sale ulterioare ascultând plângerile bisericii catolice și cerând dela Turci îndreptarea încălcărilor suferite de dânsa.

În 28 Maiu 1850 generalul Aupic, ambasadorul Franței la Constantinopole, trimite Porței o notă în această privire la care neprimind niciun răspuns⁶, o repetază în August acelaș an, cerând prin ea ca Turcii să respecte tratatul din 1740 și să nimicească cu totul ori-ce schimbări intervenite de atunci înainte. Ali-Pașa, ministerul afacerilor streine, răspunde, tocmai la 30 Decembrie 1850, că va numi o comisie de Greci și de Franceji, care să cerceteze drepturile ambelor confesiuni. În acest răstimp Rusia folosindu-se de împrejurarea cea atât de fericită pentru dânsa, de a se putea amesteca în trebile Orientului pentru motive religioase, deocamdată trimite sultanului o scrisoare autografă a țarului în care acesta, luând un ton foarte cumpătat, arată numai așteptarea că Turcia va păstra status quo în afacerea lăcașurilor sfinte. Indată după acest pas al Rusiei, comisia este disolvată și se numește o alta, alcătuită numai din Mahometani, care tocmai către sfârșitul anului 1851 își dă raportul său către Sublima Poartă, pe baza căruia Ali-Pașa împărătește lui Lavalette, ambasadorul francez, hotărîrea sultanului. Aceasta cuprindea: că biserica sfântului mormânt și cea din Betleem să fie în stăpânirea ambelor confesiuni. Latinii însă se păstreze cele două chei dela porțile bisericii Sfânta Maria și cheea dela Poarta cea mare a bisericii din Betleem ce până acum fusese a Grecilor. Această hotărîre deși prea favorabilă catolicilor lovia în drepturile lor, fiind că în loc de a respecta tratatul din 1740, care le dădea în stăpânire exclusivă lăcașurile sfinte admitea acum la părtășia lor, pe Greci⁷.

Spre a hotărâ odată pentru totdeauna drepturile confesiunilor rivale, Poarta dă după îndemnul ambasadorului rusesc, un firman pentru care însă Lavalette dobândește făgăduința că nu va fi cetit în public, din pricină că consfinția niște măsuri cu totul umilitoare pentru politica franceză. Ambasadorul rusesc

⁶ Vezi această notă în *Doc. ren. Rom.*, II, p. 8.

⁷ „A la plus grande indignation de tout le peuple professant la religion orthodoxe, la chef de l'église de Bethleem est rendue aux catholiques, comme pour prouver publiquement leur prépondérance en Orient; le mal est fait. Mr. le baron et il n'est plus possible de le prévenir”. Nesselrode au baron de Brunow in Boukharow, p. 156.

însă stăruiește cu tot dinadinsul la Poartă și dobândește nu numai că acel afirman să fie cetit, dar chiar și un ordin către guvernatorul Ierusalimului, ca să nu învoiască francezilor a se servi cu cheia luată dela Greci. Franța, de și așa de greu lovită într'o afacere din care crezuse că va trage un folos însemnat pentru politică ei orientală, primește toate aceste umiliri fără a se împotrivi și se supune astfel desăvârșit pretențiilor din ce în ce mai mari și mai covârșitoare ale Rusiei.

Care este secretul unei asemenea purtări? Franța ceruse la început foarte mult și anume desființarea tuturor firmanelor ulterioare care contraveniau dispozițiilor tratatului din 1740. Rusia din potrivă, mult mai ghibace, nu pretinse la origine de cât menținerea statului quo în privința confesiunii ortodoxe. Dar Franța cu cât mergea, scădea din pretențiile sale, și, mai la urmă, se lepăda cu totul de dânsle, pe când Rusia pornind dela un sămbure cu totul mic, îl cultiva și-l creștea făcând să iasă din el arborele uriaș al pretențiilor sale față cu Poarta. Franța se convinsese că făcuse o mare greșală, trezind aceasta împrejurare a lăcașurilor sfinte. Ea vârase pe Poartă în o încercătură față cu Rusia, din care nu știea acum cum să o scape. De aceea videm pe Franța dând neconținut înapoi înaintea pretențiilor rusești crezând că prin aceasta va putea potoli focul ce ea însăși îl aprinsese cu atâta nesocotință.

Cunoscând acuma cauza retragerii Franței, să cercetăm acea a înaintării Rusiei, care curând păru a nu mai cunoaște nici o margine.

Rusia era către acest timp statul cel mai puternic din Europa. Revoluția ce sguduise până în temelile lor celelalte nații a le continentului, o lăsase pe dânsa neatinsă; ba chiar ea luase o parte strălucită la înădușirea ei. În Rusia se întrupa principiul conservatismului; ea apăruse așezământul monarhic în potriva valurilor neconținut crescânde ale tendințelor democratice. Statele continentale, nesigure în privirea stărei lor lăuntrice, în care încă nu amuțise răsunetele revoluționare, nu se încumetau a întreprinde în afară o politică mai îndrăzneată, temându-se ca să nu le fugă pământul sub picioare, tocmai în momentul cel mai critic. Împăratul Neculai crezu că au sosit momentul de a da Turciei lovitura hotărâtoare și a deslega astfel în favoarea Rusiei chestia Orientului. Dintre puterile pe care le credea cu deosebire interesate în această chestie, de Austria era sigur — întrucât poate fi siguranță în politică, li făcuse o slujbă atât de mare, prin innăbușirea revoluției ungurești, în cât trebuia să se aștepte la recunoștința ei, și deci, dacă nu la o favoare deplină a planurilor sale, cel puțin la o împiedecare a lor mai puțin rostită. Mai trebuia câștigată Anglia, și izbânda era asigurată. Turcii trebuiau să părăsească Europa, împărăția Otomanilor era să fie împărțită între Rusia, Anglia

și Austria, și de sigur că partea leului era să revină. celui dintâi, întru cât ea poftise pe celelalte două la masa cea mare, și — cine știe — poate că în fundul visurilor ei, Constantinopolea se înălța, oglindindu-se, cetate împărătească, în apele albastre ale Bosforului.

Că într'acolo mergea gândul împăratului Neculai, ne o dovedește convorbirea memorabilă a acestui împărat cu sir Hamilton Seymour, ambasadorul Mării Britanii la Petersburg pe la începutul anului 1853. În mai multe întâlniri ce împăratul avu cu ambasadorul englez, el îi arăta părerile sale asupra stărei Turciei și asupra necesității unei înțelegeri între Anglia și Rusia, în cazul unei eventuale desfaceri a împărăției Otomane. „Turcia, spunea între altele împăratul este atât de decăzută că oricât am dori noi să se prelungiască traiul *omului bolnav* (și vă rog să mă credeți că și eu doresc ca și Domnia Voastră continuarea vieței lui), el poate într'o zi să ne rămână pe brațe. Ceea ce este mort nu mai poate reinvia, și dacă împărăția Turcească cade, apoi aceasta va fi pentru totdeauna, și de aceea vă întreb dacă n'ar fi mai bine de prevăzut un asemenea caz, de cât a se expune chaosului turburărilor și siguranței unui războiu european”? Ambasadorul răspunde la aceasta că „în Anglia s'ar simți o mare depărtare de a sconta de mai înainte moștenirea unui vechiu amic”; la care împăratul întâmpină că: „este cu toate aceste de cea mai mare însemnătate ca să ne înțelegem asupra acestui punct, Anglia și cu mine; puțin îmi pasă de ceilalți. Trebuie însă se declar curat că dacă Anglia ar vrea să se așeze în Constantinopole, eu nu voi putea învoi aceasta. Și eu sunt dispus a mă îndatori să nu mă așez acolo, se înțelege ca proprietar, căci ca depozitar nu pot garanta. S'ar putea întâmpla ca împrejurări neașteptate să mă pună în poziția de a ocupa Constantinopolea, dacă nimic n'ar fi pregătit, dacă toate lucrurile ar fi lăsate în voia întâmplărei”⁸. Această convorbire, raportată cabinetului englez provoacă din partea acestuia un răspuns al cărui înțeles este că: nefiind sigur momentul *când* are să se întâmple căderea Impărăției Mahometane, ar fi pe de o parte zadarnic, pe de alta ofensator pentru Turcia și periculos față cu celelalte puteri europene, de a se hotărâ de mai înainte modul împărțirii sale.

Acest răspuns adus împăratului, îl face să se jăluiască ambasadorului că nu a fost înțeles de guvernul englez. „Nu mă preocupă atât pe mine ceea ce trebuie făcut în cazul când omul bolnav ar muri, pe cât doresc a hotărâ împreună cu Anglia, ceea ce *nu trebuie* să se întâmple. Catastrofa turcească poate să se realizeze în fie-ce moment, sau prin un războiu exterior, sau

⁸ Reprodușă în interesanta depeșă a lui Hamilton Seymour c. John Russel, 11 Ianuarie 1853. *Doc. ren. Rom*, II, p. 13.

prin o luptă între partida vechilor Turci și cea reformelor superficiale franceze, sau în sfârșit prin o răscoală a creștinilor, care sunt foarte nerăbdători a scutura jugul mahometan. Lucrurile ce nu pot să le învoiesc sunt, începând prin noi înșine : o așezare a Rușilor în Constantinopole. Acest oraș însă nu trebuie nici odată să ajungă în mâinile Englezilor sau ale Francezilor, sau a ori cărei altei mari nații ; de asemenea, nu pot să primesc restabilirea împărăției bizantine, sau o altfel de întindere a Greciei, care ar face dintr'însa un stat puternic ; cu atât mai puțin m'aș putea împăca cu îmbucătățirea Turciei, în o mulțime de mici republice, locuri de scăpare pentru Kossuții, Mazinii și alți revoluționari ai europei. Mai curând de cât aș primi eu una din aceste întocmiri, aș întreprinde războiul și l'aș duce cât timp mi-ar mai rămâne un om și o pușcă". Ambasadorul englez a înțeles ușor din ceea ce nu vroia țarul să se întâmple cu împărăția Otomanilor, care erau dorințele sale cele ascunse : înțelegerea cu Anglia și cu Austria pentru împărțirea definitivă a Turciei, și anume cu excluderea Franței. Și într'adevăr că așa era. Despre Austria spunea împăratul : „Trebuie să știți că atunci când vorbesc de Rusia, vorbesc și de Austria ; interesele noastre în Orient în privirea Turciei sunt cu totul identice". Pe Anglia vroia s'o câștige în orice mod, fie măcar și numai pe cuvântul de onoare. Sigură fiind de aceste două puteri, pe lângă prietenia cea atât de statornică a Prusiei, Franța rămânea izolată și putea fi trecută cu vederea⁹. Anglia însă rămase statornică în refuzul ei, cu toate ademenitoarele făgăduințe ale Rusiei care îi dăruia Egiptul și Candia, păstrând „sub protectorul său" țările române, Serbia și Bulgaria.

Ambasada lui Mencikoff. — Rusia văzând că nu poate face pe Anglia complice la loviturile ce se pregătea a da Turciei, se hotărăște a lucra ea singură și a dobândi dela aceasta niște foloase, care să întrecă pe toate cele de până acuma ; ea vroia a pune pe Turci într'o atârznare așa de mare de dânsa, în cât chiar timpul cât ar mai exista împărăția Otomanilor, să nu fie decât o uneltă oarbă și ascultătoare în mâinile sale. Rusia se hotărăște a lua de pretext chestiunea locașurilor sfinte, sub care se putea ascunde așa de bine scopurile sale și care-i dădea tot odată prilejul de a reîmprospăta înrăurirea sa asupra popoarelor din peninsula Balcanului. Ea trimite deci pela începutul anului 1853, un ambasador extraordinar la Constantinopole, pe principele Mencikoff care intră, cu încunjurimea cea mai strălucită în capitala Impărăției Otomane, în ziua de 16 Februarie. Rușii răspândesc știrea că misiunea principelui

⁹ Vezi depeșele lui Seymour c. Russel din 21 și 22 Februarie 1853, *ibidem*, p. 27—30.

Mencikoff, ar fi regularea chestiei locașurilor sfinte și acea a Muntenegrului. Dar această de pe urmă fusese pusă la cale încă înaintea sosirii princepelui, prin intervenirea Austriei, și cea a lăcașurilor sfinte mai că își luase sfârșitul, și anume în favoarea Rusiei, în cât lumea se aștepta, cu drept cuvânt, ca să vadă eșind o altă stafie din cutia fermecată a diplomației rusești.

Ce putea fi aceasta? Franța care văzuse greșala ce o făcuse cu trezirea chestiei locașurilor sfinte, se arată chiar dela început foarte îngrijită de planurile Rusiei. Ea pune înaintea temerii ca „curtea rusescă să nu fie hotărâtă a lucra asupra Porței cu o apăsare care să o facă să piardă puțina trecere ce i-a mai rămas, sau să o expună la primejdiile cele mai mari, când ea ar vroi să se împotrivească”, cerând ambasadorului ei să „întrebe pe cabinetul de St. Petersburg, dacă lepădând principiul care predomină de trei-zeci de ani în raporturile marilor puteri, înțelege a se face el singur arbitru al soartei Turcilor, și dacă Rusia vroiește să înlocuiască politica comună a puterilor, căreia toată lumea datorește odihna sa, prin o lucrare singuratecă și bazată pe silnicie, care să împingă și pe celelalte cabinete în criza ce se pregătește, a nu lua sfat decât numai dela interesele lor și a nu asculta decât de vederile lor particulare”¹⁰. Către acelaș timp și Anglia face, deși în un chip mai puțin apăsător de cât Franța, aceleași întrebări Rusiei. Sir Hamilton Seymour, ambasadorul Angliei la Petersburg, spune într'o depeșă către ministrul său: „Arătam contelui de Nesselrode că aș fi curios de a afla dacă cu chestia locașurilor sfinte ar lua sfârșit toate greutățile dintre Rusia și Turcia, sau dacă principele Mencikoff ar mai avea de adaos și alte pricini de nemulțumire. Cancelarul îmi răspunse că el nu știa că se mai fie și altele. Așa dar, pozitiv nu mai este nici o alta întrebare eu, pentru a înlătura neînțelegerile. — Nici una decât acele ce fac obiectul lucrărilor curente de cancelarie”¹¹.

Aceleași încredințări de pace sunt pe de altă parte făcute dea dreptul miniștrilor engleji prin ambasadorul rusesc din Londra. Baronul Brunnow este însărcinat a spune acestora că: „împăratul este stăpânit de statornică voință de a menține întregimea și neatârnamarea Impărăției Turcești, și că, în cazul când părerile sale s'ar schimba în aceasta privire, înaltul său stăpân ar fi cel dintâi a încunoștiința pe guvernul englez despre aceasta. Asigurați pe ministrii reginei în termenii cei mai pozitivi că scopurile împăratului sunt tot acele; că falsele vorbe la care au dat prilej sosirea princepelui Mencikoff în capitala

¹⁰ Ministrul Franței c. Generalul de Castelbajac ambasador la Petersburg. Depeșă din 21 Mart 1853, *Ibidem*, p. 51.

¹¹ Seymour c. Clarendon, 24 Martie 1853, Iasmund, *Aktenstücke zur orientalischen Frage*, I, N-ro LVII. Această depeșă nu se află reprodușă în *Doc. ren. Rom.*

otomană — ocuparea principatelor, mărirea teritoriului nostru în Asia, cererea ca numirea marelui patriarh de Constantinopole să ne fie dată nouă — nu numai că sunt exagerate, dar sunt chiar lipsite de orice temei; că într'un cuvânt, misiunea principelui Mencikoff nici odată n'au avut alt scop decât acela pe care a-ți fost însărcinați a-l aduce la cunoștința guvernului britanic"¹². Și asemenea asigurări nu sunt date numai confidențial prin mijlocirea ambasadorului, ci chiar oficial, prin note înmânate guvernului englez. „Maiestatea sa are fericirea de a se încredința că ideile sale se potrivesc cu acelea ale guvernului englez în cece privește combinațiile politice care ar fi să intervină atunci când în orient s'ar întâmpla o catastrofă, pe care Rusia are și ea interes ca și Anglia, dacă nu a o împiedeca, cel puțin a o îndepărta”¹³.

Pe când cabinetul de St. Petersburg căuta a adormi astfel ochiul veghetor al politicii engleze, principele Mancikoff în Constantinopole „se silea a dobândi dela Rifaat Pașa făgăduința că înainte de a-i face cunoscut scopul trimiterei și felul cererilor sale, Poarta să se îndatorească formal a nu destăinui nimica ambasadorilor Franței și Angliei”¹⁴.

Lucru în destul de neașteptat, Anglia este într'adevăr înșelată prin vorbele atât de pacinice ale Rusiei. Lordul Clarendon se rosteste în o depeșă din 23 Mart către Lordul Covley, ambasadorul Angliei la Viena „Guvernul Majestății Sale este plecat a pune încredere în împăratul Rusiei, dela care a primit atât de adesea asigurările cele mai solemne, că ar fi atât interesul cât și vroința sa de a menține împărăției otomană și că dacă ar încăpea vreo schimbare în această politică, Maiestatea sa n'ar întârzia a-i împărtași fără zăbavă asemenea hotărîre. Fiindcă până acuma nu ni s'a făcut nici un soi de încunoștiințare în această privire, apoi guvernul Maiestății Sale crede, până la dovada protivnică, că trimiterea principelui Mencikoff nu are un caracter amenințător pentru neatârarea și întregimea Porței”¹⁵.

Franța în deosebire de Anglia înțelese, cu o pătrundere minunată, scopul ambasadei principelui Mencikoff. Fiind de-a dreptul interesată în pricina care forma pretextul acestei ambasade, Franța trebuia să vegheze mai cu pătrundere la caracterul ce era să-l iee și la încurcăturile ce era să atragă. Văzând că

¹² Nesselrode c. Brunnov, 7, Aprilie 1853, *Doc. ren. Rom.*, II p. 63.

¹³ Memorandul rusesc din 3 Aprilie, anexă la depeșa lui Seymour către Clarendon, 21 April, *Ibidem* p. 81.

¹⁴ Colonelul Rose către Clarendon 31 Mart; lipsește în *Doc. ren. Rom.*

¹⁵ Clarendon către Covley, 23 Mart, Iasmund, 1. N-ro LIV. Documentele care lipsesc în colecția documetelor renașterii României le vom cita după alte colecții. Dealtmintrele aceleași idei sunt conținute în o depeșă a lui Clarendon c. Seymour din aceeași dată. *Doc. ren., Rom.* II, p. 57.

trimiterea principelui Mencikoff cade împreună cu pregătiri militare însemnate ale Rusiei la granițele Turciei, ministrul Franței, Drouyn de Lhuys, atrage luarea aminte a lordului Clarendon asupra încercărilor care s'ar putea naște în Orient prin misiunea principelui Mencikoff¹⁶, și în urma acestuia dă ordin flotei franceze de a pleca spre apele turcești.

Să vedem acuma ce făcea ambasadorul extraordinar al Rusiei în Constantinopole?

Cum vine în capitala Impărației Otomane el înfățișază scrisorile sale de creanță și face vizita de datorie marelui vizir, dar refuză de a îndeplini pe cea tot atât de îndatoritoare către ministerul treburilor streine, Fuad Pașa, pretinzând că el ar fi fost dușman politicei rusești și că nu vroiește să aibă aface cu dânsul. Această purtare neuzită face pe Fuad Pașa să-și deie dimisia, spre a nu pune pe Poartă în trista poziție de a suferi o insultă așa de grea. După ce se înfățișază într'o audiență la sultanul și pipăe tărâmul în toate părțile, văzând că nu poate dobândi dela Poartă făgăduința secretului, se hotărăște a da ființă cererilor sale prin o notă din 19 Aprilie. După ce se rostește în ea asupra miniștrilor sultanului în termeni cu totul necuviincioși, numindu-i „perfizi și înșelători” arată că împăratul, văzând nesiguranta făgăduințelor turcești, „s'au văzut siliți de a cere dela Poartă garanții pentru viitor și anume: 1) un firman lămuritor asupra cheii bisericei din Betleem și a privilegiilor bisericei grecești pe lăcașurile sfinte; 2) un ordin privitor la repararea cupolei templului Sf. Mormânt, reparare care să se facă sub privigherea patriarhului grecesc, fără amestecul vre unui alt cult; 3) *un sened sau o convenție pentru garantarea statului quo a privilegiilor confesiunii greco-rusești și a lăcașurilor sfinte posedate de dânsa. Ambasadorul trebuie cu acest prilej să aducă aminte ministrului treburilor streine, ceeace i-au arătat în mai multe rânduri: că Rusia nu cere dela Poartă concesiile politice; dorința sa este de a liniști conștiințele credincioșilor prin siguranța menținerii a ceeace este și s'au obicinuît până în zilele noastre*”¹⁷. Această notă dădea în sfârșit pe față scopurile Rusiei, pe care ea se silise atâta timp a le ținea ascunse de lumina zilei. Sultanul adună îndată marele sfat al împărației, care cu 42 voci contra 3 hotărăște a încuviința neîntârziat puncturile I și II din cererile Rusiei și a refuza numai decât pe cel de al III-lea. În 5 Mai sultanul iscălește două fimane din care unul orânduște ca cheea dată Latinilor dela biserica din Betleem să nu însemneze altceva decât un drept de trecere, nu însă și unul de stăpânire al acelu sanctuar, iar celălalt învoește ca să fie rezidită cupola

¹⁶ Drouyn de Lhuys către Walewsky ambasador la Londra 21 Februar Iasmund, N-ro XLVII.

¹⁷ Nota peincipelui Mencikoff din 19 Apr^{il} 1853 în Iasmund, I, No. LXIV.

bisericii Sf. Mormânt sub privigherea patriarhului grecesc. Aceste firmanse, care hotărau desăvârșit afacerea lăcașurilor sfinte — și anume în tocmai după cererile rusești, necunoscând cu totul drepturile Latinilor, de vreme ce Franța părăsise cu totul pretențiile sale, — fusese date după sfaturile ambasadorului englez, lordul Straford de Redcliffe, care spunea Turcilor: „Siliți-vă a despărți afacerea lăcașurilor sfinte de propunerile ulterioare a le Rusiei, ori care ar fi ele. Regulând acest punct, când principele Mencikoff va veni să facă propuneri noi, veți fi în totul liberi de a refuza să intrați în asemenea tocmești, dacă nu vi se va lămuri pe deplin felul, întinderea și temeiurile lor. Dacă ambasadorul rus ar fi autorizat a împinge lucrurile până la cele depe urmă margini, tot ar rămâne Porței puțința de a amâna consimțământul său, până ce se va fi sfătuit cu aliații săi, care au luat parte împreună cu Rusia la tratatul din 1841”¹⁸.

Turcia, ascultând de aceste înțelepte sfaturi, îndeplinise în totul cererile Rusiei privitoare la lăcașurile sfinte, și putea privi punctul al III-lea din nota lui Mencikoff ca o pretenție cu totul nouă; ea răspunse deci asupra acestuia în modul următor, pe cât de politicoasă pe atât și de hotărât: „Oricât de pretențioasă ar fi intențiile de care sunt însuflețite una către alta curțile rusești și turcești, totuși încheierea unui act asupra întrebărilor în chestiune, care prin urmările ei primejdioase ar nimici principiul fundamental al neatârării uneia din ele, este cu totul potrivnic dreptului internațional și de natură a ruina cu totul autoritatea Porței. Aceste fiind mai presus de îndoială grelele urmări ale unei asemenea stipulații, mobilele legiuite care împing pe Poartă a o refuza nu ar putea fi tăgăduite de nimene, și cu atât mai puțin de Majestatea Sa Împăratul, a căruia iubire de dreptate este cunoscută de întreaga lume”¹⁹. Mencikoff atunci amenință pe Turci cu ruperea relațiilor diplomatice; aceștia stăruiesc însă în refuzul lor și ambasadorul rusesc părăsește Constantinopolul.

Rușii nu lepădă speranța de a îndupleca pe Turci nici chiar după aceasta. Ei urmează negocierile înainte prin depeșă, și contele de Nesselrode trimite lui Reschid-pașa în 31 Mai o nouă misivă, stăruiind într'un mod foarte călduros, ca sultanul să iscălească proiectul de notă pe care Mencikoff îl lăsase în mâinile sale, la părăsirea capitalei, și prin care proiect Turcii se obligau față cu Rusia la împlinirea aceluiași condiții pe care le conținea și tratatul refuzat de dânsii. Turcii se împotrivesc cu aceeași statornicie, încât și aceste depe urmă încercări ale Rusiei rămân zadarnice.

¹⁸ Straford de Redcliffe către Clarendon în Forcade, *Histoire des causes de la guerre d'Orient*, p. 86.

¹⁹ Rifaat Pașa c. Mencikoff, 10 Mai. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 86.

Tratatul propus Turciei era următorul : „In scopul de a face să înceteze pentru totdeauna toate pricinile de neînțelegere, toate îndoelile și toate reclamațiile privitoare la drepturile și privilegiile care au fost încuviințate și asigurate prin vechii împărați otomani locuitorilor Moldovei, ai Valahiei și Serbiei care, ca și deosebitele alte nații creștine din Impărăția Turcească se închină la religia greco-rusească s'au stipulat prin convenția de față următoarele condiții : religia grecească va fi întotdeauna proteguită în toate bisericile ; reprezentanții curții imperiale vor avea dreptul ca și în trecut de a da ordin bisericilor atât din Constantinopole cât și din alte locuri și orașe, precum și persoanelor bisericesti, și aceste sfaturi, venind din partea unui guvern vecin și amic, vor fi bine primite”²⁰.

Acest proiect fu schimbat, întors și sucit în deosebite rânduri : în esența lui rămase însă același : *protectoratul Rusiei asupra creștinilor ortodoxi din Impărăția Muzulmană* ; căci altfel nu se putea pretinde că pentru a se asigura Creștinilor ritului răsăritean stăpânirea a câtor-va lăcașuri sfinte, era de neapărată nevoie ai pune pe aceștia, în toată întinderea împărăției otomane sub o protecție, prin care autoritatea morală a împăratului rusec ar fi înlăturat cu totul autoritatea de drept ce se cuvinea sultanului ? Un asemenea protectorat nu putea fi primit de Turci sub nici un cuvânt, dacă vroiau să mai păstreze măcar o umbră de neatârnavă. Și într'adevăr pretenția Rusiei nu însemna mai puțin decât înstrăinarea autorității politice a sultanului asupra 10—12 milioane din supușii săi. Cu toate că Rușii pretindeau că prin acel tratat ei nu cereau nici un drept politic, ci numai cât liniștirea conștiinței coreligionarilor lor, în realitate acest scut religios ascundea un protectorat politic. Căci în ce se întrupează autoritatea politică dacă nu în supunere și ascultare ? Marea majoritate a supușilor sultanului erau să asculte de acuma înainte de sigur mai mult de șeful lor religios care nu mai era patriarhul grecesc, ci țarul Rușilor, decât acel politic, sultanul Turcilor, căci este în natura simțământului religios de a fi cel mai supus, cel mai ascultător. Prin urmare atunci când din conflictul datoriilor erau să se nască o luptă într'o religie și puterea lumească, între cererile Dumnezeirii și acele ale Cesarului, fără îndoială că acele ale Dumnezeirii erau să treacă înainte, — și Cesarul aice era sultanul, iar țarul Rușilor era Dumnezeu !

Apoi este de observat că demnitarii bisericii grecești sunt în același timp și magistrați civili. Rusia deci „ordonând persoanelor bisericesti” ordona tot odată unor magistrați ai sultanului. In sfârșit ea cere menținerea statului quo

²⁰ *Correspondance respecting the rights and privileges of the latin and greek churches in Turkey* No. 153. Reproduș și de *Doc. ren. Rom.* II, p. 74.

în constituția bisericească a Grecilor. Această constituție era însă plină de rele, mai ales în cece privește amestecul clerului în treburile civile. Dacă respectarea statului quo în această privire ar fi căpătat autoritatea unei convenții internaționale, orice speranță de îndreptare ar fi fost pierdută, și când abuzurile ar fi fost așa de strigătoare încât să nevoiască numai decât o reformă, Creștinii împărăției turcești ar fi trebuit să îndrepte cererile lor, nu către guvernul sultanului, ci către împărăția Rusească. Rusia invocă, în sprijinul pretențiilor sale, tratatele mai vechi încheiate cu Turcia. Dintre aceste, este de observat că prin tratatul dela Cainargi, Poarta „făgăduiește a protegui în mod statornic religia creștină și bisericile acestuia, și dă voe miniștrilor curței imperiale a Rusiei, de a face în toate ocaziile reprezentării atât în favoarea bisericii celei noi din Constantinopole cât și pentru acei ce o servesc”. Făgăduința cea *generală* era dată din liberă înboldire a Porței și nu o lega către Rusia; cealaltă care cuprindea o adevărată îndatorire către această putere, era *specială*, și se referia la o singură biserică din Constantinopole, care se punea prin tratat sub protecția Rusiei.

Și dacă admitem chiar că făgăduința cea generală, făcută de Poartă Rusiei, însemna un drept de protecție al acesteia din urmă, atunci ce nevoie avea ea de un tratat nou asupra acestei protecții, întru cât n'avea decât să ceară îndeplinirea celui vechiu? ²¹. Era vederat că Rusia nu privea ca îndestulătoare garanția generală a tratatului de Kainargi, că ea vroia să întindă dreptul său special de protecție, dela una la toate bisericile creștine din Împărăția Mahometană; dela servitorii acestei biserici la tot clerul, ba la toți Creștinii supuși ai Sultanului; dela un așezământ religios la protegurea religiunii însăși. Rusia opunea în sfârșit că și Franța încheiese în timpurile de mai înainte capitulații în scopul de a protegui pe coreligionarii săi. Aceasta era adevărat. Deosebirea cea nemăsurată constă însă în aceea că pe când capitulațiile Franței protegeau pe *supușii săi*, tratatul pretins de Rusia era să proteguiască pe *supușii sultanului*!

Pentru a vedea cât de stranie era cererea Rusiei, n'avem de cât să ne închipuim același relațiuni, schimbând actorii. Ce s'ar fi zis în Europa, dacă Franța sau Austria ar fi cerut dela Marea Britanie o garanție pentru protegiuirea și buna tratare a clerului catolic în Anglia? Ce s'ar fi zis dacă regina Angliei ar fi cerut aceleași garanții pentru protestanții Franței? Ce ar fi zis în sfârșit chiar Rusia dacă și Turcia, la rândul ei, ar fi cerut protecția Muzulmanilor din împărăția rusească?

²¹ Asupra modului cum Rusia interpreta stipulațiile privitoare la protegurea religiei din tratatul dela Cuciuc-Cainargi vezi Nessrode c. Kisseleff, 3 August 1853 în Iasmund, I, No. C. Asupra interpretării Porței, protestul ei contra ocupării principatelor 14 Iulie 1853, *ibidem*, No. CII.

Rusia, prin protecția ei, caută să dobândească o înrăurire precumpenitoare asupra hotărîrilor Porței, înlăturând orice altă înrăurire și să-și asigureze astfel mijloacele, dacă nu spre a grăbi peirea Turciei, cel puțin spre a o împedica în desvoltarea ei și spre a-și asigura triumful intereselor sale la întâmplarea unei catastrofe. Pentru a întrebuița energicele cuvinte ale Lordului Straford Redcliffe, „nu se cerea Turciei amputarea unui mădular, ci introducerea otrăvei în tot trupul ei”²².

Dacă privim acuma la modul cum Mencikoff caută să si-lească pe Turci la primirea acestor condiții, îl găsim și pe acesta tot așa de curios ca și condițiile însăși. Sultanul anume ar fi dator împăratului o reparațiune pentru „ofensa cea mai grea ce-i făcuse, opunând neconținut tendințelor sale atât de prietenoase și de pline de mărinimie, o neîncredere fără temei și un refuz neîndreptățit”²³. Stranie procedare! Rusia vroia să dobândească dela Turci lucruri cu neputință de încuviințat, și dacă aceștia refuzau, ea pretindea că împăratul a fost ofensat și cerea dela Turci aceleași lucruri, sub o altă formă, pentru repararea ofensei.

Adevăratul țel al misiunii lui Mencikoff ajungând la cunoștința Angliei, desamăgirea acestuia asupra curățeniei politicei Rusiei, și a prețului ce se putea pune pe făgăduințele ei trebui să fie atât de mare, în cât în cele dintâi momente, lordul Clarendon nu voi să creadă că cererile principelui Mencikoff să fi fost încuviințate de guvernul său. În 16 Mai el scrisese către ambasadorul englez din Petersburg: „Guvernul Maiestății Sale se găsea deci pus în necesitatea, sau de a crede că principele Mencikoff întrecuse însărcinările sale, sau să pună în îndoială încredințările ce primise”²⁴. Totuși la urma urmelor, cabinetul englez trebui să se convingă că a doua alternativă era cea adevărată. Indignat de purtarea Rusiei, el trimite la 31 Mai o lungă depeșă Hamilton Seymour în care, luând în cercetare întreaga corespondență a ambasadorului, îi arată că dela 8 Ianuarie până la 19 Mai contele de Nesselrode susținuse în 15 rânduri, că singurul scop al misiunii principelui Mencikoff, ar fi regularea chestiunii lăcașurilor sfinte, și acuma cuvântul dat de 15 ori rămânea de greș²⁵. Pentru ca ministerul englez să nu creadă cumva că poate ar fi fost rău slujit de ambasadorul său, acesta îi răspunde prin următoarele cuvinte, care sunt cel mai minunat comentariu al felului politicei rusești: „Pot să asigur pe excelența Voastră că am simțit o mare ușurare când am auzit că, deși raporturile mele au făcut să se înșele guvernul Maiestății sale a-

²² Straford de Redcliffe c. Clarendon, 22 Mai Iasmund, I, No. LXXIV.

²³ Nesselrode c. Reschid-pașa, 31 Mai, *Doc. ren. Rom*, II, p. 104.

²⁴ Clarendon c. Seymour, în *Correspondance respecting the rights and privileges of latin and greck Churches in the Turkey*, I, No. 176.

²⁵ Clarendon c. Seymour *Correspondance*, I, No. 195.

supra scopurilor în privirea Turciei, nici o greșală nu-mi poate fi pusă în socoteală. Aș fi pus să mă înșel asupra cuvintelor și asigurărilor domnului de Nesselrode, dacă mi-ar fost date numai odată; dar cu greu își va putea cineva închipui că aș fi putut să mă înșel asupra înțelesului protestărilor sale, repetate fără încetare, și ipoteza înșelării mele divine cu neputință, când se vede că șirul de arătări, făcut trimisului britanic de către cabinetul rusesc, este reprodus în întregul său secretarului de stat al afacerilor streine a Maiestății Sale, prin ambasadorul rusesc din Londra. Totuși trebuie să mărturisesc Excelenței Voastre, că merit toată ocară ce se cuvine unei încrederi depline dată unor asigurări solemne, și că au fost pe atâta nenorocirea cât și datoria mea de a arăta guvernului Maiestății Sale crezământul ce-l punem în asemenea asigurări²⁶. Lucru mai curios este că chiar ambasadorul rusesc din Londra nu știa adevărata stare a lucrurilor; că el fusese însuși ținut de cabinetul său pentru a putea mai bine convinge pe Englezi în necunoștință.

Onestitate și politică nu se împacă totdeauna una cu alta. Totuși este o măsură în toate; prin urmare și în gradul până unde cerințele onoarei pot fi desprețuite.

Războiul trebuia deci să înceapă, și împăratul Neculai, pentru a îndreptății ocuparea principatelor, care urmează curând după aceea, publică în 26 Iunie un manifest, în care religia creștină joacă un rol atât de mare, în cât ar părea că pornește dela un patriarh, dacă scopul pentru care fusese dat — îndreptățirea unui război — nu ar fi arătat că este lucrarea unui împărat. El începe prin a spune că „iubiților și credincioșilor noștri supuși le este cunoscut că din timpurile cele mai vechi, glorioșii noștri antecesori au jurat a apăra credința ortodoxă”, și sfârșește zicând că: „plin de încredere în mâna sa cea a tot puternică, vom păși la luptă pentru protejarea credinței ortodoxe”. Mai adaugă împăratul că „prin ocuparea principatelor nu este scopul nostru de a începe războiul, ci numai cât a ne asigura o garanție care să ne răspundă pentru restatornicirea drepturilor noastre”²⁷.

Fiind-că acuma au sosit momentul când arătăm în toate amănunțimile interesul Rusiei de a se întinde în Răsărit, precum și acel al celorlalte puteri de a i se opune, apoi înainte de a merge mai departe, să aruncăm o ochire asupra acestor lincamente generale a le politicei europene.

2. CHESTIA ORIENTALĂ. INTERESELE PUTERILOR

Interesele rusești. — Intrebarea asupra căreia avem să îndreptăm acuma cercetările noastre este una din cele mai grele

²⁶ Seymour c. Clarendon *Correspondance*, I, No 268.

²⁷ Manifestul împăratului de Rusia 26 Iunie. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 145.

ce au avut vre-odată de deslegat politica europeană, pentru că dela dânsa atârnă în mare parte soarta viitoare a Europei, și prin urmare aceea a lumii întregi. Este întrebarea care a frământat atât de adânc lumea europeană și care schimbându-se cum puteau, neliniștește și astăzi încă mințile bătrânului continent. Ea este cunoscută sub numele de *chestiunea orientală*. Înțelesul ei este următorul :

Impărăția turcească merge spre peirea ei, cel puțin în Europa, și este vorba cu ce poate fi înlocuită? Rusia în mersul ei propășitor spre Constantinopole, pare a fi moștenitorul firesc al coroanei sultanului. Peninsula Balcanică ²⁸ cuprinde însă popoare care de și de neamuri deosebite, se temeau de atare împrejurare ca de primejdia cea mai cumplită ce putea veni asupra lor. Acest element de rezistență contra cotropirei rusești, își găsea un sprijin foarte puternic în Apusul Europei, îngrijită și ea de a lăsa să cadă peninsula Balcanului în mâinile Rușilor. Anglia, Franța se temeau pentru Marea Neagră și predomnirea în Mediterană; Austria pentru gurile Dunării.

Intr'un cuvânt chestia orientală era pe atunci și tot așa a rămas până astăzi *rivalitatea Rusiei și a Europei apusene, de la stăpânirea peninsulei balcanice*.

La începutul istoriei moderne, Turcii punând mâna pe Impărăția Bizantină, împiedică de o cam dată pe Ruși a se întinde spre aceste părți, către care se simțiau atrași de clima cea dulce și locurile încântătoare, care contrastau într'un mod atât de pronunțat cu locuințele lor geroase și pustii. Principele Sviatoslav, spune în 972, ambasadurilor ce venise să negocieze pacea: „nici odată nu vom putea părăsi o țară așa de frumoasă” ²⁹. Cu desvoltarea vieții lor politice, Rușii însă nu întârziară a se convinge că și alte interese, decât acelea de a se încălzi la un soare arzător, trebuia să dea un mare preț cuceririi Constantinopolei, și ei întreprinseră șirul de războaie pe care le-am întâlnit până aci. Pentru a înțelege ce soi de interes împingea pe Ruși într'acolo, trebuie să aruncăm o privire generală asupra pricinilor întinderii împărăției rusești.

Rusia este împărăția cea mai mare din lume, și ea a ajuns astfel prin o neconținută lățire, căci la început era departe de a fi așa de întinsă. Creșterea ei se făcu în două direcțiuni: spre răsărit în Asia, spre Sud și apus în Europa.

Țările asiatice, ce veniau în atingere cu granițele sale, erau înlocuite de popoare nomade ce trăiau numai din prădăciunile periodice ale stăpânirilor rusești. Rusia trebuia să caute

²⁸ Intindem această denumire geografică, deși impropriu, și asupra țărilor române de dincoace de Dunăre.

²⁹ M. Anagnosti. *Les idées de la Révolution et les affaires d'orient*. Paris 1841, p. 229.

a scăpa de ele, și care era mijlocul pentru a ajunge la acest scop? Ea nu putea ridica un zid ca Chinezii, căci era prea costisitor; nu putea nici păzi țara prin un cordon militar, fiind granițele sale prea întinse. Prin urmare singurul mijloc ce-i rămânea era cucerirea țărilor ce slujiau de lăcaș și de cuib jefuitorilor ei. Țara cucerită devenind rusescă, partea cea mai liniștită a populației se așeza; turburătorii se retrăgeau în o parte de loc mai îndepărtat, de unde începeau iarăși a preda fosta lor patrie, ce se bucura acum de o organizare și o liniște, care îi înlesnea înavuțirea. Rușii deci, spre a apăra noua lor provincie, trebuiau să supună țările tot mai departe, până ce ar fi întâlnit o țară care să înfățișeze destule garanții de bună vecinătate³⁰. De aceea ea se tot întinde și ajunge acum la marginile Chinei și la granițele Indiilor engleze.

În spre Europa întinderea Rusiei, tot așa de neapărată, are cu totul alte mobile. Aice nu locuiesc națiuni barbare și prăditoare. Poporația țărilor limitrofe este din potrivă liniștită și dedată la îndeletniciri pașnice, mai ales la agricultură. Trebuie astfel amintit că pe la începutul veacului al XVIII-lea Rusia era mărginită numai cât în centrul acelei țări pe care o ocupă astăzi. În spre apus Svedia stăpânea Finlanda și provinciile Baltice: Estonia, Livonia, Carelia și Ingria, care despărțeau pe Rusia de marea Baltică. Polonia se întindea până lângă Kiev și la malurile Niprului, iar în spre sud, Tătarii împiedecau atingerea Rușilor cu marea Neagră și cu marea Caspică. Rusia era un corp mare, dar cu mâinile și picioarele legate iar care semăna paralizat, neputând arăta lumii puterea de viața lăuntrică ce îl însuflețea. Sufletul popoarelor este marea și fiecare dintre ele e cu atâta mai puternic cu cât poate dispune mai cu înbelșugare de acest element dătător de viață. Oceanul este sufletul pământului, pe care-l resfrânge în vecinica lui mișcare, și pentru ca un popor să poată răsufla și să nu fie înăbușit, îi trebuie numai decât o deschidere spre ocean. Pe atunci nu numai că acea deschidere lipsia Rusiei; dar ea era chiar împiedecată de a se atinge cu mările cele mai apropiate de dânsa. Ea stăpânea nu e vorbă, Marea Albă; dar aceasta nu-i era de folos, din pricina ghieturilor sale. Dacă Rusia nu vroia să piardă din lipsă de răsuflare, trebuia cu orice preț să-și deschidă un drum în spre Marea, și că Petru ia simțit aceasta, iată vecinicul său merit și titlul cel mai mândru al gloriei sale. Am văzut aiurea silințele și luptele sale pentru a-și deschide drumul înspre cele trei mări ce se învecinau cu împărăția sa, și politica lui fu ur-

³⁰ Mackensie Wallace. *La Russie*, ouvrage traduit de l'anglais par Henri Bellenger, Paris, 1877, II, p. 400: „Après bien des années d'expérience les Russes arrivèrent à la conviction que le seul moyen efficace de prévenir ces incursions était de conquérir les tribus adonnées à la maraude“

mată cu statornicie de toți urmașii săi, care, cu cât propășia Statul rusec, se convingeau cât mai deplin de neajunsul ce-l omorător al așezării sale geografice.

După ce ajunse Rusia a se întinde pe coastele mărilor sale ea se convinse în curând că tot nu dobândise deplina libertate, cât timp strâmtoarele ce închid două din aceste mări nu ar fi în stăpânirea sa. Marea Neagră și cea Baltică ajunseser niște lacuri rusești aproape ca și Marea Caspică; dar de și erau rusești tot nu erau decât niște lacuri; unul din ele închis firește din toate părțile; celelalte deschise numai atunci, când țările, stăpâne strâmtoarelor, trăiau cu dânsa în bună înțelegere. Danemarca însă, proprietara Sundului și a celorlalte strâmtoare, fiind o țară mică, putea mai ușor fi îndatorată de Rusia a-i lăsa libera străbateră prin trecătorile sale. Turcia din potrivă, putere mare și dușmană Rusiei, opunea în totdeauna cea mai deplină rea voință la trecerea corăbiilor rusești prin Bosfor și Dardanele, așa că Rusia fu nevoită, în fiecare tratat, a stipula din nou pentru dânsa dreptul de trecere prin numitele strâmtoare. Era deci firesc lucru pentru Rusia, care căuta să-și deschidă drumul în spre Mediterana, ca să se siliască a nu mai atârna, în plutirea pe mările Turciei, dela bunul plac al acesteia, și să se desfacă de un portar, ce adesea nu lasă pe stăpânul său să iasă din casă.

Iată pricina de căpetenie care împinse pe Ruși, a se apropia neconținut de Constantinople în speranța nemărturisită, dar nu mai puțin reală, de a pune odată mâna pe dânsa³¹. Așa dar nu este chiar orașul Constantinople ținta politice rusești ci strimtoarelor ce acest oraș dominează. Deaceea cuvântul cel vestit al lui Napoleon cel Mare: „Constantinople este stăpânirea lumii”, nu are pentru cugetarea rece nici un înțeles. De altfel dacă ar fi adevărat, de mult timp Turcii ar fi trebuit să fie stăpânii pământului.

Acest mare interes al Rusiei este sprijinit și de altele, care lucrează în același sens și o atrage tot mai puternic în spre sud; anume de comunitatea sa de origine cu cele mai multe popoare din peninsula Balcanului, și de identitatea sa de religie cu toate aceste popare. Un număr însemnat din ele este de viță slavă fie ca sânge, fie ca Bulgarii numai ca limbă și Rușii tind să-i cotopească în imensitatea împărăției lor. În timpurile mai vechi toate popoarele peninsulei Balcanului, chiar Românii și Grecii, vedeau în Ruși protegitorii lor firești și apărătorii lor. Mai târziu însă, când se destăinuiră adevăratele ținte ale Rusiei asupra

³¹ Consultă asupra acestui punct important: Mackenzie Wallace, II, p. 408, *Die orientalische d. i. russische Frage* Hamburg, 1843, p. 35. Anagnosti, p. 236. Arthur von Kelenfoldy, *Die Verhältnisse im Orient und in den Donaufürstenthümern*, Leipzig, 1863, p. 26. *Der russisch-türkische Streit und der Widerstand Europas gegen die russische Politik*, Pest, 1854, p. 11. Ceva deosebit în apreciere este Ficquelmont, *Russlands Politik und die Donaufürstenthümer*, Wien, 1856, p. 30.

lor, acele simpatii se răciră și fură înlocuite prin o îndepărtare tot mai rostită care se prefăcu cu încetul în un simțământ de respingere, din ce în ce mai neîmpăcat, în contra celor ce se dădeau drept apărătorii lor.

Poziția noastră, a Românilor este cu atât mai grea, cu cât, interpuși între Rusia și popoarele slave dela sud cu care ea ar avea să se poată atinge de a dreptul noi o împiedecăm de a îndeplini acest avânt al inimei ei. Și această poziție așa de periculoasă este încă sporită prin așezarea geografică — a noastră a Românilor din România liberă. Pe când Carpații înalță piscurile lor neumblate, și ne despart de rămășița neamului nostru din Transilvania, din spre Impărăția Rusească nu ne apără nici un deal, nici un colnic, ci acelaș șes se întinde neîntrerupt dela Marea Inghetată până în munții Balcanului. Suntem așezați în sfera firească de întindere a popoarelor slavone, suntem expuși la pericolul de a fi luați înainte de uriașa minge de omăt ce se rostogolește dela cercul polar, mergând cu o reperiune tot mai amenințătoare spre țărnicurile mării Mediterane.

Dacă adăugim la aceste năzuința după întindere care e cu atât mai cuprinzătoare cu cât organismul e mai puternic, atunci vom înțelege de unde provine dorința Rusiei de a cuprinde partea sud-estică a Europei. *)

Apusul față cu tendințele rusești. — După ce am arătat interesele și tendințele cotropitoare ale Rusiei, să trecem acuma la expunerea stărei Europei de atunci față cu niște asemenea năzuinți. Dar chiar aici trebuie să observăm că pe când opoziția Europei trebuie să schimbe puterile ce iau parte la ea după interesele momentului, tendința de cotropire a Rusiei rămâne una și neschimbată. Câți mai mulți sorti are ea deci de a izbuti decât de a fi înfrântă de schimbătoarea politică a Apusului?

Pe la anul ce ne preocupă, 1853, Rusia devenise amenințătoare pentru liniștea și desvoltarea celorlalte țări europene. Ceea ce fusese odinioară Carol al V-lea și Napoleon cel Mare pentru Europa, devenise acuma Rusia, cu deosebire numai că altă dată primejdia venia din partea unor individualități și că acuma ea pornia dela un popor. Amenințarea ce fusese mai înainte trecătoare se prefăcea acuma în una permanentă. Cu cât mai mult deci trebuiau țările europene să se impună curentului rusesc, când ele vedeau într'însul, nu avântul momentan a unui gust de cucerire, ci această tendință însăși sistematizează, și îmbrăcând forma unui principiu statornic și neînduplecat. Ideea echilibrului European nu era deci o zadarnică închipuire a visătorilor politici; ea era chiar expresia nevoiei celei mai simțite a Europei, păstrarea neatârării ei, a luminei și a civilizației sale. Datoria cea mai înaltă se întrupa într'însa

*) N. R. Acest pasagiul a fost scris de A. D. Xenopol în anii 1914-1916, deci înainte de a se face unirea țărilor române.

aceea de a păzi neatinsă comoara de gândiri și de simțiminte moștenită dela generațiile de mai înainte, și pentru care partea cea mai nobilă a omenirii jertfise cele mai scumpe bunuri ale traiului său. Era într'un cuvânt apărarea existenței ei în contra unei cotoștiri amenințătoare.

Afară însă de acest interes general, mai erau și altele speciale, care sunt cu atât mai însemnate, cu cât ele hotărîră puterile apusene la împotrivire; căci popoarele ca și indivizii sunt astfel făcute, încât să se miște mult mai ușor pentru un interes mai mic, dar nemijlocit, decât pentru unul mare și îndepărtat. Aceste interese mai speciale erau acele comerciale.

Dintre toate țările Europei, Anglia și Franța făceau un comerț mai întins cu țările turcești. Pe acel timp (1852) comerțul Angliei se suia, import și export, la vr'o 600.000.000 franci, afară de transitul prin Egipt către India, care urca comerțul total al Angliei cu țările turcești, aproape la un miliard. Acel al Franței, însemnat cu deosebire prin exportul său, se ridica aproape la 750.000.000 de franci³². Interesele Franței și ale Angliei erau aceleași, și deci politica lor trebuia să fie aceeași. Ambele aveau de apărut niște daraveri bănești de o mare însemnătate și trebuiau deci să se opune cu puteri unite politice rusești care amenința desfășurarea lor. Primejdia pentru dănsesele era următoarele: dacă Rusia pune mâna pe strămtorile turcești și poate chiar și pe Egipt, atunci introducând ea în aceste părți sistemul prohibitiv, nimicind prin o singură lovitură tot comerțul anglo-francez, înlocuindu-l cu al ei.

Pe lângă acest pericol, care amenința pe Franța cât și Anglia, mai erau și altele cari priviau numai cât interesele engleze. Această țară se mai temea ca Rusia punând stăpânire pe Egipt și pe Turcia asiatică, să nu-i împiedece comunicarea ei cu India, isvorul cel mai mănos al bogăției sale, cu atât mai mult că poporul englez era neliniștit și de propășirea Rusiei în Asia centrală, a cărei țintă nu putea fi, după Englezi, decât surparea puterii lor în Indii.

Italia pe atunci frământată de dorința unirii, domnită de mai multe dinastii dușmane una alteia, nu putea urma în privirea Orientului o politică susținută, și de aceea participarea ei la războiul Crimeei nu avu atâta în vedere restatornicirea unor interese trecute, cât îngrijirea de altele viitoare.

Austria nu putea să învoiască prea marea întindere a Rusiei în Orient din alte motive. Pentru a ajunge la Constantinopole trebuia ca Rusia să pună mâna pe țările române, pe care l'am văzut că fusese totdeauna combătut de Austria cu cea depe urmă stăruință, ca unul ce putea deveni periculos pentru dânsa. Prin această întindere Rusia devenia vecină ne-

³² G. Fr. Kolb *Handbuch der vergleichenden Statistik* 1855. Leipzig.

mijlocită a Austriei și pe la sud, putând da mâna cu Români din Transilvania și cu Slavii din sudul Impărăției Austriece. Apoi Rusia punând prin pacea de Adrianopole (1829), stăpânire pe gurile Dunării, se folosise de această împrejurare pentru a îngreui tot mai tare plutirea pe acest fluviu. Ea nu îngrijise pentru curățirea albiei Sulinei, înființase o carantină la gurile fluviului și supunea toate corăbiile ce treceau prin ele la niște orânduirii foarte împovărătoare, încât comerțul ce Austria îl făcea prin artera Dunării amenința să decadă din ce în ce mai tare³³. Ce era însă să se întâmple dacă Rusia era să ajungă stăpâna netăgăduită a împărăției turcești? Era să fie nimic și comerțul cel însemnat al Austriei cu această împărăție, care se ridica în 1850 la 70.000.000 de franci³⁴.

Prusia nu avea un interes așa de nemijlocit în chestiunea orientală, și celelalte țări germane erau prea mici și neînsemnate pentru a putea ridica și ele glasul lor. În genere vorbind, Germania, ruptă în o mulțime de părți, nu putea juca un rol precumpănitor în această însemnată întrebare. Ea era deprinsă a fi împilată; toate arterele cele mari ale comerțului ei erau în mâinile străinilor: Olandezii le închideau Rinul, Englezii prin Helgoland, Elba; Danezii, marea Baltică³⁵. Cum putea ea împiedeca pe Ruși de a închide acuma și Dunărea, când statul cel mai puternic, Prusia, era deprins de sute de ani a nu avea în politică altă voință decât aceea a cabinetului de Petersburg? Cu cât Prusia prinde mai târziu la putere, cu atâta ea se emancipează de sub epitropia rusească. De când au ajuns a realiza unitatea Germaniei și se vedea în fruntea a mai multor milioane de baionete, ea se vede silită a apăra interesele ei, care sunt, în privirea Dunării, identice cu ale Austriei³⁶. Devenind tot mai neatârnată în politica ei orientală, în curând va vroi să dicteze și aici precum s'au deprins a dicta aiurea, și un război va trebui numai decât, mai curând sau mai târziu, să pună un capăt bunei înțelegeri ce au predominat până acuma între aceste două State.

Turcia și principatele române. — Să vedem acum care era starea acelei împărății, ce era aruncată, ca mărul discordiei, între Rusia și popoarele apusene. Această împărăție mergea

³³ *Die orientalische d. i. russische Frage* p. 65.

³⁴ Joseph Hain, *Handbuch der Statistik der oesterreichischen Kaiserstaates*. Wien 1853, II, p. 522.

³⁵ *Die orientalische d. i. russische Frage*, p. 65. Kelenföldy, p. 22.

³⁶ Drouyn de Lhuis către generalul de Castelbajac 15 Iunie 1853, *Doc. ren. Rom.* II, p. 128. „L'Allemagne a une trop grande intelligence de ses intérêts pour accepter facilement l'éventualité de la possession du bas Danube, qu'elle considère avec raison comme une de ses voies commerciales, par un grand Etat qui pourrait lui fermer le débouché”.

spre stângerea ei, și toate silințele, atât ale sale proprii cât și acelea ale puterilor Europei, nu puteau decât cel mult să întârzie căderea ei, dar nu să o oprească. Răul de căpetenie, ce o săpa fără încetare, era dușmănia tot mai fățișă între populația creștină și cea musulmană. Turcii nu puteau uita că sunt învingători și că creștinii sunt supușii lor; apoi acești supuși, fiind de o altă religie decât aceea a lui Mahomed, ei îi priveau ca pe niște ființi de jos, care nu erau vrednice a se bucura de alte drepturi, decât de acele ce stăpânii lor se îndurau să le încuviințeze. Numai Impărăția Turcească mai făcea în Europa o deosebire între cuceritori și cuceriiți; numai în ea se mai aflau două clase suprapuse ale societății, ce nu puteau a se contopi nici într'un chip, fiind despărțite prin rasă, religie, credinți și obiceiuri. Pentru un Muzulman, ghiaurul nu însemna nimica; averea lui, chiar viața lui erau o jucărie în mâinile sale, și adeseori regimul cel cu totul arbitrar al poporului domnitor împingea pe supuși la răscoală. De când Rușii se apropiase de peninsula Balcanului, gințile de aici își îndreptară către dânșii speranțele lor de scăpare. Unele din ele se lepădară apoi de aceste așteptări, văzându-se înșelate; cele mai multe însă, Slavonii, vedeau tot în Rusia îngerul mântuitor al suferințelor lor, și priviau deci orice încercare de a susține Turcia, ca un act de dușmănie înotriva lor. Și cu toate aceste țările Apusului trebuiau să sprijine pe Turci și să caute a susține împărăția lor; căci ele nu găsiu alt mijloc mai potrivit de a scăpa Orientul de o stăpânire exclusivă, decât acela de a-l menține, cât se va putea mai mult, în starea în care se afla. Intregimea Impărăției Otomane deveni astfel maxima conducătoare în politica statelor apusene, și ele trebuiau să privească de dușmani, nu numai pe Rusia, dar și pe popoarele acelea din peninsula Balcanului, cari cereau emanciparea lor de sub jugul turcesc. Din această pricină proveniră toate încurcăturile politice orientale. Rusia, care protegia popoarele creștine înotriva asupririlor turcești, era privită ca apărătoarea intereselor umanitare; Apusul, care susținea pe Turci și barbariile lor, păreau că-i sprijine numai pentru niște interese egoistice. Rolurile se schimbaseră cu totul: Rusia, stat absolut mai înapoiat era apostolul libertății și a omeniei; țările apusene, vetrele luminii și ale culturii, deveniau uneltele arbitrarului. Nu e vorbă că aceste din urmă stăruiau pe cât puteau pe lângă Turci, ca să mai îndrepte corupția înspăimântătoare a administrației lor și să recunoască și Creștinilor o stare mai puțin impilată; dar silințele lor erau zadarnice. Sultanul și dregătorii turci cei înalți, însuflețiți de luminile civilizației și îmboldiți fără încetare de agenții puterilor apusene, proclamau neconținut principii mai umanitare; dar aplicarea lor întâlnea greutăți și chiar piedici neînălăturabile, întrucât schimbarea sistemului nu se putea aștepta decât dela o schimbare a minții

poporului turcesc, și aceasta era peste putință de ajuns, din pricina rasei inferioare³⁷ în care această minte eră implântată.

Ca toate faptele istorice și acestea erau neapărate, fatale. În zadar s'ar fi susținut cutare sau cutare mod de rezolvire a chestiunii orientale, după cum s'au încercat să o facă mai mulți publiciști ai acestui timp. Turcii trebuiau să stăruiască în barbaria lor; Rușii să caute a înainta, și popoarele apusene să li se opună. Pentru a hotărî într'un fel niște tendințe atât de contrazicătoare, trebuia alergat la mijlocul cel de pe urmă ce rămâne popoarelor, când toate celelalte au dat de greș — la război, care și începu de fapt prin intrarea Rușilor în principate în 3 Iulie 1853.

Rușii, cum am văzut, pretindeau că, deși ei au încălcat granițele Impărăției Otomane, n'au înțeles prin aceasta a porni cu războiul asupra Porții; că ei ar fi vrut numai prin o astfel de măsură să constrângă Poarta a se supune dreptelor lor cereri, iar pe de alta ar fi fost provocați la o asemenea, prin apropierea amenințătoare a flotelor anglo-franceze de strămtorea Dardanelelor³⁸).

Că aceasta era numai cât un meșteșug, se poate vedea foarte lesne; nu era nici cea mai mică asemănare între așezarea flotelor apusene în Besica-Bai și cea a oștilor rusești în principate. Aceste flote aveau într'adevăr dreptul de a staționa în acel port, ca în oricare altul de pe marea Mediterană. Prin arătarea lor în acele ape nu se înfrângea nici un tratat, nu se încălca niciun teritoriu, nu se lovia în niciun principiu de drept public; neatârănarea împărăției otomane nu era amenințată, și Rusiei nu se da niciun motiv de supărare. Din contră ocuparea principatelor de către Rusia era o încălcare viderată a stăpânirilor sultanului și a tratatelor care regulau soarta acelor două provincii; era o izbire în principiile dreptului public și un act de dușmănie neîndoielnic în potriiva sultanului, care ar fi avut dreptul a răspunde unei asemenea urmări, prin o declarare de război și chemarea în ajutorul său a escadrelor aliate³⁹).

Dar să cercetăm acuma ocuparea principatelor din punctul de vedere al poziției Rusiei față cu dânsese. Nici un tratat nu învoia Rusiei o asemenea ocupare. Acel de Adrianopole prevedea ca Rușii să poată intra în principate, numai atunci când privilegiile lor ar fi fost încălcate de Turci, și pe baza acestui

³⁷ *Die orientalische d. i. russische Frage* p. 83, pune greșit neputința de propășire a Turciei în sama religiei lor. Tot Mahomedani fusese și Arabii; dar la ce înaltă cultură dăduse ei ființă!

³⁸ Circulara contelui de Nesselrode 2 Iulie. *Doc. ren. Rom.* II, p. 150.

³⁹ Circulara cabinetului englez către agența sa diplomatică, 16 Iulie 1853. *ibidem*, p. 171.

drept trimiseseră Rușii în 1848 oștirile lor în principate. Senedul dela Balta-Liman din 1849 adaugea, în vederea revoluției din 48, că dacă asemenea turburări s'ar ivi din nou în principate în răstimpul de șapte ani, ambele puteri să ia măsurile trebuincioase pentru restatornicirea orânduiei. Provinciile române nu fuseseră nici împilate de Turci, nici nu erau turburate de vreo rezmeriță, care să îndreptățească intrarea în ele a oștirilor rusești; și cu toate acestea erau cuprinse de dănsule⁴⁰).

Rușii priveau întotdeauna provinciile române sub două fețe deosebite, după cum le cerea interesul: când ca niște țări cu totul deosebite de împărăția turcească, pentru care stipulau în tratatele lor drepturi și privilegii; când ca parte întregitoare a împărăției Otomane. Nevoile momentului cereau ca țările române să fie privite în a doua ipostasă, ceeace Rușii făceau ocupând-le cu armele. Din aceasta însă se poate foarte bine vedea sistemul urmat de politica rusească față cu principatele dunărene.

Anglia și Austria, care doriau din toate puterile ca să mențină cât se va putea mai mult timp pacea între ambele împărății rivale, sfătuesc pe Poartă să nu privească ocuparea principatelor, de Ruși, ca un casus belli, ci închizând ochii asupra acestui fapt dușmănesc, să urmeze înainte calea negocierilor⁴¹).

Aceste se reîncep prin stăruințele Austriei, putere din cele mai interesate în chestia Orientului. Rusia anume, căreia i-ar fi plăcut mai bine a surpa pe Turci prin o cale piezișă decât prin un războiu, propune la Viena un proiect de notă, ceva deosebit de acela pe care principele Mencikoff îl lăsase în mâinile Turcilor, la plecarea sa din Constantinople. Acest proiect, sprijinit de Franța și de Anglia, mai mult de cum se cuvenea, este trimis la Poartă, cu stăruințele cele mai călduroase pentru primirea lui. Poarta se rostește că-l va primi dacă va suferi oarecare schimbări. Incepe atunci o lucrare a diplomației din cele mai seci și mai nemulțumitoare, anume schimbarea frazelor și a cuvintelor, răsucirea și învărtirea lor astfel ca să împace ambele cerinți. Așa d. e. nota vieneză conținea următoarea frază: „dacă în toate timpurile împărăției Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru menținerea scutirilor și privilegiilor bisericii grecești ortodoxe în împărăția otomană, sultanul nu s'au refuzat niciodată a le consfinți din nou prin acte solemne”. Această redacțiune speria pe miniștrii Turciei; din paralela în care se punea respectarea privilegiilor de către Turci cu îngrijirea pentru menținerea lor din partea Rușilor. Se temeau miniștrii sultanului a nu recunța că cea a doua

⁴⁰ Circulara cabinetului francez către agenții săi diplomați, 15 Iulie 1853, *ibidem*, p. 166.

⁴¹ Circulara austriacă 4 Iulie, Iasmund, No. XCVI.

fusese cauza celei dintâi, și pentru a îndepărta o asemenea tâlcuire, ei propuseră îndreptarea frazei în modul următor: „dacă în toate timpurile împărații Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru cultul și biserica ortodoxă grecească, sultanii n'au încetat niciodată de a veghea la menținerea scutiților și a privilegiilor pe care din bunul lor plac le-au încuviințat”. Anglia își dă mare osteneală pentru a dovedi Turciei că schimbările propuse de dânsa sunt de prisos, arătând că această frază constată numai cât un fapt istoric, că acesta poate fi adevărat sau fals, dară că Rusia nu dobândește prin el nici un drept și că Turcia nu se leagă la nimic prin recunoașterea lui. Sultanul chiar dacă ar da oarecare drepturi Creștinilor în urma stăruințelor unei puteri creștine, nu se leapădă de niciun drept al său, nu se leagă la nimic, nu restrânge nici într'un mod suveranitatea sa, și câte de aceste.

Bieții Turci știau însă prea bine cu cine aveau aface. Vedea ei acuma ce tâlcuire dădeau Rușii tratatului de Cainargi; știau ei câte bucăți de teritorii le fusese răpite tot prin asemenea meșteșuguri și se păzeau ca de foc de a se lega în vre-un chip către Ruși, asupra unei împrejurări așa de delicate. De aceea ei stăruiră cu toată puterea pentru primirea schimbărilor propuse de dânsii, cu toate cererile Angliei, Franței și ale Austriei, care le spunea să se lepede de ele.

Pe când însă puterile europene se siliu a convinge pe Turci, că n'ar fi niciun pericol în privirea notei, așa cum fusese ea întocmită dela început, Rușii înțelegeau cu totul altfel îndatoririle ce Poarta trebuia să le iee față cu dânsii, și dau și ei o tâlcuire a notei vieneze, și de astădată o tâlcuire autentică, ce nu mai lăsa nimic de dorit. In o depeșă a contelui de Nesselrode din 7 Septembrie, acesta pune în cea mai vie lumină înțelesul pe care Rusia vroia să-l dea notei vieneze, și care se rezumă în îndatorirea din partea Turcilor de a da o *făgăduință și o garanție pentru viitor despre menținerea privilegiilor bisericii grecești*. Franța, luând cunoștință de această depeșă, se rostește ea însăși; „că nu era acesta înțelesul pe care conferența din Viena avuse în gând a-l da notei în chestiune”, și așa toate ostenelele diplomaților și zburciunile lor de atâta timp rămăseră zadarnice)⁴².

Aceștia în iubirea lor pentru fraze și tâlcuiri subtile, trăgănose afacerea mai multe luni, lăsând Rusiei timpul de a se pregăti și a se întări, crezând că ceea ce desbina pe Ruși și pe Turci era o chestiune de cuvinte. Ei uitau că în mijloc erau niște interese mult mai grele, cari, în orice cuvinte ar fi fost îmbrăcate, tot la sfârșit erau să și arăte cozile și urechile lor. Atâta este de adevărat că adeseori persoanele oficiale de multă

⁴² Amănunțimile vezi în Forcade. *Histoire des causes de la guerre d'orient*, Paris, 1854, Chap. III, La conférence de Vienne.

diplomație nu-și mai aduc aminte de politică, adică de interesele ce sunt puse a apăra.

Dela căderea notei vieneze, speranțele pentru pace sunt tot mai mult înlăturate, și războiul devine din ce în ce mai neapărat, cu toate că diplomații nu încetează nici acuma a-și da osteneală pentru a-l împiedica, sau cel puțin a-l amâna.

Puterile maritime, Anglia și Franța, văzând că toate încercările pentru pace au dat de greș, și așteptându-se în fiecare moment la un atac din partea Rușilor, contra protegiuților lor, dau ordin flotelor lor ca să intre în Dardanele. Rușii pretind atunci că s'ar fi încălcat tratatul din 1841, care prevedea închiderea strâmtorilor, cât timp Poarta s'ar afla în pace, și cer Angliei socoteală pentru acest pas. Aceasta le răspunde că „de și nu urmase declarare de război, Poarta încetase de a fi în pace, din momentul ce un soldat rus călcăse principatele dunărene”⁴³. Turcii îmbărbătați prin această măsură, în care ei vedeau un sprijin efectiv al puterilor apusului, declară Rusiei război în 4 Octombrie 1853.

Rușii, urmând înainte jocul lor cu două fețe, arată în o circulară a contelui de Nesselrode, că deși Turcii le-au declarat război, ei se vor mărgini a păstra poziția ce au luat-o în principate, rămânând în apărare cât timp nu vor fi siliți a eși din cercul în care doriau să-și mărginească operațiile lor”⁴⁴. Ea repetă această declarație în alte două rânduri, spunând că vor rămânea „cu brațele încrucișate, hotărâți numai a respinge orice atac îndreptat în contra lor, fie în principate, fie pe granițele Asiei”, și aiurea : „trupele noastre vor sta în apărare, așteptând atacul Turcilor și răspingându-l, dacă s'ar întâmpla”⁴⁵. Puterile maritime, luând act deasemenea făgăduinți solemne, trimit ordin escadrelor lor de a învoi corabiilor rusești, transportarea trupelor și a munițiilor lor dela un port la altul. Dar Rușii dăduse acele asigurări numai cât spre a circonveni pe apuseni. În război ca și în diplomație ei procedau prin surprindere neașteptată. Pe când flotele anglo-franceze, încrezându-se în Ruși, nu părăsise încă Constantinopole, flota rusească intră fără veste în portul Sinope, și nimicește aici o flotă turcească, ce stătea la ancoră, încărcată cu proviziuni ce trebuia să le ducă în un port al coastei asiatice, ucigând vr'o 4.000 de oameni și prefăcând în cenușă corăbiile turcești. Când știrea despre acest măcel ajunse în Europa, ea produse o indignare nemaipomenită și mai că era să provoace de îndată declararea de război din partea puterilor apusului. Rușii, interpelați asupra acestui fapt, răspund : că

⁴³ Clarendon c. Brunow, 1 Oct. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 236.

⁴⁴ Nesselrode c. agenții Rusiei, 31 Octomvrie 1853 *ibidem*, p. 276.

⁴⁵ Forcade, p. 266.

ei au înțeles a păstra o poziție de așteptare numai în principatele dunărene; „dar suntem noi oare îndatoriți pentru aceasta a face acelaș lucru pe coastele noastre? Să credem noi că în un război, pe care nu l'am dorit, și care ne-au fost declarat, numai Turcii au dreptul ofensivei, și că noi, când suntem siguri că un atac va fi îndreptat împotriva noastră, nu avem dreptul a-l împiedica?”⁴⁶. Și cu toate aceste din depeșele reproduse mai sus, este viderat că Rusia luase asupra-și îndatorirea de a sta în apărare, mărginindu-se a respinge atacurile Turcilor, și aceasta *nu numai pentru principate, precum prețindeau acuma, ci și pentru Asia*, și deci nu numai pe uscat ci și pe mare. Apoi că flota turcească nu avea nici un scop dușmănesc împotriva Rusiei, se vede din împrejurarea că ea staționa în liniște în un port turcesc.

Pentru a împiedica reînnoirea unor asemenea întâmplări, puterile maritime se hotărâsc a ocupa marea Neagră, și face cunoscut Rusiei că orice corabie rusească va fi întâlnită în Marea Neagră va fi de îndată invitată a intra într'un port rusec, și că la întâmplare de refuz, va fi silită la aceasta cu puterea, îndatorindu-se totodată a împiedica flota turcească de a ataca pe Ruși⁴⁷. O asemenea măsură era însă până la un punct mai potrivnică Rușilor decât Turcilor. Pe când Turcii erau împiedicați numai de a ataca pe Ruși, fiind dealtfel liber a umbla cu corăbiile lor în Marea Neagră, Rușii n'aveau voie să iasă cu nici o corabie afară din un port: prin urmare erau opriți chiar de a comunica pe apă cu porturile lor. Ei amenință deci atunci puterile apusene cu ruperea relațiunilor diplomatice, când ar menține măsura luată, și aceste stăruind în hotărârea lor, cabinetul de Petersburg își rechemă ambasadorii din Londra și din Paris. Napoleon se hotărăște a scrie o scrisoare autografa țarului Neculai, în care între altele îi spune următoarele: „Este un fapt neîndoielnic că corăbii rusești au venit și au atacat vase turcești în apele acestora și în un port unde staționau pe ancorele lor, și că le-au nimicit, cu toate asigurațiile cabinetului împăratesc, de a nu ataca el cel întâiu și cu toată vecinătatea escadrelor noastre. Nu au suferit politica noastră o lovitură la Sinope, ci acel fapt au răsunat cu durere în inima tuturor persoanelor din Anglia și din Franța, care au un simțământ de vrednice națională⁴⁸.

Relațiunile între puterile Apusului și Impărăția Rusească înăsprindu-se pe fiece zi, trebuia numai decât să aducă o ruptură. Anglia și Franța cer dela Rusia ca condiție a menținerii păcii ca ea să deșerte principatele, ceea ce aceasta refuzând, și ele îi declară război în 27 Mart. 1854.

⁴⁶ Nesselrode c. Brunow, 16 Ianuarie 1854, *Doc. ren. Rom.*, II, p. 337.

⁴⁷ Clarendon c. Seymour, 27 Decembrie 1853. *ibid.*, p. 325.

⁴⁸ Scrisoarea autografa din 29 Ianuarie 1854, *ibid.*, p. 340.

Purtarea puterilor germane.— Ce făceau în acest răstimp puterile germane ?

Rusia, de îndată ce văzu că trebile merg a război, căută să înduplece pe Austria și pe Prusia a păzi neutralitatea. Austria întreabă atunci pe Rusia : „dacă Împăratul ar avea de gând a îndeplini făgăduințele sale, de a nu trece Dunărea, a părăsi provinciile dunărene îndată după război, și a nu scriți sistemul de State ce exista astăzi în împărăția turcească?”. Comitele Orloff răspunde că împăratul n'ar putea lua asupra-și nici un soi de îndatorire. „În acest caz replica Împăratul austriac nici el n'ar putea să se lege la cele ce i se cereau. El va stăruî în principiile pe cari le-au admis, în unire cu celelalte trei puteri mari și se va conduce în purtarea sa numai cât după interesul și vrednicia împărăției sale”⁴⁹.

Aceste principii fusese statornicite în mai multe conferințe ținute în Viena. În unul din protocoalele acesteia din 9 Aprilie 1854, redactat după declararea de războiu a puterilor Apusene, cele patru puteri subsemnate, Anglia, Franța, Austria și Prusia recunosc : „că întregimea împărăției otomane este și rămâne condiția absolută a oricărui tratări, ce ar avea de scop restatornicirea păcei între puterile în luptă. Guvernele, reprezentate prin subsemnații, se îndatoresc a căuta împreună niște garanții cari să asigure existența împărăției otomane, ca condiție a echilibrului european”⁵⁰.

Am arătat mai sus motivele care explică îndeștul pentruce Austria uita slujba făcută de Rusia în 48, și se dădea în partea puterilor apusene, în lupta ce era să se încingă. Mai greu este de înțeles cum de Prusia părăsia politica ei tradițională, aceea de a merge totdeauna în apele rusești, și se hotărâra a se pune alătura cu puterile apusene împotriva tendințelor moscovite.

Trebuie amintit, în această privire, că revoluția din 1848 dăduse naștere în Germania, unei partizi unitare, care vedea în Prusia, puterea aceea ce părea menită de soartă a realiza visul poporului german. În Prusia, această partidă se interesa la rândul ei de nevoile germane, și doria să deie poporului german neatârnrarea politică și libertatea de acțiune potrivită însemnătăței sale. Această tendință nu vroia să zică altă ceva în acele momente, decât eșirea de sub epitropia seculară a Rusiei. Deaceea, deși regele Frederic Wilhelm al IV-lea și înconjurimea sa precum și partida aristocratică, erau pentru sprijinirea Rusiei, acest curent trebui să se mistuiască față cu un altul, mult mai puternic, acel al partidei naționale, ce sus-

⁴⁹ Westmoreland c. Clarendon, 4 Febr. 1854, *ibid.*, p. 356.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 417.

ținea politica intereselor adevărat germane, care fiind identică cu cea austriacă, nu putea decât fi protivnică Rusiei⁵¹.

Prusia încheie deci în 20 Aprilie 1854 un tratat cu Austria, în care se stipulează că : „gubernul împărătesc austriac va îndrepta către curtea împărătească rusească o poftire, în scopul de a dobândi la Maiestatea Sa împăratul Rusiei, ordinele necesare pentru a opri înaintarea armatei sale pe pământul turcesc, precum și pentru a dobândi asigurări depline despre curânda deșărtare a principatelor, și guvernul prusian va sprijini această poftire din toate puterile sale. In cazul când răspunsul curței împărătești rusești, la aceste pasuri ale cabinetelor de Viena și Berlin, ar fi în contra așteptărilor, astfel, în cât să nu le deie o deplină liniștire, atunci va avea loc aplicarea art. 2 al tratatului încheiat tot astăzi, anume : că fie ce atac dușmănesc făcut împotriva teritoriului uneia din puterile contractante să fie răspuns de cealaltă cu toate mijloacele militare, de care va dispune. O pornire ofensivă a ambelor puteri contractante ar fi la locul ei, numai cât la întâmplarea unei încorporări a principatelor, precum și la un atac sau o trecere a Balcanilor de către Ruși”⁵². Cu câteva zile mai înainte se încheiase între Anglia și Franța tratatul de alianță, prin care ambele puteri dau o consfințire juridică comunității de interese ce le unise până acuma (10 Aprilie 1854)⁵³.

Rusia era deci să se măsoare cu puterile Apusului. Ea îndrăzneia să încerce o asemenea luptă, pentru că era îndestul de sigură acasă la dânsa, știind bine că deși Austria și Prusia încheiase o legătură până la un punct protivnică ei, dușmănia acestora nu era să meargă așa de departe, încât să iee parte lucrătoare la războiul ce se încinsese. De Prusia era sigură prin simpatiile regelui ei, care deși iscălise mai mult silit, tratatul cu Austria, se rostise foarte hotărât că nu va lua parte la un război contra Rusiei⁵⁴. Politica austriacă apoi era cunoscută Rusiei de mult timp. Știa aceasta că poate s'o împace în momentul critic, prin o bucată de pământ aruncată la timp în gura ei. Austria nu putea învoi un atac al puterilor apusene,

⁵¹ Asupra acestei schimbări în politica Prusiei vezi : *La Prusse, la cour et la cabinet de Berlin dans la question d'orient*. Extract de la *Revue des deux Mondes*, 1855.

⁵² Act adițional la tratatul de alianță ofensiv și defensiv încheiat între Austria și Prusia în 20 Aprilie 1854. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 429.

⁵³ *Ibidem*, p. 418.

⁵⁴ „Lorsqu'il fut question de poser le cas de guerre, Frédéric Guillaume prit l'alarme et fit toutes sortes de difficultés. Le général Hess proposait d'indiquer dans le traité, comme justifiant l'entrée en campagne de l'Autriche tout mouvement de l'armée russe au delà de la muraille de Trajan. *Le roi s'emporta et s'écria avec colère qu'il ne voulait pas faire la guerre à la Russie, qu'il ne le voulait à aucun prix*”. *La Prusse, la cour et le cabinet de Berlin dans a-question d'orient*. Extrait de la *Revue des deux Mondes*, 1855, p. 61.

prin Valahia și Moldova și din alte motive. Apropiindu-se armatele aliaților prea tare de Polonia, o răscoală a acesteia era cu putință, răscoală ce era tot atât de primejdioasă pentru Rusia ca și pentru Austria și Prusia, apoi Români și Ungurii puteau să se trezească, și prin urmare un atac în contra Rusiei prin valea Dunărei, nu putea de loc să se împace cu interesul austriac⁵⁵. Rusia prin urmare, deși refuzată în propunerile ei formale, putea crede în neutralitatea puterilor germane. Ea nu se temea deci a fi atacată pe uscat, ci numai pe mare și anume pe Marea Neagră, căci în Marea Baltică o apăra Cronstadul. Se înțelege dela sine că o expediție maritimă trebuia, chiar prin firea ei, să fie mărginită în numărul oștilor, și deaceia, Rusia nu se aștepta la un atac mai adânc al posesiunilor sale. Ea se rezema apoi pe puterea de apărare a nemăsuratei sale întinderi, și-și amintea cu mândrie, în această privire, zdrobirea armatei lui Napoleon cel Mare, în 1812. În sfârșit mersul lucrurilor adusesese pe Ruși numai decât a declara războiul: altfel trebuiau să se hotărească a pierde cu totul trecerea ce o aveau la popoarele peninsulei Balcanului și înrâurirea lor în răsărit, pentru care făcuse jertfe atât de uriașe. Rusia era deci de astă dată împinsă și prin o chestie de vrednicie națională a pune în cumpănă soarta poporului sau nu numai pentru scopuri de apărare a intereselor sale ci și în vederea unor bunuri superioare omenești, de cinste sau altruism, cum a făcut-o de mai multe ori în războaiele ei.

3. TRATATUL DE PARIS

Războiul din 1853. — Pentru a-și ajunge scopul, Austria trebuia, în puterea tratatului de sprijinire mutuală încheiat cu Prusia, să ocupe principatele, apărând astfel interesul de competență al ei și al Germaniei, Dunărea de jos, și tot odată asigurându-și, pentru toate întâmplările, stăpânirea țărilor române.

Am văzut mai sus că în toate timpurile politica Austriei avuse de țință a pune mâna pe principate, și semnele cele mai clare ale acestei tendinți se dăduse pe față în tratatul dela Pasarovitz (cedarea Olteniei), și în răpirea Bucovinei. Dacă însă scopul ascuns al Austriei era înglobarea țărilor române, ea voia

⁵⁵ I. C. Brătianu. *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient*. Paris 1855, p. 23. Bolintineanu. *L'Autriche la Turquie et les Moldo-Valaques*, Paris 1856 p. 25. *De la conduite de la guerre d'Orient, Expédition de Crimée*, par un officier général, Berlin, 1855, p. 19; ce que l'Autriche voulait éviter à tout prix, c'était l'apparition d'un drapeau français sur les frontières hongroises: ci était l'agitation qui en pouvait résulter dans une province toute prête à se soulever".

să ajungă la dânsul, nu prin o măsură violentă, ci pe cât se poate pe o cale pacinică. Ea se ținea cu statornicie pe principiul ce dăduse naștere în veacul al XV-lea glumei cunoscute : „bella gerant alii, tu felix Austria nube”. Aceiaș sistemă pe care Austria o întrebuițase la răpirea Bucovinei o aplica și acuma *mutatis mutandis*, la intrigile țării române. Nu se știa care va fi soarta războiului. Dacă el era să fie în folosul aliaților, Austria priveghea în tot timpul interesele sale la Dunărea de jos, și împiedica dezvoltarea unor năzuinți ce puteau deveni primejdioase planurilor sale. Dacă Rusia eșia învingătoare și împărăția otomană era să fie desfăcută, Austria punea mâna pe partea cea mai bună din moștenirea acesteia, țările române. Rolul Austriei era deci cel mai mulțumitor din lume : ea nici scotea sabia din teacă și cu toate aceste foloasele ce era să le tragă din încurcăturile Răsăritului erau să covârșească cu mult pe acele a le popoarelor ce-și vărsau sângele pentru interesul european.

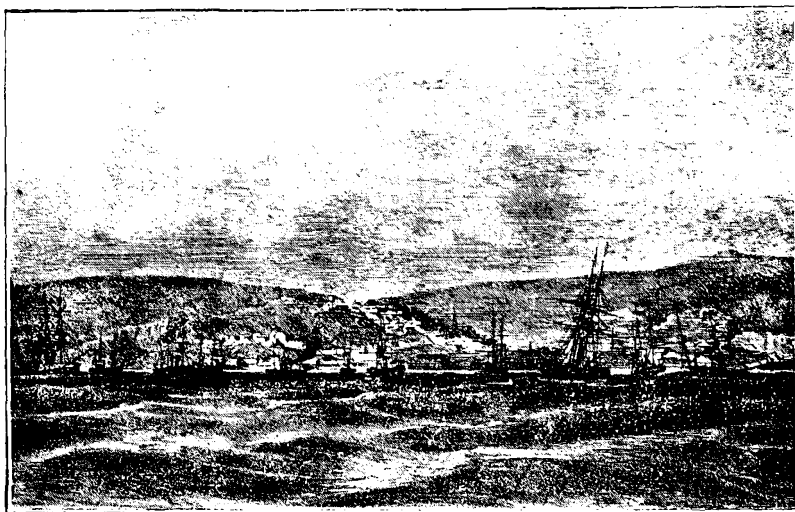
Pentru a putea realiza în toată liniștea planurile sale asupra țărilor române, Austria asigură pe Turci că vroește să-i ajute în lupta lor în potruva Rusiei, și anume, silind pe acesta a deșerta principatele, pe care ea era să le ocupe până la sfârșirea războiului, pentru a le feri de nouă încălcări, îndatorându-se formal a le înapoi atunci Porței otomane. Acest tratat este încheiat în 14 Iunie 1854⁵⁶. Pentru a împacă puterile războitoare cu măsura aceasta, luată în interesul ei, Austria explică pe de o parte aliaților că ar fi ocupat principatele pentru a ținea pe Ruși îndepărtați de ele, iar Rusiei că a făcut-o pentru a-i lăsa puțința de a cădea asupra dușmanilor ei cu toate oștirile sale. Și diplomații cei mai europeni cred asemenea vorbe, de oarece mai târziu împăratul Napoleon al III-lea se jelui către principele Albert al Angliei că ar fi fost înșelat⁵⁷. Odată cu încheerea lui vedem o măsură cu totul nouă luată de aliați în conducerea războiului, anume strămutarea operațiilor din valea Dunărie în Crimeea. Dacă aceste două fapte stau într'o legătură oarecare, sau dacă numai cât întâmplarea le-au făcut să cadă împreună, iată o întrebare care, cu toate numeroasele scrieri asupra războiului Orientului, încă nu este deslegată. Unele din ele pretind că aliații ar fi fost nevoiți să strămute teatrul războiului, pentru ca Austria ocupând principatele, ar fi împiedicat înaintarea armatelor lor către Rusia prin țările române. Alții susțin că greutatea întâmpinate de aliați și mai ales mortalitatea înspăimântătoare, care nimici în puține zile mai multe regimente, în câmpiile mlăștinoase ale Dobrogei, ar fi motivat această schimbare a liniei de atac. E de

⁵⁶ *Doc. ren. Rom.*, II, p. 459.

⁵⁷ Însemnările principelui Albert asupra întrevederii de la Osborne, 11 August 1857, *Doc. ren. Rom.* V, p. 401.

crezut că părerea întâi e mai apropiată de adevăr, într'ucât am văzut că Austria se temea de înaintarea trupelor aliate prin valea Dunăriei, și pe lângă celelalte scopuri urmărite de dânsa, prin ocuparea principatelor, ea voi să silească armatele apusene a se îndepărta de granițele sale ⁵⁸.

Planul acestei expediții din Crimeea fusese urzit la Paris se zice că sub inspirația directă a lui Napoleon al III-lea. El fu foarte bine primit de Englezi, care așteptau dela dânsul ruinarea flotei rusești în Marea Neagră. El fu însă cea mai mare greșeală a războiului. Atacul cel mai serios al aliaților prin valea Dunării

Balçic 1853 cu escadrele franco-engleze.
Desen de pictorul Durand Brager. — Colecția Academiei Române.

— pe unde puteau fi sprijiniți de o populație plină de simpatii, Românii, care ar fi pus la îndemâna lor, pe lângă bogățiile firești ale țărilor lor și un ajutor armat, pe unde aliații apropiindu-se apoi de hotarele Poloniei, puteau să neliniștească pe Ruși prin frica unei revoluții, pe unde în sfârșit erau sprijinite armatele lor de un șir de cetăți, cea mai puternică bază de operațiune — acel atac, zicem, este înlocuit prin unul împotriva Crimeei, apărută prin așezarea ei firească, precum și prin o cetate din cele mai tari, unde nu se puteau ajunge decât pe mare și unde toate

⁵⁸ Consultă asupra acestei întrebări: *De la conduite de la guerre d'Orient* par un officier général, Berlin, 1855 p. 18. Fr. von Hagen, *Geschichte der orientalischen Frage*. Frankfurt a. M. 1877, p. 69. I. C. Brătianu, *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient*, p. 22.

ajutoarele și îndemnările ce le înfățișa valea Dunării erau înlocuite cu greutate și primejdii⁵⁹.

Armatele aliate părăsesc Varna pela Septembrie și la 13 a aceleiași luni zăresc pentru întâia oară albele stânci ale Crimeii. În ziua de 14 ele se scoboară din corăbii în număr de 62.000

Apărarea Silistrei în 1854 de Turci
Colecția Academiei Române.

de oameni, din care 28.000 de Franceji, 26.000 de Engleji și 8.000 de Turci. „Năvăleau în Rusia precum năvălise când-va Normanii în Sicilia, Pizarro în Peruviu și Fernand Cotez în Mexico.

⁵⁹ *De la conduite de la guerre d'Orient*, p. 28 I. C. Brătianu, *Mémoire sur l'empire d'Autriche*, p. 23.

Armata era sub impresia unei neliniști de care nu-și putea da seama. Fiecare soldat era hotărât să-și facă datoria și să-și vândă scump viața sa. Dar este sigur că dacă generalii Ruși ar fi avut mai multă prevedere, armatele aliate n'ar fi petrecut nici o noapte în Crimeea și ar fi fost aruncate în mare fără răgaz și fără milă”⁶⁰. Rușii însă, care nu se așteptau la o expediție înotriva Crimeei, tocmai asupra iernei, se vede că nu adunase multe oștiri în peninsula, și de aceea nici nu îndrăzniră a se opune coborârii aliaților pe pământul rusesc. În 20 Septembrie aceștia în-tâlnise o armată rusească la Alma, o împreștiie și se apropiu de Sevastopol, înotriva căruia se hotărăsc la un asediu în regulă. Fiind însă că prin partea sudică se puteau apropia și cu corăbiile lor, aliații se apucă să treacă spre acea parte, peste râul Cernaia. Prin aceasta însă se lăsă Rușilor sloboda comunicare cu lăuntrul țării pela Nord și ei se folosiră în curând de această greșeală a aliaților, pentru a întări armata lor de apărare. După 16 zile de pregătire (1—16 Oct.) se începe bombardarea atât, de pe uscat cât și de pe mare. Fiind însă că tunurile aliaților se aflau la o depărtare prea mare de cetate, ele produsseră mai mult vuet decât treabă, și deci ei fură nevoiți a le apropia, prin deschiderea de paralele. Intre aceste Rușii încearcă în două rânduri de a despresura cetatea, odată pe drumul dela Balaclava (28 Oct.) și a doua oară cu mult mai mari puteri, pe podul dela Inkermann (5 Noembrie), punând armatele anglo-franceze în o mare primejdie, din care fură scăpate numai prin bravură și eroismul soldaților lor. Iarna însă căzu puțin timp după aceea, și ea fu în acest an (1854—55) de o asprime deosebită, pare că zeul gerurilor ar fi vrut și de astă dată să apere țara sa de atacurile străinilor. Dușmăniile încetară fără voie, și atât aliații cât și Rușii întrebuițară timpul pentru a se hotărâ în pozițiile lor, și mai ales generalul rus Todleben știu să se folosească minunat de răgazul acesta, înălțând în jurul Sevastopolului mai multe întărituri, tot atâtea piedici noi propășirei apusenilor.

Această iarnă mai văzu și moartea împăratului Neulai, întâmplată în 2 Martie 1855. „El muri cu inima zdrobită; anul cel din urmă îi adusese prea multe desamăgiri. Cât de rău se potriveau cu amintirile rășboiului turcesc, cu care el începuse glorioasa sa domnie, experiențele acestui de față, care trebuia după așteptările sale să pună cunună tuturor izbânzilor! Europa unită înotriva sa, sistemul său de ocârmuire, atât de urât lumei întregi, încât chiar potrivnicul său, Turcul, putuse deveni popular, și în sfârșit armata, copilul iubit al acestui sistem, pentru care el făcuse atâtea jertfe și care trebuia să și fie cea dintâi din lume, bătută pe însuși pământul său, ba chiar

⁶⁰ De la conduite de la guerre de Crimée, p. 31.

însemnată cu pecetea inferiorității”⁶¹. Mai mult de cât o ascunsă și neîngrijită boală trupească, săpase aceste idei morale măduva vieții sale și-l aruncase în mormânt. Totuși fiul său Alexandru al II-lea declară la suirea sa pe tron, că va urma politica tatălui său, încât numai monarhul, nu și sistemul se schimbă în Rusia, la moartea împăratului Neculai.

Cu sosirea primăverii reîncep dușmăniile. Generalul Canrobert, comandantul șef al expedițiunii, este înlocuit prin generalul Pelissier, care pune îndată o mai mare activitate în lucrările împresurării, și mai ales se arată mult mai puțin cruțător de viețile soldaților. El ordonă un asalt al redutelor marele Redan și turnul Malacoff, care nu izbutește și costă pe aliați o mulțime de morți. După o nouă bătălie cu Rușii la Cernaia, se dă un al doilea asalt al numitelor redute, în care Francezii ajung, de și cu pierderi însemnate, să pună mâna pe Malacoff, cheia Sevastopolului, pe care Rușii îl părăsesc curând după aceea.

În tot timpul războiului, încercările de a restatornici pacea nu încetase un singur moment, mai ales prin stărunțele puterilor germane. Anglia și Franța cereau ca condiție a împăcării următoarele îndatoriri din partea Rusiei, cunoscute sub numele oficial de *cele patru puncte*: 1) Incetarea protectoratului rusesc asupra Moldovei, Valahiei și Serbiei și punerea acestor țări sub garanția colectivă a puterilor europene. 2) Libertatea plutiții pe Dunăre. 3) Revisuirea tratatului din 1841 în sensul unei mărginiri a puterii rusești în Marea Neagră. 4) Renunțarea Rusiei la protectoratul asupra Creștinilor din peninsula Balcanului⁶². Cât timp Sevastopolul fu în mâinile Rușilor, ei nu voră nici să audă de asemenea pretenții. „Sub numele de interesul echilibrului european, ni se pretinde nimicirea tuturor tratatelor noastre de mai înainte, distrugerea flotelor noastre și mărginirea puterii noastre în Marea Neagră”⁶³.

De îndată ce vestita cetate căzu în mâinile aliaților Rusia începu a da înapoi și se arată mai plecată a asculta propunerile învingătorului.

Mai multe împrejurări lucră împreună pentru a înduce pe Ruși. Mai întâi pierderile lor erau înspăimântătoare, cășunate nu atât prin focul dușmanului, cât prin răua îngrijire, marșurile cele nesfârșite, bolile cele epidemice și muncile fără cruțare la care erau expuși soldații ruși. Doctorul Chenu socotește la 630.000 numărul Rușilor periți din pricina războiului⁶⁴;

⁶¹ Rosen, *Geschichte der Türkei* II, p. 217.

⁶² Drouyn de Lhuys către baronul Bourqueney 23 Iulie 1854, Iasmund CCLXIII.

⁶³ Conteles Nesellrode c. principele Gortschakoff 26 Aug. 1854, *ibidem*. No. CCLI.

⁶⁴ Paul Leroy-Beaulieu, *Recherches économiques sur les guerres contemporaines*, Paris 1869, p. 107.

deși această cifră poate părea exagerată, totuși de sigur că nu este prea îndepărtată de adevăr ⁶⁵. Cheltuielile făcute de Ruși erau iarăși cu totul afară de proporție cu mijloacele lor; războiul îi costase aproape la patru miliarde de franci ⁶⁶. Apoi la 2 Decembrie 1854 Austria, văzând că prin prelungirea războiului se periclita interesele ei, încheiase cu puterile maritime un tratat, prin care se obligă a nu împiedica pătrunderea lor prin țările române către Rusia. În cazul când ar izbucni dușmăniile între Rusia și Austria, Anglia și Franța se datoresc a-i trimite ajutoare: nici o putere nu poate încheie pace sau vre un armistițiu fără învoirea celorlalte, și dacă până la sfârșitul anului pacea nu ar fi asigurată, atunci puterile contractante s'ar înțelege asupra mijloacelor de a ajunge la acest scop ⁶⁷. Austria prin urmare se lasă tot mai mult în șuvoiul puterilor apusene, care amenința pe fiecare zi s'o arunce chiar în dușmăniile de fapt împotriva Rusiei. Prusia deși nu-și călca cu totul pe inimă, mai ales prin opunerea regelui la politica anti-rusească, totuși prin purtarea ei de până acuma, însuflase Rusiei temerea că ar putea fi mai curând în contra ei decât pentru dânsa. În sfârșit Sardinia oferise și ea un ajutor de 15.000 de oameni și aceasta împărtășire a ei la război putea deveni o îmboldire pentru Suedia, care avea și ea vechi socoteli cu Rusia. Pe de o parte deci neputința de a rezista mai mult, pe de alta pericolul de a se expune la coaliția întregii Europei în contra sa, hotărăsc pe Rusia să plece capul, și închinându-se vroinței europene, să primească condițiile ei.

Dar și statele ce luaseră parte la acest război, erau mai cu totul istovite de puteri: Franța pierduse 95.000 de oameni și la 1.660.000.000 de franci, Anglia 22.000 de oameni și 1.885.000.000 de franci, Turcia 35.000 de oameni și 765.000.000 de franci, afară de ruina comerțului și a industriei, urmare neapărată a oricărui război ⁶⁸.

Obosite de luptă, toate puterile ce luase parte la ea doriau reșezarea păcii și o doreau din toată inima. De aceea ea nici nu întârzie a se restatornici.

Dintre cele patru puncte unul, cel, de al treilea, mărginirea puterii rusești în Marea Neagră, lovia mai greu în interesele rusești, și conferințele din Viena ce începuse iarăși se-

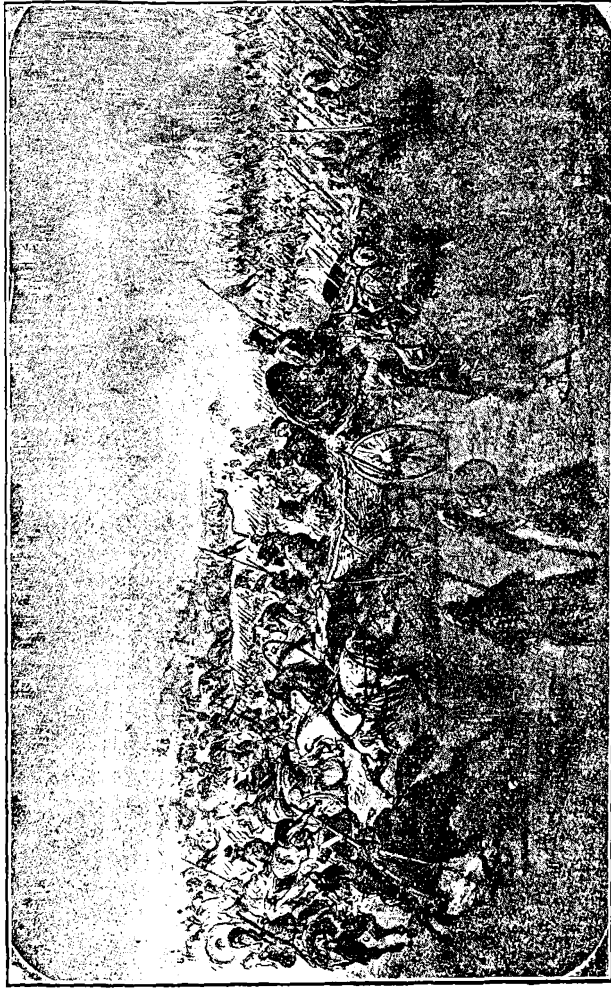
⁶⁵ Armata rusească se vede că suferise atât de cumplit încât, pentru întărirea ei, împăratul Neculai ordonă strângerea milițiilor. Pentru o împărăție așa de mare ca a Rusiei aceasta este fără îndoială ceva însemnător. Iazmund No. CCIV. (13 Februarie 1855).

⁶⁶ Paul Leroy-Beaulieu, p. 119. F. von Hagen, *Geschichte der orientalischen Frage*, p. 89 socotește la 300.000 numărul Rușilor picați și aproape 2 miliarde, franci banii cheltuiți de dânsii cu războiul Crimeei.

⁶⁷ *Doc. ren. Rom.* de II p. 568.

⁶⁸ Paul Leroy-Beaulieu, *Chapitre II Guerre de Crimée*, p. 101 et suiv.

dințele lor după căderea Sevastopolului, împiedecate de această opunere a Rusiei, închid iarăși lucrările lor. Austria trimite atunci, la 16 Decembrie 1855, un ultimatum la Petersburg, în care lămurește înțelesul ce vroiau să-l dea puterile celor patru puturi, și care este următorul :

Retragerea Rușilor din Giurgiu 1854
Colecția Academiei Române.

1) Înălăturarea deplină a protectoratului rusesc și prin urmare a oricărui drept de protecție și de amestec al Rusiei în treburile principatelor. Aceste țări să urmeze însă a se bucura de privilegiile lor sub suzeranitatea Porței. Țările să pună la cale organizarea și apărarea lor, în înțelegerea cu puterea suzerană,

și să poată chiar lua măsuri extra-ordinare pentru respingerea unui atac străin. Rusia se învoește la o îndreptare a granițelor sale către Turcia și anume pornind dela Hotin până la lacul Salzyk, și bucată aceasta de pământ să fie încorporată Moldovei sub suzeranitatea Porței.

2) Libertatea Dunărei și a gurilor ei va fi apărată prin măsuri efective luate de Europa, la care puterile contractate să fie de o potrivă reprezentate, fără a se atinge prin aceste interesele puterilor mărginașe ale fluviului.

3) Marea Neagră este neutralizată; ea va fi deschisă corăbiilor de comerț a tuturor națiunilor și rămâne închisă pentru vasele de război. Arsenalul pentru marina militară nu mai pot fi deci înființate pe coastele sale și cele în ființă trebuiesc înlăturate. Ambele state mărginașe se îndatorează să întrețină pe apele ei numai câtimea de corăbii de o mărime anumită, necesare pentru slujba coastelor. Aceste lucruri vor fi hotărâte în un tratament încheiat între acele puteri care, tratat va fi ratificat de puterile semănătoare ale tratatului general.

4) În privirea emancipării Creștinilor din Turcia, se vor stabili drepturile raialelor Porței, fără a se atinge prin această neatârnare și onoarea coroanei sultanului. Rusia va lua parte la conferințele care au de scop asigurarea drepturilor creștinilor din împărăția mahometană.

5) Puterile războitoare își păstrează dreptul de a propune în interesul european și alte condiții, afară de cele patru puncte.⁶⁹

Rusia văzându-se acum deadreptul amenințată de Austria, și sfătuită de Prusia în modul cel mai hotărâtor de a nu se mai opune voinței Apusului, declară, în Ianuarie 1856, că primește fără nici o condiție preliminările de pace, puse prin ultimatul din 16 Decembrie, și astfel se întrunește la Paris congresul acel european, care trebuia să așeze iarăși pe temeliiile ei Europa zdruncinată.

Tratatul de Paris din 1856. — Tratatul de pace, subscris în ziua de 30 Martie 1856, cuprinde următoarele orânduirii: Turcia este primită în dreptul public european; puterile contractante se leagă a respecta întregimea și neatârnarea Imperiului Otoman, și privesc orice act care ar putea jigni a această orânduire, ca o chestiune de interes general (art. 7). Sultanul, din libera sa voință, au împărțit puterilor un firman prin care îmbunătățește soarta creștinilor din Impărăția Mahometană. Această împărțire nu dă dreptul, nici uneia din puterile semnate, a se amesteca, fie colectiv fie în parte, în raporturile Majestății sale Sultanului cu supușii săi, *nici în administrația lăuntrică a împărăției sale* (art. 9). Marea

⁶⁹ *Doc. ren. Rom.*, II, p. 482.

Neagră este neutralizată; deschisă corăbiilor de comerț ale tuturor țărilor, ea rămâne închisă pentru marina de război (art. 11). Se desființează toate așezămintele militare maritime atât ale Rusiei cât și ale Turciei, de pe coastele acestei mări (art.13). Plutirea pe Dunărea nu va putea fi supusă nici unei piedici sau dări, afară de acele prevăzute în tratat. Se așează o comisie, alcătuită din delegații tuturor puterilor semnatare care va priveghia a se executa lucrările necesare pentru ușurarea plutirei pe fluviu, și o a doua comisiune a unor delegați ale puterilor mărginașe, pentru lucrarea regulamentelor de navigare și de poliție (art. 15, 16, 17). Împăratul Rusiei consimte la o îndreptare a granițelor în Basarabia, hotărându-se în principiu și linia de demarcație. Teritoriul cedat va fi alipit către Moldova, sub suzeranitatea înaltei Porți (art. 20, 21). „Principatele Moldovei și Valahiei vor urma înainte a se bucura, sub suzeranitatea Porței și sub garanția puterilor contractante, de privilegiile și scutițiile (immunités) în a căror stăpânire se află. Nici o protecție exclusivă nu va fi pusă în lucrare de nici una din puterile garantate. Nimeni nu va avea dreptul de a se amesteca în trebile lor lăuntrice (art. 22). Sublima Poartă se leagă a păstra zisele principate o administrație neatârnată și națională, precum și deplina libertate de cult, legiuire, comerț și navigație. Legile și statutele ce sunt astăzi în putere, vor fi revizuite. Pentru a întemeia o înțelegere deplină asupra acestei revizuirii, o comisie specială, asupra alcătuirii căreia puterile contractante se vor înțelege, se va întruni fără întârziere la București, cu un comisar al Sublimei Porți. Această comisiune va avea de însărcinare de a cerceta starea de față a principatelor și de a propune bazele viitoarei lor organizări (art. 23). Maiestatea Sa Sultanul făgăduiește a convoca de îndată, în fiecare din acele două provincii, un divan ad-hoc, compus astfel ca să constituie reprezentarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societății. Aceste divanuri vor fi chemate a exprima dorința populațiilor asupra organizării definite a principatelor. O instrucție a congresului va regula raporturile comisiei cu aceste divanuri. (art. 24). Luând în băgare de seamă opinia emisă de aceste divanuri, comisia va transmite fără întârziere rezultatul lucrărilor sale la scaunul actual al conferințelor. Înțelegerea finală cu puterea suzerană va fi consfințită prin o convenție, încheiată la Paris între înaltele puteri contractante, și un hatti-scherif, conform cu stipulațiile convenției, va așeza într'un chip desăvârșit organizarea acestor provincii, puse de acum înainte sub garanția colectivă a tuturor puterilor semnatare (art. 25). Este înțeles că va fi în principate o putere armată națională, organizată în scopul de a menține siguranța lăuntrului și de a asigura pe aceea a granițelor. Nici o piedică nu va putea fi adusă măsurilor extra-ordinare de apărare pe care împreună cu Su-

blima Poartă, ele ar fi chemate a face, spre a respinge orice atac străin. (art. 26) Dacă liniștea lăuntrică a principatelor s'ar găsi amenințată sau compromisă, Sublima Poartă se va înțelege cu celelalte puteri asupra măsurilor de luat pentru a menține sau restabili legiuita orânduială. O intervenire armată nu va putea avea loc, decât după o înțelegere de mai înainte cu aceste puteri (art. 27).

Dispozițiuni asupra Serbiei analoage celor asupra principatelor române (art. 28, 29) ⁷⁰.

Articolele tratatului de pace reproduse mai sus scoteau țările române de sub îndoița epitropisire a Rușilor și a Turcilor, le recunoștea de și mărginit, dreptul de a se cărmui și a trăi neatârnat de puterile acele ce apăsase până acuma ca un munte asupra pieptului lor. Dacă însă amestecul Rusiei în trebile lor putuse fi respins ca unul ce avea de temelie numai uzurparea, nu era tot așa cu acel al Turciei, a cărui rădăcini istorice îi dădea o îndreptățire, ce putea fi ușor tâlcuită ca un drept.

Cu toate aceste vedem că tratatul ține socoteală de poziția deosebită a principatelor dunărene și le privește ca pe niște țări neatârnat de Impărăția Otomanilor, deși în legătură cu dânsa. Această părere își făcuse calea în mintea diplomaților încă dinainte de război; căci am văzut mai sus că puterile europene sfătuesc pe Turcia să nu privească încălcarea principatelor din partea Rușilor ca un casus belli, ceea ce ar fi fost peste putință când aceste țări ar fi fost privite ca făcând parte întregitoare din Impărăția Turcească ⁷¹. Tratatul de Paris întărește părerile diplomaților; anume după ce în art 9 se prevede că puterile europene să nu se amestece nici într'un chip în administrația lăuntrică a Impărăției Otomane, prin art. 26, privitor la principate, se dispune ca organizarea lor să fie întocmită de puterile contractante, dispoziție pe deplin protivnică înțelesului art. 9 ⁷². Dar însuși Poarta recunoaște aceasta stare de lucruri, căci altfel pentru ce ar fi stăruit ea așa de mult ca delta Dunărei, care la început era să fie alipită către Moldova, să se încorporeze împărăției sale, dacă principatele române n'ar fi fost decât niște provincii turcești? ⁷³. În sfârșit cum s'ar împăca ideea unei depline suveranități a Turciei asupra principatelor cu condiția cuprinsă în art. 24, privitoare la convo-

⁷⁰ Textul tratatului publicat de nenumărate ori, între altele în: *Le Traité de Paris du 30 Mars étudié dans ses causes et ses effets par le correspondant diplomatique du Constitutionnel*, Paris 1856, p. 411 și urm.

⁷¹ *L'empereur Napoleon III et les principautés roumaines*, Paris, 1858 p. 11

⁷² I. C. Brătiano, *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris*, Paris 1857 p. 25.

⁷³ *L'empereur Napoleon III et les principautés roumaines*, p. 12 I. C. Brătiano, *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie* p. 22.

carea unor divanuri *ad-hoc*, care să arate dorința principatelor asupra viitoarei lor organizări politice?

Pentru a nu se trăgăna încheierea păcii, se prevede ca această organizare să se facă prin un act deosebit; însă această întârziere a așezării lor desăvârșite aduce o însemnată îngustare a principiilor stabilite prin tratat, în folosul țării române.

Franția într'adevăr care sprijinia mai ales aceste țări perdu în curând din înrăurirea precumpănitoare pe care i-o dădea amintirea izbânzilor sale; pe de altă parte schimbarea intereselor politice aduse în curând pe proteguitoarea noastră a da înapoi asupra mai multor punte însemnate, înaintea puterilor ce ne erau dușmane, și astfel se născu acea constituție hermafrodită conținută în Convențiunea de Paris; Lucrare a momentului, ea era menită a peri la cea dintâi ciocnire cu interesele vitale ale poporului asupra căruia era să fie aplicată.

Cele dintâi conferinți, după sfârșirea războiului se ținuseră la Constantinopol, între delegații celor patru puteri ce erau mai deadreptul interesate în pricină; Turcia, Franța, Anglia, și Austria, în scopul de a hotărî mai de aproape condițiile păcii. Prin protocolul încheit în 11 Februarie 1856, în acel oraș, se declară prin o lipsă de consecvență pe care numai diplomația o poate înfăptui că ambele țări române fac parte întregitoare din Impărăția Otomană; domniii să fie numiți deadreptul de Poartă; principatele să fie reprezentate în relațiile lor cu țările străine de către agenții sultanului; tratatele încheiate de Turcia cu țările străine să urmeze ca și până acuma a fi aplicabile și în principate; străinii să aibă dreptul de a avea imobile în țările române și în sfârșit articolile XXIX și XXX cuprind următoarele dispoziții: Art. XXIX: „Legislația constitutivă a principatelor trebuind a fi uniformă, o comisie pe jumătate moldovană și pe jumătate munteană, *aleasă de caimacani în unire cu comisarul imperial* va veni de îndată la Constantinopol, pentru a așeza în locul Regulamentului Organic, nu numai nouile combinări necesitate prin articolile precedente, ci și toate acele a căror folosință experiența ar fi dovedit-o, și mai cu seamă acele ce privesc la organizarea puterii legislative.” Art. XXX: „Lucrarea comisiei va fi supusă Inaltei Porți și împărțită de ea înaltelor părți contractante. Ea va fi investită cu aprobarea sultanului, și publicată în numele său, la București și la Iași, în timp de trei luni de zile”⁷⁴.

⁷⁴ *Presa franceză și principatele române* de T. Codrescu Iași 1856 p. 126 și urm. Elias Regnault in *Mystères diplomatiques des bords du Danube*, Paris, 1858, p. 19. Principele Munteniei Barbu Știrbei și acel al Moldovei Grigore Ghica combat prin două memorande punctele formulate de Poartă prin acel protocol. Vezi ambele memorande și *Doc. ren. Rom.* p. 963 și 965.

Turcia, dela care pleca acest proiect luase la serios principiul „porților întregitoare” și credea că, întrucât tratatele între Rusia și Turcia, privitoare la principatele române, prin faptul încetând războiului, aceste țări erau căzute pe deplin sub stăpânirea sa; că ea avea de acum să reguleze soarta lor, și că avea să le încuviințeze numai cât acele scutiri ce va crede de cuviință. Ea uita că, dacă tratatele Rusiei cu Turcia încetase de a mai avea vre-o putere, nu era tot astfel și cu hâtîșerifurile încuviințate Românilor în veacurile al XV și XVI care singure hotărârau drepturile lor față cu Poarta, și pe care ea însăși le amintea în art. I al protocolului. Turcia uita principiul elementar al oricărui drept, anume că daraverile petrecute între două persoane nu pot nici folosi nici strica celui de al treilea. Ea vroia să se folosească de izbânzile aliaților ei pentru a-și întinde și a-și mări stăpânirea pe socoteala unor țări, ce părea a fi lăsate în prada aceluia ce va întinde mai curând mâna asupra lor.

Ea nu știa că puterile europene avuse de scop a asigura viitorul Orientului în contra ambiției Rusiei, nu însă de a reazeza acest viitor sub vechiul regim turcesc ⁷⁵.

Pe când Turcii pregăteau țărilor române o astfel de soartă, în ele se organiza o mișcare însemnată pentru a dobândi o înțocmire care să le înlesnească desvelirea puterilor lor de viață și de propășire.

---

⁷⁵ Saint Marc-Girardin. *Journal des Débats* 1856 Aprile Vezi și *Presa franceză și principatele române* p. 195.

III

UNIREA MOLDOVEI CU MUNTENIA

1. IDEIA UNIREI

Urme mai vechi. — Mai înainte ca dorința unirei atât între Moldova și Muntenia cât și acea mai întinsă care cuprindea întregul neam, să treacă în lumea ideilor, pătrunzând tot mai deplin în conștiința românilor din deosebitele regiuni locuite de dânșii, ea se manifestase ca o pornire mai mult instinctivă tinzând la întrolocarea țărilor lor în cuprinderi mai mari, fără a-și da samă de nevoia legărei împreună a mădularelor reșchirate ale neamului, cu toate că unirea lor era oare cum predestinată prin condițiile geografice și istorice în care li se desfășurase viața. Nici Mircea, nici Ștefan, nici chiar Mihai Viteazul, care acest din urmă adusesese chiar la îndeplinire de fapt a tuturor țărilor române, nu avură o idee lămurită despre nevoia unirei lor ¹.

Despre Mircea știm atâta că el a prins pe Iuga al II-lea domnul Moldovei și au ajutat fratelui acestuia, Alexandru cel Bun, a lua coroana ei. Dela sprijinirea însă a unei rude, pentru a ajunge la tronul unei țări vecine, până la ideea unirei cu acea țară este încă foarte departe. Ștefan cel Mare știm că a scos pe Radu cel Frumos din Muntenia; ceea ce dovedește învedereat că ideea unirei, era peste putință, nici de conceput pe atunci, este tocmai împrejurarea că el, în loc de a pune Muntenia sub coroana lui, o dă unui partizan al său de acolo, Laiot Basarab. Și nu doar că i-ar fi lipsit dorința de a o încorpora dovadă că atunci când a putut, a rupt din ea ținutul Putnei pe care-l alipi la Moldova; dar el se temea a arăta o asemenea tendință spre a nu trezi o împotrivire în contra lui a întregei

¹ B. Boerescu, *La Roumanie après le traité de Paris*, p. 96, arc vederi fantastice asupra schemei ideei unirei.

țări care nu vroia să fie întrupată în Moldova, deoarece atare întrupare ar fi fost privită nu ca unire, ci ca o cucerire. Mihai Viteazul deși de fapt realizează întrolocarea celor trei țări române: Muntenia, Ardealul și Moldova sub stăpânirea lui, nu întreprinsese aceste izbâzi cu scopul de a uni poporul român în un singur corp, ci împins numai de nevoia de a scăpa de dușmanii săi, ce se încuibase în Ardeal întâi, în Moldova apoi. El vroia să cucerească chiar și Polonia pentru a stârpi izvorul de unde se alimenta neconținută reîmprospătare a dușmăniilor pornite asupra lui. Cea mai vie dovadă că Mihai Viteazul nu au tins prin cuceririle lui la unirea poporului român, este împrejurarea că el nu se bazează pe elementul românesc, nici în Muntenia nici în Transilvania, spre a-și întemeia puterea, ci în cea dintâi pe mercenari străini, jertfind pe țărani nevoiei sale de bani, în a doua pe Unguri, respingând pe români. Totuși Mihai Viteazu deși n'a fost îmboldit de ideea unirei în războinicile sale întreprinderi, are un merit foarte mare pentru atare idee, acela de a fi pus cadrul ei exterior, și de a fi arătat nouă urmașilor pânza ce trebuie umplută cu mărețul tablou². Și apoi e curios de a deduce ideea unirei din războaie între țările surori. Intre unire, rezultatul unei îmboldiri launtrice și voluntare, și cucerire, acel al siluirei exterioare, este deosebire cât cerul de pământ. Dealtfel nu înțelegem pentru ce nu s'ar atribui aceeași idee și lui Ioan Vodă cel Cumplit, care pusese pentru un moment mâna pe Muntenia în lupta lui cu Petru Schiopul, ba chiar unui principe străin, lui Iacob Eraclide Despotul care căutase a aduce și el coroana Munteniei pe capul său alături de aceea a Moldovei și încă nu prin cucerire și prin răzcoală a boierilor munteni, deci prin o mișcare internă, care putea să înfățișeze mai pe deplin o tendință către unire³.

Unirea intelectuală. — Inșă, dacă domnitorii chiar cei mai mari ai țărilor române nu pătrunseseră ideea unirei, ea licărise din când în când în mințile Românilor în chip mai mult neconștiut aprinsă în ele de instinctul puternic al păstrării neamului. Așa pe timpul lui Ștefan cel Mare găsim rostită părerea că „popoarele moldovean și muntean voiesc ca ambii lor voievozi Vlad și Ștefan cari se dușmăniau așa de înverșunat să-și jure împreună iubire și tovărășie, așa ca toată țara (adică Moldova și Muntenia cuprinse într'o singură rostire) să fie asigurată că turcul n'o să mai poată supăra”. Această părere deși eșită din pana unui italian reproduce învederat o cuge-

² Comp. vol. V p. 312 și urm.

³ Vol. V. p. 67 și urm.

tare românească care se rapoartă la un interes comun al ambelor țări, deci la un interes de unire.

Când călugărul, mai târziu mitropolitul Maximu (sau Maximian) împacă pe Bogdan fiul lui Ștefan cel Mare cu Radu Vodă al IV-le al Munteniei, împiedicând să se ia la luptă lângă Râmnicul-Sărat, între alte motive invocate în rugămintea către voevodul moldovean pune și pe acela că „sunteți creștini și de același neam”.

Altă manifestare tot pe acest tărâm, al interesului comun, este cea dată la lumină de doi boieri ai lui Mihai Viteazul în 1598, care boieri cer înlocuirea lui cu Ieremia Movilă și punerea Munteniei sub ocrotirea Poloniei cum era și Moldova pe temeiul *unității limbei și a credinței* acestor două țări.

Dealtfel Moldovenii și Muntenii se priveau ca străini și de câte ori venia câte un muntean la domnia Moldovei sau câte un moldovean la cea a Munteniei se arătau nemulțumiri cu *domnul străin*. Așa fac bunăoară moldovenii când vine Petru Schiopul după răscoala lui Ioan Vodă cel Cumplit, cu toate că Petru prin mama lui Kiajna fiica lui Petru Rareș era de obârșie moldovan. Tot așa muntenii când aleg, după Mihai Viteazul, pe Simion Movilă.

Cel întâi pas spre întrolocarea poporului român fu făcut cu introducerea limbei române în biserică, începând mijlocul său firesc de rostire a servi și de un organ pentru cugetarea sa mai cultă, reflexivă. Infiorirea literară ce fu o urmare neapărată a acestui fericit eveniment, aduse chiar în conștiința poporului român cele dintâi idei relative la originea, la neamul și la unitatea lui etnică, și Miron Costin, marele cronicar al Moldovei, proclamă pentru prima oară însemnatul adevăr că „Moldovenii, Muntenii și Ardelenii toți de un neam sunt, românesc” că alcătuiesc deci una și aceeași unitate națională⁴. Pelângă ideea unirei și odată cu ea apăruse celelalte două mari idei pe care se razimă întreaga dezvoltare a poporului român: originea lui romană, pârghia cea mai puternică a civilizației sale și aceea a stăruinței sale în Dacia traiană, sprijinul cel mai puternic al Românilor de peste munți, în lupta lor cu Ungurii. De îndată ce aceste idei luă naștere în mintea poporului român, se zămislise în el și odrasla unității politice, care aștepta numai momentul favorabil pentru a se desvolta și ea ca un arbore trainic.

Deși curentul născut în țările dunărene trebui să scadă în putere lui prin împlântarea grecismului în mintea românească, totuși indirect, prin reacțiunea culturii naționale contra celei străine, ascuțindu-se dorința după o viață liberă și demnă, se întări această direcție; și prin lățirea în ascuns a fondului

⁴ Vol. VIII, p. 159; comp. Vol. V, p. 315.

comun de cugetare românească, se consolidează baza pe care se altoise ideea unirii.

Un nou avânt trebuia să dobândească această idee prin a doua înflorire a gândirii românești la cugetătorii Ardealului. Ei reluară la cercetat, și în chip mai temeinic decât scriitorii moldoveni și munteni ai veacului al XVI-lea, cele trei idei mari generatoare ale avântului cultural al poporului român; le răspândiră mai întins și le făcură să pătrundă mai adânc în conștiința lui; de atunci ele deveniră la toți Români culti un crez național, și treziră în fundul sufletului lor un vis măreț, o țintă a vieții, întrolocarea tuturor Românilor și într'o unitate politică, după cum erau uniți prin gândiri și simțiri comune.

Pe lângă această țintă a cărei realizare trebuia să fie îndepărtată, tocmai din pricina mărimii ei, ideea unirii îmbracă însă și o formă mai restrânsă, mărginită deocamdată la cele două țări mai libere române; Moldova și Muntenia. Aici se adăugea pe lângă unitatea neamului, și comunitatea de gândiri născute din o soartă comună, repercutate totdeauna de ecoul celeilalte țări, un paralelism în dezvoltare, așa de deplin încât încetează de a mai fi datorit jocului întâmplării, și devine productul acelorași puteri, care împingeau dinlăuntru în afară fenomenele istoriei.

Inceputul soartei comune a vlăstarilor români din Moldova și Muntenia, cade la însuși descălecarea, care împinsese pe o parte din poporul român, a eși din țară de baștină a naționalității lui, cetatea carpatină și a se revărsa către văile roditoare ale Nistrului și Dunării. Pornite ca niște râuri dătătoare de viață pentru câmpiile ce veniră să rodească, ambele ramuri ale poporului român trebuiau să dea naștere, în ambele țări născute din a lor răspândire, unei istorii în mare parte, asemănătoare: aceleași zile de fericire și restriște: aceleași înrâuriri exterioare care hotărîră în mare parte mersul dezvoltării lor. Mircea și Ștefan, Ioan cel Cumplit și Mihai Viteazul, Matei Basarab și Vasile Lupu, Brancovanu și Cantemir, Gh. Lazăr și Gh. Asaki, și apoi mai încoace răstrângerea tot mai mult a firelor comune, până ce se contopesc ambele țări într'un corp unitar. Toate aceste împrejurări își găsesc explicația în faptul că eră istoria aceluiasi popor, așezat în același mediu geografic, și împărțit numai din întâmplare în două State deosebite. Întâmplătoare nu este asemănarea ci desbinarea lor; de aceea și trebuiau să sfârșească ele prin unire, menirea lor din vechi, de atunci de când pornise ambele părăie din creștetul Carpaților, pentru a da, în valea rodită de ele naștere unui râu mare, plin și unic. Forma de astăzi a Statului român liber a fost determinată de descălecare, precum unirea mai îndepărtată a întregului neam va avea de pricină comunitatea lui de rasă și de origine. Unirea Moldovei și a Munteniei are în ultima

analiză o cauză geografică, precum acea mai îndepărtată a întregului neam va fi datorită identității lui etnografice, căci natura a hotărât totdeauna formele create de mintea omenească⁵.

Cu cât înaintau vremurile, cu cât se strica mai rău soarta poporului român, cu cât se ascuțeau suferințele lui prin afundarea tot mai adâncă în noianul încălcărilor; cu atâta apărea mai în față identitatea intereselor lui; cu atâta el se convingea mai tare că protestările trebuiau să fie aceleași, spre a avea mai puternic efect; cu atâta el învăța a prețui unirea puterilor sale, spre a eși din prăpastia în care era cufundat. După sforțările comune spre a scăpa din apăsarea turcească, acele încercate spre a răspinge de pe capul său copșirea grecească; și când veni ceasul mântuirii cu revoluție din 1821, ea porni în contra Grecilor în ambele țări deodată, căci ambele aveau interesul identic de a nu cădea în pieire pentru o cauză ce le era străină. Când fură să se reintroducă domnii pământeni, din ambele țări plecară deputații și tânguiri la Constantinople, și când cererea lor fu încuviințată, ambele se bucurară de izbânda lor. De atunci încoace istoria amânduror provincii române reproduce acelaș mers atât politic cât și cultural, și o deosebire nu se mai poate întâlni decât în nuanțele faptelor sau în personalitatea oamenilor ce le îndeplinesc.

Arătarea ideii unirii politice. — Este în natura omului ca faptele să se cristalizeze în idei, și un fapt care era oarecum în aer, care înconjura pe toată lumea cu puterea evidenței, trebuia dela o vreme să-și găsească un răsunset intelectual. Nevoia cea firească și naturală a unirii Moldovei cu Muntenia trebuia să-și afle și rostirea ei teoretică. În care minte se aprinse pentru prima oară această scânteie, nu se mai poate lămuri astăzi, ca toate întrebările asupra începuturilor. S'ar părea că cel întâi care a rostit-o pe față a fost Ioan Cantacuzino pe timpul războiului din 1789—1792 dacă el nu s'ar fi gândit mai mult la interesul lui însuși.

O manifestare netăgăduită a ideii unirii cu tendința practică a realizării ei în a avea lucrurilor, se găsește în o cerere de reforme foarte înaintate cuprinse în o copie păstrată în hârtiile Văcăreștilor, și care cerere trebuia să fie dinnaintea anului 1829, deoarece între altele ea arată dorința desființării cetăților turcești Brăila, Giurgiu și Turnu care fură tocmai dărâmate în urma tratatului dela Adrianopole din acel an. Prin acest act se cere unirea țărilor române și introducerea unei dinastii străine, neatârnamarea Statului astfel constituit, despăgubirea Turciei pen-

⁵ Comp. un studiu al meu: *Intemeierea țărilor române în Revista pentru istorie, arheologie și filologie* a lui Gr. Tocilescu, V, p. 309.

tru înlăturarea tributului, limba Statului să fie cea românească, și mai multe alte idei care se țineau de acelaș mănunchiu în care era prinsă și ideea unirii ⁶⁾. Regulamentul Organic prevede puțința unirii prin articolele care spun că „origina, religia, obiceiurile și asemănarea limbii locuitorilor ambelor principate conțin elementele unei uniri intime care a fost împiedicate prin împrejurări întâmplătoare și că elementele acelei uniri au fost chiar puse în Regulament prin asemănarea administrației ambelor țări. De aceea se și instituie o comisie mixtă care să prefacă într'un singur trup legile moldo-vlahe” ⁷⁾.

Am văzut mai sus cum consulul francez Bois-le-Comte spusese în 1834 că ideea unirii celor două principate fusese chiar în fapt patronată de Ruși, dar că văzând creațiunea unui mare ducat al Daciei, urmează raportul mai departe, mi-a părut a fi aici (în București) rostirea dorinții celei mai obștești al acestei țări. M'am pus în Iași în legătură cu tot ce se putea întâlni ca oameni ce luau o parte la trebi și cu toții, fără nici o provocare din parte-mi, îmi rostiau aceeaș dorință. La ideea unirii celor două provincii se adaogă aceea de a remite ocârmuirea unui principe străin. Și aceasta este o dorință generală, chiar la acei ce ar avea un interes ca să fie altfel. Beizadea Ghica îmi spunea : tatăl meu a fost gospodar, moșul meu se află acuma ; cu toate aceste nu sunt jertfe pe care nu le-aș face, pentru a procura țării mele cele două singure baze de existență care să-i poată învoi speranța unei statornicii oarecare : întrunirea celor două principate și ridicarea unui principe străin. Marele vornic Filipescu îmi spunea că ar primi cu lacrimi de recunoștință orice principe străin, fie cine a fi : însfârșit, dorința de a vedea sau Dacia, sau chiar principatele în starea lor de astăzi, sustrase dela protegierea exclusivă și imperioasă a unei singure curți și pusă sub aceea a marilor puteri europene, această dorință de lung timp manifestată, mi-a fost de asemenea de mai multe ori repetată atât la Iași cât și la București, și realizarea ei este considerată că trebuind să îndeplinească opera de regenerare a acestor țări” ⁸⁾. Tot pe atunci ideea unirii țărilor dunărene

⁶⁾ Publicat de V. A. Ureche în ziarul politic *Drapelul*, Nr. 3 pe 1897, și reprodus de N. Iorga, *Hurm. Doc. X*, p. 647.

⁷⁾ Regulamentul Moldovei, art. 425. Acel al Valahiei în *An. Parlamentare*, I, p. 355. Adauge C. Brăiloiu în *Românul* 1867, p. 19.

⁸⁾ Această prea interesantă corespondență, datată din București, 17 Martie 1834, a fost reprodusă de *Moniteur universel*, Paris, 18 Septembre 1859, care pune în introducere : nous croyons qu'on ne lira pas sans intérêt l'extrait suivant d'une correspondance écrite i y a plus de 22 ans sur cette importante combinaison, qui dès ors préoccupait vivement les populations”. *Doc. ren. Rom. III*, p. 826. C. Brăiloiu în un articol publicat în *Românul* din 1867 p. 19 amintește despre această corespondență arătând cum încă de pe atunci boierii doriau unirea sub un principe străin. Corespondența este dată ca trimisă de către un Francez : *Bois le Comte*.

găsia un răsunset și în o pană străină care scria o broșură asupra acestei chestiuni, căutând să dovedească de ce importanță este Moldo-Valachia în afacerile Orientului și rezumând cercetările făcute prin următoarele cuvinte: „In scurt, Turcia, dacă ar gândi cu maturitate, ar găsi că poate să se lipsească de neînsemnatul tribut pe care îl oferă aceste țări, pentru a vedea siguranța în a ei împărăție. Austria va ieși din apatia ei pentru integritatea teritoriului ei, iar Anglia și Franța pentru interesul civilizației și a comerțului lor vor executa proiectul unui regat moldo-valac care s'ar împăca cu a lor interese, cu onoarea și demnitatea lor și a păcii Orientului”⁹⁾.

Raportul lui Bois-le-Comte ne arată că de îndată ce ideea unirii intrase pe calea reflexivă, ea se limpezise și dăduse naștere la coloare neapărate pentru a deveni într'adevăr pârghie a progresului. Întâi adaosul către ea a principelui străin din o dinastie europeană. Și să nu ne mirăm că Românii, abia mânțuiți de domnitori străini, iar sub de aceștia vroiau să-și plece capul. Era o deosebire radicală între principele străin așa cum el era cerut acuma, membru al unei case domnitoare europene care putea să dea coroanei românești vază și sprijin la vreme de nevoie, și atirdisitorii greci, slugi ascultătoare ale tiraniei turcești. Apoi Românii știau prea bine că o stabilitate era peste puțină cu domnii naționali, întrucât nemai existând o stârpe domnitoare, toți bioerii puteau să aspire la domnie, și atare năzuință trebuia să arunce vecinic țările lor în frământările și frigurile schimbărilor de domnie. In contra unei atare stări periculoase nu rămânea însă altă scăpare decât dinastia de origine străină. Dar această cerere a principelui străin era încurajată ea însuș cu garanții, pentru a nu face din statul român un vasal al puterilor imediat interesate și de aice clauzula că el să nu poată aparține caselor celor trei monarhii mărginașe ale țărilor române.

A doua cerință care trebuia, prin îndeplinirea ei, să vină a încununa opera unirii, era scoaterea statului român de sub protectoratul rusesc, care se arătase atât de îngreuior și de absorbant, și punerea lui sub scutul tuturor puterilor europene. Observăm că de și se agitau aceste chestii de interes național printre boerimea timpului nu se vede nici-o rostire în privirea schimbării și a constituției launtrice, a desființării privilegiilor și a introducerii ideii dreptății într'un organism social, care era tocmai tăgăduirea ei cea mai fățișă. Această idee era să fie adaoșă de generația următoare, cea din 1848, la opera de regenerare a poporului român, și apoi toate aceste cerinți fiind consfințite prin noua organizare dată de congresul de Paris

⁹⁾ *Poids de la Moldo-Valachie dans la Question d'Orient* par M. de O*** ancien agent diplomatique dans le Levant, Paris, 1838.

țărilor române, introdusese în ele o viață nouă, bazată pe elementele adevăratului progres : naționalism și egalitate.

Dar pe lângă această idee a unirii Moldovei cu Muntenia, licăria în fundul conștiinței Românilor și a acea a unirii mai intime a întregului neam.

Ambele ramificări ale ideii unirii deveniră de acolo înainte niște puternici ridicători ai vieții sale morale. Substratul lor, comunitatea de simțiri, cugetări și interese se lăți tot mai mult, prin dezvoltarea unei producții literare și naționale, care făcea să tresară în întregul corp struna atinsă în o parte a lui. Foile periodice întemeiate în principate întâi în 1829, apoi în Ardeal în 1839, deveniră organele de transmitere grabnică și întinsă a tuturor gândirilor încolțite în orice ungher al țărilor române. Creațiunile poezilor, discursurile patriotice, studiile istorice, într'un cuvânt întregul val de gândiri referitoare la trezire și slăvirea nației, născute ele oriunde, erau de îndată reproduse de gazetele surori, așa că toți Românii din toate părțile se bucurau și-și încălziau sufletul la razele binefăcătoare ale soarelui național. Românii începură a simți că pe lângă viața colțului lor de păământ mai era și viața întregului.

Pe lângă această lățire a culturii naționale care apropia pe toți Românii unii de alții, fapte speciale restrângeau tot mai mult pe acele două ramuri ale lor care trebuiau să se unească mai întâiu într'un singur mănunchiu. Așa la căderea lui Alexandru Ghica din tronul Munteniei, în 1842, mai mulți boieri munteni trimit pe Ioan Ghica la domnul Moldovei spre a-i oferi și Coroana Munteniei, gândindu-se astfel a realiza unirea cea mult dorită. Nu era încă timpul de a se îndeplini asemenea idei și mai trebuiau încă pregătite mințile pentruca unirea să devină o pornire a popoarelor și nu făptuirea câtorva individualități. Domnitorul Munteniei Gheorghe Bibescu face un mare pas spre contopirea intereselor ambelor țări surori, suprimând în 1843 vămile dintre ele. Această măsură atât de favorabilă pentru ambele trunchiuri ale Românilor din Muntenia și Moldova îi făcu să resimtă în interesele lor chiar efectul fericit al înlăturării unei supărătoare împiedecări. În urma unei asemenea măsuri se putu ceti în condițiile vânzării vămilor ambelor principate din 1853 următoarele cuvinte mult însemnătoare : „Ori unde într'aceste puncturi se pomenește de graniță, margini sau hotar, se înțelege, sub această numire, *linia încunjurătoare amânduror principatelor*”¹⁰). Astfel începură Românii a se deprinde ca *hotarele unei patrii comune*, care trecu în curând dela daraverile comerciale la întreaga viață și toate ale ei manifestări. Conform cu aceste împrejurări întâlnim în *Foia pentru minte* din 1843 atribuiu-se de un anonim pricina înapoierei Românilor în faptul că „nici-

¹⁰ *Buletinul oficial al Munteniei* p. 1853, Mai 21 p. 128.

odată Moldova și cu Muntenia nu au alcătuit o unire între ele, ei au fost vecinici dușmani și sfâșiate chiar înlăuntrul lor prin împerecherile boierilor. Numele Milcovului, râu cobitor de nenorociri, în loc de a spăla odată păcatele politice ale nației moldo-române, astăzi leneș, despărtește nu numai trupul în privința geografică ci și politic în toate privințele". Articolul este însă împiedecat de cenzura austriacă a urma mai departe¹¹).

Revoluția din 1848, care aduse în mare fierbere întregul val de gândiri politice ce se adunase prin lucrarea veacurilor în sufletul poporului român, trebuia să dea o îmboldire mult mai vie și idee unirei și anume în ambele ei forme, atât mai restrânsă a Moldovei cu Muntenia, cât și mai întinsă, a întregului neam românesc. Așa pe când Mihai Kogălniceanu cerea în vestita scriere: *Dorințele partidei naționale din Moldova*, ca încununare a tuturor, unirea țărilor surori, *Pruncul român* al lui Constantin Rosetti în apelul său către „frații noștri din Moldova” spunea că: „Munteanul și Moldoveanul sunt frați, o singură nație. Voi fraților ați făcut începutul, dar din nenorocire n'ați putut izbuti, Nu e vina noastră: vouă vă rămâne gloria de a fi început, nouă cea de a fi săvârșit”¹². Și ideea unirei tuturor Românilor își găsi un răsunset în revoluția din 1848, acea mișcare care răscoli toate ideile fundamentale ale poporului român, toate dorințele lui după libertate și neatârnare extrioară, dreptate și egalitate launtrică și viață comună a întregului neam românesc. Formularea ei cea mai lămurită se găsește în o scrisoare a lui Neculai Bălcescu în care el expune planul întregii mișcări pe care regenerarea română trebuia s'o îndeplinească spre a-și ajunge ținta desăvârșit, în care scrisoare după ce analizează țelul revoluției din 1821 și acel al mișcării din 1848, adaugă că ar mai rămânea de făcut două revoluții pentru a ajunge capătul dorințelor poporului român, una de unitate și alta de neatârnarea națională. Prin revoluția de unitate el înțelege unirea tuturor Românilor. „România noastră există, exclamă el cu convingere puternică, și orb e acel ce nu o vede. Ea poate exista sau în folosul Turciei sau în acel al Austriei, după cum una din aceste două puteri vor favoriza-o; dar poate exista și în contra lor, de vor vroi s'o împiedice. Maghiarii cei luminați nu se opun întrucât văd că nu pierd nimica, ba dinpotrivă câștigă. Se poate din întâmplare ca revoluția de unitate națională să fie în acelaș timp o revoluție de neatârnare. Se poate că înainte ca nația noastră să reintre în drepturile ei, să se scurgă un veac, un veac în decursul căruia să fim meniți a ne război cu Rușii, precum am

¹¹ Foala pentru minte, inimă și literatură, 1843, p. 124.

¹² *Pruncul român* din 4 Septembrie 1848.

petrecut zece veacuri în lupta cu barbarii și patru cu Turcii; dar ce este un secol în viața unei nații”¹³.

Și Bălcescu avea dreptate a închiega, în fierbintețea lui minte aceste visuri dragi și iubite, și deacea el și lucra în Transilvania la împăciuirea Românilor răsculați, cu Ungurii, pentru a se opune cu toții amenințărilor rusești. Sub apăsarea evenimentelor, Ungurii se prefăcuseră chiar a ceda Românilor, recunoscându-le dreptul de a exista ca naționalitate aparte în Transilvania¹⁴. Până să plece Bălcescu la Români din țara Moților pentru a le propune împăcarea, revoluția ungurească era zdrobită la Villagos de puterile rusești.

Moldova și Muntenia față de unire. — Trebuie făcută o deosebire între Muntenia și Moldova în ceea ce privește întrebarea unirei. Această combinație politică era pe placul popoului muntean, fiindcă-i favoriza și interesele, mai ales acele ale capitalei care totdeauna are glas hotărâtor în mișcările unui popor. Anume făcându-se unirea, capitala noului Stat trebuia să fie Bucureștii, și Iașul era să fie lovit în însăși existența lui și a locuitorilor lui, întrucât era un oraș care și datoră însemnătatea, numai împrejurării, că fusese o capitală politică. N. Istrati pare a fi fost cel dintâiu care dădu strigătul de alarmă în această privire, când în broșura lui *Chestia zilei* din 1856 el spune: „Și pentru care temeiu am disprețui noi pe neguțători, pe proprietari cari se îndeletnicesc cu chestia de a doua mână, precum bunăoară, că prin unire Moldova ar putea deveni o provincie sau cel mult asemenea Craiovei, iar capitala Iași să fie amenințată a ajunge un al doilea Hârlău”? Această părere, că în cazul unirei Bucureștii trebuiau să fie capitala României se ivise mai de mult în mintea oamenilor, odată cu ideea Domnului străin. Așa, raportul lui Bois le Comte din 1834, spune că: „cei din București ar vrea ca orașul lor să devină capitala noului stat, și noi simțim, că Iașul este prea aproape de Ruși spre a se bucura de acest folos”¹⁵.

Ingrijirea pentru strămutarea capitalei se arătase chiar în Iași, deoarece consulul Place spune într'un raport către Walewsky, că „indivizii cari se tem de a vedea micșorându-se valoarea caselor și a magaziiilor din Iași, sunt în contra unirei; că asemenea motive de interes personal neexistând în districte,

¹³ N. Bălcescu și Al. Golescu, Paris 4 Martie 1850 în Ioan Ghica. *Amin-tiri din pribegia după 1848*, p. 472.

¹⁴ Vezi adresa ministrului ungar Bathyani c. Bălcescu din 14 Iulie 1849 care aduce cererile Românilor formulate de Bălcescu, *Amin-tiri*, p. 171.

¹⁵ *Question du jour* par N. Istrati, reproducă de *Acte și documente la Re-nașterea României*, III, p. 125—137 numai în textul francez. Cel românesc nefiindu-mi la îndemână, am tradus în text local reproducă la p. 132. Corespon-dența lui Bois le Comte, reproducă *ibidem*, III, p. 826.

se explică unanimitatea care s'a constatat în sânul poporației lor în ceea ce privește unirea"¹⁶.

Unionistul muntean, N. Krețulescu, arată într'un memoriu temeiurile pentru cari Iașul nu poate fi ales de capitală a României unite. „Orașul București, zice el, are asupra Iașului o superioritate netăgăduită, fiind așezat mai în centrul Statului ce este a se înjgheba, pe când Iașul se află numai la o foarte mică îndepărtare de granița Prutului. București sunt apoi un centru de comerț foarte dezvoltat, poporați lui este îndoit numărul acelei a Iașului care este în mare parte locuit numai de Evrei și de foarte puțini oameni din clasa inteligentă, cea mai mare parte din boieri, afară de dregători, obicinuind a locui la moșiile lor"¹⁷.

Pentru a nu prea înăspri însă păreriile asupra acestei întrebări, se pune, în actul constitutiv al comitetului moldovan al unirii ei, ca dorință, și *intemeierea unei noi capitale, așezate într'un punct central pentru ambele țări*¹⁸.

Această piedică lăuntrică dispărea însă ca fumul la vânt, dinaintea puternicei mișcări a minții Moldovenilor celor buni și aleși cari, ca un om, săriră cu toții pentru a apăra ceea ce ei credeau nu numai mântuirea lor proprie, ci și a neamului întreg. Înjgheburile și întărirea partidului unionist din Moldova înlătură cu totul această stavilă în destul de primejdioasă din drumul către unire. Dacă însă era de nevoie, ca partidul unirii să fie tare și încheșat, aceasta se cerea mai ales în Moldova, asupra căreia cădea tot greul împrejurărilor, și asupra căreia vom vedea cum se vor năpusti toate apăsările protivnice: Turci, Austriaci și Caimacami, interesați de a deveni fiecare, domn separat asupra unui principat¹⁹. Aceste apăsări urmăreau deci ținta de a stoarce dela divanul ad-hoc al Moldovei un vot protivnic unirii. Acest vot ar fi atras însă numai decât căderea propunerii în congresul de Paris care subordonase hotărârea lui, anchetei localnice.

De aceea să nu se uite un lucru: dacă unirea s'a făcut, ea se datorește *exclusiv numai Moldovei, și anume centrul ei, Iașul*, care sângerează și astăzi de jertfa făcută pe altarul neamului.

¹⁶ Place c. Walewsky, 4 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 597.

¹⁷ *Ibidem*, II, p. 726. Paul Bataillard în broșura lui „Le premier point”. *Ibidem*, III, p. 417, spune deasemenea că: „L'assy tout voisin du Pruth serait à la merci du premier coup de main”. Inființarea însă a unei a treia capitale ar fi ruinat pe amândouă cele vechi, în loc de una. Tot așa vorbesc M. Kogălniceanu și V. Mălinescu în ședința Comisiei centrale.

¹⁸ Actul de constituire al comitetului din 11 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 533. Comp. Place c. Walewsky, 13 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 538.

¹⁹ „Les Caimacams ont la chance de devenir Hospodars, si les Principautés restent séparées, tandis que si elles viennent à être réunies, ni l'un ni l'autre ne pourra aspirer à l'autorité suprême”. Art. din *l'Etoile du Danube*, 8 Ian. 1857 *Ibidem*, III, p. 1038.

Unirea în timpul domniilor dela Balta-Liman. — Unirea se coborîse din lumea ideilor în acea aevă, mai întâiu prin silințele lui Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, numit în scaunul ei, în 1849, în urma Convenției dela Balta-Liman.

Un lucru la care poate nu s'ar putea aștepta cineva, este că regimul protectoratului, în loc de a strînge frînele, după înăbușirea revoluției din 1848, le sloboade puțin, astfel că Ghica poate pași mai liber în activitatea lui ocârmuitoare, însuflată de idei naționale. Așa el poate tipări *Cronica lui Șincai*, fapt pentru care se „fericește de a fi contribuit la conservarea unui monument istoric atât de național”²⁰. Kogălniceanu ajungea să-și tipărească discursul său introductiv la cursul de Istoria Românilor, pentru care fusese destituit din profesorat în 1843 și pentru încercarea de publicare a cărui i se închisese *Foaia științifică și literară*. Ghica apoi emancipase pe toți țigani și ușurase, pe cât se putea sub regimul Regulamentului starea țăranilor. Tot, el este arătat ca acel ce a „lucrat întâi pentru a împrăști cât mai mult în Moldova dorința unirei ei cu Muntenia”²¹.

În înțelegere cu Consulul francez, Place, Ghica schimbă șase prefecți cari erau dușmanii contopirei²². Tot el încuviințează libertatea presei, pentru a lăsa voia rostirilor pentru unire²³.

Dar Ghica nu sprijinea numai înlăuntrul țării mișcarea uniionistă. Și în afară el apără drepturile Moldovei. În memoriul său contra stipulațiilor conferințelor din Constantinopole, prin cari Țările Române erau supuse cu desăvârșire autorității turcești, călcându-se toate privilegiile de cari ele se bucuraseră ab antiquo, deoarece Turcia credea că, prin înfrînarea Rusiei și prin scoaterea principatelor de sub protectoratul ei, ele ar trebui să reintre cu atât mai adânc sub stăpânirea otomană. Deaceea și, precum observă prea bine o broșură publicată sub pseudonimul de Sanejouand: „Pericolul pentru Principate nu mai venea acuma din partea Rusiei, pe cât din a Austriei, și mai ales din a Turciei”²⁴.

În memoriul său, Ghica observă, la punctul unde Poarta prevede ocârmuirea separată a ambelor principate, că „ar fi trebuit să se procedă în chip mai larg și să se mulțumească una din cele dintâi dorinți ale poporației lor, întrunind ambele țări în una singură, înlăturându-se astfel pentru viitor multe frământări și multă nesiguranță”²⁵.

²⁰ Comunicarea Domnitorului Grigore Ghica către Divanul obștesc din 10 Maiu 1856. *Ibidem*, III, p. 471.

²¹ Place c. Walewsky, 25 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 565.

²² Alta din 23 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 559.

²³ Decret din 5 Fevr. 1856. *Ibidem*, III, p. 913.

²⁴ *Les principautés roumaines devant l'Europe*, 1857, reprodușă în *Acte și Documente II*, p. 352—371. Locul citat se află la p. 367.

²⁵ Din 28 Fevr. și 8 Martie 1856. *Ibidem*, III p. 975.

În acelaș memoriu, Ghica protestează și în contra articolului care dădea drepturi de proprietate tuturor străinilor fără deosebire, „din cauza prezenței în Moldova a unei numeroase populații evreești, a căreia irumpere în proprietate ar fi o pricină neîndoelnică de ruină pentru țară”²⁶.

Mai protestează Ghica și contra plănuitei modificări a Regulamentului de către o comisie ce ar fi să lucreze în Constantinopole, cerând ca modificările „să se facă în țară și prin țară”. Mai mulți boieri înțețiți de Ghica protestează și ei, prin un act separat, contra celor stabilite la Constantinopole²⁷.

Această spornică activitate a lui Ghica în favoarea unirei este recunoscută de divanul obștesc al Moldovei, în răspunsul ce-l face la comunicarea lui :

„Da, Inalte Doamne, divanul o zice cu îndrăsneală, Măria Ta ai pregătit calea către mântuirea țării noastre, căci ai sprijinit și ai pledat înaintea areopagului european întru-nirea principatelor, principiu de mărire, de glorie și de temeinică așezare a acestei țări”. Tot așa salută pe Ghica o autoritate mult mai mică, dar a căreia glas avea cu atâta mai mare însemnătate, anume ocârmuirea județului Tutova care spune domnitorului, că „Inălțimea Voastră ați fost cel dintâi care ați propus, în memoriul adresat conferințelor, principiul mântuitor al unirei”²⁸.

Ghica merge până acolo cu lepădarea interesului său în folosul celui obștesc, încât stăruie el singur pentru înlocuirea actualilor domnitori, deci și a lui care domnea încă în Moldova, spre a nu se face nici o apăsare asupra conștiinței oamenilor în alegerile ce trebuiau să se facă pentru a se hotărî chestia unirei. El arată întâi, cum nu ar trebui să se numească un singur caimacam; căci „precumpănirea lui ar cântări cu o prea mare greutate în alegerea divanului; apoi adaugă: Se înțelege că acelaș argument se opune și încă cu mai multă putere, la păstrarea în putere a gospodarilor de față, căci este de mare însemnătate ca țara să fie liberă de orice înrăurire și chiar de orice prepus de înrăurire”²⁹. Cu toate acestea Thouvenel era de părere, că ar fi fost bine ca ambii domnitori cari se arătau atât de favorabili unirei, să fi fost lăsați în fruntea ocârmuirii, în timpul anchetei divanurilor ad-hoc³⁰.

Scrierile în chestia Unirei. — Chestia unirei își găsi apărarea și în mai multe scrieri și cuvântări cari puneau în lumină

²⁶ *Ibidem*, p. 971. Comp. p. 981.

²⁷ Din 1 Martie 1856, *Ibidem*, VI, p. 994.

²⁸ Răspunsul Divanului, 23 Mai 1856. *Ibidem*, III, p. 485. Adresa jud. Tutova, 22 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 595.

²⁹ Memoriul lui Ghica citat. *Ibidem*, II, p. 988.

³⁰ Thouvenel c. Walewsky, 26 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 573.

foloasele și combăteau întâmpinările ce i se aduceau împotriva. Așa broșura separatistă a lui Istrati dădu naștere la trei combatere: întâi cea a lui Ioan Negură, apoi a lui M. Cantacuzino și în sfârșit la cea a lui C. Hurmuzaki, publicate toate trei în *Steaua Dunărei* ³¹.

Logofătul Vasile Ghica, în *Adresa lui către Românii din Moldova și Valahia*, arată cum „pentru a reda patriei liniștea și a asigura trăinicia așezămintelor ei, trebuie să facem jertfe; să lepădăm vechile noastre prejudecăți; să părăsim vechile noastre privilegii; să nu ne mai privim unii pe alții decât ca cetățeni liberi în fapt și egali în drept, și desfăcând deasupra noastră pe omul cel vechiu, să ne îmbrăcăm cu toată dreptatea și cu toată buna inimă, fără de care nici un așezământ nu are trăinicie”. În un proiect de *formulă a dorințelor României*, Vasile Ghica se rostește astfel asupra nevoiei Țărilor Române de a se contopi într'un singur stat: „În puterea dreptului său suveran de autonomie, poporul român (valah și moldoven) declară că el nu este decât un singur popor; că despărțirea lui în State deosebite i-a fost totdeauna spre rău; că identitatea sa desăvârșită de limbă, de tradiție, de religie, de legi și de așezăminte localnice, de obiceiuri, de moravuri, de simțiminte și de năzuinți, de nevoi și de interese, îl împing a dori cu înfocare de a alcătui un singur corp politic, un singur Stat neîmpărțit” ³². În o broșură românească tipărită în Paris: *Ce se cuvenia să cerem dela Adunările ad-hoc*, se sfătuește să se ceară unirea, Principe strein ereditar dintr'o familie domnitoare, restrângerea drepturilor Porței numai la luarea tributului și la investitură, bucurându-ne astfel de o deplină autonomie lăuntrică. Se mai cere apoi și o Constituție reprezentativă; dar se sfătuește „a nu se face nici o propunere de reorganizare internă, pentru a nu jigni principiul autonomiei” ³³. O broșură franceză, intitulată: *Privire asupra trecutului și prezentului Principatelor Moldo-Române*, expune, mai ales după istoricul german Hammer, relațiile Principatelor cu Poarta Otomană analizează după aceea tratatul din Paris, pentru a arăta că Turcia nu a păstrat nici măcar umbra unei suveranități asupra țărilor Române, dovedind aceasta mai ales cu stipulația Congresului care oprește pe Poartă de a încălca teritoriul lor, fără comunul consimțământ al puterilor, întrebând că „ce soi de suveran este acela care nu are dreptul de a intra în țară ce și-o pretinde ca a lui”? Broșura trece după aceea la analiza protocoalelor con-

³¹ Reproduse articolele în *Acte și Documente*, III, p. 635, 657 și 663.

³² Adresa și proiectul, ambele din 16 Aprilie 1856. *Ibidem*, III, p. 439, 440. V. Ghica cu toate aceste, devenind mai târziu ministrul lui Vogoride, se preface în unul din cei mai aprigi dușmani ai unirii.

³³ Din 1857. *Ibidem*, III, p. 283. De aceeaș părere este și Place în o depeșă către Walewsky, 13 Iunie, 1856. *Ibidem*, III, p. 535.

gresului de Paris și arată rolul cel însemnat ce este atribuit de congresului român „care va avea singur să hotărească despre soarta lui, întrucât unirea va avea sau nu loc, după cum se vor rosti dorințele populațiilor moldo-valahe pentru dânsa sau în contra ei”³⁴. Altă broșură franceză: *Reorganizarea Provinciilor Dunărene*, aduce ca argument pentru unire, între altele, textul art. 23 al tratatului de Paris, care spune că Principatele vor avea o organizare națională; căci, argumentează autorul anonim al acestei scrieri: „Administrația provinciilor dunărene nu ar poseda acest caracter, dacă ar fi de o parte specială Valahiei, pe de alta Moldovei; căci întrucât ar fi națională o administrație moldovenească și una muntenească? Moldova este ea o naționalitate și Muntenia alta? Nu; aceste două provincii sunt părțile aceluiaș trup, nația românească. Pentru ca administrația țărilor locuite de Români să fie națională, este neapărat ca această administrație să poată apuca și conduce cu aceeași mână toate puterile vii ale nației”³⁵.

Marele boier Rossetti Tețcanu, în scrisoarea lui către *Steaua Dunărei*, explică astfel alipirea lui mai târzie la mișcarea unionistă: „Dorința unirei, fiind pe atunci iscălită numai de boieri și de fiii acestora, pe cari eu, în împrejurările cele mari naționale, pun cel mai mic temei, apoi m'am mărginit a aștepta ca mai întâiu această dorință să câștige o formă națională”³⁶.

În sfârșit o ultimă lucrare, franceză, publicată sub pseudonimul de Sanejouand apără cu mult avânt drepturile Principatelor și mai ales acel al unirei, căutând printr'un frumos apel la puteri, să convingă pe fiecare, după altă strună și alte interese³⁷.

Nu numai bărbații politici însă manifestează dorința lor după unirea Țărilor Române. Clerul ia și el o parte însemnată la această mișcare. Așa arhiereul Neofit Scriban, profesor și rector al Seminarului Socola, în broșura lui *Unirea și neunirea Principatelor Române*, sfârșește căldurosul său apel pentru înfrățire, prin cuvintele: „între moarte și lumină, o Moldovo, alege!”³⁸. Tot așa și Melchisedec, rectorul Seminarului din Huși, în cuvântarea rostită la serbarea hramului episcopiei Hușilor, spune între altele multe frumoase lucruri, că „pentru Români din Principate a sosit o epocă ce-i chiamă la unire. Aceasta este

³⁴ *Coup d'oeil sur le passé et le présent des Principautés Moldo-Valaques* Paris, 1857. *Ibidem*, III, p. 271.

³⁵ *Réorganisation des Provinces Danubiennes*, Paris 1856. *Ibidem*, III p. 115.

³⁶ Din 23 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 115.

³⁷ *Les Principautés roumaines devant l'Europe*, 1856, Paris, reproducă în *Acte și Documente*, III, p. 352—370.

³⁸ Din 1856. *Ibidem*, III, p. 1—7.

o dovadă că ei sunt pe calea progresului universal al omenirii; că ei sunt chemați a se sui cu o treaptă mai sus pe scara acestui progres veșnic, care este acea tainică scară pe care a văzut-o Iacov că una cerul cu pământul și că îngerii lui Dumnezeu se suiau și se pogorau pe dansa”³⁹. Mitropolitul Sofronie Miclescu arată la început temeri în privirea unirei, care trebuind să se facă sub un principiu străin, ar putea periclita biserica ortodoxă; apoi se mai teme și de desființarea Mitropoliei moldovene și reducerea ei la o simplă episcopie. Intr’o interesantă convorbire, Place demonstrându-i că temerile sale erau neînțemeiate, Mitropolitul care în inima lui era pentru unire, deveni unul din sprijinatorii ei cei mai de seamă⁴⁰.

Dându-se un banchet la via lui M. Kogălniceanu, pentru a se sărbători reîntoarcerea în țară a căpitanului Filipescu care fusese trimis în surgun de Ruși, pentru că avusese nespusa îndrăzneală de a se opune la luarea oștirea moldovene cu ei în Rusia, când se retrase din Principate în 1853, Kogălniceanu închină un pahar pentru unire⁴¹.

Și poeții se pun în rând pentru a proslăvi marele eveniment. În afară de Dimitrie Ralet care scrie un fel de cronică rimată a întâmplărilor zilei, găsim pe T. Porfiriu publicând poezia *Crezul meu*, pe A. Donici fabula *Vaporul și calul* și pe V. Alecsandri dialogul politic *Tândală și Păcală*, în care pune față în față pe un prieten al uniri cu un protivnic al ei, din care cel dintâi izbutește la sfârșit să convingă pe cel de al doilea despre binefacerea unirei, și prinzându-se la joc, cântă *Hora unirei*, una din cele mai frumoase inspirații ale marelui poet al neamului românesc, în care Alexandri a turnat bucuria Românilor în versuri nepieritoare, menite a fi îmbinate cu acordurile muzicii și cu saltul picioarelor⁴².

În Muntenia principele Știrbei lucrează și el tot în interesul unirei. El protestează întâi contra tendinței Porței de a lega tot mai strâns Principatele de Imperiul Otoman, spunând că „orice lovitură dată pentru a fereca lanțul care leagă aceste nenorocite țări de Turcia, va avea drept rezultat a le arunca în brațele Rusiei”. Știrbei sprijină și el unirea prin două memorii, unul din 1854 către cabinetul vienez, altul din 24 Ianuarie 1856 către cel francez, în care el susține și nevoia punerii țării unite sub o dinastie europeană⁴³.

³⁹ Din Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 626—627. Locul raportat la p. 620.

⁴⁰ Place c. Walewsky, 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 554. Părerea că mitropolia Moldovei trebuia redusă la o episcopie, fusese susținută de N. Crețulescu în același memoriu c. Thouvenel, în care el sprijine și Bucureștii de capitală. *Ibidem*, III, p. 727.

⁴¹ Din 3 Iunie 1855. *Ibidem*, III, p. 497. Asupra faptei sărbătoritului vezi darea de seamă din Gazeta de Moldova. *Ibidem*, III, p. 506.

⁴² Reproduse aceste poezii. *Ibidem*, III, p. 274, 574, 585, 613 și 615.

⁴³ *Memoriul Principelui Știrbei asupra Protocolului Conferințelor din*

Și Muntenii publică mai multe scrieri care pun pe de o parte în lumină folosul unirei, și pe de alta dovedesc dreptul Românilor de a cere contopirea vieții lor. Așa Vasile Boerescu în broșura lui franceză, tipărită în Paris, *România după tratatul de Paris*, constată „că unirea este poporană, mai ales fiindcă nevoia ei e viu simțită de starea a treia”⁴¹. Această lucrare este în deobște un puternic studiu asupra dreptului public al Românilor din acele timpuri, în care autorul cere, pentru prefacerea în bine a vieții românești unirea principatelor, principe străin ereditar, suveranitatea lăuntrică a poporului și mai multe principii constituționale. I. C. Brătianu, în *Memoriul său asupra situației Moldo-Valahiei după tratatul de Paris*, publicat de asemenea în franțuzește, după ce stabilește, la rândul lui, dreptul de unire al principatelor, analizează și critică cu mult temei dispozițiile electorale ale firmanului de convocare a divanului ad-hoc; protestează apoi contra regimului firmanelor introduse de Turcia dela 1856 încoace, din care unul desființase libertatea presei cea hărăzită de Grigore Ghica. Brătianu sfârșește studiul său cu cuvintele calde: „Am început lupta, când a tot puternicia Rusiei făcea mai mulți dintre noi să se îndoiască de putința izbânzei. Cum am sta oare la îndoială de a urmări astăzi, când Rusia nu mai poate înșela pe nimeni cu puterea ei și când regii însăși au fost nevoiți, prin tăria lucrurilor, de a se face apărătorii neatârării noastre? Nu! nimic nu va putea opri avântul nostru! Am repurtat până acuma o mare victorie. Europa a recunoscut că suntem un popor de 10.000.000 de oameni, merit a lupta și a triumfa prin libertate. Locul nostru este însemnat printre națiile care alcătuiesc republica europeană. Avem datoria a-l cuceri”⁴⁵.

Altă broșură a unui Român din București, intitulată: *O aruncătură de ochi asupra unirei Principatelor Române*, după o înfocată apărare a drepturilor Românilor, arată că unirea e „mântuirea proprietății, desmorțirea și învierea industriei, zborul învățături, ridicarea miliției la adevărata ei însemnătate, înălțarea clerului la cuvenita lui vrednicie și îmbunătățirea soartei slujbașilor”. Toate acestea erau exagerări, de oarece nu era nevoie de unire pentru a se înfăptui, precum pe de altă parte nu puteau izvorî din simplul fapt al unirei, fără alte silinți corespunzătoare. Dar orice mișcare sentimentală trebuie să aibă și depășirile ei⁴⁶. Tot atunci Francezul Vaillant, fost profesor la Sf. Sava în București, publică un fel de proclamație,

Constantinople. Februarie 1856. *Ibidem*, II, p. 963. C. Hurmuzaki și Ioan Maiorescu, *Desvoltarea drepturilor Principatelor*, 1857. *Ibidem*, III, p. 206, nota.

⁴⁴ *La Roumanie après le traité de Paris. Ibidem*, III, p. 13—113.

⁴⁵ *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie après le traité de Paris*, 1857. *Ibidem*, III, p. 129—179 (vezi p. 164 și 179).

⁴⁶ Din 1857. *Ibidem*, III, p. 288—341. Locul reproduș se află la p. 297,

în care înșiră drepturile Românilor, în 31 de puncte, și sfârșește lungă lui enumerare prin un frumos apel la lupta pentru izbândă⁴⁷. Mai amintim și pe cea mai elocventă pledoarie pentru drepturile poporului român, cele atât de adânc încălțate și cari cu atâta greu își făceau iar cale la lumina zilei: scrisorile lui Dimitrie Brătianu asupra circulării Porței din 31 Iulie, în care el spune: „Odată ce s'a dovedit că unirea principatelor este un lucru cu desăvârșire legiuit,, și că ea nu vatămă drepturile nici unei puteri, s'ar părea că diplomația trebuie să fie mulțumită. Dar fiindcă se cere ca Principatele să arate și foloasele ce le așteaptă dela unire, fiindcă se cere a se ști pentru ce noi Românii ținem la această unire, le-o voi spune: Noi voim unirea pentru că suntem același popor, omogen, identic, ca nici un alt popor al pământului; pentru că avem aceeași obârșie, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceleași tendinții, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași moravuri, aceleași așezăminte, aceleași legi și obiceiuri, aceleași regulamente administrative, aceleași năzuinți, aceleași interese, aceleași nevoi de întâmpinat și aceleași speranțe ce ne leagă sufletul, aceleași meniri de îndeplinit; pentru că nici un hotar nu ne desparte pentru că totul ne apropie și nimic nu ne deosebește, afară doară de reaua voință a acelora cari doresc să ne vadă desuniți și slabi pentru a face din noi o treaptă spre cucerirea Impărăției Otomane”⁴⁸.

În sfârșit să nu uităm o scriere eminentă care apără toate interesele poporului român; acea datorită conlucrării unui Moldovean, C. Hurmuzaki, și a unui Transilvănean din Muntenia, Ioan Maiorescu, sub titlul *Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma tratatului de Paris*, tipărită la Bruxelles în 1857. În ea autorii arată întâiu importanța principatelor din punct de vedere politic, ca barieră cu putință între Rusia și Turcia, apoi cel comercial așezată la gurile Dunărei; pun în lumină adevărată raporturile ce există între Principate și Poarta Otomană, protestând contra numirii unor Caimacami individuali, în desprețul chiar al dispozițiilor Regulamentului Organic. Broșura caută să loviască și în Turcia prin analiza ce o stabilește între Poartă „care doar nu-și pierduse suveranitatea prin faptul că se pusese sub protecția Europei, întocmai cum nu și-o pierduse țările Române punându-se sub cea a Turciei”. După ce limpezesc în toate amărunțimile situația Țărilor Române față cu Poarta, autorii trec la analiza dorințelor principatelor asupra recunstituirei lor politice, combatând mai ales părerea că Românii, ca unii ce sunt de o religie

⁴⁷ Anexat la o depeșă a lui Thouvenel c. Walewsky, 6 Iulie 1856. *Ibidem*. III. p. 608—610.

⁴⁸ Din 31 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 764.

cu Rușii, se vor pleca, fiind uniții, în partea acestora, dovedind cu toată istoria anterioară, frica Românilor de Ruși și îndepărtarea lor de ei. După aceea autorii cercetează: 1) dacă principatele au dreptul de a se uni într'un singur Stat; 2) dacă Poartă are dreptul de a se opune unei atari năzuinți; 3) dacă unirea este în folosul principatelor; 4) dacă este în interesul Europei. Trec apoi la analiza chestiei neutralității și la aceea a eredității. Nu spun însă nimic asupra principelui străin, pe care par a nu-l socoti neapărat pentru regenerarea politică a poporului român căci autorii rezumă în chipul următor cererile lor de reformă: „Uniunea principatelor, neutralitatea noului Stat român și restaurarea principiului de succesiune ereditară pentru Domn”⁴⁹.

Mai găsim o îndoială asupra foloaselor ce le-ar aduce un principe străin, în *Proiectul de o formulă a dorințelor României* a logofătului Vasile Ghica care spune, că „cu toate că poporul român nu-și ascunde neajunsurile probabile ce ar întovărăși alegerea unui domn pământean și primejdia sigură de a primi pe un principe de rasă străină și care nu ar avea simpatiiile lui, pe atâta el dorește a șterge pentru totdeauna linia măestră de despărțire între Moldoveni și Munteni”⁵⁰. Principele străin este bine înțeles combătut cu mai multă stăruință de N. Istrati, acel ce combătea și unirea, în scrierea lui *Asupra puterii legislative și privilegiile principatelor Moldo-Române*⁵¹.

Această neîncetată frământare a minții trebuia să adune tot mai multe convingeri în jurul marelui idei, și ne trage rândul să arătăm elementele sociale din cari se alcătuea partidul unirei însemnând chiar individual pe conducători; căci fără aceștia nici o mișcare nu este cu putință în sânul societăților. Orice s'ar zice de rolul masselor, și oricât de însemnat ar fi el în mersul treburilor, aceste masse ar rămânea nemișcate sau ar băjbăi în întuneric, fără facilele minților mai luminate ce se pun în fruntea lor. De aceea în capul unei societăți este de nevoie un președinte sau un director; în capul unei armate, un general; în al unei corporații, un staroste; în al unui partid un șef. Se înțelege că cercetând elementele alcătuitoare ale partidului unionist, se vor alege dela sine acele ce-i erau potrivnice și cari sprijineau stăruirea Țărilor Române în viața lor despărțită de până acuma.

În Muntenia toată lumea era pentru unire, întrucât, cum am luat-o aminte, ea venia în folosul acestei țări, și rari nu mai erau acei ce nu voiau să o primească. Unul din aceștia era maiorul Papazoglu care înserează în *Vestitorul*, organ semi oficial

⁴⁹ Reprodușă în *Acte și Documente*, III, p. 179—218. Locul citat la p. 216.

⁵⁰ *Ibidem*, III, p. 440.

⁵¹ *Sur le pouvoir législatif et les privilèges des Principautés Moldo-Roumaines*, 1856. *Ibidem*, p. 145—147.

al guvernului, un articol privitor la *Sâmbăta Moșilor* arătând, după istoricul grec Fotino, că această serbare fusese instituită de Matei Basarab în amintirea victoriei repurtate de el asupra lui Vasile Lupu, ci cere ca să se ridice un monument în acea câmpie glorioasă, spre veșnica pomenire a învingătorului. Separatistul moldovean, de altfol marele inițiator al regenerării culturale a Moldovei, Gh. Asaki, reproduce întregul articol al lui Papazoglu, nu numai în românește, ci și în traducere franceză; însă pentru a răspunde pe aceeași temă gazetarului muntean, Asaki propune „să se neutralizeze simțimentul de umilire pe care monumentul valah l'ar inspira Moldovenilor, ridicând un altul lui Ștefan cel Mare, biruitorul Muntenilor.”⁵² Alți separatisti munteni combăteau unirea pe motivul că „să nu fie concurați, în posturile lor, de mai numeroșii boieri moldoveni”⁵³. Dar la atâta se mărgineau în Muntenia încercările de a combate unirea care, în ochii tuturor și mai ales în ai Bucureștenilor, trebuia să le aducă mana și bogăția, prin concentrarea, în orașul lor, a întregii vieți a poporului român din ambele Principate.

Cu totul altfel în Moldova. Aici unirea putea deveni amenințătoare pentru starea oamenilor, mai ales pentru cea a Ieșenilor, și trebuia deci mult încordată struna patriotică, pentru ca sunetul ei să acopere pe acel al interesului personal. Unirea se arăta deci în Moldova mai mult ca o jertfă în folosul neamului, decât ca un câștig pentru țara însăși. Cu toate aceste prin un fenomen greu de înțeles, dar care totuși se repetă în rari răstimpuri în sânul societăților menite spre propășirea, instinctul de păstrare al neamului răpuse pe al păstrării individuale și nu numai Moldova, dar și Iașul, fură cuprinși de o înflăcărare neoprită pentru ideea unirei, care puse stăpânire pe cele mai multe minți ce se înălțau măcar cât de puțin peste nivelul zilnicei existenți.

Partidul unirei adună în sânul lui toate elementele, înmănușiază în el toate cugetele și încordă toate voințele, spre a putea ajunge ținta mult dorită, și această adunare, înmănușiată și încordare era de nevoie, deoarece nici odată poate o cauză mai dreaptă nu a avut de luptat cu mai multă rea credință, răutate și manopere ascunse, decât cea apărută de mica și slaba Moldovă, contra unor uriași ce vroiau să-i înăbușe gustul.

Comitetele unioniste. — Înainte însă de a expune lupta omerică purtată de un popor întreg, în numele dreptului, con-

⁵² Corespondența din Iași c. *L'Etoile du Danube* din 24 Iunie, *Ibidem*, III, p. 948.

⁵³ Corespondența în București a lui Bois le Comte din 1834, reproducă de *Moniteur Universel*, 18 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 828.

tra interesului celor puternici, să trecem în revistă oștirea ce era dusă în crâncena bătălie.

Câtva timp după subsemnarea tractatului de Paris, în 30 Martie 1856, se înființează în Iași comitetul uniunii în ziua de 21 Maiu (6 Iunie) 1856, care pune în programul său, ca idei de sprijinit: unirea Țărilor Române sub un principe străin dintr'o familie domnitoare europeană, afară de dinastiile statelor mărginașe; guvernul provizor să fie alcătuit din cei trei mari dregători prevăzuți de Regulamentul Organic; să se ia măsurile cele mai active de propagandă prin țară și să se alcătuiască un proiect de lege electorală pentru divanul ad-hoc, astfel ca în cazul când comitetul ar fi consultat asupra acestei materii, el să nu se afle nepregătit. Mai adaugă și cererea, cam stranie a unei capitale noue în centrul țării, mai mult pentru a strânge para invidiei contra Bucureștilor, decât pentru a scăpa perspectiva ce aștepta Iașul. Această decizie este subsemnată numai de boierii mari, cei mai mulți leșeni, și anume: Ștefan Catargiu, P. Mavrogheni, Lățescu, Leon Ghica, Constantin Ghica, Iancu Ghica, Alexandru Ghica, Alexandru Catargiu, C. Rolla, C. Hurmuzaki, N. Suțu, D. Ralet, C. Negri, M. Kogălniceanu, I. Pisoschi, V. Alecsandri și A. Panu ⁵¹.

La 11 Iunie comitetul este sporit la numărul de 180 de membri, luați din întreaga clasă luminată a poporului moldovan: mai toți boierii cei mari, mulți boieri mici și mai mulți încă oameni din popor, din care cităm la întâmplare pe T. Codrescu, I. Holban, D. Gusti, I. Codrescu, Vasile Baltă, I. Agari, C. Corjescu, Economul Ion Bobulescu, I. Vârgolici, C. Kerniski, Scarlat Pastia, C. Bosie, G. Stih, C. Teodorini, Neculai Ionescu, St. Darzeau, M. Balășescu, Anton Camban, St. Nei, Dim. Tacu, I. Măcărescu, și Dr. Fătu ⁵².

Logofătul G. Sturza dela Dulcești nefiind față la alcătuirea celui dintâi comitet, cere prin o scrisoare să-l privească și pe el ca membru, spunând în ea, că „blăstămată și fără cuget și netrebnică zidire va fi acela care, și în minutele aceste scumpe va mai cugeta la interesul său particular” ⁵³. Județele trimit unul după altul *acte de adeziune* către comitetul ieșean. Cel din Bacău este subsemnat de boierii cei mari ai ținutului: Rossetti Tețcanu și alți Rossetti, Aga C. Biberi, A. Docan, de un mare număr de boieri mici: 8 sârdari, 4 spătari, 2 cluceri, 3 căminari, 8 pitari, 2 jîtniceri, 2 șatrari, și 1 sulger și mulți oameni neboieri. Unul din aceștia A. Gheorghiu adaugă după subsemnătura lui: „unirea, unirea și iar unirea”, iar altul D. Lupu: „unirea

⁵¹ *Ibidem*, III, p. 520—522.

⁵² *Ibidem*, III, p. 530—532, unde se află 171 de subsemnături, 9 fiind declarate nedescitrabile.

⁵³ Din 9 Iunie. *Ibidem*, III, p. 527.

e dorința poporului român și pe ea o dorim". Actul de adeziune din Bacău însă cere ca prințul străin să fie „de origine latină”⁵⁷.

Actul de adeziune din *Dorohoi* este subsemnat de marele boier Dim. Ghica logofăt și apoi de vreo 30 boieri mici și de mai bine de 60 de oameni din popor. El întărește cererea făcută prin programul comitetul, anume ca să fie „o capitală nouă în centrul țării”⁵⁸.

Din județul *Neamț* vine de asemenea un act de adeziune în care subsemnară pe lângă marele boier I. G. Cantacuzino, vreo 60 de boieri mici și vreo 40 de oameni nevoieri și toți călugării dela Mănăstirea Neamțului, în frunte cu starețul Dionisie. Cererile sunt și în el unirea sub un domn străin și o nouă capitală⁵⁹.

Cu acelaș text ca și actul de adeziune al județului Neamțu, este și acel al județului *Roman*, subsemnat de Episcopul Necțarie, de arhimandritul Bartolomeu, de marii boierii Gheorghe Sturza logofăt, G. Ghica și Scarlat Vârnav, de vreo 40 de boieri mici și vreo 20 de oameni din popor⁶⁰.

Actul de adeziune al județului *Tutova* este mult mai bogat în subsemnări, cuprinzând afară de ale boierilor mari M. Costache, C. Sturza, Aga Costin și I. Miclescu, încă peste 60 de boieri mici și vreo 80 de oameni nevoieri⁶¹.

Din *Tecuci* s'a păstrat numai scrisoarea colonelului I. Frunză, prin care se rostește pentru unire⁶².

Din județul *Putna* vine însă o foarte bogată împărtășire, subsemnată de mai mult de 200 de persoane, toate dintre boierii mici și nevoieri, repetând fără schimbare dorințele însemnate în programa comitetului din Iași⁶³.

Actul de adeziune din județul *Fălciu* este subscris de patru boieri mari, Aga D. Catargiu, N. Catargiu, N. Costache și I. Ralet, vreo 70 de boieri mici și vreo 80 de nevoieri⁶⁴.

Cel din județul *Botoșani* este subsemnat de 7 boieri mari din cari 4 membri ai familiei Cananău, apoi Miclescu, Aga Grigoriu, și Aga Jianu, și un număr însemnat de boieri mici și de nevoieri⁶⁵.

Din *Fălțiceni* vin două acte, unul din partea locuitorilor orașului, celălalt din partea celor din județ. Boierii mari sunt A. Millo, Vasile Canta, Aga Al. Botez.; din cei mici, în număr

⁵⁷ Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 545.

⁵⁸ Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 547.

⁵⁹ Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 548.

⁶⁰ Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 552.

⁶¹ Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 553.

⁶² Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 558.

⁶³ Din 30 Iunie. *Ibidem*, III, p. 580.

⁶⁴ Din 2 Iulie. *Ibidem*, III, p. 587.

⁶⁵ Din 4 Iulie. *Ibidem*, III, p. 596.

de vreo 30 însemnăm pe Matei Ganea paharnic și vreo 30 de nevoieri ⁶⁶.

Floarea deci a Moldovei, oamenii mai cu vază, mai avuți mai luminați, atât cei din Iași cât și cei din județ sprijineau ideea unirei. Față cu această aproape unanimitate a clasei mai culte din popor, reprezentanții separatismului erau foarte rari. Și lucru curios, mai multe din numele ce le găsim în rândurile lor începuse prin a fi unioniste, pentru a trece apoi, bine înțeles nu fără pricină la separatism. Așa găsim bunăoară pe separatiștii de mai târziu Alecu Milovornicul N. Docan, N. Mavrocordato, Dimitrie Cornea și chiar Neculai Istrati la început subsemnați fie în actele de adeziune, fie în cererea îndreptată către Domnitorul Ghica, prin care protestează contra conferințelor de Constantinopole *cerând unirea cu Principele străin* ⁶⁷. De asemenea și Vasile Ghica pe care l-am văzut pledând cu așa înfocare pentru unire, îl vom găsi primind Ministerul Justiției sub Vogoride și trecând apoi la cel de Interne, de unde se putea mai bine gătui unirea.

După cum se vede și precum o vedeau și oamenii timpului partidul anti-unionist era mult mai puțin numeros decum se credea ⁶⁸. De aceea și față cu numeroasele alipiri către unire, găsim în nomolul de acte asupra acestor evenimente, numai o singură petiție a separatiștilor din Bârlad adresată Sultanului în care spun că „deși au subsemnat pentru unire, dar au făcut aceasta numai sub amenințările guvernului precedent (Grig. Ghica)” ⁶⁹.

Care era ținuta țăranilor, a clasei celei mai numeroase a poporului în chestia unirei? Ei nu se rosteau nici într'un fel pentru că nu pricepeau însemnătatea lucrului.

Aici stă deosebirea între răsunetul revoluției din 1848 în Muntenia, care putem zice că lățiase ideile ce sprijineau mișcarea până în straturile cele mai adânci ale poporului, pe când partidul unirei trebuie să mărginească numai la pătura suprapusă a orașelor. Și este lesne de înțeles de unde provenea această deosebire. Revoluția din 1848 în Muntenia atinse un interes real, simțit al țărânilor, care o ustura și o înjunghia și pe care deci putea să-l pătrundă: desființarea clăcei și darea unui petec de pământ în proprietatea țăranului. Pentru acest interes, țărânilor trebuie să se scoale. Numai în mințile luminate mai se îmbina acest interes nemijlocit cu ridicarea stărei obștești a ță-

⁶⁶ Ambele din 9 Iulie. *Ibidem*, III, p. 616 și 617. Vor fi venit fără îndoială acte de adeziune și din partea celorlalte județe; dat ele sau rătăcit și nu sunt conținute în bogata publicație a *Actelor privitoare la Regenerarea României*, pe care se întemeiază expunerea.

⁶⁷ Vezi această cerere din 28 Februarie 1856. *Ibidem*, III, p. 427.

⁶⁸ Place c. Walewsky, 24 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 706.

⁶⁹ Din 19 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 775.

rei. Mințile țaranilor, în orizontul lor cel îngust, nu putea vedea soarele răsărind după dealuri. În întrebarea unirei însă, lucrul de căpetenie era tocmai acel soare pe care pentru a-l vedea, era de nevoie ca acei ce erau să se bucure de lumina și de căldura lui să, iasă din vizuina rece și întunecoasă în care sufletele lor puteau de atâta timp. Aceasta însă nu o puteau face țărani cei lipsiți, nu numai de cultură, dar și de binefacerile unei vieți românești.⁷⁰

2. UNIREA ȘI PUTERILE EUROPENE

Consultarea populațiilor. — Prin tratatul de Paris țările dunărene române fuseseră scoase de sub autoritatea exclusivă a puterilor care până atunci determinaseră destinele lor, Rusia și Turcia și urmau să fie reorganizate, după ce mai întâi era să fie consultată dorința populațiilor asupra acestui punct. Aceasta dorință ne este cunoscută din istoricul ideii regeneratoare a vieții lor; era aceea a unirei. Să vedem acum ce formă s'au împăcat să deie dorințelor românești, puterile întrunite la Paris, pentru a pune un capăt crizei orientale. Spre a înțelege pe deplin lucrarea congresului trebuie să luăm lucrurile dela începutul tratărilor pentru noua pozițiune ce era să fie făcută țărilor române.

Încă din întâiul an al războiului puterile apusene, dorind să restatornicească pacea cât se poate de curând, hotărâse sub forma celor patru puncte, condițiile în care ele înțelegeau ca pacea să fie încheiată. În un memorandum împărtășit curței rusești de către împăterniciții Austriei, Franței și Angliei în 23 Decembrie 1854, se spune, în privirea principatelor, că puterile „înțeleg căci nici una din stipulațiile vechilor tratate ale Rusiei cu Poarta privitoare la zisele provincii nu' ar putea fi menținute la încheerea păcii și că întocmirile ce ar fi să se facă în privirea lor, au a fi astfel potrivite, în cât să deo o mulțămire deplină drepturilor puterii suverane, celor ale principatelor, pe cât și intereselor generale ale Europei”⁷¹.

În luna lui Martie, anul următor, deschizându-se conferințele de Viena, Rusia care prevedea, sfârșitul războiului, declară că se unește în totul la această părere, cu condiție numai cât ca: „noile orânduirii să nu lipsească pe principate de nici din unul foloasele de care se bucurase până acumă, în privirea

⁷⁰ „Les paysans, dénués de toute éducation politique, livrés à l'omnipotence des sous-administrateurs (privighitori), habitués à obéir à tous les ordres du gouvernement, étaient en effet, par leur nombre, un moyen des plus efficaces pour organiser une manifestation contre l'Union". Art. din *l'Etoile du Danube*, 8 Ianuarie 1857. *Ibidem*, III, p. 1034.

⁷¹ *Doc. ren Rom.*, II, p. 559.

administrativă, financiară și comercială”⁷². În anexa la protocolul conferinței I se hotărăsc drepturile neapărate ale principatelor și anume: ca ele să urmeze înainte a atârna (contineront à relever) de Sublima Poartă în puterea capitulațiunilor și haturilor împărătești. Li se garantează teritoriul lor, o ocârmuire neatârnată națională, libertatea cultului, a legiurii, a comerțului și a navigației: ele vor avea o putere armată. Poarta nu va putea interveni militarmente în ele decât după o înțelegere cu puterile garante. Imputernicitul francez cere, în a doua conferință, scoaterea cuvântului „teritoriu” din garanțiile ce erau să se dea principatelor „nevoind să înlătoreze puțința de a întruni odată teritoriile ambelor țări în unul singur, dacă această unire ar fi judecată în stare de a ușura ocârmuirea și a favoriza interesele lor”⁷³.

Cu acest cuvânt al reprezentantului Franței cade pentru întâia oară ideia *unirei* în conferințele diplomaților europeni, cărora le era delegată, între altele însărcinări, și cea atât de nobilă pe cât și de grea de a hotărâ soarta unui popor.

În conferința II-a și a III-a se hotărăște a se consulta dorința populației, fie asupra menținerii legiurii în ființă, fie asupra schimbărilor ce ar fi de făcut în ea⁷⁴. În sfârșit conferința a VI-a împuternicitul francez, lăsând să iasă tot câte una ideile din mintea sa, pentru a nu speria pe cei interesați în cauză, adaugă că „gândul celor trei cabinete aliate n’a fost numai de a sustrage teritoriul principatelor de sub o înriurire exclusivă, dar încă de a face din ele un fel de stavilă firească peste care acestea să nu mai poată trece, pentru a amenința chiar inima împărăției Otomane. Mijlocul cel mai nimerit ar fi unirea principatelor cerută chiar de natura, prin identitatea limbei, a moravurilor, legilor și intereselor. Unirea ar răspunde pe deplin dorințelor poporului moldo-valac; apoi și interesul sultanului ar fi mai bine apărat, prin o mare provincie de aproape 4.000.000 de suflete, în locul celor două principate, până astăzi prea slabe, pentru a opune cu izbândă o stavilă înaintării Rusiei”. Tot pentru aceleași temeuri Franța mai cere ca „ocârmuirea noului principat să fie tare; pentru care ar fi neapărat a se încredința ocârmuirea sa unui principe din o familie domnitoare a Europei”. Reprezentantul Turciei înlătorează de o cam dată aceste propuneri din discuție, observând că „chestiile ce au fost atinse de împuternicitul Franței ar lovi prea direct drepturile puterii suverane, încât el crede că inițiativa de propunere în privirea lor ar trebui păstrat guvernului său⁷⁵, lucru la care se unesc și reprezentanții Austriei și ai Angliei.

⁷² *Ibidem*, p. 614.

⁷³ *Ibidem*, p. 623.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 624 și 627.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 639 și 641.

Conferențele din Viena, neputând însă aduce înțelegerea asupra punctului al III-lea, mărginirea puterii rusești în Marea Neagră, negocierile se rup în 4 Iunie 1855, pentru a reincepe tocmai în Paris, după luarea Sevastopolului.

La a VI-a întrunire a congresului din Paris (3 Martie 1856) comitele Walewski, împuternicitul Franței și președintele congresului, reîmprospătând ideile susținute de colegul său, baronul de Bourqueney, în conferințele vieneze, propune ca, „înainte de a se începe discuția privitoare la organizarea principatelor, să se hotărească o chestie de principiu, anume dacă aceste două provincii au a rămânea despărțite sau dacă nu ar fi mai bine să se întrunească în una singură, arătând că unirea răspunde pe deplin la niste necesități descoperite prin cercetarea cu luare aminte a deosebitelor lor interese. Congresul ar trebui să o primească și să o proclame”.

Împuternicitul Angliei împărtășește și sprijină aceeași propunere, „întemeindu-se mai ales pe folosul ei, și pe nevoia de a se lua în serioasă luare aminte dorințele populațiilor, de care e totdeauna bine de a se ținea seamă.” Delegații puterilor protivnice unirei tăgăduiesc atunci tocmai existența acestor dorinți ale Românilor de a trăi o viață comună, cel turcesc arătând că nu se poate atribui despărțirii principatelor situația căreia trebuie a se pune un capăt; că despărțirea lor datează din timpurile cele mai vechi și este urmarea firească a moravurilor și obiceiurilor lor; că oarecare indivizi, sub înrăurirea unor considerații personale, au putut să formuleze o părere protivnică stărei actuale: dar că desigur aceea a populațiilor nu poate fi atare” iar comitele de Buol, reprezentantul Austriei, susține că: „deși nu este împuternicit a discuta o așa chestie, totuși crede că nimic nu ar îndreptății unirea celor două provincii. Poporațiile n’au fost consultate, și dacă se ie în băgare de seamă prețul pe care-l pune fiecă colectivitate de oameni pe autonomia sa, se poate declara *a priori* că Moldovenii și cu Muntenii doresc înainte de toate a păstra așezămintele lor locale și despărțite”. El mai adaugă că nimenea nu poate fi mai în poziție decât împuternicitul Turciei pentru a prețui adevăratele nevoi și dorinți ale populațiilor.

Reprezentantul Sardiniei observă că chiar în Regulamentul Organic se prevede în principiu unirea celor două țări române, iar acel al Rusiei arată că „guvernul său, putându-și da seama de nevoile și dorințele ambelor principate, sprijină proiectul de unire, ca unul ce ar trebui să ajute la propășirea acestor provincii”.

Această hotărîre a Europei, de a consulta pe Români asupra viitoarei lor reorganizări, avea o mare însemnătate; căci, oricare ar fi fost motivul ce împinsese pe Austria și pe Turcia a o face, și cu toate că votul Principatelor era să fie

numai *consultativ*, nu rămâne mai puțin adevărată observația lui Vasile Boerescu, că „Turcia și Austria nevoind să încuviințeze propunerea comitelui de Walewsky, *s'a lăsat ca chestia să fie hotărâtă de țară însăși*”⁷⁶), iar I. C. Brătianu trage din această împrejurare un argument pentru suveranitatea țărilor române: „Austria și Turcia, zice el, cari numai binele Românilor nu puteau să-l voiască, pentru a colora împotrivirea lor cu o vâpșea de legalitate, de desinteresare și de echitate, sunt silite a învăca însăș suveranitatea noastră. Ele tăgăduiesc Românilor nu *dreptul ci voința de a se uni*, și se îndreaptă către autonomia noastră, pentru a hotărâ asupra soartei ce ne privește”⁷⁷). Și aceeaș împrejurare, anume considerarea țărilor române ca ceva deosebit de Împărăția Otomană, reiese, cum observă tot Brătianu, din faptul că, „pe când Europa declară a nu se amesteca în relațiile dintre sultan și supușii săi, ea se amesteca într'un chip atât de hotărît în cele dintre el și țările române”⁷⁸). Paza cea strasnică a Turciei de a afirma la fiecare prilej că Moldova și Valahia *faceau parte întregitoare din Împărăția Turcească*, era deci scrisă pe apă⁷⁹). Nu e vorba că, pe de altă parte, nu se împăca poziția cea deosebită încuviințată principatelor, nici cu principiul cel de atâtea ori proclamat de puteri a integrității Imperiului Otoman, din care Fuad pașa deducea cu destulă logică că sultanul este *suveranul* țărilor române⁸⁰). Ceeace nu era logic și nu poate fi niciodată astfel, sunt lucrările și vorbele diplomaților ale căror silinți se mărginesc de obicei în a menține cu orice preț lucrurile de azi pe mâine.

Puterile favorabile unirii, care erau pe atunci Franța, Anglia, Rusia și Sardinia (către care se alipește mai târziu și Prusia, chemată a lua și ea parte la congres), văzând că acele protivnice tăgăduiau principatelor cum spunea Brătianu, nu *dreptul ci voința de a se uni*, întemeindu-se pe susținerea că dorința lor asupra acestui punct nu fusese consultată, se hotărâsc a cere atunci cu tot dinadinsul și această cercetare, constituirea unei comisii europene în scopul de a culege tocmai

⁷⁶ *La Roumanie après le traité de Paris, avec un introduction* par Royer Collard. Paris, 1856. Reprodusă *Ibidem*, III, p. 13—114. Locul citat la p. 64.

⁷⁷ *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris 1867*, repodus *Ibidem*, III, p. 149—179. Locul citat se află la p. 154.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 161.

⁷⁹ Vezi mai sus, p. 310 locul din Protocolul confer. din Constantinopole. Cf. Firmanul de denumire al lui Ghica de Calmacam. *Ibidem*, III, p. 650: „Valahia, parte integrantă a imperiului nostru”; „Această împărătească a noastră provincie”. Firmanul pentru convocarea Divanului ad-hoc. *Ibidem*, III, p. 1049: „Les provinces de Valachie et de Moldavie qui font partie integrante de notre empire”

⁸⁰ Fuad Pașa către reprezentanții Turciei, 31 Iulie 1857. *Ibidem*, III, p. 729. Această circulară dă un loc la multe protestări. Așa I. C. Brătianu în scrisorile lui asupra ei. *Ibidem*, III, p. 765.

dorințele populațiunii țărilor române. Se înțelege că puterile protivnice nu se putură opune la o măsură pe care implicit ele însăși o ceruseră bine înțeles cu gândul ascuns, că vor putea ușor isbuti ca rostirea dorită să se facă conform cu tendințele și interesele lor ⁸¹).

Interesele puterilor în chestia Unirei. — Care erau motivele ce îndemnau pe puterile apusene a se interesa de soarta Românilor, a-i sustrage de sub înrâurirea rusească, a-i protegii chiar în potriva încălcărilor vechiului lor suzeran și a-i pune sub garanția colectivă a tuturor Statelor Europei? Ce lucru mai ales împingea pe Franța și pe Anglia a sprijini chiar dorința cea mai scumpă a poporului român, unirea sa într'un singur Stat ?

Pentru cel ce cugetă rece, este învederat că motivele unei asemenea purtări nu poate fi căutate de cât în interesul acelor puteri însăși și nu în idei de omenie, cu atât mai puțin în faptul că Franța, „descoperind pe malurile Dunării o nație de aceeaș viță cu dânsa, întindea surorii sale o mână de ajutor” (1)

Care era interesul Franței și al Angliei la Dunărea de jos și ce vroiau ele să facă cu Români? Cel mai îndemânatoc mijloc de amestec al Rusiei în trebile lăuntrice ale Turciei fusese protegii creștinilor, dintre care Români erau aceia care se înfățișeau întâi privirilor lor. Prin tratatele încheiate cu Turcii, Rușii dobândise un drept de amestec tot mai precumpenitor în daraverile Românilor și cu încetul ajunsese a împărți suveranitatea asupra lor împreună cu Turcia. De aici însă decurgea pentru Europa o nesiguranță din cele mai mari. În fiecare moment Rușii puteau, din pricina ciocnirii lor cu Turcii în principate, să declare războiul acestora, punând astfel necontent în primejdie interesele cele mari ale Apusului. Războiul Crimeei fusese început tocmai pentru a împiedeca un pas mai hotărîtor al Rusiei în protegii creștinilor. Izbânda aliaților trebuia numai decât să aibă de efect înlăturarea din rădăcină a acestei protecții, începând cu Români. Nu deci numai pentru Români se interesa Europa, și cu deosebire Franța, căci am văzut cum altă dată Napoleon cel Mare era dispus să ne dea Rusiei, cu toate că și el va fi auzit despre originea noastră și despre comunitatea noastră de rasă cu poporul francez. Sprijinul încuviințat Românilor se făcea în scopul ca, prin întărirea lor la gurile Dunării, să se

⁸¹ Protocolul al VI-lea al congresului de Paris, ședința din 8 Martie 1856, idem, II, p. 1015—1016. Austria deci a emis pentru prima oară ideea consul țării populațiilor, cum observă și I. C. Brătianu în *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris, 1857*, Paris, *ibidem*, II, p. 154. În ședința din 14 Martie. Protocolul No. 9, idem, II, p. 1023, se hotărăște înstituirea comisiei europene și chemarea divanurilor ad-hoc.

pună o stavilă atacurilor neconținut reîmprospătate ale Rusiei contra Împărăției Mohametane, care atacuri puneau în fiecare moment în pericol siguranța Europei; dar Apusul vroia tot odată subtrăgând pe Români de sub apăsarea turcească și dând ascultare dorințelor lor, să înlăture influența rusească, către care erau în chip fatal îndreptați de câte ori suferințele impuse lor de Turci deveneau prea ascuțite. Interesul însuși al Europei cerea deci să se îngrijească de acel al Românilor și de aceea în tratatul de Paris se face o atât de largă parte acestui din urmă, și cererea de unire, cea dorită și răspândită de pribegii din 1848 este chiar luată în băgare de seamă de reprezentanții marilor puteri ⁸²⁾.

Austria avea un interes mult mai nemijlocit la apărarea principatelor de cotropirea rusească. Ea se temea că, dacă ar pune Rusia mâna pe dânsele, să nu vie în atingere cu Slavii din peninsula Balcanului, prin care ar încinge pe Austria în un cerc întins de poporații de aceeași viță (și în parte de aceeași religie), cu popoarele supuse Împărăției Austriace; ar unelti neconținut intrigi și răsculări în această împărăție și ar lucra astfel la dărăpănarea ei prin aceleași mijloace cu care a ajuns a clătina Împărăția Turcească. Pe lângă acest interes mare politic, mai era unul comercial care hotăra în acelaș sens politica austriacă anume plutirea pe Dunăre, pe care Rusia căuta să o îngreue în toate modurile, spre a atrage comerțul Mării Negre în porturile sale. Acuma se înfățișa Austriei prilejul cel mai minunat pentru o deplină stăpânire pe puternica vână de apă, răsufătoarea împărăției sale spre Marea Neagră; de aceea și vedem pe Austria propunând, cea dintâi, retrocedarea Basarabiei către Moldova ⁸³⁾, fiindcă o asemenea cesiune îndepărta pe Ruși de malurile Dunării.

Dacă însă era primejdios pentru Austria ca Rușii să se așeze în principate, era (sau cel puțin guvernul ei credea că este) tot atât de primejdios pentru dânsa de a se întări elementul român.

Austria este alcătuită din o mulțime de naționalități deosebite, care nu sunt reținute împreună decât prin tradiția istorică ce le-au legat de casa de Habsburg. Ea seamănă în această

⁸²⁾ Franța susținea pe Români din principiu precum făcuse cu Mehemed Ali. Ea vroia să înlocuiască elementul putred al Osmanilor cu alte mijloace de rezistență contra Nordului. Anglia numai din un interes momentan; de aceea pe când Franța susținea până la sfârșit unirea Românilor, Anglia o părăsește. *Les voyageurs en Orient* în *Revue des deux Mondes*, XVIII, p. 336. Comp. *L'empereur Napoleon III et le principauté roumaines* și Walewsky c. Thouvenel, 29 Martie 1856, *Doc. ren. Rom.*, II, p. 1105. Tot din acest motiv ceruse altă dată Anglia, în 1824, neutralizarea principatelor. Felix Colson. *De l'État présent et de l'avenir des principautés*, p. 289.

⁸³⁾ *Reorganisation des provinces danubiennes* p. 8.

privință Turciei, cu singura deosebire însemnată, că în Turcia elementele deosebite au fost cucerite de către unul predominant, pe când în Austria, precumpănirea elementului german nu este datorită unor împrejurări violente, ci unei încete formații istorice. Dacă în Turcia, cu slăbirea poporului cuceritor, Statul merge numai decât spre decădere, aceasta este o necesitate fatală, pe care nimeni din lume nu o poate împiedica. Austria dimpotrivă, pentru a trăi, n'are decât prin o lucrare conștiută, să întărească chitul acela ce lipsește între dănsule părțile împărăției sale. În timpul tradițiilor și a legendelor era îndestulătoare tradiția; în timpul interesului, trebuia să fie interesul. Austria deci va căuta întâi, cât îi va fi cu putință să germanizeze rasele deosebite ce locuiesc în împărăția sa⁸⁴). Fiind însă că acest mijloc devine cu atâta mai greu cu cât se trezește spiritul național, apoi ea se va sili să lege pe toate popoarele împărăției sale prin dezvoltarea intereselor materiale. Guvernul austriac va „căuta să dea o mare întindere mișcării comerciale și industriale, să împingă toată activitatea populațiilor în această cale, și să dea naștere unor mari interese cari să fie legate de existența împărăției⁸⁵). Din aceste cauze Austria fu una din cele dintâi puteri care deschise Evreilor porțile cetățeniei, fiindcă acest neam este cel mai corespunzător, prin tendințele sale, idealului Statului austriac; o *asociație cosmopolită de interese bănești*. „Impărăția Habsburgilor formată din dărâmurile mai multor popoare, sfărâmate de dânsa, este dușmanul născut al naționalităților. Austria n'a fost niciodată o nație; ea nu este atât un Stat cât o biurocrație, o companie de exploatare. Austria reste mai reacționară decât Rusia; căci deși Rusia este o nație ambițioasă și cuceritoare, dar cel puțin ea este neobosită, pe când Austria nici măcar nu cucerește; ea roade, și au câștigat mult mai mult prin manopere, căsătorii și neutralitate de cât prin armele sale”⁸⁶).

După cum am văzut în mai multe rânduri, Austria umbla numai decât să pună mâna pe țările române, și trebuia deci cu atât mai mult să urmeze și în privirea lor, politica aceea ce o întrebuița acasă la dânsa, pentru a reținea la un loc mădulările împărăției sale. Ea cerca prin urmare să germanizeze pe Români și, dacă nu putea face aceasta în chip direct, căuta cel puțin s'o facă indirect prin încurajarea emigrării evreești. Un mijloc însă mult mai grabnic de a ajunge la cotropirea pe cale pacinică a țărilor române era *cucerirea lor economică*. Formularea cea mai lămurită și tot odată cea mai netăinuită a

⁸⁴ I. Strat. *Un coup d'oeil sur la question roumaine*, Paris, 1858, p. 23.

⁸⁵ I. C. Brătiano, *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient*, p. 10. Asupra importanței intereselor economice ale Austriei în principate vezi două rapoarte ale consulului prusian. Hurm. *Doc. X*, p. 51 și 69.

⁸⁶ *L'empereur Napoléon III et les principautés*, p. 21.

principiilor aplicate de Austria, în această privire, a fost făcută de profesorul de economie politică. *Stein*, în ziarele vieneze din 1856. Renumitul profesor susține întâiu că, *pentru motive economice* țările române sunt necesare dezvoltării Austriei. Apoi el arată că ar fi o greșeală a cerca cucerirea lor prin arme, când Austria poate ajunge la acelaș rezultat prin alte mijloace, precum: „monopolul navigației pe Dunăre: canalizarea râurilor interioare; exploatarea minelor și a pădurilor prin companii privilegiate; așezarea capitalurilor austriace în principate în tot soiul de întreprinderi productive, stabilirea de poște, telegrafuri, diligențe; colonizarea progresivă a țării (se înțelege prin evrei) și mai ales întinderea cea mai mare a jurisdicției consulare”⁸⁷).

Mijlocul de pe urmă ne va destăinui cu deosebire pentru ce Austria se opunea la unirea principatelor. Deaceia vom intra în privirea lui în oarecare amănunțimi.

Până la 1848 amestecul consulilor în trebile țărilor române era acel ce se obicinuia și în Turcia, în scopul de a se asigura străinilor o justiție mai nepărtinitoare. De acolo înainte, slăbirea puterilor Statului în țările române spori acest amestec într'un chip cu totul nemăsurat. Mai ales în două soiuri de dăveri autoritatea țării era cu totul înlăturată și înlocuită cu cea străină; falimentele și pricinile criminale. Austria pune întâiu în aplicare sustragerea falimentelor dela jurisdicția principatelor în 1851, făcând în acel an cunoscut tribunalului de București că de acum înainte, falimentele supușilor Austriaci vor fi tratate în cancelariile consulare. Dacă se gândește cineva la împrejurarea că în țările române, mai toată obștimea neguțitorilor erau supuși austriaci, se va convinge ușor că prin o asemenea măsură tot creditul neguțitoresc al țărilor române era pus sub paza Austriei. Nu mai puțin încălcător era și dreptul ce și-l luară consuli austriaci de a face ei judecarea pricinilor criminale ale supușilor lor; lipsită de orice control, era cel puțin tot așa de abuzive ca și acea a autorităților române, de care vroiau să scape. Era destul de a fi cineva supus austriac, pentru a fi sigur de nepedepsire. Aceste împrejurări unite cu scutirea supușilor austriaci de mai multe dări îngreuietore, învățară în curând pe consuli austriaci un nou soi de încălcare; anume încuviințarea protejării lor pământenilor Români, cerând totodată să protejiască cu grămada pe toți locuitorii acei ce se trăgeau prin originea lor din Impărăția Austriacă, precum erau Ungurii din ținutul Bacăului. Prin asemenea măsură ei ajunseră în curând a număra în țările române peste 200.000 de supuși, și sporirea lor mergea așa de repede încât

⁸⁷ *L'Autriche dans les principautés danubiennes*. Paris 1858, p. 37, una din broșurele cele mai interesante asupra țărilor române.

amenința că în curând toți locuitorii țărilor române să ajungă supușii Austriei, când atunci nu era decât un pas de făcut dela supunerea individuală la supunerea colectivă, dela robirea privațiilor la aceea a țărilor. Pe lângă aceasta consulii mai înlesniau tuturor vagabonzilor austriaci intrarea în țările române, prin paspoartele lor, învoiau nenumărate abuzuri din partea mocanilor transilvăneni, ce veniau în principate pentru a pășuna oile; introduceau pela autoritățile polițienești și judecătorești agenți consulari, care sub pretextul de a privighia interesele supușilor austriaci, ajunseră în curând nedeslipiți de acele autorități, punându-le astfel numaidecât sub controlul Austriei, și câte alte încălcări nenumărate⁸⁸.

Unirea principatelor sub un domn din o casă străină, înlăturând anarhia ce domnia în ele, ar fi pus un capăt acestui amestec, neîndreptățit al consulilor austriaci, și ar fi răpit Austriei mijlocul cel mai îndemânatec de pasnice cuceriri. Austria nu era mai puțin convinsă decât Românii, că unirea face puterea; dar tocmai din această pricină ea nu putea să o dorească, întrucât înălțarea Românilor nu însemna altă ceva decât corborea Austriei⁸⁹.

Iată adevăratul motiv ce împingea pe Austria a fi protivnică unirei. Neputându-l însă mărturisi, ea fățerea niște altele, care să ascundă pe cel adevărat. Ea pretindea că Românii, odată uniți, ar considera suzeranitatea Porței ca o nedreptate și o rușine; ar găsi teritoriul lor prea mic, ar năzui a forma un stat neatârnat, cuprinzând Bucovina, Transilvania și Banatul, și având nevoie de lanțul Balkanilor drept fruntarie⁹⁰. Este de mirat cum de Austria s'a putut hotărî a face o asemenea mărturisire, ce nu se poate de loc împăca cu pozițiunea ei de stat mare european; dar ea trebuia să prefere, între două rele, pe cel umilitor celui rușinos.

Turcia, în această împrejurare, urmează orbește insuflărilor Austriei, care știu s'o îngăimeze atât de bine, în cât făcu din ea protivnica cea mai înverșunată a unirei Românilor.

⁸⁸ I. C. Brătiano, *Mémoire sur l'empire d'Autriche*. Comp. *L'Autriche et les principautés roumaines*, Paris, 1859, p. 26: „Ce que voudrait l'Autriche, ce n'est point seulement le maintient de la séparation des deux principautés, mais agraver la division dans chacune d'elles, excitant les partis contre les partis, les classes contre les classes, profitant de la rivalité des deux princes pour les neutraliser l'un par l'autre, pour les dominer pour leur imposer des ministres dociles à ses consuls. Et tout cela en vue d'obtenir concessions sur concessions, de mettre la main sur les ressources du pays, de faire de Bucarest et de Jassy des succursales de Vienne et d'opérer ainsi pacifique ment la conquête de ces riches et fertiles contrées”.

⁸⁹ Bolintineanu, *L'Autriche, la Turquie et les Moldo Valaques*, Paris 1856 p. 28.

⁹⁰ Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 856, *Doc. ren. Rom.*, II, p. 1101.

Motivele pe cari Turcii le invocau împotriva dorinței Românilor erau de două soiuri: acele ce se raportau la legăturile lor cu puterea suzerană și acele privitoare la folosul principatelor însăși.

Pentru cele dintâi Poarta, întâmpina că unirea ar fi în potrivă drepturilor de suveranitate (!) ale sultanului; căci „în loc de două provincii cari să se miște în propria lor sferă casnică, și care ar putea să trăiască fericite sub legile garantate de Poartă, când vom avea un Stat ca și neatârnat, un asemenea va stârni prin forma și prin natura sa ținte ambițioase, și atunci el va înceta de a fi pentru împărăție un mijloc de apărare și va deveni o sarcină și o primejdie neîncetată, nu numai cât pentru dânsa dar și pentru vecinii ei”⁹¹. Unirea apoi nu ar putea face din principate un Stat îndestul de puternic, pentru a se împotrivi, fără ajutor, unui atac străin. În cuvinte mai puțin acoperite Turcia vroia să zică, unindu-se principatele, ele ar putea deveni mai curând o armă în mâinile Rusiei, decât o stavilă împotriva ei, și această temere i-o insufla cu deosebire identitatea de religie a Românilor cu Rușii⁹². Mai adăgeau Turcii că Românii neatârnați le-ar pricinui la nord aceleași greutăți pe care i le cășunează acuma Grecii la sud, că ar fi a se pune împărăția lor între două Grecii, precum se jeluiau Austriacii că prin aceeași măsură s’ar pune statul lor între două Piemonturi. Aiurea Turcii spuneau pe față temerile lor, care erau că „unirea principatelor însemnă instituirea unui principe străin, ereditatea și ca termen de pe urmă, neatârănarea până într’un an dacă nu îndată”⁹³. Nu se poate zice că în atare punct Turcii să se fi înșelat.

În privirea foloaselor ce erau să le tragă Românii din unire, Turcii observau întâi că dreptul de ocărnuire neatârnat al principatelor, ca un privilegiu al lor, au fost garantat de puteri nu numai cât „în privirea împărăției, ci și în privirea fiecăreia din ambele provincii”⁹⁴; că a se ataca tocmai principiul ocărnuirii despărțite, ar fi a se recunoaște unul din privilegiile lor, cele mai de căpetenie. Relele de care sufăr aceste țări nu pot fi atribuite despărțirii lor, ci altor împrejurări sociale și politice. Apoi unul din principate, încorporat în celălalt, va pierde desigur toate foloasele de care se bucură în puterea așezămintelor sale deosebite și naționale. Această despărțire istorică înfățișează și din punct de vedere administrativ foloasele naturale, întemeiate pe nevoia raporturilor teritoriale, care se vor înțelege lesne arucându-se o privire pe hartă.

⁹¹ Circulara Porței din 31 Iulie 1856. *Doc. ren., Rom.*, III, p. 729.

⁹² *L'empereur Napoléon III et les principautés* p. 19.

⁹³ *Ibid.*, p. 39. comp. Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 1856. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 1097.

⁹⁴ Circulara Porței citată în nota 91.

Țara are în realitate două centre, Bucureștii și Iașii. Fiecare din ambele principate își are portul său, în Valahia Brăila și în Moldova Galații. Unirea principatelor, desbinându-le de fapt de Turcia, ar stinge orice interes al acestei puteri pentru dănsese, și puterile Apusului, chiar dacă ar garanta neutralitatea lor, se află prea departe pentru a le întinde la nevoia o-mână de ajutor, mai ales că pentru a face aceasta ele sunt nevoite să vină pe calea Dardanelor și a Bosforului, pe unde nu vor putea pătrunde decât atunci când vor fi cu Turcia în bună înțelegere ⁹⁵.

O răsuflare mai neacoperită a scopurilor Turcilor asupra țărilor române și mai potrivită pentru caracterul turcesc decât politeța silită ce li era impusă de conveniențele diplomatice, se arată în *Journal de Constantinople*, organul oficios al guvernului turcesc. În el se susțin teorii cu totul strănii asupra raporturilor Porței cu principatele; se bănuiește tratatului de Raport că ar fi vorbit de o simplă suzeranitate, când ar avea asupra țărilor române niște drepturi suverane; că cu toate stipulațiile acestui tratat despre consultarea dorinței populațiilor, ea susține că unirea nu trebuie să se facă și nici se va face, oricare ar fi votul țării; că și ea opune dreptului internațional dreptul său istoric și câte altele de acestea ⁹⁶.

Este foarte stranie deosebirea de păreri ce izbucni între Turcia și Franța dela chestia unirei; căci dacă marea și puternica aliată a Turciei, care cu prețul unor jertfe uriașe o scăpase de primejdie, dorea unirea Principatelor Române, această combinație politică nu răsărise doar în mintea lui Napoleon de dragul poporului român, ci numai din nevoia politică de a apăra prin ea Imperiul Otoman. Această idee reiesă din toate documentele timpului, din cari reproducem cuvintele câtorva: „că unirea Principatelor Române, ar putea singură acoperi pe Turcia contra pornirilor cotropitoare ale Rusiei; că este singurul sistem în stare de a stabili o barieră solidă la nordul Imperiului Otoman; că este neapărată nevoie a se construi pe malurile Dunărei o stare de lucruri îndestul de puternică, spre a asigura din această parte liniștea Impărăției Turcești” ⁹⁷, și așa mai departe. Totuși încăpățânarea Franței de a sprijini unirea ca o măsură în folosul Turciei, contra voinței acesteia, și menținerea acestei păreri chiar cu prețul ruperei relațiilor

⁹⁵ Articol din *Le Constitutionnel* reprodus de *Presa franceză și principatele dunărene*, p. 105 și circulara citată.

⁹⁶ *Journal de Constantinople* din 26 Iunie, 24 și 31 Iulie, 4 și 11 August reprodusă în *Presa franceză și principatele dunărene*, p. 3. Dintre nenumăratele combateri ale pretențiilor Porței cităm: *Les principautés devant le second congrès du Paris*, Paris, 1858.

⁹⁷ Vezi depeșile dintre Thouvenel și Walewsky, *Ibidem*, III, p. 432, 457, 490.

diplomatice — cum vom vedea mai jos — arată că Franța dela o vreme se înfierbântase atât de mult pentru ideea ei, încât o sprijinea acum pentru ea însăși, și neatârnat de interesele turcești.

Turciei însă îi era frică de unirea țărilor române și această frică era destul de firească; cel puțin urma dovedi că ea nu se înșelase în temerile ei.

Ideia unirei se îmbina anume în mintea Românilor aproape într'un chip nedespărțit, cu aceea a unei dinastii ereditare străine, și aceasta chiar dela întâia ei pășire. din gând în lumea din afară. După părerea chiar a lui Thouvenel, „țările române nu erau în stare să dea o dinastie națională”, și ar fi oarecare greutate a face pe Moldoveni să primească pe un principe valah sau pe Valahi un principe moldovan”⁹⁸.

Principele Gheorghe Bibescu, fostul domnitor al Munteniei, explică, în ședința din 7 Octombrie a divanului ad-hoc al Munteniei, pentruce Românii doresc principele străin: „El ne va aduce, pe lângă puterea materială cea trebuincioasă, și acea putere morală ce-i vor da-o alianța și relațiile sale cu capetele încoronate; apoi el singur ne va putea scăpa de acele vrăjbi, de acele rivalități ce insuflă între noi ambiția postului celui mai înalt, rivalități cari se vor înmulți în urma unirei principatelor și cari amenințând să câștige până la clasele cele de jos, vor face din această nenorocită țară o arenă, unde toate puterile, toată vitalitatea ei se vor strânge în lupte de partide și de facții”. Tot așa spune și raportul comisiei divanului ad-hoc al Munteniei, că „suirea pe scaun a domnitorilor aleși dintre noi a fost prilejul neconținut al înrăuririi străine în acest principat; că scaunul domnesc a fost mărunul de discordie al tuturor familiilor influențe în această țară”⁹⁹. Deaceea și delegatul francez Talleyrand scrie într'un rând lui Walewsky, că „ideea unui principe străin a devenit atât de nedespărțită deaceea a unirei, că țara nu voește să mai înțeleagă pe una fără cealaltă. Eu cred chiar, că unirea nu ar fi votată, dacă divanul nu ar trebui să aibă dreptul de a împlini gândirea națională, și a o exprima cu toate ale ei cerinți”¹⁰⁰.

⁹⁸ Thouvenel c. Walewsky, 11 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 812. Comp. și cele ce le spune Thouvenel în o depeșă a lui din 8 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 458: „La Moldavie où l'idée de la réunion est moins caressée qu'en Valachie, se croira sacrifiée à la province plus étendue et plus peuplée, si elle joigna encore à cet avantage celui de fournir son Prince au nouvel Etat, et la Valachie de son côté n'accepterait pas un prince moldave. L'union donc nécessite un prince étranger. C'est ce que la Porte redoute”.

⁹⁹ Procesele verbale ale ședințelor Divanului ad-hoc al Munteniei, No. 4 și 6. *Ibidem*, VI, 1, p. 17 și 33. Până acolo mergea dorința Românilor după principe străin că, la a doua alegere a divanului ad-hoc, chiar separatiști s'ar fi plecat spre unire, dacă ea s'ar fi înfăptuit sub un principe străin. Comp. Place c. Walewsky, 24 Sept. 1857. *Ibidem*, V, p. 625.

¹⁰⁰ Talleyrand către Walewsky, 1 Aprilie 1857. *Ibidem*, IV, p. 195. Comp

Din cauza cererei neapărate a unui principe străin, altoită pe aceea a unirei, Poarta refuza cu cea mai depe urmă energie combinația aflată de Napoleon al III-lea, în întărirea elementului românesc prin unire, pentru a apăra marginea Impărăției Turcești dinspre Rusia. Fuad Pașa, prevăzând nu e vorba foarte drept desvoltarea viitoare, susținea, că „unirea principatelor este întronarea unui principe străin; este ereditarea și, ca ultim pas, neatárnarea, la capătul unui an, sau chiar îndată. Ceeace se face la București se va îndeplini și la Belgrad; vom fi amenințați în inima însăși a Impărăției și desfacerea Turciei va începe chiar a doua zi după ce o îndepărtaserăți și dobândiserăți recunoștința noastră”. În sfârșit ca ultim argument, și cel mai hotărîtor pentru Turcia, era teamă, că „principele străin să nu devină, în un moment de criză, un instrument al Rusiei, ca regele Othon”. Și era destul de firesc, ca Turcia să se gândească la așa ceva, când vedea că Rusia sprijinea unirea cu Principele străin. De aceea și observă Thouvenel, că „opozitia Austriei înrăurește mult mai puțin opinia Porței, decât încuviințarea Rusiei; și lucrul se înțelege cu atât mai lesne, cu cât vedem că și Anglia părăsește pe Franța, aliata ei, pentru a trece în tabăra protivnicilor unirei, tot din cauza neînțelesei ținute a Rusiei”¹⁰¹. *Le Journal de Constantinople* mergea chiar mai departe în considerațiile sale. El spunea, că „ideia unirei este legată cu aceea a principelui străin, și aceasta din urmă atrage numai decât pe aceea a unei desmădulări nu numai a Turciei, dar și a Austriei și a multor altor state”; căci întreba organul oficios al Porței: „Sunt trei milioane de Români în Valahia și Moldova, și dacă ei sunt consultați în numele românismului, pentru a alcătui o puternică barieră, care ar fi în lume temelul de a nu se consulta în acelaș chip și Românii din Basarabia, Transilvania, Banat și Bucovina, cari alcătuiesc o poporație de aproape patru milioane”¹⁰²?

Poarta deci „îndrepta întâmpinările ei mai mult contra introducerea unei dinastii străine, decât în contra unirei”¹⁰³. Și ea s’ar fi împăcat cu această contopire a ambelor Principate, dacă i s’ar fi încuviințat dreptul de a numi pe Gospodarul unic și anume dintre indigeni, garantându-i-se însă autoritatea

Place c. Wajewsky. *Ibidem*, V, p. 626: „La Moldavie préférerait rester séparée plutôt que d’être unie aux Valaques sous un Prince indigène et ils ne voteront la réunion qu’avec l’espérance d’un Prince étranger”.

¹⁰¹ Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 1856. *Ibidem*, II, p. 1097. Alta din 6 Iulie 1855. *Ibidem*, III, p. 605: „La force des choses ferait du Prince étranger, dans un moment de crise, un instrument de la Russie, comme le roi Othon” Mai vezi și alta din 15 Aprilie 1856. *Ibidem*, III, p. 434.

¹⁰² Articol din 26 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 570—571.

¹⁰³ Thouvenel c. Walewsky, 28 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 723.

ei asupra noului Stat și prin așezarea unei garnizoane turcești în Ismail¹⁰⁴.

Franța văzând această împotrivire îndărătnică la unire din partea Porței, din cauza principelui străin, se silea să desfacă ambele idei; să le despărtească; să stăruiască numai pentru unire, lăsând desbaterea principelui străin pentru mai târziu. Deaceea și comitele Walewsky spunea consulului francez din Iași, Victor Place, că „nu ar trebui să lase în necunoștință înconjurimea lui, că legătura pe care publicațiile și cuvântările câtorva Moldovani au voit numai decât să le stabilească între unirea celor două principate Române și alegerea unui principe străin, este unul din argumentele de căpetenie opus astăzi ideii unirei, de către Turcia care este preocupată mai ales de a înlătura îndeplinirea acestei din urmă cereri”¹⁰⁵. Franța care luptă cu atâta energie și dobândi la sfârșit, ca Turcia să nu împiedice, prin firmanul de convocare a divanurilor ad-hoc, atingerea de către ele a desbaterei unirei¹⁰⁶, Franța zicem, era hotărâtă a primi ca acel firman să oprească rostirea divanurilor asupra principelui străin.

Din cauza nevoilor neapărate ale politice obștești, Franța era silită să primească dorințele Românilor numai pe jumătate. Ea sprijinea unirea din toate puterile ei; dar cerea ca Românii să se lepede, măcar pentru moment, de ideea principelui străin.

Turcia nu înțelegea că prin o asemenea politică, ea nu slujia decât interesele austriace, dăunând pe ale sale în chipul cel mai simțitor, căci își înstrăina tot mai mult simpatiile Românilor, precum și le înstrăinase la 1812 la 1842 și la 1848. Turcia nu se putea deprinde a vedea în țările române altceva decât niște provincii ale împărăției sale, pe când Românii, care învățase a cunoaște drepturile lor, refuzau numai decât o asemenea poziție. Dacă ei n'ar fi văzut în Ruși un element mult mai dușman naționalității lor, desigur că o asemenea politică din partea Turciei i-ar fi aruncat în brațele lor. Dar Românii știau acuma ce urmăresc Rușii, și nu se lăsau a fi înșelați nici de aparenta sprijinire a intereselor lor din partea Rusiei, care se alipise în congresul de Paris pe lângă puterile ce susțineau unirea. Ei știau că Rusia fusese silită a se face apărătoarea unirei, deoarece această măsură era propusă spre a o slăbi și dacă ea s'ar fi opus, fără îndoială că ar fi împins la a ei primire tocmai pe Turci, poate chiar și pe Austria; din potrivă punându-se pe partea ei, dădea chestiunii o culoare în-

¹⁰⁴ Același c. același, 28 August 1856. *Ibidem*, III, p. 783.

¹⁰⁵ Walewsky c. V. Place, 18 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 820.

¹⁰⁶ Thouvenel c. Walewsky, 1 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 789: „J'ai déclaré catégoriquement à Ali-Pacha que je n'accepterai pas le firman, s'il ne provoquait pas aussi l'examen de la question de l'union territoriale et administrative”. Alte explicații hotărâtoare ale lui Thouvenel cu Vizirul. *Ibidem*, III, p. 930.

doioasă și aducea în bănuială tendințele Românilor. Așa trecerea Angliei către protivnicii unirei este datorită în mare parte jocului ghibaciu al politicii rusești¹⁰⁷, de aceea și dintre puterile apusene numai Franța sprijine până la sfârșitul cauza Românilor. Anglia care la început stătuse alături cu Franța pentru unirea principatelor, își schimbă în curând părerea, dându-se în partea Austriei. Pe când contele de Clarendon declară în una din ședințele congresului de Paris că împărtășește și sprijine părerea Franței în această privire (8 Martie 1856), două luni în urmă (4 Mai) lordul Palmerston spune în mijlocul parlamentului: „că nu se poate amesteca în afacerile principatelor, cari sunt sub suzeranitatea Turciei; că aceste cerând unirea sub un principe străin, lucrează sub niște însuflări și intrigi din afară; că cele cinci puteri ale Europei n'ar putea încuviința alegerea unui catolic roman și că, în realitate, unirea sub un principe străin n'ar avea alt scop decât unirea sub un principe din familia imperială rusească”¹⁰⁸.

Schimbarea raporturilor politice între marile puteri europene lămurește această răcire năprasnică a Angliei în chestia unirei. Franța și Rusia simțiau nevoia unei apropieri; cea dintâi din pricina convingerii ce dobândise că, în războiul ce se sfârșise toate greutățile fusese ale sale și tot folosul al Angliei, și ea nu vroia deci să slăbiască prea tare pe Rusia; aceasta, la rândul ei, se încredințase că pe când Franța o combătuse din principiu, Anglia și Austria o dușmănise din interes. De aceea Rusia dela început curteneste față pe Franța, învoiește toate cererile ei, sprijine toate propunerile ei, și Franța, din parte-i, caută să ușureze pe cât se poate condițiunile păcii. De aceea mai ales Rusia sprijine pe Franța în chestia unirei¹⁰⁹, vroidnd s'o îndepărteze cât se poate mai mult de Austria. Dar îndrumarea unei alianțe sau cel puțin a unei înțelegeri franco-rusești trebuia să aibă numaidecât rezultat o apropiere a Angliei de Austria¹¹⁰, ceea ce nu se putea face din partea celei

¹⁰⁷ I. C. Brătianu, Scrisoare către ziarul Globe din Londra, publicată în l'Etoile du Danube 23 Fevruarie 1857, No. 19, p. 111, reproducă de *Doc. ren. Rom.*, III, p. 1150. Comp. un articol din *Journal des Débats*, 1858 *ibidem*, V, p. 11): „La Russie n'a pas hésité à soutenir l'union contre l'Autriche. Elle sait bien en même temps que l'union est peu probable en ce moment et elle comprend de plus que la meilleure manière d'empêcher cette union est de paraître la vouloir. Avec les passions qui prévalent en Angleterre, tout ce que la Russie semble vouloir devient à l'instant même odieux à l'Angleterre”.

¹⁰⁸ *L'empereur Napoléon III et les principautés*, p. 28.

¹⁰⁹ Că Franța știa prea bine că Rusia nu sprijinea unirea din convingere vezi o depeșă a lui Thouwenel c. Walewsky, 13 Martie 1856 *Doc. ren. Rom.*, II, p. 1092: „je ne discute pas la sincérité des plénipotentiaires russes; je la conteste même”.

¹¹⁰ *L'empereur Napoléon III*, p. 33. *Histoire diplomatique de la crise orientale*, p. 81.

dintâi, decât jertfind principiul unirei pe care-l susținuse la început. Cât despre Prusia ea crezu și în această împrejurare a nuse despărți de politica rusească, susținând principiul unirei ¹¹¹.

Aceste fiind scopurile puterilor europene față cu naționalitatea română, se crezu a se găsi o cale spre a eși din încurcături, anume consultarea ei asupra dorințelor sale privitoare la viitoarea ei reorganizare, consultare asupra căreia toate puterile erau înțelese, de și ele aveau de gând s'o pună în lucrare după interesul ce-l avea în viitoarea constituire a principatelor, și anume Franța și puterile ce se unise către părerile ei făcând din atare consultare un mijloc sincer de investigare asupra voinței poporului a cărui soartă era să fie hotărâtă, iar statele potrivnice unirei, care erau acele limitrofe și cu mai mare autoritate în ele, cugetând să facă din această întrebare tocmai o armă în contra unirei celei urgente.

Înainte însă de a procedea la constituirea organelor ce erau să rostească dorințele țărilor române, trebuiau hotărâte alte întrebări. Cui era să fie încredințată ocârmuirea lor, în răstimpul cât era să țină în ele starea provizorie cerută tocmai de a lor reorganizare?

În ședința din 8 Aprilie 1856 a congresului din Paris lordul Clarendon, ocupându-se tocmai cu chestiunea modului cum trebuia să se facă consultarea populației principatelor, spune că : „congresul din Paris, propunându-și înainte de toate, a provoca libera arătare a acestor dorinți, o asemenea ar putea fi împiedecată, dacă gospodarii ar rămânea în posesiunea posturilor lor și că ar trebui poate, a se căuta o combinație care să asigure divanurilor o deplină libertate.” Austria și cu Turcia, împotrivindu-se, pe temeiul că „nu trebuie a se atinge administrația în un moment de criză ca acela prin care au a trece principatele”, congresul, hotărâ a se lăsa în grija Porții ca la sfârșirea sorocului domniei actualilor principii, care se împlinea tocmai atunci, 1856, (7 ani după convenția dela Balta-Liman, 1849) să iee măsurile cele mai potrivite pentru a îndeplini intențiunile congresului, combinând libera arătare a dorințelor divanurilor cu menținerea ordinii și respectul stărei legale ¹¹². Poarta, deși ar fi vroit să mențină principii în scaunele lor, totuși fiindcă ei și mai ales Ghica se arătase favorabil ideii unirei, se gândi și ea că ar fi bine să-i îndepărteze ¹¹³.

¹¹¹ Erau însă voc în Berlin protivnice unirei. În o broșură „*Quid facimus nos*”? Berlin, 1858, (Bibl. acad. col. Sturza, No. 3786) p. 15, cetim : „Unter solchen Umständen sollte man aus einem Völkchen von einigen Millionen, welche, noch obendrein von viel en fremden Elementen durchsetzt, dazu ohne Geschichte und ohne eigene Cultur und sogar mit geringer Wehrkraft ausgestattet, einen neuen Staat bilden können”?

¹¹² *Doc. ren.*, II, p. 1055.

¹¹³ Ubcini. *La question des principautés devant l'Europe*, Paris, 1858, p. 64.

Ideea congresului fusese deci de a se înlocui pentru timpul cât aveau să funcționeze divanurile ad-hoc administrația statornică a domnilor prin una provizorie, căreia lipsindu-i puterea și mijloacele de abuzivă influență, să facă cu puțință o liberă exprimare a țării. Așa ar fi fost de s'ar fi pus în lucrare dispozițiile prevăzute de regulamentul organic, la schimbarea de domni; căci, până la înlocuirea lui cu o altă legiuire, el nu înceta de a fi lucrător. Art. 18 al legiurii regulamentare prevedea că, în caz de vacanță, trei caimacami vor lua de îndată frânela guvernului; caimacamii vor fi de drept: marele logofăt, ministrul de interne și președintele divanului domnesc, și art. 19: „căimăcamii nu vor putea da în timpul ocărnuirii lor, nici titluri de nobleță, nici consfinți hotărâri în cea de pe urmă instanță, nici destitui funcționari, afară de cât pentru delictive vădite. În caz de vacanță a unei dregătorii ei nu vor putea numai decât suplinitori.” În loc de a se urma astfel, Poarta numește de a dreptul câte *un singur* caimacam în țările române (Iulie 1856) și prin firmanul de investitură îi încunoștințează că: „ori ce act, care nu ar fi conform cu regulamentele fundamentale astăzi în putere, va trebui să fie privit ca fără ființă”¹¹⁴. Poarta își bătea joc de lume; ea ordona a respecta prescrierile Regulamentului Organic unor dregători ce fusese numiți tocmai cu încălcarea acestuia.

Acești caimacami aveau apoi iarăși în contra Regulamentului, toate drepturile și prerogativele domnilor; ei puteau împărți titluri de boierie, scoate dregătorii și numi pe alții în loc, încât le lipsia numai numele pentru a fi pe deplin domnitori. Ei dispuneau prin urmare de toate acele mijloace de înrăurire, pe care tocmai congresul ar fi vrut să le înlătureze. Atare poziție a caimacamului devenia amenințătoare cu deosebire pentru Moldova, asupra căruia, din mai multe pricini, era să cadă tot greul luptei pentru sprijinirea ideii unirii. Mai întâiu comisia europeană, având a se întruni în București, sub ochii ei era greu de a se combate așa de fățiș ideea unirii, pe când Moldova, stând mai îndepărtată de controlul comisiei, putea să devină un tărâm mult mai mănos pentru intrigi și uneltiri. Apoi puterile vrăjmașe credeau că ar fi mai bine a concentra toate silințele lor asupra unei țări în loc de a le împărștia între două. În sfârșit, și aceasta era hotărâtor, unirea trebuind să iasă, deocamdată măcar, în folosul Munteniei, era firesc lucru ca Muntenii să o dorească, pe când Moldova care era să piardă prin ea, putea mult mai ușor să fie arătată ca potrivnică acelei măsuri¹¹⁵. Deaceea, nu fără cuvânt, se mândrește Moldova

¹¹⁴ Ubcini. l. c., p. 61.

¹¹⁵ Musurus-pașa amb. ottoman din Londra scrie lui Vogoride în 23 Aprilie 1857: „Le parti de l'union peut s'appeler *parti national* en Valachie, ou il tend à l'agrandissement de la patrie, et c'est par la même raison qu'il ne

că ea a făcut unirea. Ea știe bine că proclamând-o își impunea niște jertfe împovărătoare. Soră mai mică, ea trebuia să lase toate foloasele celei mai mari, mulțămindu-se cu rolul frumos dar ingrat de a fi dat naștere statului român. De aceea și ea singură ridica tot greul luptei; ea puse piept contra silinților uriașe de a face să cadă ideea mântuitoare; însă dacă singură sângeră sub cele mai scumpe jertfe, ei se cuvine și cununa de lauri pentru izbânda dobândită.

3. CĂIMĂCĂMIA LUI TODERIȚĂ BALȘ

Lupta Românilor pentru realizarea ideilor lor de regenerare începe cu protestul domnitorilor Munteniei și Moldovei contra hotărârilor luate în niște conferințe preliminare ținute în Constantinopole, în luna lui Februarie 1856, câteva zile înaintea întrunirii congresului de Paris. În aceste conferințe pre-domină punctul de vedere turcesc asupra aceluia european, și Turcii credeau cum am mai observat-o că, dacă puterile apusene au scos principatele de sub protectoratul rusesc, ele au luat această măsură numai în interesul lor, spre a pleca țările române, cu totul sub a lor stăpânire. De aceea conferințele din Constantinopole pun aceste țări în o poziție de drept mai rău de cum o avese până atunci, îngreunând încă lanțurile vasalității, așa că erau prefăcute aproape cu totul în provincii ale Monarhiei Otomane. Așa acele conferințe puneau mai întâi principiul că țările române fac parte întregitoare din împărăția turcească; li se conceda numai în aparență o autonomie lăuntrică, de oarece ea era spartă mai întâi de impunerea tratatelor încheiate de Turci cu alte puteri, apoi de cea a recunoașterii drepturilor de proprietate către străini; se dispunea apoi ca o comisie de Moldoveni și de Munteni să fie trimisă la Constantinopole, spre a întocmi acolo, sub ochii Porței, legiurile principatelor; ca domnul să fie numit, după un nou sistem, dintre trei candidați aleși de adunare, spre mai mare afirmare a drepturilor Porței asupra principatelor, și pare că înadins pentru a jigni mai adânc simțimintele lor, Poarta tratează pretutindene pe domni *de funcționari ai ei*, și câte alte de aceste încălcări neîndreptățite. Principii protestează în contra unei atari tratări a țărilor și necunoașterea fățișe a drepturilor lor.

Pe când vedem neapărat pe Știrbei sprijinind trebuința unui principe străin, Ghica pe de altă pleda în contra prelungirii însăși a ocărmirii sale în timpul perioadei de reorganizare, susținând în memoriul său către comitele Walewsky, că pe cât

aurait avoir d'autre nom en Moldavie que celui de parti *anti-national*". *Doc. ren. Rom.*, IV, p. 401. Cf. Ubicini, *l. c.*, p. 185.

ar fi de periculos un singur caimacam în acel răstimp, de oarece ar apăsa cu prea mare putere asupra alegerii principelui, pe atâta mai ales ar fi dăunătoare prelungirea puterii principilor actuali în timpul când ar fi să se aleagă pe acel pe viață¹¹⁶. Ambele aceste acte arată în o frumoasă lumină spriritul de desinteresare ce însuflețea pe ambii domni ai Munteniei și Mol-

Teodor Nicolae Balș.
Caimacamul Moldovei 1856—1857.

dovei, și dorința lor de a se jertfi pentru binele obștiei. Dacă adăugăm această trăsătură către însușirile administrative dovedite de ei în decursul scurtei și îngreuiatei lor ocârmuirii, putem cântări valoarea acestor două personalități.

¹¹⁶ Scrisoarea lu Ghica c. Fuad pașa, 3 Iunie 1856, *Doc. ren. Rom.*, III, p. 495: „pentru că după opinia mea, din mai multe rezoane, nu ar trebui ca prinții, să se găsească în fața locului în epoca reorganizării cei noi a principatelor și a viitoareii alegeri a domnitorului”. *Comp. Memorialul* lui Ghica asupra conferinței din Constantinopole, *ibidem*, II, p. 969.

Ghica știind că asupra Moldovei va cădea tot greul luptei vroiește să întrebuinteze scurtul timp ce mai avea de stat în scaun cu pregătirea poporului spre primirea cât mai călduroasă a ideii unirei. Și silințele domnului corespundeau dorinței obștești care vedea în întrunirea ambelor țări scăparea de toate relele trecutului. Partidul protivnic acestei ținte era compus mai ales din acei ce erau să fie loviți în interesele lor private și de aceste se întâlneau nu numai în Moldova, dar lucru mai neașteptat chiar și în Muntenia. Argumentele lor erau pentru Moldova temerea ca Muntenii, ca mai numeroși, să nu scoată din funcțiile lor pe Moldoveni; ca toate trebile să nu încapă pe mâinile Muntenilor și Moldova să ajungă numai o provincie a Munteniei, asemenea banatului Craiovei, ca Iașii să nu decadă din puterile și însemnătatea lor și să nu ajungă un al doilea Hârlău. Intre Munteni iarăși se întâlnea teama ca să nu fie concurați în posturile lor de mai numeroșii boieri moldoveni. Din atare temere mutuală, relativă la acelaș punct, se vede că nu erau în joc decât interese private, fără jertfirea cărorora nu s'a putut ajunge niciodată un mare scop național¹¹⁷.

Față cu niște argumente atât de slabe ideea unirei trebuia să triumfe în toate părțile unde era propagată. Manifestări favorabile ei se arătau în toate locurile, așa într'un banchet dat la via lui Mihai Kogălniceanu în onoarea maiorului Filipescu reîntors în țară din surgunul lui din Rusia. Românii pribegi auzind de acel banchet, trimit prin o scrisoare a lui Dimitrie Brătianu felicitări celor ce luaseră parte la el. Am văzut apoi numărul cel mare de notabilități care alcătuiseră comitetele unioniste. Dar nu numai privații făceau pasuri pentru realizarea unirei, ci sub îndemnul și îmboldirea domnului chiar organele Statului se rostiau pentru ea. Așa la adresa de răspuns la mesajul de închidere al divanului, acesta mulțumește domnului, căci a pregătit calea către mântuirea țării noastre, sprijinind și pledând înaintea areopagului european întrunirea principatelor, principii de mărire, de glorie, de adevărată și solidă existență a țărilor române¹¹⁸. Și într'adevăr că Românii, pe deplin treziți la viață și conștiință națională, înțelegeau că acuma sau niciodată sosise momentul de a trăi și ei o viață vrednică de oameni, și că dacă ar pierde prilejul oferit

¹¹⁷ Asupra părerilor protivnice unirei vezi raportul lui Bois-le-Comte din 1834. *Doc. ren.*, III, p. 826 și N. Istrati, *Cvestia zilei în Moldova*, Iași, 1856, *ibidem*, p. 132. Comp. Thouvenel c. Walewsky, 8 Mai 1856, *ibidem*, p. 458: „La Moldavie, ou l'idée de la réunion est moins caressée qu'en Valachie, se croirait sacrifiée à la province la plus étendue et la plus peuplée, &”. Erau unii cari admiteau unirea, însă prin un simțământ de gelozie cereau înființarea unei noi capitale în centrul țării, adică în loc de scăderea unui oraș se aducă pe acea a două. *Place c. Walewsky*, 13 Iunie 1856, *ibidem*, III, p. 538.

¹¹⁸ Adrese din 22 Maiu 1856, *idem*, p. 485.

de soartă, li se va închide orizontul poate pentru totdeauna¹¹⁹. Se repeta într'un mod și mai intensiv ceea ce se petrecuse în timpul revoluției din 1821, când Românii simțise că puteau să scape de dominarea grecească. Această convingere adâncă a solemnității și importanței momentului inspira întregului popor pe de o parte o înțelepciune și o moderație în purtare vrednică de mirare, mai ales față cu neconținutele zădăririi ale Porței și cu încurcăturile diplomatice ce rezultau din complexitatea intereselor de împăcat; pe de altă parte o statornicie în voință și o ghibăcie în alegerea mijloacelor, cari te pun în adevărata uimire. Așa numa se putea face ca ținta Românilor nu numai să se realizeze în contra voinței hotărâtă a trei mari împărății, dar să calce chiar alături cu stipulațiile întregului areopag european, și să aducă la îndeplinire ideea unirii. Dacă Românii au izbutit aceasta o datoresc numai înflăcăării ce le aprindea inima, și slujba căruia își pusese toate silințele iscusitului lor ingeniu, spiritului de jertfire pentru binele comun, și înlăturării pentru moment a interesului individual. Epoca unirii este fără îndoială cea mai mare din întregul trecut al poporului român, pentru că este ilustrată nu printr'o marcantă individualitate ci prin o înălțare a întregului popor la nivelul unei mari idei.

Fără îndoială însă că unirea nu ar fi fost niciodată realizată, dacă Românii nu ar fi avut sprijinul energic, și simpatie chiar, al puternicei Franței. În afară de interesul politic a căruia natură am cercetat-o mai sus, se născuse din atingerea pribegilor cu mai mulți bărbați însemnați din acea țară și o mișcare simpatie în favoarea Românilor. Am văzut mai sus cât de puternic contribuise marii scriitori și ziaristi ai Franței la luminarea și predispunerea opiniei publice a Europei în favoarea Românilor.

Unul din Francezii acei ce contribuie mai ales la sprijinirea poporului român fu Victor Place, numit consul în Moldova chiar în ajunul marelui lupte ce era să se încingă pe pământul ei, pentru mântuirea întregului neam. Inconjurat de Români partizani ai unirii, care îi descriau cu atâta foc și durere suferințele lor trecute și aspirațiile după o viață mai vrednică, asistând el singur la frământările unui popor întreg și la lupta cea crâncenă cu adversarii ce vroiau să-l doboare, îmboldit și sfârșit prin dorința de a face să triumfe politica împărăției ce reprezenta, Place devine centrul în jurul căruia se adună toate elementele societății moldovenești care vroiau să scoată patria lor din hăugașul vremilor trecute.

¹¹⁹ Logofătul Gheorghe Sturza scrie în 28 Mai comitetului unirii: „fiind acum criza viitorului nostru, de vom scăpa acum prilejul, care nu poate să vie peste o sută de ani, va fi vina noastră și cu dreptul ne vor blăstăma strănepoții noștri”. Idem, III, p. 527.

Era de cel mai mare interes a câștiga și clerul în favoarea unirei. În capul acestuia, mitropolitul Sofronie Miclescu arăta temeri în privirea unirei care, trebuind să se facă sub un principe străin, ar putea periclita biserica ortodoxă; apoi se mai temea și de desființarea mitropoliei moldovene și reducerea ei la o simplă episcopie. Într'o interesantă convorbire Place demonstrându-i că temerile sale în aceste două puncte ar fi neîntemeiate, mitropolitul care în inima lui doria unirea, devine unul din sprijinatorii cei mai devotați ai mișcării unioniste și ordonă arhimandritului Neofit Scriban să deie la lumină o scriere alcătuită de el întru apărarea ei ¹²⁰.

Pe când unioniștii lucrau pe față, protivnicii lor conștiau că lucrau în contra interesului țării și că apărau numai interese individuale, fiindu-le rușine în asemenea situație a se arăta la lumina zilei, se prefăceau față cu consulul francez a fi pentru unire, iar în ascuns uneltiau în contra ei. Ei căutau mai ales să compromită pe principe, agentul de căpetenie al unirei, învinuindu-l prin adrese către Poartă că „ar fi jăfuit țara, și cerând o anchetă asupra ocârmuirii lui. Știind ei anume că Poarta este în contra unirei, vroiau prin asemenea mijloace sau să înfricoșeze pe principe și să-l opriască în calea pe care o apucase, prin amenințarea unei anchete, sau a discredita pe partizanii unirei zicând că aceștia o caută numai în speranța că o nouă organizare va sluji a acoperi abuzurile ocârmuirii lor” ¹²¹. Tot în scopul de a ponegri pe Ghica mai susțineau anti-unioniștii că „dacă gospodarul actual s'a rostit așa de puternic în favoarea proiectului de unire, a făcut-o în scopul de a obține că în timpul interregnumului care va urma după retragerea principilor, cămăcămia să fie compusă din creaturile sale spre a nu se lua informații asupra fără de legilor ce au pătat a lui ocârmuire” ¹²². Atât modul de lucrare al anti-unioniștilor pe care nimeni nu-i împiedica de a lucra pe față, cât și argumentele întortochiate și greu de înțeles aduse de ei în contra unirei arată învederat că sub ele se ascundeau alte scopuri interesate și deci cu neputință de dat la lumina zilei. Și adevăratele principii care îi împingeau la împotrivire erau întetirile consulului austriac Goedel, care era neconținut în relații cu toți reprezentanții separatismului ¹²³. Altfel cum s'ar explica că mai mulți

¹²⁰ Place c. Walewsky, 22 Iunie 1856. *Ibidem*, p. 554. Scrierea lui Scriban intitulată: *Unirea și neunirea principatelor române*, Iași, 1856, *ibidem*, p. 1—7. Părerea că mitropolia Moldovei ar trebui redusă la o episcopie fu susținută de Crețulescu, în un memoriu dat lui Thouvenel, *ibidem*, p. 727. O altă cuvântare în favoarea unirei este cea a rectorului seminarului de Huși, Melhisedek, rostită în ziua de 29 Iunie, *ibidem*, p. 620.

¹²¹ Place c. Walewsky, 24 Iunie, 1856, *ibidem*, p. 563.

¹²² Place c. Walewsky, 15 Iunie, *ibidem*, p. 541.

¹²³ Scrisoarea citată în nota 8, l. c.: „Mr. Goedel se trouve en relations si fréquentes avec ces individus, qui par l'opposition qu'ils veulent mettre à la

boieri ce subsemnase petiția către Ghica prin care protestau în contra conferințelor de Constantinopole și cereau unirea, mai târziu să se întoarcă în contra ei, și unul dintrâșii N. Istrati să scrie chiar o broșură în contra unirii, singura lucrare de atare natură ce eși din pana unui Român ¹²⁴.

Cât timp Ghica stătu în scaun, și anume încă vr'o lună peste termenul de șapte ani fixat prin convenția dela Balta-Liman care se împlinea în ziua de 16 Iunie ¹²⁵, cauza unirii proteguită și favorată de el, avea de protivnic numai pe Austria, uneltirile consulului găsind un ajutor puternic în armata de ocupație austriacă care urmă înainte a rămânea în principate și după sfârșitul războiului și încheierea chiar a tratatului de Paris în 30 Martie 1856. Comitele de Buol, reprezentantul Austriei în congresul de Paris, cu prilejul discuției privitoare la evacuarea regiunilor ocupate de armate în timpul războiului, declară că „evacuarea principatelor de trupele austriace nefiind însoțită de aceleași greutateți, ca aceea a celor ale puterilor aliate, ea se va putea îndeplini mai în grabă, și că trupele austriace vor fi deșărtat principatele înainte ca armatele războitoare să fi putut din partea lor a se retrage cu totul ¹²⁶. Mai târziu însă Austriacii își dau seama că mijlocul lor cel mai energetic de presiune contra unirii ar fi oștirile lor ce staționau în țările române, și prelungesc pe cât pot ocupația, eșind ei, nu cei dintâi, ci cei de pe urmă din teritoriile ocupate. Pretextul invocat de dâșii era interesul ce aveau ca să se săvârșească retrocesiunea Basarabiei, pretext în destul de îndreptățit în formă, dacă ne amintim că retrocesiunea Basarabiei se făcuse mai ales în interesul austriac. Delimitarea și predarea Basarabiei retrocedate nefăcându-se decât în Februarie 1857, se prelungeste și deșărtarea Moldovei și a Munteniei de trupele austriace până către sfârșitul lui Martie acel an ¹²⁷. Înțelege oricine câtă presiune putea exercita armatei unei puteri declarate dinainte contra unirii, asupra opiniei publice, și pe câți trebuiau să-i înspăimânte și să-i rețină dela adevărata manifestare a părerii lor.

Dar dacă oștirea austriacă chiar punea stavili contra ideii unirii, chiar cât timp un guvern favorabil ei conducea

réunion du principautés, servent des vues que l'Autriche n'a pas dissimulées au congrès'.

¹²⁴ Thouwenel c. Walewsky, 4 August 1856, *ibidem*, III, p. 734. Walewsky c. Thouwenwl, 16, August, p. 773.

¹²⁵ Ordinul de înlocuire a lui Ghica cu caimacamul Teodor Balș, din 14 Iulie 1856, *ibidem*, p. 646.

¹²⁶ Protocolul 21, ședința din 4 Aprilie 1856, *ibidem*, II, p. 1052.

¹²⁷ Place c. Walewsky, 7 Septembrie 1856, *ibidem*, III, p. 806. Comp. Clarendon c. amb. Angliei din St. Petersburg, 12 Noemvrie 1856. Abia în 14 Martie 1857 părăsește ultimul corp de Austriaci Moldova. Place c. Walewsky 16 Martie 1857, *ibidem*, IV, p. 58.

ocârmuirea, ce trebuia să se întâmple când Ghica fu înlocuit ca caimacamul Toderiță Balș, câștigat mai înainte, prin deschiderea perspectivei hospodaratului Moldovei, în contra contopirii ambelor țări? Așa caimacamul, punând în lucrare tot vechiul sistem al cumpărării domniei, se împăcase cu bancherii Zarifi și Vlasto din Constantinople ca ei să „trateze în numele său cu miniștrii turci despre numirea sa la hospodaratul Moldovei, însărcinând pe această casă de a merge până la 80.000 de galbeni spre a obține acest rezultat și în caz de izbutire, caimacamul se obliga a da zisei case, cu preț neînsemnat, arenda salinelor și a dreptului de exportare a cerealelor. Casa de bancă îi răspunde că și-au asigurat cooperarea ambasadorilor Franței (!) și a Angliei și că se leagă a procura lui Balș căimăcămia pentru 25000 de galbeni. Balș răspunde deocamdată că va primi căimăcămia adică va da cei 25000 de galbeni, numai dacă i se va asigura dobândirea domniei¹²⁸; mai la urmă însă se hotărăște a face jertfa cea mai mică și a pune mâna pe căimăcămie, în orice caz calea cea mai sigură spre a ajunge la domnia Moldovei, întrucât îi dădea puțința de a înăbuși planul unirei ce ar fi înlăturat cu totul a lui candidatură.

Austria dobândise de mai înainte făgăduința lui Balș de a combate unirea, și sprijine numirea lui la Constantinople, care bine înțeles fu primită cu plăcere de Turci, ei înșii vrăjmașii acelei idei. Franța văzu aici ce mare greșală făcuse, lăsând, din cauza ideii preconceptuate a menținerii integrității morale și materiale a Impărăției Turcești, pe poporul românesc la discreția Turciei, tocmai pentru timpul reorganizării lui, și anume când știa de mai înainte că puterea suzerană nu admitea proiectul contopirii țărilor române într'un singur stat.

La instituirea solemnă a lui Toderiță Balș, trupele austriace participă cu multă căldură, și caimacamul apare în toată strălucirea lui înaintea publicului, adunat la serbare, având de ambele sale laturi câte un general austriac care vroiau să arate lumii cine era adevăratul stăpân al țării Moldovei¹²⁹. Și într'adevăr cum ia Balș în mână frânele ocârmuirii, loviturile încep a ploua pe capul unioniștilor și pe toți partizanii regenerării românești. Ascultătoare unealtă în mâinile Turciei, care ea însăși era orbită și fermecată de insinuările Austriei, Balș domnia în Moldova întocmai ca un pașă în vilaietele otomane, devenind executorul firmanelor Porței care se amesteca

¹²⁸ Place c. Walewsky, 10 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 617.

¹²⁹ *Buletinul săplământei* din *Steaua Dunării* 14 Iulie 1856, *ibidem*, p. 672 : „S. E. le caimacam ayant à ses côtés MM. les généraux autrichiens Gablentz et Resnicek et suivi de plusieurs aides de camp et officiers de l'armée d'occupation et de la milice du pays, a passé en revue les troupes moldaves”.

în daraverile lăuntrice ale Moldovei într'un grad mai rostit decât chiar pe timpul Fanarioților, întrucât pe atunci dacă Poarta trimitea firmane, o făcea spre a-și tocmi oarecare *interese*, iar acuma dispunea prin ele asupra unor *drepturi* interne ale țărilor române. Așa, prin un firman Poarta suprimă încuviințarea privilegiului navigărei pe Siret, dat de Ghica unei companii franceze; prin un altul, desființează pe acel dat unei societăți prusiane pentru întemeerea unei bănci; prin un al treilea desființează libertatea presei, cea introdusă de Grigore Ghica; un al patrulea oprește reintrarea în țară a patrioților expulzați după 1848 și toate aceste firmane erau date parte în interesul comun al Austriei și al Turciei, de a împiedica răspândirea unirei, parte în interesul exclusiv austriac, de a împiedica desvoltarea economică a Moldovei, pentru a putea fi mai ușor exploatată de Austriaci după principiile lui Stein¹³⁰. Poarta găsia bine înțeles mijlocul de a apăra neconținut încălcările ei, și anume susținând că libertatea presei ar fi contrară Regulamentului Organic care ar prevedea cenzura; că concesiunea monopolului navigației pe Siret ar fi protivnică chiar tratatului de Paris ce ar stipula libertatea navigației pe Dunăre și deci așa-i pacea Porței să întindă stipulația în interesul prietinei sale, Austria — și pe afluențele fluviului. Franța protesta mereu contra încălcării principiului stipulat prin art. 22 al tratatului de Paris, care opria orice soiu de amestec al oricărei puteri în daraverile interne ale țărilor române. Turcia menținea sus și tare drepturile sale *suverane* asupra acestor țări, și Franța care ajunsese să determine pe Rusia, *puterea cu care se bătuse* la primirea condițiilor dictate de dânsa, trebuia acuma să lupte mai din greu cu Turcia, *puterea pe care o ajutase* spre a o aduce la respectarea însuș a tratatului încheia mai ales în al ei folos!¹³¹.

Balș pe de altă parte lucra din răspuțeri spre a răsturna tot ce Ghica clădise în favoarea unirei. El ia în minister persoane cunoscute ca dușmani cei mai mari ai unirei, cum erau teoricianul separatismului N. Istrati, Neculai Vogoridi, Neculai

¹³⁰ I. C. Brătianu, *Memoire sur la situation de la Moldo-Valachie d'après le traité de Paris*, 1853. Paris, *ibidem*, III, p. 173 Comp. Place c. Walewsky, 24 Decembrie 1856, *ibidem*, p. 101: „A défaut d'une absorption territoriale des principautés, entreprise trop difficile, l'Autriche veut recourir à une absorption politique et surtout financière et industrielle, en empêchant l'interdiction de capitaux étrangers qu'elle ne pourrait expulser plus tard et en s'opposant à ce qu'une bonne réorganisation des principautés assise sur la base de la réunion, donne à ces pays une vie propre et quasi indépendante”.

¹³¹ Comp. Walewsky c. Thouvenel, 9 August *ibidem*, p. 749: „Je m'étonne que les conseillers du sultan n'aient pas été frappés de l'étrange situation que fait à la Porte la conformité de leur opinion avec celle du cabinet de Vienne pendant que les autres puissances représentées au Congrès et particulièrement celles qui ont combattu avec la Turquie, ont exprimé un avis contraire”.

Canta : destitue apoi pe toți prefectii fostului domn, înlocuindu-i cu persoane cunoscute ca anti-unioniste, pentru ca cu ajutorul lor și a starostilor Austriei de prin județe, să adune petiții și subsemnături în contra unirei, silind chiar pe acei ce se rostise pentru ea pe timpul lui Ghica, a revoca alipirea lor și a arăta că ea le fusese smulșă cu puterea¹³². Tot așa face cu directorii departamentelor (ministerelor), cu perceptorii dărilor cu președinții și asesorii divanurilor și ai tribunalelor, cu capii jandarmeriei, cu subprefecții plășilor, îndată ce unul din ei era bănuț de cea mai mică plecare către unire.

Pentru a scăpa de divanul Românesc însă Balș, neîndrăsinind să destitue fără motiv pe oamenii onorabili ce-l alcătuiau, între care cel mai cu vază era președintele lui, Vasile Ghica. Caimacamul recurge la un alt mijloc, anume a-i sili să demisioneze prin o vajnică atingere a onoarei lor. Anume un protivnic al unirei, Neculai Canta având un proces de divan, cere dela caimacam că „întru cât acest corp l'ar persecuta, comițând chiar fraude în dauna lui, și având în vedere actele atât de necuviincioase ale acestui divan, să aibă bunătatea a prezida el însuși ședința singurul mijloc de a garanta împričinaților apărarea drepturilor lor în contra sfruntatelor lui nedreptăți”. Caimacamul, ca și când n'ar fi citit rostirile ofensatoare la adresa celui mai înalt corp judecătoresc al țării, se mărginește a pune rezoluția că „cererea se încuviințează”¹³³. încuviințând tot odată și imputările aduse divanului de Neculai Canta. Intreg divanul își dă demisia care, fiind așteptată, se primește cu mare grăbire de caimacam. Ca mulțumită a lui Canta pentru slujba dusă, el este numit ministru din lăuntru. Tot pe atunci întâmplându-se să moară Mihai Cantacuzino Pașcanu, partizan al unirei, în timp ce el zăcea mort în casa lui, N. Istrati Ministrul Lucrărilor Publice, în casa lui chiar alături cu cea a mortului dădea un bal și se înveselea cu muzică și lăutari¹³⁴.

Tot pe acel timp trebuind a se lua în primire de către autoritățile române bisericile din Basarabia, retrocedată, caimacamul delegă fără a consulta pe mitropolit, pe Meletie Istrati fratele lui Neculai, episcop de Huși și separatist ca și fratele său,

¹³² Așa petițiunea separatistilor din Bârlad, 19 August 1856 idem, p. 775, adresată sultanului, spune: „Nous boyards, négociants et habitants propriétaires du district de Tutova, déclarons à V. M. que bien que quelques uns d'entre nous aient signé un papier dans lequel ils demandaient la réunion des principautés espérant ceci a été fait sans notre volonté et parce que le gouvernement précédent nous y a contraint par toute sortes de menaces”. Asupra amestecului starostilor, vezi Place c. Walewsky, 16 Decembrie 1856, *ibidem*, p. 976.

¹³³ Demisia divanului, *ibidem*, p. 975. Place c. Walewsky, 29 Decembrie 1856, *ibidem*, p. 1008.

¹³⁴ Place c. Walewsky, 2 Martie 1857, *ibidem*, p. 1169. Necrologul lui Mihai Pașcanu, 13 Ianuarie 1857, *ibidem*, p. 1053.

cu acea însărcinare, pentru a putea influența astfel populația din acele ținuturi, spre a se rosti în potriva unirei. Mitropolitul însă după stăruințele lui Place refuză încuviințarea lui, și uneltirea este nimicită¹³⁵. Pe lângă aceste măsuri mai obștești luate de caimacam, organul Austriei și al Turciei contra unirei, prigonirile individuale plouau pe capul unioniștilor. Trei tineri sunt surguniți pentru că-și rostise prea pe față gândurile lor; se violează domiciliul și se arestează pe doi alți tineri Holban și Voinov care se întorceau dela o petrecere la țară îmbrăcați în costum național; colonelul Frunză este destituit din postul de comandant al diviziei a II-a pentru că se rostise în favoarea unirei; de asemenea comandantul geandarmeriei ținutului Tecuci, Diamandescu. Prefectul Gheorghe Roznovanu arestând din o neînțelegere pe acei ce prelucrau satul Vadurile din județul Neamț în contra unirei, este destituit și dat în judecată pentru atentat la libertatea individuală (!); percepătorul aceluiaș ținut, Grigoriu, îndepărtat pentru împărtășirea părerilor unioniste¹³⁶, și așa mai departe, acte arbitrare de prigonire contra tuturor partizanilor unirei pe care nu este cu putință a le înșira. Muzica militară și bandele de lăutari sunt oprite de a mai cânta hora unirei, și dialogul lui V. Alecsandri „Tândală și Păcală” în care un unionist izbutește a aduce pe un potrivnic la ideia unirei, și după aceea se prind a cânta acea vestită horă a unirei ce fusese pusă și în muzică, este oprit a mai fi jucat, și câte altele de acest fel!¹³⁷. Iar Balș credea că va putea acoperi atare purtare, plănuind ridicarea unui monument lui Ștefan cel Mare!¹³⁸.

Austria deci și cu Turcia, puterile acele ce aveau înrîurirea cea mai covârșitoare în principate, slujite de minune de oamenii lor, caimacamii, cărora li se promisese domnia, și deci aveau și un interes personal a păstra desbinarea țărilor române, își pusese toată înrîurirea uriașă de care dispuneau spre a combate partida unionistă din Moldova, dela rostirea căreia era să atârne soarta unirei. Și această partidă era combătută chiar în popor de acei interesați ca ținta ei să nu se realizeze. Dușmanii unirei erau o cetate; sprijinitorii ei o grămadă întinsă, dar neorganizată și neînarmată, în care numai câți-va inimoși, în fruntea lor Mihai Kogălniceanu, își puneu în joc toată soarta lor spre a face să triumfe marea idee.

Partidul unionist era însă întărit tocmai prin lupta ce trebuia să susțină; ba ura cea adâncă în contra Austriei, a

¹³⁵ Place c. Walewsky, 23 Februarie 1857, *ibidem*, p. 1154.

¹³⁶ Place c. Walewsky, 29 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 852.

¹³⁷ Articol din *L'Etoile du Danube* 8 Ianuarie 1857, Bruxelles, *ibidem*, p. 1034—1037. *Steaua Dunărei* din Iași, închisă prin suprimarea libertății presei, apare în Bruxelles, sub acelaș titlu, în limba franceză.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 891.

căreia ocupație prelungea fără motiv suferințele poporului, împingea chiar pe mai mulți indiferenți, ba chiar anti-unioniști, în tabăra opusă numai spre a-și răzbuna prin acest chip contra urgisitei Austrii¹³⁹.

Ceea ce însă mai ales încuraja pe unioniști a-și încorda puterile și a nu despera despre izbânda finală a ideii lor, era sprijinul cel foarte energic al Franței, reprezentată în Orient prin doi oameni tot atât de ghibaci pe cât și de hotărâți: Edouard Thouvenel ambasador în Constantinopole și Victor Place consul în Iași. Dar cu câte greutate nu aveau de luptat acești apărători ai unei drepte cauze, libera rostire a unui popor! Place, trebuia pe lângă combaterea uneltirilor anti-unioniste, să se siliască a reținea pe acei ce îi favoriza, a merge prea departe în dreapta manifestare a indignării lor. Așa el sfătui întâi pe unioniști de a lăsa pentru un moment la o parte chestia principelui străin, pe care ei o socoteau nedeslipită de acea a unirei, dar care mai ales înspăimânta pe Poartă¹⁴⁰. Apoi el caută să modereze protestările patrioților contra pretențiilor teoretice și încălcărilor de fapt ce Turcia și le permitea pe fiecă zi mai mult asupra țărilor române; în sfârșit consulul Francez își dădea toate silințele spre a sfătui pe conducătorii mișcării unioniste a păstra liniștea și sângele rece, cu ori ce preț — ceea ce însă era atât de greu față cu provocările guvernului — spre a nu da prilej, prin izbucnirea vre unor turburări, la măsuri de reprimare contra unioniștilor celor mai în vază care, odată loviți și îndepărtați din țară, cauza unirei ar fi fost nu mai decât compromisă¹⁴¹.

Dacă Place însă lupta în Moldova pentru a ocroti ideea unirei contra celor ce vroiau să o înnăbușe acolo de unde trebuia să-și iee zborul, Thouvenel ducea o campanie nu mai puțin grea pentru a face cu puțință rostirea acestei idei către puterile europene. Anume congresul de Paris dispusese prin art. 24 al tratatului, opera lui, ca sultanul să convoace imediat în fiecare din cele două provincii, un divan ad-hoc, compus astfel încât să reprezinte în modul cel mai exact interesele tuturor claselor societăților, care divanuri ar fi chemate a se rosti asupra dorințelor populațiilor privitoare la organizarea desăvârșită a principatelor.

¹³⁹ Place c. Walewsky, 2 Martie 1857, *ibidem*, p. 1171: „l'argument le plus puissant sur les esprits en faveur de la réunion, c'est que cette idée doit être bonne et utile aux principautés, puisque les Autrichiens n'en veulent pas”. Comp. Thouvenel c. Walewsky, 1 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 788 în care se spune că logofătul Milu devine din năcaz asupra Austriacilor, deși protivnic unirei, partizan al ei”.

¹⁴⁰ Thouvenel c. Walewsky, 8 Mai 1856, *ibidem*, p. 458; Place c. Walewsky, 13 Iunie 1856, *ibidem*, p. 537. Thouvenel c. Walewsky, 21 August 1856, *ibidem*, p. 777.

¹⁴¹ Place c. Walewsky, 25 Februarie 1857, *ibidem*, p. 1160.

Nefiind deci stipulat anume că populațiile vor fi întrebate asupra cererei de unire între ele, Austria și cu Turcia începură în curând a agita chestia că firmanul de convocare trebuia să circumscrie marginile în care dorințele populațiilor puteau să fie rostite, ceea ce nu însemna nimic mai puțin decât înlăturarea ideii unirei din atare manifestări. Și în această chestiune, Austria se pune în fruntea mișcării, și alcătuiește împreună cu Poarta planul restrângerei firmanelor de convocare. Mai cerea Austria ca membrii divanurilor să nu fie desemnați prin alegeri, ci numiți de caimacami, adică de Turci, la care pretenție ambasadorul francez răspunde foarte just, că dacă s'a crezut folositor a se asculta populațiile acestea nu ar trebui să se facă numai în aparență¹⁴². Vizirul Ali-Pașa caută atunci să ajungă acelaș scop, propunând să indice în firman punctele acele asupra cărora ar trebui să atragă luarea aminte a divanurilor, cu alte cuvinte în loc de a opri, să înlătore chestia unirei. Thouvenel demonștră marelui vizir că art. 24 al tratatului de Paris nu permitea să se indice divanurilor cele ce trebuiau să facă, dar că congresul avea de judecat cele ce vor fi făcut. Ali-Pașa stăruind asupra acestui punct, Thouvenel „îi declară prietenește însă categoric că firmanul se va ocupa numai cu chipul alcătuirii adunărilor cercetătoare, și că nu l'ar primi dacă, conținând o enumerare a reformelor de desbătut, n'ar atinge și chestia unirei teritoriale și administrative”¹⁴³.

În răstimpul acestor tratări, Anglia se dăduse pe față ca părăsind ideea unirei pe care o susținuse în congresul de Paris, aducând astfel Turciei un sprijin cu atât mai puternic, cu cât venia dela însuși aliata Franței¹⁴⁴. Celelalte trei puteri: Rusia, Sardinia și Prusia susțineau din potrivă cauza unirei; Rusia din motivele arătate, adause însă prin îndărătnicirea în care o puneau stăruința Austriei de a nu vroi să iasă din principate¹⁴⁵; Prusia din motive particulare, iar Sardinia, văzând în unirea țărilor române un precedent fericit pentru realizarea aceleași dorinți a patriei italiene¹⁴⁶.

Thouvenel văzând că Poarta susține mereu ideea programului, opune îndărătniciei Porței un argument, contra căruia era foarte greu a se întâmpina ceva, anume că reorganizarea

¹⁴² Thouvenel c. Walewsky, 21 Iulie 1856, *ibidem*, p. 687.

¹⁴³ Thouvenel c. Walewsky, 1 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 789.

¹⁴⁴ *ibidem*, p. 790. Thouvenel c. Walewsky, 11 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 810. Talleyrand c. Walewsky, 18 Sept. 1856, *ibidem*, p. 630. Comp. Lordul Lyndhurst în camera Lorzilor 27 Mai 1856, *ibidem*, p. 452. Walewsky c. Thouvenel, 7 Iunie 1856, *ibidem*, p. 525.

¹⁴⁵ Talleyrand c. Walewsky, 7 Sept. 1856, *ibidem*, p. 407. Alta din 14 Sept. 1856, *ibidem*, p. 419.

¹⁴⁶ Comp. Cavour c. Corti, 4 Sept. 1856, *ibidem*, p. 796 și Wildenbruch c. regele Prusiei, 12 Sept. 1856, *ibidem*, p. 814.

principatelor având de țintă reformarea Regulamentului Organic, este cu neputință ca să nu se ocupe și de articolele 245 și 246 ale acelei legiuiri care ar atinge tocmai chestia unirei, și că pentru a opri pe divanuri de a se preocupa și de atare chestiune, ar trebui ruptă pagina pe care acele articole se află scrise ¹⁴⁷. În sfârșit ministrul Franței dă chiar a înțelege marelui vizir că o opoziție formală din partea miniștrilor sultanului la rostirea divanurilor ad-hoc ar provoca o criză cu atât mai supărătoare, că buna lor credință ar fi pusă în joc, precum și existența cabinetului. Față cu această presiune uriașă pusă în lucrare de Franța sprijinită de Prusia, Rusia și Sardinia, cabinetul Porței otomane cedează asupra punctului programului, pe care chiar Anglia aducându-și aminte de principiile constituționale, renunțase a-l mai sprijini, promițând numai a interpune mai târziu buna ei slujbă pe lângă celelalte puteri, spre a se reveni la punctul de vedere al guvernului otoman ¹⁴⁸.

Totuși cunoscuta îndărătnicie a guvernului turcesc găsi alt mijloc de a înlocui părăsirea programului, anume însoțirea comunicării firmanului către puteri cu o notă care să conțină protestarea Porței contra unirei principatelor. Ideea aceasta este comunicată întâi lui Thouvenel indirect, care se grăbește a declara că va refuza într'un chip absolut a primi sub orice formă ar fi, orice declarație scrisă sau orală care ar fi de natură a restrânge puterile legale ale divanurilor ad-hoc. Intrebând pe Fuad-Pașa asupra acelei note el îi răspunde cu destulă încurcătură că într'adevăr așa ar fi scopul guvernului otoman. Atunci Thouvenel spuse lui Fuad-pașa cuvintele hotărâtoare, că „dacă rezervele voastre au de obiect a restrânge puterile divanurilor ad-hoc, încă voi refuza formal a discuta termenii firmanului, pentru că a-ți reveni pe o cale piezișe pe un tărâm pe care știți că instrucțiunile mele mă opresc de a vă urma. Dacă însă aceste rezerve se rapoartă la chestiunea unirei principatelor și aveți de gând a proclama de mai înainte că nu vroiti a lua în băgare de seamă dorințele poporațiilor, după ce v'ați legat a le consulta, nici să desbateți cu aliații voștri asupra organizării desăvârșite a principatelor, după ce punerea iscăliturii în josul tratatului de Paris vă face o lege din această, dacă acest scop îl urmăriți, nu aș fi eu acela care aș putea prețui o declarație de o așa gravitate și nu știu cum să vă sfătuiesc mai mult să vă gândiți la urmările pe care nu ar lipsi de a le avea” ¹⁴⁹. Ținuta energică și hotărâtă a Franței tăind și acest mijloc de

¹⁴⁷ Thouvenel c. Walewsky, 15 Sept. 1856, *ibidem*, p. 822. Walewsky c. Talleyrand, 23 Sept. 1856, *ibidem*, p. 841.

¹⁴⁸ Thouwenel c. Walewsky, 22 Sept. 1856, *ibidem*, p. 838.

¹⁴⁹ Thouwenel c. Walewsky, 25 Sept. 1856, *ibidem*, p. 846. Alta din 29 Sept. 1856, *ibidem*, p. 853.

scăpare a situației la care Poarta recursese în desperare, ea caută să mai lase a pătrunde modul ei de a vedea în redacția firmanului de convocare : dar și textul lui este luat cu deamăruntul în cercetare în conferința ambasadurilor și modificat așa în cât se stărpește din el până și umbra unei idei rostite în contra unirei. Legea electorală conținută în firman, modificată deosemene după relațiile statistice aduse de ambasadorul francez, erau pe cât puteau s'o facă niște străini, în destul de conformă ca starea țării și interesele claselor sociale, pe care congresul de Paris dorise a le vedea reprezentate în divanuri.

Poarta și Austria bătute pe tărâmul formal, trebuiau să se abată acuma asupra Moldovei, spre a o constrânge de a da prin divanul ei o părere potrivnică unirei. Spre astfel de lucrare erau pregătite toate capcanele, și caimacamul Balș acuma întocmai trebuia să-și arate întreaga lui destoinicie, când tocmai se întâmplă de moare de o boală năprasnică în luna Martie 1857¹⁵⁰.

4. ALEGERILE LA DIVANURILE AD-HOC

Moartea lui Toderiță Balș dădea putința unei îndreptări a caracterului ocârmuirii, și partida unirei se grăbește a cere dela miniștrii treburilor străine ale puterilor garantate numirea unei căimăcămii de trei persoane conform prescrierilor regulamentului organic, legea sub care tot încă se aflau principatele dunărene, sperând că prin atare formă de guvern influențele individuale ar fi neutralizate unele prin altele¹⁵¹. Pe când însă unioniștii se gândeau la acest mijloc de a-și asigura rostirea dorințelor, candidații la caimăcămia individuală răsăreau din toate părțile. Nu mai puțin de 15 încep a face să joace tratele bancherilor evrei către Constantinopole și dau tot odată asalt și la consulul francez, făgăduindu-i cu toții cea mai strictă neutralitate. Intre acești candidați aflăm și pe Neculai Vogoride, Grec din Constantinopole, bărbatul ficei logofătului Costache Conache, care dă și el o garanție scrisă consulului francez, că se „leagă în chipul cel mai formal a nu face nimic care să poate împiedica fie în alegeri, fie în divan, libera rostire a dorinței poporației”¹⁵². Consulul francez are buna credință a lua la serios atare făgăduință și recomandă lui Thouvenel tocmai pe Vogoride ca pe persoana cea mai vrednică de a fi investită cu puterea. Ambasadorul mai prevăzător nu face întrebuițare de recomandarea lui Place, și se mărginește a nu combate candidatura lui

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 1164.

¹⁵¹ Unioniștii din Moldova c. miniștrii af. str., 1 Martie 1857, *ibidem*, IV p. 7.

¹⁵² Reversul lui Vogoride de 2 Martie 1857, *ibidem*, p. 8. Comp. Place c. Walewsky, 4 Martie 1857, *ibidem*, p. 11.

Vogoride¹⁵³. Dacă însă Vogaride nu fusese sprijinit de Francezi, se aflară alte puteri care să-l îmbrățișeze : anume Turcia îl considera ca omul ei, întrucât era fiul lui Stefanache Vogoride, fost bei de Samos, și apoi avea titlul de pașă turcesc, fiind nu de mult înaintat la rangul de Rutlei-Ulea ; apoi ea avea o garanție pentru purtarea lui, în faptul că părintele lui reședea în Constantinopole. Austria, căreia Vogoride de sigur că-i promisese a fi contra unirei, în același timp pe când dădea lui Place înscrisul că va fi nepărtinitor, încă cere cu stăruință numirea lui de caimacam¹⁵⁴. Astfel instituirea lui Vogoride în acel post atât de însemnat pentru destinele Moldovei, din acele timpuri fu datorită puterilor potrivnice unirei. Dacă agenții Franței se arătau cam indiferenți față cu numirea noului caimacam, lucru de care în curând trebuiau să se căiască, nu fu tot astfel cu țara asupra căruia trebuia să domniască și care simți mai de înaintea că era să aibe în el un dușman încă mai neîmpăcat și mai primejdios de cum fusese răposatul Toderiță Balș. De aceea și „numirea lui Vogoride la căimăcămie pricinui o obștească înmărmurire”¹⁵⁵.

Curând după instalarea noului caimacam, Poarta trimite în Muntenia pe cât și în Moldova firmanul pentru convocarea divanurilor ad-hoc, și comisarii puterilor europene se adună în București. De și primirea celui francez este mai entusiastă, unioniștii Munteni au înțelepciunea de a nu arăta pe față simțimintele lor de antipatie nici către reprezentanții puterilor potrivnice unirei. Din partea acestora se accentuează însă în destul de văzut pornirea sufletească de care erau mișcați, și mai ales acel al Austriei care răspunde deputației ce vine să-l salute, că nu poate să intre în relații cu indivizi, nici cu partizi, ci numai cu reprezentarea legală a țării, divanurile ad-hoc¹⁵⁶.

Lui Vogoride îi venea deci un sprijin care lipsise lui Balș, anume prezența comisarilor puterilor dușmane unirei, în țările unde trebuia să iee ființă, care comisari erau pe deoparte să combată stăruințele ce erau să fie făcute de acei ai puterilor favo-

¹⁵³ Thouwenel c. Walewsky, 9 Martie 1857 și alta din 12 Martie, *ibidem*, IV, p. 24 și 37.

¹⁵⁴ Ștefan Vogoride c. căimăcamul Neculai Vogoride, 6 Mai 1857, *ibidem*, p. 515. Comp. Fotiades capuchehaia al Moldovei c. Căimăcamul 16 Mai, *ibidem*, p. 593. Asupra rangului său de pașă turcesc, vezi Dolcanța unioniștilor moldoveni c. comisia din București, 30 Martie, *ibidem*, p. 166.

¹⁵⁵ Corespondența către *L'Etoile du Danube* 9 Martie 1857, Iași, *ibidem*, p. 27: „La nomination de M. Vogoridès a causé une stupéfaction générale”. Telegrama pentru numirea lui Vogoride este din 7 Martie, p. 14.

¹⁵⁶ Discursurile deputației unioniștilor către reprezentantul Austriei și răspunsul comisarului Liehman de Palmrode, *ibidem*, IV, p. 69. Către ceilalți, vezi p. 57, 58, 59, 73, și 145. Al Rusiei Basely vine mai târziu, după deplina evacuare a principatelor de Austriaci, p. 264. Comp. corespondența c. *L'Etoile du Danube* 2 Aprilie 1857, p. 337.

rabile ei, pe de alta să încurajeze pe căimăcamul Moldovei în toate nelegiuirile cu care era să copleșească pe unioniști.

Vogoride începe prin a retracta făgăduința cea prea obștească pe care o dăduse consulului francez în momentul când îi cerea sprijinul pentru căimăcămie, înlocuind-o cu una condițională, anume că va sprijini *cu cumpătare* unirea, dacă va dobândi siguranța ca această combinație va triumfa în congres, după ce va fi fost votată de divanuri. Vrea să zică făgăduia sprijinul său, și această încă cumpătat, sub o condiție a cărei împlinire atârna tocmai în mare parte de sprijinul ce era să-l dea, cere vicios, îndatorire sofistică care nu-l lega absolut la nimic¹⁵⁷. Nu e vorbă Vogoride la început dă un ofis către sfatul administrativ, prin care îi ordonă a se păzi din partea autorităților locale cea mai strictă nepărtinire în operațiile electorale¹⁵⁸, și el pare în curs de 8 zile, până la sosirea cumnatului său, capuchehaia Fotiade, a se menține pe o cale neutrală. De îndată însă ce acest agent al Porței, învesmântată în haina înșelătoare de reprezentat al intereselor Moldovei, sosește în Iași, purtarea lui Vogoride se arată aceia ce trebuia să fie. Fotiade aducea anume lui Vogoride instrucțiunile secrete, prin care i se cerea ceea ce el însuși doria, întrucât îi deschidea, ca și lui Balș, perspectivă la domnie, a fi în contra unirei și a mănținea neschimbat ministerul lui Balș, instrucții pe care chiar Fotiade nu se sfiește a le mărturisi consulului francez¹⁵⁹. Atâta numai că se face o permutare în vechiul cabinet : anume Neculai Cantacuzino trece dela interne la justiție iar Costin Catargiu dela justiție la interne. Schimbarea se făcuse pentru a asigura mai bine izbânda guvernului. La o întrunire ținută la Catargiu, la care asistă Fotiade, Goedel consulul austriac, N. Istrati vestitul teoretician al separatismului și Neculai Cantacuzino, acesta declară că nu ar putea lua îndatorirea de a face ca alegerile să fie contra unirei. Catargiu atunci ie asupra lui a răspunde de toate, legătură în urma căruia i se încredință ministerului internelor¹⁶⁰.

Văzând atare urmare din partea caimacamului, partidul unionist se pregătește de luptă. Mihai Kogălniceanu propune în comitetul central al unirei a se face, prin o deputație compusă din Ștefan Catargiu, Costache Rolla, Petrache Mavrogheni, Dimitrie Rallet și el însuși face întrebarea caimacamului, dacă are de gând : 1) a permite libertatea presei de care se bucură Muntenia ; 2) a depărta pe miniștrii care întrebuințează autoritatea lor în chip, nelegiuit spre a nu lăsa cetățenilor dreptu

¹⁵⁷ Place c. Walewsky, 14 Martie 1857, p. 48 : „s'il obtenait la certitude que cette combinaison triomphera dans le congrès après qu'elle aura été voté par les divans”.

¹⁵⁸ Ofis din 24 Martie, *ibidem*, IV, p. 114.

¹⁵⁹ Place c. Thouwenel, 25 Martie, p. 131.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 132.

liberei rostiri a dorințelor lor; 3) a se învoi partidului unionist ținerea de adunări, spre a discuta chestia unirei, însușirile candidaților și altele asemenea. În caz când caimacamul ar da un răspuns negativ cererii deputăției ea să ceară deslegarea dela comisarii puterilor străine¹⁶¹. Lucrul se și întâmplă. Caimacamul respingând cererile deputăției, ea se jeluiește la comisia din București, cea întâi tânguire ajunsă în mâinile reprezentanților puterilor europene din partea unioniștilor Moldovei¹⁶². Și cu toate aceste, ce puține și neînsemnate sunt ingerințele de care se plâng unioniștii acuma, când abia răsăriau zorile căimăcămiei

Nicolae Vogoride

Caimacam al Moldovei în 1857—1858. — Colecția Academiei Române.

lui Vogoride, și cât mai ascuțite trebuiau să fie prigonirile pe care născocitorul gând al celor interesați era să le apese tot mai greu asupra capetelor partizanilor unirei!

Piedica cea mai grea ce se opunea tendințelor unioniste era suprimarea libertății presei, efectuată cum se știe prin firman turcesc pe timpul căimăcămiei lui Balș. Suprimarea fusese ordonată pe motivul că Regulamentul Organic ar prevedea

¹⁶¹ Jurnalul comitetului central al unirei din Iași, 29 Martie, *ibidem*, IV, p. 159.

¹⁶² Doleanța citată în nota 4. p. 167—168.

cenzura. În asemenea împrejurări favorabile țintelor lor, Turcii își aminteau de dispozițiile regulamentare; ei le uitau însă când trebuia să le jignească interesele; așa în numirea cămăcămăului unic în loc de trei și în liberarea lui de dispozițiile mărginitoare ale autorității sale. Unioniștii cer însă, în marginile celei mai stricte legalități, să apară foile lor conform Regulamentului, sub privigherea cenzurii. Cu toate aceste cererea lor e refuzată, pe când guvernul scotea organul său, *Gazeta de Moldova* care nu lipsia de a combate unirea în toate modurile. Nu numai atâta, se învoiește chiar eșirea unei gazete ovreești, care fiind inspirată de Austria, era și ea protivnică unirii. Mai caracteristică este împrejurarea că guvernul refuză a da asupra cererii privitoare la gazetă un răspuns scris, de oarece era peste putință de a-l motiva pe vre-o dispoziție legală¹⁶³.

Vogoride începe însă curând, prin mijlocul lui Catargiu, a îndruma uneltirile pozitive în contra ideii unirii. Așa mai întâi el răspândește un program fals, atribuit unioniștilor munteni, în care se spunea că unirea ar trebui să aibă de rezultat împărțirea pământurilor și introducerea Catolicismului, două știri care, cu toată absurditatea lor, pentru a îndepărta de unire cugetele mai simple. Se mai răspândește știrea că s'ar cere cunoștința exactă a numărului fâlcilor fie cărei proprietăți, spre a fi impusă cu 6 lei de falce, știri menite a face pe proprietari a-și ascunde întinderea proprietăților lor, spre a se micșora numărul alegătorilor¹⁶⁴. Lipsa absolută de orice organ de publicitate făcea însă cu neputință combaterea uneltirilor de acest fel¹⁶⁵. Lipsind unioniștilor presa, ei căutau să o suplinească prin litografisirea programelor lor și prin întruniri în care să desbată din viu graiu chestiile privitoare la ideea ce-i însuflețea. Catargiu ie însă măsuri și în contra acestor mijloace de propagandă. După o circulară a lui către ispravnici, în care le recomandă păzirea liniștei și a siguranței publice, le lămurește mai limpede această îndatorire în sensul de a desființa comitetele unioniste, programele și proclamațiile lor. Este curios de cunoscut modul de argumentare al guvernului care lua atari măsuri, după cum spunea el, tocmai pentru a asigura viitoarelor alegeri o completă nepărtinire, de oarece, prin înlăturarea unor asemenea mijloace de acțiune, s'ar „feri alegerile de orice înrâurire sau uneltire care într'un duh exclusiv de partidă sunt de fire a aduce rătăcire și a amenința sinceritatea alegerilor”¹⁶⁶. Vra să zică, după teoria constituțională a aceluia timp discuția

¹⁶³ Place c. Walewsky, 31 Martie, *ibidem*, IV, p. 181—183.

¹⁶⁴ Scrisoarea din Bârlad c. comitetul central al unirii, 3 Aprilie, p. 217.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 182.

¹⁶⁶ Incunoștințarea departamentului de Interne, 3 Aprilie 1857, *ibidem*, IV, p. 216. Circulara lui Costin Catargiu 2 Aprilie p. 202.

teoretică, convingerea pe calea ideilor, se numia şi ea uneltire electorală. Ne vom încredinţa în curând că în asemenea argumentare nu zăcea naivitatea, ci numai rea credinţă, cea ce se putea vedea chiar din faptul că gazeta guvernului şi aceea evrească nu se reţineau de loc de a publica articole în contra unirei, prin urmare căutau „într'un duh exclusiv de partid să aducă în rătăicire şi să ameninţe sinceritatea alegerilor”. Dar guvernul arată în curând cum înţelegea el să aplice nepărtinirea. El dăduse ordine prefectilor nu numai de a împrăştia, dar chiar de a aresta pe acei ce ar face propagandă pentru unire; prefectii însă temându-se a proceda cu atâta violenţă, cer ca să li se dea exemplul din capitală. Catargiu care nu dădea îndărăpt înaintea nici unei nepleguiri, începe campania prin arestarea a doi cetăţeni, Cuparencu boier de clasa II-a şi Turculeţ profesor, care întruneau la ei pe mai mulţi partizani ai unirei spre a se consfătui. Ei fură insultaţi de Catargiu, care îi numi „tâlhari de unionişti”, ameninţându-i cu bătaia, spre a face să le „treacă gustul de unire”. După aceea fură aruncaţi în temniţă, de unde fură eliberaţi numai sub declaraţia scrisă că nu vor mai stăruii pentru răspândirea unirei. Consulii Franţei, Rusiei şi a Prusiei cer explicări lui Vogoride asupra acestei arestări, care le răspunde că acele persoane ar fi fost surprinse prin crâşme umblând după iscălituri în scopuri revoluţionare şi socialiste. Consulii cerând să vadă hârtiile încriminate pe care Vogoride nu avea de unde să le deie, el le răspunde la sfârşit că să-şi facă cererea în scris, pentru a avea plăcerea a le răspunde, că principatul fiind autonom, guvernul nu ar avea de dat seamă consulilor străini despre măsurile de ocârmuire lăuntrice¹⁶⁷, cu toate că acelaş guvern autonom hotăria împreună cu delegatul Porţei şi cu consulul austriac permutarea miniştrilor¹⁶⁸. Apoi să se observe şi împrejurarea că pe când Vogoride se fereşte de a formula în scris refuzul de a învoi apariţia ziarelor sub cenzură, consulilor străini refuză de a le da desluşiri orale şi alege calea scrisului spre a le răspunde¹⁶⁹. Pentru ce? Pentru că în cazul întâiu nu putea invoca nici un drept în favoarea lui, pe când în al doile se putea întemeia pe pretinsa autonomie. Meşteri diplomaţi ai Apusului erau jucaţi ca nişte copii de perfidia orientală.

Arestarea lui Cuparencu şi Turculeţ provoacă însă în Iaşi o indignare nemai pomenită, şi era aproape să aducă o miş-

¹⁶⁷ P. Balş c. Place, 21 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 233: „le soussigné a été chargé de porter à votre connaissance les regrets de Son Excellence de ne pouvoir obtempérer a votre demande, attendu qu'elle concerne des Moldaves et se rattache à une affaire qui est du domaine de l'administration intérieure”.

¹⁶⁸ Place c. Walewsky, 3 Aprilie, p. 222 şi protestarea lui Cuparencu şi Turculeţ c. puterile garante, p. 248.

¹⁶⁹ Protestarea unioniştilor din Iaşi, 6 Aprilie, p. 150.

care turburătoare, dacă consulul francez nu ar fi izbutit să li-
niștească spiritele. Se face totuși o protestare foarte energică
către consuli din Iași, cu rugămintea de a o transmite comisiei
din București, în care între altele se spune că : „pe cât timp va
fi tolerat un asemenea regim, garanția cerută de congres pentru
libera rostire a dorințelor noastre nu ar fi de cât o vorbă zadar-
nică. Cum s'ar putea într'adevăr împăca cu atare violare a li-
bertăților individuale, libertatea părerilor, consacrată chiar de
firmanul de convocare. Cum s'ar putea înțelege alegătorii asu-
pra părerilor lor și asupra candidaților de numit, când ei se văd
expuși ocărilor și amenințați cu închisoarea?”. Exemplul arestării
lui Turculeț și Cuparencu în Iași încurajează pe agenții guver-
nului din provincii. Așa în Bârlad, neguțătorul Dobrovici este
amenințat iar profesorul Popescu destituit, șatrarul Teodor
Albu închis și maltratată pentru că răspândiau idei unioniste¹⁷⁰.
În Focșani se vestește prin baterea dobei circulara departamen-
tului, și se oprește „într'atâta ori-ce adunare, și cea mai nevi-
novată, încât nici doi oameni nu se mai pot întruni la un loc ;
iar pe de altă parte emisarii d-lui dregător umblă, răsbat pre-
tutindene și fățiș propovăduesc, ponegrind pe unioniști că n'ar
fi mai puțin revoluționari de cât acei din 1848, și că să nu fie
ascultați, îngrozind pe oameni cu persecuții, pedepse și cu
ocară”¹⁷¹. Pentru a încuraja și mai mult pe prefectul de Putna
în atare sălbăteciei, Costin Catargiu îi scrie că „nu poate fi
permis nimănui să se rostească liber decât la epoca și în mij-
locul divanului ad-hoc ; deaceia s'a dat ordine formale pentru
menținerea ordinii legale, și a prefectilor este datoria de a opri
pe toți acei ce ar lucra în chip potrivnic”. Și pentru a-l ademini
și pe partea interesului de a se devota trup și suflet pentru spri-
jinirea guvernului, Costin Catargiu nu uită să-i spună că : „în-
dată ce a primit scrisoarea lui, a vorbit excelenței sale Căimă-
camului, în favoarea fiului său Mitică, și am primit făgăduința
că cu prilejul sărbătorilor va fi înaintat la gradul de ofițer. Gân-
desc numai că este neapărat să-i scrii, îndemnându-l a urma
școala cadetilor, căci sunt încredințat că nu face nimic și nu mai
bate ulițele. Cu toate aceste D-tale nu ți se poate refuza”¹⁷².
În Roman polițaiul amenință pe unioniști cu soarta lui Turcu-
leț și Cuparencu, și că „de vor pomeni măcar cuvântul de
unire au să se ducă acolo unde nu vor mai vedea soarele cu
ochii”¹⁷³. În Tecuci lupta pentru unire este purtată însă cu mare
energie. După ce în o numeroasă adunare, ținută pe apucatele, se

¹⁷⁰ Adresa comitetului din Bârlad către acel Central, 8 Aprilie, *ibidem*,
IV, p. 271.

¹⁷¹ Adresa comitetului din Focșani c. acel central, 9 Aprilie, p. 282.

¹⁷² Min. de interne c. Iordache Pruncu prefect de Putna, 13 Aprilie, *ibi-
dem*, IV, p. 322.

¹⁷³ Două corespondenți din Roman din 6 și 9 Aprilie, p. 255 și 286.

declară aderarea la programul din Iași, se numesc comisii însărcinate cu răspândirea ideii unirei, în cât prefectul luat pe dinainte, nu îndrăznește a se opune, cu toată circulara guvernului. După primul moment de șovăire, își reie însă cumpătul și prigonirile încep a ploua pe capul unioniștilor. Una din jertfele cele mai de seamă a lor fu Rossetti-Tețcanu care este călcat în casa lui, la 2 Aprilie pe la 10 ore, de comandantul însoțit de 30 de jandarmi, de care spăimântat scapă cu fuga la satul Căbeștii, și de acolo închiriind o trăsură, vine în Iași la caimacamul, spre a se jeluți contra barbariei suferite. Această violare a domiciliului lui Tețcanu avea de scop a lua cu sila un exemplar al programului partidului unirei pe care refuza a-l da privighitorului care i-l ceruse, precum și de a înspăimânta pe ceilalți unioniști prin lovirea unuia din căpeteniile lor¹⁷⁴. Altă jertfă din Tecuci este protoiereul Dimitriu, dat afară din funcția lui, pe motivul cu două înțelesuri, că „nu ar urma a sta în linia conservatoare pentru a se înlătura cu totul înrăuirilor din partea guvernului, pe când cucernicia sa ar vorbi fără respect și cu mare slobozenie, urmare care ar trage după sine împăcheri”¹⁷⁵. Cum putea fi învinuită aceeaș persoană pe de o parte de a exercita o înrăuire înegală din partea guvernului și pe de alta de a vorbi fără respect, cece nu se putea înțelege decât *în contra guvernului, în favoarea căruia* economul Dimitriu era învinuit că lucrează. În Dorohoi spătarul Anastasiu este îndepărtat din postul de primar al orașului, pe motivul că ar fi străin, Grec, imputare nejustificată, întrucât era născut în țară și boierit, deci chiar dacă ar fi fost străin era împământănit¹⁷⁶. În Vaslui guvernul anulează de șase ori alegerea de subprefect a unionistului Iacob Racoviță, din partea locuitorilor, care nu se lăsau neconținut a-l alege din nou. Velisarie, membru al tribunalului din Vaslui, este dat afară, pentru că împărtășia păreri unioniste. Constantin Sturza este răspins dela legalizarea unui act de delimitare a moșiei sale, pentru a nu putea constata în chip legal întinderea proprietății și a nu fi înscris în listele electorale. În Bacău Vasile Popovici este arestat. În Bârlad poporul adunat la grădina cere ca muzica să-i cânte hora unirei. Poliția împiedecă; însă este silit de amenințări a se retrage, și muzica pusă să cânte, întovărășește pe public la o procesiune prin tot orașul. Prefectul turbat de mânie, arată prin o telegramă ministrului scandalul întâmplat, învinuind pe starostele francez, Cayolle, că ar fi îndemnat pe popor la rezistență și a face bucați pe autoritatea

¹⁷⁴ Adresa comitetului din Tecuci c. acel central, 10 Aprilie, p. 295. Alta din 15 Aprilie, p. 338. Jăluirea lui Rosseti-Tețcanu c. Căinăcamul 6 Aprilie, p. 355.

¹⁷⁵ Decretul de destituire a protoiereului de Tecuci, 11 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 397.

¹⁷⁶ Petiția locuitorilor din Dorohoiu c. caimacamul, 29 Aprilie, p. 454.

ce s'ar împotrivi. Totuși când ministrul cere dela poliția din Bârlad o confirmare scrisă a denunțării contra agentului francez, polițaiul începe a îngâima, că nu ar fi auzit el singur vorbele starostelui; că i s'ar fi spus de marturi a căror nume l'ar fi uitat, toate aceste arătând evident că toată pâra nu era decât o iscodire ¹⁷⁷.

Iată cum înțelegea deci căimăcamul Vogoride să pună în lucrare firmanul de convocare a divanului ad-hoc, care-i prescria a păzi în operațiile electorale cea mai strictă nepărtinire. Nici unioniștii însă nu se lăsau. La fiecare lovitură, răspundea câte un strigăt de indignare, fără ca cu toate acestea să facă pe placul ocârmuirii, de a recurge la mijloace de fapt, care ar fi îndreptățit o intervenție armată. Prigonirile aveau și aicea efectul lor cunoscut de a lăți ideia ce tindeau să înăbușe. Așa protopopul din Bacău scrie lui Neculai Hermeziu, că în ținutul său toată lumea e pentru unire. În Piatra, afară de 7—8 antiunioniști cunoscuți, nici unul nu s'ar mai afla în întregul ținut ¹⁷⁸; de asemenea în Tecuci, Focșani, Botoșani, Dorohoi și în deobște în toate județele, fără a vorbi de Iași cuibul și focolarul ideii regeneratoare. De aceea se și observă faptul însemnător că în toată țara nu se afla un singur comitet anti-unionist, ci numai guvernul și agenții săi, instrumente ale Turciei și Austriei, reprezentau ideea separatistă ¹⁷⁹. Ce dovadă mai bună se poate cere pentru împrejurarea dacă Moldova vroia sau nu unirea ei cu Muntenia? Dar Costin Catargiu stăruia să-și țină jurământul făcut, când luase asupra-și ministerul internelor, anume ca să i se tae mustața dacă un singur partizan al unirei ar pătrunde în divanul ad-hoc.

Agenții Franței, atât consulul Place dela Iași, cât și baronul de Talleyrand dela comisia din București, precum și ambasadorul din Constantinopole Thouvenel, înțelegând că, dacă ar tolera sistemul de intimidare urmat de guvernul lui Vogoride, cauza unirei ar fi nu numai compromisă ci chiar desăvârșit pierdută, își dădea toate silințele pentru a pune în o lumină cât se poate mai vie uneltirile căimăcamului, spre a sili astfel pe Turcia a reveni la respectul stipulațiilor tratatului de Paris. Toată acțiunea trebuia concentrată la Constantinopole de oarece numai de aicea s'ar fi putut pune un capăt prea înfocatei râvne a lui Vogoride. În o întrevedere cu Reschid pașa, Thouvenel

¹⁷⁷ Protestarea lui Const. Sturza din Vaslui; *ibidem*, IV, p. 387. Depeșa lui Vasile Popovici către logofătul Ștefan Catargiu 10 Aprilie, p. 298. Chestiunea cu Cayolle în actele dela p. 371, 386 și 416.

¹⁷⁸ Protopopul de Bacău c. episcopul Romanului, p. 268, adresa comitetului din Piatra c. cel central, 8 Aprilie 1857, p. 270.

¹⁷⁹ Place c. Walewsky, 5 Aprilie, p. 246: „D'un côté les comités unionistes c'est à dire le pays, de l'autre le gouvernement ou pour mieux dire l'Autriche et la Turquie”.

arată marelui vizir dovezi inviderate că ministerul cu care lucra Vogoride, îi fusese impus de agenții Porței, și anume de Fotiade. Vizirul pentru a nu avea aerul că atare impunere ar fi pornit dela el, ceace l-ar fi compromis față de ambasadorul francez, către care totdeauna făcuse paradă de a lui nepărtinire, trimite caimăcanului o scrisoare în care îi spune că fără temeiul s'ar fi răspândit vestea că ministerul d-lui Catargiu ar fi sprijinit de Poartă, că „informațiile ce i se trimise prin Fotiade, purtătorul firmanului de investitură, se mărginea a-l sfătui de a întrebuița dintre boieri, pe acei a căror pricepere și simț de dreptate ar fi încercate”¹⁸⁰.

Vizirul avea deci aerul de a nu fi amestecat în ingerințele ocărnuirei moldovenești și el revocă chiar oficial ordinele date în secret, și pe care însuși Fotiade le destăinuise ambasadorului francez într'un moment de naivă sinceritate¹⁸¹.

Și cu toate acestea marele vizir al Porței otomane căuta numai să-și mântuie onoarea, căci ordinele fusese date și anume chiar dela Poartă lui Vogoride de a lucra în toate chipurile spre a împiedeca manifestarea ideii unioniste. Câteva scrisori confidențiale scrise de mai multe personaje politice din Imperiul Otoman, rudeni de ale căimăcamului Moldovei care scrisori prin o fericită împrejurare încăpură în mâinile lui Dimitrie Rallet înfocatul unionist, și fură comunicate ambasadorului francez și date publicității, dovedesc până la cea de pe urmă evidență că purtarea lui Vogoride, de și ea însăși interesată, era numai punerea în lucrare a ordinilor secrete transmise caimăcamului și din a căror credincioase îndepliniri trebuia să lucească pentru ei speranța tronului Moldovei. În una din ele, cea mai veche în dată, Alexandru Vogoride, secretarul ambasadei otomane din Londra și fratele căimăcamului spune acestuia: „cumnatul nostru, ambasadorul (Musurus pașa), a văzut pe lordul Palmerston care este cu totul potrivit unirei, considerând-o răsturnătoare a drepturilor și supremației suveranului nostru, și prin urmare instrucții de acest fel au fost trimise lui Sir Henric Bulver comisarul Mării-Britanii în principate. Este de mare nevoie ca să întrebuițezi la timp toate silințele d-tale pentru ca Moldovenii să nu rostească dorinți pentru unire și astfel să te faci vrednic de buna voință a sublimei Porți și de sprijinul Angliei și Austriei, întrucât toate trei aceste state sunt hotărâte a împiedeca din toate puterile lor unirea. Nu trebuie să te pui în grije de ceace vor sau amenință să facă Francezii, a căror ziare te numesc Grec. Din potrivă trebuie lucrat cu dibăcie și finețe, având față cu Moldovenii o purtare gene-

¹⁸⁰ Thouvenel c. Walewsky, 6 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 256. Scrisoarea vizirului c. caimăcam, 6 Aprilie, p. 260.

¹⁸¹ Mai sus, nota 91

roasă, față cu boierii o atitudine politicoasă, arătându-te tot odată ca un potrivnic hotărât al unirei. Trebuie să spui că întrucât unirea ruinează drepturile Moldovei, nu poți consimți ca în timpul căimăcămiei d-tale ele să fie pierdute și nimicite în favoarea Valahiei. Un astfel de limbaj va părea de sigur plăcut ori cărui patriot moldovean”¹⁸².

În o altă scrisoare fratele caimacamului îl sfătuiește „, a se conforma sfaturilor și dorințelor consulului austriac și a întrebunța cu plăcere și fără nici o întâmpinare toate persoanele ce ți le-ar propune, fără a te pune în grije dacă acele recomandate sunt stricate sau au nume rău; căci ce-ți pasă dacă oamenii pe care consulul austriac ți-i recomandă sunt morali sau înrăutățiți? Singurul lucru pe care tu trebuie să-l cercetezi este dacă acei oameni sunt sinceri și cu adevărat protivnici unirei, întru cât nu este vorba astăzi de considerații filosofice de moralitate ci numai de interesele stăpânului nostru. Este neapărat ca divanurile Moldovei să se rostească contra unirei, căci atunci greutățile celor trei puteri față cu Franța și cu Rusia vor fi mai mici și ele îți vor datori recunoștință ca la unul ce mai ales vei fi contribuit a se ajunge la acest rezultat”¹⁸³. În o altă scrisoare secretă a lui Fotiade, acesta îi spune între altele, că „din *ordin superior* adaugă că trebuie să se ferească de cât se poate de cuvinte violente cu ori cine ar fi dintre consuli, cu atât mai mult că cuvintele nu pot decât să ne strice, pe când faptele fără vuet ne sunt foarte trebuitoare”¹⁸⁴. O altă scrisoare a lui Ștefan Vogoride, tatăl caimacamului, este încă și mai lămurită. El îi spune că „*Sublima Poartă cere* ca să fii tare și neclintit și să urmezi o linie care să tindă totdeauna a dovedi că ești *funcționarul* puternicului imperiu al Turciei, observând totuși cuviințele. *D-ta trebuie să-i aperi interesele, până în momentul când Sublima Poartă va putea să se declare pe față contra unirei*”¹⁸⁵. Și dovedea cea mai invidată, că Rachid-pașa înșeală numai pe ambasadorul francez, când scria înaintea și oarecum sub controlul

¹⁸² Scrisoarea din 14 Aprilie, Londra *ibidem*, IV, p. 328. Că toate aceste scrisori erau adevărate se vede de pe nota secretarului de stat, inserată în *Gazeta de Moldova* din 21 August, *ibidem*, V, p. 486: „Plusieurs journaux viennent de publier quelques lettres qui ont été volées au prince caimacam Conaki-Vogoridès—et non pas égarées comme les receleurs l'ont fait dire pas les journaux”. Urmează după aceea învinuirea că reproducerea lor ar fi fost alterată. Față cu toate împrejurările, rezultă invidat că ele nu fuseser schimbate, ci reproduceau exactul adevăr.

¹⁸³ Din 15 Aprilie, Londra, *ibidem*, IV, p. 343.

¹⁸⁴ Din Aprilie, Constantinopole, p. 369.

¹⁸⁵ Din 6 Mai, *ibidem*, IV, p. 513. Și prin cuvinte aproape identice învață în același timp ambasadorul austriac din Constantinopole, baronul de Prokesc-Osten pe Vogoride, când îi spunea în scrisoarea lui secretă din 18 Aprilie p. 359): „c'est précisément dans la cas ou l'action de la Porte se trouve arrêtés on contrariété, que commence celle de ses organes, à la sagacité et au dévouement desquels elle a confié ses intérêts”.

lui scrisoarea prin care părea că se desinteresează de modul alcătuirii guvernului căimăcamului, stă în o altă scrisoare de mai târziu a lui Fotiade, în care acesta arată lui Vogoride că noutatea plăcută a apropiatelor alegeri și făgăduința voastră, de și nu cu totul sigură, asupra dobândirii majorității, a bucurat mult pe marele vizir, care îndată ce rezultatul va vi ajuns, își va face plăcerea, după cum m'au asigurat, de a dovedi Excelenței Voastre, îndată după izbîndă, prin dovezi strălucite mulțumirea sublimiei Porți în privirea voastră. În puține cuvinte iată spiritul politicei Sublimiei Porți; ea cere ca Exelența Voastră să lucreze cu energie contra unirei, dar să o facă fără vuet și mai ales fără a destăinui că ar primi instrucții de la Poartă". Și cu toate aceste în momentul ce agentul Porței pune în vedere căimăcamului să ascundă că instrucțiile de a lucra contra unirei îi veneau din Constantinopole, marele vizir protesta ambasadorului, *cu lacrimile în ochi*, că ar condamna excesele, lui Vogoride¹⁸⁶. Iată cum se face politică și această *mutatio mutandis*, în toate timpurile.

Destăinuirea acestei corespondențe aduse după ea demisia lui Costin Catargiu din postul de ministru de interne și înlocuirea lui cu Vasile Ghica¹⁸⁷, dar această schimbare se referă numai la persoane, nu la sistem care rămase și mai înainte tot cel de până atunci. În demisia aceasta a unui sprijin încercat a jucat un rol însemnat femeia lui Vogoride, fida lui Costache Conache. Princesesa care nu putea suferi pe calăul țarei ei, ceruse în repetite rânduri de la soțul ei îndepărtarea lui din minister. Văzând că-i se refuză statornic cererea, ea se retrase la țară. Tocmai pe atunci, sosirea în Iași a comisarilor din București cerea ca domnița să fie și ea în Iași, spre a face onorurile comisarilor puterilor. Ea puse atunci ca condiție neapărată îndepărtarea lui Catargiu.

Principele Moruzi care conducea tratările între Vogoride și domnița, arată lui Place că ar fi determinat pe căimăcamul a se dăspărți de iubita sa unealtă, amenințându-l cu altă despărțenie mai gravă, cea din partea soției lui, care era să-l lase iarăși pe paiele de pe care se înălțase acolo unde era¹⁸⁸,

¹⁸⁶ Scrisoarea lui Fotiade este din 20 Mai, p. 620. În 28 Mai la întrevăderea marelui vizir cu Thouvenel, ambasadorul francez spune că: „Reschid pacha m'a juré les larmes aux yeux qu'il condamnait les excès de Vogoride"! Comp. Talleyrand c. Walewsky, 12 Iunie p. 800: Ce que je tiens à faire ressortir, c'est que Fotiade écrivait ces lettres édifiantes au moment où Reschid protestait les larmes aux yeux à M. Thouvenel de son impartialité et de son abstention de l'envoi d'ordres ou d'avis secrets au caimacam".

¹⁸⁷ Asupra demisionării lui Catargiu, vezi *ibidem*, IV, actele dela p. 450, 472, 478, 505 și 543.

¹⁸⁸ Place c. Walewsky, 2 Mai, p. 478.

dar unioniștii nu câștigaseră nimic prin înlocuirea lui Catargiu cu Vasile Ghica.

Cu toate că cei mai mulți dintre comisari venise la Iași, spre a se convinge despre cele denunțate fără încetare de plângerile unioniștilor, urmașul lui Catargiu nu se teme de loc a pune în lucrare acelaș sistem de intimidare și de prigonire a partizanilor unirei. Așa un profesor din Fălticeni, Verdeanu, este insultat de ispravnic pentru că subsemnase în adresa de felicitare către reprezentantul Franței, și tânguindu-se numitul profesor la ministru, este destituit. Divanul de apel este curățit de acei membri care aveau păreri favorabile unirei, precum: Neculai Burchi, Ștefan Silion, Ștefan Grigoriu, de asemeni este destituit Teodor Gheorghiu, asesor al tribunalului din Roman, protoiereul de acolo Matcaș, Homiceanu profesor din Piatra, acest din urmă după suplica mai multor antiunioniști provocați de prefect și care arată că Homiceanu nu-și făcea datoria. Calian profesor din Huși este iarăși destituit și i se promite reintegrarea numai dacă Meletie Istrati episcopul de Huși sau fratele său Neculai, cunoscuți separatiști, vor garanta că el nu va mai umbla după unire¹⁸⁹. În sfârșit guvernul, călcând și căderea sa și toate legile țării, destitue pe arhimandritul Neofit Scriban rectorul seminarului Socola; însă această îndrăsneală aprinde în capul caimacamului un foc care nu se stinse decât cu răpunerea lui de către partidul unionist. Anti-unioniștii se temeau ca frații Scriban, desemnați unanim de opinia publică ca reprezentanți ai clerului, să nu pătrundă în divanul ad-hoc, cunoscută fiind autoritatea lor și simțimintele lor unioniste, arhimandritul scriind chiar dela început o broșură în care îndemna pe Români la unire. Acest vrednic cleric mergând înaintea comisarului francez spre a-l saluta, este învinuit de perturbare la ordinea publică și caimacamul cere lui Beldiman ministrul de culte să-l surguniască sau să-i intente un proces în scopul de a-l putea elimina dintre eligibili. Beldiman refuzând a călca astfel legea și conștiința lui, este silit să demisioneze și este înlocuit cu Alexandru Sturza. Căimăcamul însă vroind să înlăture și pe fratele arhimandritului, egumenul mănăstirei Socola, din rândul eligibililor, cere dela mitropolit să-l distitue, fără nici un motiv. Acesta refuză, deși este somat atât de ministrul de culte cât și de acel de interne și în fine de caimacam în persoană. Văzând guvernul că nu poate face nimic pe această cale, refuză listele electorale ale mitropolitului, în care erau trecuți frații Scriban ca alegători, pe motivul că ar fi călugări și că firmanul ar îndritui numai pe preoți a lua parte la alegeri, la care mitropolitul răspunde foarte drept că și călugărul tot preot este și că mai la urmă

¹⁸⁹ Actele *ibidem*, IV, la p. 461, 468, 582, 595, 658, 726.

autorității bisericești îi rămâne păstrată hotărârea asupra chestiei care persoane din cler sunt preoți și care nu. Căimăcamul în disperare aleargă atunci la un mijloc extrem, destituind din propria lui autoritate pe arhimandritul Scriban din rectoratul seminarului, pe motiv de neglijență și nedestoinicie, înlocuindu-l cu arhierul Vladimir Suhopan, care însă somat de mitropolit a se întoarce la mănăstirea lui, se supune iar Scriban declară încurajat de mitropolit, că nu se va da a fi îndepărtat din seminar de cât cu puterea. Caimacamul nu îndrăznește însă să trimită jandarmii cu care amenințase pe Scriban și văzu, însă prea târziu, greșala ce o făcuse punându-se la luptă cu biserica. Consulul francez care de mult timp nu mai vedea pe caimacamul, hotărându-se a-i vorbi în chestia mitropolitului, caimacamul are curajul a-l ruga să mijlocească o împăcare cu el. De și Place refuză la început atare rol, văzând că Vogoride stăruiește, îl întreabă ce propuneri ar face pentru a ajunge la înțelegere. Cu o necrezută naivitate acela îi răspunde că mitropolitul să cedeze asupra destituirea lui Scriban. Observându-i consulul că ar fi stranie transacția de a cere cedarea tocmai asupra punctului de împăcat, Vogoride adaoge că să spună mitropolitului că-i va încuviința pe urmă tot ce va dori pentru banii și moșiile ce le reclamă. Consulul se mulțumește a-i observa că nu putea sluji de samsar pentru un asemenea târg, și părăsește pe caimacamul.

„Acuma avem măsura, adaoge Place, despre cece e în stare ocârmuirea ce apasă asupra Moldovei. Văzând că până astăzi ea a putut să-și permită totul și că la actele sale cele mai neregulate cele mai violente, cele mai scandaloase nu s’au opus în deobște decât cuvinte și întâmpinări fără nici un rezultat serios, ea a crezut că va putea cu atâta mai ușor pleca mintea unui bătrân slab și temător. Dar noi nu lăsăm din ochi pe mitropolitul, și când el s’a simțit susținut el a ascultat de mărimea datoriei și de sfințenia misiunii sale. El a simțit că dacă boierii, corporațiile, țărani se lăsase a fi istoviți, el ca șef al bisericii trebuia să ridice vocea, întru cât însăși înalta lui demnitate nu era respectată. El a simțit că atunci când un guvern, în nebunie, îndrăznia a-și bate joc cu atâta cutezanță de voința marilor puteri, a lui datorie era ca prezident desemnat al divanului și ca răspunzător în atare însușire de sinceritate și de libertatea deliberărilor ce se pregătesc, a nu lăsa să se îndeplinescă, fără protestare nedemna comedie și nerușinata mistificare a cărei mijloace și țintă nu mai sunt pentru nimeni o taină. Din organul lui răsună țipetul uni popr întreg ce se calcă și se ocârmuiește în disprețul garanțiilor pe care Europa întreagă le-a dat, și acest țipăt este cu atât mai duios cu cât este dat de un păstor obosit de vârstă, dar reînsulețit de primejdia poporului său. După ce a siluit toate clasele societății, ocârmuirea moldovencască atacă pe arhiepiscop, ultima și cea mai serioasă piedică. Nu se atacă

atât pe prelat cât pe viitorul președinte al divanului. Ținta răsturnării este opera însuși a congresului”¹⁹⁰.

Pe când se luau atari măsuri draconice contra unioniștilor, autorii lor se gândiau că trebuie să arate și prin o mișcare oare cum pornită de sine a țării că ea ar respinge înnoirea ce vroia să se introducă de unii în a ei viață. Și aice însă tot guvernul e nevoit să iee inițiativa acelei pretinse de sine porniri. El pune să se tipărească pe teasurile tipografiei gazetei oficiale, o suplică contra unirei către delegatul otoman la comisia din București care este subsemnată, lucru caracteristic, aproape numai de funcționari, între care chiar un ministru, Panaite Balș, acel al afacerilor străine.

Intâmplându-se ca această petiție să se rătăcească depe masa directorului tribunalului, unde se storceau subsemnături dela împričinați, directorul Constantin Constantiniu este arestat și amenințat cu bătaia și moartea, de care siluiri îl scapă numai intervenirea lui Mihail Kogălniceanu; și se face în jurul acelei petiții un scandal nemai pomenit, care se explică numai prin faptul că ea fusese cerută de comisarul otoman aflător pe atunci în Iași, Savfet-Effendi¹⁹¹. Ce păcătoasă era o atare manifestare față cu pornirea aproape unanimă a țării pentru mântuitoarea ideie a unirei!

Guvernul lui Vogoride vedea însă bine că cu astfel de mijloace nu va putea să zădărnicească silințele unioniștilor. El recurge la unul mult mai radical și care trebuia să aducă dorita izbândă, anume eliminarea sistematică din listele electorale a tuturor acelor ce arătase simpatii pentru cauza unirei. Și ne întrebăm chiar, când avea acest mijloc atât de îndemânat la dispoziție, ce nevoie mai avuse a zădări țara și a o porni încă dinainte asupra lui prin prigonirele și nedreptățile arătate. Așa sunt însă guvernele; ele nu se mulțumesc numai a face să le triumfe voința ci au încă pretenția a le arăta lumii că voința lor e aceea a țării. Vogoride crezuse întâi că va putea prin spaimă, prigoniri și nedreptăți să înspăimânte poporul și să-l facă să se

¹⁹⁰ Place c. Walewsky, 7 Iunie *ibidem*, IV, p. 747. Destituirea ministrului Beldiman, p. 550.

¹⁹¹ Vezi asupra acestei suplice: Raportul lui C. Constantiniu c. ministerul justiției, 30 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 458; Place c. Walewsky, 2 Mai, p. 482; suplica cu subsemnăturile din 14 Mai, p. 572 și Place c. Walewsky, 14 Mai, p. 576: „Alors un des employés a répondu: il ne faut pas trop en vouloir au gouvernement, car il ne sait plus où donner dela tête avec cette petition. Savfet-Effendi y tient et ne veut partir pour Bucarest que lorsqu'il l'aura entre les mains, couverte du plus grand nombre de signatures possible”. Că petiția a fost tipărită în tipografia guvernului, vezi actele de la p. 663. Și pe când guvernul făcea să se întocmească petiții contra unirei, culegând subsemnături prin organele sale, el trimitea ordine severe tuturor primarilor de a prinde și aresta orice individ, chiar boier, ce ar umbla prin *sate* după subsemnături pentru unire. Vezi declarația primăriei din Hilișeni, 21 Aprilie, p. 381.

lepede de ideea urgisită și temută de el, ca și când acea idee ar fi fost un capriciu născut din fantezia poporului, și nu manifestarea unei puteri ascunse în care se încorporează evoluția fatală a neamului românesc. Neizbutind pe acest tărâm, el se abate cu atât mai multă putere pe celălalt, al chipului alcătuirii listelor.

În această privire am văzut mai sus cum în scopul de a elimina pe frații Scriban din lista clerului, el intră în primejdioasa pentru el luptă cu mitropolitul.

Imensa majoritate a țării fiind favorabilă unirei, trebuia ca eliminările oamenilor cu drepturi din liste să atingă o proporție prea bătătoare la ochi, și deci era periculoasă. Orbit însă de mirajul domniei care strălucia la capătul izbândeii sale, Vogoride îndrăznește să pășească peste toate considerațiile, peste toate drepturile, fiind sigur că lucrează în conformitate de vederi cu Turcia, Anglia, și Austria, și sperând că aceste trei puteri, vor fi îndestul de tari spre a răpune mai la urmă pe Francezi, sprijinatorii atât de înfocați și de hotărâți ai unirei principatelor. Uita Vogoride un lucru, că nu poți lovi dreptatea în față, că nu poți călca fără pericol peste toate legile dumnezeiești și omenești, și că chiar cei interesați în cauză încă sunt nevoiți, de rușine măcar, a se prefăce că merg pe calea dreptății și a adevărului. Atâta putere are cel puțin dreptul în lume, de a căuta să fie invocat chiar de către acei ce-l calcă în picioare.

Dispozițiile firmanului de convocare înfățișau mai multe lipsuri și nedeslușiri care trebuiau interpretate. După mai multe desbateri între ambasadorii din Constantinopole și miniștrii Turci, se hotărâse ca deslegarea acelor greutăți să fie delegată comisiei din București. Vogoride însă, pentru care nimic nu era confuz, de oarece toată tendința lui era de a restrânge pe cât era cu putință numărul alegătorilor, nu vrea să aștepte rezultatul conferințelor ținute de comisia din București, fiind îndemnat fără încetare de Turci a grăbi cu alegerile din Moldova¹⁹². Într'adevăr era de cel mai mare interes pentru Turci și Austriaci, ca întâi să se rostiască divanul Moldovei care, dacă ar fi votat contra unirei, ar fi făcut de prisos un vot al celui muntean în favoarea acestei idei, întrucât Moldova nu putea fi silită a face jertfa în favoarea mai marei sale surori¹⁹³.

¹⁹² Fotiade în scrisoarea lui confidențială către Vogoride, 16 Mai, *ibidem*, IV, p. 594, spune: „il faut presser les élections et nos efforts seront récompensés par la Porte qui désire beaucoup que le divan de Moldavie se réunisse avant celui de Valachie”. Mai vezi actele dela p. 609, 709 și 847.

¹⁹³ Talleyrand c. Walewsky, 23 Iunie, p. 934: „Tout a été mis en oeuvre pour que les élections de la Moldavie précédassent celles de la Valachie, pour qu'un vote contraire à l'union vint, de lassy, frapper de stérilité le vote que l'on savait bien ne pouvoir empêcher le divan valaque d'émettre”.

Lipsa apoi deplină de orice statistică, de orice măsurătoare sigură a moșiilor, de evaluări oficiale ale proprietăților urbane, de acte de naștere, de naționalitate, și mai ales dispoziția din firman că numărul de fălci cerute pentru a fi alegător să fie liber de ipotecă, ușură guvernului respingerea cu toptanul din înscrierea în liste a tuturor celor cunoscuți sau bănuți de unioniști. Nu e vorbă ei puteau reclama contra neînscrierii; însă comitetele pentru încercarea reclamațiilor erau constituite din prefect, președintele, doi judecători ai tribunalului și trei membri ai sfatului orașenesc, aceștia din urmă ceva mai neatârnați, ca proveniți din alegere, dar care erau sau majorizați de cei patru agenți ai guvernului, sau în caz când erau prea periculoși, prin influența personală ce putea s'o exercite, dați afară și înlocuiți cu substituiți numiți tot de guvern. Deaceia nici că s'a văzut vre-o dată în lume, o mai deplină nerușinare, în călcarea drepturilor. Cele mai adese ori aceste comitete nu se întruniau în completul lor, și atunci ajunsesse o jurisprudență de a se cere deslegarea dela departamentul de interne, ceea ce pe lângă că nu putea aduce decât un rezultat defavorabil, mai expunea pe părțile nedreptățite și la închiderea dreptului lor, care trebuia să fie limpezit în cele 30 de zile ce erau acordate de firman între publicarea listelor și data alegerilor. Ba guvernul mai ia încă o măsură și mai arbitrară în contra dispozițiilor chiar ale firmanului, scurtând acest termen numai la 15 zile. Cele mai adese ori protestele nici nu erau primite, ci se restituiau pur și simplu celor ce le făcuse fără nici o rezoluție pe ele, mijlocul cel mai îndemănețec de a nu fi expus a da nedreptatea pe față¹⁹⁴. Când se punea câte o rezoluție era într'un chip cu totul general, că „cercetând reclamația cu luarea aminte a găsit-o neîndestulătoare înmărginirea înaltului împărătesc firman”, precum se pune bună oară pe reclamația agăi Ioan Botez, cu toate că el posedea trei moșii, Țibucanii, Potlogenii, și Strâmbii, în întindere totală de 2836 de fălci¹⁹⁵. Tot așa este respins Grigore Vârnav din Roman a cărui proprietate valora 16.000 de galbeni pe motivul că ar avea pe ea o ipotecă de 4.000; Anastasie Panu om de legi și proprietar mare de case din Iași, deci de două ori îndriduit a fi înscris în liste; Constantin Hurmuzaki diplomat dela facultatea juridico-politică din Viena, și exercitând profesia de avocat dela 1852, fiind și „boier, fiu, nepot și strănepot de boier pământean”¹⁹⁶, și câți alți nenumărați. Abuzurile erau

¹⁹⁴ Vezi, reclamația lui Const. Dimitriu înapoiată ruptă „fiind rugat reclamantul de președintele comitetului, banul Ioan Eni, a lua îndărăt, întrucât ar avea ordin a nu-l înscrie pe liste, dar neputând găsi nici un motiv legal de răspingere, nu ar vrea să-i facă o nedreptate oficială”. Din 20 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 894.

¹⁹⁵ Reclamația lui Botez, 18 Iunie, *ibidem*, IV, p. 880. Rezoluția comitetului, 20 Iunie, p. 894. Scurtarea termenului reclamațiilor, p. 838.

¹⁹⁶ Actele de la p. 888 și 893, 959, 985.

atât de revoltătoare încât când se întâmplau să figureze în comitetele de reclamații persoane mai neatârinate (dintre membrii municipali, bine înțeles) ei dădeau dimisii motivate, protestând în contra neleguirilor comise, precum fac caminarul Gheorghe Dimitriu și medelnicerul Alecu Dimitriu delegați ai primăriei de Bacău¹⁹⁷. Cât despre clasele acele în care alegerile trebuiau să se facă prin delegați, guvernul puse să se tipărească niște formulare depe procese verbale de alegere, în care alegătorii trebuiau să subsemne, lăsând în alb numele delegaților care era să fie umplut de guvern, cu cine era că creadă el de cuviință, cum se făcu cu corporațiile din Iași și din districte, și în deobște cu toți alegătorii țărani. Așa înțelegea Vogoride a culose adevăratele păreri ale claselor sociale din Moldova¹⁹⁸.

La confecționarea listelor se avuse în vedere un singur principiu, fără a se lua în nici o considerație dreptul a de fi înscris; de îndată ce un individ era contrar unirei era bun și trebuia să fie înscris cu drept sau fără drept: dacă era dintre partizanii unirei, era numai decât eliminat. Iată cum destăinuște lui Place un angajat dela ministerul de interne modul cum listele electorale fusese alcătuite: „Încă din luna lui Fevruarie trecut, materialele trebuitoare listelor au fost adunate la domnul Istrati, cu toate că acestea ne mai fiind ministru nu avea nici o însușire a le poseda. Dar agentul Austriei, al căruia instrument cel mai activ este tocmai el, o ceruse astfel. Cu ajutorul acestor materialuri acelaș angajat care mi-a dat lămuririle, spune consulul francez, au întocmit listele aproape depline pe niște foarte mari coli de hârtie, pe care le-au dus în o seară împreună cu ministrul de interne la domnul Gödel de Lannoy. Ele au fost corectate cu luare aminte și apoi depuse la domnul Costin Catargiu, unde în timp de 6 zile în șir s'au întâlnit agentul Austriei, secretarul de stat Panaite Balș, Istrati, N. Cantacuzino ministrul dreptății, de când în când și căimăcamul. Cu ajutorul informațiilor venite dela prefecti asupra părerilor fie căruia alegător, listele au fost supuse unei prime curățiri în care s'a și omis un număr de unioniști; dar tot rămânea încă o prea mare mulțime. Listele au fost duse atunci la domnul Istrati unde în timp de mai bine de o lună, agentul Austriei informat de starostii din ținuturi, despre părerile fiecăruia, pe când pe de altă parte Istrati primia acelaș fel de știri de la prefecti, ele au suferit schimbări succesive care au adus rezultatul ce ne este cunoscut astăzi. Domnul Gödel a supravegheat această lucrare

¹⁹⁷ Vezi protestarea c. comisia din București, 25 Iunie, p. 957. Asupra votării prin procese verbale, vezi actele de la p. 100 și 709.

¹⁹⁸ Vezi protestarea locuitorilor din comuna Duca, județul Vaslui, siliți să pună degetele pe o hârtie al căruia conținut nu-l cunoșteau, p. 608. Asupra starostilor de corporații, vezi actele de la p. 600, 709.

până în ultimul moment, mergând adese ori la tipografia statului diriguată de Asaki, în timpul când se tipăreau listele, și acolo încă a mai făcut ștergeri”¹⁹⁹.

Poate să ne pară curios că Asaki, în care am văzut că se încorporează mai ales tendințele de renaștere ale poporului moldovenesc la începutul ivirii acestei mișcări în sânul său, acuma când marele act al unirii era să se încunune opera începută de el, să dea o mână de ajutor la silințele de a o zădărnici²⁰⁰. Se vede însă că timpul lui Asaki se trecuse. El era din acei oameni în care vârsta tocește avânturile tinereții și desvoltă egoismul. Fiind de mai de mult timp director al tipografiei statului, devenise cu încetul om de afaceri din purtător al regenerării poporului. În loc de a vedea o neconsecvență în purtarea lui, noi nu putem descoperi decât o desfășurare consecventă a unor însușiri depuse poate în germene în caracterul său primordial, și care nu se putea manifesta până atunci, întru cât silințele făcute de el pentru deșteptarea poporului român se împăcase prea bine până atunci cu însuși interesele sale.

Un episod foarte nostim din această parte a activității lui Asaki este cel următor. Maiorul Papazoglu, unul din rarii reprezentanți ai neunirii în Muntenia, înserează în Vestitorul, organ semi-oficial al guvernului, un articol relativ la Sâmbăta Moșilor, arătând după Fotino că această serbare ar fi fost instituită de Matei Basarab în amintirea victoriei repurtate de el asupra lui Vasile Lupu, și cere să se ridice un monument în acea câmpie glorioasă spre a vecinici memoria învingătorului. Asaki în gazeta Moldovei nu combate atare idee, ci reproduce întregul articol al confratelui său, nu numai în românește, dar pentru a-i da mai mare însemnătate, însoțit de o traducere franceză; însă prin o duioasă îngrijire de gloria moldovenească el propune să se „neutralizeze simțământul de umilire pe care monumentul valac l’ar inspira Moldovenilor, ridicând un altul lui Ștefan cel Mare biruitorul Muntenilor”²⁰¹. Ce meschină apare asemenea scormonire a desbinărilor trecute spre a ucide înfrățirea prezentă.

Listele alcătuite în condițiile arătate constituiau o adevărată bătae de joc a prescripțiilor tratatului de Paris care prevedeau că divanurile ad-hoc să fie o prezentare pe cât se poate

¹⁹⁹ Place c. Walewsky, 4 Iulie, *Doc. ren. Rom.*, V, p. 36, cf. corespondență din Iași c. *L’Etoile du Danube*, 12 Iunie, IV, p. 800.

²⁰⁰ În o altă depeșă a lui Place c. Walewsky din 15 Iunie, *Doc. ren.*, IV, p. 848, Place impută lui Asaky conlucrarea nu numai la tipărirea dar chiar la alcătuirea listelor electorale: „Il est regretable pour l’honneur de l’Autriche que son agent ait travaillé pendant plusieurs mois, avec des hommes comme Istrati et Asaky à la confection d’une oeuvre aussi monstrueuse, qui est certainement l’attentat le plus audacieux qui ait encore été porté au traité de Paris”.

²⁰¹ Corespondență din Iași c. *L’Etoile du Danube*, 24 Iunie, *ibidem*, IV, p. 948.

mai credincioasă a tuturor claselor societății. Din 2000 de proprietari mari ai Moldovei numai 350 fură primiți în ele; din mai mult de 20000 de proprietari mici, numai 2264. Pentru alegătorii orășenești s'au înscris numai 11 persoane exercitând profesiunile libere de doctori, avocați, ingineri și dintre neguțători și meșteri, în număr de cel puțin 11000 fură înscși numai 1190. În totul listele se alcătuiau din 4658 de alegători din clasele superioare în loc de 40000 ce ar fi trebuit să conțină. Se face nu e vorbă mare paradă cu trecerea celor 167222 de țărani care însă față cu modul cum am văzut că li se lua votul nu puteau avea absolut nici un rol în rezultatul alegerilor.²⁰²

Un strigăt de indignare răspunse în întreaga țară unei atare înfruntări a adevărului. Acum însă era momentul suprem, căci dacă alegerile care trebuiau să se facă după 30 de zile dela publicarea listelor erau să fie efectuate după asemenea crâmpoie era învederat că jurământul lui Catargiu era să fie îndeplinit de Vasile Ghica vrednicul său succesori, și că nici un singur unionist nu era să se întâlnească cu mandatul de deputat. Protestările încep a curge și voi către comisia din București, pornind din toate cele 13 județe de odată, și se face în deobște în țara întreagă o mișcare precum nu se mai pomenise doară din vremile străvechi, când răsunau buciumele care chemau pe oameni a apărarea țării, și mișcarea de acuma era datorită unei idei, adică unor concepțiuni ce se referiau la viitor, nu numai la soarta prezentului. Precum în vremile apuse, țara se scula ca un singur om spre a-și apăra existența, așa acuma ea pornia ca lava din un vulcan spre a ocroti pârghia regenerării. Asistăm la cea mai energetică manifestare a puterii de viață a poporului român, la momentul cel mai solemn al întregului său trecut, un moment de care-și dădea bine seama și al cărui însemnătate știu să o prețuiască. Turburarea era atâta de mare în cât dădea legitime îngrijiri, și cu toate că consulul francez își puneă toate silințele spre a liniști furtuna spiritelor, el nu recunoștea mai puțin în rapoartele către superiorii lui, că Românii erau jucați cu atâta nerușinare și că li se smulgea una câte una legiuitele speranțe pe care Europa întreagă i le dăduse, în cât ar fi avut tot dreptul să se răscoale. „Până acum poporul s'a menținut în căile legale dar cred că au ajuns în ultimele mărghini ale răbdării, și dacă se îngăduie a se face alegerile în condițiile de față, nu mai răspund de liniștea publică.”²⁰³

²⁰² Protestația patrioților moldoveni contra listelor electorale, 20 Iunie, p. 904 cf. actele de la p. 716, 750, 839, 881, și 902. Nota gazetei de Moldova din 18 Iunie care confirmă oficial cifrele conținute în liste, p. 865. În județul Romanului în special din 130 de mari proprietari nu se înscrisese decât 24. Comitetul unionist de Roman c. cel central, 14 Iunie, p. 838.

²⁰³ Place c. Walewsky, 18 Iunie, *ibidem*, IV, p. 884.

Dar Poarta și cu Austria ce căutau? Tocmai izbucnirea unei mișcări turburătoare care să îndreptățească o ocupare armată în fața căruia ar fi trebuit să amuțească orice năzuință după unire. Așa încă înainte de acest moment atât de critic, Poarta încercase de a propune Franței ocuparea armată a principatelor, spre a preveni mișcările turburătoare, propunere bineînțeles respinsă de Franța și la care respingere se asociază chiar și Anglia, întru cât nu vroia să complice din nou raporturile între puteri, chiar și așa îndestul de încordate²⁰⁴.

Dacă înțelepciunea poporului român îl feri de a cădea în cursa ce i se întindea, și îl împinse a căuta mântuirea intereselor sale tot dela protestări pe calea legală, trebuia să mărturisim că el era înzestrat cu o răbdare supraomenească, sau mai curând era adânc conștient de pericolul ce-l păștea, pentru a nu lăsa să izbucnească indignarea de care era cuprins. Mulți însă, foarte mulți din foștii potrivnici ai Rusiei văzând cât de slab și neputincios era ajutorul Europei, se întrebau, „dacă comisia din București va putea obține pentru principate măcar a patra parte din ceea ce Rusia știuse să impună în favoarea lor, și dacă la urma urmelor nu ar trebui să se îndrepte la împăratul Alexandru spre a pune un capăt acestui regim de pašalac turcesc care este o ofensă către națiune și către congres.” Se îndeplinea deci profetia lui Știrbei, că fiecare încercare de a țintui mai cu putere lanțurile din partea Turciei ar avea de urmare plecarea Românilor către Ruși. Acest pericol era arătat în colorile cele mai vii de agenții francezi celor turci. Talleyrand spunea colegului său Savfet-Effendi: „Veți recunoaște prea târziu care erau adevărații voștri prieteni; înțelepciunea și pătrunderea împăratului vă sfătuiau de a vă alipi principatele prin legăturile recunoștinței. Trebuia pentru aceasta să le faceți de bună voie un măreț dar, acel al unirei, al constituirei naționalității lor. Puteați avea un Egipt creștin, dar ați preferat a avea o Polonie română. Slobodă voie! dar să știți cel puțin că, împreună cu domnii Vogoride, Liehman și Bulwer lucrați pentru împăratul tuturor Rusiilor și în dauna intereselor sultanului, suveranului vostru”²⁰⁵. Toate erau însă în zadar. Pe Turci îi apucase o groază de unire care nu mai era rațională, ci instinctivă, și care deci nu mai putea fi combătută pe calea argumentelor. Reschid pașa, constrâns la extrem de ambasadorul francez, îi mărturisește că teama despre unire era așa de mare, așa de obștească, că toată lumea se pleacă din instinct către părerea acelora ce o combat. Aș fi gata să mă lepăd de ma-

²⁰⁴ Walewsky c. Thouvenel, 1 Mai, *ibidem*, IV, p. 477. Comp. alta din 9 Mai p. 356.

²⁰⁵ Talleyrand c. Walewsky, 4 Mai, *ibidem*, IV, p. 508.

rele vizirat, dacă a-ți crede că alții mai mult decât mine vor putea să vă ajute a dobândi unirea”²⁰⁶.

Văzând ambasadorii puterilor favorabile unirei, că pe calea convingerei nu vor putea scoate nimic dela Turci, apucă pe acea a amenințării, care în starea în care se afla Turcia, datorind nu numai scăparea ei momentană dar și existența ei viitoare sprijinul Apusului, credeau că vor avea un efect mult mai rostit. Thouvenel spune marelui vizir că voința congresului fiind astfel luată în bătaie de joc, o nouă chestie s'ar putea în curând ivi alături cu acea a principatelor și o chestie gravă, aceea a unei ofense aduse demnității și buneii noastre credinți”. Vizirul atunci răspunde ambasadorului că „dacă comisarul francez nu ar ascunde păreri sale favorabile unirei, comisarul turcesc și autoritățile numite de sultanul pot și ele să rostească părerea potrivnică a Porței”²⁰⁷. Reschid pașa avea aerul să impute organelor diplomației franceze, că întrucât ele ar sprijini unirea, puterile acele ce nu vreau s'o admită puteau s'o combată, dreptul ar trebui să fie egal pe ambele părți. Vizirul uita un lucru, că congresul de Paris, fără a prejudeca întrebarea unirei, hotărâse să se consulte poporul român asupra modului cum doria să-și vadă constituită viața lui în viitor, și că pentru ca atare dorință să fie cât mai cu adevărat exprimată, se stipulase ca divanurile ad-hoc să reprezinte pe cât s'ar putea mai deplin toate clasele societății. Ei bine ! poporul român doria unirea, aceasta erau un fapt mai presus de îndoială. Această dorință se împăca cu planurile politice ale Franței, dar nu convenia Austriei și Turciei. Puterile potrivnice luară deci toate măsurile spre a înnăbuși libera rostire a cugetărei românești. Franța văzând astfel de siluire, trebuia să iee apărarea unei cauze, care avea, nu e vorbă, simpatiile ei, dar înainte de toate era acea a *dreptății și adevărului*. Apoi în asemenea condiții se mai poate vorbi de pozițiuni egale ale puterilor pentru sau contra unirei? Din punctul de vedere al interesului, fără îndoială că toate puterile erau egale; dar Franța avea pe partea ei singură elementul tocmai care sfințește interesul, rădăcina lui juridică — *dreptul*. Congresul de Paris hotărând ca să întrebe dorința poporului român, iar aceste dorind unirea, Franța *avea dreptul* a o sprijini pe când celelalte puteri *nu aveau dreptul* a o combate.

Asemenea ținută energică a ambasadorului acelei puteri dela al cărui sprijin se trăgea cu deosebire mântuirea Turciei, nu putea rămânea fără efect, de oarece în dosul amenințării, cu supărarea Franței, se ridică acea a părăsirii soartei Turciei

²⁰⁶ Raportul lui Outrey dragomanul amb. franceze c. Thouvenel, 14 Mai, p. 610. Că toate personajele politice din Turcia erau potrivnice unirei, vezi Thouvenel c. Walewsky, 14 Mai, p. 581.

²⁰⁷ Thouvenel c. Walewsky, 14 Mai, p. 577.

în voia întâmplărei din partea apărătoarei ei când atunci ea ar fi fost pusă din nou singură în faţă cu vecinica ei duşmană, şi istoria de până atunci o învăţase în destul ce vroia să zică asemenea poziţie. „Teama deci de a displace Franţei deveni dela vreme mai tare decât temeriile inspirate Porţei prin proiectul de unire”, şi dacă ea se mai încumeta a se împotrivi puternicei ei proteguitoare o făcea numai fiind că a doua putere care luase alături de Franţa apărarea ei, Anglia o încuraja la împotrivire²⁰⁸. Şi cu toate că în Londra mai multe organe mari ale presei, indignate de modul cum se pune în practică faţă cu ţările române sistemul parlamentar, susţineau pe români şi că chiar guvernul englez părea a şovăi în hotărârile sale, ambasadorul din Constantinopole intenţiona din toate puterile pe Turci la împotrivire, încât o corespondenţă din Constantinopole credea chiar că lordul Redeliff ar lucra contra instrucţiilor curţii sale²⁰⁹, desigur bănuială exagerată, dar care explică pentru ce Turcia păru că cedează un moment cererilor Franţei.

O împrejurare internă aduse încă mai mare putere protestărilor franceze şi descurajare în rândul protivnicilor unirii anume demisiunea lui Alexandru Cuza, părcălabul judeţului Covurlui. Cu toate că el fusese ademenit prin toate modurile a ţine cu guvernul, şi mai ales înaintat în rangurile militare în modul cel mai grabnic, fiind urcat în decurs de 10 zile dela rangul de locotenent la acel de căpitan şi apoi de maior²¹⁰, cu toate aceste mijloace de câştigare a simpatiilor lui Cuza, acesta rămase cu convingerile nestrămutate, şi prin demisia lui din postul de parcalab sau prefect al Galaţilor, aduse mai mare serviciu cauzei unioniste, decât dacă s'ar fi declarat dela început de partizan al ei şi s'ar fi pierdut în mulţimea protestărilor. Cuza îşi motivează demisia lui prin următoarele motive: 1) că s'ar fi publicat listele electorale netrecându-se în ele persoane cu drepturile şi punându-se în ele acele fără drepturi; 2) că se schimbasesc privighetori vrednici înlocuindu-se cu oameni nedestoinici; 3) că în lipsa lui din Galaţi, pe când se afla la Iaşi, s'au călcat casa lui Ghiţă Alecora de către sameşul ţinutului, în temeiul ofisului caimacamului direct către acel sameş şi tănuit de el prefectul, „căci ar fi fost stavilă unor așa nedreptăţi şi nici o dată uneltă neruşinată a ocârmuirii”; 4) că se respinseseră fără drept pe toţi acei ce reclamaseră înscrierea în comitetele electorale; 5) Că el Cuza, fusese, înlăturat din alcătuirea comitetului şi trimis în misiune în Basarabia, tocmai în momentu

²⁰⁸ Thouvenel c. Walewsky, 1 Iulie, *ibidem*, V, p. 2. Comp. alta din 8 Iulie, p. 73.

²⁰⁹ Din 15 Iulie, p. 123.

²¹⁰ Decretele de înaintare a lui Cuza din 24 Aprilie la rangul de locotenent; din 28 Aprilie la acel de căpitan şi în 3 Mai la acel de maior; *ibidem*, IV, p. 415, 451 şi 485.

când trebuia după glăsuirea firmanului să prezideze numitul comitet, și alte încă. „Toate acestea, urmează Cuza, fiind lovitore pe de o parte în dreptățile pământurilor, iar pe de alta în înțelesul înaltului firman bazat pe tratatul de Paris și nevăzând nici o măsură luată spre a lor stavilire, din contra acelei de spăimântare predominând și sporind în tot ținutul Covurluiului, mă văd silit cu o vie părere de rău, în potriua dorinței ce am de a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vă cere demisionarea mea în funcțiunea de parcalab fiind o tristă povară sub un asemenea sistem”²¹¹.

Demisiune este comunicată în copie și lui Place și face în țară pe cât și în cercurile politice o senzație din cele mai mari. Termenii demisiunii lui Cuza „care prin averea, relațiile, cinstea și capacitatea lui ocupa unul din locurile cele mai însemnate în opinia publică, alcătuia un strașnic act de violență contra guvernului moldovenesc”, și într'adevăr această demisie trebuia să cadă pe capul lui Vogoride și tovarăși ca o lovitură de măciucă, de oarece protestarea contra nelegiurilor pleca acuma chiar dela un om ce fusese până atunci în tabăra guvernamentală.

Zdruncinată prin atari lovituri, Turcia era aproape să cedeze, și anume să încuviințeze revizuirea listelor electorale, în care se concentrau acuma toate stăruințele prietenilor uni-rei. Într'o conferință a ambasadurilor din Constantinopole în care se desbătea punctul dacă interpretările date firmanului de convocare a divanurilor ad-hoc trebuiau să fie aplicate și de Vogoride în Moldova, conferința care era împărțită în cele două tabere, admitea după multă discuție și formulări de rezoluțiuni care căutau să împace apa și cu focul un soiu de recomandare făcută lui Vogoride, de a lua în băgare de seamă interpretările comisiei din București, care de sigur, și chiar în ochii reprezentantului Franței, nu aveau un caracter obligatoriu²¹². Vogoride bine înțeles primind odată cu depeșa oficială care îi făcea acea recomandare, instrucții secrete ca să nu țină seama de aceea ce i se spune pe cale publică, nu dă nici o luare aminte unei atari sfătuirii și nu procede la îndreptarea listelor. Văzând că era cu neputință de luptat numai cu adevărul și dreptatea

²¹¹ Din 6 Iulie, *ibidem*, V, p. 447.

²¹² Thouvenel c. Walewsky, 1 Iunie, *ibidem*, IV, p. 714: „Ce n'est par à proprement parler un ordre pour le prince Vogoridès; mais s'il obtempère pas à l'avis de Savfet-Effendi. il s'expose à ce que l'on trouve qu'il n'a pas appliqué aussi exactement que possible le firman de convocation”. Slabă mângâiere! Pentru mai multe amărunchimi, vezi actele de la p. 251, 290 și 324. Punctul principal era aplicarea dispoziției privitoare la ipotecă. Deși firmanul (III, p. 1050) făcea din ipotecele existente pe o moșie o cauză de excludere numai pentru eligibili, interpretare consacrată de comisia din București, Vogoride o aplică și la alegători, excluzând pe cei mai mulți, pe motivul că ar avea moșiile ipotocate. Vezi actele de la p. 430, 521 și 556.

în fața relei credinți ce i se opunea din toate părțile, Thouvenel se siliă să obțină dela poartă un ordin contra lui Vogoride, în care să i se spună că revizuirea listelor după interpretările comisiei din București ar fi obligatorie pentru el și că în acest sens ar fi trebuit să înțeleagă el depeșa ce i se trimisese. Sub presiunea loviturilor primite Poarta cedează, și un consiliu de miniștri hotărăsc să facă pe placul ambasadorului francez care se grăbește a informa despre acest triumf pe ministrul său. Dar el se pripise; ambasadorii Austriei și Angliei aflând despre atare hotărâre a consiliului de miniștri, aleargă în sinul lui chiar, zbiară, protestează și amenință cu atâta violență, încât aluatul cel moale al hotărârilor turcești ie îndată o nouă formă admițând propunerea ambasadorilor puterile potrivnice unirei de a se întruni din nou conferința reprezentanților în Constantinopole, spre a interpreta ea sensul depeșei trimise lui Vogoride, dacă era obligator sau îndemnător. Reprezentanții puterilor favorabile unirei știind bine cum stătea lucru, și ne vroidnd să se expună la atare experiență refuză la rândul lor proiectul unei noi conferinți, încât lucrurile rămân tot în stare de mai înainte ²¹³.

Vogoride încurajat prin știrile din Constantinopole procede la alegeri, după listele, așa precum erau ele alcătuite. Clerul însă oprit de mitropolit refuză aproape în întregimea lui a lua parte la vot. Astfel în Iași se prezintă la vot din 8 egumeni numai 4 și din 139 de preoți numai 3! Mai însemnător fu însă că chiar din listele cele alcătuite precum am văzut de caimacamul și din care își dăduse toate silințele spre a elimina tot ce părea unionist, introducând în ele fără drepturi chiar protivnici ai acestei idei, chiar din aceste liste majoritatea refuză a lua parte la vot ²¹⁴. În Iași din 40 de mari proprietari înscriși, pe când în realitate erau 700, numai 17 se reprezintă la vot; în Bacău tot 17 din 57, în Botoșani 12 din 40, în Suceava din 35 minoritatea de 17 o lovitură teribilă era dată guvernului Moldovei, întru cât chiar după listele sale era dat rămas. Mai ales mare senzație făcea abținerea clerului în toată Moldova. Din 193 de clerici înscriși (pe când erau în realitate 3263) numai tot fatalul număr de 17 iau parte la vot. Cât despre alegerile celorlalte trei clase ale proprietarilor mici, comercianților și țăranilor, ele putem zice că nici nu avură loc, efectuându-se prin procese-verbale întocmite de mai înainte și subsemnate cu deasila și adesea ori chiar prin punerea numelor sub ele fără

²¹³ Rezoluția consiliului de miniștri din 8 Iulie, V, p. 70. Telegrama lui Thouvenel din 9 Iulie, p. 8. Thouvenel c. Walewsky, 15 Iulie, p. 121: *L'opposition officielle de lord Redcliffe suspend l'exécution de la décision de la Poter malgré la velenité exprimée de satisfaire le France*".

²¹⁴ Vezi actele de la V, p. 193, 195, 199, 200 și 247.

a întreba pe alegători²¹⁵. Iată în ce condiții se alesese divanul acela care trebuia să fie exactă rostire a dorințelor poporațiilor, acela care avea să-și dea părerea asupra viitoarei reorganizări a principatelor!!

Napoleon văzând că lucrul devine serios și că unirea este cu desăvârșire compromisă dacă soarta ei era să fie dată pe mâna divanului lui Vogoride, ordonă lui Thouvenel că „dacă Poarta ar menținea alegerile din Moldova, ambasadorul să-și ceară pașapoartele”²¹⁶. și tot așa amenință ceilalți ambasadori ai Prusiei, Rusiei și Sardiniei cu ruperea relațiilor diplomatice. Iși poate cine-va închipui emoțiunea, teama și vă mășeagul produs în Constantinopole prin atare declarație. Turcii erau rupti în două părți prin două temeri tot atât de mari. Pe de o parte Franța o amenința că „dacă ea ar părăsi-o, singura putere care nu poftea nici o parte în despoierea Turciei, ar rămânea menținerea teritorială a împărăției otomane în seama rivalităților Rusiei, Angliei și Austriei, păstrându-și Franța rolul de a interveni, atunci când aceste rivalități nu s'ar mai putea stăpâni, la timpul ei conform cu interesele sale, fie pe câmpurile de bătălie, fie în sfaturile europene”; pe de alta însă ea vedea în unire numai decât avenirea la tronul Românilor a unui principe străin, de care aceștia nu vroiau cu nici un preț și cu toate stăruințele Franței, să desfacă chestia unirii²¹⁷ și nea-tânarea, care în curând imitată de Sârbia (la Bulgaria nici se gândia pe atunci) ar face pe Poartă să piardă șase milioane de supuși împreună cu vaza și opoziția ei din Europa²¹⁸. Turcii se hotărâră mai curând pentru jertfirea prieteniei Franței, de cât a se expune pericolului desmembrării și de și dădură satisfacție morală Franței, schimbând ministerul, nu stăruiră mai puțin în refuzul lor de a anula alegerile din Moldova. Ba ei consimțiră a o face sub o condiție însă prin care ei câștigau, iar Franța pierdea totul, anume că Franța să renunțe a cere avi-

²¹⁵ Vezi actele de la IV, p. 418, 424.

²¹⁶ Napoleon al III-lea c. Walewsky, 26 Iulie, p. 261: „Il faut aujourd'hui montrer de l'énergie à Constantinople. Si la Porte maintient les élections de Moldavie dites à M. Thouvenel de demander ses passeports”. Punerea în întârziere a Porței din partea lui Thouvenel din 28 Iulie, p. 268. Poarta mai cerca un mijloc de a zădărnici împotrivirea Franței propunând chemarea ambilor căimacani la Constantinopole spre a-i interoga asupra modului cum au făcut alegerile, interogație care nu însemna decât un mijloc de trăgănare. Mehmet Emin Pașa c. amb. francez, 4 Aug. 1857, N. Iorga, *Câteva fărâme din corespondența lui A. Ghica în An. Ac. Rom.*, II, XXIX, 1906, p. 261 (4).

²¹⁷ Place c. Walewsky, 24 Septembrie, *Doc. ren. Rom.*, IV, p. 624: „Je me suis efforcé de séparer l'idée du prince étranger de celle de l'union elle-même; mais je dois avouer que j'ai obtenu peu de succès. Sans doute on évitait cette question devant moi; mais je n'en ignorais par pour cela quels étaient les vœux non moins arrêtés du pays. Aucun candidat n'a obtenu des suffrages qu'après s'être engagé à voter l'union avec un prince étranger”.

²¹⁸ Thouvenel c. Walewsky, 29 Iulie, p. 300.

zul divanurilor asupra unirei ²¹⁹, cu alte cuvinte Turcia, după tot sbuc umul prin care se trecuse, revenia iar la cererea ei primordială, făcură încă în debaterile pentru firmanul de convocare.

De și ambasadorul francez respinge cu energie o atare cerere, tot la ea sau pe aproape, erau să izbutescă complicațiile diplomatice: anume Napoleon văzând că toată împotrivirea Turciei își sorbia puterile ei dela sprijinul Angliei, se întâlnește cu regina Victoria la Osborne, unde după consfăturile avute, se hotărăște ca Napoleon, să se mulțumească cu o unire militară, vama și judecătorească a principatelor, însă sub două guverne separate, iar Anglia, să ceară împreună cu Franța dela Turci anularea alegerilor moldovene, ca o satisfacție morală pentru Franța. Aceasta cu alte cuvinte părăsia chestia unirei, pentru care atâta stăruise, și dacă se părea că câștigă ceva prin anularea alegerilor, era numai un câștig formal, pe când fondul chestiunii era pierdut de ea și câștigat de protivnicii unirei ²²⁰. Nu e vorbă cabinetul Francez își dădea aerul, și anume chiar dacă agenții săi, că nu ar fi cedat în principiu asupra unirei, a căreia dezbateri ar rămânea păstrată pe deplin congresului; în realitate însă lucrurile stătea altfel și cu toată protestarea agenților Franței, ziarele Austriei și turcești arătase adevărul când spuneu că Turcia părăsise alegerile moldovene, numai după ce i se notificase din partea Austriei și a Angliei câte un memorandum, în care se garanta că în întrevederea dela Osborne, împăratul Francezilor părăsise cu totul cauza unirei politice a principatelor, împrejurare adevărată pe deplin în urmă prin convenția dela Paris ²²¹.

Dacă însă agenții Franței însuși erau lăsați în neștiință sau îndoială asupra întinderii concesiunilor dela Osborne, Români nici atâta nu puteau să le cunoască, și răsuflările ziarelor din statele protivnice unirei erau privite de ei ca niște răzbu-nări nepunctinoase în contra unei vădite izbâni. Un lucru era

²¹⁹ Thouvenel c. Walewsky, 7 August, p. 415. Comp. p. 434.

²²⁰ Memorialul principelui Albert bărbatul reginei Victoria, asupra conversației sale cu Napoleon al III-le dela Osborne, 11 August, V, p. 400: „das erzielte Uebereinkommen besteht darin dass England die Pforte veranlassen soll die Wahlen zu annulliren und das der Kaiser in der Frage der Einigung nachgeben soll”. Outrey c. Thouvenel, 17 August, p. 474: „La France a gagné la forme; mais l'Angleterre, l'Autriche et la Turquie ont gagné le fond et le but de tous leurs efforts”. Cum puteau Francezii să se mai laude cu „strălucitul succes obținut de politica așa de sinceră în chestiunea alegerilor moldovene”. V. Place c. Walewsky, 3 Septembrie, p. 555. Numai ca necunoscând împrejurările adevărate ale întâlnirii dela Osborne, și ceva firesc lucru să nu le cunoască înțelegem pe Walewsky, scriind lui Talleyrand în 17 August, p. 476: „Nous tendons vers le même but; mais nous avons toujours eu l'intention de nous prêter a des concessions qui, en ajournant le succès, ne le rendront que plus certain”; și aiurea Walewsky, scrie lui Thouvenel, 14 August, p. 464: „rien de précis n'a été arrêté sur la réunion”.

²²¹ Thouvenel c. Walewsky, 22 Septembrie, p. 612.

netăgăduit : Alegerile fusese anulate și se ordonase a se face din nou după ce listele electorale vor fi revizuite în sensul reclamațiilor partizanilor unirei. Li se recunoscuse dreptatea și pentru ei erau învederat că politica puterei ce-i sprijinise repurtase triumful. Vogoride schimbă purtarea lui de a totului tot și din un vrăjmaș neîmpăcat al unirei, el deveni, cu totul nepărtinitor, ordonând cu o energie tot atât de mare, dar mai sinceră de cât altă dată, ca organele ocârmuirii să nu se amestece nici de cum în mânărea operațiilor electorale ; distitui pe ministrul de interne Vasile Ghica și dădu ordin ca colegiile electorale să fie prezidate de unul din alegători, nu mai mult de prefect ca în cele anulate, și în deobște se poartă în tot decursul acestor operații așa că dobândește pe deplin aprobarea consulului francez, care stăruia acum el spre a-l menține în scaunul din care vroia — lucru curios — să-l răstoarne acum consulul austriac. Această schimbare atât de radicală a lui Vogoride, se explică tot din devotamentul său către Turci, pe care se temea să nu-i vâre iar în încurcături ca acele atât de grave prin care trecuse²²².

Alegerile făcute din nou în atare împrejurări, reprezentând de astă dată adevărata opinie a țării, ese aproape în unanimitate favorabile unirei. Din 89 de deputați numai 4 păreau îndoiși și din aceștia vom vedea că numai doi stăruiesc până la sfârșit în părerile lor potrivnice marelui act.

În Muntenia în tot acest răstimp lucrurile mersese mult mai fără greutate, întrucât puterile dușmane credeau de prisos a storce dela Muntenia un vot potrivit unirei, ceea ce ar fi părut chiar absurd dela prima vedere, unirea trebuind să iasă numai decât în favoarea Munteniei. De aceea și toate silințele se purtase asupra Moldovei, care susține acea luptă uriașe cu energie, un curaj și o nesocotire a interesului individual ce trebuie să se pună în unire, și care se explică numai prin puterea covârșitoare pe care unele idei mari le pun în lucrare asupra oamenilor. Atari avânturi sunt rari în viața unui popor ; dar acela care e totuși în viață să le aibe la momentul trebuincios, dovedește că pulsul vieții bate încă puternic în el, că merge la linia suitoare a evoluției, că nu este destinat peirei că acele popoare care nici în zilele grele nu știu să se ridice deasupra nivelului josnic al interesului nemijlocit. Că poporul român a străbătut spre onoa-

---

²²² Place c. Walewsky, 3 Septemvrie, V, p. 357 : „un des motifs qui le soutiennent dans la nouvelle phase de la conduite est le désir d'éviter de nouveaux embarras à la Porte, ceux dont elle vient de sortir si heureusement étant assez graves pour que la Turquie ne veuille pas les voir se renouveler". Asupra nepărtinirii de astă dată a lui Vogoride, vezi actele de la p. 506, 562, 563, 618 La p. 589. Place telegrafiază lui Walewsky în 18 Septembrie : „Tout s'est passé avec ordre et la plus grande légalité ; le gouvernement a été complètement impartial".

rea lui o atare criză, iată titlul său cel mai mare la viață în sânul Europei civilizate.

Divanurile ad-hoc se deschid, acel al Moldovei în 20 Septembrie 1857 și al Munteniei, opt zile după aceea, în 30 a aceleiași luni.

5. DORINȚELE ROMÂNILOR ȘI CONVENȚIA DE PARIS

Divanul ad-hoc al Moldovei deschide ședințele sale în ziua de 22 Septembrie 1857 iar acel al Munteniei 8 zile mai târziu în 30 a aceleiași luni. După cercetarea titlurilor deputaților și alcătuirea unui regulament interior al lucrărilor amândurori adunărilor se procede în ședințele din 4 Octombrie, în Iași și în aceea din 9 Octombrie, în București la votarea propunerilor privitoare la principiile parlamentare ale reorganizării principatelor care se promulgă în Moldova în 5 puncte, în Muntenia, prin contopirea prin două din ele în unul singur, în 4 puncte, prin care se cereau : 1) Autonomia și neutralitatea țărilor române 2) unirea lor în un singur Stat sub numele de România ; 3) Principe străin ereditar dintr'o nouă eră domnitoare europeană al cărui coboritori să fie crescuți în religia țării ; 4) guvern reprezentativ și constituțional — toate acestea sub garanția colectivă a puterilor ce iscălirea tratatul de Paris.²²³

Se hotărăște după aceea atât în Iași cât și în București alcătuirea unui memoriu deslușitor al reformelor cerute și ambele adunări încheie lucrările acelor memorabile ședințe, cea din Moldova prin strigătele entuziaste de vivat unirea, cea din Muntenia prin acele de să trăiască România, să trăiască puterile garante, primindu-se și propunerea lui Christian Tell de a se bate o medalie comemorativă a acelor zile de fericire și putere națională²²⁴.

Să se observe că pe când în București se striga trăiască România, în Iași se înălța glasul pentru unire lucru dorit așa de fierbinte de Muntenia și pentru care divanul ad-hoc al Munteniei găsește de cuviință a mulțumi prin o adresă celui din Iași spunându-i între altele că „deputați moldoveni au avut dintâi fericirea de a se afirma spunând puterilor garante că avem același început, aceleași legi, și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri în trecut, același viitor de asigurat și în sfârșit același misie de împlinit. Mulțumiri și mii de ori mulțumiri vouă fraților pentru aceste cuvinte. Inimile noastre au-

²²³ Cererile Moldovei în procesul verbal al șed. IV. *Doc. ren. Rom.*; VI, 1, p. 68. Acel al Munteniei în proc. verbal al șed. VI. *Ibidem*, VI, 2, p. 43—44.

²²⁴ *Ibidem*, VI, 1, p. 80; VI, 2, p. 46.

zindu-le au tresărit, necunoscând în ele adevăratul vers al României ce se manifestă prin voi mai întâi și pe care-l auzirăm tocmai în momentul cel mai sfânt în care intrăm și noi pe calea ce ne-a fost însemnată de străbunii noștri și pe care de acum vom merge împreună și neclintiți uniți cu propunerile precum suntem uniți cu cugetele și cu sufletele”²²⁵.

Cât de recunoscători se arătau Muntenii către Moldoveni pentru votarea puntelor unirei, se vede și din discursul lui G. Golescu care spune că „este bine a da Moldovenilor o probă de înfrățire și Europei o probă că noi punem unirea nu numai în vorbe ci și în poftă ci și în faptă și tot odată trebuie să se mulțumească Moldovenilor pentru frumoasa lor purtare, căci ei au avut mult mai mare merit la votarea celor patru punte având a lupta cu mai multe și mai mari greutăți, pentru care și D.-v. ați hotărât a se face o adresă de mulțumire în privința aceas- ta”. De aceea Golescu propune ca Muntenia să-și însușiască memoriul Moldovei privitor la deslușirea puntelor ca cel mai înalt semn de iubire pentru țara soră²²⁶.

Propunerea lui Golescu nu putu fu primită de oarece Memorandul Munteniei se deosebia în un punct însemnat de acel al Moldovei. Pe când acest din urmă lăsa deschisă întrebarea dacă divanul se va ocupa și cu desbaterea reformelor lăuntrice, acel al divanului din București se rostia hotărât că-și socoate misia sfârșită prin votarea celor patru punte. Comisia internațională din București punând pe divanul din București în întârziere prin o adresă din 10 Noembrie de a-și urma mai departe lucrările privitoare la prefacerile lăuntrice, divanul stăruiește în ținuta sa și închide ședințele arătând încă o dată că nu poate proceda mai departe la lucrări.²²⁷

Și este înviderat că dreptul și logica era ca în totdeauna în contra părerilor întortochiate, ale diplomației, întrucât după chiar congresul de Paris, Principatele fiind declarate autonome, divanul muntenesc se întemeia tocmai pe această autonomie pentru a respinge amestecul străinilor în daraverile sale lăuntrice. Recunoașteți-ne autonomia, și deci lăsați-ne să ne întocmim în lăuntru nostru după ale noastre interese! Românii apoi mai cereau unirea. Dela primirea sau respingerea acestei cereri, atârnă în totul viitorul organizare internă care în cazul când unirea ar fi fost primită, trebuia să fie altfel întocmită, decât atunci când ambele țări rămâneau despărțite, și anume, în acel caz, organizarea internă a țărilor unite trebuia să se facă prin o adunare comună a ambelor principate.

²²⁵ *Ibidem*, VI, 2, p. 64

²²⁶ *Ibidem*, VI, 2, p. 129. Memorandul Munteniei, *ibidem*, p. 133—144.

²²⁷ Adresa comisiei, VI, 2, p. 124. Desbaterea întrebării reformelor lăuntrice în mai multe locuri. Vezi mai ales p. 101, 110, 142 și 376.

Ioan Brătianu în cuvântarea lui asupra adresei de punere în întârziere a comisiei, spune că „ar trebui întrebată comisia europeană, cu tot respectul ce-i datorim, asupra căruia stări a întrebărilor din lăuntru dorește ea ca noi să ne manifestăm părerile? Să avem în vedere principatele întrunite sub un cap ereditar și străin, bucurându-se de toată neatârănarea asigurată nouă prin capitulațiile noastre și cu un guvern respectiv; sau pe această țară în parte, cu drepturile sale violente, cu regimul voevozilor și cu nimica sigur pentru a doua-zi? Cum am putea noi revizui legile și statutele în ființă, înaintea de a recunoaște Statul pentru care aceste legi și statute ar fi destinate”?

Dușmanii unirei însă nu lipsiau a atribui acest refuz unui spirit de nesupunere contra puterilor garante, proiectelor dușmănești pe care Românii le coceau în taină împotriva siguranței Statelor vecine și a ordinii publice din Europa. Era ușor de respins atare calomnii; căci soarta românilor fiind în mâna puterilor europene, ar fi fost o nebunie de a provoca nemulțumirea lor; dar mai puternică decât chiar astfel de teamă era logica împrejurărilor, care nu putea învoi pipăirea chestiilor interne, fără a prejudeca prin aceasta însuș marele și covârșitorul interes al unirei și a-l expune să fie respins, tocmai.

Era însă altă temere mai mare decât toate, care reținea pe divanul Munteniei dela cercetarea împrejurărilor lăuntrice anume aceea a desbinării de păreri, a ciocnirii de interese, în locul armoniei ce prezidase la rostirea dorințelor asupra poziției exterioare de dat statului român viitor. Se temeau membrii că entuziasmul și înțelegerea care-i unise până atunci să nu se schimbe în ură și învrăjpire, și să nu deie Europei priveliștea unui popor ce în loc să tindă la regenerare ar înfățișa numai un organism putred și corupt, dela care nimic nu se mai poate aștepta. Se mai temeau acuma că unanimitatea obținută în chestiile cele mari ale vieții românești, să nu fie ea însăși compromisă de turburarea produsă prin atingerea celor-laltor, și că mulți din partizanii unirei, văzând că alătura cu ea se cereau și reforme în sensul democratic și egalitar care erau să loviască în poziții câștigate, să nu arunce de teama acestora, și unirea în baltă. De aceea C. Kretzulescu găsia de rău Moldovenilor, că s'ar fi aruncat și asupra reformei așezămintelor interne.

Și că temerile erau până la un punct îndreptățite ne o dovedește o propunere înscrisă de deputați țărani în frunte cu Tănase Constantin în care se jeluesc cu multe amărăciune contra lungului șir de îngrozitoare suferinți ce i-au chinuit și chinuiesc încă pe țărani plugari; că dacă ei au trecut deasupra lor nu este fiindcă nu le simt, dar fiindcă nu le vreau să atingă autonomia țării. Cum erau înțelese asemenea tânguiri de clasa privilegiată se vede din un răspuns al lui Dumitrie Ghica făcut lui Ion Brătianu în care-i spune că mai bine decât ar da sfaturi

clasei numită de el a privilegiatilor s'ar îndrepta mai bine către aceia asupra cărora are o așa de mare autoritate și ar sfătui pe țărani de a rosti cuvântări în care par a spune străinilor : veniți și refaceți legile, căci aristocrații nu voesc ei să facă dreptate.²²⁸

Toate aceste împrejurări fac pe divanul muntenesc să stăruiască în hotărârea luată, de a nu intra în desbaterea reformelor lăuntrice, până ce Europa nu se va rosti asupra poziției ce era să o dobândească Statul român. Comisia europeană ia act de atare declarație prin o adresă din 4/16 Decembrie, și divanul muntenesc se propagă după aceia pe un timp nedeterminat.

În Moldova divanul ad-hoc începe ca și acel din Muntenia prin formularea dorințelor celor fundamentale, care este identică cu aceia din țara soră. votarea acestor puncte întâlnește însă doi potrivnici în sânul adunării : Nestor Hermeziu episcopul de Roman și boierul Alecu Balș proprietar, cum spune el cu fală, a 80.000 de fălci de pământ, care și înmânează președintelui o protestare scrisă în contra ideii unirei, motivată numai în chip cu totul abstract : că „asemenea fuzie nu ar produce decât elemente de discordie, lupte vrăjmașie și neprevăzute amenințătoare” intervenții de a pururea vătămătoare, adaogându-se către aceasta și observarea că atât textul tratatului de Paris cât și firmanul de convocare ar cere întrunirea divanului numai în privirea reorganizării principatelor, argument precum am văzut învocat de toți dușmanii unirei în contra atingerii acestei idei.

În deosebire însă de divanul Valahiei care în această privire, pare a fi dovedit mai mult tact politic decât acel al Moldovei, acesta din urmă, după arătarea dorințelor obștești, intră și cercetarea reformelor lăuntrice care trebuiau în curând să-l pună în cele mai vejnice încurcături. Nu e vorbă, el ia măsură de a cere dela comisia europeană, că „eventualele deosebiri în rostirea dorințelor ambelor adunări, (crede că și divanul muntenesc se va aluneca pe aceeașiclină), asupra reformelor viitoare, să nu prejudice cauza unirei politice, cerută de unanimitatea deputaților ambelor țări”²²⁹. Nu era însă aici pericolul desbaterilor chestiilor interne, căci mai la urmă chiar de s'ar fi ivit o divergență, încă ea nu ar fi fost îndestulătoare unirei cerută cu atâta conglăsuire de ambele adunări, însă Moldovenii văzură în curând, că dacă ei erau în destul de unanimitate asupra celor patru puncte, nu era tot astfel, de îndată ce se aduceau în desbateri chestiuni de organizare internă, în care se ciocneau părțile nu numai ale indivizilor, dar mai rău încă, acele ale claselor

²²⁸ Propunerea țărănilor, *ibidem*, VI, 2, p. 382. Discursul lui Ghica, p. 284.

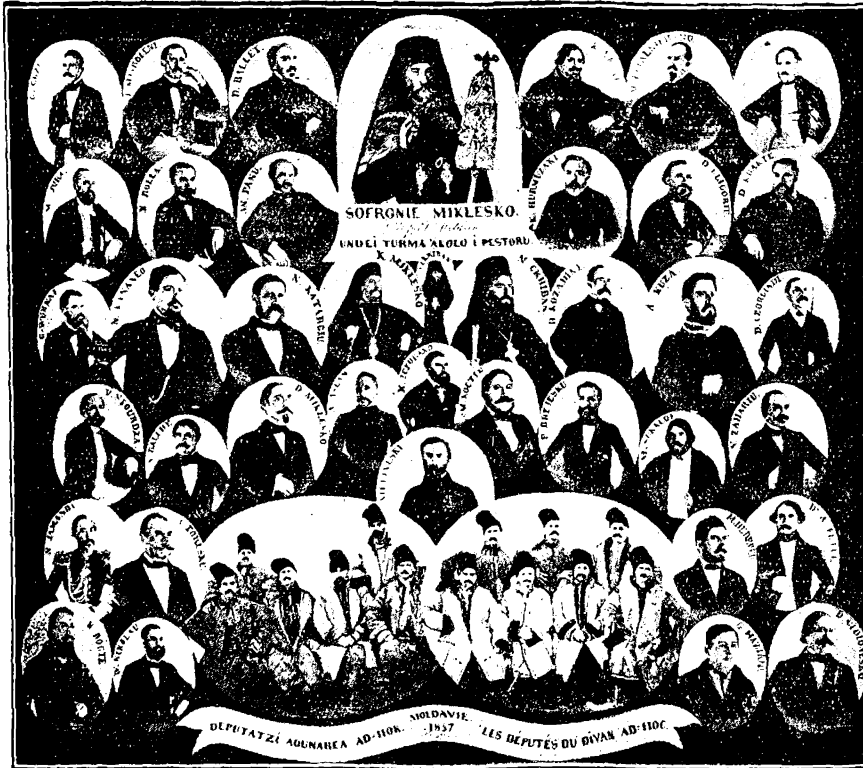
²²⁹ *Ibidem*, VI, 1, p. 86.

deosebite reprezentate în adunare. De și devirgențele se arată și asupra altor puncte precum și acel al înțelesului ce trebuia dat toleranței religioase, cea mai periculoasă din toate și cea care era să pericliteze lucrarea întregului divan, se raporta la modul cum trebuiau întocmite relațiile între proprietari și săteni. În ședința a 27-a din 16 Decembrie, sătenii aduc în sânul divanului propunerea reformelor cerute de ei, propunere frumos concepută și stilizată, și care amintește aducând tânguirea deputatului țaranilor munteni, din comisia instituită de revoluția din 1848 pentru a deslega aceiaș întrebare. Sătenii se tânguiesc în propunerea lor, că „până astăzi toate sarcinile cele mai grele, numai asupra noastră au fost puse, și noi mai nici de unele bunuri ale țarei nu ne-am îndulcit; iar alții fără să fie supuși la nici o povară, de toată mana ei s'au bucurat; că noi biruri grele de cap am plătit; oameni de oaste numai noi am dat; ispravnicii, judecători, privighetori și jandarmi numai noi am ținut; drumuri, poduri și șosele numai noi am lucrat; beilicuri, podvezi și havalele numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet numai noi am îndeplinit; clacă de voie și fără de voie numai noi am dat; la Jidovul orândar ca să ne sugă toată vloga numai noi am fost vânduți; băutură scumpă și otrăvită numai noi am băut; pâne neagră și amară, udată cu lacrimi numai noi am mâncat; bățalii și resmerițe când au fost tot greul numai noi l'am dus; oști când au venit noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu putere țara își părăsia, peste hotare trecea; nevoia și greutatea o duceau cei ce rămâneau la vatra lor. Țara aceasta nici băi, nici măestrii, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are toată îmbelșugarea brațele și sapele noastre o aduc. Cătă-i Dunărea de mare și de largă curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se preface în râuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi de se revarsă în țara noastră; iar noi dela ele nici că ne îndulcim.

Când ne-am jăluit, când ne-am tânguit, păsurile când ne-am spus ispravnicul ne-a bătut, privighetorul ne-au bătut, jandarmul ne-au bătut, zapciul ne-au bătut, vătăjelul ne-au bătut, posesorul ne-au bătut, boierul de moșie ne-au bătut; cine s'au sculat mai dimineață, cine au fost mai tare, acela era mai mare. Boul și vaca, munca ostenelelor noastre nu știam că sunt ale noastre; puil și găina, laptele dela gura copiilor noștri de multe ori cu nedreptul ni s'au luat. Boierescul era odinioară 6 și 12 zile; apoi s'au făcut lege ca să tâlmăcească ziua lăsată de Dumnezeu cătu-i de mare, și boierescul s'a mărit; în urmă iar s'au tâlmăcit și boierescul s'au tot îngreuiat. Acum sunt 12 zile de pont, ziua căt luna; lucrăm din primăvară până în toamnă, lucrăm de cum se ie omătul și până la îngheț tot la boieresc; lucrăm cât zice legea și mai des și peste lege, lucrăm și nu mai mântuim. Holdele cele mari și în-

tinse se fac frumoase și mănoase, iar când treci pe lângă pământurile noastre ți se rupe inima; ogoarele ne rămân în paragină; păpușoii ni se înecă în buruiană și rămân necopți de-i bate bruma; ce-i boierești așezați de noi în coșere șed ca aurul de frumoși. Când dă frigul când bate crivățul, când ne bate nevoia, ne ducem de ne rescumpărăm însuși munca noastră ca să ne hrănim copii cu dânsa. Înainte de reglement săteanul avea 10, 15

Deputații adunării Ad-Hoc ai Moldovei 1857.
Colecția Academiei Române.

și peste 20 de fălci; ridicam vite, ne prindeam nevoia și era și țara folosită, că cirezile cele multe care eșiau din țară, noi le creșteam. Cu Regulamentul, munca ni s'a împovărat, iar pământurile ni s'au micșurat. Noi nici la facerea legii acesteia nici la celelalte nu am fost chemați, nici întrebați, nici la vre-o învoială nu am stătut. Domnia lor boierii de moșie singuri le-au făcut, le-am urmat, de și greu și amar ne-au picat. Dar fiindcă Dumnezeu și-au adus aminte și au dat în gând celor șapte puteri de s'au

îndurat ca de astă dată să fim și noi întrebați despre păsurile și durerile ce avem, uitat să fie și șters tot trecutul cu chinurile sale, departe fie toată ura, toată vrajba și toată împerecherea dela sufletul nostru; o samă și din boieri au fost cu frica lui Dumnezeu și mai din vechi, pe când cu toții de a valma ne luptam și ne vărsam sângele pentru apărarea credinței și a moșiei strămoșești, și nu erau ca părinți și noi ca fiii lor. Noi însă știm că de când cu domniile grecești, de atuncia s'au stricat și dresle țării și ale noastre. De aceea noi nu facem nici imputarea nici înfruntarea nimănu, ci să avem iertare, dacă spuind adevărul, vom fi scăpat vre-o vorbă care să fie greu la auzul cuiva. Noi dorim ca tot poporul român să se înfrățească și să treiască în pace și în liniște pe pământul strămoșesc al României, pentru mărirea și fericirea neamului”.

După această introducere, sătenii formulează următoarele dorinți în privirea reformei condiției lor: înlăturarea bătaiei, aceea a tuturor beilicurilor, havalelor și a birului pe cap, și înlocuirea tuturor acestor îndatoriri prin un bir pe averea fiecui fără osândirea în țară; satele să-și aibe dregători aleși din sânul lor și la sfârșit căderea boierescului adevă răscumpărarea lui cu toate acelea cu care sunt împovărați de către boierii de moșii. „Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care scăpăm; vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim, să nu mai fim a nimănu, să fim numai ai țării și să avem și noi o țară; am îngenuchiat, am îmbrâncit cu toții; cum suntem nu o mai putem duce îndelung. Nu vroim să jignim drepturile nimănu; dar nici al nostru să nu se întunece”²³⁰.

Este invederat că propunerea deputaților săteni, alcătuită de un cărturar partizan al intereselor lor, lovia mai mult în interesul obștesc decât folosia clasei pentru care era formulată; de oarece, de și îmbrăca în rostiri, ce păreau eșite chiar din inima acelor suferinzi, adevăruri netăgăduite despre ceea ce fusese, era neoportun a se învenina înfrățirea ce ar fi trebuit să dominească în adunare, prin amintirea tuturor urgiilor trecute, din care o parte provenise tocmai dela clasa boierească.

²³⁰ *Ibidem*, VI, 1, p. 342. Radu Rosetti, *Pentruce s'au răscolat țărani*. p. 288 aprețuește astfel această mălastră protestare: „Limba acestei plângeri este de-o frumusețe neîntrecută și i se cuvine un loc de frunte în orice selecțiune de bucăți de literatură românească. Dar ea mai are altă calitate; este adevărată dela început până la sfârșit”. Radu Rosetti atribue redactarea acestei plângeri lui Vasile Mălinescu, apropiind-o de minunatul amendament la chestia țărănească, cel atât de documentat, și așa de elocvent, propus în divanul ad-hoc. Acest amendament era însă iscălit de țărani divanului ad-hoc și dintre cărturari numai de 3 mai de samă: Arhim. Neofit Scriban, Arhim. Melchisedek și Vasile Mălinescu. Dacă însă asemănăm propunerea țărănilor și cu discursul lui Vasile Mălinescu din comisia centrală în 1860 atunci vom primi fără nici o rezervă părerea lui R. Rosetti, că propunerea deputaților săteni a fost redactată de V. Mălinescu, *ibidem*, p. 288—290.

Mai mult decât forma jignia însă fondul ei pe deputații marilor proprietari; căci în privirea celor trei puncte d'întăiu proprietarii susțineau, că țărani nu mai aveau cuvânt a le cere întrucât prin votarea oboririi privilegiilor și a egalității înaintea legii li se făcuse dreptate. Cât despre punctul capital, răscumpărarea boierescului, proprietarii îl tratează de „utopie condamnată de toată lumea, expresie sofistică care ascunde în ea o cerință comunistă, care cu alte cuvinte vrea să zică: împroprietărirea universală fără cumpărare și plata pământului, pe care comunitarii propuneri locuitorilor îl înțeleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul și soarele”²³¹.

O adevărată furtună se deslănțuise în sânul adunării aceleia pe care Europa o convocase spre a cunoaște dorințele poporului român. Ce spectacol era să deie comisiei europene și prin ea puterilor și lumii întregi desfășurarea unei lupte încense pe un tărâm pe care înțelegerea se arăta ca peste puțină de stabilit? Oamenii conducători din divanul moldovenesc simțeau primejdia unei atari situațiuni, și se iviră o sumă de propuneri care ținteau la deslegarea acestei chestiuni nenorocite. Așa în afară de propunerile protrivnice ale țărănilor și proprietarilor mari, mai formulară alte moduri de împăcare ale intereselor dușmane: minoritatea comitetului proprietarilor mari, o socotință particulară a lui Roseti Tețcanu, o alta a majorității comitetului proprietarilor mici cu osăbită socotință a unuia din ei V. Zaharia, o altă părere a lui C. Hurmuzaki, cu amendamentul foarte lung și puternic motivat a unui număr de deputați din cler, boieri liberali și proprietari mici care conchidea pe față la împroprietărirea sătenilor pe pământul atribuit lor prin regulamentul organic, o altă propunere în acelaș înțeles a lui Constantin Negri și altele încă. După o desbatere vie se pun la vot toate aceste propuneri și lucru curios, cu toatele sunt respinse, neputând întruni nici una majoritatea absolută a voturilor²³², așa că chestiunea țărănească turburase numai divanul ad-hoc, fără a se ajunge la nici o deslegare a grelei probleme. În 21 Decembrie divanul ad-hoc al Moldovei închide și el ședințele sale, după ce votează, de astă dată în unanimitate, o adresă de mulțumiri către reprezentanții puterilor garante²³³.

Poarta cu toate asigurările date de ei de Anglia și Austria că Franța ea însăși părăsise ideia unirei politice a principatelor totuși se simte adânc lovită prin rostirea unanimă a ambelor divanuri în favoarea unirei și încă cu sperietoarea cea strașnică pentru Turci a princepelui străin. Ne știind cum se puteau întoarce lucrurile până la hotărârea desăvârșită ce trebuia să

²³¹ *Ibidem*, VI, 1, p. 354—355.

²³² *Ibidem*, VI, 1, p. 422—425.

²³³ *Ibidem*, p. 498.

fie luată la Paris, Turcii se mângâiau cel puțin cu ideea că afirmând tot mai tare că principatele le aparțin, le vor alipi în realitate mai strâns de subreda lor împărăție, Așa prin firmele de dizolvire ale divanurilor ad-hoc, ea afirmă din nou că principatele ar face parte întregitoare din împărăția ei. Dacă însă Poarta își arăta pe față mereu atare dorință scumpă inimei ei, modul cum firmele erau redactate, stilul și rostirile întrebunțate, care aveau caracterul ordinului unui stăpân către robul său, nu erau de natură de loc de a împrăștia din sufletul poporului român amărăciunea și îndepărtarea pe care tocmai purtarea și pretențiile arogante ale Turcilor față cu Românii, dela începutul desbaterilor privitoare la a lor organizare, la adunase pe întrecutele²³⁴. Și într'adevăr, cum spune o corespondență a timpului, din Iași către l'Etoile du Danube din Bruxela; „cât de rău inspirați sunt miniștrii sultanului de a încerca cucerirea acestor teritorii prin niște termeni jicitori a amorului propriu național și prin rostiri care amenință libertățile politice unui întreg popor! Miniștrii înălțimei sale nu ar trebui să uite cât de mult niște cuvinte necorecte ca acele de provincii sau „parte întregitoare” rănesc simțământul național. Această apucătură a cancelariei turcești, de a nu scrie o simplă frază fără a băga în ea alt scop care pun în îngrijorare simțul politic al poporațiilor, pare că vrea să devină o neîncetată provocare. Poarta nu vrea să recunoască în nici un chip existența națională a principatelor! Dar atunci la ce mai sunt bune tratatele, legăturile formale privitoare la aceste țării? Este de mirat cum de a tolerat chiar așezarea în București a comisiei europene în scopul de a cerceta dorințele poporațiilor. Dacă principatele sunt posesiuni ale imperiului otoman, cu ce drept se amestecă Europa în ele spre a le organiza?”²³⁵. Și cu toate acestea Poarta nu avea de ce să fie îngrijită, căci părăsirea unirei politice a principatelor de către Franța era un fapt îndeplinit. După ce Poarta primise până atunci comunicări în atare privire numai dela prietenele sale, Austria și Anglia, acuma

²³⁴ Iată textul firmanului sultanului, model de necuviință, mai ales față cu acel ce nu se putea apăra: „Le divan convoqué en vertu de mon firman impérial dans la province de Valachie qui fait partie intégrante de mon empire, à l'effet de mettre à exécution les articles 23 et du traité de Paris, s'était réuni pour exprimer les vœux du pays et fournir à la commission composée du délégué de ma sublime Porte et de ceux des puissances garantes, les informations nécessaires à l'accomplissement de son mandat. La dite commission venant de déclarer unanimement que ce divan a cessé de lui être d'aucune nécessité ou utilité, de concert avec les susdites puissances j'ai jugé convenable d'en prononcer la dissolution. Par conséquent, toi caïmacam à la réception de mon ordre révérent, tu auras à dissoudre sur le champ le susdit divan et en informer qui de droit”. Place c. Walewsky, 26 Ianuarie 1858, *Doc. ren. Rom.*, VII. p. 55, spune: „le divan de Moldavie, qui a accompli son oeuvre avec régularité, méritait réellement un éloge plus poli”. Firmanul, *ibidem*, p. 44 și 52.

²³⁵ *Ibidem*, p. 56.

după rostirea divanurilor ad-hoc și în ajunul de a se deschide conferințele din Paris care avea să le cerceteze, însăși Franța dă planul de organizare, pe care se hotărăște a-l substitui unirei desăvârșite, în cunoștința Porței, prin ambasadorul Thouvenel. În memoriul comunicat ei, se prevedea numele de principatele unite de dat țărilor române, iar unirea lor era să se refere la legislație, stare economică, finanțe, măsuri, greutăți, armată, păstrându-se în privirea politică două ocârmuiri sub doi domni și două adunări²³⁶. Proiectul e primit cu oarecare întâmpinări secundare de Turci. Ideea părăsirii unirei desăvârșite din parte Franței, ne mai fiind acuma un secret pentru nimenea, ea ajunsea și la cunoștința lămurită a poporului român, care cu toată amara desâncântare căreia fu expus, tot în Franța își punea speranța, că măcar o parte din relele de care suferia vor fi tămăduite²³⁷.

În 22 Mai 1858 se deschid însă conferințele de Paris care trebuia să pună un capăt fierberii și așteptării atât de nerăbdătoare a Românilor asupra soartei ce era să li se facă. În ședința întâi, de și se știau lucrurile de mai înainte, se găsește de cuvântă a se juca de a doua oară o comedie, pentru a mântui onoarea politicii franceze. Cea dintâi se jucase atunci când, după concesiunile dela Osborne, Anglia consimțise la anularea alegerilor făcute pentru divanul ad-hoc rostindu-se pentru unirea pe care ea însuși o părăsise. Anume în această primă conferință comitele Walewski se preface a susține din nou proiectul de unire, sprijinindu-se acuma și pe dreptatea pe care dorințele rostite de divanuri o dăduse prevederilor franceze. Bine înțeles că reprezentantul Porței, Faud pașa, menține punctul de vedere turcesc al nevoilor de a se respecta privilegiile separate ale țărilor române; iar baronul de Hübner are plăcerea a pune, din partea Austriei, în îndoială că divanurile să fi rostit adevăratele dorinți ale poporațiilor, care ar avea nevoie de ordine și stabilitate. Atunci intervine reprezentantul Angliei lordul Cowley, care spune că, după ce au ascultat pe puterea suzerană, nu crede că unirea să răspundă scopului urmărit de congres. Recunoaște însă că divanurile s'au rostit în favoarea acestei idei, și crede că s'ar putea combina, prin asimilarea așezămintelor administrative, un sistem care ar satisface și dorințele principatelor, fără a jigni drepturile legiuitoare ale puterii suzerane. După ce și ceilalți plenipotențieri își rostise părerile lor mai mult sau mai puțin conform cu ale antevorbitorilor, re-

²³⁶ *Ibidem*, p. 86. Memento din 11 Martie 1858.

²³⁷ Depeșa lui Place c. Walewsky din 15 Mai, *ibidem*, p. 171, interesantă și prin judecată purtată de consul asupra diverselor persoane ce ar putea aspira la domnie. Singurele capabile pentru un atare post ar fi Petrache Mavroieni și principele Grigore Sturza.

prezentantul Franței spune că întrucât nu ar fi cu putință a se proceda pe calea majorității, conferința va izbuti a așeza o înțelegere întemeiată pe concesiuni mutuale și reciproce, așa ca să se mulțumească pe cât se poate toate interesele, precum spunea plenipotențiarul Mării-Britanii²³⁸.

Înțelegerea fiind stabilită în principiu, formularea organizării fu o lucrare mai mult migăloasă decât grea, și în 19 ședinți, așa numita convenție de Paris era gata.

Această convenție este o lucrare foarte stranie, o silință supremă a combinației diplomatice, care totdeauna a căutat să domine prin idei, adese ori prin cuvinte, interesele reale și puternice ale vieții. Ea este un amestec hibrid și nefiresc de unire și despărțire, în care caută să se împace interesele deosebite ale puterilor pe capul poporului român. Neconștient și se arată unirea, dar i se pun stavili pentru ca ea să nu se realizeze. Se apropie unda de buzele lui; dar când vrea să beie ea se îndepărtează. Așa titlul oficial al țărilor române era să fie acel de *principatele-unite*; dar pentru a nu-și crea prea mari iluzii asupra însemnătății lui, se pun după el: *ale Moldovei și Valahiei*. Era să fie o comisiune centrală în Focșani pentru pregătirea legilor de interes comun și o curte de casație comună care să judece procesele ambelor țări în ultima instanță: organizarea armatelor trebuia să fie identică, pentru a se putea contopi la vreme de nevoie în un singur corp, și steagurile, deși deosebite, erau să fie decorate cu o panglică comună de culoare albastră; măsurile și greutatețile erau să fie unificate, pe lângă vămi care fusese întrunite încă de pe timpul lui Bibescu; dar toate aceste îmboldiri către o viață comună trebuiau să fie oprite prin zidul de despărțire politic și administrativ ridicând între ele; domnia, reprezentarea națională și capitalele rămâneau deosebite.

În privirea principiilor după care urma să se îndrepte de acolo înainte mersul treburilor în țărilor române, Convenția de Paris introduce în ele principiul constituțional, însă în adevărata lui ființă, bazat pe egalitate și nu numai caricatura lui, precum fusese constituționalismul Regulamentului Organic. Se stipulează anume prin articolul 46 al Convenției că „Moldovenii și Muntenii sunt cu toții egali înaintea dărilor și de o potrivă primiți în dregătorii publice în una și alta în ambele țări. Libertatea lor individuală este garantată și nimenea nu va putea fi reținut, arestat, nici urmărit decât conform cu legea. Nimene nu va putea fi expropriat decât în chip legal, pentru pricina de interes public și după o prealabilă despăgubire. Moldovenii și Muntenii de toate riturile creștine se vor bucura de o potrivă de drepturile politice, și bucurarea de atari drepturi va putea fi întinsă și la celelalte culturi prin dispozițiuni legiuitoare. Toate

²³⁸ Protocolul conferinței I din 22 Mai 1859, *ibidem*, VII, p. 216.

privilegiile, scutiile sau monopolurile de care se bucură încă unele clase vor fi desființate și se vor proceda fără întârziere la revizuirea legii care regulează raporturile proprietarilor pământului cu cultivatorii, în vedere de a îmbunătăți soarta țaranilor".²³⁹

Iată noua întocmire sub care Europa dispunea, în autoritatea ei absolută și supremă, că trebuia să trăiască poporul român. El fusese consultat și rostise dorinți mult mai întinse decât ceea ce Europa se îndura să-i conceedă. Prin organele divanurilor ad-hoc el rostise, nu o dorință așa ruptă din senin, ci o nevoie neînlăturabilă, urmarea dezvoltării sale întregi de până atunci — unirea țărilor surori. Greutățile politice nu învoise primirea unei atari cereri radicale; totuși oricât de puțin încuviințase Europa, tot era foarte mult, căci românii cel puțin scăpase de urgia trecutului, de apăsarea turcească ce-i silea să caute scăparea în protectoratul rusesc, care apoi îi strângea în brațele sale până aproape deplină înăbușire.

De aceea, lucru la care poate nu am prea putea să ne așteptăm, căpeteniile Românilor se arată mulțumiți cu rezultatul dobândit. Așa Vasile Boierescu, deși recunoaște că s'a proclamat numai o semi-unire, unire în nume, în instituțiuni, în legi, în armată, în consiliul central, o unire reală până la un punct, însă nu complectă, ci începută — adaugă că rămâne acum că Români prin o purtare cu truc și prudență să o poată complecta. Noi mulțumim Europei că cel puțin ne au arătat că unirea poate fi posibilă"²⁴⁰.

Nu știa Boierescu că atunci când el scria acele rânduri, profetiza ceea ce trebuia să s'ntâmpale și încă așa de curând, Ioan Brătianu din potrivă mergea prea departe cu entuziasmul, când spunea că „Românii primeau Convenția fără vre-o gândire ascunsă, nu cu cuget de a o călca, ci cu hotărâre a o apăra chiar cu sângele lor”²⁴¹. Cât curând erau să fie lăsate la o parte aceste jurăminte, și apucând taurul norocului de coarne, era să ne făurim noi înșine soarta refuzată de areopagul european!

Convenția de Paris prevede în dispoziția ei finală că „în momentul ce hatışeriful sultanului va promulga în principate stipulațiile ei, ocârmuirea țărilor va fi remisă de caimacamii (căimăcămie), însă constituite conform prevederilor Regulamentului organic, adecă alcătuite din președintele divanului domnesc, marele logofăt și ministrul de interne care erau în funcție sub ultimii gospodari înainte instalării guvernului provizor din 1856. Zisele comisii se vor ocupa de îndată cu alcătu-

²³⁹ Art. 46, *ibidem*, VII, p. 313.

²⁴⁰ *Convențiunea relativă la organizarea principatelor*, articolul lui V. Boierescu în *Naționalul. ibidem*, VII, p. 408. Comp. alt articol p. 632.

²⁴¹ Declarația lui I. C. Brătianu din *Românul, ibidem*, p. 510.

irea listelor electorale care vor trebui să fie întocmite și publicate în sorocul de 5 săptămâni. Alegerile vor avea loc 3 săptămâni după publicarea listelor. A zecea zi, după aceea, deputații vor trebui să fie întruniți în fiecare principat, spre a procedea la alegerea gospodarilor” (art. 49).

Fură numiți deci în virtutea acestei dispoziții, drept caimacami în Muntenia : Emanoil Băleanu, Ion Manu și Ioan Al. Filipescu, iar în Moldova : Ștefan Catargiu, Anastasie Panu și Vasile Sturza.

6. CĂIMĂCĂMIA DE TREI ȘI ALEGEREA LUI ALEXANDRU IOAN I DE DOMN ÎN AMBELE PRINCIPATE

Lupta din sânul căimăcămiei. — Adunările ce trebuiau să fie alese erau să hotărască într'un chip însemnător soarta țărilor române, de oare-ce dela oamenii ce erau să le alcătuiască, dela spiritul ce era să predominască în ele, dela persoanele cărora erau ele să încredințeze conducerea destinelor ambelor ramuri ale poporului român, era să atârne soarta acestuia. Partidul național, înflăcărat numai de ideia binelui obștesc, nu se gândea atât la persoana viitorului domn, cât se îngrija ca să pătrundă în adunare oamenii destoinici, luminați și patrioți. În o profesie de credință naționaliștii declarase, în chip solemn că sunt partizanii unei bune și neatârinate adunări, că ei nu au nici în iveală nici în ascuns vre-un candidat la domnie, că nu vor cunoaște de domn al țării decât pe acela ce va eși legiuit din urma adunării obștești²⁴².

Nu făceau tot astfel și partizanii ambițiilor personale, care nu aveau alt scop în toată mișcarea lor decât triumful candidatului sprijinit de ei, și deci alegerea deputaților din rândul acelora care erau să-i dea glasul.

În Muntenia partida națională nu era reprezentată în guvern prin nici una din fețele sale. Toți caimacamii lucrau pentru candidaturi anumite : doi din ei, Manu și Băleanu, pentru acea a lui Gheorghe Bibescu, iar al treilea, Filipescu, pentru Barbu Știrbeiu. În vederea de a obține o cameră potrivită cu dorințele lor, căimăcamii orânduiesc mai multe măsuri apăsătoare care să silească pe oameni a părăsi simpatiile lor către partida liberală. Și fac destituiri de funcționari pe o scară destul de întinsă, motivate de participarea lor la întrunirea acelor partide. Mai mulți din ei protestând la consuli străini, căimăcămia

²⁴² Profesia de credință a partidului național din Moldova, 8 Decembrie 1858, *ibidem*, VII, p. 1033. Comp. o depeșă a lui Place c. Walewsky, 6 Noiembrie 1858, în care arată că mai multe persoane i-ar fi cerut deslușiri asupra candidatului plăcut Franței, *ibidem*, p. 629.

se hotărăște a răstrânge încă și mai mult frânele, și pentru a îndreptăți atare măsuri, se pretextează de unul din ei, Manu, că ar fi fost ținta unei încercări de asasinat cu o bombă explozibilă de sticlă, aruncată pe fereastră în casa lui. Se iau atunci măsuri aspre de privighere a întrunirilor, nu numai a acelor din localurile publice, dar chiar și acelor din casele particulare; se

Ioan Manu
Caimacamul Munteniei 1858. — Colecția Academiei Române.

ordonă ca miliția să îndoiască străjile puse la dispoziția poliției și departamentul internelor este invitat a ordona aspru administratorilor din județe a se sili să descopere prin toate mijloacele pe acei ce ar încerca să turbure liniștea publică. Cenzura este menținută cu toată asprimea, și căimăcămia de trei în Muntenia nu se deosebia decât doar în mai rău de acea de mai înainte a lui Alexandru Ghica.

Căimăcămia însă trebuind să îngrijească de întocmirea listelor electorale, găsește în această atribuție prilejul de a si-lui mult mai puternic conștiința publică dând o interpretare cât se poate de strămtă și restrictivă dispozițiilor felectorale anexate pe lângă convenția de Paris, adăogând chiar din propria ei autoritate, condiții noue spre a putea fi înscris ca alegător. Așa, bună oară, reduce cu 5°/_o venitul proprietăților ipotecate; nu vrea să țină în seamă pentru constituirea capitalului de 6.000 de galbeni cerut de la alegătorii direcți ai orașelor, numerariul și creanțelor ce ar fi avut; impune neguțitorilor numai de cât înfățișarea de patente, când mulți din ei, după regulile de până atunci, fusese scutiți de plata unor asemenea, și altele de acelaș fel. Toate aceste apăsări și măsuri neîndreptățite atrag o sumă de protestări din partea partidei naționale ²⁴³.

În Moldova lupta între partida națională și aceia a candidaturilor personale și încă un caracter și mai ascuțit, prin desbinarea ce se pune, puțin timp după începerea lucrărilor căimăcămiei, între unul din membrii ei, Ștefan Catargiu, cu ceilalți doi Anastasie Panu, și Vasile Sturza.

Acești din urmă, devotați cu totul interesului național, temându-se că nu se vor întâlni tot deauna în păreri cu colegilor, propun dela început, ca în lucrările căimăcămiei să predominască principiul majorității ²⁴⁴, propunere care este primită de Ștefan Catargiu, însă cu condiție ca fiecare din cei trei membri ai locotenenției să-și reia ministerele pe care le avusese sub domnia lui Ghica, Catargiu fiind interesat a avea sub a lui putere ministerul din lăuntru, prin care spera că va putea lucra așa ca să-și pregătească lui domnia. ²⁴⁵

Dacă Ștefan Catargiu se silise a apuca ministeriul internelor, o făcuse crezând că va putea dispune de el fără nici un control, întrucât autoritatea lui de ministru era întărită prin acea mai mare încă de caimacam. El uita un lucru, că această de pe urmă însușire era împărțită cu alți doi, către care el legându-se asculta la principiul majorității, autoritatea supremă nu-i mai aparținea. Orbit însă de patima ambiției și de luciul domniei, cu care ea făgăduia a fi încununată, Catargiu nu se gândește la poziția lui, și pretinde o libertate absolută în conducerea ministerului său. Desbinare de păreri se vede chiar dela primul act al căimăcămiei, Catargiu refuzând a subsemna decretul pentru restabilirea libertății presei. În curând era să iz-

²⁴³ Circulara partidului național din Decembrie, *ibidem*, p. 920. Mai multe protestări c. consuli străini, *ibidem*, p. 1044, 1053, 1186. Comp. protestarea contra alegerilor, efectuate pe baza listelor electorale, a lui I. Brătianu și a lui N. Goleșcu c. Napoleon al III-lea, p. 1380, 1382. Chestiunea boabei exploxibile, vezi în actele de la p. 849, 859, 939.

²⁴⁴ Actul de la p. 599.

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 780, 862.

bucnească o mai vașnică neînțelegere. Panu și cu Sturza găsiră de cuviință a schimba pe mai mulți ispravnici, între care erau și acei de Tutova și Putna, rudenii de ale lui Catargiu. Acesta se opune pretinzând că nu ar putea suferi ca în ministerul său

Anastasie Panu
Caimacamul Moldovei 1858 1859. - Colecția Academiei Române.

să se amestece capetele altor departamenteuri. In zadar se siliră Panu și cu Sturza a-l face să înțeleagă că autoritatea lui de ministru trebuia să se plece înaintea celui mai mare căimăcămiei, și că în exercițiul acestei se convinse ca să predominescă prin-

cipiul majorității. Ștefan Catargiu se opune cu înverșunare la schimbările propuse, și ele efectuându-se fără consimțământul lui, nu vroește să mai recunoască principiul majorității, la care cu toate acestea se îndatorise a se supune, și părăsind sala deliberărilor refuză de a lua parte la lucrările ulterioare ale căimăcămiei. Acasă el primește o deputație alcătuită din partizanii săi care-l felicitează pentru energica lui împotrivire la dorințele colegilor săi. Majoritatea spre a nu lăsa nehotărâte trebi cu atâta mai grabnice, cu cât se apropia termenul în care trebuiau să fie întocmite listele electorale, își făcea regulat datoria de a invita pe Catargiu la ședinți, și după ce-l aștepta până la 12 ore, hotărârea lucrărilor fără a lui împărtășire²⁴⁶. Directorul ministerului de interne, Pruncu, refuzând, după înțepirile lui Catargiu, de a veni la un consiliu, este destituit de căimăcamii cei doi și înlocuit cu Teriachiu. Catargiu refuză însă de a primi pe noul director „și acesta ocupându-și funcția într'o zi înainte de a sosi ministrul său, este dat afară cu puterea, de însuși acesta²⁴⁷; violența care arată până unde ajunsese pornirea lui Catargiu în potriua celorlaltor membri ai căimăcămiei.

Dacă Catargiu însă își permitea o asemenea purtare, o făcea numai, fiind încurajat de consulul austriac și de comisarul turc, Afif-bei, a cărui menire cu toate că fusese numai decăt a ceti firmanul promulgător al Convenției, rămăsese totuși în lași și după îndeplinirea acelei formalități. Comisarul turc vroind să expeduiască o telegramă cifrată la Constantinopole, în care de sigur relata tânguiriile lui Catargiu, direcția telegrafului refuză primirea ei, pe motivul că numai membrii guvernului și consuli puterilor acreditați pe lângă ei ar avea dreptul a trimite depeși tainice²⁴⁸. Înțelege oricine cât a trebuit să se aprindă Turcul la acest refuz care-l aruncă încă și mai mult în partea lui Catargiu. El trimite atunci un curier la Poartă, prin care lămurește pe larg purtarea celor doi căimăcami, care se părea Turcilor atât de necorectă, și comunică și tânguiriia lui Catargiu către marele vizir, în care acesta nu roșește a spune că face un de pe urmă apel la dreptatea Inaltei Porți, cerând intervenirea legiuită a curței suzerane și sprijinul ei mântuitor, care în atâtea rânduri ale trecutului au apăsât nenorocitul nostru principat²⁴⁹. Iată deci cum înțelegeau unii din boierii noștri să apere autonomia cea de abia dobândită și cu atâta trudă și necaz ! Cum primește Alif răspunsul dela marele vizir el înștiințează pe cei doi căimăcami că are să le facă o comunicare și se duce la ei spre a le-o împărtăși, însoțit de Catargiu. Sturza și cu

²⁴⁶ Mai multe invitări de aceste la p. 680, 722, 725, 744, 758, 767

²⁴⁷ *Ibidem*, VII, p. 684, 742, 791.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 770. Incurajarea cons. austr. p. 783.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 732.

Panu cerând dela comisar comunicarea în scris, spre a putea delibera asupra ei și a răspunde în cunoștință de cauză, Catargiu se grăbește a întâmpina că nu se începe deliberarea unde urmează poruncă”²⁵⁰. Majoritatea căimăcămiei se refuză a da o urmare depeșelor viziriale comunicate de Alif-bei, mai întâi fiind că nu veniau prin canalul unui reprezentant acreditat, apoi fiindcă comunicările ce i se făceau erau numai verbale²⁵¹.

Majoritatea căimăcămiei ia în curând o măsură ce trebuia să supere încă și mai rău pe Turci, anume bazându-se pe pe art. 9 al Convenției care spunea că gospodarii vor avea agenți care să-i reprezinte la Constantinopole, retrage puterile lui Fotiade ce fusese până atunci agent al Moldovei, de oarece aceste țări nu erau acuma ocârmuite de un gospodar, ci numai de o locotenentă domnească²⁵². Această măsură pune vârful relațiilor încordate între Moldova și Poarta Otomană. Vizirul convoacă consiliul ambasadorilor și le spune purtarea abusivă a căimăcămiei, după rapoartele primite dela Afif-bei și tînguirile lui Catargiu. Majoritatea căimăcămiei nefiind sprijinită de nimeni la Poartă, ambasadorii se unesc cu vizirul în alcătuirea unei note dojenitoare, care cerea încetarea abuzurilor căimăcămiei și reintrarea ei în legalitate. Insuși Franța este ademenită a se uni la acest demers colectiv, și comitele Walewski, desaproabă, în o depeșă către Place, destituirea lui Fotiade²⁵³. Se înțelege dela sine că o atare nemulțumire a întregului areopag european, cu purtarea celor doi căimăcami, trebuia să deie curaj uneltirilor dușmane. Fiind că desaprobarea ambasadorilor atingea și destituirile de funcționari interni, apoi de îndată se sculară foștii miniștri ai lui Vogoride care fusese înlocuiți la intrarea în funcție a noii căimăcămiei, precum și alți dregători subalterni, cerând cu sumeție dela cei doi căimăcami reînegrarea în posturile lor, Căimăcămia însă, întemeindu-se pe neclintita ei dreptate, respinge cu energie toate acele cereri și pedepsește chiar pe unul din petiționari, Iorgu Răznovanu, retrăgându-i însușirea de aghiotant ce o avea pe lângă rangul său milităresc²⁵⁴. Căimăcămia care se apăruse până atunci numai prin o depeșă către marele vizir și către reprezentanții puterilor garante²⁵⁵, trimite o adresă de astădată, îndreptată în contra

²⁵⁰ *Ibidem*, VII, p. 787.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 789, 790, 826, 854. Un rezumat al luptei între Catargiu sprijinit de Turci și Austriaci și căimăcămie în memoriul lui V. Alecsandri, *ibidem*, p. 1084; altul în depeșa lui Place din 25 Decembrie 1858, *ibidem*, p. 1329, altul în Adresa căimăcămiei c. reprezentanții puterilor 14 Dec. 1858, *ibidem* p. 1339.

²⁵² *Ibidem*, p. 764.

²⁵³ *Ibidem*, p. 774, 1006, 1010, 1019.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 1048—1052, 1071.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 1096.

Turciei, acelorași reprezentanți, în care dovedește prin textul a două depeși, că Poarta calcă într'un chip înviderat stipulația conținută în art. 2 al convenției de Paris, după care principatele aveau să se ocârmuiască liber și în afară de orice amestec al sublimiei Porți. Prin una din acele depeși, adresată lui Alif-bei, vizirul îl însărcina, nerespectând nici măcar formele politeței celei mai elementare, „a spune căimăcâmiei de a nu face nimica privitor la mânăstirile grecești până la epoca când daravera cu ele avea să fie definitiv regulată prin un firman imperial”; a doua ordona revocarea libertății presei încuviințată de cai-macami, care nu făcuse decât a restabili o lege votată pe timpul lui Grigore Ghica și care fusese suspendată prin firman pe timpul lui Vagoride²⁵⁶. Amestecul Turcilor era vădit. Se recunoaște că mintea lor asiatică nu înțelegea ce vrea să zică legătura unui tratat pe care ei înșii îl iscălesc, și ei nu se puteau desvâța de obiceiul de a privi țările române ca niște adevărate ale lor pașalâcuri. Ce e drept obiceiul era așa de vechiu, așa de înrădăcinat încât greu era mai ales pentru Turci, a se desface de el. Și apoi ce să ne mirăm de Turci, când se găsiu chiar frunțași Români care să-i îmbie a o face!

Această luptă a celor doi căimăcâmi, Anastase Panu și Vasile Sturza, contra intrigilor din lăuntru și a încercării Turciei de a menține pe cale piezișe influența pe care o pierduse pe față, constituie unul din momentele cele mai de seamă ale istoriei poporului. Ea ni-l arată pe deplin trezit la conștiința de sine, apărând cu energia, pe care i-o da temelia juridică, poziția câștigată prin tratatul de Paris. Dacă Europa apuseană întinsese mâna ei naționalității române, ea nu galvanizase numai un corp mort și fără viață, ci scăpase de moarte un organism ce vroia să trăiască. Norocul cel bun al poporului român a vrut însă ca în guvernul acela ce era să preșadă la actul cel mai însemnat al regenerării sale, alegerea domnilor, să se nimeriască, cel puțin în una din țări, acea ce era menită de soartă a aduce la menirea neamului întreg, două suflete mari, Anastasie Panu și Vasile Sturza două inimi generoase și neinteresate, care să jertfească personalitatea lor binelui obștesc.

Evoluția viitoare a poporului român aduse pe acești doi bărbați în fruntea Moldovei care era menită a înmulți puterile poporului român prin unirea întemeiată pe jertfa Moldovei.

Dar tocmai această luptă încordată și periculoasă contra neîndreptățitului amestec al Turcilor în daraverile Moldovei, detrase luarea aminte a căimăcâmiei dela privigherea pe care ar fi trebuit să o aibă asupra operațiilor electorale, și așa se făcu ca în adunarea Moldovei să pătrundă mai mulți partizani ai candidaturilor personale, de cât s'ar fi convenit după numărul

²⁵⁶ Adresa, *ibidem*, p. 1339.

lor. Din 64 deputați aleși 21 erau partizani ai lui Mihai Sturza fostul domn al Moldovei, 13 ai lui Grigore Sturza fiul său, iar restul de 30 membri ai partidei naționale. Alegerea domnitorului trebuia să înceapă în Moldova și anume în ziua de 5/17 Ianuarie 1859 atinse tărâmul personal, era peste puțină a nu se

Vasile Sturdza
Caimacamul Moldovei 1858—1859.

naște desbinări, unii din deputați având în vedere pe o personalitate, alții pe alta.

Alexandru Beldiman fu trimis chiar în noaptea aceia la Mihail Kogălniceanu spre a subsemna și el procesul-verbal. Trezindu-l din somn, Beldiman îi prezentă hârtia, ținând ascuns cu mâna numele alesului. Kogălniceanu întrebă cine este : Mihai

Sturza? Nu, răspuse Beldiman; Grigore Sturza? iar nu. Atunci dă-mi să iscălesc zise Kogălniceanu. Când văzu că e Cuza, izbucni într'un vesel hohot de râs.

Alegerea domnului în Muntenia fusese amânată de partidul național până să se afle rezultatul celei din Moldova, de oarece partidul național din Muntenia era hotărât a alege pe aceeași persoană ca domn și în această țară. Intr'adevăr convenția de Paris deși dispusese ca să fie două guverne sub doi domni separați; nu prevăzuse cazul când alegerea ambilor domni ar cădea asupra uneia și aceleiași persoane. Când partidul național din Muntenia află despre alegerea lui Cuza, el trimite o deputație către adunarea moldovenească, care să felicite pentru fericita ei izbândă, și de îndată se luară măsuri în București pentru asigurarea alegerilor domnului Moldovei. Adunarea de aicea aleasă sub influența caimacamilor era favorabilă lui Grigore Bibescu, fostul principe. În ziua de 23 Ianuar când cu verificarea titlurilor, poporul din București după îndemnul partidului național, se adună în mare număr în dealul mitropoliei. A doua zi când trebuia să se aleagă domnul, guvernul luă măsura de a încunjura camera cu un corp de armată care avea ordin să tragă asupra mulțimei la caz de a vroi să pătrundă cu deasila în localul deputaților. Capii partidului național însă se înțeleșese cu colonelul Vlădoianu, ca să nu execute atare ordin, și când poporul se îngămădi la intrarea mitropoliei, fu lăsat de gardă ca să treacă neîmpiedecat. Măcelarii ce erau în mare număr începură în chip însămnător a-și ascuți cuțitele cu mare vuet. Deputații speriați de presiunea poporană, cu toate că erau hotărâți să-și dea glasurile lui Bibescu, votară cu toții, de teamă, pe Cuza. Astfel domnul Moldovei încinse și sceptra Munteniei. Unirea era efectuată, căci oricâte greutate mai erau de învins pentru a câștiga învoirea Europei, la un act făcut inviderat contra voinței ei, totuși nu este mai puțin adevărat că de îndată îndoita alegere a lui Cuza, datează existența României de astăzi și se sfârșește istoria despărțită a țărilor române.

Alegerea din Moldova. — În ziua de 28 Decembrie 1858 se întrunește adunarea națională a Moldovei. Cea dintâi desbatere ce se deschide în ziua de 31 Decembrie, fu recunoașterea alegerii principelui Grigore Sturza ca deputat îngreuiată prin împrejurarea că el slujise în oștirea turcească cu gradul de general de divizie și sub numele de Muhlis-pașa. Sturza susținea că-și dăduse dimisia din acea slujbă, pe care nu o primise de cât spre a lupta contra Rusiei și deci în interesul țării sale. Dintre deputații naționali, alegerea lui Grigore Sturza este sprijinită de Panu, Kogălniceanu și Cuza. Acest din urmă arată, că nu ar exista nici o lege în Moldova, care să răpească drepturile politice acelor ce ar fi slujit în oștiri străine, și sfârșește cuvântarea

lui spunând, că „socot în sfârșit că trebuie să punem patimile de o parte și să deschidem era constituției prin dreptate și frăție”. Nu știa Cuza, când rostia aceste cuvinte, că în curând era să fie protivnicul principeului Grigore Sturza la scaunul domniei I.²⁵⁷

Ca o bombă neașteptată fu atribuit acest rol Colonelului Alexandru Cuza, în noaptea de 3 Ianuarie 1859. Anume partidul național, lucrând cu mult foc și multă lepădare de sine pentru izbânda ideilor sale, își făcuse un titlu de glorie de a nu-și fi oprit părerile asupra nici unui candidat de domn cum am amintit-o și mai sus. El respingea cu indignare învinuirea ce i se aducea, că ar cloci o candidatură ascunsă, și se lăuda că „urma va dovedi, că partidul național nu avea altă candidatură decât cea a unei adunări obștești libere și neatârdate”²⁵⁸. Când adunarea se întruni anume spre a alege pe domn, partidul național trebuia să se coboare pe pământ, din regiunile ideale în care plutea; să se gândească că, dacă nu era să iasă din urmă nici Mihai nici Grigore Sturza, era de nevoie ca cineva să le stee împotriva și acel cine-va căta să fie un om în carne și oase, și nu numai o sinteză de fericite principii; trebuia să găsească între dânșii pe acel „om nou pentru legile nou” pe care Kogălniceanu îl ceruse, spre schimbarea feței țărilor române.²⁵⁹ De îndată însă ce întrebarea se puse pe tărâmul personal, se iviră deosebiri în păreri: unii din deputații naționaliști erau pentru o persoană alții pentru alta. Incepu să se vorbească de candidaturile lui Constantin Negri, Petrache Mavrogheni, Anastasie Panu, Lascăr Catargiu, Lascăr Rossetti, Vasile Alecsandri,²⁶⁰ acest din urmă sprijinit de așa numita „banda neagră”, în fruntea căreia era Docan. Pericolul pentru partida națională consta mai întâi în alianța putincioasă între Mihăileni (partizanii lui Mihai Sturza) și Grigoreni (acei ai fiului său Grigore), unire ce ar fi alcătuit majoritatea. Desbinarea între tată și fiu era însă așa de mare, că asemenea temere putea fi privită ca înlăturată. Mai greu era de a se ajunge la o înțelegere asupra candidatului partidei naționale și, dacă lucrul nu se făcea, dacă ceaștă partidă se îmbucăția și ea în mai multe frânturi, apoi nu de la întâiul scrutin, unde trebuia majoritatea absolută, de si-

²⁵⁷ Adunarea electivă a Moldovei, Proces-verbal No. 11. Ședința din 31 Decembrie 1858, *Monitorul Oficial al Moldovei*, din 15 Ianuarie 1859. — Un fel de povestire a viitoareii poziții a lui Cuza se vede în o scrisoare din Viena, din 27 Martie 1857 adresată lui de unul *Carro* și care îi dă titlul de „*Mon Prince*”. *Documente privitoare la renașterea României* IV, p. 278.

²⁵⁸ Răspuns la Grigorieni, *Steaua Dunărei*, 21 Noembrie 1858.

²⁵⁹ Cuvântare rostită de Cogălniceanu în ședința adunării din 5 Ianuarie 1859. *Monitorul oficial al Moldovei*, 28 Ianuarie, supl. — vorbă repetată de Gr. Serurie la primirea lui Cuza în București. *Românul*, 29 Ianuarie, 1859, supliment.

²⁶⁰ *Acte și documente, privitoare la Renașterea României*, VIII, p. 299.

gur însă că la cel de al doilea, era să izbutească, cu majoritatea relativă, tot fostul principe al Moldovei Mihai Sturza.²⁶¹ Pricina desbinării partidului național stătea mai ales în chestia rurală, în care Constantin Negri și Lascar Catargiu, ambii cu cei mai mulți sorti de izbândă, înfățoșeau părerile externe, unul în favoarea țăranilor, celălalt în acea a proprietarilor²⁶².

Neînțelegerile ținură până cu două zile înaintea alegerii care trebuia să se facă la 5 Ianuarie 1859. Ingrijirea și teama creșteau cu cât se apropia terminul fatal. În seara de 3 Ianuarie deputații naționali veniră mai toți, în număr de 30, la Costache Rolla care ședea în localul cabinetului de Istorie naturală, lângă sala numită pe atunci în prescurtare *Elefant*, după scheletul unui mare animal de acest soi ce cuprindea în colecțiile lui. Aici, după ce se desbătu până la 11 ore, fără nici un rezultat adunarea era să se spargă, când Lascar Rossetti încuie ușa și spune că nu vor eși de acolo, până nu se vor înțelege asupra unui candidat²⁶³. Reluându-se desbaterile, Pisoschi propuse să se aleagă colonelul Alexandru Cuza. Ca o scântee electrică străbătu acest nume prin gândurile tuturor, neîntâlnind nicăderea împotrivirea, de care se lovise celelalte. Trecutul lui Cuza era cunoscut și-l puneă într'o priincioasă lumină; planurile sale de viitor nu se știau care sunt; apoi el fiind o personalitate mai puțin marcantă, toți nădăjduiau că-l vor putea conduce după dorințele lor; în sfârșit legăturile sale de familie cu mai mulți din partizanii bandei negre, îi dădeau un sprijin în acest grup destul de puternic. Într'un cuvânt, toate împrejurările se întâlneau pentru a face ca să fie primit. Se subsemnă îndată un proces verbal, prin care cei 31 de membri ai partidului național (către care se alipi mai târziu și Alexandru Mavro-

²⁶¹ Din 64 de deputați, vr'o 31 erau ai partidului național; se socoteau apoi vr'o 20 ai lui M. Sturza și vr'o 13 ai lui Grigore.

²⁶² Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 10; „un deputat dl. L. Catargiu zice că nu va da votul său pentru acela care, dacă s'ar face domn, iar lua moșiile și le-ar da la țărani. Nici eu, strigă Kogălniceanu, nu voi da votul meu d-lui Catargiu care, dacă ar fi domn, m'ar trimite peste graniță, pe mine care sunt pentru împroprietărirea țăranilor”.

²⁶³ În ediția I-a a acestei istorii, am spus că Pisoschi se aruncase la ușa, cu un pistol în mână, amenințând a se ucide, în cazul când cineva ar mai fi părăsit sala. Defunctul Dimitrie Rosetti, cumnatul lui Cuza, mi-a spus însă că era în o oada, alături de acea în care erau adunați deputații și că deschidea din când în când ușa, spre a vedea ce se face. Dimitrie Rosetti ne-a afirmat că Lascar Rosetti a fost acel ce a încuiat ușa. Se dau însă și alte versiuni asupra numelor deosebitelor personajii. ce jucară un rol în această ședință, deosebiri cari nu ating fondul împrejurărilor. Indrept și cele ce am spus, că Kogălniceanu eși furios din adunare. El nu era față la ședință, după cum arată singur în cuvântarea rostită cu prilejul desbaterei asupra răspunsului la mesaj din 1863. Șed. din 9 Februarie 1863 *Monitorul Oficial* No. 56, 1863: „Iată cum s'a ales d. colonel Alex. Cuza, primit de noi toți, chiar de acei ce nu au fost la alegerea pregătitoare, bunăoară eu care atunci dormiam în patul meu”.

cordat ca al 32-lea) se legau a sprijini în adunare alegerea colonelului Alexandru Cuza ca domn al Moldovei ²⁶⁴.

După hotărârea luată la *Elefant* în noaptea de 3 — 4 Ianuarie, se înțeleg cam greu cele ce se petrecură a doua zi, în 4 Ianuarie, în ședința adunării electivă. Anume, în acea ședință se desbătu întrebarea dacă principele Grigore Sturza ce fusese primit între deputați, putea să fie înscris între candidații la domnie. Manolache Costache Epureanu, deputat naționalist, rostește cam verde motivele pentru care el credea, că principele Sturza nu ar putea să figureze în lista celor cu dreptul de a fi ales: întâiu „pentru că această candidatură este anti-constituțională, căci prințul Grigore Sturza nu are zece ani de slujbă, nici a fost reprezentantul țării trimis de vre un ținut; și al doilea pentru că această candidatură este anti-națională, căci nu aș vrea să avem, în lista candidaților, un om care să fie și în aceea a pașilor turcești.” Ne-am aștepta după hotărârea luată în noaptea de mai înainte de partidul național, că toți acei 32 de deputați ce subscriseseră procesul-verbal dela *Elefant*, prin care se îndatorau a „sprijini prin vot pe față pe colonelul Cuza”, să combată candidatura principelui Grigore Sturza, ce era acuma protivnicul candidatului naționalist. În contra acestei așteptări, găsim pe unul din cei mai de frunte bărbați ai partidului naționalist, Anastasie Panu, care și el subsemnase în procesul verbal, conjurând pe adunare „să fie dreaptă și să înscrie pe prințul Sturza în lista candidaților la domnie, spre a dovedi că ea nu lucrează în spirit de partid ci numai în acel al dreptății și înțelepciunii și al demnității unei adunări naționale”. Întru cât celelalte căpetenii naționaliste, pe lângă Manolache Costache, ca Vasile Alecsandri, Lascar Catargiu și Mihai Kogălniceanu combate această candidatură ²⁶⁵, nu ne rămâne pentru a putea explica purtarea cam neînțeleasă a lui Panu decât două ipoteze referitoare la personalitatea lui. Sau el ducea, mai departe de cum cerea înțelepciunea cea mai elementară, acel spirit cavaleresc, împărțit și de alți naționaliști față cu principele Sturza, când cu validarea alegerii lui de deputat; sau că temându-se de a se pune rău poate cu viitorul domn, (în cazul unei împăcări finale între tată și fiu), vroia să-i câștige de mai înainte favoarea ²⁶⁶.

²⁶⁴ Procesul-Verbal din 3 Ianuarie, încheiat după 12 oare noaptea, publicat de Alexandru Papadopol-Calimach în *Convorbiri Literare* XV, 1883, p. 234. Kogălniceanu iscăli acasă la el, unde i se duse hârtia.

²⁶⁵ Procesul-verbal din 4 Ianuarie, *Monit. of. al Mold.*, 25 Ianuarie. 1859. Kogălniceanu se rostise contra candidaturii lui Gr. Sturza, atunci când îi sprijinise validarea alegerii, apăsând cu dinadinsul asupra faptului că „sprijine înscrierea, însă numai ca deputat”. Proces-verbal din 31 Dec. *Ibid.*, 16 Ian. 1859.

²⁶⁶ O a treia ipoteză, că naționaliștii să fi voit a avea pe Grigore Sturza de candidat, pentru a combate prin el pe tatăl său, nu poate avea loc, din pricină că atunci ar fi trebuit ca toți naționaliștii să-l primească.

La vot, principele Sturza avu pentru înscriere 19 voturi, contra 35. Se vede că, pe lângă cei 13 partizani ai lui Grigore Sturza, votase, în afară de Panu, și alți câți-va naționaliști, ce se luase după căpetenia lor. În orice caz și oricăror împrejurări ar fi datorită această șovăire, ea ne arată că închegarea partidelor pe baze de idei sau de interese era încă șubredă. Vom avea prilejul de a constata mai adeseori o asemenea nestatornicie în viața politică a acelor timpuri.

În ziua de 5 Ianuarie, când fu să se pășească la alegerea domnului, Grigorienii văzând că, după votul dat asupra înscrierii, că sunt în o sdrobotă minoritate, se hotărăsc a da glasurile colonelului Cuza. Atunci și Mihăilenii, spre a nu-și înstrăina simpatiile noului domn, al cărui alegere era acum asigurată prin unirea Gregorienilor cu naționaliștii, votează și ei tot pe colonelul Cuza, încât el întrunește unanimitatea de 48 de glasuri ale celor de față, afară de al său, de oarece după regulament era dator să se abțină, în însușirea lui de candidat.

După alegerea, președintele proclamă votul în uralele și aplausele deputaților și ale tribunelor. Noul domn făcu următorul jurământ înaintea adunării: „Jur în numele prea sfintei Treimi și în fața țării mele, că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesul Patriei, că voi fi credincios constituției în textul și în spiritul ei, că în toată domnia mea voi privilegia la respectarea legilor pentru toți și în toate, uitând toată prigonirea și toată ura, iubind de o potrivă pe cel ce m'a iubit și pe cel ce m'a urât, neavând dinaintea ochilor mei decât, binele și fericirea nației române. Așa Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie întru ajutor”.

După săvârșirea jurământului, Kogălniceanu ținu domnului următoarea cuvântare :

„După una sută cinci zeci și patru de ani de dureri, de umiliri și de degradație națională, Moldova a reintrat în vechiul ei drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pre domn.

Prin înălțarea ta pe tronul lui Ștefan cel Mare, s'a înălțat însăși naționalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia ta; a voit să-i răsplătească sângele strămoșilor tăi, vărsat pentru libertățile publice. Alegându-te pe tine domn în țara noastră, am voit să arătăm lumii ceea ce toată țara dorește : la legi noi om nou.

O doamne ! Mare și frumosă îți este misia. Constituția din 7 August ne însemnează o epocă nouă, și Măria Ta ești chemat să o deschizi ! Fii dar omul epocii ; fă ca legea să înlocuiască arbitrarul ; fă ca legea să fie tare, iar tu Măria Ta ca domn, fii bun, fii blând ; fii buna mai ales cu aceia pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că dacă cinci zeci de deputați te-au ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni!

Fă dar că domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate; împacă patimile și urile dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție.

Fii simplu, Măria ta, fii bun, fii domn cetățean; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr, și închisă la minciună și la lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăiești dar mulți ani, ca și dânsul; să domnești ca și dânsul, și fă o Doamne! ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituțiilor noastre, prin simțimintele tale patriotice să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizanț că: România nu are alt ocrotitor decât pe Dumnezeu și sabia sa. Să trăiești Măria ta".²⁶⁷

O lume nesfârșită aștepta înaintea palatului administrativ din Iași, în timp ce în lăuntru lui se făuria, mai mult de puterile istorice de cât de voințele omenești, soarta viitoare a poporului român și anume nu numai al celui din Moldova ci al întregului neam în toată rotunzimea lui. Cum lumea stătea nerăbdătoare după rezultat, de odată un porumbel alb se puse pe frontonul din mijloc al palatului. Din când în când își lua zborul, se rotia deasupra mulțimei; apoi bătând din aripi se așeza din nou de unde zburase²⁶⁸. Venise porumbelul, să aducă Românilor știrea că se apropiase de limanul mântuirii, după cum altă dată tot un porumbel vestise lumei, scăpată de potop în corabia lui Noe, apropierea uscatului.

Și într'adevăr că poporul în deobște, adecă tocmai clasele până acum înlăturate dela orice drepturi, dela orice împărțășire la conducerea statului, avea motiv să vadă în acel fapt întâmplător o prevestire plină de farmec; căci el spera mult, și cel ce sperează mult se așteaptă la realizarea speranțelor sale. „Destul se tăvălise poporul românesc întreg, mai bine de două secole, în ipocrizie și în lașitate; sărutase tălpile tuturor străinilor ce avuse până și numai o zi puterea în mână; destul văzuse el prin ochii unui străin, auzise prin urechile lui, vorbise cu limba lui; huiduise, calomniase și izgonise pe tot acel ce rostise cuvântul de libertate; doi secolii întregi nu mai avuse acest popor nici demnitate, nici autonomie, nici școli, nici armie, nici literatură, nici industrie, nici comerț, nici proprietate, nici domiciliu chiar care să fie al lui; două secole de când funcțiile erau numai

²⁶⁷ Jurământul lui Cuza și cuvântarea lui Kogălniceanu în procesul-verbal al șed. din 5 Ian. *Monit. of. al Mold.*, 28 Ian. 1859 suplement.

²⁶⁸ După spusele lui Costin Brăescu din Roman, adevărate și de alții contemporani, precum de Simion Dima din Iași.

chiverniseli, domnia o arenduire; de când nu mai era o nație, ci o moșie; nu cetățeni ci slugile cutărui sau cutărui individ”²⁶⁹.

Cum să nu se bucure poporul, când vedea în Alexandru Cuza, vestitorul unei noi ere „de demnitate națională, de libertate, de egalitate, de ridicarea claselor împilate”. Domnul era organul Convenției „ce introducea, pentru prima oară, în viața Moldovei marele principiu ale Statelor moderne”²⁷⁰.

Apoi domnitorul mai înfățișa realizarea unei alte mari idei care depășea Convenția, ideea unirii, manifestare intelectuală a puternicului instinct de păstrare a neamului. Alexandru Cuza era cunoscut ca înfocat unionist.

De aceia nu ne vom mira de izbucnirea unei înflăcărări adevărate, la răspândirea vestei alegerii lui Cuza; nu ne vom mira de manifestările sincere de bucurie ce le arătară nu numai corpului constituite ale Statului; dar și poporul din toate unghiurile țării, precum și pe de altă parte iarăși vom înțelege pentru ce alegerea lui Cuza era rău văzută de acele elemente din populația țării care se folosise de starea trecută a lucrurilor, bună oară de grecii din Galați.²⁷¹

Bucuria însă trecu peste hotarele Moldovei, răpândindu-se în sufletul întreg al poporului român, și al acel din Muntenia. Izbânda Moldovei, de a avea un domn după chipul și asemănarea noii stări de lucruri, făcu și pe Munteni să verse lacrimi de bucurie pentru norocul fraților lor, în care ei vedeau poate vestea premergătoare a propriului lor noroc.²⁷²

De odată, în mijlocul acestei bucurii, în care țara fierbea dela un capăt la altul, cade ca un trăsnet vestea unui complot, urzit de străini, complot ce trebuia să izbucnească la Focșani și să proclame de domnitor pe principele Grigore Sturza. Făptașii căutau să răscoale și satele, făgăduind țărănilor să le împartă fără, despăgubire, pământurile boierilor. Nu s'a putut afla adevărul asupra acestui complot, și principele Sturza protestează cu indignare contra faptului că acest complot i se punea în seamă prin o scrisoare trimisă foaei *Steaua Dunărei*²⁷³.

Astfel se săvârșise alegerea lui Alexandru Ioan I în Moldova. Consulul Francez Place face următoarele reflexii asupra alegerii din 5 Ianuarie: „Pentru întâia oară în Moldova, o alegere s'a făcut fără să se cheltuiască un galben. Nu au lipsit cu toate acestea încercările, și sunt mai în stare decât oricine a afirmă, că principele Mihai Sturza nu s'a dat îndărăt a oferi mai multe milioane, pentru a cumpăra glasuri. Pretutindenea

²⁶⁹ C. A. Rosetti în *Românul*, reprodus de *Steaua Dunărei*, 20 Ian. 1859.

²⁷⁰ *St. Dun.*, 12 Ian. 1859.

²⁷¹ *St. Dun.*, 15 Ian. 1859.

²⁷² *St. Dun.*, 13 Ian. 1859.

²⁷³ *St. Dun.*, 16 Ian. 1859. Dosarul cuprinzător al cercetărilor privitoare la acest complot se află în arhiva Ministerului justiției, sub No. 387 din 1859.

a fost respins. Acest fapt trebuia atribuit bunelor efecte, produse în această țară, prin ultimul divan ad-hoc și mai ales prin luptele ce i-au mers înainte. Cumpăna morală s'a ridicat prea repede aici. S'a înțeles în sfârșit, că sunt principii care trebuiau să izbutescă, și nu s'a dat îndărăt dela jertfe pentru a se ajunge acest scop. Alegerea colonelului Cuza este izbânda deplină a ideilor înaintate și liberale, și vechiul sistem de corupție și-a trăit traiul".

Domnul însărcină îndată o deputăție, compusă din Costache Negri, N. Catargiu și colonelul Mavrichi, să meargă la Poartă, spre a notifica Sultanului suirea lui în scaunul Moldovei.²⁷⁴

Alegerea lui Alexandru Cuza în Țara Românească. — În acest răstimp, în București, adunarea încă nu se constituise, și Muntenia era frământată de luptele dela alegere, între caimacami și partida națională care se silea din răsputeri să combată măsurile luate de guvern, pentru a întoarce alegerile în apele sale. Ofișul Căimăcămiei muntene convocase alegătorii pentru zilele de 8/12 Ianuarie, iar întrunirea adunării o fixase pentru ziua de 20 Ianuarie,²⁷⁵. De aici se vede cât de neexactă este părerea, susținută de unii, că adunarea din București amânase înadins deschiderea ei dela 5 Ianuarie, când ar fi trebuit să se întrunească odată cu acea din Iași, și că această amânare s'ar fi făcut spre a se cunoaște întâi alegerea din Moldova. O asemenea măsură, dacă ar fi avut ființă, ar presupune o înțelegere a partidului național din Muntenia cu acel din Moldova, înțelegere ce vom vedea că nu avusese loc. Apoi, chiar dacă o astfel de înțelegere s'ar fi stabilit, cum ar fi putut ea înrîuri asupra căimăcămiei Țării Românești, partizană declarată a candidaturilor foștilor domni ai acelei țări²⁷⁶.

Că nu există o înțelegere de mai înainte între partidele naționale din ambele țări se adeverește din următoarele: Cuza, în manifestul său către țară, din ziua chiar a alegerii lui în Moldova, 5 Ianuarie, spune între altele: „*Îndată după alegerea fratelui nostru, domnul din Valahia, vom pași la înființarea comi-*

²⁷⁴ Victor Place c. comitele Walewsky, 18 Ian. 1859. *Acte și documente*, IX, p. 276. *Patria*, 15 Ian. 1859.

²⁷⁵ Ofișul din 23 Decembrie 1858, reprodus între alte gazete și de *Steauna Dunării*, 5 Ian. 1859. Asupra frământărilor privitoare la alegeri, vezi o serie de documente în *Acte și documente privitoare la istoria Renașterii României*, IX, p. 1 și urm.

²⁷⁶ Această părere este dată și de Bamberger, *Geschichte der orientalischen Angelegenheit*, Berlin 1882 p. 383. Aiurea (p. 386), el susține, cu tot atât de puțin temei, că Turcii ar fi avut scopul de a grăbi alegerea din Muntenia, unde erau siguri de a avea un om pe placul lor, spre a putea apăsa asupra Moldovei.

siei centrale”²⁷⁷. Prin urmare Cuza nu știea, și nici gândia că va fi ales și în țara aceea, și dacă am presupune că el știea, dar se prefăcea a nu cunoaște lucrul, avem o dovadă mai încheitoare din Muntenia, o corespondență din București, din 23 Ianuarie, din care se vede că chiar în acea zi, preziua alegerii din Muntenia (care se făcu în 24), nici nu se pomenea încă numele lui Cuza acolo. Această scrisoare spune anume, „că rezultatul alegerilor va fi că numărul cel mai mare de glasuri l’ar avea prințul Bibescu, pe când Știrbei ar avea numai vreo 7; că partida națională care ar avea mai puține glasuri decât Bibescu, ar putea izbuti numai în cazul când s’ar uni cu partida lui Știrbei. Numărul de care dispune fiecare partid, adaogă scrisoarea, nu se poate bine hotărâ, din pricină că mai mulți ar înota în două ape. Ocârmuirea a fost îngrijită și de mișcarea țăranilor care se interesează foarte mult de alegerea domnului. Adunarea e împărțită în două tabere care să combat cu înverșunare, dela invalidarea alegerilor, ca pătate de fraudă”²⁷⁸. Tot așa de puțin se gândeau consulii puterilor streine la alegerea domnitorului Moldovei. *Oesterreichische Zeitung* spune că „alegerea lui Alexandru Ioan I în București a făcut cu atât mai mult înțipărire, cu cât în ajun încă toți consuliile telegrafiasse, că este aproape sigur, că adunarea va alege pe prințul Bibescu”²⁷⁹.

Păreră primită de partidul naționalist din Moldova, de a nu se hotărâ asupra unui candidat de domnie, se reproduse și în țara românească. Și aici se îngrijise partidul național numai de a avea o cameră bine alcătuită, crezând că patriotismul deputaților se va opri într’un glas asupra celui mai vrednic de a îmbrăca mantia domnească. C. A. Rosetti susține că „chestia cea mare nu este cine va fi domnul, ci mai întâi cine sunt deputații, întrucât adevărații stâlpi ai țării sunt deputații și nu domnul”²⁸⁰. V. Boerescu adaogă că „nu avem nici un candidat de domnie; candidatul nostru va fi acel al națiunei; voim un domn al poporului care să fie adevărat principe constituțional”²⁸¹. Astfel cugetau partizanii candidaturilor personale. În o broșură care face apologia principelui Grigore Șturza, Francezul Vaillant spune că „nația trebuie înainte de toate să se gândească la alegerea domnului”²⁸².

²⁷⁷ *Monit. of. al Mold.*, 8 Febr. 1859. Tot așa afirmă și Dim. Rosetti că era față, când Cuza primi telegrama că fusese ales și în București, și rămase câtva timp în nedumerire, până când chemând pe Kogălniceanu, Epureanu, V. Șturza și pe alții, se sfătui cu ei și apoi răspunse că primește domnia și în Muntenia.

²⁷⁸ *Steaua Dunărei*, 29 Ian. 1859.

²⁷⁹ Reprodusă de *Românul*, 10 Febr. 1859.

²⁸⁰ *Românul*, 20 Ian. 1859.

²⁸¹ *Naționalul*, 15 și 22 Ian. 1859.

²⁸² *Glasul poporului glasul lui D-zeu*, Ianuarie 1858, p. 19.

Cu toate aceste ideea de a se alege domnitorul Moldovei și în Muntenia răsărise în mintea oamenilor timpului, căutând să realizeze, pe această cale, unirea ce era cu neputință de făcut cu un principe strein. Așa principele Grigore Sturza, în răspunsul ce-l face în *14 Ianuarie*, deci cu 10 zile înaintea alegerii din București, către *Steaua Dunărei*, spre a se apăra de punerea complotului pe seama lui, spune „După alegerea domnului, mergând să-l felicitiez, am dat dovadă de abnegație, făcându-i tot aceeași propunere și încredințându-l că m'ași simți fericit, să contribui cu ori ce sacrificiu la această faptă națională, fiind gata a da tot concursul meu domnitorului, spre a fi ales și în Valahia”²⁸³. Apoi C. A. Rosetti arată, câtva timp după alegere, că „încă am putea adăugi, cel puțin pentru noi cei de aici, că toți am avut un mandat mai mult sau mai puțin exprimat, nu numai de a alege un prinț român, ci încă și pe care dintre Români să alegem, pentru unii arătat chiar anume, pentru ceilalți în termeni mai generali, să nu fie nici unul din cei ce au domnit, ei sau părinții lor”²⁸⁴. Mai adăugăm că un memoriu adresat de sublima Poartă puterilor arată, că „Dumitru Golescu, un agitator din 1848, a venit în Iași ca să se înțeleagă cu comisia interimară. Scopul era de a se alege acelaș domn în ambele principate. Dacă alegerile moldovene s'ar face înaintea celor din Valahia, aceasta trebuia să aleagă pe alesul Moldovei și vice-versa”²⁸⁵. În sfârșit Bolintineanu ne spune că „deputații trimiși de domn, spre a notifica sultanului suirea lui în scaunul Moldovei, avuse și misiunea de a trece prin București și a cerceta ideea, dacă este cu putință a veni la unirea țărilor surori, cel puțin prin alegerea domnului Moldovei ca domn și al Țării Românești”²⁸⁶.

Ideea alegerii lui Cuza și în Muntenia trebuia să fi fost hrănită de câte-va cugete; căci altfel, cum ar fi izbucnit ea în ziua de 24 Ianuarie?

Alegerea noului domnitor preocupa mintea poporului din Țara Românească mai mult de cum ar fi făcut-o simpla curiozitate. În zilele de 22 și mai ales de 23 Ianuarie, prețuia alegerii, o mulțime însemnată de oameni se grămădise în curtea adunării și chiar rupând cordonul de oștire adusă spre a apăra adunarea, pătrunsese în sala desbaterilor. Despre această „îmbulzire” a poporului vorbește un ordin al capului oștirii, B. Vlădoianu, către colonelul Macedonschi, în care ordin îi spune că „la trebuință să se împrăștie lumea cu orice preț”²⁸⁷.

²⁸³ Scrisoarea citată mai sus, nota 20.

²⁸⁴ *Românul*, 23 Iulie 1859.

²⁸⁵ *Steaua Dun.*, 17 Aprilie 1859.

²⁸⁶ Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 14.

²⁸⁷ Ordin din 23 Ian. No. 51 reprodus de *Curierul Principatelor-Unite*, 14 Mai 1859. Vezi și raportul lui Béclard, consul francez din București, în *Acte și documente privitoare la istoria Renașterii României*, IX p. 269.

Acest puhoi de oameni nu avea însă în ziua de 23 nici o țintă pozitivă; nu cerea să se aleagă nimene, de oarece nici partidul național nu-și fixase candidatul. Negativ era însă hotărât; nu vroia să se aleagă nici unul din foștii domni, nici din odraslele lor. Așa se explică însemnătoarele fluerături ce întâmpinară pe căimacami, cunoscuți partizani ai domnilor vechi, când părăsiră sala alegerii, după cetirea mesajului ²⁸⁸. Apoi și țărănimea din Muntenia se mișcase, și speriasse într'un rând foarte rău căimăcămia, prin vestea că mai multe mii de țărani erau să vină către adunare. Despre această mișcare a țăranilor vorbește scrisoarea din 23 Ianuarie din București, și arătările ei sunt întărite prin un act oficial al ocărmuirei care, după alegerea deputaților, oprește întrunirile „fiind că linștea publică ar fi amenințată prin răsculări și *adunări de săteni în capitală*” ²⁸⁹. Tot această țintă urmărește și proclamația din 21 Ianuarie a lui Băleanu, ministrul din lăuntru, care proclamație, după ce constată însemnătatea rolului ce are să-l aibă adunarea munteană, spune că „cea mai mică manifestare provenită din o exaltare exagerată ar zminti acest caracter, ar profana-o și ar face-o să devină simbolul celei mai cumplite rătăcirii” ²⁹⁰.

Ce împrejurare oare provocase o mișcare atât de adâncă în straturile mai de jos ale populației muntene? Mai întâi, cum am văzut-o din fluerăturile ce însoțise eșirea căimăcămilor din adunare, poporul doria o schimbare, de regim care i se și punea în perspectivă, prin convenția de Paris, și se gândea prea bine la adevărul rostit de Kogălniceanu, că la legi noi trebuie și oameni noi. Poporul deci se temea ca nu cumva să se aleagă iarăși vr'un fost domn al Țării Românești, și în această privire voința lui era lămurită și bine stabilită. Era încă și altă ceva: Mai venise la auzul poporului din București, cele ce se zvonise, cum am văzut în deosebite părți, despre puțința alegerii domnului Moldovei ca domn al Țării Românești, și în acest caz, domnul ambelor țări române era să stee la București care era să câștige mult din sporirea daraverilor. Această idee prea firească apăruse în mintea Românilor, odată cu ideea unirei și între altele,

²⁸⁸ Pe când scrisoarea din 23 Ian., din București, publicată în Iași, în *St. Dun.* pomenește despre aceste fluerături, *Românul* din 24 Ian. 1859, din București unde nu exista libertatea presei, spune numai că „la eșirea căimăcămilor se auzi un feliu de zgomot, un fel de demonstrare a opiniei publice”. Cf. și raportul lui *Béclard* p. 269. „Les căimacans sont acueillis par des huées et des sifflets.” I. Brătianu, în ședința din 23 Ian. rostește cuvintele: „pentru ce căimacamii trimit trupe și înconjură adunarea? Poate pentru că au fost primiți cu fluerături și huidueli?” *Ibid.*, p. 269.

²⁸⁹ *Monit. of. al Țării Rom.*, 23 Ian. 1859. Comp. scrisoarea citată în nota 25. *Béclard c. Walewsky*, 8 Febr. 1859. *Acte și documente*, IX, p. 260: „Un grand nombre de paysans accourrus des environs grossissaient les attroupements formés par la population des faubourgs”.

²⁹⁰ Reprodușă de *Anunțatorul român*, 22 Ian. 1859.

N. Istrati, în broșura scrisă de el contra unirei încă din anul 1856, adusesse ca argument de căpitanie faptul că prin unire urmând să se strămute capitala la București. „Iășii trebuiau să ajungă un al doilea Hârlău”²⁹¹. Sperața, alegerei lui Cuza era însă de tot nehotărâtă de oarece nu se propusese candidatura domnitorului moldovan al tronului Țării Românești, și de aceea era mai mult o dorință nelămurită a minței, de cât o hotărâre a voinței. Nu credem că, în îmbulzeala din 23 Ianuarie, poporul să fi rostit numele lui Cuza, căci după scrisoarea din 23 Ianuarie adresată Stelei Dunărei, se putea susține că lucrul nu se întâmplă, de oarece o împrejurare atât de însemnătoare nu ar fi putut fi trecută cu vederea de scriitorul acelei scrisori. Apoi o altă scrisoare din București, tot din 23 Ianuarie, adresată ziarului „Patria” din Iași, spune că : „țărani au să vie dela toate județele, să ceară dela adunare, să se aleagă Golescu ca domn ; că de nu va face aceasta, ei țărani au să ajungă robii ciocoilor”²⁹². Nici în această scrisoare nu se pomenește, nici prin un cuvânt de alegerea lui Cuza, ci numele ce era pus înainte de partida nouă era acel al lui Golescu.

În preziua alegerei însă, în sara de 23 Ianuarie, la o întrunire a partidului național ținută la hotelul Concordia, se pune pe tapet chestia „dacă nu ar fi bine, spre a se înlătura nenorocirea unui conflict între oștire și popor ce era aproape să se întâmple în ziua aceea, ca membrii partidei naționale să se retragă din adunare ; dar aceasta nu asigura pe deplin înlăturarea luptei fratricide : „Trebuia ca sau oamenii liberali să stee spectatori pasivi la reînțoarcerea trecutului, sau să se retragă onorabil în numele unui principiu, însă lăsând posibilitatea războiului civil”. Atunci principele Dimitrie Ghica rosti pentru prima oară ideea hrănită în ascuns în mintea celor mai mulți, ca să se facă unirea Principatelor, proclamând pe colonelul Cuza de domn și în Țara Românească”²⁹³. „Cetățenii Boerescu, Bozianu și alții săriră îndată și susținură cu ardoare ideea principelui. Convicțiunea se formă iute și consimțământul deveni unanim. Se hotărâ ținerea secretului până a doua zi dimineața, când trebuia să se înțeleagă asupra modului de a proceda, la facearea propunerii în adunare. La 8 ore deputații naționaliști se adunară din nou la Concordia și hotărâră să facă propunerea

²⁹¹ *Cvestia zilei*, Iași, 1856, după traducerea franceză publicată în *Acte și documente privitoare la istoria Renașterii României*, IV, Buc. 1889, p. 132 : „Que la capitale Jassy courrait le risque de devenir un second Harléou”.

²⁹² Reprodușă în *Acte și documente privitoare la Renașterea României*, VIII, p. 585.

²⁹³ După o scrisoare din 11 Mart. 1859, a generalului B. Vlădoianu, adresată lui Neculai Blaremburg, (vezi *Essai sur les institutions de la Roumanie* par N. Blaremburg Bucarest, 1886, p. 314), cel întâi care ar fi propus această idee fusese Cesar Bolliac care o comunicase lui Alexandru Ghica, fostul domn al Munteniei.

întâi în ședința secretă și, dacă ea nu ar trece naționaliștii să se retragă. Cu această hotărâre se duseră ei la adunare pe la 10 ore. Când Boerescu propuse, la câțiva deputați din majoritate, ședința secretă, unde trebuia să le desvălească mijlocul de împăciuire, în numele unui act de patriotism, cu toții primiră, fiindcă erau și ei în o grea situație. Intrați în camera secretă, Boerescu se sculă și propuse, într'o cuvântare plină de înfocare, unirea prin alegerea colonelului Cuza de domn și în țara Românească. Doctorul Asachi, unul din membrii dreptei, întrerupse pe orator, nu însă pentru al combate ci pentru a arăta că sunt și alte State care au un singur cap, deși două administrații deosebite, precum sunt Suedia și Norvegia. Această întrerupere dădu și mai mare înimimare lui Boerescu. Un entuziasm de nedescris cuprinse pe toți deputații din stânga și din dreapta; cei mai mulți începură a plânge. Mitropolitul ceru crucea și Evanghelia; dar până să i le aducă pronunță jurământul, plângând și el înaintea icoanei Sf. Treimi. Toți deputații strigară „jurăm” și subsemnară actul. Eșiți în ședința publică, votară cu toții pentru colonelul Cuza care fu ales cu unanimitatea glasurilor”²⁹⁴.

Psicologicește, acest entuziasm este explicabil prin predispunerea spiritelor a primi propunerea, în urma presiunii poporane ce apăsa asupra adunării în vederea alegerii domnului Moldovei, predispunere care dădu puțința unei izbucniri a instinctului de conservare a neamului ce-și făcea drum prin presiunile și interesele personale, pentru a apăra interesul comun. Era unul din rarele și scurtele momente, în care natura înnăbușa glasul individualităților, pentru a apăra existența speciei.

Presiune poporană care în ziua precedentă se făcuse numai cât în senz negativ, de a nu se alege vre un reprezentant al formațiilor trecutului, în ziua de 24 iea un caracter pozitiv, acel de a se alege domnul Moldovei. Secretul hotărât de partidul național în întrunirea dela Concordia din seara de 23, nu putuse fi ținut, și ideea de a propune alegerea domnului Moldovei se risipise ca fulgerul în poporul Bucureștean, în stare de supraexcitare în care se afla. În adevăr „toată noaptea aceea de 23 spre 24 Ianuarie se petrecu în un neastâmpăr, atât din partea poporului cât și din a guvernului. Toată oștirea de cavalerie și infanterie umbla în patrule pe poduri; dar tot odată

²⁹⁴ Relația asupra celor întâmplate, vezi în *Naționalul*, 3 Ianuarie 1860, Comp. *Ibidem* 25 Ianuarie 1859 și *Românul* 23 Iulie 1859. *Conservatorul progresist*, 15 Ianuarie 1860, spune, că Cuza fusese propus chiar în adunare în ziua de 23 Ianuarie; dar că a lui candidatură căzuse atunci și că a reușit a doua zi, 24, fiindcă partidul dreptei a primit-o. Aceasta ne pare puțin probabil; fiindcă nu ar fi îndrăsnit a o respinge, față cu ținuta amenințătoare a poporului din acea zi, când era cât pe ce să se verse sânge între oștire și popor. Vezi și expunerea amănunțită în raportul lui Béclard citat de mai multe ori.

bande de sute de oameni se încrucișau cu patrulele. Se zicea că în aceea seară, poporul să se fi înțeles cu oștirea, ca nici într'un caz sânge să nu se verse"²⁹⁵. Tot așa spune și scrisoarea din București din 23 Ianuarie către Patria, că „peste noapte tot poporul era în mișcare”²⁹⁶.

Când poporul se adună în ziua alegerii la Mitropolie, el veni cu gândul hotărât de a cere alegerea lui Cuza de domn al Munteniei. Aceasta se vede din mai multe izvoare. Așa Boliac spune în *Reforma* că poliția ar fi vrut să bată pe acei ce, la 24 Ianuarie 1859, strigau pe dealul Mitropoliei: „să trăiască Cuza”²⁹⁷; iar *Tribuna română* arată că „presiunea poporană a creiat pe domnul principatelor Unite”²⁹⁸. Bolintineanu spune de asemenea că „poporul capitalei Munteniei manifesta ideea în favoarea Unirii țărilor române prin alegerea domnitorului Moldovei”²⁹⁹. Valentinianu arată chiar că „se luase hotărârea de comitetul unionist, ca îndată ce conservatorii sau albi din cameră ar persista în alegerea lui Bibescu Vodă, poporul din curtea Mitropoliei, unit cu poporul din Filaret, să năvălească în cameră și să-l silească a proclama ales pe alesul Moldovei”³⁰⁰. Kogălniceanu adaugă că „în ziua de 24 Ianuarie 1859 pozițiunea deputaților amenințați de cuțite era în acea zi pentru acei ce nu vroiau să asculte de glasul națiunii”³⁰¹. În sfârșit raporul lui Béclard consul Francez din București, spune: „Strigătul să trăiască principele Cuza a fost adese ori repetat de mulțime care reținută până atunci în afară de zid, veni în curând să iee parte la aceasta manifestare improvizată”³⁰².

Dacă se explică însă, din motivul arătat, alegerea lui Alexandru Cuza în Muntenia, chiar de către acei ce aveau interes personal de a alege alt domn, se înțelege tot așa de ușor și izbucnirea bucurii partidului unionist din ambele țări române, când văzu în sfârșit realizat visul său atât de scump, visul unirii. Toate ziarele timpului: *Steaua Dunărei*, *Românul Naționalul*, salută această alegere ca cel mai mare eveniment politic din viața poporului român, și faptul că, domnul moldovan fusese ales în Muntenia, putea fi cu drept cuvânt privit, cum spune Golești în proclamația sa „ca cea mai mare dovadă dragoste și de încredere dată fraților noștri din Moldova”³⁰³.

²⁹⁵ Revista politică, a anului 1859, în *Revista Carpaților*, 1860, I, p. 74.

²⁹⁶ Vezi mai sus.

²⁹⁷ *Reforma* 24 Ianuarie 1859.

²⁹⁸ *Tribuna română*, 29 Noembrie 1859.

²⁹⁹ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 15.

³⁰⁰ *Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza-Vodă*, București, 1898,

p. 10.

³⁰¹ Ședința din 7 Februarie, 1864. *Monitorul Oficial*, 24 Februarie 1864 supliment.

³⁰² *Acte și documente*, IX, p. 276.

³⁰³ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, 26 Ianuarie 1859.

Motive raționale pe lângă înflăcărea patriotică, explică de altă parte bucuria unioniștilor moldoveni, când își văzură visul realizat. Kogălniceanu în cuvântarea de salutare, rostită din partea adunării moldovene în aceea a țării surori, dă pe față pricinile mai adânci care împingeau pe oamenii cugetători din Moldova a dori unirea cu țara Românească, cu toate jertfele ce această contopire era să coste pe cea dintâi : „Țara Românească este întreagă, Moldova este sfâșiată ; părțile ei cele mai frumoase au fost rupte ; Moldova dusă în hotarele ei, nu se poate apăra nici în contra năvălitorilor, nici chiar în contra înrăurilor streine ; Moldova trebuie să caute a se alipi către sora sa. De aceea în Moldova, unirea nu este chestie de entuziasm, ci de judecată, de logică”. Și într’adevăr mare putere trebuia să aibe logica asupra minții Moldovenilor de seamă de atunci, și mai ales a locuitorilor din Iași, când se știa că unirea va aduce strămutarea capitalei în București și deci căderea neapărată a centrului moldovenesc, după cum N. Istrate spusese încă din 1856. Kogălniceanu chiar, în cuvântarea lui din adunarea muntenească, nu uită să atingă această chestiune, de altfel atât de delicată. El ia aminte că nu poate să rămână Iașul capitala țărilor unite ; „căci capitala Moldovei e numai două ore departe de hotar, și prin urmare expusă a cădea într’o noapte în mâinile străinilor”. Dar nu era vorba numai de absorbirea capitalei, ci și de aceia a întregii țări în mai marele corp al țării surori. Tot Kogălniceanu adaogă că : „atunci când ați ales pe alesul Moldovei, d-voastră, n’ați luat numai pe domnul ei, ci ați luat toată Moldova. Intreaga Moldovă face parte de acum înainte din Țara Românească³⁰⁴. Această împrejurare explică apoi izbucnirea bucuriei în straturile poporului de jos din București, prin a cărei amenințări se îndeplinise alegerea, de oarece el se așteaptă la o sporire în daraverile lui, din faptul unirii.

Toate aceste părți din societatea românească se bucurau și aveau de ce să se bucure : parte siliți, parte din convingere, parte din interes. Dar pentru ce oare se arăta Iașul așa de voios mai voios de cât rămășița țării ? Căci cum ne spune un contemporan : „In Iași bucuria izbucni puternică și neoprită : se înălțură pentru un moment cu totul din conștiință perspectiva decăderii orașului ; entuziasmul era numai văzut, ne mai pomenit. Hora unirei se juca iarna, prin zăpadă, în fața otelului Petrea Bacalu (astăzi otelul Traian în piața Unirei). Din toate ținuturile Moldovei, din toate târgurile mari și mici veniau mii și mii de telegrame ; urările nu se mai curmau între deputații moldoveni și munteni. Mitropoliții, episcopii, vlădicii făceau rugă-

³⁰⁴ Ședința din 24 Februarie a adunării muntene. *Monitorul oficial al Țării Românești*, 4 Martie 1859.

ciuni ca să mulțumească lui Dumnezeu că dorințele lor, unirea Principatelor, erau să fie un fapt împlinit.³⁰⁵

Cum să se explice această bucurie, când era aproape de orice cugetare, că scaunul țării trebuind să fie strămutat în București, Iașul era să piardă poziția lui de până acuma, și deci toți locuitorii lui erau să fie loviți în ale lor interese? Acest curios fenomen psihologic se explică și el, dacă ne amintim de puterea sugestivă, pe care unele cuvinte neînțelese și nedefinite le pun în lucrare asupra minții noroadelor. Apoi imitațiunea oarbă și neconștientă venia în ajutorul ajurării momentane, produse de magicul cuvânt de *unire*. Vedea poporul pe cei mai de sus strigând, striga și el; îi vedea jucând, juca și el. De aici însă se explică și repede descântare ce-i lovi pe toți acei ce se prăpădise de dragul unirei, când văzură cum strămutarea capitalei la București venia să loviască în interesele lor. Dacă ar fi fost înflăcărea lor izvorâtă din adâncă convingere, ca la căpeteniile mișcării care suportară urmările unirei, fără a cărti, de sigur că tot poporul ar fi urmat tot astfel. Vom vedea însă că nu a fost așa.

Primirea domnului în București fu o serbare poporană, precum nu se mai văzuse, poate niciodată în țările române. Poște întregi înaintea de barieră, aștepta o mulțime nesfârșită de popor. Calea mogoșoaiei era înțesată de lumea ce se suise până pe acoperămintele caselor. Careta domnului era dusă în triumf, și strigătele de bucurie ale întregului popor, unite cu sunetele muzicii și cu acele ale clopotelor, umpleau văzduhul. Insemnat lucru era însă că aceste arătări nu erau nici comandate nici impuse; erau izbucnirea neoprită a simțimântului poporan, entuziasmul dus până la delir al unei mulțimi cuprinsă de încântare, pentru triumful drepte sale cauze. „După Te-deum, domnul intră în Cameră, unde trebui să jure. Mitropolitul îi prezintă Regulamentul Organic spre a jura, după formula cuprinsă în el. Se răspândi știrea (adevărată sau nu), că prințul depărtase binișor această carte, și zise că jurământul era înscris în inima lui și că-l va face pe de rost”³⁰⁶.

În afară de unire, bucuria mai cuprinsese inimile și din cauza persoanei alese. Cuza nu făcea parte din nici una din familiile acele din care Românii se deprinsese a vedea eșind pe domnitorii lor. Cuza era și el dintre boieri, însă din acei ce doreau sdrobirea boierimei și înlăturarea privilegiilor; era un om nou, și de lucrurile noi tot deauna se leagă speranțe și așteptări nedefinite, dar cu atât mai puternice și mai îmbolditoare, cu

³⁰⁵ V. A. Florescu, *Amintiri din viața lui Alexandru Cuza*. Arhiva din Iași XI, 1900, p. 260.

³⁰⁶ *Naționalul*, 12 Februarie 1859.

cât ele, proectându-se în necunoscut, pot pe aripile închipuirii să iee formele cele mai ademenitoare.

După convenția de Paris, țările române trebuiau să îmbrace o haină nepurtată până atunci; trebuia să se introducă în locul sistemului deosebiriilor de rang, acea al meritului; în locul privilegiului, egalitatea; în locul încâtușerei, liberatatea; în locul arbitrarului, dreptatea; și poporul care suferise până atunci toate relele unei stări apăsătoare se aștepta să răsuflă de acum înainte. Domnul ales în Moldova împărtășia tocmai aceste principii, după cum o dovedise începuturile lui înainte de domnie.

Poporul putea deci spera dela el o aplicare sinceră a noului regim. Domnul și spunea, în proclamația sa din 8 Fevruarie din București, că „toate stăruințele sale vor avea de țintă desvoltarea noilor instituții ce ni le-a recunoscut Europa, și adăvărata și temeinica punere în lucrare a reformelor ce sunt menite a introduce în societatea noastră marele principiu ale societății moderne”³⁰⁷.

Izbânda partidei naționale în ambele adunări o făcu să devină pentru moment, stăpâna situației și o puse în fruntea trebilor. În tot timpul cât ținu entuziasmul provocat prin îndoită alegere, oamenii partizei naționale sunt însărcinați cu toate manifestările de bucurie care, deși sub o formă oficială, îmbrăcau din această pricină, un caracter neprefăcut. În deputațiile mutuale ce-și trimit ambele adunări, spre a se felicita pentru mult fericitul eveniment, cuvântul îl duc: Kogălniceanu în București, pentru Moldova și C. A. Rosetti în Iași, pentru Țara Românească; lui Kogălniceanu îi răspunde în București Vasile Boerescu, iar în Iași lui Rosetti îi răspunde însuși domnul. Intrând pe mâinile lor aceste rostiri de bucurie, membrii partidei naționale depășesc chiar, în primul moment înflăcărare, marginile înțelepciunii, ceea ce dă loc la propuneri tot mai îndrăznețe. Așa bunăoară Kogălniceanu, în răspunsul la mesaj prin care domnitorul încunoștiința adunarea moldovenească despre alegerea sa de domn al Țării Românești, cere dela domnitor „convocarea la Focșani a camerilor din ambele țări”³⁰⁸, ceace nu înseamnă altceva, decât o a doua și mai fățișe călcare a convenției de Paris, după cel dintâi, alegerea unui domnitor comun. Lascar Catargiu, păstrându-și sângele rece, iea aminte că „comisia însărcinată cu răspunsul la mesaj ar fi depășit mandatul ce i se dăduse. Ea trebuia să pregătească numai un răspuns la mesaj, iar nu să propună întrunirea adunărilor la Focșani”. Kogălniceanu recunoaște această depășire, dar o scuizează prin aceea, că lucrase împins de patriotism. Cu toată în-

³⁰⁷ *Monit. of. al Țării Rom.*, 9 Febr. 1859.

³⁰⁸ Ședința din 28 Ianuarie *Monit. of. al Moldovei*, 7 Febr. 1859.

tâmpinarea lui Catargiu și cu toate că mai mulți deputați împărțeau felul său de a vedea, teama de a nu fi la înălțimea momentului, face să se voteze răspunsul în forma ce i-o dăduse Kogălniceanu. Și mai pe față se rosti această idee, în răspunsul către adunarea munteană, redactat tot de Kogălniceanu: „Să ne întâlnim la Focșani, zise el, unde punând mână în mână, să ne legăm atât de strâns în cât nici chiar soarta cea mai rea să nu ne poată despărți. La Focșani, la Focșani dar, și acolo împreună cu bine cuvântarea Dumnezeului părinților noștri, să serbăm marea sărbătoare a reînvierei României”³⁰⁹.

Domnitorul însă trebuia să fie foarte băgător de seamă și să nu ațâțe puterile ce erau îndestul de turburate de faptul îndoitei alegeri. Chiar atunci primise el o scrisoare de la Vasile Alecsandri, pe care-l trimise la Paris pentru a obține recunoașterea alegerii. Agentul domnitorului îi spunea, că „a fost bine primit de împăratul și de marii demnitari ai statului francez; că a fost întrebat asupra mai multor amănunțimi privitoare la îndoita alegere; asupra caracterului principiului; asupra țării-lor pe care e chemat a domni, și că toată lumea a fost foarte mulțumită de răspunsurile lui. Ați putea deci să nădăjduiți nu puțin pe sprijinul Franței care va apăra cu căldură faptul îndeplinit. Dar să ne înțelegem; numai de îndoita alegere e vorba; nu de acele fapte pe care unele spirite înaintate s'ar ademeni ale îndeplini la Focșani. Tot ce ar aduce noi complicațiuni la situația actuală orice act al nostru care ar fi în afară de clauzele stipulate, ne ar fi fatal și ar compromite grav interesele noastre, căci Franța nu ne ar putea apăra”³¹⁰.

Mințile orbite de perspectiva realizării visului iubit, bănuiau domnitorului reținerea, a cărei motive el nu le putea da în public. Consulul Place ne spune, că „a fost aclamat un principiu și nu un om și nu se poate aștepta ca oamenii ce au ales pe Cuza, fără ca el să fi făcut ceva spre a o merita, să-l lase să se oprească în niște margini care, în ochii lor, ar da aparența unei trădări. Șovăirile lui au produs un rău efect, și mulți sunt

³⁰⁹ *Monit. of. al Moldovei* citat. Adresa către adunarea munteană în *Mon. of. al Țării Românești*, 4 Martie 1859.

³¹⁰ Scrisoarea originală a lui V. Alecsandri către domnitor, din 25 Febr. 1859, din Paris (*Hârtiile Rosetti*). Tot așa scria și Negri către domnitor^{7/19} Febr. 1859 (*Idem.*): „Il serait opportun osons-nous (M. Catargi et moi) dire, de s'arrêter dans mon pays aux choses déjà faites, sans en faire de nouvelles et attendre la décision de la conférence”. Tot atunci, ^{7/19} Februarie, *Walewsky* telegrafiază lui Place: „Il est désirable que M. Couza procède avec une grande circonspection; qu'il ne prenne aucune mesure hâtive et que son attitude soit expectante. Toute autre conduite de sa part tendrait à entraver la réalisation des dispositions qui lui sont favorables. La conférence se réunira dans les premiers jours de Mars. On nous reproche de trop nous immiscer dans les affaires intérieures du pays. Je désire que vous évitiez avec soin de justifier ce reproche”. (*Acte și documente cit.*, IX, p. 289).

plecați a atribui aceste șovăiri, dorinței lui de ași asigura poziția lui personală. S'ar putea că prea multă prudență din partea lui să facă mai mult rău de cât o imprudență cugetată, căci ar putea da naștere la mișcări desordonate, produse de o purtare, în care spiritul de partid nu ar vedea decât un calcul. Poate să fie tot așa de primejdios a nu face nimic, pe cât și de a lucra". Cu toate că aceste bănuieli erau cunoscute domnului, el nu se lăsase a fi târât pe clina prăpăstioasă a pornirilor neprecugetate și se opuse la fapte pripite³¹¹.

Înțelesul alegerii îndoite. — Ce înțeles avuse alegerea lui Cuza de domn în ambele țări române? Divanurile ad-hoc rostise dorința unirei sub un principe strein dorință ce nu fusese primită de congresul de Paris. Tendința după unire era însă foarte rostită în ambele țări și se manifestă tocmai în îndoita alegere a lui Cuza, ce calca, dacă nu litera, desigur însă spiritul Convenției, dar îndruma cu îndrăzneală îndeplinirea dorințelor divanurilor ad-hoc, chiar în potriva hotărârii Europei. Alegerea lui Cuza de domnitor în ambele țări române trebuiau să bată calea pentru realizarea marelui principiu rostit de divanurile ad-hoc: unirea sub un principe strein.

Așa și fu privită alegerea lui Cuza de toți oamenii cu vază ai timpului, de corpurile constituite ale statului și de însuși domnul ales. El trebuia să fie numai o verigă care să lege trecutul de viitorul cel dorit: unirea desăvârșită sub un principe strein. Kogălniceanu, înainte încă de alegerea din Moldova, în ziua de 3 Ianuarie, făcuse următoarea propunere în adunarea acelei țări: „Cu toate că Convenția de Paris n'a încuviințat dorința divanurilor ad-hoc, adunare prin un vot foarte lămurit să arate Europei, că noi persistăm a voi unirea sub o dinastie străină. Afară de aceasta, noi avem să numim un domn și cu dânsul se va naște și comitetul central din Focșani. Să știe dinainte domnul și comitetul care sunt voințele acestei adunări; să nu uite domnul nici odată că, ales de deputații nației, pentru că totul nu era încă pregătit spre a face unirea, el trebuie să considere ca cea mai sacră a sa datorie a grăbi făptuirea acestei uniri, pentru că ziua cea mai frumoasă a domniei sale va fi aceea când se va coborî de pe tron, după ce va fi pus cea de pe urmă piatră la edificiu". Propunerea lui Kogălniceanu se votează de adunare în ziua de 5 Ianuarie, înainte de a precede la alegerea domnului. Mai mult încă, câteva zile după alegerea lui Alexandru Cuza de domn în Moldova, adunarea se răsgândește și voiește să voteze o propunere, ca să se procedă la unirea desăvârșită sub un principe strein; să se constituie în ambele țări câte un guvern provizor care ambele să se întrunească în Focșani, pentru

³¹¹ Depeșa lui Place c. Walewsky 20/8 Februarie 1859. Acte cit. p. 290.

a proclama unirea efectivă cu principele strein. Consulul Place însă întrebat asupra acestei noțiuni, deși nu avea nici o instrucție dela curtea lui, sfătuște pe deputați să nu o înfățișeze, sfat de care ei ascultă. Place arată în depeșa lui, că domnitorul îi arătase părerile lui de rău, că adunarea nu luase această inițiativă, și el îmi declară că este gata a se coborâ de pe tron, îndată ce țara ar vroi să facă unirea cu un principe strein. Știu, adaugă consulul, că puterea are multe farmece și că ar trebui să așteptăm ca să fi gustat din ale colonelul Cuza, spre a ști care-i vor fi atunci dispozițiile. Totuși el are caracterul destul de straniu și un fel de filosofie care poate face să se admită că se va ținea de cuvânt, la caz de întâmplare”.

Păreră rostită către consulul francez din Iași, domnitorul Moldovei o repetă, în scrisoarea din 14 Ianuarie, către împăratul Francezilor, unde spune între altele. că „știa bine că Maiestatea Sa, în înalta sa bunăvoință către noi, ar fi voit să facă mai mult; nu a atârnat de dânsul ca unirea desăvârșită a Moldovei cu Muntenia sub ocârmuirea unui principe străin să fi venit a asigura pentru totdeauna soarta acestor frumoase țări”³¹².

După alegerea lui Alexandru Ioan I și ca domn al Țării Românești, în mijlocirea adresată de el puterilor garante, alesul ambelor țări surori spune, în sensul propunerii lui Kogălniceanu, că „sufrajiile unanime ale țărilor îmi permit astăzi a fi organul lor, și dar nu voiesc a perde nici un moment, fără să vii a face o supremă chemare la mărinimia marilor puteri cari ne-au dat până acuma atâtea dovezi de interes. Intemeindu-mă pe votul adunărilor ad-hoc, rostit din nou de adunarea Moldovei, în ședința din 5 Ianuarie, constat încă odată că țara a cerut unirea cu un prinț străin. Cât pentru mine personal, am lucrat totdeauna la succesul acestei combinări, și alegerea mea nu a putut să-mi schimbe convingerile de mai înainte. Lipsit de ambiție personală, și nedorind alta decât binele țării mele, așa precum ea îl înțelege și îl cere, nu am trebuința de a declara, că voi fi totdeauna gata de a mă întoarce la viața privată, și că nu voi considera retragerea mea ca un sacrificiu, dacă soarta Românilor va fi hotărâtă în conformitate cu dorința ce a exprimat-o nația întreagă”.

La cetirea acestui act în sânul adunării, toți deputații se sculară în picioare și salutară cu de trei ori repetatele urări: „Să trăiască Alexandru Ioan I; să trăiască România”³¹³.

³¹² *Mon. of. al Moldovei*, 25 și 28 Ian. 1859. Noțiunea e reproducă de Place, în depeșa lui către Walewsky din ²⁹/₁₂ Ianuarie 1859 în *Acte și documente*, IX, p. 242. Scrisoarea domnitorului către Napoleon, *ibidem*, p. 250.

³¹³ *Monit. of. al Moldovei*, 5 Febr. 1859.

Ca pentru a lega și mai mult pe domnitor de făgăduința formală ce o făcuse, Kogălniceanu revine indirect asupra aceleiași chestiuni, în ședința din 24 Martie, sub ministerul lui Ioan Ghica, cu prilejul motivării unui amendament, prin care propunea ca retribuirea membrilor comisiei centrale să se facă, nu prin leafă lunară, ci prin o recompensă națională, dacă-și vor fi îndeplinit misiunea de a lucra pentru realizarea unirii. Intre argumentele care motivau această propunere, Kogălniceanu introduce și pe acesta: „că nația română vede mântuirea și fericirea ei numai în unirea principatelor sub un principe străin; că alegerea unui domn pentru ambele țări n'a fost decât o nouă și sublimă protestare în favoarea unirii; că înălțimea sa Alexandru Ioan I, prin nota sa circulară adresată puterilor garante, s'a declarat reprezentantul dorințelor Românilor pentru unirea principatelor sub un principe străin, arătând că numai în această unire țara își vede fericirea și făgăduind a sprijini această cauză națională înaintea marelui areopag european”³¹⁴.

Este bine stabilit că alegerea lui Alexandru Cuza de domn în ambele țări române se făcuse numai ca o punte de trecere către unirea desăvârșită sub un principe străin³¹⁵.

Alegerea lui Alexandru Ioan I și puterile Europei. — Creațiunea Convenției de Paris, Principatele-Unite, lovise greu în voința europeană, prin actul cel însemnat realizat de îndoita alegere a lui Vodă-Cuza. Din fericire pentru ele, situația politică a statelor care conduceau mersul treburilor europene, era favorabilă năzuințelor române. Anume Franța, putere înălțată în capul Europei, prin războiul Crimeei, era plecată a sprijini îndoita alegere, ca una ce corespundea părerilor susținute de ea încă în congresul de Paris asupra unirii țărilor române, ba chiar sub un principe străin.

Alexandru Ioan I, îndată după alegerea din țara Românească, trimite pe Vasile Alecsandri la împăratul Napoleon. După ce în audiența de la ministrul Walewsky (Februarie 1859), acesta se ținu cam în rezervă, și-i răspunse că totul atârână de împăratul în ceace privește sprijinirea îndoitei alegeri, trimisul domnului român este primit chiar a doua zi de capul Statului francez, cu toate că Walewsky îi spusese că, din cauza multelor ocupații ale împăratului, nu va putea fi primit decât peste 15 zile. Alexandri, înțelegând din această grabă de a-i

³¹⁴ Procesul verbal al șed. din 22 Martie în *Monit. of. al Moldovei*, 31 Martie 1859.

³¹⁵ Vom vedea, mai târziu, dacă Cuza se gândea a călca această făgăduință și a întemeia dinastia Cuza în România nou constituită, după cum i-se bănuiește de unii. Vezi bunăoară Dim. A. Sturza în introducerea la *30 de ani de domnie ai Regelui Carol*, București, 1897, p. XIII și XIV.

încuviința audiența, că împăratul era bine dispus pentru Români, se duse la palat cu curaj și într'o prea interesantă convorbire, pe care a raportat-o, cere și obține dela împăratul Francezilor încurajările cele mai mari. Napoleon felicitază pe Români pentru înțeleapta cale pe care au apucat și asigură pe Alecsandri de tot sprijinul și bună voința lui; dăruiește tinerei oștiri române 10.000 de puști și două baterii de tunuri; făgăduiește sprijinul pentru realizarea unui împrumut de 12.000.000 de franci, precum și învoirea de a primi câțiva ofițeri români în școalele din St.-Cyr și Metz, ba chiar autorizarea de a înființa o decorație românească; primește în sfârșit stabilirea unei agenții oficioase a Principatelor-Unite la Paris³¹⁶. Alecsandri, încurajat prin aceste semne neîndoielnice de bună voința, îndrăznește a încerca pe împăratul asupra proclamării unirei desăvârșite. Napoleon însă îi spune că aceasta nu ar fi înțelept; căci ar fi o lovire fățișă în Convenție, pe când alegerea îndoită a fost numai folosirea de o stipulație nehotărâtă; sfătuește dar pe români să nu facă acest pas, ci să caute a se recomanda Europei, prin înțelepciunea reformelor din lăuntru, precum s'au recomandat prin patriotismul de care au dat dovadă. „Pregătiți-vă, sfârșește împăratul, nu a silui evenimentele, ci a vă folosi de cursul lor”³¹⁷.

Dintre celelalte șase puteri, trei erau binevoitoare Românilor și trei protivnice.

Cele binevoitoare erau Prusia, Sardinia și Rusia; cele două dintâi din motive particulare, ele însăle umblând după unire și rotunjirea teritoriile lor. Rusia, din cauza dorințelor ei, pe deoparte de a slăbi pe Turci, întărind pe Români; apoi spre a lovi în Austria nerecunoscătoarea ei dușmană; în sfârșit tinzând a spori înrăurirea ei în țările române, prin sprijinirea unei dorinți manifestate de toți Românii³¹⁸.

Puterile protivnice alegerii îndoite erau acele ce combătuse și manifestarea dorinței de unire în divanurile ad-hoc: Turcia, Austria și Anglia.

Aceasta din urmă însă lăsase mult din îndărătnicia cu care combătuse ideea unirei și se pleca pe calea de a se ajunge în politică cu Franța, din cauza intereselor ce o legau pe atunci ca strâns de această țară. Anume Anglia fusese slăbită prin pri-

³¹⁶ In copia unei scrisori nesubsemnată (*Hârțile Rosetti*) cetim: „ce projet d'une agence permanente à Paris n'a été présenté aux deux assemblées qu'a la suite de la promesse que Sa Majesté a bien voulu transmettre à son altesse par l'intermédiaire de M. V. Alexandri, envoyé l'année passée en mission”. (Scrisoarea este din 1860).

³¹⁷ *Extras din Istoria misiilor mele politice. Napoleon III; trei audiențe la palatul Tuilerilor, de V. Alexandri. Convorbiri Literare, XII, 1878, p. 41. Comp. Bamberger, p. 324.*

³¹⁸ Em. Kretzulesco, *La Roumanie, Paris, p. 42.*

mejdioasă răscoală a Cipailor din India, răscoală ce se sfârșise tocmai pe când Alexandru Cuza se alegea în ambele țări române (Ianuarie 1859). Se mai afla Anglia aliată cu Franța în războiul cu China, războiul care luase sfârșit prin tratatul dela Tien-Tsin din 1858; dar nu fusese pe deplin limpezit, din pricina opunerii Chinezilor la ratificarea acestui tratat, ceea ce făcea să se prevadă reînceperea războiului (lucru ce se și întâmplă în 1860)³¹⁹. În asemenea împrejurări, înțelegem cum de Anglia părăsia prea strânsa ei legătură cu Austria și cu Turcia, în chestiunea Principatelor, și se apropia de politica franceză.

Aceste împrejurări explică, cum de Alexandri izbuteste în destul de ușor a convinge pe lordul Malmesbury, despre dreptatea cauzei Românilor. Ministrul englez începuse prin a primi foarte rece pe trimisul domnului român; îi repetă de mai multe ori, că scrisoarea pe care i-o adusese, o primește numai ca venită dela colonelul Cuza, întrucât însușirea lui de domn al Principatelor-Unite nu era încă recunoscută; muștră apoi în destul de aspru pe Alecsandri, pentru cele întâmplate în Principate; pentru lovitura dată, prin îndoita alegere, integrității împărăției otomane, încheind că Anglia nu e dispusă a recunoaște pe Cuza de domn al ambelor provincii. Alecsandri însă apără cu multă dibăcie interesele Românilor, arătând cum la 1821, 1828 și la 1848 totdeauna Româniii ținuse cu Turcii și nu cu Rușii; apoi el atinge interesele materiale ale Angliei, amintind că, în timpul foametei din Irlanda, Anglia se ajutase foarte mult cu grânele române; în sfârșit că alegerea îndoită era neapărată prosperității poporului român și neoprită de Convenția de Paris. În vorbele preschimbate în urmă, ministrul englez se arăta din ce în ce mai blând și mai bine voitor, și când Alecsandri se sculă pentru a-și lua ziua bună, Malmesbury îi spuse că de acum înainte nu va mai numi pe Cuza decât principele Cuza; de unde se vede, că ținta atât de aprigă dela început a ministrului englez, era calculată numai pentru a face efect³²⁰.

Anglia deci nu opuse o împotrivire serioasă la recunoașterea îndoitei alegeri a lui Alexandru Cuza.

Dimpotrivă, Turcia și cu Austria erau dușmanii statornice ale Românilor și nu puteau primi, din cauze mult mai adânci, întărirea acestui popor și consolidarea statului său. Aceste două imperii erau protivnicele firești ale oricărei dezvoltări și întăriri naționale ale poporului român, de oarece erau alcătuite din o mulțime împestrițată de popoare, peste care nu puteau

³¹⁹ Lavisse et Rambaud, *Histoire générale*, XI, p. 651 și 678.

³²⁰ *Extract din istoria misiilor mele politice. Misiu mea la Londra*, de V. Alecsandri, *Convorbiri Literare*, XII, 1878, p. 85.

domni decât atunci, când viața lor națională ar fi fost înăbușită. Ele erau deci dela sine aliate, întru a se împotrivi dorinței Românilor, de a trăi o viață mai liberă și mai vrednică de oameni ³²¹.

Turcia se temea, că întărirea poporului român să nu ducă la desfacerea lui de Impărăția Otomană; iar Austria că întremarea lui să nu devină un centru de atragere pentru Românii din Transilvania ³²², pe lângă că această întremare ar fi stingherit exploatarea economică, proiectată pe o largă scară de Austria, în principatele dunărene.

Dar nici Turcia, nici Austria, nu puteau întreprinde nimic altceva decât protestări contra alegerii domnitorului comun. Austria era pe punctul de a intra în război cu Franța, din cauza chestiei italiene; iar Turcia izolată nu putea îndrăzni nimic.

O veche simpatie de rasă unia pe Napoleon cu Italienii. Ceeace însă îl hotări să intervină în favoarea lor și în contra regimului asupritor austriac, fură atentatele neconținute, pe care patrioții italieni le îndreptau în contra lui, mai ales acela al lui Orsini. În înțelegerea lui Napoleon cu Cavour la Plombières (30 Iulie 1858), se stabilise bazele cooperării Franței la eliberarea Italiei de Austriaci. Napoleon să ajute Italienilor la cucerirea Lombardiei și a Veneției, iar Italienii să cedeze Franței Savoia și poate și comitatul Nisei. Napoleon, pentru a izbuti mai ușor, voia să încurce în acelaș timp pe Austria și în Orient; dar pentru aceasta trebuia slăbită și Turcia, pe care cu toate aceste, cu câțiva ani înainte, Franța o apăruse. Napoleon susține deci și în peninsula Balcanilor principiul său favorit, acel al naționalităților, încurajând pe Muntenegrenii în răscoala lor contra Turcilor, pe care ei îi bat la Grahovo (13 Mai 1858). Chestia nouilor hotare ale Muntenegrului se limpezește după placul cabinetelor din Paris și Petersburg, spre marea desplăcere a celui din Viena. Tot pe atuncea Franța și Rusia susțin pe Miloș Obrenovici la tronul Serbiei, și Scupcina silește pe partizanul Austriei, Karagheorghievici, să abdice (24 Decembrie 1858) iar Miloș este ales. Austria vrea să intervină cu armele; dar este oprită de Franța și de Rusia, în virtutea tratatului de Paris.

Alegerea lui Miloș, este ratificată de Sultanul în 12 Ianuarie 1859. Câteva zile după aceea, Cuza este ales în Muntenia (24 Ianuarie). Politica austriacă era ținută în șah pe Du-

³²¹ *Austria în Principatele Dunărene*, București 1859, p. 6.

³²² De aceea în tot timpul domniei sale, Alexandru Ioan I este statornic dușmănit de Austria. *L'Opinion nationale* spune în 2 Februarie 1865, ceea ce se poate aplica la întreaga domnie a lui Alexandru Ioan I, că: „l'Autriche a tout intérêt a soustraire les Roumains de Transylvanie qui ne passent jamais la frontière sans dire je vais au pays — à la contagion et à l'exemple”.

năre, și Orientul se umplea de amenințare pentru curtea vieneză, tocmai în momentul când cauza italiană trebuia s'o nevoiască a întoarce către Occident toată luarea ei aminte și toate ale ei puteri" ³²³.

Napoleon avea deci interes a sprijini planul Românilor, nu numai din principiu, ca partizan al naționalităților, ci încă și pentru a încurca pe Austria. Deaceea în cuvântarea de deschidere a corpurilor legiuitoare din 8 Febr. (27 Ian.) 1859, reflectând asupra celor petrecute în alcătuirea Convenției de Paris, Napoleon spune, că „guvernul vienez și al meu, o zic cu părere de rău, s'au găsit în desacord asupra chestiilor principale, și a trebuit un spirit de împăciuire, spre a se ajunge la deslegarea lor. Astfel spre exemplu, nu s'a putut sfârși reconstituirea principatelor române, fără numeroase greutăți care au mărginit mult deplina satisfacere a legiuitelor lor dorinți, și dacă ne-ar întreba cineva, ce interes are Franța în acele ținuturi îndepărtate, udate de Dunărea, aș răspunde, că interesul Franței este pretutindene, unde e vorba de a susține o cauză dreaptă și civilizatoare" ³²⁴.

Pentru susținerea Românilor era să lucreze mult și Rusia care se afla în armonie de vederi cu Franța. Rusia concentra trupe numeroase la hotarele Galiției, și ziarele rusești atacau cu violență politica austriacă. *Gazeta de Augsburg* spunea că „loviturile suferite de Austria în chestia Serbiei și a Principatelor sunt pricinuite mai mult prin înrăurirea Rusiei decât prin acea a Franței" ³²⁵. Ziarele austriace care, la început, nu conțineau nici un cuvânt asupra alegerii domnitorului român, venind la ordinea zilei adunarea unei conferinți la Paris, spre a se rosti asupra acestei alegeri, încep a da glas. În *Oesterreichische Zeitung*, o corespondență din Paris arată că: „guvernul francez este hotărât a apăra cu toată energia alegerea lui Cuza și prin urmare desăvârșita unire. Rusia este firește de aceeași părere, fiindcă principatele ca și Serbia au să ajungă Piemontul ei. Ori și cum această chestiune cuprinde mugurul unor mari evenimente" ³²⁶.

Aceste mari evenimente nu puteau nici într'un caz să fie o intervenire armată în principate. Intr'adevăr cum spune prea bine Ioan Alexandri, agentul Principatelor-Unite la Paris: „Dacă s'ar anula alegerea lui Cuza și s'ar ordona o alta, adunarea munteană ar realege pe acelaș domn, și dacă s'ar convoca alte adunări, acele ar susține încă cu mai mare putere principiul domnitorului comun, ne mai fiind ele acuma

³²³ Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 183
Comp. Lavisse et Rambaud, *Histoire générale* XI, p. 267 și 518.

³²⁴ *Moniteur Universel*, 8 Fevrier 1859.

³²⁵ *Gazeta de Augsburg* reproducă de *Românul*, 7 Februarie 1859.

³²⁶ Reproducă de *Românul*, 10 Februarie 1859.

sub presiunea caimacamilor. Dacă ar fi să se impună domnul de vreo putere, s'ar călca încă mai mult Convenția, de cum a călcat-o Românii”³²⁷. Apoi este de observat că o asemenea impunere nu s'ar fi putut face decât manu militari, și o execuție militară, conform Convenției, nu era învoită decât din comunul consimțământ al tuturor puterilor, consimțământ absolut cu neputință de obținut, în starea de atunci a politicii europene. Cât despre o intervenire năprasnică a Austriei, ea era înlăturată, din cauza relațiilor ei cu Franța în chestia italiană. Turcia nu putea nici ea interveni, din cauza Rusiei care avea mânele libere, de când Austria se înduşmănisise cu Franța.

Prin urmare confirmarea alegerii lui Cuza era asigurată, și aceasta se și prevedea cu destulă pătrundere de organele românești ale timpului: *Românul*, *Steaua Dunărei*, etc.

Cum se auzise în Constantinopole despre îndoita alegere a lui Alexandru Cuza, Poarta trimisese puterilor garante un memorandum care sfârșia, „arătând primejdia ce ar izvorî pentru Europa, dacă puterile nu ar menținea hotărârile lor. Consecvența stărei actuale de lucruri va fi chemarea ambelor adunări la Focșani, întocmirea unui guvern central unionist în București și desăvârșita înființare a unirei. Agitarea și anarhia au ajuns la un grad așa de înalt, încât dacă Europa nu va mijloci pentru restabilirea ordinii, peste puțin va izbucni un război civil, al căruia tristă urmare va fi dărăpănarea nu numai a acestor țări ci a staturilor vecine”³²⁸.

Puterile hotărâră convocarea unei conferinți, spre a cerceta îndoita alegere. Austria până într'atâta dușmănia alegerea lui Cuza, încât prin ziarele ei, mergea până a susținea o politică, pe care o crezuse cândva mai primejdioasă încă intereselor sale: înălțarea unui principe străin pe tronul Principatelor-Unite³²⁹. Pornirile dușmănești ale puterilor provincice unirei erau însă alimentate și de intrigile din țările române. Negri spune în o scrisoare din 14/26 Martie 1859 către domnitor, că „intranșii și ambițioșii, mai ales din Muntenia, s'au pus

³²⁷ Memoriul lui Ioan Alexandri din 4 (16) Februarie 1859 reprodus de A. Papadopol-Calimah, *Scrieri diverse*, (manuscript în Academia română), p. 10 și urm. *L'Austriche et le prince roumain* Paris, 1859, p. 24 aduce aceleași argumente: „Mais les deux assemblées ne consentant pas a se dejuger et nommant de nouveau le même prince, casseraient-on les assemblées? Et si le corps électoral acclamaient les mêmes députés, casseraient-on le corps électoral? Il faudrait donc gouverner le pays dictatorialement! Mais qui aurait la dictature? Un pacha turc ou un Feldmaréchal autrichien?”

³²⁸ *Românul*, 9 Aprilie 1859. Comp. Interpelarea lordului Fitz-Gerald în camera engleză, reprodusă de *Românul*, 3 Martie 1859.

³²⁹ *Oesterrichische Zeitung* spunea bunăoară: „s'ar pregăti în diplomație proiectul de a se ridica un prinț străin pe tronul României, spre a se împăciui pe unioniști. Astfel se speră a se scăpa de alegerea nelegală a lui Cuza”. Reprodusă de *Românul*. 21 Februarie 1859.

în campanie, spre a împiedica izbutirea îndoitei alegeri”³³⁰. Se răcise în curând entuziasmul momentan ce cuprinsese pe fruntașii Țării Românești, în ziua de 24 Ianuarie.

Pe când însă presa vieneză, notele turcești și intrigile din lăuntru combăteau astfel alegerea lui Cuza de domn al ambelor țări române, în camera engleză, deputatul Roebuck o sprijinea și încuraja, spunând că el ia o mare parte la speranțele Românilor și așteaptă ca ei, în loc de a fi sclavii diplomației europene, vor păstra propria lor demnitate și vor asigura neatârănarea lor, fără concursul nimănu”³³¹.

Turcia însă mai întrebuița și alte mijloace, potrivite cu firea ei, pentru a scăpa de amenințătoarea unire, personificată acuma în alesul Românilor. Ea pregătea două tabere, una la Varna și alta la Șumla, care deocamdată trebuia să slujească numai pentru manevre, dar care la vreme de nevoie puteau să dobândească și altă menire³³². Cu întocmirea acestor tabere pare a sta în legătură un complot descoperit în București în ziua de 30 Martie, complot ce tindea la răpirea vieții domnitorului, prin o mașină infernală³³³. Din instrucția făcută, reiesă că toți cei ce luase parte la acel complot erau străini, veniți mai ales de peste Dunărea, unii din ei originari din Austria. Făptașii sunt dați judecăței, dovediți și osândiți la pedepse destul de grele³³⁴. Cezianu, deputat din adunarea munteană, care fusese întrebuițat de poliție ca instrument pentru descoperirea faptei și după aceea implicat și el în complot, „arată că un croitor care ar umbla în acele treburi, îi spusese că alegerea lui Cuza este neplăcută Austriei și Turciei și că chiar boierilor nu poate fi pe plac, și mai cu seamă principilor Știrbei și Brâncovanu, și că se hotărâse de aceea omorîrea lui Cuza. Evreul Șain spune la rândul lui că Cezianu îi spusese că comerțul merge rău de tot, și aceasta numai din pricina alegerii lui Cuza; că acel ce s’ar găsi să-l curețe de pe drum ar

³³⁰ Scrisoare originală în *Hârțile Rosetti*, Reprodusă în *Arhiva* XII, 1901, p. 66.

³³¹ Reprodus de *Românul*, 3 Martie 1859.

³³² *Românul*, 17 Martie 1859. Despre trimiterea de trupe turcești către acele două puncte, vorbesc mai multe acte ale timpului. Vezi scrisoarea lui Negri c. domnitor din 14²⁰. Altă scrisoare din 11²⁰ Aprilie (*Hârțile Rosetti. Arhiva*, cit. p. 67). O a treia scrisoare din 11²² Mai (*Ibidem. Arhiva* p. 69), spune: „Toutes les fois que nous avons exprimé quelques craintes là dessus aux ambassadeurs de France et d’Angleterre, ils nous ont toujours dit et formellement assuré, que dans aucun autre cas ces troupes n’entreraient chez nous, si ce n’est lorsqu’une autre puissance y entrerait. Nous croyons qu’il faut néanmoins avoir cette éventualité en vue et penser dès à présent ce qu’il serait utile de faire, au cas où elle serait mise à exécution”.

³³³ Depeșa lui Goleșcu din Paris din 2 (14) Aprilie. *Românul* 4 Aprilie 1859.

³³⁴ Asupra complotului, vezi *Steaua Dunărei* 22 Iunie; *Naționalul* 31 Martie și 14 Iunie 1859. Sentința publicată în *Nationalul*, 16 August 1859.

face un mare bine țării". Aceste arătări caracterizează în destul de limpede ținta urmărită de complot³³⁵.

Conferința se întruni în ziua de 17 Apr. (26 Mart.) 1859 în Paris. Musurus-Bei, reprezentantul Turciei, ambasador din Londra, protestează contra îndoitei alegeri a lui Cuza și cere aplicarea dispozițiilor tratatului de Paris. În ședința din 19 Aprilie, de Hübner reprezentantul Austriei se unește cu propunerea Porței și cere ca conferința să iee măsurile de siluire în contra încălcării voinței europene din partea Românilor. Celelalte cinci puteri însă, după o prealabilă înțelegere, hotărăsc că: „deși alegerea nu este conformă cu înțelesul Convenției, totuși pentru astă dată, și în chip excepțional, să se numească Cuza de domn al ambelor țări, pe cât timp va trăi el”. În zadar ambasadorul Turciei caută să arate, că o astfel de recunoaștere, numai pentru viața lui Cuza, ar expune țările române la complicități, neapărata urmare a unei ocârmuiri concentrate în o singură mână. Cele cinci puteri răspund Turciei că, dacă se se va primi propunerea lor, se va hotărî totodată ca orice nouă lovitură în dispozițiile Convenției, dacă nu ar fi revocată îndată de gospodar, ar da cazul ca puterile să se înțeleagă asupra mijloacelor de constrângere ce ar fi de întrebuintat.

Războiul între Franța și Austria izbucnind însă curând după aceea (29 Aprilie 1859), Turcia stă în așteptare, spre a vedea pe partea cui se va pleca izbânda, și a lua o hotărâre în consecvență. Franța eșind învingătoare (Pacea dela Villafranca, 11 Iulie 1859), Turcia și Austria sunt nevoite, prin protocolul din 24 Septembrie 1859 a recunoaște îndoita alegere a lui Alexandru Cuza ca domn al Principatelor-Unite pe timpul vieții lui, și cu îndatorirea ca el să nu mai aducă o nouă atingere Convenției de Paris³³⁶.

³³⁵ Depunerea lui Cezianu, în suplimentul la *Naționalul* No. 53. A lui Șain, în *Anunțatorul român*, 15 Ianuarie 1859.

³³⁶ Bamberger l. c., p. 325. Protocolul în *Archives diplomatiques*, 1866. Paris, p. 161.

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

	<u>Pagina</u>
Adunarea Românilor la Blaj 3/15 Mai 1848.	25
Simion Bărnuț	29
Petre Dobra	41
Balint	45
Avram Iancu	47
Constituția dela București din 11 Iunie 1848	79
Mitropolitul Neofit	85
Barbu Dimitrie Știrbei, Domnul Munteniei	123
Cavaleria Munteniei 1852	126
Artileria Munteniei 1852	127
Infanteria Munteniei 1852	130
Grigore Ghica, Domnul Moldovei	137
Balcic, 1853 cu escadrese franco-engeleze	176
Apărarea Silistrei în 1854 de Turci	177
Retragerea Rușilor din Giurgiu, 1854	181
Teodor Nicolae Balș, Caimacamul Moldovei, 1856—1857	228
Nicolae Vogoride, Caimacamul Moldovei, 1857—1858	243
Deputații adunării Ad-Hoc ai Moldovei 1857	273
Ioan Manu, Caimacamul Moldovei 1858.	281
Anastase Panu, Caimacamul Moldovei, 1858—1859.	283
Vasile Sturdza, Caimacamul Moldovei, 1858—1859.	287

TABLA DE MATERIE

	<u>Pagina</u>
Capul I. — Revoluția din 1848.	7
I. Revoluția din anul 1848 în Ardeal.	9
Partida națională liberală ungurească	9
Opoziția românilor	14
Lucrurile din Transilvania.	19
Adunarea din Blaj	23
Cuvântarea lui Bărnuz	28
Mișcări violente	36
II. Originea mișcării și desfășurarea ei în Moldova.	49
1. Originea și începutul mișcării din Principate	49
Seria istorică a formării partidului liberal	49
2. Revoluția din Transilvania și cea din Țările Române.	52
3. Mișcarea premergătoare a studenților români din Paris.	54
Revoluția din Moldova.	59
Ideile	63
III. Revoluția în Muntenia.	67
1. Caracterul revoluției muntene.	67
Deosebirea de revoluția moldovenească	67
Sătenii în revoluția munteană	73
Scopurile revoluției și reacționarii	77
Mitropolitul Neofit	83
2. Desfășurarea mișcării	86
Turcii favorabili revoluției	86
Turcii întorși de ruși contra revoluției	93
3. Ideile zămislite de revoluție.	98
Partidul unirei Românilor.	99
Ideia unirii Moldovei cu Muntenia	101
Comisia proprietății.	103
4. Răspândirea cunoștinței intereselor românești în apus	110
Rezultatele revoluției din 1848.	115
Capul II. — Domniile de Balta Liman.	119
I. Barbu Știrbei și Grigore Ghica.	121
1. Barbu Știrbei 1849—1856	121
Barbu Știrbei înainte de domnie	121

	<u>Pagina</u>
Reforme	124
Retragerea la Viena	132
Reîntoarcerea lui Știrbei	134
2. Grigore Ghica în Moldova, 1849—1856.	136
Reforme.	136
Retragerea la Viena. Reîntoarcerea la domnie	141
II. Războiul din 1853. <i>Pacea de Paris</i> 1856.	144
1. Locașurile sfinte	144
Rusia și puterile apusene.	144
Politica orientală a lui Napoleon al III-lea.	147
Ambasada lui Mencikoff	151
2. Chestia orientală. Interesele puterilor.	159
Interesele rusești	159
Apusul față cu tendințele rusești	163
Turcia și Principatele Române	165
Purtarea puterilor germane	172
3. Tratatul de Paris.	174
Războiul din 1853.	174
Tratatul de Paris din 1856.	182
III. <i>Unirea Moldovei cu Muntenia.</i>	187
1. Ideia Unirii	187
Urme mai vechi	187
Unirea intelectuală	188
Arătarea ideii unirii politice.	191
Moldova și Muntenia față de unire	196
Unirea în timpul domniilor dela Balta Liman	198
Scrierile în chestia unirii	199
Comitetele unioniste.	206
2. Unirea și Puterile Europene	210
Consultarea populațiilor.	210
Interesele puterilor în chestia unirii	214
3. Căimăcămia lui Toderiță Balș.	227
4. Alegerile la Divanurile Ad-Hoc.	240
5. Dorințele Românilor și convenția de Paris.	268
6. Căimăcămia de trei și alegerea lui Alexandru I an I de Domn în ambele principate.	280
Alegerea din Moldova	288
Alegerea lui Alexandru Cuza în Țara Românească	295
Înțelesul alegerii îndoite	306
Alegerea lui Alexandru Ioan I și puterile Europei	308

ISTORIA ROMÂNILOR

A decorative flourish consisting of a central vertical element with a small circular motif at the top, from which two curved lines extend outwards and downwards, ending in small circular motifs.

A. D. Xenopol. Istoria Românilor. — Vol. XIII.

I

HISTORIA
ROMÂNILOR
DIN
DACIA TRAIANĂ

DE
A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.
(* 1847 — † 1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

*„Nu sunt vremile sub cărma omului,
ci bietul om sub vreme!”.*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XIII

DOMNIA LUI CUZA VODĂ 1859-1866

PARTEA ÎNȚAIA

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

408.—980.

CAPUL I
ALEXANDRU IOAN I
DOMNUL PRINCIPATELOR UNITE
1859—1866

PERSONALITATEA LUI ALEXANDRU CUZA

Familia Cuza. — Familia *Cuza* pare a fi originară din satul *Cuza* sau *Cues* în Lorena lângă râul Mosela, unde ea începe a fi pomenită în persoana unui reprezentat al ei foarte strălucit, învățatul cardinal *Nicolae Cuza sau Cuzanus*, născut la 1401 în acel sat și mort în 1464 în orașul Todi din Umbria. Între alte misiuni însemnate cu care a fost însărcinat cardinalul *Cuza*, amintim acea din Constantinopole, unde fusese trimis spre a negocia unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. Deși călugăr catolic și deci fără moștenitori legiuți, s'ar putea ca să-l fi însoțit în Italia membri din familia lui, atrași aici de însemnata lui poziție. Ba s'ar putea chiar face presupunerea că vre un membru al familiei sale să-l fi urmat în Constantinopole, unde să fi rămas, constituind ramura orientală a acestei familii, stirpea din care se trag Cuzăștii moldoveni.

În orice caz familia *Cuza*, se afla, în secolii următori, trăitoare în Italia și este la dânsa o tradiție care spune că origina ei s'ar trage din Austria, tradiție ce corespunde locului ei de baștină. Cei de pe urmă reprezentanți ai acestei familii în Italia fură baronul *Nicola Cuza* și comandorul *Salvator Cuza*, ambii morți în decursul ultimelor decenii ale veacului trecut și cu moartea cărora familia *Cuza* s'a stins în Italia, în linia ei bărbătească¹.

Lăsând însă la o parte aceste simple presupuneri asupra,

¹ Dintre femeile a mai rămas până azi doamna *Maria Felice Berso*; iar din aliați *Duca dela Verdura* a cărui soră a ținut-o comandorul *Salvator* și *Marchizul Ballestero de Bongiardano* ginerile surorii celor doi frați *Cuza*: *Nicola* și *Salvator*, (toți în Palermo). (După o scrisoare a d-lui *Angelo de Gubernatis* din 24 Aprilie 1900). Pe acești urmași i-am întrebat dacă nu există în familia lor vre-o tradiție, după care vr'un membru al familiei lor să se fi strămutat în Răsărit, și mi s'a răspuns că asemenea tradiție nu există.

originei familiei Cuza, presupuneri ce nu au nici o temelie istorică, să venim la Cuzăștii din Moldova. Cel dintâi boier cu numele de Cuza ce apare în documentele moldovenești este *Dumitru Cuza*, pomenit de documente în ranguri de boierie între anii 1677—1706. Așa în 1677 găsim pe comisul Dumitru Cuza dăruit cu satul Vlăicenii de către Antonie Roset. La 1696 întâlnim pe același Dumitru Cuza cu rangul de vel-stolnic însărcinat cu o cercetare. Intre anii 1701—1708 găsim pe Dumitru Cuza înaintat la boeria de vel-spatar². Dumitru Cuza care se însurase cu Safta fiica lui Todirașcu Ion Sulger avu de fii pe Miron, pe Teodor și pe Velîșco. *Miron*, din al căruia sânge se trage domnitorul Alexandru Cuza, fu căsătorit cu fata lui Neculai Costin cronicarul. Miron Cuza, e amintit în documentele la anii 1728 și 1729³. Dumitru Cuza este ucis de M. Racoviță din bănuiala de amestec în mazilirea căpitanului Fănuț.

Din cei patru copii ai lui Miron Cuza, cel mai mare Ioan sau *Ioniță Cuza* este pomenit în documente din anii 1765 și 1768 ca stolnic⁴. Acest Ioniță Cuza merse cu o delegație de alți boeri moldoveni la Focșani la generalul rus Rumianzov spre a cere ca la tratatul ce era să se încheie în 1774 să se restituie domnia Moldovei pământurilor. Avu și el ca și bunul său Dumitru o soartă tragică. Anume pe timpul lui Constantin Moruzi, (1777—1782) Turcii, în așteptarea unui nou războiu cu Rusia, din cauza neîndeplinirii condițiilor tratatului de Cuciuc-Cainargi, se purtau strașnic prin Moldova și luau măsurile cele mai pripite, spre întărirea cetăților dela Nistru. Mulți soldați turci, dezertând din corpul Ienicerilor, se răspândesc în Moldova ca tâlhari, și generalii turci primesc ordinul ca să-și ia cvartirile de iarnă în această țară. Pe lângă aceste, se mai cere gospodarului o contribuție de 135 de pungi, cu toate că plătise haraciul pe 4 ani înainte⁵. Se înțelege

² 1677, *Acad. Română* XLV, 23; 1696, *Arhiva Sf. Spiridon*, III, 10 și 14; 1701—1708, *Acad. Rom.*, XLV, 152, *Sf. Spiridon. Sărbii VIII*, 11 și *Popricanii*, V, 115. D. Ghibănescu care a dat la lumină un mare volum asupra *Cuzeștilor* 1912 nu a putut scrie mai sus de Dim. Cuza originea acestei familii. În această lucrare la p. CLXIV mai multe doc. asupra lui D. Cuza. Cuza pare a fi fost străin deoarece nicăieri nu se vorbește de rudenile sau de părinții lui apol boieria lui de Comis tot un străin îndegetează. *Ibidem*.

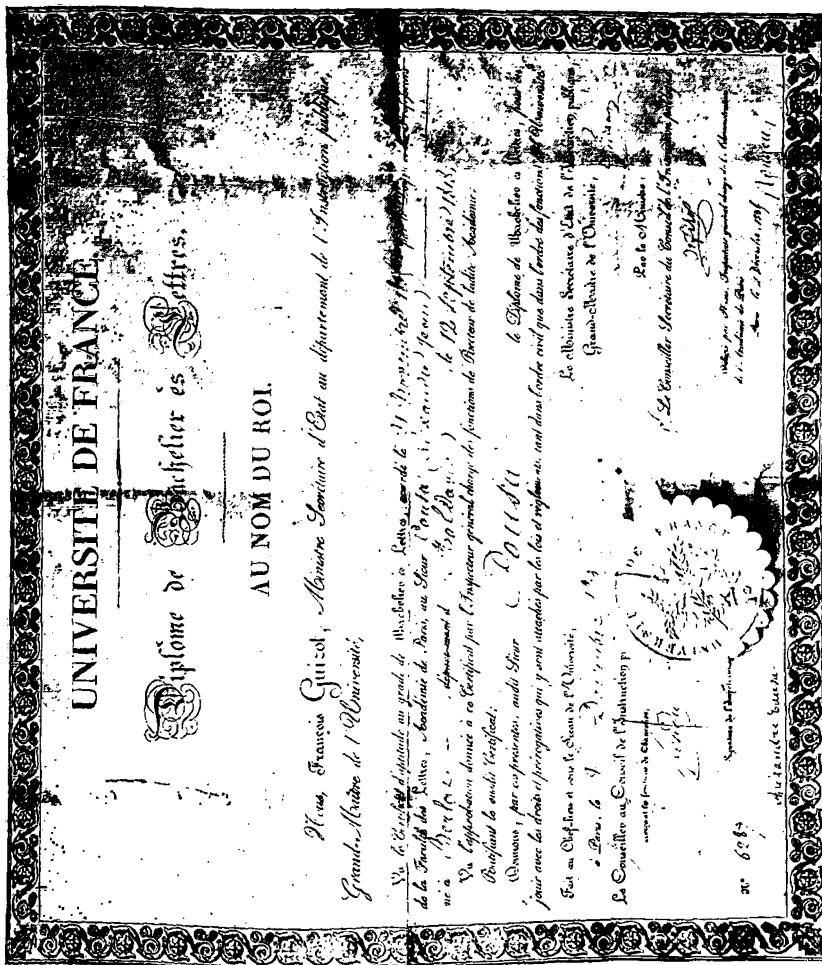
³ Doc. d-lui E. Vârnav *Sofraceștii* III, 18 și *Țiganii* IV, 8.

⁴ *Sf. Spiridon, Domneștii* X, 10. Doc. d-lui Al. Hinna, *Vaslui* 34. Documentele citate aici mi-au fost comunicate de d. Ioan Tanoviceanu. D-sa, studiind aproape toate documentele cunoscute până azi din Moldova, chiar și multe din culegeri private, se poate susține cu siguranță, că Dumitru Cuza din 1677 este primul boier cu acest nume ce apare în Moldova.

⁵ Mai multe extracte de documente din anul 1778 în N. Iorga, *Acte și Fragmente*, II, p. 148—150. Adauge raportul lui *Sl. Priest către afacerile străine*, 3, și 17 Sept. și 26 Oct. 1778 în *Documentele Hurmuzaki, Suplementul I*, I, p. 969—970. Chestia cu Rumianzov în Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. CXCVI, care veni peste ei; citez isvorul de unde iese această știre. Uciderea lui Cuza, *Ibidem* p. CXCVIII.

cum în o așa stare de lucruri, țara trebuia să fiarbă în greutățile și netocmelile ce căzuse asupra ei. Insuși domnul e nevoit să se jeliască la Poartă, contra neorânduvelilor comise de oștirile împărătești: „că el nu mai poate răspunde la nemăsuratele cereri ale capilor acelor oștiri și că locuitorii, călcați în

Diploma de bacalaureat a lui Alexandru Ioan Cuza. — Fotografic. Colecția Academiei Române

toate chipurile de către miliții, nu găsesc o scăpare decât părăsind țara”⁶. Mai mulți boieri, între care Manole Bogdan și spatarul Ioniță Cuza, părăsesc pe Moruzi la Poartă că ar fi hain. Domnul stoarce prin chinuri dela Bogdan mărturii scrise; iar

⁶ Raportul lui St. Priest c. af. străine 17 Aug. 1778 Ibid. p. 969.

lui Bogdan și lui Cuza le taie capetele. S'ar părea nici că învinuirea de trădare nu este adevărat căci un raport al lui St. Priest, ambasadorul francez din Constantinopole, spune că: „dorința lui Const. Moruzi de a se face plăcut Porței și de a se pune la adăpost de soarta predecesorului său (Grigore Ghica), a împins pe domnul Moldovei a căuta crime la câțiva boieri”; iar firmanul Sultanului către Moruzi, îl laudă pentru pedeapsa ce a dat-o „hainilor boieri Manole Bogdan și spatarul Cuza”, adăogând că, „s'a găsit între scrisorile lui Bogdan câteva cuprinzând multe spre facere de turburări; pentru care acești doi făcători de rele, Manole Bogdan și spatarul Cuza, au luat căzuta răsplată”⁷.

Ioniță Cuza avu trei copii; din care doi rămân fără urmași bărbați, iar al treilea, *Neculai Cuza* căminarul care fusese învățat la carte de dascălul Bălan dela Golia este bunul domnitorului Moldovei. Neculai Cuza avu de copii pe Grigore, pe Gheorghe și pe Ioan Cuza. *Ioan Cuza* vornicul, căsătorit cu fata lui Cozadin, Sultana, avu de fii pe Dumitrache Cuza mort de tânăr din un accident de călărie și pe *Alexandru Cuza*, viitorul domn al țărilor române unite⁸.

Alexandru Cuza înainte de domnie. — Alexandru Cuza s'a născut la Bârlad în 20 Martie 1820, din un tată român și o mamă greacă, născută și crescută în Constantinopole, femeie ce, după spusa contimporanilor, era de o deosebită inteligență, dar care nu știa românește. Copilăria și-a făcut-o la moșia părintelui său, Bărboșii din județul Fălciu. El fu așezat, spre învățatură, întâi în pensionatul lui Cunin din Iași⁹, unde învă-

⁷ Raportul lui St. Priest c. af. străine 26 Noemvrie 1778. *Ibid.* p. 990. Firmanul din anul Hegirei 1192, publicat în *Românul* din 10 Ianuarie 1862. Cf. niște stihuri ale lui Enache Cogălniceanu asupra morței silnice a vornicului Emanoil Bogdan și a spatarului Cuza, publicate în a doua ediție a *Letopiseșilor țării Moldovei* de M. Cogălniceanu, III, București 1874, p. 281 și urm. După aceste două din urmă izvoare, cei doi boieri ar fi fost uciși, din pricina unor pări mincinoase, aduse de ei contra domnului, la pașa de Bender. S'ar putea ca aceste pări să fi fost relative tot la jafurile tolerate de Moruzi care nu putea face altfel, cu toată tânguirea lui. Imprejurarea nu se poate limpezi, documentele (stihurile și firmanul) fiind foarte răstrânse în rostirile lor.

⁸ După arborele genealogic al familie Cuza, arbore ce consună cu documentele. — *Grigore Cuza*, unchiul domnitorului, este acel bărbat de caracter și de moravuri aspre ce a jucat un rol așa de însemnat în deosebitele împrejurări politice ale țării. El a prezidat între altele întrunirea din 1848, făcută în Iași, la Hotelul de Rusia. Biografia lui ar fi o lucrare foarte interesantă. — *Gheorghe Cuza* este tatăl lui *Costache Cuza*, el însuși tatăl d-lui A. C. Cuza, promotorul legii antialcoolice și sprijinitorul monopolului alcoolului. Asupra dascălului Balan vezi Ghihănescu, *Cuzești*, p. CCIII.

⁹ Într'un rând Cuza luă parte aici la o bătaie cu Jidani, fiindcă băieții luase unui Jidan bătrân căciula din cap. Când Cuza fu să iee pe Elena Rosetti, mama fetei o întrebă pe care Cuza îl iei, pe acel ce a bătut Jidani? La răspunsul afirmativ al fetei; „să- iei i spuse bătrâna, căci trebuie să fie iubitor de Hristos” (după arătarea principesei Elena Cuza).

tau deodată cu el: V. Alecsandri, Neculai, Ioan și Panaite Docan, Mateiu Milo, Nicu și Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat și M. Kogălniceanu. După ce stătu aici până la 1831, fu trimis la Paris, spre a-și desăvârși cursurile liceale, până ce luă bacalaureatul în litere¹⁰. După sfârșirea studiilor secundare, voi să învețe medicina; dar neputând suferi disecțiile, se dădu jurisprudenței, fără însă să fi obținut vreun titlu academic. El fu însă numit membru al societății economiștilor din Paris¹¹.

Nu mult după întoarcera lui din străinătate, el se căsătorii cu Elena Rossetti, fiica postelnicului Iordache Rossetti și a Caterinei fiica logofătului Dumitru Sturza; căsătoria fu celebrată la Solești, în jud. Vasluiului, în 30 Aprilie 1844. El intră apoi ca șlen (membru) la judecătoria ținutului Covurlui. Dar în 1848, după revoluția din Paris, începând fierberea în tineretul Moldovei, Cuza luă parte la ea, și în 24 Martie aceluiași an, el se afla în casele lui Mavrocordat din Iași, împreună cu acei ce uneltiau mișcarea îndreptată contra lui Mihail Sturza. El fu prins împreună cu cei mai mulți din tovarășii lui de cugetare, legat cot la cot, și dus la cazarmă, unde fu bătut și rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp. A doua zi fu pus în o butcă jidovească și trimis sub pază la Galați, împreună cu tovarășii lui: Manolache Costache Epureanu, Grigore Romalo, Vasile Canta, Dumitru Filipescu, Alecu Moruzi, Dumitru Răducanu Rossetti și alții. Ajunși la Galați, după ce fusese ținută sub un regim foarte aspru la cazarmă, trebuiră să fie duși peste Dunăre, în surgun la Măcin. Soția lui Cuza ce alergase după el la Galați, cumpără prin mijlocirea consulului englez din Galați, Cuningham, pe marinarii greci, supuși englezi care trebuiau să conducă bărcile peste Dunărea. Când erau pe fluviu, surguniții dând șampanie ofițerului ce-i conducea și soldaților, îi îmbătară și îi făcură să se strămute în alte bărci; iar marinarii cumpărați apucară, în loc de direcția Măcinului, acea a Brăilei, unde ajungând mai curând decât barca cu soldații, surguniții o rupseră de fugă în toate părțile. Cuza ce era rănit și nu putea merge așa de iute, fu prins din urmă de ofițerul care ajunsese și el cu barca la Brăila. Cuza i se jăluu cât ne neomenos se purtase cu el tovarășii săi care, știindu-l rănit, îl părăsise, și că spre a-și răsbuna împotriva lor, el voește să-i arate locul unde ei s'au ascuns. Ofițerul mulțumit, dete brațul lui Cuza, spre a-i ușura mersul. Cuza îl duse la locuința consulatului englez, proteguitorul surguniților și, când intră pe ușă, scoase pălăria și mulțumi ofițerului pentru întovă-

¹⁰ Diploma originală din 10 Decemvrie 1835 dela Sorbona, sub No. 6287, subsemnată de ministrul Guizot, se află în păstrarea d-lui Th. Rossetti.

¹¹ O scrisoare a lui V. Alecsandri C. Cuza din 20 Mai 1862 în hrtile Rosetti.

răşire. Acesta, văzând atunci bandiera englezească, înţelese, că a fost păcălit. Dela Brăila, după ce stătu câtva timp adăpostit în casa consulului englez, plecă cu vaporul la Pesta şi de acolo veni împreună cu tovarăşii săi la Cernăuţi, de unde Manolache Costache umbla să întrunească o legiune de oameni de strânsură, cu care să intre în Moldova. Cuza însă îi spunea să nu aibă încredere în asemenea oameni; şi într'adevăr într'o zi acei indivizi dispărură, după ce prădară bine pe tinerii Moldoveni.

Ivindu-se holera la Cernăuţi, Cuza se duse la Viena. Pe atunci în Moldova venise, rânduit din partea Porţei, Talaat Efendi, ca să cerceteze pricina dintre ţară şi domn. Deşi holera băntuia în toată furia ei, Ioniţă Cuza, tatăl lui Alexandru, celui chinuit din cauza principelui, veni la Iaşi spre a-şi depune pâra contra domnului, înfruntând molima; dar este prins de ea şi, întorcându-se la moşie bolnav, îşi dă duhul în mâinele soţiei sale¹².

La Viena, Cuza împreună cu N. Pisoschi şi cu Dumitru Rossetti, cumnatul lui, asistară fără voie, fiind surprinşi, la lupta între armata ce refuza să meargă contra Ungurilor, şi care era sprijinită de studenţi, şi regimentele credincioase împăratului. Dela Viena Cuza se duse la Paris, apoi la Constantinopole, de unde se întoarse în ţară cu Grigore Ghica Vodă ce fusese rânduit domn în Moldova, în 1849¹³.

Grigore Ghica numi pe Alexandru Cuza director al ministerului de interne, apoi parcalab la Galaţi, unde Cuza avu durerea de a saluta pe Grigore Ghica, când la 1856 părăseşte ţara. Strălucita serbare ce organizează în onoarea lui, nu era dată atât aceluşi ce-l pusese în dregătorie, cât reprezentantului ideii unirei care şi în sufletul lui Cuza aprinsese mântuitoarea ei flacăra. Cuza păstrează dregătoria de parcalab în timpul caimacamului Teodor Balş şi până la acea a lui Vogoride, când dă răsunătoarea lui demisie care atrage luarea aminte a ţarei asupra persoanei sale, ce îndrăznia să înfrunte aşa de făţiş temuta autoritate din ţară ce se sprijinea pe înfricoşata putere a Turciei şi a Austriei¹⁴.

Cu toate că Vogoride caimacamul căutase să câştige pe Cuza în partea lui, numindu-l, în timp ce era parcalab la Galaţi, şi adiutant al său, şi înaintându-l în scurtul răstimp de 10 zile delat rangul de sub-locotenent la acel de locotenent, apoi la

¹² G. Sion, *Alexandru Cuza*, Ianuarie 1859, publicat şi mai târziu în *Românul* din 25 Ianuarie 1892.

¹³ Toate acestea după arătarea principesei Elena Cuza şi a fraţilor ei Dumitru şi Theodor Rossetti, Comp. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea şi înmormântarea lui Cuza Vodă*, Bucureşti, 1898, p. 25 şi 96.

¹⁴ Cf. Papadopol Calimach, *Amintiri*, (manuscris în Acad. română) p. 128.

căpitan și în sfârșit la maior¹⁵, Cuza nu se uită la această curtenire a stăpânului țării, ci înfocat unionist cum era, el făcu o mai mare slujbă acestei tendinți, prin demisia lui, decât dacă dela început, declarându-se de partizan al ei, s'ar fi pierdut în mulțimea celor care protestau.

Demisia lui Cuza se întemeia pe următoarele motive : 1, că s'ar fi publicat listele electorale netrecându-se în ele persoane cu drepturi și punându-se în ele acele fără drepturi ; 2, că se schimbasesc privighitorii vrednici, înlocuindu-se cu oameni nedestoinici ; 3, că în lipsa lui din Galați, s'a călcat casa unui cetățean, în puterea unui ofis ne ajuns la cunoștința lui care ar fi fost totdeauna stavilă unor așa nedreptăți și nu unealta nerușinată a ocârmuirii ; 4, că se răspinsese fără drept pe toți acei ce reclamau înscrierea în comitetele electorale și 5, că fusese înlăturat din alcătuirea comitetului și trimis în Basarabia, tocmai în momentul când, după glăsuirea firmanului, trebuia să preșideze zisul comitet. „Toate aceste, urmează Cuza, fiind lovituri pedeoparte în dreptățile pământenilor, iar pe de alta în înțelesul înaltului firman, bazat pe tratatul de Paris și nevăzând nicio măsură luată spre a lor stavilare, din contra acele de spăimântare predominant și sporind în tot ținutul Covurluiului, mă văd silit cu o vie părere de rău, în protiva dorinței ce am de a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vă cere demisionarea mea din funcția de parcalab, fiind o tristă povară sub un asemenea sistem”¹⁶.

Cuza trimite copia acestei demisii consulului francez, Victor Place, rugându-l a o comunica comisiunii din București, ca un nou document în sprijinul dreptelor reclamații ale țării, contra actelor așa de arbitrarie ale guvernului”¹⁷. Comitetul central unionist înțelege de îndată însemnătatea acestui act și-l împărtășește în copie tuturor comitetelor din județe, arătându-le „marea senzație ce a făcut demisia motivată a parcalabului de Galați și sprijinul însemnător ce l'a dat protestărei generale ce s'a trimis la București”¹⁸. Victor Place transmite această demisie, nu numai comisiunii din București ci și comitetului Walewsky, atrăgându-i luarea aminte asupra împrejurării, că „prefectura Galaților este cea mai însemnată din Moldova

¹⁵ Cele 3 decrete : întâiul din 24 Aprilie care-l înalță la rangul de locotenent ; al 2-lea din 28 Aprilie la acel de căpitan și al 3-lea din 3 Mai la maior, vezi în *Acte și documente privitoare la Renașterea României* de D. A. Sturza, D. C. Sturza și Ghenadie Petrescu, IV, București, 1889, p. 415, 451 și 485. Cuza intrase în oștire cu rangul de cadet pe timpul lui M. Sturza și fusese înalțat sublocotenent de Grigore Ghica, în 1849, când îl numise și director al ministerului de interne.

¹⁶ Din 24 Iunie (6 Iulie) 1857. *Acte și Documente citate*, V, p. 47.

¹⁷ Din aceeași dată, *Ibidem* p. 50.

¹⁸ Circulara din aceeași dată, *Ibid.*

NOI
PRINȚUL ALEXANDRU
 ÎN NUMELE SĂU DOMNIEZĂRI
DOMNUL CĂRȚII MOȘDOBVEI.

Pînăcât Vostra Domniei Noastre Ți s-a scris
 Așa va fi. —

Am scris în numele Său cămărușii voștre a
 Administrației în Af. Am scris că: merge
 mai departe din partea Af. Domnia Noastră
 am scris de urbindu-vă a război pe Ț. Voastre Am
 scris de la Iași să se războieze la Orșani și să se războieze la
 Am scris de la Iași să se războieze la Orșani și să se războieze la
 să se războieze la Orșani și să se războieze la
 să se războieze la Orșani și să se războieze la
 să se războieze la Orșani și să se războieze la
 să se războieze la Orșani și să se războieze la
 să se războieze la Orșani și să se războieze la

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

reșea
 Prințul Alexandru
 Cuza I
 A 18

A. 229

1856 June 7

[Handwritten signature]

23(7)

Numirea lui Alexandru Ioan Cuza ca pârcaľab la Galați în 1856.
 Fotografie. — Colecția Academiei Române.

și că domnul Alex. Cuza care o ocârmuia trecea cu drept cuvânt drept unul din dregătorii cei mai destoinici, cei mai cinstiți și mai energici ai țării. Prin averea sa, prin legăturile lui de familie, el ține un loc însemnat în opinia publică. Cunoștința personală ce am asupra caracterului său este pentru mine o garanție, că abuzurile pe care le dă pe față au trebuit să întreaacă ori-ce margine, pentru a-l aduce la un demers atât de grav”¹⁹.

O urmare a demisiei lui Cuza și a popularității ce i-a creiat, a fost că Gălățenii, la a doua alegere a deputaților divanului ad-hoc, după casarea celor dintâiu, îl aleseră ca deputat al lor.

În această adunare, Alexandru Cuza sprijini, în ședința din 29 Octomvrie, pe Manolache Costache când ceru desființarea privilegiilor, principiu ce fu primit cu aclamație de întregul divan²⁰. De altfel Cuza nu iea parte la nicio dezbateră din divan, nici măcar la chestiunea cea atât de furtunoasă a relațiilor dintre proprietari și țărani. El nu se credea orator și se abținea de a vorbi. Între numeroasele propuneri ce se făcuse pentru deslegarea acestei însemnate chestiuni, îl videm votând pentru cea a împrumutării pe locurile întregi cultivate de țărani, propunere făcută de C. Negri și care cade neîntrunind decât 16 voturi precum tot atunci el votează contra socotinței majorității comitetului proprietarilor mari care admitea teoria țaranului chiriaș. Cu toate acestea Alex. Cuza votează și contra propunerii locuitorilor săteni care era prea agresivă și menită a turna oloiu pe foc, în loc de a potoli pasiunile; propunere ce fusese combătută și de Kogălniceanu²¹.

Rolul lui Alexandru Cuza în divanul ad-hoc și în chestia țărănească este îndestul de șters, cu toate că înclina către delegarea liberală a acestei daraveri.

Imprejurarea că el nu s'a afirmat prea pe față de partizan al țaranilor, explică cum de fu primită candidatura lui la domnie de toți membrii partidei naționale, care, dacă erau într'un gând în ceea ce privea unirea, erau departe de a se întâlni în aceleași păreri, în privirea deslegării chestiunii agrare²².

Sub căimăcămia de trei, Cuza este înaintat la rangul

¹⁹ Place c. Walewsky 6 Iulie 1857, *Ibidem* p. 53.

²⁰ *Buletinul ședințelor adunării ad-hoc a Moldovei* No. 7, 30 Oct. 1857. Cf. discursul lui M. Kogălniceanu din 15 Februarie 1861. Procesele verbale ale adunării XXI, p. 271.

²¹ Șed. din 19 Decembrie, *Buletin* No. 22 din 21 Decembrie 1857. Această purtare a lui Cuza este potrivită cu carcterul său. N. Suțu (*Mémoires, du prince N. Suțu grand logothète de Moldavie, 1788—1871, publiés par Panaite Rizos, Vienne 1899*, p. 365), spune că Cuza „comptait il est vrai parmi les jeunes gens qui avaient rompu avec le passé; mais il ne s'était jamais montré partisan du radicalisme, ni n'avait professé des opinions extrêmes”.

²² Atât este adevărat, iar nu că „partidul bătrân îl credea pe Cuza inamic al împrumutării țaranilor”, cum spune Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, Iași, p. 10.

de colonel și este numit locotenent de hatman²³. El intră în adunarea din 1858, ca deputat al proprietarilor mici din Județul Fălciu²⁴, de care adunare este ales domn în 5 Ianuarie 1859.

Caracterul lui Alexandru Cuza. — Individualitățile au fără îndoială un rol în istorie, prin intervenirea personalității lor în daraverile omenești și prin ciocnirea acestei a lor personalități cu cea a altora ce ieu parte la desfășurarea împrejurărilor. Personalitatea sau caracterul unui om este produsul mai întâi al genezei sale fizice, în care joacă un mare rol ereditatea; apoi al împrejurărilor care au înconjurat a lui dezvoltare; ou alte cuvinte, al germenului și al mediului în sânul căruia a crescut. Acest din urmă agent, mediul, lucrează fără încetare asupra caracterului și-l schimbă necontenit, încât nu este potrivit a se considera caracterul unui om, ca element neschimbător, dela începutul chiar a arătării lui în câmpul istoriei. Totuși, dela o vârstă oarecare, unele apucături mai fundamentale rămân neschimbate și, mai ales, când rolul personalității nu a ținut mult timp, se poate socoti până la un punct ca statornice părțile mai de seamă ale caracterului ei — și fiindcă acest caracter ne explică o mare parte din faptele în care personalitatea va interveni, este bine, ca în asemenea cazuri, să se schițeze prin câteva trăsături generale felul de a fi al individualităților istorice. Cuza a domnit numai 7 ani, scurt răstimp din viața omenească, și când a fost ales, era în vârstă de 39 ani, deci om format, în care se cristalizasă acuma însușirile cele mai de seamă ale caracterului său. Să le schițăm, întru cât ne învoesc această lucrare, amintirile contimporanilor.

Mai întâi ca fizic, Alexandru Cuza era „un bărbat de statură mijlocie, însă aratos, cu o înfățișare plăcută și ademenitoare. Manierele lui erau distinse, ceea ce nu puțin îi ajută în izbînzile sale diplomatice”²⁵. Când îl atingeai, niciodată nu-ți rămânea dator cu răspunsul. El era foarte sincer, și prieten adevărat; dar și către cine nu-i plăcea, se arăta îndată, căci el nu știe să fățarească. El nu iubea pompa și arătările exterioare și făcea foarte puțin caz de ovații și de sărbătoriri, pe care, cele mai de multe ori, le știe că sunt de comandă²⁶.

²³ G. Sion. *Alexandru Cuza* citat. Nu ministru de războiu, precum se susține de unii. Aducem ordinul original de numire din 23 Octomv. 1858 sub No. 9: „D-sale *Colonelului Alecu Cuza*: Considerând deosebitele merite ce vă caracterizează, căimăcămia găsește de cuviință a vă însărcina, în funcțiunea ce ocupați, și cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de așezămînt până la înlocuirea postului de hatman. (Subsemnați) Catargi, V. Sturza, Panu. (*Hărțile Rosselli*).

²⁴ *Patria* 22, 1858.

²⁵ Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 40 Comp. p. 8.

²⁶ Asupra acestui punct, vezi salutarea ce i-o făcură țărani la 11 Decembrie 1861, *Românul* 20 Ianuarie 1862.

a Moldaviei și a Walachiei.

KAIMARAMEA PRINCIPATULUI MOLDAVIEI.

Stale Colonelului Aleks Koro

Consiiderand deosebitul meputu re Bș Kapallepiceas,
 Anmakamea galeptu de Kolingy a Bș unespuna, an
 fanklyia re odvany, B. ka undealimpea tolopopi endo-
 loyopolopi aperticia de apyymanti, sans la embokipea
 xostoloi de Xatmanii, psmenit an vcepnyy, ka i sigi
 da totu kankquestu an embolimpea mapu sale mitiu

[Signature]

[Signature]

[Signature]

779

M. Subsecretariului de Stat

re. X. Achetaria

[Signature]

Religia. II. 7in
 Subsecretariului de Stat

3999

Jamii. an 23 Oktombrue
 1858

Alexandru Ioan Cuza însărcinat și cu împlinirea îndatoririlor de Hatman 1858.
 Fotografie. Colecția Academiei Române.

Era nelacom de bani, și cea mai bună dovadă despre aceasta este că, după cum spune Bolintineanu, el a fost unul din domnii ce au eșit din domnie, fără să fi făcut avere mare²⁷. El însă nici nu avea nevoi prea mari; nu iubia luxul; masa și traiul său erau cumpătate; avea însă mare plăcere pentru cai frumoși, cu toate că nu era bun călăreț. Intr'un grad înalt era dezvoltat la el simțimântul dreptății, pe care o recunoștea chiar și către dușmanii săi. Așa când apără pe mitropolitul Meletie care era să fie dat în judecată, pentru că tăgăduise legitimitatea adunării din 1858; când ceru să se recunoască prințului Grigore M. Sturza însușirea de deputat în aceeași adunare; când anulează, în afacerea antreprizei șoselei din Galați, sechestrul pus pe averea lui Lascar Catargiu care, cu toate acestea, devenise unul din dușmanii lui cei mai roștiți²⁸.

Pe lângă dreptate, avea însă și o mare delicateță de simțiminte. Asupra acestui punct domnul I. Zane spune că pe când Bolintineanu, fostul ministru și prieten al lui Cuza, stătea în casa părintelui d-lui Zane, și era plin de datorii, pe lângă că și greu bolnav, Cuza știindu-l mândru, întrebuițase următorul mijloc pentru a-l face să primească un ajutor. Pusese pe un neguțitor să-i scrie, că odată l'a înșelat cu o sumă de bani; dar că muștrându-l conștiința, i-o restituie²⁹.

Cuza era apoi foarte mândru și nu pleca ușor capul înaintea altuia. Încă din timpul pârcălăbiei lui, pe când oștirile austriace ocupau Galațul, soldații nemți obicinuiau a face multe necuviinți. Cuza ceru de mai multe ori dela comandantul trupelor din Galați să-și înfrâneze oamenii, la care i se răspundea tot cu glume. Intr'o zi el trimise o companie de soldați români, ca să prindă pe cei austriaci prin crîșme și alte locuri publice, îi legă cot la cot și-i aduse la cazarmă. Comandantul, pentru a nu păți și altă dată atare rușine, sau spre a nu fi nevoit a se opune cu puterea și a vărsa sânge, luă măsura de a pune pe soldații săi la rânduială. Această notă a caracterului lui Cuza va domina mai ales în politica lui exterioară. Cuza era un înfocat naționalist și patriot, precum o dovedește mai întâi răsunațoarea lui demisie, apoi ținuta sa mândră și vrednică față cu toate puterile, în tot timpul domniei lui, ținta lui supremă fiind ridicarea politică a poporului său; după cum o dovedește și, după eșirea lui din domnie, refuzul său de a re-entra în țară cu ajutorul baionetelor străine, când Franța îi

²⁷ Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 132. Comp. Anghel Demetrescu, *Discursurile lui Barbu Catargiu*, București, 1886, p. LV.

²⁸ Vezi decretul din 6 Octombrie 1865 în *Monitorul Oficial* din 8 Oct. 1865.

²⁹ Scrisoarea d-lui Iuliu Zane către A. D. Xenopol, publicată în *Arhiva*, XII, 1901, No. 1—2. Scrisoarea neguțătorului a fost dată de d. Zane Academiei Române. Vezi și *Monitorul Oficial*, 4 Iunie 1892.

făcu această propunere³⁰. Față cu clasele țării, Cuza era un protivnic al boerilor, un partizan declarat al poporului de jos și un luptător aprig și neobosit pentru egalitatea socială și pentru răsturnarea privilegiilor, și în această privire, omul cel mai potrivit pentru perioada de desvoltare în care intra poporul românesc, și care trebuia să-l prefacă, din starea de barbarie orientală în aceea Occidentală civilizată.

Dar acest caracter avea, ca toată făptura omenească, și umbre pe lângă lumină. Era neserios, zeflemist, lua toate lucrurile în ușor și prea nepăsător de soarta lui, de care însă era legată aceea a poporului pe care domnia³¹. Cuza apoi deși foarte inteligent, cuprinzând ușor lucrurile, nu prea iubea munca³². Pedealtă parte îi plăcea mult a râde și a-și bate joc de acei ce-l încunjurau mai deaproape, și ținea în samă, prin o mare simpatie, pe acei ce primeau glumele lui. Așa se făcu de el lăasă adeseaori trebile pe mâinile oamenilor săi de încredere și de se constitui așa numita lui camarilă : (Librecht, Docan, Pisoschi) tocmai în momentul când el își îndușmăniise într'un chip așa de grav mare parte din clasa conducătoare, prin lovitura de stat.

Conform cu aceste contrasturi în caracterul său, îi plăcea loviturile zdravene și neașteptate³³.

Aceste puține îndegetări psihologice să slujească spre a explica unele fapte, pentru a căror explicare, numai elementele obiective nu ar fi îndestulătoare.

Acest om, astfel încheșat de fire din tainele eredității, era să se urce pe tronul țării române, în momentul cel mai critic al vieții lor, atunci când tratatul de Paris, scoțându-le de sub jugul Turcilor și al Rușilor, sub care stătuse până atunci încujbate, le chema la o viață nouă, atribuindu-le un rol în mersul politic al lumii orientale.

³⁰ Dovezile se vor aduce în cursul expunerii.

³¹ Valentinianu, *Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza-Vodă*, București 1898, p. 17.

³² *Place c. Walewsky* 9 Mai 1859 *Acte*, IX, p. 336 : 'Tout ce qui sent l'application et les affaires le fatiguent'. *Același c. Walewsky*, 24 (12) Ianuarie 1859, *Ibidem* IX, p. 242 : „par une bizarrerie de son caractère, à la fois résolu et paresseux, on ne le vit pas se placer au premier rang des lutteurs qui reposèrent avec tant d'énergie les intrigues de la Turquie et de l'Autriche”.

³³ Cât despre celelalte defecte ce i se puneau în seamă, Bolinteanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, spune : „Se imputau domnului patima jocului. El nu mai juca alta de cât jocuri ordinare cu amicii, de când se numise domn. Il acuzau de mândrie. În casă era amabil cu toți ; îi puneau pe toți să șadă, le permitea să fumeze, să răză. Il acuzau de băatură ; nu bea decât apă la masă și un licor după masă. Il acuzau de patima pentru femei. Nu a despărțit nici un bărbat de femeia sa ; nu a făcut să plîngă nici o mamă pentru fiica sa răpită”.

*Înălțămii Săle Muzeyului Alesson
Episcopului și Sf. Domnului Moțasului
al țării Românești*

Muz. Inogale Doamnei

*Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești
scutit de impozite = în 22 și înălțămii țării Românești
în anul 1859. Înălțămii țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.*

*Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești
scutit de impozite = în 22 și înălțămii țării Românești
în anul 1859. Înălțămii țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.*

*Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești
scutit de impozite = în 22 și înălțămii țării Românești
în anul 1859. Înălțămii țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.*

*Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești
scutit de impozite = în 22 și înălțămii țării Românești
în anul 1859. Înălțămii țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.*

*Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești
scutit de impozite = în 22 și înălțămii țării Românești
în anul 1859. Înălțămii țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.*

*Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești
scutit de impozite = în 22 și înălțămii țării Românești
în anul 1859. Înălțămii țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.
Amplasarea Sălei a Muzeyului țării Românești = în anul 1859.*

Actul Adunării Țării Românești către Alexandru Ioan Cuza, că a fost ales
Domn al Munteniei, — 25 Ianuarie 1859.
Fotografie. — Colectia Academiei Române.

Constantin Agutocanu	H. A. K. K. K.
~~D. Margherita~~	~~S. Chinescu~~
~~K. D. D.~~	~~M. M. M.~~
~~C. C. C.~~	~~M. M. M.~~
~~S. S. S.~~	~~V. V. V.~~
~~A. A. A.~~	~~P. P. P.~~
~~V. V. V.~~	~~G. G. G.~~
~~F. F. F.~~	~~H. H. H.~~
~~P. P. P.~~	~~M. M. M.~~
~~D. D. D.~~	~~A. A. A.~~

~~V. V. V.~~	~~S. S. S.~~
~~R. R. R.~~	~~T. T. T.~~
~~A. A. A.~~	~~C. C. C.~~
~~F. F. F.~~	~~B. B. B.~~
~~L. L. L.~~	~~S. S. S.~~

~~G. G. G.~~	~~M. M. M.~~
~~A. A. A.~~	~~N. N. N.~~
~~S. S. S.~~	~~P. P. P.~~
~~J. J. J.~~	~~R. R. R.~~
~~M. M. M.~~	~~I. I. I.~~
~~S. S. S.~~	~~A. A. A.~~
~~J. J. J.~~	~~M. M. M.~~
~~S. S. S.~~	~~A. A. A.~~
~~J. J. J.~~	~~M. M. M.~~

1889 Januar 25
Bucarest

Nu e vorba, era să se împărtășască din această viață, deocamdată numai o mică frântură din corpul poporului român, clasa mai înaltă a societății, și unde și unde, câte un element ce pătrundea din straturile inferioare către regiunile cele mai de sus. În clasa însă chemată la conducerea evenimentelor, se făcuse încă de mai mult timp o rupere, o sfâșiare. O parte, cea mai numeroasă din această clasă, de și nu se dădea îndărăt, în fața unui progres politic și cerea unirea împreună cu minoritatea, era departe de a fi călăuzită de aceleași idei și în privirea progresului social, a lepădării sincere și neprefăcute a privilegiilor și în îmbrățișarea principiilor egalității, proclamate și hotărâte de actul de naștere al poporului român — Convenția de Paris.

Fondul cultural pe care se împlânta, ca un arbore străin, noua concepție a vieții de stat, decretată de areopagul european, era un straniu amestec de idei, de năzuinți și de interese din cele mai protivnice, pentru a căror unificare, în sensul propășirii către o stare mai bună, era să încleșteze o luptă uriașe între elementele trecutului și acele ale viitorului. Era ușor de decretat pe hârtie transformarea unui popor; de a înlocui, în articole, privilegiile cu egalitatea, fărădelegile cu libertatea, neștiința cu lumina, barbaria cu civilizația; dar era greu, cumplit de greu, de a face să pătrundă aceste principii în viața reală, și să prefacă însuși formele ei, învechite și ruginite, în forme nouă frumoase și strălucitoare.

Dela 1821, până la urcarea lui Cuza în scaun, se petrecuse de sigur adânci schimbări în societatea română; dar aceste schimbări atinsese numai formele vieții culturale și naționale. Se luminase întrucâtva mintea; se ridicase conștiința română; se implantase în inima unui număr de oameni, dorinți și aspirațiuni vagi după un ideal național, întrevăzut însă numai în neguri și zăgărit mai mult ca întruparea unui vis politic. Reforme sociale nu se făcuse aproape de loc, sau acele ce se încercase, întorsese desvoltarea înapoi, în loc de a o duce înainte. În privirea socială, poporul român se află mai rău decât toate celelalte popoare din Europa. Privilegiile și neegalitatea se înfățișau încă în toată golițiunea lor, și toate încercările de a le răsturna nu făcuse decât a le întări încă mai mult pe capul masei poporului.

Tocmai aici stătea greul problemei. Convenția de Paris ataca grava chestiune a transformării sociale a poporului român. Ea nu învoia deplina realizare a dorinței politice — unirea — dar legiferase în chip lămurit desființarea privilegiilor, a boieriei, a monopolurilor și breslelor, și ceruse îmbunătățirea soartei clasei celei mai numeroase a poporului. Convenția de Paris care trebuia aplicată dela 1859 înainte, cerea deci o transformare radicală a stării sociale a poporului român, adecă o prefacere

și răsturnare de a totului tot a rețelei de interese, pe care se întemeiase până acuma a ei clădire.

Lupta mai domoală petrecută cu transformarea ideilor, era să se ascută și să se imponcișeze, de îndată ce tărâmul ei se cobora din lumea cugetării în cea a faptelor reale.

La această luptă crâncenă și îndărătnică, dată de noua concepție civilizată a vieții de stat contra formațiilor unui întunecat trecut, era să presideze domnia lui Cuza, și conducătorul de căpetenie al falangei răsturnătoare era să fie tocmai — prin caracterul lui — noul domnitor al țării române.

II

PRIMUL AN DE DOMNIE AL LUI ALEXANDRU IOAN I

Ministerele Vasile Sturza și I. Filipescu. — Domnitorul, deocamdată numai al Moldovei, păși îndată după alegere, la alcătuirea unui minister. Se zvoni întâi, că el era să fie compus, sub președinția lui Anastasie Panu, din C. Hurmuzache, A. Cantacuzino, Leon Sturza, Leon Ghica și generalul Milicescu; dar această întocmire nu isbuti, și ministerul se constituie, sub celălalt fost caimacam naționalist, V. Sturza ca președinte, din Manolache Costache Epureanu, V. Alecsandri, C. Rolla, D. Miclescu și generalul Milicescu¹. Se spunea că Domnitorul nu ar fi isbutit în prima lui încercare fiindcă „Panu ar fi refuzat a primi însărcinarea din pricină că Domnitorul nu voia să îmbrățișeze părerea lui Panu, de a pleca îndată cu *guvern și armată* spre București; că exploatarea situațiilor politice spunea lui Vodă Cuza : ce-i în mână nu-i minciună; domnia Moldovei o ai; să nu o pierzi în apele Buzeului. Cuza înlăturând programul de acțiune al lui Panu, organizat până în cele mai mici amănunțimi. Panu refuză de a forma primul cabinet al noii domnii”². Tot pe atunci se făcuse domnitorului aproape aceiași propunere de către principele Grigore Sturza, după cum se vede aceasta din scrisoarea lui, publicată în *Steaua Dunării*,

---

¹ *Steaua Dunării*, 12 Ianuarie 1859.

² Dimitrie A. Sturza în Prefața la *30 de ani de domnie ai regelui Carol*, p. XIII. Cam acelaș lucru este susținut și de I. C. Brătianu, când spune, în ședința din 11 Februarie 1863 (*Mon. of. num.* 62, 1863 supl.). „Domnilor, sunt încredințat că pricina pentru care nu ați venit la București cu batalionul acela, a fost că și d-voastră și noi am fost prea prudenți”. Nu trebuie să uităm apoi că Panu susținuse a se înscrie de candidat la domnie și principele Grigore Sturza, după ce subsemnase procesul verbal de la Elefant, și că deci domnitorul era în drept a-i bănui intențiunile, dacă în adevăr o astfel de propunere i s'a făcut din partea lui. Vol. XII p. 291.

prin care fi făgăduște sprijinul său ca să fie ales și în Muntenia³. Dacă domnitorul refuză ambele propuneri, el o făcu mai întâi din cauza poveței lui V. Alecsandri care îl oprise, din îndemnul lui Napoleon al III-lea, nu cumva să îndrăsnească a mai face vreun pas în afară de Convenție. Apoi era prea firesc lucru a cugeta, că partizanii foștilor domni, caimacamii din Muntenia,

Други от нумеру Преподани Преподани
у мене прости мене на бои ми не еягои Дея-
тавита на инагоиу Статски; на бо ея
уред. ет Конвентуе у аинтав на у
априав ет на у аинтав Доману на бо
априав ет на у аинтав Деягоиу аинтав апри
на у аинтав Деягоиу аинтав апри аинтав апри
аинтав апри на аинтав Деягоиу аинтав апри
на аинтав апри на аинтав апри аинтав апри
На аинтав аинтав аинтав аинтав аинтав аинтав
на аинтав аинтав аинтав аинтав аинтав аинтав
Конвентуе аинтав аинтав аинтав аинтав аинтав аинтав

Textul original autograf al jurământului depus de Cuza-Vodă ca domnitor al Moldovei. — Fotografie. Colecția Academiei Române.

din care unul se aștepta chiar să fie ales el, nu ar fi lăsat așa fără nicio împotrivire încălcarea Munteniei cu armele, din partea Moldovei, și că trebuia numaidecât să se verse sânge, ceea ce ar fi putut aduce o intervenire armată chiar din partea Turciei singură, deoarece ea nu putea fi îndatorită a respecta Convenția cea siluită de Români. Domnul, prin mintea căruia au trebuit să treacă asemenea idei, nu putea să compromită, prin un demers

³ Vol. XII p. 297 nota 283.

ca acel ce se spunea că i l'ar fi pretins Panu, nu numai unirea, dar existența chiar a țărilor române.

Rezultatul pe care Panu voia să-l aducă pe calea silniciei, fu realizat prin puterea împrejurărilor, și Cuza fu ales domn și în Muntenia.

Indată ce luă frânele ocârmuirii și ale acestei țări, domnul numi un minister alcătuit, sub președinția lui I. Filipescu din partidul boieresc, și care fu alcătuit din Barbu Catargiu, I. Cantacuzino, Gr. Filipescu, și generalul Vlădoianu din acelaș partid, către care se adăogau N. Golescu (min. de interne) și D. Brătianu (de externe)⁴ din partidul progresist, ba chiar dintre cei mai înfocați oameni ai săi ce jucase un rol în revoluția din 1848. În Moldova, ministerul număra exclusiv numai oameni din partidul progresist. Dacă domnul procedase altfel în Țara Românească și alcătuisese un minister de fuziune din ambele partizi, el făcu aceasta, fiindcă într'o țară nouă, nu voia să se dea drept reprezentantul numai al uneia din cele două partizi, și tindea să păstreze o poziție neutră acuma chiar la început⁵.

Cea întâi măsură a noului domn fu de a cere dela țările lui, câte un ajutor bănesc, și anume în Moldova o dare de 5.000.000 de lei, iar în Muntenia care era mai mare, un împrumut de 8.000.000 ce trebuia să fie acoperit în țară. Această dintâi chemare a domnului întâlni în ambele adunări un fel de împotrivire, care deși nu părea îndreptată contra capului statului, nu-l atinse mai puțin, pricinuind răsturnarea ambelor sale ministere.

În Moldova darea fu cerută de domnitor, printr'un ofis al său din 30 Ianuarie 1859, care motiva nevoia, „pe starea cea rea în care s'ar afla casa statului și pe mijloacele trebuitoare pentru noua organizare”⁶. Darea trebuia să fie impusă pe proprietatea fonciară, spre a coborî în acest chip condiția foștilor privilegiați către acea a țăranilor. Ministerul de finanțe Gr. Balș îndreptăția, prin cuvintele următoare, această dare nouă și până atunci neuzită în Moldova: „Dacă se face o împotrivire a se impune o dare pe proprietate, cu ce drept se urmează a se lua darea dela locuitorii țărani, când art. 46 din Convenție ros-

⁴ *Monit. of. al țării Rom.*, 26 Ianuarie 1859.

⁵ Că această a fost cugetarea domnitorului, de a împăca partizele prin interesul țării, o spune Manolache Costache în ședința din 6 Fevr. 1863, *Mon. of.* 3 Martie 1863, supl.: „Guvernul a vroit să dispară aceste tabere, căci cel întâi minister, după 24 Ianuarie, a fost un minister ce a avut misiunea a face încercare să se înfrățească Români și în care a figurat bărbați ca Barbu Catargiu și Dimitrie Brătianu; vedeți dar că domnitorul însuși, la venirea sa în Țara Românească, a avut cea întâi țintă, ca să desfacă taberile și să fie înfrățire”.

⁶ *Monit. of. al. Mold.*, 12 Febr. 1859.

tește egalitatea înaintea dărilor”⁷. La desbaterea asupra acestui proiect, se pun înainte motive naționale, nevoia de a se realiza unirea, de a se merge la Focșani, precum propusese Kogălniceanu în răspunsul la mesajul domnitorului, și mai mulți oratori declară, că s’ar opune la această dare, dacă ar fi să se acopere cu ea deficitul. Principele Grigorie Sturza care iea cel din urmă cuvântul, aprobă cererea ocîrmuirii, „dacă este a se îndeplini cu ea, votul din 24 Ianuarie.” Darea deci păruse a fi votată în scopul de a sluji la apărarea țării, la îndeplinirea țintelor naționale, și nu pentru a intra în cheltuielile ordinare ale țării. În această cugetare păruse a se întâlni și dreapta și stînga din adunarea Moldovei. Mai mulți însă din membrii dreptei, între alții Cazimir, voise să înlătore darea și să o înlocuiască cu un împrumut, până la așezarea noului sistem de impozite. La vot însă propunerea de împrumut căzu, și în urma acestei rîspingeri, propunerea de dare, făcută de minister, trebui să întrunească unanimitatea voturilor, spre a nu da aparența unei împrôptiviri la cererea domnitorului, făcută în scopuri patriotice.

Se vede însă că majoritatea adunării se căi în curând de repejunea cu care lucrase, primind fără nici o pregătire, o lovitură atât de puternică în starea sa de mai înainte. De aceea nu ne vom mira de împrejurările cărora dă naștere aceeași chestiune a dării, readusă pe tapet în adunare, abia o lună de zile după unanima ei încuviințare.

Anume art. 37 din Convenție glăsuia, că legile de interes particular fiecărei țări să fie supuse comisiei centrale, spre a se cerceta, dacă nu cumva contravin organizării comune a Principatelor-Unite. La epoca însă când se votă legea pentru ridicarea dării (30 Ianuarie 1859), comisia centrală încă nu era înființată. Ocîrmuirea însă având mare nevoie de bani, și voind să pună legea în lucrare, fără a aștepta constituirea zisei comisii, obținuu dela domn decretul de sancționare și promulgă legea în numărul 33 al Monitorului, din 24 Februarie 1859. Pentru a acoperi însă lipsa cooperării comisiei centrale la întocmirea acestei legi, ea fiind publicată într’un text mult mai desvoltat decât acel propus adunării și votat de ea, se prevedea în el un articol, care spunea, că „deocamdată legea se va executa provizoriu și că va fi supusă comisiei centrale, după a ei constituire (paragr. 14, art. II)”⁸. Ne poate părea stranie această procedare de a se promulga o lege într’un alt text decât cel votat de adunare; dar viața parlamentară era abia la răsăritul ei, și nu trebuie să o muștrăm pentru o lipsă de cunoștință în mișcarea tuturor roților ei. Textul mai pe larg avea caracterul unui regulament cuprins în lege,

⁷ *Ibid.*

⁸ Să se asemăluiască ambele texte în *Monit. of. al Mold.*: 22 Fevr. și 24 Febr. 1859.

și se întâmplă uneori ca regulamentele, nu numai să desvolte, ci chiar să modifice înțelesul legilor.

Cu sau fără acel adaos, se naște însă întrebarea, dacă legea putuse fi sancționată și promulgată înainte de a trece prin comisia centrală? Legea fusese votată în scopul realizării unirii, prin întrunirea la Focșani a adunărilor țărilor surori, scop ce el însuși lovea în Convenția de Paris. Prin urmare nu se cuvenea a se face mare caz de nerespectarea unei dispoziții din Convenție, când legea însăși era menită a călca acel act. Apoi ce înțeles avuse urgența și votarea pripită a legii, dacă era să se aștepte constituirea și funcționarea comisiei centrale, o zăbavă nedeterminată? În sfârșit nu era mai mult ca sigur, că comisia centrală, organul unirii, eșită din adunările ce votase în unanimitate această dorință, — limanul de scăpare al popoului român, — prin îndoita alegere, nu putea să se opună la procurarea mijloacelor trebuitoare, spre realizarea țintei mântuitoare, și că ar fi încuviințat legea aplicată în mod provizoriu?

Cu toate că aceste argumente se înfățișau în chip firesc tuturor minților nepărtinitoare, găsim pe Ioan Cantacuzino formulând, în o ședință din luna Aprilie, o moțiune de blam contra ministerului care ar fi călcat Convenția, promulgând legea de dare, înainte de a fi trecut prin comisia centrală. Acest motiv curat de formă nu putea fi cel adevărat, și ziarele progresiste ale timpului susțin, că „moțiunea de blam nu era decât o revocare din partea boierilor a dărei de 5.000.000 asupra proprietății,⁹ dare ce trebuia să tragă o dără atât de adâncă în starea clasei privilegiate; că acea moțiune era un mijloc de a lua cu o mână ceea ce dăduse cu cealaltă, și aceasta pe o cale legală, aceea a respectării constituției hărăzite țărilor române, prin Convenția de Paris.

Moțiunea de blam este însă sprijinită de însuși partidul naționalist contra oamenilor săi, și Kogălniceanu, unul din fruntașii aceluia partid, pune umărul la răsturnarea lui Vasile Sturza, fostul caimacam naționalist, căruia cu puțin timp mai înainte tot el făcuse a se vota un act de recunoștință din partea adunării, că a bine meritat de patrie¹⁰. Kogălniceanu atacă ministerul, nu pe temeiul neconstituționalității legii de dare, ci pe acel că el nu dăduse dovezi de purtare într'adevăr națională; că nu luase nici o măsură, pentru a asigura votul din 24 Ianuarie, învinuindu-l că „ar fi trecut venitul acelei dări la cheltuelile or-

⁹ *Steaua Dunării*, 4 și 11 Mai 1859. G. Costache Epureanu, criticând mai târziu disolvarea adunării moldovene, spune că nu s'a arătat adevăratele motive ale acestei măsuri; nu s'a spus bună oară că „votase 5.000.000 impozit fonciar ca o consacrare a art. 46 din Convenție și în urmă l'a desvotat”. *Steaua Dunării*, 9 Februarie 1860.

¹⁰ *Monit. of. al Moldovei*, 1 Februarie 1859.

dinare ale statului”¹¹. Invinuirea era în orice caz prematură, întrucât nu se încasase din darea plănuită niciun singur ban. Nu e vorbă la vot, Kogălniceanu se abține : dar Panu, pe care l-am văzut mai sus sprijinind înscrierea principelui Gr. Sturza, printre candidații la domnie, pecăt și alții din partidul stânger,

Alexandru Ioan Cuza Domn al Principatelor Unite în 1859.
Colecția Academiei Române.

votează moțiunea lui Cantacuzino¹², care moțiune primindu-se de adunare, ministerul Vasile Sturza își dă demisia în 8 Martie 1859.

Vom avea prilejul de a întâlni mai adeseori asemenea

¹¹ Desbaterile asupra moțiunii de descuviințare în *Monit. of. al Mold.* 9 și 11 Martie 1859.

¹² Ședința din 30 Aprilie, *Ibidem*, 6 Mai 1859. O bună analiză a întregii chestiuni în *Steaua Dunării*, 6 Martie 1859.

împrieteni de voturi între membrii partidelor opuse. Alături de alte împrejurări precum susținerea înscrierii principelui Grigore Sturza între deputați, apoi între candidații la domnie, apoi schimbarea de text în legea promulgată, ea ne va arăta, că viața parlamentară era încă la răsăritul ei; că nu se întâlnea o cunoștință deplină a regulilor ei; iar pe de altă parte, că luptele de partid, cu toată natura arzătoare a chestiunilor pipăite, nu aveau încă acel caracter de înverșunare care nu mai caută nici dreptate, nici adevăr, nici formă, nici fond, ci numai interesul grupării sprijinite; că era încă loc pentru înălțarea minții deasupra interesului momentan, cătându-se numai la acel superior al ideilor atinse; că era încă o doză de idealism în începătornicele lupte parlamentare, pe care timpurile de mai târziu trebuiau să o înlocuiască desăvârșit cu precumpănirea intereselor de partid, dacă nu chiar individuale.

În Țara Românească, deși lucrurile luau o altă decurgere, se ajunsese la același rezultat: răsturnarea ministerului. Adunarea din Țara Românească era compusă din mai multe elemente protivnice noii stări de lucruri, decât adunarea moldovenească. Majoritatea vedea cu ochi foarte răi, alăturarea cu partizanii ei devotați. Ioan și Grigore Filipescu și Barbu Catargiu, naționaliști, și progresiști înfocați ca N. Golescu și D. Brătianu. Ofisiul domnesc din 21 Februarie motiva, nevoia împrumutului de 8.000.000 de lei vechi într'un chip cam deosebit de cum se făcuse pentru darea din Moldova; anume, pe lângă deficitul înșămător, încă și pe aceea că, în împrejurările de față, guvernul ar trebui să aibă la dispoziție mijloace, spre a întâmpina neprevăzute cheltuieli¹⁸. Se accentuau deci în destul de limpede, chiar dela început de către guvern, scopurile naționale care în Moldova nu răsărise, decât din desbaterile adunării.

Aceeași lipsă de unitate în vederile partizanilor se regăsește și în țara Românească, deoarece la desbaterea asupra urgenței, mai mulți din membrii drepte se rostesc în contra, cerând comunicarea proiectului, pe când principele Dim. Ghica ce aparținea aceleiași grupări, se lupta pentru primirea urgenței. Când veni proiectul însuși la vot, se formulară trei propuneri: 1. Una de încuviințare fără nicio condiție. 2. Ca să se dea creditul, văzându-se explicațiunile date de *majoritatea* ministerului. 3. Ca să se dea creditul, ca un semn de încredere în domnitor și de dragostea de care adunarea e pătrunsă pentru alesul ei; dar că întrebuintarea lui să se facă de alt minister, acel în ființă nebucurându-se de încrederea adunării. Intâia propunere pornia dela partidul stânga, unit cu câțiva din acei ai drepte; a doua

¹⁸ Monitorul oficial al Țării Românești, 12 Martie 1859.

și a treia dela deosebite frânturi ale acestui din urmă. Și aici deci se întâlnește aceeași desbinare în păreri.

La vot trece propunerea întâi, însă bine înțeles numai cu majoritate, și anume cu 28 de glasuri pentru și 19 contra. Adunarea găsește de cuviință a explica domnitorului acele 19 bile negre, „acele 19 pete pe pagina cea mai frumoasă a istoriei de astăzi a nației noastre”, cum le numia principele Dim. Ghica. În desbaterea asupra acestei adrese, se lămurește însă și mai bine poziția ministerului față cu adunarea. Anume, principele Ghica susține că o asemenea adresă trebuie numaidecât trimisă, „pentruca domnitorul să cunoască neliniștea ce domnește în țară, când se văd la cărma administrației interioare acei oameni care, la 1848, au prejudecat chestia proprietății ce în curând are să vină în debaterile adunării; oameni ce nu mai pot avea un vot liber, fiind legați prin antecedentele lor”¹⁴. Principele Ghica deci țintea oamenii din 48, în vorbele sale. D. Brătianu mai era apoi învinuit de deslănțuirea prea mare a necuviințelor presei.

În propunerea pentru adresa explicativă a celor 19 bile negre, formulată de Gh. Lensș, se spunea între altele, pe față, că „politica din lăuntru a ministerului a împiedecat singură votul unanim al adunării”¹⁵.

Chestiunea se complică, din pricina crizei comerciale și agricole foarte ascuțită, care îngreue mult situațiunea. Cei mai mulți neguțitori erau în ajunul de a înceta plățile. Partidul dreptei se folosi de această împrejurare, spre a atribui primejdia economică noiei stări de lucruri și nesiguranței pricinuite prin schimbarea stărei obștești care ar fi adus retragerea creditului din partea piețelor străine și îngreuierea tuturor operațiilor. Mai ales se accentua împrejurarea că oamenii noi susțineau în toate părțile că Regulamentul Organic s'ar fi desființat, și această părere trebuia să aducă anarhia, în lipsa unei legi de ocărnuire. Lucru straniu, teza aceasta care tindea tocmai a discredita spiritul de reforme îndrumat de Convenția de Paris, era sprijinită în adunare de *ministrul finanțelor* Barbu Catargiu,¹⁶

¹⁴ *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 27 Martie 1859. Tot principele Ghica întărește mai târziu aceste cuvinte, când în ședința dela 27 Iunie 1859 (*Ibidem*), 12 Septemvrie 1859), spune că: „înainte de a răsturna ministerul Filipescu, fusese la ministrul de interne (N. Goleșcu), rugându-l să pună un capăt propagandei prin sate; dar în loc de a-l asculta, răul a mers tot crescând”.

¹⁵ *Ibidem*. 18 Martie 1859.

¹⁶ Spre a judeca despre spiritul ce insufla asemenea învinuiri, aducem părerea reprodușă în Vol. XII p. 314, rostită de un individ implicat în complotul urzit contra vieții domnului, croitorul evreu Șain care declară că Cezianu i-ar fi spus că: „comerțul merge rău de tot, și aceasta numai din pricina alegerii lui Cuza; că acel ce s'ar găsi să-l curețe de pe drum, ar face un mare bine țării”. *Anunțatorul român*, 15 Iulie 1859. E destul de neașteptat ca ministrul de finanțe să judece lucrurile în fond, în acelaș fel, cu acei ce unelteau să curețe pe domnitor din drum.

pe când membrii partidului național, deputații V. Boerescu, I. Brătianu și publicistul, Winterhalter, își dădeau toate silințele, spre a distruge această legendă, susținând bunăoară Winterhalter, că criza ar fi datorită disproporției dintre import și export în 1858; iar Brătianu punând-o în sama taxei pe export care ar împiedeca cumpărarea produselor țării în străinătate. El susținea că „criza este de natură curat economică; că ea s'ar fi putut întâmpla și sub regimurile cele mai statornice, și că împrejurările politice nu au contribuit în nimic la a ei manifestare”¹⁷. Martian o atribuia prea mării sporiri a câștiurilor moșiilor¹⁸.

Pentru a se preîntâmpina nenorocirea ce amenința comerțul, se propune un împrumut de 200.000 de galbeni, cu care să se vină în ajutorul comercianților. Caracteristic, pentru lipsa închegării partidelor și în chestiile economice, ca și în cele politice, este iarăși că și aici se reproduce o desbinare a voturilor. Pe când doi naționaliști I. Brătianu și N. Golescu combat propunerea, alt naționalist V. Boerescu o sprijine, alătura cu Ministrul care o făcuse, Barbu Catargiu¹⁹.

Argumentele aduse de Catargiu întru susținerea propunerii lui, de a se veni în ajutorul comerțului, zdruncinat prin nesiguranța lucrurilor, părere ce corespundea așa de bine cu simțimintele ascunse ale majorității, arată într'un chip învederat, alătura cu propunerea formulată de Lenș, că această majoritate nu voia să scape de întreg ministerul care înota în apele ei, ci numai de acei doi miniștri naționaliști care fusese introduși de domnitor, în ministerul provizor al Țării Românești, în momentul când luase frânele ocârmuirii.

Dar pentru a-și ajunge ținta, majoritatea trebuia să răstoarne întregul minister, și propunerea lui Lenș pentru adresa explicativă trecând, ministerul își dă demisia în 27 Martie 1859²⁰.

¹⁷ Winterhalter în *Românul*, 7 Martie 1859. Brătianu în ședința din 10 Martie. *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 11 Martie și 4 Aprilie 1859.

¹⁸ *Analele economice*, No. 1, 1860, p. 7.

¹⁹ Ședința din 13 Martie. *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 10 Aprilie 1859.

²⁰ *Naționalul*, 5 Martie 1859, spune că, „adresa către domn voia să cuprindă un vot de neîncredere pentru ministerul de interne și acel de externe”. *Ziua*, 3 Martie 1859, spune că, „între miniștri, sunt doi oameni din 1848 care se vede că au păr de lup și tot amenință țara cu comunismu și răsturnări imaginare”. Dimitrie Brătianu alergase la Iași, cerând domnului să disolve adunarea. *Place c. Walewsky* 17 (5) Martie 1859. (*Acte* p. 303) spune: „le prince a répondu que jamais il ne consentirait à une dissolution, et que d'ailleurs il serait même monstrueux de sa part, de débiter par tuer l'assemblée, sa mère, qui l'avait enfanté lui-même, peu de jours auparavant”. Că nu tot ministerul se simțea atins prin votul adunării, se vede, dacă comparăm cele două scrisori trimise de doi miniștri în aceeași zi domnitorului, la Iași, asupra rezultatului votului privitor la împrumut. Aceea a lui Barbu Catargiu spune că: „s'il y a eu un nombre de voix qui ont empêché que le vote fut unanime, la cause en a été un simple malentendu, que l'assemblée s'est empressé d'expliquer le len-

Iată unde eșise încercarea domnitorului de a împăca partizidele muntene; de a juca rolul omului nepărtinitor, în țara străină ce-l alesese de cap al ei. Politica de fusiune, încercată de Alexandru Ioan I în Muntenia, fusese o zadarnică silință. *Românul* analizează astfel această politică: „Ministerul este compus din două elemente extreme, ca și camera: de o parte d-l Barbu Catargiu și cu ai săi; de alta d-l N. Goleșcu și cu ai săi. Ce fusiune se poate încăpea între Goleșcu și Cartagiu? Ce înfrățire de idei, ce unitate de acțiune poate rezulta din deliberațiile unui minister compus din elemente așa de eterogene? Ministerul de fusiune n'a putut produce decât o administrație de fusiune. Ministerul din lăuntru a numit ca prefecți oameni tineri, luați dintre acei ai partidului național. Aceste numiri nu au putut însă decât desplăcea colegului său dela finanțe care au numit îndată sameșii sau secretarii dela județe, din legiunea reacționarilor celor mai declarați. Așa dar, și în administrație, dualismu, antagonismu, lupte și prin urmare lipsă de unitate, paralizie și inerție. Unul zice *ceala*; cealalt zice *hoisa*; așa în cameră, așa în minister, așa în administrație”²¹. Ziarul *Dâmbovița* ce se afla sub redacția lui Dimitrie Bolintineanu, comentând votul de blam dat ministerului Filipescu-Goleșcu, pentru a putea înlătura oamenii dela 1848, ea aminte, că „cele ce s'au cerut la 1848, prin proclamație, s'au acordat în anul 1858 de șapte mari puteri. Acum vine întrebarea: primim, ori nu Convenția? Dacă primim ideile, nu putem să îmbrâncim persoanele. Astăzi acele principii sunt legale; nu videm pentru ce persoanele nu ar fi legale. Când îmbrâncim persoanele de la 1848, nu facem de cât să îmbrâncim ideile din Convenție”²².

Ministerul moldovenesc căzuse din pricină că îndrăznise să propună o dare pe proprietatea fonciară, susținând că altfel cu ce drept s'ar lua dări dela țărani? iar ministerul din Muntenia fiindcă (ministrul său de interne) ar fi încurajat revolte țărănești în scopul de a face să izbândească ideile din 1848 asupra chestiunii rurale. Ambele ministere, lăsând la o parte amănunțimele, căzuse, fiindcă, în totul sau în parte, se arătau favoritoare elementului țărănesc. Și că aceasta era cauza mai adâncă a desbinării partizilor ne-o spune chiar un membru al dreptei, când în o broșură din 1866, reflectând asupra stărei

demain”; iar D. Brătianu arată că: „ieri s'a adoptat o propunere subscrisă de 25 de membri care este o scuză pentru cei 19 votanți în contra creditului și o blamă pentru minister”. Scrisori din 1 Martie 1859, *Hărțile Rossetti*, reproduce în *Arhiva* din Iași, XII, 1901, p. 176—177.

²¹ *Românul*, 10 Martie 1859, supliment.

²² *Dâmbovița* din 8 Martie 1859.

de mai înainte, arată, că „termenii de partid liberal și de partid național erau un abuz de limbajiu. *Chestia rurală* provocase desbinarea în adunare”²³.

Era prea firească această ținută a adunărilor, față cu reformele impuse de Convenție și cerute de partidul național. Căci din cine se alcătuiau aceste adunări? Acea din Moldova era rostirea voinței a 1724 de alegători, din aproape 2.000.000 de suflete, care alegători reprezentau numai clasa avută a societății; cea din Țara Românească era trimisă numai de 2072 de alegători, din 2.500.000 de suflete. Bine înțeles, că deputații erau și ei numai reprezentanți ai marelui proprietăți. Este de luat aminte, că Convenția de Paris era încă mai restrânsă, în fixarea dreptului de vot, decât Regulamentul Organic. Neputând lua cenzul ca condiție de drept electoral, de oarece boierii nu plăteau dări, trebuise să iee de normă venitul, pe când Regulamentul Organic, primind și pe acei cu pitace de boierie, întindea dreptul de vot și la cei fără avere și fără venit²⁴. *Tribuna* caracterizează astfel procedarea europeană: „Convenția pe de o parte șterge privilegiul, iar pe de alta însărcinează pe privilegiați cu facerea nouelor legi de egalitate”²⁵. Totuși este o exagerare, în sprijinirea ziarelor timpului, că „nefiind reprezentată în adunări decât o singură clasă, nu ar fi în ele o luptă de principii, ci numai una de persoane”²⁶. Era și o luptă de principii; căci, de și adunările erau recrutate din o singură clasă, această clasă era ea însăși împărțită, tocmai pe temeiul principiilor, în două tabere deosebite, vrăjmașe una alteia, și reprezentând, prin ideile ce susțineau, interesele a două clase deosebite, încât în realitate adunările aveau același caracter, ca și când ar fi fost recrutate din aceste două clase însăși. Poporul de jos, de și nereprezentat direct, avea în sânul adunărilor o falangă de oameni, înfocați, convinși și elocvenți, care apărau cu atât mai bine interesele sale, cu cât

²³ *La vérité sur la Roumanie*, La Haye 1864, p. 8. Că un membru al dreptei scrisese broșura, se vede de pe următorul loc: „peuple éminemment agricole, avide d'ordre et de paix étranger a tout préjugé de race, exempt de tout fanatisme, ne connaissant ni privilège, ni orgueil de caste”. (p. 1). Cum s'a putut scrie asemenea falsă caracteristică, e aproape de neînțeles. În țările române, nu fusese cunoscute privilegiile și mândria de castă?!!

²⁴ *Tribuna* 10 Mai 1859. *Monitorul Oficial al Țării Românești*, 21 Februarie 1860. Pe 1860, numărul alegătorilor sporise în Muntenia cu 372 de inși. *Comp. Naționalul*, 26 Decembrie 1859.

²⁵ *Tribuna* 18 Iunie 1859. Un boier progresist, Em Krețulescu. *La Roumanie en 1859*, Paris 1859, p. 59, judecă tot astfel legea electorală a Convenției: „La Convention organise plus solidement l'aristocratie foncière, dans un pays qui doit tous ces malheurs à la constitution féodale de la propriété. Cette loi livre le sort du pays à une poignée d'hommes, que l'esprit de caste, les intrigues de l'étranger, l'ambition et l'ignorance peuvent rendre un jour infidèle à son mandat, et cela suffit pour la condamner”.

²⁶ *Steaua Dunărei*, 12 Mai 1859.

o făceau numai din convingere ideală, și fără nici un interes personal, ba chiar împotriva acestuia. Bine înțeles, apărătorii principiilor noi, fiind excepția între boieri, ei erau în minoritate în adunare. *Românul* caracterizează astfel viața politică a celui timp: „în țară la noi, nu ar fi decât două partide: Trecutul și prezentul (sau mai bine zis viitorul); cel d'întâi ar vrea să ne ducă înapoi la cele știute; celălalt vroeste a merge fără preget și fără șovăire pe tărâmul național și legal, conform Convenției din 19 August”²⁷. Și dacă este ceva exagerare în a se susține că partidul trecutului doria reîntoarcerea lui înapoi, lucru ce tocmai devenise cu neputință, prin Convenția de Paris, cel puțin el voia să împiedece cât mai mult grăbirea reformelor și să le reducă la cât mai puțin se putea.

Ministerele lui Ioan Ghica și Const. Crețulescu. — Ministerul moldovenesc căzuse în ziua de 8 Martie iar acel muntelesc în 27 al aceleiași luni. Ele fusese înlocuite, acel din Moldova prin Ioan Ghica ca președinte; cu C. Hurmuzachi, Eug. Alcaz, Lud. Steege și D. A. Sturza; V. Alecsandri păstrând portofoliul externelor; acel din Muntenia prin Const. Crețulescu ca președinte, cu N. Crețulescu, Ioan Cantacuzino, Sc. Fălcoianu și C. Steriadi ad-interim la finanțe²⁸.

Lucru vrednic de însemnat pentru propășirea ideii unirei, este faptul că domnitorul însărcinează pe un Muntean cu alcătuirea ministerului moldovenesc. Cu toate că Ioan Ghica mai slujise în Moldova ca profesor la Academia Mihaileană în 1841²⁹, și că Regulamentul Organic prevedea prin articolul 427, că „Românii se vor împărtași în Moldova de aceleași drepturi pe cât și Moldovenii în Țara Românească”, pasul domnitorului nu era mai puțin însemnat, întru cât era făcut în scopul anumit de a răstrânge legăturile de înfrățire.

Tot pe atunci, ivindu-se o vacanță în scaunul deputatului de Bacău, se pune la el candidatura tot a unui Muntean, A. Golescu care și este ales. Era cel întâi Muntean ales într-o adunare moldovenească, și însemnatatea faptului se oglindă în cuvântările înflăcărâte, rostite în adunare pentru sărbătorirea lui³⁰. Mai târziu Muntenia vra să întoarcă politeța, pro-

²⁷ *Românul*, 4 Aprilie 1859. *Naționalul* adaugă mai târziu (18 August 1860) către aceasta caracteristică a vieții partidelor din țările române, încă luarea aminte că: „partid individual care să se fondeze pe un singur om, la noi nu există încă. Sunt bărbați stimați în societate, ai căror capacitate nu este contestată; dar nu avem până acum nici unul, al căruia prestigiu să fie așa de mare, încât numele său singur să poată servi de drapel”.

²⁸ *Monitorul oficial al Moldovei*, 9 Martie 1859; *Monitorul ofic. al Țării Rom.*, 30 Martie 1859.

²⁹ Mai sus Vol. XI p. 244.

³⁰ *Monitorul oficial al Moldovei*, 7 Martie 1859. *Patria*, 9 Martie 1859.

punând la Buzău candidatura lui Grigore Cuza, unchiul domnitorului care însă nu poate primi, fiind bolnav.

Programul noului minister moldovenesc, Ioan Ghica, era conform cu proclamația domnească. El făgăduia mai cu deosebire, „cea mai curândă înființare a reformelor, legiurilor și așezămintelor potrivite cu Convenția”³¹.

Un mesaj al domnitorului cerând să se procedă la constituirea comisiei centrale, adunarea alege pe lângă alți doi membri, pe L. Catargiu și pe M. Kogălniceanu, cunoscuți tocmai ca polii opuși în toate ideile lor, și mai ales în deslegarea chestiunii țărănești ce trebuia să vină în desbaterea comisiei. De ce principiu fusese călăuzită adunarea, când alesese persoane cu păreri așa de diametral opuse? Noi credem că de nici unul, oglindindu-se și aici lipsa acea de unitate de acțiune în purtarea partizilor politice, pe care am avut prilejul a o înșămna de mai multe ori până aici. Adunarea se închina de astă dată înaintea meritului și a capacității, fără a se uita la urmările unei atari alegeri, pentru interesele ce apăra. Dar cum s'a spus, oamenii pe atunci uitau uneori că sunt apărătorii intereselor și se plecau înaintea ideilor.

Ministerul Ioan Ghica se ține de făgăduința dată, de a îndruma reformele în sensul aplicării Convenției și procedează mai ales cu multă energie în apărarea în afară a drepturilor de autonomie recunoscute Moldovei prin acel act al puterilor.

Așa se desființează dispoziția lui Vogoride de a se aplica, în Moldova, convenția telegrafică încheiată de Turcia cu Austria, și se restatornicește acea intervenită deadreptul între Moldova și Austria în 11 Octomvrie 1855³². Agenții austriaci din Moldova refuzau apoi de a primi hârtiile autorităților care purtau eticheta „Principatele-Unite”, cu toate că acest titlu fusese recunoscut țărilor române de către însăși Convenția de Paris, ministerul dispune ca, la caz de asemenea refuz, chemările să se facă prin foile publice, după care să se procedă la tratarea pricinelor, în neființa părților, potrivit legilor³³. Ministerul mai protestează contra actului de navigație pe Dunărea încheiat la Viena în 1857, fără participarea Moldovei³⁴.

³¹ *Monitorul oficial al Moldovei*, 11 Martie 1859.

³² Încheierea consiliului de miniștri, încuviințată de domnitor în 7 Aprilie. *Monitorul oficial al Moldovei*, 28 Aprilie 1859.

³³ *Monitorul oficial al Moldovei*, 24 Martie 1859. Acelaș fapt se întâmplă și în Țara Românească, unde consulul austriac taie chiar cu creionul roșu titlul de pe o adresă a curței apelative din București, *Steaua Dunărei*, 8 Mai 1859. Comp. *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 22 Aprilie 1859, *Naționalul*, 7 Mai 1859 și *Anunțatorul român*, 6 Mai 1859.

³⁴ Vezi protestarea energică și oarte bine argumentată a lui Lud. Steege, ministru ad-interim la afacerile străine, în *Chestiunea Dunărei, acle și documente*, București 1883, p. 347.

El pune apoi sechestrul pe veniturile mănăstirilor închinată, spre a trage subvenția cea oprită, prin o carte vizirială.

Autoritatea în lăuntru țării se întărește față cu abuzurile elerului, punându-se un capăt hirotoniilor protivnice canoanelor³⁵.

Se urmează înainte cu încheierea tot mai puternică a principiului unirei: întâi prin instituirea unei comisii care să întroace uniformele ambelor oștiri române³⁶; al doilea, se hotărăște ca garnizoana din Iași să fie alcătuită din oștire muntească și cea din București din oștire moldovenească. Cu acest prilej, la trecerea batalionului I din regimentul al III-lea muntean, prin Bârlad și Vaslui, poporul îi face o primire călduroasă. În Iași este întâmpinat de elevii seminarului dela Socola, și arhiereul Neofit Scriban îi urează fericită sosire, prin o frumoasă și patriotică cuvântare³⁷. În sfârșit ministerul Ioan Ghica își face un nume bun și printre răzași, dându-le sprijin în procesele ce le aveau cu deosebite fețe mari: (răzășii de Nănești cu banul An. Ioan, cei de Mastacăn cu Iancu Eni; cei de Matca cu Macri)³⁸.

Ministerul Ioan Ghica se retrage însă puțin timp după a lui alcătuire, anume după 50 de zile de funcționare, în 27 Aprilie 1859. Motivul retragerii lui, care era necunoscut organelor timpului, este următorul: În ziua de 24 Martie, 16 zile după intrarea ministerului Ioan Ghica în trebi, Kogălniceanu propune moțiunea lui pentru neretriuirea cu lefi fixe a comisiei centrale, în care moțiune revine iarăși asupra dorinței Românilor de a vedea realizată dorința divanurilor ad-hoc, unirea desăvârșită sub un principe străin. Ministerul moldovenesc primește propunerea care se votează cu o mare majoritate. Domnul se simte jignit de această împrejurare. El spune în un ordin către consiliul miniștrilor:

„Au venit vremea să ne exprimăm asupra grăbitei adevzii a ministeriului, fără discuție, ce a provocat votul majorității adunării la amendamentul d-lui Kogălniceanu și, că profesia noastră de credință, desăvârșita unire a Principatelor sub un prinț străin, este una din cele mai vii dorinți a noastră, privind-o ca o tărie mântuitoare țărilor surori. Am cerut noi în vreme acest bine dela puterile garante, precum am comunicat știință și adunării, și nu ne vom opri a o cere la tot prilejul ce se va face favorabil. Cererea de către noi a îndeplinirii acestei dorinți ni se pare a fi o adevărată putere morală ce de-

³⁵ Vezi adresa c. mitropolit. *Mon. of. al Moldovei*, 3 Aprilie 1859.

³⁶ *Patria*, 30 Martie 1859.

³⁷ *Patria*, 26 Apr. *Monit. of. al Țării Rom.*, 1 Mai. *Românul*, 28 Aprilie 1859.

³⁸ *Steaua Dunărei*, 27 Aprilie 1859.

vine legitimă. Din partea adunării însă, când ea trebuie să fie pe tărâmul constituțional, când are un domn din sânul ei și ales cu unanimitate de ambele țări surori, ar părea a fi o doleanță în potriva chiar a domnului și o imprudență pe care vrăjmașii nu ar lipsi a o reprezenta ca un rebelion în potriva tuturor puterilor garante. Este oare prudentă o asemenea urmare, acum în mijlocul conferențelor, și avem cu ce preface această cerere în factum care ar trebui sprijinită prin putere, dacă s'ar refuza? ³⁹”

Această dojană adresată ministerului îl face să se retragă. Organele timpului, necunoscând împrejurările, atribuiau căderea ministerului Ioan Ghica tot intrigilor camerei ⁴⁰, și de aceea încă de pe atunci, văzându-se nestabilitatea guvernului din pricina camerei, se naște, în mintea mai multor bărbați de ordine ideea unei lovituri de stat ⁴¹. Bolintineanu ne spune asupra acestei împrejurări, că „această stare de lucruri care nu permitea unui minister să trăiască, dacă nu era din casta cea nouă, fiind o piedică chiar la desvoltarea generală a nației, se nascu în opinie ideea unei lovituri de stat, idee ce se răspândi în jurul tronului ⁴². Dar ea se urcase chiar la el. Tot Bolintineanu ne spune că, „de câte ori domnul mergea la Iași și se întorcea la București, revenia cu alte simțiminte mai puțin liberale. Odată el spuse chiar: „eu nu mai sunt tot acela; acum cunosc pe Români; n'am fost om de stat; voi fi ⁴³”.

„Ideea loviturii de stat se nascu la retragerea ministerului lui Ioan Ghica” ⁴⁴.

³⁹ Din 2 Aprilie 1859 (Hârțile Rossetti, reprodusă în *Arhiva* din Iași XII, 1900, p. 72). Vezi o scrisoare a lui Docan c. *Domnilor* din 28 Martie 1859 în care i spune că „la proposition de Cogalnitshano n'est rien moins qu'une déclaration de déchéance du Prince”. *Arhiva*, XII p. 179. O altă scrisoare a aceluiași, fără dată însă cu puțin posterioară ședinței din 24 Martie, cu amendamentul lui Cogălniceanu, spune: „on a essayé ces jour-ci de faire une majorité qui décréterait que la commission intérimaire doit reprendre les rênes du gouvernement, jusqu'à ce que l'investiture qui disait-on, est contre balancée soit secondée; la nouvelle de l'ouverture des conférences a déjoué tous ces projets”. Victor Place c. *Walewsky* 12 Mai (30 Aprilie) 1859. (*Acte* cit. p. 314): „La persistance de l'assemblée à demander l'union sous un prince étranger, lui a donc paru comme une sorte de sommation réitérée à tenir parole, et il n'a pu pardonner au ministère son adhésion, surtout au point de vue du prince étranger. Le prince Couza s'est promptement habitué au pauvre et, malgré les promesses de patriotisme et de dévouement dont il a été prodigue à son début il lui serait très pénible de l'abandonner. J'avais eu, dès le 26 Janvier, en rendant compte de son élection, une sorte de pressentiment de cette marche que suivrait son esprit”. *Comp.* Vol. XII p. 308.

⁴⁰ *Steaua Dunărei*, 27 Aprilie și 4 Mai 1859.

⁴¹ Anghel Demetrescu, *Discursurile lui Barbu Catargiu*, București, 1886, p. LII.

⁴² Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 48.

⁴³ *Ibidem*, p. 40.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 48

În 28 Aprilie se constituie al treilea minister moldovelesc sub Emanoil Costache Epureanu ca președinte, cu Lascar Catargiu, Teriachiu, P. Donici, păstrându-se generalul Milicescu la războiu și V. Alecsandri la externe⁴⁵. De și alcătuit din naționaliști, ministerul se apleca spre dreapta; aceasta însă nu înseamnă că se schimba culoarea politică a guvernului. Era mai mult o schimbare de persoane decât una de principii, și nici nu putea să fie altfel, fiind date normele politice ce călăuzeau pe domnitor. *Curierul Principatelor-Unite*, organul oficial al guvernului, explică această schimbare a oamenilor ce veneau la guvern, și pentru ce domnul nu se aruncă în brațele uneia din cele două partizi mai bine desemnate ale țării: „Sunt în țara noastră două tabere de oameni, acei ai trecutului cari reprezintă sistemul vechiu de ocârmuire, și alții, oamenii progresului, reprezentând idei de libertate, progres și demnitate națională. Dacă cei d'întâi, prin stăruitoarea lor legătură cu tot ce a fost până acum, nu pot da garanții pentru starea prezentă, cei de al doilea, prin o sistematică dispoziție de a nu ținea în samă împrejurările politice în care se găsesc țările noastre, devin cu totul imposibili. Ambele tabere fac cu neputință o adevărată aplicație a sistemului constituțional⁴⁶”. Domnul se feria deci de ambele partizi extreme, atât de dreapta cât și de stânga, și căuta să-și alcătuiască ministerul din progresiști moderați cari împărtășiau mai mult sau mai puțin ideile lui⁴⁷. Ministerele nefiind însă luate din majoritatea camerilor, duceau o viață efemeră, expusă la bunul plac al majorităților. Așa înțelegea Alexandru Ioan I să-și îndeplinească făgăduința dată la urcarea lui pe tron de a fi domn constituțional. Numai pentru ministrul de externe, V. Alecsandri, domnul făcea o excepție și-l menținea într'una, cu atâta mai mult că el nici nu era în țară, ci colinda pe la curțile europene, pentru a apăra interesele Românilor. Dar în adunare însuși nu erau majorități bine definite. *Steaua Dunărei* spune despre cea din Moldova: „Formatu-s'a în sânul adunării în curgere de 4 luni, o majoritate, fie liberală, fie reacționară chiar, care să lucreze anumit după un țel fix, fie oricare, numai să fie unul? Nu a fost o majoritate ci numai fracțiuni”⁴⁸. Aceiași observație o face ministrul cul-

⁴⁵ *Mom. of. al Mold.*, 28 Aprilie 1859. Generalul Milicescu este înlocuit, la 27 Mai cu generalul Adrian, *Ibid.* 30 Mai 1859.

⁴⁶ *Curierul Principatelor Unite*, 28 Mai 1859.

⁴⁷ Aceasta ne pare a fi adevărata țintă a domnitorului și nu atâta combaterea partizilor una prin alta, așa numitul sistem de basculă, atribuit domnitorului de opoziția timpului, și care învinuire este reprodușă și de N. Suțu în *Mémoires* (mai sus p. 15 nota 21) p. 368: „Le système adopté par le prince consistait à se servir également des partis contraires, pour les opposer l'un à l'autre et pour s'appuyer indistinctement, du côté où la balance signalait un défaut de poids”. *Comp. Monit. of. al Mold.*, 5 Fevr. 1859.

⁴⁸ *Steaua Dunărei*, 17 Mai 1859.

telor din Țara Românească asupra adunării de acolo, vorbind de cea din 1859: „Preocuparea dominantă e să se rapoarte la persoana și nu la principii; în ea nu exista nici o busolă și de aceea unii din dreapta votau contra altora din aceeași parte, și nu s'a văzut ca să aleagă o adevărată opinie liberală; nu era o majoritate”⁴⁹.

În Muntenia imediat după constituirea ministerului Crețulescu, în 29 Martie 1859, se descopere complotul cel cu mașina infernală⁵⁰. Această descoperire răspândește o spaimă și o indignare în sânul întregii populații, dovadă cât de iubită era pe atunci, persoana domnitorului⁵¹. Ținându-se un Te-Deum pentru apărarea zilelor lui, stau față la el consulii Rusiei, Franței, Prusiei, Greciei, Olandei și Belgiei, care „spontan au asistat la această serbare”⁵²; numai acel al Austriei, nu. Între alte felicitări primite de domnitor dela deosebitele corpuri constituite ale statului și dela persoane private, corpul ofițeresc al oștirii muntene trimite domnitorului o adresă, în care îi arată, că „armia a fost cea d'întâi care și-a arătat devotamentul său către domn, pe care l'a sigilat cu jurământul fidelității și al onoarei, și-l felicitază pentru scăparea sa nevătămată, înindu-i jurământul de credință și de onoare”⁵³.

În 13 Aprilie domnitorul, întemeindu-se pe votul adunării din 27 Februarie, care încuviințase, cum am văzut, cu majoritate, împrumutul de 8.000.000 de lei, face o chemare către țară, spre a se acoperi acest împrumut prin o subscriere națională la nevoile țării⁵⁴.

Ne întrebăm, cum a putut ministerul și domnul să pună în lucrare legea de împrumut, în baza numai a votului adunării, și fără a fi trecut prin comisia centrală, care nici la această dată nu era încă înființată, când abia cu o lună în urmă, la 6 Martie, ministerul Moldovei primise un vot de blam din partea adunării acelei țări, pentru calcarea aceleiași formalități. Nu e vorbă, din cauza neîndemănării comunicațiilor, nu se prea știe bine în Muntenia cele ce se făceau în Moldova și vice-versa. Așa, *Românul*, în revista sa politică din 9 Aprilie, spune: „că ministerul trecut din Moldova căzuse la 6 Martie, fiind că n'a pus în lucrare votul adunării din 28 Ianuarie, prin care

⁴⁹ Ședința de 24 Martie 1860. *Mon. of. al Țării Rom.*, 15 Aprilie 1860 supliment. Vezi mai sus Vol. XII p. 228, 292 și acest volum p. 28, 30, 32, 36, exemplele aduse pentru lipsa închegării partizilor.

⁵⁰ *Mon. of. al Țării Rom.*, 2 Aprilie 1859. Vezi Vol. XII p. 314.

⁵¹ *Românul*, 5 Aprilie 1859.

⁵² *Mon. of. al Țării Rom.* 3 Aprilie 1859.

⁵³ *Ibid.* 6 Apr. 1859.

⁵⁴ Chemarea foarte frumos și patriotic alcătuită, publicată în *Mon. of. al Țării Rom.*, 17 Apr. 1859.

s'a încuviințat un credit de 5.000.000 de lei, în scop de a pregăti armarea și a întruni adunările la Focșani". Votul de blam fusese însă dat tocmai fiind că acel credit fusese *pus în lucrare*, fără a trece prin comisia centrală. Dacă această susținere greșită a *Românului* poate să ne dea o idee, despre modul cum se strămutau pe atunci veștile dela o țară la alta, și deci să ne arate cât de greu era, în asemenea condițiuni, a se încheia unirea și contopirea ambelor țări în o comună cugetare, ea nu poate explica cum organele statului care știuse cum lucrurile se petrecuse în Moldova, înfruntau încă odată primejdia în Muntenia. Se vede limpede, că ele nu se temeau de a întâlni și în adunarea munteană aceeași împotrivire; și lucrul se explică, dacă luăm în privire, că acea din Moldova nu răsturnase ministerul, din cauza călcării dispoziției art. 37 al Convenției, ce nici nu putea fi încă aplicat, nefiind comisia centrală încă constituită, ci din pricina că o încurcase în o înfundătură, din care nu putuse eși decât votând o dare uricioasă pe proprietatea fonciară, prima știrbire în privilegiile clasei din care eșia, pe când în adunarea munteană era vorba de un împrumut care era să fie acoperit din dările existente, fără a se atinge întru nimic felul lor. De aceea și vedem că al treilea minister moldovenesc, acel al lui Manolache Costache Epureanu, înfățișază în 30 Aprilie un proiect pentru un credit de 8.000.000 în adunarea moldovană, care credit însă trebuia să fie acoperit prin un împrumut ca și acel din Muntenia. Nevoia acestui credit era încă mai viu accentuată decât al celui cerut dela adunarea munteană, anume pe faptul, că „budgetul nu s'ar putea întocmi în grabă, fiind de nevoie a se reforma așezarea dărilor; iar pe de alta, că este trebuință a se organiza armia și a se întruni milițiile principatelor amânduror în un câmp de manevre, potrivit art. 43 din Convenție”⁵⁵. Noul credit se votează, după o cuvântare foarte călduroasă a principelui Grigore M. Sturza care felicită pe domn pentru întărirea armatei. Principele amintește că împărțășirea Piemontului la războiul Crimeei au adus rolul său cel însemnat în cheștiunea unirei Italiei, și se întreabă, dacă și Românii ar fi dat ajutor în acel război care-i privea mult mai de aproape decât pe Italieni, oare cauza lor națională nu dobânda de atunci virtutea care îi lipsește astăzi; nu s'ar fi luat în serioasă considerație dorințele divanurilor ad-hoc? El arată apoi, că vremile nu sunt mai grele astăzi, decât cu patru veacuri înainte, când Românii erau sfâșiați prin lupte pentru domnie, pe când astăzi ambele principate au proclamat cu entuziasm unirea lor prin alegerea unui singur domn. Nimic nu ne poate scuti de a organiza puterea armată,

⁵⁵ *Monit. of. al. Mold.*, 5 Mai 1859.

pentru apărarea țării noastre și pentru susținerea demnității naționale. De aceea, se întreabă oratorul, au degenerat urmașii aceluia care combăteau cu atâta glorie, sub Ștefan cel Mare sau sub Mihai Viteazul? Nu, răspunde el, poporul nu a degenerat, însă din nenorocire el doarme, de când ocârmuirile vitrige au înlocuit pe eroii noștri naționali. Să-l deșteptăm din somnul acel greu, să-i dăm pilda patriotismului, să-l conducem la fapte mari, și atuncea poporul român va dovedi, că este tot acela care, cu câteva veacuri mai înainte, a biruit la Racova și la Călugăreni”⁵⁶. Proiectul de împrumut se votează aproape în unanimitate, și el nu mai este trimis comisiei centrale care se constituie și începe a funcționa dela 10 Mai înainte, fără ca nimine din adunare să mai facă guvenului o imputare din această *călcare* a convenției.

Rezultă deci în chip învederat, că opoziția din adunarea moldovenească fusese îndreptată, nu în contra lipsei formale a legii de impozit, ci în contra impozitului însuși pe proprietatea fonciară singură, și că răsturnarea ministerului lui Vasile Sturza fusese datorită acestei măsuri, menite a egaliza, prin anticipare și prea timpuriu, condiția claselor poporului în privința dărilor.

Cuvântarea elocventă a principelui Sturza desvălea încă un colț nou al cugetării claselor conducătoare, scopul de a apăra la nevoie, cu armele în mâni, rezultatele dobândite până atunci în redeşeptarea vieții naționale.

Pe lângă această măsură a înființării lagărului se mai făcuse, pentru întărirea armatei, următoarele: se aduseseră instructori francezi, învoiți de Napoleon, încă de pe când dăruiseră armele și se organizase statul major⁵⁷. Lagărul dela Ploești este interpretat în chipuri deosebite. Place, consulul francez din Iași, vede în el „un mijloc al domnitorului de a zdrobi tot ce s’ar împotrivi planurilor sale de dictatură. În zadar principele caută a-și ascunde cugetarea; sunt încredințat că a lăsat să fie pătruns și că aceste sunt visurile de care se leagă”⁵⁸. Atunci pentru prima oară, se ivise cum am văzut, zvonurile despre scopurile dictatoriale ale domnului. Dar aceste erau mai mult vorbe: scopul lagărului era altul.

Este mai întâi învederat că tabăra dela Ploești nu se întocmise numai spre a se înființa o măsură ordinară prevăzută pe Convenție, căci atunci ce zor era de a se face un grabnic împrumut, fără a se aștepta votarea bugetului anual? Scopul înființării lagărului era și el în legătură cu războiul dintre Franța și Austria care fusese declarat la 16/29 Aprilie 1859, iar decretul

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Steaua Dunărei*, 25 Noemv. 1859.

⁵⁸ *Place c. Walewsky* 8 Iunie (28 Mai) 1859, *Acte*, IX, p. 32.

pentru întocmirea taberei se dă în 14/26 Aprilie ⁵⁹. O broșură asupra războiului scrisă de un Francez, puțin timp după a lui început, spunea : „doar nu pentru a ajuta pe Austria se ridică poporul român și se îndreaptă către lagărul cel strașnic (formidabile) din Ploești ⁶⁰. Gândul autorului este că poporul românesc se ridică pentru Franța, și este posibil ca Napoelon să fi cerut lui Alecsandri această măsură, în schimb pentru sprijinul dat, cauză pentru care poetul diplomat și spune, că nu poate destăinui toate amărunchimile misiunii sale din Paris ⁶¹. Apoi A. Papadopol-Calimah, om inițiat în secretele politicii exterioare a domnitorului, spune că tabăra dela Ploești era menită a neliniști pe Austria și a o sili să țină o armată în Transilvania, spre a înlesni astfel lui Napoleon războiul contra împărăției Habsburgilor ⁶². În acelaș timp apoi (Iunie 1859), Kossuth pleacă în Italia, unde se ducea spre a organiza o legiune maghiară ; iar unul din emisarii săi încheiese cu principele Cuza, căruia îi promitea Bucovina, o convenție, în puterea căreia Principatele-Unite ar fi devenit o minunată bază de operații, spre a lovi Ungaria pe din dos, și el însuși începuse cu Mihail Obrenovici fiul lui Miloș, tratări, având de scop o înțelegere de acelaș fel cu Serbia” ⁶³. Tot pe atunci (Mai 1859), de sigur tot după inspirația lui Napoleon, se încheia, între generalul ungar Klapka și reprezentantul român Alecsandri, convențiile cele două prin care guvernul român se îndatoria a da, patrioților unguri, voia de a întocmi depozite de arme în țările române, arme ce ar fi date de Francezi Ungurilor, peste cele 10.000 de puști trimise oștirii române. Ungurii făgăduesc conlucrarea lor la ocuparea Bucovinei de către Români ; iar pentru a împăca pe Români din Ardeal, Ungurii le promet concesiunile cele mai largi, anume : „ca limba oficială să fie stabilită în comitate, după o înțelegere comună ; iar unirea Transilvaniei cu Ungaria să fie proclamată, numai după votarea ei de dieta națională din Ardeal ; dacă însă dieta ar cere autonomia, Ungurii să nu se opună” ⁶⁴.

În afară însă de această țintă politică, tabăra dela Ploești mai produse și alte efecte lăaturalnice. Ea ridică moralul po-

⁵⁹ Încă în 20 Aprilie nu se știa ceva sigur asupra acestui lucru în Moldova. *Steaua Dunărei*, 20 Aprilie 1859, spune că „se vorbește că M. S. Domnul ar fi concentrat oștirile la Ploești” ; încă o dovadă, despre modul cum se făceau comunicațiile în acel timp. Vezi mai sus p. 41.

⁶⁰ *La guerre d'Italie* par Charles Adam, Paris, 1859, p. 198.

⁶¹ Vezi *Convorbiri Literare* citate în Vol. XII p. 309, nota 317.

⁶² *Amintiri*, p. 263 *Place c. Walewsky* 9 Mai (21 Aprilie) 1859, nu știea despre această îmboldire a Franței, nimic. „Ce camp dont je ne comprends pas encore le but ni l'utilité”. (*Acte IX*, p. 321).

⁶³ Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 195.

⁶⁴ Ludovic Kossuth, *Schrijten aus der Emigration*, II, p. 232. Reprodus locul și de T. Codrescu în *Uricarul XIII*, p. 319.

porului și deșteptă în el încrederea în sine. Așa *Steaua Dunărei* scrie : „Ni se spune că investitura ni se dă ; iarăși cum va pofti ; răspundem, să facem mai repede tabăra dela Ploești”⁶⁵. *Dâmbovița* adaoage : „Fiți încredințați, că nu vom ajunge la țelul de fericire, libertate și mărire, pe cât timp nu vom putea sprijini cu arma în mână dorințele ce exprimăm”⁶⁶, iar *Tribuna* gândește că : „de nu vom avea curajul a ne bate într’o zi pentru noi și pământul nostru, vom fi siliți mai târziu a ne bate pentru străini, în folosul străin și să murim pe pământ străin”⁶⁷. *Bolintineanu* scrie : „Tabăra dela Ploești fu de o mare utilitate, pentru redeșteptarea spiritului militar, adormit până atunci pe patul de trandafiri ce-i așternuse guvernul de sibariți ai trecutului. Oștenii, văzându-se adunați pentru prima oară mulți, începură a se recunoaște și a-și da valoarea lor ostășească. Poporul român vedea cu bucurie pe ai săi sub arme, adunați și pe picior de luptă. O tabără română el nu mai văzuse dela tabăra lui Tudor Vladimirescu. Asupra acestor tabere, pe stindard, de arme, pe vărfurile coifurilor planau cugetările de vitejie și de putere care, ca niște păseri cerești, în tot timpul cădereii și a robiei Românilor, nu voise a se coborî pe pământ, unde nu mai străluciau decât baionetele și decorațiile străine”⁶⁸.

Comisia centrală și desbaterea constituției. — Cu înființarea comisiei centrale din Focșani, se adaoage o nouă roată la carul constituției române care, în loc de a merge mai bine prin acest adaos, nu face decât a o încurca în a ei funcționare. Era, cum se spune în zicătoarea poporană, o adevărată a cincea roată la căruță. Cu toate acestea, sunt interesante de studiat lucrările acestui nou așezământ, în ceoace privește raporturile lui cu celelalte corpuri constituite ale statului, și mai ales cu persoana domnitorului.

Comisia centrală, a căreia ședinți se deschid în ziua de 10 Mai 1859, avea după Convenție, rolul de a pregăti legile de interes comun ambelor principate și de cercetat acele de interes special, spre a vedea, dacă ele nu contravin dispozițiilor constitutive ale noiei organizări. Acea comisie era alcătuită din 16 membri 8 Moldoveni și 8 Munteni, jumătate

⁶⁵ *Steaua Dunărei*, 20 Mai 1859.

⁶⁶ *Dâmbovița*, 5 Mai 1859.

⁶⁷ *Tribuna*, 6 și 7 Iunie 1859.

⁶⁸ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 36. Domnitorul ordonase să se încorporeze și grănicerii în tabăra de la Ploești. Cei din Focșani se revoltă. Se bănuia Rusia de amestec în această mișcare. *Walewsky* arată lui *Place* că domnul nu trebuia să provoace asemenea fapte ; dar nu desaproabă, cum făcea *Place*, lagărul însuș, de oarece el știea cum stau lucrurile. *Walewsky c. Place* 13 (1 Ianuarie 1859). *Acle*, II, p. 328. Asupra revoltei grănicerilor, mai multe documente în *Hărțile Rossetti*, publicate în *Arhiva* din Iași, XII, 1901, p. 173.

numiți de domn, jumătate aleși de adunări. Fiind numărul lor păreche, votul președintelui era precumpănitor.

Mesajul de deschidere al lucrărilor comisiei, îi punea în vedere însemnătatea rolului ei, în unificarea legilor ambelor țări surori ⁶⁹.

Comisia centrală răsfrângea, în sânul ei, partizile politice care împărțiau țările române în două tabere deosebite: partida trecutului numită în polemica ziaristică a timpului și partida regulamentului (organic), a statului quo, sau reacționară, și partida viitorului: naționaliști, liberali sau progresiști. În debaterile parlamentare erau denumite cu termenii de *dreapta și stânga*.

Precum în adunări, așa și în comisia centrală, predomina elementul dreptei, ceea ce se vede bunăoară din refuzul lui Kogălniceanu de a lua parte în comisia de răspuns la mesaj, refuz motivat pe aceea, că „proiectul de răspuns trebuind să fie făcut în simțul majorității, el nu socoate a face parte din ea” ⁷⁰. Acelaș lucru reieșă la alegerea președintelui, Radu Rossetti, ales cu 8 voturi contra candidatului progresist St. Goleșcu care are numai 7. Organele timpului consideră comisia centrală ca un „așazăământ conservator în chestiuni sociale”; iar unul din ele chiar întrebuițează o caracteristică mai ascuțită, anume că „această comisie, ca și adunările, ar fi compusă din elemente reacționare” ⁷¹. Cum am observat-o și mai sus, nu se poate susține că partidul dreptei tindea la mântinerea stărei teocrite, cu privilegiile și apucăturile ei, de oarece lucrul era peste putință față cu Convenția de Paris: dar el se silea a întârzia pe cât se putea mai mult momentul când trebuia să pună el însuși toporul la piciorul arborelui secular, din roadele căruia trăise atâta timp, și pe de altă parte mai doria ca reformele să fie cât mai dulci cu putință. Nu era decât prea firesc lucru ca să caute a apăra, cum și pe cât putea, poziția în care se afla, mai ales când conducerea trebilor îi era dată pe mână.

Un semn al acestei năzuinți se vede, în răspingerea reformei legeri electorale (propusă de partidul stânger), pe motivul sprijinit de principele Grigore Sturza, anume că „adunările

⁶⁹ *Monit. of. al Țarei Rom.* 11 Mai 1859. Membrii comisiei erau pentru Moldova, P. Rossetti, Gr. M. Sturza, Radu Rossetti, Grigoriu (Văsescu), Kogălniceanu, Malinescu, Steege și I. Sturza; iar pentru Muntenia: Arghiropol, Brăiloiu, Filipescu, Florescu, Goleșcu, Tell, Arsachi și Predescu.

⁷⁰ *Protocolul com. centrale*, No. 9, 26 Mai, în *Steaua Dunărei*, 10 Aug. 1859. Neposedând o culegere complectă a protoalelor, citez până la 8 Iulie după reproducerea lor în St. Dun.; deacolo înainte, după colecția protoalelor fusuși.

⁷¹ *St. Dun.*, 18 și 30 Mai 1859. *Naționalul* citat de *Stea. Dâmbovița* spune și ea, că „majoritatea comisiei centrale este compusă din oameni ai trecutului”, și articolul în care se afla această rostire este reprodus, cu mare aprobare, de *Curierul Princip.-Unite*, organul guvernului, 21 Iunie 1859.

fiind alese pe 7 ani, ar fi fost destul timp pentru a se gândi la reformă, și că dacă această reformă s'ar face acuma, s'ar da prilej guvernului de a disolva adunările și a-și constitui, în noile adunări, majorități după placul său" ⁷². Și majoritatea comisiei centrale, răspingând proiectul, arată că-și însușește atare argumente. Nu se uita însă la absurditatea legii electorale, întocmită de Convenția de Paris, fără cunoștința împrejurărilor, lege care restrângea dreptul de vot numai la posesorii averilor mari, excludând cu totul orice capacitate necăptușită cu avere; că erau colegii electorale compuse din doi sau trei alegători și că acel al proprietății mai mari din Ismail nu avea decât unul singur ⁷³. A se menținea asemenea stare de lucruri încă 7 ani, înainte de a se reforma, nu însemna altă ceva decât, că partidul trecutului nu voia să întindă dreptul de alege, spre a nu scăpa din mână conducerea trebilor, tocmai în momentul când erau să fie reformate așăzămintele, după cu totul alte principii, decât acele ce predominase până acuma în viața statelor române.

În ședința din 29 Mai a adunării Țării Românești, I. Brătianu propune ca comisarul pentru comisia dunăreană, să fie un om special, și în orice caz să nu fie boier. Crețulescu îl întreabă ironic, că ce înțelege el prin boier? „Boierii, răspunde Brătianu, sunt acei pentru care lucrează alții” ⁷⁴. Boierii, adică partidul dreptei, doriau tocmai să mențină, cât se poate mai mult timp, această prețioasă poziție, ca alții să muncească, iar ei să trăiască; și de aceea refuzau ei a se atinge de legea electorală. Tot la această încheiere duce următoarea împrejurare. Se hotărâse a se face o catagrafie, spre a se ști pe ce temelie să se aștearnă noua întocmire a dărilor. Boierii dau pe un cap dosul la înscriere, spre a ascunde științele și a zădărnici lucrarea. Asupra acestui fapt, avem nu numai arătările ziarelor timpului, ci însuși cea oficială a comisiei din Iași care se jăluește, că „nu poate lucra, din pricină că proprietarii și chirigii lipsiau de acasă, sau când erau, pretextau că stau la masă, sau dorm după prânz. Delegatul guvernului e nevoit să-i someze să aștepte comisia” ⁷⁵. Cât de puțin se gândeau

⁷² Ședința com. centrale din 2 Iunie. *Protocolul XI, Steaua Dun.*, 14 August 1859.

⁷³ Constatat în chip oficial în *Monit. of. al Mold.* 16 Martie 1860. „La districtul Ismail se observă că colegiul proprietarilor primari este compus din un singur delegat; prin urmare nici o formă de birou n'a urmat. Alesul Costin Vărnăv prezentase certificatul operațiunilor electorale care spunea, că „D-l Costin Vărnăv s'a ales deputat al colegiului alegătorilor primari din distr. Ismail cu majoritate de 1 vot”, Kogălniceanu observă că „videm pe d-l Vladimir Stoica subscris ca președinte colegiului, subscris ca secretar, și tot d-sa formează majoritatea de un vot, sau unanimitatea”. *Comp. Ibid.*, 24 Martie 1860.

⁷⁴ *Vezi Tribuna*, 21 Iunie.

⁷⁵ *St. Dun.*, 26 și 27 Aug. 1859.

boierii a se supune noiei orândueii a lucrurilor, ne o arată însuși președintele comisiei centrale, Radu Rosetti, omul însărcinat a conduce corpul acela ce era menit tocmai să transforme sistemul vechiu, în acel nou de viața civilizată. Acest înalt dregător al statului declară, prin ziare, sub însuși a lui subsemnătură, „că la cel d'intâi abuz de putere, din partea unui agent al guvernului, va aplica legea talionului”⁷⁶, adecă va răspunde, pe calea violenței, la abaterile din partea agenților guvernului. Omul din guvern amenință pe guvern cu revoluția.

Când fură să se desbată bazele ce trebuiau puse, spre a se întocmi noua constituție a Principatelor-Unite, principele Grigore Sturza, întemeindu-se pe art. 32 din Convenție care prevedea revizuirea Regulamentului Organic, susține că acest Regulament trebuie luat de temelie, la întocmirea noiei constituții, lucru invederat peste puțină, de oarece tocmai partea constituțională a Regulamentului Organic fusese cu totul obo-râtă prin Convenția de Paris și se proclamase principii de orga-nizare cu totul protivnice principiilor regulamentare. Aceasta o recunoaște chiar un alt membru al dreptei, Florescu, care spune, „că se miră cum de se confundă Regulamentul cu Consti-tuțiunea. Partea Regulamentului Organic care putea intra în cadrul unei constituții, se află desființată prin Convenție”⁷⁷. Regulamentul cuprindea și o parte administrativă, și numai la această parte ținea articolul din Convenție care vorbea de modificarea Regulamentului. Când deci mai mulți din membrii dreptei din Comisiunea centrală, precum principele Grigore Sturza, Brăiloiu, voiau să facă din Regulamentul Organic temelia noiei constituții, ei nu făceau decât a se încheșta de formațiunile trecutului, așa de greu de părăsit pentru cei ce se folosise din ele, și când ne aducem aminte despre cele ce se spusese, că domnul răspinsese regulamentul ce i se înfătoșase de mitropolit în ziua jurământului⁷⁸, ne putem închipui ce efect a trebuit să facă în țară asemenea propunere și în ce lumină a trebuit să pună ea pe membrii comisiei centrale.

Dar să cercetăm acuma altă împrejurare : purtarea dreptei față cu alesul țării din 5 și 24 Ianuarie. Am văzut, că acea alegere fusese impusă, majorităților din adunările moldovene și muntene, de evenimente și că, după alegere, venindu-și oamenii în fire, se făcuse uneltiri spre a se împiedeca a ei recunoaștere⁷⁹. „Ambele partizi, trecutul și viitorul, se întoarseră

⁷⁶ *Tribuna*, 22 Oct. 1859.

⁷⁷ Șed. din 8 Iunie. Protocolul XIV. *Steaua Dunărei*, 7 Sept. 1859. Asupra caracteristicii ambelor acestor părți din Reg. Org.: partea administrativă și cea constituțională, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiana*, XI p. 95 și urm.

⁷⁸ Vol. XII p. 303.

⁷⁹ Vezi Vol. XII p. 313, 314.

iarăși către soarele ce erau deprinse a adora și se găsiu iarăși ca mai înainte spate la spate”⁸⁰. Această reacțiune psihologică explică purtarea dreptei din sânul comisiei centrale, față cu domnitorul.

După lungi desbateri asupra regulamentului lăuntric al lucrărilor, care țin aproape o lună de zile, se încep în ședința a 12-a din 4 Iunie, acele privitoare la răspunsul la mesajul domnesc. Proiectul redactat de o comisie luată din majoritate, nu atinge prin nici un cuvânt chestiunile multiple de reforme interne, de care domnul se ocupase în mesajul său, și se mărginește exclusiv, în a aduce aminte domnitorului făgăduințele date, când se suise pe tron, de a fi numai o verigă care se lege trecutul de năzuințele viitorului: unirea țărilor române sub un principe străin. Apăsa proiectul asupra împrejurărei, că electivitatea capului statului va expune neîncetat principatele la desmădulare; că numai ereditatea va pune în frâu ambițiunile rivale; că principele străin va lega aceste două țări mai aproape cu Europa. În temeiul acestor considerațiuni, comisia „roagă pe Înălțimea Sa, ca fără a lăsa să se piardă momentele favorabile, să facă a se ajunge la scopul dorit”⁸¹.

Se încinge asupra acestui proiect de răspuns, o desbatere foarte vie care ține mai multe ședințe, și în care minoritatea luptă din răspuțeri, pentru răspingerea lui. Ludovic Steege ia aminte, că dese repetiri ale dorinței principelui străin, în fața solemnelor declarațiuni ale domnitorului, se pot asemăla cu indiscretele stăruinți spre a se plăti o datorie, când datornicul o cunoaște bine și vrea s’o plătească, și când cea mai simplă civilitate cere ca să se lese onestității sale toată inițiativa”. Grigoriu (Văsescu) găsește, „puțină curtoazie, ca în cea d’întâi comunicare ce avem cu domnul, în cea d’întâi adresă ce-i facem, să nu găsim alta a-i spune decât, că dorințele noastre vor fi împlinite numai atunci când se va scoborî de pe tron, pentru a face loc unui alt domn; că din abnegația plină de cel mai curat patriotismu al domnului, nu se cuvine comisia să-și facă o armă de discredit înaintea țării, pentru însuși domnul ei; că este periculos de a se considera cumplita criză a îndoitei alegeri, prin care am trecut, ca ceva provizoriu; că proiectul trebuie respins, ca unul ce n’ar fi decât un act de ostilitate contra domnitorului”. Mălinescu și Tell, ambii membrii ai partidului stângii, (cel din urmă și membru în comisiunea de răspuns) îngăimează în două înțelesuri deosebite: Mălinescu primește proiectul, însă este de părere a-i se adăogi câteva cuvinte privitoare la reforme; Tell conchide că s’ar putea schimba

⁸⁰ *Românul*, 26 Martie, 1859.

⁸¹ Proiectul în *Steaua Dun.*, 18 Aug. redactat de Radu Rossetti, C. Brăiloiu (raportor), Florescu, Chr. Tell și Predescu.

veri care rostiri nepotrivite. Și aici vedem repetându-se ceea ce am constatat de mai multe ori, anume că partidele încă nu erau constituite pe temeiul principiilor, sau pe o comunitate de interese statornice, ci șovăiau încoace și în colo.

Dintre membrii comisiei de redacțiune, Florescu și Brăiloiu raportorul, apără proiectul, spunând că nu văd temeiul împuțării, de a lovi în domnitor, ce se face lucrării lor, întrucât „domnul singur a declarat în toate actele sale, că voește a conduce pe poporul român la realizarea dorințelor sale : unirea sub un principe străin ; că stăruințele comisiei centrale, pentru îndeplinirea acestei făgăduinți, nu ar fi decât un sprijin mai mult ce i se adăuga din partea ei, către puterile garante”. Ludovic Steege răspunde însă, că „cererea unui principe străin ar fi în contra Convenției și că ar fi periculoasă a se face într'un moment, când puterile nu sunt înțelese nici măcar asupra alegerii îndoite a domnului pământean”. Principele Grigore Sturza întimpină că „tot așa de protivnic Convenției este această îndoită alegere însăși” ; cea întâi dată, când se punea în îndoială din partea unui Român legalitatea alegerii domnitorului comun, față cu rostirile Convenției. Principele Sturza însă merge mai departe. El lămurește și mai limpede înțelesul pe care trebuie să-l aibă răspunsul la mesaj al comisiei centrale, anume că „domnul oricât timp ar guverna, nu poate fi privit decât ca depozitarul demnității domnești și că este chemat a stăpâni țara noastră, până când Europa ne va da un principe străin”.

Spre a înțelege pe deplin senzul acestor desbateri asupra chestiunii principelui străin, cu prilejul răspunsului la mesajul domnesc, trebuie să le cercetăm și în a doua lor ediție care se face cu prilejul desbaterei unui articol din constituția votată de comisia centrală, pentru organizarea principatelor. Aceste desbateri au loc ceva mai târziu, dela 31 Iulie înainte ; dar ele sunt însuflețite de acelaș duh și vădesc și mai bine ținta urmărită de acei ce susțineau și acuma ideea unui principe străin.

Situația față cu Europa era aceeași și la această reînoire a desbaterilor, de oarece, de și conferința de Paris recunoscuse îndoita alegere, Poarta nu-i trimisese încă firmanul de investitură, din cauză că, precum s'a arătat mai sus, Poarta aștepta, pentru a se hotărî să vadă cum va eși războiul încins între Franța și Austria. Apoi în nici un caz nu putea fi vorba de încuviințarea unui principe străin, de oarece de abia se putuse obține și cu mare greutate, ba nici aceasta încă deplin, acea a principelui indigen comun.

În constituția proiectată de comisia centrală, art. 74 reproducea ideile rostite de principele Grigore Sturza la desbaterea răspunsului la mesaj ; anume că : „îndată ce se va putea dobândi un principe străin, puterea constituțională se va exer-

cita de Măria Sa domnitorul Alexandru Ioan I în numele principelui străin, până la instalarea acestuia”⁸².

Kogălniceanu în combaterea acestui articol arată întâi cum el, dela începutul carierei sale, încă în scrierea sa *Histoire de la Dacie*, publicată la Berlin în 1837, a fost pentru principele străin; cum aceeași idee a sprijinit-o în divanul ad-hoc; a repetat aceeași convingere, propunând o moțiune cu acest înțeles, înainte de alegerea domnitorului actual. Și astăzi e tot de aceeași părere; dar crede că rostirea ei, în constituția ce are să fie lucrată de comisia centrală, nu este la locul ei. Kogălniceanu cere ca această comisie, înainte de a rosti un asemenea principiu care poate periclita totul, față cu situația exterioară a principatelor, să se grăbească a pregăti acele instituții sociale care să întărească națiunea și să-i dea garanții care să intereseze la facerea și la apărarea unirei pe toate clasele societății. Venind apoi la principele Sturza, Kogălniceanu interpretează astfel articolul trecut în constituție, după stăruințele principelui: „Mulți cetind acel articol, ar putea zice ce el este scris, încât să i se poată da simțul următor: *n'am putut să fiu eu domn; ei bine să nu fii nici tu!*”

După o lungă desbatere, stânga izbutește atâta numai, ca acel articol să fie strămutat, din corpul constituției, în anexele ei, și așa se votează actul de majoritatea membrilor comisiei centrale⁸³.

Pentru a caracteriza și mai bine poziția principelui Grigore Sturza față cu domnitorul și simțământul ce-l împingea la susținerea articolului pomenit, aducem încă faptul că, mai târziu, când cu prilejul votării unei adrese către domnitor, în care se cenzura purtarea ministerului moldovan, propunându-se a se adăogi o frază, prin care să se spună, că „comisiunea face această muștrare, spre a nu pierde încrederea domnitorului”, principele Sturza este în contra unui asemenea adaus precum este și în contra unei adrese de felicitare, pe care comisia voia s'o trimită domnitorului de ziua lui, spunând Sturza că felicitările de cătră corpurile constituite nu se fac prin adrese⁸⁴. (Comisia nu era însă în acelaș oraș cu domnitorul).

Dacă privim în ea însăși propunerea comisiei centrale, de a privi constituirea desăvârșită a țarilor române numai în

⁸² Proiectul de constituție al comisiei centrale se află publicat ca anexă la *Protocolul XXIV*, ședința din 8 Iulie. Vezi culegerea protocoalelor com. centrale.

⁸³ Vezi *Protocolul XXXV*, ședința din 31 Iulie 1859, *Comp. Protocolul LV*. Organul guvernamental, *Curierul Principatelor-Unite*, (5/24 Mai 1859) combătea și el aceste principii ale majorității comisiei centrale. El spunea între altele, că, „dacă Românii cereau în divanurile ad-hoc unirea cu un principe străin, făceau acesta mai ales pentru că credeam că anevoe ne vom înțelege asupra alegerii unuia dintre noi și ne temem ca aceasta să nu devie un măr de discordie”.

⁸⁴ *Protocolul XXXVIII*, din 5 August și *XLIV* din 27 Aug. 1859.

unirea lor sub un principe străin, iar domnia alesului național numai ca ceva provizoriu, — o asemenea propunere nu însămnă altă ceva, decât o înfruntare a voinței Europei, făcută tocmai de autoritatea aceea a căreia scop era „custodia dispozițiilor constitutive ale Convenției de Paris, întrucât tindea la răsturnarea ordinii politice consacrate de Europa”⁸⁵. „Votarea unui articol ca acel de care e vorba, era o neiertată greșală; căci cum vra comisia centrală ca domnitorul să-i îndeplinească dorința, când această cerere fusese răspinsă de Convenția de Paris, în puterea căreia lucra tocmai comisia centrală”⁸⁶. „Și într’adevăr art. 33 din Convenție prevede că comisia centrală este chemată a privighia la intacta păstrare a dispozițiilor constitutive ale noii organizări a principatelor. Cum putea ea atunci să propună principele străin și ereditare care nu fusese admis de Convenție”⁸⁷. Acelaș lucru îl susținea și Ștefan Golescu, în comisia centrală, când spunea că „este foarte probabil că, lucrând contra sfaturilor date de puterile binevoitoare de a nu face nici un pas contra Convenției, după alegerea îndoită, vom desface cu mâinile noastre edificiul pe care l’am rădicat cu atâta greutate în ziua de 24 Ianuarie”⁸⁸. Ioan Brătianu, în ședința din adunarea națională a Țării Românești, din 27 Iunie, adresându-se dreptei întreabă: „cine a avut cugetul primejdios și vătămător, în împrejurările actuale, de a cere prinț străin și unirea absolută? Tot d-voastră și comisiunea centrală, în care dreapta este în majoritate”⁸⁹. Și însuși domnitorul împărtășia acest chip de a vedea. Răspunzând în Focșani la o felicitare pe care i-o făcea președintele comisiei centrale, cu prilejul trecerii domnitorului către tabăra dela Ploești, domnul îi răspunde: „Convenția să ne fie linia din care să nu eșim; a o calca fără timp, ar fi o trădare de țară”⁹⁰.

Că argumentele aceste erau acele teme nice, se vede de pe modul cum sprijinatorii francezi ai cauzei române, mai ales neobositul St.-Marc Girardin, privea lucrurile în *Journal des Debats*: „Poarta combătea alegerea ca protivnică Convenției din 19 August. Să ne înțelegem bine: Dar, există o unire care e protivnică Convenției; aceea e marea și solemna unire ce, propunea Franța încă dela Conferințele din Viena, unirea sub un principe străin, unirea decretată și proclamată de întreaga Europă. Dacă camera română ar fi votat această unire, dacă tot odată ar fi numit vre un principe străin, atunci Poarta Otomană ar fi fost în dreptul de a se plânge și de a reclama”⁹¹.

⁸⁵ *Tribuna*, 27 August 1859.

⁸⁶ *Românul*, 15 August 1859.

⁸⁷ *Tribuna*, 3 Sept. 1859.

⁸⁸ *Protocolul XXXV*.

⁸⁹ *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 22 Sept. 1859.

⁹⁰ *Ibidem*, 6 Iunie 1859.

⁹¹ *Journal des Debats*, 22 (10) Iunie 1859.

Organele progresiste însă mai sprijineau și argumentul adus de Kogălniceanu în această chestiune. *Steaua Dunărei*. cerea ca „comisia centrală să pregătească acele instituțiuni sociale care să facă unirea iubită tuturor claselor societății”,⁹² *Naționalul*, organul lui Vasile Boerescu, de și aprobă răspunsul la mesaj, întru cât nu ar conținea decât o simplă dorință, se ridică în contra articolului 34 din Constituție, „fiind că aceasta ar fi o lege, și o lege trebuie numai decât să fie executată. Dar fiind că o astfel de execuție este imposibilă astăzi, un asemenea vot ar contribui numai a paraliza guvernul actual, a-l discredita și a-i răpi orice energie, spre a lucra în simțul Convenției și a aduce complicări politice, desbinări în țară, poate chiar invaziuni; că dacă membrii comisiei centrale doresc în adevăr unirea, nu trebuie s-o compromită prin declarații neoportune. Au destule mijloace spre a o prepara; spre a pune națiunea pe drumul ce duce spre unire. Dee-ne instituții liberale, asimileze cât mai mult legile ambelor principate; uniască cât mai mult vămile, poștile, monezile, telegrafele și chiar administrațiile, contopind cât mai mult instituttele unui principat într'ale celuilalt; facă în fine cât mai mult și mai intimă unirea de fapt, și apoi unirea de drept va veni dela sine, va veni pe nesimțite fără sacrificii și fără zgudueli”⁹³.

Sub iuțirea momentană a minților provocată prin dezbaterăa asupra art. 34, nu trebuie să ne mirăm dacă se naște zvonul că 150 de boieri ar fi cerut înscris dela Poartă ca să nu încuviințeze investitura domnitorului, zvon ce avu într'un moment îndestulă tărie, spre a aduce pe Kogălniceanu a propune în comisia centrală, o lege care declara de trădător pe oricine ar chema o intervenire străină în daraverile țarei. Nu e vorbă mai mulți boieri protestează contra unei atari învinuiri, pe care ei o titluesc de clevetitoare⁹⁴.

Se înțeleg de asemene rostirile pornite ale organelor partidului progresist, bunăoară ale *Stelei Dunărei* care spune, că „boierii strigă unire și încă cu principe străin! Știm că toată lumea cunoaște, că d-lor strigă unire, ca să o compromită și ca, împreună cu ei, să compromită și fapta din 5 și 24 Ianuarie. D-lor ar vrea cu toată inima a provoca confuzia, intervenire străină și apoi, în apă tulbure, după obiceiul vechiu, să păscuiască domnii, privilegiile și altele”⁹⁵. *Naționalul* de asemene se întreabă: „cum se face oare, că astăzi cei mai vechi amici ai unirei complete și ai principelui străin, acei care au fost cei

⁹² *Steaua Dun.*, 10 Decemvrie 1859.

⁹³ *Naționalul*, 26 Iulie și 2 August 1859.

⁹⁴ *Ibidem*, 2 și 23 August și 3 Septemvrie 1859. Am văzut că uneliri în acest senz se făcuse de altfel. Vezi Vol. XII p. 313-314.

⁹⁵ *St., Dun.* 2 Iunie 1859.

mai ardenti apostoli ai acestei idei, care s'au expus pentru dânsa, se opun astăzi la realizarea ei actuală, în vreme ce alții amici foarte echivoci ai acestor principii, și care până la 24. Ianuarie conspirau în contra lor și persecutau pe adepții unirei astăzi din contra au devenit cei mai exaltați apostoli, cei mai radicali revoluționari. Cauza este că cei d'întâi nu vor să piardă unirea prezentă, grăbind realizarea unei uniri complete, în vreme ce cei de al doilea vor o unire completă, spre a pierde și unirea prezentă" ⁹⁶.

Toate aceste idei, reale sau închipuite, își făceau drumu în clasa mai cultă a orașelor, (căci de sate nici putea să fie vorba ca să aibă vre un răsunet în ele) și îndepărtau tot mai mult pe partizanii propășirei, de elementele ce se țineau de formațiunile trecutului. Poporul, în înțelesul mai îngust al cuvântului (mărginindu-l la o parte din populația orașelor) se îndepărta mereu din partidul dreptei și se alipia tot mai mult de progresiști și naționaliști și de supremul lor reprezentant, domnitorul țării. De aceea și *Tribuna* exclamă, cu prilejul chestiunei petiției celor 150 de boieri, că „sub numele de Români, se înfăleg adevărații sprijinitori ai tronului lui Alexandru Ioan I, ale căror brațe vor alerga la glasul său, întru susținere alesului țării, și a autonomiei” ⁹⁷; iar *Steaua Dunărei* zice: „Lucreze cum vor voi majoritățile adunărilor sau a comisiei centrale. Noi avem încredere în domnitorul nostru care, cu veto al său, poate nimici toate creațiunile lor. Țara așteaptă totul dela el, și nu dela adunări eșite din o clasă de privilegiați” ⁹⁸. Aceste cuvinte sunt reproduse și aprobate de *Curierul Principatelor-Unite* ⁹⁹. Ca un semn caracteristic al simțimintelor celor două clase, față cu domnitorul, să însămnăm împrejurarea, că în ziua de Sf. Alexandru, Tecuciul tot este iluminat, afară de casele câtorva mari proprietari, boieri ¹⁰⁰.

Să fie oare toate aceste învinuiri adevărate? Se fi vrut dreapta ruperea unirei, reînțoarcerea stărei vechi, reînființare privilegiilor? Și să fi întrebuițat ea manopera principelui străin, spre a aduce interveniri străine în țară? Toate aceste sunt exagerări, până la un punct îndreptățite, prin încordarea luptei. Ele trebuie reduse la adevăratele lor proporții.

Mai întâi, se putea ca privilegiaților să le fi părut rău după starea lor de mai înainte, întrucât cum zice *Curierul Principatelor-unite*, organul guvernamental al timpului, „nu lesne se poate deslipi cineva de oarecare poziție excepțională ce crează

⁹⁶ *Naționalul*, 26 Iulie 1859.

⁹⁷ *Tribuna*, 30 Iulie 1859.

⁹⁸ *St. Dun.*, 2 Iunie 1859.

⁹⁹ *Curierul Princip.-Unite*, 18 Iunie 1859.

¹⁰⁰ *St. Dun.*, 7. Sept. 1859.

unele interese într'un stat''¹⁰¹. Cât să fi voit reîntoarcerea ei, aceasta era absolut peste putință chiar de cugetat. Apoi unirea fusese votată tot de boieri în 1857 în divanul ad-hoc, și ar fi fost curios ca acuma ei să o renege. Principele străin iarăși îl doriau într'adevăr; dovadă că l'au adus atunci când au putut să o facă, în 1866. Dar dacă aceste nu puteau fi scopurile dreptei, la ce tindea punerea înainte, fără cale și fără rost, a principelui străin? Ea tindea a micșura pe domnul român, a nu-l încuraja să iee o prea mare închipuire de a lui putere, de oarece dreapta începuse a ghici încotro tindea activitatea lui. Domnitorul, eșit din rândul boierimei mai mici nu avea destulă autoritate personală spre a se impune tuturor, și dreapta doria să accentueze pe cât se putea neatârtnarea ei. Era în adevăr un domn român, altul decât *ei* (căci fiecare se crezuse demn de această menire); dar acest domn român trebuia să fie, după constituția țărilor române votată de comisia centrală, numai un loctiilor al domnului străin. Vechia competiție: *pentruce el și nu eu* își schimbase formula, în acea rostită de Kogălniceanu, *dacă nu eu, nici tu*; sau cel puțin dacă ești, să fie numai un caimacam¹⁰². Prin urmare și purtarea să-i fie potrivită cu poziția! Să nu se arate prea strașnic, căci n'avea pentruce. Țara să rămână tot în statu quo în care se afla, până la realizarea dorințelor ei desăvârșite, și atunci se va vedea ce se va chibzui. Iată punctul de vedere al partidului boieresc, și pentru a-l susține, el închidea ochii și, orbit, nu vedea primejdia ce putea izvorî pentru țările române, din politica patronată de dânsul.

Domnitorul văzând îndărătnicia adunării în cererea principelui străin, scrie lui Napoleon III și după ce-i relatează împrejurările, sfârșește spunând, că „fără interes personal, ele gata a părăsi puterea sau a o apăra cu energie, după cum Maiestatea Voastră crede că este mai potrivit, spre fericirea țării mele”. Tot atunci trimite o altă scrisoare lordului Malmes-

¹⁰¹ *Curierul Princ.-Unite*, 28 Mai 1859.

¹⁰² Această băgare de seamă a fost făcută de *Tribuna Română* într'un articol intitulat: „Conservatorul progresist” din 17 Ian. 1860, în care spune: „In chestiunea domnului, conservatorii vechi ne putând să facă ca se plinească vorba Românilor: scoală tu să șed eu, au venit la desperare de a zice, nici tu, nici eu, ci un domn străin”. *Les Principautés devant la conférence*, Paris, 1866, p. 25 arată că principele *D. Ghica* spunea unui diplomat: „Comme il n'y a pas une de nos grandes familles de boyards en deçà comme an delà du Milcov, qui n'ait fourni un hospodar à l'une des deux provinces, pourquoi les rejetons de ces famille ne deviendraient ils pas hospodars à leur tour? Que l'on fasse choix de l'un d'entre eux — et il le faudra bien — tous les autres se retourneront à l'instant contre lui et travailleront à le détruire. Que si par aventure, le pouvoir venait à échoir à un homme nouveau, la position serait plus difficile encore, et je ne sache pas qu'on prince de génie qui pourrait s'en tirer; mais ou n'en rencontre pas tous les jours à souhait”.

burg, în care arată speranța „că Anglia nu va voi, ca complicațiile din Iași să devină armă în mâinile partizilor și un tărâm favorabil pentru intrigile rusești”. Se înțelege că domnitorul a primit încurajare de împotrivire, din partea ambelor puteri¹⁰⁸.

O altă desbatere însemnată urmată cu prilejul votărei constituției, fu cea privitoare la viitoarea capitală a țării unice, pentru care noua constituție era croită. Ea avu loc în ședința din 1 Octombrie a comisiei centrale, privitoare la art. 145 din constituție care prevedea, că Bucureștii aveau a fi capitala României. Radu Rosseti, președintele comisiei centrale, combate, acest articol, pe cuvânt, că ar fi prematur de a determina capitala, când unirea deplină nu este încă efectuată. Capitala României trebuie să fie consecința unirii dobândite, iar nu unirea consecinței capitalei. Dându-și apoi mai pe față ascunsele cugetări, Rosseti se teme ca „între mai multe mii de familii cărora art. 145 le amenință existența, cum s'ar putea conserva favorabilă ideea în numele căreia i se face această amenințare”; că ar dori ca art. 145 să fie pur și simplu eliminat, „pentru că tot ce am zice în acest obiect, fie pro fie contra, este neghină rea de desunire ce cade pe câmpul sacru al unirii ce datorim să cultivăm”. *Grigore Sturza* susține Bucureștii drept capitală, oraș ce prin viața sa comercială, prin existența unei burghezii, prin centralizarea unei populațiuni pământești, prin pozițiunea sa geografică și strategică, este merit a fi capitala României, în vreme ce în Iași lipsesc toate aceste elemente”. *Kogălniceanu*, dorind să îndulcească puțin lucrul, propune un amendament, din care dispare cuvântul de capitală, anume că „reședința obicinuită a domnului și a marilor corpuri ale statului să fie orașul București”; dar în susținerea amendamentului, se vede că eliminarea cuvântului adevărat fusese numai cât o platonică mângâiere pentru capitala Moldovei. *Kogălniceanu* sprijini propunerea lui, pe motivul că Bucureștii sunt chiar dela sine, prin puterea împrejurărilor, desemnați de capitală a viitoarei țări unitare. Aici s'a întocmit Regulamentul Organic; aici consuli străini și-au ales reședința; aici s'a așezat comisia internațională, când a fost să se privilegheze alegerile divanurilor ad-hoc. „Bucureștii sunt deci capul orașelor românești, sunt inima României, fie administrația lor unită, fie despărțită”. *Kogălniceanu* arată apoi cum în 1828 Ioan Sandu Sturza fu surprins de Ruși în Iași, și susține că, chiar în cazul când ar trebui ca Moldova să rămână separată, încă Iașii nu ar mai putea fi capitala țării, ci ar trebui să fie strămutată la Roman.

¹⁰⁸ Copiile acestor scrisori în *Hârțile Rosseti*.

Argumentul de căpetenie al lui Kogălniceanu este însă, că Bucureștii cuprind o populație compactă românească, o clasă de mijloc bogată și puternică care poate da naștere unei opinii publice, care poate controla un guvern, care în fine poate da un substrat intelectual vieții naționale. Mălinescu adaugă la argumentul lui Kogălniceanu încă explicarea, că „Iașii ar fi o comoară de Evrei la care comoară el nu ar ținea de loc”.

Argumentele erau hotărâtoare. Nu este însă mai puțin însemnat a nu se întâlni în comisia centrală altă părere, decât aceea acoperită și înconjurată a președintelui ei, precum nici în organele timpului vreo protestare contra coborârii Iașului. Toată clasa conducătoare a țării, singura ce avea rost, era gata să facă acest sacrificiu ideii mântuitoare, și fiindcă răul era numai în perspectiva viitorului, de care omul de rând nu se prea îngrijește, până nu-l vede cu ochii și nu-l simte cu inima, deaceia se putea chiar desbata lucrul în public, fără ca pentru aceasta masa poporului din Moldova să se arate mai îngrijită.

Primele reforme. — În timpul ce aceste debateri se urmau în sânul comisiei centrale, ministerele din Iași și București urmau înainte cu reformele în starea lucrurilor, începuse de ministerele ce le precedase. Acel din București proceda prin legi, din care unele, precum întinderea recrutării la toate clasele societății, este supusă la cercetarea comisiei centrale; altele precum întinderea capitației și asupra claselor privilegiate,¹⁰⁴ este aplicată, fără a mai trece prin comisie, ceea ce face ca această instituție să arăte domnitorului că guvernul său ar aplica *ad libitum* art. 37 din Convenție. Alte măsuri, precum înființarea unui biou statistice (11 Iulie),¹⁰⁵ reforma sistemului numirii administratorilor (sub-prefecților), din alegere în numire directă, considerate fiind ca acte de ocărnuire și nu de legiuire, numai fură trimise în cercetarea comisiei centrale¹⁰⁶.

Mai radical lucra ministerul moldovenesc. Bazându-se pe art. 47 din Convenție, care dispunea că „până se va procede la revizuirea legiurilor existente, aceste vor fi menținute numai în dispozițiile care nu vor fi protivnice Convenției de față”, ministerul moldovenesc procedase la desființarea unor privilegii, pe cale de simple ordonanțe domnești. Așa, prin

¹⁰⁴ Dispoziția din 30 Iunie luată de ministerul de finanțe C. Steriade aprobată de Domn. *Anuntialorul Român* 4 Iulie. Ioan Brătianu ceruse această măsură egalitară încă din 14 Mai la desbaterea bugetului; „să supunem pe toți cetățeni la dări și să intrăm în Convenție”. *Monit. of. al Țării Rom.*, 25 Mai 1859.

¹⁰⁵ *Patria*, 16 Iulie 1859.

¹⁰⁶ *Monit. of. al Țării Rom.*, 12 Sept. 1859. Răspunsul ministerului al adresa de mustrare a comisiei. *Ibid.*, 2 Oct. 1859.

una din 30 Mai, se întinde îndatorirea lucrării la șosele asupra tuturor locuitorilor, deci și a claselor privilegiate, învoindu-se răscumpărarea îndatoririi, prin o taxă de 16 lei pe an¹⁰⁷. O alta din 31 Mai desființează slujbașii volnici ai boierilor, supunându-i la dare, sau îndatorind pe acei ce voiau a-i păstra, a răspunde darea lor către vistierie¹⁰⁸. Se mai desființează nedreapta lege din 1853 prin care pensiunile se dădeau numai funcționarilor mai mari, de la 200 de lei pe lună în sus¹⁰⁹. Cât de șovăitoare era însă aplicarea ideii egalității se vede depe următoarea împrejurare: Colonelul Libobratici este scos din oștire, pe temeiul unei hotărâri judecătorești, pe când maiorii Gurița, Fotino și Bincovici sunt loviți de aceeași aspră măsură, numai în urma unei dispoziții ministeriale¹¹⁰. Apoi forma privilegiului era așa de înrădăcinată în obiceiuri, în cât neconștiut se aplica chiar la cazuri noi. Se votase o recompensă pentru pompierii răniți la 1848 în Dealul Spirei; dar această recompensă luase forma privilegiului, scutindu-i de capitație¹¹¹.

Dacă fondul acestor dispoziții trebuia să mulțumească partidul stângei, forma în care erau luate nu-i convenia deloc. Deaceea și vedem pe Kogălniceanu atacând în comisia centrală ministerul moldovenesc, pentru apucarea căei ordonanțelor, întru reformarea așezămintelor țării. Cel puțin, spunea Kogălniceanu, dacă ministerul este convins de legalitatea drumului apucat, de ce nu a avut curajul faptelor sale să fi mers până în capăt cu desființarea privilegiilor, pe cale de măsură administrativă? Pentru ce nu a aplicat bunăoară, tot pe calea de ordonanțe, și recrutarea la toate clasele; de ce n'a întins capitația asupra privilegiaților; de ce nu a desființat obligația țaranilor, de a apăra de lăcuste lanurile boierești?¹¹² Aceasta era însă numai o formă oratorică. În fond partidul stângei era îngrijit de calea apucată de ministerele moldovene, de a reforma țara pe calea ordonanțelor; căci, după cum spunea *Steaua Dunării*, „nu putea el suferi să se calce Convenția nici chiar pentru bine; căci ceea ce se face astăzi pentru bine, mâni se va putea face pentru rău”¹¹³. Tot din acest motiv se ridică Kogălniceanu contra modului cum voiau să se mulțamească pompierii din 1848, pe calea privilegiului, cale pe care „doria

¹⁰⁷ *Monit. of. al Mold.* 4 Iunie 1859. Aceste dispoziții aplicându-se și străinilor, consulul francez (*Placc c. Secretarul de Stat* 2 Iulie (20 Iunie 1859), protestează, în baza capitulațiilor, care opresc impunerea contribuțiilor personale pe capul străinilor (*Acte*, IX, p. 347).

¹⁰⁸ *Ibidem*, 6 Iunie 1859.

¹⁰⁹ *Anunțatorul român*, 10 Octombrie 1859.

¹¹⁰ *Steaua Dun.*, 11 Noembrie 1859.

¹¹¹ *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie

¹¹² *Protocolul XXXIX*, 18 Iulie. *Comp. Șt. Dun.* 15 Sept. 1859 și *Tribuna*, 16 Iulie 1859.

¹¹³ *Steaua Dun.*, 3 Sept. 1859.

să o vadă înmormântată odată din viața poporului român”¹¹⁴. Și cu toate aceste, cum se putea aplica altfel decât prin ordonanțe Convenția de Paris care menținea legile existente, nu mai întrucât nu erau contra principiilor Convenției? Era să se aștepte facerea și votarea legilor, cu complicata mașină guvernamentală a Convenției; era să aștepte facerea catagrafiei și reînnoirea sistemului impozitelor, spre a se stabili egalitatea înaintea dărilor? Dar se putea dispune provizor ca, de o cam dată, toți cetățenii să fie supuși la dările existente, la capitație, și pentru aceasta nu era nevoie nici de legi nici de catagrafie; nu era doar vorba de a se înființa dări nouă, ci numai de a se întinde, pe cele existente asupra tuturor claselor societății — un regulament administrativ era îndestulător. Cine aveau interes de a cere îndeplinirea formelor? Partidul trecutului. „Privilegiul zicea că, mai înainte de toate, trebuie păzite formele și formele aduc amânări, iar privilegiul în amânare caută o punte de scăpare”¹¹⁵.

Dar să protesteze partidul propășirii contra acestei egalizări a claselor, era tot un semn al neînțelegerii depline a intereselor ce apăra. De aceea și Kogălniceanu protestează îngăimată în contra reformei pe calea ordonanțelor. Pe de o parte vedea că nu se poate face lucrul altfel; pe de alta se temea de urmări.

Ori și cum ar fi fost însă toate aceste măsuri, ele trebuiau să pună pe gânduri pe acei deprinși până acuma, cu regimul privilegiurilor. Ce minunat își bate joc Revizorul fără leafă al *Stelei Dunărei*, de starea psihologică a celor loviți în niște deprinderi ce devenise pentru ei a două fire! Anume Nicu Pavli întreprinzătorul îndestulării Iașului cu carne, publică o înștiințare prin care spune că va da părți de carne mai bună (mușchiu, piept) în proporție cu ceace *fiecare* va cumpăra. Revizorul leagă de această neobicinuită vestire, următoarele cugetări care, în forma lor glumeată, caracterizază o întregă perioadă și un întreg sistem de viață a poporului român: „Din vorbele dumisale întreprinzătorului, s’ar putea înțelega, că *fiecare* de acum înainte să mănânce carne pe paralele sale, neguțitor, meseriaș, popă, amplotat; într’un cuvânt s’ar declara că mulțimei să nu i se mai dea numai ciolane și fleică”¹¹⁶, iar celor în putere mușchiu și pieptul cel gras, ci fiecăruia să se dea cu bun cu rău, pe banii săi, o parte din zidirea cornorată lăsată de D-zeu. Se vede că: s’a întors mașina țamei, s’a întors cu capu’n jos; toate merg din împotrivă, anapoda și pe

¹¹⁴ *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie 1859.

¹¹⁵ *Curierul Princip.-Unite*, 7 Iunie. Comp. 20 Aug. 1859.

¹¹⁶ Fleică înseamnă pe dialectul moldovean carne proastă; nu are înțelesul din Muntenia.

dos. In adevăr toate merg spre peire; pretutindene revoluționari și răsturnători rânduelelor apucate din vechime”¹¹⁷.

Ocârmuirile ambelor țări mai ieau apoi următoarele măsuri pentru a întări neatârnamea lor de puterile străine: Apostoleanu directorul ministerului dreptății face un referat energic contra faptului, că consulul austriac înscrisese o ipotecă pe casa unui supus austriac spre a garanta interesele unor minori, iarăși supuși austriaci. Apostoleanu susținea că, după §396 al condiceii civile, nemișcătoarele sunt supuse legilor țării. Ministerul mai protestează contra obiceiului de până atunci, ca delictele comise de supușii austriaci în Moldova, să fie judecate de tribunalele austriace din Bucovina, luând măsuri ca lucrul să nu se mai petreacă¹¹⁸. *Ost deutsche Post* amenințând Moldova pentru aceste măsuri și spunând, că nu e bine a su-păra pe leu, *Steaua Dunărei*, făcând aluzie la bătea suferită chiar atunci de Austriaci, răspunde că e probabil că articolul a fost scris înaintea bătăliei dela Montebello¹¹⁹. In 5 Iunie curtea de apel din Iași face o încheiere, prin care răspinge asistența dragomanului austriac în camera de chibzuință, bazându-se pe art. 327 din Regulamentul Organic care prevedea, ca deliberările să se facă cu ușile închise și după retragerea părților și a apărătorilor lor. Dragomanul ne voind a părăsi sala, curtea suspendă judecarea procesului și cere deslegarea de la minister care nu numai că aprobă, dar chiar feliicită pe judecători pentru măsura luată¹²⁰. Ceva mai târziu, în țara Românească, directorul departamentului Justiției, G. Crețeanu, oprește pe caprarii austriaci de a mai intra armați în pretoriul Tribunaleleor. Un caprar întâmpinând că a jurat împăratului să nu scoată sabia, Crețeanu îi răspunde, că jurământul său poate să aibă tărie în țările împărătești, iar nu în a noastră. „Dacă s’ar fi ținut acest limbagiu și de guvernele trecute, observă *Naționalul*, de mult s’ar fi desființat acest abuz, ceea ce face a se vedea și mai mult adevărul: la legi noi, oameni noi”. Către sfârșitul anului, comandirul de graniță dela Burdujeni, Musteață, răspinge cu putere o încălcare de hotar din partea

¹¹⁷ *Steaua Dun.*, 21 Ianuarie 1860.

¹¹⁸ *St. Dun.*, 27 Mai 1859.

¹¹⁹ *Ibid.*, 28 Mai 1859.

¹²⁰ *Ibid.*, 12 Iunie 1859. Se urmă înaintea sistemul din 1852 când desoperindu-se un complot revoluționar în Transilvania și aceasta având rami-ficări și în București, guvernul austriac trimisese aici pe judecătorul Zax din Sibiu „care fără a-i păsa de guvernul Țării Românești, numai cu ajutorul ser-genților dela granița austriacă au călcat locuința în care se adunau, au prins pe conjurați. Barit. *Părți alese*, II p. 723.

Austriacilor¹²¹. Aceste măsuri erau cu atât mai însemnate, cu cât tocmai pe atunci, puterea aceea care ajutase mai mult la regenerarea și emanciparea noastră, Franța, cerea prin consulul său Place, dela secretarul de Stat al Moldovei stricta respectare a jurisdicției consulare, impusă de art. 8 din Convenție și, pentru ușurarea căreia, el nu primise nici o instrucție dela guvernul său. El cerea deci respectarea următoarelor drepturi ale străinilor: 1) neviolabilitatea domiciliului, fără asistența consulului; 2) neviolabilitatea persoanei, afară de flagrant delict și, în acest caz chiar, cu prevenirea consulatului și predarea vinovatului; 3) necompetința autorității locale de a se opri sau sechestra averea mobilă sau imobilă a străinilor; 4) necompetința de a-i declara faliti sau de a le regula falimentele; 5) necompetința de a se amesteca în succesiuni sau tutele; 6) necompetința de a desnaționaliza pe copiii minori ai unui străin mort; 7) dreptul străinului de a nu fi supus impozitului personal; 8) citația către un străin să se facă prin consulul său; 9) în materii criminale anchetele să se facă față cu consulul; 10) Consulatul să asiste la deliberările judecăților în care sunt implicați străinii; 11) dreptul consulatelor de a judeca ei pe supușii lor; 12) necompetința autorităților locale de a reține pașpoartele străinilor. Toți consulii se înțeleg a remite o notă identică guvernului moldovan în această chestiune. Ministerul răspunde consulilor că se miră de cererea lor, de a se aplica riguros capitulațiile, când tratatul și Convenția de Paris spun lămurit, că ele se vor aplica numai întru cât nu vor jigni autonomia lăuntrică a Principatului¹²².

Dacă se schimbase poziția umilită pe care țările române o aveau înainte față cu Austria, nu mai puțin se ridicase ele și față cu împărăția suzerană, cu Turcia. Mai mulți Turci din județul Suceava sunt pedepsiți cu închisoarea, pentru neorânduielele comise de ei. Apoi se iea măsura de a se face o catalografie a tuturor Otomanilor și a se îndepărta peste graniță toți acei ai căror pașport ar fi expirat¹²³. În Calafat era un depozit de lemne turcești, păzit de un soldat turc. Ministerul de interne, în înțelegere cu acel de externe, dispune a se transporta acele lemne la Vidin¹²⁴.

Ministerul apoi somează pe toți dregătorii telegrafo-postali

¹²¹ *Naționalul*, 27 Aug. 1859. *Steaua Dunărei*, 10 Decembrie 1859. În textul *Naționalului*, gazetă din București, stă: la legi nouă. Nu se introdusese încă pe atunci obiceiul, prin nimica îndreptățit, de a se pune acestui adjectiv, la femininul plural, terminația masculină, nu se zicea încă: legi noi.

¹²² Victor Place c. secretarul de stat al Moldovei^{29/17}, Iunie 1859. *Acte IX*, p. 341. Place c. Walewsky^{29/17}, Iunie 1859. *Ibid.*, p. 344. Răspunsul ministrului Donici 27 Iunie (4 Iulie) 1859, *Ibid.*, p. 350.

¹²³ *Tribuna*, 20 Iunie 1859.

¹²⁴ *Steaua Dun.*, 2 Sept. 1859.

ca, sau să renunțe la protecția străină, sau la postul ce ocupau. Această măsură face pe mulți străini să doriască a obține naturalizarea, pe când mai înainte „lipsa de încredere în guvernele trecute abținea pe străini dela indigenat”¹²⁵. Nu trebuie să ne mire de a găsi, față cu această dispoziție, pe Cesar Librecht, străin, numit în postul cel însemnat de inspector general al poștelor și telegrafelor din Moldova¹²⁶, de oarece mai mulți străini erau pe atunci însărcinați cu organizarea deosebitelor ramuri: Bonnet cu căile de comunicație, Dodun des Perrières cu închisorile, Du Coudray cu finanțele; apoi misiunea militară franceză. Chiar unele măsuri interne tot vedeau aceeași tendință de a emancipa mersul trebilor de toate piedicele ce le stătuse până atunci în cale. Astfel fu cea de a se lua administrarea averilor mănăstirilor chinovii (pământene) Neamțul, Secul, Agapia, Varatecul, Adam și Vorona de către ministerul cultelor¹²⁷, precum și alta mai gravă, prin care se atingea mănăstirile închinată: Anume mănăstirea Golia din Iași, închinată mănăstirii Vatopedului din muntele Athos, „avuse din timpuri immemoriale asupra-și îndatorirea de a ținea un oștiu pentru zmintiții la minte; dar nenorociții care se trimeteau spre vindecare aice erau așa de maltratați, prin ținerea în butuci și fiere, încât unora au fost de nevoie a li se tăia picioarele cangrenite din această cauză, iar alții prin asemenea maltratați au și murit în acel oștiu”. Mai multe guverne anterioare încercase în deosebite rânduri a aduce pe părinții greci din mănăstirea Golia la o purtare mai creștinească față cu sărmanii bolnavi; dar toate silințele fură zădarnice. Ministerul Epureanu ia o măsură radicală, anume înființază un spital regulat, de o camdată numai de 15 crivaturi, care să fie întreținut din veniturile monastirei¹²⁸. Și în Muntenia se luase măsuri pentru înfrângerea cerbiciei mănăstirilor închinată. Anume se dispusese a li se aplica hotărîrea divanului din 1855, de a da $\frac{1}{3}$ din veniturile lor la nevoile statului, iar cecece s’ar fi convenit să răspundă pe anii anteriori să se amortizeze prin o repartitie asupra căștiurilor. Egumenii refuzând, ministerul le notifică că „spre a supune pe cuvioșiile lor la legile țarei, guvernul nu are trebuință de primirea sau recunoașterea măsurii de către dâșii”, și-i amenință cu scoaterea afară din țară la caz de refuz¹²⁹.

¹²⁵ *Ibid.* 15 Sept. și 5 Oct. 1859.

¹²⁶ Despre Lib echt se va vorbi și mai jos.

¹²⁷ Decret din Iunie 1859, *Monit. of. al Mold.*, 10 Iunie 1859.

¹²⁸ Încheierea Ministrului trebilor străine publicată în *Monit. of. al Moldovei*, 8 August 1859, Mănăstirile închinată, fiind privite ca averi străine cădeau în competența acestui minister. Comp. *Steaua Dunărei*, 12 Aug. și *Patria*, 10 Aug. 1859.

¹²⁹ *Monit. of. al Țarei Rom.*, 25 Aprilie și 4 Mai 1859. Această ținută energică nu fu însă dusă până la sfârșit.

Se mai iea o măsură de unificare a programelor, la toate pansionatele private, cu acele ale școalelor publice, amenințându-se acele ce nu se vor supune, cu închiderea lor. Aceste măsuri aduc o protestare violentă din partea directorilor ziselor pansionate, și intervenirea consulilor străini. Dar măsura este totuși adusă la îndeplinire și pansionatele trebuiră să se supună. Și într'adevăr cum spune d. V. Alexandrescu (Ureche) în un articol din *Steaua Dunărei*, că în acele pansionate, afară de câteva noțiuni de limbă și literatură franceză, nu se învață mai nimic și mai ales nici o cunoștință de istorie sau literatură națională. Un român își poate face instrucțiunea ori unde, iar educațiunea, dacă și-o face în patrie, ea trebuie a avea de scop ca să-l formeze român". In așezământul scolar al lui Grigore Ghica se prevedea, prin art. 261, că „învățăturile pansionatelor vor fi conforme și asemănate cu acele ale scoalelor publice. Dar cum se putuse cere până acum ca străinii să respecteze legile țarei? Acuma însă lucrul se face și legea devine lege pentru toți”¹³⁰.

Deasupra însă a tuturor acestor acte, menite a apăra autonomia țărilor române și a le pune inima la loc, înălțându-le vrednicia, se ridică purtarea domnitorului, ceea ce se vedește tocmai în partea cea mai delicată a daraverilor externe, raporturile cu Turcii. El începe prin a revoca pe Aristarchi din postul de agent al Munteniei pe lângă Poarta Otomană, funcție pe care Grecul o păstrase și după ce colegul său, Fotiade, fusese revocat din acea de agent al Moldovei, pe timpul căimăcămiei de trei¹³¹. Aristarchi refuză la început a se supune, spunând că postul său atârnă de puterile garante și că menținerea sau suprimarea lui ar sta în puterea conferenței. Când însă i se tăie leafa, atunci înțelese că se trecuse vremile vechi¹³². După alegerea lui Cuza și în Muntenia, domnul trimise două deputații la Poartă, spre a cere confirmarea care, după Convenția de Paris, trebuia să se dea până într'o lună. Trecând patru, fără ca Turcii să se poată hotărî la un răspuns, domnitorul ordonă deputaților să se întoarcă îndărăpt, spunându-le în ordinul de rechemare, că „nu rămâne decât a aștepta, dela buna voință neobosită a puterilor, soluțiunea ce v'ați dus s'o căutați acolo”¹³³.

Când, după pacea de Villafranca, Turcia văzând speranțele ei stânse, se hotărăște a trimite investiura, o face prin

¹³⁰ V. A. Urechia, Istoria școalelor III 1894, București p. 170. Pe atunci d-sa nu adusese încă familia Ureche. Conf. *Steaua Dun.*, 25 August 1859.

¹³¹ *Istoria Românilor* Vol. XII p. 285.

¹³² Decret din 28 Ianuarie, *Monit. of. al Țarei Rom.*, 6 Februarie 1859. Comp. *Naționalul*, 5 Februarie 1859.

¹³³ *Patria*, 18 Iunie. Cauza întârzierii, era cum s'a spus, așteptarea rezultatului războiului franco-austriac. Vol. XII p. 315.

două firmane. După cetirea celui din Muntenia, la 20 Septembrie 1859, domnitorul rostește cuvintele următoare: „Arătați Maiestăței Sale Sultanului omagiul celui mai adânc al meu respect și asigurarea despre tot zelul meu pentru fericirea țării; asigurați-l de asemenea pe M. S. că Românii știu a fi credincioși tratatelor”¹³⁴.

Dacă inima Românilor creștea la auzul acestor cuvinte, pe care ei poate nu crezuse niciodată că le vor putea rosti când-va, cu cât mai mult trebuiau ei să se înalțe, când vedeau chiar cu ochii manifestându-se în afară puterea ascunsă ce-i însuflețea acuma, întrupată în tabăra dela Ploești! Se concentrase aici, în decursul lui Iulie, 10 batalioane de linie a 750 de oameni, un batalion de grăniceri de 800 de oameni, două de artilerie de 14 tunuri cu câte 250 de oameni, 6 excadroane de lăncieri cu 170 de călări, 7 excadroane de dorobanți de câte 180 de oameni, în totul vreo 12.000 de ostași. Pretutindene pe unde trupele treceau, ele erau sărbătorite, salutate cu înfocare, primite în gazdă cu bucurie, ospătate și dăruite cu îmbelșugare. Se vedea un popor întreg care renăștea spre încrederea în sine, la atingerea cu manifestarea puterii sale, armata ce o reprezenta.

Domnitorul însă, pe lângă ținta politică ce urmărea, mai căuta, prin tabăra dela Ploești, „să pună în atingere armatele surori, spre a le contopi în acelaș simțimânt de patriotizmu și demnitate națională”¹³⁵.

La inspecția pe care domnitorul o face taberei, înainte de a se așeza în mijlocul ei, el spune cuvintele: „Sunt mulțumit de d-voastră și vă stă în mână, ca într'o zi țara noastră să vă poată datori mărirea”¹³⁶. Domnitorul apoi mai credea că prin oștirea adunată, la vreme de nevoie „să poată a se împotrivi unei năvăliri turcești; căci Turcia deprinsă a fi tratată ca un copil răsfățat, putea să-și permită o cutezanță care să fi rămas nepedepsită, dacă ar fi izbutit”¹³⁷.

Pe lângă această măsură, eminentă pentru închegarea legăturilor de unire, se mai fac încă următorii pași în aceeași direcție. Cesar Librecht este numit, pe lângă inspectoratul poștelor și al telegrafelor din Moldova, și la acel din Muntenia, unificându-se astfel administrația acestei însemnate ramuri din viața statului¹³⁸. Se numește, în 31 Oct., Costache Negri, agentul Moldovei, gerant ad-interim și al Țării Românești la Constan-

¹³⁴ *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.

¹³⁵ *Patria*, 17 August 1859.

¹³⁶ *Tribuna*, 6 August 1859.

¹³⁷ St.-Marc Girardin în *Journal des Debats* 28 (16) Iulie 1859.

¹³⁸ *Mon. of. al Țării Rom.*, 1 Mai 1859. Comp. *Steaua Dun.*, 22 Mai 1859.

Aceeași măsură era să fie aplicată și inspectoratului școalelor.

tinopole¹³⁹. Această unificare, de o cam dată ascunsă sub însușirea de ad-interim, a reprezentanței Principatelor-Unite la Poartă într-o singură persoană, avea o mare însemnătate politică; era însă urmarea firească a unității domniei care nu mai putea fi reprezentată, față cu puterea supremă, prin doi agenți deosebiți. Municipalitatea din București face o nouă pecete, în care se pune vulturul și zimbrul¹⁴⁰. Se propune în comisia centrală o lege pentru unificarea autorităților polițienești și municipale din ambii Focșani, cei moldovenesți și cei muntenesți¹⁴¹. Ministerul din Iași trimitând o lege în desbaterea comisiei centrale, pe când domnul se afla în București, arată că o trimite în numele domnului *care ar lipsi din țară*. Comisia centrală dispune a se pune la dosar comunicarea ministerului moldovenesc, întru cât „nu se poate spune că, atunci când domnitorul se afla în București, el ar lipsi din țară”¹⁴².

Oricât ar fi fost de nemulțămite unele din organele timpului cu mersul trebilor, nu se poate tăgădui că poporul român urca mereu calea ce era să-l scoată din turma robilor și să-l așeze în rândul popoarelor. Unitatea lui morală și administrativă făcea pași tot mai hotărâți; vrednicia națională se întărea pe fiecare zi; egalitatea se îndruma și ea cu destulă tărie și ajută a preface starea antediluviană a societății românești, în una mai conformă cu principiile civilizației.

Să vedem cum stăteau lucrurile cu altă idee, îmbinată cu prefacerea stărei poporului român, cu ideea de libertate, acea formă a vieții ce este mai totdeauna înăbușită de toate ocârmuirile, și anume să cercetăm această împrejurare la una din întrupările ei cele mai gingașe, la libertatea presei.

Nu trebuie să ne mirăm dacă aflăm, în această privire, țările române sub două regimuri deosebite: în Moldova o libertate foarte întinsă, iar în Țara Românească sistemul avertisementelor. În Moldova, libertatea presei fusese introdusă de principele Grigore Ghica și, după o scurtă înlăturare pe timpul căimăcămiei lui N. Vogoride, fusese reintrodusă de căimăcămia de trei, și sub acest regim o aflase Cuza la a lui întronare. În Țara Românească presa nu dobândise niciodată libertatea. Nu e vorba, Alexandru Ioan Iabrogase regimul aspru al presei din

¹³⁹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 16 Noembrie 1859. Prin scrisorile lui din 10 și 14 Decembrie 1859, Negri înștiințează pe Domnitor că îndoița lui numire a fost recunoscută de toate puterile și numai Poarta mai face greutăți. În 5 Ianuarie 1860, Negri arată că și Poarta l'a recunoscut. *Correspondența lui C. Negri cu domnitorul* (copiile scrisorilor scrise de mâna lui Negri, în biblioteca Academiei române) p. 1, 4 și 7.

¹⁴⁰ *Stăua Dun.*, 2 Septembrie 1859.

¹⁴¹ *Protocolul LXXXIII*. Proiectul de lege în *Protocolul LXXXVII*.

¹⁴² *Protocolul XLV*.

Țara Românească, a doua zi după prima lui sosire în București, în 22 Februarie 1859, întorcându-se acolo provizoriu legea din Moldova¹⁴³. De și această stare era de a dreapta Milcovului numai o îngăduială, totuși gazetele luară în curând și aici un avânt foarte mare care nu prea plăcea clasei conducătoare. Am văzut că unul din motivele răsturnării ministerului Filipescu-Golescu în ziua de 27 Martie, fusese și licența cea prea mare a presei, ocrotită de D. Brătianu, ministrul de externe din acel minister¹⁴⁴. În 27 Aprilie foile din București sunt înștiințate de ministerul Crețulescu „să aibă a-și înfrâna tonul; la din contra ocărmuirea va fi nevoită a lua măsuri”¹⁴⁵. Ministerul și prezintă după aceea, adunării muntene, o lege asupra presei, care este însă răspinsă de adunare, pe motivul, nu că adunarea ar descuviința-o, dar pe acela că fiind o lege de interes comun ambelor principate, inițiativa ei trebuie să plece dela comisia centrală. Lucru destul de straniu, domnitorul, salutat de adunarea muntenească, în ziua de 5 Iunie, răspunde că „e fericit că s'a răspins legea asupra presei, prezentată de ministerul său; că mai bine e ceva licență”¹⁴⁶. Și mai straniu este însă faptul, că ministerul nu ia această descuviințare formală a domnitorului drept un semn de disgrație și urmează înainte a rămânea în treburi, încă un simptom al lipsei de principii în viața parlamentară a timpului acela, cel puțin în sensul cum este ea înțeleasă astăzi. Tot pe atunci, ministerul de interne din Moldova intentând un proces de presă *Stelei Dunărei*, pentru un articol împotriva comisiei centrale, renunță la acest proces, probabil după cererea domnitorului și de sigur nu fără a lui învoire¹⁴⁷. Din aceste două acte se vede că domnitorul era pe atunci partizan al libertății ba chiar al oarecărei licențe a presei. Cu toate acestea, ocărmuirea și cu domnitorul sunt nevoiți să expulzeze peste hotar pe Carini, redactorul (supus străin) al ziarului *Libertatea*, pentru un articol contra lui Napoleon și apoi pe unul Grossmann, dela ziarul

¹⁴³ *Naționalul*, 26 Februarie 1859. *St. Dun.*, 2 Martie 1859.

¹⁴⁴ Mai sus p. 35.

¹⁴⁵ *Monit. of. al Țării Rom.*, 27 Aprilie 1859. Dar nici în Iași rostirea cugetărilor nu era așa de liberă, precum se părea. Ioan Ionescu este împiedicat, în anul 1859, de a urma mai departe cu ținerea cursului său de Economia politică, fiindcă criticase în el mai multe măsuri luate de guvern. Inchiderea era bazată pe motivul că s'ar fi alunecat, în politică. Urechia, *Istoria școalelor*, p. 169.

¹⁴⁶ *Patria*, 18 Iunie 1859. Lucrul putând părea neobicinuit, reproducem și cele spuse de *Naționalul*, 7 Iunie 1859, în darea de samă asupra primirei capului statului care „felicită camera pentru răspingerea proiectului de lege asupra presei prezentat de ministrul său”. *Place c. Walewsky*, 30 (18) Iunie (*Acte*, IX, p. 347), observă cu acest prilej: „Lorsqu'un Prince qui se dit constitutionnel, félicite publiquement la chambre d'avoir rejeté une loi, présentée par son ministre, on a le droit de se demander s'il n'est pas fou”.

¹⁴⁷ *Steaua Dun.*, 10 Iulie 1859.

german din București, pentru un alt articol contra împăratului Austriei ¹⁴⁸.

În curând însă guvernul muntean găsi de cuviință a lovi, și în foile române și anume în ziua de 24 Septembrie declară prin o măsură polițienească și fără judecată, de suspendate ziarele *Românul* și *Nichipercea*. Aceste două organe atacase pe N. Crețulescu ministrul de interne, și anume *Românul* prin pana principelui Dimitrie Ghica, pentru o mașină de curățit lacul Cișmegiului, a lui Kinezu, pentru speculațiile casierilor cu banii publici și a lui Voinescu, pentru că fusese scos, după cum pretindea el, fără drept, din prefectura de Buzău. *Nichipercea* își bătea joc de N. Crețulescu, când acesta luase asupra lui și ministerul de externe, retrăgându-se titularul. Ziarul umoristic zicea: „Toți Românii adevărați iubesc unirea sau cel puțin zic că o iubesc. Ei bine, dar, pe acest principiu pe care eu unul îl ador, am îndrăzni, cu voia dumneavoastră, a propune și unirea portofoliilor în mâna unui singur ministru, și aceasta din două puncte de vedere: întâi că am scăpa de nebuneasca convoaiză, de gelozie, de pizmă, de intrigă, de desacorduri, și al doile, căci e mai lesne a găsi un om capabil și integru, decât șapte. Iar dacă ni s'ar cere candidatul nostru, fără lingușire o mărturisim, că am recomanda pe onorabilul doctor în medicină și hirușie, domnul N. K. (Neculai Crețulescu ministrul de interne) care promite două avantaje: unul politic și altul științific. Dacă în cel d'întâi nu va reuși, cum e probabil, suntem siguri că vom trage un profit din cel de al doile, fiind anul foarte bolnăvicios” ¹⁴⁹. N. Crețulescu ordonă suspendarea foilor ce uitase atât de mult respectul datorit ocăruierei ¹⁵⁰. Se face o suplică din partea *nației* către domnitor contra închiderei gazetelor ¹⁵¹, și o întrunire în sala Bossel, în ziua de 27 Septembrie, care întrunire este însă spartă de poliție, arestându-se cu acest prilej mai mulți partizani ai ideilor noi: C. A. Rossetti, M. Kinezu, G. Serurie, N. Orașanu și G. Valentineanu. Domnitorul, urmând principiul constituțional, încuviințează restrângerea libertății presei, cerută de ministerul său, ¹⁵² pe când tot pe atunci gazetele din Moldova sunt scutite de port la poștă ¹⁵³. Ca un semn al legăturii ce unia partizile naționale și progresiste din ambele țări, Kogălniceanu se

¹⁴⁸ *Naționalul*, 19 Iulie 1859.

¹⁴⁹ *Nichipercea*, 2 Septembrie 1859. Nouă ce suntem deprinși cu alfeliu de polemice, aceste cuvinte ni se par jucării. Oamenii timpului însă se simțeau foarte atinși prin asemenea necuviinți.

¹⁵⁰ *Monit. of. al Țării Rom.*, 25 Septembrie 1859.

¹⁵¹ *Steaua Dun.*, 10 Octombrie 1859.

¹⁵² Decret din 2 Oct. *Mon. of. al Țării Rom.*, 4 Oct. 1859.

¹⁵³ *St. Dun.* 28 Oct. 1859.

oferă a apăra pe cei închiși dela întrunirea din 28 Sept¹⁵⁴. Curtea, cu toate că magistrații ei erau amovibili, achită pe cei învinuiți, descuvințând astfel fapta ministerului Crețulescu¹⁵⁵.

Încă dela 1 Septembrie izbucnise o criză ministerială în București, prin retragerea ministrului de externe Scarlat Fălcoianu, apoi a celui de războiu și în sfârșit prin aceea a președintelui consiliului N. Crețulescu care înlocuise pe C. Crețulescu în președinție.

În 11 Octombrie se alcătuește un nou minister sub Ioan Ghica la interne și președinte, V. Alecsandri la Externe, C. Gulescu la culte, G. Crețanu la justiție, Cornescu la războiu, Steriade la finanțe și Bălăceanu la control¹⁵⁶.

Cauza căderii ministerului Crețulescu fusese în primul loc spargerea întrunirii dela Bossel și arestarea provocatorilor ei; apoi neizbutirea împrumutului de 8.000.000 de lei, din care se subscrie, până la căderea lui Crețulescu, abia 859.829¹⁵⁷; însfârșit nerealizarea aplicării măsurii, de a se îndatori mânăștrile închinat la răspunderea unui sfert din veniturile lor către casa statului, măsură care trăgându-se, fusese zădărnicită prin interveniri politice, pe când în Moldova, unde se lucrase mai răpede, ea izbutise.

Disolvarea adunărilor. — În ziua chiar a convocării adunărilor din Moldova și din Muntenia, după cetirea unui foarte lung mesaj ce conținea proiecte de reformă pentru reorganizarea țărilor, ambele adunări sunt disolvate. Această măsură se luase așa din senin, fără ca vr'un motiv actual să o fi îndreptățit. Acel dat de ocârmuire era, că adunările avuse menirea de a alege pe domn, iar nu de a organiza țările; că ele fusese adunări constituante și nu legiuitoare.

Adevărata pricină a disolvării adunărilor fusese însă alta: Cât timp poziția exterioară a domnitorului nu era asigurată, prin recunoașterea îndoitei alegeri de către puterile europene, el trebuia să sufere toate capriciile adunărilor care-l înălțase, prin voturile lor, pe scaunul Principatelor-Unite: de altfel domnitorul avea destule temeuri de a fi nemulțămît de ținuta

¹⁵⁴ *Ibidem*, 14 Noemvrie 1859.

¹⁵⁵ *Monitorul of. al Țării Rom.*, 12 Oct. *Steaua Dun.* 23 Noemvrie 1859. Instrucțiunea acestui proces, cel întâi proces politic din țările române, a apărut și în o broșură: *Intruția procesului întâmplat la 28 Septembrie în sala Bossel*, București 1859. Vezi și *Reforma* lui C. Valentinianu, 1 Noemvrie 1859.

¹⁵⁶ *Monitorul* citat în nota precedentă.

¹⁵⁷ *Ibidem*, 16 Septembrie 1859. Numai cât mult mai târziu ajunge această sumă la 3.073.645 de lei, maximum ce s'a putut obține a se subscrie. (Raportul lui Steriade către domn. *Ibidem*, 27 Mai 1860). În ședința din 29 August 1860. (*Ibidem*, 16 Septembrie 1860). C. Filipescu, cu prilejul unui alt împrumut pentru arme, propune iar o subscriere națională. „Dacă aceea de an n'a reușit, spunea el, a fost din pricina că nu era pentru arme“.

lor : alcătuite în majoritate din partidul dreptei, dacă ele nu se împotrivesc chiar fățiș reformelor, doriau să meargă cât se poate de încet. Ministerele, de și nu așa de rostite în culoarea politică, încât să pună o desbinare între ele și adunări, nu izbutise, chiar cu această purtare împăciuitoare, să se măntină la guvern¹⁵⁸. Reforme se făcuse câteva ; ele erau însă neîndrăznețe și reținute, temându-se oarecum de a apărea la lumina zilei. Pe de o parte răsturnarea ocârmuirilor, pe de alta purtarea comisiei centrale în votarea art. 34 al Constituției când cu cererea principelui străin, indispușese pe domn în potriiva acestui fel de reprezentare a poporului, precum îl indispușese și respingerea propunerii de schimbare a legii electorale.

De îndată ce fusese recunoscut de Poartă și de puterile garante, domnitorul crezu că poate să se emancipeze de sub epitropia în care-l ținuse până acuma adunările, din a căror vot el ajunsese domn. *Monitorul oficial al Moldovei* lămurește într'un articol de polemică cu *Steaua Dunărei*, pentru ce adunările care, după părerea lui, nu erau menite a înzestra țările cu legi, nu fusese disolvate până atunci. „Factul îndoitei alegeri încă nu era disacrat de Europa. Adăogându-se către aceasta, complicațiile politice europene din anul trecut, nu ar fi fost iertat unui guvern național, să lipsască țara de reprezentanții săi, ai căror prezență putea să fie cerută dela un moment la altul”¹⁵⁹. Ba domnitorul simțind cât i se întărise poziția, prin recunoașterea alegerii sale, iea în mesajul de dizolvare a adunărilor, un ton amenințător, față cu „acele capete în care mai rămăsese oarecare sperări și visuri personale care ar trebui să se stângă, întru cât atât țara cât și Europa s'au pronunțat în chestia politică a Principatelor”¹⁶⁰. Domnul putea cu atât mai mult să înalțe glasul, cu cât dizolvarea adunărilor fusese aprobată de ambasadorii puterilor din Canstantinopole¹⁶¹.

Dacă însă puterile încuviințau acea măsură, opinia publică din țară părea împărțită între două simțiminte tot atât de puternice : bucuria că lovise în partidul dreptei și teama pentru acest act de o netăinuită autoritate. Așa *Românul*, de și ceruse el însuși dizolvarea adunărilor, ca nereprezentând năzuințele țarilor, susținea că „dizolvarea ar fi trebuit să se facă asupra unui fapt, de oarece numai atunci apelul la țară ar fi avut un înțăles, ea având a hotări între puterea executivă și majoritatea adunării”. *Steaua Dunărei* împărtășește acelaș mod de a vîdea. Și ea combătuse adunările, căci dacă lucrurile mergeau rău, nu era din pricina puterii executive, ci mai mult din aceea a adunărilor.

¹⁵⁸ Vioreanu în *Naționalul*, 17 Septemvrie 1859.

¹⁵⁹ *Mon. of. al Moldovei*, 15 Fevruarie 1860.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 17 Decemvrie 1859.

¹⁶¹ *Negri către Domnitor*, 14 Decemvrie 1859. *Corespondența* p. 4.

Numita foaie găsește o dureroasă privesc în adunarea din Moldova. Cu toate aceste, este de părere că „disolvarea a produs în întreaga țară o adâncă și întinsă nemulțămire”. Un articol de polemică din Monitorul oficial atinge această contrazicere, iar *Dâmbovița* organ oficios, aprobă deadreptul disolvarea¹⁶².

Alt motiv, încă mai adânc, al disolvării adunărilor reiese din următoarele împrejurări :

Prin întărirea domnului în capul ambelor țări române, se făcuse o însămnată strămutare în dispozițiile constituției cuprinse în Convenția de Paris. Comisiunea centrală care se arătase așa de puțin plecată domnitorului, nu mai avea însămnătatea ce i-ar fi revenit în ipoteza celor doi domni. „Dacă această comisie ar fi fost să funcționeze sub doi domni și așa zicând între două cară guvernamentale, cărora le ar fi fost cărmace comună, de bună samă că la nevoie ar fi putut sări din locul de onoare de lângă amândoi domnii ca să se pună în partea unuia numai, să-i dee strămutare și să meargă un car mai tare, târând și pe celalt după dânsul; însă acum, când pe capra carelor, legate între sine prin o osie comună, stă unul și acelaș domn, comisia centrală nu are loc decât îndărăptul carului”¹⁶³. Această foarte nimerită asămăluire caracterizază prea bine schimbarea de poziție a domnului față cu autoritatea aceea care singură mai înainte reprezenta unirea țărilor române. De când unirea se întrupase într'o singură persoană, cea însămnată și impunătoare a domnului comun, rolul comisiei centrale se întunecase cu totul. Aceste considerațiuni fac pe domnitor să răspingă, de și sub o formă îndulcită, lucrarea cea mai de samă a comisiei centrale, proiectul de constituție care propunea realizarea imediată a unirei de fapt, prin contopirea ocârmuirilor și a adunărilor și prin înființarea unei singure capitale în București, pe lângă că revenia la ideea unui principe străin. Această propunere putea aduce țările române în greutăți exterioare; căci dacă Europa, după stăruințele Franței, trecuse cu vederea călcarea Convenției, prin îndoita alegere a aceluiaș domnitor, nu era înțelept acuma a o zădări din nou, prin o nouă lovitură dată actului internațional, pe

¹⁶² *Românul*, 1—4 Ianuarie 1860, *Steaua Dunărei*: cererea de disolvare 4 și 12 Mai 1859; critica disolvării, 9 și 15 Decembrie 1859. *Monitorul oficial al Moldovei*, 17 Decembrie 1859; *Dâmbovița*, 6 Ianuarie 1860. Disolvarea adunărilor prilejise un articol violent în *Steaua Dunărei*, 18 Ianuarie 1860 din partea lui Dim. A. Sturza, fost ministru, ceace i atrase două procese de presă, în care fu apărat de Kogălniceanu, dar condamnat la 2 luni de închisoare în o mănăstire. Sentința se execută cu mare grăbire (*Monitorul of. al Mold.*, 21 Ian. 1860). In 20 Ianuarie, Sturza telegrafiază din Piatra : „Astă-zi merg în închisoare, de unde trimit salutare amicilor mei politici.” (*Steaua Dun.*, 20 Ianuarie 1860).

¹⁶³ *Tribuna*, 7 Sept. 1859.

care se răzâma întreaga nouă clădire a vieții românești. De aceea domnitorul, în răspunsul său din 30 Noemvrie 1859, la adresa prin care comisia centrală îi comunică proiectul de constituție, spune că: „aplaudă din toată inima la simțirea națională ce v'au inspirat în redacția acestui act; însă oricât de puternică ar fi dorința de a vîdea realizate aspirările politice ale țării, noi trebuie înainte de toate să ne ferim de a compromite interesele sale de față, prin adoptarea de măsuri hazardate. Prin urmare voi lăsa întrebuițarea proiectului la un timp ce va fi mai favorabil. Până atunci guvernul meu va lua din el, indicații prețioase pentru pregătirea legilor. Ceeace voește România acum, este ca să ne ocupăm cu revizuirea codicilor, cu organizarea finanțelor, a justiției și a tuturor ramurilor administrative, punându-le în armonie cu Convenția. Guvernul meu este gata a ajuta pe comisiunea centrală întru îndeplinirea datoriilor sale speciale care îi sunt hotărît arătate de Convenție, în planul general al reorganizării noastre”¹⁶⁴. Când Alexandru Ioan I rîspingea constituția votată de comisia centrală, el lucra în sensul vederilor politice europene, și ambasadorii din Constantinopole spun lui Negri, că și constituția din Focșani era protivnică Convenției, și că bine a făcut domnul când nu a primit-o”¹⁶⁵.

Politica domnitorului era de a înainta cu prudență și de a nu juca totul pe o carte: el ținea deci în mare samă raporturile lui cu puterile garante. Comisia centrală și adunările compuse în majoritățile lor, din aceleași elemente, îl împingeau însă pe calea măsurilor îndrăznețe și pripite, pe care el, după felul cugetării sale, nu le putea urma. Era pus deci în cumpănă: trebuia să țină samă, sau de voința reprezentăției naționale, sau de aceea a Europei. El preferă pe aceasta din urmă și de aceea disolvă adunările și deci și comisia centrală, emanațiunea lor. Epureanu în ședința din 25 Aprilie 1860 spune, că „trebuia să ne ferim de un conflict ce ar fi izbucnit între guvern ce rămânea pe tărâmul Convenției și comisiunea centrală ce s'ar fi mîntînit pe acel al constituției votate de dânsa și care călca Convenția. Alt mijloc de a evita acest conflict nu era decât disolvarea adunărilor”¹⁶⁶, și tot așa cugeta și domnitorul în o scrisoare către Negri în care îi spune: că „din tribuna camerilor electivă și de pe jețurile comisiunei centrale s'a făcut apel într'un chip mai mult sau mai puțin acoperit, când la năzuințele unioniste, lingușind pe unii prin pedicile aruncate îndeplinirii reformelor constituționale și căutând a împinge pe alții în exagerări primejdioase sau ne la timpul lor,

¹⁶⁴ Reprodus între altele de *Steaua Dunărei*, 8 Dec. 1859.

¹⁶⁵ Negri către Domnitor, 14 Dec. 1859. *Corespondența* p. 4.

¹⁶⁶ *Mon. of. al Mold.* 7 Mai 1860.

pentru a ne pune în alternativa de a jigni sau Convenția sau simțământul național. Proiectul de constituție lucrat de comisiunea centrală este o dovadă despre aceasta. Astfel am fost nevoit să disolv camerele care, urmând mișcării naționale, întrunise pe capul meu coroana ambelor principate”¹⁶⁷.

Partidul dreptei simți îndată că disolvarea adunărilor era o lovitură care-l ținea. Văzând însă că trebuia să se supună puterii împrejurărilor și să lupte cu armele cu care era atacat, înaintea unui tribunal până atunci necunoscut în țările române, opinia publică, înființază, cu începutul anului 1860, o foaie în București, care să reprezinte interesele și modul său de a vedea în mersul trebilor. Foaia fu botezată *Conservatorul progresist*, căutând, prin titlul său, să se arate ca reprezentând ambele curente, a păstrării trecutului și a îndrumării pe calea viitorului. *Românul* salută apariția acestui ziar cu cuvintele: „iesă în sfârșit, și pentru întâia oară, și partida cea veche în fața națiunii, cu stindardul său, și recunoaște astfel a ei suveranitate”¹⁶⁸.

Alexandru Ioan I, la sfârșitul anului său întâi de domnie, avea o poziție mai rostită față cu partidul dreptei, răspingând proiectul său de constituție și disolvând adunările. Cu ministerii alcătuite din partidul propășirei moderate, precum era Ioan Ghica în Muntenia și Em. Costache Epureanu în Moldova și așteptând ca nouele alegeri să-i dea adunări mai mlădioase, el gândea că a sosit în sfârșit momentul ca stărpele lupte ce-i paralizase orice mișcare până atunci să înceteze; că timpul muncii rodnice sosise prin care el trebuia să spargă drumul larg și mare al propășirei, prin pădurea întălenită a vechilor deprinderi.

Să urmărim domnia lui, în această nouă perioadă a evoluției sale.

¹⁶⁷ Memoriul Domnitorului către C. Negri transmis agenților puterilor în 1 Mai 1861. *Archives diplomatiques* 1861, IV, p.263. Principele N. Suțu, în *Mémoires*, p. 379 spune despre domnitor: „Le prince était furieux contre la Constitution et m'assura qu'elle ne verrait jamais le jour”.

¹⁶⁸ *Românul*, 9 Ianuarie 1860.

III

DELA ÎNTÂIA PÂNĂ LA A DOUA DISOLVARE

(6 Dec. 1859 — 29 Ian. 1861).

Adunările cele noue. Disolvându-se adunările din ambele țări, se procedează la nouele alegeri care dau un rezultat prea puțin deosebit de acel al adunărilor trecute. Organele timpului calculează în deosebite chipuri elementele din care nouele adunări se alcătuiau¹. Un lucru era netăgăduit: nici în aceste camere, guvernul nu putea să se sprijine pe o majoritate sigură. Adunările erau, ca și cele disolvate, absolut neatârinate de ministerele care presidase ale lor alegeri, și era prea firesc lucru ca să fie așa, întrucât „colegiile electorale alesese pe aceiași bărbați din adunările trecute”².

Această situație politică, creată prin o lege electorală de tot restrânsă, nemulțămia pe partidul progresistă care se credea sigur a dobândi majoritatea, de îndată ce s'ar fi lărgit ceva cercul electoral. Un glumeț își bate joc, cu mult spirit, de sistemul absurd de reprezentare al țării, răstrâns numai la clasa cea mai bogată, ca și când ea singură ar fi avut interese de apărut. El spune: „Interesându-mă a cunoaște mai de aproape numărul total al familiilor ce compun națiunea română, mă hotărâi a lua în mână numărul 2 al *Stelei* și, reculegând toate somele indivizilor cuprinși în listele electorale publicate după *Monitor*, m-am convins că națiunea română în Moldova se constituie din numărul de 1300 de indivizi”³. Grigore Cuza ob-

¹ *Românul*, 24 Februarie 1860, socotește: 28 din dreapta, 22 din stânga și 17 guvernamentali, pentru adunarea munteană. *Dâmbovița* citată de *St. Dun.*, 14 Martie 1860. alcătuiește următorul tablou comparativ al adunărilor muntene din 1859 și 1860:

1859—74	deputați,	21	ultraconservatori	23	conservatori	10	liberali	20	ultralb.
1860—68	„	10	„	25	„	19	„	14	„

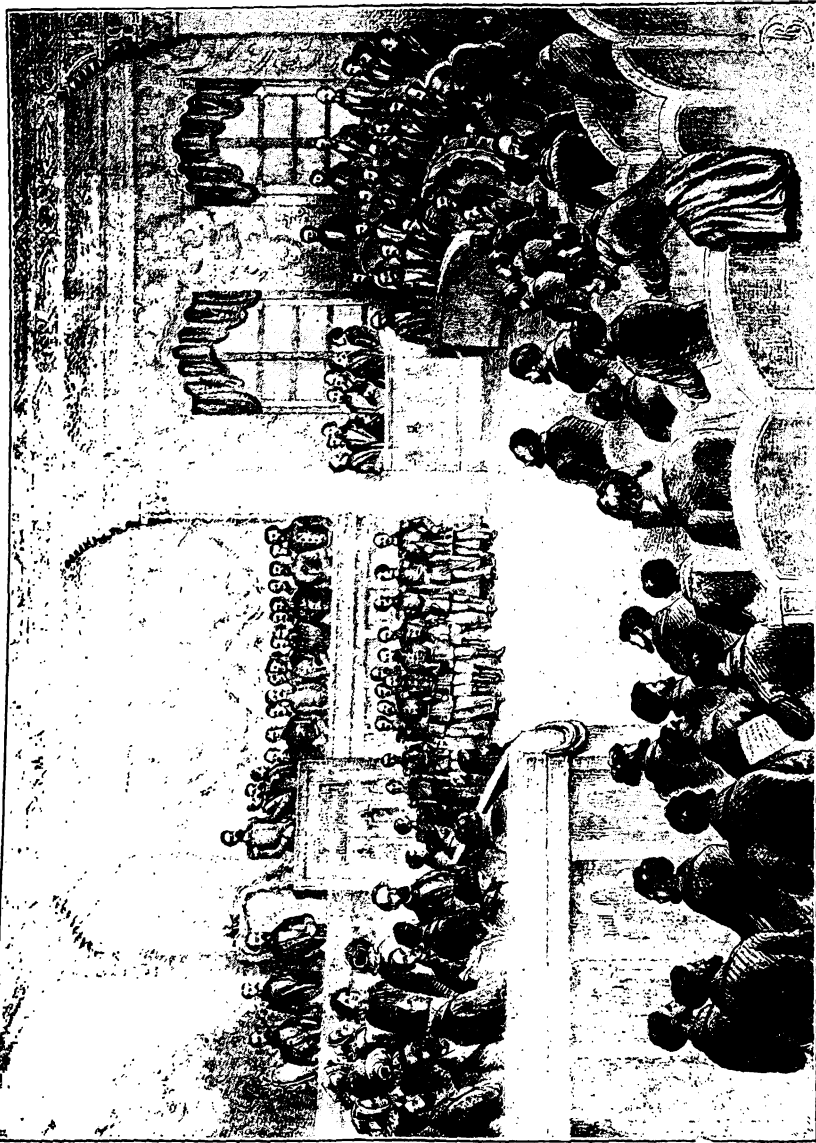
Vezi și *Naționalul*, 23 Martie 1860.

² *Naționalul*, ale cărui cuvinte sunt reproduse, aprobându-le de *Conservatorul progresist* 21 Iulie 1860. Comp. *Steaua Dun.*, 26 Octombrie 1860.

³ *St. Dun.*, 2 Martie 1860.

servă că : „a se spune că țara a fost atinsă, prin măsura disolvării adunării, este a exagera lucrurile, întrucât ea nu participă la viața publică ; că adunarea era mai mult reprezentanta

Deschiderea Camerei Române de către Alexandru Ioan Cuza la 29 Februarie 1860, în București
Colecția Academiei Române.

unei clase, decât acea a țării, și aceasta din urmă trebuia să fie cu atâta mai nepăsătoare de soarta adunării, cu cât până acuma nu s'a făcut mai nimic, în scopul îndeplinirii art. 46

din Convenție”⁴. Dar nu numai organele presei și unii deputați erau de părere a se lărgi dreptul electoral; însuș domnitorul împărtășia aceleași păreri, după cum s'a văzut din înfățișarea proiectului de reformă al legei electorale trimis comisiei centrale și pe care ea îl răspinsese⁵.

De altă părere însă era majoritatea adunărilor însăși. Când fu vorba să se voteze proiectul pentru camerele de agricultură în Țara Românească, adunarea primi un amandanent, după care numai proprietarii cu venit fonciar de 1000 de lei să poată face parte din ele⁶. Nici măcar în daraverile economice nu voiau marii proprietari să stea alături de cei mici; dar însă în cele politice! Cu toate acestea adunarea moldovenească nu poate face altfel, decât a anula ridicula alegere a deputatului de Ismail de către un singur alegător, decretând prin aceasta însuș acel colegiu de incapabil de a trimite un deputat și deci lipsind pe o parte din țară de reprezentantul ei legal în adunare — cea mai bună critică a legei electorale⁷.

Și cu toate aceste, de astădată, guvernul și mai ales acel din Moldova exercitase oarecare presiune asupra alegerilor, spre a face să-i iasă candidații. Desvălirea acestor presiuni, de care erau învinuiți mai ales doi miniștri, acel de externe Gr. Balș și acel de justiție D. Miclescu, spre a fi aleși la Neamț și la Dorohoiu, aduce chiar căderea ministerului Epureanu. Legalitatea face și aici pe partidul progresist să dea mâna dreptei, și Kogălniceanu, făcând să se primească o propunere de anchetă privitoare la modul cum se efectuase alegerea celor doi miniștri, ei își dau dimisia, împreună cu C. Rolla ministrul de interne ce se simți și el atins prin votul adunării. Această descomplicare a ministerului aduce curând după aceea retragerea întreagă a cabinetului Epureanu, în 3 Aprilie 1860⁸. Este însămnător faptul că domnitorul trimite fostului său ministru Gr. Balș, o scrisoare, în care îi mulțamește pentru eminentele slujbe și îi rostește [părerea sa de rău pentru a lui retragere. Domnitorul deci părea a nu recunoaște verdictul adunării și a aproba

⁴ Ședința din 25 Aprilie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 7 Mai 1860.

⁵ *St. Dun.*, 15 Februarie 1860, spune că domnitorul trecând prin Buzău spre București, ar fi rostit către președintele Tribunalului cuvintele următoare: „domnule știi că legea electorală este îndestul de restrânsă; vă recomand să n'o mai restrângeți, ci D-v. lărgiți cât veți putea cercul alegătorilor, care cu cât vor fi mai mulți, cu atât adevărul se va vedea mai bine. Nu respingeți pe alegători, nu-i șicanați!”. Se vede cât de colo că erau aceste vorbe puse de organul progresist în gura domnitorului care nu putea îndemna la călcarea legilor.

⁶ Ședința din 11 Iunie 1860. *Mon. of. al Țării Rom.* 20 Iulie 1860.

⁷ Ședința din 14 Martie 1860. *Mon. of. al Mold.* 24 Martie 1860. *Comp. Steaua Dunării*, 14 Martie 1860.

⁸ *Steaua Dun.*, 11 și 14 Martie 1860. *Mon. of. al Moldovei*, 14, 23, 24 Martie; 6 Aprilie 1860. *Comp. Nationalul*, 31 Martie 1860. La Iași guvernul combătuse candidatura doctorului G. Cuciureanu, sprijinind pe C. Negruzz, directorul statisticeii *St. Dun.*, 25 Februarie 1860.

purtarea ministrului în alegeri. Această scrisoare era cu atât mai neașteptată, cu cât în adunare se preschimbaser grele vorbe între Kogălniceanu, sprijinitorul propunerii de anchetă, și Gr. Balș, ministrul învinuit de apăsare în alegeri. Acesta tratase destăinuirile lui Kogălniceanu de infame calomnii; iar Kogălniceanu răspunsese, că dacă ancheta va dovedi arătările lui, atunci Balș va trebui privit ca un ministru trădător⁹.

Actul domnitorului se înțelege însă, dacă luăm în privire, că el doria să întărească în adunare elementul moderaților, al centrului, singurul care după părerea lui, urma o politică înțeleaptă. De aceea în răspunsul domnitorului la deputăția partidului dreptei din Țara Românească, primită de el în ziua de 3 Februarie 1860, el îi spunea: că „va rămânea tare în linia lui de conduită care constă în a opri pe aceia care ar voi să prăvăliască țara într-o cale hazardoasă și să facă să meargă înainte pe acei care ar voi să împiedece cursul progresului, ținând țara în vechea sa stare, sau cutezând mereu a o face să meargă înapoi”¹⁰.

Această politică a domnitorului care nu se sprijinia pe nici una din partidele cele mai rostite și voia să constituie o nouă alcătuire moderată, expunea ministerele a avea „doi dușmani în loc de unul”, cum iea aminte *Dâmbovița*¹¹. Politica domnitorului era însă firească; căci cum spune Ulysse de Marsillac, în *La Voix de la Roumanie*: „Principele Cuza când a venit la putere, s'a găsit în fața a două partide extreme, între care era tot atât de periculos de ales: Ideile vechilor boieri nu puteau conveni tendințelor sale liberale; de altă parte era, în Muntenia, o fierbere ce trebuia liniștită. Oamenii a căror bună credință nu putea fi bănuită, dar a căror înțelepciune putea da loc la îndoială, voiau să-l târască în niște întreprinderi care ar fi compromis viitorul națiunii. El căută întâi înlăturarea primejdiei în o împăcare, dar nu izbuti și rămase tot în greaua poziție de mai înainte. Afară de răul nemulțămirei partidelor extreme, puterea executivă era expusă la o vecinică luptă cu acea legiuitoare. De aici disolvările de adunări și schimbările neconvenite ale ministerelor”¹². Tot așa spune și Bolintineanu că „domnitorul nu se hotărî a merge nici cu liberalii, nici cu boierii, nici nu avea o partidă a sa credincioasă și capabilă”¹³.

Domnitorul căuta însă, pe cât se putea, a urma o poli-

⁹ *St. Dun.*, 22 Martie 1860. Tot aici se află și scrisoarea domnitorului, reprodusă după Monitor.

¹⁰ *Steaua Dun.*, 15 Februarie 1860. De și cuvintele domnitorului nu sunt luate din un izvor oficial, ele au putut fi rostite, întrucât sunt aproape identice cu acele spuse de el la primirea din Iași, cu prilejul întoarcerii sale din Constantinopole. Vezi mai jos, pag. 83.

¹¹ *Dâmbovița*, 2 Aprilie 1860.

¹² *La Voix de la Roumanie*, 19 Octomvrie 1861.

¹³ *Viata lui Cuza Vodă*, p. 33.

tică împăciuitoare. Se folosește de aniversarea zilei de 24 Ianuarie, pentru a închide în Țara Românească procesul turburării din 28 Septembrie și a revoca toate avertismentele făcute ziarelor; iar în Moldova, pentru a anula toate osândirile pentru delict de presă¹⁴.

Deși domnul voia să fie omul timpului său, să se țină de principiul rostit de el altă dată, că mai bine ceva licență în presă, decât sugrumare¹⁵; de și el iertase toate delictele provenite din tipar, este nevoit mai târziu, față cu tonul tot mai pornit al ziarelor, a restrânge frânele, și în cuvântarea lui rostită în ziua de 19 Noembrie 1860 în București, spune miniștrilor, că „până se va face o legiuire asupra presei, se pot sluji de ordonanța în ființă, spre a pune o stavilă la orice abuz al presei”¹⁶. Această încurajare și are de efect, curând după aceea, suspendarea iarăși pe cale polițienească a ziarelor *Independența* și *Nichipercea* în 30 Noembrie 1860, ceea ce aduce o interpelare în adunare, din partea lui Rossetti, asupra acestei măsuri¹⁷.

Cu prilejul răsturnării ministerului Epureanu, se deslănțuiesc patimile politice într'un grad până atunci neauzit în țările române. În afară de o scenă violentă dintre Balș și Kogălniceanu, adunarea însărcinând o comisie compusă din C. Hurmuzaki, A. Panu și T. Balș, cu cercetarea dărei de samă făcută de minister asupra activității sale, raportul acestei comisii conchide la darea în judecată a ministerului, pe aceleași motive pe care le adusese și cenzura comisiei centrale contra acestui minister. Kogălniceanu însă izbuteste a domoli pornirea și reduce lucrul numai la descuviințarea faptelor ministerului, ca neconstituționale¹⁸.

Se vede că viața parlamentară se hrănea din ce în ce mai mult din urile și răsbunările personale, sporite la nemăsurate, prin combaterea în alegere a deputaților care cu toate aceste izbutiau.

Retrăgându-se ministerul Epureanu în ziua de 3 Aprilie 1860, domnitorul urmând calea constituțională, însărcinează pe vice-președinții adunării, Hurmuzaki și Mavrogheni, cu al-

¹⁴ *Mon. of. al Țării Rom.*, 25 Ianuarie 1860. *Românul*, 7 și 8 Ian. 1860; *Mon. of. al Moldovei*, 25 Ianuarie 1860. *Steaua Dun.*, 26 Ian. 1860. Cu câteva zile mai înainte domnitorul grațiasse pe Goncescu și pe Pascu pentru condamnările lor, în procesele de presă cu Kogălniceanu. *Trib. română*, 21 Ianuarie 1860. Anume Kogălniceanu care apăra pe D. Sturza, în procesul de presă intentat lui de guvern, făcuse el însuși proces de presă celor două fețe arătate mai sus, unul pentru o broșură, *A bas la maqsue*, din *Indépendance Belge*; altul pentru un articol defăimător din *Buciumul* (*St. Dun.* 18 Ian. 1860). Opoziția avea deci două măsuri: putea fi ofensată, dar nu putea ofensa.

¹⁵ Mai sus, p. 65.

¹⁶ *Mon. of. al Țării Rom.*, 22 Noembrie 1860.

¹⁷ *Ibid.*, 1 Decembrie 1860. *Comp. Nationalul*, 11 Decem. 1860.

¹⁸ *Monitorul oficial al Moldovei*, 30 Sept. 1860.

cătuirea unui cabinet. Dar ei nu se pot înțelega cu domnitorul asupra aplicării constituției care decreta unirea efectivă, lucru privit de domn ca absolut primejdios¹⁹. El se adresează atunci la partidul dreptei și caută să compună un minister sub Lascar Catargiu și St. Cantacuzino; dar nici ei nu se pot întâlni cu domnul în păreri, din pricină că voiau să ciuntească programul conținut în mesajul din ajunul disolvării²⁰. Văzând domnitorul că nu se poate înțelega nici cu dreapta, nici de astă dată chiar cu centrul, se hotărăște să se plece mai mult spre progresiști, și chiamă la preșidenția consiliului pe Mihail Kogălniceanu.

Deși fruntaș al partidei progresiste, Kogălniceanu era foarte prudent și știa să se plece împrejurărilor. El accentuase totdeauna nevoia de a se proceda, pentru efectuarea unirii, pe calea reformelor, spre a face unirea iubită și bine primită de popor; se apropiase de domnitor, prin combaterea ideii principelui străin în comisia centrală și, cu toate că votase și el constituția, cu unire efectivă, recunoscând îndată temeinicia întimpinărilor domnului contra acestei prea timpurii realizări.

Kogălniceanu își compune ministerul, în ziua de 3 Mai 1860, din: Eug. Alcaz, M. Jora, Damaschin Bojinca, Gh. Adrian, Arhiereul Melhisedek și D. Cozadini, și în 5 a aceleiași luni cabinetul citește programul său adunării²¹.

Elementele cele noue din țară aplaudează în unanimitate. la venirea acestui minister în fruntea trebilor. *Steaua Dunării* spune: „că în venirea la cârma statului a unuia din redactorii săi, se vede testimoniul cel mai eclatant că sacrele principii de libertate și de dreptate au încetat de a mai fi cauza guvernelor din țara sa”²²; iar femeia patrioată Sofia Hrisoscoleu (născută Cocea) din Fălticeni, scria înflăcărată, la vârsta de 20 de ani: „bucură-te acum, o tu patrie nenorocită, căci ranele tale în curând vor fi vindecate de fiii tăi cei buni”²³. În programul său, Kogălniceanu apasă mai cu deosebire asupra nevoiei a trei reforme de căpitanie: legea electorală, chestia țărânilor și mănăstirile închinată²⁴.

Ce se întâmplase, în acest răstimp, în țara soră? Evenimente de același fel ca și acele din Moldova, aduc răsturnarea

¹⁹ *St. Dun.*, 9 Aprilie 1860.

²⁰ *Ibid.*, 26 Aprilie 1860.

²¹ *Mon. of. al Moldovei*, 30 Aprilie 1860, adaos. *Comp. St. Dun.*, 3 Mai 1860. De la 3 Aprilie până la 3 Mai Epureanu gerase afacerile. Melhisedek trebuie să se retragă, în urma unei interpelări a lui Grigore Cuza, unchiul domnitorului, ca unul ce fiind călugăr, nu putea îmbrăca dregătorii lumești.

²² *St. Dun.*, *Ibid.*

²³ *Românul*, 26 Iunie 1860.

²⁴ *St. Dun.*, 5 Mai 1860.

cabinetului Ioan Ghica, tot din cauza încălcării libertăților parlamentare. Anume principele Gh. Știrbeiu fusese arestat de prefectul de Dolj, în timpul alegerilor, sub cuvânt că ar fi fost rostii vorbe ocărtoare la adresa capului statului.

Dreapta făcând răspunzător ministerul pentru abaterea prefectului, propune un vot de neîncredere în minister. Stânga se folosește de prilej și generalizează votul, pentru toate neleguirile comise de minister²⁵ În ședința din 30 Aprilie 1860, votul de blam este primit, unindu-se dreapta cu stânga în a lui susținere²⁶.

Se vede că domnitorul, văzând că în Moldova a fost nevoit a se pleca spre progresiștii cei mai declarați; că în fruntea comisei centrale era de asemenea un progresist, St. Golescu, cearcă și în Muntenia de astă dată un minister compus din oamenii cei mai înaintați în ideile lor.

În 28 Mai 1860, el alcătuește ministerul muntean din N. Golescu ca președinte, cu V. Boerescu, D. Brătianu, I. Brătianu, C. A. Rossetti, I. I. Filipescu și D. Vlădoianu²⁷. Adunarea însă răspunde la această constituire, prin alegerea lui Barbu Catargiu, cel mai de frunte din membrii dreptei, la vicepreședinția adunării²⁸.

Ministerul ultra-liberal din Țara Românească avu însă o viață foarte scurtă — nici 40 de zile, — dela 28 Mai până la 5 Iulie. El cade din următoarea împrejurare: Cesar Boliac fusese ales deputat. La validarea lui, se pune chestiunea moralității lui, întrucât fusese învinuit de consulul austriac și de un pașă turc, că ar fi substras niște obiecte prețioase încredințate lui de Unguri: Cu prilejul desbaterilor pătimașe asupra acestei chestiuni, ministrul de culte C. A. Rossetti spune că, „președintele vrea să pună la vot excluderea unui deputat, acuzat de bănuială de către un guvern inamic al autonomiei și naționalității noastre”. V. Boerescu ministrul de justiție, auzind cuvintele rostite de colegul său și prin care se ataca, de către

²⁵ *Nationalul*, 1 Mai 1860.

²⁶ *Monit. of. al Țării Rom.*, 6 Iunie 1860. Comp. *Nationalul*. 5 Mai 1860. *Conservatorul progresist* 1 Iunie 1860 care însă se pierde în considerațiunile de tot nehotărâte asupra pricinii căderii ministerului. Această unire a stângii cu dreapta în interesul sprijinirii legalității sau a altor idei mari, precum fusese unirea, era aspru criticată de *Malgouverné*, profesorul francez de la Academia din Iași. El spune într-o scrisoare către A. Panu din 19/23 Aug. 1860: „Votul errou à vous tous, hommes politiques, et principalement à vous, c'est de ne vouloir pas mettre la question sociale en premier ordre et de vous attacher presque exclusivement à la question politique. Vous avez fait la faute énorme de donner la main au parti ultra-conservateur, dans la but de le faire servir au triomphe du principe de l'union. (*Hărțile Rosetti*).

²⁷ *Monit. of. al Țării Rom.*, 30 Mai 1860. *Conserv. progr.* citat, arată frica cea mare ce cuprinsese lumea, (adecă pe foștii privilegiați) la venirea la putere a omenilor din 1848.

²⁸ *Nationalul*, 5 Iunie 1860.

un organ al guvernului, în plină adunare, una din puterile garante a existenței principatelor române (Austria), se răpede la tribună și arată, că „d. Rossetti ar fi vorbit ca deputat și nu ca ministru”. Abia se sfârșise cu această scenă și alt ministru, I. Brătianu „având parola”, cum se spunea pe atunci, susține că „internunțul Austriei, vizirul și ceilalți ambasadori nu au nici o autoritate în notele lor; pentru onoarea noastră nici nu ar trebui citite. Protestez de a se lua notele turcești ca acte într-o cauză ce înfierează drepturile române”. Boerescu ministrul justiției, suindu-se iar la tribună, observă că „încă dela început d. I. Brătianu a spus că iea cuvântul ca deputat, iar nu ca membru al guvernului. E adevărat că guvernul e absolut indiferent la această chestie; dar distincția nu poate fi așa de absolută, încât să nu se confunde vorbele zise ca deputat cu cuvintele zise ca membru al guvernului. Astfel cuvintele d-lui Brătianu contra Porței Otomane, nu numai guvernul nu le iea asupra-și, dar și protestă în contră-le”²⁹.

Domnitorul nu putea lăsa ca miniștrii lui să atace, dela tribuna adunării, puterile semnate ale tratatului de Paris, și se vede că el a cerut dimisia ministerului, de oarece este dată chiar în acea zi. N. Golescu, întrebat în adunare asupra cauzei retragerii cabinetului, răspunde, că „nu ar exista o perfectă înțelegere între domn și miniștri, relativ la întinderea responsabilității ministeriale”³⁰. Din aceste cuvinte se vede, că miniștrii ce atacase puterile garante, căutase să acopere purtarea lor cu responsabilitatea ministerială, spunând că vorbele lor nu legau nici pe capul statului, nici pe țară; dar domnitorul era de altă părere; anume că aci nu era vorba de o chestiune internă, ci de una externă, în care nu mai răspundeau miniștrii, ci domnul și deci țara. Această desbinare în păreri aduse retragerea cabinetului.

Noul minister se constitui sub M. Costache Epureanu, cu Costaforu, V. Boerescu, I. I. Filipescu, Adrian și Gh. Vlădoianu³¹. Și acesta era tot un minister progresist, după cum este și salutat de organul lui Boerescu care adaoge, că „oare care dificultăți personale au dat loc la disolvarea cabinetului dintâi; dar principiul nu suferă nimic; mai mulți membri ai cabinetului celui vechiu (Boerescu, Filipescu, Vlădoian, Adrian) fac parte și din cel nou”³². Observația Naționalului ne arată

²⁹ Ședința din 5 Iulie 1860. *Monit. of. al Țării Rom.* 4 și 5 Aug. 1860. *Conserv. progr.*, 20 Iulie 1860, după obiceiul său, se întinde în considerațiuni abstracte asupra căderii ministerului ultra-liberal și declară chiar că „nu se va ocupa cu cauzele acestei căderi. Ceeace îl preocupa era aproape exclusiv chestia proprietății și împroprietărirea țăranilor. Vezi și *Românul*, 5 și 6 și 7 Iulie 1860.

³⁰ *Românul*, 9 Iunie 1860.

³¹ *Mon. of. al Țării Rom.* 25 Iulie 1860.

³² *Nationalul*, 14 Iulie 1860.

că era mai mult o prefăcere decât o schimbare a ministeriului, desfăcându-se el numai de elementele prea înaintate prin ideile lor. Sub cele două ministere progresiste, Kogălniceanu în Moldova și Epureanu în Țara Românească, și cu o comisie centrală compusă în majoritate din elemente de acelaș fel, trebuia să se îndrumeze reformele de nevoie, pentru a scoate țările române din starea lor cea veche, consfințită prin Regulamentul Organic, și a le împinge pe calea cea nouă, așternută lor prin Convenția de Paris. Adunările, sub presiunea acestor împrejurări, căutau și ele a se da după curent, și de aceea ministerele lui Kogălniceanu și a lui Epureanu și au o dăinuire ceva mai lungă decât cele ce le precedase, cu toate că Kogălniceanu, în scrisoarea lui de rămas bun dela redacția *Stelei Dunării*, spunea în chip profetic, că „în aceste grele timpuri de tranziție și de patimi, oamenii nu șed mult la putere”³³.

În asemenea condițiuni se începe o mai puternică lucrare în sensul desvoltării poporului român și anume în cele 3 direcții în care și până acuma se îndrumase activitatea elementelor conducătoare: 1) pe calea susținerii vredniciei și autonomiei țărilor române; 2) pe acea a întăririi din ce în ce mai mult a legăturilor de înfrățire, și 3) pe acea a aplicării principiilor de egalitate, dreptate și libertate, prevăzute de Convenția de Paris.

Călătoria domnitorului la Constantinople. — Societatea românească se transforma prin o lucrare, înceată dar neconținut propășitoare. În afară bântuiau frământările politice, încriminările mutuale, răsturnările și patimile viforoase ale luptei de toate zilele. Țările române păreau supuse la lovitura unor furtuni năprasnice; dar aceste, pe lângă răul pe care-l făceau, udau pământul cu apă mănoasă care, pătrunzând în lăuntrul lui, umezia păturile roditoare, din care era să răsară mai târziu un bogat săceriș.

În privirea punctului dintâi, vedem pe președintele M. Costache Epureanu spunând, în expunerea situației financiare pe 1860, în adunare, că „Inalta Poartă, neținând samă de sincerile protestații ale Românilor pentru tratatele lor, și privind dorințele noastre legitime cu un ochiu îndoelnic, dădu un rezultat nefast pentru prosperitatea țării, prin mântinerea căimăcâmiei provizorie un timp atât de îndelungat”³⁴.

Asemenea tânguire în protiva purtării Porței, nu fusese rostită niciodată până atunci, într'un chip oficial. Dar nu numai față cu Turcia trebuia firmată autonomia și libertatea țărilor

³³ *St. Dun.*, 3 Mai 1860.

³⁴ *Monit. of. al Mold.*, 27 Martie 1860 adaos. Și Epureanu ca ministru, atăca o putere garantă, însă modul cum o făcea era absolut altul de cât cum o făcuse Rossetti și Brătianu. Mai sus p. 78—79.

române, ci față și cu celelalte puteri. Jurisdicția consulară mai ales ridică neconținut greutăți în mersul trebilor, și am văzut mai sus încercarea ministeriilor trecute de a răstrânge întinderea ei. Aceste încercări aduseser, probabil, după stăruințele Austriei și ale Angliei, nota colectivă a tuturor consulilor, între care chiar al Franței pentru menținerea neatinsă a acelei jurisdicții, notă despre care s'a vorbit mai sus. Guvernul însă își dădu în curând samă despre falșa pozițiune în care se aflau consuli puterilor străine, acreditați în Principate, prin berate turcești, și el începe a face demersuri, ca de acum înainte ei să fie trimiși de adreptul în țările române³⁵. Puterea care inaugurează recunoașterea acestei dorinți și deci autonomia țărilor române și în raporturile internaționale, este Piemontul. Ca o măsură complinitoare a acestei noue ere în viața politice externe a Principatelor, se înființază o agenție diplomatică la Paris și una la Turin³⁶. Jurisdicția consulară pierzând din însemnătatea ce o avea mai înainte, supușii străini se îngrămădesc tot mai mult, lepădându-se de protecțiile respective³⁷, la cetățenia română.

Mare și neașteptată era această priveriște pentru ochii Românilor ce abia păreau că pot suporta lumina orbitoare ce le lua de odată vederile. Kogălniceanu, ca ministru ad-interim la instrucție, putea cu drept cuvânt să spună, într'un răspuns lui Zaharia Columb, reprezentantul comitetului școlar, la împărțirea premiilor a anului 1860 : „In adevăr, în anii aceia când în câteva luni am putut fi profesor de istoria românească, nu era lucru ușor și nepericulos de a grăi adevărul, de a vorbi în favoarea libertății naționale și cetățenești. Cine ar fi crezut, că cu ochii noștri vom privi, că însuși noi vom dobândi aceea deabia cu câțiva ani mai înainte era un mare curaj de-a rosti, de a dori”³⁸ !

Această înălțare a țărilor române în vaza lor, în însemnătatea lor, reiesă într'un chip într'adevăr strălucit, atunci când domnitorul merge la Constantinople, spre a se înfățișa în persoană Sultanului. Era aceasta o datorie de îndeplinit,

³⁵ Monit. citat în nota prec. Comp. mai sus, p. 59.

³⁶ *Naționalul*, 14 August 1860. Domnitorul trimisese, după 24 Ianuarie 1859 pe Alecsandri la Paris, la Londra și la Turin; pe Ludovic Steege la Viena și Berlin, iar pe C. Negri la Constantinople. Prima agenție statornică este însă cea din Paris înființată, la început, cu titlu de *Corespondant du gouvernement de Moldavie à Paris et à Londres*, și primul ei titluar este Ioan Alexandri fratele poetului. Dela 7 Sept. 1860 el ia titlul de *Agent des Principautés-Unies à Paris et à Londres*. La 11 Septemvre 1860, I. Alexandri capătă dreptul de a corespunde prin cifre cu domnitorul. A. Papadopol Calimah. *Amințiri*, p. 257 și 283. Vezi și Vol. XII p. 309.

³⁷ Mai fiecare număr al Monitorului Moldovei și Țării Românești conține asemenea lepădări.

³⁸ *Monit. of. al Mold.*, 29 Iulie 1860.

față cu puterea de care atârnau și pe care congresul european ce le recunoscuse dreptul la existență, o menținuse ca suzerană a Principatelor-Unite. Dar, de și Alexandru Ioan se ducea, ca vasal să facă un act de curtenie suzeranului său, cât de deosebit se așternură relațiile de astă dată între sultan și domnul Principatelor! Orice urmă de înjosire care să amintească poziția precumpănitoare a împărăției turcești și acea închinată a capului țărilor române, dispăru; ba din potrivă, Sultanul, prin măsurile ordonate de el și prin purtarea sa personală, căută să înalțe pe domnul acelor țări, pe care predecesorii săi erau deprinși a le strivi sub călcăiul lor.

Înainte ca domnitorul țărilor române să facă această călătorie, se întâmplase ca marele vizir să vină în orașele turcești de lângă Dunăre. Domnitorul trimise pe ministrul de externe, să complimenteze pe marele vizir. Organele presei turcești arătau părerea de rău, că domnitorul nu s'a dus în persoană, spre a se întâlni cu marele vizir asupra ceremonialului primirii sale în Constantinople³⁹. Nu numai că Alexandru Ioan I știu să-și păstreze vaza personală cu acest prilej, dar el luă măsurile cele mai amănunte, pentru a asigura vizitei sale un cu totul alt caracter de cât îl avuse acele ale predecesorilor săi. C. Negri fixază programul împreună cu ambasadorul francez, și Savfet-pașa asigură pe reprezentantul Principatelor-Unite, că principele va fi primit cu cele mai mari onoruri și anume că va intra, nu pe poarta cea mică, ci prin cea a Sultanului; cere ca Cuza să primească numai decât a fi găzduit la palatul Emirgian, ceea ce-l va pune pe picior egal cu principele Napoleon și cu marele Duce Constantin. Fuad-pașa ce fusese câștigat de domnitor, prin o scrisoare de condoleanță, trimisă dregătorului turc, cu prilejul morții fiului său, după sfatul dat de ambasadorul francez lui Negri, se jăluște chiar acestuia, că domnitorul ceruse dela adunare un credit de 1.000.000 de lei, spre a merge la Constantinople, credit ce s'ar putea interpreta că ar sluji spre a face daruri⁴⁰. Cât se schimbase lucrurile!

În 22 Septembrie 1860, Alexandru Ioan I pleacă către Constantinople din Galați. Era așteptat aici, de trei zile, de doi coloneli turci, trimiși de Sultanul. Nu se trimisese grade mai înalte militare, numai din cauză că și Cuza nu fusese decât colonel în armata română.

Corveta de războiu *Beyrut*, din marina otomană, fu pusă la dispoziția principelui. Bolintineanu care a însoțit pe principe în călătoria lui, ne descrie primirea domnitorului român

³⁹ Reprodus din *Le Levant*, ziar al Porței ce apărea în Bruxelles de *Deutscher Correspondent*, București, 18 August 1860.

⁴⁰ Negri către Domnitor, 14 Decembrie 1859, 15 Febr., 13 April 14 Mai, 16 și 26 August 1860. *Correspondența*, p. 4. 17. 55, 30, 30, 62, și 67, Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 288.

de către autoritățile turcești, primire ce nu se deosebea aproape întru nimic de aceea a unui suveran neatârnat. La intrarea în Marea Neagră, când domnul se apropie cu barca de corvetă, ea se iluminează deodată sub flacărele unui foc bengalic, și când o părăsi, în portul Constantinoplei, coborându-se în caic, corveta salută prin o descărcare de tunuri. O gardă de soldați turci prezintă arma la debarcarea domnului. El fu găzduit în palatul dela Emirgian. Hrana atât a domnului cât și a întregului său personal, se dădu pe socoteala Porței. Indată ce se așază în palat, domnitorul primi vizita ambasadorilor puterilor europene și a ministrului afacerilor străine ale Porței. La vizita făcută de Alexandru Ioan I Sultanului, acesta îl aștepta în picioare, în mijlocul salonului și făcu câțiva pași întru întâmpinarea domnului care era îmbrăcat în uniformă românească. Domnul fiind puțin răcit și tușind de câteva ori, Sultanul se informă de sănătatea lui și-i arată dorința de a-l vedea de mai multe ori, în timpul cât va sta la Constantinople. La eșire, vizirul petrecu pe domn până la ușa serailiului. La vizita pe care domnul o înapoi ministrului de externe, muzica turcească execută arii românești. Sultanul trimise domnitorului o sabie de onoare împodobită cu pietre scumpe de o foarte mare valoare. Se dădu o reprezentație la teatrul dela palat, la care domnitorul asistă în lojă, alături de Sultanul, și așa mai departe ⁴¹.

Ce scop urmărise domnitorul în vizita lui? Se spunea prin țară, în cercul acelor care nemulțămise pe domn, cu răsturnările ministeriale, că el avea de gând să trateze, cu reprezentanții puterilor străine din capitala Turciei, suprimarea Convenției și înlocuirea ei cu dictatura ⁴². Asemene zvonuri le am văzut că erau răspândite încă de mai înainte în țările române. Dacă ele erau deocamdată neîntemeiate, scopul vizitei sale nușera acel al unui simplu act de curtenire, cu toate că domnitorul și încunjurimea lui căutase să-i dea acest caracter. Așa Bolintineanu credea că domnul nu putea să ceară unirea dela Turci, fără a jărfti autonomia țărilor surori. Insuș domnul, la reîntoarcerea lui, lămurește lumii adunate în saloanele palatului din București, pentruce se dusesese la Constantinople: „Nu am mers acolo, spune el, spre a căuta mijlocul de întărire din întru, căci realizarea legitimelor dorinți ale Românilor atârna de ei înșiși. Aș socoti coborât neamul românesc, dacă afară din țară ar fi avut nevoia sau aș fi căutat mijloace de a ajunge

⁴¹ D. Bolintineanu, *Călătoria domnului Principatelor-Unite în Constantinople*, 1860. Asupra modului cum fusese primiți Al. Ghica și M. Sturza, cu fesul pe cap și sărutarea papucului și cu mâinile la piept, vezi Drăghici *Istoria Moldovei, pe 500 de ani*, II, p. 193. Pentru Grig. Ghica și Știrbeiu, *Albina Romanească*, 10 Iulie 1849. Vezi și T. Codrescu. *Magazin istoric și literar*, 1876. Comp. Vol. X p. 87.

⁴² *Steaua Dun.*, 31 August și 3 Sept. 1860. *Naționalul*, 22 Septembrie 1860.

la țelul dorit. Mergerea la Constantinopole a fost o simplă vizită de curtoazie⁴³. Arătările domnitorului nu sunt tocmai exacte; dar el nu putea mărturisi lucrurile precum fusese într'adevăr. Anume el vroise întâi să pună o condiție acestei vizite, adică, primirea unirii desăvârșite de către Poartă și revizuirea legii electorale. Ambasadorul francez însă sfătuește pe Negri, să determine pe principe a face vizita întâi și după aceea să facă cererea de revizuire⁴⁴. De aceea vom vedea că mai târziu tot dela Poartă și dela puteri, principele va cere a se dobândi aceste lucruri, și nici că se putea altfel. Vorbele principelui căutau să acopere o cugetare pe care o avuse, dar care din împrejurări rămăsese deocamdată nearătată. De altfel, această vizită avea o mare însemnătate, prin măgulitoarele distincții al căror obiect fusese domnul și prin care el făcuse țărilor române o slujbă covârșitoare, înălțându-le în proprii lor ochi și în acei ai Europei.

În curând se văzu rezultatul bunelor relații încheiate între Sultan și domnitorul Românilor. Se obicinuia până atunci, ca pașpoartele eliberate de cancelariile române pentru Turcia, în loc de a fi numai vizate de autoritățile otomane, să fie preschimbate de ele în pașpoartele turcești, pentru a se menține ideea încorporării Principatelor în împărăția otomană. C. Negri cerând, după vizita domnitorului, suprimarea acestui obicei, ministrul de externe al Turciei încuviințează cererea reprezentantului român⁴⁵.

Dacă însă domnitorul era râvnitor a apăra vaza și demnitatea poporului său, el era foarte băgător în samă a nu atinge prin nimic susceptibilitatea puterilor care subscriseser actul de renaștere al țărilor române.

Am văzut mai sus cum se expulzase din țară cei doi zia-riști, italian și german, din care cel dintâi ponegrise pe Napoleon, cel de al doilea pe Francisc Iosif; de asemenea cum domnul ceruse dimisia ministerului ce atacase, în adunare, pe Austria și pe Turcia⁴⁶. Pe la Aprilie 1860, episcopii catolici primise ordin dela papa, a ceti în bisericile catolice o afurisenie contra regelui Italiei. Guvernul lui Alexandru Ioan I oprește această cetire, de ambele părți ale Milcovului, pe motivul, „că ar fi un rege garant și de un sânge cu noi”. Puțin timp după aceea, voind să se dee un banchet, pentru a se celebra unirea Italiei centrale cu Savoia, fapt neplăcut lui Napoleon, guvernul vrea să-l oprească prin poliție, și atunci ideea banchetului este pă-

⁴³ *Monit. of. al Țarei Rom.*, 18 Oct. 1860.

⁴⁴ *Negri c. Cuza*, 9 Iulie 1860. *Correspondența*, p. 54.

⁴⁵ *Naționalul*, 23 Oct. 1860.

⁴⁶ Mai sus, p. 65 și 79.

răsită⁴⁷. Către sfârșitul anului 1860, două corăbii sarde vreau să descarce la Galați mai multe lăzi cu arme, destinate pentru armarea unei bande de Unguri ce, în acelaș timp, se formase în ambele țări, din adunarea emigranților. Kogălniceanu izbutește să-i facă prin stăruinți a părăsi Moldova, și interpretat în adunare asupra acestei împrejurări, răspunde, că a refuzat să-i extrădeze, spre a nu lovi în reputația de țară ospitalieră de care totdeauna s'a bucurat România; dar pe de altă parte a căutat să-i determine a părăsi țara noastră, spre a nu jigni întru nimica principiul neutralității care trebuie să fie sfânt pentru noi⁴⁸. Părerăa ministrului reproducea cugetarea domnitorului care spusese, într'o cuvântare rostită la 10 Decemvrie 1860: „Ungurii au socotit că a venit momentul de a-și dobândi și ei naționalitatea lor, și că țara noastră ar putea servi de bază a operațiunilor lor. Suntem neutri și nu putem îngădui astfel de întreprinderi, sub nici un pretext, căci atunci nu știm pentru ce alții ar respecta neutralitatea noastră”. Adresându-se apoi către ministrul de războiu adaoge: „completeați cadrele, îngrijiți de echipamente și, dacă este nevoie, treceți chiar peste cifra budgetară. Astăzi țara își are steagul ei, și Românii se vor strânge în jurul lui pentru a-l apăra”⁴⁹.

Dacă însă autoritatea domnitorului se întindea și se întăria în afară, și în lăuntru era nevoie a o înălța deasupra unei puteri care, de când cu emanciparea poporului român, începuse a lua apucături de neatârnare, nepotrivite cu starea lucrurilor, precum și cu întreaga istorie a țărilor române — autoritatea bisericească, întrupată în persoana mitropolitului. Sofronie Miculescu, mitropolitul Moldovei, era unul din cei mai înverșunați protivnici ai noului ordin de lucruri și ai domnului, reprezentantul său. Domnitorul se hotărî să dea capului bisericii o lecțiune care să-l învețe — pe el și pe toți cei ce cugetau ca dânsul — că, dacă mitropolitul este suveran în trebile bisericești, nu poate fi decât ascultător și supus în cele lumești. Pentru a lovi mințile, domnitorul alege ziua cea mare de primire, după întoarcerea sa din Constantinopole, cu care prilej el putea atinge și alte abateri de domeniul moral, de îndreptat

⁴⁷ *Românul*, 19 Aprilie 1860. Banchetul se plănuia a se da în București. În Iași nu fusese nici o mișcare în această privire; căci cum spune *Steaua Dunărei*: „jupân Leib și jupân Solomoniki nu prea simpatizează cu triumful Italianilor”.

⁴⁸ Ședința din 15 Decemvrie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 19 Dec. 1860.

⁴⁹ *Monit. of. al Țării Rom.*, 12 Decemvrie 1860. Această chestie a armelor ungurești complicase chestia unirei (vezi mai jos pag. 122). Indemnul domnitorului ca să se treacă peste cifra budgetară, cu tot avântul său patriotic, este neconstituțional și se poate adăogi la celelalte arătări aduse mai sus despre practica acestui regim.

tocmai pe aceeași cale, a dărei lor în cunoștința obștească și a muștrării prin organul său cel autorizat.

El arată întâi, că vizita făcută sultanului, „a avut un deplin succes; că va atârna numai de patriotismul și de prudența și concordia noastră, pentru ca în curând aspirațiile noastre cele mai fierbinți să se realizeze. Pentru aceasta trebuie însă ca guvern și țară să ne dăm mâna și să ne ocupăm serios de îmbunătățirea stărei lucrurilor din lăuntru, cu stârpirea abuzurilor și cu întemeierea legalității. Exemplul respectului către lege trebuie să-l dea mai întâi acei ce sunt chemați a o aplica. Cu părere de rău însă trebuie să mărturisesc, că am primit mai multe tânguiri asupra unora din tribunalele țării. Chem cea mai mare luare aminte a d-voastră, d-le ministru al Justiției, asupra acestor abuzuri care trebuie să dispară cât mai curând. Vă invit mai cu deosebire să fiți fără cruțare pentru judecătorii care au călcat datorințele lor. Curtea de confirmație dă asemenea loc la multe tânguiri. Mi se spune apoi că unii membri ai curților nu se deosebesc prin o mare exactitate întru a-și îndeplini îndatoririle lor, la oarele hotărâte. Am aflat că unele dăți, președintele a fost chiar nevoit de a se duce pe acasă, spre a pofti pe judecători de a veni la curte, ca să completeze sesiunea. Aceasta nu o voi mai tolera, de acum înainte. În fie care Duminică, deosebitele curți și tribunale îmi vor înfățișa raporturile lor despre pricinele cercetate, despre cele amânate, precum și despre cauzele pentru care ele nu s'au cercetat”.

După aceste cuvinte, cu care nu prea erau deprinși magistrații moldoveni, întorcându-se către mitropolit, îl apostrofează într'un chip tot atât de energic pe cât și de neașteptat: „Prea sfinte Mitropolitule! Țara v'a încredințat toiagul arhipăstoresc ca să o conduceți pe calea morală și a mântuirii sufletești. Eu sunt convins că prea sfinția voastră aveți conștiința acestor mari și frumoase datorinți; dar sunteți rău încunjurat și rău sfătuit. De un timp încoace clerul înalt a părăsit cu totul misiunea sa; în loc de a fi cel întâi a da exemplul respectului către lege și autoritate, el s'a pus în stare de revoltă. Nu vom mai tolera o asemenea stare de lucruri, jignitoare fericirii și progresului țării. Trebuie ca în viitor capetele cele mai îndărătnice să se supună legeri. Am mai multe motive pentru a Vă adresa asemenea cuvinte”. Aice domnitorul aduce aminte mitropolitului, cum s'a opus totdeauna încercărilor miniștrilor, de a introduce morala și disciplina în mănăstiri, la care mitropolitul a răspuns prin cărți de afurisenie care au provocat revolte între călugări; că guvernul pedepsind pe acești revoltanți, mitropolitul a protestat; că guvernul a cerut destituirea starețului dela Neamț, găsit vinovat de mai multe încălcări, în urma unei anchete rânduite de minister în unire cu mitro-

politul; dar că acest din urmă refuzase destituirea⁵⁰; că mitropolitul, în doi ani de a rândul, se ferise a serba ziua onomastică a domnitorului, ducându-se la țară în acel timp. „Ca simplu individ — spuse domnul — eu nu cer și nu am trebuința de rugăciuni de comandă și făcute fără voie; însă ca șef al statului, cer și pretind ca mitropolitul Moldovei să se roage pentru domnul Românilor”. În sfârșit mai muștră pe mitropolit pentru abuzul despărțeniilor, „în care toate legile, și cele dumnezeiești și cele omenești, s’au calcat în picioare de decasteria prea Sfinției Voastre”. Intorcându-se apoi către Kogălniceanu și prefăcându-se a fi supărat pe el, îi spune: „de aceia domnule președinte al consiliului și ministru de culturi ad-interim, ne videm silit a vă arăta nemulțămirea noastră, pentru molătatea și indulgența cu care ați răbdat starea de nesubordonare în care s’au pus unii din membrii clerului înalt; chiar de mâne veți lua măsurile cele mai energice, pentru ca legea și autoritatea să fie respectate de toți fără deosebire. Am respectat și voi respecta drepturile atât ale fiecărui cetățean cât și ale fiecărei puteri a statului; însă voi ști a face să se respecte și drepturile care sunt date Domnului. Națiunea ne-a delegat suveranitatea ei, ca să facem fericirea a cinci milioane de Români, iar nu ca să ne oprim din această cale mântuitoare, prin considerațiuni către câțiva răsvrătitori sau ambițioși care nu se pot împăca cu noul ordin de lucruri. Suntem domnul Românilor și prin urmare suntem datori a ocârmui astfel, ca fericirea întregii nații să nu mai fie sacrificată la câțiva nemulțămii”.

O urmare a acestei cumplite filipice fu suspendarea mitropolitului, darea lui în judecată, pentru abuzurile comise și internarea lui la mănăstirea Slatina⁵¹.

Pe lângă această plecare a capului bisericii sub puterea statului, se urmează înainte cu măsurile luate încă sub ministerele anterioare, secularizându-se încă câteva schituri și mănăstiri, atât în Moldova cât și în Muntenia, pe motivul că „monahii ce conțin sunt călugăriți contra canoanelor și au o purtare abătută dela morală”⁵². Apoi se centralizază, prin un decret din 19 Oct. 1860, veniturile tuturor mănăstirilor chinovii, adică pământene, în casa statului, și se ieau încă și alte măsuri, pentru a se pune biserica sub autoritatea statului. Așa se reformă programul seminarelor, fără a se consulta autoritățile bisericești și se proiectează o lege pentru numirea episcopilor și a mitropoliților, pe care clerul o consideră ca nece-

⁵⁰ Intre altele, starețul rupsesse marca țării depe frontonul scoalei din mănăstire. Kogălniceanu, în ședința din 31 Iunie 1860, *Monit. of. al Mold.*, 31 Oct. 1860.

⁵¹ *Ibid.*, 7 Noemvrie 1860.

⁵² *Ibid.*, 16 Aug. 1860. *Comp. Naționalul*, 29 Sept. 1860.

nonică, întrucât, în locul alegerii propriu zisă din partea clerului, se substituia numirea din partea domnitorului. Toate aceste măsuri treziră protestări din partea organelor ecleziastice⁵³.

În ce privește pe cel de al doilea punct, răstrângerea tot mai mult a legăturilor dintre țările surori, amintim următoarele măsuri luate de guvernele ce se succedau la cârma lor :

Încă dela 1 Ianuarie 1860, prin o măsură administrativă provizorie, se procedează la unificarea vămilor care trebuiau să nu mai fie date în arendă, ci căutate în regie. Administrația centrală era să fie în București, cu o sucursală în Iași, adevărându-se și pe calea practică întâietatea capitalei Țării Românești, susținută în teorie de Kogălniceanu în comisia centrală⁵⁴. Se ia apoi măsura ca autoritățile Moldovei și ale Țării Românești să corespundă direct, ca aparținând uneia și aceleiași țări, și nu mai mult prin organul ministerilor afacerilor străine⁵⁵. Alecsandri și Panu punându-și candidaturile de deputați în Muntenia, unul la Buzău și celalt la Craiova, cad amândoi. *Dâmbovița* regretă această cădere, arătând că ar putea fi luată ca o manifestare contra țării surori⁵⁶. Mai târziu însă Kogălniceanu, punându-și candidatura la Focșani, unde era combătut de guvern, colegiul din Brăila îi propuse să fie candidatul său, ceea ce Kogălniceanu refuză, dorind a rămânea deputatul Moldovei⁵⁷. Adunarea moldovenească întrebă pe cea muntenească, cum a procedat la alegerea membrilor comisiei centrale, și dacă a admis ca acei membri să urmeze a face parte din adunare, sau dacă trebuia înlocuiți — aceasta spre a lucra ca și dânsa și a întări principiul unirii⁵⁸. Măsurile de unificare administrativă se introduceau însă mai ales în treburile militare, Convenția însăși prevăzând contopirea ambelor corpuri de apărare ale țărilor române. Așa se unifică legile gradelor militare din ambele principate⁵⁹; se crează o școală militară comună; se promulgă proiectul de recrutare, întocmit de comisia cen-

⁵³ *Naționalul*, 27 Oct. 1860. Vezi protestele: Acele ale mitrop. Sofronie, din 10 Dec. 1860, din măn. Slatina, care califică actul guvernului, de a lua în administrație averile măn. chinovii, de „act nelegal nedrept și nemoral”, protest publicat în *Documente pentru istoria bisericească a națiunii române* de arh. Varahil Lateș, Ian. 1860; critica reformei seminariilor, în *Clerul român față de art. 46 din Convenție* de Neofit Scriban, Buzău, 1860; și aceea a proiectului de lege, de același: *Nelegalitatea și defectuositățile proiectului de lege pentru alegerea mitrop. și a episcop.*, Iași, 1861. (Extras din ziarul *Trecutul* 4, 7 și 8).

⁵⁴ Expunerea lui M. Costache, *Monit. of. al Mold.*, 31 Martie 1860. Comp. *Ibid.*, 4 Ian. 1860 și 23 Decemv. 1859.

⁵⁵ Dispoziție din 1 Martie 1860, *Monit. of. al Țării Rom.*, 4 Martie 1860.

⁵⁶ *Dâmbovița*, 24 Fevr. 1860.

⁵⁷ *Steaua Dun.*, 1 Martie 1860.

⁵⁸ *Monit. of. al Mold.*, 28 Martie 1860.

⁵⁹ Decret din 30 Iunie 1860. *Ibid.*, 10 Aug. 1860.

trală și votat de ambele adunări ⁶⁰; se unifică ministerul de războiu din ambele țări, deocamdată sub forma, că ministrul de războiu din Țara Românească să gereze și afacerile celui din Moldova; mai târziu însă întocmindu-se un singur minister de războiu pentru ambele țări, cu reședința în București — iarăși o afirmare a acestui oraș de capitală a României viitoare ⁶¹; se unifică intendența, comanda și instrucția ambelor armate; ceea ce nu era decât o urmare a administrației lor comune ⁶². Ridicarea și întărirea oștirii ambelor țări era pe de o parte cel mai bun mijloc de a le asigura păstrarea drepturilor câștigate, precum și speranța cea mai puternică a realizării dorințelor viitoare. De aceea, orice măsură în favoarea acestui așăzământ, făcea să propășască atât tendința către emancipare, cât și acea către unire. Se trimit câțiva ofițeri pe câmpul de batae al Marocului; alții în școalele militare din Metz și St.-Cyr; se înființază școalele ostășești la toate companiile, excadroanele și bateriile; se votează de adunarea munteană un credit de 5.000.000 de lei menit pentru cumpărare de arme; în sfârșit se înființază un regiment de geniu ⁶³.

Dar cu cât se răstingeau mai mult firele vieții comune, cu atâta se simțea mai mult neputința de a se menține jumătatea de unire, încuviințată de Convenția de Paris. Așa se știe, că vama între țările române fusese suprimată încă de pe vremile lui Bibescu, cel întâi pas făcut pe tărâmul real al unirei și unificării intereselor lor ⁶⁴. Printre legile financiare menite a spori mijloacele budgetare, se propusese în Muntenia și o taxă de 5 lei pe vadra de spirt. De și legea este promulgată în Muntenia, guvernul de aici suspendă aplicarea ei, până la votarea aceleiași legi și în Moldova, întrucât altfel spirtuoasele moldovene ar fi făcut o concurență ruinătoare celor din Muntenia ⁶⁵. Apoi mecanismul legislației era de o nespūsă complicitate și aducea multe trăgănări. Legile de interes comun trebuiau să fie propuse de comisia centrală, trimise apoi la ambele adunări care, dacă le amendau, trebuiau să se întoarcă la comisia centrală; cele de interes special trebuiau iar să fie pro-

⁶⁰ Decret din 21 Iulie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 2 Aug. 1860.

⁶¹ Decret din 26 Iulie 1860. *Ibid.*, 31 Aug. 1860. *Monit, of. al Țarei Rom.*, Sept. 1860.

⁶² Decret. din 30 Aug. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 31 Aug. 1860.

⁶³ *Naționalul*, 28 Febr.; *Monit. of. al Țarei Rom.*, 24 Mai; *Mon. of. al Mold.*, 4 Iulie; *Monit. of. al Țarei Rom.*, 16 Sept.; *Ibid.*, 11 Noemv. 1860. Șed. din 29 Aug. în *Monit. of. al Țarei Rom.* citat. Toate aceste măsuri care tindeau tot odată la îmbunătățirea și la unificarea oștirii, precum și altele mai mărunte, sunt cuprinse în *Monitorul oastei* pe 1860; rezumate de generalul Florescu, în *Expunerea îmbunătățirilor în armată*, București, 1861.

⁶⁴ *Ist. Românilor din Dacia Traiană* XI, p. 163.

⁶⁵ Decret p. suspendarea aplicării legii din 1 Oct. 1860. Vezi *Naționalul*, 6 Oct. 1860.

puse de guverne și să fie de asemenea cercetate de comisia centrală, poate amendate și reîntoarse la adunări. Mijloacele de comunicație, fiind primitive și încete ⁶⁶, se înțelege că zăbavă trebuia să aducă o asemenea organizare în mersul trebilor. Toate măsurile se încercară spre a se mai îndrepta răul. Așa, adunarea moldovenească votează trimiterea a doi delegați în adunarea munteană, spre a asista la desbatere și a aplana dificultățile politice dintre ambele țări, care delegați să aibă vot în adunările unde erau să fie trimiși. Această hotărâre însă nu este pusă în lucrare, văzându-se că e nepractică. Adunarea munteană, la rândul ei, când cu votarea legii curței de casație, cere ca sau adunarea moldovenească să primiască amendamentele ei, sau vice-versa ⁶⁷, iar deputații moldoveni C. Gr. Ghica și d-rul Gh. Cuciureanu propun ca, pentru votarea acestui proiect, menit a crea un așăzământ comun, prevăzut de Convenția de Paris, adunarea moldovenească să se strămute la București, spre a lucra împreună cu acea din Țara Românească—altă îndrumare care arată tot Bucureștii de capitală a statului unitar. Primul ministru, Kogălniceanu, se opune însă acestei propuneri, „fiindcă a se întruni adunările, ar fi a se face o lovitură de Stat și, spre a o face, ar trebui să avem mijloacele necesare. Ocazia trebuie prinsă de păr; dar ocazia aceasta nu are păr; trebuie să ne silim a face să-i crească părul, ca să avem de unde o apuca” ⁶⁸. De aceeași părere este și *Naționalul* care ia aminte că: „a brusca unirea, este a o compromite” ⁶⁹. Pe cât se putea însă, ambele guverne lucrau totdeauna în acelaș sens. Așa se adoptă, în Moldova, regulele stabilite în Muntenia pentru naturalizare, spunându-se anume, că „guvernul Moldovei a luat de regulă a lucra într'un chip identic cu acel din țara soră” ⁷⁰. Tot pe atunci Aristide Pascal ce luase direcția Naționalului, pe cât timp Boerescu era ministru, cere unificarea legislației civile a ambelor țări, prin adoptarea în Muntenia a codului Calimah, cu mult superior codului Caragea ⁷¹. Apropiindu-se a doua aniversare a îndoitei alegeri a domnitorului, în Ianuarie 1861, primul ministru al Moldovei, Kogălniceanu, propune a nu se mai sărba ziua de 5 Ianuarie a alegerii din Moldova, „întru cât această zi ar fi fost absorbită de 24 Ianuarie și, a se păstra ambele sărbări, ar fi a se consacra un separatism care din ce în ce mai mult trebuie să dispară din legile, din deprinderile și chiar din anele noastre contim-

⁶⁶ Vezi mai sus, p. 40.

⁶⁷ Ședința din 20 Iunie 1860. Depeșa adunării din București către cea din Iași în *Monit. of. al Mold.*, 27 Oct. 1860.

⁶⁸ Șed. din 28 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 18 Noemvrie 1860.

⁶⁹ *Nationalul*, 23 Iunie 1860.

⁷⁰ *Mon. of. al Mold.*, 16 Iulie 1860.

⁷¹ *Nationalul*, 23 Oct. 1860.

pușane”⁷². Și într’adevăr că această deosebire începuse a nu mai fi-ăsa de bătătoare la ochi. După căderea lui M. Costache Epureanu în Moldova, domnitorul îl însărcinează cu formarea cabinetului muntean, când tot pe atuncea Kogălniceanu era președintele consiliului în Moldova, încât în ambele țări, capul cabinetului era moldovan, fără ca această împrejurare nici măcar să fi fost băgată în seamă de oamenii timpului. Dar M. Costache fusese numit ministru, fără a fi deputat. Colegiul Brăilei își face o onoare de a-l alege, lucru ce face pe ministru să rostiască, în adunarea din București, cuvintele : „sunt acuma îndoit de mândru, că pot să mă sui aici, ca făcând parte din adunarea reprezentanților Țării Românești. Regret însă că sunt singurul. Vă promit a face totul prin putință, spre a ajunge a se realiza dorința tuturor”⁷³.

Dacă însă în privirea acestor două curente, acel spre emanciparea politică și acel spre contopirea în o viață comună se întâlnea în spiritele tuturor, aceeași neoprită pornire, nu stăteau lucrurile tocmai tot astfel în privirea celui de al treilea care tindea la prefacerea stărei lăuntrice, la îndrumarea libertății și a egalității, impusă de Convenția de Paris, Aici părerile se desbinau adese ori, și trebuiau serioase opinteli, pentru a face ca legile întâi să fie primite, apoi pentru ca ele să treacă în realitatea lucrurilor.

Se propusese o lege pentru stârpirea lăcustelor. Rămășiți din vechiul spirit de neegalitate între boieri și țărani apărură și în acest proiect. La 10 țărani, proprietarii cei mari erau datori să dea numai 2 oameni din partea lor, de și holdele boierești erau mult mai întinse decât acele ale țăranilor. Comisia centrală modifică însă această lege, în sensul ca să se dea guvernului putere discreționară, pentru stârpirea acestui flagel. Principele Gr. M. Sturza, făcând oarecare rezerve asupra creditului de încuviințat guvernului întru aplicarea legii, Kogălniceanu îi răspunde că : „dacă d-voastră voiți să lăsați țara mai curând la discreția lăcustelor, decât la cea a ministerului, n’aveți decât să răspingeți proiectul de lege”⁷⁴.

Guvernul Moldovei pentru a egaliza mai curând condiția locuitorilor înaintea dărei, pune în aplicare darea de 5 milioane asupra proprietății fonciare, dare votată de adunare, încă din 1859, și care trecuse acuma prin comisia centrală. Incasarea acestei dări întâlnește însă cele mai mari greutăți. Până la 29 Octomvrie 1860, se încasase numai trilonia întâi, în sumă de 1.791.812, cu toate că legea impunea să se încaseze întreaga

⁷² Referat c. domn, din 27 Decemv. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 29 Dec. 1860, reproduc de *Mon. of. al Țării Rom.*, 30 Dec. 1860.

⁷³ *Ibid.*, 19 Ianuar 1860, adaos.

⁷⁴ *Mon. of. al Mold.*, 25 Oct. 1860. *Comp. St. Dun.*, 24 April 1860.

sumă în 1860; dar contestările nesfârșite asupra taxărei și cererile de reducere întârziu strângerea banilor. Ministerul finanțelor tot schimba mereu alcătuirea comisiilor de verificare, spre a putea înlesni operațiile; dar silințele lui se zădărniciu, față cu reaua voință și șicanele persoanelor impuse⁷⁵. De aceea și domnitorul, în mesajul său de redeschidere a adunării din Moldova, din 4 Decembrie 1860, spune că: „cea mai mare greutate a fost de a se iniția țara la un sistem de dări, bazat pe egalitate, când până acuma sistemul era acel al privilegiilor și al scutirilor”⁷⁶.

Când fu să se voteze o lege definitivă de impozit fonciar, proiectul comisiei centrale care propunea 5% din venitul curat, fu redus de adunarea muntenească la 3¹/₂ la %. Barbu Catargiu își dăduse chiar mari silinți, spre a împinge reducerea la 3%⁷⁷. Cu prilejul acestei desbateri, partidul dreptei sprijinise chiar părerea că, fiind timpul înaintat și deputații grăbiți a se întoarce pe la casele lor, să se echilibreze budgetul provizoriu tot cu veniturile cele vechi, iar votarea legilor de impozite să se facă în sesiunea viitoare; cu alte cuvinte se căuta o amânare a acestor legi. Stânga însă, și mai ales I. Brătianu, protesta cu energie contra unei asemenea propuneri. El cerea, ca mai întâi să se procedă la „regularea nouelor impozite; să se iasă din starea regulamentară, spre acea convențională, iar adunarea să stea zi și noapte la lucru, spre a vota legile de contribuții”⁷⁸. Comisia centrală lucrase cu mare hărnicie și trimise, una după alta, toate acele legi la ambele adunări, și anume cea de 5 lei la vadra de spirt, cea de sporire a taxelor de timbru, cea asupra dărei proprietăților de mână moartă, cea a patentelor și cea a contribuției de poduri și șosele; iar adunarea nu se desparte, până ce toate legile nu sunt votate⁷⁹.

Aplicarea legei asupra patentelor dă loc, în Muntenia, chiar la o mișcare turburătoare, în Ploești și Craiova, unde neguțitorii atacă primăria și prefectura, sunt răspinși de armată și lasă mai mulți răniți și câțiva morți pe stradele orașului. Tot pe atunci se răscoală populația din Bolgrad și Ismail, în Moldova, contra legei recrutării⁸⁰, încât în toate părțile,

⁷⁵ *Monit. of. al Mold.*, 29 Oct., 9 Noembrie și 14 Decembrie 1860. Până acolo se ajunse, că se mituiră comisarii, spre a scăpa de a fi înscrși; constatat lucrul în chip oficial. *Ibid.*, 18 Ian. 1861.

⁷⁶ *Ibid.*, 9 Decembrie 1860.

⁷⁷ Ședința din 2 Septembrie 1860. *Monit. of. al Țării Rom.*, 24 Septembrie 1860.

⁷⁸ Ședința din 19 Iulie 1860. *Ibid.*, 14 August 1860.

⁷⁹ Ședința din 3 și 7 Septembrie 1860. *Ibid.*, 20 și 23 Sept. și 20 Octombrie 1860. *Nationalul*, organul ministrului Boerescu, 27 Noembrie, 1860, recunoaște că în sesiunea trecută, adunarea a dat dovezi că știe a lăsa în izolare pasiunile și a lucra serios”.

⁸⁰ *Ibid.*, 18 și 22 Noembrie 1860. *Comp. Nationalul*, 17 Noemv. 1860.

introducerea principiului egalității întâlnește împotriviri, chiar și în păturile acele, în folosul cărora acest principiu fusese introdus. Totdeauna se întâmplă nemulțămiri, când cată a se trece dela o stare de desordine la una orânduită, de oarece de desordine pot să se folosească și acei ce de obicei sufăr din cauza ei. Nu se poate tăgădui că sesiunea deschisă la începutul anului 1860 fusese rodnică în lucrări și că răspunsese așteptările rostite de domnitor, în mesajul de deschidere: „că se va ocupa cu îmbunătățirile materiale și morale care să vindece răul unui trecut jalnic și dureros”⁸¹.

Pe lângă aceste schimbări în starea de lucruri de până atunci, se mai făcuse și pași spre îndrumarea democratizării societății române. Prin un comunicat din 7 Mai 1860, Kogălniceanu oprește întrebuintarea titlului de Excelență față cu miniștrii, și dă ordin ca aga să nu mai umble prin oraș întovărășit de un alaiu de jandarmi. Tot Kogălniceanu se consultă cu deputații înutali asupra numirii prefectilor. Din această măsură, luată în sensul coborârii a tot puterniciei ministeriale, se va desvolta cu timpul amestecul deputaților în administrațiile locale⁸².

Ministerul din Moldova caută însă să fie și nepărtinitor, chiar cu prețul convingerilor sale, numai spre a mulțami, pe cât se putea, pe toate partizile. Se propusese în adunarea moldovenească, ca să se dea foștilor caimacami leafa cuvenită capului statului, pe cât timp ei slujise, și pentru care nu fusese remunerată. Deputatul Grigoriu (Văsescu), unul din reprezentanții partidului progresist, propune un amendament, ca să se dea o recompensă și anume acelor dintre caimacami care bine meritase de patrie — adecă lui V. Sturza și A. Panu, cu excluderea lui St. Catargiu. Kogălniceanu, cu toate că el fusese acela ce propusese moțiunea că V. Sturza și A. Panu bine meritase de patrie, se opune la amendamentul lui Grigoriu, spunând că: „istoria va hotărî care din caimacami cum au lucrat; dar că nu se cuvine ca parlamentul să facă personalități”⁸³. Cu toate aceste concesiuni făcute de guvern partidului dreptei, el tot nu era mulțămit și, într'o dezbateră asupra școalelor, Radu Rossetti zice, că „din cauză că școalele produc numai jumătate de învățați, de aceea ziua de ieri, ori cât de rea și de amară a fost, tot este mai bună decât ziua de azi”. Primul ministru îl puse îndată la loc, susținut de M. Costache și chiar și de principele Gr. M. Sturza.

În deobște acest din urmă era cel mai înaintat din partidul

⁸¹ Mesajul din 6 Martie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 7 Martie 1860.

⁸² *St. Dun.*, 7 și 26 Mai 1860. Notăm începutul acestei serii, pentru acei pe care i-ar interesa a ei urmărire.

⁸³ Sedința din 23 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1860.

dreptei, și adesea îl vedem apărând cu căldură ideile progresiste, după cum am văzut că o face, când apără legea recrutării; tot așa și cu impozitul fonciar și cu celelalte măsuri egalitare. În deobște înăsprirea ce existase între el și Kogălniceanu în comisia centrală, face loc unor simțiminte mai apropiate. Așa vedem pe Sturza complimentând într'un rând pe Kogălniceanu, că rămăsese și ca ministru tot atât de liberal, precum fusese ca deputat. Altă dată propusese un amendament, pentru sporirea lefei primului ministru (pe atunci Kogălniceanu), cu 2000 de lei pe lună⁸⁴.

Căderea ministeriului Kogălniceanu în Moldova. — Dacă însă lucrurile păreau că se mai împacă și că ambele partizi erau să-și dea mâna la întocmirea noii organizări a țării române, în adâncul conștiințelor și de desubtul acestor aparente liniștite, clocea teama nespusă a partidului trecutului, pentru reforma stărei țăranilor. El se înfiorea de un atac așteptat în contra proprietății. Toată polemica ziarelor timpului: *Conservatorul progresist* pe de o parte, de alta ziarele liberale: *Steaua Dunării, Românul, Naționalul, Dâmbovița, Rețerba, Tribuna*, aduc neconținut pe tapet această chestiune, cu toate că ea nu era încă venită la ordinea zilei. Chiar în adunări, uneori ea străbătea, ca din senin și fără a fi motivată, ca o stafie și o spăriețoare cumplită ce neliniștea pe foștii privilegiați care și de acee se purtau, când mândri și neînduplecați, când dămoi și împăciuitoari, sperând pe o cale sau pe alta, se amâne cât se poate mai departe amenințarea de a fi despoieți de proprietățile lor! Aici era pricina adevărată care desbina partizele; aici era să se dea lupta hotărâtoare.

Unul din efectele cele mai apropiate ale acestei stări a spiritelor, fu căderea ministeriului Kogălniceanu, pe care cu toate aceste l'am văzut destul de bine primit și trăind în armonie la început cu adunarea, căreia-i și făcea toate concesiile cu putință.

Kogălniceanu însă era un partizan hotărât al îmbunătățirii soartei țăranilor și, prin mai multe circulări, el caută să însufle deosebiților dregători o purtare omenoasă și țărmarită de legi și față cu acest element până atunci atât de horopsit. Așa, prin o circulară din 18 Noembrie, după ce Kogălniceanu cere dela prefecți ca să conțină cu bătăile date țăranilor, adauge, că „a venit timpul ca și țăranul să fie considerat ca cetățean; ca și el să fie apărat în persoana, în cinstea și în averea lui; că trebuie să se iee măsuri pentru a liniști pe țărani care, în multe locuri, ar fi intețiți în contra ocărmuirii,

⁸⁴ Ședința din 19 Mai 1860. *Mon. of. al Mold.*, 8 Iunie. 1860 Șed. din 11 Iunie 1860. *Ibid.*, 5 Septemvrie 1860.

și a-i face să aibă încredere în viitor”⁸⁵. Art. 46 al Convenției reclamă îmbunătățirea soartei țăranilor. Mâna părintească a Domnitorului și concursul luminat și patriotic al puterilor le-giuitoare va face ca, cu o zi mai înainte, făgăduita îmbună-tățire să devie un adevăr. Până atunci însă legea actuală „care regulează relațiile reciproce între proprietari și locuitori trebuie să fie păzite cu sfințenie de ambele părți, veți avea o neador-mită privighere ca legea să nu se calce. Nu atâta legea cât ne-păzirea ei a adunat asupra capului locuitorilor români nomolul de suferinți și de împilări ce i-au adus în îngenunchiare. Veți apăra dar pe muncitorii de pământ după orice asuprire, după orice siluiri, îndatorire peste cuprinderea așezământului și veți avea recurs la asprimea legilor pentru nemijlocita pedepsire a asupritorilor ori cari ar fi ei; însă pe cât veți avea a apăra pe țărani, pe ceilalți veți privighea ca să-și îndeplinească în-datoriile”. Prin această circulară, imitată încurând de minis-terul N. Golescu din Muntenia, Kogălniceanu dădea pe față simpatiile sale pentru clasa țărănească. Și tocmai acest mi-nistru era să reprezinte guvernul, în timp când adunarea era să dezbată proiectul de lege rurală, alcătuit de comisia cen-trală și trimis ambelor adunări, din Iași și din București⁸⁶. Se înțalege deci interesul partidului dreptei, de a scăpa de acest minister, periculos intereselor sale de proprietate. Loviturile contra lui Kogălniceanu le începe Radu Rossetti, protivnicul său din 1859, din comisia centrală. În ședința din 17 Decemvrie 1860, Rossetti interpelează pe primul ministru asupra pro-curării postavului armatei, pe care Kogălniceanu o avuse ca întreprinzător, înainte de a intra în minister, încă de pe timpul căimăcămiei. Organul satiric *Nichipercea* făcuse mult haz pe socoteala lui Kogălniceanu, râzând de „patriotismul lui cu cotul”. Principele Grigore Sturza apără pe Kogălniceanu, arătând, că un mare fabricant nu poate fi oprit de a ajunge ministru, și că întru cât ministrul declară că s’a lepădat de concesie, îndată ce a intrat în minister, nu i se mai poate face nici o imputare. Asupra acestei d’întâi lovituri, adunarea trece curat la ordinea zilei⁸⁷. Al doilea atac contra lui Kogălniceanu aduce însă că-derea lui. Anume venind înaintea adunării chestiunea sus-pendării și arestării mitropolitului Miclescu, adunarea numește o comisie pentru cercetarea împrejurării, care comisie depune în 17 Ianuarie 1861 raportul făcut de Lascar Catargiu care—întemeindu-se pe faptul că „alesul țarei la chiriaria bisericeii,

⁸⁵ *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1860.

⁸⁶ Prin mesajul către adunarea din București din 28 Noemvrie 1860, domni-torul anunța și prezentarea legii rurale. *Mon. of. al Țarei Rom.*, 3 Decemvrie 1860.

⁸⁷ Ședința din 17 Decemvrie 1860. Proces-Verbal al adunării deputaților Moldoveni, No. VII. *Comp. Viitorul* care atacă pe Kogălniceanu pe aceeași temă, 18 Ianuarie 1861.

cu același mod ca și domnitorul, nu poate fi niciodată amestecat cu funcționarii statului numiți de către domnitor, funcționari ce singuri pot fi revocabili sau suspendibili; că apoi canoanele bisericesti recunosc în persoana chiriarhului puterea exclusivă, spre mântinerea disciplinei în cler; că mitropolitul care este după lege indatoritul apărător al driturilor bisericeii, acei care s'au sustras dela nemijlocita lui autoritate, după canoane, sunt călcători de legi" — sprijine concluzia dărei în judecată a ministerului Kogălniceanu, pe motivul călcării articolului 45 din Convenție ⁸⁸.

După cum se vede, comisia se punea pe tărâmul egalității de putere între capul bisericeii și capul statului; cu alte cuvinte, că biserica ar alcătui un stat în stat. Ea nu împărtășia părerea domnitorului și a ministrului său, că mitropolitul este în realitate un slujbaș al statului care nu se poate opune autorității civile, în pricinele atingătoare de căderile ei. Și este observat, că teoria comisiei era un lucru nou, chiar în tradițiile statului român, de oarece în totdeauna mitropolii țarilor române cedase pasul și recunoscuse autoritatea domnească ⁸⁹. În urma acestui raport ministerul Kogălniceanu își dă dimisia, în ziua chiar a depunerii lui, 17 Ianuarie 1861 ⁹⁰. Tot acestei împrejurări atribue organul conservator, *Unirea*, faptul căderii lui Kogălniceanu, când zice că : „e cel din urmă minister ce a făcut sacrilegiul de a subsemna o hârtie de exil și de moarte politică unui mitropolit și președinte al adunării, fără a mijloci mai întâi o sentință judecătorească” ⁹¹.

Este însă curios că această învinuire nu se desbate mai departe în adunare și că, în toată daraverea privitoare la ministerul Kogălniceanu, ea nu apare nicăieri, nici în acuzare, nici în apărare.

Tot așa de nelămurită rămăsese însă și pricina surgurei mitropolitului. Nu e vorbă, în afară de învinuirile aduse mitropolitului de însuși domnul, când cu publica lui împroșcare ⁹², Kogălniceanu adăogia că mitropolitul se făcuse vinovat de trădare, stăruind la Rusia pentru un principe străin pravoslavnic ⁹³. Dar, de și Kogălniceanu pretindea, că posedă dovezile acestei trădări, el nu le-a dat pe față. De aceea și ziarul *Românul* întreabă : „Pentru ce ministerul n'a publicat dove-

⁸⁸ Raportul din 17 Ianuarie 1861 nu se vede nicăieri reprodus în desbaterile adunării. El este publicat în *Viitorul*, 21 Ianuarie 1861.

⁸⁹ Asupra poziției inferioare a mitropolitului față cu domnul, în vremile mai vechi, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 221.

⁹⁰ *Mon. of. al Mold.*, 18 Ianuarie 1861.

⁹¹ *Unirea*, 18 Martie 1861.

⁹² Mai sus, p. 87.

⁹³ Aceasta le spune Kogălniceanu tocmai în ședința din 20 Ianuarie 1865. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1865.

zile trădării mitropolitului? Dacă nu le-a publicat, pentru ce când s'a deschis adunarea, n'a mers înaintea ei, să-i expue toate faptele și să depue toate dovezile pe biuroul ei? Pentru ce n'a făcut-o, cel puțin, când s'a depus în adunare o propunere contra lui? Dacă nu a făcut-o ministerul atunci, pentru ce nu a făcut-o, când s'a cetit în cameră raportul comisiunii care a pus pe minister în acuzare"? ⁹⁴

Noi credem că învinuirea de trădare, de conspirație cu puterile străine din partea mitropolitului, nu era întemeiată, cu toate afirmările lui Kogălniceanu. Adevărata cauză pentru care Kogălniceanu a dărâmat pe mitropolit, după cum însuși o mărturisește, în o scrisoare publicată în ziarul *Trecutul*, este că: „domnul țării este o ființă mai presus de toți cetățenii. Nimărui nu este iertat a se pune față în față cu dânsul. Aceasta însă s'a încercat a face mitropolitul, ca un alt ales al nației; de aceea l'am dat jos” ⁹⁵.

Pentru a da însă o arătare de legalitate răsturnării ministerului Kogălniceanu, adunarea găsește de cuviință, să adaugă încă alte învinuiri, pe care se vede că ea pune mai mult temei, decât pe surgunirea mitropolitului. Altfel nu se poate explica, cum de această ultimă învinuire ce părea atât de grea, rămâne la o parte din actul de acuzare formulat de Radu Rossetti, în proiectul de răspuns la adresa tronului. Acel ce se însărcină cu desvoltarea din viu graiu a vinelor puse în socoteala lui Kogălniceanu, fu Grigore Balș, ministrul de altă dată care fusese așa de rău acuzat de Kogălniceanu, în anul trecut, când cu ingerințele în alegeri ⁹⁶.

Kogălniceanu pus în nevoie de a se apăra, o face în decursul a trei ședinți ⁹⁷, și analiza acestor debateri furtunoase poate să ne lămurească asupra stărei daraverilor politice din acel timp.

Cea d'întăiu învinuire adusă lui Kogălniceanu, era că ar fi supus pe proprietari la contribuția pentru cutia sătească, cu toate că adunarea votase numai supunerea lor la darea birului obștesc, impunând astfel o dare nevotată de adunare și deci călcând Convenția. La aceasta Kogălniceanu răspunde, că proprietarii fac parte din comună; că cheltuețele cutiei sătești, care slujesc la facerea podurilor, plata Monitorului, plata vornicului și a secretarului se făceau mai mult în interesul proprietarului; în sfârșit că darea cătră cutia sătească este numai o zecime adițională la contribuția personală.

⁹⁴ *Românul*, 30 și 31 Ianuarie 1861.

⁹⁵ *Trecutul*, 4 Februarie 1861.

⁹⁶ Mai sus, p. 74.

⁹⁷ Ședințele din 15, 16 și 19 Februarie 1861 în *Procesele verbale ale adunării. Moldovei*, No. XXI, XXII și XXIII.

Al doilea punct de acuzare era, că ministerul ar fi amenințat cu nerecunoașterea cununiei celor ce ar trage sorți, uzurpând astfel drepturile bisericeii. Kogălniceanu răspunde, că el dispusese, ca acei tineri ce se vor căsători, fără a fi tras sorți, nu vor putea opune faptul însurătoarei, ca o dispensă de armată. Dacă s'ar urma astfel, nici un Evreu nu ar fi supus slujbei militare.

Al treilea : că nu s'ar fi impus moșiile mănăstirilor neînchinat la plata contribuției fonciare, violându-se egalitatea înaintea legii și creându-se privilegii. Kogălniceanu întâmpină, că moșiile acestor mănăstiri fiind sub administrația ministerului cultelor, ar fi însămnat a lua din un buzunar și a pune în celalt.

Al patrulea : că s'ar fi înființat câte o închisoare în fie ce sat, făcută de oameni pe calea beilicului, prin propria lor muncă. Kogălniceanu arată că, desființându-se bătaia, ea trebuia înlocuită prin un mod de înfrânare a delictelor.

Al cincelea : că nu ar fi publicat listele tuturilor celor supuși la contribuție, înainte de a procedea la încasări, violându-se legea. Kogălniceanu răspunde, că legea era peste putință de aplicat, de oarece prevedea că încasările să se facă chiar în acel an, și nici un tipograf nu se obliga a da urieșele liste, ale tuturilor contribuabililor din țară, înainte de 6 luni.

Al șaselea : că a înființat fără lege județele sătești. Ministrul iea aminte că, dacă a făcut-o aceasta, a fost pentru a scăpa odată pe țăran de judecata proprietarului, adese ori parte și judecător tot odată.

Al șaptelea : că a călcat în picioare libertatea individuală, arestând și dând în judecată pe președintele municipalității din Iași, Balica. „Dar am făcut-o, răspunde Kogălniceanu, fiind că a fost necuviincios față cu ministrul țării lui. Dar de ce nu protestați oare contra zilnicelor încălcări ale libertății individuale a țăranilor, zilnic încălcate nu numai de subprefect și de jandarmi, dar și de gospodarii moșiilor, de vechili, de vațași și de feciorii boierești. Dacă merit un blam, este că n'am întrebuintat toată energia, pentru ca articolul 46 din Convenție să devină un adevăr, nu numai pentru cei tari ci și pentru cei slabi”.

Toate aceste învinuiri și la care Kogălniceanu răspunde energetic, avură doar de rezultat de a pune mai bine în lumină, prin răspunsurile date de el la ultimile două puncte, măsurile luate de dânsul în favoarea țăranilor, care măsuri constituiau ultima și cea mai de căpetenie a lui vină, celelalte fiind așternute numai spre a sluji acestei din urmă ca fund de tablou. Aceasta suna, că ar fi făcut mai multe circulări provocatoare pentru țărani. Radu Rossetti formula astfel acest cap de acuzare : „Tot prin o circulară, o întregă parte a locuitorilor pământeni care poartă cu supunere toate sarcinile statului, s'a

văzut denunțată la animadversia unei alteia căreia, de către căzutul minister, nu se făgăduia, nici mai mult, nici mai puțin, decât fericirea”⁹⁸; iar Grigore Balș, în cuvântarea lui, spunea : „Vă îndemn să bine voiți a ceti circulara d-lui Kogălniceanu către prefecti, din ziua de 18 Noembrie, pe care circulară toată țara a declarat-o de provocătoare, spre a vedea dacă viața și proprietatea puteau să fie ocrotite, sub ministerul domniei sale, după asemenea provocări”⁹⁹.

Iată ce răspunde ministrul la această gravă învinuire : „Declar cu francheță că sunt pentru îmbunătățirea soartei țărănilor; că în această îmbunătățire văd fundarea naționalității române. Până când țărăanii nu vor fi cetățeni, noi nu vom avea nație. Dar domnilor ! am voit să se creeze o așa stare de lucruri, în cât cel de pe urmă țăran să aibă conștiința datorii și a drepturilor lui. Cât timp îl vom lăsa în poziția în care se găsește, asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către țară prin nimic, ce sprijin vom putea aștepta dela dânsul în oara pericolului? Este timpul, ca înaintea interesului privat, să gândim la interesul cel obștesc; ca înainte de a ne ocupa de moșiile cele mici, să ne ocupăm de moșia cea mare, România, cum făceau părinții noștri. Chestia Orientului este plină de nouri și de fulgere; trebuie să ne ferim de trăsnetul ce ne amenință; însă cu ce să ne ferim? Socotim poate căși în viitor trebuie să ne mărginim a primi pe cuceritorii noștri cu capetele pe tipsie, și la ducerea lor să-i întovărășim cu buchete de lacrămioare? Socot că aceasta nu o mai vroim ! Ei bine, aceasta va fi, în câtă vreme țărăanii, greul poporului nu vor avea interese vitale, materiale, pentru a sări și a-și apăra moșia în contra străinilor năvălitori. 2000 de boieri nu fac o nație ! Acesta e un adevăr ce nu se poate contesta. Am avut îndrăzneala, în circulările mele, a vorbi țărănilor de drepturile lor, de demnitatea lor de Români; le-am vorbit de gloria strămoșilor lor, de timpurile lui Ștefan cel Mare și ale lui Mihai Viteazul, când și țăranul simția că are o patrie și alătura cu boierul se bătea pentru apărarea ei”¹⁰⁰ !

Este învederat că această de pe urmă împrejurare, circulările lui Kogălniceanu pentru țărani, au adus a lui răsturnare, căci toate celelalte învinuiri nu sunt nici serioase nici întemeiate.

De aceea, cu drept cuvânt, arată Kogălniceanu, că prin răsturnarea lui stă în aceea, că : „a îndrăznit a face să atârne

⁹⁸ Opinia minorității în *Procesul verbal* al ședinței din 4 Fevruarie 1861 No. II, p. 202. Radu Rossetti. *Pentru ce s'au răscultat țărăanii* p. 348 este de părere : „toate aceste măsuri erau bune și Kogălniceanu știa să le justifice de minune, or nici una nu era legală”.

⁹⁹ Ședința din 13 Fevruarie 1861. *Procesul verbal* No. XX, p. 259.

¹⁰⁰ Locul reprodus se află la p. 301 a debaterilor.

fericirea României de fericirea țaranului. Nu actele noastre ministeriale, nu cuvântările mele sunt vinovate, ci opiniile noastre în chestia socială. Frica cea mai mare a acuzatorilor mei este că, fiind ministru, în timpul ce are să se trateze chestia rurală, aş putea să mă slujesc de influența guvernului, pentru a pune în lucrare o presiune asupra deslegării acestei chestiuni și a face să prevaleze opiniile mele. De aici hotărîrea de a găsi de rău și de a osândi sistematic toate faptele ministerului, pentru a ne da jos, înainte de a veni chestia țaranilor pe tapet¹⁰¹. Kogălniceanu aratase adevărul, pe care acei ce-l răsturnară aveau interes a-l ascunde, căci nu le convenia să desvăliască, prea pe față, sentimentele ce-i împingeau la răsturnarea ministerului.

După apărarea lui Kogălniceanu, adunarea hotărăște să despartă răspunsul la mesaj de acuzarea ministerului, și însărcinează o comisie de șapte membri care să instruiască procesul lui¹⁰¹. Darea în judecată era tot atât de serioasă ca și acuzarea; dar partidul dreptei își ajunsese ținta: nu numai că ministerul era înlăturat, ci încă și prin lumina în care-l pusesese, credea că l-a îndepărtat din treburile poate pentru totdeauna. Ca și când acest cuvânt ar putea fi rostit vreodată în politică!

---

¹⁰¹ Ședința din 17 Fevruarie 1861. *Proces verbal* No. XXII, p. 330.

IV

DELA A DOUA DISOLVARE PÂNĂ LA UNIRE

(29 Ian. — 11 Dec. 1861)

A doua disolvare. — Aceiași soartă, ca și ministerul lui Kogălniceanu în Moldova, o avu acel al lui Epureanu în Muntenia. Și acest din urmă fusese luat, tot după sistemul urmat de domnitor, de a nu-și alege ministerele din majoritățile adunărilor, sistem caracteristic pentru domnia lui Cuza și care a fost notat de mai multe ori de oamenii timpului. Așa ziarul *Unirea* observă, că: „se compunea ministerul totdeauna în afară de majoritatea adunării”. Principele Dim. Ghica spune, în ședința din 13 Mai 1861, că: „obiceiul la noi este de a nu se lua ministerul din majoritatea adunărilor”; iar principele Gr. M. Sturza arăta, în șed. din 1 Febr. 1861, că: „în zadar am căuta să aruncăm faptele miniștrilor ca imputare conservatorilor ori proprietarilor; căci ei nu pot avea solidaritatea actelor unui minister, pe câtă vreme ministerele la noi n’au fost, ca în statele constituționale, sprijinite pe o majoritate parlamentară”¹. Neînțelegerile între minister și adunare în Muntenia izbucniră mai ales dela chestiunea răscoalei din Craiova. Se bănuia ministerului, că aplicase legea patentelor, înainte de a fi fost votată de ambele adunări, ca lege de interes comun; că tot așa se făcuse cu legea scâzământului arendașilor și că, fără motiv, se procedase cu atâta asprime la înăbușirea mișcării din Craiova, de oarece, după cum se vedea din hotărîrea Curții de apel — care cu majoritate de 5 glasuri contra 4 achitase pe cei mai mulți din preveniți și numai pe câțiva îi condamnase la ușoare pedepse — „nu fusese acolo un spirit de răscoală, ci numai o izbucnire de nemulțămire contra prefectului Gr. Marghiloman”; că deci trebuia, ca acei ce au atras macar un minut bănuiala că ar fi existat un asemenea spirit să-și iee cuvenita pedeapsă. Epureanu, în loc de a da satisfacere camerei, destituind pe prefect, îl numește judecător la

¹ *Unirea*, 21 Febr. 1861, *Mon. of. al Țării Rom.*, 20 Mai 1861.

curtea din București². Adunarea ceruse întâi rânduirea unei anchete care să vadă cum s'au petrecut lucrurile. Ministerul însă declarase, că nu primește asemenea numire, neprevăzută în Convenția de Paris. Atunci adunarea cere dosarul răscoalei, Ministerul refuză a-l da, întâmpinind că afacerea trecând înaintea înaltei curți care judeca pe atunci ca al treilea grad de jurisdicție în fond, cauza ar fi încă pendentă înaintea justiției și parlamentul nu ar putea să se amestece în trebile judecătorești. Adunarea supărată pentru refuzul ministerului de a se supune controlului ei, introduce, în răspunsul la mesajul de deschidere, un paragraf în care blamează purtarea ministerului, în chestiunea turburărilor craiovene, care paragraf este votat cu o mare majoritate de 42 din 62, compusă din stânga și dreapta întrunite³. Ministerul răspunde acestui vot de neîncredere, prin o măsură foarte gravă: disolvarea adunării, pe motivul că ea s'ar fi amestecat în atribuțiile judecătorești, calificând faptul dela Craiova, înainte de a se fi dat asupra lui hotărârea definitivă. Disolvarea se face în ziua de 29 Ianuarie 1861⁴. Domnitorul voia să îndreptățască pasul său, arătând Porții depășirea adunării peste atribuțiile ei. Prin o scăpare din vedere, domnitorul uitase pentru un moment rolul pe care-l jucase până acum, de apărător al autonomiei și vredniciei țării. Agentul său din Constantinopol, C. Negri, se însărcinează a i-l reaminti. El îi scrie, că: „ceea ce este în propriile sale atribuțiuni nu ar trebui să fie supuse aprețurii și desbaterei altora”⁵. Este curios, că domnitorul care se mândrea atâta și cu drept cuvânt de spiritul său de neatârnare față cu Poarta, să nu fi văzut singur acest lucru; dar cu cât va deveni mai ascuțită lupta din lăuntru, cu atâta domnitorul va căuta mai mult sprijin în autoritatea suzerană și se va îndepărta de primul său avânt. Disolvarea bine înțeles că, zădărind ambiția, supăra foarte adânc pe membrii care votase blamul și ei își puseră toate puterile, spre a fi realeși în noua adunare. În zădar se silise ministerul Epureanu, pe de o parte prin presiuni electorale, pe de alta prin grazierea lui Orașanu și Valentineanu de osânda ce o făceau pentru delict de presă⁶, a schimba majoritatea. Ea revine încă mai compactă decât înainte și, în 16 Aprilie 1860, cea întâi măsură a noiei adunări fu darea în judecată a ministerului Epureanu. Măsura se votează cu 35 de glasuri contra numai a 15, ceea ce arată, că par-

² *Mon. of. al Țării Rom.*, 1 Fevr. 1861. *Viitorul*, 25 Ian. 1861.

³ Desbaterile ședinței din 28 Ian. 1851 în suplimentul *Monit.* citat și nota prec. *Comp. Românul*, 19 Ian. 1861 și *Unirea*, 25 Fevr. și 7 Martie 1861.

⁴ Raportul către domnitor, publicat între alte ziare și de *Românul*, 1 Fevr. 1861.

⁵ *Negri C. Cuza*, 5 August 1861. *Correspondența* citată, p. 160.

⁶ Graziți în 4 Aprilie 1861, *Mon. of. al Țării Rom.*, 10 Aprilie 1861.

titul guvernamental, scăzuse încă din cecece fusese și că opoziția sporise. Și nici că se putea altfel, de oarece cum spune *Trecutul* „aceeași o mie, două de oameni care au scos din urnă pe deputații cu care guvernul nu se împăca, vor trimite, de nu tot pe aceiași deputați, cel puțin unii și mai puțin liberali”. Dar ministerul și disolvase adunarea, numai spre a se răsbuna pe ea ⁷. In 17 Aprilie ministerul își dă dimisia ⁸.

Atât ziarele liberale cât și cele conservatoare criticau disolvarea aceasta de a doua a adunării, și în cercurile conducătoare ale țării această măsură fu în deobște rău privită. Este de observat apoi, ca disolvarea fiind o prerogativă a domnului, opoziția trecu de astă dată încă mai mult peste capetele miniștrilor, spre a atinge persoana domnitorului. In comisia centrală, patru membri: Brăiloiu, Teodor Brătianu, I. Cantacuzin și Arsachi propuseră o moțiune de neîncuviințare a disolvării; moțiunea este însă răspinsă de majoritatea comisiei ⁹.

In timpul ce adunarea munteană era disolvată și se făceau alegeri pentru acea care trebuia s'o înlocuiască, adunarea din Moldova votase, în 27 Martie 1861, o propunere ca, pentru desbaterea chestiunii rurale, să se întrunească ambele adunări în București. Era iarăși un mijloc pieziș, de a realiza unirea efectivă a țărilor române, mijloc încercat încă odată fără izbândă, când cu votarea legii curței de casație ¹⁰. Când se întrunește adunarea munteană ea se ocupă, odată cu darea în judecată a cabinetului Epureanu, și de propunerea adunării moldovene. Când adunarea moldovenească înmânase domnitorului adresa ei, cuprinzătoare a acestui vot, el răspunsese: „Simt toată seriozitatea pasului ce ați făcut. De și vă pot asigura de buna voință a Inaltei Porți și a puterilor garante, totuși nu este de tăgăduit că avem nevoie de multă prudență și înțălepciune pe lângă patriotismu” ¹¹. Când propunerea vine în adunarea munteană, ea este votată în unanimitate. Și miniștrii votează pentru ¹².

Dacă domnitorul nu s'a opus de astă dată atât de categoric la rostirea dorinței de a se întruni camerele, ba chiar a îngăduit acest vot prin miniștrii săi, în deosebire de cum se

⁷ *Trecutul*, sub Redacția lui Ioan Strat și Gh. Mărzescu, 4 Febr., 1861.

⁸ *Mon. of. al Țarei Rom.*, 20 Aprilie și 2 Mai 1861. *Unirea* 4 April 1861. Ministerul Epureanu este judecat de Curtea de casație în 20 Iunie 1862 și este achitat. *Mon. of.* 29 Sept. 1862.

⁹ *Unirea*, 21 Fevr. și 4 Martie 1861. *Românul*, 24 Fevr. 1861 (articol de Dimitrie Brătianu).

¹⁰ Mai sus p. 90. Vezi două depoși din Iași în *Mon. of. al Țarei Rom.*, 31 Martie și 1 Aprilie 1861.

¹¹ *Mon. of. al Mold.*, 3 Aprilie 1861 (ședința din 27 Martie 1861).

¹² Ședința din 14 Aprilie. *Mon. of. al Țarei Rom.*, 2 Mai 1861. suplement.

purtase când cu legea curței de casație, aceasta o făcuse pentru că, după cum vom vedea la analiza politicei externe privitoare la chestiunea unirei, pe atunci negocierile care se urmăreau în Constantinopole, păreau a conduce la o deslegare favorabilă a acestei chestiuni, și părerea obștească era că unirea desăvârșită a Moldovei cu Muntenia va fi încuviințată de puteri. Această părere își făcuse drumul prin cugete, din următoarele împrejurări: Primul ministru al Moldovei, A. Panu, în depeșa trimisă colegului său în București, în 27 Martie 1861, spune că: „atunci când a avut onoarea a fi chemat de către Înălțimea Sa, pentru a forma cabinetul, ar fi aflat negocieri întinse pentru unire și a văzut atunci o persistență, o convicțiune din partea Înălțimei Sale, ca să vadă realizându-se mai în grabă acest mare act național. Unirea mi-a zis Înălțimea Sa, este credința mea politică; ea este ținta de mântuire a națiunii române, la care părinții noștri au căutat a ajunge și la care sper că vom putea ajunge. Eu trebuie să fac unirea; căci sunt dator către nația care m'a ales și către istoria către care trebuie să am o responsabilitate”¹³. De aceea și Panu primise ministerul în Moldova, spunând anumit, că dacă nu va reuși a realiza acest vis a Românilor, își va da dimisia¹⁴.

Această credință în apropiata realizare a unirei era cu atât mai firească de a fi întâlnită în țările române, cu cât și ziarele străine o întăreau. Așa *Le Constitutionnel* din Paris salută cu plăcere „prefacerea operată în intențiile guvernului otoman care prefacere ar constitui un progres însemnat, în calea arătată oare când Turciei de puterile occidentale. Acest prim pas, așa de cu francheță făcut, este de bun augur; el va ajuta poate a repara niște greșeli, pe care guvernul turc începuse acum a le expia”; iar pe de altă parte *Wanderer* din Viena vestia acelaș eveniment, însoțindu-l, conform politicei austriace, cu următoarele comentarii: „Afară de aceasta, va fi de un mare interes a observa purtarea Principatelor dunărene, acuma desăvârșit unite, fiindcă pentru principele Cuza nu mai poate exista nici o rațiune a ascunde mai mult timp adevăratele lui intențiuni”. *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole dădea ca pozitive următoarele știri, anume că Poarta primise unirea ministeriilor și a camerilor, o lege nouă electorală prezentată de guvernul Principatelor unite și strămuntarea comisiei centrale și a curței de casație la București¹⁵.

¹³ Depeșa în *Mon. of. al Țării Rom.*, 28 Martie 1861.

¹⁴ *Unirea*, 7 Martie 1861. Cu prilejul acestor vorbe de *vis* al Românilor, aplicat unirei, *Trecutul*, 18 Martie 1861, glumește cu spirit; „cum că noi Români ne găsim într'un somn adânc, acesta e mai mult decât singur. Și în adevăr, după legile naturei, visul nu se produce decât când doarme cineva și d. Panu, la intrarea sa în minister a spus că unirea este visul Românilor. Români deci dorm și visează la unire”.

¹⁵ Citate după reproducerea lor în *Românul*, 16, 17, 18 și 23 Aprilie 1861.

În urma tuturor acestor știri, nu trebuie să ne mirăm, dacă vedem un ziar din Iași scriind, că „întrunirea adunărilor pentru a delibera în comun legea rurală, și a percut importanța, după ce știm că unirea deplină a ministeriilor și a adunărilor ni s'a acordat dela Constantinopole: că M. S. Sultanul a adresat o iradea către I. S. domnul, prin care octroiază țării cererile făcute într'un memorandum prezentat aici din vara

Barbu Catargiu
Colecția Academiei Române.

trecută; că un mesajer turc se așteaptă poimâni în București, și că în sfârșit domnul Panu este chemat de M. S. a se afla acolo în capitala României”¹⁶.

Și într'adevăr că Panu, Mavrogheni și D. Sturza fusese chemați în București, și această chemare se pusese în legătură

¹⁶ *Tribuna română*, 20 Aprilie 1861.

cu alcătuirea primului minister unionist, ceea ce făcuse că Panu să fie atât de sărbătorit în București¹⁷.

Cu toate aceste aparențe atât de favorabile, lucrurile ieau o altă întorsătură în Constantinopole și recunoașterea unirei este amânată. Domnitorul se vede nevoit a recurge iarăși la constituirea unui minister deosebit pentru Muntenia. De astădată ministerul este luat, prin excepțiune, din majoritatea adunării și alcătuit sub președenția lui Barbu Catargiu, din: C. Brăiloiu, principele Dimitrie Ghica, Ioan Cantacuzino, Apostol Arsache și Constantin Filipescu. Ministerul intră în lucrări în ziua de 30 Aprilie 1861¹⁸. Lucru la care lumea nu se prea aștepta, este că primul act al ministerului partidului dreptei, să fie revocarea ordonanței asupra presei, „rămânând ea liberă sub paza numai a legilor țării”¹⁹. Măsura era un mijloc de a câștiga pe stânga în favoarea ministerului, ca una ce lucruse împreună cu dreapta la răsturnarea lui Epureanu. Ministrul Mălinescu, din cabinetul de mai târziu al lui Golescu, bănuște această măsură de nesinceră, ca una ce era în contra principiilor partidului ce o luase²⁰.

Ministerul Catargiu are încă o foarte scurtă durată, numai 12 zile, de oarece în 11 Mai el își dăduse acum dimisia, semn caracteristic pentru relațiile dreptei cu domnitorul. Și mai caracteristică este însă, că demisia ministeriului este de astădată motivată și anume pe faptul, că domnitorul refuzase: 1) schimbarea membrilor comisiei centrale numiți de el; 2) schimbarea prefectului poliției capitalei; 3) schimbarea câtorva prefecti; 4) desființarea înaltei curți și înființarea curței de casație; 5) imediata punere în desbatere a chestiei rurale; 6) de asemenea a legii electorale. Din aceste puncte, erau mai de samă: 1, 5 și 6.

În privirea celui d'întâi, Catargiu cerea revocarea din comisia centrală, a lui N. Golescu. Arghiropol, Anghelescu și Predescu, membri din partidul stânga, care luase apărarea lui Epureanu contra învinuirilor ce i se adusesese²¹. Chestiile celelalte două erau într'o strânsă legătură, și domnitorul avea interes ca ele să nu fie rezolvite de un minister și o adunare conservatoare. De și încuviințarea unirei fusese amânată, tot se așteaptă din zi în zi a ei realizare, și domnitorul doria ca chestia rurală să fie luată în desbatere de adunările întrunite. Dar domnitorul ar mai fi dorit un lucru, ca să se modifice și legea electorală. Greutatea însă era de cine să se facă această mo-

¹⁷ *Mon. of. al Mold.*, 5 Mai 1861. *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.

¹⁸ *Monit. of. al Țării Rom.*, 1 Mai 1861. *Unirea*, 2 Mai 1861.

¹⁹ Declarația lui B. Catargiu în ședința din 4 Mai în *Monit. of. al Țării Rom.*, 9 Mai 1861, supplement.

²⁰ Șed. din 26 Iunie, *Mon. of. al Țării Rom.*, 30 Iunie 1861.

²¹ *Viitorul*, 20 Mai 1861.

dificare? Stipulațiile electorale fusese anexate către Convenție, ca parte întregitoare, și puterile se arătau mai ales foarte îngrijite tocmai asupra acestui punct. Așa Negri spune, într'o scrisoare către domnitor, că „punctul principal ce interesează conferența este modificarea legii electorale” și de aceea el cere domnului, să-i trimeată proiectul, ca să se statueze de odată asupra tuturor punctelor²². Prin memorandumul trimis către puteri, la începutul lui 1861, domnul apăsa foarte mult asupra neajunsurilor legii electorale și, cu toate că nu cerea modificarea ei, de către puteri, se putea interpreta această stăruință a lui prea amănunțită de a-i arăta rălele, că o cerere indirectă de a se procede, odată cu încuviințarea unirei, și la schimbarea sistemului alegerilor, mai ales că, precum vom vedea, domnitorul era convins de neputința absolută ca legea electorală să fie serios reformată de adunările în ființă. De aceea și *Vii-torul* impută domnitorului că „ar fi cerut, prin memorandum către Poartă, reforma legii electorale”²³. Domnul avea însă dreptate de a crede așa ceva, de oarece *Unirea*, organul dreptei califică de demagogic proiectul comisiei centrale care întindea dreptul de vot tuturor acelor ce plăteau 48 de lei dare și nădăjduia, că un asemenea proiect va fi răspins de ambele adunări. Acelaș ziar apoi spune, despre petiția din 11 Iunie din câmpul Filaretului, care cerea lărgirea dreptului electoral, că ar fi răsturnătoare a proprietății²⁴. Organele liberale din potrivă sprijiniau lărgirea dreptului de vot. *Tribuna română* susține, că „țărani nu pot aștepta îmbunătățirea soartei lor dela boieri, ci numai dela alesul și iubitul Românilor și dela lățirea bazei electorale”; iar *Trecutul* adaugă, că „de și țărani nu au cultura necesară, spre a putea desbata într'o adunare chestii de stat, totuși ar avea destul bun simț ca să se opună, dacă nu prin discuție, cel puțin prin vot, unei legi făcute în interesul unei singure clase”²⁵.

Ori cum ar fi fost lucrurile, trei întrebări mari preocupau țările române la începutul anului 1861: unirea, legea electorală și chestia rurală. Ca și în vremile divanului ad-hoc, unirea era dorită de toată clasa conducătoare, fără deosebire de partid; iar chestia rurală era în strânsă legătură cu legea electorală și, din pricina lor, pe față sau pe ascuns, se încingeau luptele și se desbina pătura superioară. Poziția guvernului, în

²² *Negri c. Cuza*, 3 Iunie 1861. *Correspondența*, p. 106 și 117. Domnitorul cere comisiei centrale pregătirea acestei legi. *Mon. of. al Mold.* 27 Mai 1861.

²³ *Vii-torul*, 11 Mai 1861. *Vii-torul* este organul partidului dreptei; *Trecutul* al stângii.

²⁴ *Unirea*, 13 Iunie și 15 Iulie 1861. Autorii acestei petiții sunt dați judecății; citați prin ședința din 1 Oct. 1861 pe motivul că ei nu ceruse alt ceva decât lărgirea dreptului electoral. *Românul*, 4 Oct. 1862.

²⁵ *Trib. rom.*, 30 April 1861. *Trecutul*, 8 Iunie 1861.

mijlocul acestor lupte, era foarte grea, și guvernul era în realitate domnitorul care schimba ministerele după placul său. Cu dreapta nu se putea împăca; cu stânga extremă iarăși nu. Ar fi vrut să constituie un partid de centru, moderat, care să primească ideile sale în întregul lor, înaintate în ceea ce privea reformele lăuntrice, reținute și cumpătate în daraverile ce atingeau exteriorul. Dar acest partid nu se putea improviza, și de aici se explică acea schimbare atât de nestatornică a reprezentanților puterii executive. Poporul, bine înțeles, că era cu domnul, contra partidului dreptei, și avem despre această ținută a lui, o prețioasă și convingătoare mărturisire, în arătarea organului acelui partid, *Unirea*, care spune, că „tribunalele n'ar fi fost mai nici odată favorabile lui Barbu Catargiu, (adăogând) fiind că ar fi fost pline de oamenii coteriei”²⁶.

Retrăgându-se Barbu Catargiu, domnitorul însărcinează cu alcătuirea ministerului pe Ștefan Golescu — o uriașă săritură dela ultra-conservatori la ultra-liberali — care-și compune cabinetul său din Arghiropol, Mălinescu, C. Bălcescu, Bolintineanu și colonelul Semeșescu²⁷. Noul minister se compunea tocmai din bărbații pe care Barbu Catargiu voise să-i elimineze din comisiune centrală. Se putea deci prevedea în ce raporturi vor sta noii miniștri cu adunarea ce sta sub influența lui Barbu Catargiu.

Cât de porniți unul contra altuia, erau B. Catargiu și St. Golescu, se vede de pe aceea, că cel d'întâi refuză de a semna decretul de numire al noului minister²⁸; refuz însă ce lovia și în domnitor, punându-l în un impas constituțional.

Ministerul lui Golescu, tot în vederea apropiatei uniri, se dă numai ca un minister de tranziție și de scurtă dăinuire²⁹. Ceea ce însă supăra cu deosebire adunarea, în constituirea noului minister, era primirea lui Mălinescu și a lui Bolintineanu în el, fiind ei priviți de dreapta, ca „adversarii proprietății și ai ordinii sociale”, și modul cum fusese privită chemarea lui la cârmă se vede de pe aceea, că adunarea alege îndată pe Brăiloiu, Cantacuzino și Arsachi ca membri în comisia centrală,

²⁶ *Unirea*, 27 Mai 1861. Apoi, cum foarte bine observă, Anghel Demetrescu: „ministerele urmau unul după altul cu repezițiune (fără ca unul din ele se izbutiască a avea, în acelaș timp, încrederea domnului și a parlamentului. Parlamentul era al dreptei, cu principiile căreia domnul nu se împăca. El înclina mai mult către stânga, însă nu către stânga extremă. Ministerul constituit de dânsul, în mod arbitrar, nu se bucura de încrederea adunării. Din acest cerc vicios domnul nu putea să iasă. În aceste frământări se dărăpanau puterile în o zadarnică luptă și țara rămânea mai mult pe loc, decât să meargă înainte”. *Discursurile lui Barbu Catargiu*, București, 1886, p. LI.

²⁷ *Monit. of. al Țării Rom.*, 15 Mai 1861.

²⁸ *Unirea*, 20 Mai 1861.

²⁹ *Monitorul* citat în nota 27.

bărbați ce făcuse parte din cabinetul trecut³⁰. Barbu Catargiu vrea însă să silească pe ministrul Golescu, să aducă îndată în desbaterea adunării chestia rurală, temându-se ca nu cumva să modifice legea electorală, și de aceea propune, ca „orice minister ce nu ar grăbi soluția chestiei rurale, înainte de închiderea adunării, să nu aibă încrederea ei. Propunerea este votată cu mare majoritate³¹. Ministerul neprimind această rezoluție și fiind și acuzat că a îngăduit subsemnarea petiției din 11 Iunie, prin care se cerea lărgirea bazei electorale și se blama adunarea actuală, capătă un vot de blam, în 24 Iunie, primit cu 32 de voturi contra 23³². După acest vot, ministrul nu se mai duce pe la adunare, nu-i mai comunică nimic până la 10 Iulie, când expirând termenul sesiunii parlamentare, adunarea se închide. Această anomalie constituțională, ca un minister blamat să rămână alături cu adunarea care-l des-cuviințase, a fost bagată în samă de ziarele timpului³³. Dar lucrul era firesc, ministerele ne fiind luate din majoritatea adunării și ele fiind numai ale domnului.

Ce se întâmplase, în acest răstimp, în Moldova? Ministrul Panu (cu Hurmuzaki, Mavrogheni, Cuciureanu, Rolla și D. A. Sturza), al omului ce avea o reputație nebănuită, fusese primit chiar de adunare cu oarecare bună-voință, mai ales că primul său act era pe placul ei. Anume hotărăște chestiunea mitropolitului, pretextul ce adusese răsturnarea lui Kogălniceanu, și anume: mitropolitul demisionează; se stânge contra lui orice urmărire; se dispune desființarea proceselor-verbale ale adunării, referitoare la punerea lui sub judecată și i se dă o pensie de 200 de galbeni pe lună³⁴. Această blândetă față cu un om se fusese învinuit de trădător cătră țară, indispunea pe mulți. Sofia Hrisoscolev află explicarea revocării urmăririi mitropolitului, în faptul că era înrudit cu primul ministru. „Deplâng, zice ea, această hotărîre a consiliului, pentru că ea se atribue d-lui Panu, ca unul ce este rudă cu învinovățitul mitropolit. O deplâng, pentru că am fi dorit ca ilustrul membru al căimăcămiei de trei, la a doua sa ivire pe scena politică, să fi început prin vreun act demn de reputațiunea sa, și nu prin a cere scăparea unui criminal de asprimea legilor”³⁵.

³⁰ *Unirea*, 16 Mai 1861.

³¹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 27 Iunie 1861, suplement. *Unirea*, 21 Iunie 1861.

³² *Ibid.* Comp. *Românul*, 3 și 4 Iulie 1861. Ministrul Golescu răspundea, în privirea subsemnării petiției, că asemenea imputare este stranie din partea oamenilor unui minister ce desființase ordonanța asupra presei. *Mon. of. al Țării Rom.*, 30 Iunie 1861.

³³ *Trecutul*, 1 Iulie 1861.

³⁴ *Mon. of. al Mold.*, 21 Ianuarie 1861.

³⁵ Articolul *Camera din Iași* de Sofia Hrisoscolev în *Românul*, 20 Aprilie 1861.

Interpelarea lui Lascar Catargiu. — În curând însă această daravere fu uitată, față cu zvonul de care am vorbit, despre apropiata realizare a unirei, zvon adus la crezare, mai ales prin chemarea lui Panu la București.

Această veste, după unii fiind îmbinată cu cea a unei conferinți ce trebuia să se țină la Paris, spre a se da această încuviințare, Lascar Catargiu cere în adunarea moldovenească, ca guvernul să comunice adunării, „dacă cu prilejul conferințelor ce aveau a se ține la Paris, luase măsuri a se încunoștința din nou pe puteri, despre viile așteptări ale țării de a vedea realizate dorințele rostite de divanurile ad-hoc”. Aceste știri fiind telegrafiate la București, Barbu Catargiu propune imediat ca să se adreseze o mulțămire deputatului ce ridicase această chestiune; iar principele Știrbeiu repetă aceeași întrebare în adunarea munteană. Bolintineanu răspunde lui Știrbeiu, că „în urma demersurilor și stăruințelor necurmute ale I. S. domnitorului, Poarta a încuviințat unirea deplină a ambelor Principate. Puterile se vor întruni în conferință, pentru a hotărî această chestiune”³⁶. Răspunsul nu se potrivea însă cu întrebarea; căci Catargiu și Știrbeiu înțălesese, *dacă se va face demersuri pentru principele străin.*

Domnitorul care singur cunoștea pe deplin starea negocierilor întru dobândirea unirei, știea tot odată ce pericolos era, pentru obținerea unui rezultat favorabil, reînvierea chestiunii principelui străin. Trebuia deci căutat de înăbușit pe cât se putea atare manifestare, și din contra, să se arăte, că țara s'ar fi lepădat acuma de această năzuință și că era mulțămărită cu unirea sub principele pământean pe care îl dobândise. De aceea ocărnuirea pe de o parte înserează în *Monitorul Oficial al Țării Românești* un comunicat, prin care spune, că „cele din urmă știri ale agentului țării la Paris sunt că chestia principelui străin este neadmisibilă; că nimene nu s'a gândit la aceasta și că va fi opoziție la o asemenea propunere ori de unde ar veni”³⁷; iar pe de alta nu ne vom mira, dacă vom vedea manifestându-se în Principate o mișcare pentru susținerea domnului băștinaș, mișcare a căreia legătură cu guvernul, ba poate chiar inspirare din partea lui nu se poate cu totul tăgădui. Dar mai este apoi de luat în bagare de samă și ambiția domnitorului, care acum tocmai era în ajunul de a izbuti, după silinți urieșe și o frământare atât de îndelungă, să realizeze unirea, nu putea fi dispus a se coborî de pe tron, pentru ca altul să se folosească de munca și de chinurile lui. Mai doria apoi ca prin unire să ajungă mai departe, la realizarea câtorva reforme mari, de

³⁶ Chestiunea întreagă cu depeșa din Iași în *Mon. of. al Țării Rom.*, 20 Mai 1861 (Ședința adunării din 18 Mai).

³⁷ *Mon. of. al Țării Rom.*, Iulie 7 1861.

care inima lui era alipită, și pentru a căror îndeplinire tocmai unirea deschidea o luminoasă perspectivă.

De aceea vedem, bună oară, că ziarul *Dâmbovița* care, sub direcția lui Bolintineanu, era și el organul oficios al guvernului, ba trecea chiar de subvenționat din partea lui, susține, că „să se convoace o singură adunare constituțională care să nu poată atinge unirea, dar care să decidă despre ereditatea în familia alesului dela 24 Ianuarie”. *Viitorul*, ziarul dreptei, adaugă chiar, după reproducerea locului din *Dâmbovița*, părerea, că „ideea pare avea o origine mult mai înaltă decât o slabă pană de publicist”³⁸. *La Voix de la Roumanie*, a lui Ulysse de Marsillac, iarăși un organ oficios al guvernului, după cum îl numea *Viitorul*, combate de asemenea ideea că „nu s’ar putea găsi o dinastie între Români”³⁹. Mai mult decât atâta : se subscriesese două petițiuni din partea poporului, una pe câmpia dela Filaret în București, alta, tot în cuprinsul celei din București, pe câmpia dela Frumoasa, la Iași, prin care petiții se cerea răspingerea domnului străin și constituirea statului unitar sub alesul din 5 și 24 Ianuarie, cu o reprezentare adevărat națională, prin lărgirea dreptului electoral. O alta asemenea petiție circula prin ținuturi⁴⁰. Când se prezintă înaintea domnitorului deputația însărcinată a-i înmâna petiția subsemnată în 11 Iunie pe câmpia Filaretului, domnitorul se preface a dojeni pe autorii ei. El le spune, că „se miră de un asemenea demers ; că voiau pe semne să se exercite o presiune ; că asemenea mișcarea ar putea fi calificată de revoluționară ; sfătuește pe toată lumea să aștepte cu liniște și încredere realizarea dorințelor țării, care în curând nădăjduște că vor fi încununată cu succes ; dar că nu va mai suferi asemenea urmări care, de parte de a întări tronul ridicat de Români, îl slăbesc și duc nația la peire”⁴¹. Oficial domnul era ținut a reprobă o asemenea manifestare, mai ales că-l punea în poziția de a avea aparența de a se apleca cu totul către liberali, ceea ce nu era în interesul său politic.

Este însă interesant de constatat, că nu numai foile mai mult sau mai puțin în legătură cu guvernul și petițiile care putuse fi provocate de el, sprijiniau ideea principelui național, ci și ziare neatârdate, ba până la un punct chiar neprielnice ocăruierei, susțineau aceeași părere. Așa C. A. Rossetti, în *Românul*, spune : „Noi dar facem apel la toată națiunea, nu

³⁸ *Viitorul*, 13 Aprilie și 2 Mai 1861.

³⁹ *La Voix de la Roumanie*, 25 Mai 1861 : „Quoi, voilà une nation de cinq millions d’hommes et parmi elle, il ne se trouve pas un seul prince digne de la couronne ? Quoi, tant d’intelligence et de patriotisme, répartis sur une race admirablement douée, ne suffiraient pas à créer une dynastie ?”

⁴⁰ *Ibid.*, 28 Iunie și 1 Iulie 1861. Comp. *Românul*, 8 Iulie 1861.

⁴¹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 19 August 1861.

să se supună condițiilor noastre, ci să le desbată în public și să le lepede, subscriind în public petiția ce circulă în ascuns pentru guvern străin, sau să le aprobe în public, subscriind petiția noastră către alesul națiunii”⁴²; iar *Tribuna română* spune că „fericește pe Români, că n’au dobândit unirea cu principe străin, mulțămind mai ales diplomației engleze că nu a dat România de moștenire unui principe străin”⁴³. Prin urmare chiar, în afară de interesul politic momentan, de a nu se accentua într’un moment nepotrivit dorința după principele străin, chiar în afară de faptul că domnului îi era displăcută o asemenea dorință, în momentul tocmai când era pe punctul de a realiza una din țintele domniei lui, partidul stânger nu mai împărtășia cu aceeași înfocare principiul domnului străin, sau cel puțin găsia, că acuma cererea lui nu era la timp.

Partidul dreptei din protivă care provocase această desbinare de păreri, prin interpelarea lui Lascar Catargiu, se întărta și se încorda cu atât mai mult, cu cât vedea că în țară își făcea drum ideea domniei pământene; aceasta ar fi însemnat așazarea desăvârșită a familiei Cuza pe tronul țărilor române, poziția era mândră și prea frumoasă pentru a nu părea rău aproape fie-cărui membru din sânul aceluși partid, că nu o ocupase el, și-l făcea să-și iasă din fire la ideea că *un Cuza* să o dobândească. Numai o așa stare psihologică explică rostirile ziarelor conservatoare ale timpului și mai ales *tonul* acestor rostiri.

Așa *Viitorul* spune, că „întemeierea statului român nu se va putea face, decât când se vor realiza dorințele divanurilor ad-hoc. Domnul Panu care pentru mulți în România reprezintă principiul Unirii cu principe străin, nu va scăpa socotim prilejul ce ni se înfățișază”⁴⁴. Acelaș organ exclamă chiar: „ce este unirea, dacă se va face fără principe străin”? Apoi intrând mai adânc în chestiune, caută, în cuvinte acoperite însă străvezii, înlocuind pretutindene termenul de domnitor prin acel de administrație, a arăta într’un lung articol, că „experiența ce am făcut-o de mai mult de doi ani, n’a făcut decât a ne convinge cu mai mare tărie, că singurul mijloc de a ne organiza iute și puternic, este, de a înceta odată de a fi o populație și a începe a deveni o nație. *Prințul Cuza* el însuși a arătat că este gata a se coborî de pe tron, spre a realiza deplin dorințele poporului”. Observăm pe lângă intențiunea jignitoare a rostirii, și forma nerrespectuoasă, dând domnitorului țării titlul de *prințul Cuza*, ca și când niște străini ar fi vorbit de el. Aiurea *Viitorul* adaogă, că „nu am putut opri a indica

⁴² *Românul*, 12—15 Iunie 1861. Circulă anume și o petiție pentru principele străin, patronat de partidul dreptei.

⁴³ *Tribuna română*, 4 Mai 1861.

⁴⁴ *Viitorul*, 29 Aprilie și 1 Mai 1861.

ideea unirei cu un prinț pământean ca o țintire personală a unei ambiții căreia îi lipsește până și umbra unui titlu, spre un asemenea scop"; și încă într'un alt loc, amintind înălțarea lui Napoleon cel Mare, se întreabă: „care sunt titlurile de a se crea ereditatea pentru un domn pământean; unde e geniul unde dovezile de ordin”⁴⁵? Cu prilejul petiției dela Frumoasa, acelaș organ susține că „geloșii subscriitori ai acelor petiții cer mântinerea unei stări regretabile, în care ne aflăm de mai bine de doi ani”. Cu alte cuvinte se punea în socoteala alesului țarilor frământările în care ele se obosise. „Că subscrierea acelor petiții nu este decât un act de servilism făcut puterii și că este o mare îndrăzneală de a nesocoti însuși făgăduințele alesului din 24 Ianuarie”⁴⁶. Apoi se mai întreabă *Viitorul* că ce drept are mulțimea de a face cereri ce sunt rezervate numai țarei legale? Cu prilejul acestei distincții de țară legală și țară nelegală, I. Morariu, întreabă, la rândul său, în *Trecutul*: dacă țara legală, adevăta cei vreo 2000—3000 de proprietari mari, constituiesc națiunea română; dacă puterile europene, când s'au ocupat de poporul român, au avut în vedere numai soarta acestui pumn de proprietari; dacă numai ei supoartă greutatea statului, când acești proprietari privilegiați nici un pot exista ca națiune, fără cele 5.000.000 pe care îi reprezintă fără voia lor”⁴⁷?

Dară însă asemenea manifestări prin presă puteau fi numai supărăcioase, pentru conducerea, din partea domnitorului, a negocierilor privitoare la unire, altfel ar fi stat lucrurile, dacă reînnoirea chestiunii principelui străin ar fi apucat a se face pe cale oficială, precum prin interpelare anunțată în adunarea Moldovei. Prin o asemenea manifestare, se putea compromite cu desăvârșire chestia unirei, tocmai în momentul, când ea părea mai aproape de a ei încuviințare. Înțelege oricine, cât a trebuit să se cutremure domnitorul care, de doi ani acum trăia într'un vecinic neastâmpăr și o vecinică frământare, așteptând deslegarea acestei ținte care era singura îndreptățire a ocupării tronului de către el. De aceea să nu ne pară straniu modul cum adunările fură tratate de ministerele din Iași și din București. Panu anume oprește pe mai mulți deputați a complecta numărul regulamentar, încât nici o ședință nu se mai poate ținea, până la 22 Mai, capătul sesiunii⁴⁸. Aceiași tactică este urmată și la București, dela votul de blam, dat ministerului Goleșcu, înainte (22 Iunie).

⁴⁵ *Ibid.*, 13 Aprilie și 2 Mai 1861.

⁴⁶ *Ibid.*, 28 Iunie 1861.

⁴⁷ *Trecutul*, 1 Iulie 1861.

⁴⁸ *Viitorul*, 23 și 27 Mai 1861. *Unirea* 20 Iunie 1861 (corespondență din Iași). Comp. *Procesul verbal* al adunării moldovene din zilele de 17, 18, 19, 20 și 22 Mai în *Culegerea proceselor verbale ale adunării Moldovei pe 1860—1861*.

Interesul acestor fapte stă în aceea că opoziția trecea iarăși peste capetele miniștrilor pentru a lovi în persoana domnului. Cauza acestor porniri este de aflat în darea pe față a așa numitului Memorandum, trimis de Alexandru Ioan I agentului său din Constantinopole, spre a-l înfățișa Porței și ambasadurilor puterilor garante. Și în adevăr că acest act era fără îndoială de fel a jigni adânc pe foștii privilegiați.

În el, Domnitorul arată întâi, cum el a știut a reținea puternica mișcare către unire, ce începuse cu alegerea lui, care mișcare voia să meargă mai departe, amenințând să complice războiul Italiei cu o serioasă conflagrație orientală. Această purtare a domnitorului, ținută de el în interesul Europei, expunea guvernul lui la izbucnirea unor nemulțumiri lăuntrice, ceea ce era cu atâta mai rău, cu cât având a aplica principiile civilizatoare ale Convenției și a desrădăcina abuzurile unui trecut deplorabil⁴⁹, avea nevoie de tot prestigiul, pe care numai încrederea în alesul țării putea să i-l dea; apoi alegerea lui, lovind în ambițiile multor altora și recunoașterea ei întâmpinând greutăți la oarecare puteri, chiar după dobândirea investiturii dela Poartă, tot rămăsese în țară minți nemulțămite cu noua stare a lucrurilor. Pe lângă aceste cauze de îngreuiere, se mai adăugia complicata mașină guvernamentală și faptul că Convenția, concentrând reprezentarea națională în mâinile unui mic număr de vechi privilegiați, aceștia se folosiau de nerealizarea unirei, spre a ridica adese ori glasuri, personal interesate, îmbrăcate în mantia interesului obștesc. Dovada a fost proiectul de constituție al comisiei centrale, pe care domnitorul a fost nevoit a-l respinge și apoi a disolva adunările care, cu toate aceste îl aleseseră pe el. Dreptul adunărilor de a pune în acuzare pe miniștri a devenit un izvor de abuzuri, la niște adunări, ale cărora majorități se compuneau din vechii privilegiați, regretând trecutul și conduși cu iscusință de niște năzuitori la tron. Așa a fost atacată dispoziția luată de miniștrii lui, de a întinde legile de impozite la toate clasele societății deocamdată prin ordonanțe, spunând că se calcă Convenția, impunându-se o dare, fără să fie votată de adunări, când prin acele ordonanțe nu se făcea decât a se înlătura privilegiul, de a nu plăti toți locuitorii dările existente, mai ales că complicata mașină guvernamentală trebuia să întârzie foarte mult votarea nouelor legi. Când foștii privilegiați nu puteau face altfel, trăgăneau la nemărginire desbaterile; apoi răsturnau minister peste minister, așa că mersul propășirii era împiedecat, prin repețitele crize de guvernământ. Se poate întreba, întrucât o așa purtare a foștilor privilegiați le este ea folosi-

⁴⁹ În reproducerea memorandumului de ziarele partidului dreptei aceste cuvinte sunt subliniate și urmate de puncte de exclamație.

toare, sau singurul lor scop este mai mult a-și sătura patima lor uricioasă și personală⁵⁰? Apoi cum se poate spera o sinceră aplicare a art. 46 din Convenție, când aceasta depărtează de reprezentăția națională, pe toți acei ce aveau de așteptat ceva dela reformele sociale impuse de ea, și se încredințează desbateră organică a marilor principii civilizatoare, chiar în mâna aceluia pe care îi lipsește dela avantajele excluzive de care s'au bucurat până acum? Analizând apoi legea electorală impusă de Convenție, domnitorul arată neputința aplicării ei, din cauza prea răstrânsului număr de alegători și citează mai ales cazul ridicol al colegiului din Ismail, compus din *un singur alegător* care alegându-se el singur, în colegiul direct ce ei concentra în persoana sa, trimitea astfel el singur un deputat în adunarea generală.

După această analiză a elementelor guvernamentale pe care Convenția le puna la îndemâna domnului, memorandumul arată neputința în care se afla acest din urmă, de a conduce afacerile și cere, ca leac al acestei stări de lucruri, unirea ministeriilor și a camerilor și reforma legii electorale". Dacă în punctul cel dintâi, acel al unirei, urmează memorandumul, foștii privilegiați se arătau a nu găsi un motiv de nemulțămire, ei nu puteau de loc să încuviințeze reforma sistemului electoral, mai ales că domnitorul rostia îndoiala, dacă această reformă ar putea fi îndeplinită de adunările române, de oarece cu greu se putea aștepta ca reprezentanții actuali ai națiunii să împingă abnegația până acolo, încât să se sinucidă ei înșii politicește, și că deci nu ar fi mijloc a se aștepta reforma legii electorale dela deputații eșiți din colegiile de astăzi. Este însă tot atât de greu puterii executive, a lucra cu un sistem electoral protivnic transformării sociale stipulate de Convenția de Paris. În scopul deci de a arăta faptele ce se petrec astăzi în principate, domnitorul însărcinează pe agentul său să aducă la cunoștința puterilor garante cuprinderea memorandumului".

Domnitorul nu prea știea el singur cum să procedă, pentru a împăca două interese tot atât de mari: reforma legii electorale și apărarea autonomiei țării. El era adânc convins că, a aștepta reforma legii electorale de către adunările de foștii privilegiați, era ceva peste putință. A cere însă atare reformă dela puteri, era a lovi în autonomia țării. Dar în deobșteie autonomia era foarte greu de păstrat în această împrejurare; căci chiar dacă s'ar fi modificat sistemul electoral de adunările țării române, totuși el făcând parte din Convenție, modificarea

⁵⁰ Tot așa judecă și principele N. Suțu (*Mémoires*, Vienne, 1899, p. 366):
La lutte des partis dans l'arène des assemblées devait paralyser tout progrès,
rendre stériles des sessions entières et faire perdre un temps précieux pour les
intérêts publics".

trebuia să fie încuviințată de puteri și deci se lovia încă și mai greu în autonomia țărilor, impunându-se un vot, dat de adunările țării, în o daraveră absolută internă, la controlul areopagului european⁵¹.

Domnitorul, cumpenind toate aceste greutateți, revine ceva mai târziu asupra cugetărilor ce-l predominise, când alcătuiuse memorandumul și, într'o circulară către agenții săi din străinătate, el le cere să stăruiască numai pentru unire și să caute a convinge pe puteri că nu e de neapărată trebuință și reforma stipulațiilor electorale. El le spune anume, că „spera că elementul moldovenesc, va contribui a constitui cu deosebitele fracții din adunarea munteană, un partid liberal moderat, în jurul căruia vor veni să se grupeze sprijinatorii bunei rândueli, ai propășirii și ai ocârmuirii mele; că până nu va face principiile această încercare, orice preschimbare a temeliei electorale este de prisos”⁵².

Cu toate că memorandumul nu conține nici o aluzie la lovitura de stat, cu toate aceste, expunerea faptelor, de și tindea în primul loc la obținerea unirei, nu lăsa mai puțin să se întrevadă adâncă nemulțămire a domnitorului cu starea de lucruri din Principate, și putea deci fi interpretată și în înțelesul unei interveniri pentru schimbarea constituției și deci a unei lovituri de stat, pentru care implicit părea a-și cere învoirea⁵³.

Acestui memorandum, Poarta răspunde de ocamdată prin o circulară a marelui vizir, în care ea se arată dispusă a lua în băgare de samă cererile făcute prin el, și în care circulară dreptătorul turc adaoge o nouă lovitură clasei conducătoare din țările române. Se spune anume în ea, că „dacă cu elementele conservatoare din care adunările se aflau alcătuite, nu se poate

⁵¹ Papadopol-Calimah, *Amintiri* (Manuscript în Acad. Română), p. 324.

⁵² Scrisoare nedată în *hârțile Rossetti*. Că aceasta era adevărata interpretare a memorandumului, se vede și din o altă circulară a domnitorului către agenții săi din străinătate, în care el spune: „Mais je n'ai jamais eu la pensée de donner à la révision des stipulations électorales, la même importance qu'à l'Union. Moins encors ai-je pu songer à subordonner l'Union à une réforme de la loi électorale”. (Copie fără dată, însă anterioară lui 11 Decembrie 1861, în *Hârțile Rossetti*).

⁵³ Vezi și *Mémorial diplomatique*, 17 Ianuarie 1861, *Cestiunea Unirei la Constantinopole* de D. B. 1861, p. 1: „Revizuirea legii electorale nu figura ca o cerere în acest memorandum”. Asupra redactării acestui memorandum, iată ce găsim în hârțile lui *Balligot de Beyne*, secretarul domnitorului: „Le projet de mémoire a été préparé dans le mois de Juin 1860, quatre mois avant le voyage de S. A. le Prince à Constantinopole. Depuis ce moments l'attitude des chambres législatives s'est heureusement modifiée. (Se gândește la perioada de lucrări sporadice ale adunărilor, din timpurile ministerilor lui Kogălniceanu și Epureanu. Mai sus, p. 91-92). Du reste, les parties essentielles du passage commun aux deux parlements, à la loi électorale, méritent d'être conservés; les causes subsistent; elles peuvent à l'occasion produire le même effet”. (O notă a lui *Balligot* în *Hârțile Rossetti*).

introduce, cu nici un preț, liniștea și neinteresul, fără de care asemenea instituții nu pot să aducă decât turburarea și lertargia; dacă acest element ce este pretutindene în altă parte privit ca acel al ordinii și al conservăției, pune în Moldo-România piedeci mersului afacerilor și îmbunătățirii stărei sociale a populațiilor, oarece se va întâmpla, când se vor deschide porțile adunărilor la un partid, ale căruia principii politice nu tind la nimic mai puțin, decât a răsturna tot ce este drept și a pune în locu-i revoluția”⁵⁴?

Noua agitare în chestia principelui străin nu era decât un răspuns al dreptei la acest memorandum. Domnitorul însă ce știea, că unirea cu principele străin, nu era cu puțință de dobândit și care, cum am văzut, nu era de loc dispus acumă chiar a-i ceda locul, sprijinit pe partida înaintată care agita în favoarea unei dinastii române, era în largul lui pentru a combate pe protivnicii săi. Iată care ne pare a fi înțelesul adevărat al acestor înșămnațe frământări. Kogălniceanu chiar mergea mai departe în înțelesul ce îl da mișcării foștilor privilegiați. La întrebarea ce și-o punea: oare pentruce susțin cu așa energie reprezentanții dreptei cererea unui principe străin, el răspundea: Vechia partidă spunea: „Țara a cerut în 1857 unirea cu principe străin; nu se îndeplinește această cerere. Altfel de unire însă nu voim. Preferim a ne întoarce la separatism”⁵⁵. Chiar de nu vor fi cugetat așa susținătorii principelui străin, stăruința pentru dobândirea lui, când dreapta știea bine, că această cerere era rău văzută de puterile europene, putea duce la rezultatul temut de Kogălniceanu.

Ori prin câte valmașaguri trecuse însă chestia unirei, realizarea ei se apropia; dar cu cât visul de altă dată tindea a se coborâ în aeeva lucrurilor, se vedea tot mai mult adevărul cugetărei rostită de Kogălniceanu, în cuvântarea sa de apărare, că „dacă principiul se proclamă cu entuziasm, rare ori el se păstrează, când vine oara de a-l pune în lucrare. Atunci glasul interesului material stânge glasul entuziasmului”⁵⁶. Lucrul se adevăra acumă în ce privește Moldova și mai ales capitala ei Iașii. Acest oraș nu cugetase de loc la scăderile eco-

⁵⁴ Memorandul și Circulara publicate pentru întâia oară și cunoscute în țară, prin foaia *Unirea*; pe urmă în *Viitorul* din 6 și 8 Iulie 1861 și apoi în celelalte ziare. Data lui este după *Archives diplomatiques*, Paris, 1866 p. 78, acea de 19 April (1 Mai 1860; circulara lui Ali pașa este din 7 Decembrie 1860. *Ibid.*, p. 188. O combatere a Memorandului, din partea separatistului Panait Balș, comunicată de el, în 5 Mai 1861, ambasadorului englez Bulwer din Constantinople, vezi în V. Kogălniceanu, *Actele dela 2 Mai*, București 1894, p. 41.

⁵⁵ M. Kogălniceanu, *Proiectul de Constituție elaborat de comisiunea centrală din 1859*, Vol. I Iași. 1866 Introducere.

⁵⁶ Ședința din 15 Febr. 1861, Proces Verbal XXI, p. 271.

nomice, pe care trebuia să le aducă realizarea unirei. Acum când începu a se vorbi de apropiata strămutare a capitalei în București, poporul din Iași se trezi pare că din o lungă aiurare și măsură toată înșămăntatea jărtfei, făcută de el pentru patria comună. Mai multe glasuri se rădicară, spre a opri ceea ce acum era peste puțină de reținut, și, lucru curios, tot din partidul dreptei răsuna acele glasuri, pe când stânga, hotărâtă a merge înainte până în capăt, nu se uita la ruinele pe care unirea trebuia să le îngrămădiască, spre a se înfăptui. Așa ziarul dreptei *Viitorul*, spune că, „noi Moldovenii pierdem material prin anexarea noastră către Valahia; pierdem istoria noastră, coroana noastră, capitala noastră. Se zice că se pregătește o suplică către cameră din partea Ieșenilor, prin care se cere, ca curtea de casație să se instaleze la Iași”⁵⁷. La această tânguire, iată cum răspunde ziarul *Tribuna română*, tot din Iași și el, însă reprezentând ideile liberale: „Unde este o istorie moldovenească separată; unde e coroana, unde e capitala? Istoria Moldovei e una cu a Valahiei; coroana e sfaramată bucăți în mâinile străinilor ce au rupt Bucovina și Basarabia dela sinul Moldovei; iar capitala, acest oraș jidănesc, este mai mult decât se pare în mâna străinilor”⁵⁸. Dar că lucrul era așa și că Iașii pierdeau prin unire, o văd chiar comercianții din București care, la banchetul dat lui Panu, când se credea că el venise în București spre a forma ministerul unionist, spun în toastul ridicat pentru a saluta pe ministrul moldovan, că „noi comercianții din București cunoșteam câte sacrificii va costa deplina unire, pe frații noștri comercianți de peste Milcov și pe toți Românii de acolo de toate treptele. Te rugăm d-le Ministru a le spune, că ne vom sili a-i face să găscă o compensare în frăția și amoaarea noastră”⁵⁹, cuvinte fără îndoială de plătonică mângâiere.

Ceva mai târziu, mai mulți unioniști se duc la vechiul reprezentant al separatismului, N. Istrati, și-l roagă să le facă o suplică, prin care să se arăte, că „de și unirea a fost totdeauna dorită de Moldoveni, însă aceasta a fost numai unirea morală, iar nu și acea materială; că ei au cerut numai unificarea legilor și a așăzămintelor, iar nu alipirea teritoriului lor către teritoriul Valahiei”⁶⁰. Câtva timp după aceasta, găsim în *Viitorul* un articol intitulat *Bucureștii capitală*, în care se spune, că: „de vrem unirea cu curățenie numai pentru ea, n'avem să căutăm folos în parte; căci de altfel n'ar mai fi unire ci anexare, lipire a unei părți la alta. Ferească Dumnezeu de una ca aceasta.

⁵⁷ *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.

⁵⁸ *Tribuna română*, 4 Mai 1861.

⁵⁹ Reprodus toastul de *Viitorul*, 9 Mai 1861.

⁶⁰ Scrișoarea din Iași din 12 Mai 1861 publicată în ziarul *Unirea*, 30 Mai 1861.

Mintea Moldovanului cea de pe urmă s'ar putea trezi" ⁶¹ ! Tot pe atunci C. Negruzzi scrie o broșură, în care susține părerea, că „o unire adevărată și nefățarnică va fi numai atunci, când vom avea Galații de capitală a țării" ⁶². Aici nu mai era luptă pentru Iași ci numai pornire contra Bucureștilor. În loc de căderea unui oraș, se cerea căderea a două.

Această nouă îndreptare a spiritelor dă naștere chiar unui simțământ de neprietenie, în unele straturi ale poporului moldovan, contra Munteniei. Anume, ministrul Epureanu, fiind dat în judecată în Țara Românească, adunarea de aici cere ca autoritățile moldovene să pună sechestrul pe averea lui, pentru că neîngrijise de a lua garanții ipotecare dela întreprinzătorii ocnelor muntene. Autoritățile din Iași se opun la această cerere, pe motivul că ministrul de finanțe muntean trebuia să depună o garanție, pentru obținerea sechestrului. Mai caracteristic este încă alegerea lui Epureanu ca deputat, de către colegiul marilor proprietari din Bârlad, cu toate că el era pus sub judecată în Muntenia ⁶³.

Ministerul Golescu, de și adunarea se închisese, totuși întru cât căpătase un vot de blam și nu putea sta la cârmă cu acea desaprobare, se retrage, și domnitorul iarăși recurge la partidul dreptei, pentru a-și întocmi un minister care se alcătuește, în ziua de 19 Iulie 1861, din principele Dim. Ghica ca președinte, I. Cantacuzino, A. Plaghino, Sc. Falcoianu, A. Arsachi și Gr. Valeanu ⁶⁴.

În Moldova ministerul Panu nu se retrage din cauza neizbutirei de a realiza unirea, cum spusese când intrase la putere, ci din alte împrejurări. Anume un Arnăuț, Popa Constantin, maior în armata rusă, venise în Iași pentru o pricină a lui și ceruse dela ministrul justiției, Rolla, să-i aducă niște acte dela un tribunal de județ. Având Rusul o purtare puțin cuviincioasă, în audiența ce o ceruse la ministru, acesta îl dădu afară. Popa Constantin provocă pe Rolla la duel; iar Consiliul miniștrilor dispuse darea lui afară din țară. Când fu să se execute hotărârea, Popa Constantin se opuse cu putere, împușcă un ofițer și un soldat, și numai, după o luptă înverșunată, fu rănit și prins. Domnul care era în București, simți îndată greaua poziție în care-l pusese afacerea lui Popa Costea. Pe de o parte se temea de a nu-și îndușmăni pe Rusia, tocmai în momentul când avea mai mare nevoie de sprijinul ei, în chestia unirii; pe de alta, avea de apărat onoarea țării. El

⁶¹ Viitorul, 19 Iunie 1861.

⁶² Despre Capitalia României, de K. N.... zzi. Iași, 1861, p. 3.

⁶³ Unirea, 27 Noembrie 1861.

⁶⁴ Monit. of. al Țării Rom., 21 Iulie 1861.

scapă din încurcătură, ordonând președintelui divanului, ca în 24 de oare Popa Costea să fie judecat și condamnat la moarte ceea ce se și face; iar după aceea domnul îl grăciază. Când primi vizita consulului, totul era sfârșit. Ministrul Panu însă își dădu dimisia ⁶⁵.

Ministrul nou se constituie în Moldova, în ziua de 5 Oct. 1861, luat fiind tot din rândurile dreptei, și anume din principele Moruzi ca președinte cu I. N. Cantacuzino, principele A. A. Cantacuzino, L. Ghica, C. N. Suțu și principele I. Ghica ⁶⁶.

Aceste două ministere, D. Ghica în Muntenia și Moruzi în Moldova, conduc trebile până la realizarea unirei desăvârșite, în 11 Decembrie 1861.

Unirea. — Înainte de a păși la expunerea acestui fapt, trebuie să ne întoarcem puțin îndărăpt, pentru a vedea, cum îndeplinirea lui s'a desfășurat în ascuns, între diplomații puterilor Europei, dela hotărârea cărora atârna, la urma urmelor, soarta țărilor române.

Am văzut mai sus, cum Napoleon sfătuisse pe Alecsandri, ca Românii să nu cerce a da o nouă lovitură Convenției de Paris. Prin urmare cererea unirei desăvârșite, adică cea a adunărilor, a ministerelor și strămutarea capitalei la București, nu era bine văzută de puteri, cu toate argumentele foarte reale ale neputinței conducerii trebilor, cu sistemul de organizare al Convenției de Paris.

Trebuia deci lucrat cu mare dibăcie, pentru a se putea dobândi învoirea la un act, în contra căruia se opuneau, din nevoi politice, chiar puterile care favorizau desvoltarea popoului român.

Toată greutatea acțiunii trebuia concentrată în Constantinopole, de oarece tot Poarta era puterea care trebuia să rostiască cuvântul hotărâtor, mai ales față cu principiul integrității împărăției otomane, proclamat de tratatul de Paris și sprijinit de puteri, ca o nevoie neînlăturată a politicii europene. Asupra lui Constantin Negri, reprezentantul Principatelor în capitala Turciei, cădea deci sarcina cea grea, de a sluji de organ domnitorului, pentru realizarea acestui punct din programul ce-și propusese. Prin urmare, vedem confirmată părerea rostită de noi mai sus, că numai prin Constantinopole se putea ajunge la unire, și că atunci când domnitorul spusese, că nu se cuvinea să caute realizarea dorinței Românilor aiurea decât în țară, și că Sultanului îi făcuse numai o vizită de curtoazie,

⁶⁵ *Tribuna română*, 17, 24 și 28 Sept. 1861.

⁶⁶ *Monit. of. al Mold.*, 5 Oct. 1861.

el rostise numai o frază sunătoare care căuta să acopere neizbânda primei sale încercări ⁶⁷.

Chestiunea unirei se pune într'un chip mai rostit dela trimiterea memorandumului. Se adauge la 6 Ianuarie 1861 o notă către Negri, cu însărcinarea de a o comunica Porței. In ea domnul se plânge, că „de și pusese la mijloc răspunderea sa personală, prin acte ce nu erau totdeauna simpatice țarei, dar prin care el căuta a-și atrage buna voință a puterilor, cu toate aceste tot este mereu bănuît” ⁶⁸, dând a înțalege astfel că de acum înainte, el va lua sfat mai mult dela interesele țarei, decât dela cele europene. Negri comenta această notă în sensul, că țara cere unirea și că ocârmuirea ei devine cu neputință, dacă nu i se încuviințază această dorință. Poarta răspunde lui Negri care comunică răspunsul domnitorului, că ea „ar fi dispusă a recunoaște această cerere, în măsura putincioasă”, ceea ce Negri înțalegea că ar tinde la o mărginire a unirei numai pe timpul cât va trăi Alexandru Ioan I, precum recunoscuse și îndoita lui domnie. Lavalette, ambasadorul Franței, întărește lui Negri adevărul presupunerii lui, spunându-i, că „ar fi de altfel greutateți nerăsturnabile, și că mai bine ar fi a avea o unire sub aceste condiții, decât de loc; că el crede chiar, că această răstrângere ar avea puțină însămnătate, pentru că odată unirea dobândită, nu cred că ea ar mai putea înceta de a exista, cu toate restrângerile Porței; și apoi, adaugă marchizul, trebuie să se dee Porței măcar această mângâiere, despre acăreia zădărnice Turcii sunt mai bine convinși decât noi” ⁶⁹. Greutatea neînvinșă, de care vorbea reprezentantul Franței, era teama Porței că, dacă se înfrângea Convenția de Paris în acest punct, să nu se întindă apoi răsturnarea la întreg tratatul din 1856, pe care se întemeia existența Turciei, și această teamă era cu atâta mai firească, cu cât ea vedea pe Franța apropiindu-se de Rusia. Apoi se mai temea Turcia, ca unirea să nu atragă după dânsa pe principele străin. Această din urmă teamă era inspirată Turcilor, de însuș organele politicei rusești, de oarece *Le Journal de St. Pétersbourg*, din 11/23 Iunie 1861, scriea, că „este inviderat, că pentru Moldo-Valachia, unirea de fapt nu este decât o treaptă în scara propășitoare care-și are punctul

⁶⁷ O circulară a lui *Thouvenel* din 19 Mai (1 Aprilie 1861, *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 190) spune că: „lorsque le prince Couza, avait été à Constantinople, au mois d'Octobre passé, il avait attiré l'attention de la Porte sur les obstacles qui surgissaient pour lui, de la nécessité dans laquelle il se trouvait, de traiter avec deux chambres et deux ministères. La Porte ne lui fit pas immédiatement connaître ses intentions. Comp. mai sus, p. 83-84.

⁶⁸ Nota domnitorului din 6 Ianuarie 1861 în *Archives diplomatiques* Paris, 1866, p. 170—174.

⁶⁹ *Negri c. domnitor*, 2 Februarie și 2 Aprilie 1861. *Corespondența* p. 75 și 103.

de purcedere în îndoita alegere a principelui Cuza și a căreia termin mai îndepărtat este chemarea unui principe străin ⁷⁰.

Adaoge însă reprezentantul domnitorului român, pe lângă această veste cam deprimătoare, și o rază de speranță: anume Turcia ceruse un împrumut, și Franța putea să-i impună unirea, ca preț al realizării lui ⁷¹. Poarta însă mai era jignită și de tonul prea mândru al comunicărilor domnitorului, ton cu care nu era de loc deprinsă ⁷². Se mai ivise apoi tocmai atunci și chestia corăbiilor cu arme sarde care căutase a fi debarcate la Galați, pe când două cete de Unguri trecuse Carpații; înviderat o mișcare contra Austriei, în care mișcare puterile, și mai ales Turcia, amestecau pe România. Trebui mult să lupte Negri și domnitorul, spre a înlătura acest prepus neîndreptățit de pe capul țării ⁷³. Negri, la observarea ambadorului austriac, că guvernul lui Cuza ar tolera comitete revoluționare în Galați și a se debarca arme pe teritoriul Principatelor, se folosește cu mare dibăcie, pentru a pune în cauză jurisdicția consulară, spunând, că ce poate face guvernul care se lovește pretutindene de protecția de care se bucurau supușii străini, de care el nu s'ar putea atinge ⁷⁴. Austria se arată atunci destul de binevoitoare, propunând să se numească o comisie care să studieze modul cum ar putea fi înlăturate greutățile, neascunzând însă teama că, dacă s'ar încuviința această ușurare Principatelor, ar trebui a se face acelaș lucru și Turciei, ceea ce nu convenia puterilor, din cauza înapoierii stărei în care se afla împărăția otomană ⁷⁵. Până și chestia evreiască pusese piedică unui sprijin mai înfocat din partea puterilor partizane unirei. Ambadorul Franței observă lui Negri, că „măsurile contra Evreilor din țară trezesc protestările presei europene care acuză pe Români de intoleranță” ⁷⁶. Și cu toate aceste, chiar atunci, în Moldova, se luase măsura de a se învoi Evreilor ținerea de școli confessionale, pe temeiul tocmai al principiului toleranței proclamat de Convenția de Paris ⁷⁷.

Poarta propune, ca mijloc de a tăia toate greutățile, o măsură care tocmai trebuia să le sporiască mai mult, afirmând

⁷⁰ *Le journal de St.-Petersbourg*, 11 (23) Iunie 1861. *Comp. Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie*, St.-Petersbourg, 1862, p. 162.

⁷¹ Negri c. domnitor, 2 Februarie și 2 Martie 1861. *Correspondența*, p. 83 și 87.

⁷² Negri c. domnitor, 2 Februarie, citat.

⁷³ Negri c. domnitor, 2 Februarie citat. *Coresp.* p. 80: „Chestia unirei a fost foarte mult împiedicată de aceea a armelor”. Vezi și o scrisoare a domnitorului c. Negri, din 6 Ian. 1861, publicată în *Constituționalul*, din 13 Februarie 1861. și mai sus, p. 85.

⁷⁴ Negri c. domnitor, 18 Octombrie 1860. *Correspondența*, p. 70.

⁷⁵ Negri c. domnitor, 18 Martie și 14 Mai 1861. *Coresp.*, p. 19 și 34.

⁷⁶ Negri c. domnitor, 2 Oct. 1861. *Ibidem*, p. 128.

⁷⁷ *Monit. of. al Mold.*, 22 Noembrie 1861.

încă mai puternic autoritatea ei asupra Principatelor : anume trimiterea unui comisar turc care să se încredințeze, dacă într-adevăr poporul vroia unirea desăvârșită. Poarta căuta să motiveze acest demers, tot în felul acela pseudo-liberal, pe care-l întrebuițase și Austria, când ceru la 1857 convocarea divanurilor ad-hoc, pentru a afla dorințele populațiilor române, spunând că nu ar fi demn pentru puteri a reforma opera lor, fără cererea poporului. Negri întâmpină, că lucrul nu s'ar putea face decât cu consimțământul puterilor ; căci în Convenție nu ar exista nici un articol care să încuviințeze o asemenea măsură ⁷⁸. Dar Negri merge mai departe în ținuta lui energică și hotărâtă : anume răspândește pretutindeni vorba, însă pentru a nu lega țara, numai ca părere personală a lui, că principele n'ar putea face altfel decât a proclama unirea, în cazul când ea nu ar fi încuviințată ; căci nu ar fi alt mijloc de a ocârmui și de a mântui liniștea. Această declarație o repetă mai ales față cu ambasadorul Angliei, Bulwer, spunându-i că Poarta ar face bine să se decidă în privirea unirei ; căci dacă nu, principele s'ar vedea nevoit, față cu încordarea spiritelor, a trece peste consimțământul ei. Marchizul de Lavalette, combătea pe de altă parte trimiterea unui comisar care nu ar face decât a aduna în jurul lui pe toți nemulțămiiții din țară și a îngreua încă și mai mult poziția domnitorului. Dar marchizul mai atrăgea luarea aminte a Porței, asupra împrejurării, că comisarul otoman ar putea să-și atragă demonstrații neplăcute din partea populației. Negri adăogând lui Lavalette, că întârzierea învoirei unirei ar putea arunca Principatele în o cale plină de întâmplări și de neplăceri pentru Turcia — cu alte cuvinte amenința cu revoluția, — ministrul Franței ia pe Negri cu el la Ali-pașa, pentru ca să-i repete aceste cuvinte ⁷⁹.

În urma tuturor acestor demersuri, Negri scrie domnitorului, că „are temei de a crede, că zdravenile sale declarații, în ceea ce privește unirea, au produs un efect priincios. Am deprins pe toată lumea de aici cu ideea, că dacă sublima Poartă nu ar lua în curând o hotărâre categorică, în privirea unirei, înălțimea voastră, împins de nevoie, ați proclama-o dela sine, nu mai târziu decât la deschiderea adunării. Adaoge că e sătul de trăgănările Porței și că dacă se va pune înaintea tot vecinicul ei principiu de a câștiga timp, trebuie pripite lucrurile, pentru ca să vină la o deslegare. Ideea trimiterii unui comisar e cu totul părăsită”. În cazul când unirea nu ar fi primită, Negri cerea să fie rechemat ⁸⁰.

⁷⁸ Negri c. domnitor, 8, 12 și 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 87, 92 și 96.

⁷⁹ Negri c. domnitor, 12 și 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 91 și 96.

⁸⁰ Negri c. Cuza, 24 Martie 1861. *Ibid.*, p. 98—100. Era vorba de adunarea convocată după dizolvare, care adunare era să se deschidă la 10 Aprilie 1861. Zvonul despre energia desfășurată de Negri, pătrunde și în ziarele timului. Vezi bunăoară *Tribuna română*, 30 Aprilie 1861.

Toate aceste împrejurări fac pe guvern să creadă că unirea era să fie încuviințată. De aceea și Panu, în Moldova, intră în minister cu toată convingerea, că va putea aduce unirea la îndeplinire; iar în Muntenia, ministerul Epureanu votează alături cu unanimitatea camerei, primirea propunerii adunării moldovene, de a se întruni ambele corpuri legiuitoare, pentru deslegarea chestiei rurale.

Așteptarea însă era zadarnică: Turcii se prefăcuse a primi cererile din memorandum, pentru a nu displăcea puterilor priincioase Românilor; dar aplicau acuma sistemul trăgănarilor, așteptând să iasă ceva din el, Negri văzând că lucrul nu înaintează de loc, reîndoieste silințele. Comunicându-i-se știrea despre votul privitor la întrunirea ambelor adunări în chestia rurală, el explică ambasadorilor importanța acestei legi și mai ales nevoia de a fi hotărâtă în acelaș sens în ambele țări; astfel s'ar putea întâmpla desordini periculoase, dacă într'o țară ar fi hotărâtă într'un chip mai priincios decât în cealaltă; că mai la urmă el ar fi mulțămît dacă Poarta ar stărui în politica ei de trăgănare, căci ar da prilej domnitorului de a proclama unirea dela sine. Ambasadorii Franței, Angliei și Austriei conjură pe Negri, să nu facă ceva pripit și să mai aștepte, ca toate lucrurile să fie în regulă; iar Ali pașa roagă pe Negri, să conjure pe domnitor să mai aștepte puțin. Negri văzând această stăruință a ambasadorilor, sfătuește pe domn, să le facă pe plac⁸¹.

În curând însă se naște o nouă cauză de amânare, mai întâi din desbaterea locului, unde avea să se țină conferința: Parisul sau Constantinopole; apoi după ce aceasta este limpezită, se ivește o a doua, mai gravă: anume, la conferință trebuia să iee parte și Sardinia, putere semnatară a tratatului de Paris; dar ea se prefăcuse în regatul Italiei; însă Prusia, Rusia și Austria încă nu recunoscuse noul regat. Negri, văzând, că acuma amânarea nu mai provinea dela Turci, ci dela puterile europene însăși, și având cel mai mare interes ca Italia, atât de prietenă tendinței Românilor, să figureze în conferință, este de părere „de a fi cu mare prudență, până la descurcarea afacerilor italiene”⁸². Tocmai atuncea însă zvonindu-se în țară despre apropiata întrunire a conferinței, se începe agitația pentru principele străin de care s'a vorbit mai sus, lucru cu desăvârșire neprimit de nici o putere, nici chiar de Franța, după cum se vede aceasta din o depeșă a lui Alecsandri, agentul Principatelor din Paris, către Negri, în care îi spune, că „ideea unui

⁸¹ Negri c. Cuza, 2 Aprilie 1861. *Ibid.*, p. 101—103. Cf. 18 Iunie 1861 p. 122. Ali pașa roagă pe Negri, „de prier, de supplier le prince, de maintenir l'ordre et de patienter encore un petit peu”.

⁸² Negri c. Cuza, 3 Iunie și 8 Iulie 1861. *Ibid.*, p. 116 și 126. Comp. *Viitorul*, 1—5 Iulie 1861.

principe străin este cu neputință", și tot așa declară Lavalette lui Negri în Constantinopol, că „Franța este pentru unire, însă contra principelui străin”⁸³. În asemenea împrejurări înțelegem contra-manifestările pentru principele baștinaș, chiar în cazul când ele ar fi fost inspirate de guvern.

Între aceste, venind luna lui Iulie, cu căldurile ei cele mari, toți ambasadorii pleacă în concediu pe întrecutele, și era invederat, că chestia unirei trebuia să sufere o nouă întârziere, până pe la sfârșitul lui Septemvrie.

Atunci se întrunește conferința pregătitoare a ambasadorilor din Constantinopol, și Poarta care trebuia acuma să se rostiască, primește unirea, însă cu condiții. Mai întâi, ea cerea, ca hotarele Principatelor să nu poată fi strămutate și să nu se sporiască armata⁸⁴. Tot atunci și ambasadorul austriac primește instrucțiuni, ca să ceară ca unirea să fie desființată la moartea lui Cuza, pe când cel de Franța este din potrivă înștiințat, că se rupe conferința, în cazul când asemenea cerere ar fi primită”⁸⁵. Poarta mai cerea încă o ascuțire a stipulațiilor privitoare la ocuparea armată a țărilor române, în caz de turburări. Conferința răspingând această cerere, pe motivul că chestia fusese regulată de Convenție, reprezentantul Turciei cere, ca să refere lucrul la sfatul cel mare al imperiului, iarăși un mijloc de trăgănare. Negri, desperat de această prelungire, arată lui Ali pașa, că boierii renunțase la privilegiile lor; numai în vederea unirei și că, văzând ei că nu se realizează, crează greutatea domnitorului, și tot așa fac și liberalii: că este cu neputință de mântinut ordinea, mai ales acuma când conferința a pus unirea în perspectivă⁸⁶.

În sfârșit Poarta se hotărăște a alcătui firmanul pentru unire care mântinea următoarele 5 condiții: 1) unire numai pe timpul vieții lui Cuza; 2) suspendarea comisiei centrale pe acest timp; 3) hotarele principatelor să rămână neatinse; 4) să se înființeze două consilii provinciale, unul pentru Moldova și altul pentru Muntenia; 5) unirea să înceteze la moartea

⁸³ Negri c. Cuza, 18 Iunie și 2 Iulie 1861, *Ibid.*, p. 120—122.

⁸⁴ Negri c. Cuza, 25 Sept. 1861. *Ibid.*, p. 126.

⁸⁵ Negri c. Cuza, 2 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 127.

⁸⁶ Negri c. Cuza, 18 și 23 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 66 și 131. A. P. apado Calimah în *Amintirile lui* (Manuscript la bibl. Academiei Române) p. 327, spune că Negri ar fi adresat un ultimatum lui Ali pașa în cuprinderea următoare: „Le prince Couza m'a chargé de déclarer respectueusement à V. A. que s'il n'obtient point aujourd'hui même, vu la force majeure de la chose, et par télégraphie, l'acquiescement de la Sublime Porte à l'Union, demain à Midi, il la proclamera à Bucarest”. În *Scrierile sale diverse* (Manuscript la bibl. Acad.) p. 40, adaoge chiar că a doua zi, întrebându-l Ali pașa, cum stau lucrurile, Negri ar fi scos ciasornicul și ar fi spus: „à l'heure qu'il est, l'Union a du être déjà proclamée”. Corespondența lui Negri nu confirmă această versiune.

lui Cuza, prevăzându-se dispoziții foarte amănunțite, asupra modului de procedare pentru a o desface⁸⁷.

Numai guvernatorul pentru Moldova fusese înlăturat; toate celelalte punte fusese menținute, în această unire condițională. În zadar protestase domnitorul contra acestei răstrângerii a unirei numai pe timpul vieții lui. În o depeșă rămasă necunoscută și destăinuită numai de ziarul din Paris *Le Constitutionnel*, domnitorul spunea Porței: „Mărginind anumită durata unirei la cea a gospodaratului meu, înfățișând această unire ca o necesitate supărătoare, decurgând din în-doita mea alegere și ca o concesiune esențial excepțională și trecătoare, pregătind chiar, în momentul ce ea ne este încuviințată, tot ce trebuie spre a o desființa la sfârșitul domniei, al căreia termin ar putea fi grăbit de o mână criminală, se osândește guvernul meu și țara întreagă la tristul rol de a trăi de azi pe mâne, fără a putea întreprinde ceva definitiv și stătător, și se răpește autoritatea ce izvorăște din credința în durata lui și, fără de care, nici o ocârmuire n'a putut vreodată să-și îndeplinească menirea, și cu atât mai puțin reorganiza o societate, demoralizată prin lungi nenorociri politice”⁸⁸.

Dela reînceperea lucrărilor ambasadurilor, Septemvrie 1861, domnitorul se putea aștepta la o deslegare favorabilă a chestiunii unirei. De aceea el și ia oarecare măsuri, în vederea acestei îndepliniri. Ministerul muntean ia dispoziții ca, prin înțelegere cu președintele consiliului din Moldova, în prevederea unirei definitive a Principatelor și spre înlăturarea oarecărui piedeci la punerea ei în lucrare, să se numească o comisie mixtă, compusă din 8 membri Moldoveni și 8 Munteni, care să procedă, fără întârziere, la unificarea legiuirilor și reglementelor administrative⁸⁹. Domnitorul, în răspunsul său la felicitările aduse de generalul Golescu, președintele comisiei centrale, în ziua de 16 Oct. 1861, spune: „Dela suirea mea pe tronul României, unirea a fost statornicul obiect al preocupărilor mele. Cunoașteți că Inalta Curte suzerană și puterile garante, ale căror generoase simpatii sunt dovedite, se ocupă în momentul de față cu realizarea acestei a noastre dorinți care singură poate consolida viitorul Principatelor”⁹⁰. Era chiar peste putință de a mai ocârmui fără unire. Poporul o cerea, camerele de asemenea; apoi chestia rurală nu se putea hotărî deosebit și agitația în jurul ei devenia periculoasă. Nici un minister nu ar mai fi putut ține piept curentului, și de această situație

⁸⁷ Firmanul reproduș în *Mon. of. al Țării Rom.*, 3 Fevr. 1862. și în *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 200.

⁸⁸ *Le Constitutionnel*, 27/15 Noembrie 1864.

⁸⁹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 9 Sept. 1861.

⁹⁰ *Môn. of. al Mold.*, 16 Oct. 1861.

a trebuit să se convingă la sfârșit și puterile chiar Poarta când a consimțit în sfârșit la realizarea acestei dorinți ⁹¹.

În 25 Noembrie, Teodor Calimaki, secretarul lui C. Negri, sosește la Galați cu firmanul pentru unire. Să se observe că nu Negri singur aducea firmanul, ci secretarul lui, ceea ce face pe *Țăranul român* să spună, că „conduita d-lui Negri are în-sămănătatea ei, pentrucă ne atinge pe toți într'un chip foarte plăcut” ⁹².

În 3 Decembrie domnitorul, în mesajul de deschidere al adunării, spune, că „după 3 ani de silinți neîntrerupte, suntem de astădată bine întemeiați a crede, că unirea este în fine dobândită pentru noi”, și de aceea el declară, că a aderat la votul ambelor adunări, de a desbata în comun proiectul de lege rurală ⁹³.

După cetirea mesajului în adunarea moldovenească, domnitorul adaoge, că „unirea e încheiată. Inalta Poartă și puterile garante au aderat la unirea Principatelor. Ne vom duce deci în curând la București; iar cauza pentru care nu ne ducem astăzi, este că sunt de regulat mai multe chestiuni locale” ⁹⁴.

Spre a liniști spiritele în privința firmanului care încuviința cum am văzut o unire condițională de mai multe restrîngerii, domnitorul adaogă: „unirea va fi așa după cum o dorim noi”, urmând în aceasta principiul expus de Negri, în nota sa din 16 Noembrie 1861 către ambasadori, anume că „nu ne vom supune la nimic ce ne ar fi impus, și aceasta chiar în puterea art. 22 și 23 Tratatului de Paris și a art. 2 din Convenție” ⁹⁵. Este învederat, că domnitorul proclama unirea într'un chip mai larg, decât o încuviința firmanul primit de puteri, și că deci el făcea un pas îndestul de îndrăzneț, trecând iarăși alături cu voința Europei ⁹⁶.

În 11 Decembrie Alexandru Ioan I dă o proclamație, arătând în chip oficial îndeplinirea unirei: „Unirea este îndeplinită, zice el: naționalitatea română este întemeiată. Acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s'a recunoscut de Inalta Poartă și de puterile garante și s'a înscris în datinele națiunilor. Dumnezeuul părinților noștri a fost cu țara, a fost cu noi. El a întărit silințele noastre, prin înțelepciunea poporului

⁹¹ *Voix de la Roumanie*, 24 Oct. 1861.

⁹² *Unirea*, 1 Dec. 1861. *Țăranul român*, 3 Dec. 1861.

⁹³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 4 Dec. 1861.

⁹⁴ *Mon. of. al Mold.*, 4 Dec. 1861.

⁹⁵ Reprodusă de *Țăranul român*, 17 Decembrie 1861.

⁹⁶ Deaceea Văsescu în dezbaterile posteroare a răspunsului la mesaj din 1863 (șed. din 7 Februarie 1864 *Mon. of., supl.*) spune: „dv. știți în ce condiții, în ce stare ni s'a dat unirea de către străini și vă aduceți aminte, în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I dela această tribună”. Vezi mai jos pag. 161.

și a condus națiunea către un fanic viitor. *In zilele de 5 și 24 Ianuarie ați depus toată a voastră încredere în alesul națiunii, ați întruni speranțele voastre într'un singur domn; alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie*"⁹⁷.

Adunarea din București izbucnește în o zgomotoasă bucurie la cetirea acestei proclamații. Adresa de răspuns la ea sfârșește cu cuvintele: „Depunem la picioarele tronului omagiile noastre de recunoștință și de devotament, și vă urăm să vă înzilească Dumnezeu, pe acest tron care nu va mai putea fi zdrobit, decât cu viața a cinci milioane Români”⁹⁸; și însuși Barbu Catargiu nu poate face altfel decât a rosti cuvintele: „Să trăiască domnitorul nostru *care singur, prin a sa stăruință*, ne a dat această zi atât de strălucită”⁹⁹.

În adunarea moldovenească bucuria era îmbinată cu oarecare neliniște. Când Panu rosti cuvintele: „ziua de astăzi este *cea de pe urmă* în care deputații moldoveni se adună și lucrează în adunarea Moldovei”¹⁰⁰, el zicea rămas bun la vechea viață politică a țării care se jărtfise pentru binele întregului neam. De aceea și răspunsul adunării moldovene la proclamația unirei nu se poate împiedeca a turbura notele de veselie, cu una de îngrijire, solicitând dela domn „luarea aminte asupra necesităților de a regula provizoriu, până la întrunirea camerilor, neapăratele interese locale ale Moldovei”¹⁰¹.

Adunările sunt prorogate în ambele țări și li se dă întâlnire la București, pentru ziua de 24 Ianuarie 1862, aniversarea primului pas prin care unirea, acum săvârșită, se avântase pe orizontul vieții românești¹⁰².

⁹⁷ *Mon. of. al Țării Rom.*, 11 Dec. 1861. *Mon of. al Mold.*, 12 Dec. 1861. Proclamația este publicată și în *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 209.

⁹⁸ *Mon. of. al Țării Rom.*, 15 Dec. 1861.

⁹⁹ *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.

¹⁰⁰ *Procesul-verbal* al ședinței din 12 Dec. 1861.

¹⁰¹ *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.

¹⁰² *Mon. of. al Țării Rom.*, 15 Dec. 1861.

CAPUL II
ALEXANDRU IOAN I
DOMNUL CONSTITUȚIONAL AL ROMÂNIEI
1862—1864

I

DELA UNIRE PÂNĂ LA SESIUNEA ORDINARĂ
DIN 1862

(11 Dec. 1861—3 Dec. 1862)

Moldova și căderea Iașului. — Unirea efectivă a țărilor române având a trece în domeniul faptelor, ar fi trebuit pe cât se putea cruțată Moldova și capitala ei, în aceste momente de grea cumănă pentru ele. În loc de aceasta, prin o nechibzuință a ministrului cultelor din Moldova, principele Alexandru Cantacuzino, mințile sunt turburate în Iași într'un chip înșămător.

Anume ministrul luase măsura, de a se încredința direcția școlii centrale de fete, până acuma ocupată de profesorul Verdeanu, unei profesoare de franceză, d-na Gros, care era și străină. Consiliul școlar protestează la domn contra acestei lovituri date inamovibilității corpului didactic (4 Ianuarie 1861). Ministrul destitue pe trei profesori din acel consiliu: Columb, Petrescu și Mărzescu. Elevii interni din Academia Mihăileană se răscoală și refuză a intra în clase. Ministrul vine el însuși la Academie, insultă pe elevi cu cuvântul de mojici, imputându-le, că ar vra să desființeze școlile. Vasile Gheorghian¹, elev din clasa a V-a, urcându-se pe o masă, și adresându-se către ministru, îi spune: „Domnule Ministru, noi nu putem să stricăm școlile; dar ce putem face, noi aceștia mojici care stăm pe aceste bănci, este de a ruga pe Dumnezeu să trimită blăstăm asupra acelor care au de gând să strice școlile”. Și elevele din școala centrală protestează contra impunerii unei directoare străine, și una din ele, Cornelia Boerescu, răspunde la muștrările noii directoare: „Sunt fiică de Român

¹ Avocat și bărbat politic din Iași, reposat de curând, 1901. Cuvintele le-am reprodus după spusele lui Gheorghian însuși. În *Tribuna*, 17 Martie 1862, sunt redată cam altfel, dar cu același înțeles.

și noi am supt lapte de Român dela mamele noastre". Cetățenii din București trimit fetei un orologiu, cu inscripția cuvintelor ei². La Academie, prefectul vrea să aresteze pe Gheorghian. Elevii se opun. Pentru a-i liniști, sunt împroșcați cu tulumbele; școalele răsvrătite sunt închise pentru câțva timp, tocmai în ajunul plecării adunării la București³.

În asemenea turburare a spiritelor, se începe seria de dispoziții, menită a înlocui cele două capitale de până acuma, prin una singură.

Cea întâi măsură, pentru unificarea administrației ambelor țări, fu instalarea unui minister provizor pentru Moldova, după dimisia ambelor ministere din Iași și din București, până la înființarea unui minister comun. Ministerul provizor fu alcătuit, sub președinția lui Iancu Cantacuzino, din Al. Cantacuzino și Leon Ghica, fostul președinte de consiliu — Al. C. Moruzi și ministrul lucrărilor publice D. A. Sturza având a merge la București, în vederea întocmirii ministeriului unic⁴.

După constituirea ministerului comun pentru Principatele-Unite, sub președinția lui Barbu Catargiu, acel provizor din Iași este desființat, și se păstrează numai directorii de departamente, deosebiți pentru Moldova, spre a nu se aduce de odată perturbări în afaceri⁵.

Directorii de departamente din Moldova purtau titlul de *director ministerului (din lăuntru, de justiție &) pentru departamentul Moldovei*⁶. Președintele consiliului, Barbu Catargiu explică, în ședința din 14 Februarie, pentru ce a fost nevoit să urmeze astfel, „neputând, spune el, strămuta așa de repede toate cancelariile Moldovei la București, spre a nu aduce o prea mare desordine în lucrări și a nu face să strige Moldova, că unirea a fost pentru ea o prăpastie”⁷. În curând însă se începă această strămutare a cancelariilor. Mai întâi, se face acea a arhivelor care sunt concentrate în București, rămânând în Iași numai o sucursală a acestor depozite, sub ordinele capului arhivelor statului din București⁸. Le desființează apoi casa ministeriului cultelor din Iași și se centralizează veniturile mănăstirilor la visteria din București⁹. În 17 Aprilie încetează

² *Tribuna* citată.

³ *Tribuna română*, 11, 24 și 28 Ianuarie și 12 Februarie 1862. *Comp. Mon. of. al Mold.*, 15 Ianuarie 1862.

⁴ Decret din 4 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Mold.*, 16 Ianuarie 1862.

⁵ Jurnal din 26 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Principatelor-Unite* 31 Ianuarie 1862. *Monit. ofic. al Mold.*, 7 Februarie 1862. *Tribuna română*, 12 Februarie 1862.

⁶ Jurnal din 1 Februarie. *Monit. of. al Mold.*, 1 Februarie 1862.

⁷ *Monit. of.*, 20 Februarie 1862, supplement.

⁸ *Mon. of.*, 26 Martie 1862. Cel întâi cap al arhivelor centrale e Grigore Bengescu.

⁹ Decret din 22 Martie 1862. *Mon. of. partea Mold.*, 29 Martie 1862.

directoratul afacerilor străine al Moldovei, și lucrările ce trebuiau să rămână în Iași, precum eliberarea pașpoartelor, trec la prefectura Poliției¹⁰. Prin legea din 15 Iunie, se desființează curtea de întăritură din Iași, înlocuind-o cu Tribunalul Iași Secția a III-a¹¹. La 31 Iulie se mai desființează directoratul ministerului de interne¹². De asemenea se centralizează administrația poștelor, suprimându-se cea din Iași¹³. Tot atunci se suprimă școala militară din Iași, contopindu-se cu cea din București. Cu toate acestea, Kogălniceanu ceruse, când cu desbaterea privitoare la scandalul școalelor din Iași, ca să se înființeze aici cât mai multe școli. „Aici, zicea el, populația este mai mult străină și orașul se află la $\frac{1}{2}$ de oară departe de Prut și este deci o datorie națională a susținea școlile în Iași. Nu voim centralizarea și în învățământul public”¹⁴. În 3 August se desființează ultimul directorat ce mai rămăsese în Iași, acel al ministerului justiției¹⁵. La 4 August, se centralizează oficiul statistic în București¹⁶, și la 18 Septembrie se desființează direcția sanitară din Iași și se institue consiliul sanitar superior din București¹⁷.

Paralel cu această treptată desființare a centrelor de servicii din Moldova, merge și ștergerea deosebirii formale, în care se manifesta până atunci separata ei existență. Monitorul Oficial al Moldovei poartă acest titlu până la 9 Februarie 1862; de acolo înainte se schimbă în *Monitorul oficial partea Moldovei*; apoi se preface în o simplă *Foaie de publicațiuni oficiale*. Până la 31 Iulie, această foaie oficială publică dispozițiile directoratelor moldovenesti, încetând la acea dată, cu ultimul directorat, și asemenea publicații.

Vechiul titlu de capitală, mai este dat Iașului în câteva acte, chiar după 24 Ianuarie 1862, când de drept încetase de a mai fi capitală. Așa în un tablou statistic de născuți și morți, se trec acei din Iași sub rubrica de *Capitala Iași*, în ziua de 3 Februarie; programul examenului de iarnă este tipărit în frunte, cu titlul de examenul *din Capitala Iași*, în 6 Februarie; bugetul cheltueilor spitalului izraelit se arată iar ca *din Capitala Iași*, în ziua de 7 Februarie¹⁸. Dar lista alegătorilor Moldovei, publicată în numărul din 24 Martie ale Foaii publica-

¹⁰ *Foaia publicațiilor oficiale*, 17 Aprilie 1862.

¹¹ *Ibid.*, 30 Iulie 1862.

¹² Decret din 19 Iulie, care fixează această desființare pentru 31 a acelei an.

¹³ *Ibidem*, 19 Iulie 1862.

¹⁴ *Ibid.*, 31 Iulie 1862.

¹⁵ Ședința din 19 Martie. *Mon. of. al Principalelor Unite*, 22 Iunie, su-

ment.

¹⁶ Jurnalul consiliului de miniștri. *Mon. of.*, 3 August 1862.

¹⁷ *Ibid.*, 4 August 1862.

¹⁸ *Ibid.*, 18 Septembrie 1862.

¹⁹ *Monit. of. al Mold.*, 3, 6 și 7 Februarie 1862.

țiunilor oficiale, nu mai conține, ca suprascriptie a rubricii Iașului, decât *orașul Iași*; apoi examenul de vară pentru partea de dincoace de Milcov se publica iarăși, la 16 Iunie, sub indicația de *orașul Iași*¹⁹. Ultima desprindere a Domniei din Iași este părăsirea palatului domnesc din Iași pe care Cuza Vodă dispune să nu mai fie luat cu chirie dela Sft. Dumitru înainte urmând a fi găzduit în Palatul Administrativ când va vizita Iașul.

Pentru a se despăgubi Iașul de căderea lui dela rangul de capitală la simplu oraș de provincie, urmare neapărată a înființării unirei, se ivi ideea de a se așeza în el curtea de casație. Deputatul de Dorohoi, P. Cazimir, propune, în ședința din 18 Februarie, instalarea înaltei curți în Iași, până la înființarea căilor ferate, propunere repetată de deputatul Văsescu, în ședința din 9 Martie. Această propunere însă, combătută de însuși fruntașii deputaților moldoveni, Kogălniceanu și Panu, cade, întrunind numai 36 de bile pentru, contra 52²⁰. Cu prilejul acestei chestiuni se făcuse în Iași oarecare mișcare, provocată de separatiști. N. Istrate A. Cerne președintele municipalității și I. Corjescu, P. Cornescu, C. Corjescu, P. Cristea, D. Lăzărescu și Baldovici membrii ei, trimit o depeșă lui P. Cazimir, prin care îl încurajază a susține propunerea lui. Portretele lui Kogălniceanu și Panu sunt arse, și li se trimit o depeșă, în care li se spune, că „întru cât au tradat cauza Iașului, Ieșenii niciodată nu-i vor mai alege ca deputați”. O petiție este alcătuită de C. Rolla, înfocatul unionist de altă dată și este trimisă spre subsemnare în Iași și în județe²¹. Generalul Balș pune casa lui la dispoziție pentru subsemnarea petiției. O scrisoare din Iași, din Septembrie, arată că „nu este de negat că guvernele care s’au succes dela 24 Ianuarie, au făcut cu știință sau pe neștiutele, numai fapte de acele care puteau fi exploatate de reacțiune contra unirei. Loviturile date fostei capitale a Moldovei sunt grele și profunde. I s’a redus la nula, când nu i s’a închis chiar cu totul, calea de progresare. Școalele stau tot în tristele condiții de mai înainte. Cu strămutarea școlii militare la București, s’a obrintit și mai rău buba. Părinții nemulțămiiți, profesorii lăsați pe pavea, în timpul când se grămădeau toate nevoile iernei. Brutarii, măcelarii, băcanii loviți în micile lor interese; toți strigă. Ce știe pietrarul, tâmplarul, din ce cauză e silit să moară de foame, lipsit fiind de

¹⁹ *Mon. of. partea Mold.*, 24 Martie 1862. Foaea publicațiunilor oficiale 10 Iunie 1862.

²⁰ Ședința din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 65, 1862 suplement. Comp. *Tribuna română*, 27 Februarie 1862. Prin urmare nu este exact că s’ar fi îngăduit Iașului strămutarea Curții de casație și că făgăduința nu s’ar fi îndeplinit.

²¹ *Domnitorul* în o scrisoare c. *Docan* cumnatul lui Rolla, dojânește purtarea acestuia. Rolla trimite domnitorului o depeșă de scuză. (*Hărțile Rossell*).

lucru? De-alde autorii petiției le spun că unirea e de vină, și ei strigă: jos Unirea”²². Ceva mai târziu ideile separatiste își fac drumul și în presa străină. Ziarul parizian *La France*, întemeiat anume pentru a combate unirea Italiei, trebuia să fie protivnic și unirei Românilor. El devine oganul rostirilor separatistilor din Iași și publică o adresă a unui număr de alegători moldoveni către deputații lor din cameră, în care adresă, după ce se expune starea cea rea a țării în toate privirile, încheie: „unirea este serios compromisă; nimeni nu o va putea tăgădui; și în adevăr este aceasta o unire? Oare prin unire am înțeles noi, și cu noi toți unioniștii cei mai înfocați, o centralizare a administrației statului; centralizare care atrage totul la ea, răpind fiecărei autorități a țării orice inițiativă? Sau se poate numi unire această absorbire a puterilor care răstrânge și înghite, până și stabilimentele de instrucție și de utilitate publică și le duce cu dânsa la București”²³? Această adresă de plângere și de doleanță, cum o numește alt organ francez, *Le Constitutionnel*, face un mare efect în presa străină. Acest din urmă ziar spune, că „trebuie să fie o mare turburare în minți, o suferință extremă în afacerile publice și private, pentru ca să se găsească Români gata de a uita, că unirea celor două provincii a fost dorința lor cea mai scumpă și trebuie să rămână temeliea cea mai trainică a viitorului lor”²⁴. *Le Pays* adaugă, că acest document nu confirmă decât prea mult ceea ce am aflat, prin scrisorile noastre particulare, despre starea de neliniște a spiritelor și asupra gravității situației în Principate”²⁵. Alte ziare, precum *Le Siècle*, combat asemenea păreri pesimiste, observând, că „unirea celor două principate nu s’a putut face fără jărtfe, nedespărțite de toate prefacerile de acest fel. Capitala Moldovei a trebuit ea singură să subscrie la o cădere, poate fără leac, și multe interese din provincie vor trebui să sufere și vor mai suferi, din această revoluție care aiurea ar fi produs nenorociri. Atâtea suferinți ar fi ajuns pretutindene aiurea, pentru izbucnirea unei nemulțămiri care ar fi putut să fie ușor exploataată de partizi, dacă deasupra unei crize politice neînclăturate și a unor încurcături materiale neatârinate de orice voință omenească, speranța unui rodnic viitor nu ar fi mântinit la Români patriotismul, de care au dat atâtea do-

²² *Românul*, 28 Sept. 1862. Și principele N. Suțu (*Mémoires*, p. 376) spune: „La Moldavie entière souffrait de cet abandon, dans lequel elle a été laissée, par suite d’une union qui en réalité n’a été qu’une annexion et un anéantissement de son entité, faute de précautions pour lui rendre ce sacrifice moins pénible”.

²³ *La France*, 23 Oct. 1862.

²⁴ *Le Constitutionnel*, 25 Oct. 1862.

²⁵ *Le Pays*, 25 Oct. 1862.

²⁶ *Le Siècle*, 31 Oct. 1862.

vezi. De această stâncă a venit să se zdrobiască încercarea regretabilă, din care o parte din presa franceză a încercat să facă un rechizitoriu contra domniei principelui Alexandru”²⁶.

Mișcarea separatistă era sprijinită mai ales de două elemente din populația Iașului: Femeile și Evreii. Pentru femei lucrul se explică, prin decăderea strălucirii orașului; cât despre Evrei, *Românul* explică purtarea lor, prin faptul că, strămutându-se capitala, ei nu mai puteau face „treburi”²⁷.

Kogălniceanu, pe care l’am văzut mai sus înlăturând cuvântul de capitală pentru București, spre a nu jigni și în formă poziția Iașului, se silește acuma a-i da o compensare pentru lovitura suferită de el prin unire, propunând în ședința din 19 Martie următoarele îmbunătățiri pentru foasta capitală a Moldovei: 1) consolidarea Universității, 2) antrepozite, 3) reducerea impozitului fonciar la jumătate, 4) zidirea catedralei și a cazarmei, 5) șosele în județ, 6) facerea Prutului navigabil până la Ungheni și 7) o cale ferată să lege Iașul cu Bucureștii²⁸. Numai unele din aceste îmbunătățiri și aceasta numai până la un punct, puteau să precumpeniască căderea, pe povârnișul căreia Iașul apucase dela strămutarea capitalei. Adunarea însă, când răspinge strămutarea Curței de casație, nu votează nici măcar mângâerile propuse de Kogălniceanu²⁹. Și gazetele din București precum *Românul*, cer pentru Iași, drept compensare, îmbunătățiri administrative, de care însă toată țara, și nu numai Iașul, avea nevoie. Tot așa și *Țăranul român* susține, că „răspingându-se așezarea curței de casație în Iași, adunarea a rămas îndatorită a-i da cât mai neîntârziat, instituțiuni și înlesniri care să satisfacă în adevăr jignitele lui interese și pagubele ce a suferit, în urma strămutării capitalei în București”³⁰.

Insuși domnitorul recunoaște nevoia de a se da Iașului o compensare pentru lovitura primită. La inaugurarea școlii militare din București, el spune: „Au mijlocit serioase rezoane pentru fuzia școlilor militare din Iași și din București, și sunt preocupat de jârfta impusă vechei capitale a Moldovei, prin centralizarea serviciilor publice în București. Nu voi cruța

²⁷ *Românul*, 28 Martie 1862. Comp. *Intrigues dela Russie en Roumanie* Paris, 1862, p. 3: „Certains riches Israélites de Jassy, lésés momentanément dans leurs intérêts par l’union et par la translation de la capitale à Bucarest, s’étaient faits les instruments de la séparation”.

²⁸ *Mon. of.* No. 68. 1862 suplement. Observam că mijlocul de căpetenie, pentru menținerea Iașului, era în mintea lui Kogălniceanu, întărirea școlilor lui. (Cităm uneori Monitorul cu numărul, în loc de dată; aceasta din cauză, că culegerea folosită de noi avea data uneori străpunsă, și nu se putea citi).

²⁹ *Românul*, 16 Martie 1862.

³⁰ *Ibidem*, 10—11 Martie 1862. *Țăranul Român*, 18 Martie 1862.

nimic, spre a rădica, precum merită, orașul Iași care a fost leagănul unirei”³¹.

Paralel însă cu această cădere a Iașului care trebuia numai decât să sângereze pe altarul unirei, se iau mai multe măsuri pentru întărirea contopirii țărilor române: În 14 Februarie se desființează, prin o lege, comisia centrală, lovindu-se iarăși în firmanul ce autoriza unirea și care declara comisia centrală numai de suspendată³². Se suprimă taxa de exportăție și dela vămile Moldovei³³. Legea de contribuții pentru poduri și șosele, de 12 lei de cap, se întinde și în Moldova, desființându-se darea de 14 lei ce exista aici³⁴. De asemenea se aplica, la nordul Milcovului, legea procurorilor³⁵. Se aplică și în Muntenia sistemul de exploatare în regie al poștelor, introdus mai înainte în Moldova³⁶. Se unifică contribuția fonciară de ambele părți ale Milcovului³⁷. Se întinde taxa de 10% asupra proprietăților de mână moartă și în Moldova³⁸. Se unifică cele două municipalități din orașul Focșani³⁹. Se unifică sistemul penitenciar, introdus până atunci numai în Moldova⁴⁰.

Kogălniceanu cerând însă ca, între alte măsuri menite a întări unirea — precum unificarea colorilor și a drapelului, contopirea monitoarelor, înlăturarea granițelor — să se înlocuiască și titlul de Principatele-Unite, prin acel de *România*, ministerul nu îndrăznește să meargă atât de departe, *mai ales* în ceea ce privește noul titlu al țării. El combate deci propunerea lui Kogălniceanu, care, pusă la vot, cade⁴¹.

Omorul lui Barbu Catargiu. — Pe când în Iași se pregătia substratul pentru răcirea vechiului entuziasm, în București cugețele erau împărțite între două plecări: de o parte mulțămirea pentru sosirea deputaților moldoveni ce umplea inimele de bucurie, văzându-se în sfârșit intrată în realitatea faptelor, strămutarea capitalei în București și deci sporirea și îmbogățirea vieții lui economice; pe de alta îngrijirea ce le însufla constituirea ministerului unionist, pe care domnitorul, pentru a nu arunca, prin o luptă nouă parlamentară, un vâl asupra mărețului act săvârșit, îl alcătuisese din personaje luate din ma-

³¹ *Mon. of.*, 22 Sept. 1862.

³² *Mon. of. partea Moldovei*, 5 Martie 1862.

³³ Lege din 12 Februarie, *Ibidem*, 14 Martie 1862.

³⁴ Lege din 30 Martie, *Ibidem*, 18 Aprilie 1862.

³⁵ Decret din 26 Martie. *Ibidem*, 5 Aprilie 1862.

³⁶ Decret din 27 Aprilie. *Ibidem*, 16 Mai 1862.

³⁷ Lege din 20 Martie. *Ibidem*, 5 Mai 1862.

³⁸ Legea din 28 Martie. *Ibidem*. 21 Iunie 1862.

³⁹ Jurnalul cons. de miniștri. *Ibidem*, 14 Iulie 1862.

⁴⁰ Decret din 31 Aug. *Ibidem*, 31 August 1862.

⁴¹ Ședința din 20 Martie. *Mon. of.*, No. 72 1862, supl.

joritatea adunării: Barbu Catargiu ca președinte, principele Moruzi, C. Brăiloiu, I. Ghica, Apostol Arsachi și G. Balș. Această alcătuire nemulțămise într'un înalt grad partidul stânger și pe poporul ce ținea cu el⁴². În ziua de 24 Ianuarie, aniversarea îndoitei alegeri și ziua aceea de mare serbare națională în care trebuia să se celebreze realizarea unirei, Valentineanu, redactorul *Reformei*, scoate ziarul său cu foaia în alb, conținând numai următoarele cuvinte: „România e lovită de moarte; ne am întors înapoi pe timpul domnului Tudor. Fanarioții sunt la putere. Eu îmi sfărâm pana astăzi”⁴³.

În cuvântarea de deschidere a adunării, în ziua de 24 Ianuarie, domnul spune: „O viață nouă se deschide astăzi pentru *România*⁴⁴. Guvernul meu este însărcinat a vă depune actul⁴⁵, prin care s'a stornicit modificările la Convenția de Paris. Eu însă, credincios misiunii ce mi-ați dat și, cunoscând dorința statornică a Românilor de a rămânea uniți, am proclamat înaintea d-voastră cât și înaintea țarei unirea definitivă a Principatelor. V'am zis, că ea va fi precum România o va dori și simți. Nu mă îndoiesc că nici Inalta Poartă, nici puterile garante, nu vor cugeta a desființa în viitor unirea ce au recunoscut-o atât de necesară pentru fericirea Principatelor”⁴⁶.

Era înverdat că domnitorul punea *actul* la o parte și proclama unirea altfel de cum o concedase conferența din Constantinopole, și de aceea se și ivi zvonul, că consuli puterilor ar fi protestat contra modului cum se proclamase unirea, zvon pe care guvernul caută să-l desmintă⁴⁷.

Când domnitorul eși din adunare după cetirea mesajului, el fu aclamat cu cea mai mare înfocare. Miniștrii lui însă nu se bucurară de o primire așa de entuziastă⁴⁸. În curând trebuia să se manifesteze, într'un chip, mai rostit îndepărtarea firească ce exista între partidul dreptei și acel al poporului. Aname țărani auzind de mult vorbindu-se de unire, de îmbunătățirea soartei lor, de dare de pământ, de bună-voința domnitorului pentru ei și de opunerea boierilor, amestecase toate aceste în capul lor, lipsit de concepția limpede a lucrurilor și, când auziră că domnitorul vine în București să proclame unirea

⁴² *Mon. of.*, 22 Ianuarie 1862. *Tribuna română*, 10 Martie 1862.

⁴³ *Reforma*, 24 Ianuarie 1862.

⁴⁴ Acest nume fusese dat de mai multe ori până acuma Principatelor Unite, chiar în acte oficiale interne. Numai puțin îl întrebuințau și străinii. Ca o curiozitate, cităm o scrisoare din 1862 a lui Victor Hugo, către un cunoscut al său din București, care poartă pe adresă numele de *Roumanie*. Vezi *La Voix de la Roumanie*, 3 Ianuarie 1862.

⁴⁵ Așa se înlocuia uriciosul nume de *firman*.

⁴⁶ *Mon. of.*, 25 Ianuarie 1862.

⁴⁷ *Mon. of.*, 11 Ianuarie 1862. *Comp. Monit. of. al Țarei Românești*, 20 Decembrie 1861.

⁴⁸ Scrisoare din București, în *Tribuna română*, 6 Fevr. 1862.

crezură că a venit momentul ca să fie mai fericiți. Niște țărani din județul Buzeului, sub conducerea unuia Niță Mălăieru, porniră către București, spunând că vreau să iee capul *gran-
gorilor* ce nu țin cu țara. Mișcarea nu era deci, cum se sileau să o arăte organele liberale, o simplă manifestare în favoarea unirei, care nici nu putea interesa pe țărani ca act politic în sine, ci numai ca fiind în legătură cu îmbunătățirea stărei lor. Aveau deci dreptate boierii și ministerul lor, de a fi îngrijiți de această mișcare și de a lua măsuri, ca țărani să fie opriți în drumul lor. Subprefectul însă ce voia să li se împotrivescă, este bătut; țărani jăfuesc mai multe proprietăți, procurându-și mai ales arme, cu care apoi vor să plece spre București. Se întrebuințează atunci armata care îi astâmpără. Procurorul Deșliu, trimis în anchetă, este de părere, că țărani se resculase, spre a răsturna noul ordin de lucruri, în vederea împrejurărilor⁴⁹. Barbu Catargiu, interpelat în adunare asupra arestării a mai bine de 200 de țărani și asupra trăgănării instrucției, răspunde, că „răscoala ar fi putut da țării o lovitură ce ar fi cufundat-o în prăpastia nenorocilor, din care nici stră-nepoții noștri nu ar fi putut-o scoate”⁵⁰. Și în această pornire a țărănilor, se pot vedea tot urmele încordării ce existau între clasa conducătoare și poporul de jos, marele nour care domină întreg orizontul acestei epoce de fierbere și de prefaceri. Că chestiunea era supărătoare pentru partidul dreptei, se vede de pe modul cum fură conduse desbaterile camerei, cu prilejul interpelării lui I. C. Brătianu. Abia anunțase el interpelarea, și primul ministru îi și răspunde, fără a-l lăsa măcar să și-o desvolte; iar după cuvântarea președintelui cabinetului, desbateră se închide și se trece la ordinea zilei⁵¹.

De odată cu deschiderea camerei unice, se începe în București o agitație pentru lărgirea dreptului de vot și alcătuirea unei adunări care să reprezinte toate clasele societății. *Tribuna română*, cere ca întâiul act al adunării să fie votarea unei legi electorale nouă, care să dea reprezentarea țării întregi, și cea nouă adunare să procedă la reforme⁵². În răspunsul la mesaj, adunarea spunea că este organul credincios a 5.000.000 de Români, când ea vine să felicite pe domnitor pentru îndeplinirea marelui act al unirei. *Țăranul român* se întreabă, „cum își iea ea acest rol, când nu reprezintă decât 5000 de proprietari mari”⁵³? Mai gravă fu lovitură dată adunării, de către boierul Scarlat

⁴⁹ Rechizitorul procurorului în *Românul*, 22 Sept. 1862.

⁵⁰ Ședința din 21 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 47, 1862, Supl.

⁵¹ Ședința din 21 Fevruarie *Mon. of.*, No. 47 citat. *Comp. Românul*, 22 Fevruarie 1862.

⁵² *Tribuna română*, 28 Ianuarie 1862.

⁵³ *Țăranul român*, 11 Fevruarie 1862.

Miclescu care-și dădu dimisia din ea, pentru că înțalegea ca legea rurală și toate legile de organizare să fie votate de o adevărată reprezentare a poporului, în care să intre și burghejii, profesiile liberale și țărani⁵⁴.

Nici adunarea însă nici ministerul eșit de astădată din sinul ei, nu se uitau la asemenea lovituri. Impreună se apucă de organizat țara, după ideile partidului dreptei, votând mai multe legi prezentate de minister, precum legea vânzării sărei, acea de urmărire, drumul de fier din Moldova, continuarea strângerei veniturilor după starea lucrurilor, întru cât o lege budgetară comună nu se putea înjgheba așa în grabă. În ședința din 23 Martie se votează o lege nouă de presă, modificându-se în sens restrictiv legea de presă din Moldova și aplicându-se acuma asupra întregii țări. În zadar cerură deputații liberali ca legea de presă să fie îmbinată cu acea a juriului și ca să se amâne votarea ei, până la prezentarea acestui corolar neapărat. Legea fu votată, după cum o înfățișase ministerul, iar ziarul *Românul* iese în doliu, în ziua când reproduce debaterile⁵⁵.

Cu toate aceste, să nu se creadă, că adunarea primia orbește toate proiectele ministeriului. Ea vota numai ce-i convenia și răspingea, chiar dela omul ei de încredere, legile ce i se păreau că nu răspund pe deplin intereselor clasei ce reprezintă. Așa ea refuză de a cerceta un proiect de lege, asupra împărțirii României în căpitanate, temându-se a nu crea centre prea mari administrative, care să poată face greutate guvernului central; grijă inspirată mai ales de starea Moldovei⁵⁶.

Tot în această sesiune, vine în dezbateri proiectul de lege rurală, cel pregătit de comisia centrală încă din 1860. Debaterile se încep în ziua de 25 Mai 1862, cu o cuvântare „din cele mai strălucite ce s'a rostit vreodată la noi” a lui Kogălniceanu care atacă proiectul, pe cuvântul că nu revizuește legiurile existente între proprietari și țărani, ci suprimă pur și simplu orice legiure, lăsând pe țăran liber pe brațele lui, iar pe proprietar pe moșia lui⁵⁷. În această măiastră cuvântare Kogălniceanu citește întâi proiectul comisiei centrale pe temeiul că fusese întocmit în necunoștința legilor anterioare cari după arătarea însuși al lui N. Docan unul din subscriitorii proiectului, nu putură a fi corectate de comisie ne avându-le la îndemână; apoi Kogălniceanu observă că proiectul nu răspundea promisiunilor Convenției din Paris care dispunea îmbunătățirea stării locuitorilor, ci din potrivă o înrăutățea voind să-i isgo-

⁵⁴ Ședința din 9 Martie *Mon. of.*, No. 59. 1862 Supl. *Tribuna română*, 17 Martie 1862.

⁵⁵ *Românul*, 25 Martie 1862.

⁵⁶ *Românul*, 18 și 19 Mai, și 28 Iunie 1862.

⁵⁷ *Mon. of.*, Nr. 100, 1862, Supl.

nească de pe părțile lor de pământ și apărând numai interesul proprietarilor. Intrând apoi în o lungă și adâncă cercetare istorică, el dovedește că țaranii nu fuseseră niciodată chiriași ci uzufructuari, cu drept real deci, asupra pământurilor pe cari le munciseră; dovedește apoi că în toate țările mărginașe li se recunoscă acest drept real încât dacă s'ar aplica proiectul Comisiei centrale țaranii noștri s'ar afla mult mai rău decât cum sunt în Bucovina, Transilvania și Basarabia sub jugul Nemților, Ungurilor și Rușilor.

Acest proiect, urmează Kogălniceanu, este în contra dreptului, căci nu e drept ca legiuitorii să se folosească de puterea lor spre a nedreptății pe cei slabi cari n'au puțința de a se apăra aci; și în contra legii fiindcă nu dă stăpânirea țăranilor părțica de pământ garantată lor de legile actuale; e în contra naționalității căci în loc de a desvolta simțul patriotic în inima gloatelor fără de care o națiune nu e puternică, deslipește clasa cea mai numeroasă a poporului nostru dela sânul patriei. Kogălniceanu sfârșește mișcata lui cuvântare conjurând adunarea să nu drămluiască brazda de pământ trebuitoare hranei țăranilor, aducând aminte boierilor că cea mai mare parte din averea lor o datoresc muncii și sudorii lor; că părinții lor s'au luptat alături cu părinții noștri, că dacă ar suna iarăși ora primejdiei fără dânsii nu vom putea apăra nici patria, nici averile, nici drepturile noastre și că odată țara răpită, nu vor fi decât slugile străinilor când astăzi suntem cu capul sus, țară liberă și autonomă. Mai mulți oratori din majoritatea adunării, combat pe Kogălniceanu care e susținut numai de Grigore Cuza cu o putere și bogăție de argumente care era la aceiași înălțime ca și maestrele cuvântări ale lui M. Kogălniceanu. Intre alții rostește președintele consiliului, în ziua de 29 Mai, cuvântarea aceea care a făcut atât de mare efect asupra contimpuranilor, încât mult timp își aducea încă aminte lumea, de calificarea discursului lui Kogălniceanu, din partea lui Catargiu, de „himeră cu corpul de aspidă, capul o porumbiță și coada de șopârlă măglisitoare”. În această cuvântare, de altfel îndestul de scurtă, pentru însumnatul subiect cu care se îndeltnicia, Catargiu combate împroprietărirea locuitorilor și susține liberale învoiei⁵⁸. Debaterile se urmează înainte, fără ca Barbu Catargiu să mai intervină în ele, până la 8 Iunie, când se întâmplă un incident.

Anume partidul liberal hotărise să țină o întrunire publică pe câmpia libertății, spre a celebra aniversarea zilei de 11 Iunie, amintire a revoluției din 1848. Deputatul C. Filipescu face ministerului o interpelare în privirea acelei sărbări, mai

⁵⁸ *Ibidem*, Nr. 108, 1862.

ales că ea fusese încunoștiințată prefectului de poliție într'un chip neobicinuit, nu prin o petițiune, ci prin o adresă din partea comitetului ei, ca și când ar fi fost acest comitet o autoritate constituită. Barbu Catargiu, adus a se rosti asupra acelei sărbări, o atacă într'un chip foarte violent, mai ales că unul din subscriitorii adresei, C. Arion, susținea că demersul comitetului era în deplină legalitate. Barbu Catargiu, în cuvântarea lui, spunea, că „trandafirii din buchetele cu care se pregăteau să sârbeze ziua de 11 Iunie, erau tot acei cu care voiau să celebreze ziua de 24 Ianuarie, și care se pot vedea la Văcărești: topoare, cuțite, ciomege și chiar puști, și de pe aceasta se vede ce caracter inocent ar avea acea sărbare”. El sfârșește energica lui cuvântare cu cuvintele: „Pacea, domnilor, pacea e odihnă și liniștea țării, și voi prefera a fi zdrobit, decât a îngădui slăbirea liniștei; voi prefera moartea, înainte de a călca sau a lăsa să se calce vreuna din instituțiunile țării”⁵⁹. Nu știea Catargiu, în momentul când rostia aceste cuvinte, că moartea îl aștepta la ușă.

În adevăr la sfârșitul ședinței, eșind din adunare, spre a se duce acasă, și fiind luat în trăsură de prefectul de poliție, N. Bibescu, Barbu Catargiu fu ucis de o lovitură de pistol, când trecea pe sub poarta Mitropoliei.

Cine a fost omorătorul, nu s'a știut niciodată, sau, dacă s'a știut, s'a tănuit. Că versiunea de a doua e mai de crezut, reiesă din următorul dialog, preschimbant între I. Brătianu și Kogălniceanu, în ședința din 11 Octombrie 1866, în care Brătianu spune lui Kogălniceanu, că: „Barbu Catargiu n'a fost omorât de un Român; d. Kogălniceanu trebuia să știe aceasta”. Kogălniceanu răspunde că nu știe. Brătianu adaugă, că: „trăiește o persoană care știe și care-ți va putea-o spune”. Dacă n'a fost un Român, ci un străin, este invederat, că n'a comis fapta din propria lui îndboldire, și că a trebuit să fie năimit de cineva. E vorba acuma de cine a putut fi el năimit, și numai acest punct interesează istoria, în deosebire de acel penal juridic care trebuia să tindă la descoperirea făptașului. Din care sferă ale societății bucureștene a putut pleca acest omor? Este invederat că, în lipsa de dovezi, suntem aduși a face numai ipoteze.

S'a creat o legendă, că omorul lui Barbu Catargiu s'a făcut din pricina opunerii lui la legea rurală; ba s'a mers mai departe: s'a pus în legătură omorul capului partidei drepte cu împrumutarea locuitorilor din 1864, și s'a aruncat băbuiala asupra lui Kogălniceanu și asupra inspiratorului său, domnitorul țării.

Mai întâi omorul lui Catargiu s'a făcut *cu doi ani* îna-

⁵⁹ Ședința din 8 Iunie. *Mon. of.*, No. 124, 1862.

intea împroprietării efective a țăranilor, și în timpul primei desbateri a legii rurale, cea din 1862. Dar de și în această desbateri, Barbu Catargiu se declarase în contra împroprietării, el o făcuse în un singur discurs, rostit în ziua de 29 Mai, cu 10 zile, înaintea atentatului. Intervenirea capului dreptei în aceste desbateri nu este așa de însămnată, și cu mult mai multă înverșunare sunt combătute principiile liberale, în hotărârea chestiunii țăranesti, de alți membri ai acelu partid, precum : principi Gr. M. Sturza, Dimitrie Ghica, Radu Rossetti și Kneazul A. Moruzi, pe lângă care împărțășirea lui Catargiu la desbateri pare în destul de restrânsă, cu tot discursul său frumos și înflorit, ca toate cuvântările lui. Și apoi, la 8 Mai, când să întâmplă omorul, legea încă nu fusese votată, încât să se poată spune, că se răzbuna o faptă îndeplinită. Ea se votează tocmai în 11 Iunie, după săvârșirea omorului, fiind primit proiectul comisiei centrale cu 62 de bile albe contra 35 negre⁶⁰. Credem deci că, dacă desbaterile legii rurale pot intra și ele în numărul motivelor ce au împins mâna la făptuirea crimei, nu sunt ele acel hotărâtor, cu toate că această părere își găsi răsunetul până în ziarele străine⁶¹.

Am văzut însă, că în ziua de 8 Iunie venise în desbateri o altă chestiune care, de și mai puțin însămnată decât cea rurală, avea un caracter mult mai arzător și mai ascuțit, anume oprirea sărbării dela 11 Iunie. Am mai văzut apoi cu câtă energie combătuse Barbu Catargiu cea sărbare și se rostise pentru a ei împiedecare. La 12 oare fusese anunțată interpelarea ; la 2¹/₂ fusese dezvoltată și la 5³/₄ Catargiu era împușcat⁶². Nu credem a greși, atribuindu motivul hotărâtor al faptei, arătării energice a intențiunii lui Catargiu de a opri cu orice preț sărbarea proiectată. Și nu trebuia mult, pentru ca elementele mai vioae, mai nereținute dintre protivnicii dreptei să recurgă la acest mijloc, spre a curăți de pe fața pământului pe omul acela care, prin ideile sale susținute de un caracter neînduplecat și de o vorbire ademenitoare, se arăta ca cel mai primejdios protivnic al mișcării liberale⁶³. Se știe apoi, că domnitorul

⁶⁰ *Mon. of.*, No. 129, 1862, supl.

⁶¹ *Daily News*, 10 Martie 1863, atribue omorul lui Barbu Catargiu, ficei ca nu cumva să treacă proiectul de lege rurală : „The rumour that such a law was about to pass, however produced its effect, and M. Catarđji was shot in his carriage by an unknown hand, whilst he was quitting the chamber”.

⁶² Principele Dimitrie Ghica în șed. din 9 Iunie 1862, *Mon. of.*, No. 121, 1862, supl.

⁶³ Kogălniceanu, protivnicul cel mai hotărât al lui Barbu Catargiu, spune despre el, în ședința din 1 Martie 1862, (*Mon. of.*, No. 57, 1862, supl.) „Mă adresez dar către președintele consiliului care să fie bine încredințat, că păstrez pentru d-sa o admirare adâncă, nu numai pentru elocința, dar mai ales pentru independența caracterului d-sale”. Caracteristica lui Barbu Catargiu este destul de bine dată de Armand Lévy, în ziarul parizian *l'Opinion nationale*, 26 Iunie

reproba și el apucăturile prea pornite ale extremei stânga, încât în ipoteza în care ne-am pus, a omorului lui Catargiu din cauza proprierei serbărei din 11 Iunie, o participare a domnitorului nici nu poate fi gândită. Tot atât de puțin poate fi vorba însă de aceea a lui Kogălniceanu care nu era în guvern pe atunci și combătuse, numai ca deputat, proiectul de lege al comisiei centrale⁶⁴.

Prin urmare, dacă nu se poate pune omorul lui Barbu Catargiu în sama partidului stânga, în sensul că fruntașii lui l'ar fi pus la cale, nu se poate tăgădui acestui omor caracterul unei fapte politice care deci nu a putut pleca decât din rândurile protivnicilor dreptei. Organele timpului, atât interne cât și externe, atribue acest omor pasiunilor politice. În primul loc scrisoarea domnitorului către văduva reposatului, spune, că „regretă pe omul de stat eminent ce a murit în serviciul țării, martir al convingerilor sale și pentru apărarea principiului ordinii”⁶⁵, cuvinte care și ele îndreaptă gândirea tot către oprirea aniversării lui 1848. „Din foile străine cităm *Le Constitutionnel* care, comentând scrisoarea, spune: „vedeți, prin această din urmă frază, că, atribuind omorul lui Catargiu celor mai detestabile pasiuni politice, opinia publică nu s'a înșălat”⁶⁶. Singur *Românul* organul partidului, din sânul căruia pornise lovitura, se silește a dovedi că omorul lui Barbu Catargiu nu avea un caracter politic, ci era izbucnirea unei răzbunări private⁶⁷.

Omorul lui Barbu Catargiu este un simptom al încordărei ce exista între partidul dreptei și acel al poporului. El mai arată

1862: „La question qui le passionnait le plus, était celle de la propriété. C'est lui qui, il y a plusieurs années, avait prononcé le mot: „Le paysan est notre capital à tous”. En Septembre 1848, il applaudit au retour des Russes. Il n'était pas sans voir les dangers de l'occupation étrangère; mais la haine de l'esprit révolutionnaire dominait en lui tout autre sentiment. Il n'était rien moins que populaire; sa parole, raide et même quelque peu provocatrice, lui avait fait bien des ennemis”.

⁶⁴ Instrucția adunase bănueli asupra unui Ungur *Bogathy Gyorgy* (vezi dosarul la ministerul justiției No. 1037, 1862), Vinovat sau nu, acest om era arătat ca autor al crimei. O broșură *Note sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864, p. 13, spune: „On avait à s'étonner qu'un certain Bogati, étranger que l'opinion publique accusait, à tort ou à raison, du meurtre, au lieu d'être soumis à une instruction judiciaire, fut nommé inspecteur général de sylviculture en Moldavie, aux appointements de 2000 piastres par mois”. Un glumeț făcu atunci jocul de cuvinte: „Bogati a ajuns bogat”. Am cercetat toate decretule din *Mon. of.*, de la 8 Iunie 1862, până în Decembrie 1864 și nu am găsit nicăire pe Bogati numit în vreo funcție; am cercetat apoi arhivele ministerului domeniilor, privitoare la corespondența pentru păduri și nu am găsit nicăieri numele lui Bogati. Arătarea broșurei: *Notes* este, sau o iscoadă, sau reproducerea unui zvon netemeinic.

⁶⁵ Scrisoarea din 10 Iunie. *Mon. of.*, 12 Iunie 1862.

⁶⁶ *Le Constitutionnel*, 3 Iulie 1862.

⁶⁷ *Românul*, în lungul său articol: *Asasinatul politic* a lui C. A. Rossetti, 23 Aug. 1862, Comp. 9 Iunie 1862.

că și în straturile mai adânci ale acestuia începuse a se înfiripa urme de viață politică, manifestate de o camdată, prin faptul brutal al unei crime, dar care nu dovedește mai puțin, că conștiința amortită până atunci începuse a se deștepta.

În primul moment de spaimă și de confuzie, camera oferă guvernului puteri discreționare pe 6 luni, spre a putea face urmările trebuitoare. Domnitorul însă refuză a le primi. Mai târziu, când se va aminti dreptei acest fapt, ea va susține că oferise aceste puteri excepționale ministerului ei; dar cum observă *Le Constitutionnel*: „Nu era oare imprudent a se deslega astfel de puteri, pentru un timp determinat, când nu se putea ști, dacă ministerul va rămânea până atunci”⁶⁸?

După votarea legii rurale, în ziua de 11 Iunie, sesiunea ordinară se încheie, în ziua de 25 a aceleiași luni. Din mesajul de închidere, se putea vedea, că domnitorul nu va sancționa legea rurală votată de adunare, de oarece, după ce deplânge în el moartea lui Barbu Catargiu, arată păreri de rău pentru nevodarea mai multor legi, mai ales acea a consiliilor județene și comunale care ar fi avut de țintă a face putincioasă aplicarea legii rurale.

Ministerul dreptei însă, descompus prin moartea președintelui său, nu se mai poate reconstitui, din cauză că dreapta refuză a mai participa la guvern⁶⁹, și se constituie un minister nou sub N. Crețulescu, compus din: Dim. Cornea, T. Ghica, G. Crețeanu, I. Gr. Ghica, A. Florescu și M. St. Catargiu⁷⁰.

Chestia armelor sârbești. — Odată cu deschiderea camerei din 1862—1863, se petrece o împrejurare care aduce iar în desbatere chestiunea autonomiei Principatelor-Unite și care, după mai multe peripecții ce păreau amenințătoare, se sfârșește iarăși cu o izbândă diplomatică a domnitorului.

Anume în a doua jumătate a lunii Noembrie 1862, consulul austriac Eder și acel englez Green află că un transport de arme s'ar face prin România către Serbia. Ei bănuind, în un asemenea fapt, o uneltire rusască contra existenței împărăției otomane, la care uneltire guvernul român ar da concursul său, cer imediat dela el oprirea transportării și sechestrarea armelor. La această cerere se asociază și delegatul turc la comisia dunăreană, Omer Ferzi pașa, ce nu avea nici un rol diplomatic și care prin o notă puțin curtenitoare, jignește pe domnitor. Totuș acesta pune sechestrul cerut. Dar un negu-

⁶⁸ *Le Constitutionnel*, 24 Iulie 1862.

⁶⁹ Kogălniceanu în Ședința din 15 Ianuarie 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl.: „după uciderea lui Barbu Catargiu, majoritatea n'a vrut să mai iee ministerul”.

⁷⁰ *Mon. of.*, 25 Iunie 1862. Mesajul *Ibid.*, 26 Iunie 1862.

țitor din Serbia arătându-se ca destinatorul armelor și, intervenind apoi agentul Serbiei, precum și principele acelei țări Miloș Obrenovici care spune în o depeșă către domnitor, că armele erau destinate pentru armarea milițiilor sale, sechestrul este ridicat și transportul își urmează înainte drumul. O strașnică mișcare se face în diplomație, la auzul acestor fapte. Agentul Angliei, acel al Austriei, către care se unesc acei ai Franței și Prusiei, își dau întâlnire la palat, fără a cere audiență, spre a dobândi un răspuns categoric. Principele le observă neregularitatea demersului și le răspunde, că măntine măsura luată. Peste două oare agenții trimit domnitorului o notă colectivă (10 Decembrie), prin care cer, ca el să oprească transportul până în 24 de oare. Principele le răspunde că au însărcinat pe agentul din Constantinopole să desbată chestiunea cu ambasadorii puterilor, și până nu va afla rezultatul acestui demers, nu poate să le dea nici un răspuns ⁷¹.

Presa engleză mai ales se arăta foarte mișcată de purtarea României și răspândea veștile cele mai îngrijitoare. *Morning Post* acuza pe față pe Rusia, de a fi trimis într'un chip fraudulos, făcându-le să treacă drept șine de drum de fier, arme din arsenalul dela Tula. Adăogea că Poarta, în unire cu Anglia și Austria, somau pe principele Cuza și pe principele Miloș să predea armele. Ziarul lordului Palmerston mergea chiar mai departe, declarând că, în virtutea tratatului dela Ackermann și al celui dela Adrianopole, suzeranul poate să depună pe vasalul, dovedit de a-i fi dușman în ascuns, și că Poarta va trimite o comisie în Principatele-Unite, spre a cere dela domnitorul lor predarea armelor și îndeplinirea jurământului de credință, ca vasal al Sultanului ⁷². Se mai amintea protocolul din 6 Septembrie 1859, încheiat la Paris, cu recunoașterea îndoitei alegeri a lui Alexandru Cuza, prin care se spunea, că „în cazul unei noue încălcări a Convenției, Sublima Poartă, după ce va face demersurile trebuincioase pe lângă administrația gospodărilor, va duce această împrejurare la cunoștința reprezentanților puterilor garante din Constantinopole și, îndată ce faptul încălcării va fi constat prin împreună înțelegere, curtea suzerană va trimite în Principate un comisar ad-hoc, însărcinat de a cere ca măsura ce a dat loc aceluia incident să fie retrasă. Comisarul sublimei Porți va fi întovărășit de delegații reprezentanților din Constantinopole, cu care va proceda îm-

⁷¹ Expunerea împrejurărilor este făcută, după versiunile concordante ale ziarelor *Le Courrier du Dimanche*, 4 Ianuarie 1863 (23 Decembrie 1862). *L'Esprit public* 23 (11) Ianuarie 1863 și *Le Siècle* 23 (11) Ianuarie, 1863.

⁷² Articole din *Morning Post*, reproduse de *L'Opinion Nationale* 17 (5) Ianuarie și *Le Courrier du Dimanche*, 18 (6) Ianuarie 1863.

preună''⁷³. Se amenința deci iarăși cu intervenirea în Principate.

Numai ziarele luau însă un ton așa de rostit. Diplomația, chiar cea engleză, era mai moderată, de și ea tindea tot la o umilire a domnitorului, măcar pentru a răzbuna transportul armelor ce acuma trecuse Dunărea și nu mai putea fi împiedicat — iarăși fapt îndeplinit⁷⁴. Ambasadorul englez din Constantinopole trimite domnitorului României o scrisoare *prietenească*, în 21 Ianuarie 1863, prin care îi cere lămuriri asupra armelor destinate Serbiei, și dacă acele arme au trecut pe față sau pe ascuns; dacă e adevărat că trupele ce le escortau aveau ordin să tragă în Turci, în cazul când ei s'ar fi opus. Ambasadorul mai roagă pe principe, să trimită Porței o scrisoare *lămuritoare*. Cu alte cuvinte sir Bulwer cerea domnitorului să facă scuze Porței pentru purtarea lui. Domnitorul răspunde însă ambasadorului, în 30 Ianuarie 1863, că „el nu se poate mira în destul, cum de ziarele engleze cer măsuri de constrângere contra guvernului lui; că el a însărcinat pe Negri să lămurească lucrul; că o scrisoare către Poartă este în afară de chipul obicinuit al relațiilor sale cu guvernul otoman; că de și el s'a supus la un blam public în sânul adunării, ministerul otoman găsi o plăcere în a răci relațiunile noastre; că la începutul afacerii armelor, comisarul turc din comisia dunăreană ce nu avea nici un caracter diplomatic, și-a permis să-i trimită prin telegraf o comunicare ofensătoare; apoi ministrul însuși al afacerilor străine a remis lui Negri o notă, așa de surprinzătoare prin fond și prin formă, că agentul a refuzat a i-o comunica. Nota s'a trimis atunci direct. De aceea deci, refuză scrisoarea cerută de Bulwer. Aceasta nu ar fi cu puțință, decât cu condiția unui respect al convenienților, de care cei mai mulți din dregătorii otomani par a voi să se abțină de tot, față cu principele domnitor al Principatelor-Unite''⁷⁵.

Argumentul juridic invocat de domnitor, pentru a-și apăra purtarea, era, că „nu putea admite, că o marfă cumpărată în timp de pace, de către o țară în stare de pace, dela o putere iar în pace cu Poarta, să poată fi privită ca contrabandă de războiu. Serbia cât și Principatele-Unite sunt apoi neatârinate de Poartă pentru tot ce privește ocârmuirea lor internă''⁷⁶.

⁷³ Vezi d. e. *La Patrie*, 20 (8) Ianuarie 1863.

⁷⁴ *Ibidem*, 23/11 Ianuarie 1863: „On ne s'expliquerait pas d'ailleurs, du moment que les armes sont arrivées en Serbie, comment ce commissaire pourrait requérir le gouvernement roumain, de rapporter une mesure, dont il ne dépend plus de lui de modifier les effets”.

⁷⁵ A. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 351—356.

⁷⁶ O corespondență din București publicată în *L'Esprit public*, 23/11 Ianuarie 1863. Comp. un bun rezumat al chestiunei armelor în *La Voix de la Roumanie* din București 2/15 Ianuarie 1863.

Se vede că puterile protivnice principelui se convinseseră la sfârșit, că ar fi fost mai nepolitic de a împinge lucrurile la extrem și apoi mai ales, față cu marele zeu al politicii — faptul îndeplinit — ele găsiră de cuviință a-și astâmpăra prea înfocatele porniri. Ziarul *La Patrie*, relatează astfel sfârșitul acestei neînțelegeri: „Conferența reprezentanților puterilor semnatare ale tratatului de Paris, întrunite la Constantinopole, spre a cerceta chestiunile destul de grave care le ridicase transitul armelor destinate Serbiei, prin Principatele-Unite, nu s'a arătat dispusă a vedea în acest fapt o călcare a Convenției din 19 August, și a rostit părerea, că nu ar fi cazul de a se aplica stipulațiile protocolului din 6 Septembrie 1859. Conferența s'a mărginit a cere principelui explicații asupra trecutului și garanții pentru viitor”⁷⁷.

---

⁷⁷ *La Patrie*, 2 Fevruarie, (21 Ianuarie) 1863. *Le Courier du Dimanche* din 4 Ianuarie 1863, comentează în chipul următor purtarea principelui în această daravere: „Quelle que soit l'issue des négociations pendantes, il nous sera permis de rendre justice a l'attitude du prince Alexandre Jean, lequel en présence du langage presque comminatoire de quelques uns des représentants étrangers, s'est montré constamment à la hauteur de sa position et n'a cessé d'allier à un sentiment très vif de la dignité de son pays, un remarquable esprit de sagesse et de modération”.

II

DELA SESIUNEA DIN 1862 PÂNĂ LA AL DOILE MINISTER KOGĂLNICEANU

(3 Dec. 1862 — 12 Oct. 1863)

Sesiunea furtunoasă. — Adunarea, convocată în sesiune extraordinară, la 10 Noembrie 1862, pentru a se ocupa cu votarea budgetelor, nu putuse îndeplini această îndatorire, în scurtul timp ce o despărția de începerea sesiunii ordinare, 3 Decembrie, din pricină, întâi, că ea nu se completase din cele dintâi zile; apoi din aceea că ministerul, înfățișând unele budgete nespecificate în cheltuieli, adunarea ceruse amărunțirea lor. Până să se readucă budgetele, în forma cerută, de adunare, se întrase adânc în sesiunea ordinară; dar nici atunci budgetele nu putură fi votate, din alte împrejurări, pe care le vom raporta în curând.

În afară însă de budgete, ministerul Crețulescu, reînoind și acuma spornica activitate care totdeauna caracteriza venirea lui la putere, înfățișase mai multe proiecte de legi, precum acel al impozitului pe sare, al concesiunii minelor de sare, al unificării contribuției personale, al pensiilor, al consiliilor generale, al organizării puterii armate, al organizării ministerului public, al recrutării, al atrupamentelor și adunărilor turburătoare, al constrângerei corporale, al consiliului de stat, al actelor stărei civile, al desființării magaziilor de rezervă, al sistemului metric, al curței de conturi, al camerilor de comerț, al exproprierei pentru utilitatea publică și altele încă. Câteva din aceste proiecte se votează chiar dela începutul sesiunii, iar când vin budgetele la rând, comisiunea adunării trece la venituri cifra de 20.000.000 de lei dela mânăstirile închinat. Ministerul se opune, susținând că s'ar prejudeca chestiunea care este în tratare diplomatică și asupra căreia țara încă nu ar fi stăpânită. I se răspunde, că această înscriere nu era decât

urmarea firească a dispoziției luată de minister, după plângerea unor patriarhi, de a se strânge veniturile mănăstirilor în casa statului. Ministerul răspunde că era un simplu depozit, pe când dacă sumele se înscrieau între venituri, se vor face cheltueli asupra lor și se va dispune de ceva ce încă nu ne aparține. Atunci Panu se scoală și rostește cuvintele: „Ne ziceți că compromitem chestiunea; dar cine altul a compromis-o, de nu ministerul? Ați așteptat să vă vină inițiativa dela patriarhi și dela chiriarii mănăstirilor, și când adunarea vine și face o chestiune națională și voește a vă subtrage de sub această înrăurire, reclamați că se compromite chestiunea și viitorul. Viitorul este al României; viitorul este al nostru al tuturor, al țării întregi, și noi care suntem mandatarii ei, avem dreptul și datoria de a ne ocupa de dânsul și de a lua toate măsurile pentru a-l asigura”. Lascar Catargiu adauge, în aplausele întregii adunări, că „pe lângă înscrierea cifrei între veniturile țării, guvernul să înfățișeze un proiect de lege pentru regularea definitivă a acestei chestiuni”. Adunarea votează aproape în unanimitate și în mijlocul celui mai mare entuziasm, înscrierea venitului averilor mănăstirilor închinat în bugetul țării¹.

Acest vot, dat contra părerii ministerului, fu cea d'întâi notă discordantă între guvern, reprezentat prin Neculai Crețulescu, și adunare. A doua fu, când camera propune a se numi o comisie care să privigheze modul de întrebuițare al unui credit de 150 mii de lei, încuviințat de ea; a treia și mult mai gravă, răsuna atuncea, când ministerul, în expunerea de motive a bugetului pe 1863, declară, că „finanțele țării se află în o mare desordine”². Declarația provoacă un atac violent contra ministerului care răspunde, că cei mai mulți din cei care-l atacă sunt autorii destrăbălării finanțelor, de pe când ei au fost miniștri. Desbaterea inversunându-se, principele Știrbeiu muștră pe miniștrii, pentru că au pus în gura domnului cuvintele: „În urma unui trist eveniment, am luat eu însumi cărma guvernului”, adăogând apoi că armata s'ar preumbla în jurul camerei. Ministrul de războiu întâmpină, că cuvintele rostite de Măria Sa sunt în deplin acord cu Convenția care spune, că *domnul ocărmuește țara împreună cu miniștrii săi*; iar la zvonurile raportate asupra armatei, ministrul de culte, Tell, răspunde prin afirmarea unor zvonuri mult mai grave: „Se zice că între deputați se fac adunări, care au de scop să răstoarne starea de lucruri; și zice că s'au format programe; se zice că s'a compus chiar guvernul provizoriu, liste de prescripțiuni,

¹ Șed. din 22 Decembrie 1862. *Mon. of.* No. 14. 1863, supl.

² Expunere de motive. Șed. din 20 Noembrie 1862.

se zic aceste. Domnul Știrbeiu a zis că se zice; tot astfel zic și eu”³.

Toate aceste erau prevestirile unei furtuni mult mai puternice ce era să se deslănțuiască, cu prilejul răspunsului la mesaj, care furtună trecând de astă dată peste capetele miniștrilor, era să se îndrepte chiar asupra domnului, căutând să desrădăcineze copacul ce nu-și împlântase decât proaspete rădăcini în tronul României.

Anume, la proiectul de răspuns la adresa tronului, redactat de o comisie aleasă de majoritatea adunării și a căruia raportor era Barbu Belu, o minoritate însemnată de 32 de deputați, dintre căpiteniile adunării, propuse un amendament, sau mai bine zis un contra-proiect, care criticând nu numai actele ministerului de atunci, ci toți cei patru ani de ocârmuire ai domnitorului, sub aparența constituțională a unei cenzurări a administrației, trecea peste miniștri, spre a lovi în domnitor.

Iată în rezumat cuprinderea acestui așa numit amendament: Incepe prin o critică a purtării ministerului Crețulescu, despre care spune: „Numai că dela deschiderea camerei până acuma nu ne a dat nici o samă despre mersul afacerilor, dar înspăimântează țara, prin propria lui declarație, că finanțele sunt în cea mai mare desordine; apoi ne tăgăduiește, în două rânduri și în tonul cel mai amenințător, cel mai neuzit în anele parlamentare, drepturile de căpetenie ale reprezentăției naționale, și merge până a o declara de vatră de conspirațiune. Aceste împrejurări ne împing a arăta Măriei Tale, în cea mai întregă sinceritate și cel mai absolut devotament, situațiunea țarei”.

Aici amendamentul se întoarce cu critica situației politice, dela alegerea chiar a domnitorului, cu patru ani în urmă: arată întâi, cum Românii au dovedit lumii, prin spontanele lor manifestări, vitalitatea și destoinicia lor, ca corp politic și social; cum constrânși de Europa a-și mărgini năzuințele, ele izbucnise încă mai puternice cu votul dela 24 Ianuarie 1859; că după alegerea domnitorului, guvernul său nu și-ar fi dat toate silințele, spre a înlesni opera de renaștere și de reconstituire; cum în sfârșit, unirea fiind proclamată, se aștepta ca toate puterile publice să rivalizeze, pentru reedificarea și consolidarea statului român. „Vorbind de îndeplinirea uneia din cele mai mari dorinți ale națiunii, noi ca reprezentanți ai ei avem imperioasa datorie a nu lăsa să treacă această solemnă

³ Șed. din 15 și 18 Ian. 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl. Chiar aceste prime atacuri sunt transmise la Paris, ca încercări de răsturnare. Ziarul *L'Esprit public* 6 Februarie (25 Ian.) 1863 spune: „ce parti en est arrivé à entrainer l'assemblée qui ne se proposerait ni plus ni moins que de proposer la déchéance du prince Couza, ce qui par contre obligerait le prince, de recourir au parti désespéré du coup d'Etat”.

ocaziune, fără a declara, că de câte ori se pronunță, în această adunare, cuvântul de România una și nedespărțită, inimile noastre nu se pot opri de a reporta recunoștința lor eternă la picioarele tronului augustului suveran al Franței care a contribuit mai cu deosebire la constituirea statului român. Din nenorocire, nici după unire, în curgere de un an, nu s'a făcut nici un pas înainte; iar acum guvernul vine și cearcă a spulbera chiar bazele guvernământului constituțional, și reprezentățiunea națională se întreabă, cu spaimă și durere, care este cauza ce o paralizază și-i mistue toate puterile, până a o face chiar să piardă încrederea ce avea într'ânsa? Cauza este că *de patru ani*, guvernul Măriei tale nu și-a aplicat puterile sale legale, spre a înlesni sincera funcționare a mecanismului constituțional. Concursul oamenilor n'a putut lipsi Măriei Tale; căci în șesesprezece ministere ce s'au succed de patru ani, au intrat toți bărbații care au o valoare politică în țară, fără deosebire de opiniune politică, și toți au eșit dela putere, fără a lăsa nimic în urmele lor, decât poate reputățiunea lor politică".

Amendamentul apără apoi camera de imputările ce i s'au adus de unii, că din pricina ei, trebile s'ar fi frământat pe loc. Prin urmare nu regimul constituțional ci nesincera lui aplicare era cauza suferințelor. Aici enumără actele guvernului care au paralizat activitatea camerei, între altele nesancționarea legii rurale și reaua administrație a finanțelor.

„Măria Ta, sfârșește acest rechizitor, a fost greu și dureros pentru noi, să ne hotărâm a pune dinaintea M. T. și a lumii, desvălite în toată goliciunea lor, ranele ce bântue națiunea și o fac să sufere amar; dar am crezut că este o datorie imperioasă pentru noi, s'aducem nevoile, păsurile și suferințele ei până la tronul alesului nostru, ca încredințându-Te și M. T. că răul este la culmea lui, să faci ca guvernul M. T. să iasă de pe drumul rătăcit și vătămător intereselor țarei, pe care merge" ⁴.

⁴ Subsemnații: A. Panu, C. A. Rossetti, St. Goleșcu, G. B. Știrbeiu, Bibescu Basarab Brâncoveanu, Gr. Arghiropol, A. Arion, A. Mavrocordat, Gr. C. Suțu, I. Cantacuzen, Al. C. Goleșcu, Gr. Busuioceanu, I. Petrescu, C. T. Grigorescu, A. Ursachi, G. Văleanu, P. Rossetti, N. C. Izvoranu, T. Olănescu, C. M. Brăiloiu, C. Culoșu, Gr. M. Sturza, I. Brăteanu, Dim. Ghica, C. Gr. Ghica, Cipariu, Nicolescu, N. Moscu, Gherman, I. Ghica, G. Cantacuzen, T. Brăteanu. Vezi *Mon. of.* 17 Ianuarie 1863. O corespondență din Galați din 18 (6) Fevruarie, către ziarul parizian *La Patrie* 2 Martie (21 Februarie) 1863, spune: „il va sans dire que M. Pano, le premier des signataires est, sans aucun doute, le rédacteur du fameux contre-projet". Acelaș ziar adaugă că: „l'opposition contre le prince ne se compose à peu près, que des boyards mécontents, soutenus par quelques journalistes exaltés". *L'Esprit public*, 1 Mai 1863, adaugă: „Les accusations y sont accumulées avec un soin qui semble s'être plus inspiré d'une hostilité inexplicable contre le prince, que du souci du jugement, au moins sévère, que l'Europe aurait à prononcer contre nous, si les griefs d'une partie de nos représentants étaient justifiés".

Deocamdată, combătându-se forma de amendament în care se îmbrăcase un contra-proiect de răspuns, pus la vot, luarea lui în considerație cade, prin paritate de voturi. Numindu-se o nouă comisie, de astădată ea aduce, ca proiect al majorității, o repetare a fostului amendament. Intrând acest proiect de răspuns la adresa tronului în desbaterea camerei, mai mulți oratori protivnici lui, precum Costaforu, Manolache Costache, Boerescu, se întreabă, cum se poate, ca atacul în contra pretinsei conduceri la peire a țării, în tot decursul celor patru ani dela îndoita alegere în coace, să se facă tocmai de acele persoane ce au luat parte la cârma ei în acest răstimp? „Cine sunt oare miniștrii ce s'au succedat în acești ani? A. Panu, St. Golescu, I. Ghica, D. Ghica, A. Arsache, C. A. Rossetti, I. Brătianu, Brăiloiu”. Văsescu conchide deci, că „toți care ați fost miniștri, declarați-vă de vinovați și culegeți acum roada păcatelor d-voastre; plecați capul sub greutatea lor”. Boerescu, făcând socoteala timpului cât au cârmuit deosebitelile ministerii, observă, că „e un lucru ciudat, că în acești patru ani care fac 48 de luni, după un calcul exact ce s'a făcut, 38 de luni au guvernat acei care vin să se plângă, și numai 10 luni ceilalți”⁵. Ministrul de războiu, generalul Florescu, trăgând încheierea neapărată din premisele puse de înainte-vorbitorii săi, arată, că „el nu vede în acest proiect decât persoana domnitorului; căci dacă numai miniștrii sunt în joc, atunci întreb, care miniștri, cei actuali sau acei care au subscris amendamentul”⁶?

Că nu era vorba de miniștri, ci de domnitor, se vede de pe imputarea, adusă în cursul desbaterilor, că domnitorul trimisese la Poartă memorandumul cunoscut, necontrasemnat de nici un ministru, și principele Grigore M. Sturza cere darea în judecată a lui C. Negri, care a pus în lucrare un act al domnitorului, neinvestit cu această formalitate, prevăzută de Convenție; căci s'ar inveda, prin asemenea procedare, tendința de a se introduce guvernul personal⁷.

Cătră această învinuire se mai adaoge fraza rostită de domnitor, ca răspuns la felicitările de 1 Ianuarie 1863, că „în urma tristului eveniment al omorului lui Barbu Catargiu, luând însumi cârma statului, am urmat cu luare aminte mersul trebilor publice”⁸, cu atât mai mult că aceste spuse a le domnitorului fusese repetate de el, mai pe larg, unei deputațiuni din Craiova: „Am băgat de samă, spusese domnitorul, că în țara

⁵ Ședința din 5 Februarie 1863. *Mon. of.*, No. 40, 41 și 42, 1863, supplement.

⁶ Ședința din 6 Februarie. *Mon. of.*, 46, 1863. Unii oratori urmează a numi proiectul tot amendament.

⁷ Ședința din 6 Februarie. *Ibid.*, No. 1863.

⁸ *Mon. of.*, 2 Ianuarie 1863.

noastră, toți se uită la domn, pentru toate lucrurile. De greșete vreun subprefect, domnul este vinovat; de nu plouă, domnul este vinovat; într'un cuvânt, binele și răul de o potrivă aruncate asupra domnitorului și numai asupra lui. Pentru acest cuvânt m'am hotărât, fără a atinge cătuși de puțin legile și datinele de azi ale țarei, a mă ocupa, împreună cu miniștrii mei, de ocârmuirea ei, într'un chip cu totul activ; pentru care vă rog pe toți, și ca domn și ca Român, ca de câte ori veți avea vreo nevoie, să veniți la mine; însă în toate plângerile voastre să nu fiți povățuiți decât de spiritul de dreptate și de adevăr"⁹.

În contra unor astfel de intențiuni, manifestate de domnitor, oratorii opoziției apăsau asupra teoriei constituționale, după tipicul englez, a căreia principiu este, că regele domnește iar nu ocârmuește; la care li se răspundea, din partea apărătorilor domnitorului, că după Convenție domnul ocârmuește împreună cu miniștrii săi; iar în chestiunea ne contrasemnării memorandumului trimis puterilor, se răspundea, că adunarea din 1861 dăduse domnitorului mandat să efectueze unirea¹⁰. Ce e drept, în memorandum, domnitorul nu se mulțamește numai a dovedi puterilor nevoia neapărată a unirei, ci el atacă pe însăși acei care-l însărcinase cu efectuarea ei, atacuri pentru care domnitorul de sigur nu primise mandat¹¹. Chestiunea constituționalismului purtării domnitorului era cam încurcată și nu se putea limpezi numai la lumina principiilor teoretice.

Mai învinuia Gr. M. Sturza, bine înțales tot pe domnitor, că schimba ministerele după anotimpuri; „că sunt ministere de iarnă cât ține frigul, iar îndată ce înfrunzește codrul, vin altele de le înlocuesc; că apoi ministerele nu au fost mai nici odată luate din majoritatea adunării”¹². La aceasta răspunde Vernescu, că textul Convenției autoriză pe domn a-și lua miniștrii și în afară de adunare. Apoi, adaoge el: „La noi majoritățile camerilor, fiind totdeauna compuse din conservatori, din oamenii trecutului, ele n'au avut altă politică decât de a ne ținea pe loc, de a opri reformele, de a împiedeca punerea în lucrare și dezvoltarea principiilor mântuitoare cuprinse în Convenție, și din contra miniștrii care adese-ori s'au luat din minoritate, adecă dintre acei oameni care iubesc instituțiile

⁹ Citată de A. Panu în ședința din 5 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 44, 1863, supliment.

¹⁰ Kogălniceanu în ședința din 9 Fevruarie, *Mon. of.*, No. 57, 1863. Brăteanu spune: „Noi am ales pe Alexandru Ioan I, domn al României; ba încă mai mult, i-am dat mandat să facă unirea, unire ce s'a făcut de România și căreia n'avea decât să-i pună formula de cancelarie, de notariat”. Ședința din 11 Fevruarie, *Mon. of.*, No. 61, 1863.

¹¹ Vezi mai sus analiza memorandumului, p. 114.

¹² Ședința din 6 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 48, 1863.

cele noue, și-au pus toate silințele, au făcut toate încercările posibile, ca să împingă majoritățile înainte”¹³.

Oratorii protivnici guvernului adaog, că starpa frământare a adus starea pe loc a țării, corupția justiției și a administrației, destrăbălarea în finanțe, înjosirea simțământului public, desorganizarea armatei și alte multe rele. S'a văzut din analiza amendamentului, că opoziția nu recunoștea principelui nici un rol în efectuarea unirei, pentru care declara, că este recunoscătoare numai împăratului Francezilor. La această din urmă parte, răspunde Kogălniceanu, că „mai întâi nu trebuie să facem un singur om solidar de tot răul ce este în țară, căci atunci recunoștem că și binele nu ne poate veni decât tot dela el, și atunci la ce mai avem instituțiile noastre? Domnitorul e om, nimic mai mult decât om; nu are pretențiunea de a fi un bărbat mare. Sămânța bărbaților mari s'a pierdut dela Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul; acuma se cultivă sămânța gândacilor de mătăasă, adaoge oratorul, stârnind veselia adunării. Cât despre progresele realizate, priviți numai la unire și spuneți, dacă în 1856, credeam noi că, în zilele noastre, sub ochii noștri vom vedea unirea îndeplinită? Credeam noi că înainte de a ne albi părul, vom vedea întrunite tronurile lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul? Credeam noi că, în patru ani, vom avea unirea și fără vărsare de sânge, fără pagubă, fără zdruncinare și noi, cei despărțiți de veacuri, ne vom găsi întruniți într'o singură adunare, Munteni și Moldoveni, și ca deputați a unei singure națiuni, să hotărâm despre trebile unei singure țări, unei singure patrii, România? Plecați capetele, mulțumiți lui D-zeu, căci la puține generații a fost dat să văză ce am văzut noi și să dobândească ce am dobândit noi; și în loc de a mulțami, d-voastră veniți acuma și faceți imputare aceluia ce a împlinit misiunea ce i-am dat, zicând că el a călcat drepturile țării, a chemat intervenirea străinilor”¹⁴!

Dintre partizanii proiectului de răspuns, A. Panu formulase mai cu tărie această învinuire, că domnul nu realizase unirea prin țară, ci recursese la învoirea străină. Panu chiar citise în adunare mai multe scrisori, trimise de el domnitorului, pe timpul când era ministru, în care scrisori căuta să-i dovedească cum că starea Europei, era așa, că domnul putea să realizeze unirea și fără a ei învoire, îndemnându-l să facă acest pas. În una din aceste scrisori, Panu intră în considerațiuni filosofice asupra mersului trebilor europene, spunând, că „se produce astăzi în politica Europei o schimbare importantă, de un mare învățământ pentru popoarele în epitropie sau supuse. Acest fapt capital este micșurarea rolului diplomației. Inițiativa trans-

¹³ Ședința din 7 Februarie. *Mon. of.*, No. 49, 1863.

¹⁴ Ședința din 9 Februarie. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

formărilor universale ce sunt pe cale de a se îndeplini, îi scapă, spre a trece în mâinile națiunilor, interesate a reclama drepturile lor de emancipare, și sarcina diplomației este astăzi răstrânsă în confirmarea, moralmente silită, a actelor frumoase și spontane de independență ce se produc pretutindene, pot zice nepedesiți, sub protecțiunea a două principii nouă, învierea naționalităților și neîntervenirea”¹⁵.

Acestor vederi, luate din lumea gândurilor, A. Florescu răspunde, punându-se pe tărâmul faptelor reale și susținând, că „recunoștința țării trebuie să fie reputată întreagă către acela care ne-a dat unirea, prin mijloace înțelepte și prudente, și care apoi singur știe, că nu-i era permis să joace la loterie destinele și existența patriei sale”¹⁶. Vernescu adaugă întrebarea : „Dacă este bine și cuviincios, în adresa către tron, să facem mulțămiri străinilor ; dar admitând chiar aceasta, este cel puțin drept și leal, ca să arătăm recunoștință numai suveranului Franței, fără să adresăm un cuvânt de grațitudine domnului României, alesului națiunii ? Dar d-voastră știți, sfârșește Vernescu, în ce stare, sub ce condiții ni s'a dat unirea de către străini, și vă aduceți aminte în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I dela această tribună”¹⁷.

La celelalte învinuiri, de ducere a țării la peire, răspund alți oratori, tăgăduind colorile prea negre în care se îmbrăcau fapte reale, dar nu datorite domniei actuale, ci moștenite din vremuri mai vechi. Manolache Costache raportându-se la finanțe, spune, că „pricina răului nu este atâta în indivizi, în cei ce au ocârmuit țara, ci în împrejurările și greutatea din care abia de un an am eșit”¹⁸. Din protiva A. Florescu se pune pe tărâmul personal și întreabă : „Ce am făcut noi toți dela 1859, și cum am condus trebile țării până acuma, ca să o punem pe calea progresului și s'o facem să devină, cum a declarat împăratul Napoleon, un boulevard de asigurare pentru Occident ? Dacă autorii amendamentului nu voesc a o spune, voi spune-o eu. Ne-am sfâșiat între noi prin lupte și intrigi de partid, și am sacrificat interesele cele mai vitale ale țării în setea răzbunărilor personale”¹⁹. Ambele explicații pot fi contopite, căci la urma urmelor, rivalitățile și setea de răsunare între oameni, nu era decât o urmare a împrejurărilor, împingându-i într'acolo, fără de voia lor, boldul puterilor istorice.

Kogălniceanu, adâncește încă explicația istorică a stărei

¹⁵ Ședința din 5 Fevr., *Mon. of.*, No. 43, 1863. Originalul francez al scrisorii în hârtiile *Rosselli*.

¹⁶ Ședința din 6 Fevr., *Mon. of.*, No. 47, 1863.

¹⁷ Ședința din 7 Fevr. *Mon. of.*, No. 49, 1863. Mai sus, p. 127, 128.

¹⁸ Ședința din 6 Fevr. *Ibid.*, No. 44, 1863.

¹⁹ *Ibid. Ibid.*, No. 47, 1863.

în care țara se afla. El spune : „Dacă în comentariile d-voastră, am admirat ceva, au fost cuvintele principelui Știrbeiu, că toți suntem greșiți. Dar, așa este și, fiind așa, să iertăm greșiților noștri, precum zice rugăciunea de toate zilele, rugăciunea dominicală. Aceasta este singura cale ce poate să ne ducă la un viitor fericit ; dar să nu imputăm unui singur om răul la care cu toții am contribuit ; să nu facem din domnitorul nostru Christul României și să cerem răstignirea lui. Cum, socotiți domnilor, că din decadența cea mare, urmare neapărată a seculilor de urgie ce au trecut peste capul nostru, că din nămolul de abuzuri și de viciuri, sub care am fost cufundați, vom putea, ca prin o vârguță magică, să ne transformăm și să ne ridicăm la perfecțiune ? Că regimul nostru constituțional ce datează abia de ieri, va putea în câțiva ani, să ajungă la înălțimea parlamentului englez ? Cum, d-voastră nu admiteți nici decât epoce de tranziție, ani de cercare ? Ce, vroiți ca, deodată, din prunci să ne facem oameni mari ? Dar oare civilizația așa iute pășește ? Nu, în lumea morală ca și în lumea fizică, lucrurile nu merg așa de grabnic. Fiecare generațiune are misiunea sa ; fiecare nu poate pune decât o piatră la edificiul viitorului. Perfecțiunea ce o dorim, numai generațiunile viitoare vor videa-o și se vor bucura de bunurile ei. Mai avem încă a trece prin multe cercări, prin multe dureri. Fii și nepoți ai domniilor regulamentare ! Aduceți-vă aminte de umilintele ce așteptau pe părinții voștri, când mergeau la Constantinopole pentru a lua investitura ; ei își încovăiau capul până la pământ și sărutau pulberea de sub picioarele sultanului. Comparați vizita și primirea lui Alexandru Ioan I dela Poartă, cu primirea ce se făceau mai înainte domnilor noștri, chiar și acelor regulamentari, și apoi mai jăluiti-vă de prezent ! Și dacă domnii țarei care aveau în mână sabia și topuzul, căzuse într'un asemenea grad de înjosire, și aceasta nu numai înaintea Sultanului, dar chiar înaintea fiecărui pașă ; dacă domnul era atât de înjosit, ce trebuiau să fie boierii, ce trebuiau să fie celelalte clase ale societății noastre ? Și cu un trecut de ieri atât de degradător, noi astăzi am voi să ne îmbrăcăm în mantia pairilor Mării Britanii ? Libertatea și constituția engleză, strănepoții noștri vor videa soarele lor ; noi să ne mulțămim că le putem saluta zorile ?”²⁰ !

Coaliția monstruasă. — Toate aceste învinuiri și apărări se învârteau în jurul stărei țarei, din care unii atribuiam mizeriile, domnului, ceilalți împrejurărilor sau neînțelegerilor dintre conducători. Care era însă pricina adevărată a acestor imputări mutuale ? Noi credem că ea izvorăa din poziția domnitorului, față cu majoritatea clasei conducătoare. Această poziție tre-

²⁰ Ședința din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 59, 1863.

buia să-l pună în o neîmpăcată dușmănie cu dânsa, din două motive: 1) Conducerea daraverilor interne din partea domnitorului nemulțămia atât pe dreapta cât și pe stânga extremă. 2) Persoana lui nu mai era acum așa de trebuitoare, de când se realizase unirea.

În privirea punctului d'întâi, amintim că purtarea politică a domnitorului căutase totdeauna a se ținea între cele două mari curente, în care erau împărțite spiritele clasei conducătoare. Voia să meargă înainte; deci nu se putea da în apele drepte; pe de altă parte însă nu voia să se lase răpit de șivoiul prea iute, în care ar fi vrut să-l târască extrema stângă. Am văzut cum întâiul minister al lui Barbu Catargiu trăise tot atât de puțin ca și acel al lui Golescu-Rossetti-Brătianu și cum domnitorul se despărțise de amândouă într'un chip cam pripit. Dacă el reveni la Catargiu, cu prilejul unirii, aceasta nu înșamna că părăsise principiile sale fundamentale de conducere a țării, prin oameni de progres însă moderați; prin un partid de centru care însă nu consta decât din câteva individualități, al căror număr se silia în zadar a-l spori, uneori chiar prin ingerinți în alegeri.

Pentru ce însă domnul nu se putea înțelega cu partizele extreme? Cu dreapta nu, din cauza tendinței lui de a reforma legea electorală, tendința ce se dăduse pe față, mai ales prin memorandumul către puteri, și din aceea a legei rurale ce fusese votată de adunare, dar a căreia sancțiune domnul refuzase să o dea, fiind legea absolut contrară părerilor lui. Domnul spusese aceasta pe față chiar, prin mesajul de disolvare al adunării din 1863. „Proiectul de lege rurală, votat de majoritatea adunării din 1862, nu l'am putut sancționa, fiind că nu răspundea dorințelor mele”²¹. Această purtare a domnitorului scosese din fire pe membrii drepte, văzând în ea un scop anumit, de a lovi în principiul proprietății. Și că lucrul era așa, ne o dovedesc tot desbaterile răspunsului la adresă din anul 1863. Apostoleanu spune: „la noi partidele nu pot fi decât sociale: partida progresistă și cea staționară. Câmpul social este câmpul de luptă parlamentară al Românilor. Noi nu avem să luptăm pentru rezolvirea chestiunilor politice; dar avem să rezolvim chestiuni sociale, dintre care cea mai vitală este chestiunea rurală. Acuma întreb, în deslegarea acestei chestiuni ce ne frământă, cine este cel interesat? Camera sau domnitorul? Eu zic și afirm că partea interesantă este camera. Mișcarea progresului în această privire reșede numai în domnie, neinteresată în această luptă”²². Kogălniceanu revenind mai pe larg asupra lucrului, zice: „Până nu se vor rezolva chestiunile sociale, în

²¹ *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.

²² Șed. din 8 Fevr. *Mon. of.*, No. 54, 1863.

zădar vom striga că taberi nu au existat înainte de 1859, și vom atribui unui om politica de basculă. Aceasta e în natura lucrurilor, în câtă vreme chestiunea proprietății nu va fi hotărâtă, în câtă vreme apărătorii proprietății absolute vor trata pe apărătorii improprietății țaranilor, de himere cu capul de porumbiță, cu trupul de aspidă și cu coada de nu știu ce. Fiți siguri, că oricare ar fi capul guvernului, totuși vor exista în țara noastră două tabere. Dovadă că chestiunea socială este cauza cea mare a discordiilor noastre, este propria corepondență a domnului Panu care alaltăieri v'au mărturisit, că chestiunea socială adecă a improprietății este în aceeași linie cu chestia națională, adecă cu chestia unirei. Această din urmă chestie s'a deslegat; deslege-se și cea d'intâi, și atunci nu vom mai fi despărțiți în două tabere; nu vom mai avea a ne tânguî de sisteme de basculă"²³.

Chestiunea rurală era adevărata piedecă, de care trebuia să se sfarme toate încercările principelui, de a împăca spiritele și de a restabili armonia în mersul statului zdruncinat. Ea determinase mai în totdeauna crizele cele mai mari, prin care trecuse până acuma domnia lui Alexandru Ioan I. În jurul ei gravita toată viața politică a aceluî timp²⁴.

În sfârșit să nu uităm nici omorul lui Barbu Catargiu, săvârșit ziua mare, fără să se fi putut găsi ucigașul, împrejurare ce dădea loc la bănuială; așa că unii mergeau până a învinui pe capul statului de împărtășire la acea faptă, după cum ne o spune Bolintineanu, în memoriile sale, că „opoziția profită de aceastăucidere, ca se atribue, că nu fără știrea tronului era făcută”²⁵. Ori cum ar fi stat lucrurile cu această bănuială, ea exista și explică deci și mai mult, pentru ce dreapta se scula în contra domnului.

Să venim acuma la extrema stângă, reprezentată în cameră prin puține, dar puternice individualități, între care erau: Goleșcu, Rossetti și frații Brătianu. Lucru ce poate se va părea straniu, este că acest partid nu privia chestia rurală ca reforma esențială a timpului; ba chiar I. Brătianu se rostește într'un rând cam ascuțit, în contra țaranilor, când spune: „Când ne făcea domnul Kogălniceanu și alții din Moldova imputarea, de ce nu discutăm chestia proprietății, noi răspundem că exista

²³ Șed. din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

²⁴ Tot așa judecă și *Daily News* chestiunea, și atribue refuzul adunării din 1863 de a vota budgetul, refuzului principelui de a sancționa legea rurală. În numărul ei din 15 Iulie 1863 ea spune: „The landed aristocracy in Chamber presented such a solution of the land question that the Prince could not accept; and the aristocracy, in revenge, have made war up ou the prince, by rejecting his bugets und snubbing him in every possible manner”.

²⁵ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 56.

încă în ambele părți litigante prejudecâți; că chestiunea cere să fie discutată în toată liniștea, cu tot sângele rece ce trebuie; că trebuie să așteptăm până ce vor vîdea proprietarii, că modul proprietății de astăzi nu este cel mai profitabil pentru dînșii; să vadă că au alte resurse mai bune decît acele ce le dau legile existente. Să începem, ziceam noi, cu alte reforme; cu moralizarea funcționarilor, cu garanțiile comerțului, cu institutele de credit. A intrat în capul țaranului ideea că toată cauza răului de care suferă țara, este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaște, cauza este, că proprietarii au proprietăți. De aceea am zis capului statului, pe când eram la guvern, să nu atingem chestiunea proprietății: să căutăm mai întîi a înfrăți spiritele, a lumina pe ambele părți; să facem întîi institutele necesare, și când vom rezolva legea proprietății s'o rezolvăm astfel, în cât s'aducă regenerarea României, iar nu să punem în pericol existența noastră națională; căci un războiu civil este nefericirea cea mai mare"²⁶.

Din această ținută a membrilor extremei stînge față cu chestia rurală, se explica cum se face de Rossetti și cu Brătianu își dăduse dimisia din adunare, chiar în ajunul marilor debateri asupra legii rurale în 1862. Oricare ar fi fost motivele acelei demisiuni, ea nu ar fi fost dată, dacă cei doi corifei ai partidului radical din acele timpuri ar fi privit legea împrietăririi ca o parte esențială din programul regenerării poporului român. Ba, după Bolintineanu, această reținere a partidului stîngei față cu chestia rurală, provine din împrejurarea că partidul liberal unit într'o idee cu boierii asupra răsturnării domnitorului, și voind a-i câștiga, nu mai apăra chestia rurală"²⁷.

Dar apoi ceeace interesa mai mult pe membrii stîngei, erau chestiunile, mai mult formale, ale libertăților și formelor constituționale. Brătianu, când atacă pe domnitor, în desbaterea răspunsului, nu-l ataca decît pe această temă a constituționalismului purtării lui: „domnul spune el, nu poate fi în acelaș timp o ficțiune și un om; ca ficțiune este sacru, ca om, nu; dacă este domnitorul o persoană sacră, rădicată deasupra tuturor valurilor, atunci o asemenea persoană nu administrează; iar dacă se amestecă în ocârmuire, atunci cer dela

²⁶ Șed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, No. 61, 1863.

²⁷ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 21. La aceeași părere duce un dialog urmat între Kogălniceanu și Calimachi în șed. din 7 Decembrie 1890. *Kog. Liberal* am fost, liberal sunt și liberal voi muri.

Calimachi. Ai fost cu Cuza; n'ai fost cu Brătianu.

Kog. Atunci aveam la ordinea zilei legea rurală, și...

Calimachi. Roșii n'au voit legea rurală.

Kog. Fă-mi onoarea a nu mă mai întrerupe. *Discursul lui Kogălniceanu*, publicat și a parte, București, 1895, p. 38.

el răspunderea faptelor sale și el nu mai poate fi neresponsabil”²⁸. Brătianu imputa domnului că a părăsit calea constituțională, calea garanțiilor libertății asigurate națiunii, prin Convenția de Paris.

Să venim acuma la al doilea motiv al înverșunatei opoziției contra domnitorului, dorința de a-l înlătura, ca unul ce nu mai era trebuitor, după realizarea unirei.

Am văzut înțelesul ce se dăduse alegerei lui Alexandru Cuza, chiar la ei săvârșise. El avea să pregătească țărâmul pentru întemeierea unei dinastii străine. Nu numai adunarea rostise această părere întru îndeplinirea dorințelor divanului ad-hoc; însuși domnitorul și-o însușise și o întărise prin a lui declarație²⁹. Domnia lui Alexandru Ioan I nu avea deci, cu toată recunoașterea ei pe viață de către puteri, caracterul statorniciei, ci era mai mult privită ca o stare de tranziție, împrejurare care nu înceta de a o pune în o falșă poziție, față cu aceia ce, sinceri sau nu, doriau întronarea unei dinastii străine.

De aceea am văzut în repetite rânduri asalturi date contra domniei naționale, în numele domnului străin. Așa cu prilejul votării constituției de comisia centrală; apoi la apropiata realizare a unirei, când Lascar Catargiu face interpelarea relativă la demersurile ce ar fi de luat totodată, pentru dobândirea principelui străin, când atunci agitația pentru și contra acestuia ea un caracter mai ascuțit³⁰. Acuma se redeschide focul pentru a treia oară, în mijlocul urilor și deslănțuirilor patimilor din desbaterea asupra răspunsului la mesaj. Principele Grigore Sturza dă semnalul, după ce atacă regimul domnitorului, spunând că „speră că va sosi oara fericită pentru națiune, când vom dobândi un principe străin, precum au cerut-o divanurile ad-hoc”. O voce protestând cu „ferească D-zeu”, contra dorinței lui Sturza, el îi răspunde: „In zadar se rădică câte o voce izolată, spre a protesta contra dorințelor rostite în divanurile ad-hoc, contra voturilor tuturor corpurilor noastre legitime, contra voinței țării întregi. Domniile pământene sunt judecate și osândite de țară”. Principele Bibescu Basarab Brancovanu întreabă apoi pe Boerescu, de ce consideră dorința manifestată de a avea un principe străin, ca o lovire în domnitor, când națiunea întreagă dorește dinastia străină. La aceste cuvinte se face un tumult în cameră, și nu numai o voce izolată, ci un mare număr protestează, că „națiunea nu vrea principe străin”. Brancovanu răspunde însă, că „însuș domnitorul a luat îndatorirea de a lucra pentru principele străin

²⁸ Șed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, 61, 1863.

²⁹ Mai sus, Vol. XII p. 307.

³⁰ Mai sus, p. 48 și 110.

și el trebuie să se țină de acest angajament”, răspuns ce atrage o energetică protestare din partea deputatului Gh. Radu³¹.

Kogălniceanu explică însă această revenire la principele străin, ca o dorință de răsturnare, pentru căpătuiala unuia sau altuia din acei ce uneltiau răsturnarea. El zice: „La noi, fiecare cetățean ce are 35 de ani și un venit de 3000 de galbeni, putând aspira la domnie, suntem un stat într’adevăr republican. Singura anomalie este că, în țara noastră, domnul în loc de a fi pe 5 ani, după cum se cerea la 1848, este ales pe viață. Ce vreme lungă! Dacă el ar fi fost ales pe 5 ani, fiecare pretendent și ar fi putut zice în sine: să aștept 5 ani și va veni și rândul meu, cum se urmează astăzi în America, cu alegerea președinților de republică. Dar la noi domnia fiind pe viață și viața unui om fiind lungă, mai ales când domnul este tânăr, ambițiunea noastră ar avea a răbda prea mult. Și fiindcă prin constituție, prin mijloace legale, nu putem reduce termenul domniei la 5 ani, apoi căutăm să-l răsturnăm, și iată cum ajungem a purifica sistemul nostru republican. Dar dacă Europa nu ne va da principele străin, ce va fi? Pretendenți, fiți siguri, se vor ivi și în Iași și în București, și în starea de astăzi a lucrurilor, fiți siguri că acei dela Iași vor găsi pe cine să aleagă domn. Așa dela principele străin, ne vom găsi iar cu doi domni separatiști”³².

Este ușor de înțeles, că domnul nu era să rămână nepăsător la atâtea lovituri ce i se aduceau de adunare. De aceea, nu ne vom mira de faptul, îndestul de neobicinuit în uzurile parlamentare, că prezentându-se înaintea lui delegația adunării, spre a-i ceti răspunsul la mesaj, domnul oprește a lui cetire, spunând președintelui deputației, Lascar Catargiu, că nu e de trebuință să se mai ostenească, întru cât cunoaște conținutul și să remită *hârtia* primului ministru. Catargiu stăruind să dea cetire actului, domnul îi repetă vorbele și adresa este înmănată președintelui consiliului, fără a fi nici deschisă.

În desbaterea adunării asupra acestei împrejurări, se rostise cuvinte foarte grele, precum acel de „necuviință” ce

³¹ Ședința din 6 Februarie. *Monit. of.*, No. 47, 1863.

³² Ședința din 9 Februarie. *Mon. of.*, 59, 1863. Tot așa scrie și *Reforma*, 7 Aprilie 1863: „Ministerul a hotărât să rămâne la postul său apărând situația. Dacă s’ar lăsa un minister din coaliție, inimicii țării vor sili pe Vodă să abdice. Abdicând de voie sau de nevoie, ambițiunea pretendenților, nemulțumirea Moldovenilor, rivalitatea puterilor garante va aduce războiul civil, invaziunea, separatismul”. Iar Al. Papadopol-Calimach (*Amintiri* p. 402) spune, că „pretendenții la domnie nu pierise, din cauză, că unirea se făcuse, nu sub o dinastie, ci sub un domn, și la moartea lui Cuza trebuia să revină pe tapet chestia unirei. Pretendenții sperau, că Cuza se va îneca în oceanul de silenți și de reforme, de greutăți, contra Turciei și a Convenției, provocate prin unire. Dar Cuza tot domnia; el începuse a deveni urât. De aici coaliție contra lui Cuza; 2 Mai era fatal.

se raporta fără îndoială la capul statului, cu toate că după a lui rostire, se caută a se îndulci lucrul, spunându-se că miniștrii comisese acea necuviință³³, miniștrii care nu avusesse nici un rol în scena petrecută între domn și deputați.

Cu toate aceste relațiuni atât de încordate între domn și adunare, ea nu este disolvată, dar nici ministerul nu se retrage, cu toate că adunarea îi dă un vot de blam și oprește pe cetățeni de a mai răspunde dările, nevotesat fiind budgetul de adunare³⁴.

La 2 Martie însă expirând sesiunea ordinară a adunării, ea este închisă, fără a se prelungi pentru votarea budgetului. Prin mesajul său de închidere, domnul muștră cu asprime adunarea pentru votul ei, prin care provoacă poporul la neascultare, precum și pentru paralizarea tuturor lucrărilor și nevoțarea nici uneia din numeroasele legi prezentate pentru organizarea țării. „Aceste lupte prin care am trecut, să ne slujască la toți de învățământ. În trebile publice ca și în cele private, fiecare zi își are sarcina ei; progresul este opera timpului; agitațiunile nu pot decât a-i împiedeca mersul, și mandatarii unei națiuni, în discuția marilor interese ce le sunt încredințate, nu se pot depărta de moderația și răbdarea de care puterea executivă a avut ocazia a vă da atâtea probe”³⁵.

Nu numai însă la muștrări se oprește guvernul și domnitorul. El și cu oamenii devotați lui reluase iar ideea care fusese desmierdată de mai multe ori, a unei zdrobiri a acestei înverșunate opoziții, prin o măsură autoritară. Încă în 17 Februarie, C. Negri scrisese principelui: „A. V. având dreptul, legalitatea și puterea, nu veți lăsa de sigur, să se producă anarhie și desordine, prin faptul cătorva ambițioși izolați, fără nici un răsunet în țară”³⁶. N. Crețulescu, amărât până la inimă de priveriștea la care asistase, propune principelui, după închiderea sesiunii, o măsură mai radicală, pentru stămpărarea

³³ Ședința din 22 Februarie. *Mon. of.*, 81, 1863.

³⁴ C. A. Rossetti dă exemplul acestei nesupunerii, refuzând să plătească impozitul. El este sechestrat și vândut. *Românul* din 28 Mai 1863, conține în caractere groase anunțul vânzării. Un scaun al lui Rossetti, pe care el stătea la masa lui de lucru, se vinde cu suma de 10,500 de lei. 5000 de lei sunt subscriși în favoarea Poloniei, iar restul este păstrat pentru plata amenziilor ziarelor ce vor mai fi osândite pentru apărarea regimului constituțional. Vezi și *Le Siècle* din 21 Iunie 1863. Petru Grădișteanu, în *L'Esprit public* din 24 Iunie, arată că tocmai faptul, că numai pe ici pe colea câte un individ asculta de vorbele camerei, de a refuza plata dărilor, dovedește neizbânda acestei măsuri. „Lorsqu'une assemblée déclare violateur de la loi quiconque ordonnera ou poursuivra la levée des impôts non autorisés par elle, ce n'est pas ceux qui sont dans la légalité qu'il faudrait compter, mais ceux qui sont en dehors. Or, en dehors de la légalité se trouve la nation entière. Cela s'explique aisément. La majorité de la chambre roumaine est une légalité illégitime”.

³⁵ Ședința din 2 Martie. *Mon. of.*, No. 95, 1863.

³⁶ *Negri c. Cuza*, 17 Februarie 1863. *Corespondența*, p. 165.

fierberei. Intr'un raport al lui, al căruia original s'a păstrat, și care poartă data de 14 Mai 1863, el spune principelui: „Experiența acestor 4 ani ne a dovedit că cei câțiva oameni care conduc desbaterile și lucrările adunării, departe de a susține și a reprezenta adevăratele interese ale țării, nu s'au slujit de mandatele lor, decât pentru a face din adunare arena patimilor celor mai nedemne și a ambițiilor celor mai culpabile. Tendințele partidei lor, intrigile ambițioșilor, o propagandă sistematică de desordine pe față, prin gazete și pe ascuns, prin agenți secreți, frământă țara în toate colțurile. În fața unei așa de temerare, dar nu mai puțin adevărate stări, nu rămâne decât un singur mijloc de scăpare, pe care ieu libertatea a-l supune la înalta apăsătoare a Măriei Voastre, anume: să se suspende adunarea un timp oarecare și să se iee cârma guvernului de Măria Voastră; să se decreteze formarea unui consiliu de stat, căruia fără zăbavă să se pună însărcinarea de a elabora, pe bazele așezate de Convenție, legile trebuitoare. Toate aceste legi să se sancționeze de Măria Voastră și să se promulge spre a se pune îndată în executare. Mașina guvernamentală funcționând astfel în liniște un an, Măria Voastră să convoace, pe baza unei noue legi electorale, adunarea”³⁷. „Dacă asemenea sfaturi se dădeau domnului în ascuns, ziarul *Buciumul* împingea pe față la lovitura de stat: „Fără vot universal, scrie el, nu poate fi mântuire; dar acel vot să-l dea domnitorul și nu camera oligarhică, pe care voim s-o risipim”. Profesorii Hașdeu și Cobălcescu, tot pe atuncea susțineau, în același ziar, „dictatura pentru stabilirea votului universal, însă dictatura momentană”³⁸.

La explicarea lui Kogălniceanu care căuta să atribue agitația, competițiilor ascunse pentru domnie, protivnicii răspundeau, că „prin unirea liberalilor, Panu, Goleșcu, Rossetti, Brătianu, se lua opoziției orice caracter de competiție la tron și se prefăcea în un țipet al poporului”³⁹. Deși liberalii nu vâneau domnia, și ei uneltiau însă răsturnarea. Aceasta se vede din faptul, că puțin timp după închiderea camerei, se hotărăște, ca *An. Panu* să meargă în misiune la curțile din Paris, Londra și Viena, „spre a cerca, dacă la caz de vacanță a gospodoratului

³⁷ Raportul lui Neculai Crețulescu aflat în original în *hârtiile Rossetti*. N. Crețulescu sfătuia pe domnitor la un act pe care acesta căuta să-l realizeze încă de mai înainte, după cum vom vedea mai jos. Nici Kogălniceanu, cum se credea fără cuvânt, nici Crețulescu nu sunt autorii intelectuali ai loviturii de stat. Această idee s'a născut, a crescut și s'a copt în mintea domnitorului, sub apăsarea împrejurărilor.

³⁸ *Buciumul*, 15 Aprilie 1863. Tot pe atunci, spre a-și întări poziția domnitorul ia el singur comanda armatei și numește pe unul din cei mai devotați ai săi partizani, pe generalul Florescu, maior general. *Mon. of.*, 27 Mai 1863.

³⁹ *L'International* din Paris, 1 Aprilie 1863. *Reforma* 7 Aprilie 1863.

și a instituirii unui guvern provizoriu, Principatele puteau fi expuse unei interveniri colective sau separate, și dacă ele pot nădăjdui a dobândi un principe străin”⁴⁰. Tot cătră acest timp, începutul sesiunii din 1863, se urmează între Brătianu și Kogălniceanu, o convorbire, în care cel întâi spune celui al doilea, că frunțașii partidului liberal aveau mandat dela alegătorii lor să detroneze pe Vodă Cuza. Această convorbire, destăinuită ceva mai târziu de organul lui C. D. Aricescu, *Buciumul*, nu este tăgăduită în principiu de Kogălniceanu⁴¹.

⁴⁰ Misiunea lui Panu e hotărâtă pe la August 1863. *Le Nord* o anunță astfel în numărul său din 3 Sept. 1863: „Deux députés du Parlement roumain, MM. Panu et Brancove (Brancovanu) ont été chargés d’aller plaider en France et auprès des autres gouvernements de l’Europe, la cause des députés moldo-valaques contre le prince Couza”. Comp. *L’Esprit public* 4 Sept. 1863. Ambele ziare spun, că principele „s’est inscrit sur la liste de souscription qui devait procurer à M. Pano les frais de voyage, avec la somme de 3500 francs”. Scopul misiunii lui Panu, se vede din un brulion găsit în hărțile lui (*hărțile Rosetti*). Din motive necunoscute, Panu n’a plecat decât prin Martie 1864 (Vezi mai jos).

⁴¹ Iată o parte din această convorbire :
Brătianu : avem mandat dela alegătorii noștri să detronăm pe Cuza Vodă ; du-te de-i aprinde lumânarea.

Kogăln. : Aș fi curios să văd acel mandat.

B. Il vei vedea la cameră.

K. Și pentru ce voiți a-l răsturna?

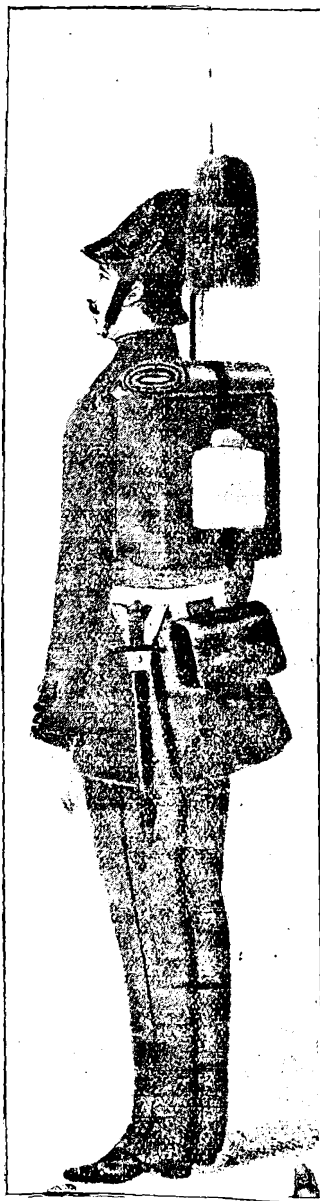
B. Fiindcă a înșelat speranțele Românilor, fiindcă nu e la înălțimea misiunii sale.

K. Vodă Cuza nu e Napoleon ; dar e patriot. Nici chiar boerii n’ar avea cuvânt a se plânge de el care i-a menajat în destul ; dar boerii sunt inimizii poporului, și Vodă Cuza este alesul poporului care a pus în el speranțele sale.

B. Este alesul camerei care poate să-l răstoarne.

K. Mă îndoiesc ; Vodă Cuza nu e Vodă Hibescu ; suntem în 1863 nu în 1848 (Vezi *Buciumul* 8 Februarie 1864).

Ministerul Kogălniceanu, în comunicatul din *Mon. of.*, 13 Februarie 1864.

Infanteristul moldovean din timpul lui Cuza-Vodă.

Extrema stângă și cu dreapta își dăduse mâna încă din 1863, pentru răsturnarea lui Alexandru Ioan I, și această alianță, de altfel în destul de nefirească între două partizi, cu păreri așa de diametral opuse în toate chestiunile, a fost botezată: *coaliția monstruoasă*. Cu ea va avea de luptat de acuma domnitorul, până la sfârșitul domniei, și tot ea îl va răpune. Capul ei era Ioan Ghica fostul beiu de Samos; după părerea gazetelor engleze, el tindea la răsturnarea lui Vodă Cuza, poate chiar pentru a-l înlocui⁴².

Frământările țării și străinătatea. — Ce răsunet avură, în țările străine și asupra guvernelor lor, frământările din România?

Încă dela primele lor manifestări, debaterile cele furtoase încinse asupra răspunsului la discursul tronului, Poarta, apucând cu plăcere prilejul de a interveni, atrage luarea aminte a puterilor asupra turburărilor ce se petreceau în Principate. Ambasadorii străini din Constantinople trimit instrucțiuni consulilor lor din București; însă pentru a nu slăbi autoritatea guvernului, îi însărcinează a căuta să împiedice orice atingere la drepturile capului statului și la constituție⁴³. Domnitorul însă se grăbește a depeșa agentului său din capitala împărăției otomane, cerându-i să se împotrivescă la orice intervenire diplomatică, întru cât agitația ar fi rămas închisă numai în adunare, iar țara ar sta în cea mai deplină liniște. Mai adoașe, că un demers al puterilor oricât de binevoitor, ar putea fi rău interpretat și da un sprijin moral relei voinți a adunării, deci favoriza desordinile și pune guvernul în nevoie de a le înăbuși cu puterea; că în acest caz, domnitorul declină de mai înainte rezponsabilitatea urmărilor ce ar putea să rezulte, fie în lăuntru fie în afară⁴⁴.

Consulii, dându-și întâlnire la domnitor, îl sfătuiesc să se împace, la care domnitorul le răspunde: „Cu cine să se împace? Opozițiunea a atacat pe împăratul Napoleon, spunând

confirmă indirect convorbirea, întâmpinând de formă, că a fost „reprodusă într'un chip cu totul neexact”.

⁴² *Daily News* 10 Martie 1863: „The united opposition in the Principities is headed by a very able man, being no other than Iohn Ghika, Lord Stratford de Redcilliff's old friend. His aim is evidently to dethrone Prince Couza at all risks, und possibly with the hope of filling the place himself”.

⁴³ Depeșa din 25/18 Februarie, 1863 reprodusă de *Le Courier du Dimanche* 22 Martie 1863: „Les représentants sont unanimes sur la nécessité de prévenir toute attaque contre la constitution et tout acte de l'assemblée qui pourrait compromettre les droits du prince”.

⁴⁴ Depeșa Domnitorului analizată în *Le Courier du Dimanche* 7 Martie (23 Februarie) 1863. Depeșa domnitorului „aurait heureusement coïncidé avec la résolution des puissances”. Comp. un articol al lui Jules Grenier din *Le Temps* (26 Fevr. 1863).

că acolo unde un singur om conduce trebile, merge rău ; a atacat apoi misiunea generalului Florescu, însărcinat de el a saluta pe împăratul Rusiei, pe lângă că opoziția arată simpatiile ei pentru Poloni ; contra Angliei spune, că în chestiunea armelor dela Galați, ambasadorul englez s'a făcut vinovat de trădare ; contra Turciei ce nu e reprezentată, opoziția atacă actul de curtenire făcut de principele față cu ea. Domnitorul arată apoi că nu țara este în protiva lui, ci camera ; că dacă consulii nu ar încuraja opoziția, prin demersuri ca acel neprecuțat ce-l făcuse acuma, ea ar reintra de îndată în liniște⁴⁵.

Se zice că domnitorul ar fi adaos la aceste cuvinte încă următoarele, ca răspuns la asigurările consulilor despre sprijinul lor : „Dacă va deveni necesar de a se lua o hotărâre, el avea intențiunea de a face un apel la poporul român, înainte de a cere sprijinul puterilor ; dar că le este recunoscător pentru buna lor voință”⁴⁶. Aceste vorbe, adevărate sau nu, fiind reproduse de ziarele timpului, întăriră părerea că domnitorul medita o lovitură de stat, lucru ce în ascuns am văzut că se plănuia, de către domnitor și de încunjurimea lui. De și puterile se înțaleseră asupra depeși trimise consulilor lor din București, ele nu erau pe deplin într'un gând asupra ținutei lor, față cu neînțelegerile dintre domnitorul și adunarea României. Așa ambasadorul englez din Constantinopole, spune tot pe atunci lui C. Negri, că „ar fi bine a se trimite o comisie în București, spre a se împăca lucrurile cu majoritatea adunării ; că au auzit, că domnitorul ar avea de gând să cedeze tronul ducelui de Leuchtenberg (din casa rusască)”. Negri îi răspunde, că „dacă principele Cuza, și țara ar trebui să treacă prin furcile caudine ale unui principe străin, ceeace ar fi mai bine de făcut, ar fi de a se lăsa principii la o parte și a se alege curat un general francez, care să ne învețe a ne apăra contra acelora ce se amestecă în trebile noastre, fără a avea dreptul”. Ambasadorul mai adaoage apoi, că „guvernul său fiind constituțional, Anglia nu va mai putea susține pe principele Cuza, dacă el nu merge în înțelegere cu adunarea”, la care Negri îi răspunde, că „de și principelui i-ar părea rău după lipsa sprijinului Excelenței sale, nu ar căuta decât a se susține încă

⁴⁵ Scrisoarea din 19 Februarie (3 Martie) 1863 din București c. 'Negri (*Hârtiile Rosselli*). Intr'adevăr țara nu participa la mișcarea din adunare ; acest fapt era constatat de toate ziarele străine ale timpului, ceeace era însemnat pentru poziția principelui față cu puterile. Așa *La Patrie* din 19/7 Aprilie 1863 spune : „N'est-il pas surprenant que l'on s'évertue à représenter les Principautés-Unies comme en proie à une agitation qui, du sein de l'assemblée, où elle s'est manifestée, ne s'est pas étendue dans le pays” ? *L'Esprit public* 1 Mart (17 Febr.) 1863 : „il y a de l'agitation dans l'assemblée ; tout autour d'elle est calme”.

⁴⁶ *La Patrie*, 22/10 Martie 1863.

mai mult prin el însuș, având pentru aceasta țara care e obosită de toate intrigile de răsturnare și de ambițiile camerei”⁴⁷. Ceeace indispusese mai ales pe ambasadorul englez, era zvonul despre cedarea tronului unui principe rusesc, zvon de care se preocupau mult gazetele emgleze ale timpului⁴⁸.

Franta din protivă ȧea poziȧiunea mai mult pentru principele și în contra adunărei. În *Moniteur Universel de l'Empire français* apare o notă, în care se spune, că „adunarea din București a primit cu 58 de voturi contra 6, contra proiectul de adresă prezentat de opoziție; 50 de deputați s'au abținut dela vot, declarând la tribună, că ei nu vor să iee parte la un vot care pusese în desbatere principele ales de țara întregă, drepturile, așazămintele, tratatele. În ochii lor, această adresă conține locuri care sunt în stare să pună în îndoială înțălepciunea Romănilor și simțimăntele lor de recunoștință cătră puterile garante”⁴⁹. Și pe Francezi îi indispusese mult reînoirea cererei unui principe străin. Așa marchizul de Moustier, ambasadorul francez de pe lângă Poartă, spune lui Negri, că „ideea unui principe străin face mai mult rău decât bine țarei voastre”⁵⁰.

De altfel purtarea camerei se interpreta pretutindene; în ziarele străine, ca o tendință de răsturnare a domnitorului. Așa *l'Esprit public* spune, că acest partid a ajuns a lua înaintea adunarea care nu și-ar propune, nici mai mult nici mai puțin, decât detronarea principelui Cuza, ceea ce va împinge pe acest din urmă a recurge la măsura desperată a unei lovituri de stat”⁵¹.

Aceste zvonuri de dictatură, purtate prin foile franceze încă din primele momente ale conflictului dintre domnitor și adunare, trebuiau să se întăriască din ce în ce și să găscască până la un punct adevieria lor în fapte.

Anume, puțin timp după închiderea adunărei, domnitorul, prin intermediul lui Negri, face lui Fuad pașa o propunere în privirea dictaturei, el ne mai putând ocărmi cu Convenția, și comunică un memorandu puterilor, în care susține că nu poate administra țara cu instituțiile actuale, cerând drept

⁴⁷ Papadopol-Calimah *Amintiri*, p. 343, confirmat prin scrisoarea lui Negri c. Cuza din 4 Martie 1863 relativă la convorbirea lui cu ambasadorul englez. *Correspondența* p. 168. Aluziunea lui Negri la un general francez se vede că a deșteptat în ziare svonul, că în România s'ar agită pentru intronarea principelui Napoleon. Vezi *l'Esprit public* 6 Februarie (25 Ianuarie) 1863: „Nos correspondants nous assurent, qu'il se fait dans le pays roumain une propagande fantaisiste en faveur du prince Napoléon; d'un autre côté on met, profit cette mauvaise plaisanterie, en effrayant les Roumains, par la possibilité de la candidature du duc de Leuchtenberg, forme nouvelle du protectorat russe”.

⁴⁸ D. e. *Times* 6 Aprilie (25 Martie) 1863: „With the obvious of introducing a foreign Prince, in the person of the Duke of Leuchtenberg”.

⁴⁹ *Moniteur Officiel*, Buletin 4 Mars (20 Fevr.) 1863.

⁵⁰ Negri c. Cuza, 24 Februarie 1863. *Correspondența*, p. 165.

⁵¹ *l'Esprit public* din 6 Februarie (25 Ian.) 1863.

condiție prealabilă, dictatura pe 5 ani. Cabinetul de Paris trimite ambasadorului său o notă, în care arată că nu poate admite lovitura de stat și că dictatura pe 5 ani se respinge, administrațiunea ne oferind sub nici un raport vreo cheazășie. Ministrul Drouin de Lhuys admitea să se facă oarecare modificări Convenției în interesul populațiilor române; dar aceasta în urma unei hotărâri a conferenței ambasadorilor. Cabinetul francez doria însă, în chestiunea Principatelor, să se înțeleagă întâi cu cabinetul rusesc. Anglia, Austria și Prusia aveau la principiul modificării Convenției; dar răspingeau dictatura, ca protivnică principiilor tratatului de Paris. Ambasadorul Angliei, Bulwer, propunea un tribunal de arbitri care să se compună din doi reprezentanți ai populațiilor ales prin al doile grad, de principii și fiii principilor și de înalți funcționari. Acestui tribunal se va înfățișa orice contestare de drept public intern între guvern și adunare, și hotărârile lui vor fi fără apel”⁵².

Memorandul de care e vorba, și care nu trebuie amestecat cu acel din 1861, fusese trimis de domnitor lui Negri, cum obicinuia el să facă în politica externă, fără știrea miniștrilor, și când Neculai Crețulescu în 14 Mai 1863 îi așternu planul loviturii de stat, această măsură se cernea acuma de mai mult timp în cugetul domnitorului. *La France*, gazeta franceză de opozițiune contra împăratului și deci dușmană și principelui român, dă la lumină chiar proiectul de întocmire ce trebuia să se dea statului român, sub forma dictatorială, și cu toate că *Monitorul Oficial român*, prin un comunicat, desminte existența unui atare act, gazetele franceze susțin cu energie ființa lui, spunând, că „nu înțelege că în București să nu se știe, ceea ce

⁵² Aceste destăiniri, asupra memorandumului în chestia dictaturii, le dă *Memorial diplomatique*, tocmai în 17 Ianuarie 1864. *La France* însă pomenea de existența acestui memorandum, încă în numărul ei din 30 Martie 1863: „On assure que le prince Couza aurait adressé à la Porte, avec prière de la communiquer aux puissances, un memorandum, où il se fonde sur l'opposition violente qu'il a rencontrée dans l'assemblée, pour réclamer la dictature”. *Memorial diplomatique* dă deci greșit data aceluia memorandum, ca fiind 10 Mai 1863. Mai vezi și *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864 p. 8: „Après avoir reçu ce memorandum, le cabinet de Paris transmit à son ambassadeur à Constantinople une note, contenant l'inadmissibilité d'un coup d'Etat. La dictature pour 5 ans était également rejetée, l'administration de l'hospodar, dit la dépêche, n'offrant sous tous les rapports, aucune garantie, et la faute de cet état de choses incombant plutôt aux hommes qu'aux institutions”. În o scrisoare a lui Negri c. Cuza din 5 Aug. 1863, (*Correspondența* p. 178 și 180) se spune: „amsadorul Angliei mi-a spus, în grabă, și numai ca părere particulară, că ar trebui sau o nouă constituție sau dictatura, iar acel al Franței, că nu ar fi de nevoie a se apăsa mâna prea mult timp la voi, pentruca țara voastră, pusă pe calea ordinei și a legalității adevărate, s'ar deprinde în curând cu ea”. Se vede că zvonurile de dictatură indispușese și spiritele mai indeferente din țară, deoarece Rossetti, dat în judecată pentru un proces de presă, este achitat de curtea de apel din București, în 11 Septembrie 1863. *Convențiunea* 18 Sept. 1863.

se știe așa de bine în toate cancelariile Europei, unde acest proiect a ajuns”⁵³.

De și Franța sprijinia mai mult pe domnitor decât puterile celelalte, totuși și ea era desiluzionată asupra așteptărilor ce le pusese în destoinicia României. O notă a guvernului francez către cel englez, din 15 Noemvrie 1863, spune, că: „situația în Principatele-Unite nu răspunde speranțelor ce se întemeiau pe noua ordine constituită prin Convenția de Paris. Neînțelegeri grele au izbucnit între domn și adunare, când unirea, și concursul tuturor ar fi fost neapărate, spre a organiza o țară, căreia Europa îi încredințase îngrijirea de a-și pregăti ea însăși viitorul. De va fi trebuință de o intervenire, spre a se modifica constituția lor, guvernul imperial va fi plecat a se înțelega cu celelalte puteri, spre a înlesni reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscută”⁵⁴.

Ziarele franceze amintesc Românilor că ei nu sunt deplini stăpâni pe soarta lor. *La Nation* observă, că „România este în anarhie; este neapărat a se curma acea stare amenințată să deschidă o luptă sângeroasă în desbaterea chestiei orientale”⁵⁵; iar *Le Temps* adaugă, că „dacă în România continuă anarhia, atunci Europa, care a vrut să apere pe Turci prin un bulevard, văzând în ea Belgia Orientului, s'a înșălat, se va căuta altă combinație, alipind această Belgia către unul din statele vecine”⁵⁶.

Că această amenințare nu era o simplă vorbă, ne o arată planurile ce se croise în această perioadă, cu câtva timp mai înainte, și care poate nu erau încă părăsite. Anume revoluția polonă, susținută silit de împăratul Napoleon, adusese iar pe tapet chestia reconstituirei acelei țări; ceea ce nu se putea face de cât dacă și Austria ceda Galiția. În schimb, se vorbea despre trecerea către monarhia habsburgică a Principatelor-Unite⁵⁷. Un ziar francez bagă de samă, că „nu înțeleg cum membrii unei adunări, atunci când ziarele europene vorbesc de com-

⁵³ *La Nation*, 4 Decemvrie 1863. Proiectul publicat în numărul din 24 Noemvrie 1863. *Le Pays*, 9 Decemvrie 1863, spune deasemenea: „Nos propres informations, puisées à bonne source, confirment pleinement celles de *la Nation*. Le projet en question qui voudrait effacer toutes les dispositions libérales de la Convention signée à Paris en 1858 et établir une sorte d'autocratie au bénéfice de l'hospodar, ne rappelle que trop les tendances dictatoriales que, depuis un an, nous signalons dans la conduite du prince Couza”.

⁵⁴ *Le Livre Jaune de l'Empire français*. O depeșă din 15 Noemvrie 1863. Aceleași cuvinte și în *Exposé présenté au corp législatif*, sesiunea din 1863, produs de *Românul* 25 și 26 Noemvrie 1863.

⁵⁵ *La Nation* din 24 Noemvrie 1863.

⁵⁶ *Le Temps*, 28 Decembrie 1863.

⁵⁷ *Le Nord*, 26 Martie 1863: „Pour dédommager l'Autriche de l'abandon de la Galicie, on lui donerait les Principautés-Unies. Pour ces causes, on ne saurait trop recommander aux Principautés la noncorde et l'union. Agr antrement, serait manquer de patriotisme”.

pensațiuni teritoriale, în care România ar alcătui partea de căpitanie, să se pună pe favorizat o opoziție strâmtă și sistematică, atât de păgubitoare intereselor celor mai inviderate ale țării”⁵⁸.

Costangalia. — În timp ce aceste daraveri turburate agitau atât România cât și opinia publică europeană, se petrecuse și alte fapte cu urmări însemnate asupra mersului trebilor în Principate. Anume ministrul Crețulescu urmase înainte cu răstrângerea drepturilor călugărilor greci, începute prin depunerea veniturilor mănăstirilor în casa statului. Așa el scoate limba greacă din bisericile închinat (18 Martie 1863); oprește pe avocații mănăstirilor a mai pleda fără asistența avocaților statului român (17 Aprilie 1863), și așa mai departe, pășind tot cu mai mare energie pe calea secularizării, cu toată opoziția lui, mai mult de formă, la înscrierea venitului averilor mănăstirești între veniturile statului⁵⁹.

Dacă însă aceste măsuri mergeau cătră deslegarea chestiei mănăstirilor închinat într'un sens favorabil statului, altă împrejurare veni se complice mersul treburilor. Anume, în noaptea de 30 Iunie spre 1 Iulie, o trupă de 400 de Poloni desbarcă la Cahul, de pe o corabie sub pavilion englez, și înaintează pe teritoriul românesc. Ea mergea în Polonia în ajutorul revoluției.

În afară de violarea teritoriului român de o trupă armată, mai era și teama de a nu jigni pe Rusia, prin învoirea trecerei unui asemenea corp. Colonelul Milcovici comandantul trupei, dă o proclamațiune către locuitorii Moldovei, în care le arată că este nevoit a trece prin țara lor; căci „care tribunal va osândi pe un fiu, trecând peste ogorul vecinului, pentru a-și scăpa mama din mâna ucigașilor”⁶⁰. ! Colonelul Călinescu, trimis după trupa polonă, pleacă în goana ei și o ajunge lângă satul *Costangalia*, unde după o întrevedere cu colonelul Milcovici care refuză predarea armelor, Călinescu ordonă atacul; dar din cauza superiorității armelor Polonilor și a unei greșite comande în trupa română, Polonii scapă și urmează drumul lor mai departe. Lupta însă făcuse jertfe pe ambele părți; pe acea a Românilor 18 morți și 35 de răniți, dintre care 3 ofițeri. Oștirea română, luându-se din nou după Poloni, îi ajunge la satul Rânzești, unde ei sunt siliți să se predee. Polonii sunt

⁵⁸ *L'Inetrnational*, 7 Aprilie 1863. *Le Nord* din 8 Aprilie 1863.

⁵⁹ Vezi amănunțimele mai jos, la expunerea chestiei mănăstirilor închinat.

cap. III.

⁶⁰ Proclamațiunea reprodusă de *La Voix de la Roumanie*, din 11²⁸ Iulie

apoi foarte bine tratați și înapoiți peste graniță în Turcia⁶¹.

Purtarea urmată de domnitor în această împrejurare își găsește explicarea în cuvintele rostite de el însuș către căpitanul Zagrovsky care, în 1864, veni să reînvoiască încercarea de învoire, a trecerei unei trupe poloneze prin țară. Domnitorul spune acestuia : „Am cea mai mare simpatie pentru cauza voastră, dar nu pot să-mi periclitez țara pentru ea; dacă v'aș învoi să vă înarmați pe teritoriul meu, Rușii ar fi îndreptățiți a ne privi de dușmani. Treceți dacă puteți, armele voastre prin mici încărcări, oamenii voștri prin mici mănunchiuri; dar nimic mai mult, nimic pe față”⁶². Cam tot pe atunci, un alt Polon, Mieroslavsky, fugind din patria lui, se refugiase în România, unde voise se țină niște conferenți în favoarea conașionalilor săi. Guvernul românesc, pentru a nu atinge neutralitatea, pe care era ținut să o respecte, îl oprește⁶³.

Măsurile luate de Alexandru Ioan I contra Polonilor, unite cu înlesnirea trecerei armelor către Sârbi îl pusese în prepus de plecare către Rusia, care prepus dădu chiar naștere vuetului de cedare a tronului către ducele de Leuchtenberg. Din aceste împrejurări se va trage învinuirea domnitorului de ruso-filismu care-i va aduce chiar răcirea sprijinului Franței, ceva mai târziu. Așa încă din Iunie 1863 *Gazeta de Colonia* spunea, că „puterile apusene nu sunt mulțămite de ținuta principelui Cuza față cu Rusia; căci el lucrează întocmai ca și cum ar fi vasalul Rusiei”⁶⁴.

⁶¹ Amănunțimele din actele oficiale. *Mon. of.*, din 4, 5 și 6 Iulie și 19 August 1863. In acest din urmă se află scrisoarea de mulțumire a lui Milcovski, când părăsește țara.

⁶² Scrisoarea lui *Baligot de Beyne, c. E. Tissot*, consulul francez din Iași, 17 (29) Ianuarie 1864 (*Hărțile Rosselli*). Se bănuia, că opoziția înlesnise intrarea trupeii polone pe teritoriul român, înadins pentru a crea greutatea domnitorului. Ministrul afacerilor străine de atunci, depeșază lui Negri: „Des hommes appartenant aux partis extrêmes du pays ont été en relations avec ces étrangers”. Papadopol-Calimah. *Aminiri*, p. 399. Față cu părtășia *Românului* (d. e. 5 Iulie 1863) pentru Poloni și cu ura lui contra Rusiei, bănuiala nu pare a fi cu totul neîntemeiată.

⁶³ *Opinion nationale*, 14 Iunie 1863.

⁶⁴ Vezi *Le Constitutionnel* din 6 Iunie 1863 și *La France* din 11 Iunie 1863. Gazetele franceze atacă pe întrecutele pe domnitor, pentru oprirea Polonilor. *La Patrie* din 10 Iulie 1863, bunăoară, recunoaște pe deoparte „que la situation politique des Principautés-Unies leur commande la neutralité”; dar pe dealta, observă „que l'origine du peuple moldo-valaque, ses luttes et ses espérances lui font un devoir de s'associer de coeur au mouvement national polonais et à la régénération des peuples voisins”. *Les Débats* din 29 Iulie 1863 observă: „que le prince Couza n'a pas toujours déployé tant de vigilance à accomplir ses devoirs de neutre, quand il faisait passer les armes en Serbie”. După o versiune dată de ziarul *Le Temps*, 5 August 1863, bandele ar fi avut de gând să răscoale Moldova contra principelui Cuza, după instigațiile engleze. Tot așa și *L'Esprit public* din 12 August 1863.

La 3 Decembrie trebuie să se deschidă noua sesiune a adunării deputaților. Era învederat, că dacă domnul vroia să cerce cu adunarea o luptă atât de crâncenă. A dizolva adunarea și a face un nou apel la țară, știe bine că era de prisos, întru cât alegătorii erau să trimită din nou în adunare aceleași persoane. Domnitorul deci să hotărăște să mai adăogă un minister la lista cea lungă a schimbărilor îndeplinite până atunci, și în 12 Octombrie 1863 el cheamă din nou pe Kogălniceanu să compună cabinetul care fu alcătuit din persoane ce nu erau în parlament, afară de primul ministru ce era deputat, și anume: colonelul Iacovache la războiu, Lud. Steege la finanțe, Papiu Iarian la justiție, Rossetti Bălănescu la externe, D. Bolintineanu la culte și P. Orbescu la lucrări publice ⁶⁵.

Domnitorul, vroid în să și întărească poziția în armată și în opinia publică, față cu noua convocare a parlamentului, întocmește o mare ceremonie militară, în care împarte steaguri noue oștirii și ține o cuvântare plină de foc și de patriotism; întreprinde apoi o călătorie prin țară, publicând în Monitor dări de samă amănunțite asupra entuziasmului cu care fusese primit pretutindene ⁶⁶. Tot acestui sistem de a dovedi întinsa popularitate a domniei, se datoresc mulțămirile cele nenumărate sosite din toate colțurile țării, pentru concesiile drumurilor de fier și pentru banca de scont. Lucru curios, toate mulțămirile sunt redactate în acelaș fel, de unde se vede că erau niște formulare, trimise de guvern spre subsemnare prin provincii ⁶⁷.

Nu se poate tăgădui apoi câteva semne de nemulțămire cu măsurile luate de domn. *Românul*, dat în judecată pentru apărarea cauzei Polonilor, este achitat, iar unul Marin Drăghici din Iași, dat în judecată pentru refuz de a plăti impozitul, este și el achitat de curtea din Iași ⁶⁸.

⁶⁵ *Mon. of.*, 12 Octombrie 1863.

⁶⁶ *Mon. of.*, 23 Septembrie și 9 Octombrie 1863.

⁶⁷ Compară bunăoară mulțumirea din Județul *Bacăului*, *Mon. of.*, 3 August și cea din *Râmnicul Sărat*, 8 August și cu cea din *Ialomița*, 10 August 1863.

⁶⁸ *La France*, 10 Octombrie 1863 și *Le Constitutionnel*, 4 Octombrie 1863

III

AL DOILE MINISTER KOGĂLNICEANU. SECULARIZAREA

(12 Octomvrie—11 Decemvrie 1863).

Venirea lui Kogălniceanu la minister.— Sub al doilea minister al lui Kogălniceanu, se petrec două din faptele cele mai însemnate ale întregii domnii a lui Alexandru Ioan I: secularizarea averilor mănăstirilor închinată și împroprietărirea țaranilor, fapte care, alătura cu unirea, cu tot viforul ce însoți a lor îndeplinire, împinseră România pe calea propășirii. Bunurile dobândite prin aceste trei acte însemnate au rămas pentru totdeauna în viața poporului român, și ele au alcătuit temelia trainică pe care s'a putut înălța clădirea viitoare a statului său.

Puțin timp după constituirea ministerului, se deschide adunarea, în 3 Noemvrie 1863. În mesaj, domnitorul arată că, pentru a înlătura neînțelegerile dintre guvern și adunare, a numit un nou minister și a convocat-o mai timpuriu, spre a se putea vota bugetele; că echilibrul finanțelor este de mult timp zdruncinat, ceea ce ar proveni din pricina însemnatei datorii moștenite dela guvernele trecute; nu mai puțin din aceea a mai multor creațiuni făcute în anii din urmă, fără să li să fi găsit și mijloacele trebuitoare, pentru organizarea și întreținerea lor; că ministerul său va fi însărcinat a înfățișa bugetele și a arăta chipul de a restabili cumpenirea în finanțe; că în afară de această însemnată daravere, guvernul va mai înfățișa corpului legiutor următoarele proiecte: legea rurală, militară, electorală, comunală, legea consiliilor generale, cea a instrucției publice, a garantării libertăților cetățenești, a neamovibilității magistraților, a admisibilității în funcțiile publice, a unificării codicilor de legi, a concesiilor de căi ferate, și altele încă. Mesajul atrage deosebita luare aminte, a deputaților, asupra proiectului de lege rurală, a celui de lege elec-

torală și asupra aceluia privitor la îmbunătățirea stărei orașului Iași, „spre a putea răsplăti sacrificiile ce acest nobil oraș a făcut cauzei naționale”. Într-o caldă încheiere, domnitorul caută să atingă inimile deputaților, spunând că pentru a ajunge scopul comun, „el are nevoie de patriotismul tuturor. Eu vi-l cer în numele României; uitați dar luptele și bănuelile trecute. Organizați țara cu o oară mai înainte; întăriți-o prin dezvoltarea nouelor noastre instituțiuni, pe calea păcii și a moderațiunii, și atunci fiți fără îngrijire și pentru existența noastră politică și pentru consolidarea libertăților publice. Părinții mei și-au vărsat sângele pentru susținerea lor. Nu eu voi fi acela care le voi răpi națiunii mele, căci atunci a-și lipsi legei familiei mele; aș lipsi celui întâiu titlu care a prezidat la alegerea mea de domn”¹.

În profesia de credință citită în adunare, în ziua de 5 Noembrie, de primul ministru Kogălniceanu, el arată, că misiunea încredințată noului ministru este de a întrebuița toate stăruințele, toate puterile, pentru a pune capăt nenorocitelor conflicte, ce există între adunare și guvern. Ministrul apasă însă cu un ton deosebit, asupra declarației, că „ministerul luând deplina răspundere a actelor sale, nu va învoi cu nici un preț, ca această răspundere să se suie mai pre sus de capetele noastre”².

Această declarație — care avea în orice caz aerul unei amenințări — nu putea fi de tot pe placul adunării. Ministrul apoi mai jignise simțimintele partidului dreptei, prin aceea, că puține zile după intrarea lui în trebi, făcuse o aspră mustrare consiliului municipal din Iași, pentru că publicase lista alegătorilor municipali, după rangul lor de boierie. Ziarul dreptei *Convențiunea*, critică măsura luată de ministru contra consiliului din Iași, pe motivul că „titlurile de boierie, de și nu mai au o valoare politică, totuși au încă una socială”³.

În răspunsul la mesaj, adunarea spune că, „recunoașterea legitimității cererilor adunării, prin a ei convocare, o pusese în drept a aștepta, ca noul ministru să fie luat din oamenii ce împărtășiau opiniile sale. Totuși n’a întâmpinat nimic și a primit ministerul așa cum a fost alcătuit; că însă de mai mult timp s’a răspândit zgomotul, cu o persistență crescândă, că regimul constituțional, este sorgintea tuturor rălelor la noi; că de va mai dăinui, România este pierdută, și că numai un guvern absolut o poate scăpa”⁴.

¹ *Mon. of.*, 2 Noembrie 1863.

² *Ibidem*, 222, 6 Noembrie 1863.

³ *Ibidem*, 205, 16 Octombrie 1863. *Convențiunea*, 18 Octombrie 1863. Lista alegătorilor, după titlurile lor de boierie, publicată în *Progresul* foaia publicățiilor oficiale din Iași, 17 Septembrie 1862.

⁴ *Monit. of.*, citat în nota precedentă.

Ministerul să opune la primirea acestei adrese, făcând chestie ministerială; propune însă să se amâne votarea adresei până ce adunarea va vedea cum se ține ministerul de făgăduința dată, de a lucra în conformitate cu constituția. Adunarea primește această propunere⁵. În urma acestei împăcări așteptătoare, adunarea votează mai multe proiecte de legi, când de odată, fără a fi fost enumerat printre proiectele din mesaj, primul ministru aduce în ședința din 11 Decembrie 1863, aniversarea a doua a unirii, proiectul de lege, pentru *secularizarea averilor mănăstirilor închinete*. Este învinderat, și lucrul a fost bagat în samă de contemporani, că ministerul vroia, prin această mare lovitură, să câștige simpatiile adunării⁶. Și într'adevăr, în o așa chestiune, nimene nu putea fi protivnic⁷. Adunarea se declară în permanență și ia legea în desbatere, fără a mai numi o comisiune pentru cercetarea ei, și după mai puțin de o oră, în care se rostesc cele mai înflăcărâte cuvântări, legea este votată, în redacțiunea ce i-o dăduse guvernul, cu 97 de bile din 100, în aplausele cele mai zgomotoase ale camerei și ale tribunelor. Se numește o comisiune care să mulțumească domnului, pentru marele act național, pe care a dat putință adunării a-l săvârși.

■ Incercările Românilor de a relua mănăstirile închinete.

a) **Până la Bibescu.** Legea secularizării nu este o lege ca celelalte, introduse prin mesaj în debaterile adunării. Ea curma, într'un chip îndrăzneț și prin un act de netăgăduită autoritate, o daravere seculară. Pentru a putea măsura toată a ei însămnătate, trebuie să urmărim desfășurarea chestiunii, până în momentul când ea fu hotărâtă prin tăierea nodului.

Nu vom atinge decât împrejurările care au condus la redobândirea averilor, ajunse în stăpânirea călugărilor străini, întru cât cauzele și faptele închinării au fost arătate mai sus⁸.

⁵ N. Suțu *Mémoires Vienne* 1891 p. 391, spune că „La proposition d'ajourner les débats de la réponse au message, proposition aussi logique qu'adroite, fut adoptée, au grand déplaisir des chefs de l'opposition qui voulaient précipiter le dénouement, mettre le gouvernement dans l'impossibilité de fonctionner et éventuellement prononcer la déchéance du prince”.

⁶ *La vérité sur la question du couvents dédiés* par un Moldave, Paris, 1863, p. 8: „Que le gouvernement, en se flattant de recouvrir, par sa politique agressive contre les monastères dédiés, un peu de sa popularité qu'il a perdu, se trompe fort”.

⁷ Principele Știrbeiu, unul din cei mai vrăjmași protivnici ai fostului guvern, recunoaște, că „acest proiect avuse prilejul a înlătura lupta dintre guvern și adunare, adăogând însă, că pentru a face un pas înainte, trebuia unirea între aceste două corpuri ale Statului”. Ședința din 13 Decembrie 1863. *Monit. of.*, No. 29, 1864.

⁸ Asupra chestiunii închinării vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană* Vol. IV p. 128, 168; VI p. 27-32; VII p. 19 și urm.

Cea întâi mișcare de reacțiune contra înstrăinării mănăstirilor pământene, se face sub Alexandru Iliasi, în Muntenia, în anul 1628, când domnitorul oprește a se închina mănăstirea Sneagovul către mănăstirea Pantocrator din Sf. Munte, „pentru că am văzut, spune documentul, cum și alți domni, cei ce au fost înaintea noastră, că mai toate mănăstirile de aici le-au pierdut și le au supus și le au închinat de a fi metoașe celor din Sf. Munte, și pentrucă în destule sunt metoașele cu câte au înzăstrat domni de mai înainte pe Sf. Munte și alte locuri dintre mănăstirile Ungro-Vlahiei”⁹.

Mateiu Basarab, prin un hrisov al său din 1639, reiea din mânele călugărilor greci, 21 de mănăstiri „care le-au închinat acei domni și vlădici străini, pentru mită și fără voia nimălui și anume: Tismana, Cozia, Argeșul, Bistrița, Govora, Dealul, Glavaciocul, Sneagovul, Cotmana, Valea, Râncăciocul, Mislea, Bolintinul, Câmpulung, Căldărușanii, Sadova, Arnota, Gura-Motrului, Potocul, Nucetul și Tingarul”. Domnul însă lasă „supuse și stătătoare călugărilor străini acele mănăstiri, măcar domnești, măcar boierești, care singuri ctitorii lor le au închinat și le au supus metoașe”. Măsura luată de Mateiu Basarab este însămnată din mai multe puncte de vedere: mai întâiu ea dovedește, cum călugării Greci nu se sfieau a uzurpa stăpânirea asupra unor mănăstiri, asupra cărora nimene nu le dăduse nici un drept. Apoi ea arată, că domnul nu făcea decât să îndrepte un abuz introdus fără de cale, și nu avea în cuget să prigoniască pe Greci, ceea ce întărește și mai mult părerea că mănăstirile luate înapoi erau într’adevăr uzurpate¹⁰.

Paul din Alep, secretarul patriarhului Macarie, amintește despre o împotrivire la închinarea mănăstirii Călui către locurile sfinte, împotrivire ce se întâmplă pe la 1654, pe când el se afla în Muntenia. Paul spune anume, că clerul grecesc din această țară stăruia, ca și mănăstirea Călui să se alipească către patriarhia de Antiohia, precum mai erau și altele; dar că, afară de egumen și de câțiva călugări, nu găsirăm mai pe nimene care să între în vederile noastre”¹¹.

Aceste apucături singuratice, de pe timpul când țările

⁹ Hrisov nepublicat, din *Colecția Academiei române*, Pachet XX, Comp. *Istoria Românilor*, VI, p. 44 și *Memoriu asupra mănăstirilor închinat*, făcut de Ministerul de Interne citat, p. 79—80.

¹⁰ Hrisovul lui Matei Basarab în *Uricarul V.*, p. 317. Motivele politice ce îndemnară pe Mateiu Basarab la această măsură, vezi în *Istoria Românilor* VII, p. 12. Comp. VI, p. 29.

¹¹ *The travels of Macarius* translated from the arabic by Balfour, London 1836, II, p. 372 citat de Otmenedek (Al. Odobescu), *Etude sur le droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux* Bucarest, 1863. p. 10, note. Locul nu se află reproduș în traducerea românească a lui B. P. Hasdeu din *Arhiva istorică*.

române stăteau încă sub domnitori naționali, nu se mai reîmprospătează cât timp ele fură stăpânite de Fanarioți, și trebui încetarea domniei acestora, pentru ca seria istorică ce era să conducă la eliberarea moșilor mănăstirești din stăpânirea călugărilor greci, să reinvie, de astădată pentru a ajunge la deplină izbândă.

Inceputul acestei serii cade în anul 1821, când, după înăbușirea revoluției grecești, boierii Moldovei cer dela Sultanol, ca „să se milostivească, să asculte glasurile nevinovatului norod, să-i hărăzască prin un vrednic de închinăciune hatîșerif, pronomiile și obiceiurile ce din vechi le au avut care din vreme în vreme și-au pierdut mai tot ființa lor, din întrebunțările cele răle ale domnilor greci ce au fost orânduți oblăduitori pământului”. Printre cererile de îndreptare, găsim și pe aceea, că „să se reîntoarcă moșile mănăstirilor închinăte ocârmuirii pământești, care să fie îndatorită a răspunde o sumă ca embatic către locurile sfinte”¹². Este cel întâiu glas scos de țările române, pentru înlăturarea călugărilor greci din sfințele locașuri ale țarei, cel întâiu resunet aruncat de ideea secularizării, primul fapt însămnat al acestei prea însămnate serii istorice.

Ascultând mai mult de interesele ei decât de tânguirea boierilor, dar inspirându-se din ea, Poarta încuviințază, pe lângă restatornicirea domniilor pămâtenene, și alungarea călugărilor greci din mănăstiri și luarea acestora pe sama ocârmuirii băștinăse. In firmanul de rânduire a lui Ioniță Sturza din 1822, Sultanol ordonă, între altele, ca „popii greci ce până acuma au fost șazănd pe la mănăstirile pământești, din care se lucra felurite răle urmări, toți să se izgonească și să se alunge, și totodată temelia răutăților, școalele grecești, să se desființeze”¹³.

In conformitate cu aceste dispoziții ale Porței, Sturza în Moldova și Ghica în Muntenia. alungă de pretutindene pe călugării greci, din mănăstiri care sunt reluate sub ocârmuirea națională, rânduindu-se un comitet de boieri în fiecare țară,

¹² Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 214. Altă formulare în *Uricarul VI*, p. 123. Nu-mi este cunoscut arzul (tânguirea) boierilor munteni. Inșă în tânguirea boierilor, în frunte cu T. Balș, făcută către muhafizul Brăilei, se găsește cererea reîntoarcerii mănăstirilor închinăte. V. A. Ureche, *Documente relative la anii 1820—1821, Memoriile Academiei române*, Seria II, Tom. X, p. 306.

¹³ *Uricarul III*, p. 232. Firmanul pentru Muntenia se afla la Arhiva statului, citat în *Memoriile ministerului de Interne*, (mai sus nota 9), p. 140 în Muntenia, înainte de alungarea călugărilor, divanul ceruse, prin o anafora, să fie supuse toate mănăstirile, închinăte și neînchinăte, la darea veniturilor pe 2 ani, pentru a preîntâmpina greaua datorie ce apăsa asupra țarei, în urma eteriei, Anaforaua din 6 Decembrie 1822 în *Memoire avec pièces justificatives présenté à la commission internationale pour les couvents dédiés*, par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 66.

însărcinat a privighia reîntocmirea acaretelor și plata datoriilor acestor mănăstiri, înămolite și ruinate, prin administrarea destrăbălată a călugărilor greci¹⁴. Comitetele rânduesc pretutindene egumeni pământeni în locul celor străini. Veniturile încep a fi atribuite la nevoi obștești, precum bunăoară, la una din mănăstiri, spre întreținerea unui spital de ciumați¹⁵.

Dacă Rusia lăsase să se loviască astfel în biserica grecească, pe care era ținută s'o apere, după chiar principiile politice sale, o făcuse fiind că împăratul Alexandru, legat prin tratatul Sf.-Alianțe, fusese nevoit, cu toate tainicile sale simpatii, să descuviințeze revoluția grecească și deci să primească deocamdată toate urmările înăbușirii ei prin Turci. Apoi Rusia avea interes a se arăta, că nu se amestecă în trebile grecești, pentru a câștiga dela Turci alte foloase, precum o îndreptare de graniți în Basarabia, cedarea cătră Rusia a mai multor puncte de pe litoralul Mării-Negre, recunoașterea privilegiilor Sârbilor, și mai ales prefacerea stipulației voluntare din 1802, pentru neschimbarea voivozilor români, decât la 7 ani, în una obligatorie, prin un tratat bilateral. Împăratul Neculai care urmasse lui Alexandru în 1825, izbuteste a obține aceste cereri dela Poartă, prin convenția dela Akerman din 1826¹⁶. În acea convenție nu se pomeneste de Greci, prin nici un cuvânt. Indată însă după încheierea ei, împăratul Neculai care nu era așa de străns legat, ca tatăl său, prin Sf.-Alianță, întinde iar asupra Grecilor aripa lui proteguitoare, și începutul îl face face tocmai, prin stăruințele puse la Turci, de a înapoi Grecilor mănăstirile din țările române, ceea ce Turcii poroncesc domnilor prin două firmane, lămurind că ei aveau să deie samă Grecilor de veniturile încasate în decursul anului 1827. Poarta, pentru a da o față acestei revocări silite a unei măsuri luată de ea, pretextează că țările române nu răspunsese, fiecare suma de 100.000 de lei, ce se îndatorise a da cătră locurile sfinte¹⁷.

„Cu toată lovitura dată intereselor țărilor prin o asemenea întoarcere a unui fapt îndeplinit, domnii sunt nevoiți a se supune trufaților Greci ce veneau acuma, furioși pentru încercata lor deposedare, să se vâre încă mai adânc în inima mănăstirilor, din care primul vânt al reîntregirii vieții româ-

¹⁴ *Memoriu în cauza mănăstirilor închinat din Moldova*, reproduc în *Foiletonul Zimbrului*, No. 41 și 42 pe 1855 și în *Uricar*, IV, p. 429.

¹⁵ Pentru rânduirea egumenilor pământeni în Muntenia, vezi firmanul Porței din 1826, *Uricarul I* (ediție II), p. 165. Pentru Moldova vezi anaforaua și hrisovul din acelaș an. *Ibidem*, p. 372. Asupra spitalului de ciumați, vezi *Insemnare a călătoriei mele*, Constantin Radovici din Golești, Buda, 1829, p. 61.

¹⁶ Ch. Martens et Ferd. de Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques*, Leipzig 1846, III, pag. 33.

¹⁷ Firmanul în *Uricarul*, V, p. 20.

nești părăse că voiește să-i desrădăcineze”¹⁸. Totuși mănăstirile fură îndatorite a spori suma, cu care ele contribuiau la întreținerea școalelor, dela 5000 la 25.000 lei pe an.

Tot pe atunci, în cel de pe urmă an de domnie al primului domn pământean și în ajunul războiului ce se sfârși prin pacea de Adrianopole, Gheorghe Asachi aduce dela Viena un document găsit la un anticar, document emanat dela domnul Moldovei Gheorghe Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu, și care constata că întemeetorul școalei din Trei-Erarhi înzestrase această creațiune cu trei moșii: Răchitenii, Tămășanii și Juganii din județul Romanului¹⁹. Epitropia școalelor, în care pe lângă Asachi, mai erau membri Constantin Mavrocordat, Mihai Sturza și mitropolitul Veniamin, văzând că școalele dispăruse aproape cu desăvârșire din Moldova, cele grecești ne mai fiind deschise; iar școala lui Asachi și seminarul dela Socola ne mai fiind, cere dela Ioniță Sturza, întemeindu-se pr hrisovul descoperit, ca „în mănăstirea Trei-Erarhi, anume în casa și pe așazăământul învechit al fericitului întru pomenire domnului Vasile Voivod, unde de când ne aducem aminte a urmat o școală obștească, să se statornicească în acea casă o școală normală și o gimnaziu, cătră care mai în urmă să se adaugă un curs de filosofie și de pravile”²⁰. De oarece moșiile nu puteau fi redobândite pentru școală, decât prin un proces cu călugării greci, epitropia deschide pricina care se sfârșește tocmai în anul 1846, în folosul școalei²¹. La cel întâiu examen la care sta față și mitropolitul Veniamin, egumenul grec, ne respectând superioritatea ierarhică, „întră în miezul adunării, spre a arunca afurisenia în contra acestei închipuite uzurpări a drepturilor sale; dar zelul său nehibzuit i atrase îndată o fulgerătoare apoplexie”²².

Dacă mănăstirile fusese înapoite călugărilor greci, ei nu se mai putură bucura ca până atunci de liniștita lor stăpânire; căci Românilor li se deschisese ochii, și silințele lor vor spori de acuma din an în an, spre a relua urieșele avuții din mâna acelora, pe care ei îi credeau, că fără drept le dețin.

Această tendință se arată chiar în anaforaua divanului care referează domnului asupra restituirei mănăstirilor în urma intervenirei rusești. Divanul anume cere impunerea unor condiții la această restituire, anume: călugării să înfătoșeze în scurt timp adunării obștești, hrisoavele și documentele, spre

¹⁸ Comp. *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XI, p. 16—17.

¹⁹ *Uricarul*, III, p. 279. Hrisovul original al lui Vasile Lupu nu se mai găsește; a fost tăinuit de călugării greci.

²⁰ Anaforaua în *Uricar*, III, p. 34.

²¹ Anaforaua din 1846. *Ibidem*, IX, p. 61. Cf. Asaki, *Chestia învâștăturei*, p. 84: „Referendarul (Asaki) s’a investit cu plenipotență, spre a reclama prin canalul tribunalelor, punerea în lucrare a acestor dăinuiri”.

²² Asaki, *Ibidem*.

ă se urma întocmai după ele; moșiile să se deie prin mezat, și contractele să fie făcute de egumeni, de epitropi și de boierii inspectori; pădurile să nu fie supuse tăierii. Pe lângă aceste, adauge anaforaua, fiindcă mai toate zidirile sfințite se află în cea mai ticăloasă stare și fiindcă mănăstirile sunt îngreuiate cu datorii făcute de egumenii greci de mai înainte, să se întrebuinteze venitul a trei ani următori la repararea sau clădirea din nou a zidurilor și la plata datoriilor; ca egumenii să fie îndatoriți a păzi cu sfințenie așăzămintele de dăruire; ca regulele monahicești să se țină cu de a mărunț, după voința ctitorilor, și pentru aceasta egumenii să fie neconținut sub privigherea de aproape a epitropilor și a boierilor inspectori”²³.

În Aprilie 1828, Rușii ocupând Principatele, rânduiesc o comisie compusă din cler și boieri pământeni care să reguleze înapoierea mănăstirilor²⁴.

Comisiunea cere dela ocărnuirea rusască îndatorirea egumenilor la primirea condițiilor fixate prin anafora. Dar turburările vremilor fac peste puțină îndeplinirea acestei cereri. Egumenii greci reintrați în stăpânire, nu înfățoșază documentele, nu repară clădirile, nu plătesc datoriile, și urmează înainte cu exploatarea avuțiilor bisericești numai în folosul lor personal sau al locașurilor din jos.

Totuși Rusia înțalese că trebuia să împace două interese ale ei, tot atât de mari: acela de a nu jigni biserica grecească și acela de a nu-și înstrăina poporația română ce intrase dela 1828 sub a ei directă proteguire, ba chiar sub a ei ocărnuire. De aceea vedem, că Regulamentele Organice din ambele țări primesc, în dispozițiile lor, cererile de căpitenie făcute de boieri, prin anaforaua din 1828. Așa Regulamentului Munteniei, la articolul 123, prevede, ca „mitropolia, episcopiile, și toate mănăstirile închinat la cele străine, sau neînchinat, vor contribui la cheltuelile statului, pentru așăzări publice și pentru faceri de bine, cu o a patra parte a veniturilor lor, din avuturile nemisătoare ce vor avea. Articolul 174 lămurește încă această dispoziție, în înțălesul, că „primirea care se va face pe sama statului din a patra parte a veniturilor eparhiilor și a mănăstirilor, nu desputernicește întru nimic dreptul nedăjniciei al proprietății, pentru că ctitorii lor, adevărații proprietari ai

²³ Extras din anaforaua citată în Memoriul din foiletonul Zimbrului, reproduc și de *Uricarul*, IV, p. 432.

²⁴ Mănăstirile nu fură îndată înapoite. Românii făceau greutăți. În 1828 și 1829 se găsesc repetate ordine p. restituire care se îndeplinește tocmai în 1830. Vezi trei acte, în *Memoriul ministeriului de externe*, Buc. 1863, p. 141. Grecii pretindeau că ei fusese reintegrați încă din 1828, C. Negri din contra susține cu mai mult cuvânt, că restituirea nu se îndeplinise decât după pacea de Adrianopole. *Réponse au Mémoire de l'archimandrite Germanos*, Oct. 1865, Constantinople, p. 44.

acestei averi, nu le au hărăzit la aceste eparhii și mănăstiri, decât numai sub introducerea condiției ajutoare de seminarii, de scoale și de alte așazăminte publice de bine-facere; care va să zică, aducându-se la cele dintâiu ale lor așazământuri, se împlinește dorința ctitorilor”²⁵.

Regulamentul Organic al Moldovei conține dispoziții întru câtva deosebite de acele cuprinse în Regulamentul muntean. El prevede, prin articolul 416, ca „o comisiune alcătuită din patru persoane bisericești și patru boieri, sub președința mitropolitului să înscrie averile fiecărei mănăstiri; să regularisască a lor ocărnuire și să adevériască totimea veniturilor asupra cărora se va lua o parte ce este hotorâtă (fără a se spune cât, ca la Muntenia), pentru ținerea așazământurilor de facere de bine, precum: seminarii, scoale publice și altele. Cătră această comisiune, să va adăugi, pentru mănăstirile închinat la părțile din jos, patru părinți vechili acelor locuri, cătră care aceste mănăstiri sunt închinat, și în privința trebuinței de a se desființa fără interzicere abuzurile acum înrădăcinate și de a se regularisi ocărnuirea averilor acestor mănăstiri, comisiunea aceea va cerceta dieturile și acturile originale atărnațoare de deosebitele dărui, precum și scoposurile și condițiile începătoare ale dăruiitorilor, și cu ajutorul Curței proteguitoare, va închea proiecturi de îmbunătățire spre îndeplinirea lor”²⁶.

Mănăstirile moldovene sunt și ele declarate prin articolul 79 ca scutite de dări, adăugându-se și pentru ele aproape aceleași cuvinte asupra condițiilor și scopului dăruiitorilor. Kisseleff, ca în toate, așa și în această afacere, se arăta favoritor țărilor române. Prin un ordin către consiliu administrativ din 11 Noembrie 1833, el cere să se iee măsuri pentru a se împiedeca egumenii greci de a arenda moșiile cu scăzământ și cu condiția de a încasa căștiul pe trei ani înainte, cum o făceau, spre a înlătura legea care-i oprea de a îngreuia mînăstirile cu datorii²⁷.

Insamnată este împrejurarea ca Regulamentul Organic al ambelor țări, făcut sub oblânduirea, cu învoirea și chiar cu impunerea Rusiei, prevede, însuș în clauzelele apărătoare ale

²⁵ *Analele parlamentare ale României* I, 1890, p. 172. Mitropolitul și episcopii Munteniei căutase să apere poziția mănăstirilor nefnchinate, cerând la votarea art. 67 „despre veniturile statului”, unde se prevede că acest sfert să intre în veniturile statului, ca întâi să se citească de cuprinderea ctiforeștilor documenturi și apoi să se hotărască participarea de a patra parte a veniturilor”. (*Ibidem*, p. 557). Pentru mănăstirile închinat care erau mai toate îndatorite a da numai prisosul de venituri locurilor știinte, cererea reprezentanților clerului muntean, constituia o apărare.

²⁶ Această dispoziție e reproducă în chip identic de art. 362 al Regulamentului muntean; deosebirea stă numai în dispozițiile art. 123 și 174 produse mai sus.

²⁷ Ordinul în *Memoriul* lui C. Negri, p. 89.

drepturilor mănăstirilor, că averile le fusese dăruite cu *condiția de a îndeplini scopuri de binefacere și că de aceea ele sunt aparate de alte dări, fiind că au de suportat anumite sarcini*. Neîmplinirea acestei îndatoriri a dăruirii moșiilor către mănăstiri va fi argumentul de căpitenie pentru luarea lor pe sama statului român, și este însemnat faptul că acest argument a fost consfințit și primit de mai înainte de puterea aceea care avea cel mai mare interes, în apărarea comunităților religioase grecești.

Kisseleff patronul Regulamentului Organic, avea toată dorința, ca dispozițiile cuprinse în a lui legiuire să nu rămână literă moartă. El voește deci să pună lucrurile la cale, prin o împăcare și cere patriarhilor din Constantinopole, Alexandria, Antiohia și Sf. Munte, ca să trimită reprezentanți care să se înfăleagă cu o comisie din țară, compusă din secretarul de stat Barbu Știrbei și generalul Mavros. Înțelegerea însă nu putu izbuti, din cauză că Grecii refuzau orice condiție și se aparau cu argumentul, că „mănăstirile sunt averi ale sfintelor locuri și că numai ele pot face cu acele averi orice vor vroi, ne având a da samă nimăru; că nu cunosc alte îndatoriri, afară de acele care se ating de slujba dumnezeiască în biserica fiecărei mănăstiri”²⁸. Părerea reprezentanților români este tot atât de originală, pe cât și de întemeiată, anume: că „întrucât sfintele locuri nu voiesc să se supună dispozițiilor Regulamentului Organic, apoi ele să iee veniturile mănăstirilor ce le sunt închinat, după pravilele și obiceiurile celor de mai înainte Regulamentului Organic și să lese, pe sama statului, prisosul folosurilor ce au izvorât pentru proprietăți din nouele întocmiri”²⁹. Și deosebirea era însemnată; dela 605 mii de lei, se urcase venitul moșiilor mănăstirilor închinat din Muntenia, de odată la 1.400.000 de lei³⁰.

Cu toate aceste puternice întâmpinări, curtea rusască învoiește patriarhilor ca, în vederea reîntocmirii mănăstirilor, să fie scutiți pe 10 ani, de întreținerea așazămintelor de binefacere și deci de orice ajutor către statul român, ceea ce lasă cheștiunea mănăstirilor închinat, în pace aproape deplină până în 1843³¹.

Pe timpul lui Alexandru Ghica nu se face mai nici un

²⁸ Raportul lui Mavros și Știrbeiu din 27 Mai 1833, în Cesar Bolliac, *Mănăstirile închinat din România* București, 1862, p. 37.

²⁹ *Ibidem*, p. 40. Kisseleff văzând că această comisie n'a eșit la nimic, rânduiește o a doua, mai mare, în care intră și consiliul de miniștri; dar nici această comisie nu iese la nici un capăt. Și ea repetă argumentul celei dintâi. Vezi *urnalul* din 7 Iunie 1833. *Ibidem*, p. 57.

³⁰ *Raportul comisiei ecleziastice*, din 22 Februarie 1834, *Ibidem*, p. 69.

³¹ *Mémoire de prințul N.*, publicat în *Foiletonul Zimbrului*, reproduc de *Arhicarul*, IV, p. 434.

demers în afacerea mănăstirilor închinat, de și domnul a fost îmboldit spre aceasta, de mai multe ori de către obșteașca adunare. Așa prin ofisele ei din 3 Iulie 1837, 11 Iunie 1838, și 21 Decembrie 1839. În unul din ele, acel din 1838, adunarea arată, că „nu a rămas multă vreme a se împlini 10 ani dela înființarea Regulamentului (acei 10 ani de scutire), când pot chiriarii mănăstirilor să socotească ca un drept, lăsarea în nelucrare a drepturilor vechi și legiuite”³². În urma acestor repetate deșteptări, Alexandru Ghica trimite consulului rusesc, baronul de Ruckmann, o notă, în care arată, că „delegații sfințelor locașuri, neputându-se nici odată înțălege cu comisia numită de guvern, purtarea trebilor averilor ce aparțin mănăstirilor închinat rămâne încă în prada tuturor abuzurilor care au predominat în această parte a administrației, și casele publice și de bine facere sunt astăzi lipsite de un ajutor, de care se bucurase în totdeauna. În anul 1836, aceste case aveau de luat 430.873 de lei, sumă ce să află în buget în sarcina vistieriei, și aceste rămășiți de atunci s’au tot îngrămădit”. În o altă notă către Butenieff, Alexandru Ghica este încă mai limpede. El spune, că „egumenii greci, din depozitari contabili, s’au ridicat în proprietari desăvârșiți, astfel încât căutarea averilor mănăstirești rămâne tradată bunului lor plac și lăcomiei lor. De când li s’a admis termenul de 10 ani, pentru reîntocmirea mănăstirilor, ei refuză nu numai de a se supune îndatoririlor ce le sunt impuse prin Regulamentul Organic, dar chiar de a îndeplini pe cele vechi conținute în hrisoavele lor de întemeiere. Ei merg chiar mai departe, refuzând intervenirea legiuită a ocărmuirei în purtarea trebilor averilor mănăstirești, și i tăgăduesc chiar dreptul de supraveghere care i este de atribuit prin arătările cele mai formale”³³. Ghica să hotărise a face acest pas, mai mult pentru a se acoperi față cu adunarea, de oarece tocmai pe atunci începuse desbinarea între el și reprezentarea țării³⁴. Observațiile lui Ghica rămân însă nebagate în samă; ba călugării greci fac un pas însămnat în încălcarea drepturilor țării, instituind o epitropie a locașilor sfințe care să subtragă cu totul pe egumenii greci dela jurisdicția bisericească a țării³⁵.

b) Dela Bibescu până la Vodă Cuza. — În anul 1843, împli-

³² Bolliac, *Mănăstirile închinat*, p. 76. Oficiile la p. 72, 75 și 77.

³³ Note du prince Ghica au. baron de Ruckmann du 19 Juillet 1838 și Note du même à M. Boutenieff du 15 Novembre 1839, în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 94—96.

³⁴ *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XI, p. 133.

³⁵ Instrucțiile lui G. Bibescu către Aristarhi-Bei, *Domnia lui Bibescu, Corespondență și documente 1843—1856 de principele G. Bibescu*, București, I, 1893, p. 132.

nindu-se cei zece ani de scutire, principele Gheorghe Bibescu deschide focul, prin o scrisoare către ministrul rusesc, comitele de Nesselrode, din 20 Mai 1843, în care spune, că „în chestiunea locurilor sfinte e vorba de a 5-a parte a moșiilor țării, cele mai frumoase și mai mănoase, de care comunitățile grecești caută să o desmoșteniască în folosul lor. Nu știm adaugă principele, ceea ce vor deveni din întâmplare într'o zi aceste comunități. Cât despre legăturile ce unesc acest principat cu împărăția Rusiei, e mai mult decât sigur, că timpul nu va face decât să le răstrângă, și s'ar putea întâmpla să se nască odată păreri de rău, pentru prea marea bunăvoință ce s'a arătat în această împrejurare către locurile sfinte”³⁶. În un memoriu, adaus de Bibescu pe lângă scrisoare, el întărește argumentul comisiunei din 1833, că „acum după introducerea Regulamentului Organic, ale căruia dispoziții privitoare pe mănăstiri, călugării greci nu voiesc să le recunoască, veniturile averilor lor s'au împătrit, și că deci fără nici un cuvânt, ei vrau să beneficieze de roadele unei stări de lucruri, pe care nu voesc să o primiască”³⁷.

Cabinetul rusesc răspunde prin un alt memoriu în care el cearcă a împăca pretențiile protivnice. Acest memoriu însă, în totul favorabil călugărilor, recunoaște, că proprietățile din Țara Românească sunt ale lor și le dă dreptul de a trimite, în fiecare principat, câte un exarh care să aibă suprema autoritate asupra mănăstirilor închinat³⁸.

Bibescu răspunde acestui memoriu, prin niște observații trimise comitelui de Nesselrode, în 20 Septembrie 1843, în care el arată, că „dacă s'ar totelera trimiterea de exarhi supraveghetori greci, s'ar știrbei autoritatea domnului și a mitropolitului, spre marea daună a ordinii legale și s'ar introduce un stat grecesc în statul românesc”. Principele, amărât de pretențiile Grecilor și de sprijinul pe care îl găseau la Petersburg, sfârșește memoriul său cu cuvintele, că „chinoviile grecești ar trebui să simtă, cât este de desgustător pentru ele și pentru sfânta noastră religie, ca mănăstirile consacrate la începutul pietății și bine-facerei, să nu mai fie decât un obiect de precupeție scandaloasă și să înfățișeze numai niște triste singurătăți, unde abia se mai găsește câte un servitor care să celebreze oficiul divin”³⁹ !

Grecii formulează pretențiile lor care se prevideau încă din memoriul rusesc, în chipul următor : 1) că ei consimt la arendarea prin licitație a moșiilor, însă numai sub suprave-

³⁶ *Ibidem*, p. 88.

³⁷ *Ibidem*, p. 89.

³⁸ *Memoriul rusesc, Ibid.*, p. 93.

³⁹ *Al doilea memoriu* al lui Bibescu. *Ibid.*, p. 101—107.

gherea consulilor rusești și fără vreun amestec al autorităților țării; 2) se îndatoresc a săvârși reparațiile până cel mult în termenul de 10 ani (altul decât acel ce se sfârșise în 1843), sub controlul consulatului rusesc și iarăși fără supravegherea autorităților pământene; 3) oferiau a da pe fiecare an 1.000.000 de lei statului român, cu condiție de a fi liberați de orice alte îndatoriri întru întreținerea stabilimentelor de binefacere⁴⁰. Grecii se credeau, și erau până la un punct, ghibaci în propunerile lor: măguliau pe Ruși și înlocuiau un control serios al unei părți interesate, cu unul de formă al unui al treilea care nu avea nici un interes la efectuarea lui.

Principele Bibescu răspunde acestor pretenții, prin un nou memoriu din Aprilie 1844, în care, după ce revine asupra principiului susținut în întâmpinările lui de mai înainte, consimte a jârfti chestia bănească și a se mulțumi cu a patra parte din veniturile moșilor, iar celelalte trei părți să fie puse la dispoziția sfințelor locuri, rămânând ca ministerul rusesc să reguleze întrebuințarea lor, după cum va socoti de cuviință. „Până acuma, urmează principele, veniturile să urcă la 3.000.000 de lei, din care locurile sfinte, profită numai de a patra parte, iar restul se rătăcește dela destinația lui, prin tot felul de mijloace. Adjudecația publică va urca veniturile la 5.000.000. Scoțând a patra parte vor rămânea 3.750.000 de lei, de care se vor folosi sfintele locuri, fără a se mai absorbi sume însemnate în profitul personal și imoral a o mulțime de indivizi lacomi, precum se urmează până azi”⁴¹.

Dacă însă Bibescu părăsia chestia bănească, el urmează înainte a susține drepturile țării. Prin un alt memoriu, din 24 Decembrie 1844, el cere, ca „să fie comunicate guvernului, condițiile arendărei, spre a le uniformiza pentru toate mănăstirile și a pune un capăt jafurilor nerușinate ale arendașilor ce vin, sub falsul nume de egumeni, și despoae fără teamă și fără muștrare de cuget, mănăstirile precum și pe țărani, locuitorii lor care cu toate aceste nule sunt robi. Despre scopurile călugărilor, ele se pot vieda din protestul rădicat de ei contra două măsuri luate de ocârmuirea Moldovei: emanciparea Țiganilor și apărarea pădurilor, măsuri care făceau onoare civilizației, dar pe care călugării, orbiți de interesul lor personal, nu puteau să le priceapă. Principele adauge, că în sufletul și conștiința lui, consideră cauza Principatelor ca foarte dreaptă: că dorința secretă a inimei lui, care ar scuti și pe cabinetul imperial de încurcături, ar fi de a se determina sfintele locuri,

⁴⁰ Depeșa lui *Nesselrode* către *Daschkoff* consul general al Rusiei la București, 28 Decembrie 1843, *Ibid.*, p. 113. Comp. un lung memoriu al călugărilor către curtea rusească din 3 Octombrie 1843 în *Bolliac*, *Mănăstirile din România*, p. 173.

⁴¹ *Domnia lui Bibescu* (citată în nota 35) p. 120.

să renunțe la orice pretenții, dându-li-se odată pentru totdeauna o sumă de câteva milioane. Dar spre a se ajunge aici, ar trebui ca sfintele locuri să piardă mai întâiu orice iluziune, că s'ar putea vreodată realiza scopurile lor, adică să nu mai poată nădăjdui în protecția împărătească⁴². Mai adauge principele, într'un alt raport, că „dacă ar fi să se limpezască numai chestia bănească, s'ar putea ajunge la înțelegere: dar călugării greci au ridicat pretenții noue. Voesc să înființeze un guvern ecleziastic neatârnat de guvernul român; să despartă pământul și pe țărani români în două părți, una atârnată de guvern, cealaltă de noua autoritate clericală, stare de lucruri care va aduce neaparat mii de conflicte și mii de complicații nedescurcabile⁴³”.

Observăm că prin aceste acte, principele Bibescu formulează, pentru prima oară, ideea secularizării, adică a înlăturării desăvârșite a călugărilor greci, în schimb pentru o sumă bănească, idee la care trebuia la sfârșit să ajungă deslegarea acestei încurcate chestiuni.

Ceeace aduce însă pe călugări la desperare contra lui Bibescu, este faptul că domnul, voind să impună arendașilor (egumenilor) greci, în contractele de arendare, oarecare dispoziții ocrotitoare pentru țărani, iar egumenii refuzând acele condiții într'un mod sumeț, principele dă pe doi din ei afară din țară⁴⁴, act de autoritate ce, pe deoparte, arăta că poporul român avea conștiința drepturilor sale; pe de alta însă, avu de efect a încorda și mai mult relațiile între locurile sfinte și țările române.

Bibescu, în acelaș timp, mai face și alte acte autoritare față cu călugării greci. Așa el oprește pe toți egumenii tuturor mănăstirilor, atât pământene cât și închinare, a mai da locuri cu embatic, fără știrea ocârmuirii. În 1845 el ia o măsură mai radicală: desființază epitropia sfântului mormânt, „înțelegând că acea epitropie ce voiește să-și însușască drepturi împotrivoare atât pravililor vechi cât și drepturilor oblăduirii, este una din acele abuzive înoini care sau introdus în ocârmuirea mănăstirilor închinare în acești din urmă ani”. În 1847, Bibescu propune, și adunarea încuviințează în unanimitate, legea pentru desrobirea Țiganilor mitropoliei, episcopiilor și tuturor mănăstirilor și metoacelor de obștie, întinzând bine înțales măsura și asupra mănăstirilor închinare, cu toate protestările ridicate de călugări, când cu desrobirea din Moldova⁴⁵.

⁴² *Ibidem*, p. 122—126.

⁴³ Scrisoarea lui Bibescu către Nesselrode, 13 Iulie 1844, *Ibid.*, p. 127.

⁴⁴ Instrucțiunile lui Bibescu către Aristarhi-bei 1845. *Ibid.*, p. 133. Decretul de expulsare din 2 Februarie 1845. *Ibid.*, II, p. 158.

⁴⁵ Legea pentru embaticuri 15 Mai 1843. *Ibidem*. II, p. 114; desființarea epitropiei. *Ibidem*, II, p. 157; desrobirea Țiganilor, 11 Fevruarie 1847, *Ibidem*, II, p. 293.

Desbaterile cu curtea proteguitoare nu împiedecau deci pe autoritățile țării române, să facă să simtă călugării greci, că nu ei erau stăpâni în țară. Așa se va urma necontentit până la sfârșitul acestei chestiuni. Se va discuta mult; dar se va făptui și mai mult, și mai ales mai temeinic și se va câștiga tărâm, pas cu pas, până la a ei desăvârșită deslegare, tot în protiva voinței, cel puțin formale, a puterilor, ca și în chestia unirei. *Audaces fortuna juvat* a fost lozinca poporului român; însă îndrăzneală cu chibzuință.

În 1847, adunarea încurajată prin măsurile luate până atunci, trimite domnului un raport în care, arătând trista stare, în care se află mănăstirile închinată, cere, ca „prisosul veniturilor ce au izvorât la toate proprietățile, precum și la ale mănăstirilor, din dispozițiile Regulamentului Organic, cu dezvoltarea comerțului și întocmirea orânduelilor proprietărești, să se adune pe sama casei centrale, ne fiind cu drept a se lăsa în răua întrebuițare acelor ce le cârmuesc astăzi”. Domnul neîndrăznind să meargă atât de departe, răspunde, că „precum a stăruit până acuma, așa va face și de acolo înainte, așteptând cu toată încrederea ce urmează să avem întru dreptatea unei înalte chibzuirii”⁴⁶.

Nici ocârmuirea Moldovei nu stătuse în nelucrare. În 1843 i se comunică de către guvernul rusesc, că el a oferit sprijinul său locurilor sfinte, cu următoarele condiții: 1) să consimtă la arendarea moșiilor prin mezat dela 1852 înainte; 2) până atunci să isprăvească reparațiile, dându-li-se un nou termen de 10 ani, în care răstimp să fie scutite de orice contribuție către țară⁴⁷; 3) să deie 2.000.000 de lei subvenție pe an așă-zămintelor de binefacere. Curtea rusască găsește, că aceasta este ultima concesie ce se poate face locurilor sfinte. Dacă ele nu ar primi propunerile până la Noembrie 1843, i va părea rău, că nu va putea mai mult să împiedice pe gospodar a aplica măsurile Regulamentului Organic.

Mihai Sturza stăruiește tocmai în aplicarea acelor dispoziții, cu atât mai mult că grecii, neprimind propunerea rusască până la termenul fixat, el avea tot dreptul să ceară aplicarea sancțiunii. Și Sturza arată, ca și autoritățile din Muntenia, că „de și Regulamentul dispune să se dee o parte din veniturile moșiilor mănăstirilor închinată așă-zămintelor de binefacere, călugării Greci, cu toate că se folosesc de toate sporiile provenite din îmbunătățirea stărei țării, prin aplicarea Regulamentului, nu s'au supus la sarcinile ce-i privea. Această

⁴⁶ Raportul adunării și răspunsul domnitorului. *Ibidem*.

⁴⁷ Memoriul de la Buyuk-Dere 1843, în *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 139. Cf. Bolliac I. c., p. 227.

stare de lucruri lovia cu atât mai mult în cugetul public, cu cât în 1844 se secularizase averile episcopiiilor și mănăstirilor pământene, lăsându-le o parte din venituri, iar prisosul se vărsa în casa statului, pe când mănăstirile închinete s'ar afla în aceeași stare de destrăbălare ca și mai înainte. Testamentele de dăinuire nu s'au înfătoșat; subvenția legală tot nu s'a plătit; starea materială a mănăstirilor a ajuns îndestul de ticăloasă; împosesuirile de moșii se urmau tot prin contracte private; cea mai mare parte din egumeni sosiau în Moldova, aducători de contracte de împosesuire care cuprindeau cesia cătră ei a tuturor proprietăților, pe care apoi le subimpesueiau în folosul lor. Ținând numai la folosul bănesc, egumenii lăsau în părăsire interesele spirituale; pădurile erau pustiete; zidurile cădeau în ruină; avuțiile se îndosiau la moartea egumenilor; iar mănăstirile se alegeau numai cu datorii".

În 1844 Sturza emancipează pe Țigani mănăstircști, cuprinzând în măsura lui și mănăstirile închinete. El mai oprește tăierea abuzivă a pădurilor mănăstirești, fără deosebire. În 1845 departamentul averilor bisericesti cere, prin o anafora întărită de domn, ca egumenii mănăstirilor închinete să fie împuterniciți în a lor însușire cu cărți domnești, slobozite prin departamentul averilor bisericesti⁴⁸.

În 1847 domnul impune mănăstirilor închinete o dare de 10.000 de galbeni, pentru apărarea de holeră. În 1848 se hotărăște o măsură provizorie în Constantinople, anume ca să se înceapă sistemul mezatului dela 1852 înainte, prin concursul autorităților locale, și să se dea ambelor țări române câte o subvenție de 30.000 de galbeni. Sturza protestează contra acestei hotărâri, spunând că garanția mezaturilor, desbinată de principiul părți proporționale, ar jigni interesele țării, întrucât prin mezat era să se urce neconținut venitul averilor, pe când subvenția era să rămâie statornică tot la 30.000 de galbeni⁴⁹.

Revoluția din 1848, rodul izbucnirii simțământului național, nu putu să nu atingă și chestiunea mănăstirilor închinete. Atât *Proclamația dela Islaz* a lui Heliade Rădulescu cât și *Dorințele partidei naționale din Moldova* ale lui Mihail Kogălniceanu, conțin între altele, în programul lor, și secularizarea averilor mănăstirești. Tot pe atunci Costache Negri, în un banchet dat la Paris de emigrați și studenți, în ziua de 27 Decembrie 1848, vorbind într'un toast de mănăstirile închinete, exclamă : „dar bun este D-zeul părinților noștri ! Veni-va

⁴⁸ *Manualul administrativ*, II, p. 300.

⁴⁹ Toate aceste știri asupra acțiunii din Moldova sunt luate din *Foiletonul Zimbrului* reproduc de *Uricarul*, IV, p. 440—443.

odată ziua dreptății, unde fiecare va rămânea cu ale sale”⁵⁰. Nu știea Costache Negri, când rostia această dorință, că el tocmai era menit a pune mai ales umărul, întru mântuirea poporului român de asuprirea călugărilor greci.

După încetarea tulburărilor războinice, sub domnia lui Barbu Știrbeiu și Grigore Ghica, împlinindu-se din nou termenul de 10 ani, încuviințat de a doua oară călugărilor greci, pentru aplicarea sistemului licitației și săvârșirea reîntocmirii mănăstirilor, moșiile lor se arendează pentru întâia oară prin mezat public, în 1851 urcându-se în chip însămnat veniturile lor. Așa în Moldova se ridică venitul total, dela 90.000 la 173.000 de galbeni adecă aproape la îndoit⁵¹, și tot așa și în Muntenia.

În urma acestei urcări, până la un punct neașteptată de însuși curtea rusească și adusă prin o măsură cerută cu atâta stăruință de țările române, cabinetul de Petersburg găsește de cuviință, de și tot sub o formă blândă, de a stăruii mai cu energie, ca locurile sfinte să primiască condițiile următoare care răspundeau numai în parte acelor cerute de ocârmuirile române, anume: 1) arendarea moșiilor prin mezat; 2) reținerea unui sfert în folosul așazămintelor de bine facere și 3) alcătuirea unei comisiuni însărcinate cu cercetarea tuturor neînțelegerilor dintre autoritățile române și locurile sfinte. Nota rusască atrage luarea aminte a călugărilor, asupra sporului însămnat de venituri izvorât din aplicarea Regulamentului Organic, și cere ca ei să se supună și îndatoririlor impuse de acea legiure — tot argumentul comisiunei din 1833. Călugării greci se temeau mai ales de arendarea, sub privigherea autorităților pământeste, văzând în această măsură o știrbire a *dreptului lor de proprietate*⁵². Și ei s’ar fi supus condiției bănești; dar voiau să-și păstreze *dreptul*, și tocmai acest drept de proprietate suprem și necontrolabil îl tăgăduise dela început țările române. În jurul chestiei de drept se învăteau deci desbaterile și lupta.

Știrbeiu și Ghica urmează mai departe a sprijini interesele românești în afacerea mănăstirilor închinată, cu toate greutățile prin care trec țările lor. Așa Știrbeiu cere dela Poartă, atât direct prin o scrisoare către vizir, cât și prin instrucțiuni către Aristarhi-bei, agentul grec al țărilor române la Constan-

⁵⁰ I. Heliade, *Mémoire sur le Régénération roumaine* Paris 1851 p. 68; M. Kogălniceanu *Dorinșele partidei naționale din Moldova* Ian. 1848, Puntul 28; *Foaia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina*, V, 1868, p. 144. Comp. Al. Papadopol Calimah, *Amintiri* (Manuscris în Academia română), p. 363.

⁵¹ Foiletonul *Zimbrului* citat. *Uricarul*, IV, p. 443.

⁵² Copie d’une instruction du ministère impérial à M. Ozerow, 23 Mai 1862 în *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 145.

tinopole, ca să se învoiască luarea celei a patra parte din veniturile mănăstirilor închinat, starea disperată a finanțelor țării cerând numai decât această împărțire a mănăstirilor închinat la greutățile ei, cu atât mai mult că, dela 1828, mănăstirile închinat au fost ca și scutite de contribuția ce o dădeau mai înainte, cu toate că în urma reorganizării țării, veniturile lor se înzecise; dar călugării trăgându-se neconținut tratările de punere la cale și obținând termene de prelungire a îndatoririi de a contribui, se subtrăsese, prin această manoperă, dela orice fel de îndatorire. Lucrul era cu atât mai nedrept, cu cât Regulamentul Organic prevedea contribuirea lor cu o a patra parte din venituri, și dacă mănăstirile refuzau a se supune acestei dispoziții, era și drept ca ele nici să se folosască de sporul înșămnat de venituri ce isvorise pentru averile mănăstirești din aplicarea Regulamentului Organic. Principele impunea lui Aristarhi, să nu primească cu nici un preț vre o sumă fixă de despăgubire, ci să mănțină cu tărie principiul proporționalității contribuției cu cifra veniturilor. Principele dă termin de două luni, dela August 1855, pentru îndeplinirea de bună voe, a acestei obligații, amenințând la din contra cu execuția. Totuși execuția nu se face, și mănăstirile rămân tot în starea de mai înainte, îmbuibate de bunuri și nesupuse la nici o îndatorire⁵³.

În Moldova, Grigorie Ghica, cu prilejul arendării prin mezat a moșiilor și al sporului înșămnat de venituri, observă, prin un memoriu adresat Porței, că „de și adjudecarea a îndoi venitului mănăstirilor, partea fiscalului a rămas tot ca în vechime, precum și starea personalului și cea materială a bisericilor. Din toate foloasele ce a produs adjudecarea, rămâne numai creșterea veniturilor în favoarea comunităților”. Ghica cere deci, să se fixeze următoarele condiții locurilor sfinte: 1) egumenii să se aleagă de către delegații sfintelor locuri, în unire cu mitropolitul țării și cu capul departamentului bisericesc; 2) proprietățile mănăstirilor se vor arenda prin licitație publică, de către guvernul local, în prezența delegaților locurilor sfinte; 3) o a patra parte din veniturile mănăstirilor se va lua de fiscal local pentru așezămintele de folos obștesc; altă a patra parte va sluji la plata servitorilor bisericești; iar jumătatea ce va rămânea va fi în folosul comunităților⁵⁴. Ghica trimite în Constantinopole pe Coastache Negri și pe Dimitrie Rallet, ca să sprijine și oral drepturile Moldovei.

⁵³ Vezi o serie de acte dela 13 Iunie 1853 până la 14 Sept. 1856 în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 97—105. Tot Știrbeiu protestează în 1851 contra titlului de proprietari ce-l iau călugării, arătând că ei nu pot nici vinde nici ipoteca imobilele, și că prin urmare nu sunt proprietari. Scrisoarea lui Știrbeiu din ¹⁹₂₅ Decembrie 1851 în *Românul* 23 Martie 1862. La acest argument, Grecii răspund, că nici minorii, nici femeile măritate, nu pot vinde nici ipoteca, fără ca să li se conteste proprietatea.

⁵⁴ Un memoriu anonim de pe timpul lui Ghica în Bolliac I. c., p. 237.

În divanurile ad-hoc, chestia mănăstirilor închinată iea următorul demers. Prin firmanul hotărâtor al felului alegerii membrilor acelor adunări, se dispunea între altele, ca egumenii mănăstirilor închinată să trimită și ei doi deputați. Aceste mănăstiri refuză însă împărțirea lor la lucrările divanurilor, din pricină, că nu voiau, prin prezența lor, să consfințească niște măsuri protivnice patronilor lor⁵⁵. Dacă însă egumenii se temeau să iee parte la desbaterile unor adunări, pe care le știau protivnice pretențiilor lor, aceste adunări, însăși, adică numai diivanul Moldovei, de oarece acel din Muntenia nu se ocupă decât de cele patru punte⁵⁶, nu se sfiiră de loc a rosti încă odată, cu autoritatea lor de reprezentante ale voinței întregii țări, socotința lor în afacerea mănăstirilor închinată. Chestiunea vine pe tapet, cu prilejul propunerilor clerului care, la punctul 7, prevedeau : ca „fondul clerical atât al episcopilor, al mănăstirilor fără deosebire și al schiturilor, cât și al bisericilor de mir, să formeze o singură casă, supusă la controlul sinodului ca proprietar al bisericei”⁵⁷. Asupra acestei propuneri, Kogălniceanu luând cuvântul arată mai lămurit, în cotro tindea rostirea cam acoperită a clerului. El spune, că „nu ne am împlini misia, dacă n'am zice că deslegarea acestei chestii care odată trebuie să se facă, este numai de competența noastră. Cu toate strigătele, cu toate intrigele egumenilor greci, cu toate înrăuirile străine, noi niciodată nu vom suferi ca o hotărâre străină să ne exproprieze de a cincea parte din pământul nostru. Această chestie nu poate și nu trebuie a fi hotărâtă, decât de viitorul guvernământ, în deplina sa neatârnavă ca o chestie de naționalitate și de autonomie. Pământul pe care egumenii greci îl reclamă ca proprietate a nației grecești este pământ românesc, pământ stropit cu sângele strămoșilor noștri”⁵⁸. Propunerea lui Kogălniceanu este primită de Divan în unanimitate⁵⁹.

Dorințele Divanului ad-hoc fiind transmise comisiunei din București, aceasta se împarte în două tabere : de o parte, Austria, Franța, Anglia, Prusia și Sardinia ; de alta Rusia și Turcia. Majoritatea era favorabilă păreri românești ; minoritatea susținea locurile sfinte. În raportul său către conferința din Paris, majoritatea comisiei „se crede autorizată a privi bunurile mănăstirilor închinată, ca niște averi religioase ce aparțin țării

⁵⁵ Răspunsul mănăstirilor închinată către mitropolit, din 28 Martie 1857 sub No. 231 citat de raportul comisiei de verificare a mandatelor din divanul ad-hoc al Moldovei. Ședința din 3 Octombrie. *Buletinul ședințelor adunării ad-hoc a Moldovei*, Ian. 1858, No. 2 din 7 Oct. 1857.

⁵⁶ *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XII, p. 270.

⁵⁷ *Buletinul ședințelor div. ad-hoc* No. 23 supl. I din 23 Decembrie.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, No. 24 din 24 Dec. 1857.

Moldo-Valahiei, menite mai ales a susține opera de binefacere din țară și a contribui cu prisosul lor la întreținerea mănăstirilor locurile sfinte”⁶⁰. Ea conchide la o împăcare pe temeiul unei despăgubiri. Minoritatea comunică conferenței de Paris părerea sa, favorabilă Grecilor.

Congresul se ocupă de afacerea mănăstirilor închinată, în timpul desbaterei Convenției de Paris. În ședința din 30 Iulie 1858, conferența, luând în desbatere această chestiune, după propunerea ambasadorului Rusiei, hotărăște prin *protocolul XIII*, că „spre a da o deslegare dreaptă neînțelegerii ce există, în această privire, între guvernul Principatelor și clerul grecesc, părțile interesate sunt invitate a se înțelegi între ele prin un compromis. În cazul când ele nu s’ar putea înțelegi, în decursul unui an, se va hotări pe calea arbitrajului. În cazul când arbitrii nu ar parveni a se înțelegi, ei vor alege un supra-arbitru, și dacă s’ar găsi în neputință de a conveni pentru alegerea aceluia supra-arbitru, el va fi numit de Sublima Poartă, în înțelegere cu puterile garante”⁶¹. Termenul de un an trebuia să curgă dela o lună, după primirea investiturii de către domnul fiecărei țări. Sub amenințarea acestui protocol, găsește Alexandru Ioan I, chestiunea locurilor sfinte, când se urcă în scaun, la 5 și 24 Ianuarie 1859.

c) **Sub domnia lui Cuza.** — De îndată ce reprezentantul noului domn, Costache Negri, ajunge în Constantinopol, el pe lângă celelalte înșamnate daraveri ce le avea de tratat, și în primul loc, recunoașterea îndoitei alegeri, este adus a se ocupa și cu chestiunea mănăstirilor închinată. Cel întâiu care îl atrage în această cale, este principele Labanoff, ambasadorul Rusiei, care spune lui Negri, în repetite rânduri, că ar vicia mai cu plăcere o înțelegere între părți, în chestiunea mănăstirilor închinată, de cât un arbitraj. Negri cere dela domnitor, ca să invite locurile sfinte a trimite delegați în țară, spre a trata chestiunea⁶². Guvernul Principatelor pe de o parte invită pe comunitățile grecești, a-și trimite delegați pentru compromis; pe de alta însă ministrul Kogălniceanu, redactează împreună

⁶⁰ Rapport général de la commission internationale dans les Principautés, 1857. *Mémoire* de C. Negri, p. 106—111. Reproducem argumentele lui Negri, în capitolul IX, asupra chestiunii juridice. Comp. *Memorial diplomatique* 17 Ian. 1864: „La commission européenne de 1857 s’était déjà occupé de cette anomalie dangereuse qui écoule l’argent du pays à l’étranger et ne sert qu’à favoriser les projets ambitieux de la Russie. Elle avait donc suggéré l’idée d’arranger la question, par l’offre d’une somme servie par l’Etat”.

⁶¹ Extrait du protocole XIII de la conférence tenue à Paris pour la réorganisation des Principautés danubiennes (Séance du 30 Juillet 1858) în *Recueil de documents diplomatiques concernant la question des monastères grecs*. Juillet 1863, Paris, p. 7.

⁶² Negri către domnitor, 14 Decembrie 1859. *Corespondența*, p. 6.

cu Alexandru Papadopol-Calimah, o notă, pe care Costache Negri era însărcinat a o transmite Porței, însă numai oral, și în care se arăta, că „prin Regulamentul Organic, cauza averilor mănăstirești închinată se lăsa în cercetarea domnului și a obșteștei adunări; iar în conferința din Viena din 1855, protocolul I din 15 Martie, se spune că scopul puterilor nu este de a jigni Principatele, ci de a le îmbunătăți soarta, principiu cu care nu se poate împăca protocolul XIII”⁶³.

Această notă era primul pas de protestare contra amestecului Europei în o daravere internă a Principatelor, amestec protivnic dreptului de autonomie, consfințit prin tratatul și Convenția de Paris.

Patriarhii se grăbesc a numi ca reprezentanți ai lor, pe arhimandriții Atanasie și Chirilă pentru Sf. Mormânt; pe arhimandritul Nilos pentru Muntele Atos, Muntele Sinai, patriarhatul din Alexandria și mănăstirile din Rumelia, și pe arhimandriții Ieroteiu și Serafim, pentru patriarhatul de Antiohia⁶⁴.

Acești delegați sunt însă trimiși, trei în Iași și trei în București, călugării voind prin aceasta să măgulească pe puterile protivnice unirei, — arătând că privesc Principatele ca două țări deosebite. Guvernul român numește însă numai trei delegați: Lascar Rossetti din partea Moldovei, Alexandru Goleșcu și Constantin Bozianu pentru Muntenia, cu însărcinare de a desbata chestiunea în București⁶⁵. Hotărât însă de a se substrage dispozițiilor protocolului, guvernul face, ca delegații săi să nu se întrunească la data fixată pentru începutul desbaterilor, doi din membri, Goleșcu și Rossetti, plecând în străinătate, spre o mai lămurită arătare a refuzului țării de a se supune protocolului⁶⁶. De formă însă guvernul pune un nou termen de întrunire la 27 August. În acea zi Rossetti și Goleșcu își dau dimisia; mai apoi și Bozianu. Se numesc în locul lor Melchisedec, Poenaru și Brezoianu; dar comisia nu se poate întruni din cauza boalei lui Brezoianu⁶⁷. Se prelungește deci termenul la 10 Septembrie și apoi la 5 Octombrie, așa că se ajunge la 12 Octombrie 1860, termenul extrem încuviințat de protocol pentru compromis, fără să se fi făcut nimic. Delegații greci, prin o notă către ministerul cultelor și prin alta mai amă-

⁶³ Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 366.

⁶⁴ Lettres du Patriarche en réponse aux notes de M. Negri, 10 Mai 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, Paris, p. 10.

⁶⁵ Ordonance du prince Couza, 20 Juin 1860, *Ibidem*, p. 11 Comp. *Steaua Dunărei*, 31 Mai 1860.

⁶⁶ Note des délégués des Saints-Lieux aux agents des puissances garantes¹⁹₂₇ Juillet 1860. Note au ministre des cultes des même date. *Recueil* citat, p. 19—21.

⁶⁷ Că Bozianu și Rossetti își dăduse dimisia înadins pentru a zădărnici întrunirea, o „spune Kogălniceanu în ședința din 22 Mai 1862. *Mon. of.*, Nr. 98, 1862.

runțită cătră reprezentanții puterilor garante, arată împrejurările provocate de guvernul Principatelor care a împiedecat întrunirea comisiunei și protestează contra modului de procedare al ocârmuirii românești⁶⁸.

În răstimpul cât întrunirea comisiunei se prelungia neconținut, guvernul Moldovei și al Munteniei, iau mai multe măsuri care lovesc din ce în ce mai mult în poziția călugărilor. Așa întâiu, se modifică condițiile licitației care, după dispoziția din 1851, se țineau în localul mănăstirilor, ca de acum înainte să țină în pretoriul ministeriului cultelor, ceea ce dădea statului român o privighere și mai de aproape asupra acestei operații⁶⁹. În 21 Iulie 1860, consiliul miniștrilor din Muntenia, aplică provizoriu legea pădurilor din anul 1844 din Moldova, și în Muntenia, la toate mănăstirile⁷⁰. În 8 August să iea măsura de a se stârpi abuzurile comise cu nebunii, de călugării greci, din mănăstirea Golia din Iași, și se înființază un spital regulat pentru acei nenorociți, cu îndatorire pentru mănăstire de a-l întreține pe sama ei⁷¹. Tot atunci Kogălniceanu, spre a putea face ca chestia mănăstirească să se deslege în țară și prin țară, și a îndepărta orice amestec al străinilor, revine asupra dispoziției luate în privirea arendărei, și hotărăște a ține această arendare numai în chip provizoriu, prelungind contractele pe câte un an⁷². În 3 Septembrie 1860, se votează o lege în Muntenia, prin care proprietățile de mâna moartă fără deosebire, sunt supuse la o taxă de 10%, peste impozitul fonciar⁷³. Mănăstirea închinată, Mărginenii din Muntenia este prefăcută în închisoare. În Moldova se execută hotărîrea pentru cele trei moși ale scoalei din Trei-Erarhi. Ministerul cultelor din Muntenia iea o măsură foarte jignitoare pentru călugării greci, anume cere date statistice dela toate mănăstirile, cuprinzătoare de câți călugări are fiecare mănăstire, de ce nație sunt, ce meserie știu, ce venit are mănăstirea și de ce cheltueli are ea trebuință⁷⁴. Criza cea cumplită economică prin care trecea Muntenia, adusesse nevoia unui scăzământ al arenzilor, care se aplică și moșiilor mănăstirilor închinare, spre marea mulțumire a arendașilor lor și nemulțumire a egumenilor greci. În sfârșit se hătărăște înscrierea în budgetul statului, a unei a patra părți din veniturile mănăstirilor închinare, aplicându-se în sfârșit

⁶⁸ Note des délégués au ministre des cultes, 13 Oct. 1860. Note aux agents de même date, *Recueil*, p. 26—36.

⁶⁹ Adresa lui Kogălniceanu ministru al cultelor către egumeni. *Mon. of. al Mold.*, 27 Iunie 1860

⁷⁰ *Naționalul*, 11 Iulie 1860.

⁷¹ *Patria*, 10 Aug. 1860; *Steaua Dunării*, 12 Aug. 1862.

⁷² *Românul*, 4 Febr. 1861.

⁷³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 23 Sept. 1860.

⁷⁴ *Naționalul*, 6 Oct. 1860.

dispoziția luată de divanul lui Știrbeiu încă din 1853, și anume îndatorindu-se a plăti și pentru timpul trecut dela acel an încoace. Călugării Greci protestând, ministrul Neculai Crețulescu îi amenință cu darea afară din țară ⁷⁵.

Asemenea măsuri găseau cea mai mare încurajare, în straturile mai culte ale societății țării române. Așa în 17 Iunie 1860, Grigoriu (Văsescu) interpelează pe Kogălniceanu, dacă e adevărat că egumenii greci împosesuesc moșiile prin zdelci; că refuză a ține licitație în pretoriul ministeriului; că refuză a primi condițiile de arendare și că s'au plâns consuliilor străini: la care interpelare, Kogălniceanu, răspunzând afirmativ, se produce în întreaga adunare o mișcare de indignare ne mai pomenită ⁷⁶. Tot așa organele timpului împingeau mereu la măsuri în protiva călugărilor greci; *Naționalul*, din 3 Martie 1860, arată, că „egumenii greci nu pot avea un drept de proprietate asupra mănăstirilor, fiindcă străinii nu pot dobândi proprietatea, chiar dacă le-ar fi fost dăruită după toate regulile. Teritoriul este fundamentul; fără el nu e stat. A se aliena teritoriul către străin, este a se desființa statul și a se da în stăpânirea străinului” ⁷⁷. *Steaua Dunării* susține de asemenea, că „Principatele-Unite fiind autonome, pot regula singure chestia mănăstirilor“, și aiurea, constatând „fericitele rezultate pentru școale ce au izvorât din secularizarea veniturilor mănăstirilor chinovii, adevărat pământene, cere o radicală secularizare a veniturilor tuturor mănăstirilor, închinată și neînchinată” ⁷⁸.

Cu cât însă Românii, împingeau spre luarea averilor din mâinile Grecilor, cu atât mai mult aceștia se împotriveau cu mai mare îndărătnicie. Ambasadorii spun lui Negri, că sfințele locuri nu voesc să primiască condiția îndatoririi arendașilor, de a întreține școalele și bisericile, legându-se ele la îndeplinirea acestei condiții. Negri răspunde ambasadorilor, că niciodată guvernul său nu va consimți la așa ceva ⁷⁹. Principele Labanoff, protestează de asemenea la Negri, contra scopului ocârmuirii românești, de a scădea câșturile arendașilor moșiilor mănăstirilor închinată. Cu prilejul acesta, reprezentantul României apără înaintea ambasadorului rusesc, cererea de a se îndatori mănăstirile închinată de a face școli pe moși. Principele Labanoff, spune Negri, mă asculta cu luare aminte, și am crezut a înțelege că el își dădea samă lăuntrică despre

⁷⁵ *Mon. of. al Munt.*, 4 Mai 1860. *Comp. Anunțatorul român*, No. 32, 1860; *Naționalul* 7 Mai 1860, *Steaua Dunării*, 15 Mai și 23 Aug. 1860, *Românul, Dâmbovița*, etc.

⁷⁶ *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1860.

⁷⁷ *Naționalul*, 7 Martie 1860.

⁷⁸ *Steaua Dunării*, 15 Mai și 22 Aug. 1860.

⁷⁹ *Negri către domnitor*, 4 Aug. 1860. *Correspondența*, p. 58.

dreptatea argumentelor mele; dar politica guvernului ce reprezintă va fi, după cum cred, neîmpăcată în această chestiune. Negri se temea, ca ambasadorii să nu ceară colectiv dela Poartă, stricta aplicare a protocolului din Paris; că dacă ne-am opune, cu toate simpatiile sale, ambasadorul englez a spus, că „s'ar videa nevoit a lucra în înțelegere cu colegii săi; iar dacă nu vroidm să respectăm protocolul, împotrivirea noastră ar putea avea grele urmări; că mai ales găsia rău, că s'a prelungit contractele de arendă pe 5 ani, ceea ce ar lega pe mânăstiri”. Negri răspunde, că „nu ar fi bine ca ambasadorii să intervină, în care caz supraexcitația poporului ar putea să aducă nenorociri; că mai bine ar fi a se aștepta, el să scrie domnitorului, ca să modifice lucrul prin țară”. Negri se mai obligă a face să se reducă prelungirea la un an⁸⁰. Dacă Negri însă căuta să rețină pe ambasadori dela un pas protivnic țarei, făcându-i să întrevadă puțința unui măcel, pe de altă parte el să silea a convinge pe domnitor, că „ar fi bine a se provoca desbateri cu delegații greci și dacă, precum e sigur, nu se va ajunge la nici o înțelegere, atunci să se pledeze cauza inaintea arbitrilor, spre a arăta dreptatea cauzei noastre, rezervând bine înțeles guvernului nostru hotărîrea, de oarece era vorba de o treabă internă și de autonomie”⁸¹.

Reprezentantul României, intimidat prin observațiile ambasadorilor, trebuia să țină acest limbaj; dar dacă i s'ar fi urmat părerea, se putea întâmpla ca forma să prejudece fondul⁸².

Într'adevăr neajungându-se la nici un rezultat cu compromisul, trebuia conform protocolului XIII, să se recurgă la arbitraj. Chestiunea era cu atât mai gravă, cu cât, ca loc de desbatere, toate puterile fusese de părere a se alege Constantinopole, „din cauza prezenței tuturor patriarhilor în această capitală și ușurinței pentru Subalim Poartă de a se sfătui, fără pierdere de timp, cu reprezentanții puterilor asupra numirii unui supra-arbitru, în cazul când arbitri nu s'ar putea înțelegere”⁸³; ca și când nu ar fi fost de un tot așa de mare interes, a se cerceta chestia *la fața locului*, acolo unde erau așezate averile și unde se puteau lua orice informații; iar cât despre înțelegerea asupra arbitrului suprem, ea se putea lua în Constantinopole, cu toate că judecata s'ar fi urmat în București. Se vede deci, că alegerea capitalei otomane, ca loc de desba-

⁸⁰ Negri către domnitor 8 și 9 Iulie 1860, *Correspondența*, p. 44 și 56.

⁸¹ Negri către domnitor 8 Iulie 1860. *Ibidem*, p. 45.

⁸² „La forme emporte le fond” observă, cu prilejul tocmai acestei chestii, broșura: *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député. Paris, p. 37.

⁸³ *Dépêche d'Ali pacha* au prince Couza, 13 (25) Décembre 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, p. 37.

tere, era o măsură luată în favoarea locurilor sfinte și în dauna țărilor române.

Guvernul român era însă hotărît a se opune, cu orice preț, atât arbitrajului, cât și pertractărei lui în Constantinopole. Negri spune curat lui Lavalette, că „guvernul său se va vîdea nevoit a nu se supune. Nu este vorba de o chestie internațională, ci de pământul nostru”⁸⁴. Mijlocul întrebunțat de Români spre a zădărnici arbitrajul, era neconținută trăgănare cu numirea arbitrilor, cu toate că Poarta cerea neconținut îndeplinirea acestei măsuri⁸⁵. Guvernul însă, pentru a găsi un nou mijloc de amânare, propune puterilor reluarea iarăși a tratărilor pentru compromis, făcând pentru a îmbuna locurile sfinte, acestora concesiunea, ca arendarea moșilor să se facă iarăși în localul mănăstirilor, și nu mai mult în pretorul ministerului⁸⁶.

Puterile dau în lațul întins de domnitorul român și fixază termenul noii înțelegeri de bună voie, la sfârșitul lunei Aprilie (stil nou) 1862⁸⁷. Tocmai în 14 Martie (stil vechiu) adică cu o lună înainte de sosirea termenului, domnitorul numește o comisie compusă din Melchisedec, Petrace Rossetti-Bălănescu, Grigorie Bengescu, Scarlat Fălcoianu, și Costachi I. Filipescu⁸⁸. În 26 Martie ministerul de culte invită locurile sfinte la trimiterea reprezentanților lor și la 31 Martie aceeași invitare este transmisă de Negri patriarhilor⁸⁹.

Patriarhii însă, văzând că guvernul român nu caută decât să zădărnicească instituirea arbitrajului și temându-se să nu fie iarăși trăgănați ca în primul rând, răspund, că „terminul trecerei la arbitri fiind foarte apropiat, anume la 18 April, ei nu mai au timpul să trimită delegați noi”⁹⁰. Ali-Pașa atrage luarea aminte a domnitorului „asupra dreptei cereri a comunităților grecești, care cerere este în totul conformă cu mersul

⁸⁴ Negri c. domnitor, 18 Octombree 1860. *Correspondența*, p. 73.

⁸⁵ *Dépêche d'Ali pacha au prince Couza* 25 Septembrie 1861. *Recueil*, p. 39.

⁸⁶ *Réponse des Saints-Lieux d'Orient au mémoire du gouvernement des Principautés-Unies sur les monastères grecs*. Octobre 1862, Paris, p. 28: „Au commencement de l'année 1862, le prince Couza fit lever tous les obstacles apportés en Moldavie en 1860 et 1861 au renouvellement des baux des terres. Il laissa affermer les biens par les Hégoumènes, conformément aux règles établies en 1851”. Cf. Note du ministre des affaires étrangères de Moldavie aux agents des puissances garantes à Jassy, le 20 Novembre 1861. *Recueil*, p. 41.

⁸⁷ Office d'Ali Pacha aux chefs des St.-Lieux 18/30 Janvier 1862. *Recueil*, p. 45.

⁸⁸ Ordonance du prince Couza, 14 Mars 1862. *Ibid.*, p. 66. Publicată în *Mon. of. al Mold.*, 27 Martie 1862.

⁸⁹ Note circulaire du ministre de cultes aux chefs des communvautés grecues 26 Mars 1862 *Recueil*, p. 47. Note de M. Negri aux Patriarches 32 Mars 1862. *Ibid.*, p. 49.

⁹⁰ *Réponse des Patriarches* 10 Avril 1862. *Ibid.*, p. 50.

prescris de protocoalele conferenței din Paris, și spune ca principele să-și numiască arbitrii, pentru ca, împreună cu acei ai locurilor sfinte, să hotărască daraverea, până în termenul prescris de 6 luni⁹¹. Arbitrii însă tot nu sunt numiți din partea Principatelor.

d) **Secularizarea.** — Anul 1863 sosește, aducând cu el o nouă direcțiune în mersul acestei complicate daraveri; anume politica guvernului român din ceace era până atunci mai mult de apărare decât de atac, sporește pe această parte, indesând mereu loviturile care trebuiau să pregătiască pe acea din urmă și hotărâtoare. Pentru a înțelega însă propășirea guvernului pe tărâmul agresiv, trebuie să reluăm lucrurile ceva mai de sus, spre a putea stabili cele două serii paralele: cea suitoare a loviturilor românești și cea coborâtoare a puterii de împotrivire a Grecilor.

În Moldova înainte de unire, ținuta e cam șovăitoare. Ministerul Moruzi, ultimul din Moldova, declară consuliilor că e de părere a se supune protocolului, și Bordeanu, secretarul lui Negri, în lipsa șefului său, repetă această declarație ambasadorilor din Constantinopole. Purtarea lui Moruzi este însă desaprobată de adunarea unitară din București care primește propunerea lui Panu în această privință⁹². În Muntenia, din contra, o circulară a ministeriului justiției, tot anterioară unirei, ordonă tribunalelor a nu mai legaliza învoieli între egumenii mănăstirilor închinat și particulari, privitoare la cesiuni de pământuri, de oarece egumenii sunt numai administratori ai averilor mănăstirești⁹³.

Cu unificarea guvernelor și a adunărilor, țara începe într'un glas a se opune tot mai răstit năpustirei călugărilor greci. Arhimandritul Meletie este scos din administrarea veniturilor mănăstirei închinat Cotrocenii, și *Românul* întreabă cu acest prilej: „pentru ce nu a fost dat și judecăței și de ce nu s'a luat aceeași măsură cu toate mănăstirile”⁹⁴? Arhimandritul Nilos, unul din delegații greci la tratările pentru compromis, deci călugăr fruntaș al locurilor sfinte, este de asemenea scos din egumenia mănăstirei Trei-Erarhi și lăsat numai cu aceea a Floreștilor, pe temeiul opririi canoanelor, ca un preot să aibă două biserici, „ceace ar fi de neguțitorie”⁹⁵.

O împrejurare neașteptată aduce lucrurile și mai mult

⁹¹ *Dépêche d'Ali Pacha* au prince *Couza*. *Ibid.*, p. 54.

⁹² Ședința din 25 Ianuarie 1862. *Desbaterile adunării*. Comp. Ședința din 22 Martie. *Mon. of.*, 1862.

⁹³ *Mon.*, of. al *Țării Rom.*, 19 August 1861.

⁹⁴ *Mon. of.*, 21 Februarie 1862. *Românul*, 26 și 27 Februarie 1862.

⁹⁵ Decret din 5 Iulie 1862. *Mon. of.*, 19 Iulie 1862.

în apele românești : anume un patriarh se jăluște ocârmuirii române, că mai mulți egumeni ar arenda moșiile în ascuns, pricinuind pagube locurilor sfinte. Consiliul de miniștri, sub președinția lui Neculai Crețulescu, se folosește de prilej, pentru a dispune ca toate sumele provenite din arenzile moșilor mănăstirilor închinată să fie adunate la visterie⁹⁶. Când fu să se desbată budgetul pe 1863, comisia bugetară înscrise cifra de 20.000.000 provenite din arenzile moșilor mănăstirești între veniturile țării, cu toate opunerea mai mult de formă a ministerului⁹⁷.

Până în 1863 se dăduse Grecilor lovituri mai mult pe ascuns, pe când în aparență se trata pentru compromis și arbitraj. În acest an scopul guvernului se dă pe față. Cel puțin loviturile date Grecilor devin atât de dese și atât de înșănătoare, încât nu mai lasă nici o îndoială asupra țintei urmărite : scoaterea călugărilor străini din inima țării. Așa la 2 Ianuarie 1863, ministerul oprește exploatarea pădurilor mănăstirilor și dispune a nu se mai vinde decât în parchete, conform legii pentru cruțarea pădurilor⁹⁸. Patriarhul Ierusalimului și ceilalți demnitari ai bisericii grecești aflând despre însușirea veniturilor moșilor mănăstirești din partea statului, protestează la Poartă contra *secularizării* făcută de guvernul român asupra averilor mănăstirești⁹⁹. Poarta folosindu-se de acest protest, trimite o notă foarte energică în ziua de 1 (13) Ianuarie 1863, către reprezentanții puterilor garante, și acelaș limbagiu nu prea diplomatic îl ține Ali-Pașa către domnitor, în depeșa lui din aceeași zi, în care el spune, că „niște telegrame sosite din București la patriarhul grecesc au adus la cunoștința guvernului împărătesc, că ministerul și adunarea Principatelor-Unite, au de gând a lua, în privirea mănăstirilor grecești, niște măsuri silnice și arbitrare, care tind la confiscarea averilor acestor așazăminte. Este surprinzător ca guvernul Alteței-Voastre, să se apuce să hotărască dela sine o chestie care a fost obiectul conferențelor de Paris. De aceea guvernul împărătesc protestează formal contra oricărui act al Alteței-Voastre, care ar avea de efect o despoiere sau o însușire a veniturilor mănăstirești și care act ar fi în afara hotarelor trase de conferența din Paris, în ceace privește calea de apuceat pentru deslegarea acestei daraveri”¹⁰⁰.

⁹⁶ Jurnalul consiliului de miniștri, 13 Noembrie 1862. *Mon. of.*, 22 Noembrie 1862.

⁹⁷ Mai sus, p. 149.

⁹⁸ *Mon. of.*, 2 și 3 Ianuarie 1863.

⁹⁹ *La France*, 10 Februarie 1863.

¹⁰⁰ Note dela Sublime Porte aux puissances garantes, 1 (13) Janvier 1863. *Depêche D'Ali pacha au prince Couza*. 3 (15) Janvier 1863. *Recueil*, p. 57—60.

La această depeșă, guvernul român răspunde prin măsuri care loveau ca o măciucă în capul Grecilor, fără a se uita la țipitele ce le scoteau, tot mai zgomotoase și asurzitoare. Anume, în Martie se scoate cu desăvârșire limba grecească din toate bisericile și mănăstirile închinată, tolerând prin o favoare excepțională slujba grecească numai în o singură biserică din Brăila, după rugămințile poporațiunii grecești din acest oraș. Ca o sancțiune a acestor dispoziții, se destitue egumenul mănăstirii Vizanția din județul Putna, pentru contravenire ordonanței asupra limbei¹⁰¹. În 17 Aprilie, se dispune ca avocații mănăstirilor grecești, să nu mai poată pleda înaintea tribunalelor române, decât însoțiți de avocații statului¹⁰². În 3 Mai un jurnal al consiliului de miniștri dispune, să se facă bugetele de cheltueli, pentru fiecare mănăstire închinată, întru cât s'a hotărât să se încaseze veniturile lor pe sama statului¹⁰³. În 11 Mai, ministrul Tell ordonă, a nu se mai da pașpoarte egumenilor, până nu vor lăsa înlocuitori solvabili care să răspundă de odoare și de hrisoave. În 1 Iunie se dispune, ca contractele de arendă ale mănăstirilor închinată să fie făcute de consiliul miniștrilor și subsemnate de ministrul cultelor¹⁰⁴. În 7 Iunie se desființază din nou epitropia sfântului Mormânt, care se reconstituise sub căimăcămie¹⁰⁵. În 18 Iunie, Odobescu, ministrul cultelor, pentru a înlătura subtragerile de odoare și documente, recurge la o măsură mai radicală, dispunând a se pune prețioasele fiecărei mănăstiri sub paza autorității civile sau a protopopilor, sau, unde lucrul nu ar fi cu puțință, a se aduna aceste odoare în o mănăstire anumită, punându-se sub paza unei străji militare¹⁰⁶. Curând după aceea se dispune, ca toate documentele să fie concentrate la arhiva statului, și se însărcinează o comisiune compusă din Buzoianu, Ștefan

¹⁰¹ Decret din 18 Martie, *Mon. of.*, 21 Martie 1863. Destituirea, egumenului de Vizantia, *Ibid.*, 20 Aprilie și 24 Aprilie 1863. Unul Damaschin, avocat la curtea din Paris, protestează în *Journal des Débats*, 6 Mai 1863, spunând: „La langue d'Homère, de Platon et de St. Jean Chrysostome n'a pas besoin d'être défendue!” Grecii credeau că vorbeau tot limba lui Omer și a lui Platon (?). *Alexandru Lahovary*, licențiat în drept, răspunde în acelaș ziar, 8 Mai 1863. Discuțiunea se urmează în numerile din 11 și 16 Mai, când Lahovary sfârșește polemica, cu cuvintele: „Mr. Damaschino soutient que je suis étranger au Palais. C'est que je n'ai pas l'honneur comme lui, de faire partie du barreau français; il m'aurait fallu renoncer à ma nationalité. Ce sacrifice qui ne semble par avoir couté à son patriotisme, serait trop pénible pour le mien”. Se prevestise oare cum lucrul, când la 24 Ian. 1862, cântându-se în mitropolia din București, la o strană, în limba grecească, *Românil* (31 Ian. 1862) protestase.

¹⁰² *Mon. of.*, 17 Aprilie 1863.

¹⁰³ Jurnalul consiliului de miniștri din 3 Mai în *Mon. of.*, 3 Mai 1863.

¹⁰⁴ *Mon. of.*, 1 Iunie 1863.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 3 Iunie 1863.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 25 Iunie 1863. Comp. 11 Mai 1863.

Greceanu și Hasdeu, care să le reguleze și să constate toate proprietățile și veniturile mănăstirilor¹⁰⁷.

În același timp destituirile plouau pe egumenii greci. Așa egumenul Athanasie Ciril Văcăreșteanul, dându-se de episcopul sfântului Mormânt și ațâțând la nesupunere și la neplata câștiurilor, este destituit și dat judecăței¹⁰⁸. Arhimandritul Policarp, dela mănăstirea Mihaiu Vodă, este de asemenea scos, pentru trimiterea de documente peste hotar. Arhimandritul Nilos, care rămăsese cu mănăstirea Florești, este destituit și de aici, din cauză că rămâne afară din țară, peste termenul concediului său. Se mai dau afară arhimandritul Germanos dela mănăstirea Mărgineni, pentru că trimisese documente în Grecia; apoi egumenii dela mănăstirile Cașinul, Tazlăul, Frumușica, Soveja, Sf. Sava, Galata, Barnovski, Nicorița, Cetățuia, Bărnova, Probota, Popăuții, Sf. Ioan Gură-de-Aur, Vistrița, Răchitoasa, Fâstăcii, Golia, Trei-Erarhi, Bărboiu și Frumoasa, pentru motivul mai nedeterminat de nesupunere la ordinele guvernului¹⁰⁹.

Se pusese toponul în pădurea sfintelor locuri și se rărise foarte mult copacii ce o alcătuiau. În tot timpul cât se lucra în România la distrugerea puterii Grecilor, acțiunea diplomatică română nu înceta nici un minut, a lumina pe ambasadori asupra drepturilor țării în această daravere. În 7 Fevruarie, Negri scrie domnitorului, că baronul de Prokesch-Osten, ambasadorul austriac, i-a făcut observația, că de ce nu trimite guvernul un memoriu în cauza mănăstirilor, ca să se vadă drepturile Principatelor; că de altfel toate puterile ar fi favorabile Grecilor¹¹⁰. Nowicoff, ambasadorul Rusiei, spunând lui Negri că România s'ar pune în o falsă poziție, dacă ar refuza a se supune protocolului XIII, ale căruia rezultate puteau fi mult mai folositoare lor decât Grecilor, reprezentantului României, îi răspunde, că „și noi am avea, ca ortodoxi, același drept la simpatia Rusiei, ca și Grecii care voesc să ne despoae țara¹¹¹. Lui Ali-pașa care-i ținea același graiu, Negri răspunde, că „nu poate răsturna tratatul de Paris, ce ne declară deplin autonomi pentru trebile noastre lăuntrice, și că nu este nimic mai lăuntric decât pământul nostru care este în joc; că apoi guvernul otoman nu putea să nu țină samă de opinia publică din țara noastră; de votul unanim ce se dăduse de curând în adunare, fără a se pune în cumpănă de a aduce iarăși turburări noue”¹¹². După ce Negri primește memoriul, el scrie domnitorului, că „trebuie secularizat în toată puterea cuvântului averile mănăstirești,

¹⁰⁷ Decrete din 17 Iulie și 7 Aug. *Mon. of.*, 25 Iulie și 11 Aug. 1863.

¹⁰⁸ Jurnalul consiliului de miniștri 8 Aprille, *Mon. of.*, 10 Aprille 1863.

¹⁰⁹ *Mon. of.*, 27 Iunie, 3 Iulie, 21 Aug., 19 Sept., și 10 Oct. 1863.

¹¹⁰ Negri c. Cuza 7 Fevruarie 1863. *Correspondența*, p. 162.

¹¹¹ Negri c. Cuza 17 Martie 1863, *Ibid.*, p. 170.

¹¹² Negri c. Cuza 17 Martie 1863, *Correspondența* p. 170.

tot așa precum au fost ele secularizate pretutindene în Europa, unde ele erau adevărate proprietăți ale bisericei, și nu o uzurpare și o cârciumărire ca la noi¹¹³. Negri văzând că, în afară de Poartă, de ambasadorii Rusiei și a Angliei, mai făcea greutăți și acel al Austriei, propune domnitorului, să trimită pe Steege la Viena, să caute a câștiga pe Rechberg și a schimba majoritatea puterilor pe partea Românilor¹¹⁴.

Cu cât Românii înaintau mai mult în răspingerea Grecilor, cu atâta și ei protestau mai tare; cu atâta și puterile prietene Grecilor îndoiau silințele, de a se opune măsurilor tot mai energice luate de Români; cu atât gazetele lor împrășeau cu mai mare violență.

Rusia mai ales, de și fusese îndatorită de guvernul României într'un chip înșămnat în două rânduri, în afacerea armelor destinate Serbiei și în chestia cu oprirea trecerei Polonilor; cu toată această purtare a domnitorului României care-l pusese chiar în pericol de a intra în bănuială la Francezi, și cu toate că Rusia nu prea avea mâinile libere, de când izbucnise revoluția polonă, ba că chiar se vorbea, prin gazetele franceze, de un planuit atac al Rusiei prin țările române¹¹⁵, cece ar fi trebuit s-o împingă a nu-și îndușmăni această țară — ea tot apăra cauza Grecilor cu o mare stăruință, cel puțin în aparență. Gorciakoff, într'o notă către ambasadorul rus din Paris, spune, că „cu toată dorința de a cruța guvernul lui Cuza și a aduce o înțelegere generală asupra delicatei chestiuni a mănăstirilor închinat, nu este cu putință de a se lepăda de actul internațional ce le slujește de cheazășie”¹¹⁶. Mai târziu ceva, văzând că măsurile de constrângere ale Grecilor se tot îndeșesc, Rusia trimite tuturor puterilor o protestare mai energică, în care arată, că „măsurile luate de principele Cuza contra moșiiilor mănăstirești constituie o despoiere necalificabilă, cerând ca totul să fie pus iar în starea în care se afla pe timpul congresului de Paris”¹¹⁷. Tot pe atunci Anglia protesta mai ales, pe calea presei, contra procedărilor guvernului român, zărele ei ne cruțând de loc epitetele aplicate acestor măsuri¹¹⁸.

Puterea care ne sprijinise era tot Franța care „nu putea admite cererea de proprietate a comunităților grecești din Orient,

¹¹³ Negri c. Cuza 1 Iunie 1863, *Ibid.*, p. 172.

¹¹⁴ Negri c. Cuza 5 Aug. 1863, *Ibid.*, p. 174.

¹¹⁵ *L'Esprit public* 26 Aug. 1863: „Il faut occuper les Principautés et attaquer la Russie par la Bessarabie”.

¹¹⁶ Nota rusească din 28 August reproducă de *Românul*, 19 Noembrie 1863.

¹¹⁷ Din 19 Septembrie, reproducă de *Românul*, 10 Decembrie 1863.

¹¹⁸ Așa *Galignani's Messenger* din 14 Ian. 1864 spune „This audacious spoliation by the Moldo-Valachian government is the most deliberate und unholy sacrilege that has taken place in the East of Europa during our own days”.

de oarece o așa pretenție ar călca autonomia principatelor și deci nu poate fi vorba decât de o despăgubire”.

În România însă și la curtea lui Alexandru Ioan I, se știea în ce stare încurcată se afla pe atunci Europa; că revoluția polonă amenința să se prefacă în un războiu universal, amenințare ce paraliza de o cam dată o acțiune mai energică a Rusiei, decât doar prin cuvinte și protestări scrise. Anglia pe de altă parte, era foarte îngrijită pentru chestiunea Sleswig-Holsteinului, pe care confederația germană hotărâse să le anexeze. Austria era tot mai rău asaltată de Unguri, în cât chestiunea mănăstirilor închinată ce era la urma urmelor o *afacere de caracter privat*, nu putea să apară decât pe un plan mai îndepărtat în preocupările politice ale Europei¹¹⁹.

Dacă este acum să ne dăm samă de interesele ce împingeau pe puterile cele mari ale Europei la o ținută sau alta, în cauza mănăstirilor închinată, atunci politica unora din ele pare limpede și lămurită, pe când a celorlalte nu pare a avea temeuri serioase, ci era mai mult un fel de aiurare momentană, născută din idei preconcepute, întărite prin rutină, și nu izvorite din o concepție a împrejurărilor, conformă cu interesele lor. Puterea care avea ținta sa mai bine definită era Rusia. Ea trebuia să fie protivnică pretenției despoieri a călugărilor greci, fiindcă „nu putea rămânea nepăsătoare, văzând cum se răpește sectarilor ei din Turcia mai multe milioane care slujiau a alimenta intrigile ei în acea împărăție, și aceasta încă, făcându-se în folosul unui popor ce-și întorcea tot mai mult simpatiile către Franța”¹²⁰. Dar tocmai, fiindcă mănăstirile grecești reprezentau un interes rusesc, ar fi fost firesc lucru, ca puterile celelalte, și anume Turcia, Anglia și cu Austria, să nule de sprijinul lor. Lucrul însă se întâmplă tocmai din potrivă.

Pentru a înțelega purtarea Turciei, favorabilă călugărilor greci, trebuie să ne amintim, că jăfuirea patriarhilor greci era aproape singura rămășiță de îmbogățire nelicită ce mai supraviețuia în împărăția otomană, și că mănoșia acestei jăfuiți atârna de veniturile patriarhilor¹²¹. Numai din acest punct de

¹¹⁹ Așa gândeau și ziarele timpului. *L'Esprit public* din 20 Ian. 1864, spune: „Le représentant de la France a refusé de s'unir aux protestations et a approuvé la conduite de l'Hospodar. Malgré le bruit qui s'est fait autour de cette affaire, ces protestations n'auront aucune suite, et la sécularisation des couvents restera un fait accompli, ainsi que nous l'avions déjà fait prévoir”.

¹²⁰ *L'Opinion nationale*, 11 Febr. 1864. *Le Monde*, 25 Febr. 1864: „Il fallait à tout prix conserver, à la propagande schismatique et panslaviste, les ressources que les revenus des monastères lui assuraient”.

¹²¹ *Le Monde*, 25 Febr. 1864: „En Turquie la puissance se mesure à la richesse; toute diminution dans les revenus d'un patriarcat préjudicie au gouvernement et aussi aux ministres ou vizir qui, suivant un usage fort ancien, prélèvent sur chaque patriarche, à l'avènement de celui-ci, une somme considérable”.

vedere, se poate înțelege purtarea Porței; căci din acel al intereselor ei politice, însuși Turcii își dădeau bine samă că lucrau în interesul celor mai strașnici ai lor dușmani; când susțineau pe Greci contra Românilor. Așa un comisar turc din Șumla scrie lui Baligot de Beyne, secretarul principelui, că secularizarea mănăstirilor grecești este o lovitură de stat, adusă înrăuririi rusești, din care trăiau până acuma toți agenții, spionii, misionarii și predicatorii autocratului”¹²². Anglia era cuprinsă de vechea ei idee, integritatea împărăției otomane, și ea se temea să dea un prea mare avânt României. Austria iarăși era cuprinsă de aceeași teamă, nu însă din cauza Turciei, ci din propria ei poziție, față cu noua formațiune de stat dela gurile Dunărei. Se temea, ca întărirea Românilor din acest stat să nu devină un centru de atracțiune, pentru Românii din propria ei împărăție, despre care atracțiune se arătau semne neîndoielnice¹²³.

Puterile care ne sprijiniau mai cu deadinsul erau Italia, a căreia rol însă era îndestul de șters, ea însăși fiind un stat abia în formațiune. Apoi mai ales marea și puternica Franța care, pe atunci, tot păstrase încă întâietatea ei în trebile europene. Și de aceea îmboldirea ce împinse pe domnitor și pe Kogălniceanu a face pasul hotărîtor, prin secularizarea averilor mănăstirești, în ziua de 13 Decembrie 1863, fură cuvintele rostite de împăratul Napoleon în Expunerea situației imperiului, din Noembrie 1863: „Guvernul împăratului și cele mai multe din celelalte cabinete semnatare ale tratatului de Paris, n’au stat la gând a recunoaște, că ar fi protivnic principiilor dreptului public european, de a îndatori pe guvernul Moldo-României a lăsa mănăstirile care alcătuiau, în stare de mânămoartă, o foarte mare parte din teritoriul lor, sub ocârmuirea călugărilor străini”¹²⁴. Vom vedea mai jos care împrejurări siliră și pe celelalte puteri, a primi părerea franceză asupra situației mănăstirilor închinat. Deocamdată averile lor fusese luate de Români, prin un act de autoritate, și contra voinței formale a Europei. Se repetase încă odată împrejurările ce însoțise chiar primii pași ai statului român, și așa era să fie dat acestui stat a pași înainte.

¹²² Scrisoare din 10 Martie 1864, *Hârtiile Rossetti*.

¹²³ Vezi Vol. XIV Cap. XIV, *Cultura*, § *Ideea unirei tuturor Românilor*.

¹²⁴ Exposé de la situation de l’Empire. Novembre 1863.

IV

SECULARIZAREA. — CHESTIA JURIDICĂ

Secularizarea averilor mănăstirilor închinată a luat, în desfășurarea ei, forma unui proces, în care s'au înfățișat de o parte și de alta argumente juridice, înaintea tribunalului european al celor 7 puteri care luase asupra-le sarcina, de a protegi primii pași ce poporul românesc îi făcea, în mersul către propășire. În acest proces însă predominau elementele politice, raporturile de putere care trebuiau să-i schimbe natura, din o daravere juridică în una politică. Pe acest din urmă țărâm însă neînțelegerile sunt hotărâte, la sfârșit, prin ultima ratio rerum, adecă prin putere, și așa s'a întâmplat lucrul în această împrejurare, în care statul românesc, fiind din împrejurări mai tare decât călugării Greci, a rostit el însuși hotărârea și a executat-o, luând printr'un act de autoritate averile mănăstirești din mâinile străinilor.

În expunerea de până acuma ne-am abținut pe cât a fost cu putință, de a aprea evenimentele ale căror povestire a trecut prin a noastră până.

Desfășurarea istoriei, înscrie în câmpul științe' izbânda adevărului și în acel al artei pe cea al frumosului. S'ar crede că și propășirea ideii binelui ar trebui să aducă tot mai deplină izbândă a cauzelor drepte. Lucrul însă nu se întâmplă. Pe această din urmă parte, propășirea e cea mai înceată și, dacă de mult încă adevărul a răpus eroarea, și o răpune pe fiecă zi; de asemenea, dacă frumosul a învins urâtul și îl răstrânge pe fiecă clipă, în câmpul binelui, dreptatea e încă departe de a fi covârșit nedreptatea. În lupta între elementele practice ale vieții, predomină încă legea celui mai tare, iar propășirea s'a realizat aici numai în domeniul teoriei; căci se recunoaște astăzi că dreptul e jârftit, pe când mai înainte se credea că nedreptatea e chiar dreptate. Pentru ca să pătrundă și în viața reală aceeași concepție, va trebui să mai curgă încă multă apă pe râuri.

Când hotărîrea unei chestiuni istorice se face după principiul politic, adică după precumpănirea puterii, atunci cu toată izbânda dobândită, conștiința rămâne neîmpăcată și neîmpăcată în veci; căci simțul moral, pe care este hultuit acel juridic, nu amortește nici odată în sufletul omului. Dacă însă puterea a dat sprijinul ei unei cauze drepte, atunci se adaugă, pe lângă izbânda materială, și liniștea măreață a minții, convinsă că a așternut acea izbândă pe stânca de granit a dreptății. Observăm că nu ne îndepărtăm de principiul nostru de a nu apreați evenimentele, întru cât judecata juridică este nepersonală și reprezintă conștiința juridică a omenirii. Vom vedea însă, că putem rosti cu mulțămire sufletească, judecata, că Românii, luând averile Grecilor, nu i-au despoiat, ci au re-luat numai cât ceea ce era al lor.

Înțălesul închinării. — Expunerea luptei încordate căreia dădu naștere chestiunea mănăstirilor închinată și a căreia peripeții au fost schițate în capitolul precedent, nu poate fi pe deplin înțăleasă, dacă nu se vor desvâli și temeiurile, pe care ambele părți prigonitoare le învoacă, pentru a sprijini drepturile lor, în acest mare și secular proces ce se desbătea înaintea areopagului european. Se înfătoșăm argumentele pro și contra, în această încurcată daravere, spre a vedea dacă statul românesc avea pe partea lui și dreptul, sau dacă a pus în lucrare, cum sprijin protivnicii lui, numai o îndrăzneată despoiere.

Se începem prin a cerceta înțălesul termenului de *închinare*, întrebuițat în documente, spre a însămna raportul de supunere al mănăstirilor băștinase către acele străine. Grecii pretindeau, că acest cuvânt este identic cu dăruire, și în traducerea franceză a documentelor înfătoșate puterilor prin memoriile lor, redau termenul de închinare, prin cuvântul *donation*, *donné*, în loc de *dédié*, *placé sous l'invocation*, ales de apărătorii cauzei române. Aceștia din potrivă susțineau, că închinarea însamnă numai cât punerea sub protecția spirituală, un soi de suzeranitate religioasă, analoagă acelei politice, sub care se aflau țările române, față cu împărăția otomană¹.

Înțălesul termenului de închinare este foarte deosebit, după scopul fiecărui dăruitor, și nu i se poate determina senzul unic și precis. E un termen din limbajul religioș aplicat la o daravere juridică și care, din această pricină, tocmai trebuia să fie nehotărît și șovăitor.

¹ Discuția aceasta vezi în: *Réponse des St.-Lieux d'Orient*, Octobre 1863, Paris, p. 53. *La vérité sur la question des convents dédiés*, par un Moldave, Paris, 1863, p. 33. *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels* par un député roumain, Paris 1864, p. 12, etc. Agathon Otmenedek (Alex. Odo-bescu), *Etude citată „Une sorte de vassalité spirituelle”*.

Pentru unele documente s'ar părea că interpretarea, dată lui de Greci, e mai apropiată și că înșamnă într'adevăr dăruire. Așa hrisovul doamnei Safta, soția lui Gh. Ștefan Voevod, care închină la 1663, sfântului Mormânt mănăstirea Bistrița, din al căruia ctitor, Alexandru cel Bun, doamna pretindea că se coboară, spune, că „a închinat această mănăstire, anume Bistrița, cu toate podoabele și toate veniturile ei, să fie pomană vecinică la mormântul lui Hristos”². Aproape tot așa se rostește și hrisovul lui Matei Basarab, când după ce reia dela călugării greci mănăstirile uzurpate, spune, că acele cu dreptul închinatelor, să fie *supuse și stătătoare călugărilor străini*. Această rostire de „pomană vecinică”, „supusă și stătătoare”, pare a implica ideea de dăruire a proprietății, de oarece numai proprietatea este un drept vecinic, toate celelalte fiind trecătoare.

Alte documente conțin din protivă indicarea numită, că se *dăruiește mănăstirilor grecești cărora se închinau acele băștinașe, numai prisosul veniturilor lor*. Așa un document din 1662 emanat de la întemeietorul mănăstirii Bursucii, din Moldova, închinată la muntele Athos, spune anumit, că „sfinții părinți ai Athosului nu vor trage nici un venit timp de 8 ani, în timpul cărora mănăstirea se va întări; iar după acest răstimp, vor avea dreptul de a lua, în proporție, un folos în stare să ajute și mănăstirea

² Uricarul V, p. 240. Grecii mai aduc încă câteva documente, publicate în *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les principautés danubiennes*, 1857. Anexele 3, 6, 12 și 14, care toate par a conținea danii lămurite. Așa acel al închinării mănăstirii *Golia* de Irimia Movilă, 1606, care spune: „Les donations présentes avec leurs revenus seront immunblement, d'aujourd'hui à jamais, propriété et droit du dit monastère, Vatopédie, pendant toute l'existence de leur dernier”. (Anexa 12). Acel al mănăstirii *Răchitoasa* de Grig. Ghica, 1729: „Nous avons donné et confirmé au monastère Vatopédil pour avoir ce monastère *Rachitoasa métoche et en toute obéissance* comme d'autre monastères y dédiés (Anexa 3). Acel al mănăstirii *Vizantia* Grig. Ghica, 1777: „Notre présent chrysolubule reconnaît au monastère Grégoire le droit d'avoir sous sa possession le couvent *Vizantia* et d'y nommer un égoumène, sans que nul autre se mêle dans son administration, vu que ce couvent est considéré d'aujourd'hui à jamais *annexe et propriété* du monastère Grégoire du Mont Athos” (Anexa 14). Aceste două din urmă documente au putut fi controlate, nu cu originale, ci numai cu niște copii, aflătoare la Arhiva Statului, și care miază fost comunicate de D. Onciul directorul acelei arhive. Iată textele de pe care au fost traduse: Documentul din 1729: „Dat-am și am întărit și dela domnia mea sfintei mănăstiri Vatopedi, ca să fie această sfântă mănăstire *Răchitoasa metoh și închinare sub toată ascultarea ca și alte mănăstiri ce mai sunt închinat acolo*”. Document din 1777: „Iată dar cu a noastră bunăvoință dat-am și domnia mea și am întărit, printr'acest al nostru domnesc hrisov, mănăstirii dela Svetagora ca de astăzi înainte și în veci să aibă pe mănăstirea *Vizantia* din ținutul Putnei cu toate ale ei averi statale și mișcătoare sub purtarea de grijă a părinților mănăstirii Grigoriu și, rânduind de acolo egumen, fără a se amesteca alții la *Vizantia* cât de pușin, să fie mănăstirea Grigoriu *metoh și dreaptă afierosire și hrisov de întăritura, neclintit și nestrămutat în veci*. Cuvântul *propriété* nu se află nicăiri în textele române. El este înlocuit prin termenul de *hrisov stătător în veci*.

Esfigmenos din Sf. Munte”³. Un alt document din 1692, dela Constantin Brancovanu, prin care se închină schitul Stăneştii patriarhatului de Alexandria, spune anume, că „acel ce va fi trimis din partea patriarhatului pentru a căuta de trebile mănăstirei, să aibă grijă de veniturile moşilor şi satelor şi de Țiganii mănăstireşti, fără a-şi însuşi voia de a lua dela mănăstire nici cal, nici bou, nici oae, nici vase de aramă, spre a le duce la marele patriarhat; dar numai a aduna tot venitul din dijmele țăranilor şi dările Țiganilor, acel asupra vinului şi, punând de o parte cecece ar crede că este trebuitor pentru hrana şi întreţinerea călugărilor şi a slugilor ca de obicei, să trimită rămaşiţa Sf. patriarhat, spre a lui trebuinţă”⁴. De asemenea hrisovul de închinare al mănăstirei Cotroceni către muntele Athos, hărăzeşte *lavrei sfinte numai cecece va prisosi peste trebuințele mănăstirei*, şi după ce se vor face reparațiile trebuitoare; iar *în anii de lipsă, să se trimită mai puţin*”⁵. În hrisovul de închinare al mănăstirei Văcăreştilor, dat de N. Mavrocordat, se prevede să fie în totdeauna epitropi ai acelei mănăstiri, vel logofătul, vel spătarul şi vel vistierul, care vor fi după vremuri, şi aceştia să îngrijască de următoarele mili: 500 de taleri la săracii din Bucureşti; să mărite două fete de boieri; să se răscumpere robi; să se îmbrace săraci; să se hrănească cei din puşcării. *Iar de s’ar întâmpla vreun an neroditor, nu se va trimite nimic Sf. Mormânt; iar milele se vor face*”⁶. Tot așa şi hrisovul de închinare al mănăstirei Mărgineni către Muntele Sinai, dispune, ca „după împlinirea dăjdiilor de aici şi cheltueleur trebuincioase mănăstirei, ce va prisosi, să se trimită Sf. Sinai; că dacă ar fi vre un an de lipsă şi neîndestulat, după venitul şi agonisala vremei, să fie şi darea ajutorului muntelui Sinai, ca să nu rămână mănăstirea Mărgineni în lipsirea celor trebuincioase”⁷.

Ambele interpretări ale înţelesului cuvântului de „închinare”, cea a Grecilor şi cea a Românilor, poate găsi un sprijin în documente, de şi este de observat că, în vechile hrisoave, dăruirea proprietăţii se face totdeauna prin cuvintele: *uric slătător în veci*, formulă ce nu se vede nicăiri în hărăzirea mănăstirilor.

Dar această hărăzire, ori cum ar fi fost cuprinsul ei, trece, în cele mai multe cazuri, peste întinderea drepturilor ce putea

³ Cităm documentul după *Eclaircissements* publicație grecească precum pentru Greci am citat documentul Saftel, după o publicație românească. În starea de atunci a publicării textelor, e cel mai bun mijloc de a garanta adevărul, de a cita documentele în favoarea unei părți, după textul publicat de cealaltă.

⁴ *Eclaircissement*, Anexa 8.

⁵ Citat după textul grecesc, publicat în *Réponse des Lieux Saints*, Octobre 1663, p. 40.

⁶ Citat după textul grecesc publicat *Ibid.*, p. 43—46.

să confere. Așa fiecare mănăstire primia daruri, nu numai dela întemeietorul ei, ci și dela alte persoane. Chiar când sunt mănăstiri domnești, ele sunt adese ori înzestrate și de boieri. Brezoianu tăgăduiește legalitatea celor mai multe închinări, ca ne fiind făcute de toți ctitorii și înzestrătorii mănăstirii, ci din partea altor persoane decât de acei înzestrători; căci dacă unii numai din ctitori închinase mănăstirea, această închinare nu putea avea valoare decât pentru averile date de ei, iar nu pentru acele date de alții⁸. În cazul însă când o persoană străină închina mănăstirea, ea dispunea de ceva ce nu era al ei.

Și este de observat, că acest argument capătă o tărie mai mare, prin faptul că a fost adus în sens întors, pentru a sprijini drepturile locurilor sfinte: Anume N. Rossetti, cerând prin judecată restituirea mănăstirii Mărginenii, întemeiată de un străbun al său, pe motivul că nu s'ar fi respectat condițiile de dăruire, i se opune din oficiu de către tribunal care iea apărrarea Grecilor, că el nu ar putea reclama decât pentru partea lui de donator, nu și pentru averile dăruite de alții⁹. Apoi dacă un donator nu putea cere anularea donațiunei, decât pentru partea sa, nici călugării greci nu puteau deveni proprietari necondiționali, decât pentru părțile valabile dăruite. Celelalte trebuiau să fie supuse condițiilor dăruirii.

Fraude. — Adese ori fraudă sau viclenia, întrebuințată spre a aduce, fie închinarea mănăstirii, fie sporirea averi mănăstirilor acum închinată, pătează titlurile în virtutea cărora mănăstirile sau moștile lor erau stăpânite.

Există mai multe documente care dovedesc, într'un chip învederat, uneltirele piezișe puse în lucrare de călugării greci, spre a-și însuși averile pământene.

Așa hrisovul lui Mateiu Basarab, de mai multe ori citat până acum, iea înapoi dela călugării greci, în 1639, 21 din cele mai frumoase mănăstiri ale țării, motivând astfel această măsură: „Că mai pe urmă, se întâmplă de statură mitropoliți și domnitori țării, oameni străini nouă, nu cu legea sfântă (adecă tot creștini), ci cu neamul, cu limba și cu năravurile cele răle,

⁷ Textul publicat numai în extracte traduse în franțuzește în *Réponse du St. Lieux*, p. 49, dar consunător cu reproducerea lui în *Memoriu asupra mănăstirilor române puse sub invocațiunea locurilor sfinte*. Ministerul afacerilor străine, București 1863. p. 5.

⁸ Vezi analiza actelor mănăstirilor Sărindarii, Bucovățul, sf. Ioan din Focșani, Arhimandritul, în Ioan Brezoianu, *Mănăstirile zise închinată și călugării străini*, Buc. 1861 p. 9, 10, 12 și 38. Așa bunăoară mănăstirea Banu, întemeiată de Ianache Banul și îmbogățită de mai multe fețe cu mai multe moșii, este închinată de N. Mavrocordat (cu ce drept?) mănăstirii Dusca din Tuniș, prin hrisovul său din 1728.

⁹ *Un nou proces sau soluția împedecatei chestii a mănăstirilor di țară zise închinată*, București 1861, p. 26.

adecă Greci care nu se rușinară, nici se temură a atinge năravul lor cel rău și de sfintele mănăstiri domnești ale țării și, sporcându-și mâinile lor cu orbitoarea mită, sub hicleană taină începură a vinde și a cârciumări sfintele mănăstiri ale țării și lavrele domnești, cele supuse metoașe dajnice altor mănăstiri de pre în țara grecească și dela sfânta Gora, făcându-le hrisoave de închinăciune, fără de știrea sfatului și fără voia soborului, ca să le biruiască și să le moștenească în veac”¹⁰. Cum s’a observat și mai sus, Mateiu Basarab nu este dușman al Grecilor, de oarece el recunoaște dreptul călugărilor asupra mănăstirilor într’adevăr dăruite. Din aceasta însă, se constată într’un chip invederat că cele 21 de mănăstiri, enumerate de Mateiu Basarab în hrisovul său, fusese uzurpate de călugării greci. Ceeace întărește încă și mai mult faptul uzurpării, este împrejurarea, că patriarhul de Constantinople, Partenie, recunoaște prin o carte pastorală, că „de câțiva ani, niște Greci neștiutori, străini și stăpâniți de lăcomie, au năvălit și umplut țara, și prin vorbele și rălele lor fapte, neîncuviințate de sânta noastră lege, au ajuns a pune mâna pe aceste evlavioase și vechi așăzări, fără nici un respect pentru testamentele întemeitorilor; dar principele Mateiu Basarab, chemând o adunare și hotărând ca toate mănăstirile domnești și pe care domnii și mitropoliții străini, pentru a-și potoli lăcomia, le supusese altor mănăstiri așăzate în Grecia sau în muntele Athos, și anume (urmează enumerarea celor 21 de mănăstiri), să rămână slobode de orice stăpânire din partea călugărilor străini, — noi întărim acest hrisov al domnului M. Basarab, în toată a lui întindere”.

Această scrisoare, în care patriarhul grec își hulește propriul său neam, a fost de sigur scoasă pe bani de domnitorul Munteniei. Că lucrul era obicinuit la patriarhii, aceasta se știe și din alte împrejurări. Este însă de observat, că fără îndoială și patriarhul știea că aceste mănăstiri fusese uzurpate, fără de care nu ne putem închipui, că el să fi renunțat, pentru o sumă de bani numărată o singură dată, la niște venituri vecinice ale neamului și scaunului său¹¹.

Acolisiri de moșii se constată din următoarele documente :
Un hrisov al lui Gheorghe Ștefan urmașul lui Vasile Lupu,

¹⁰ *Uricarul*, V, p. 329.

¹¹ Scrisoarea lui Partenie în *Mémoire avec pièces justificatives présentées à la commission internationale pour les couvents dédiés* par M. C. Negri, Constantinople, Juin, 1865, p. 127. Recunoscută ca autentică de călugării greci în *Réponse des Lieux Saints*, Oct. 1863, p. 58. Asupra vânzării unei învoiri de a deslega un blestem mitropolitan din partea patriarhiei de Constantinopol, vezi *Ist. Românilor din Dacia Traiană*, IX, p. 226. S’ar putea adăogi încă alte mănăstiri luate prin viclenie, precum măn. *Roaba*, dacă dovezile aduse de Brezoianu p. 29 nu ar lăsa oarecare îndoială, și noi căutăm dovezi absolut netăgăduite și peste puțină de tăgăduit.

dat în anul 1656, spune, că, Vasile Vodă, văzând mare lipsă de dascăli buni învățători în țara noastră, fără de care foarte mult pământul pătimeste și se întunecă, fără învățatura cărței socotind împreună cu tot sfatul țării, a așezat prin a sa chemare, dascăli buni și râvnitori la învățatură dela Kiev Pecerski a sfintei lavre, dela preasfințitul și de Dumnezeu temătorul mitropolit al Kievului, Pătrașcu Movilă, ca să fie spre învățatura și luminarea minței copiilor pământului nostru; căci pentru aceasta le-au lăsat lor trei sate, anume Rachitenii, Tămășenii și Juganii, ca să fie pentru îndestularea și hrana acelor dascăli buni învățători, și a lăsat lor acele trei sate, în pace despre toate dările mari și mici ce se vor afla în pământul nostru”.¹²

Iată o dăruire, făcută în toată regula școalei din mănăstirea Trei-Erarhi, întemeiată și una și alta de Vasile Lupu. Mănăstirea Trei-Erarhi, fiind închinată de ctitorul ei muntelui Athos, „în curând nici un folos bun nu s'a făcut după acel așezământ: căci după aceea dascălii aceia s'au izgonit dela mănăstire și s'au adus în locul lor din țara grecească; iar călugării greci nici un folos la învățatură nu aduc pământului nostru”¹³. Nu se prea înțeleg, din document, dacă dascălii slavoni au fost înlocuiți cu dascăli greci, sau dacă trebuie primit, că au fost suplinați prin călugări greci ce nu erau și dascăli. În orice caz, școala lui Vasile Lupu, chiar de ar fi fost grecizată, cu timpul s'a desființat, și atunci când Asaki descopere la Viena documentul lui Gheorghe Ștefan călugării din Trei-Erarhi stăpâneau fără nici un drept moșiile ce nu le fusese date lor, *ci școalei*. A trebuit un act de autoritate al lui Ioniță Sturza, domnul Moldovei, spre a reînființa școala în mănăstirea grecească, și un proces ce ținu aproape 20 de ani, spre a relua moșiile din mâinile călugărilor greci¹⁴.

O încercare iarăși necinstită din partea acestora de a pune mâna pe o avere ce nu le aparținea, este constatată prin documentul lui Moise Movilă din 1634; anume mănăstirea Bisericanii, neînchinată, avea un sat Vânătorii, dăruit ei de Chirița Dumitrache postelnicul și de Constantin Movilă, danie făcută pe timpul lui Gaspar Grațiani și întărită și de Stefan Tomșa. „Și după aceea, urmează documentul, s'au sculat călugării (greci) dela mănăstirea Golia (închinată) și au umblat cu vicleniile lor și cu strâmbătate, și și-au făcut niște drese, scriind că le ar fi dat acel sat cucoana Maria Chirițoaea. Fiind că această cucoană trăia în țara leșască, domnul trimite pe Golieni acolo, să aducă întărirea scrisoarei. Golienii nu aduc acea întărire, pe care din potrivă o aduc

¹² *Uricarul*, III, p. 279.

¹³ *Ibid.* Asupra înstrăinării Trei Erarhilor vezi *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, VII, p. 21.

¹⁴ *Ibidem*, XI, p. 230.

Bisericanii, spunând cucoana Chirițoaea, că Golienii și-au făcut ei singuri dresul, fără știrea ei; și deci au rămas Golienii rușinați înaintea domnului, fiind dresul lor făcut cu strămbătate și cu viclenie”¹⁵.

Un alt caz, în care se îmbină o închinare nelegală cu o acolișire de sate, se întâmplă pe timpul lui Niculae Mavrocordat. Anume domnul grec, voind să folosească patriarhului de Alexandria, Samuel, care tocmai venise în Moldova după milă, îi închină mănăstirea Hangu. În hrisovul de închinare din 1715, se spune, „că au hotărât împreună cu Gedeon mitropolitul, Sava episcopul de Roman, Calixt episcopul de Rădăuți și Orest episcopul de Huși, și cu marii boieri Gavril Miculescu, Lupu Costache, Ilie Catargiu, Dimitrie Ramadan, Ioan Palade, Constantin Rossetti, Darie Donici și Constantin Costache, și au închinat mănăstirea Hangu, întemeiată de Barnovschi Vodă (deci măn. domnească), cu toate moșiile și satele și toate hotarele, și cu moșiile Bălțăteștii și Mânjeștii, pe care starețul le câștigase prin hotărâre judecătorească dela rudele vistiernicului Ilie, pentru ca Sf. scaun al Alexandriei să tragă veniturile acestor mănăstiri”¹⁶. Un hrisov al lui Mihail Racoviță dat însă asupra unei pâri, făcută de visterniceasca Maria împotriva egumenului de Hangu, ne arată că procesul asupra moșiilor Bălțăteștii și Mânjeștii, intentat la divan de egumenul de Hangu, fusese câștigat de acesta în urma unei apăsări a lui N. Mavrocordat asupra divanului; căci aceiași boieri, judecând acum a doua oară, mărturisesc că știeau precum era drept (anume că moșiile în chestiune erau alte visternicesei); dară că: „chemându-i pe rând Neculai Vodă, și dându-le a înțelege să nu răspundă împotriva nici cum la divan; deci știind acea poruncă, n’au avut gură să grăiască spre dreptate; ci cum au zis domnul, așa au poforit și dumnealor cu toții”. Așa se judecase deci procesul și acest chip de a împărți dreptatea ne lasă a întrevedea și modul cum se făcuse închinarea mănăstirii Hangului către patriarhia Alexandriei. Anume mitropolitul, în divanul lui Racoviță, spune, că „nu primise ca să se închine la patriarhie această mănăstire, fiind în țarie și mai ales la munte, și peste voia sfinției sale, s’a făcut această închinare”¹⁷. Este inviderat că mitropolitul

¹⁵ Hrisovul reprodus de N. Istrate, *Questia mănăstirilor închinat din Moldova*, Iași 1860, p. 18. E drept că asemenea falsificări de documente erau obicinuite în acel timp. Așa și călugării mănăstirii pământene Bistrița, înainte de a fi înstrăinată, și acei ai mănăstirii Pângărații, falsifică niște drese în dauna mănăstirii Bisericanii. Documente din 1631 în *Arhiva Istorică* a lui Hasdeu, I, p. 71 și 106.

¹⁶ Hrisovul de închinare după publicația grecească *Eclaircissements*. Anexa 7.

¹⁷ Hrisovul lui Racoviță din 1718 în *Uricar*, V, p. 363—377. Amănunțimi asupra procesului, în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, IX, p. 14-18 și mai pe larg în articolul meu *Justiția sub Fanarioși în Convorbiri Literare*, XX, p. 1058.

merge prea departe, când spune că închinarea s'a făcut peste voia lui. Nici sfinția sa, văzând porunca, n'a avut limbă să grăiască și a poftorit precum poftorise și boierii; dar în orice caz, din spusele lui, reiesă modul silnic cu care se făcuse și închinarea, precum tot silnic se judecase și procesul, și aceasta când? Pe vremea domnului grec celui mai luminat din toți Fanarioții; pe timpul domnului filosof!

Condițiile închinărilor. — Hrisoavele reproduse mai sus învederează fără tăgadă, că cele mai multe mănăstiri erau închinăte *cu oarecare condiții*. Chiar hrisovul lui Mateiu Basarab, când lasă Grecilor mănăstirile regulat închinăte, ca să fie supuse și stătătoare, adaogă: „după cum vor fi scris și legiuit ctitorii, în cărțile lor de închinăciune, pre acea tocmeală neschimbate să trăiască”. Fiecare mănăstire era deci închinată cu oarecare *tocmală*, și rari sunt cazurile de închinare curată și necondiționată a unei mănăstiri pământene către locurile din jos. Așa am văzut în hrisovul de închinare al Văcăreștilor, rânduire de boieri pământeni ca epitropi care să îngrijască pentru îndeplinirea milelor. Acelaș hrisov prevede nevoia reparațiilor mănăstirei, măritare de fete sărace, îngrijirea de sărăcime, de cei din pușcărie. Hrisovul lui Gheorghe Ștefan, amintește despre datoria de a ținea o școală. În sfârșit cele mai multe din documentele de închinare rostesc un cuget uniform, acela de a se întreține mănăstirile pământene în primul loc, și numai ce va prisosi să se trimită sfințelor locuri. Ba unele din ele merg până a dispune, ca în anii de lipsă, să nu se trimită nimic mănăstirilor patroane, iar milele să se îndeplinească. Îngrijirea cea d'întâi a închinătorilor este de a asigura *existența mănăstirilor lor*, îngrijire ce nu era decât prea firească, dacă ne gândim că acești oameni se despoiau de averile lor, în scopul de a-și lega numele de o așezare vecinică, în care să fie pomeniți atât prin rugăciunile călugărilor ce erau să se umbrească sub a lor creațiune, cât și prin ale acelora care se împărțeau din milele lor. Nici unui închinător nu i-a trecut vreodată prin minte ca el, închinând mănăstirea lui unei mănăstiri mai sfinte din Răsărit, așazământul lui să se desființeze; să înceteze de a mai fi ceeace fusese: o comunitate de oameni care să se roage lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor tuturor muritorilor în deobște și a le lui în deosebi. Se înțelege dela sine, că o asemenea țintă evlavioasă nu putea fi ajunsă, dacă nu se păstra ființa exterioară a mănăstirei: bisericile, chiliile și clădirile ei, și că deci întreținerea materială a mănăstirilor era și ea o condiție *sine qua non* a închinării acestora către lăcașurile sfinte.

Să cercetăm, cum au îndeplinit călugării greci aceste condiții explicite sau implicite ale închinării? În ceeace privește epitropii pământeni, ei fură în curând înlăturați, și numirea lor fu lăsată în părăsire. Grecii, neputând tăgădui acest lucru, caută

să-l încunjure în chip sofistic. Ei spun, că „sfintele locuri pentru a mănținea epitropiile, au suferit adese ori mari nemulțumiri. Domnitorul Cuza care a suprimat prin ordonanța sa din 3 Ianuar 1863 epitropiile Sf. Mormânt, învoacă în memoriul său epitropii dela Văcărești”¹⁸. Sf. părinți se joacă aici cu cuvântul de *epitropi*. Tot epitropi erau și aici ai Sf. Mormânt și boierii pământeni, din hrisovul lui Niculaie Mavrocordat. Dar aceste două felii de epitropi erau îndepărtate ca ceriul de pământ. Pe când cei pământeni stabiliu controlul asupra purtării trebilor mănăstirilor închinat din partea călugărilor greci, acei rânduiri de Greci, bine înțales că-l suprimau.

Cât despre așăzămintele de binefacere, am văzut cum Grecii au desființat școala din Trei-Erarhi; apoi cum îngrijiau de nebunii din ospiciul dela Golia, cum lăsau în părăsire îndeplinirea mililor, din hrisovul lui N. Mavrocordat care, cu toate aceste dispunea ca în anii de lipsă, să nu se trimită nimic Sf. Mormânt, iar milele să se facă.

Să venim însă la chestiunea de căpetenie, la condiția acea fără de care închinarea nu avea nici un înțales, care alcătua chiar miezul ei: *păstrarea existenței mănăstirilor pământene* închinatelor locurilor sfinte. Asupra acestei chestiuni, mai toate hrisoavele conțin „tocmala” fățișă sau subînțaleasă, ca veniturile mănăstirilor să slujască întâiu la susținerea acestor așăzăminte, și numai ce va prisosi să se trimită locurilor sfinte¹⁹. Ba mai mult încă, unele mănăstiri sunt închinatelor celor de jos, pentru a le apăra de ruină reală sau pretextată de închinători. Așa pentru mănăstirea Galata, întemeiată de Petru Șchiopul și închinată de Radu Vodă în 1617, se arată, drept motiv al închinăciunii, faptul, că „mănăstirea Galata s’ar afla în mare scăpătăciune; clădirele din prejur dărămate, lucrurile sfinte răsipite din pricina marelor nenorociri și a trecerei armiiilor și neamurilor străine care au intrat în țară, precum și din pricina rălei purtări a călugărilor care erau acolo și care, ne temându-se de D-zeu, au ocârmuit și au risipit toate produsele și veniturile ei”²⁰. Tot așa cu mănăstirea Bistrița, Probota și altele. Din aceste documente, se poate vedea, că întemeietorii mănăstirilor pământene, *dorind tocmai a lor păstrare atât fizică cât și morală*, le luase din mâna călugărilor pământeni și le închinase locurilor din Răsărit, în cât se vede fără nici o îndoială că scopul suprem al ctitorilor *era păstrarea creațiunii lor*.

¹⁸ *Réponse de St. Lieux*, Oct. 1863, p. 48.

¹⁹ Am adus mai sus, p. 209 documentul de închinare al mănăstirii Stănești, în care se spune lămurit, că se va pune întâi la o parte ceea ce este trebuitor pentru hrana și întreținerea călugărilor și a slugilor mănăstirii *că de obicei*, și să trimită rămășița sf. patriarh, spre a lui trebuință.

²⁰ Hrisoavele reproduse de *Memoriul asupra mănăstirilor române, puse sub învoacăția locurilor sfinte din Răsărit* de Ministerul de externe, București, 1863, p. 7 și urm.

Ce făcuse însă din mănăstirile închinate lor, călugării Greci? Imprăștiase călugării pământeni la cele patru vânturi și nu-i mai înlocuise cu alții, încât ele încetară de a mai fi comunități religioase române. Dar nici măcar cu călugării greci, nu înlocuiau ei pe acei de baștină, nepunând în ele decât puțini inși, de care egumenul avea nevoie, pentru administrarea averilor mănăstirei. De aceea se constată faptul neașteptat, că mănăstirile închinată, în loc de a înfățișa o bogată populație de călugări străini, nu sunt decât foarte sărace în oameni, față cu mănăstirile neînchinată. Pe când aceste din urmă, în număr de 53 și 189 de schituri, au 2836 de călugări și 3043 de călugărițe, acele închinată, în număr de 72 și 24 de schituri, nu au decât 509 de călugări și 46 de călugărițe²¹.

Mănăstirile închinată fuse deci *desființate ca mănăstiri*. Ele nu mai erau comunități religioase de închinare către D-zeu, ci curat numai dependenți administrative ale mănăstirilor din Răsărit, însărcinate cu adunarea veniturilor, spre a le trimite patroanelor lor.

Și lucru curios, călugării Greci nu tăgăduiau faptul care era și cu neputință de ascuns; dar susțineau că erau în drept să procedă astfel, zicând, că „fără nici un drept li se bănuște că nu întrețin comunități religioase în mănăstirile așezate în Principate, pentru a căror întreținere tocmai li se cere a patra parte din venit. Dar când li se face această bănușală, se uită că locurile sfinte nu erau ținute, dar că nici nu pot fi ținute a întreține comunități religioase în Principate. Sfintele locuri nu pot avea acolo decât sucursale. Acei care au dat și închinat mănăstirile sfintelor locuri, nu au putut înțelege a da și închina aceste comunități, lucru ce nici odată nu s'a auzit. Personalul unei sucursale este alcătuit din un număr îndestulător de preoți și de slujbași, sub un egumen, și sfintele locuri nu sunt îndatorite decât a întreține atare personal în mănăstirile Principatelor. A se cere ca sfintele locuri să întrețină comunități religioase în țările române, este a se pretinde dela ele un lucru protivnic regulelor bisericești și temeliei organizării monacale din Răsărit. Locurile sfinte nu au scaunul lor în Principate. Legal ele nu figurează aici decât ca proprietare”²².

Și într'adevăr iată ce spune canonul 8 al sinodului din Chalchedon: „Clericii (ospiciilor) de săraci și a mănăstirilor și a bisericilor sfintilor martiri să rămână sub ascultarea episcopilor din fiecare oraș. Balsamon și Zonara, interpretând acest canon, spun că administrația, îngrijirea, supravegherea morală și gerarea veniturilor și a cheltueleur, să se facă sub imediata

²¹ *Analele statistice*, 13—16, 1863, p. 140—148.

²² Acest loc, de o importanță capitală pentru hotărârea juridică a chestiunii, se află în *Réponse de l'Archimandrite Germanos*, p. 102—104.

controlare a *episcopului locului*. *Nuvela* 131 a lui Iustinian zice, că aşazămintele cele de cătră ctitori făcute mănăstirilor, trebuie să se păzască, dacă nu se împrotivesc canoanelor; căci nu le este permis ctitorilor de a interzice *episcopilor locali* executarea drepturilor canonice în mănăstirile fondate de ei. O *Hotărâre patriarhală* recunoaşte dreptul episcopului eparhial asupra tuturor mănăstirilor şi că *nu se poate închina, nici supune o mănăstire alteia*, dacă actul de fundaţiune al ctitorilor nu prevede aceasta²³. Pretinsul drept patriarhal de stravropighie, prin care patriarhul poate, în orice ţară din circumscripţia lui, să aibă o mănăstire ori biserică, cu drepturi jurisdicţionale asupra ei, este un abuz medieval. Nu există nici un canon care să învoiască acest lucru. Din contra toate canoanele păstrează drepturile exclusive de jurisdicţie asupra mănăstirilor din eparhiile lor, *episcopilor locali*, fără de care s'ar turbura şi s'ar călca unul din principiile cele mari ale bisericii creştine: ordinea ierarhică. Toată administraţia aşazămintelor de orice natură este, după canon, sub nemijlocita îngrijire a *episcopului locului*. Orice influenţă, ori amestec străin este abuz şi necanonicitate. Călugării greci susţineau deci, cu drept cuvânt, că *regulele bisericii şi temelii organizării monacale din Răsărit, se opuneau la închinarea unor mănăstiri către altele; la supunerea unor comunităţi de călugări, sub alte comunităţi de călugări, de oarece ele nu puteau fi supuse decât episcopilor locali. De aici deci nevoia în care se găsiră mănăstirile patroane, de a desfiinţa comunităţile religioase închinatelor lor din Principate. Am văzut însă că scopul de căpitenie al închinătorilor acelor mănăstiri pământene, era tocmai păstrarea fiinţei mănăstirilor lor.*

Grecii erau deci puşi în alternativă, sau de a călca canoanele, sau de a desfiinţa mănăstirile pământene, luând pentru ei moşiile lor, şi prefăcând foastele comunităţi de călugări români în nişte simple centre de administraţie greceşti ale acelor averi. Locurile sfinte, pentru a putea pune mâna pe moşiile şi pe averile mănăstirilor, au fost obligate să distrugă fiinţa lor de mănăstire şi să le prefacă în dependenţi administrative, pentru ocărmuirea acelor averi.

²³ Canon 8: „Οἱ κληρικοὶ τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἐκάστῃ πόλει ἐπισκόπων, διαμενέτωσαν“. Vezi Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Πάλλη καὶ Πότλη, Ἀθήνησσι 1852, II, p. 234. Comp. *Pidalion* p. 125. *Biserica ortodoxă*, 1900 August, p. 441 (Notiţă com. de C. Erbiceanu). *Nuvela* 131 a lui Iustinian; „ὅτι τὰ γενόμενα παρὰ τῶν κτητόρων ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοπικὰ στέργειν ὑψίλοισι εὐμήπου τοῖς κανόσι ἐναντιῶνται... ὁ γὰρ, ἔξιστιν αὐτοῖς ἀπείργειν τοὺς ἐνχορίους ἐπισκόπους τῶν κανονικῶν δικαίων ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν κτιτούμενοις μοναστηρίοις“, după o pericopă (extract) a novelei din Σύνταγμα citată mai sus p. 393. Textul novelei însuşi e ceva deosebit; dar înţelesul e acelaş. (Notă com. de Erbiceanu). Hotărârea patriarhului (nu se ştie a căruia), vezi în Γεδεών, *κανονικαὶ διατάξεις*, I, p. 180. (Notă com. de Erbiceanu).

Aici ni se pare că stă argumentul de căpitenie, pentru neîndeplinirea condițiilor de închinare din partea călugărilor greci. Căci, pe când pentru neîndeplinirea celorlalte condiții, precum pentru păstrarea epitropilor pământeni, întreținerea de școale sau de ospicii și îndeplinirea altor fapte bune, ar trebui, pentru a anula închinarea, dovedită această neîndeplinire în fiecare caz²⁴, *nimicirea mănăstirilor pământene de către locurile sfinte, nimicia prin ea însăși și închinarea, căci chiar terminul de închinare arată că mănăstirile, și nu moșiile lor, fusese supuse locurilor sfinte*. Dacă ar fi fost să li se dee moșiile, s'ar fi întrebuițat termenii obicinuiți de danie, dăruire. *Nu se putea însă distruge ființa mănăstirilor care veniau, cu acele moșii ale lor, să se supună locurilor sfinte, și să se păstreze de aceste din urmă numai moșiile*²⁵.

Tot această împrejurare limpezește însă și chestiunea stărei materiale a mănăstirilor, pe care scrierile române ale timpului și rapoartele tuturor comisiunilor, o arată ca de jălit, pe când din protivă egumenii greci caută s'o pună în o lumină din cele mai favorabile²⁶.

Se înțalege dela sine că, reducându-se personalul mănăstirilor, și ele prefăcându-se acuma în niște centre de exploatare ale avuțiilor alipite de ele, egumenii ce se schimbau necontenit, nu aveau nici un interes de a întreține clădirile în stare bună. Stăteau în câteva odăi, grăbindu-se a aduna bani pentru ei și pentru locurile ce-i trimiteau; apoi se duceau din țară, pentru a nu se mai întoarce. Nu puteau deci să se intereseze și să-și cheltuiască, în reîntocmirea bisericilor, chiliilor și altor clădiri,

²⁴ Acest caz îl prevede codul civil (Cap. I dela Cartea IV): „după ce se va da darul, nu se va mai cere înapoi, afară numai de va fi darul cu legătură și cel ce l'a luat nu va urma legătura”. Cf. *Questia mănăstirilor închinale Sf. Locuri*, de I. A. Comănescu, București 1859. Mai vezi și o scrisoare a principelui Czartoriski către unul Botezatu din România, în care se spune, că Românii trebuie să învoace: 1) că donațiile erau condiționale; 2) că veniturile au fost întrebuințate la propaganda greco-rusească; 3) Angliei să i se atragă luarea aminte, că această afacere este curat rusească”. Scrisoarea lui Czartoriski c. Botezatu din 26 Ianuarie 1865 în *Hărțile Rosselli*.

²⁵ Acest argument hotărâtor în limpezirea daraverei mănăstirilor închinate, nu a fost formulat de oamenii timpului care sprijinise numai părerea, că nu s'ar fi îndeplinit condițiile speciale de închinare la unele mănăstiri, și de acolo se inducea o cauză generală de anularea închinării — procedare neînvoită de dreptul civil, care trebuie să fie aplicat în revocarea donațiilor pentru neîndeplinirea condițiilor. Ce e drept, pretenția locurilor sfinte este așa neauzită, încât nici eu la început, când am găsit-o formulată în *Răspunsul* lui Ghermanos, nu am înțeles-o, atâta îmi părea de peste samă în gura călugărilor greci. Numai când am văzut statistica călugărilor din mănăstirile închinare, atunci m'am convins că se distrusese într'adevăr, cu conștiință și cu voință, comunitățile religioase românești, stăpânirea unei mănăstiri asupra alteia nefiind învoită după canoane.

²⁶ Compară bunăoară, Raportul comisiei ecleziastice din 1833 în *Mémoires* de C. Negri, p. 88 cu *Réponse de l'Archimandrite Ghermanos*, p. 102.

banii, cu care erau să se folosească ei. Toată averea, provenită din exploatarea întinselor domenii din țările române, se și ducea în regiunile din Răsărit, pare că, precum spune N. Istrate, „Dumnezeu s'ar fi strămutat, de când cu Fanarioții, peste Dunăre”²⁷.

Dar în afară de această inducere rațională care ne silește, a admite de adevărate tânguirile Românilor asupra ruinei mănăstirilor închinete, Grecii chiar se contrazic în sprijinirile lor. Alături cu tăgăduirea desăvârșită a rălei stări a mănăstirilor, ei recunosc, în procesul verbal anexat la raportul comisarilor Mavros și Știrbeiu, că „ruina *invederată* a mănăstirilor nu provine decât din reținerea lor de 5 ani, 1822—1827, de către autoritățile locale”²⁸. Aiurea ei atribue această ruină Turcilor, făcute în timpul Eteriei. Dar mai întâi, în 5 ani nu se puteau ruina așa de desăvârșit mănăstirile închinete, încât însuși Grecii se recunoscă *invederata lor ruină*; apoi Turcii nu se introduseseră decât în o singură mănăstire din Moldova, Secu, și aceasta neînchinată, când cu urmărirea căpitanului român-macedonean Iordachi Olimpatul ce îmbrătoșase cauza grecească, și care mănăstire fu aprinsă și dărâmată, prin lupta înverșunată, susținută de viteazul căpitan²⁹. În sfârșit dacă mănăstirile se aflau într'o stare așa de înfloritoare în privirea materială; pentru ce cereau Grecii un răstimp de 10 ani, 1834—1843, cu scutire de orice contribuție către țările române, spre a putea reîntocmi clădirile și, la expirarea aceluia termen, pentru ce cereau ei o nouă prelungire încă pe 10 ani, 1843—1852?

Ruina materială, desființarea comunităților religioase române și însușirea averilor lor de către locurile sfinte, iată care fu rezultatul închinării mănăstirilor pământene către acele din Răsărit. Nu credem că se poate susține că asemenea procedare era dreaptă și nici măcar legală.

Dreptul public. — Dar mai este încă un punct de vedere care îndreptățește secularizarea: acel al dreptului public, al concepțiunei ideii de stat.

... Din toate protestele și memoriile călugărilor greci, se vede că ei tăgăduiau statului român orice drept de control și de supraveghere a ocârmuirii țării asupra averilor mănăstirilor închinete. Ei nu voiau să se supună la darea de socoteli, la numirea și destituirea egumenilor, la darea moșilor în arendă sub privigherea organelor statului, la supravegherea săvârșirii reparațiilor, la contribuirea pentru susținerea așazămintelor de

²⁷ N. Istrate, *Questia mănăstirilor închinete din Moldova*, p. 22.

²⁸ *Mémoire de C. Negri*, p. 73.

²⁹ Asupra luptei dela mănăstirea Secu, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, X, 76-77.

binefacere, consimțind numai a vărsa, spre acest scop, în casa statului, o contribuție voluntară. Intr'un cuvânt, mănăstirile grecești se pretindeau stăpânele moșiilor mănăstirilor închinată, și voiau să fie cu totul neatârinate de organismul statului român; deci tindeau să constituie un stat ecleziastic în sânul statului român.

Atâta îngăduiau călugării greci autorităților Principatelor: dreptul de a le impune dări, și încă în contra nartului acestora, uneori protestează³⁰.

Este invederat că o asemenea pretenție nu putea fi tolerată de concepția statului modern, către care năzuia poporul român și care i fusese chiar impusă de Convenția de Paris. Un stat nu poate exista fără desăvârșita stăpânire pe teritoriul, pe care se întinde națiunea ce-l alcătuiește; fără puțința de a impune ascultarea de organele sale tuturor locuitorilor aceluia teritoriu. Mănăstirile închinată nu erau însă numai niște insule sporadice presurate pe întinderea țărilor române. În număr de 72 și posedând peste 600 de moșii, din cele mai mari și mai frumoase, ele cuprindeau aproape a 7-a parte a teritoriului românesc, pe care locuiau peste 60.000 de familii de țărani³¹.

Această înșamnată întindere de pământ și acest număr covârșitor de poporație ar fi fost substras, nu numai de fapt dar și de drept, de sub ocârmuirea statului român, și o așa perspectivă era peste puțință de admis, pentru un organism național ce nu voia a se sinucide.

În cotro mergeau tendințele Grecilor, se vede de pe împrejurările raportate mai sus: cererile lor ca arendarea moșiilor și repararea acaretelor să se facă sub privigherea consulului rusesc, cu excluderea autorităților române; apoi din protestarea lor contra măsurilor luate de Mihai Sturza, de a emancipa Țigani mănăstirilor și de a cruța pădurile lor.

Dar apoi drepturile de suveranitate, pe care statul român voia să le aibă asupra acestor mănăstiri, erau ele oare ceva cu totul nou, și nu fusese ele nici odată puse în lucrare, în vremele mai vechi? Se constată întâi într'un chip neîndoielnic

³⁰ Réponse des Saints-Lieux Oct. 1863 p. 68.

³¹ Réponse des Saints-Lieux, p. 61; Réponse de l'archim. Germanos, p. 62 spune: „Pour tout homme connaissant le pays, l'étendue de terre appartenant aux Saints-Lieux occupe la neuvième partie du territoire des deux principautés”. După Analele statistice No. 5—8, 1861, p. 134—135, proporția e mai mare, aproape a 7-a parte. Anume, din întindere totală a teritoriului cultivabil al Munteniei, 10,644,673 de pogoane, mănăstirile închinată ocupau 1,398,021 de pogoane, deci aproximativ a 7½ parte a întregii întinderi. Se pretinde, în adunările de pe timpul lui Alex. Ioan I, ca moșiile mănăstirilor ar alcătui a 5-a parte a teritoriului. Nici a 5-a, nici a 9-a, ci a 7-a parte.

că mănăstirile închinat fusesse îndatorite în mai multe rânduri : 1) a contribui pentru întreținerea școalelor și 2) a ajuta la greutățile țării, provenite din ocupațiile străine.

În privirea punctului întâi, cităm hrisovul lui Antioh Cantemir, din anul 1706, care supune mănăstirile neînchinat la o dare de 720 de galbeni pe an, iar pe cele închinat la 600 de galbeni, din care, suma de 120 de galbeni pentru școale. Acești bani să fie adunați de mitropolit, prin ordine date episcopilor. Mănăstirile închinat sunt ordonat să numească un delegat care să adune banii și să-i dea mitropolitului³². Apoi Alex. Ipsilanti dispune, în 1775, să contribue toate mănăstirile, atât cele pământene cât și cele închinat, pentru întreținerea Academiei celei reorganizat de el din București, cu suma de 30 de pungi, scutindu-le de orice altă dare către stat — aceasta pe motivul că întemeietorii acestor mănăstiri au hărăzit cele mai multe din veniturile lor unor fapte de binefacere³³. Acest hrisov pomenește de alt hrisov al lui Mihai Racoviță care să fi dispus, ca toate mănăstirile să contribue la mile pentru săraci. Alt hrisov care dispune o contribuție pentru școale, este acel al lui Ioan Caragea din 1817, și fiindcă egumenii nu se înțelegau asupra repartiției, principele o face el singur, prin o listă impusă³⁴. Cât despre contribuțiile pentru armată, ele se întâlnesc foarte des în actele vechi, mai ales în timpul Fanarioșilor. Așa găsim ordine către mitropolit de a supune toate mănăstirile, și acele închinat, la contribuție pentru aprovizionarea oștirilor otomane sau rusești, din anii 1797, 1798, 1801, 1807, 1812. Este de observat, că contribuția mănăstirilor închinat nu este voluntară, ci impusă în totdeauna și încasată prin autoritățile ecleziastice ale țării, mitropolitul și episcopii. Grecii nu tăgăduiau asemenea contribuții; dar întâmpinau, că mănăstirile închinat nu puteau să se opună unor nenorociri ca acele aduse de ocupațiile străine; cât despre contribuțiile pentru școli și pentru săraci ar fi straniu să se pretindă, că dacă mănăstirile grecești au achitat uneori astfel de dare, ele au avut menirea de a da cheltueli pentru întreținerea instrucției sau a milosteniei publice în principate³⁵. De aceea când se pune, în contractele de arendare a 215 moșii ale mănăstirilor închinat, o clauzulă privitoare la școale, călugării greci stăruesc ca ea să fie scoasă³⁶. Și cum să nu se opună călugării greci la întreținerea școalelor, când vedem chiar mănăstirea Neamțului care doar era pământeană și fost focar de cultură în vreme

³² *Mémoire avec pièces justificatives* de M. C. Negri 1865, p. 20.

³³ *Ibid.* p. 25.

³⁴ *Ibid.*, p. 65.

³⁵ *Ibid.*, p. 30, 35, 41, 43, 53.

³⁶ *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.

mai vechi³⁷, că se arata dușmană învățăturilor? Anume în acea mănăstire era un seminar cu internat înființat de domnitorul Grigore Ghica. Când caimacamul Balș îl desființă; călugării dădură afară pe elevi și prăznuiră prin o sărbare desființarea școlii³⁸.

Dar dreptul de supremație al statului român asupra mănăstirilor nu fusese pus în lucrare numai în această formă. Înșămnat este între altele dreptul statului român de a cere socoteli egumenilor greci. Dela nașterea chestiunii mănăstirilor închinete, acestea se opuseseră totdeauna la darea socotelilor³⁹, și de aceea se și opuneau ele cu atâta stăruință la arendarea moșiilor prin mezat, temelia pe care se puteau răzâma cererea de socoteli, fixându-se veniturile în chip hotărât. Dar lucru curios, pe când Negri prezenta la Constantinopole memoriul său din 1865, în care el dovedia într'un chip invederat, cu extracte din condicile mănăstirilor închinete, că ele fusese adevese ori îndatorite la darea de socoteli, în adunarea din București, în acelaș an, 1865, Vernescu, ministrul justiției, recunoștea, că „egumenii nu dau socoteli guvernului și că deci Brancovanu care a făcut să i se cedeze drepturile egumenilor, este și el scutit de a da socoteli”⁴⁰. Se înțălege că Grecii își fac o armă însămnată, din această mărturisire a guvernului român.

Cu toate aceste lucrurile nu stăteau astfel, și din actele vechi se constată, că egumenii dăduse adevese ori socoteli domnului, asupra purtării trebilor mănăstirilor. Așa hrisovul lui Hangerli, de care ne vom sluji pe larg mai la vale, spune în cuvintele lui începătoare: „Fiindcă din căutarea socotelilor egumenilor după ani, se pricinuesc aceste toate, căci nu era știut domniei, în ce chip se urmau socotelele, hotărâm ca la fiecede doi ani să se deede socotelele la prea S. S. mitropolitul”. Se vede din acest hrisov că totdeauna se obicinuia a se da socoteli mitropolitului, din partea egumenilor greci; dar că aceste socoteli făcându-se *după ani*, adevese atunci când voia fiecare egumen, lucrul căzuse în desobicinuință sau nu constituia un control serios, meteahnă pe care Hangerli vrea s'o înlătore, prin îndatorirea egumenilor de a înfățosa socotelile la fiecede doi ani.

Mai multe extracte de socoteli din condicile mănăstirilor grecești, înfățosete de C. Negri comisiunei europene în 1863, prin memoriul său, ridică orice îndoială asupra acestei ches-

³⁷ Israte, *Questia*, p. 27, nota.

³⁸ Raportul anchetei făcut de Gr. Cuza și M. Kogălniceanu, 1858 Sept. 24. *Steaua Dunărei* 12 Iunie 1859. (Hrisovul de înființare a Seminarului 1 April 1855 în *Zimbrul*, 6 Mai 1855). Deaceea uneori se găsece apărători ai mănăstirilor fără deosebire de pământene sau închinete. Bunăoară broșura *Etat actuel de l'église ortodoxe et des couvents en Moldavie*, St.-Petersburg 1864.

³⁹ *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.

⁴⁰ Șed. din 5 Mart. 1865, *Mon. of.*, 11 April 1865.

tiuni. Aşa mănăstirea *Radu Vodă*, închinată Muntelui Athos, dă socoteli între anii 1737—1740, socoteli adevărate de o comisiune de boieri și de neguțitori, și aceste socoteli constată, că s'a dat ocârmuirii 10.057 de taleri, s'a cheltuit pentru mănăstire 10.157 de taleri și s'a trimis patroanei 3.100 de taleri. De asemenea mănăstirea *Nucetul*, în socotelele ei, adevărate de aceeași comisiune între anii 1732—1739, arată că dăduse în cursul celor 8 ani, 5.837 de taleri ocârmuirii, cheltuisese 3.689 și trimisese locurilor sfinte 1.134 de taleri; iar mănăstirea *Cotroceni*, din venitul ei pe 4 ani, care se vedea că a fost de 37.047 de taleri, cheltuiește pentru ea 23.823, dă ocârmuirii 11.986 și trimite muntelui Athos în cursul acelor ani, numai minima sumă de 1.800 de taleri⁴¹. Hangerli prin hrisovul său din 1797 rânduește pe vel vornicul N. Filipescu, vel vornicul C. Ghica și pe vel spatarul Caragea, să iee socotelele arhimandritului Ghenadie, dela mănăstirea Sf. Ioan cel Mare din București, închinată mănăstirii Sf. Ilie dela Zița din Rumelia⁴².

Aceste cifre sunt foarte însemnate. Ele ne dovedesc, întâiu, adevărul sprijinirilor românești, că mănăstirile închinatăe nu trimiteau patroanelor lor, de cât ceace prisosia peste trebuințele lor și ale țării, și, al doile, însemnatele sume cheltuite cu întreținerea mănăstirilor din țară. Pe atunci distrugerea ca mănăstiri a acestor aşăzăminte religioase nu fusese încă îndeplinită. O anafora a divanului care determină darea hrisovului celui domn asupra școalelor, hrisov atins mai sus, după ce e de părere, a se impune toate mănăstirile atât închinatăe cât și neînchinatăe cu 9.575 de taleri, urmează mai departe, că „întru cât tot în anul acesta se vor întocmi și socotelele mănăstirilor, și această sumă pe care mănăstirile o dau la școale, trebuind să fie trecută în socoteli, se va cunoaște prisosul veniturilor, care prisos va putea și el să fie adaos pentru școale, dar numai prisosul mănăstirilor pământene, acele dela mănăstirile închinatăe, trebuind a fi trimise locurilor de care atârnă”⁴³. Asupra acestei anaforale, domnul poruncește, ca inspectorii numiți de comisiunea de prelați și de boieri, să cerceteze toate socotelele ce li se vor înfățișa; după ce se vor constata veniturile anuale, se va lua din ele partea trebuitoare școalelor⁴⁴.

Actele enumerate dovedesc, într'un chip neîndoielnic, îndatorirea mănăstirilor închinatăe de a da socoteli statului român. Alte hrisoave ne arată supunerea acelorși mănăstiri și în alte priviri autorității politice.

Aşa unul dela Antioh Cantemir, din anul 1710, zice, că „precum într'această vreme multă scădere și lipsă, s'a făcut

⁴¹ *Mémoire de Negri*. Socotelele intercalate între p. 24 și 25.

⁴² Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 169.

⁴³ *Anaforaua* din 1777. *Mémoire de Negri*, p. 27.

⁴⁴ Hrisov din 1775. *Ibidem*, p. 30.

sfințelor mănăstiri de odoare și de veșminte și de bucate, fiind sub stăpânire străină, și încă și egumenii și călugării au fost jăcuiitori împreună cu acei stăpâni străini și au făcut multestricăciuni și spre îndreptarea acestei stări de lucruri, dispune ca, „Sfinția sa mitropolitul cu credincios boiarinul nostru Dumnealui (numele lipsește), să iee samă tuturor egumenilor, pre izvoadele lor cele vechi, (până a nu fi răscoalele), făcând izvod nou de cele ce se află acuma, și aducând la domnia noastră toate izvoadele, ca să videm ce au fost înainte și cele ce se află acum”⁴⁵.

Hrisovul lui Constantin Moruzi din 1794 oprește pe toți „egumenii, tuturor mănăstirilor, a mai da în arendă toate moșiile mănăstirei, și le poruncește a păstra pentru propria cultivare o parte din ele; unde vor fi 6 să se păstreze 2, unde vor fi trei, una”. Mai poruncește mitropolitului ca să se îndatoriască mănăstirile a da socoteli de recoltele adunate, și să se facă o listă a bucatelor aflătoare la mănăstire, pentru ca, la vreme de mare lipsă, să se poată ajuta pe cei nevoieși⁴⁶.

De o mare însemnatate este și hrisovul lui Hangerli din 1798, dat asupra unei anaforale a boierilor și din care se vede care erau cugetele țarilor române, asupra drepturilor călugărilor greci. Domnul, întărind în totul anaforaua, dispune asupra mănăstirilor închinete următoarele:

1. „Schimbarea egumenilor, pentru neguțitorie, să n'aibă voie mănăstirile de jos a face pe cine a da mai mult, ci pe acela care va urma buna chivernisală ce se va face sfetirimos de către P. S. Sa mitropolitul, și prea S. Sa arătându-l domniei, să se schimbe, prin marafetul dumisale Vel logofăt.

2. Să nu îndrăzniască nici un egumen, fără de știrea domniei, a da un ban mai mult, cuvenit de ajutor, decât ceea ce ctitorii singur au rânduit, sub pedeapsa de a fi izgonit din țară.

3. Când mănăstirile din jos vor avea trebuință de a trimite exarhi, să înștiințeze înscris domnia, precum și trebuința și câtă vreme au să zăbovească aici; iar după împlinirea sorocului, să se trimită de aici și fără de voia lor. Cu acest prilej însemnăm că însuși autoritățile eclesiastice grecești, recunoscuse, în deosebitele rânduri, dreptul statului român, de a controla purtarea egumenilor, și aceasta chiar în timpul luptei celei ascuțite de pe timpul lui Cuza-Vodă. Așa găsim pe patriarhul Constantinopolei, cerând domnitorului să nu recunoască nici un drept lui Meletie, fost egumen de Glavacioc care a fost destituit, fiindcă adusese mănăstirea într'o stare de destrăbălare, pe care „binevoitoarea voastră Alteță nu va putea niciodată îngădui”⁴⁷.

⁴⁵ Hrisovul publicat de C. Erbiceanu în *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 10.

⁴⁶ *Mémoire de Negri*, p. 31.

⁴⁷ (*Hărțile Rossetti*).

4. Egumenii mănăstirilor de aici când li se va întâmpla noapte, să-î moştenească mănăstirile de aici, şi mitropolitul va orândui ca din averea mortului, să dea un ajutor mănăstirilor în jos.

5. Fiindcă din căutarea socotelor egumenilor după ani, se pricinuia aceste toate, căci nu era ştiut domniei în ce chip se urmăreau socotelele, de cei de aici egumeni ai mănăstirilor din Jos, hotărîm ca la fiecare doi ani să se încheie socotelile tuturor mănăstirilor, de P. S. S. mitropolitul, vel logofătul şi vel vornicul al obştirilor ce vor fi după vremei”⁴⁸.

Tot Hangerli porunceşte mănăstirei Cotrocenilor să dreagă un pod pe apa Dâmboviţei⁴⁹.

Călugării Greci nu recunosc puterea acestui hrisov, care a fost revocat de acel al lui Moruzi, din 1799, şi mai adoăgim şi de acel al lui Ioan Caragea din 1813⁵⁰. Dar nu e vorba, dacă dispoziţiile unui hrisov au fost sau nu nimicite; căci dacă ar fi pe aceea, atunci în înspăimântătoarea nestatornicie a vremilor mai vechi, nimic nu era trainic. Aceste dispoziţii au fost însă aplicate un timp, fie el cât de scurt, şi ne arată în coto tindea mintea poporului român, în relaţiile lui cu călugării greci, şi aceasta încă pe când statele lor erau pe deplin supuse înrăuririi greceşti şi copleşite cu totul de ideea religioasă. Era firesc lucru ca acum, când organizarea politică a statului se desăvârşia, ca aceste drepturi să fie întinse şi sporite, până la stabilirea deplinei supremaţii şi autoritate a statului român, asupra elementelor străine.

În sfârşit mai aducem un hrisov al lui Ioan Caragea din 1812, care impune mănăstirilor închinat taxă însumate pentru reînnoirea hrisoavelor: 600 de lei pentru mănăstirile de clasa I; 300 pentru cele de clasa II şi 150 pentru cele de clasa III. Călugării Greci se roagă de domn să le ierte această dare şi să dea numai dijma destinată aşăzămintelor de binefacere, cu prierejul reînnoirii hrisoavelor⁵¹. Acest document constată deci o anumită dare pentru stabilimentele de binefacere, şi nu o dare voluntară, ca acea pe care egumenii pretindeau s'o răspundă acum. Călugării nu voiau să înţaleagă această neapărată nevoie a statului modern. Ei se opuseră, pretinzând un drept absolut de proprietate asupra moşiilor din ţările române şi au căutat sprijin politic — de putere, pentru a susţine nedreapta lor pretenţie. Din fericire pentru Români, ei fură mai tari; călugării fură răpuşi, şi așa se adăogă o izbândă la acele prea

⁴⁸ Reproducem hrisovul, după versiunea autentică, publicată după originalul de d. V. A. Ureche, în *Ist. Românilor*, VII, p. 377. Anaforaua asupra căreia a fost dat hrisovul, vezi în *Memoire de C. Negri*, p. 38.

⁴⁹ Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 21.

⁵⁰ *Réponse des Lieux Saints*, p. 64 Comp. V. A. Ureche, *Domnia lui Caragea*, p. 19.

rari, în care dreptatea își face cale în daraverile politice. Dar ce făcuse alta statul român, decât a imita pe toate celelalte state încunjurătoare, de aproape sau de departe, în purtarea lor de față cu autoritatea bisericească? Nu numai statele apusene secularizase, și nu de mult, averile bisericești; dar și Rusia secularizase mănăstirile sale și își însușise și averile mănăstirii Neamțului așazate în Basarabia; apoi Turcii însuși secularizase Vacufii mănăstirile turcești⁵². Și statul românesc luase aceeași măsură pentru mănăstirile chinovii, adecă pământene. Pentru ce oare, din întreaga lume, numai mănăstirile închinete ar fi fost exceptate dela această măsură obștească, luată de toate statele pământului?

Grecii răspund la aceasta prin un argument ce le pare hotărâtor; anume că pretutindene se secularizase numai mănăstiri indigene: iar *Românii secularizase mănăstiri străine*. Apoi dacă statul român, împreună cu toate statele celelalte europene, credea de trebuință, pentru existența lui, a seculariza mănăstirile interne, ale căror acte de danie și drepturi de proprietate asupra moșiilor lor erau netăgăduite, cu cât mai mult trebuia să pună el în lucrare această măsură, pentru niște elemente străine, încuibate în țară prin fraudă și uzurpare, și a le căror titluri de stăpânire erau de așa șubrede?

⁵¹ *Mémoire de Negri*, p. 54.

⁵² *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie par un député roumain*, Paris, 1864, p. 35.

V

DELA SECULARIZARE PÂNĂ LA LOVITURA
DE STAT

(13 Dec. 1863—2 Mai 1864)

Sesiunea ordinară din 1863—1864. — Ministerul Kogălniceanu, cu toată legea secularizării, era mai mult tolerat de adunare decât pe placul ei. Nu e vorba, aparenta armonie, dobândită prin împăcarea dela început, era să mai țină încă patru luni, în care răstimp adunarea era să dovediască cea mai spornică activitate ce a arătat-o vreodată un parlament. Dar pe lângă linul mărilor, pe care părea că se avântă cu o măreață cumpenire vasul propășirii statului român, din când în când se arăta câte un început de turburare a apelor, datorită unor zguduituri ale fundului lor, până ce un cutremur cumplit păru că voește să înghită mândra corabie, în bulboana deschisă sub pantecele ei.

A doua zi chiar după votarea legii secularizării, adunarea se arată foarte protivnică la două legi, aduse de minister în debaterile ei : cea a libertății individuale și cea a neviolabilității domiciliului, cărora legi li se ținea de rău, că nu ar aduce nici un progres asupra stărei consfințite prin condica penală a Munteniei. Ministerul, spre a nu-și vedea legile răspinse, e nevoit să le retragă. În această purtare a ministerului se poate constata o silință de a nu dispăcea adunării și de a păstra cu ea relații împăciuitoare¹.

Tocmai atuncea comitetul delegaților, întrunindu-se pentru a debate asupra legii electorale, primul ministru Kogălniceanu îl roagă, să lese această lege pentru sfârșitul sesiunii, întru cât „din minutul ce veți vota legea electorală, această adunare nu va mai exista, și de aceea vreau să aduc cea lege la sfârșit, ca să vă dau puțința de a organiza țara”². Și aici se vădea o

¹ *Mon. of.*, No. 33, 1864, supl.² Șed. din 16 Dec. 1863. *Mon. of. Ibidem.* Comp. Șed. din 22 Dec. 1863. *Ibid.*, No. 81, 1864, în care Kogălniceanu rostește cuvintele reproduse în text.

curtenire pentru adunare, căreia ministerul voia, înainte de a schimba sistemul alegerilor, să-i lese onoarea întocmirii noilor legi. Acest cavalerism din partea ministerului era cam ne la locul lui, de oarece dânsul trebuia să cunoască cugetele ascunse ale adunării asupra lui, încă din primele zile ale înfăptuirii sale dinaintea ei. Se vede însă că ministerul credea că va desarma camera, prin purtarea sa exemplară și politicoasă.

Se votează apoi legea curței de conturi, fără ca guvernul să iee o parte mai activă la a ei votare, dar iarăși fără a se opune³. Legea secularizării conținea plata unei despăgubiri către locurile sfinte, pentru efectuarea căreia trebuia să se facă un împrumut. Guvernul propuse 70.000.000 de franci, din care 38.000.000 pentru mănăstiri vr'o 10.000.000 pentru armată și restul pentru acoperirea deficitului. Adunarea votează numai 48.000.000, lăsând deficitul la o parte, spre a fi regulat la votarea bugetului.

Acest împrumut este însemnat atât prin cifra lui, cea întâia dată de o valoare atât de covârșitoare, cât și prin împrejurarea că trebuia să fie contractat în străinătate, iarăși cea întâi oară când România făcea chemare la capitalurile de peste hotar. Cu acest prilej principele D. Ghica, reflectând la împrumutul grecesc, al căruia plată fusese executată de Engleji prin blocarea Pireului, rostia ideea, că „împrumuturile dela străini periclitează neatârarea și autonomia țărilor”⁴. Dar ce puteau asemenea băgări de samă, față cu nevoia neînlăturată ce apăsa asupra țării? Kogălniceanu spunea în această privire, că „după ce chestiunea secularizării s'a hotărât cum am dorit cu toții, prin țară și pentru țară, avem dreptul să vorbim de protocoalele conferinței de Paris, și să luăm bine seama ca nu, prin amânarea împrumutului, prin întârzierea de a plăti această datorie, să revenim acolo de unde am voit cu toții a ieși, să revenim la protocoale”⁵. Kogălniceanu grăbia chestiunea, pentru a nu scăpa din mână oferta împrumutului de 50.000.000 de franci, pe care i-o făcea unul Lefèvre, în numele unui sindicat de banchieri, cu atâta mai mult, cu cât războiul Sleswig-Holsteinului amenința Europa, și cu cât până acuma nici o casă străină nu se prea grăbise să între în afaceri de acest fel cu România care în fața Europei avea, cum spunea Kogălniceanu „reputația de bună țară însă de ră tocmală; că de 7 ani voia să se facă un împrumut în străinătate și nu se izbutia; tot de 7 ani voia să se dee drumurile de fer în concesie, fără a se găsi nici un amator”⁶.

³ Șed. din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, No. 64, 1864, supl.

⁴ Șed. din 30 Dec. 1863, *Mon. of.* No. 55 și 56, 1864, supl. Cf. șed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.*, No. 68, 1864, supl. Cu acest împrumut se deschide seria împrumuturilor pe piețele străine.

⁵ Șed. din 15 Ian. 1862. *Ibid.*, No. 68, 1863 supl.

⁶ Șed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.* No. 98, 1864, supl.

După votarea legii împrumutului, vine în desbatere acea asupra organizării armatei care dă loc la reivirea neînțelegerii fundamentale ce exista în ascuns, între guvern și adunare. Anume se propune de mai mulți deputați, între care și C. A. Rossetti, un amendament pentru înființarea gardei naționale, și Panu lămurește că această instituție ar fi trebuitoare pentru înfrânarea tiraniei. El revine asupra chestiunii, cu prilejul amintirii unui fapt istoric, căderea lui Ludovic Filip, pe care el o atribuie, apăsând asupra cuvintelor lui, spre a le da altă aplicare decât îndepărtata istorie a Franței, că „Ludovic Filip a căzut, fiindcă nu mai asculta decât de lingușirile curtezanilor”. Cuvintele lui, rostite cu pompa declamatorie a felului său de a vorbi, produc în cameră și în tribune mai ales, o adâncă senzație⁷. Tot așa și Lascar Catargiu susține garda națională, pentru ca adunarea să găsească un sprijin contra guvernului. Desbaterea asupra amendamentului privitor la garda națională, iea un caracter de tot pornit. Anume pe lângă garda națională, introdusă prin amendament, proiectul mai conținea și armarea gloatelor. Pe când unii oratori, mai mult din partida guvernamentală, combăteau garda orășenească, acei din opoziție răspingeau cu deosebire înarmarea gloatelor. In contra acesteia, Boerescu spune că proiectul devenind lege, ar putea fi periculos, căci ar putea da loc la lupte între noi, sau aduce chiar sfărâmarea instituțiilor noastre constituționale și a libertăților noastre publice⁸. Bosueceanu se mângâie cu ideea, că armarea țăranilor, neputându-se termina decât în doi ani, până atunci legea rurală va fi aplicată⁹. Văsescu spune, că prin armarea dela copil până la bătrân (17—50 de ani), se va găsi un mijloc foarte puternic și nimerit de a se deslega multe chestiuni din lăuntru. Prin această înarmare, chestiunea rurală se va deslega, nu pe calea legală, ci pe cea violentă¹⁰. Tot așa și Costaforu întreabă, că „cine ne va păzi de gloatele armate, când vom trata chestia rurală”¹¹? Grigore Cuza, partizanul împrumutării, vede în legea armatei o îndrumare către ea¹².

Garda națională era deci considerată ca un mijloc de apărare a libertăților contra guvernului, iar înarmarea gloatelor ca un mijloc de siluire pentru împrumutarea țăranilor. Se vede deci că, până și în organizarea militară a țării, pătrundea închipuirea legii rurale care forma substratul fundamental al cugetării timpului în clasa conducătoare. Garda națională și

⁷ Șed. din 7 Febr. 1864. *Mon. of.*, No. 101, 1864, supl.

⁸ *Ibid.*, No. 98, 1864.

⁹ *Ibid.*, No. 97, 1864.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

armarea gloatelor erau deci cei doi poli opuși, în legea organizării armatei. Ei nu puteau încăpea împreună, și ar fi fost firesc lucru ca, în camera conservatoare, cu o majoritate atât de unită, să izbândească garda și să fie răspinse gloatele. Cu toate acestea,—iarăși o dovadă de puțină întemeiere a vieții parlamentare—legea trece în întregime ea, cu gardă și cu gloate, ce e drept numai cu o majoritate de 5 glasuri: 53 contra 48¹³. Kogălniceanu, la desbaterea legii în total, rumpând tăcerea de până atunci a guvernului, combate garda națională și deci legea întregă, în care garda fusese primită prin amendamentul votat, și iea aminte, că „desbaterile urmate păreau a reîncepe luptele acele care au făcut pe geniul tutelar al României, împăratul Napoleon, să spună, că în această țară predomină anarhia; că să iee bine sama camera la cele ce face; căci dacă spre în lăuntru sunt responsabili ministrii, spre în afară este responsabil tronul; că el este autorizat a declara, din partea domnitorului, că țara va avea și armarea și constituțiunea și chiar garda ei națională, însă o gardă națională care să fie un element de ordine și nu unul de desordine”¹⁴. Și într’adevăr prevederile lui Kogălniceanu nu-l înșălase: străinătatea și cu deosebire Turcia se mișcă mult când află despre această înarmare a țării din creștet până în tălpi. Se scria pretutindene, că în România se fac mari pregătiri de războiu; că se aduc în ea înșămnate transporturi de arme, mai ales din Franța și din Belgia¹⁵. Poarta, ca în totdeauna, se îngrijii, când află despre această măsură luată de Români, și prin o scrisoare din 12 (24) Februar 1864 adresată principelui, îi aduce aminte că, după Regulamentul Organic, cifra soldaților era fixată la 6208 pentru ambele principate împreună, iar Convențiunea de Paris, prin articolul 42, învoește a se spori acest număr numai cu o a treia parte, fără autorizarea Porței. Adaoge apoi Ali-pașa, că întru

¹³ Șed. din 7 Februarie. *Mon. of.*, No. 102, 1864.

¹⁴ *Ibid.*, No. 98, 1864. Comp. *Convențiunea*, 12 Februarie 1864.

¹⁵ Reproduse de ziarul *La France*, 4 Martie 1864. Ziarele engleze, *Times* 9 Ianuarie 1864, *Standard* 9 Ianuarie 1864, denunță, cele dintâi, pregătirile militare ale României, înainte chiar ca să fi venit în desbatere legea armatei. Când începu să se dezbătă legea, ele vorbiau chiar de pregătiri militare ale Turciei, în vederea evenimentelor pe care Principătele le îndrumau la Dunărea de jos. *Le Nord*, 12/30 Februarie 1864, raportează acest svon după *Correspondance générale* din Viena. Această îngrijire a organului rusesc despre înarmările Românilor este cu atâta mai stranie, cu cât el îi considera ca o nație cu totul lipsită de virtute militară. În numărul din 3 Aug. 1864 el spune: „Les Principautés-Unies, par leur configuration géographique, le caractère de leur population (doux et pacifique) et leurs traditions historique, ne sont pas une nation militaire”. *Le Pays*, 13/1, Februarie 1864 spune, că „une dépêche de Constantinople confirme la nouvelle que nous avons donnée et nous apprend que 100.000 hommes de la réserve sont dirigés vers le Danube”. *La Presse*, 22/10 Februarie 1864, adaoge: „Le grand vizir a adressé au prince Couza une seconde lettre, le sommant de désarmer”.

cât principatele fac parte întregitoare din împărăția otomană, ele vor fi apărate de dânsa și nu au nevoie de a risipi bani în armări așa de costisitoare. Tocmai pe atunci însă vizirul, amenințând pe România cu anularea votului adunării din 11 Dec. 1863, relativ la mănăstirile închinată, armarea țării avu un bun efect asupra hotărîrii acestei chestiuni.

În răstimpul cât se desbătu legea armatei, se luase în cercetare și aceea a consiliului de stat. Se propusese de guvern lefi foarte mari pentru acest aşăzământ: 4000 de lei pe lună președintelui; câte 3200 celor 9 consilieri. Făcându-se întâmpinare contra acestor lefi prea urcate, raportorul legei răspunde, că „a mers după principiul, că mai bine e a avea funcționari puțini dar buni, decât mulți și rău aleși; puțini dar bine plătiți, decât mulți și rău plătiți, un principiu care, în țara noastră, unde de pe atunci amatorii de funcțiuni nu lipsiau, nu era menit decât a atrage încă și mai mult lumca cătră pârghia funcționarismului. Apoi principiul fu respectat numai în privirea înălțimei lefilor, nu și în ceea a restrâ gerei numărului, încât țara se alesese cu timpul funcționari și mulți și bine plătiți. Mai observa Kogălniceanu, în cursul desbaterilor, că „subsecretarii de stat în Anglia rămân toată viața, încât de și se schimbă ministerele, rămâne continuitatea lucrărilor; iar la noi schimbările se fac dela ministru până la cel mai de jos, ceea ce împiedecă continuitatea în lucrări”, adevăr deci de mult rostit și recunoscut, dar niciodată respectat. Legea consiliului de stat este votată în ședința din 21 Ianuarie 1864¹⁶.

Se ia apoi în cercetare legea contabilităței, unde iar pasiunile politice se deslănțuesc, cu prilejul votărei articolului privitor la budget, parte din adunare sprijinind părerea că budgetele sunt ale țării și trebuie votate în toate împrejurările; iar parte, că refuzul lor este singurul mijloc de a menținea, pe calea constituțională, ministerul ce ar voi să se abată dela ea. Fulgerile opoziției erau însă îndreptate mai mult contra ministerului în ființă, decât în general și din principiu. Kogălniceanu caută să liniștească pasiunile, punându-se pe tărâmul Convenției care spunea, că „la caz de nevotare a budgetelor, se poate merge cu budgetul anului trecut; că de o camdată și până va veni în desbatere constituția cea nouă, trebuie să ne mântinim în Convenție”¹⁷.

În 3 Martie se împlinea însă termenul sesiunii ordinare, începută la 3 Noembrie și care era de 4 luni. Prelungirea se face de guvern numai până la 1 Aprilie, adecă pe 28 de zile, și ministerul cere ca în acest răstimp, să se voteze toate celelalte nu-

¹⁶ *Mon. of.*, No. 80, 1864.

¹⁷ Ședința din 24 Februarie. *Mon. of.*, No. 130, 1864.

meroase legi de organizare, precum legea comunală, acea a consiliilor județene, codul penal, organizarea judecătorească, legea instrucțiunii, bugetele și, peste aceste cele două mari legi, cea rurală și cea electorală, cu care trebuia să se încheie lucrările și viața chiar a adunării. Lascar Catargiu arată neputința de a se efectua o lucrare atât de însemnată într'un timp atât de scurt. El spune, că „precum ministerul vine și ne prelungește numai pe 20 de zile, voi prelungi și eu votarea de credite zi cu zi, lună cu lună, și când d-lui ne va înfățișa acel buchet de legi ce ne-au făgăduit, atunci îi voi da și eu buchetul bugetului”¹⁸. Discuția se înveninează prin Costaforu care spune membrilor guvernului, că „de sigur, după ce va trece acest termen ridicul de 28 de zile, și veți vedea că nu am îndeplinit toate lucrările cerute, ne veți disolva, ca să arătați țarei, că adunarea nu-și face datoria; apoi socotiți d-voastre că noi suntem nebuni, să ne lăsăm să ne disolvați și apoi să vă dați gloria să mergeți prin țară, să ziceți că toată iarna n'am făcut nimic; că n'am votat decât proiectele rele, cum numiți d-voastră legile pe care le facem; că n'am votat încă bugetul; că vrem s'aducem deșordinea în țară; că n'am votat nici legea proprietății cum o înțelegem d-voastre, nici legea electorală cum o înțelegem d-voastre. Ei bine nu vă vom lăsa să ne disolvați”. Kogălniceanu întreprinde pe Costaforu prin un ironic: „Așa! Vom vedea”, Costaforu se înfierbântă și urmează mai departe: „Ne veți disolva atunci când nu veți avea cum face altfel; dar noi nu vom da bugetul, până când nu vom organiza țara și, după ce vom organiza țara, după ce vom da un vot de blam ministerului, dacă se vor uni și alții cu mine, atunci vom da bugetul, potrivit cu noua organizație”¹⁹.

De și cuvântul de blam fusese rostit cu rezerva „dacă se vor uni și alții cu mine”, ministerul pune chestiunea de încredere, și camera răspunde cu mare majoritate propunerea lui Boerescu, dovadă că până atunci, cu toate împunsăturile mutuale, armonia așa prefăcută cum era ea între guvern și adunare, nu se zdruncinase.

În sesiunea prelungită, se votează mai multe legi însemnate, însă din ce în ce mai puțin discutate, mai ales că ținându-se ședinți și sara, adunarea începuse a fi obosită. Pe lângă votarea mai multor credite și recompense naționale (lui Vaillant, Grigore Alexandrescu și Alexandru Donici fabulistul—acestui din urmă, peste pensia legiuită ce o primia), se numește o comisie care să cerceteze toate rămășițele datorite statului

¹⁸ Ședința din 3 Martie. *Mon. of.*, No. 137, 1864. Mesajul de prelungire. *Ibidem*. Această figură oratorică foarte potrivită și cu o nuanță fină de ironie, arată trecutul oratoric al lui Lascar Catargiu, în o lumină favorabilă.

¹⁹ Ședința din 3 Martie 1864. *Mon. of.*, *Ibidem*.

din deosebitele lui ramuri de venit, din care rămășiți mai multe priviau pe unii deputați, arendași ai moșiilor statului. Se mai votează următoarele însămnate legi: legea contabilității, cea comunală, cea a drumurilor de fier pentru Moldova, legea pentru înmormântări, legea pentru cumul, organizarea judecătorească, drumurile de fier din Muntenia și codul penal²⁰.

Cu prilejul votării legii comunale, se ivește o interesantă desbatere privitoare la drepturile Jidanilor „pământeni” în comune. Boerescu, Manolache Costache și Costaforu sprijin pe Jidani, pe motivele cunoscute, că în secolul nostru de lumină și de civilizație nu se cuvine a se mai face deosebire de religie, rămășiță a unor timpuri de fanatism și de netoleranță. Vernescu însă și mai ales primul ministru Kogălniceanu, combat aceste păreri și întinderea drepturilor electorale comunale la Jidani, spunând, că „dacă se va vota articolul, cum o cere d. Boerescu, a doua zi va fi măcel în Moldova. Ce fel: acei oameni care se țin depărtați de lumea noastră, care nu trimit copiii în școalele noastre, care nu se îmbracă ca noi și nu-și taie nici pericunii — acei oameni să aibă țara în mâni”²¹! Kogălniceanu pune deci chestia pe tărâmul, că drepturi pot fi acordate numai străinilor ce voesc și pot să se asimileze cu Românii. Kogălniceanu, se referă în combaterea Jidanilor la *Lipitorile satului* de V. Alecsandri, poate unicul caz, în viața parlamentară mai veche a Românilor, în care o lucrare literară fu invocată în susținerea unui interes politic²². Văsescu combate mai ales cu mult haz pe oratorii munteni, spunând că unirea, contopând viața ambelor țări, este drept ca să iee și Muntenia ca zestre Jidani pe jumătate, și se bucură de împrejurarea că, între 1860—1864, mai bine de 6.000 de Jidani moldoveni se așăzase în București.

Adunarea răspunge însă toate amendamentele favorabile Jidanilor și hotărăște, ca „până ce ei vor arăta că au simțiminte și moravuri românești, să fie admiși la mica împământinare numai acei Jidani ce vor dobândi în armată rangul de subofițer, și acei ce vor fi făcut studii universitare sau vor înțemeia mari stabilimente industriale”²³.

Antisemitismul ca partid politic se născu în țară atunci când Evreii începură a năzui la cetățenia română. Până la domnia lui Cuza Vodă, situația Românilor băștinași era așa de rea încât Evreii nu tindeau de loc a se naturaliza Români; ba chiar este

²⁰ Legea contabilității votată în ședința din 9 Martie, *Mon. of.*, No. 152, 1864; legea comunală 9 Martie, No. 154; legea consiliilor județene 10 Martie, No. 160; codul penal și procedura penală, 11 Martie, No. 161. Se înțelege că la o așa votare repede discuția trebuia să fie foarte restrânsă.

²¹ Ședința din 5 Martie, *Mon. of.*, No. 144, 1864.

²² Ședința din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 146, 1864.

²³ Ședința din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 148, 1864.

cunoscut că foarte mulți Români îmbrățișau supușia străină. De aceea și Kogălniceanu, în scrierea lui din 1848 *Dorințele partidei naționale din Moldova*, precum și Heliade, în proclamația dela Islaz, cu articolele privitoare la Emanciparea Israelitilor, tindeau nu atât a răspunde unei dorinți a jidanilor, cât a lua o poziție vrednică de popoarele apusene, atunci când vroiau să se pună prin revoluție în rândurile lor.

Nici măcar la Convenția de Paris nu se văd stăruinți de ale Evreilor de a fi primiți în cetățenia română, de oarece și ea păstrează, deși încheiată sub ochii Evreilor din Paris, cetățenia română numai creștinilor. De aceea și o foaie evreiască intitulată *Gazeta româno-evreiască* apărută în Iași, sub redacția lui B. Feldman, în numărul întâi din 12 Martie 1859 zice, că se va ocupa numai cu literatura, comerțul și industria, „întru cât edificiul politic a rămas închis Iudeilor locuitori în Principatele Unite”. Dar foaia nu protestează, nici nu face vreun comentariu asupra acestei închideri. Evreii se considerau de Germani și cer în Aprilie 1860 ca limba de predare în școlile lor să fie cea germană, cerere pe care ministerul o respinge ca protivnică așezământului școlar²⁴.

Evreii căutau pe atunci nu drepturi politice ci ușurări economice. Așa după ce ei obținuseră în 1852 învoierea de a ține cărșme prin sate²⁵, mai dobândiră în 1860 desființarea taxei Jidovilor, pentru răspunderea căreia li se încuviințase din vremuri mai vechi sporirea prețului cărnei cușer. Prin această măsură se adusesse comerțului cărnei în deobște, în cele mai multe din orașele moldovenesti, în mâinile Evreilor, de oarece ei vânzând carnea cușer cu 70 parale oca, pe când pe ei îi costă numai 14 parale ca preț de cumpărături, ei câștigau așa de mult în cât (pe lângă plata taxei, erau puși în poziție de a vinde carnea trif (necurată pentru ei) creștinilor pe un preț atât de mic, că puneau pe acești din urmă în neputință de a concura cu dânșii la vânzarea acestui lucru de hrană²⁶.

Desființarea taxei Jidovilor ar fi trebuit să aibă de urmare suprimarea facultății de a putea urca prețul cărnei cușer, ceea ce i-ar fi silit a ridica pe acel al cărnei trif și le-ar fi răpit avantajul în concurență cu creștinii. Lucrul însă nu se făcu, cu toate că ziarele cerură această măsură, și așa comerțul cărnei rămase confiscate de Evrei în mai totalitatea orașelor moldovene, cum este și astăzi.

Evreii se convinseseră însă în curând, față cu schimbarea

²⁴ Câteva numere din gazeta *româno-evreiască* se află la Biblioteca din Iași. Compară V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, III, p. 234.

²⁵ *Manualul administrativ*, II, p. 41 Dr. Felix, *Istoria Igenei în România*, Partea I, memoriul II, p. 100.

²⁶ *Patria*, 24 Iunie 1859.

situației Țărilor Române prin unirea lor într'un singur stat, că ar fi bine să renunțe la poziția până acuma atât de râvnită de ei, de Unterthan. De aceea îi vedem pe Jidani dând primul asalt la cetățenia română, bine înțeles pe cale teoretică, în o broșură scrisă de un Israelit român, intitulată *Emanciparea Israelitilor în România* și apărută în Paris în 1861. Broșura nu este agresivă și spune, că „avem de chezași al speranțelor noastre simpatia manifestă a unor bărbați eminenți între Români” și frumoasele cuvinte ale Principelui că, „nu vrea să vadă în Principatele Unite, nici Creștini, nici Jidani, ci numai Români”²⁷.

Dacă însă nu li se recunoaște această cerere, ei dobândesc totuși o nouă concesie, aceea de a avea școli confesionale²⁸.

Cu prilejul loviturii de stat, Evrei pun în lucrare uneltiri ascunse spre a dobândi cele ce doreau, ceea ce motivează cea dintâi campanie antisemită din partea presei române, și anume prin două lucrări mai ales: Un articol al lui Al. D. Holban în *Viitorul din Iași* și o broșură al lui D. Popasu, absolvent în științele politice dela Halle. Acest din urmă sfârșea lucrarea lui cu părerea, că „numai atunci când Evreii se vor desnaționaliza, când se vor desbrăca de legea lui Moise, vor putea năzui la cetățenia română”²⁹. Tot atunci în 1863, publica și Al. Pelimon romanul său *Jidovul rătăcitor în Moldova și Bucovina*, în care el arată cum Evreii otrăvesc poporul prin alcool amestecat.

Lui Holban îi răspunde Silberzweig iar lui Popasu un anonim care subsemnă un Român și care pare să fi fost în adevăr român, de oarece el pune mâna pe răul adevărat care bântuie societatea românească de pe atunci și care de atunci în loc de a se micșora, a tot sporit mereu: „Credința Românului e că cine învață carte trebuie să fie funcționar și visul său îndată ce se apucă de învățatură este funcțiunea, cu hotărîre de a întrebuița toate mijloacele spre a înainta, a se boieri, a se chivernisi. A fi lipsan, postăvar, peptănar, bancher, tăbăcar, tâmplar, fierar, curelar, era privit, dacă nu ca o desonoare, dar ca un ce foarte scăzut, foarte umilit de către clasele înalte ale societății. Starea de agricultor chiar nu era mai onorată”.

Apoi numărul Evreilor în orașele Moldovei era de fel de a pune în îngrijire pe toți. În Dorohoi, Botoșani și Fălcieni

²⁷ *L'Emancipation israelite en Roumanie* par un Israelite roumain, Paris, 1861. Aceste cuvinte nu se află în nici un act oficial al timpului. În mesajul său însă din 1865, Domnitorul spune, că „va lua măsurile necesare pentru emanciparea Românilor de rit israelit”. *Mon. of.*, 7 Dec. 1863. Evreii se grăbesc a mulțami Principelui. Vezi adresa de mulțumire în *Le Courier d'Orient*, 21 Ian. 1865.

²⁸ *Mon. of.*, 22 Noembrie 1861.

²⁹ *Viitorul*, 2 Iunie 1863 și D. Popasu: *Sunt sau nu Evreii folositori Principatelor Unite*, București 1864.

ei întreceau populația creștină; în Piatra și Roman ajungeau la jumătate. În celelalte capitale de județe mai puțin. În Iași erau lângă 40.000 de Creștini 34.000 de Evrei³⁰.

Astfel se pune chestia israelită la noi în țară și se îndrumă cele două păreri care până la un punct se manifestă sub forma de partide politice: antisemiți și filosemiți. Vom vedea încă cum această plecare pentru sau contra Evreilor nu cadrează cu partidele politice cele cunoscute ale conservatorilor și liberalilor, de oarece se întâlnesc adese ori, în sânul aceluiași partid, păreri potrivnice.

Numai în timpurile din urmă s'a ivit un partid hotărât antisemit, acest al *naționaliștilor* despre care ne vom ocupa atunci când se va ivi pe scena istoriei.

Legea comunală mai are însă o însemnătate prin raportul în care trebuie să intre cu legea rurală, încât la a ei desbatere cugetele începură din nou a fi neliniștite de stafia pe care cu toții păreau că voesc s'o îndepărteze spre a-i lăsa liberi și se ocupă de celelalte proiecte.

În mersul acesta de altfel destul de liniștit al adunării cade ca o bombă neașteptată o moțiune de blam pentru ministru adusă de deputatul Neculai Docan în ședința din 17 Martie, moțiune motivată mai mult de împrejurări personale anume că Kogălniceanu jignise pe Docan prin administrația județului Dorohoiu, întărind-o cu un alt motiv mai abilit, arestarea mitropolitului Moldovei. Moțiunea eși sprijinită de 7 deputați dar la propunerea urgenței nu se găsesc cei 15 deputați ceruți de regulament; ba încă, spre înveselirea adunării, numai 6 din cei 7 se scoală pentru a o susține. Adunarea și trece cu o mare majoritate la ordinea zilei, asupra moțiunii lui Docan.

Se vede deci că până acuma, de și Kogălniceanu nu era Veniaminul majorității, totuși ea îl tolera, neputând face altfel, de oarece el se purtase în conformitate cu făgăduiala dată, de a se mărgini în cel mai strict constituționalism și de a se supune votului adunării în toate împrejurările.

Cum se face că deodată lucrurile se schimbă, și Kogălniceanu devine ținta loviturilor adunării; că votul de blam care fusese răspins de ea, se năpustește asupra ministerului? Stafia ce umblase până atunci numai prin fundul cugetelor, se arătase iar la lumina zilei; ea își făcuse intrarea în adunare și trebuia, pentru a o alunga și a readuce pacea în conștiință, alungat și fermecătorul ce o trimisese acolo, pe urzitorul făp-

³⁰ Din *lucrările statistice ale Moldovei, Cap. V, Populațiunea pe 1859 și 1860* Iași p. 109. Din tinerii recrutați în Iași în 1860, erau 1488 de Creștini și 1375 de Evrei. *Mon. of.* 16 Noemvrie 1860.

turii ei, Kogălniceanu. Era legea rurală care fu adusă de el în desbaterea adunării, tocmai în ziua aceea când se răspinsese moțiunea Docan : 13 Martie 1864.

Această împrejurare explică și activitatea extraordinară a adunării și tolerarea unui minister uricios. Ea voise să-și câștige titluri îndestulătoare în fața țării și a opiniei publice spre a putea înfrunța, fără a fi bănuită, pericolul legii rurale ³¹.

Adunarea începe prin a cere amânarea debaterilor, până după Paști, lucru la care se opune primul ministru, spunând că până la Paști mai sunt 35 de zile, și dacă va fi nevoie se va prelungi sesiunea. „Dacă voiți să amânați legea rurală, atunci voi fi în drept să presupun că blamul pe care ați vrut să mi-l dați odinioară, era pentru că v'am prezentat cea mai importantă din toate legile” ³². Se vedea cum Kogălniceanu care până atunci fusese așa de împăciuitor, acuma devenia de odată aprins, învinuind de două ori cu nedreptate pe cameră : mai întâi, fiind că votul de blam fusese înfățișat numai de o neîn-sămnată minoritate (7 deputați) și respins mai de toată adunarea ; apoi fiind că legea rurală fusese prezentată de minister nu înainte, ci după răspingerea moțiunii lui Docan. L. Catargiu intervine atunci și cere amânarea pentru 10 zile, până să vină mai mulți deputați moldoveni, duși în concediu, amânare care se primește.

În răstimpul acestei amânări, se ia în desbatere legea organizării judecătorești și bugetele. Până însă ca aceste să se voteze, se prelungește autorizarea guvernului de a urma în finanțe cu statu-quo ³³. La discuția asupra bugetului, se dau mai multe voturi defavorabile guvernului ; între altele, i se răspinge o sumă de 500.000 de lei, cerută pentru cheltueli diplomatice (presa străină) ³⁴. Cu prilejul debaterii asupra adăosului de leafă la prefectul de Iași, se pune iarăși înaintea stărei decăzută a acestui oraș, și Kogălniceanu „cere să i se arate un singur vot ce s'ar fi dat pentru vindecarea ranelor Iașului ? Guvernul v'a prezentat un proiect de lege pentru vindecarea acestor rane. Nu vă place această lucrare ? Propuneți o alta”. Și într'adevăr, se făcuse multă vorbă despre îmbunătățirea stărei foastei capitale a Moldovei. Comercianții din Iași, în ziua de 19 Ianuar 1863, ceruse prin un proces-verbal, între

³¹ De aceea și broșurile de mai târziu nu lipsesc de a apăsa asupra acestei împrejurări. Așa *Le Panславisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris 1866, p. 10, se întreabă : „Si on peut considérer comme rétrograde, aveugle et absorbée par l'esprit du privilège, une assemblée qui a proposé, débatu et voté les lois (urmează enumerarea lor) ?”

³² Șed. din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 116, 1864.

³³ Șed. din 1 Aprilie. *Mon. of.*, No. 181, 1864.

³⁴ Șed. din 10 Martie. *Ibid.*, No. 172, 1864.

altele, și prefacerea Iașului în porto-franc³⁵. Se instituise o mare comisie însărcinată să studieze și să propună mijloacele de îmbunătățire pentru Iași³⁶, și ea ceruse, în întâiul loc, adăugirea garnizoanei până la 5.000 de oameni și sporirea școalelor³⁷. Kogălniceanu primia orice propunere, numai nu acea privitoare la curtea de casațiune. Legea propusă pentru îmbunătățirile Iașului se înfundă însă în saltarele Camerei. Se declama mult pentru foasta capitală a Moldovei; dar nu se făcea nimic. Lăsat în voia întâmplărei, urmările fatale și neînclăturate desprindeau câte una frunzele coroanei lui, ca din arborile lovite de vânturile de toamnă. Decăderea economică a orașului se rostia tot mai mult. La primirea făcută de domnitor în Iași, în ziua de 18 Septembrie 1864, el spune, că „i-a părut rău pentru pierderile cauzate în averile orfanicești, prin deprecierea clădirilor ipotecate din Iași”³⁸.

După votarea budgetului ministerului de interne, se întrerupe, nu se știe pentru ce această lucrare, și se procede la votarea legii cumului, a concesiunii drumului de fier din Muntenia și cată a se reîncheie iar desbaterea legii organizării judecătorești ce fusese întreruptă prin alte voturi. Deodată, Kogălniceanu cere ca, înainte de a se intra în acea desbatere, să se dea un vot asupra unui credit de 8.000.000 de lei, pentru concentrarea oștirii într'un lagăr³⁹. Poziția schimbată a ministeriului față cu camera, dela înfătoșarea legii rurale, se vede de îndată. Se întâmpină întâi, că nu ar fi bine a se întrerupe desbaterile unei legi, prin alte chestiuni, spre a nu se pierde șirul ideilor, ca și când lucrul nu se făcuse până acum în repetite rânduri. După o lungă desbatere, cererea de precădere a votării creditului este răspinsă. Kogălniceanu cere atunci să se pună acest proiect pentru a doua zi. Grădișteanu însă îi răspunde, că „până nu vom fi în stare normală, nu putem discuta legea lagărului”. Ce însămnau aceste cuvinte? Inviderat că ele se raportau la legea rurală, încât se părea că adunarea se temea a da concentrarea trupelor, în mâinile aceluiași minister care, prin legea rurală, voia să împroprietărească pe țărani pe întreaga întindere de pământ posedată acuma de ei. Numai așa se poate explica îndăărătnicia, cu care adunarea refuză luarea în desbatere a proiectului lagărului, mai ales că ministerul motiva grabnica necesitate a acestui credit, prin situațiunea ex-

³⁵ *Românul*, 19 Ian. 1863.

³⁶ *Mon. of.*, 23 Oct. 1863.

³⁷ *Românul*, 21 Decembrie 1863. Procesul Verbal al comisiunii din 28 Noemb. 1863, publicat în *Reforma*, 1 Ianuarie 1864, conține între altele: completarea Universității din Iași prin facultatea de medicină, înființarea unei școli reale și readucerea școlii militare.

³⁸ *Mon. of.*, 21 Sept. 1864.

³⁹ Șed. din 8 Aprilie. *Mon. of.*, No. 19. 1864.

terioară a țării. Și că lucrurile erau cunoscute de adunare, ne o dovedește arătarea lui Brătianu, unul din cei mai vajnici opozanți care spune, că „se aude vorbindu-se de luni întregi, că se concentrează trupe la fruntariile noastre din partea Austriei, Rusiei și Turciei; se aude că se strâng conferenți; că are să se pună în discuțiune chestiuni care sunt cu totul de dreptul autonomiei noastre; că neutralitatea noastră e amenințată și câte altele”⁴⁰. Și aceste zvonuri aveau oarecare temei. Anume, de și domnitorul oprise banda de Poloni ce voise să treacă înarmată în Rusia, el nu răspundea cererilor Rusiei și a Austriei; de a expulza sau extrăda pe refugiații Poloni și Unguri ce se grămădeau tot mai mult în România, sub loviturile ce le primiau în cele două împărății mărginașe; pentru Poloni mai ales dela 29 Februarie, când Austria, punând Galiția în stare de asediu, împiedica scăparea Polonilor în acea țară. Nu se puteau împiedeca manifestări dușmane puterilor mărginașe, mai ales că cei mai mulți din membrii camerei, dușmani domnului, căutau să le încurajeze, în scopul de a crea domnului greutăți diplomatice. Așa la aniversarea izbucnirii revoluției polone, în 22/10 Ianuarie 1864, se face o slujbă bisericească, în catedrala din București, la care vine o mulțime de lume, mare parte curioși, dar care nu dădeau mai puțin acestei sărbări, ostilă Rusiei, un caracter de participare națională. Apoi dintre căpitenii, principele Ioan Ghica pe care un ziar străin îl da chiar de președinte al adunării și A. Panu, fost ministru, vin să dea acestei sărbări un caracter de oficialitate, pentru acei ce nu cunoșteau bine împrejurările țării⁴¹. Se vorbea prin ziarele străine, despre organizarea de bande armate polone și ungurești, menite a trece granițele; despre adunări de armate numeroase austriace și rusești la granițele române, de note amenințătoare trimise de cele două împărății principelui Cuza, prin care-l soma să pună un capăt acestor neorândueli; de aflarea chiar a generalilor unguri revoluționari, Türr și Klapka în București; ba chiar de aceea a lui Kossuth⁴². Pentru a judeca însă despre adevărata ținută a puterilor vecine față cu România, repro-

⁴⁰ Șed. din 13 Aprilie. *Mon. of.*, No. 217, 1864.

⁴¹ *Le Siècle* 7 Februarie (26 Ianuarie) 1864 care reproduce *Gazeta de Breslau* din 3 Februarie (22 Ianuarie) 1864.

⁴² Vezi *Le Pays* 23/10 Martie 1864: bandele de voluntari. *Le Nord* 23/11 Martie 1864: adunare de armate la granițele României. *Le Globe* 24/2 Martie 1864: Klapka și Türr. *La Patrie* 27/15 Martie 1864. *Le Nord* 27/15 Martie 1864: note amenințătoare. Mai vezi și *Le Pays* 30/18 Martie 1864, *Le Nord* 29/17 Aprilie 1864. — *Invalidul rus* 19/31 Martie 1864, după ce constată că principele și-a făcut datoria cu banda lui Milcovski, spune „că-i place acuma a se face organul intrigilor străine; că spiritul francez și exemplele date de Franța, întorc din nenorocire mințile reprezentanților națiunii române, care după ce au început cu prigonirea călugărilor greci, acuma protegesc în chip fățiș pe revoluționarii poloni”.

ducem părerea organului oficios al imperiului austriac, *Gazeta de Viena*, care spune, că „nici Austria, nici un alt stat, nu cugea a-și face dreptate singură, spre a se apăra de desordinile negăduite ce se petreceau în Principate”⁴³; iar Rusia ordona generalului Kotzebue, să declare principelui României, că de și nu va calca granițele ei, nici nu le va respecta, în cazul când atacurile Polonilor ar veni din hotarele Principatelor⁴⁴. Mai era apoi vorba a se ocupa teritoriul României, și pentru chestiunea mănăstirilor închinatelor, și mai ales pentru a se împiedica apropierea veniturilor acelor mănăstiri, sechestrate de guvernul român⁴⁵.

Era deci destul de firesc față cu aceste zvonuri multiple de ocupare militară a României, că ministerul să fi făcut chestiune ministerială, din grabnica votare a creditului pentru lagăr.

Kogălniceanu, văzând greutățile ce i le făcea camera la votarea creditului, spune: „Tot se vorbește de moțiune de blam, de pozițiune anormală. Fie aceasta o chestiune ministerială; dați-ne un vot de blam și scăpați de noi”. Costaforu și principele D. Ghica, susțin că „chestiunea lagărului ar fi o chestiune de confiență în minister și că ei nu au confiență în acest minister”. Adunarea, primind aceste păreri, răspinge a cerceta legea lagărului înaintea celei a împroprietăririi țăranilor; iar ministerul, de și amenințase cu chestiunea ministerială, nu pune amenințarea în lucrare și rămâne la locul lui⁴⁶.

Votul de blam. — După răspingerea chestiunii lagărului, se intră iarăși în desbaterea legii organice judecătorești, iar în ședința din 13 Aprilie, după ce această lege se votează, să ia în desbatere proiectul de lege rurală⁴⁷. Se cetește raportul comitetului delegaților, care respinge principiul de căpitanie al proiectului guvernului, împroprietărirea sătenilor pe întreaga întindere de pământ cultivată de ei după legile în ființă și se

⁴³ Wiener Zeitung, 22¹⁰ Aprilie 1864.

⁴⁴ *L'Opinion nationale*, 26¹⁸ Aprilie 1864.

⁴⁶ *Morning Post*, 5 Mai (23 April) 1864: „Russia comes out with a proposition to occupy the Principatities with a military force... for violation of the Roumain Gouvernement of the rights and property of the greek church”. *Memorial diplomatique* 8 Mai (26 Avril) 1864: „La Russie surtout était d'avis qu'il fallait employer les moyens comminatoires, pour empêcher le gouvernement roumain de s'emparer des revenus des monastères grecs. De là, le bruit, suivant lequel, soit la Russie, soit la Sublime Porte se disposait à intervenir militairement en Roumanie”. Dar cum putea domnitorul să mulțumească pe toate puterile, când luând el măsura de a expulza niște agitatari unguri, precum un așa numit comite de Schertoz, consulul Franței care-l luase sub protecția lui, protestează. Vezi scrisoarea lui de Schertoz publicată în *L'Opinion nationale*, 29¹¹ Sept. 1864. Un alt agent expulzat era Ungurul Frigies, *Ibidem*, 3 Sept. (22 August) 1864.

⁴⁵ Ședința din 10 Aprilie *Mon. of.*, No. 198, 1864.

⁴⁷ *Ibid.* No. 203, 1864.

admite această împrumputare numai pentru locul de casă și grădină și pentru minimul de întindere considerat ca fix, al pământului cultivat de acel ce ar avea o vacă, rămânând ca săteanul să se înțeleagă cu proprietarul pentru vitele în mai mult ce ar poseda.

Asupra acestui punct, ministerul declară că face iarăși chestiune ministerială, consimțind din potrivă a sta la toc-mală pentru celelalte, precum modul despăgubirei, garanțiile de acordat, etc.

Fără însă a urma mai departe cu desbaterea proiectului, se prezintă deodată o moțiune de blam contra ministerului, subsemnată de cei mai mulți din deputați. Ea era motivată pe faptele care întovărășise prezentarea proiectului de lege rurală, la 13 Martie; anume, se imputa guvernului și în special sufletului său, Kogălniceanu, că „s'ar sluji de chestiunea rurală ca de o armă de răzbunare și de învrăjpire între clasele agricole și proprietari; că a cugetat a exercita o presiune asupra adunării, prin oficiala și întinsa publicare, însoțită de circulări de natură a da caracterul unui act definitiv proiectului său, declarat de comitetul delegaților ca o iluziune; că a pus să se facă rugăciuni prin sate, spre a face să se niveleze societatea, pogorând pe cei ridicați și ridicând pe cei impilați; că înarmase pe săteni, preumblând chiar o samă din ei pe străzile Bucureștilor, spre a spăimânta pe deputați; că adunarea, prevăzând lucrul, căutase să desființeze ministerul prin răspingerea legei gărului, sperând că se va retrage; dar că el persistând de a rămânea la putere iar ea, neputând a desbate legea rurală cu un așa minister, rostește deplina ei neîncredere în el”.

Din aceste învinuiri, era adevărată publicarea proiectului în monitor, care publicare Kogălniceanu o apăra, prin dorința lui de a da în cunoștința publică un proiect de o așa înșămănatate, invocând exemplarul Angliei. Mai era adevărată și trimiterea circulațiilor. Citindu-se în adunare un exemplar din una din ele, Kogălniceanu nu tăgăduiește pe deplin existența ei, ci spune numai, că ar fi fost un brulion ce nu s'ar fi tipărit; la care i se răspunde că se află tipărită la tipografia statului. Asupra cuprinsului acestei circulații, pe care procesul-verbal al ședințelor nu-l redau, aflăm însă că ea conținea ordinul către prefecti, de a face a se ține rugăciuni în biserică, pentru înălțarea celor împilați și coborârea celor înalțați”⁴⁸.

⁴⁸ Cuprinderea textului a fost destăinuită în parte de principele D. Ghica în cuvântarea sa în ședința din 13 Aprilie. *Mon. of.* No. 207, 1864.

⁴⁹ Asupra înarmării sătenilor, atâta pare a fi adevărat, că Kogălniceanu împărțise la câteva sate puști, spre a se apăra de făcători de rele. Până întrucât aceste măsuri fuseseră folosite în sensul unor presiuni, nu se poate înțelege. Tot așa stă lucrul cu faptul, dacă sătenii ce înconjurau Mitropolia în ziua desbaterei, veniseră din propria lor încredințare, sau aduși de guvern.

Nu se poate deci tăgădui, că Kogălniceanu căutase să apese asupra adunării, prin agitația maselor, spre a înfrânge împotrivirea ei la primirea principiului deplină împroprietării⁴⁹.

După primirea urgenței asupra moțiunii de blam, venind în dezbatere cuprinsul ei, se întimpină de ministerul de finanțe, că prin această moțiune se tinde numai la amânarea desbaterilor legii rurale; ca să se voteze însă legea și pe urmă adunarea poate să dea votul de blam ministerului, pe motivul că nu ar vra să-i încredințeze aplicarea legii. Prin o așa procedare nu s'ar pune în pericol țara care se află în o mare agitație, în așteptarea votului adunării. Deputatul Iorgu Ghica arată însă atunci adevăratul motiv, pentru care camera nu trebuia nici să primiască a desbata legea rurală cu ministerul în ființă. Ghica spune anume, că: „este o deosebire între modul cum se înfățișă acest proiect la 1862 și acuma; că atunci era vorba și discuția între două partizi în adunare, ministerul arătându-se nepărtinitor între amândouă. Astăzi se pune chestiunea între guvern și adunare; iar guvernul a declarat că face din primirea principiului său, împroprietărirea deplină a săteanului, chestiune ministerială. În asemenea stare de lucruri, adunarea nu poate lua asupra ei răspunderea situației ce s'ar face, dacă s'ar arunca în țară două proiecte, unul înfățișat în numele guvernului și celalt în numele puterii legiuitoare. Cel întâi element al ordinii, adică siguranța ar lipsi. Oricâtă bună credință ar avea domnul ministru, după ce proiectul guvernului s'ar răs-pinge, însăși prezența d-sale ar fi un element de desordine în țară”⁵⁰. Adunarea deci se teme ca proiectul guvernului, mai favorabil sătenilor, decât acel al adunării, să nu provoace, dacă ar fi răspins, o revoluție în țară în contra proprietarilor. De aceea adunarea nici nu voia să între în desbaterea chestiunii, cât timp nu ar fi la cârmă un guvern care să fie înțales cu ideile majorității asupra legii rurale⁵¹. Din punctul ei de vedere, adunarea nu putea face altfel, decât să caute a răsturna ministerul, înainte de a desbata această lege.

Kogălniceanu însă dă pe față cugetările guvernului, care nu erau decât întruparea cugetării domnului, spunând, că „adunarea nu vra să trateze chestiunea sub un punct de vedere național și să o apere ca o chestiune națională; că el vra să facă o lege pentru țară, iar nu pentru proprietari. D-voastră priviți chestiunea ca o chestiune *de avere*, cum a spus-o principele

⁴⁹ Ședința din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 207, 1864.

⁵¹ Broșura *La France, le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864, spune curat la p. 14: „Au lieu de cela, le jour même ou le ministère présentait le projet de loi rurale, il l'envoyait dans tous les districts, avec ordre de le lire en chaire dans les églises, en déclarant que prince voulait que la loi soit et que les paysans n'avaient à espérer qu'en lui. D'ou l'irritation de l'assemblée et un vote de blâme contre le procédé du ministère. *Quelques uns y voyaient une menace de jacquerie*”.

Dimitrie Ghica; noi ca Români o vom trata azi, mâni, însfârșit până când vom fi pe aceste bănci, ca o chestiune din cele mai mari, dela care atârnă *toată avuția*, neatârnarea și forța a acestor 5 milioane de Români ce locuiesc în această țară și pe care d-voastră îi priviți ca pe niște paria, și când îi vedeți aici în curtea Mitropoliei, ziceți că sunt aduși de poliție. Iată, domnilor, cum noi miniștrii voim să tratăm această chestiune. Dați-ne un vot de blam, și mai mult încă spânzurați-ne; dar bine voiți a gândi că nu dați un vot de blam guvernului ci legeri rurale, ci vi s'a înfățișat de mine, Kogălniceanu, și dovadă este, că cu ocazia acestui vot ați analizat și criticat toate părțile legeri mele⁵².

Și într'adevăr, cum spunea Kogălniceanu, neînțelegerea între guvern și adunare provenia din pricina legeri rurale. Nu că adunarea ar fi refuzat în principiu înproprietărirea. Ea revenise dela îndărătnicia din 1862; nu mai susținea libertatea mutuală a brațelor și a proprietății, ca mijloc de deslegare a chestiei rurale. Deosebirea însă, asupra căreia nu se putuse obține nici o înțelegere, fusese *câtimea pământului* încuviințat. Adunarea invoia cel mult, pământul trebuitor pentru o vacă, adecă minimumul ce se putea încuviința locuitorului, ca o măsură egală pentru toți, rămânând ca pentru prisosul trebuincios să se înțeleagă locuitorul cu proprietarul, pe când guvernul cerea prin proiectul lui minimumul de 2 $\frac{1}{2}$ fălci neprn palmași, 4 fălci pentru mijlocași și 5 $\frac{1}{2}$ fălci pentru frunțași. De aceea și videm că partizanii proprietății atacă în modul cel mai violent legea lui Kogălniceanu. O broșură din acel timp spune, că: „țaranii devin proprietari fără despăgubire, căci bonurile nu vor ajunge niciodată a avea vreo valoare. Și mărturisim că s'ar căuta lung timp în istorie, până să se întâlnească un astfel de exemplu de turbare politică. Pentru a se da naștere unei legeri de așa fel, trebuia mintea unui nebun”⁵³.

⁵² Ședința din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 217, 1864. Să se observe, că Kogălniceanu care bănuiește boierilor că ar privi legea rurală ca o *chestiune de avere*, susține că pentru țărani ea ar fi o chestiune dela care atârnă *avuția* la 5 milioane de Români. In zadar căuta să se îmbrace lucrul în altă haină decât aceea pe care o purta: *o luptă de clase bazată pe interesul individual*.

⁵³ *La vérité sur la Roumanie*. La Haye 1864, p. 98. Aiurea, la p. 43, autorul anonim vorbește de „la loi spoliatrice de Kogălniceanu”. — Nu este deci exact ceea ce susține C. A. Rossetti, (ședința adunării deputaților din 12 Februarie 1882. *Mon. of.*, 13 Februarie 1882), că „în preziuma lovituri de stat, camera înțelese și încuviință *tot ce i se cerea*; ea încuviință pământurile țărănilor, concedă totul într'un chip mai plin de foloase decât toate binefacerile ce putea să le aducă o lovitură de stat. D. Kogălniceanu chiar în ziua aceea spunea de pe înălțimea tribunei: „să mă trăsnească D-zeu în ziua în care voi călca libertatea acestei tribune”. Mai întâi nu fu nici o preziumă la lovitura de stat, deoarece ea fu făcută, în ziua chiar de 2 Mai, în care adunarea fusese convocată; apoi în aceea zi nici vorbă nu a mai fost de legea rurală, ci s'a desbătut numai asupra înfățișării legeri electorale; în sfârșit jurământul lui Kogălniceanu fusese făcut nu în ziua de 2 Mai 1864, ci cu doi ani mai înainte

Moțiunea de blam este primită cu o mare majoritate, și ministerul își dă demisiunea. Domnul însă nu i-o primește și arată în mesajul său către cameră, că „nu a putut primi acea demisiune, fiindcă adunarea nu intrase măcar în discuțiunea chestiunii celei importante a îmbunătățirii soartei muncitorilor, pe care țara întreagă o așteaptă cu o legiuită nerăbdare, în însuș interesul asigurării proprietății fonciare. De aceea însărcinează pe minister a prezenta adunării legea electorală prin care singură, România poate dobândi o adunare în care interesele tuturor claselor societății se fie pe deplin reprezentate”⁵⁴.

Fiind însă că sărbătorile se apropiau, de aceea domnul proroagă adunarea până la 2 Mai, când este convocată în sesiune extraordinară, spre a discuta și vota proiectul de lege electorală.

Mesajul domnesc pune adunarea în o foarte grea poziție. I cerea să voteze legea electorală, adică să subsemneze ea însăși decretul ei de desființare, și aceasta, pentru ca adunarea cea nouă să înzăstreze țara cu o lege rurală, pe care acea în ființă nu voia, în ruptul capului, să o vadă introdusă în aveau lucrurilor⁵⁵.

La 2 Mai, când se întrunește iarăși adunarea, imediat după cetirea scurtului și cam poroncitorului mesaj, se formulează o moțiune care, întemeindu-se pe faptul, că adunarea nu avea încredere în ministerul Kogălniceanu, până la deslegarea acestui conflict constituțional, ea va lucra în secțiuni și va pregăti un răspuns la mesajul tronului, refuzând deci a lua în desbatere legea electorală. Kogălniceanu întâmpină această moțiune cu următoarele cuvinte: „Domnitorul refuzând să primească dimisia cabinetului, s'a gândit să facă apel la țară, însă singuri d-voastră ați recunoscut în mai multe rânduri că această adunare nu reprezintă pe deplin țara (murmure, protestări energice din partea multor deputați); d-voastră ați cerut de atâtea ori reforma legii electorale și această dorință

în sesiunea din 1862. Iată cum se scrie istoria de oamenii politici! — Și străinătatea înțelese, că votul de blam fusese motivat „par la présentation de la loi rurale qui tend à rendre tous les paysans propriétaires”. *Le Nord* 27/15 Aprilie 1864. — *L'Europe* 27/15 Aprilie 1864, nu poate crede însă că adunarea să fi dat votul asupra chestiunii de fond, ci mai urmând asupra acelei a despăgubirei.

⁵⁴ De la 1859 până la 1863 sporise în chipul următor, foarte nefsemnat numărul alegătorilor :

1859—4138

1860—4104

1861—4599

1862—4975

1863—5049

Analele statistice 13—16, 1863. p. 153.

⁵⁵ Marțian în revista economică a anului 1864, *Mon. of.*, 30 Sept. 1865 pune în gura partidului dreptei, cuvintele: „Nu putem să ne subscriem sentința de moarte, înainte de a hotărî asupra legii rurale”.

s'a votat în toate sesiunile. Domnitorul are dreptul să facă apel la țară, însă la țara reprezentată după o nouă lege electorală și, precum camera declară că nu mai poate discuta cu ministerul actual, așa și noi miniștrii zicem, că nu putem primi a se rosti adunarea decât asupra legii electorale și a creditelor până la 15 August, când are se vină o nouă cameră, căci pe aceasta avem s'o disolvăm"⁵⁶.

Se înțelege că urgența asupra moțiunii este primită îndată; dar când ea fu să se pună la vot, fără a se mai discuta, Kogălniceanu citește mesajul de disolvare. Se face un mare zgomot în adunare prin care pătrund cuvintele lui Lascar Catargiu, președintele ei, că propunerea s'a primit și adunarea s'a disolvat.

În timpul acestor lupte atât de ferbinți dintre minister și adunare, unii din partizanii proprietății lucrau și într'un alt chip la apărarea drepturilor lor, de amenințările legii de improprietărire. Aname Constantin Suțu, tatăl deputatului Grigore Suțu, trimisese la Constantinopole pe doctorul Lambert, cu însărcinare a protesta din toate puterile contra legii rurale și a cere intervenirea armată a Turciei, pentru a scăpa Principatele de domnul și de guvernul lor de atunci care duceau țările le peire. După ce revine asupra învinuirilor aduse și de adunare, „că guvernul publicase proiectul în monitor, că făcuse rugăciuni prin biserici și înarmase până și pe țărani — în una din scrisorile sale, Suțu încheie astfel considerațiunile sale: „Pentru aceea, dacă prea puternicul împărat are milă de aceste provincii și nu voește a le trada în mâinile unor talhari de drumul mare, care au drept plan și bază ruinarea societății și răpirea mării și micii averi a tuturor claselor, precum a făcut-o cu averile mănăstirești, să se milostivească, înainte de 2 Mai, să ne izbăvească de biciu, prin biruitoarele sale oștiri, și să scape provinciile de lepra sanculotismului, al căruia șefi sunt prințul și adiutantul său, primul ministru, visul dracului”. Mai jos, aceeași scrisoare adaoge, că „astăzi s'a răspândit vestea, că directorul drumului de fer Kiustendje a încheiat cu guvernul otoman, să transpoarte 10.000 de oștire la Rusciuc, care să treacă Dunărea și să între. Dee domnul, dee domnul”, exclamă Suțu. Ca o urmare a acestei dorinți, găsim, în o scrisoare a doctorului Lambert, arătarea că Suțu îl rugase să intervină pe lângă Savfet pașa, în cazul când s'ar deschide vr'o căimăcămie”⁵⁷.

⁵⁶ Ședința din 2 Mai 1864. *Mon. of.*, No. 209, 1864.

⁵⁷ Corespondențe între Suțu și D-rul Lambert în V. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 Mai*, București, 1894 p. 28—61. Comp. comunicatul care arată modul cum Lambert a fost prins și cum s'a găsit asupra lui hârtiile. *Mon. of.* 11 Mai 1864.

Votul de blam din țară trebuia deci să fie susținut la nevoie de o intervenire turcească, — cel puțin în mintea unora din partizanii proprietății.

Disolvarea camerei însă nu fu de astădată urmată de un nou apel la țară, ci de un șir de acte încălcătoare Convenției care constituie așa numita lovitură de stat.

Ca toate faptele istorice, și lovitura de stat era o urmare fatală a împleticirii evenimentelor. Adunarea nu putea „subscrie sentința ei de moarte înainte de a hotărî asupra legii rurale”; iar domnitorul în zădar ar fi apelat iarăși la țară, după vechea lege electorală. Adunarea însă refuzase a vota noua lege electorală. Ce-i rămânea de făcut decât, sau abdicarea, sau aplicarea mijloacelor eroice, lovitura de stat, pentru care i stătea, ca model, împăratul proteguitor al României, împăratul Francezilor.

Dar apoi această idee fusese hrănită în deosebite rânduri de domnitor; nu era străină cugetării lui; apoi ea fusese dezbătută în deosebite rânduri de organele timpului; era deci întrevăzută ca ceva putincios, atât de acei ce o primiau cât și de cei ce o răspingeau. Așa am văzut că zvonuri de planuri dictatoriale ale domnului apăruse dela căderea ministeriului Ioan Ghica în Moldova, că ele se reînnoie pe timpul înființării taberei dela Ploești și revenise pe tapet pe timpul vizitei domnitorului celei d'întâi la Constantinopole în 1860. Apoi memorandumul trimis de el Porței, da destul de limpede pe față, dacă nu planurile, cel puțin dorințele lui⁵⁸. În timpul desbaterilor furtunoase din 1863, se întărește și mai mult domnitorul în ideea, că cu actualii reprezentanți ai intereselor poporului, trebile, nu puteau merge, și am văzut cum pe de o parte el singur trimite Porței un memoriu în care cere dictatura pe 5 ani, iar pe de alta ministrul său N. Crețulescu îl sfătuește la acelaș pas⁵⁹. Și presa străină începe a arăta, că deslegarea crâncenei lupte între domnitor și opoziția din adunare ar putea fi o lovitură de stat, și aceeași idee se vede tratată și de către ziarele românești. Așa *Reforma* întreabă, că „la ce va să ducă guvernul trebile? la dictatură; dar această vorbă s'a uzat astfel, încât astăzi nu mai sparie nici chiar copii. Dictatura fără un motiv puternic care să o justifice și să o legitimeze, fără consimțământul și autorizarea țării, ar fi o armă periculoasă, o armă care, în cele din urmă, s'ar întoarce în contra celui ce s'ar servi

⁵⁸ Mai sus p. 38, 42, 83-84, 115. Principele N. Suțu *Mémoires*, Vienne, 1899, p. 390: „Le coup d'Etat était de longue date préparé, dans l'esprit du prince et du premier ministre qu'il avait choisi pour l'accomplir”.

⁵⁹ Mai sus, p. 163-164, 96-97.

cu dânsa”⁶⁰. În timpul sesiunii din 1863—1864, chiar pe la începutul anului din urmă, pe când ministerul caută să măgulească adunarea și să o aducă la votarea legilor trebuitoare organizării țării, ziarul oficios vienez *Mémorial diplomatique* aduce la lumină o destăinuire de mare înșămățate, anume cererea dictaturei pe 5 ani făcută Porței de domnitor în 1863⁶¹, și puțin timp după aceea *Buciumul* din Iași raportează convorbirea petrecută între capii partidului extremei stânga, Brătianu și Rossetti cu Kogălniceanu, privitoare la scopurile de răsturnare a domnului din partea celor d’întâi⁶². Înțelege oricine, față cu asemenea destăinuiri, cât trebuia să crească înverșunarea ascunsă între domn și adunare, cu toate aparențele de lucrare liniștită a ambelor puteri la ridicarea statului. Cu cât sesiunea înaintează și cu cât încep a se rosti deosebirile în păreri, cu atâta ideea lovituri de stat este sprijinită și sfătuțită de unele organe prietene tronului. Așa *Buciumul* nu încetează, aproape în fiecare zi, a provoca pe domn la această măsură, după el, mântuitoarea de neam. „Dă, zicea el într’un rând, prea înălțate doamne, să se curme odată acest parlamentarismu totdeauna protivnic intereselor poporului, totdeauna protivnic intereselor statului român, totdeauna protivnic demnității naționale. Să se disolve camera, și să se promulge legile cele mari prin auguste plebiscite ale Măriei Tale”⁶³. Ziarul *Convențiunea*, de și protivnic guvernului lui Kogălniceanu, deșteaptă pe adunare, nu cumva să facă greșala de a nu vota legea rurală, care ar da o armă în mâna guvernului pentru distrugerea constituției. „Cât timp țărani vor avea încredere în guvern și mai ales încredere în Alexandru Ioan I, revoluția de jos nu va putea fi. Revoluția de sus va putea fi, dacă se vor înăbuși de adunare drepturile ce Convenția le-a închizăsluit claselor de jos”⁶⁴. După votul de blam, *Convențiunea* muștră aspru camera, pentru greșala făcută și prevede că sfârșitul încurcături va fi lovitura de stat⁶⁵. Ceeace însă a

⁶⁰ *Le Nord*, 31 Oct. 1863: „Si le prince ne parvient pas à scinder l’opposition, il ne lui restera d’autre mesure que le coup d’Etat”. *Reforma*, 7 Aprilie 1863.

⁶¹ *Memorial diplomatique* din 17 Ianuarie 1864. Mai sus, p. 169.

⁶² *Buciumul* din 8 Februarie 1864. Mai sus, p. 165-166.

⁶³ *Buciumul*, 28 Martie 1864.

⁶⁴ *Convențiunea*, 23 Martie 1864.

⁶⁵ *Ibidem*, 18 Aprilie 1864. Deși ideea lovituri de stat nu se ivise în chip năprasnic în mintea domnului, când cu evenimentele de la sfârșitul sesiunii din 1864, și ea clocea de mult în fundul ei, totuși este o exagerare a susținea cum o face broșura *O aruncătură de ochi asupra slărei actuale a României*, de I. K. București, 1870 p. 18, că: „lovitura de stat fusese pregătită cu 2—3 luni mai înainte, când se înmulțise posturile și se crease mii de funcțiuni, pentru a avea mulți partizani”. Din expunerea făcută se mai vede însă, că nu de la Kogălniceanu au pornit ideea lovituri de stat, precum o susțineam noi în cuvântarea noastră de primire în Academia română asupra lui Mihail

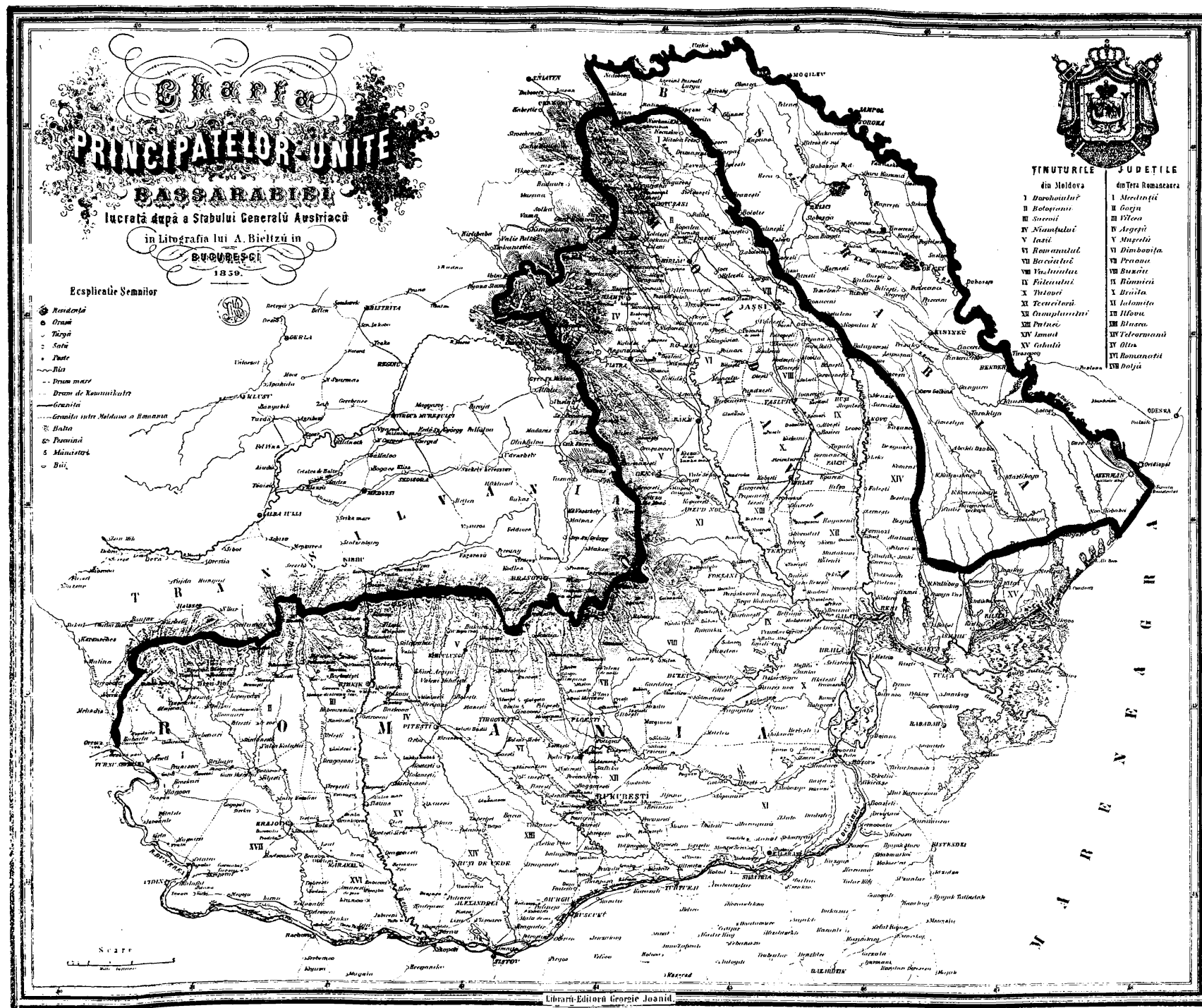
încurajat mai cu samă pe domnitor la sfârșirea Convenției, fără cuvintele împăratului Napoleon din mesajul către corpurile legiuitoare, din Noembrie 1863, în care spune, că: „situațiunea Principatelor nu răspunde până acuma, o spunem cu părere de rău, speranțelor ce se puseseră pe noua orânduială a lucrurilor întocmite prin Convenția din 19 August 1858. Neînțelegeri grave au izbucnit între domnitor și adunare, când unirea și conlucrarea tuturor ar fi fost neapărată pentru a organiza țara căreia Europa îi încredințase grija de a-și pregăti ea însăși viitorul. *Dacă devine necesar ca să se intervină din nou* pentru a modifica constituția Principatelor-Unite, guvernul împăratului va fi dispus a se înțelege cu Poarta și cu celelalte puteri garante, pentru a ușura reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscută”⁶⁶. Lovitura de stat, ca și secularizarea averilor mănăstirești, se arătau a fi urmările unor îndrumări și încurajări ale Franței.

Kogălniceanu și după care s'a luat și d. G. G. Burghelile în conferința sa ținută la atheneul din Dorohoi. Vezi *Mihail Kogălniceanu* d. G. G. Burghelile, București 1901, p. 57.

⁶⁶ Asupra acestor legături între cuvintele lui Napoleon și actele de la 2 Mai, *Mémorial diplomatiques* 9 Aprilie 1865 spune: „Le langage du gouvernement français était pour l'Hospodar, un encouragement du coup d'Etat, dont il avait vainement sollicité l'autorisation à Constantinople il y a un an”

Harta
PRINCIPATELOR UNITE
BASSARABIEI
 lucrată după a Statului Generalu Austriac
 în Litografia lui A. Bieltz în
BUCUREȘTI
 1859.

Explicatie Semnlor

- Residență
- Oraș
- Târg
- Sate
- Pate
- Biserici
- Drum mare
- Drum de comunitate
- Granițe
- Granițe între Moldavia și Banania
- Habla
- Pasașii
- Mănuștarci
- Bii

ȚINUTURILE JUDEȚILE

în Moldova	în Țara Românească
I Drobeta	I Miercurea
II Botoșani	II Giurgiu
III Suceava	III Pitești
IV Sălaj	IV Argeș
V Iași	V Sibiu
VI Roman	VI Dinamo
VII Brașov	VII Prahova
VIII Vaslui	VIII Buzău
IX Fălciuș	IX Râmnic
X Tulcea	X Braila
XI Tecuci	XI Ialomița
XII Comarnic	XII Ilfov
XIII Ploiești	XIII Bălneș
XIV Iași	XIV Teleorman
XV Galați	XV Olteni
XVI Roman	XVI Roman
XVII Botoșani	XVII Dolj

Harta Principatelor Unite în timpul lui Alexandru Ioan I Cuza, 1859. — Colecția Academiei Române.

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

	<u>Pagina</u>
Diploma de bacalaureat a lui Alexandru Ioan Cuza	9
Numirea lui Alexandru Ioan Cuza ca pârcaľab la Galați în 1856 . . .	14
Alexandru Ioan Cuza însărcinat și cu împlinirea îndatoririlor de Hatman 1858	17
Actul Adunării Țării Românești către Alexandru Ioan Cuza că a fost ales Domn al Munteniei — 25 Ianuarie 1859	20—21
Textul original autograf al jurământului depus de Cuza Vodă ca domnitor al Moldovei	25
Alexandru Ioan Cuza Domn al Principatelor Unite în 1859	29
Deschiderea Camerei Române de către Alexandru Ioan Cuza la 29 Februarie în București	73
Barbu Catargiu	105
Infanterist moldovean din timpul lui Cuza-Vodă	165
Harta Principatelor Unite, 1859.	

TABLA DE MATERIE

	<u>Pagina</u>
Capul I. — Alexandru Ioan I, Domnul Principatelor Unite (1859—1866)	5
I. Personalitatea lui Alexandru Cuza	7
Familia Cuza	7
Alexandru Cuza înainte de domnie	10
Caracterul lui Alexandru Cuza	16
II. Primul an de domnie al lui Alexandru Ioan I	24
Ministerele Vasile Sturza și I. Filipescu	24
Ministerele lui Ioan Ghica și Const. Crețulescu	35
Comisia Centrală și dezbaterile Constituției	44
Primele reforme	56
Disolvarea adunărilor	67
III. Dela întâia până la a doua disolvare (6 Dec. 1859—29 Ian. 1861)	72
Adunările cele noue	72
Călătoria Domnitorului la Constantinople	80
Căderea ministeriului Kogălniceanu în Moldova	94
IV. Dela a doua disolvare până la Unire (29 Ian.—11 Dec. 1861)	101
Interpelarea lui Lascar Catargiu	110
Unirea	120
Capul II. — Alexandru Ioan I, Domnul Constituțional al României 1862—1864	130
I. Dela Unire până la sesiunea ordinară din 1862 (11 Dec. 1861—3 Dec. 1862)	131
Moldova și căderea Iașului	131
Omorul lui Barbu Catargiu	137
Chestia armelor sârbești	145
II. Dela sesiunea din 1862 până la al doilea minister Kogălniceanu (3 Dec. 1862—12 Oct. 1863)	149
Sesiunea furtunoasă	149
Coaliția monstruoasă	157
Frământările țării și străinătatea	166
Costangalia	171
III. Al doilea minister Kogălniceanu. Secularizarea (12 Octomvrie—11 Decembrie 1863)	174
Venirea lui Kogălniceanu la minister	174

	<u>Pagina</u>
Incercările Românilor de a relua mănăstirile închinate :	
a) Până la Bibescu	176
b) Dela Bibescu până la Vodă Cuza	184
c) Sub domnia lui Cuza	193
d) Secularizarea	199
IV. <i>Secularizarea. Chestia juridică</i>	206
Înțelesul închinărei	207
Fraude	210
Condițiile închinărilor	214
Dreptul public	219
V. <i>Dela secularizare până la lovitura de Stat (13 Dec. 1863—2 Mai 1864)</i>	227
Sesiunea ordinară din 1863—1864	227
Votul de blam	240

ISTORIA ROMÂNILOR

A decorative flourish consisting of a central vertical line with a small circular ornament at the top, from which two curved lines extend outwards and downwards, ending in small circles.

HISTORIA
ROMÂNILOR
DIN
DACIA TRAIANĂ
DE

A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.
(* 1847 — † 1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

*„Nu sunt vremile sub cârma omului,
ci bietul om sub vreme!”*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XIV

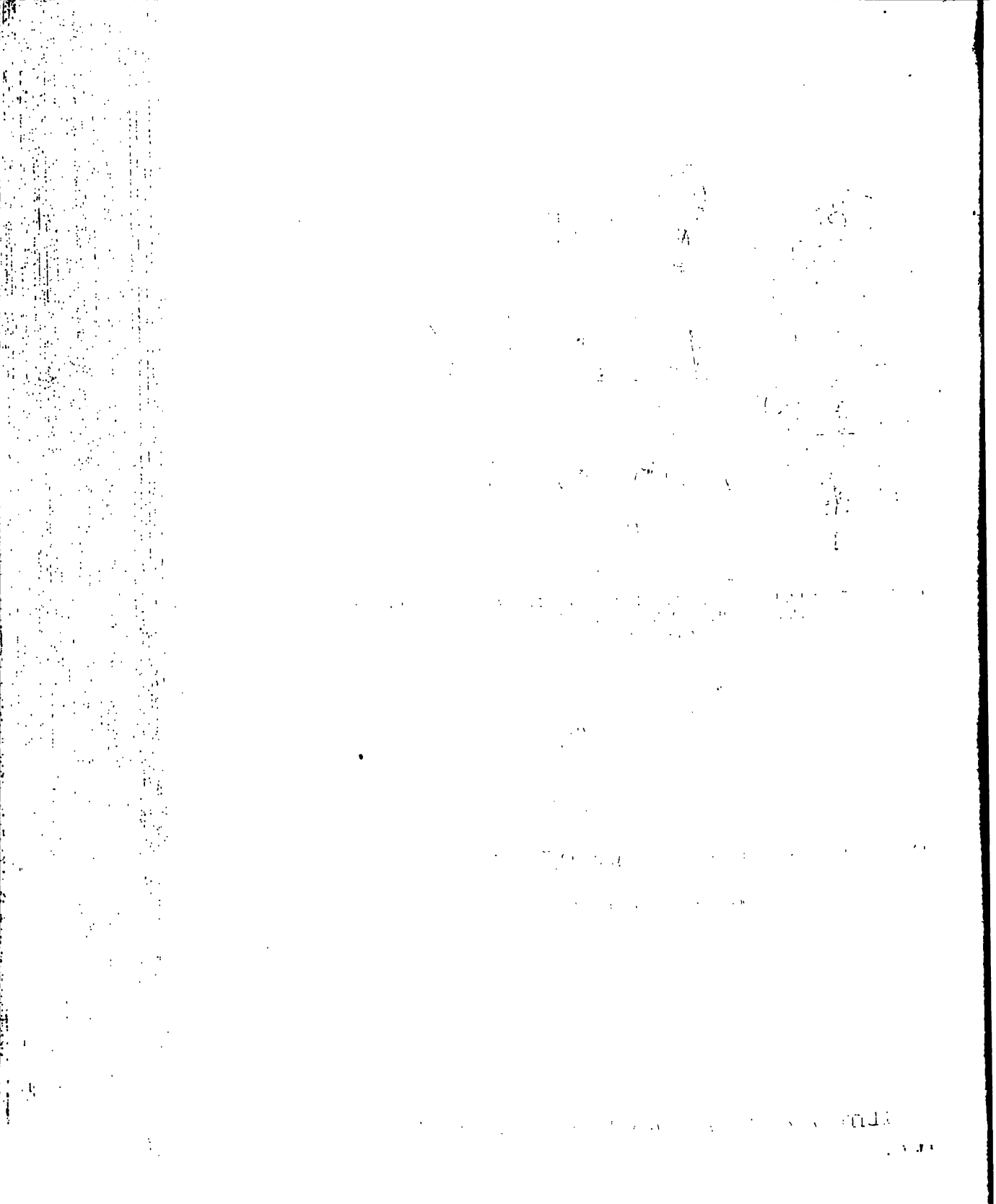
DOMNIA LUI CUZA VODĂ 1859-1866

PARTEA A DOUA

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

501.—980.

Ryckhiseen

CAPUL III
CUZA VODĂ ȘI LOVITURA DE STAT

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LOVITURA DE STAT

Măsuri lăuntrice. — În 2 Mai 1864 îndată după dizolvarea adunării, Domnul dă o proclamație în care arată cum „că toată dorința lui de a duce România pe calea propășirii, a fost cu neputință a o face, din pricina unei neîmpăcate opoziții ce a întâlnit în adunare. Unirea țărilor surori săvârșită, averile mănăstirilor închinată, a cincea parte a pământului românesc înapoiată domeniului național, niște asemenea mari rezultate dobândite de guvernul meu, toate au fost uitate și drept răsplată pentru devotamentul său către cauza națională alesul Românilor n'a găsit decât ultragiul și calomnia. Cu toată înțălepciunea unui număr de deputați, o oligarhie turburătoare a știut a împiedeca neconținut stăruințele mele pentru binele public și a redus guvernul meu la neputință. Domnitorul arată apoi cum prin blamul dat ministerului pentru legea rurală, adunarea lovia în el propria cugetare a șefului statului”. Incheie, supunând votul poporului întreg, modificarea Convenției și noua lege electorală.

Odată cu această proclamație și cu decretul privitor la efectuarea plebiscitului, se ieu unele măsuri de siguranță: un ordin de zi către armată în care domnul arată „încrederea ce o are, că ea se va ținea la înălțimea sarcinei ce încredințează patriotismul ei”; apoi se desființează libertatea presei, suspendându-se capul II din partea a doua a legii asupra presei din 1 Aprilie 1862 și punându-se presa iarăși sub regimul ordonanței din 1 Oct. 1859¹; se trimite circulare către prefecți, pentru

¹ Urmare a acestei dispoziții este suprimarea mai multor ziare: *Nikiper-
ceu* 23 Mai 1864; *Românul* 10 Iulie 1864, și societatea care-l susținea desființată (*Mon. of.* 10 Iulie 1864), Rossetti este ruinat. În o scrisoare către Panu, el spune: „Eu frate nu mai am ce mânca ad litteram; sunt silit să mă mut cu totul la Brăteanu, ca cel puțin să-mi dea două odăi, de mâncare și lemne” (*Hitrli e Rossetti*); *Libertatea*, sub care nume apărea tot *Românul*, suspendată în 28 Iulie 1864. *Mon. of.* din această zi). Scarlat Fălcoianu și Pană Buescu sunt dați afară din profesorat, pentru amestec în politică (*Mon. of.*, 3 Aug. 1864).

măntinerea ordinii; cerând ca pe fiecare zi să raporte despre starea județelor; alte circulări se înaintează către protoierii „pentru a lucra în contra intrigilor meșteșugite ce pot să uneltiască protivnicii principiilor mărinimoase”; se mai trimit circulări către profesori măgulindu-i cu perspectiva dreptului de vot în noua lege electorală, și așa mai departe. În 21 Mai, ziua onomastică a doamnei, se face o mare serbare și se proclamă rezultatul votului plebiscitar, cu 683.928 de glasuri pentru și 1.307 contra, iar 50.232 abținuți, sau absenți².

Noua constituție prevedea introducerea unui senat (corp ponderator)³, compus din câțiva membri de drept și 64 de membri numiți de domn, după oarecare regule. Senatul era cheia de boltă a întregii noue organizări: toată constituția era pusă sub a lui privighere, el singur avea cădere a propune îmbunătățirile de introdus; nici un proiect de lege, afară de budget, nu putea lua ființă fără aprobarea senatului; el singur avea dreptul a primi petițiuni. În afară de acest rol precum-penitor, dat unui corp numit de domn, inițiativa legilor era păstrată numai puterii executive, care le pregătia prin consiliul de stat. În caz de a nu se vota budgetul la timp, se putea merge înainte cu budgetul existent. În caz de urgență, guvernul putea decreta orice măsuri, cu condiție a le supune aprobării, la deschiderea sesiunii corpurilor legiuitoare. Președintele adunării era numit de domn.

Constituția cea nouă restrângea deci în destul de mult puterea corpurilor legiuitoare, făcând să precumpenească pe acea a domnitorului. În alte țări o astfel de restrângere a sistemului constituțional, ar fi trebuit întovărășită de o răstrângere a dreptului de vot. În România însă lucrurile se petrec altfel, și legea electorală, supusă votului plebiscitar, este mult mai largă și mai cuprinzătoare decât cea veche; aceasta din cauză că opoziția contra domnitorului, în loc de a izvori din straturile stărei a treia, era concentrată în foasta clasă privilegiată, și votul trebuia întins, tocmai spre a aduce elemente

² V. Kogălniceanu, *Actele de la 2 Mai*, p. 63. Asupra plebiscitului, opoziția timpului spune că „din 100 de subscrieri, 70 sunt mincinoase, 30 de frică-Astăzi să se dea libertatea, nu s'ar găsi 1000 de da în toată țara”. *Rossetti* către Panu 18 Iunie 1864 (*Hărțile Rossetti*). Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 31, observă: „Plebiscitul se face, ca toate plebiscitele, sub înfrurirea guvernului; dar chiar fără această înfrurire, el s'ar fi făcut cum s'a făcut; căci acele ce se făcuse erau chiar voința celor mai mulți, în dorința binelui pe care nu puteai să-l vezi încă”? Și aiurea Bolintineanu adaugă: „că pentru opuneri din lăuntru, toate trebuiau a se risipi, în fața a două mari principii revoluționare, pentru care se făcuse lovitura de stat: libertatea țaranilor și egalitatea drepturilor politice. Nația, în majoritate, nu putea a nu primi o schimbare în propriile sale interese”.

³ Cu toate aceste, ceva mai înainte, domnul se rostise contra înființării unui senat în România. Vezi o adresă a lui către *Negri*, nedată (*Hărțile Rossetti*).

mai dămoale în sânul adunării. Legea electorală prevedea două colegii : acei al alegătorilor primari și acei al alegătorilor direcți. Erau alegători primari acei ce plăteau o dare între 48—110 lei, după numărul populației comunei, și patentarii până la clasa a V-a inclusiv. Alegători direcți sunt toți Românii care vor plăti, în orice comună, o dare de cel puțin 4 galbeni și vor ști ceti și scrie. Sunt scutiți de cens : preoții, profesorii, doctorii, avocații, inginerii și pensionarii cu 2000 de lei anual cel puțin. Eligibili sunt Românii alegători de 30 de ani care știu ceti și scrie. Comunele aleg la 100 de alegători primari câte unul direct. Numărul deputaților este de 1 la 25.000 de suflete ; în total 160 de deputați ⁴.

Răsunetul în afară. — Când vestea loviturii de stat ajunse la auzul puterilor garante și a celei suzerane, ea produse o adâncă tulburare și emoțiune, rădicând valuri cu atât mai înalte cu cât interesele erau mai jignite. Presa pe cât și notele diplomatice începură a tuna și fulgera în toate direcțiunile, în cât se părea că actul de energie, săvârșit de domnitor în lăuntruțării, fără nici o opoziție aparentă, va fi curând înăbușit sub presiunea uriașă a indignației Europei. Ziarele engleze, rusești și austriace osândesc într'un glas, cu mai multă sau puțină pornire, măsurile dictatoriale ale principelui României. Așa *Daily News* muștră pe domnitor, că nu a avut încredere în sfaturile Angliei, și s'a aruncat în o măsură așa de extremă, după singura îmboldire a Franței. Lovitura de stat e fără îndoială o idee napoleoniană ⁵. Tot unei inspirațiuni franceze atribue *Lloydul Vienez* desființarea Convenției ⁶. *Die Presse* din Viena adaoge, că „principele Cuza voește să domnească fără control ; că nu îngăduie nici o voință alătura cu a lui, și cu toate că este departe de a fi un Iuliu Cesar sau un Napoleon I, el invoacă interesul masselor pentru a distruge, în România, opera congresului din Paris și a stabili acolo un regim copiat după tipul napoleonean. Totuși ne îndoim că puterile militare ale României să fie în stare a mănține mult timp lovitura de stat a principelui Cuza. Din contra ne temem ca trupele contractanților tratatului de Paris, pe care principele Cuza l'a călcat în picioare, să nu se vadă în curând silite a restabili ordinea

⁴ Legea electorală din 14 Martie 1864 prezentată ca proiect adunării, în V. Kogălniceanu. *Actele*, p. 3. Domnitorul, în o scrisoare posterioară către P. Grădișteanu, din 18 Aprilie 1872 (*Hărțile Rossetti*), caracterizază astfel actul dela 2 Mai : „Le 2 Mai a été à l'intérieur une révolution partant du trone, non pas dans le but d'augmenter le pouvoir du gouvernement et de favoriser les intérêts d'une dynastie, mais avec le noble programme du divan ad-hoc". Atita se poate spune, că sporirea netăgăduită a puterilor domnitorului, s'a făcut nu din punct de vedere egoist, ci pentru a veni în ajutorul claselor nedreptățite.

⁵ *Daily News*, 15-20 (3—8) Mai 1864... „Is no doubt a Napoleone idea".

⁶ *Wiener Lloyd*, 11/ Mai 1864.

în România; căci nici Austria, nici Rusia, nici Sublima Poartă nu vor putea rămânea lung timp privitoare nepăsătoare a apăsăturilor neorânduelnice ale principelui Cuza din București⁷. Tot așa și mai însemnător se rostește *Le Mémorial diplomatique*, organul oficios al guvernului austriac, care spune că „măsurile dictatoriale luate, de principele Cuza, pun culmea așteptărilor Convenției din partea lui, și vor nevoi, după toate așteptările, intervenirea directă a curților proteguitoare”⁸. Tot așa și presa rusă apăsă în rău lovitura de stat. *Le Nord*, organul francez al intereselor rusești, la prima veste a celui act, observă, că „e greu de a-și bate joc de tratatele și hotărârile Europei cu mai multă nepăsare decât cum o face principele Cuza”; iar când este informat că populația ar fi primit cu mulțămire lovitura de stat, adaugă că: „ea nu se gândește de sigur că suveranul ei a călcat în picioare europene care i-a asigurat existența politică”⁹. Gazetele franceze sunt împărțite, după culoarea lor politică, partase sau protivnice împăratului Napoleon. Acele favorabile guvernului simpatizau cu actul domnitorului român. Așa *Le Moniteur Universel* înregistrează numai veștile venite din București, fără a le însoți de nici un comentariu¹⁰. *L'Europe*, după ce arată că este important de a se cunoaște cum vor judeca zările rusești și austriace chestiunea, adaugă, că „Turcia nu pare că trebuie se facă o mare opoziție. În acest caz principele este asigurat, cât timp va merge pe această cale, de simpatiile Franței, Angliei și ale Italiei”¹¹. De ale Franței și ale Italiei da; de ale Angliei, era îndoelnic, după locul din *Daily News* reprodus mai sus. Și că Franța susținea pe domnitorul român, se vede de pe o observație a ziarului *La Patrie* care spune, că principele Cuza de mult voia să schimbe legea electorală, și chiar dăduse Porței un memorandum în această privire, de unde a și dobândit curajul de a păși acum la îndeplinirea cugetului său. Este înviderat că el a trebuit să se acopere prin o puternică protecțiune, și aceasta nu poate fi alta decât cea a Franței”¹². Alte ziare precum *Le Pays* observă, că principele Cuza, nu are numai să se înțeleagă cu poporul său; el trebuie să mai dea Porței, suzerana lui, și puterilor garante, lămuriri care să le mulțamească”¹³. *Le Siècle* iea aminte, că în orice caz, nu era momentul de a pune

⁷ *Die Presse* din 19/7 Mai 1864.

⁸ *Le Mémorial diplomatique* 20 (8) Mai 1864.

⁹ *Le Nord*, 13/6 și 21/6 Mai 1864.

¹⁰ *Moniteur Universel*, 17/5 Mai 18/6 Mai 1864.

¹¹ *L'Europe* 19/7 Mai 1864. Tot așa apăsă lovitura de stat: *L'Opinion nationale* din 22 (10) Mai 1864, *La Patrie*, 22 (10) Mai 1864, *Le Monde*, 22 (10) Mai 1864.

¹² *La Patrie* 21/9 Mai 1864.

¹³ *Le Pays*, 19/7 Mai 1864.

mâna pe dictatură, acuma când trupele rusești se concentrează în Basarabia, și treizeci de mii de Austriaci se adună în Transilvania. Nu este oare de temut ca Rusia ajutată de Austria, după pilda Austriei ajutată de Prusia în Iutlanda, să vină să se plângă la București, de atingerile aduse Convenției de Paris?"¹⁴

Amenințările ziarelor cu intervenirea europeană erau ușor de scris, dar greu de pus în practică, față cu desbinarea puterilor europene. Anume pe atunci (Mai 1864), chestiunea ducatelor Sleswig-Holstein ajunsese în starea cea mai ascuțită: Austria și cu Prusia atacase Danemarca și bătuse pe Daneji luând în 18 Aprilie, întăriturile dela Düppel și ocupând după aceea Iutlanda, în Mai 1864. Austria se simția încurcată prin împreuna cucerire a ducatelor, iar pe de alta era ținută în loc, prin luptele naționale lăuntrice, mai cu samă prin tendințele separatiste ale Ungurilor. Revoluția poloneză, de și zdrobită prin lupta dela Weugrow, în Februarie 1864, tot nu fusese încă pe deplin stinsă; dar ea avuse de efect ruinarea desăvârșită a înțelegerii franco-ruse, Napoleon fiind silit prin nevoile politice interne, a se rosti în favoarea Polonilor. Franța era de asemenea ținută în loc, prin expedițiunea Mexicului care o siliase să se aproprie de Italia și să se strice cu papa. Pretutindene încurcături foarte mari, înaintea cărora chestiunea Principatelor trebuia să cadă pe al doilea plan. De aceea și mai multe ziare, chiar de acele protivnice României, recunosc că o intervenire armată ar fi greu de realizat în acele momente. Așa *Die Presse*, pe care am văzut-o ținând mai sus un limbaj atât de amenințător la adresa domnitorului României, revine la idei mai liniștite puține zile după aceea, spunând, că „cea dintâi condiție pentru intervenire în Principatele dunărene, adevărat înțelegerea tuturor puterilor semnatare ale Convenției de Paris, fiind pentru moment nerealizabilă, este foarte probabil, că principele Cuza va fi lăsat să lucreze, până când va împinge trebile mai departe de cum a făcut-o până acum”¹⁵. Tot așa mărturiseste și ziarul *La France*, foarte puțin prieten domnitorului român, că „conferența puterilor, întrunită în acest moment la Constantinopole pentru mănăstirile închinete, nu se arată dispusă a interveni în Principate”¹⁶.

¹⁴ *Le Siècle*. 18/5 Mai 1864. Tot așa *Les Débats*, 19/5 Mai 1864, *La Presse* 19/5 Mai 1864, *La France* 19/5 Mai 1864.

¹⁵ *Die Presse* din 27/5 Mai 1864.

¹⁶ *La France* 20/5 Mai 1864. Mai vezi *La Patrie* 10/3 Noemvrie 1864: „Le coup d'Etat du prince Couza a eu peut-être cela d'hereux pour la Moldo-Valachie, qu'il a éclaté au moment où les puissances qui pouvaient s'en inquiéter, avaient leurs intérêts engagés ailleurs. L'Autriche poursuivait la guerre dano-allemande; la Turquie se débattait entre l'Egypte et la Tunisie et la Russie achevait le meurtre de la Pologne”.

Dar să cercetăm ce poziție luase, față cu lovitura de stat, Poarta otomană care, ca suzerană a Principatelor, tot avea cuvântul hotărîtor în chestiune :

Tocmai în ziua de $\frac{2}{14}$ Mai, când domnitorul disolva adunarea la București și decreta plebiscitul, se aduna în Constantinopole conferința pentru daraverea mănăstirilor închinată și, în ședința ei cea d'întâi, hotăria, pe lângă chestia pentru care se adunase, și a se trimite domnitorului o notă, în care să i se arăte, că recunoașterea secularizării nu ar crea un precedent diplomatic, cu ajutorul căruia principele Cuza s'ar crede autorizat a se deslega de îndatoririle impuse prin Convenția de Paris, luând în chip samavolnic măsuri ce ar atinge statutele organice ale Principatelor¹⁷. Nu știea conferința, că în momentul chiar când se redacta această dojană, domnitorul român tocmai îndeplinia actele de care se temea conferința; că el distrugea constituția încuviințată prin Convenția de Paris. Când s'întâlniră a doua oară delegații puterilor, în ședința a doua din $\frac{18}{6}$ Mai, telegramul adusesse știrea faptelor petrecute la București, care știre mișcase mai ales pe Poartă, totdeauna la pândă, ca nu cumva poporul român să se emancipeze prea mult de sub a ei autoritate. Ali-pașa președintele conferinței declară, că „este de trebuință a se opri încălcările principelui Cuza și a se mănține suveranitatea sultanului și drepturile puterilor garante, dacă nu prin o ocupațiune militară (de a căreia imposibilitate și Turcia era convinsă), cel puțin prin o înțelegere diplomatică¹⁸. Ambasadorul Angliei sprijini cel întâi și cu cea mai mare energie moțiunea lui Ali-pașa. Acesta însă nu se mărginește numai a protesta în conferință contra încălcărilor domnitorului român. El îi trimite, îndată după 2 Mai, o notă, în care spune între altele, că „nimic nu ar putea nimici puterea tratatelor și că Poarta își păstrează toată libertatea ei de lucrare, față cu aceea ce a fost întreprins¹⁹”.

Dar chiar, fără amenințările Porței ce căpătau o însemnătate tocmai în starea de atunci a Europei — care dacă nu învoia o intervenire comună în Principate, ar fi făcut tot atât de peste puțină o oprire comună a Turciei de a încălca hotărârile lor — nu era mai puțin adevărat, că lovitura de stat, schimbarea constituției și decretarea noii legi electorale erau o sfârșire a Convenției de Paris și că trebuia dobândit bilul de îndemnitare al puterilor, asupra acestui act de o excepțională gravitate.

¹⁷ Reprodușă dispoziția conferinței în cele mai multe din ziarele timpului, bună oară în *Le Nord* ²⁰/₁₇ Mai 1864.

¹⁸ Procesul verbal al ședinței a 2-a *Ibidem*.

¹⁹ *Archives diplomatiques*, 1866, II p. 283. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 411.

A doua călătorie la Constantinopole. — O călătorie a principelui la Constantinopole se impunea numai decât, și el chiar dobândise oarecare indicațiuni, că un asemenea act de curtenire către puterea suzerană ar putea să-l pună în stare „a obține orice”, cum spune o scrisoare a redactorului ziarului *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole către secretarul domnitorului României²⁰. Tot așa se rostește și o depeșă a ministrului afacerilor străine al Franței către ambasadorul francez din capitala Turciei, în care îi spune, că „Principele Cuza, prin deferența către curtea suzerană și puterile garante, s'a dus la Constantinopole, spre a le supune schimbările pe care ar vra să aibă dreptul a le introduce în așezămintele moldo-valace. Noi încurajasem această călătorie, și erau siguri că ar fi de fel a produce cele mai priincioase rezultate. Maiestatea Sa Sultanul a văzut, în această vizită, o curtenire, căreia s'a arătat foarte simțitor, și a făcut principelui primirea cea mai măgulitoare²¹. Se vede și din această depeșă, că Franța aprobase lovitura de stat, de oarece ministrul ei sfătuia pe domnitor ce demers să facă, spre a recunoaște actele promulgate în virtutea acelei lovituri.

Domnitorul, urmând deci îmboldirilor din afară și unei necesități neapărate, create prin împrejurări, pleacă la Constantinopole, în ziua de 25 Mai 1864. Primirea ce i se face este iarăși din cele mai alese, atât din partea Sultanului cât și din cea a ambasadorilor puterilor europene²². Totuși la început părea că el trebuie să se mulțămiască numai cu onorurile, fără a obține încuviințarea actelor sale, sau cel puțin știrbindu-se atât de mult aceste din urmă, încât să nu le mai poți recunoaște. Era mai ales combătut de ambasadorii Austriei și Angliei.

²⁰ Scrisoarea în *Hrtiile Rosetti*. Ziarul *Le Courrier d'Orient* primea 1000 de galbeni pe an, spre a susținea politica domnitorului (scrisoarea redactorului său din 11 Aug. 1864. *Ibidem*). *La Perseveranza* din Milano, 22 Aug. 1864, spune că „e da notorio che il Courrier d'Orient viene considerato comme l'organo del a principe Couza a Constantinopole”.

²¹ *Affaires étrangères, Documents diplomatique*, Paris, 1865, p. 101. Cât țineau Turcii la recunoașterea măcar formală a suzeranității lor, se vede din faptul, că puțin timp după întoarcerea domnitorului din Constantinopole, el voind să institue o decorație, Ali-pașa scrie lui Negri asupra acestei chestiuni: „Son Altesse avait pourtant promis qu'elle nous avertirait toujours de semblables faits (adecă că ar cere autorizație); car autrement nous serions obligés de crier et de protester, ce que nous faisons toujours avec déplaisir”. *Negri* către *Cuza* 10 Noemvrie 1865. *Correspondența*, p. 205.

²² Asupra strălucitei primiri a domnitorului la Constantinopole, toate ziarele timpului sunt într'un glas. Chiar și *Mémorial diplomatique* care face la început oare care rezerve, este nevoit să recunoască și el deosebitele distincțiuni cu care domnitorul fu onorat. Vezi bună oară: *Courrier de l'Orient* ¹⁰/₆ Iunie 1864; *Mémorial diplomatique*, ²/₁₈ Iunie 1864. Singura măsură pe care Poarta o păzi, spre a afirmă încă odată însușirea ei de stăpână a Principatelor, fu că domnul nu fu introdus la Sultanul de ministrul afacerilor străine, ci de marele vizir. *La Patrie* ²⁶/₁₄ Iunie 1864

Reprezentantul Rusiei căpătase un nou motiv de a dușmăni pe domnitor. Aname principele Labanoff, titularul ambasadei fiind absent, lăsase în locu-i pe Nelidoff, însărcinat de afacere, căruia domnitorul român, având în vedere pozițiunea lui inferioară, nu merse să-i facă vizita ce o făcuse celorlalți agenți ai curților europene. Se formulase mai multe proiecte de modificare a Convenției care proiecte nici unul nu convenia domnitorului. Adus la nerăbdare prin opoziția ce întâlnea în cale, domnitorul declară că el se va întoarce în țară, întru cât nu putea părăsi țărâmul pe care-l împinsese poporul său²³. Înaintea acestei amenințări ascunse, protivnicii cedară. Ambasadorii Angliei și a Austriei se dedură pe partea Franței²⁴; numai Nelidoff mai trăgână cu subsemnarea actului de recunoaștere, până la sosirea unor noue instrucțiuni care nici acele nu întârziară prea mult²⁵.

Domnitorul obținu deci, cu mici modificări, recunoașterea statutului și a legeri electorale, și deci a plebiscitului care le consfințise. Lovitura de stat trecea în domeniul legalității internaționale. Domnitorul obținuse însă mai mult decât atâta. Modificările indeplinătoare statutului conțineau încă următorul articol: „*Principatele-Unite vor putea în viitor modifica și schimba legile care privesc la ocărnuirea lor lăuntrică, cu concursul legal al tuturor puterilor statului și fără nici o intervenire din afară, exceptându-se bine înțeles legăturile ce unesc Principatele cu imperiul otoman*”²⁶. Domnitorul fu învinuit, că prin mergerea lui la Constantinopol, spre a cere recunoașterea modificării Convenției, dăduse o mare lovitură autonomiei României; că el, „îndreptățind înaintea Sultanului actele sale, făcuse mai mult decât un act de vasalitate; făcuse o crimă de lez-naționalitate”²⁷. Este însă netăgăduit că prin acest act de vasali-

²³ *L'Indépendance Belge* 2—8 Iulie (20—26 Iunie) 1864: „Le prince Couza, voulant mettre un terme à cet état de choses, déclara à la Porte qu'il n'était que l'organe du pays, quand au nouveau programme politique, et qu'il ne dépendait pas de lui d'abandonner ce terrain”.

²⁴ *Indépendance Belge* citată: „En moins de 24 heures, il y eut un revirement complet. Sir Henri Bulwer a du recevoir de Londres l'ordre de suivre dans cette question la politique de la France”. Confirmat de oficiul austriac *Mémorial diplomatique* 18/6 Iulie 1864: „C'est alors que l'ambassadeur anglais reçut de son gouvernement l'ordre de se montrer plus conciliant et de s'entendre avec son collègue de France”.

²⁵ *Invalidul rus* văzînd, că și Rusia e nevoită să cedeze, explică astfel lînta ei: „Rusia a tîns totdeauna la emanciparea popoarelor creștine din Răsărit. Nu ea va fi deci nemulțumită de izbînda Românilor. Dacă ea s'a opus principelui Cuza, a făcut-o numai, fiind că acesta apucase calea rătăcită de a căuta să sfărâme tratatele existente”. Vezi citația din *Le Nord* 29/41 Iulie 1864. Ceeace supărase în adevăr pe Ruși, fusese sprijinul pe care ei credeau că domnitorul român îl da Polonilor. *Le Monde* 6 Aug. (25 Iulie) 1864.

²⁶ *Affaires étrangères, Documents diplomatiques*, p. 93.

²⁷ Scrisoarea lui *Eugeniu Carada*, din insula Guernesey, către A. Panu, 14 Iunie 1864. (*Hărțile Rosetti*). La aceasta se poate observa, că și cei ce voiau

tate personal, domnitorul a izbutit a scăpa țara lui din vasalitatea către Poartă, și puteri, făcându-o deplin stăpână pe situația ei lăuntrică. Aceasta o și spune domnitorul, în proclamația sa din 2 Iulie 1864, că „România numai astăzi intră în autonomia ei din lăuntru. Până acum această autonomie era în fapt lovită în mai multe privinți; legea electorală nu o puteam schimba decât cu consimțământul din afară. Inaltele puteri au consfințit acuma, în toată întinderea, autonomia noastră din lăuntru”. Lovitura de stat, apărea din acest punct de vedere, mai ales ca făcută în interesul țării față cu străinătatea. Este netăgăduit, că domnitorul făcuse prin actul din 2 Mai, cum zice Francezul, „din o piatră două lovituri”. Zdrobise privilegiul politic și social în lăuntru și dobândise autonomia în afară²⁸.

Cum se explică această izbândă atât de desăvârșită a domnitorului român, celui mic și slab, asupra areopagului european, în care la început predominase elementele protivnice lui? Credem că o bună parte trebuie pusă pe înrăurirea personală a domnitorului care inspira încrederea și ademenia prin înfățișarea lui. Apoi însămnătatea României, de când întrunise în ea cele două principate de mai înainte, crezută în depărtare mai tare de cum era adevărat, și mulțămirea Turciei când vedea că domnitorul *puternicului* stat nu se refuza a-i recunoaște supremația, prin acte neîndoielnice. În sfârșit observația făcută mai sus de mai multe ziare, asupra neputinței unei înțelegeri de constrângere, observație ce se găsește încă mai bine formulată de redactorul ziarului „*Le Courier d'Orient*” din Constantinople, în o scrisoare către secretarul domnitorului: „Este un mare folos, de a avea a face cu mai multe puteri. Pe când ele pierd cuvinte sau hârtie, una întru a lăuda cele ce le faci, altele spre a huli și a amenința, mergi tot înainte; înnoirile făcute prind rădăcini; timpul le întărește și suflul mânilor diplomatice rămâne neputincios a le răsturna. Cuvintele plecate și acțiune energică, iată lozinca”²⁹. Și într'adevăr, condus

să răstoarne pe domnitor, tot către străini se îndreptase, deci tot prin acte de vaselaj vroiau să-și ajungă scopul. Vezi în Vol. XIII misiunea lui A. Pănu la Viena, Paris și Londra, p. 164, 165.

²⁸ Domnitorul însuși aprețuește lovitura de stat ca o lovitură contra străinului. (Scrisoarea către Grădișteanu, din 1872, citată pag. 11 nota 4). Cf. Dimitrie A. Sturza, în *Introducerea la Actele de la 2 Mai*, de V. Kogălniceanu, p. XIII: „Lovitura de stat, a produs două acte stabile și un rezultat efemer. Actele care au rămas fundamentale și purtătoare de roade sunt: legea rurală și dispoziția puterilor din 16 (28) Iunie acelaș an, că Principatele-Unite să poată în viitor modifica legile care privesc administrația lor din lăuntru, fără nici o intervenire”. Ca un act de recunoștință pentru purtarea Sultanului cu acest orelj, domnitorul vru să înființeze un batalion de Zuavi, care să poarte numele padișahului. *Mon. of.* 30 Mai 1864.

²⁹ Scrisoarea din 5 Ianuarie 1865. (*Hărțile Rossetti*).

de principiul că norocul stă pe partea îndrăzneților, lucrase și acum Alexandru Ioan I.

Lovitura de stat și răsturnarea. — Ne trage rândul să mai amintim o urmare a lovituri de stat, nu asupra țării, ci asupra însuș autorului ei. Ea ațâță încă și mai mult uneltirile pentru detronarea domnitorului.

Se făcuse demersuri în această privire încă dinaintea lovituri de stat. Hotărîrea, luată încă din August 1863 de principii domnului, de a cerca tărâmul exterior, înainte de a se arunca în întreprindere, fu pusă în lucrare în Martie 1864, când Anastase Panu, însărcinat cu această delicată misiune, plecă din Iași. Corespondența dintre emisarul comitetului de răsturnare și președintele lui, principele Dimitrie Ghica, conține întâi stăruinți călduroase către Panu, ca să-și dea toate ostenelele, spre a izbuti să discrediteze pe domnitor. Panu însă observă lui Ghica, că a fost o mare greșală din partea majorității, să dea un vot de blam guvernului pentru legea rurală; că prin aceasta, ea ar fi pierdut toate simpatiile oamenilor politici francezi. Se mai tânguește principele contra purtării îndoelnice a partidului stânger din care, spune el, Ioan Brătianu stă mai mult la țară, D. Brătianu, cu toată inteligența și onestitatea lui, nu se poate desface de ideile lui Mazzini, iar Rossetti nu este decât un amator în politică. Această reținere a partidului stânger, se explică însă prin faptul, că el nu putea să iee o poziție prea rostită contra lelei rurale, cu toate că și stânga doria răsturnarea domnitorului; de aceea și vedem pe Panu muștrând pe Ghica, pentru prilejul cu care se dăduse votul de blam. După ce lovitura de stat este recunoscută de conferența din Constantinopole, se înțalege că misiunea lui Panu nu mai avea nici un obiect, de oarece el voia să încerce puterile asupra cazului detronării domnitorului. După lovitura de stat și plecarea domnitorului la Constantinopole³⁰, Dimitrie Ghica conjură pe Panu, prin scrisori desperate, să plece îndată din Paris în capitala Turciei, spre a combate acolo pasurile domnitorului; dar Panu care simțise în cotro mergeau lucrurile, refuză a se duce, și Ghica recunoaște de bune temeiurile aduse de el și se unește cu părerea lui de a căuta să lucreze nu mai prin presă contra domnitorului³¹. Panu se pune în legătura

³⁰ Vezi 12 scrisori ale lui *Dim. Ghica* c. Panu dela 23 Martie (4 Aprilie) până la 8 Iulie 1864, pe când acesta era în Viena și Paris, scrisori ce au intrat, în originalul lor, în stăpînirea domnitorului, probabil cînd Panu înebunește. (*Hr-tiile Rossetti*).

³¹ *Karada* în o scrisoare c. Panu, trimisă lui la Paris din insula *Guernesey* în 8 Iunie 1864, aprobă și el neplecarea lui la Constantinopol, pe motivul „că n'ar fi avut ce face acolo; lucrările oculte pe lîngă străini nu se cuvîn oamenilor libertății; ei nu pot întrebuița decât presa sau revoluțiunea”. (*Hr-tiile Rossetti*). Asupra revoluțiunei iată însă ce zice *Ghica* în scrisoarea lui c. Panu din 30

cu Martin dela ziarul *Le Siècle*, Forcade, dela revista *La Semaine Financière*, prin mijlocirea unui prieten al său d'Alton Shee, și este ajutat în aceste stăruinți prin Eugeniu Carada care era și el în Paris la aceeași dată³². Tot acolo se afla și principele Grigore Sturza care scrie lui Panu, în 7 Aprilie 1864, să stăruiască la St. Marc Girardin, ca să redacteze o circulară către adunările europene, în scopul probabil de a apăra purtarea adunării în chestia legei rurale.

Era inviderat că misiunea lui Panu, pe lângă curțile europene, nu mai putea fi îndeplinită, din momentul ce domnitorul obținuse dela conferența din Constantinopole recunoașterea loviturii de stat. De aceea și spune Panu, în o scrisoare a lui de mai târziu către D. Ghica, că „misiunea mea era eu totul alta, când am plecat la Paris; lovitura de stat a schimbat totul”³³.

Văzând deci protivnicii domnului că nu mai e nimic de făcut pe calea diplomatică, se întorc pe acea a uneltirilor lăuntrice³⁴

Așa o scrisoare din 18 Iunie 1864, a lui C. A. Rossetti, către A. Panu spune, că „peste 10 zile dela 2 Mai se putea face ceva, chiar acum a s'ar putea; dar ne am temut și ne temem să nu provocăm o invaziune; căci acum o să ni se zică, că s'a votat și că ei știu că am fost împinși de Franța; d-ta știi că la Decembrie 1863 și Ianuarie 1864, am fost și noi împinși de reprezentantul Franței să-l răstrunăm și știi că tocmai de aceea n'ai voit, n'am voit. Nu știi ce va fi mâni; dar știu că la 26 Mai stil vechiu am putut să facem pozna; puteam chiar azi, dar n'am voit”³⁵.

Când domnitorul pleacă la Constantinopole, pentru a cere aprobarea reformelor sale, opoziția scrie iarăși: „Nu se

Aprilie (12 Mai) 1864: „Je crois que les révolutions se font par les nations, mais non par le chambres”. *Ibidem*.

³² Scrisoarea lui Martin redactorul ziarului *Le Siècle* c. Panu și mai multe scrisori ale lui d'Alton Shee în *Hrtiile Rossetti*. Adresa lui Carada, însemnată de Panu pe o notiță, era Carrefour de l'Observation, 1. (*Ibidem*).

³³ Brullionul unei scrisori a lui Panu c. Ghica, 9 Septembrie 1864. (*Hrtiile Rossetti*).

³⁴ Cum observă și *Annuaire des deux Mondes*, 1866—1867, Paris. p. 573: „Les moyens des résistance parlementaire n'étaient plus possibles; à partir du coup d'Etat, on commence à ourdir des complots auxquels prennent part la droite et la gauche”.

³⁵ *Hrtiile Rossetti*. Cele ce se pun în această scrisoare, despre intențirea consulului francez la răsturnarea domnitorului la 1863 și 1864, își are explicația în faptul că, pe atunci, se credea în Franța că el devenise organul intereselor rusești. Așa Redactorul dela *Courrier d'Orient* scrie secretarului domnitorului, că un consul (fără îndolală Tillos din București), vra să facă a trece pe Cuza drept Rus. Bordeanu secretarul lui Negri se silește a convinge pe ambasadorul francez din C-pole, că Cuza e bun Francez (scrisoare redactorului *Le Courrier d'Orient* către secretarul domnitorului, 6 Februarie (21 Martie) 1864 în *Hrtiile Rossetti*). Vom reveni și mai târziu asupra acestei învinuirii.

cuvine să cerem dela străini îndreptarea situației pe care Cuza a creat-o țării. Cuza a plecat la C-pole; va fi o ocaziune favorabilă de acțiune”³⁶. Tot pe atunci se tânguiește Rossetti către Panu, că boierii nu dau bani spre a se agita contra lui Cuza³⁷. Ideea de a-și face dreptate singuri, fără a recurge la intervenirea străină, se mai vede din o scrisoare a lui Panu, către principele D. Ghica, din 9 Septembrie 1864, în care se spune, că „România trebuie oare să se plângă străinătății pentru încălcarea drepturilor ei? Ea trebuie să-și facă dreptate singură.

De altfel dacă ne plângem, se va trimite o comisie în țară, și atunci rămăs bun autonomiei”³⁸. O broșură apoi susține că purtarea principelui Cuza a fost de plăns; dar nu e treaba străinătății de a o pedepsi. Poporul român este singurul său judecător; deputații s’au lăsat să fie alungați. E treaba lor! Dacă însă se va scula poporul român, cu atâta mai rău pentru el”³⁹. Altă broșură exclamă: „să alungăm pe acel ce ne apasă”⁴⁰! O a treia: să ne mântuim de tiran”⁴¹!

Dacă însă se plănuia răsturnarea din lăuntru, acei ce o uneltiau erau îngrijați ca nu cumva puterile să nu intervie în favoarea lui Cuza. Una din broșurile amintite rostia aceste temeri: „Turburările nu vor lipsi de a izbucni mai curând sau mai târziu, și cine ne zice că puterile vecine care au consimțit a nu interveni împotriva acestui autocrat în miniatură (autocrate au petit pied), nu se vor grăbi a o face dacă, poporul român va izgoni pe acel care-l înșală și-l apasă”⁴². Dar se mângăiau de această perspectivă, „sperând că Românii nu vor vedea tăgăduindu-li-se dreptul care a fost recunoscut Grecilor, de a tăia răul din rădăcină, înlăturând pe un principe care nu știe să-i înțeleagă, care sărăcia prezentul lor și le compromitea viitorul”⁴³.

Este ușor de înțeles cine erau acei care complotau răsturnarea domnitorului. Erau membrii clasei lovite prin reformele lui. Poporul, întru cât se poate vorbi de el, în starea de atunci a României, mai curând încuviința decât descuviința lovitura. C. A. Rossetti, unul din capii opoziției și a uneltirilor

³⁶ Scrisoarea lui E. Carada din Guernesey c. Panu, 6 Iunie 1864, (*Hrțile Rosetti*).

³⁷ *Rosetti c. Panu* 16 Iulie 1864. (*Hrțile Rosetti*). Pentru a înnegrî pe Cuza, el este învinuit că nu ar fi luat inițiativa subscrierei pentru inundată. *Rosetti c. Panu*, 3 Iulie 1864. (*Ibid.*).

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *La France le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864, pag. 22.

⁴⁰ *Suppression du régime constitutionnel en Roumanie*, 1864, p. 13.

⁴¹ *Dissolution de l'assemblée roumaine et expulsion des députés*, Paris, 1864, p. 25.

⁴² *Suppression de régime cinstitutionnel*, p. 24.

⁴³ *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*. Paris, 1864, p. 31.

de răsturnare, recunoaște el singur, că „ura în contra dreptei a fost atât de mare, încât toți erau fericiți de lovitura de stat; fiindcă s'a dat, ziceau ei, în cap boierilor”⁴⁴.

Cât despre masele adânci ale țărâniei, pentru care domnitorul își pusese în cumpănă tronul, ele rămâneau neînțelegătoare și nemișcate, nici de turburarea în care se pusese țara, nici chiar de îmbunătățirea soartei lor, ce era să se îndeplinească prin această turburare. Lut inform, nefrământat de gânduri, nedestepțat mici măcar de îmboldirea interesului individual, el rămânea nepăsător la tot ce se petrecea; dar această a lui nepăsare era explicabilă: era opera veacurilor de nedreptate și de apăsare.

Lovitura de stat, ori câte urmări însemnate ar fi avut asupra situației lăuntrice și afarnice a Principatelor, fusese determinată în primul loc de răspingerea legii rurale de către adunare. Legea rurală care fusese cuiul în jurul căruia se învârtise toată domnia lui Cuza-Vodă, determină și actul cel mai cu grele urmări al acestei domnii. Dar pentru a înțelega întreaga ei însemnatate, trebuie să expunem istoricul daravelor seculare ce se desbătuse în totdeauna între proprietarii mari și locuitorii săteni.

Legea rurală din 1864. — Lovitura de stat de și a avut mai multe urmări însemnate asupra stărei Principatelor-Unite, totuși fusese făcută mai ales în vederea legii rurale, pe care domnitorul nu voi să o lese expusă nici măcar la desbaterile unei camere aleasă după noul sistem electoral, ci o promulgă în virtutea articolului din statut care prevedea, că „decretele ce până la revocarea adunării se vor da de domn, după propunerea consiliului de miniștri și a consiliului de stat, vor avea putere de lege”. Ar fi fost însă firesc lucru a vîdea promulgată legea rurală îndată după 2 Mai. Și cu toate aceste ea nu este decretată decât la 15 August. Cauza acestei întârzieri stă în greutățile pe care domnitorul le întâmpina pe de o parte cu chestia mănăstirilor închinată, de alta cu aceea a loviturii de stat, care ambele acte trebuiau să fie recunoscute de Europa. El nu voia deci să mai adaugă și o greutate lăuntrică la cele două ce apăsau încă din afară asupra țării pe care domnia. Îndată însă ce lovitura de stat căpătă sancțiunea Europei, Alexandru Ioan I, decretă și promulgă legea rurală.

⁴⁴ *Rosselli c. Panu*, 31 Mai 1864. (*Hrtiile Rosselli*). Și un boier de samă principele Suțu, *Mémoires*, Vienne 1899, p. 398, spune: „Bien des personnes s'eussés, et je me place moi même à leur suite, avaient fini par appeler de leurs vœux le coup d'Etat. L'expérience de 5 années de régime constitutionnel avait démontré que ce régime avait plongé le pays dans le chaos et le conduisait au bord du précipice”.

Această lege, promulgată în ziua de 15 August 1864⁴⁵, declara pe sătean de proprietar fost și actual al locurilor su, puse stăpânirii lui, în întinderea hotărâtă de legile în ființă, adecă de Regulamentul Organic, mântinând vechiul principiu, că niciodată pământul locuitorilor nu putea întrece $\frac{2}{3}$ din întreaga întindere a moșiei. Se desființază claca, dijmele, podvezile, zilele de meremet, carăle de lemne și toate sarcinele de acelaș fel, în schimbul unei despăgubiri plătită de țaran pentru desrobirea brațelor sale. Prețul acestei răscumpărări a muncii, nu a pământului, de oarece țaranul era privit ca posedându-l ab antiquo în deplină proprietate, era fixat la 1521 de lei vechi 10 parale pentru săteanul cu 4 boi și 1 vacă; 1148 de lei pentru acel cu 2 boi și 1 vacă și 816 lei pentru cel numai cu 1 vacă, sau cum se zicea, cu palmele⁴⁶.

Sumele aceste trebuiau răspunse în timp de 15 ani, capete și procente.

Improprietărea însă stânge orice îndatorire a stăpânului pentru viitor; el nu mai este ținut, cum era după Regulamentul Organic, a procura pământ însurăteilor. Se punea acestora în perspectivă cumpărături pe moșiile statului, fixându-se prin lege chiar prețul pogonului la 5 galbeni, plătitori tot în 15 rate anuale. Legea mai prevedea chipul punerii ei în lucrare pentru stălpirea părților țărănești, precum și modul despăgubirii proprietarului, prin bonurile rurale.

Legea din 1864 mântine deci câtimea de pământ încuviințată săteanului de Regulamentul Organic și deci consfințește pentru totdeauna îngustarea vieței materiale a țaranului român; îl silește să urmeze mai departe a se lepăda de cultura vitelor și a se înjuga tot mai mult la munca proprietarului, pentru păstrarea și a celor ce le avea. Ba prin înlăturarea îndatoririi stăpânului de a încuviința pământ însurăteilor, se îngreua încă starea țaranului. Dar autorii legii, Cuza și Kogălniceanu, crezură că nu se putea face altfel, de îndată ce se admitea principiul pe care era întemeiat întreaga legiuire: eliberarea atât a muncii țaranului cât și proprietatea de reciprocitate lor îndatoriri. E adevărat că se liberase brațele țaranului; însă aceasta se făcea pentru o sumă deocamdată destul de greu de răspuns: 1521 de lei 10 parale pentru frunțaș și în proporție pentru ceilalți, preț care nu e vorba adese ori nu răspundea la adevărata valoare a pământului, și nemulțămia deci și pe proprietari. Dreptul țaranului de a primi pământ la majoritatea lui din cuprinsul moșiei se înlătura curat, fără a se încuviința săteanului nici o despăgubire pentru această des-

⁴⁵ *Mon. of.* 15 Aug. 1864. Raporturile dintre boieri și țărani a fost ceretată în mai multe locuri în vol. precedente.

⁴⁶ Alte prețuri pentru moșiile de munte.

ființare a dreptului său. Boerului se dădea o despăgubire însemnată pentru oborârea clăcii; țăranului numai pentru aceea a pământului dacă ar avea drept așa numiții însurăței (sătenii ajunși majori)⁴⁷.

Să se adaogă pe lângă aceste, că de multe ori se împări țără țăranilor pământurile cele mai rele și neproductive, și atunci se va putea aprețui condiția reală creată țăranului prin legea din 1864.

Dar aceste urmări erau să iasă la iveală numai cât mai târziu. Deocamdată sătenii fură cuprinși de o mare bucurie la vestea că li se dăduse pământ, pe când proprietarii se așteptau din protivă ca aplicarea legii să aducă asupra lor mari nenorociri.

Încă din 1862, când era să se voteze prima lege rurală, Vasile Alecsandri, unul din prietenii cei mai devotați ai domnitorului, se jăluia în o scrisoare către dânsul, că n'a găsit cum-părători pentru moșia sa Pătrășcanii și că nu-i poate plăti banii ce-i datoră: „Nesiguranța, spune el, care domnește la noi privityor la viitoarele reforme ale legii rurale, ține capitalurile în o teamă tot atât de ridiculă pe cât și de fatală pentru daraveri”⁴⁸. În 1864 Alecsandri revine asupra acestei legi, criticând de astă dată aplicarea ei. El spune, că „ar fi trebuit să se dee un termin, înainte de a se pune în lucrare; că arendașii cei mai mulți părăsesc moșile cer reduceri; iar proprietarii nu pot lua cultura asupra lor, de oarece nu au bani; căci pentru împrumuturi, se cer procente neauzit de mari, 24—36%”⁴⁹.

De și legea rurală trebuia să se pună în lucrare dela 23 Aprilie 1865, țăranii căutau să se folosiască de libertatea lor încă din toamna în care legea fusese promulgată, și mulți din ei refuzau a mai lucra la boieresc, ceea ce pricinui în mulți o mare teamă și îngrijire, amenințată fiind recolta anului viitor. Chiar secretarul domnitorului, Baligot de Beyne, scrie stăpânului său, că „de și nu vra să meargă atât de departe ca oarecare persoane care prezic mari desordine, ca urmare a foametei relative ce amenința România, totuși este sigur, că dacă aceste 15 ultime zile nu sunt întrebuințate la arături și la sămănatul

⁴⁷ Aceștia bine înțeles considerau despăgubirea ca plată a pământului și nu a răscumpărat brațelor. Că suma de plătit era mare pentru țăran, se vede din cuvintele lui Văsescu la consiliul județean din Dorohoiu 29 Noemvrie 1864, (*Mon. of.* 2 Septemvrie 1865): „Având în privire, că afară de impozitele directe către stat, mulțimea locuitorilor urmează să plătească, în anul viitor, însemnate sume după noua lege rurală, pentru răscumpărarea îndatoririlor ce au avut către proprietari”. Asupra acestei mari neconsecvenți în dauna sătenilor și în folosul proprietarilor a atras pentru întâia oară luarea aminte Radu Rossetti, *Pentru ce s'au răsculat țăranii*, p. 421.

⁴⁸ Scrisoarea lui V. Alecsandri către domnitor, 20 Mai 1862 în *Hirtile Rossetti*.

⁴⁹ Alecsandri către Baligot 29 August 1864. *Ibidem*.

porumbului, cu zecile de milioane va trebui socotită pierderea țării, și aceasta într'un an, în care înecările au pricinuit până acuma chiar atâtea nenorociri și unde budgetul deplorabil și și mai deplorabila reorganizare financiară a d-lui Steege are să aducă, cu tot împrumutul, un deficit urieș"⁵⁰. Tot așa scrie domnitorului și colonelul Cantacuzino, că „numai prezența Alteței voastre va înăbuși, prin încrederea ce însuflă, rostirea nemulțămirei care câștiga din ce în ce mai multă întindere. În deobște lumea este foarte îngrijită asupra rezultatului aplicării legii rurale. Se teme de efectele indirecte ale acestei legi asupra tocmelelor de bună voe, și pretinde că nu a fost cu putință a se face ca țăranul să lucreze"⁵¹. Că această teamă s'a îndeplinit până la un punct, se vede din o broșură mai nouă care spune, că „în anul promulgării legii rurale, 1864, lucrarea câmpului care trebuia să se facă în acel an în felul clăcei, fu aproape nulă. Țăranul refuzase a lucra, și guvernul nu-și dăduse osteneala a explica reforma; apoi anul mai fiind și ploios, recolta fu târzie și stricată"⁵².

Chiar expunerea situației României dela 2 Mai—18 Decembrie 1864, înfățișată senatului și adunării în Ianuarie 1865, arată privitor la legea rurală, că guvernul a fost și este departe de a-și ascunde gravitatea perturbației momentane, produsă în toată economia națională, prin schimbarea naturii foastelor relațiuni dintre proprietari și săteni. Aceasta este din nenorocire consecvența reformelor mântuitoare"⁵³. Economistul Martian adauge, că „orice să zică cineva, adevărat e că proprietățile mari au exportat mai mult și nouă măsură de o cam dată, pe vreo câțiva ani va împuțina producția. O criză tranzitorie se va simți fără îndoială"⁵⁴. Raportul comisiunii mixte a senatului și a adunării din 1865 stăruiește mult „să se aplice mai curând legea rurală, de oarece de altfel eficacitatea acelei legi ar fi îndoelnică"⁵⁵. În sfârșit circulara ministrului de externe, Bălăceanu, lămuritoare a turburărilor dela 3(15) August 1865 spune, că „din această falsă credință că reforma anunțată nu era să fie numai decât aplicată, au rezultat din nenorocire oarecare scădere în venitul fonciar; pe de altă parte țăranii, cuprinși de bucuria desrobirei lor, au răspuns prin o regretabilă nelucrare la măsurile luate în al lor interes". Despre scăderea venitului fonciar vorbește și raportul directorilor Băncii de Moldova (Banque de Moldavie) care declară, că este nevoie a se suspenda plata dividendei pe anii 1864—1865, din cauza

⁵⁰ Baligot către domnitor, 12 Aprilie 1865, *Ibidem*.

⁵¹ Colonelul Cantacuzino către domnitor, 31 Martie 1865, *Ibidem*.

⁵² *La Question d'Orient et la nation roumaine*, Paris, 1867, p. 12.

⁵³ Vasile Kogălniceanu, *Acte*, p. 86.

⁵⁴ *Analele economice* 1864 în *Mon. of.* 1 Oct. 1865.

⁵⁵ *Mon. of.* 13 Oct. 1865.

că „veniturile unora din moșiile ipotecate au căzut așa de tare, că nu mai acopăr anuitatea de plătit”⁵⁶. „Criza agricolă ar fi fost însă mai puțin gravă, dacă, pe lângă neajunsurile neapărate ale unei perioade de tranziție, nu s’ar fi adăos înecările, seceta și epidemiile”⁵⁷.

Bine înțales ca protivnicii domnitorului nu lipsiră de a exploata aceste încurcături, pentru a lovi în el, ceea ce se făcea însă prin gazetele străine, în țară nefiind cu puțință o agitație prin presă. Se înțălege dela sine că ziarele austriace, precum *La Correspondance générale* și *Le Mémorial diplomatique*, nu mai puțin și acele rusești ca *Le Nord* ponegriau din răspuțeri opera lui Alexandru Ioan I; dar și multe din ziarele franceze, precum *le Temps* și mai ales *Les Débats* criticau chiar cu înverșunare legea rurală și arătau pierzătoarele ei efecte. Acestui din urmă ziar însă îi răspunde foarte bine *Le Courier d’Orient* din Constantinople, observând, că „el se miră ca tocmai *Les Débats* să cadă așa de rău asupra principelui Cuza, pentru împroprietărirea sătenilor, când nu avusese destule cuvinte de laudă pentru fapta identică a împăratului Alexandru al Rusiei”⁵⁸.

De notat este că femeile fură acele ce se plecară mai întâi de a asculta de lege. Anume trei boierese din județul Ilfov, doamnele de Ruckman, Lahovari și Băleanu dădură de bună voie pământurile cuvenite sătenilor⁵⁹. Ori cum ar fi fost rezolvită chestia rurală; ea găsise o deslegare, și ar fi trebuit ca poporația țărănească să fie deșteptată asupra noii condiții în care intră viața ei economică; și să se fi îndrumat activitatea ei așa, ca să se poată întocmi în sânul noii stări a lucrurilor⁶⁰. Că Regulamentul Organic care el pusesse temelia acestei noi îndrumări economice în gospodăria săteanului, însă nu fi luat nici o măsură în această privire, lucrul se explică prin nepăsarea acelei legiuiri față cu nevoile țaranului. Că nici domnia lui Vodă Cuza nu conține nici o măsură luată în printră arătată s’ar explica din scurta ei durată după aplicarea legii rurale, chiar în cazul când s’ar fi putut gândi la așa ceva.

În total deci legea rurală este departe de a fi pus capăt rizei agrare cum a pus secularizarea capăt acelei a stăpânirii

⁵⁶ Reprodușă de *Mémorial diplomatique*, 11 Iunie 1865.

⁵⁷ Vezi *L’Europe* din Frankfurt, 29 Sept. 1863.

⁵⁸ Răspunsul lui *Le Courier d’Orient* 28 Sept. 1864 ziarului *Les Débats* n 10 Sept. 1862. *Le Monde*, *Le Constitutionnel* și alte cte-va organe sunt vorabile lezei rurale.

⁵⁹ Depeșă lui Kogălniceanu c. domnitor 19 Sept. 1864 (*Hîrtiile Rosselli*). D. Aricescu împroprietărise pe sătenii de pe moșia lui, *Budiștenii*, jud. Bului, încă dinaintea promulgării lezei rurale, anume în 10 Iunie 1862. *Mon.* 30 Iunie 1864.

⁶⁰ Că lucrul nu s’a făcut nici de atunci încoace timp de 40 de ani de dezvoltare conștiută, s’ar părea mai neexplicabil, dacă în istorie ar fi ceva ce să nu-și aibă explicarea.

grecești. Ea a fost numai un popas pe calea veacurilor în deslegarea acestei prea însemnate întrebări. Legea rurală se poate chiar spune că nu a dat o soluție economică nevoilor țărănești întru cât ele se întoarseră din nou aproape la aceeași formă în care existau la început. Țăranul recăzu iar în ghiarele proprietății mari, robindu-și către ea munca pentru nevoia întreținerii traiului. Când tot din lipsă de imaș comunal și de întindere îndestulătoare a propriului ogor se ia delă proprietar pământ de hrană pentru vitele lui, cerând și pentru el și să-i muncească pentru plata acelu pământ țăranul recăzu tocmai în starea în care se afla pe timpul Regulamentului Organic adică în aceea stare pe care un aspru critic al legii din 1864 o numește *neoio-băgia*. Totuși legea din 1864 a avut meritul încă nemăsurat de a face să răsară în sufletul obijduit al țăranului ideea că și el are drept la pământul țării, idee care pătrunzând și în spiritul clasei conducătoare primenite, va deveni izvorul tuturor îmbunătățirilor viitoare în starea săteanului român.

Pentru a înmănuchia însemnatele urmări ale loviturii de stat, le aflăm întâi în democratizarea politicii a societății române, cel puțin în principiu dacă nu în realitate. Convenția de Paris dispusese înlăturarea privilegiilor și egalizarea condițiilor sociale, pe când prin legea ei electorală menținuse privilegiul politic.

Lovitura de stat prin noua lege electorală chiamă toată țara la drepturile politice; al doilea, lovitura de stat răstoarnă Constituția impusă României prin Convenția de Paris care nu mai avea nici un înțeles delă înfăptuirea Unirii; emancipează astfel pe România de epitropia puterilor, dându-i dreptul de ași modifica așezămintele lăuntrice după cum va chibzui mai bine. Prin această dispoziție s'a făcut cu putință chemarea dinastiei străine în 1866. Lovitura de Stat înzestrează România cu o legislație nouă, modernă, care oricâte neajunsuri ar fi avut, totuși a devenit adevăratul organ al îndrumării egalității.

În sfârșit lovitura de Stat a dat pământ țăranilor iar legea prin care s'a realizat această uriașă măsură a îndrumat cel puțin dacă nu a creat chiar pe țăranul cetățean⁶¹.

⁶¹ O foarte bună și amănunțită cercetare a legii rurale cu luarea în priverie a celor mai mulți din acei ce au criticat-o se află în teza de doctorat în Litere a domnișoarei Lucreția Rădulescu-Pravăț: *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu până la 1866, 1913. Capitolul final (al VIII-lea): Legea rurală*, p. 147—202.

II

DELA LOVITURA DE STAT PÂNĂ LA DESCHIDEREA ULTIMEI LEGISLATURI

(2 Mai 1864—4 Decembrie 1865)

Călătoria lui Kogălniceanu în Oltenia. — Dela lovitură de stat înainte, se simte tot mai mult mâna domnitorului în conducerea daraverilor publice — iar acțiunea opoziției se trage pe dedesupt, apucând tot mai mult calea complotului care la sfârșit, izbutește a răpune pe acela ce deocamdată o răpusese pe dânsa.

Pentru a îndreptăți însă „punerea sa deasupra legilor”, cum singur domnitorul caracterizează actul de la 2 Mai,¹ el împreună cu consiliul de stat se apucă de lucru, și în scurt timp iese la lumină o sumă de legi noi, menite a desăvârși organizarea țării, unele din ele, nu e vorbă, cam pripit întocmite, după cum nici se putea altfel, în graba ce se pusese de a se îndreptăți lovitură de stat, prin a ei productivitate pe țărâmul legiferării². Așa se promulgă legile de expropriere pentru cauză de utilitate publică, de constrângere corporală, de măsuri și greutăți, pentru introducerea juriului, de instrucțiune publică, a sinodului, a impozitului băuturilor spirtoase, condica penală cu procedura ei, pe lângă altele mai mici și în sfârșit cele două mai însemnate legiuri din domnia lui Alexandru Ioan I, pe lângă aceea a secularizării: unificarea legiurii civile din ambele țări, prin introducerea codului Napoleon și legea rurală.

Se poate părea în destul de straniu ca legea rurală să fi fost aproape pricina căderii lui Kogălniceanu dela minister, el care fusese mâna dreaptă a domnului în îndeplinirea tuturor

¹ Mesajul din 6 Decembrie 1864. *Mon. of.* din acea zi.

² Domnitorul spune chiar în acel Mesaj, că „ceea ce nu s'a făcut în 5 ani s'a făcut acuma în 5 luni. Uită însă spornica activitate a camerei dinaintea loviturii de stat. Vezi Vol. XIII p. 227.

îndrăznelelor timpului din urmă. Cu toate că vremile erau foarte grele, adăogându-se pe lângă frământările lăuntrice, produse de lovitura de stat și de legea rurală, noua complicație în chestiunea mănăstirilor închinată, precum și alte greutăți, totuși domnitorul era aproape să răspingă din a lui colaborare pe ministrul, în care până atunci se sprijinise atât de mult.

Pricina acestei hotăriri a domnului stă în un simțimânt ce ne vine cam greu de înțeles la Alexandru Ioan I, un soiu de gelozie față cu ministru său care ce e drept se purtase așa, încât atrăsese asupra lui o mare parte din recunoștința pe care țărănimea o arăta pentru a ei împroprietărire.

Anume, Kogălniceanu, pentru a se bucura de efectele ce legea rurală era să le producă tocmai în primul moment, asupra masei poporului, cedând unui simțimânt de dorință de mărire, întreprinde o călătorie în Oltenia. Pretutindenii fu primit cu cea mai mare înflăcărare, „Țăranii din Slatina, ne spune Magheru, îi ridicase arcuri de triumf și, când se duceau să vadă pe Kogălniceanu, spuneau că merg să vadă pe Măria Sa care le-a dat pământ. Trei zile, cât a stat aici, a fost un adevărat principe. *C'est un peu louche*”, sfârșește Magheru scrisoarea sa³. Tot așa spune și Bonnet, șeful inginer francez dela lucrările publice, că „a lăsat Craiova în entuziasmul cel mai nebunesc. Cuvântări, lacrimi, luminații, banchete, tot fusese pus în lucrare. Căliman este un prefect prea ghibaciu. Recunoștința Craiovenilor către d. președinte al consiliului s'a arătat la lumină, prin un ceasornic de 900 de galbeni”. Adaugă însă Bonnet, că „trebuie să facă această dreptate lui Kogălniceanu, că în totdeauna a repurtat în public meritul Alteței Sale și că a vorbit către țărani un graiu foarte împăciuitoare”⁴.

Se vede însă că rapoartele ce se făceau domnitorului asupra călătoriei triumfale a ministrului său, erau colorate mai mult în sensul rapoartelor lui Magheru, decât în acel al scrisorilor lui Bonnet. Domnitorul se supără adânc pentru această uzurpare, din partea ministrului, a gloriei cele mai mari a domniei lui, pentru izbutirea căreia el presimțea poate că pusese această domnie chiar în cumpănă. Cum se întoarce Kogălniceanu din Oltenia, domnitorul începe a-i arăta neîncredere. Așa el ordonă, ca toate deslegările ce le-ar da în chestiunea rurală, să treacă prin consiliul de miniștri. Kogălniceanu întâmpină că o asemenea măsură ar fi peste putință de aplicat, deoarece ar însemna să se delege administrația țării consiliului miniștrilor. El scrie domnitorului: „Mai bine decât a statornici un asemenea principiu, să se schimbe ministrul care a ajuns atât de nenorocit, încât să nu mai aibă voie a

³ Scrisoarea lui Magheru, 29 August 1864. *Hîrtiile Rossetti*.

⁴ Bonnet c. Baligot, 29 August 1864. *Ibid.*

aplica legile ce sunt de competența sa, adică cele administra-tive. După întoarcerea mea din nenorocita călătorie ce am făcut-o la Craiova, am găsit situațiunea cu totul schimbată, cel puțin în ce mă privește pe mine, și asprele imputări ce în fața consiliului de miniștrii mi-ați adresat, în conflictul stârnit între mine și ministrul justiției, N. Crețulescu, mi-au dat dovadă că eu nu mai eram președintele de consiliu decât cu numele și deabia mai eram ministru. Mai multe depeși ce am primit dela I. V., toate scrise într'un ton de viderată neîncredere, mă pun în tot dreptul de a crede, că numai pot conta pe buna voință a I. V. Faceți mai bine I. V. o excursiune în Valahia Mică, spre a vă încredința de infamia calomniatorilor”⁵. Într'o scrisoare către Neculai Bălănescu, Kogălniceanu este încă și mai lămurit. El spune, că „Alteța Sa s'a folosit de cea dintâi împrejurare, pentru a arăta toată a ei nemulțumire, că nu am fost fluerat în excursiunea mea din Oltenia. Ova-țiunile de care îmi vorbești, crede-mă că am fost cel dintâiu a nu le primi. Am ordonat, înainte de a intra în un județ, prefectilor, să nu-mi facă nici o primire oficială, nici măcar acea neapărată, precum aflarea prefectului la intrarea distric-tului. Dar, reprezentant al unui principe ce dăduse liber-tatea unui popor, mi-ar fi fost cu neputință a nu întâmpina o bună primire din partea poporațiilor. Ele mi-a făcut o primire minunată; dar aceasta ar fi făcut-o oricărui ministru, vizitând țara, ca delegat al principelui. Pretutindeni am făcut lauda domnitorului, pretutindene i-am ridicat vaza; pretutindene am atribuit lui și numai lui singur, tot meritu marelor fapte înde-plinite. Nici un alt strigăt nu a fost rostit decât acel de Ale-xandru Ioan I și cel întâi care l'am dat am fost eu. E în voia d-lui Crețulescu (Neculai) de a zice împotriva; este în voia lui de a întrebuița clevetirea, spre a veni în locul meu. Il cedez cu plăcere. Librecht, sub cuvânt de a vizita poștele parcurge districtele pe care le-am vizitat eu. Il desfid să con-state, că, în cea mai mică împrejurare, am lipsit datoriiilor mele de ministru devotat și credincios. Judecă însă, dacă pot merge înainte, cu un coleg așa de puțin delicat? Judecă mai ales, dacă chiar de pe acuma sunt uitate slujbele pe care le-am adus, la ce pot să mă aștept pentru poimâini? În plin consiliu am fost apostrofat, precum nu poate să fie un ministru. Eram hotărât să-mi dau îndată dimisia. Prieteni sinceri m'au sfătuit însă să nu o fac, și aceasta în vederea frumoaselor legi pe care le-am făcut împreună și care ar cădea în desobicinuință, sau ar fi răsturnate a doua zi după alcătuirea unui nou minister. Chiar de pe acuma protivnicii noștrii au început a se mișca, în vedrea apropiatelor alegeri. Ei pregătesc și o protestare în

⁵ Raportul lui Kogălniceanu din 10 Septemvrie 1864. *Ibid.*

contra legeri rurale. S'ar părea că A. S. este foarte sigură pe alegeri, deoarece pregătește o schimbare de minister și ea crede că d-l Crețulescu este omul în stare să-i deo o bună adunare de deputați. Pe tine te rog să te duci la Ruginoasa și să hotărăști chestiunea. Sau să aibă încredere în mine și să fiu tratat ca președinte al consiliului, sau să mă lase să mă duc în liniște. Sunt convins că au început a se sătura de mine. Ei bine, să mi-o spună pe față. În împrejurările actuale — și ele sunt mai critice de cum se crede — principele are nevoie de un minister care să inspire și să primească o încredere reciprocă. Această încredere eu nu cred s'o mai posed. Nu voi lua cu mine altă părere de rău, decât aceea de a vedea că, odată noi duși, toate faptele noastre cele mari și toate lucrările noastre se vor duce și ele pe gârlă”⁶.

Totuși lucrurile se împăcară, și Kogălniceanu rămase la putere, urmând mai departe a lucra pentru ca legea rurală se devie o realitate. O scrisoare a lui, din 16 Septembrie 1864, arată această schimbare în situația lui⁷.

Adunarea cea nouă. — Lovitura de stat aduse însă nu numai deplinirea organizării țării prin legile enumerate și schimbarea stărei clasei țărănești prin improprietărire; ea mai avu încă un efect covârșitor asupra foștilor privilegiați. Prin noua lege electorală, se schimba cu totul caracterul reprezentării naționale; dar totodată se aduseră toate puterile reale în mâinile domnului. Mai întâi corpul ponderator al căruia membri, în marea lor majoritate, erau numiți de domn, se înțelege că trebuia să fie un organ supus voințelor lui. De altfel nu se poate zice, că senatul lui Alexandru Ioan I era alcătuit din oameni fără vază și fără valoare. Erau în el bărbați ca I. Strat, Al. Văsescu, M. Kogălniceanu, Hristian Tell, Ludovic Steege, Savel Manu, N. Crețulescu, N. Rosetti-Bălănescu, Teodor Balș, Barbu Belu, Ștefan Catargiu (fostul caimacam), Costin Catargiu, Scarlat Crețulescu, N. Docan, C. I. Filipescu, I. I. Filipescu. Gh. Ghica generalul, C. Năsturel Herescu, C. Hurmuzaki, Nicolae Milu, Scarlat Rosetti, Al. Sturza, Al. Tereachiu, Barbu Vlădoianu, etc.⁸ Deși senatul conținea reprezentanți ai vechilor familii, persoanele ce-l alcătuiau fuseseră numite din rândul acelor favorabile domnitorului sau câștigate lui, tocmai prin această numire. De aceea și opoziție în senat mai că nu se întâlnește. Numai neînduplecatul I. I. Filipească votează contra răspunsului la mesaj; Sc. Rosetti combate legea

⁶ Scrisoarea lui Kogălniceanu din 4 Septembrie 1864. V. Kogălniceanu, *Acte*, p. 82—83.

⁷ *Hărțile Rossetti*,

⁸ Lista senatorilor, astfel cum s'a alcătuit corpul la început, vezi în *Progresul* foaia publ. oficială, Iași, 5 Dec. 1864.

numirei mitropoliților din partea capului statului, ca necanonică; iar cinci senatori și anume P. Carp, I. I. Filipescu, Gherman, Radu și Sc. Rosetti votează contra indigenatului lui Cesar Librecht, directorul poștelor și telegrafelor și favoritul domnului⁹.

Fizionomia adunării este însă cu totul stranie și neobicinuită, dacă o asemănăm cu cea de mai înainte. Numele mari au dispărut aproape cu totul, pentru a face loc unor oameni ce niciodată nu s'ar fi putut întâlni cu deputăția sub vechea lege electorală. Așa întâlnim nume ca Toma Furduescu, Dicu Erbaci, Stan Teodorescu, Vasile Niçulescu, Neculai Gazanacli, Toader Bordașu, Ioan Anuș (Arman), Coman Chițoiu, C. Zatreanu, I. Zoiade, Tănase Popescu, D. Rădulescu, D. Frumușanu, Crăciun Cozmescu, Bilciurescu, Caramanlău, Deparațanu, Avedic Goilav (Arman), Ioan Baci, Poplica, Trandafir, Simigiu, Moraitu, Nanaescu, Paraschiv, Droc, Zugrăvescu, Ipceanu, Rufu, Sâmboteanu, Roșca, Titorov, Iiescu, Crasnaru. Băzășanu, Roibu, Gaiță, etc.; iar dintre numele mai cunoscute, întâlnim numai pe Costachi Negri, N. Lambrino, N. Cantacuzino, C. Ralet, Scarlat Lambrino, Al. Florescu, A. Teriachiu, V. Romalo, N. Lahovari, Hr. Tell și Gr. Cuza, 11 pe 160¹⁰. Nici un singur membru din fosta opoziție nu fusese ales¹¹. Era o săritură ne mai pomenită. Dela clasa privilegiată, organul legiferării trecuse deodată la acele ce până atunci suferise numai măsurile, fără a desbate nici una din ele. Lovitura în clasa boierească era o lovitură de moarte¹². Se înțelege că în starea de cultură de atunci a României, întinderea dreptului electoral, în loc de a spori ca în alte țări pe protivnicii guvernului, făcuse din adunarea deputaților numai un birou de înregistrare pentru propunerile stăpânirii, așa că sistemul constituțional la noi începe chiar delă a lui introduce pe deandosele. Domnul, pentru a-și întări autoritatea, lărgeste cercul electoral. Pe când în alte țări se făceau revoluții din partea poporului, pentru a dobândi această lărgire, la noi revoluția trebui să plece de sus, pentru a întări prin ea puterea ocârmuirii.

Organele timpului nu se pot împiedica de a expune ade-
răratul caracter al acestei reprezentății naționale. *Reforma*,

⁹ Șed. din 5 Fevr. și din 10 Martie 1865, *Mon. of.*, 20 Ian. 16 Fevr. 1865 28 Martie 1865.

¹⁰ Enumerarea tuturor deputaților în *Progresul*, 1 Dec. 1864.

¹¹ *Le Temps* 10 Dec. 1864: „On n'a pas laissé à l'opposition un seul droit, où elle put faire élire un député”.

¹² Era o transformare radicală. Ori cum ar fi fost începuturile, se poate ști judecata ziarului *La France* 11 Dec. (30 Nov.) 1864: „Criticele cu care e întâmpinată lovitura de stat ar fi îndreptățite, dacă această supremă inițiativă ar fi dat Românilor mai mult decît le lua pentru moment”.

organ de altfel favorabil guvernului, nu stă la gânduri spre a spune despre noii deputați, că „dacă sunt puțini dintre ei care se bucură de o celebritate oarecare prin antecedentele lor dacă puțini din ei sunt oratori distinși, teoretici profunzi sau practiciani experimentați, în schimb însă sunt oameni onești și buni patrioți”¹³. Deaceea, cu toată supărarea adunării pe deputatul C. Aricescu, pe care chiar îl exclude din sânul ei, nu prea calomniase el adunarea, când scrisese în *Concordia* din Pesta, că „în ea sunt numai 5—6 deputați care pot vorbi; ceilalți sunt incapabili; că ei pot fi lesne influențați, după cum s'a dovedit acesta cu ocazia formării comisiei bugetare și a comisiei de răspuns la mesaj; că votul pe față presupune deputați independenți, iar nu funcționari sau aspiranți la funcțiuni, oameni timizi ce se tem chiar de a rosti o părere”¹⁴. Între deputați erau și vreo 20 de țărani, despre care tot *Concordia*, însă de astă dată prin propria ei redacție, spune, că „ar fi niște ignoranți a căror serviciu nu poate fi decât spre stricare și compromisiune, neputând servi nici guvernului, nici chiar cauzei clasei lor”¹⁵. Deaceea bunăoară, proiectul de răspuns la adresa tronului este votat cu unanimitatea celor 120 deputați prezenți¹⁶. Ținuta deputaților este foarte stângăcă; ei se tem de a rosti cea mai mică părere protivnică guvernului, și când unul se încumeta s'o facă, era îndată țistuit de majoritate; adeseori miniștrii trebuiau să-i încurajeze a-și rosti cugetările¹⁷.

Mesajul cetit de domn la deschiderea adunării, 6 Decembrie 1864 caută să îndreptăiască măsurile îndeplinite de guvern. „El spune, că luptele și frământările compromisese țara; că din afară se spunea cuvântul de anarhie, iar în lăuntru luptele din cameră amenințau să iasă pe stradă. A trebuit să se iee o energică hotărîre”. Arată, după aceea, cum prin recunoașterea actelor dela 2 Mai din partea puterilor, țara a dobândit deplina ei autonomie; apoi enumeră legile cu care guvernul a înzestrat țara, ca organizarea judecătorească, legea comunală, cea relativă la juriu, codul penal, codul civil, sindul

¹³ *Reforma*, 7 Decem. 1864. Comp. 3 Decem. 1864; „Cu toate că nu cunoaștem decât pe vre'o cîți-va din cei 160 de reprezentanți”. Erau oameni absolut necunosuți.

¹⁴ Șed. din 29 Ianuarie 1865 *Mon. of.* 28 Fevr. 1865.

¹⁵ Reprodușă de *Regenerațiunea* 28 Ian. 1865.

¹⁶ Șed. din 4 Ian. 1865. *Mon. of.* 10 Ian. 1865.

¹⁷ Câte-va scene curioase se petrec în ședința din 30 Dec, 1864, *Mon. of.*, 21 Ian. 1865. Tell, un vechiu parlamentar, observă într'o zi, asupra modului cum adunarea își înțelege rolul: „nu-mi aduc aminte să se zică undeva, în regulament, că atunci când guvernul primește o opinie, numai atunci să se voteze”. Șed. din 23 Fevruare, *Mon. of.* 21 Martie 1865. *Trompeta Carpaților*, 6 Iunie 1865, observă că adunarea are identic aceiași bază ca și plebiscitul. Unde putem găsi o cameră mai guvernamentală decât actuala?”

instrucțiunea publică obligatoare și gratuită, sistemul metric, exproprierea pentru cauză de utilitate publică, camerele de comerț, casa de consemnații, legea de recrutare, legea pentru cumpărări de imobile din partea străinilor, legea rurală, realizarea împrumutului de 48 de milioane, chestia mănăstirilor închinată intrată în faza despăgubirei. Asupra finanțelor arată că deficitul neînsemnat, față cu bogățiile nedesvoltate ale țării, a provenit în mare parte din cauza marelui datorii moștenite de la guvernele trecute; apoi prin creațiunile noi, pentru care fostele adunări nu s'au îngrijit a procura și veniturile necesare. „Cât despre mine sfârșește mesajul, aceasta este cea mai frumoasă zi a vieții mele, pentru că după ce pentru un minut, spre a salva națiunea și societatea română, am fost nevoit a mă pune mai pre sus de legi, astăzi mă văd în fericită pozițiune de a pune în aplicare noile instituțiuni ale României, încredințându-le inimei, inteligenței și patriotismului unei adevărate reprezentațiuni naționale”. Sesiunea adunării se scurge în cea mai deplină liniște¹⁸; ea se ocupă de câteva legi mai însemnate, precum de aceea pentru autocefalia biserică române, cea pentru numirea episcopilor și a mitropoliților, pentru distrugerea morilor pe cursul Dâmboviței și construirea cheiurilor acestui râu, legea pentru așezarea impozitului fonciar după modificările intervenite în starea proprietății, legea privitoare la perceperea veniturilor directe, și alte câteva. Dealtfel marea și statornică îndeletnicire a adunării și în parte a senatului, este votarea indigenatelor și a numeroaselor cereri de pensii care nu se mai sfârșiau¹⁹.

Cum se face că în mersul atât de regulat al desbaterilor în cursul sesiunii ordinare, dintre 6 Decembrie 1864 și 13 Martie 1865, ministerul Kogălniceanu să se retragă în ziua de 6 Ianuarie²⁰? Ziarele puse sub regimul ordonanței din 1859, și abțin de a da orice soi de informații, asupra cauzelor acestei retrageri²¹. Desbaterile adunării ne dau însă destăinuire asupra a ceea ce a determinat criza, și anume ea a provenit din tonul prea autoritar, pe care președintele consiliului îl avea față cu deputații, la cea mai mică a lor încercare de emancipare. Așa

¹⁸ Numai odată ca prin minune, președintele chiar al adunării, Al. Florescu, combate legea pentru distrugerea morilor pe Dâmbovița. Șed. din 4 Martie 65, *Mon. of.*, 9 Aprilie 1865.

¹⁹ Suma totală a pensiilor votate în această sesiune a fost de 492,850 lei. Vezi rezumatul lucrărilor camerei în ziarul *Opiniunea națională* 25 Martie 1865.

²⁰ Ministerul fusese întâi descompletat prin retragerea lui Steege și N. Petulescu, *Mon. of.* 22 Ian. 1865. Retragerea lui Kogălniceanu, *Ibidem*, 26 Ian. 65.

²¹ *Reforma* din 25 Ianuarie și 2 Februarie 1865 înregistrează numai retragerea, fără nici un comentariu. *Regenerațiunea*, 28 Ianuarie 1865, spune, că „nu ate da nici un cont asupra cauzelor acestei schimbări, neavând nici o înștiințare”.

cu prilejul retragerii ministrilor Crețulescu și Steege, retragere ce precedea cu câteva zile pe cea a Kogălniceanului, deputatul Grigore Cuza, unchiul domnitorului și unul din rari membri ai foastei adunări ce fusese ales în adunarea cea nouă rostește câteva cuvinte de părere de rău, asupra dimisiei celor doi miniștri, Kogălniceanu dă încă o lecțiune așa de aspră bătrânului deputat, asupra faptului că nu este cuviincios de a se lua cuvântul asupra unui mesaj, încât se spunea că adunarea, indignată de tonul ministrului, voia să-i dea un vot de blam ²². În ședința din 28 Ianuarie, deputații Tell și Aricescu își dau dimisia din mandatele lor, cel întâi pe motivul că fusese chemat la ordine fără cuvânt de vice-președintele D. Gusti; cel de al doilea, fiind că biourul modificase, în trecerea din procesul verbal, un rezumat al discursului său, în care găsea oarecare cuvinte atingătoare pentru demnitatea camerei ²³. Kogălniceanu care intervine în dezbateri, spune între altele că „nu era dator biroul să se țină de extractul omiopatic al D-lui Aricescu; că biourul are dreptul a șterge, nu numai cuvinte și fraze, dar chiar acele idei, emise cu intențiunea de a aprinde pasiunile; că prin urmare D. Aricescu n'are dreptate să fie violent și nici vrâsta d-sale nu poate să-l justifice. Toți suntem maturi; cine se simte nematur să și dea demisiunea; *nevârstnicia afară, nu aice, precum și acei care sunt ușori la minte*” ²⁴. Se vede că aceste cuvinte au ofensat pe mai mulți deputați și că această jignire a fost adusă la cunoștința domnitorului, care trebuia să dea o satisfacție camerei, jărtfind ministerul, la care am văzut, că din cauza incidentului călătoriei la Craiova, domnitorul nu prea ținea și nici Kogălniceanu nu era mulțămît de modul cum îl trata principele.

Cum spune ziarul francez *La Patrie*: „se crede cu dreptul, că energia d-lui Kogălniceanu făcuse mari servicii țării în timpul evenimentelor care precedară și urmară lovitura de stat; ea era însă nu la locul ei în toate privirile, față cu o cameră a cărei devotament nu putea fi supus nici umbrei unei îndoeli. Caracterul cel prea aspru al președintelui consiliului stărnindu-i numeroși protivnici în sânul senatului și a consiliului de stat, principele trebui, cu toată părerea sa de rău a renunța la con-

²² *Le Courrier d'Orient* 4 Martie (20 Februarie 1865). *La Patrie* 8 Martie (24 Febr.) 1865.

²³ Aceasta înainte de a cunoaște camera cele scrise de Aricescu în Concordia, în urma cărora votează excluderea lui. Vezi mai sus, nota 14.

²⁴ Spusele ministrului sunt reproduse de *Correspondance général de Vienne*, organul cel mai dușman al domnitorului României, în numărul său din 16 (4) Ian. 1865, în chipul următor: „Elles ont acceptées les démissions et j'accepte de même celles d'un tas d'idiots et de cretins qui ont peut être envie de suivre votre exemple. Il faudrait une plume bien autrement habile et exercée pour rendre le tumulte qui suivit cette inconcevable et grossière apostrophe”. Cu toată exagerarea lucrului, se poate vedea, că cuvintele lui Kogălniceanu ne mulțămise adunarea.

cursul d-lui Kogălniceanu”²⁵. Când adunarea află despre retragerea ministrului ce o ofensase, ea propune ca să trimită o deputație domnului, spre a-i mulțami pentru satisfacția ce a dat-o adunării, prin schimbarea ministerului „mai ales că această schimbare a venit în urma unui incident foarte regretabil, iscat în această adunare în ședința din 23 Ianuarie”. Președintele însă oprește pe deputatul Borănescu a desvolta această moțiune, „de oarece nu se cuvine a rădica chestiuni de blam pentru un minister căzut”²⁶.

În sesiunea extraordinară ce se deschide după Paști, la 2 Mai și ține până la 25 Iunie, se repetă aceleași împrejurări aproape ca și cea în ordinară, și anume căderea ministeriului Bozianu ce înlocuise pe Kogălniceanu la 26 Ian. 1865. Schimbarea se făcu tot din pricina neînțelegerilor dintre adunare și minister; anume cu prilejul votării legii pensiunilor mai apoi cu acel al votării legii organizării judecătorești, se schimbă cuvinte cam grele între ministerul justiției G. Vernescu și deputatul Tell, în care ministrul, între altele, rostește și acele delecțiuni ce ar trebui dată deputațiilor ce se abat dela calea bunei cuviinți. Adunarea protestează în mare număr contra acestei atingeri a demnității ei, și domnul care nu voia cu nici un preț să supere o cameră atât de ascultătoare, îi dă de a doua oară satisfacție, chemând la minister pe N. Crețulescu în ziua de 14 Iunie 1865.²⁷

Atât sesiunea ordinară cât și cea extraordinară se petrecuse deci în cea mai desăvârșită liniște, cu toate că două

²⁵ *La Patrie* din 8 Martie (24 Februarie), 1865.

²⁶ Șed. din 23 și 26 Ianuarie. *Mon. of.*, din 26 și 27 Fevr. 1865. Se mai atribuie căderea lui Kogălniceanu și la alte împrejurări care poate se vor fi datos către conflictul cu camera, pe care-l credem că a fost hotărîtor. Anume se ceartă cu membrii consiliului de stat, de la o chestiune de preesență asupra celor ai curței de casație la sărbarea din 24 Ianuarie, și că la balul dela teatru în aceeași zi, loja cea dintii fusese dată consulului francez, cu toate că nu era el mai vechiu din consuliile streini. Vezi *Journal des Debats* 19/7 Fevr. 1865; *La Patrie* 9 Martie (21 Fevr.). De la retragerea lui Kogălniceanu din minister, el nu mai ia o parte lucrătoare la viața politică. Este numit mai târziu de domnitor membru în senat; dar membru tăcut ce nu mai intervine decât rare ori și într’un chip necolorat în desbaterile acelu corp. Cu toate aceste Kogălniceanu se considera tot ca „omul de la 2 Mai și învinsul dela 11 Februarie”, iar Lascăr Cargiu reprezenta partidul ce a triumfat în 11 Fevr. (Kogălniceanu, *discurs* din ședința din 5 și 7 Decembrie 1890. Ediție separată București 1891, p. 411), Kogălniceanu, cu toată disgrația în care căzuse la domnitor, păstră totdeauna pentru el o adîncă simpatie. Vezi scrisoarea lui către *Papadopol Calimah* în *scrisori dela prieteni* ale acestuia, *Manuscris din biblioteca Academiei române*, p. 52: „Ce prince martyr, victime de son dévouement pour la cause du progrès non as de la réaction; car en vérité n’aurait-il pas régné jusqu’à la fin de vie, s’il avait voulu retenir l’ancien régime”?

²⁷ Șed. din 31 Mai și cea din 8 Iunie 1865, *Mon. of.* 2 și 10 Iunie 1865. *Imp. Trompeta Carpaților* 26, Iunie 1865. Demisia lui Bozianu și numirea Crețulescu *Mon. of.* 15 Iunie 1865.

ministere fusese schimbate în decursul lor; dar această schimbare se făcuse de domn, tocmai spre a mănținea buna armonie ce domnia între el și cameră; ea se făcuse în mod preventiv, înainte ca conflictele chiar să fi izbucnit. De aceea, cu drept cuvânt, putea spune comisiunea mixtă a senatului și a camerei ce, după noua constituție, trebuia să expună domnitorului nevoile țării după fiecare legislatură, că „deplina înțelegere ce a existat între senat și adunare la votarea legilor prezentate de guvern, sunt cea mai vie dovadă, că între corpurile cele mai înalte ale statului domnește una și aceeași idee: organizarea țării”²⁸.

Se înțelege dela sine ce efect trebuia să facă priveriștea unei astfel de reprezentanții naționale asupra vechiului partid al dreptei. Organele care devenise în străinătate ecoul nemulțămirilor ei, apăruiău în chipul următor rezultatul dat de noua lege electorală: „Este aproape indiferent de a se ști dacă dreptul electoral va fi mai mult sau mai puțin restrâns, de vreme ce mandatarii corpului electoral nu vor mai avea asupra mersului trebilor țării decât o neînsemnată înrăurire”²⁹. Ba chiar, lucru în destul de straniu, opoziția mergea până a învinui pe Moldoveni de a fi autorii măsuri demoralizatoare a loviturii de stat, prefăcându-se, că-i părea rău că se îndeplinise unirea sub un principe din acel neam. O corespondență din București, către *Mémorial diplomatique* din Viena, spune, că „este dureros pentru mine care am fost un mare partizan al unirei, să viu să constat astăzi, că Muntenii plătesc foarte scump această unire și că singurul efect, singurul rezultat al intrării Moldovenilor în această țară, a fost o corupție care, plecând dela guvern, a cuprins toată societatea, biciu care sporește pe fiiece zi și care sparie toate partizile. Mari și mici învinovătesc, cu glas tare pe Moldoveni. Oameni schimbători și fără principii, deprinși a trăi în o neorânduială scandalosă, crescuți de Jidovi galițieni care au devenit îndreptătorii și adese ori stăpânii averilor lor, adăpați cu toate viciile Slavilor și ale Turcilor vecini lor, Moldovenii au dat năvală în Muntenia, ținându-se de principele Cuza, au pus mâna pe toate funcțiile cele mari, civile și militare, au importat aici toate obiceiurile de agiotaj și șantaj din Iași; au făcut din București și din fiecare minister un iarmaroc urieș, deschis la toate concurențele. Proteguți de principele Cuza, căruia slujesc de sprijin, Moldovenii, intrați ca biruitori în urma alegerii domnului moldovan, tratează astăzi pe Munteni ca biruiți și sapă în fie ce zi fără a o ști, clădirea unirei. Toți Muntenii fără excepțiune regretă astăzi cele

²⁸ *Mon. of.* 13 Oct. 1865.

²⁹ *Le Temps*, 26 Decemv. 1864 (1 Ianuarie 1865).

ce au făcut în privirea Moldovei și nici unul nu ar mai vota astăzi pentru unire, dacă ar fi să reînceapă”³⁰.

De și se poate pune în îndoială afirmările prea generalizate a le autorului acestei jălării, totuși ea ne arăta până unde mergea ura contra domnului în păturile desmoștenite de el de atâtea bunuri?

Pe lângă aceste tânguiri mai mult sau mai puțin în stare de a fi crezute, protivnicii principelui mai răspândeau în gazetele străine felurite vești care să înegrească pe cât se poate situațiunea, spre a face cât mai rău văzută domnia lui Alexandru Ioan I. Așa ei scrieau, ba că o revoluție era gata a izbucni în București, ba că un complot fusese descoperit contra vieței principelui; când că era să se proclame starea de asediu; când că se făceau preumblări militare pe stradele Bucureștilor — că în sfârșit în toate se pregăteau pentru o nouă lovitură de stat. ce era să proclame ereditatea și regalitatea³¹.

Chestiunea religioasă și acea a mănăstirilor închinată.—

Prin puternica inițiativă luată de domnitor și prin energica execuție din partea ministrului său Kogălniceanu, chestiunea mănăstirilor închinată fusese hotărâtă de fapt în România, prin luarea averilor lor pe sama statului. Trebuia acum să se obțină recunoașterea acestui act din partea Europei care lela început ținuse cu molătate firile lui, dar care, nu e mai puțin adevărat, ea singură își însușise dreptul de a limpezi da-averea.

De îndată ce vestea secularizării ajunse în Constanti-nopole, reprezentanții puterilor protivnice consolidărei Românilor, cerură adunarea în conferență a tuturor ambasadurilor. Răspunsese însă la convocare numai 5 (lipsind Franța și Italia), ei hotărâră să impună domnitorului respectarea protocolului III, iar Fuad pașa trimite domnitorului o notă, în ziua de 5 (13) Ianuarie 1864, în care spune, că „Sublima Poartă, ca suzerană a Principatelor și ca semnatară a Convenției din Paris, găsește în nevoia de a declara formal Alteței Voastre, că nu cunoaște votului adunării nici un caracter de fel a aduce păcibiri drepturilor și stipulațiilor existente; ce se consideră nul vot ca nul și neexistent și că mănține sus și tare chestiunea mănăstirilor închinată pe tărâmul său legal care este acel al protocolului din 1858”³². Tocmai pe atunci, pentru apăsa asupra Europei, se aduce în desbatere în adunare legea mamei care, prin amendamentele adaose, iea caracterul unei

³⁰ *Mémorial diplomatique*, 8/27 Ianuarie 1865.

³¹ *Ibidem*, toată luna lui Ianuarie. *Correspondances Havas* 10 și 12 Ian. 5. — Unele ziare străine precum *l'Opinion nationale* 23/1 Ian. și *Le Constitutionnel* 4 Fevr. (23 Ian.) 1865, protestează contra acestor vești neadevărate.

³² *Reprodus de La France*, 24/12 Fevr. 1864.

sculări generale a poporului români, ceea ce aduce concentrarea de puteri turcești dincolo de Dunărea, dar nu mai puțin dă de gând conferenței asupra celor ce s'ar putea întâmpla, în caz de a se silui voința Principatelor, în afacerea mănăstirilor închinată³³. *La France* și spune, că „scrisoarea lui Fuad pașa a produs în întreaga țară o adâncă mișcare, și că toți Românii se pregătesc de luptă, pentru a apăra o cauză dreaptă și națională”³⁴.

Pe la începutul lui 1864, patriarhul Constantinopolei crezu că pusese mâna pe un nou mijloc de presiune contra Românilor, din cauza unei alte măsuri luate de domnitor. Anume reforma serviciului poștelor ce se efectua tocmai pe atunci, necesita introducerea în el a calendarului gregorian, spre a se pune în armonie cu poștele occidentale. Această veste fu transmisă în Constantinopole, așa că Alexandru Ioan I avea de gând a schimba cu totul calendarul ortodox prin acel catolic, și a adăogi la formula crezului pe *filioque*. Mare mișcare și scandal între clerul grecesc. În 5 Februarie, patriarhul Constantinopolei scrie mitropolitului Nifon, atrăgându-i luarea aminte asupra pasurilor eretice ale domnitorului. Mitropolitul însă răspunde patriarhului, în 30 Aprilie 1864, că guvernului român nici nu i-au trecut prin gând asemenea lucruri³⁵.

Patriarhul văzând că-i scapă acest mijloc de a agita mai cu putere contra guvernului din București, revine iar la chestia mănăstirilor și cere restituirea veniturilor sechestrate de guvernul român³⁶.

Conferența tuturor ambasadurilor întrunindu-se în afacerea mănăstirilor închinată, în ziua de 2 Mai 1864 (tocmai pe când la București domnitorul răsturna Convenția, despre care vestea încă nu apucase a ajunge la Poartă), văzând marele pregătiri armate ale Românilor și temându-se de a crea complicațiuni prea grele, se hotărăște a recunoaște în princip secularizarea, cu toată nota destul de aspră ce în acelaș timp o trimite principelui³⁷. În conferența din 6 Mai, de și se luase cunoștința de purtarea de răsvrătire a principelui contra actului fundamental al constituirei principatelor, puterile stăruesc în mântinerea recunoașterii actului secularizării, numind o comisiune care să adune elementele pe care să se poată sprijini o evaluare a sumei de despăgubire. Franța mai ales obținuse acest rezultat, arătând pericolul ce ar putea rezulta, din revenirea asupra unui vot dat de adunarea din București și primit

³³ Vezi Vol. XIII p. 230, 231.

³⁴ *La France, Ibidem.*

³⁵ Ἐκκλησιαστικὴ μέριμνα ὑπερ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1866, p. 58.

³⁶ Copia unei note din 16 Martie 1864 (*Hirttile Rossetti*). *Comp. Reforma*, 8 Mai 1864.

³⁷ Vezi p. 13, 14.

cu înflăcărare de întreaga țară³⁸. Rusia singură nu se unise cu celelalte puteri, cerând aplicarea protocolului XIII³⁹. Această ținută a mării puteri nordice, încurajază pe Greci la împotrivire. În întâmpinarea lor către președintele conferenței Ali pașacei 4 patriarhi, reprezentantul muntelui Athos și acel al muntelui Sinai spun, că „ei consideră propunerea de despăgubire ca cea de pe urmă insultă adusă bisericii grecești; că în nici un caz sfințiile lor nu-și pot permite să primiască exproprierea bisericii, nici de a se mulțami cu o despăgubire”⁴⁰. Negri oferă întâi 100 de milioane, dar fu nevoit să se urce până la 150.000.000 lei turcești, mai ales în urma arătării ambasadorului englez care-i spusese, că va sprijini despăgubirea, dacă ea va fi urcată la acea sumă⁴¹. La această părere se alipesc pe rând toate puterile, afară de Rusia care rămâne de o cam dată în ținuta ei protivnică, mănținând cererea sa a aplicării protocolului. La sfârșit însă și Rusia, neputând susține poziția ei izolată, primește și ea principiul despăgubirii, mai ales după ce Negri face propunerea oficială a sumei de 150.000.000⁴².

Călugării greci văzând că pierd pricina, vreau cel puțin să urce mult cifra despăgubirii și cer, ca fixarea ei să fie delegată comisiunii rânduite de conferențe; dar tot ei adaog că nu pot aduce documentele cerute de comisiune, pentru a îndreptăți cererile lor, de oarce, în 1863, poliția din București răpise aceste acte, spărgând cu toporul lăzile mănăstirilor. Negri întâmpină la aceste arătări, că „dacă reprezentanții locurilor sfinte refuză prezentarea documentelor, o fac numai fiindcă că nu le pot înfățișa, de vreme ce din ele s'ar vedea, că donațiile au fost făcute mănăstirilor băstinașe și nu locurilor sfinte, și apoi s'ar mai descoperi și condițiile sub care aceste donații au fost făcute și care condiții nu au fost puse în lucrare”⁴³. Dar călugării greci, amețiți prin pericolul în care se vedeau încăpuți, pierd cumpătul și comit greșeli. Așa, după ce declarase, că documentele fusese răpite, trei din reprezentanții locurilor sfinte consimt, la sfârșit, a arăta documentele, mărturisind deci că nu au fost luate, și că le posed; unul din ei însă stăruiește în refuzul său, la care se întorc apoi și acei ce se oferise

³⁸ *Memorial diplomatique* 12 Fevr. 1865. *L'Indépendance Belge* 1—2 Ian. 1865 spune: „L'affaire des couvents dédîdés est tranchée en principe. On ne négocie plus que sur la quantité de l'indemnité à servir au patriarche”. După cum se vede de pe data acestui ziar, puterile erau mai de înainte înțelese asupra recunoașterii secularizării, și când se întrunesc la 2 Mai, o fac mai mult de formă. De acea se și hotără lucrul aproape fără dezbateri.

³⁹ Negri către domnitor 14 și 30 Aug. 1864. *Corespondența*, p. 199.

⁴⁰ Declarația patriarhilor în *Le Nord* ¹/₂₈ Oct. 1864.

⁴¹ Negri către domnitor ¹⁵/₂₇ Aug. 1864, *Coresp.* p. 196.

⁴² Negri către domnitor ¹/₉ Sept. 1864. (*Hrîtiile Rosselli*) și ²⁰/₉ Sept. 1864. *Coresp.* p. 199.

⁴³ Negri c. domnitor, 15 Octombrie 1864. *Coresp.*, p. 202.

a le arăta. Prin această șovăire, se dovedește în chip învederat susținerea lui Negri, că nu convenia călugărilor greci a arăta actele de dăruire⁴⁴. Negri văzând pe călugări așa de rău prinși, cere imediat dela domnitor ca să de pună cele 150.000.000 de lei, de oarece, „dacă oferta nu ar fi serioasă, se înțelege că conferența s'ar putea ușor întoarce iar la protocolul XIII, lucru ce trebuie înlăturat cu orice preț, cu atât mai mult, că puterile ar fi mai mult plecate spre Rusia decât spre noi”⁴⁵. Comisiunea rânduită de conferență necăpătând, dela nici una din părți, nici un act pe baza căruia să poate lucra, se disolvă⁴⁶, și conferența iea afacerea iarăși pe sama ei, pentru a hotărî lucrul pe calea autoritară⁴⁷. Rusia cearcă atunci o ultimă intervenire în favoarea Grecilor, cerând ca să poată călugării măcar sta în mănăstirile secularizate, propunere ce este însă răspinsă⁴⁸. Acela ce sprijinise mai ales pe ambasadorul francez, în interesul cauzei române, fusese Ali pașa. Marchizul de Monstier cere lui Negri, ca să obțină dela domn o scrisoare de mulțămire către înaltul dregător turc⁴⁹. Totuși hopul nu era încă trecut, de oarece încă în Aprilie 1865, Negri scrie lui Baligot: „mă găsesc în focul cel mai înspăimântător al chestiei averilor mănăstirești; avem a face cu protivnici de samă”; iar în altă scrisoare către domnitor, reprezentantul adaoage: „sunt foarte grele ședințele conferenței și-mi trebuie toată răbdarea, pentru a mă mănține cum mi-am propus-o, în marginile celei mai depline moderații față cu Rusia și cu călugării însuși”⁵⁰.

După ce însă se face împrumutul la societatea generală din Constantinople și se depune un acout de 6.000.000 la banca otomană, chestia este cu desăvârșire hotărâtă de conferența ambasadorilor și în privirea despăgubirii⁵¹, încât propriu zis iea sfârșit în principiu. Cele ce mai urmară depășesc domnia lui Alexandru Ioan I.

⁴⁴ Negri c. domnitor, 30 Oct. și 10 Noemvrie 1864. *Coresp.* p. 214, 217.

⁴⁵ Negri c. domnitor, 25 Noemvrie 1864. *Coresp.*, p. 206.

⁴⁶ *Le Siècle*, 1 Fevruarie 1865.

⁴⁷ *Mémorial diplomatique*, 12 Fevruarie 1865.

⁴⁸ *L'Europe* din Frankfurt 21 Fevruarie 1865; *La France* 22 Fevruarie 1865; *l'Epoque* 22 Martie 1865.

⁴⁹ Negri c. domnitor, 12 Aprilie 1865. *Coresp.*, p. 240: „C'est dans Ali pacha que j'ai trouvé tout l'appui désirable dans cette affaire”. *Correspondența* lui Negri cu domnitorul era ținută în limba franceză.

⁵⁰ Negri c. Baligot 14 Aprilie 1865; Negri c. domnitor, 17 Aprilie 1865 (*Hîrțile Rossetti*). În 28 Martie 1865, Negri scrise lui Ali pașa, că locurile sfinte refuză indemnitatea și cer restituirea veniturilor (*Hîrțile Rossetti*). În mesajul din 6 Decemvrie 1865, domnul vestește adunarea despre apropiata deslegare a chestiei mănăstirilor închinat. *Mon. of.* 6 Decemvrie 1865.

⁵¹ Împrumutul fusese realizat încă la 6 Sept. 1864. Vezi *Correspondance générale de Vienne* din 16 Sept. 1864. Acontul fusese depus la banca otomană încă pela Decemvrie 1864. Vezi *Le Patrie* 14 Decemvrie 1864, și o depeșă a lui Negri c. Ali pașa din 8 (20) Septembrie 1864. (*Hîrțile Rossetti*).

Domnitorul Alexandru Ioan I însă nu se mulțămia numai cu înlăturarea călugărilor greci din mănăstirile României. El doria să mântue biserica țării în deobște de supremația grecească, pentru a zmulge astfel și ultimele vițe pe care rădăcinile domniilor fanariote le mai lăsase încă în pământul României. Prin o lege din Ianuarie 1865, se declară biserica română de autocefală, păstrând numai comunitatea credinței cu biserica grecească⁵²; apoi, prin o altă lege, se înlocuiește vechea alegere a mitropoliților și episcopilor, prin numirea lor de către domn⁵³; se organizează totodată un sinod autocefal al bisericii române în care intrau și preoți de mir și chiar fețe laice⁵⁴.

Patriarhul, pentru a răsbuna căderea locurilor sfinte în chestia mănăstirilor, adună în Constantinopole sinodul patriarhicesc, în 15 Aprilie 1865, care condamnă deslipirea bisericii române de cea grecească și hotărăște a se cere dela domn a se opri pe calea prapastiei pe care apucase. Se trimite în România un delegat al patriarhiei, purtător al hotărârii sfântului sinod și care avea misiunea de a arăta domnului purtarea sa necanonică, atât în ceea ce privea mănăstirile închinare cât și în privința noirilor bisericesti. Delegatul patriarhului este mai întâi purtat dela ministru la ministru, până ce în sfârșit acel al cultelor îi spune, că nu poate să-l recunoască și nu are ce trata cu el. Atunci Cleobulos se adresează către episcopi, prin o circulară, în care cere sprijinul lor contra domnului țării, iar pe de alta se îndreaptă către consuliile puterilor străine. El este izgonit sub escortă peste Dunărea⁵⁵. Câtva timp după aceasta domnitorul, pentru a nu se da actelor sale pe tărâmul bisericesc alt înțeles decât acela pe care-l aveau în adevăr, trimite patriarhului Constantinopolei o scrisoare care, de și în tonul mângăios, cucernic și respectuos al unui fiu al bisericii ortodoxe, susține cu pu-

⁵² *Mon. of.* 23 Februarie 1865.

⁵³ *Mon. of.* 16 Mai 1865.

⁵⁴ Contra acestor două reforme bisericesti interne se rostesc și mai mulți călugări pămînteni: Filaret Scriban, Neofit Scriban, Iosif Bobulescu și Athanasie locjiitor de scaun la Roman, care protestează la puterile garante contra acestor noiri ale domnitorului. (Copia protestului se află în păstrarea lui C. Erbiceanu). El sunt arestați la Focșani și aduși sub escortă la Iași.

⁵⁵ Ziarele străine conțin amănunțimile misiunii lui Cleobulos *La Patrie* 20 (8) Mai 1865: „Cléobule avait pour mission de blâmer les derniers actes accomplis en Roumanie, tant en ce qui concerne la sécularisation que l'état d'indépendance dans laquelle s'était placée l'église moldo-valaque”. *Le Constitutionnel* 26 (14) Mai 1865; *L'Opinion nationale* 27 (15) Mai 1865; *La France* 22 (10) Iunie 1865; *Le Monde* 28 (16) Iunie. Încă cu 4 ani mai înainte preotul Grigore Musceleanu pledase pentru sistemul sinodal inagurat de domnitor. Vezi *Timpul și necesitatea clerului mirean în societate*, București 1860. Foarte nostimă ste descrierea pășaniilor lui Cleobulos în București, făcută de el însuși, în un raport către patriarhul. Vezi *Εκκλησιαστικὴ μερμνα* citată mai sus nota 35. Patriarhul întrebuințase toate mijloacele spre a constrânge pe Români; între altele apelase și la sinodul rusesc. *Ibidem*, p. 65.

tere principiul, că „răspinge cu energie orice amestec al oricărui sinod străin, al oricărei biserici străine și al oricărui cap al unei biserice străine în afacerile din lăuntru și în disciplina bisericei române”⁵⁶.

Toată această desfacere a legăturilor ce uniau pe poporul român cu biserica din Constantinopole era bine privită de partizanii catolicismului. Ziarul *Le Monde* spune, că „secularizarea mănăstirilor, declararea autocefalei bisericei române, reforma calendarului și prefacerea vicariatelor apostolice catolici în episcopate, sunt făgăduinți făcute poate fără voie, dar totuși foarte lămurite a unei apropieri succesive către unitatea catolică și a emancipării de Rusia”⁵⁷. Lucrul nu era așa în cugetul domnului care nu se gândia să scuture jugul Grecilor, spre a-și lua după gât pe acel al Latinilor; dar nu e mai puțin adevărat, că nu numai catolicii crezuse a videa în purtarea domnitorului o apropiere de biserica lor, ci și Orientalii. Tot *Le Monde* adaugă că reprezentantul Rusiei din București, amenințând pe principe cu excomunicarea patriarhului Constantinopolei, domnul i-ar fi răspuns cu mare liniște: „Ei bine! atunci ne vom întoarce spre Roma”⁵⁸, și aceste spuse pot fi adevărate, fiind date grelele împrejurări și caracterul domnitorului, încât ele nu contribuiau puțin a determina și pe Ruși la o politică mai puțin protivnică în afacerea mănăstirilor închinată.

Rezultatul tuturor acestor măsuri fu fără îndoială scuturarea desăvârșită a jugului lăuntric cât și din afară, pe care biserica grecească îl apăsa de atâtea secole asupra capului țărilor române, și mântuirea lor desăvârșită de orice înrăurire grecească de asupra vieții românești. Una din seriile istorice cele mai însemnate din trecutul poporului român, înrăurirea grecească, își găsi sfârșitul prin măsurile religioase ale lui Alexandru Ioan I.

⁵⁶ E curios, că nu am găsit scrisoarea aceasta reproducă în *Monitorul român*. Ea se afla în mai multe ziare străine, precum în *L'Europe* 15 Septembrie 1865 în extract, și în *Le Courrier d'Orient* în întregime 21 Octombrie 1865. Ea este datată din București 26 Iunie (8 Iulie) 1865.

⁵⁷ *Le Monde*, 22 (10) Ianuarie 1865.

⁵⁸ *Ibid.*, 17 (5) Iulie 1865. Cabinetul și presa rusească erau protivnice tuturor măsurilor religioase luate de Alexandru Ioan I. *L'Opinion nationale*, 4 Februarie (25 Ianuarie) 1865, spune, că „l'indépendance de l'Eglise roumaine a été saluée par des cris de colère de la part des journaux de Moscou et de St. Pétersbourg”. Comp. Bolintineanu. *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 38. Ziarele rusești puneau veștile de catolicizare a României în legătură cu tendințele domnitorului de a proclama regalitatea: Așa *Le Nord* 22 Februarie 1864 spune: „Le prince n'aspirait à rien moins, qu'à obtenir la couronne royale de Roumanie, à subordonner le rit grec au culte romain, dans les Principautés et à se convertir lui-même au catholicisme, en échange de l'aide que lui fourniraient les puissances catholiques, pour son élévation au trône”.

Capitulațiile și ereditatea. — Lovitura de stat și organizarea României tot mai mult după modelul european, ceea ce implica o tendință tot mai rostită de emancipare din epitropia în care ea fusese ținută de Europa până acuma, trebuia se aducă în curând pe guvernul și pe principele ei în un conflict nou, de astădată cu toate puterile și nu mai mult numai cu unele din ele.

Am văzut cum chiar dela început se luase măsuri pentru restrângerea prea întinselor drepturi puse în lucrare de consuli, întru apărarea intereselor supușilor, și câte lupte avuse de susținut deosebitele guverne strecurate la cârma țării, pentru a obține acele izbânzi. Acuma, introducându-se un codice penal și o nouă lege a falimentelor, aceste două legiuiri cătară a fi aplicate și străinilor, ceea ce împreună cu așezarea lor la dări, făcuse de odată o vajnică spărtură în pozițiile privilegiate de care ei se bucurase în totdeauna în țările române. Supușii începură a protesta și a cere protejarea consulilor lor; aceștia raportasă cazurile ambasadurilor, și în curând conferențele ce se adunase întâi pentru mănăstirile închinată și apoi pentru lovitura de stat, trebuiră să se ocupe și de această nouă daravere. Este însă de observat că, dacă în celelalte două chestiuni, ambasadurii aveau a se rosti asupra unor daraveri ce nu atingeau statele lor decât indirect, în aceasta a capitulațiilor erau în joc chiar interesele supușilor lor, și de aceea nu ne vom mira, dacă vom vedea pe Franța care ne protejuse în totdeauna până atunci, trecând de odată în tabăra protivnicilor noștri.

După o înțelegere stabilită între ambasadurii din Constantinopole, marchizul de Moustier, reprezentantul Franței, trimite pe la Februarie 1865 o notă principelui român, în care îi atrage luarea aminte asupra faptului, că tratatul de Paris, mănținând pentru Principatele-Unite principiul respectării tratatelor încheiate de suzerana lor, Poartă otomană, cu puterile, străine, cere desființarea mai multor încălcări făcute de guvernul român la drepturile care regulau poziția străinilor în țările supuse Turciei. Această notă este urmată de un demers colectiv al tuturor consulilor puterilor străine, în ziua de 19/31 Martie 1865⁵⁹. Pentru a avea o idee, până unde mergea amestecul consulilor în daraverile juridice ale României, aducem împrejurarea că consulul elin din București dispusese vânzarea imobilului unui supus elin din Craiova, înștiințând această vânzare prin ziarul Românu, și dispunând ca ea să se facă

⁵⁹ *Mémorial diplomatique* 17 (5) și 19 (7) Martie 1865; *La France* 20 (8) Martie 1865; *Correspondance générale de Vienne* 22 (10) Martie 1865; *Journal des Débats*, 28 (16) Martie 1865, Vezi și o scrisoare a lui Baligot de Beyne din 13 (25) Aprilie 1865 (*Histoire Rosselli*), în care amintește numai lucrul, spunând că a relatat exact lucrul domnitorului în depeșa către Negri din 24 Martie 1865, depeșă ce nu a venit la a mea cunoștință.

în fața unui dregător consular din acelaș oraș — fără a lua de loc în băgare de samă principiul dreptului public și al codului Caragea, că imobilele sunt supuse legii locului unde se află, mai ales în privirea formalităților pentru transmiterea proprietății⁶⁰. *L'Indépendance Belge* observă, că greutatea cea mare ce se opunea desființării capitulațiilor în România, era faptul că nu se putea încuviința vasalului cecea se refuza suzeranului. Totuși lasă să se întrevadă o soluție care să împace cerințele administrative interioare ale României cu mântinerea neapărată a capitulațiilor în toate părțile imperiului otoman⁶¹. Conferențele din Constantinopole și încuviințază câteva măsuri excepționale în favoarea României, la care măsuri numai Austria se opune⁶².

Chestiunea era foarte grea de rezolvit. Pe deoparte tratatul de Paris garanta Românilor autonomia deplină în conducerea daraverilor lăuntrice, și această garanție fusese încă întărită, prin actul adițional la statutul din 2 Mai. Pe de altă parte însă se stipulație în Convenție, că tratatele încheiate de puterile străine cu Poarta otomană vor fi aplicabile și țărilor române, întrucât nu ar jigni dreptul lor de autonomie, stipulație elastică ce lăsa loc puținței unor interpretări deosebite și contrazicătoare. Români aduceau ca argument de căpetenie, în sprijinul neaplicabilității capitulațiilor în România, faptul că ea era o țară creștină și nu musulmană ca Turcia; că legiuirea ei era întemeiată pe dreptul roman (cod. Calimach și Caragea, iar acum codul Napoleon). Cum spunea Bolliac în *Trompeta Carpaților*: „Capitulațiile aceste făcute pentru a garanta capul dintre umere și galbenii din punga suditelui străin din Turcia musulmană, sunt ele aplicabile în România creștină, unde suditelor le merge mai bine decât pământenilor, unde Românul samănă și suditul culege, unde Românul privighează și suditul se odihnește?”⁶³.

Se întâmpina că justiția nu era încă la înălțimea cerută. Aceasta era adevărat; dar și în această privire se făcuse însemnate progrese. Așa se încetase cu intervenirea ministerului în daraverile judecătorești; se înființase curtea de casație cu magistrați neamovibili; se făcuse o lege de admisibilitate și înaintare în funcțiile judecătorești; se întocmise facultățile de

⁶⁰ *Românul*, 8 Oct. 1862 (a patra pagină, la anuciuri).

⁶¹ *Indépendance Belge*, 27 (15) Martie 1865. Tot așa spune și *La Partie* încă din 1862: „On ne crut pas opportun d'y donner suite, dans la crainte que la Porte ne sougât à s'en prévaloir et à réclamer en sa faveur des modification de même genre”.

⁶² *La France*, 20 (8) Mai 1865. Cf. *Trompeta Carpaților* 28 Mai 1865: „Astăzi în 1865 se deliberează în Constantinopole, pentru a se trage cu buretele peste toate aceste imunități, garantate cu 10 ani în urmă.

⁶³ *Trompeta Carpaților*, 28 Mai 1865.

drept din Iași și din București; se luase măsuri asupra pentru moralizarea judecătorilor. Și apoi oare Europa de mult avea ea o justiție așa de bună? Nici cu 50 de ani în urmă, justiția ei era aproape aceeași cum fusese în România cu vreo 5 ani înapoi. Toate aceste argumente sunt sprijinite mai ales de V. Boerescu, în o broșură publicată de el, după îndemnul și înțelegerea cu domnitorul ⁶⁴.

Este curios că Austria care combătea cu atâta înverșunare emanciparea României de tratatele turcești, încheie cu dânsa o convenție deosebită pentru extrădarea dezertorilor și a delicvenților ⁶⁵.

Tot în anul 1865 se ia măsura de a nu se mai trece în budget suma necesară la plata tributului către Poartă ⁶⁶.

Din toate părțile, poporul român, sub îndemnul domnitorului său, tindea la emancipare; dar aceasta nu se putea ajunge desăvârșit, decât odată cu neatârarea deplină a României. Domnia lui Alexandru Ioan I însă a dat un puternic avânt acestei serii și a dus-o până la un punct îndestul de înalt în a ei desvoltare.

Se înțelege însă că orice tendință de scuturare a lanțurilor din partea poporului român, trebuia să întâmpine în Austria o neîmpăcată dușmănie care se ascuți mai ales, când monarhia habsburgică, văzând că tendința se îndreaptă către restrângerea căderilor consulare, și deci spre îngustarea foloaselor materiale pe care Austria le trăgea din România. De aici se explică patima înverșunată și tonul cel batjocoritor și plin de veninul turbărei, pe care organele presei austriace și anume acele patronate de guvern le revarsă, atât asupra persoanei domnitorului, cât și asupra țării și poporului român, dela primele lui încercări de emancipare ⁶⁷.

⁶⁴ V. Boerescu, *Mémoire sur la juridiction consulaire dans les Principautés-Unies roumanies*, Paris 1865. Scrisoarea lui Boerescu către domnitor din 10 Aprilie 1865 spune: Je viens de terminer le mémoire que Votre Altesse m'a ordonné de faire. Je n'ai fait que suivre dans ce travail les inspirations de Votre Altesse, Je n'ai fait que développer les idées que Votre Altesse a bien voulu me communiquer, lors de notre dernier entretien'. (*Hîrtiile Rossetti*).

⁶⁵ Din 25 Mai (6 Iunie) 1865. *Mon. of.* 24 Iulie 1865.

⁶⁶ Vezi *Correspondance generale de Vienne*, 23 Ian. 1865.

⁶⁷ Iată câteva exemple de stilul gazetelor austriace: *Correspondance générale*, 6 Decemv. 1865: „Si ces niaiseries bouffonnes n'étaient mises en circulation que par les agents subalternes de leur clientèle crédule et imbécile, je me serais abstenu de les reproduire. Je m'arrête à ce joli échantillon et vous fais gré de trois colonnes de cette prose *nauséabonde*'... *Ibidem* 23 Ian. 1865: „Quand au colonel Couza, tout en voulant imiter le César français, il n'arrivera jamais qu'à parodier tristement le *general Soulouque de désopilante mémoire*'". 1 Fevr. 1865; „Au mois de juin dernier, quand il était allé implorer l'approbation du sultan au coup d'Etat et se prosterner à ses pieds". 7 Fevr. 1865: „Vous savez à quel vous en tenir sur les travaux du *plus paresseux, du plus indigne du plus fainéant des hospodars*'". 25 Fevr. 1865: „N'est il pas *scandaleux, de voir des gens qui occupent les plus hautes fonctions dans le gouvernement, qui se pa-*

Organele austriace iscodiau tot felul de vești compromițătoare asupra domnitorului, pentru a-l ponegri și a-l discredita în ochii Europei. Dela o vreme, *Mémorial diplomatique* care începuse a istovi temecele vechi, cade pe o idee nouă pe care o exploatează cu destulă ghibăcie. Anume el spune, că principele, după întoarcerea lui din Constantinopol, ar fi cerut ca Sultanul să-i încuviințeze următoarele trei cereri: 1) dreptul de a bate monedă; 2) înființarea unei decorații și 3) ereditatea puterii. Fiindcă aceasta de pe urmă veste suna prea a iscoadă, Memorialul caută să o îndreptățiască prin următoarele cuvinte: pretenția de a întemeia o dinastie din partea unui principe ce nu are copii și nici speranță de a-i dobândi, poate părea curioasă. Ea încetează însă de apărea astfel, când se aude că principele ar avea de gând a se despărți de soția lui, sau de a-și însuși dreptul de a desemna pe succesorul său care în acest caz ar fi un principe străin⁶⁸. Ziarul vienez revine neconținut asupra acestei chestiuni, deocamdată fără mare izbândă⁶⁹, nefiind crezut decât de tovarășul său *Correspondance générale* care spune, în mai multe rânduri, că „deși principele n'are copii, el vrea să instituie regalitatea ereditară”⁷⁰. Dela o vreme însă câteva ziare străine încep a se îngriji, și așa *Le Courier d'Orient* reproducând știrea, spune, că Poarta s'ar fi preocupat nu puțin de aceasta veste⁷¹. Apoi și *L'Union* spune că „principele Cuza ar avea de scop a rupe legăturile ce-l uniau cu Poarta otomană”⁷². Această știre era mai de crezut decât acele privitoare la regalitate și dinastie, și provoacă în adevăr îngrijire la Poartă; ea era sămănată odată cu veștile din năuntru, încât ținta ziarelor vieneze ajunseră de a crea în jurul principelui o atmosferă de neîncredere.

Ca și când domnitorul ar fi vrut să facă pe placul gazetelor vieneze, el adoptă în ziua de 11 Mai, pe un copil „sărac de părinți” Alexandru, care se știa însă că era propriul său fiu născut, cu principesa Obrenovici, favorita lui⁷³. Bine înțeles

vanent à l'étranger avec leurs faux titres de princes, spatars, serdars, boyards on sénateurs de pacotille, être si indifférents en ce qui touche leur honnêteté (Je me dis pas honneur; le mot n'existe pas dans leur langue) de voir que leur conduite frise l'escroquerie”. etc.

⁶⁸ *Mémorial diplomatique* 18 Iulie 1864. Aceste zvonuri de scopuri dinastice începuse de mult timp în ziarele germane. Așa *Ost deutsche Post* îi atribuia încă în 1859 lui Cuza intențiunea de a-și crea o dinastie, fiindcă, și pusesse cifra I: Alexandru I. *Vezi Bukarester Intelligenzblatt* 6 (18) Dec. 1859.

⁶⁹ *Mem. dipl.*, 14 August. 1864 și 26 Februar 1865.

⁷⁰ *Correspondance générale de Vienne*, 23 Ianuarie 1865.

⁷¹ *Courier d'Orient* 4 Martie 1865.

⁷² *L'Union*, 27 Martie 1865.

⁷³ *Mon. of.* 11 Mai 1865. De și muma copilului adoptat este în deosebte cunoscută, aducem spusele ziarului *Mémorial diplomatique* din Iunie 1865: „Le prince régnant de Serbie aurait aussi l'intention d'adopter le fils du prince Nephreim Obrenovitsch. Il se trouve donc, que les deux fils adoptés (acel adoptat de domnito

că asemenea act întărește încă zvonurile de scopuri dinastice atribuite domnitorului.

Dar aceste zvonuri se unesc în țară cu altele care, pe lângă actul în sine, căutau să discrediteze pe domn tot mai mult în opinia publică. Aname această adoptare este pusă în legătură cu o modificare introdusă de codul român, din ceace prescria prototipul său codul Napoleon. Se spunea că domnul ar fi făcut să se primească modificarea care prevedea, că pot fi *legitimați* și copiii adulterini și incestuoși, îndreptând astfel prin o dispoziție legislativă, adoptarea copilului Alexandru de către domnitor și soția lui ⁷⁴. Această legătură era absolut fantastică; căci mai întâi legitimarea este cu totul deosebită de adopțiune, deoarece legitimarea se face prin căsătorie cu muma copilului natural care se legitimează în privirea tatălui prin acea însoțire. Apoi art. 677 al Codului civil român, nu vorbește nici de legitimare, nici de adopțiune ci de *moștenire*, dispunând, în deosebire de codul francez, ca și copiii născuți din părinți ai căror căsătorie ar fi fost oprită, să poată moșteni pe muma lor. Ce avea a face atare dispoziție cu adoptarea copilului Alexandru? Și cu toate aceste, din asemenea tâlcuiri ale legilor, se întăreau zvonurile de dinasticism răspândite de gazetele vieneze și ele, unite cu adoptarea copiilor principesei Obrenovici, întăreau în contra domnului capul de acuzare care sluji de îndreptățire la a lui răsturnare.

Mișcarea din 2 August 1865. — Câteva zile după închiderea sesiunii extraordinare, 25 Iunie, domnitorul părăsește țara, spre a-și căuta zdruncinata sănătate la băile dela Ems, dovadă cât de sigur era el, că poporul nu poate de cât să-i doriască și să-i sprijine domnia ⁷⁵. Puține zile după plecarea

rul României și acel pe care voia să-l adopteze acel al Serbiei) sont frères utérins, ayant pour mère la fille de l'ancien ministre valaque Catargi laquelle, après le mort de son mari, le prince N. Obrenovitsch, s'est retirée à Bucarest". La 5 (17) Noemvrie 1865, domnitorul împreună cu soția sa adopta, ca aldoilea copil, pe Dumitru, născut tot cu principesa Obrenovici și pe care-l dă în actul de adopțiune tot ca „sărac de părinți". Băgări de samă răutăcioase sunt făcute cu acest prilej asupra soției domnitorului, de o parte de *Correspondance générale de Vienne*, 7 Decembrie 1864 și 11 Ianuarie 1865, de alta de Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, p. 129.

⁷⁴ *Mémorial diplomatique*, 9 Iulie 1865, *Gazette de France*, 6 Iulie 1865. Mai vezi, și o broșură a lui N. Rossetti Roznovanu, *Copiii naturali după noul cod civil Iași 1866*. O broșură, *Le Panславisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris, 1866, p. 20: spune: „C'est à la suite de la promulgation de ce Code (Codul civil) que le prince Couza a adopté l'enfant de Madame Obrenovitsch et l'a fait élever au palais par sa propre femme".

⁷⁵ Proclamația pentru absentarea domnitorului din țară este datată din 6 Iulie, Ruginoasa, *Mon. of.* 7 Iulie 1865. O gazetă engleză *Examiner*, 2 Septemv. 1865, spune că „Under such circumstances a popular insurrection seemed so impossible, that Hospodar Couza thought this might safely go and recruit his health at the bath o Emse.

domnitorului, în 3 August, izbucnește însă în București o turburare, care este înăbușită cu prețul vieții câtorva răsculați și a câtorva oameni din trupă.

Asupra cauzelor acestei mișcări se răspândiră în ziarele timpului știrile cele mai contrazicătoare. Unele susțineau că ea provenise din cauza împiedicării vinderei fructelor, de teama răspândirii holerei, ce se ivise în porturile dunărene, iar altele din aceea a introducerii monopolului tutunului⁷⁶. Altele vedeau în acea mișcare o uneltire din afară, și anume ziarele franceze și austriace o atribuiau Rusiei, iar cele rusești Germaniei. Se pretindea anume că pentru a se împăca Austria și Prusia, dela ducatele Sleswig-Holstein, se plănuia ocuparea României de către Austria, și că pentru a se îndeplini această ocupare, trebuia o mișcare turburătoare⁷⁷. În sfârșit o ultimă versiune, aceea a foilor dușmane principelui român, spunea, că mișcarea fusese provocată de guvern, spre a-și da prilejul unei noi lovături de stat⁷⁸.

Să căutăm a restabili caracterul acestei mișcări, după cât ne învoiesc documentele timpului :

Mai întâi mișcarea era pregătită de mai înainte și se aștepta să izbucnească. Așa proclamația ministrului de interne, Al. Florescu, dată după înăbușirea revoltei, spune, că „*de mai multe zile* circulă prin oraș vestea că, turburătorii de meserie aveau să încerce o răscoală; astăzi la 10 ore au pus în lucrare planul lor criminal; după trei ore de mișcare răsvrătitoare, ordinea a fost restabilită, mulțumită mai ales spiritului energic ce a dezvoltat armata. S'a făcut 150 de arestări”. Acelaș lucru se vede din o scrisoare a lui Ioan Brătianu adresată prefectului de poliție, în ziua de 1 August, cu două zile înaintea turburării, în care scrisoare Brătianu spune prefectului, că „*poate acesta ar dori să știe ce împrejurare l'au adus pe el, Brătianu, dela țară în oraș, tocmai acum când este atâta de lucru la câmp? Nu a fost altăceva decât vestea că poporul din București s'ar pregăti să facă o revoluție, ceea ce i s'ar*

⁷⁶ *L'International* 22 August 1865; *Le Monde*, 26 August 1865.

⁷⁷ Vezi *Le Monde* 23 (11) August 1865; *Le Temps* 3 August 1865; *Le France* 3 August 1865; *l'Opinion nationale* 4 și 18 (6) August 1865. Ideea despre schimbul României pentru Sleswig-Holstein se născuse de înaintea răscoalei. *La Patrie* 3 Octomvrie 1865; *Le Monde*, 9 Octomvrie 1865.

⁷⁸ *Correspondance générale de Vienne* 19 (7) Aug. 1865; *Les Débats* 27 Sept. 1865. Nostimă este versiunea spusă de N. Golescu unui scriitor rus P. Danilevski, în 1866, când acesta îl întâlnește pe vaporul ce mergea spre Turnu Severin, anume că „*minștrii Florescu și Crețulescu vroiră să încerce integritatea și tăria de caracter a principelui și pe când se afla la Ems, anul trecut, el prin poliție au încercat să înscezeze o revoltă în București. Numiții miniștri au gândit că cerul opozițiunei se va prinde în leaș*”. etc. (11). Vezi Vol. 23 al operilor complete a lui P. Danilevski, care conține *Scrisori de peste hotare*, p. 191 reproduc în traducere de *Arhiva* din Iași 1902 No. 3—4, p. 167.

fi părut cu totul neînțeles, sub un regim atât de drept și de părintesc, ca acel sub care se află țara, când ea nu geme sub apăsarea baionetelor străine, ci trăește sub un guvern ce este opera ei, când nici o clasă nu oprimă pe cealaltă. În contra cui să se revolte poporul? În contra prefectului? d'apoi el doară e om din popor (Marghiloman), și are la dispoziție gendarmarie și parte din armată, corpuri ce nu sunt în stare de a dori apăsarea poporului. *Nu se poate deci să fie o revoluție în București, ci o simplă evoluție prin care poporul va trece dela o stare de lucruri ce nu-i convine la una mai mulțămitoare, și aceasta se va întâmpla fără luptă, prin o simplă manifestare a voinței naționale*"⁷⁹. Răspunsul prefectului la scrisoarea lui Brătianu, fu arestarea acestuia.

Ce înțeles aveau ultimele cuvinte din scrisoarea lui Brătianu? Pentru a le înțelege trebuie în afară de scopurile lui de a răsturna pe domnitor, mai dinainte cunoscute, se mai adăogim câteva alte documente din acelaș timp. În un ziar, *Clopotul*, apărut după cum spunea pe el în Craiova, dar tipărit în realitate în Lausana și sosit cu poșta în capitală, din o împrejurare însă necunoscută, cu două zile în urma răscoalei, cetim, cu data de 1 August, următoarele la adresa domnitorului: „O greșală, o nebulie sau o crimă, numiți faptul cum voiți, a pus soarta țarei voastre în mâinile lui Cuza, sunt aproape 7 ani... Destulă răbdare, destulă umilință, destule mizerii! Clopotul deșteptărei a sunat, ora a sosit, unde să ne sculăm din somnul adânc în care suntem afundați... Ori unde ne întoarcem tot mizerie și mizerie; în orice parte pui urechea, tot plânsuri și răsunete de desperațiuni; în toate clasele societății veți afla aceeași nemulțămire; simțim cu toții cum viața se retrage dela noi, că pierim de o moarte comună. După ce toate clasele, toate libertățile publice, toată puterea morală și materială a țarei s'a stins în mâinile inepte ale acestui om, astăzi, un an și mai bine de dictatură absolută, de tiranie și de rușine, suntem în drept a-l întreba ce ai făcut din noi? Ai zugrumat libertățile în numele libertății! Ne-ai dat votul universal, dar cum? Ai chemat o turmă ignorată care, sub disciplina biciului, a votat pentru creațiunile unui dictator nerușinat. Principele Cuza nu ne mai poate înapoi acele ce ne au răpit, căci prin aceasta ar mărturisi singur nulitatea sa politică; ar mărturisi cum calea apucată de el a fost trădarea țarei. Dar un poet

⁷⁹ Scrisoarea a fost publicată în numărul din 1 August al *Sentinelei*; dar acest ziar neputându-l găsi, am reprodus cuprinsul scrisoarei după ziarul englez *Daily News* 31 (19) August 1865. Încă din 12 August (31 Iulie) 1865, se vorbea în gazetele străine că ar fi izbucnit mișcări turburătoare în Craiova. *Opinion nationale* 12 August 1865 aduce și ea această veste, dar o desminte prin o telegramă din București. Vezi Vol. XIII p. 165, 166.

a zis că Dumezeu aruncă anii asupra tronurilor, precum cioclii lopețile de țărăniță asupra mormintelor. Oara a sosit; să cântăm vecinica pomenire”

După acest violent apel la revoluție, urmează un articol batjocoritor care sfârșește prin cuvintele: „Vei merge, infamule, în focul gheenei, unde este scrâșnirea dinților tu care ai nenorocit și prăpădit o țară întreagă”.

Se mai închipuește următorul dialog schimbat între domnitor și un ministru, înaintea plecării lui din țară:

— Mă tem că în lipsa Măriei Sale, Româniilor să nu vree și ei să se lecuiască de o boală de care pățimesc.

„De ce boală, doctore (ministru doctor N. Crețulescu)?

— De Măria Voastră!⁸⁰.

Pentru poporul de jos, se împart sau se afișează următoarele pamflete: Mai întâi o curioasă chemare adresată poporului, în care i se spune, că „o bandă de tâlhari tolerată de guvern acum de mai mulți ani, spărgând prăvălii, fură sute de mii de galbeni și ucide oameni, bandă compusă din străini vagabonzi sub comanda lui Bogati (presupusul omorător a lui Barbu Catargiu) și Nicu Havanioți. Jos cu talharii privilegiați, sfârșește afișul; jos cu privilegiile și monopoliurile și de palat și de tină!⁸¹.

Al doilea pamflet este o închipuită proclamație a domnitorului către popor, răspândită prin litografie și în care se cetesc locuri ca acestea: „Șapte ani de silință spre ruina țării, șapte ani de jaf, de pradă, de beție și de desfrânare, m'au blazat și m'au îmbuibat într'atât, încât astăzi mă văd silit a vă lăsa în răsul lunei, pentru dobitocia cu care ați suferit infamia conduitei mele și pierind pentru un scurt timp din ochii voștri, se mă întorc iarăși a mă pune pe tâlhării și jafuri cu noi puteri, ca să ajung la scopul ce mi-am pus, de când Moldovenii la 5 și voi Muntenii la 24 Ianuarie avurăți păcătoșia de a alege un pungaș de cafenele, ca să puneți asupra mea frumoasa sarcină a organizării acestei țâtoase și lăptoase vaci, numită Moldo-România”⁸².

Aceste acte ne dau cheia înțelesului mișcării, și totodată, faptul că Brătianu de mai înainte arăta prefectului planul ei, ne arăta și modul cum el credea că va putea fi îndeplinită. Mișcarea era îndreptată contra domnitorului și ținea la a lui răsturnare, însă nu pe calea unei revoluții violente, de care se credea în cercurile opoziției că nici este trebuință, ci pe acea

⁸⁰ Din Clopotul am găsit un exemplar în *Extracțele din ziarele de pe timpul dela 82—1866* făcute de Ioan Alecsandri. Se află culegerea în biblioteca Academiei române.

⁸¹ Extracțele citate în nota prec. Chemarea reprodusă în traducere de *Union de l'Orient* 24 (12) August 1865.

⁸² Se află un exemplar din această proclamație în aceleași extracțele.

a unei manifestațiuni poporane mărețe și unitare care să proclame pur și simplu căderea domnitorului absent. Era o repetare pe alt ton a încercării revoluției nesângeroase din 1848⁸³. Așa o caracterizează un ziar englez, *Examiner*: „Absența domnitorului era o ocazie prea bună, spre a fi lăsată nefolosită, și revoluția ce era să se întâmple la București deveni subiectul tuturor convorbirilor. Un personaj conducător, Ioan Brătianu, arată în o scrisoare către prefect această rumoare obștească. Pe când el înfiera ideea unei revoluții populare și violente ca o absurditate care ar trebui deplânsă, el arăta constituția și guvernul României ca pe deplin independente și liberale, ca îndestul de democratice. Singurul lucru care nemulțumia era persoana domnitorului; dar aceasta putea fi răzbunat prin aclamarea și consimțământul obștesc, fără o revoluție violentă; nici un soldat, nici poliția nu vor voi să-l aperc⁸⁴”.

Socoteala cea de acasă cu cea din târg nu se potrivește. Stof de revoluție și nici de manifestare răsturnătoare nu era în București, decât doar între vânzătorii de fructe și negustorii de tutun. Deaceea mișcarea nu avu nici o seriozitate și putu fi ușor înăbușită. Din caracterul acestei mișcări, revoluția pacinică, se explică însă cum *revoluționarii* erau neînarmați și cum de se putu interpreta încăierarea, ca datorită căderii poliției asupra unor pacinici cetățeni.⁸⁵ Se vede că organizatorii mișcării se așteptase, ca nimene să nu se scoale, spre a apăra pe principe. Tocmai în aceasta ei se înșelase. Nu erau siguri pe concursul poliției și a-l armatei și numărul cetățenilor ce trebuia să ia parte la manifestație erau numai două specii de comercianți.

Astfel înțelese lucrurile, ele împacă și explică toate arătările organelor timpului și dau cheia evenimentului petrecut la 3 August 1865 pe stradele Bucureștilor.

Mișcarea din 3 August nu avu în lăuntrul țarei nici o însemnătate. Nu era o pornire obștească în masa poporului contra regimului și a domnitorului, ci rezultatul uneltirilor opoziții contra lui, celei sfărâmate de el în ziua de 2 Mai. Ea

⁸³ Așa o aprețuește *Daily News*, după ce reproduce scrisoarea lui Brătianu (vezi mai sus nota 78): „The letter of John Brateanu expresses the aim of expelling Prince Couza, but by a calm and bloodless revolution”.

⁸⁴ *Examiner*, 2 Septemvrie 1865: „The only thing he objected was the person of the Prince; but he could be got rid of, minted the letter, by acclamation and general consent, not by violent revolution”. Și ziarele protivnice mărturisesc că: „le mot d'ordre de la manifestation projetée était la déchéance du prince Couza et le rappel de l'union, pour délivrer le pays de l'avidité insatiable des sangsues moldaves”. (*Mémorial diplomatique* 8 Septemvrie 1865. Comp. mai sus, p. 36, 37.

⁸⁵ Cum acuză cu violența-i cunoscută *Mémorial diplomatique* din 17 (5) Septemvrie 1865.

nu avea nici un răsunet în restul țării; ba chiar în București ea avu o mică întindere, dat fiind restrânsul număr de vieți omenești primejduite în ea. Din contră dacă judecăm după numeroasele semne de simpatii primite din toate părțile țării, din care cele mai multe sunt spontane și nu de comandă, atunci se poate susține că domnia lui Alexandru Ioan I, departe de a fi devenit nepopulară prin actul dela 2 Mai, sporise în popularitate, după cum însuș C. A. Rossetti o recunoscuse încă de mai înainte ⁸⁶.

Domnul aflând la Ems despre răscoala din București, odată cu știrea despre a ei înăbușire, nu se prea grăbește a se întoarce înapoi. El răspunde lui Crețulescu, însărcinându-l să mulțumească armatei pentru energica ei ținută, după cum făcuse și doamna ce fusese încunostiințată la Ruginoasa despre cele întâmplare ⁸⁷. Domnitorul părăsește băile 8 zile după aceea, la 11 August, trece prin Viena și prin Lemberg unde se odihnește și ajungând la moșia lui, stă aici până la 23 August, când vine în București ⁸⁸.

Dacă însă răscoala din 3 August avu în lăuntru numai însemnătatea a arăta domnitorului, că protivnicii săi nu dormiau, în afară ea avu urmări mai de seamă prin efectul ce-l produse asupra puterilor.

Statul ce privia acuma mai rău pe domnitorul României era Rusia și aceasta, din cauza politicei lui religioase pe care o combătuse cu atâta stăruință, dar nu o putuse împiedica de a izbuti. Generalul Ignatieff, ambasadorul rusesc din Constantinopole cere, ca Poarta să trimită o comisiune de anchetă în Principatele-Unite care să cerceteze cauzele răscoalei dela ¹⁵/₈ August. Pe lângă aceasta, Rusia avea interes a provoca o desordine în Principate, pentru a putea distruge opera tratatului de Paris ⁸⁹. Ambasadorul Franței și, ceea ce poate părea mai neașteptat, ministrul de externe al Porței, Ali-pașa, se

⁸⁶ Mai sus, p. 21.

⁸⁷ *Mon. of.*, 8 August 1865.

⁸⁸ *Mon. of.*, 24 August 1865. Nu este deci exact ceea ce spune *l'Europe din Frankfurt* 22 (10) August 1865: „A la première nouvelle des événements de Bucarest, le prince Couza s'empressa de faire ses paquets à Ems”. Mai drept judecă ziarul *L'International* 25 (13) August 1865, când spune: „Le prince sachant que les récentes agitations de Bucarest ne peuvent en aucune manière compromettre l'ordre des choses existant, aurait continué sa cure, si les bruits de choléra n'avaient été son départ”. Gazetele dușmane principelui interpretau astfel întârzierea lui de a se duce în capitală: „ Il avait fait sonder fort adroitement les représentants des puissances, présents à Bucarest, pour savoir de quel oeil les cours protectrices regarderaient la nouvelle phase dans laquelle il venait de précipiter le pays”. *Le Temps* 23 (11) Septembrie 1865. Urmarea evenimentelor și răspunul domnitorului către Fuad pașa nu îndreptătesc de loc asemenea apretieri.

⁸⁹ *La Patrie*, 9 Noemv. 1865.

opun la această cerere⁹⁰. Cauza pentru care Turcii nu voiau acum ancheta pe care altă dată o cereau cu atâta foc, era, cum spunea o gazetă engleză, că „nu poate scăpa de pătrunderea unui om așa de iscusit ca Ali-pașa, că în cazul de a cădea Cuza, locuitorii Principatelor vor cere dela puterile garante a le da un principe străin”⁹¹, lucru ce, după cum se se știe, era suprema frică a Porței. Pentru a cruța însă susceptibilitatea generalului Ignatieff și pentru a-l face să supoarte mai ușor refuzul cererei de anchetă, Poarta se horărăște a trimite, prin marele vizir Fuad pașa, o scrisoare domnitorului român, scrisoare care dădu acestuia prilejul de a afirma încă odată, cu mai mare răsunset și mai mare putere, autonomia României.

Scrisoarea lui Fuad pașa, din 2 Sept. 1865, conținea între altele următorul loc menit a jigni mai cu seamă pe domnitorul român : „Din știrile mai amănunțite primite mai în urmă, Poarta s'a încredințat, că mișcarea poporană care a dezolat capitala Principatelor n'a fost decât rostirea brutală a unei nemulțumiri generale; și Alteța Voastră trebuia să ia măsurile neapărate, pentru a satisface, în marginea legalității și a dreptății, păsurile națiunii moldo-valace; că nici Sultanul, nici auguștii săi aliați nu pot să privească cu nepăsare, ca puterea materială să devină singurul mijloc de potolire”⁹². Mai mulți reprezentanți se silise a mai modera terminii reprobatori; dar Fuad pașa, probabil după stăruințele Rusiei, refuzase a schimba din scrisoare nici un cuvânt⁹³.

Această scrisoare publicată îndată de ziarele franceze din Constantinopole, fu interpretată, cum nici nu se putea altfel ca „un blam ascuțit și riguros dat de Poartă vasalului ei, prin

⁹⁰ *L'Indépendance Belge*, 15 (3) Sept. 1865.

⁹¹ *Morning-Post* 15 (3) Sept. 1865: „The inhabitants of Moldo-Valahia would almost unanimously request the protecting Powers to ame a foreing prince as their sovereign”. Tot în acest sens vorește *Le Mémorial diplomatique* organ cu toate aceste dușman principelui, 8 (20) Oct. 1865: „Dans le cas de la dépossessions du prince Couza, les incovenients semblent primer de beaucoup les avantages. Deposéder le prince Couza, c'est facile à faire; mais le remplacer, c'est plus difficile; on ferait appel dit-on à un prince étranger” etc. Dacă lucrurile stăteau așa și dacă nici Austriei nu-i conveneau întronarea unui principe străin, atunci pentru ce presa austriacă combătea pe Cuza cu atâta înverșunare? Pasiunea întunecă adese ori interesul.

⁹² Reprodușă în *Monit. of.*, 10 Noemv. 1865 odată cu răspunsul domnitorului. Ea a fost reprodușă de toate organele timpului; între altele de *Archives diplomatiques*, 1866, I, p. 158.

⁹³ *L'Indépendance Belge*, 19 (7) Sept. și 27 (15) Sept. 1865. Asupra faptului, că Rusia stăruise spre trimeterea acestei scrisori și deci și la cuprinsul ei, aducem și gazete engleză *Examiner*, 2 Sept. 1865, care spune: „at the instigation of Austria and Rusia, Fuad pacha prise a missive a the government of Bucarest”. Se spunea chiar că scrisoarea fusese redactată de Fuad-pașa față cu Bulwer și Ignatieff, *Opinion nationale*, 21 Noemv. 1865. *La Patrie* Decemv. 1865, *Le Monde*, 4 Dec. 1865.

care îl soma de a stabili și de a regula ordinea publică în Moldo-Valahia”⁹⁴. Cât despre efectul scrisoarei asupra Românilor, el fu de a trezi indignarea întregii țări. „Presa locală fără excepțiune de partizi, ne spune un ziar francez, s’au înțeles a vesteji în termeni ai căror energie nu voim s’o imităm, un act care nu poate decât să sporiască greutatea situației, încurajând pe neprietenii ordinei publice”⁹⁵.

O asemenea misivă nu putea rămâne fără răspuns. Guvernul românesc îi face două: O circulară din 15 Septembrie a ministrului afacerilor străine către guvernele europene, în care arată că „răscoala din 15/3 August nu a avut nici o însemnătate prin ea însăși; dar căpătă o asemenea prin elutrirea opoziției politice. Ținta ei este de a răsturna starea de lucruri existente, deoarece ea nu se poate hotărî a vedea locul ei de altă dată ocupat prin oameni din toate clasele poporului. Apoi schimbarea radicală operată în România de către principe prin legea rurală, codul penal și codul civil, nu se putea îndeplini fără sguđuire. Legea rurală a apucat chiar pe cei mai mulți nepregătiți și deaceea a produs agitații, cu toate că guvernul deșteptase de mai multe ori publicul despre curânda ei aplicare. De aici o reducere în venitul fonciar. Apoi țărânii au răspuns prin o regretabilă neacțiune la o măsură luată în a lor interes. Criza agricolă a fost în sfârșit sporită prin inundații, secete și epidemii; dacă adăugăm la toate aceste neputința de a se îndeplini reforme sociale, administrative și judecătorești fără a se lovi privilegiurile și deci a se jigni multe interese, își va face cineva o idee despre criza prin care țara a trebuit să treacă, pentru a ajunge cu un minut înainte la locul pe care-l rîvnește între națiunile civilizate. In asemenea condiții, lipsa domnitorului nu putea decât să reinvie iarăși speranțele dușmane. Partidul uneltirilor crezu prilejul favorabil pentru a exploata în folosul său îngrijirea și neliniștea rezultate din situație. El nu a cruțat nici o silință spre a trezi nemulțumirea. El a bătut la toate ușile, din fericire fără izbândă. Erau capi; nu s’a găsit însă soldați. Cu toate acestea și cu toată mica însemnătate a acestei mișcări, guvernul nu avea mai puțin imperioasa datorie de a o reprima dela cea dintâi a ei arătare, și dacă cu această represiune el a desfășurat un prisos de energie, nu este motiv de a-l muștra; căci lipsa capului statului îngreuiind răspunderea ministerului, îi impunea o privighere și o energie afară din cale”. Circulara

⁹⁴ *Indépendance Belge*, 27 (15) Sept. 1865. *Europe*, 29 (17) Sept. 1865. „un blâme incisif et rigoureux au gouvernement de l’hospodar”.

⁹⁵ *Opinion nationale*, 28 (16) Oct. 1865. Vezi bună oară *Trompeta Țărilor* 30 Sept. 1865.

adauge, că principele amnestiase pe toți făptașii cu prilejul zilei de 30 August (12 Sept.)⁹⁶.

Acest act al ministerului românesc este foarte neghibaciu alcătuit; el are aerul de a spune că poporul întreg trebuia să fie nemulțumit cu reformele introduse și că deci era stof de exploatat în țară pentru o mișcare revoluționară; când adevărul era, că o singură clasă fusese lovită prin schimbările făcute; iar restului poporului ele fusese spre folos.

Deaceea se și contrazice această circulară, când la sfârșit spune că mișcarea avea căpitani, dar că nu au găsit soldați. Cum n'ar fi găsit, dacă toată țara ar fi fost nemulțumită cu noirile introduse?

Al doilea răspuns, acel al domnitorului însuși la scrisoarea vizirială, trimis tocmai în 29 Oct. (10 Noemb. 1865),⁹⁷ este dimpotrivă mult mai temeinic, mai bine cugetat și dă prilej capului statului de a apăra, cu energie și isbândă, autonomia României față cu încercarea Porței de a se amesteca din nou în daraverile ei lăuntrice.

Domnul începe prin a se plânge de publicitatea dată de Poartă scrisorii vizirului care apăruse în *Journal de Constantinople*, aproape odată cu trimiterea ei. Apoi se întreabă, dacă prin procedarea urmată, Poarta a crezut că susținea acțiunea unui guvern regulat și menținea neatins principiul de autoritate, al căruia respect interesează tot atât liniștea împărăției ca și pe cea a României? Ie aminte, că „Principatele au dreptul a se ocârmui singure, fără amestecul nici uneia puteri străine și că un drept de intervenire al Porței ar putea avea loc numai în cazul când ordinea fiind compromisă, ar fi urmat înțelegere între puteri pentru restabilirea liniștei; că ordinea nu a fost compromisă reiesă din faptul că mișcarea a fost îndată înăbușită. A se rosti aprecieri de felul aceloră conținute în scrisoarea ministrului Porței, ar putea fi răstălmăcit ca o încurajare a unor asemenea acte. În loc de a fi expresia brutală a unei nemulțumiri generale, a fost o simplă mișcare locală, neînsemnată, care a avut de pretext niște măsuri de igienă, ca acele ce au fost luate în Constantinople la ivirea holerei. Domnul adaugă că nu înțelege, din care isvor și-a cules Poarta informațiile și cum, fără o mai întinsă cercetare, a putut arunca blamul asupra unui guvern, pe care Poarta însăși adeseori l-a lăudat pentru silințele și tendințele sale. Dar, dacă guvernul nu ar fi pășit cu energie la restabilirea ordinară, cine ar fi făcut-o? Poate Poarta cu puterile garante? Ferească Dum-

⁹⁶ Circulara, lucru curos, nu este publicată de Monitorul oficial. Ea este reprodusă și analizată, de ziarle străine *L'Europe*, 29 (17) Sept. 1865 și *L'Opinion nationale*, 30 (18) Sept. 1865.

⁹⁷ Întârzierea este motivată de domn prin faptul că ar fi fost bolnav.

nezeu, ca Inalta Poartă să fie constrânsă la o așa nevoie, căci atunci ar fi atrasă în niște complicații ale căror urmări sunt afară de orice prevedere omenească". Domnul se folosește de prilejul acestui răspuns, pentru a comunica înscris Porței și a da publicității vorbele ce le rostise pretutindene către înalții dregători ai Sultanului, la vizitele sale în Constantinopole: „Vedeți, zice el, totdeauna cu ochii mulțumiți evenimentele și actele ce pot mări prosperitatea României. A ridica pe Români, a consolida instituțiile lor, a încuraja dezvoltarea puterilor lor, a diriguia aspirațiile lor, a le menține privilegiile și imunitățile, a face să se respecte drepturile lor, pentruca și ei să știe mai bine a respecta drepturile altora, este a lucra tot atât de bine în interesul imperiului otoman pe cât și în acel al României însăși; este a da tot deodată României închezășluri serioase, pentru a sa liniște și înflorire, iar imperiului otoman tot închezeșluri și nu mai puțin serioase pentru securitatea și puterea sa. Cu domni, cărora Inalta Poartă nu știa totdeauna a cruța drepturile și demnitatea, Bucureștii și Iașii erau nevoiți a căuta razimul lor, în influenți exterioare și nu este de trebuință a aduce aminte care au fost rezultatele acestei politici; dar cu un domn ce înțelege ca România să se bucure deplin de drepturile de autonomie și de independența interioară dobândite țării din vechime, drepturi recunoscute și consfințite prin tratatul de Paris și prin Convenție și care vrea să respecte, cum a proclamat-o și dovedit-o în toate împrejurările, niște legături deopotrivă folositoare imperiului otoman și Principatelor-Unite; cu un domn care va fi sigur a găsi la Constantinopole considerația cuvenită țării ce el reprezintă precum și aceea a pozițiunii sale personale — Inalta Poartă va putea totdeauna conta pe România, și niciodată vreo primejdie, nu-i va veni din partea ei. Așa a fost odinioară politica tradițională a divanului. Să-și arunce ochii guvernul imperial în trecut și să-și aducă aminte, care au fost relațiile Inaltei Porți cu întâii domni români, care au căutat închezășluirea lor în suzeranitatea ei, va culege mari învățăminte din înțeleapta și pătrunzătoarea politică, a glorioșilor sultani din veacul XV și XVI; va înțelege cât atunci existența Moldovei și a Valahiei ca statură, era socotită de prețioasă pentru imperiul otoman și pentru ce sultanii Baiazet I, Mahomet II, Selim I și Soliman II, departe de a înăbuși o naționalitate care ar fi putut fi la discreția puternicilor lor arme, au vrut din potrivă să-și facă din ea un zid de apărare, să respecte a ei neatâr-nare interioară și să întărească autonomia și privilegiile poporului român. Și azi voi ținea tot acest limbajiu Alteței Voastre; interesele sunt tot așa de strâns legate ca și în trecut; orice primejdii ce ar amenința pământul sau autonomia noastră, este deasemenea o amenințare pentru Imperiul otoman. Și mie

mi-a părut rău de asprimele ce au trebuit desvălite; dar nu mă sfiesc a vă declara că, de câteori un fapt se va înfățișa înaintea mea ca evenimentele dela 3 August, voi ști a răspunde la încrederea poporului român, menținând cu energie ordinea publică; că de câte ori liniștea României va fi compromisă, ori de unde va veni primejdia, eu nu voi consulta decât datoria mea, drepturile mele și interesele noastre comune. Imi iubesc prea mult țara, înțeleg prea bine valoarea legăturilor noastre cu înalta Poartă, pentru a le sacrifica vreodată unei îngrijiri de o responsabilitate, pe care voi ști pururea a o primi, oricât ar putea fi de grea. Pururea m'am povățuit și mă voi povățui în actele mele numai de interesele țării mele, și aceste interese sunt, în ochii mei, nedespărțite de acele ale împărăției otomane”.

După această lecție politică și întrezărirea scopului de a-și apăra țara contra primejdiei *ori de unde ar veni*, vorbe ale căror înțeles mai adânc și adevărat nu putea să nu fie pătruns de Poartă, cu toate precauțiunile luate de domn, spre a îmblânzi pe cât se putea aceste rostiri, domnul sfârșește lungă lui misivă, prin o frază măgulitoare, prin care căuta să arunce un vâl, asupra prea rostitelor sale cugetări de mai înainte⁹⁸.

Organele străine, de și aprețuesc în chip deosebit acest răspuns al domnului român, lăsa să se întrevadă, chiar când sunt protivnice, măestria lui. Așa *Examiner*, spune că „principele ar fi întors Porței o replică foarte ascuțită”. *La France*, comentând scrisoarea, spune, că „a se încuraja partidele la răscoală, la înjosirea autorității capului statului, prin o intervenire nelegală și ne la locul ei; a se constitui judecător între principe și națiunea lui, cu prilejul unor nemulțămiri mai mult sau mai puțin reale, este a lăsa pe cei nemulțămiiți să întrevadă speranța unei schimbări, care ar atârna numai cât de a lor manifestare”. *Le Constitutionnel* spune că „tonul puternic și vrednic al acestui document a produs o foarte bună întipărire”; iar *La Correspondance générale de Vienne* îl califică de „capodoperă de nerușinată sumeție” și *Le Nord* adaoge, că „talentul de palavre (ergoterie) a domnului s'a manifestat într'un chip strălucit, în răspunsul pe care l'a dat lui Fuad-pașa”⁹⁹.

⁹⁸ Scrisoarea este reproducă în *Mon. of.*, 11 Noemvrie 1865. Vezi și *Archives diplomatique*, 1866, II, p. 272—277.

⁹⁹ *Examiner* 2 Decemvrie 1865 „a very sharp reply”; *La France* 10 Decemvrie 1865; *Le Constitutionnel*, 24 Noemvrie 1865; *La Correspondance générale*, 27 Noemvrie 1865; *Le Nord*, 28 Noemvrie 1865. Mai vezi și *L'Europe* 29 Noemvrie 1865; *Le Monde* 3 Decemvrie 1865 și *Le Temps*, 5 Decemvrie 1865. Acest din urmă ziar, nu prea favorabil domnitorului, după ce arată „qu'il était évident que l'étoile du prince Couza palissait et qu'il devait essayer du moyen de distraire les esprits, en faisant vibrer la corde du patriotisme” recunoaște totuși

În țară efectul fu covârșitor. Atât presa cât și mai ales manifestările corpurilor constituite, pre cât și acele ale privaților ajunseră la un diapazon de tot entuziast. Ministerul găsi de cuviință a comunica străinătăței, acest concert de laude ce se aduna fără încetare în jurul actului domnitorului. Găsim în *La Patrie* următoarele asupra acestei demonstrațiuni: „Correspondențe din București, ne spun despre manifestările poporane, căror a dat loc, schimbul de note între Sublima Poartă și guvernul român, cu prilejul mișcării dela 15 August. Aceste manifestări venite din toate unghiurile țării, pentru a felicita pe principele Cuza, în această împrejurare, au fost destul de însămnate pentru a determina pe ministrul afacerilor străine, a adresa o depeșă circulară agenților români din străinătate, având de scop a lămuri caracterul autonom al acestei demonstrațiuni la care autoritățile, clerul și burghezia, s'au asociat prin de la sine pornire”¹⁰⁰. Așa bună oară adresa comericiului capitalei, spune, „că a cetit cu un simțimânt de mândrie națională răspunsul Măriei Voastre, care răspuns ne a pătruns de cea mai vie recunoștință, care este și acea a orașului ce reprezentăm. Mergeți Maria ta în această cale patriotică. Veți fi urmat de acest oraș și de țara întreagă; generația actuală și acea viitoare, vor bine cuvânta numele lui Alexandru Ioan I”¹⁰¹.

Fuad pașa crezu de trebuință să răspundă scrisoarei domnitorului, prin una aproape tot atât de întinsă, în care arăta că nu au avut de loc intenția de a se amesteca în afacerile lăuntrice ale României, ci a vrut numai să atragă, prietenește, luarea aminte a domnitorului asupra unor fapte ce puteau inspira îngrijire. De și replica lui Fuad pașa nu poate fi calificată drept scrisoare de scuze, cum o fac unele organe șoviniste ale timpului, nu se poate tăgădui că ea caută să micșureze răua întâipărire produsă prin cea d'întâi”¹⁰².

„qu'il relève le gant avec un fierté qui fait honneur à son coeur de Roumain. Le souverain blessé dans le sentiment de sa dignité, se redresse. Il n'entend point être tancé comme un e colier par son magister. Il rapelle au grand vizir qu'il est prince, à peu près indépendant; qu'il est homme à gérer tout seul les affaires de son pays etc.

¹⁰⁰ *La Patrie*, 8 Decemvrie 1865.

¹⁰¹ Reprodușă de *L'Opinion nationale* 8 Decemvrie 1865. În *Htrille Rossetti* se află 120 de depeși primite de la deosebitele corpuri a le țării: *profiți de mir, avocați, comercianți, locuitori din oraș iscâlți cu sutele, profesorii deosebitelor școale*, cu un cuvânt tot ce țara număra ca inteligență. Cine va ceti acele depeși în care se vede bucuria imensă și neprefăcută pentru vrednica apărare făcută de domn autonomiei țării, va mărturisi că țara întreagă se sculase ca electrizată pentru a mulțumi domnului ei. Și Bolintineanu, reflectând asupra acestui răspuns, spune, că, „dacă administrația sub domnul Cuza era în anarhie, să mărturism că afară din țară el a știut, în multe ocazii, să țină drapelul sus.” *Viața lui Cuza Vodă*, p. 54.

¹⁰² Această replică a lui Fuad pașa în *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 277—281.

Răspunsul domnitorului însă avu încă efecte mai întinse decât acela de a ridica moralul propriului popor. Grecii din Principate felicitară și ei pe domnitor pentru frumosul rol pe care ei îl văd de pe acum că-l va juca în regenerarea întregului Orient¹⁰³. *Journal de St. Petersburg* și *Le Nord* organe oficiale ale imperiului rusesc recunosc ambele marea agitație pe care răspunsul domnitorului a produs-o în Bulgaria¹⁰⁴. Se vorbea de o alianță a tuturor popoarelor creștine din Turcia contra stăpânirii acesteia. Această veste, oricât ar fi fost ea de exagerată, explică scrisoarea lămuritoare a marelui vizir.

Cu toate acestea răscoala din 3 August face un mare rău domniei lui Alexandru Ioan I, prin faptul că o discreditează chiar la acele puteri care o sprijinise până atunci. Mai ales este înșămnată reprobarea în destul de limpede documentată prin următoarea notă apărută în Monitorul oficial al Franței : „Turburările care au izbucnit în Principatele dunărene au provocat critici în destul de vii contra guvernului principelui Cuza. Noi am recunoscut că toate nu erau lipsite de temei ; dar în acelaș timp am atras luarea aminte asupra încurcăturilor care ar putea supraveni, dacă guvernele nu ar procede cu tot atâta cumpătare pe cât și prudență. Ele nu s’au înșelat asupra acestei primejdii. Cu toate că s’au ridicat cu mai multă sau mai puțină asprime în protiva ocârmuirii principelui Cuza, ele au fost unanime pentru a răspinge ideea unei schimbări în forma așazămintelor care stăpânesc acuma Principatele. Nici o putere nu ar dori să se vadă iar în fața unei chestiuni atât de delicate. Totuși principele Cuza va înțalege de sigur că nu ar fi fără primejdii pentru puterea lui de a se întemeia prea mult pe încurcăturile cabinetelor¹⁰⁵. El nu-și poate întări autoritatea, dacă nu va izbuti a câștiga interesul lor binevoitor. Europa îi cere înainte de toate o ocârmuire luminată, regulată, desfăcută de răzbunări de partid, economă a banilor publici și dușmană a corupției care a fost viciul ereditar al guvernelor anterioare. Principele Cuza nu va culege pretutindene decât încurajare, căci va realiza, în această privire, speranțele care le au făcut să se nască începuturile domniei lui”¹⁰⁶.

¹⁰³ Adresa Grecilor publicată de mai multe ziare, între altele de *l’Europe*, 31 Decemvrie 1865.

¹⁰⁴ *Journal de St. Petersburg* 25 Decemvrie 1865. *Le Nord* 30 Decemvrie 1865 : „On signale actuellement que la lettre du prince Couza a eu en Bulgarie un grand retentissement, où une grande agitation s’est manifestée”.

¹⁰⁵ Este destul de curios că aceste cuvinte ale Monitorului francez se potrivesc așa de bine cu spusele ziarului rusesc *Le Nord* 18 Decemvrie 1865 : „que les puissances de l’Europe ne permettent plus au prince Couza de jouer sur leurs défiances, leurs rivalités, leurs jalousies, comme sur un échiquier où elles mêmes et les intérêts de l’Europe serviraient de pions”.

¹⁰⁶ *Moniteur du Soir*, 21 Septemvrie 1865. De și *Moniteur du Soir*, deobit de *Moniteur officiel* nu era chiar organul oficial al imperiului, nu rostia mai puțin părerea guvernului francez. Era cel puțin organul oficios al său.

Franța ce până atunci sprijinise pe domnitor în toate împrejurările, îl lasă de acum în voia soartei sale, ceea ce contribuie nu puțin la a lui cădere; căci dușmanii lui se folosesc de slăbirea poziției lui, provenită din retragerea scutului francez, pentru a îndoi îndrăzneala și a căuta pe altă cale desrădăcinarea lui din scaunul României, desrădăcinare ce se improvise opintelilor lor de până acum.

Fiind încă că în politică predomină totdeauna interesul individual al statelor ce sunt în joc, apoi să nu credem că Franța era jignită numai de purtarea internă a domnului, pentru a retrage de asupra lui mâna ei ocrotitoare. Trebuia să fie încă ceva care o lovia mai deadreptul în interesele ei. Acest ceva era presupunerea, că domnitorul începuse a se pleca spre Rusia, părăsind interesele Franței care preșidase la a lui întronare.

Chiar în timpul cât relațiile domnitorului cu Franța fuseseră bune, încă se ivise din când în când câte o împrejurare interpretată în sensul plecării lui către Ruși. Cea întâi dată când se ivise această bănuială fu când cu trecerea armelor din Rusia către Serbia, când agentul Franței se unește cu acei ai celorlalte puteri pentru a protesta contra învoirii trecerii armelor pe pământul României. (Noemvrie 1862). Bănuiala revine încă mai rostită când domnitorul oprește cu puterea trecerea bandei polone pe teritoriul țării și o silește să depună armele (Iulie 1863), când atunci domnitorul fu învinuit de unele ziare că ar lucra ca și când ar fi vasalul Rusiei. Gazetele franceze atacă pe întrecutele pe domnitorul român. Incepu chiar a se vorbi, că el ar avea scopul de a ceda tronul ducelui de Leuchtenberg din casa ruscă¹⁰⁷.

În chestiunea armelor, domnitorul apăruse autonomia țării; în cea a Polonilor, neutralitatea ei. Ba purtarea sa ulterioară cu Polonia îi atrage chiar din partea Rusiei, bănueli de complicitate cu revoluționarii. Anume în 22 Ianuarie 1864, Polonia din București celebrează cu mare pompă aniversarea revoluției lor, ceea ce aduce pe consulul rusesc, baronul Offenbergh, a protesta cu mare vuet contra îngăduirii din partea guvernului a unei demonstrații anti-rusești¹⁰⁸. Proclamarea stărei de asediu în Galiția de către Austria în urma intervenției Rusiei, în scopul de a tăia Polonilor locul de scăpare, îi împinge a-l căuta în Principate, ceea ce adăoge aice numărul lor în chip

¹⁰⁷ Vol. XIII p. 145, 168, 171.

¹⁰⁸ *Le Siècle*, 7 Fevruar 1864. *Ibidem*, 30 Martie 1864: „On écrit de Jassy que les réfugiés polonais y sont nombreux depuis la proclamation de l'état de siège en Gallicie. Le prince Couza a noblement résisté aux réclamations du gouvernement russe qui demandait leur extradition”.

însămănător¹⁰⁹. Bine înțeles că ei nu se puteau ținea liniștiți, și uneltirile lor contra Rusiei dădeau loc la felurite zvonuri care puneu pe guvernul român în o lumină neprietenească față cu imperiul nordului. Așa se vorbea prin ziare despre organizarea de bande revoluționare în felul aceleia a lui Milcovski. Principele ie a chiar măsuri de a se aresta, prin colonelul Duca, pe capii cei mai cu vază ai străinilor turburători de liniște, căutând și aice să împace ospitalitatea cu neutralitatea¹¹⁰.

Până acuma deci nu se putea accentua nimic serios contra principelui, în învinuirea lui de rusofilismul Ba ținuta Rusiei în chestiunea mănăstirilor închinată și după legea de secularizare, din protivă trebuia să nemulțămiască adânc pe domnitorul român și să-l împingă în tabăra opusă Rusiei. Această purtare neprietenească a Rusiei se mănține și cu prilejul loviturii de stat și a lezei rurale, combătută mai ales de ziarul *Le Nord*; ba până la răscoala dela 3 August, când Rusia cere Turciei trimiterea unor comisari în România și, ne putând obține această măsură, inspiră scrisoarea cea jignitoare a lui Fuad Pașa către domnitor¹¹¹. Cu toate aceste zvonurile de plecare a domnului către această putere se întăria pe fie ce zi și deslipiau tot mai mult pe Franța de el. Ele se accentuară mai ales dela data când puterile căutară să impună din nou, prin conferența ambasadorilor din Constantinopole, respectarea mai severă a capitulațiilor¹¹². In orice caz intrigile contra domnitorului izbutiră a face pe cabinetul francez să creadă că el se plecase către politica rusască, din care pricină Napoleon se îndepărtă de el, ceeace contribui nu puțin la slăbirea

¹⁰⁹ *Le Pays*, 22 Martie 1864; *Le Globe*, 24 Martie 1865: „Ils ajoutent que la Russie a fait la même sommation au prince Couza en ce qui concerne les Polonais”. *Die Presse din Viena*, 20 Martie 1864; *La Patrie*, 7 Aprilie 1864; Les gouv. de Russie et d’Autriche ont réclamé à Bucarest contre l’hospitalité donnée par le prince Couza aux émigrés polonais et hongrois”. Insemnate sunt mai ales declarațiile ziarelor oficioase austriace și rusești: așa *Wiener Zeitung* care spune că „este pozitiv că nici Austria, nici ori care alt stat (Rusia) nu are de gând a-și face dreptate singur, pentru a se garanta contra desordinilor netăgăduite ce se petrec în Principate”. (Reprodus locul de *La Patrie*, 24 Aprilie 1864). Atât Austria cât și Rusia aveau deci motive de plîngere contra ocîrmuirii române. *Invalidul rus* 19 (31) Martie 1864: „Guvernul Principatelor, uitând interesele adevărate ale țării protegeste pe Polonezi”. *Deutsche Petersburger Zeitung* din aceeași dată: „Elementele revoluționare se adună în Principate și găsesc acolo un loc liniștit și îndemânatec pentru a cloci proiecte criminale”. *Le Nord* 8 Aprilie 1864: „l’assemblément d’hommes et d’armes qui font des Principautés le camp et l’arsenal de l’armée révolutionnaire”.

¹¹⁰ *Le Nord*, 29 August 1864. Știrea e cu atâta mai vrednică de crezut, că este dată de un organ rusesc.

¹¹¹ Mai sus p. 53.

¹¹² Mai sus p. 43.

poziției sale în România. Dovada cea mai bună despre această convingere a Franței precum și despre faptul că fusese inspirată prin eroare, reiesă din o convorbire petrecută, după detronare, între fostul domn al Principatelor-Unite și ducele de Grammont, ambasadorul francez din Viena, la Döbling, în ziua de 24 Aprilie 1868 :

Principele Cuza (la propunerea ducelui de a relua tronul României) : „Aveți siguranță că interesele franceze nu ar pierde nimic ?

Ducele. Da.

Pr. : Cu toate aceste la Paris m'a crezut intrat în legătură cu Rusia, cu toate că rezolvisem chestiunea mănăstirilor închinată în folosul României și contra Rusiei.

Ducele : S'a făcut multe prostii (bêtises). Dar, am crezut-o ; am lăsat să fim înșalați.

Pr. : Dați-mi voe să vă spun un lucru : anume că orice s'ar întâmpla, nu voi consimți niciodată a reintra în România prin o intervenire străină, tot atât de puțin prin ajutorul Franței ca și prin acel al Rusiei. Nu aş vroi să ajung altfel decât prin țară.

Ducele : Cu d-voastră principe am fi siguri că înrăurirea rusască nu ar predomina în România.

Pr. : Cu toate aceste m'ați crezut Rus, la Paris.

Ducele : Cunoaștem astăzi adevărul ; am fost rău informați, am făcut prostii. Vă repet, căderea voastră ne a fost neplăcută și vă veți aduce aminte de sigur limbajul ce ați ținut părăsind România ; ați pledat pe lângă noi cauza principelui străin.

Pr. : A unui principe străin oricare ; pledam chestia de principiu.

(La revenirea propunerii ducelui de a primi coroana României). *Pr.* : Cât despre mine, nu voesc cu nici un preț să reîncep misiunea de altă dată ; dar dacă aş vedea țara mea amenințată de o mare primejdie, dacă un mare interes românesc ar cere conlucrarea mea, dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în acea zi aş fi gata, orice s'ar putea întâmpla¹¹³.

Această convorbire, interesantă și pentru caracterul domnitorului, va arăta că învinuirea adusă lui de rusofilism, care este repetată de Fevruariști când cu răsturnarea lui Alexandru Ioan I, era o iscodire neîndreptățită¹¹⁴.

¹¹³ Convorbirea fusese reprodusă de secretarul principelui Balgot. În *Htrtile Rosselli* se află și notița originală scoasă cu creionul în timpul când e preschimbau vorbele.

¹¹⁴ Se răspândise vuetul, după căderea lui, că ar avea de gând să se ducă la Petersburg de unde se va întoarce în România cu armate rusești sub generalul Kotzebue. Fostul domnitor scrie atunci principelui Carol scrisoarea în care protestează contra acestei intențiuni ce i se atribuia, precum protestează și în o scrisoare trimisă lui Napoleon prin ambasadorul francez din Viena 12 Iulie 1867 (*Htrtile Rosselli*).

Nu e mai puțin adevărat că ea a contribuit mult la căderea domnitorului.

În istorie nu lucrează numai ideile adevărate. Ba s'ar părea chiar că eroarea, falșul și minciuna joacă un rol mult mai mare în viața popoarelor. Desfășurarea evenimentelor se face pe baza ideilor. Este absolut indiferent, dacă acestea conțin adevărul sau contrapartea lui.

III

DELA RĂSCOALA DIN AUGUST PÂNĂ LA ABDICARE

(4 Decembrie 1865 - 11 Februarie 1866)

Chestiunea abdicării. — De abia se liniștise vuetul din jurul corespondenței dintre domnitor și vizir, privitor la răscala dela 3 August 1865, și în 4 Decembrie se deschid camerele.

Prin mesajul său, domnitorul înștiințază întâi camera, că „după un an de încercare, văzând că ea i-a dat dovezi de devotament despre care este mândru și dovezi de încredere la care răspunde prin încrederea lui, îi încuviințează prin noul regulament dreptul de interpelare, sperând că deputații ori face întrebuițare de nouele lor drepturi, cu înțelepciunea de care nu s'a depărtat în cursul sesiunii trecute”. S'a ridicat în sânul adunării mai multe întâmpinări contra acestui nou regulament, *octroi*at de domn în loc de a fi votat de adunare¹; dar art. 16 din statutul dela 2 Mai, prevedea că „regulamentele interioare ale adunării electivă și ale corpului ponderator se pregătesc prin îngrijirea guvernului”.

Mai departe, mesajul amintește emanciparea bisericii românești de supunerea grecească, plata primei rate din despăgubirea proprietarilor cuvenită lor după legea rurală, venirea în ajutorul sătenilor în lipsă, prin răul an agricol², prefacerea cursului justiției prin aplicarea noilor codici și a organizării judecătorești, concesiunea băncii de circulațiune și de scont, acea a drumurilor de fier dela Galați la hotarele Austriei și dela București la Giurgiu, punerea în circulație a mai multor poduri de fier. Cu prilejul enumerării acestor lucrări, domnul se felicită de curentul capitalurilor străine, ce a început a se apleca

¹ *Păcleanu* în ședința Camerei din 10 Dec. 1865 *Mon. of.* 16 Decembrie 1865.

² Instrucțiunile asupra împărțirii ajutoarelor în *Mon. of.*, din 21 Noembrie 1865.

cătră România, arătând că în toate țările din lume, se întrebuințează capitaluri străine, pentru înaintarea civilizației. După aceea amintește convențiile încheiate cu puterile vecine, anume convenția telegrafo-postală cu Austria, Rusia și Serbia și convenția de extrădare cu Austria³. Anunță pe adunare că chestiunea mănăstirilor închinată este aproape de a se rezolvi. Vorbind de răscoala din 3 August, domnitorul, după ce atinge schimbul de scrisori cu Poarta, adaugă că demonstrațiile ce a primit dela toate districtele, dovedesc acordul și încrederea reciprocă a tronului cu țara; „poporul și domnul său sunt strânși uniți într'una și aceeași gândire, liniștea și prosperitatea scumpei noastre patrii”. Legând de această cugetare referitoare la persoana lui, firul ideilor sale, domnitorul încheie mesajul său cu declarația următoare: „Fiți convingși că eu nu aş vrea o putere care nu s'ar întemeia decât pe forță. Fie în capul țării, fie alături cu d-voastră, eu voi fi totdeauna cu țara și pentru țară, fără altă țintă decât voința națională și marele interese ale României. Eu voesc să fie bine știut că nici odată persoana mea, nu va fi o împedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la al cărui așăzare am fost fericit a contribui. În Alexandru Ioan I, domn al României, Români vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în adunarea ad-hoc și camera electivă a Moldovei marile principii ale regenerației României și care, fiind domn al Moldovei, declară oficialmente Inaltelor Puteri garante când primia și coroana Valahiei, că el primește această îndoiță alegere cu expresia neîndoelnică și statornică a voinței naționale pentru unire — însă numai ca un depozit sacru”⁴.

De astădată, domnul care până atunci nu privise nici odată cu plăcere neconținutele reamintiri din partea adunării, a promisiunii sale de a lucra pentru principele străin, atingea el singur chestiunea, ba la un prilej atât de solemn ca acel al mesajului, înaintea țării și a lumii întregi.

Înainte de a ne întreba despre pricina acestei schimbări în cugetul domnului, să vedem dacă rostirea ei era sinceră, sau dacă era numai o prefăcătorie⁵?

Dacă spusele cu care domnitorul își încheia mesajul nu ar fi fost rostirea adevărată a cugetărilor sale, și dacă domnitorul ar fi avut de gând a se mântui înaintea îndeinit la cârma țării, atunci cuvintele lui ar fi fost o neiertată greșală, de

³ Convenția telegrafică cu Austria, *Mon. of.* 9 Dec. 1865; cea cu Rusia *id.* 19 Dec. 1865.

⁴ Mesajul în *Mon. of.* din 5 Decembrie 1865.

⁵ Așa susțineau zărelle protivnice domnului, precum *Le Nord* 19 (7) Decembrie 1865 și *Le Mémorial diplomatique* 24 (12) Decembrie 1865, spunând că principiul Cuza nu făcea decât să imita purtarea regelui Leopold al Belgiei în 1848.

oarece ele erau menite a-i slăbi puterea tocmai pe care ar fi dorit să o măntină. În adevăr cum spune Bolintineanu: „cei care auziră de abdicare și care până atunci îl serviau cu credința ce dau speranțele despre întărirea dinastiei, crezură că se compromit mai ținând cu o domnie osândită la moarte de ea însăși, și înturnară ochii în acea parte de unde putea veni o nouă viață. Dela hotărîrea lui de a abdica, nu mai fu considerat ca domn. Puțini nu îl tradaură”⁶. Dacă domnitorul ar fi hrănit visuri dinastice precum i se imputase pe timpul când adoptase pe copiii săi firești, atunci de sigur că ar fi căutat a deprinde mințile încet încet cu această idee; căci singurul mijloc de a împăca oamenii cu o gândire, este de a o repeta la prilejuri bine alese; era deci cu totul straniu ca domnul să caute a-și întări poziția lui pe tron, aruncând în mintea lumii ideea abdicării sale. Și că locul din mesaj unde vorbea de ea, fusese introdus de însuși principele și era deci rostirea propriului său gând, ne o spune întâi logica lucrurilor, întrucât nu ne putem închipui ca miniștrii săi să-l fi sfătuit a vorbi astfel; apoi avem mărturisirea lui A. Papadopol Calimah, ministrul său de externe de atunci, care ne spune, că „pasajul cel vestit, în care domnitorul amintește promisiunea făcută la a lui alegere, a fost schițat de însuș domnul în ședința consiliului de miniștri ținută la Palat în ziua de 2 Decembrie 1865”⁷.

Apoi domnitorul trimisese încă din 1 Octombrie 1865 împăratului Napoleon o scrisoare, în care îi împărtășia intenția lui foarte hotărîtă de a abdica, și intervenea pe lângă împăratul pentru o înțelegere asupra alegerii unui principe merit a domni asupra României. Fusese însărcinat cu ducerea acestei scrisori Al. Cantacuzen, fostul ministru al finanțelor⁸. Toate

⁶ Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, p. 118.

⁷ *Amințiri*, p. 436.

⁸ Copia scrisoarei domnitorului către împăratul Francezilor trebuie să se afle între hârtiile luate de la domnitor, când cu a lui detronare. Nu am putut consulta acele hârtii. Iată însă ce urme am putut afla în alte acte: o scrisoare a lui *Baligot de Beyne* către principele *Carol* din 10 (22) Noemvrie 1866 (*Hârtiile Rossetti*), prin care fostul secretar al domnitorului detronat cere restituirea hîrtilor lui, spune: „J'insistais aussi pour avoir copie d'une longue lettre adressée le 1 Octobre 1865, par le prince Couza à l'empereur Napoleon, lettre dans laquelle son Altesse faisait part à sa Majesté impériale de son intention bien arrêtée d'abdiquer, et sollicitait d'Elle une sorte d'entente pour le choix d'un prince destiné à régner sur la Roumanie. Quelques membres de la commission manifestèrent le désir de voir cette lettre qui résumait tout le règne du prince Couza. Or, avec l'autorisation du ministre (D. A. Sturza), je la tirais du carton. Le commencement et le fin de cette lettre furent lus à haute voix par un de ces Messieurs et non sans une certaine émotion; de la s'engagea entre les commissaires et moi une conversation fort curieuse sur le projet d'abdiquer et sur le prince que son Altesse voulait présenter à la nation roumaine”. Al. Papadopol-Calimah în *Amințirile* lui, p. 440—442 aduce mai multe telegrame preschimbate între domnitor și Cantacuzen, trimisul său la Paris. În una Cantacuzen spune: sympathiés et plusieurs fois confirmés pendant l'entretien

rostirile lui Cuza posteriore detronării lui, confirmă aceeași părere. In scrisoarea adresată generalului Golescu a doua zi chiar după detronare, 12 Februarie 1866, domnitorul căzut repetă cele ce spusese când era încă în scaun : „Știți că principiul proclamat de corpurile statului a fost și este încă unica mea țintă, un principe străin putând singur după părerea mea asigura soarta României”. In o a doua scrisoare către Golescu, trimisă în momentul când fostul domnitor părăsia țara, adaugă : „Eu din însuș a mea voință vin să declar solemn că în împrejurările actuale, orice Român oricare ar fi evenimentele, care nu ar concura, din toate puterile lui, la realizarea dorinței naționale a principiilor proclamate de marile corpuri ale statului, este un trădător către nație”⁹. In sfârșit reproducem și un loc din scrisoarea fostului domn către P. Grădișteanu, din 18 Aprilie 1872, interesant și prin faptul că ea arată cum domnul caracterizază însuș faptele săvârșite de el : „O cameră de bărbați nedestoinici de a se diriguși și supuși adese ori celor mai pierzătoare înrâuriri, uitând interesele țării pentru a le jărfti la sterpe preocupări de persoane sau de politică care compromit viitorul, răspingând legile cele mai folositoare : legea rurală, concesiua drumurilor de fer. Dacă este să se numească 2 Mai, o lovitură de stat în contra străinului și în favoarea neatârării noastre naționale, o mărturisesc cu mândrie ; dar în lăuntrul țării, 2 Mai a fost o revoluție plecată dela tron, nu în scopul de a spori puterea ocârmuirii și de a favoriza interesele unei dinastii, ci în nobilul program al divanurilor ad-hoc. Neatârarea lăuntrică a României fiind asigurată, egalitatea politică și socială aclamată de 3.000.000 de cetățeni zmulși din șărbire și înzestrați cu drepturile de cetățeni și de proprietari ; egalitatea civilă înființată prin promulgarea unui nou codice, concesiunea unor mari lucrări de folos public, drumuri de fier, poduri înlesnesc circulația și înzeces daraverile comerțului și

pour S. A. S. et pour le sort du pays”. Altă telegramă din 22 Ianuarie 1866 către Alecsandri : „Dites Cantacuzéne assure Majesté que le fin du message n'est pas une phrase, mais l'expression d'une décision bien arrêtée”. Mai vezi și scrisoarea lui Cuza adresată principeului Carol în 20 Aprilie 1867. (Vezi *Cap. final*) precum și răspunsul principeului Cuza la scrisoarea principeului Carol din 4 Martie 1870 (*Ibidem*). O depeșă din 3 Fevruarie 1866 a cabinetului princiar către agentul țării la Paris, spune : „Prince remercie chaudement Cantacuzéne. S. A. espère que Cantacuzéne aura expliqué à Sa Majesté le retard de la lettre et exprime regrets, que l'agent n'ait pas été assez heureux pour pouvoir remettre lui même cette lettre à l'Empereur”. „Aceste telegrame, spune Pap.-Calimah, dovedesc înmânarea scrisorii lui Vodă Cuza, împăratului Napoleon și cronica palatului Tuilleriilor (?) dovedește că împăratul Napoleon se gândi despre candidatura domnului străin la tronul României, după scrisoarea lui Vodă Cuza. Memoriul era ținut secret. Mulți credeau că declarația din mesaj era numai o frază. Agentul Tillos nu primise nici o instrucție de la Paris”.

⁹ *Românul*, 14 și 15 Fevruarie 1866. *Voix de la Roumanie*, 1 Martie 1866. *Les Principautés-Unies devant la conférence*, Paris, Mars 1866, p. 48.

ale industriei. Și ca isprăvire a acestui program, marea idee care trebuia în cugetarea mea, în speranțele mele, să încununeze cariera mea politică, cea pe care o expuneam în mesajul meu din Decembrie 1865, abdicarea mea și instituirea unui principe străin prin alegerea nației românești”¹⁰.

Fără îndoială că nu s'a găsit încă mijlocul de a pătrunde în tainele conștiinței omenești; dar se poate cel puțin indirect conchide din rostirile exterioare asupra îmboldirilor ce le determină, și după dovezile adunate ni se pare peste putință de conchis altfel, decât că Alexandru Ioan I, când rostise cătră adunare însămnătoarea hotărâre de a se retrage din domnie, nu fățărăse numai o închipuire înșălătoare ci adusesese la lumină chiar fundul cugetului său.

Ce împrejurări însă împingea pe domnitor la părăsirea puterii?

Cu toate că dela început chiar, la urcarea lui pe tronul îngemănat al ambelor țări române, el declarase că se suie în el numai pentru a lucra la deplina realizare a principiilor formulate de divanurile ad-hoc, deci la aducerea unui principe străin, nu se poate tăgădui că el își pusese ca țintă îndeplinirea întregului lor program, cătră care el alipi pe acel tras de Convenția de Paris — transformarea societății românești din starea sa medievală în una modernă și civilizată. Era firesc lucru ca el să-și pună ambiția lui în aducerea la îndeplinire a acestor transformări și să nu se mulțumiască, după a lui întronare, numai cu stăruința pentru principele străin, iar el să se coboare de pe înălțimea la care fusese urcat, fără a lăsa alte urme de trecerea lui pe ea, decât aceea de a fi fost o neînsemnată verigă între trecut și viitor. Era peste putință, omenește vorbind, ca colonelul Cuza devenit domn al ambelor țări române, să nu-și pună ambiția lui întâi în realizarea unirei desăvârșite, și după ce aceasta îi izbuti, să nu pună umărul și la aducerea la îndeplinire a celorlalte măsuri prevăzute de Convenție: introducerea egalității civile și politice și îmbunătățirea soartei țărănilor; apoi și altă chestiune pe care o moștenise nedeslegată dela vremile mai vechi, desrobirea mănăstirilor și a bisericii din lanțurile grecismului. Când soarta îl adusesese în fruntea țării române în o epocă de probleme atât de grele și de complicate, putea el, dacă se simțea înzestrat cu vloga și cu desloinicia trebuitoare, să nu cerce a lor deslegare, ci să lucreze

¹⁰ Scrisoarea principelui Cuza către P. Grădișteanu din 18 Aprilie 1872, din Florența, (*Hirtile Rossetti*). Locul de la sfârșit în textul francez al scrisoarei, sună: „Et comme achèvement de ce programme, la grande idée qui devait, dans mes espérances, couronner ma carrière politique, celle que j'esposais dans mon message de Décembre 1865, mon abdication et l'institution d'un prince étranger par le choix de la nation roumaine”.

numai cât pentru a ceda tronul unui altuia care să le deslege în locul lui? Oricine cunoaște sufletul omenesc, oricine își dă samă de farmecul luptei cu greutățile și de adâncă mulțămire sufletească de ale fi învins; oricine știe ce este ambiția, mai ales când ea este călăuzită de simțământul altruist de a face binele semenilor; oricine va privi la toți conducătorii omenirii care nici unul nu și-a părăsit rolul, ci toți a căutat să-l întindă cu cât creșteau izbânzile în jurul lor, va conveni că ar fi fost a se cere o lepădare de sine supra omenească de a lăsa la o parte prilejul lucrării personale și a se mulțami numai de a sluji de treaptă pentru înălțarea altuia. De aceea îl și videm pe Alexandru Ioan I atât de supărat și de pornit contra tuturor acelor ce, în cursul domniei lui, voiau să-l vadă înlocuit, pe când el era tocmai în toiul deslegării marilor chestiuni pe care împrejurările le impusese domniei lui. De aceea se supără el pe ministerul Ioan Ghica din Moldova când acesta aderează la propunerea lui Kogălniceanu prin care amintia din nou domnitorului făgăduințele sale privitoare la domnul străin⁶; de aceea este atât de adânc rănit de desbaterea reînnoită a principelui străin în adunarea din 1863 și alternativa în care fusese pus, sau de a abdica sau de a se pune deasupra legilor la sfârșitul sesiunii din 1864, îl împinge la lovitura de stat; căci el avea încă de rezolvit poate chestiunea cea mai grea a întregii sale domnii, chestiunea rurală.

Acuma însă, la începutul sesiunii din 1866, pozițiunea domnitorului se schimbase cu totul. Toate reformele cele mari, unirea, secularizarea averilor mănăstirești, legea rurală, schimbarea sistemului electoral și democratizarea societății, egalitatea civilă întemeiată pe noii codici, emanciparea bisericii — fusese îndeplinite, și tocmai această îngrămadire prea mare de acte însemnate apăsă asupra lui. Făcuse prea mult și ce-i mai rămânea de făcut, în limitele putinței de atunci, era numai lucrare de a doua mână. Cum observă *Trompeta Carpaților* „el gârbovise cu desăvârșire prin producția sa uriașă de 5 ani, și din ziua când a consacrat viața lui producătoare prin plebiscitul național recunoscut de Europa întreagă ca act solemn, ca manifest inviolabil al deplinei autonomii, Vodă Cuza ajunsese la apogeul său, cu toate forțele sale producătoare sleite, nu se mai putea mântui pe această culme, pentru că nu mai putea produce nimic egal cu ceea ce produsese. Două fulgere numai a mai putut da spre rechemarea splendoarei sale trecute: independența bisericii și scrisoarea către Poartă”¹¹.

Pe lângă această împrejurare, se mai adăoge și nemulțămirea aruncată în țară prin reformele lui care loviau de o camdată aproape în toate interesele. În afară de partidul boie-

¹¹ *Trompeta Carpaților*, 24 Februarie 1864.

resc ce se simțise zdrobit prin măsurile egalitare luate de domnitor, partidul stângei ce tot sporia în număr cu cât țara se deștepta, nu-i putea ierta sugrumarea libertăților publice și mai cu samă pe acea a presei ce rămânea tot încâtușată sub regimul ordonanței din 1859. Adusese nu e vorba oameni noi în adunare; dar acești oameni, îndată ce se văzură în trebi, se deșteptară și trecură în partea frunțașilor apărători ai dreptului poporului față cu ocârmuirea, precum se văzu aceasta prea bine din ținuta adunării în a doua ei sesiune, cea din 1865—1866. Numărul oamenilor pe care se răsămase domnia lui, se subția necontenit, încât cum ne spune Bolintineanu, „nația a fost indiferentă la căderea lui Cuza, fiindcă după 2 Mai guvernul devenise absolut”.

Cătră acelaș rezultat ducea însă și alte părți ale purtării lui: adoptarea copiilor, cunoscuți de toată lumea ca adulterini, lovise prea în fața moralei publice, chiar în o țară cu moravurile rătăcite precum era România. Apoi era în destul de firesc lucru a se presupune că adoptarea se făcuse în scopul „de a se declara un copil de moștenitor al tronului”¹². Caracterul domnitorului nepăsător și temător de obosală, lăsase în curând pe acei ce-l încunjurau mai de aproape să pună mâna pe conducerea trebilor. Se întrodusese un regim de camarilă în care erau a tot puternicii Librecht, Docan, Pisoschi¹³. Bolintineanu spune că, această camarilă a pierdut pe domnul Cuza. De cum ea începu, se simți o mare schimbare chiar și în caracterul domnului. Toată curtea cu miniștrii împreună recunoșteau autoritatea ei. De aici se numiau și se destituiu funcționarii; de aici se opria de multe ori acția miniștrilor sau se elibera¹⁴. În sfârșit finanțele nu se puteau îmbunătăți cu nici un preț, și fiecare budget se solda cu deficite și se echilibra cu împrumuturi, producând nemulțămiri în toată lumea; iar funcționarii, neplătiți cu lunile și dajnicii amenințați necontenit cu noue sarcini.

Așa era poziția lui lăuntrică. În afară nu stătea mai bine. Afară de puterile acele care totdeauna îl combătuse, precum erau Austria și Rusia, acuma și Franța, puternicul lui sprijin în toate vremile de grea cumpănă prin care trecuse, îl părăsise. Dela nota înserată în *Moniteur du soir* din 21 Sept. 1865¹⁵, în care se resfrângea supărarea curței franceze, chip pentru izbucnirea turburărilor din 3 August, raporturile cu Franța

¹² *Viața lui Cuza Vodă*, p. 117 și p. 125.

¹³ Asupra lui Librecht, origina lui vezi Friederic Damé, *Histoire contemporaine de la Roumanie*, Paris 1901. Dacă nu ne am referit mai des la rezumatul în destul de bine făcut din domnia lui Cuza al lui Damé, este fiind că tocmai era numai un rezumat care nu putea fi utilizat în o scriere mai pe larg.

¹⁴ *Viața lui Cuza Vodă*, p. 128.

¹⁵ Mai sus p. 59.

merseră tot înrăutățindu-se și, lucru curios, învinuirea de căpitenie ce se aducea domnitorului era plecarea lui către Rusia; când pe de altă parte cabinetul rusesc îl învinuia de prea mare supunere la politica franceză. Chiar scopul lui de abdicare, manifestat prin mesajul din Decembrie 1865, se interpreta ca o manoperă menită a aduce un principe rusesc, pe ducele de Leuchtenberg în fruntea României. Așa *Le Temps* spunea, că „domnitorul știea că, prin această declarație, el măgulea pe Rusia și că s'ar apropia de dânsa. Rusia în adevăr, nu trebuie s'o uităm, ține un suveran gata și, în ziua când Cuza ar abdica, principele de Leuchtenberg ar fi acolo. Inșă cu el, Rusia ar domni cum a domnit cu gospodarii și cu căimacamii de altă dată. Iată în cotro bate vântul pentru moment. Declarația lui Cuza sub o formă de patriotismu nehotărît și de generalitate, conține o amenințare la adresa Turciei, Austriei și a Franței”¹⁶. Și dacă *Le Temps* este un organ protivnic domnului, nu este el singur care pomenește despre zvonurile ce umblau pe atunci. *Le Siècle*, organ prietenesc, spunea și el, că „naționalitatea română ar fi în primejdie, dacă s'ar lăsa mai mult timp să se răspândească vuetul, că domnitorul ales de ambele adunări ar fi dispus a lăsa vacantă puterea executivă. Astfel de situațiuni nu pot să se prelungiască fără pericol. Se vorbește de principii ruși, austriaci, de federații. Cel mai bun lucru ar fi de a se mântînea unirea cu o putere executivă cu desăvârșire națională”¹⁷. Că guvernul francez, cu împăratul Napoleon în frunte, credea în întoarcerea domnitorului român către politica rusască, reiesă cu prisosință din convorbirea de mai târziu a ducelui de Grammont cu domnitorul detronat, în o întrevedere a lor din Viena; dar din aceeași convorbire reiesă și recunoașterea Francezilor că ei fusese înșălați asupra scopurilor domnitorului¹⁸. Ori cum inșă ar fi fost lucrurile, este un fapt stabilit, că la începutul lui 1866, tocmai când se plănuia răsturnarea domnitorului, acesta fusese părăsit de spriinul Franței și lăsat în voia soartei.

¹⁶ *Le Temps*, 11 Ianuarie 1866 (30 Decembrie 1865). Ziarul revine [asupra hestiuinei în numărul său din 12 Ian. (31 Dec.) 1866. „Ce chef de la Roumanie urrait jeté les regards vers St. Pétersbourg et fait briller aux yeux de la Russie l'espoir de ménage, par son abdication, des chances au duc de Leuchtenberg”.

¹⁷ *Le Siècle* 28 (16) Ianuarie 1866. Tot pe atunci o broșură franceză, *Le prince Couza, la Russie*, Paris 1866, acuză pe domnitorul român de a fi devenit, prin lovitură de stat, unealta Rusiei. Ziare care, apără pe domnitor sunt *La Patrie* 15 (3) Iunie 1866 și *Le Monde* 13 (1) Ian. 1866. Chiar și acei protivnici se puneau în socoteala domnitorului jocul politiceii rusești, se mirau de a lui horirire. O broșură *Les Principautés Unies devant la conference*, Mars 1866, Paris, 21 spune: „Qui pourrait croire que le prince qui a si audacieusement violé les libertés publiques, se souvient de l'engagement qu'il a pris le jour où il signait la double couronne d'Etienne le Grand et de Michel le Brave”!

¹⁸ Mai sus, p. 62.

Domnitorul, cuget deștept, nu putea să nu-și dea seama de situația în care se afla în lăuntrul și în afara țării. El își considera menirea ca împlinită, și era deci firesc lucru să cugete acum a pune pecetea pe activitatea lui de până acum, îndeplinind făgăduința dată de el la urcarea lui pe tronurile țărilor române, și așa se explică pe deplin cugetarea cu care el încheia mesajul său din 6 Decembrie 1865. Domnitorul crezuse desigur că împărțind fostului său protegiuitor, împăratului Napoleon, scopul său de a abdica, va isbui să înlăture nouul ce se lăsase între soare și între el. El nu se gândise, că atunci când mintea este preocupată de o cugetare, toate cele ce intră în conștiință sunt colorate în lumina ei, și că deci manifestarea dorinței lui de a părăsi scaunul va fi interpretată tot în sensul vederilor înșelătoare ce prinsese rădăcina la curtea Franței. Că depeșele agenților trimiși de domn pentru a expune lui Napoleon neașteptata hotărâre, vorbesc de rostiri simpatice la adresa domnitorului¹⁹, aceasta se explică ușor, dacă luăm în privire că politica și diplomația totdeauna au ascuns adevărul și că au fățărit ceea ce nu este.

Sesiunea adunării. — Cu toate că domnitorul se arăta că ar fi luat dictatura, nu pentru a-și mări puterea, ci pentru a face ca poporul întreg să se folosească de ea, lucrul eșise astfel, și în realitate actul din 2 Mai adusesse asupra țării guvernul personal, absolutismul însoțit de urmările lui: domnia încunjurimei capului statului, în loc de a lui proprie, ceea ce trebuia cu atât mai mult să se întâmple în România, fiind dat caracterul stăpânitorului ei, nehnăric la treabă²⁰, iubind numai loviturile mari și actele strălucite, nu și munca cea stăruitoare și încordată la care trebuie să se supună acei ce-și iau sarcina de a conduce soarta popoarelor. Bolintineanu spune că „domnul uitase, că țelul pentru care se făcuse 2 Mai nu era pentru a lua puterea din mâinile unei clase privilegiate și a o da unui om, ci pentru a o da tuturor”. Dar lucrul nu era decât prea firesc, dacă ținem seama de natura omenească și de pornirile firești ale sufletului, totdeauna tinzător a domina, îndată ce poate să o facă. Poate domnul se înșală el însuși, când credea că a dat poporului conducerea țării, pe care în realitate și-o luase el; de aceea și vorbește el în mesaj de dovezile de devotament pe care i le-ar fi dat camera căreia, pentru a o recompensa de blânda ei purtare, îi încuviințează dreptul de interpelare. O trata ca pe un copil care s'a purtat bine și respectuos față cu părinții, neopunându-se la voințele lui, primindu-i toate propunerile, votându-i toate legile și creditele,

¹⁹ Mai sus, p. 66, nota 8.

²⁰ Vezi asupra acestei metehne a caracterului lui Vodă Cuza, Vol. XIII, p. 18, 19.

i deci abdicând dela rolul de control pe care îl avea în constituția țării.

În răstimpul însă cât trecuse dela închiderea adunărilor, din Iunie până în Decembrie, se petrecuse o însemnată schimbare în spiritele membrilor lor; mulți trecuse în opoziție, din pricinile de nemulțumire arătate mai sus, încât când adunările sunt convocate pentru a doua oară în Decembrie 1865, mulți din deputații acei sfioși care se temeau la început să rostească măcar o părere protivnică guvernului, se întorsese acum plini de curaj și de hotărâre, de a combate nu atât guvernul, cât pe domnitorul ce el reprezenta. Și lucru în destul de straniu, opoziția nu se forma în senat, unde erau mult mai numeroase spirite alese, ci în adunare, printre Roibii și Gaițele din care se alcătuiseră. Pe când Senatul votează, cu o opoziție numai de 4 voci și 2 abțineri, un răspuns la mesagiul care mai ales vestește pe autorii mișcării din 3 August, în cameră lucrurile iau un cu totul alt demers. Aici se știa mai dinainte²¹, de către oamenii din guvern, că se formase o opoziție între membrii adunării, deoarece se naște în sânul ei o dezbateri foarte ascuțită dela alegerea delegaților secțiunilor pentru comisiunea de răspuns la mesaj, înainte ca vreun deputat să fi deschis măcar gura în adunare, și cu toate că din sesiunea trecută erau hotărâți guvernamentali. Ministerul combate modul cum fusese aleși acei delegați, fără să fi fost pusă alegerea lor la ordinea zilei. După lungi debateri, în care Scarlat Voinescu explică sprijinirile guvernului prin aceea că el „s'ar teme de persoanele alese”, guvernul obține anularea alegerilor făcute, cu o majoritate în destul de mare, 63 contra 38, ceea ce totuși dovedea aflarea în adunare a unei opoziții îndestul de respectabile²².

Între acei ce combătuse teoriile constituționale ale guvernului, se deosebise mai cu seamă Constantin Boerescu, fratele lui Vasile. În 26 Decembrie el este revocat din funcția de avocat efior, pe motivul că fiind profesor universitar și deputat, nu ar avea timpul a veni pe la minister²³. Această lovitură personală dată lui Boerescu îl înverșunează și mai mult în combaterea guvernului. Apoi la 17 Decembrie, Manolache Costache Epureanu ce fusese însărcinat de domnitor cu președinția adunării, conform articolului din statut care dădea domnitorului numirea aceluia președinte, în discursul prin care ia în stăpânire scaunul președințial, introduce o frază care desigur nu a putut să lovească în mod plăcut auzul domnitorului. Vorbind de locul final din mesaj, noul președinte al adunării spune, că a cetit nu fără emoțiune pasajul final din mesajul tronului,

²¹ Șed. din 23 Dec. 1865. *Mon. of.* 6 Ian. 1866.

²² *Mon. of.*, din 16 Decembrie 1865.

²³ Debaterile din 16 Decembrie *Mon. of.*, 21 Decembrie 1865.

unde Măria Sa aduce aminte de marile voturi ale divanurilor ad-hoc și ale camerei electivă din Moldova. Mișcarea ce am simțit cetind aceste cuvinte, a fost în adevăr mare, văzând mai ales, că mai toți acei oameni care de 20 de ani s'au luptat pentru drepturile țării și au figurat în acele adunări, nu mai au nici un rol politic în țara noastră”²⁴. În loc de a raporta adâncă lui emoțiune la mărնimoașa hotărîre a domnitorului, Epureanu avea aerul de a regreta lipsa din corpurile legiuitoare a acelor oameni ce atîta timp făcuse zile amare domnitorului, prin înverșunata lor opoziție în contra lui și prin tendințele lor de răsturnare.

Aceste rostiri ale lui Epureanu îl pusese, chiar din ziua întîi, în o lumină îndoioasă în ochii domnitorului. Trei zile după rostirea aceluia discurs din partea lui Epureanu, se petrece o împrejurare care trebuia să îndepărteze și mai mult pe adunare de guvern: anume deputatul Păcleanu combătuse alegerea lui Caliman fost prefect de Dolj, pe motivul că atunci când cu subscripția deschisă în Craiova spre a dărui lui Kogălniceanu un orologiu (când cu călătoria lui în Oltenia), banii ar fi fost adunați de Căliman, dar nu s'ar fi răspuns ceasornicarului Strosch ce ar fi procurat acel orologiu. Căliman trimite martori lui Păcleanu spre a-l provoca la duel și anume pe căpitanul Schelet și pe el însuși prefectul de poliție al capitalei, M. Marghiloman. Păcleanu refuzând a se bate, pentru niște cuvinte rostite de el ca deputat, este atacat când intra în cameră, de către fiul lui Căliman, cu un baston cu șis, scăpând de a fi străpuns numai prin fericire de lovitură. Păcleanu aduce chestiunea înaintea camerei, amintind omorul lui Barbu Catargiu, al căruia făptuitor n'ar mai fi fost descoperit. Mai mulți deputați cer modificarea regulamentului și învoirea de a veni înarmați la adunare. C. Boerescu cere chiar ca fiecare deputat să fie păzit acasă de un polițaiu, și în sfârșit se propune a se cere dela domn, modificarea regulamentului camerei care dispunea votul pe față și înlocuirea lui cu votul secret, spre a pune la adăpost viața deputaților. Bănuiala în contra guvernului se năștea, cum spune *Le Temps* din faptul că „un mare funcționar al său (prefectul M. Marghiloman) era amestecat în acest nou atentat”²⁵.

Dispozițiile Camerei față cu guvernul se văd îndată din alegerea unui vice președinte, alegere ce venise la ordinea zilei.

²⁴ Ședința din 17 Decembrie. *Mon. of.* 24 Decembrie 1865. *Le Constitutionnel* din 4 Februarie (25 Ianuarie) 1866, spune despre acest discurs al lui Epureanu: „A peine investi de la présidence, M. Iepoureano ouvrit la session par un discours qui parut suspect”.

²⁵ Ședința din 20 Decembrie *Mon. of.* 31 Decembrie 1865. Comp. raportarea chestiunii în *Le Temps* din 15 (3) Ianuarie 1866.

Păcleanu, victima atentatului este ales cu 100 de voturi, contra lui N. Catargi, candidatul guvernului ce nu obține decât 20.

Cel întâi proiect adus de guvern în desbaterea adunării era acel al unui împrumut de 40.000.000, menit a acoperi deficitul din anul trecut și a scoate statul din greutățile financiare nedescurcate în care se afla. Ministerul cere urgența, asupra căreia se încinge o desbatere foarte vie, opoziția cerând ca împrumutul să fie votat odată cu bugetul, spre a-și da seamă de situația financiară a țării și de mijloacele de a întâmpina noua sarcină pusă pe capul ei. Urgența trece însă cu o majoritate numai de 10 voturi (69 contra 59)²⁶.

Puține zile după aceea însă, președintele consiliului de miniștri, N. Crețulescu, își da aerul de a vesti camerei un ce foarte îmbucurător, anume că guvernul renunță la desbaterea cu precădere a împrumutului și consimte a se trata împreună cu bugetul, cu condiție însă, ca adunarea să-i încuviințeze imediată contractare a unui împrumut provizoriu de 6.000.000. Împrumutul acesta mai mic se credea că se va putea realiza mult mai ușor decât cel mare, și guvernul se afla în o lipsă așa de simțită, încât nu se sfia a arăta, că „nu poate plăti astăzi nici amployații nici pensionarii; sunt de plătit mai multe bonuri care nu pot suferi întârziere. Apoi d-lor și d-voastre și senatul are să-mi ceară peste puțin diurnele și nu voi avea de unde să le dau”²⁷. Acest împrumut și trece în cameră și anume cu o majoritate în destul de mare: 91 de voturi contra 21.

Asupra acestei șovăiri în raportul dintre majoritate și minoritate (aceasta din urmă fiind când de 38, când de 50, când de 21 de voturi),²⁸ videm repetându-se și la sfârșitul domniei lui Alexandru Ioan I, cu toată schimbarea în elementul alcătuitor al adunării, faptul constat la începutul celei domnii, anume lipsa de închegare a unei vieți de partide politice și gruparea voturilor după interesele momentane atinse, sau după întipăririle personale ale deputaților. Și lucrul era nu atâtă mai firesc cu adunarea cea nouă, alcătuită din oameni ce nu puteau avea, în marea lor majoritate, nici o culoare politică.

Cu toată această șovăire, adunarea se arată în deoște mulțămărită când se lovia în minister. Așa în ședința din 28 decembrie 1865, C. Boerescu, în o chestie personală, invi-

²⁶ *Mon. of.*, 17 Decembrie 1865.

²⁷ N. Crețulescu în ședința din 15 Decembrie, *Mon. of.*, 24 Decembrie 1865.

²⁸ Acelaș lucru se repetă și la votarea răspunsului la mesaj, unul din amendamentele minorității fiind respins cu 91 voturi contra 28; altele cu 95 contra 22, altele cu 116 contra 8, pe când proiectul în total fu primit cu 88 contra 44. *Mon. of.*, 14—18 Ianuarie 1866.

nuind pe ministrul de interne, generalul Florescu, că ar fi dat antreprize fără licitație, fără publicitate, fără concurență, cuvintele lui sunt acoperite de zgomotoase aplause din partea adunării²⁹.

În curând însă desbaterea răspunsului, la adresa tronului era să aducă la lumină pe deoparte mai multe din abaterile guvernului dela calea constituțională, mai multe călcări de legi și măsuri omnipotente, pe de alta era să mai detragă încă din simpatiile rămase nu numai guvernului, ci chiar domnitorului.

Deputatul ce atacă mai cu violență politica de bun plac, este C. Boerescu care, în un lung și infocat discurs, pune în lumină o sumă de călcări de legi, mai ales pe tărâmul financiar, tocmai partea ce mai ușor de atins a ocârmuirii. El atacă concesiunea Godillot, prin care se încuviință, cu un contract pe bună înțelegere, furnituri pentru armată de mai multe zecimi de milioane, arătând că această importantă concesiune nu fusese anunțată prin monitor; către concesiunea dată de stat se mai adausese și alta din partea primăriei de București în valoare de 15.000.000 pentru niște piețe și hale, dată în acelaș mod ca și furniturile armatei; niște poduri pe șoseaua Focșani-Râmnicul-Sărat date în antrepriză unui Evreu, cu 15% peste deviz; aprovizionarea cu pietriș pentru altă sosea, cu 400 de lei stânjenul cubic în loc de 160, cum se plătea mai înainte. Se cumpărase apoi un șlep pentru suma de 1.600.000 de lei cu un credit extraordinar, fără votul camerei, ceea ce era învoit după constituție numai în cazul de împrejurări grabnice și extraordinare, în care nu putea intra procurarea șlepului, și așa mai departe.

La toate aceste învinuiri precise, miniștrii nu răspund decât prin vorbe lăt ralnice care nu atingeau deloc hestiunile, dovadă că învinuirile erau adevărate³⁰. De acest discurs se leagă demisionarea lui Epureanu din președinția adunării și îndepărtarea deci încă a unui fruntaș dintre sprijinitorii domnitorului. În deobște președintele adunării se arăta îngăduitor către Boerescu care, cu toate aceste lovia cu măciuca nu numai în guvern, adică în miniștrii responsabili; ci în sistemul de ocârmuire inaugurat prin lovitura de stat, deci în un act personal al domnitorului. Lucru se vede întâi la un incident: anume Boerescu atacând purtarea ministerului ca neconstituțională, fusese adus a pune în desbarere constituția. N. Crețulescu capul cabinetului îl intrerupe, cerând dela președinte să-l oprească de a merge pe această cale, păstrată numai desbaterilor sena-

²⁹ *Mon. of.*, 8 Ianuarie 1866.

³⁰ Discursul lui C. Boerescu în șed. din 3 Ianuarie. *Mon. of.*, din 14 Ian. 1866.

tului, păzitorul constituției. Epureanu însă observă ministrului, că oratorul nu ar fi atins constituția decât pentru a dovedi că purtarea ministerului a fost neconstituțională. Apoi Epureanu lasă pe Boerescu în deplină libertate, să atace toate actele săvârșite dela închiderea sesiunii precedente în coace, în chipul cel mai violent, fără măcar a încerca să modereze pe orator. În seara de 3 Ianuarie Epureanu după sfârșitul ședinței, își dă demisia, desigur cerută de domnitor care nu înțelesese să aibă un conducător al desbaterilor atât de nepărtinitor. În 4 Ianuarie se anunță adunării demisia lui Epureanu și înlocuirea lui cu Nicu Catargiu³¹.

Între aceste ministerele căutase în zadar să realizeze împrumutul de 6.000.000 de lei încuviințat lui de adunare. Crețulescu arată în ședința din 1 Fevruarie, că nu a putut găsi bani nici în țară, nici la Londra unde se adresase, aici mai ales din cauza că suma era prea mică. El revine deci la cererea ca să voteze împrumutul de 40 de milioane în timpul cel mai scurt, deoarece ar fi în tratări cu niște reprezentanți ai unor case de bancă care i-ar fi pus un termen de 4 zile spre a afla rezultatul³². Se naște iarăși o discuție furtunoasă, în care opoziția, condusă și acuma tot d. C. Boerescu, caută să arăte că nici cu acești 40.000.000 nu se va putea echilibra bugetul, deoarece exercițiul lui 1865 se va încheia cu un alt deficit de vreo 25.000.000; că după constituția în ființă o echilibrare a bugetului, chiar dacă ar fi făcută de camere, ar fi un ce iluzorie, deoarece ministerul poate întrece toate creditele până la $\frac{1}{3}$ din suma lor, și apoi poate face cheltueli extraordinare într'un chip nelimitat. Cu toată înverșunata opoziție, urgentă se votează cu 75 de voturi contra 36 și împrumutul este adoptat cu 84 de voturi contra 29³³. În cursul desbaterilor se făcuse destăinuirii însemnate asupra situației financiare. Crețulescu spusese, că „să nu se uite că lipsa e mare; nu se pot plăti decât neapăratele trebuincioase, cum hrana soldaților; iar lefile și pensiile nu sunt de unde să se plătească. Nu intră bani în vistierie; nu se știe pentruce, dar nu intră”. Oteteleşanu, ministrul de finanțe arătase apoi, că „veniturile reale ale țării nu ar fi decât de 125—130 de milioane”³⁴. Cu toate aceste bugetul pe 1866 era întemeiat pe un venit de 165.000.000 !

³¹ *Monit. of.*, din 3 și 4 Ian. 1866. N. Blaremburg unul din cei mai aprigi protivnici ai domnitorului, amestecă adevărul cu adoase dela el, când spune, că „perrsonne n'a oublié feu Manolochi Costachi enlevé de son fauteuil manu militari, par un aide de camp princier, (?) au moment où il présidait, pour avoir accordé la liberté de la parole à l'opposition; *Essai comparé sur les Institution de la Roumanie*, Bucarest 1866, p. 746.

³² *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866.

³³ Șed. din 2 Fevruarie *Mon. of.*, 15 Fevruarie 1866.

³⁴ Șed. din 1 Fevruarie. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Comp. Expunerea de motive a bugetului pe 1866. *Mon. of.*, 15 Decemvrie 1865. Pe 1865 fuse de 159.000.000; deci se mai sporia cu 6.000.000.

După votarea împrumutului, se mai desbate legea măsurilor și a greutăților, cu a căreia prilej opoziția găsește mijlocul de a ataca iarăși cu putere guvernul, spunând că prin concesiunea dată d-ilor Leon Lemettre și Bergmann se crea un monopol în favoarea lor, îndatorindu-se pe toți comercianții a cumpăra măsurile numai dela ei, cu prețuri uriașe, când dacă s'ar fi lăsat concurența liberă, s'ar fi putut obține prețuri mult mai mici; apoi aceste măsuri s'ar fi putut prea bine face în topitoriile statului, sau a le școalei de arte și meserii dela Iași. Atacurile sunt așa de temeinice, că guvernul cere amânarea punerii în aplicare a legii și desființarea concesiunii Lemettre³⁵.

Restul sesiunii până la catastrofa din 11 Fevruarie se petrece mai în liniște, cu votarea de pensiuni sau alte legi interne de ordin secundar.

Dar, cu toate că adunarea de astă dată își arătase colții, cu toate că se rostise în ea grele cuvinte la adresa guvernului, cuvinte ce treceau întotdeauna peste capetele miniștrilor pentru a lovi mai sus, guvernul păstrase în ea o majoritate covârșitoare care înăbușia toate propunerile opoziției sub voturile ei. Nu este mai puțin adevărat că opoziția ivită în sânul unor oameni care în anul întâi se temeau chiar și de umbra lor era un semn caracteristic al timpului.

Totuși nu din corpurile legiuitoare trebuia să se urzească faptele ce puseră un capăt domniei lui Alexandru Ioan I. Ele se plănuiau în ascuns, în taină adâncă și de acolo erau să izbucnească deodată și să fie încununate cu o deplină izbândă, lucru ce se explică poate mai mult încă decât din ghibăcia uneltirilor, din nepăsarea tuturor acelor ce înconjurau pe domnitor și în primul loc, din nepăsarea lui însuși pentru soarta ce-i era păstrată.

Răsturnarea. — În tot timpul domniei sale, Alexandru Ioan I fu săpat de protivnicii săi. Înălțat pe tron prin o aiurare momentană, acei ce o făcură își veniră curând în fire, și începură a unelti a lui răsturnare, pe când el încă nici nu se așezase bine în scaunul țării surori. Așa am văzut întâi cum se zvonește vorba despre un complot, apoi despre un altul. Mai târziu se îndrumează o lucrare prin camere, pentru a-i proclama căderea, acțiune însă ce trebui să amortească, față cu recunoașterea alegerii lui, de puterile europene. Dacă se aduse de atâtea ori pe tapet chestia principelui străin, lucrul se făcu tot spre a se mântui de domnia „parvenitului”. Dela un timp, se adaug pe lângă uneltirile interne și încercările de a atrage puterile garante în scopurile urmărite de răstur-

³⁵ Ședința senatului 22 Ianuarie, *Mon. of.*, 4 Fevruarie 1866.

nători, și misiunea lui Panu în străinătate caracterizează aceste noi apucături. În sfârșit lovitura de stat, fiind recunoscută de Europa și ea punând un capăt mijloacelor mai mult sau mai puțin legale de întrebuițat pentru a scăpa de o domnie ce devenise atât de urâtă, protivnicii lui Alexandru Ioan I apucară pe singura cale ce mai puteau încerca, aceea a complotului și a uneltirilor ascunse.

Pe când în adunare și în senat se debătea cu mai multă sau mai puțină amărăciune soarta creată României prin ocărnuirea domnitorului, în întunerecul tainicilor întâlniri se stabilia înțelegerea între conjurați și se hotăria aruncarea afară din tron a lui Alexandru Ioan I pe calea surprinderii. Este de observat însă că totul se făcea departe de lumina zilei; că nu se mai încercă nici măcar o arătare de răscoală ca aceea dela 3 August, din cauză că deși erau oarecare principii de nemulțumire cu domnia lui Alexandru Ioan I, ele nu erau destul de puternice spre a împinge poporul la o sculare silnică.

Conjurația în contra domnitorului, caută să se ascundă întâi sub niște forme literare, înjghebându-se, câteva săptămâni după lovitura de stat, o societate literară și politică, care avea de scop ascuns împotivirea pe toate căile la măsurile arbitrare și despotice. Această societate se compunea din G. Gr. Cantacuzino doctor în drept și demisionat din postul de magistrat al curței de apel, prin o demisie răsunătoare după lovitura de stat,⁹⁶ Grigore Cantacuzino, Neculai Racoviță doctor în drept, Panaite Iatropol doctor în medicină, Nicolai Castacopol licențiat în drept, Apostol Mănescu licențiat în drept, Ioan Fălcoianu licențiat în matematici, Emanuel Crețulescu licențiat în drept, Ioan Sturza fost consilier la curtea de Casație, G. C. Filipescu, Gr. Lahovary doctor în drept și consilier la Casație, G. Lahovary inginer, G. M. Ghica fost ministru, Vladimir Ghica fost ofițer în oștire, G. Economu doctor în drept consilier la curtea de apel, N. Blaremburg licențiat în drept.

Această societate numită *societatea progresului*, însă nu face mult să propășească mișcarea îndrumată, din pricina elementelor ce o alcătuiau, care nu erau oameni de acțiune. Tot pe atunci, Iunie 1865, se subsemna următorul act între mai mulți fruntași politici ai României; Grigore Brâncoveanu, I. C. Brătianu, Const. Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Anastase Panu,

⁹⁶ Iată un loc din acea demisie (din 5 Mai 1864): „Astăzi dar când sanctuarul puterii legiuitoare este violat; când constituția și legile țării sunt calcate în picioare și înlocuite cu decrete, a conserva încă funcția ce ocupam ar fi o uitare culpabilă a jurământului meu, jurământ care-mi impunea a respecta aceea ce astăzi se desprețuește de alții”. Blaremburg, *Essais*, p. 725. Textul românesc, redat după brulionul păstrat de G. Gr. Cantacuzino. Este primul său act politic.

C. A. Rossetti și Gh. Știrbeiu : „Subsemnații considerând situațiunea țării, politică și geografică și interesele ei din lăuntru și din afară și având încă în vedere și voturile date în 1857 deadreptul de către națiune, prin subscrierea celor 4 puncte, precum și voturile date de către divanurile ad-hoc din 1858, și de adunarea din țară din 5 Ianuarie 1859, — am luat între noi legământ *ca, la caz de vacanță a tronului*, să susținem prin toate mijloacele alegerea unui principe străin din o dinastie domnitoare din Occident. Astfel dar ne legăm pe onoare, să votăm un principe străin și să stăruim în acest vot până îl vom dobândi”³⁷.

Se încerca o apropiere între societatea progresului și elementele politice; dar prima încercare nu izbuti. Abia după 3 August 1865 se îndrumă, o acțiune mai energetică. După mai multe tratări, se alipiră pe lângă grupul societății progresului, persoanele ce subsemnase legământul din 1865 precum : C. A. Rossetti, Ioan Brătianu care trebuia însă să apere, înaintea guvernului francez, fapta a căreia îndeplinire se aștepta din zi în zi; Dimitrie Ghica, principele Ioan Ghica fostul beiu de Samos care deveni în curând sufletul și conducătorul mișcării,³⁸ I. Bălăceanu, Lascar Catargiu, Petrache Mavroeni, G. Mărzescu, (acești din urmă din Moldova care era mult mai slab reprezentată în conjurați), și alții. Era însă o piedică foarte serioasă la uneltirile de răsturnare pe calea complotului, anume ținuta armatei care se credea că este plecată către domnitor. Conjurații însă izbutiră să atragă în partea lor câțiva ofițeri, deși nu dintre căpitenii : coloneii Haralamb, D. Crețulescu, I. Călinescu, Berendeiu și Gheorghiu; maiorul Lecca, cel mai înfocat dintre conjurații militari, și căpitanii Pilat, Mălinescu, Lipoiu, Handoca, Costescu și Candiano-Popescu. Vreo 8 luni se frământară închegările dintre conjurați și secretul pare a fi fost destul de bine păstrat, deoarece nici guvern, nici domnitor nu sunt deșteptați asupra uneltirilor ce se urziau. De pe la Decembrie 1865, însă începură mișcările mai însemnate din care abia pătrunseră câteva până la auzul domnitorului³⁹. În ziua de 24 Ianuarie se dă un bal la teatru, Baronul de Offenberg, consulul rusesc, deșteaptă pe miniștri să nu lase

³⁷ *Trei zeci de ani de domnie a Regelui Carol*; București 1897, p. XIV.

³⁸ *Al. Papodapol Calimah* în o scrisoare entuziastă către domnitor, după a lui răsturnare, spune despre Ioan Ghica : „je devais cela à ce vil et misérable intrigant, pour avoir organisé le 11 Février”. (Nedată, *Hirtille Rossell*). *Kogălniceanu* spune de asemenea, că „noi Maiștii nu aveam nici o rațiune să apărăm pe d. Ioan Ghica, unul din cei mai energici autori ai lui 11 Februarie și din cei mai îndărătnici dușmani ai domnitorului căzut”. (Cuvântarea asupra programului de la Mazar-pașa 27 Ianuarie 1883. Ediție a parte, București, 1883, p. 6.

³⁹ *Romnul*, 13 Martie 1866.

de domnitor să meargă la acel bal, de frica unui atentat. Domnul însă, nepăsător și fatalist precum era, nu ascultă de sfat; se duce la teatru unde stă până la 2 ore din noapte.

Alexandru Cuza în 1866

Tot în acea noapte, consulul italian, Cavalerul de Strambio, spune lui Al. Papadopol-Calimah: „Domnule Ministru, țara voastră stă pe un vulcan; regret că sunt consul și nu pot să vă spun mai multe”. Aceste cuvinte fură raportate a doua zi de Calimah, domnitorului, fără ca ele însă să-l poată scoate din nepăsarea lui. La 8 Fevruarie, aniversarea zilei când domnitorul intrase pentru întâia oară în București, se dă un alt bal la Curte, cu al căruia prilej conjurații se pregăteau a ridica sau a asasina pe domnitor; dar ei se temură a executa planul și lăsară lucrurile pentru noaptea de 10—11 Februarie⁴⁰.

În ziua de 10 Fevruarie pe la orele 7 seara, când domnitorul se coboria la masă, un băiat de prăvălie pătrunse până în palat și întâmpină pe scări pe domn, spunându-i, că 4000 de oameni au să năvălească în cazarma dela Malmaison, să iee puști și să se răpadă asupra palatului; că armata și chiar garda palatului erau câștigate. Domnitorul voi să deie băiatului o mulțumită, dar el refuză a primi banii. Aceasta lovi pe domnitor care chemă pe colonelul Zefcari și pe I. G. Valentinianu șeful siguranței. Băiatul adusese vestea unei revoluții ce era gata se izbucnească; dar de revoluție nici vorbă nu putea fi, după starea liniștită a poporului. Domnitorul însă se mulțumește a ordona să se îndoiască garda palatului. El nu știa că însuși garda lui era câștigată. Pe la orele 4 de noapte conjurații intră în palat, se urcă la apartamentul domnului, găsesc dormind pe sofa pe un amic al său și îl arestează. Merg înainte. La camera unde dormia suveranul ușa era închisă⁴¹. Soldații cu baionetele o ridic, o deschid. Domnul deșteptat înaintează către conjurători cu revolverul în mână. I se zice să abdice și i se prezintă decretul. Stil parlamentar și chiar elegantă în expresie se puseră de amândouă părțile. Domnul nu se apără, nu descarcă pistoalele în pieptul inamicilor săi. Ceru decretul de abdicare și subscrie pe umărul unuia din conjurați. Decretul spunea: „Noi Alexandru Ioan I conform dorinței națiunii întregi și angajamentului ce am luat la suirea mea pe tron, depun astăzi^{11/23} Fevruarie 1866, cărma guvernului în mâinile unei locotenenți domnești și a unui ministru ales de popor”. Pe urmă se lasă cu totul în dispoziția conspiratorilor care îl îmbrac în vestminte civile, îl trec printre două rânduri de soldați, ce înturnau spatele, îl pun într-o trăsură și-l duc,

⁴⁰ Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 448.

⁴¹ Vezi Valentinianu, *Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza Vodă*, p. 112, Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, p. 117. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Unele versiuni spun că și camardinierul, câștigat, retrăsese zăvoarelor. În deobște rapoartele asupra acestor amărunchimi variază, ca în totdeauna. Nu stăruim asupra descoperirii adevărului în aceste lucruri mici, cece ar fi fost peste puțină, dar și la urmă indiferent. Nu din aceste împrejurări nelsemnate se țesă istoria.

vizitiu fiind Chiriță, la casa lui Ciocârlan de unde prinsul trimite o scrisoare către unul din locotenenți, Golescu⁴².

Filosofia domnitorului se vede și în această scrisoare. El uită și siluire și rușine, și urmează înainte rolul său de apărător al intereselor țării, ca și cum nu l'ar fi despărțit un abis moral de acei ce-l detronase. El spune în scrisoare, că „astăzi fiind cârmuirea constituită, socot că nu mai urmează nevoia de a se prelungi poprirea mea. D-ta știi, că principiul proclamat de corpurile statului au fost și este țelul meu; căci numai un principe străin, după a mea părere, poate închezașui viitorul României. Socot de prisos a mai adăogi că, precum ca prinț domnitor al României, am lucrat pururea pentru a realiza această dorință, asemenea și ca prinț român, nu voi conțeni un minut de a face tot ce va atârna dela mine pentru aceasta. Doresc, d-le General, după împrejurările urmate, a mă porni din țară cât mai în grabă. Să trăiască România”!

În a doua scrisoare tot către Golescu, scrisă când păraște țara, fostul domnitor adauge :

„Eu, din propria mea voință, viu a declara solemn că, în împrejurările de față, orice Român, supt orice împrejurare, 'ar concura spre dobândirea obștescului țel, adică principiul proclamat de corpurile statului, este trădător către națiune”⁴³.

În seara aceleași zile fostul domnitor trece granița către Brașov.

Domnia lui se sfârșise.

În cameră și pe stradă bucurie mare, entuziasmu, aplause. Marele, chiar și acele ce fusese partizanele lui, cât timp domnise, se întorc spre a-l lovi; așa bunăoară *Trompeta Carpaților* care îl numește trădător către Rusia. *Românul* înalță până cer fapta patriotică a celor ce scăpase țara de tiran și mai es caută a îndreptăți purtarea armatei, spunând că „opiunea acestei foi în privința datoriilor unui militar se știe și este cu totul opusă aceleia ce este în genere ordinară în tirurile permanenete. Nu înțelegem și nu știm cine poate înțelege cum un militar poate fi îndatorat a-și ținea jurământul față de guvern care ar călca jurământul său; și când acea lege ar fi recunoscută prin o aclamare generală, armata nu ar fi datoare să respecte jurământul făcut aceluia ce ar fi călcat libertățile țării. Susține că răsturnarea lui Cuza ar fi fost efectul unor porniri spontanee și nerezystibile ale poporului indignat”⁴⁴.

⁴² Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, p. 120.

⁴³ *Românul*, din 13 și 15 Fevruarie 1866.

⁴⁴ *Românul*, 17 Fevruarie 1866: „Cei ce au văzut însă și au fost față în față cu actul din 11 Fevruarie, cei ce au asistat la spectacolul sublim al unei țări conduse de drepturile și datoriile ei, aceia numai pot numi lucrurile pe care le-au văzut”.

La aceste susțineri ale gazetelor protivnice regimului căzut, N. Crețulescu întâmpină cu o întrebare: „Dacă în adevăr autorii lui 11 Februarie erau convinși de acea ură, de acea desperare, de acea indignare a poporului și a armatei, pentru ce să se ascundă în întunerecul nopții și să nu se pună la lumina soarelui în capul aceluia popor și să facă o revoluție?”⁴⁵

În deobște în istorie, stările sufletește momentane explică în mare parte evenimentele singuraticе din ale căror înlănțuire ea se produce. Pentru a înțelege cum a fost cu puțință că „un domn să fie prins de particulari în palatul său” cum rezumă pe scurt Bolintineanu fapta din 11 Februarie și mai ales cum se putea ca această faptă violentă să treacă fără nici un răsufet în masele poporului; „că omul care liberase cinci milioane de țărani de clacă, care luase dela o clasă drepturile politice și le dăduse tuturor, să fie prizonierul acestui popor pe care-l liberase de biciul ciocoiului”⁴⁶; pentru a înțelege cum aceste împrejurări, s’au putut întâmpla în felul cum s’au întâmplat, trebuie să analizăm stările sufletești atât ale domnului și a conjuraților cât și acele ale poporului din București și din orașele țării, precum și acea a țăranilor.

Predispunerea sufletească a domnitorului s’a analizat mai sus când s’a cercetat seriozitatea gândului de abdicare și aceeași paralizare a voinței lui, reflexul împrejurărilor în care-l adusesе cursul domniei și care-l împinsese la hotărîrea de a părăsi domnia, îl împiedică de a ridica brațul cu mai mare energie, când aceasta fu să i se răpească. Săpat de boală și frământat de gânduri, Alexandru Ioan I era „desgustat despre tot, chiar de domnia personală ce o câștigase cu atâta greutate. El pierduse cea din urmă energie; nu era ameteala iluziilor, ci abaterăa descurajării”⁴⁷. Această amortire a simțimântului conservărei personale îl stăpânește și în noaptea care trebuia să-l arunce de pe tron în cădere și străini. El nu avu curajul de a se împotrivi dușmanilor săi. „Neron urmat de asasini trimiși de revoluționari după dânsul, în casa desrobitului său, se roagă de amicii săi să-l pătrundă cu sabia. El singur se pătrunde, când nimene nu voește, și nu lasă decât un cadavru inamicilor lui. El preferă a muri decât a cădea în mâinile protivnicilor. Domnul Cuza nu descarcă pistoalele în pieptul vrăjmașilor săi, subscie decretul de abdicare și pleacă capul înaintea conjuraților”⁴⁸.

Este drept că situația în care domnitorul fu găsit, alături cu muma copiilor lui ce nu-i era femeie, adause mult, prin

⁴⁵ *Românul*, de la 12 Februarie 1866 și broșura 11 (23 Februarie) 1866 de N. Crețulescu, București 1866, p. 4.

⁴⁶ *Viața lui Cuza Vodă*, p. 119 și 121.

⁴⁷ Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, p. 117.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 121.

deprimătorul simțământ al rușinei, la pierderea energiei și a neteamei de moarte, de care de altfel dăduse totdeauna dovezi în cursul vieții lui.

Pe partea domnitorului purtarea este pe deplin explicată din răsfrângerea neapărată a împrejurărilor asupra sufletului său. Pe partea conjurațiilor nu se pot pune numai simțimânte egoiste care să-i fi împins la grava lor hotărâre. Căci în orice caz ei își puneau viața în cumpănă, îndrăsnind să păsească la îndeplinirea faptei, și ce puteau ei aștepta ca răsplată? Erau deci împinși de dorul de a scăpa țara de o domnie care răpise libertățile în folosul unei camarile urâte, și care prin destrăbălarea ei financiară ducea, după cum credeau ei, statul la ruină. E drept că între ei erau militari, care jurase credință domnului și pe care acuma o călcau, și că fără această complicata a militarilor, lovitura ar fi fost peste putință. Oricât ar fi căutat să se îndreptățească în ochii lor și oricât căutară ziarele favorabile mișcării a-i îndreptăți încă în urmă, este peste putință ca ei să nu fi simțit o umbră lăsându-i-se pe conștiință, când călcară pragul palatului. Și că lucrul a fost așa privit în sferele militarești, se vede din protestarea unui număr îndestul de mare de ofițeri, între care doi generali, Florescu și Manu, 7 coloneli, 7 locoteneți-coloneli, 12 maiori, 40 de căpitani, 38 de locoteneți și 48 de sublocoteneți, care cer dela principele Carol, reabilitarea onoarei armatei, prin o cercetare care să constate care sunt ofițerii ce s'au făcut vinovați de trădare în noaptea de 10—11 Fevruarie?⁴⁹ Prin urmare nu este exact

⁴⁹ Originalul în *Hârțile Rossetti*. A fost publicat între alții d. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și moartea lui Cuza-Vodă*, București, 1898, p. 115. Iată lista tuturor subscriitorilor protestului, *Generali*: Florescu, Gheorghe Manu. *Coloneli*: Solomon, Boteanu, Baruț, Petrescu, Păucescu, Roznovanu, Vispescu, Lt.-Coloneli: G. Catargiu, Brăescu, Racoviță, Coresi, Hekt, Donici, Holban. *Maiorii*: Ciudin, Arion, Ciupagea, Algiu, G. Schelet, Paianu, Slăniceanu, Dumitrescu, Munteanu, Costescu, Galită. *Căpitani*: Ghenovici, Popovici, Luchian, Guriță, Eurino, Polizu, Armășescu, Agarici, Brăescu, Poenaru, Niculescu, Schelet, Varnav, Teleman, Baldovici, Teleman (cavalerie), Singurof, Cociturescu Gr. Ioan, Dimitrescu, Burileanu, Parpale, Botescu, Cojăcăreanu, Vasilescu, Bălăceanu, Pruncu, Holban, Silion, Drăgulinescu, Bărescu, Bănescu, Popescu, Periețeanu, Hâncu, Ghidionescu, Schelet, Nicolau, G. Popescu. *Locoteneți*: Al. Catargiu, Anghelescu, Deriviliu, Baldovici, Berlescu, Nicolalde, Lipan, Macri, Drugănescu, Georgescu, Walter, Chirițescu, G. G. Lipan, Ionescu, Sobleschi, Catacaș, Nuțescu, Munteanu, Orășanu, Homoriceanu, Irimia, Ghica, Pleșolanu, Lupu, Teodoru, Orezeanu, Petrescu, Algiu, Bosie, Leca, Papadopol, Gheorghiu, Veropol, Petrov, Tereuțescu, Ioan Herescu, Tudosie, Astrovanu. *Sublocoteneți*: Chirulescu, Caracostea, Veltz, Nuta, Economu Anghelescu, Alexandrescu, Popdan, Al. Nanu, Costescu, Dimitrescu, Gamba, Vintilă, Păulescu, Sebastian, Chiuulescu, Trestian, Dunca, Arăpescu, Carapancea, Lăzărescu, Bobulescu, Mavrodin, Măicănescu, Teleman, Niculescu, Plesnilă, Popescu, Căucăanu, Holca, Găină, Dumitrescu, Notara, Neuman, Verghi, Bela, Macarovici, Vasilescu. Tot așa califică și fiul domnitorului fapta din 11 Fevruarie în ce privește purtarea militarilor, în scrisoarea lui către alegătorii săi, din col. III, județul Mehedinți: „...Nu-mi este permis să fac parte din o adunare care de sigur va fi iarăși pre-

ceea ce spune *Românul*, că nația întreagă și armata erau indignate de purtarea domnitorului și doria a lui răsturnare. Dacă lovitura a izbutit, s'a întâmplat numai mulțumită ghi-băciei cu care conjurații au știut să pună mâna, în acea noapte, pe toate elementele cărora domnul încredințase paza lui personală.

Mai greu însă este de explicat o altă împrejurare. Cum de conjurații s'au mulțumit numai cu răsturnarea domnitorului și i-au cruțat viața; ba chiar nu s'au temut a-l păstra o zi întreagă în o casă din București, aproape fără pază, și ce împrejurare a putut să le dea deplină siguranță, că nimene nu se va scula spre a-l zmulge din mâinile lor? Credem că purtarea conjurațiilor trebuie pusă pe sama izbânzei. Le reușise așa de bine lovitura, încât ei nu avusesse nici o nevoie de a întrebuița violența. Încrederea în ei crescuse odată cu reușita și era firesc lucru ca ei să nu se gândiască mai departe la urmări ce puteau să vină, după cum nu se gândise când făcuse primul lor pas. Nu trebuie deci să credem că conjurații, adânci psihologi, ar fi socotit de mai înainte efectul pe care faptul îndeplinit era să-l aibă asupra mulțimei, și că fiind încredințați de ei nepăsare, nu mai luase nici o măsură de precauțiune; căci înțalege ori cine, că cea mai elementară cugetare asupra viitorului cu puțința, ar fi cerut așa ceva. Dar dacă conjurații procedase astfel, nu din convingere, ci mai mult din aiurare și ameteți de însuși mărimea loviturii izbutite, ei nimerise foarte bine, căci poporul trebuia, după starea lui sufletească, să rămână în adevăr nepăsător la căderea domnitorului.

Bolintineanu explică astfel nepăsarea poporului din capitală: „Interesele cele mari ale nației amenințate de a se ceda Austriei, pierderea libertăților, risipa financiară ce se imputa, sângele vărsat în ziua de 3 August, toate acestea contribuise spre a face nația indiferentă la soarta domnitorului. Domnul Cuza fuse perdut, nu în noaptea călcării palatului, ci mai înainte; îndată ce sistemul absolut și toate rălele care purceseră din el făcuse pe nație indiferentă”⁵⁰.

Nu credem că liberalismul să fi încheșat până atunci atâtea interese, încât jignirea lui să fi răcit inimele poporului de către domn. Ideile înflăcărează foarte rar masele, afară decât atunci când ele se încorporează în formele interesului. Dar o împrejurare mai ales pusese regimul personal al domnitorului în o lumină nefavorabilă: stăruința rălei stări a finanțelor, cu

zidată de acel nelegiuit (Dim. Lecca fostul maior), care a trădat pe domnitorul încredințat pazei sale”. Scrisoare din 1 Fevruarie 1888 reproducă din *Epoca* de T. L. Maiorescu, în introducerea la *Discursuri parlamentare*, București, 1897.

⁵⁰ *Viața lui Cuza Vodă*, p. 117. Se ivise iarăși vorba despre cesiunea României către Austria în schimb pentru Veneția ce era să fie dată Italiei. *Ibidem*, p. 114.

toate că conducerea trebilor fusese luată aproape de doi ani pe sama tronului și nu mai putea avea scuze în neorânduitul mers al adunării. Aici se atingeau interese reale: funcționari neplătiți cu lunile, creditorii ai statului neîdestulați; foloase împărțite fără rost unor persoane străine și naționali răspinși dela câștigul de dobândit din întreprinderi; mereu cereri de împrumuturi noue care afundau țara în datorii și amenințau neconținut cu creșterea dărilor. Toți oamenii jigăniți prin aceste

stări de lucruri făceau însă parte din ceea ce începuse a alcătui așa numita țară, adică aceia tocmai pe care Alexandru Ioan I îi atrăsese, din întunec și nulitate politică, către vază și lumină. Lumea era deci nemulțămită cu domnia lui; și cu toate că nemulțămirea nu mergea până acolo ca să stârnească o revoluție pentru a îndepărta pe domnitor, era în destul de rostită pentru a împiedeca una care să nimicească răsturnarea făcută și să-l reazeze pe tronul din care fusese scos. În acest sens au dreptate acei care susțin că „greutățile financiare au pus un capăt domniei lui Alexandru Ioan I”⁵

Cine va ceti *Românul* de a doua zi de cădere, ar putea crede că o înflăcărare ne mai pomenită cuprinsese pe popor la auzul vestei detronării domnitorului. Și în adevăr în sferile oficiale se și făcuse manifestări de bucurie foarte

rostite. Mai ales adunările își arătase împărtășirea lor prin zgomoase aplause. Ce e drept că aceste aplause nu puteau lipsi, întru

Doctorul N. Kretzulescu
Colecția Academiei Române.

⁵¹ Se pot foarte bine aplica cuvintele principelui *Al. Cantacuzin*, din o cri soare către *domnitor* din 5 (17) Noembrie 1865: „En finances les folies ont toujours une fin triste. Le quart d'heure de Rabelais arrive toujours; on ne saurait l'éviter”. (*Hîrțile Rosselli*).

cât odată cu împărțirea abdicării lui Alexandru Ioan I, se vota alegerea lui Filip de Flandra și soarele ce răsăria nu putea să nu fie salutat cu strigăte de bucurie. Dar se știe ce valoare se poate pune pe asemenea arătări. Apoi chiar când ele nu ar fi împinse de interesul schimbării, tot încă oamenii se ieau ca oile în asemene împrejurări și ei scupă ușor locul unde a sărutat ieri. Insuși *Românul* însă se însărcinează a arăta că acest entuziasm nu ținuse mult, de oarece câteva zile după aceea, el dojenește poporul „pentru nepăsarea lui și pentru grabnica stângere a focului ce-l însuflețise”⁵².

Dacă vorbim însă de popor, o facem numai pentru București. În masele țărânilor nu se puteau întinde nemulțămirea pentru modul cum

Costache Negri
Colecția Academiei Române.

banii publici erau administrați; și netăgăduit este ca deocamdată, după scurta ei aplicare de un an, mai mult bunurile decât relele legii rurale trebuise să loviască mintea țărânilor. Prin urmare dacă dânsa ar fi avut conștiință de viața ei, ar fi fost peste putință să nu să fi născu măcar o părere de rău pentru căderea domnului liberator; dar țărânilor era o masă inertă fără rost și fără simțiri, în care nimic din cele ce se petreceau în aveau ucruilor nu putea avea răsunet. Se bucurase ea nu e vorbă întru câtva la vestea desrobirei; dar bucuria

ei era fără înțeles pentru prefacerea în adevăr îndrumată. Se bucura numai, fiindcă credea că de acum nu are să mai muncească la boier, bucurie copilărească și fără fond de adevăr. Când auzi de căderea domnitorului — și lucru trebui să se întâmpla destul de târziu după împlinirea faptului — ce putea ea să facă, și deci ce ar fi dorit să facă? Nimica, întru cât lipsia pe de o parte percepția reală a lucrurilor, pe de altă parte organizarea, fără de care masele oricât de adânci samănă cu marea nemșcată de vânt. Țărânilor deci tăcură și primară schimbarea făcută, fiindcă nu puteau face altfel.

⁵² Compară *Românul* din 12 Februarie cu acel din 16 Februarie 1866.

Puterile europene fură bine înțales adânc mișcate de evenimentul neașteptat petrecut în Principate. Dar Europa se găsia iar înaintea unui fapt îndeplinit și deci nu era să se ocupe atâta cu cece se făcuse, cât cu cece trebuia să se facă de acum înainte. Puterile se întruniră îndată în conferență, spre a vedea cum să preîntâmpine primejdiile ce puteau să se nască din noua zvârcolire a poporului român care dăduse și până atunci destul de lucru diplomaților europeni. Nu se poate încheia mai bine domnia lui Cuza-Vodă decât cu cuvintele rostite de Kogălniceanu pe mormântul Domnitorului său că „*nu greșelile ci faptele lui Cuza-Vodă aduseseră a lui detronare*”.

CAPUL IV

CULTURA IN DOMNIA LUI ALEX. IOAN I.

CULTURA INTELECTUALĂ

Predomnirea elementului politic. — Domnia lui Cuza-Vodă se desfășură cu deosebire pe tărâmul politic și social. Sferele de viață ce încearcă cele mai adânci prefaceri sunt organizarea statului și raportul între clasele poporului. Aceste schimbări preocupă mințile; ele determină toate frământările; ele înalță și coboară neconținut cumpăna istoriei. Țesătura ei este alcătuită din firile toarse din caerul lor, și toate celelalte interese omenesti cad pe al doilea plan, față cu vajnicul și covârșitorul interes politic care vibrează ca ton fundamental, iar celelalte sunt numai sunete armonice ce tremură deodată cu el. În tot decursul atât de zbuciumat al acestui timp, o idee stăpânește mersul lucrurilor: închegarea statului și mântuirea vieții românești de vultanii ce până acuma îi rosese mărunțiile. Dreptul de a trăi și anume de a trăi ca oameni, nu ca o turmă necuvântătoare, iată năzuința poporului român. Dar pentru a o ajunge, câte piedeci lăuntrice și afarnice nu trebuiau răsturnate; câte lanțuri nu trebuiau zdrobite! De aici nevoia unei lupte uriașe dusă de cei puțini contra celor mulți, de cei slabi contra celor puternici, și dacă la urmă, izbânda rămase pe partea celor dintâi, este că ei reprezentau lumina și adevărul.

Să înțelege însă dela sine, că astfel stând lucrurile, celelalte sfere ale vieții poporului rămaseră neîngrijite; că acei ce conduceau falangele luptătoare de o parte și de alta, nu se puteau îndeletnici decât cu măsurile trebuitoare pentru a învinge, și că toate celelalte interese ale țării fură lăsate în părăsire, în fața războiului dus pe viață și pe moarte.

De aceea nu ne vom mira, dacă în sferele de căpitanie ale vieții unui popor, acea culturală propriu zisă și acea economică, domnia lui Cuza rămâne cu mult îndărăptul izbânzilor raportate pe tărâmul politic și social. Pe acel al culturai literare, artistice și științifice, întrucât se putea desvolta știința la Români, mișcarea nu mai este ca până atunci, îmbolditoare vieții politice, ci aceasta trecând pe planul întâi, inspiră ea plămuirile minții. Intreaga mișcare de cugetare pe câmpul

frumosului și al adevărului este, în acel timp, un răsunet al mișcărilor politice și sociale. Cât despre viața economică, ea este lăsată în voea întâmplărei și se desvoltă de sine pe căile îndrumate de împrejurări, fără ca să intervină și în ea idei mântuitoare de relele trecutului, după cum se întâmplă lucrul în domeniul raporturilor politice și sociale; ba încă desfășurarea vieții economice se abate pe căi tot mai greșite care, neîndreptate nici în timpurile mai noue, trebuia să conducă la un desnodământ aproape fatal.

Nicăiri nu se poate vedea mai bine, ca în expunerea domniei lui Alexandru Ioan I, cum elementul de căpitanie al istoriei poate uneori să fie acel politic, trunchiul pe care se hultesc celelalte ramuri, și cât de neadevărată este concepția care caută să pună greul desfășurării evenimentelor totdeauna sau în faptele de cultură sau în acele economice. Sunt perioade în care fără îndoială că se întâmplă această strămutare a cumpenei istorice; sunt perioade în care ideile, altele în care interesele materiale joacă rolul cel mai mare; dar sunt și perioade în care oamenii se preocupă numai de raporturile lor de putere între ei, de raporturile politice și sociale. Că adese ori și aici ținta este tot economică cine ar putea-o tăgădui? Dar când, spre izbândirea intereselor economice, vin în joc elementele morale, acele interese nu mai conduc ele istoria, ci sunt numai efectul cauzelor morale. Am văzut cum domnia lui Cuza Vodă gravită în jurul chestiei rurale; dar această chestie a fost adusă pe tapet de oameni neinteresați și împinși numai de binele aproapelui, chiar cu jertfirea propriilor interese. Prin urmare și elementul moral a determinat aici rezultate economice. Nu clasa interesată materialmente a reputat izbânda, ci o mână de oameni predominați de idei altruiste și care călcau chiar interesele lor în picioare, pentru a face să izbândiască ideea binelui.

Elementul cultural a predominat înainte de domnia lui Cuza și a făcut cu puțință această domnie. Pe atunci, acel politic stătea într'adevăr pe planul din dărăpt. Ideile naționale, ideile de înălțare a neamului din decăderea în care zăcea și acele izvorâte din ideea originii romane ocupau mai cu samă mințile, și ele se desvoltau tot mai mult în mijlocul unei vieți politice staționare, luptând cu apăsarea, spre a-și face cale tot mai largă în minți. Dela 1848 însă aceste idei începură a se coborâ în viața reală. Atunci, se făcu prima încercare. În tot decursul domniei lui Știrbeiu și a lui Gr. Ghica, ele se îndrumară tot mai mult spre transformarea lumii aveau și cu suirea lui Cuza în scaun, ele trebuiau să între în această viață însăși, să o frământă și să o prefacă după chipul și asemănarea lor. Perioada domniei lui Alexandru Ioan I însă tocmai coborârea ideilor culturale în faptele încunjurătoare. Din nă-

zuinti ideale, ele deveniră pârgii de îndrumare spre faptă. Cultura de până atunci se prefăcea în lucrare politică. Era deci firesc lucru, ca această din urmă sferă a cugetărei să determine mersul împrejurărilor, pe când aceea a ideilor să o întovărășască numai și să o sprijine. Seria istorică a dezvoltării ideilor culturale dela 1859—1866 este o serie mai mult paralelă decât una ce se încrucișază în mersul ei cu seria faptelor politice; de aceea ea poate fi expusă de o parte și dintr'o singură întinsoare în tot timpul dezvoltării ei. Ea este mai mult un răsunset decât un sunet.

Să cercetăm pe rând deosebitele elemente ce concurgeau la cultura poporului român, spre a ne putea da samă despre starea în care le-a aflat și cum le-a lăsat domnia lui Cuza Vodă. Se începem cu învățământul.

Starea școalelor. — Învățământul fusese urzit de vremile anterioare în toate a lui trepte: primar, secundar, superior și special. Cel primar figura ca rural și urban; în Muntenia reprezentat prin o mulțime de școale — 1768 — nu e vorbă, mai mult pe hârtie decât a avea, cu învățători nepregătiți, cei mai mulți țircovnici de pe la biserici, neavând școale nici localuri, nici cărți. În Moldova prin foarte puține — 44 — dar mult mai temeinic înlocuite, cu învățători pregătiți în o școală specială — cea preparandală de lângă Trei-Erarhi, — cu localuri mai potrivite și cu cărți de citire pentru învățătură. Învățământul sătesc însă era mărginit numai la băeți, pentru fete neexistând nici o școală de acest fel. În 1859 se face prima întindere a învățământului rural și la sexul femeesc. Dela promulgarea legii din 1864, se adaug în Moldova încă 288 de școale, iar din Muntenia se desființază vreo câteva din cele de tot rău organizate¹.

Școli primare urbane erau în Moldova 29 din care 10 de fete, iar în Muntenia 42. Ele sporise foarte mult mai ales după legea din 1864 ajungând pentru întreaga țară la cifra 94 școale de băeți și 70 școale de fete. Orașile mai mari numărau mai multe școale în fiecare din ele.

Învățământul secundar îndrumat în țări române mai ales dela 1828 înainte era reprezentat în 1859, prin 8 seminarii, organizate în urma desființării școalelor catihetice; două școale centrale de fete, în cele două capitale; două gimnazii în București: Sf. Sava (cu 8 clase) și Mateiu Basarab, câte unul în Iași, Craiova, Botoșani și Bârlad; câte o școală reală în Iași,

¹ Încă în 1865, ne spune raprtul consiliului general de instrucție, că „cele 2000 de școale sunt mai mult pe hârtie. Învățătorii căutau să capete posturile numai în timpul recrutărei, pentru a scăpa de ea. Indată ce trecea, se lepădau de ele pentru a se deda la alte îndeletniciri. *Mon. of.* 24 și 26 Septemvrie 1865.

Brăila și Galați. În domnia Cuza-Vodă se adaugă câte un gimnaziu în București (Lazar), Iași (Alexandru-cel-Bun) și Ploiești; iar gimnaziile din Iași și Craiova se înalță la rangul de licee, cu 7 clase. Se mai înființază externate de fete în București, Iași și Craiova ².

Învățământul superior care fusese desființat în 1847, și reintrodus prin așezămintele școlare din 1851 ale lui Știrbei și Grigore Ghica, se organizează tot mai mult deosebit de cursurile liceale, împărțindu-se de sine în specialități; drept, științi și litere. În Moldova cursurile se țineau până la 1860 în localul liceului, dela acel an înainte sunt strămutate în un local propriu, casele lui Alexandru Roznovanu, noul așezământ căpătând numele de Universitate. Inaugurarea se face în 26 Octombrie 1860 de către ministrul de culte ad-interim, Mihail Kogălniceanu ³.

În București se despart întâiu de cursurile liceului Sf. Sava, facultatea de drept și primul ei decan este Constantin Bozianu în 1859. În 1863 Octombrie în 11 se desparte facultatea de științi și în 30 aceleiași luni facultatea de litere, care toate aceste se întrunesc în Universitatea din București în 1864, 4 ani după înființarea celei din Iași. În acest din urmă oraș se mai înființase și o facultate de teologie care însă se suprimă în 1864, din lipsă de profesori ⁴. În București exista de mai înainte (1856) o școală de medicină, creațiunea doctorului Carol Davila, care școală se mărește și se întărește devenind simbu-rele din care se va desvolta mai târziu facultatea de medicină ⁵.

Cât despre școlile speciale, domnia lui Cuza-Vodă află existând școlile de arte și meserii din Iași și cea de agricultură dela Pantelimon, și o școală de inginerie în București, prefăcută mai târziu în școala de poduri și șosele. Între 1859 și 1866 se mai înființază, în ramura acestui învățământ, două școli comerciale, una în București și una în Galați (1866), două conservatoare de muzică, unul în București și unul în

² Iată câte-va date statistice asupra populației școlare în 1865:

Colegiul	<i>Sf. Sava</i>	33 de profesori,	340 de elevi,	8 clase.
"	<i>M. Basarab</i>	7 "	151 "	" 4 "
"	<i>Lazar</i>	7 "	132 "	" 4 "
"	<i>Craiova</i>	14 "	126 "	" 6 "

Bursieri în toate la un loc 145.

Voix de la Roumanie, 2 Noembrie 1861.

Gimnaziul din Bârlad fusese înființat în 1858; acel din Botoșani în 1 Sept. 1859, Ureche. *Istoria școlilor*, III București, 1894, p. 186.

³ *Mon. of. a Mold.*, 4 Noembrie 1860.

⁴ Ureche, *Istoria școlilor* citată, p. 261.

⁵ În București erau în 1861 un număr de 98 de medici, mai toți străini, mai ales Nemți și Greci; Români foarte puțini; cel mai însemnat, chirurgical Turneseu. Un singur Francez: Davila. *Voix de la Roumanie*, 12 Octombrie 1861.

Iași (1860) și două școale de frumoasele arte (1860)⁶. În Târgul Neamțului se instițue o școală de silvicultură⁷.

Mare era îmbulzala tinerilor în școalele străine, mai ales la cele din Paris unde învățau aproape de 500 de studenți, din care 31 de bursieri pentru Moldova și 51 pentru Muntenia⁸. Erau și păreri protivnice acestei înstrăinări a tineretului român, și ziarul *Românul* susținea că „trebuie copiii să învețe școalele secundare în țară”⁹. Domnitorul umblă câțva timp cu ideea de a înființa în Paris un colegiu românesc pentru privigherea bursierilor¹⁰, sau cel puțin să se înființeze un consulat român în capitala Franței, dacă nu pentru altă ceva, apoi spre supravegherea tinerilor care nu se prea vedeau pe la școală¹¹. Dela o vreme se încearcă a se abate curentul către Italia, pentru a lupta contra *galomaniei*, și se trimit câțiva bursieri la Turin. Cu acest prilej se preschimbă adrese foarte călduroase între ministerul român și acel italian și gazetele italiene salută cu multă căldură pe studenții români. Curentul însă nu se menține¹².

Domnia lui Alexandru Ioan I a dus deci mai departe așăzămintele școlare găsite în ființă la începerea ei; a sporit numărul lor, a adăos cursuri și profesori, a întins orizontul intelectual. Se poate însă observa o tendință statornică de a se ocupa mai mult de învățământul teoretic; căci afară de școalele de comerț și de cea de silvicultură, mai erau două biurouri geologice care și ele se dădură mai mult la studii teoretice. Nu se vede înființată nici o școală practică pentru învățarea îndeletnicilor producătoare de avuții. Se înțelege că o asemenea direcțiune, fiind sprijinită în loc de a fi combătută, ea înzestră țara numai cu oameni nedestoinici a se susține prin ei înșiși și îndemnați să recurgă la sprijinul statului, ca funcționari. Școalele statului nu slujiau deci decât la sporirea și alimentarea unui rău ce ar fi trebuit stavilit prin toate mijloacele¹³.

⁶ Ureche *l. c.* p. 254. *Mon. of. al. Mold.*, 30 Septemvrie 1860.

⁷ Ureche *l. c.* p. 230.

⁸ Ureche, *l. c.* p. 263. Fie care bursier primia câte 60 de galbeni pe trimestru, în 1862. *Le Siècle*, 10 Septemvrie 1862, spune că erau numai 300 de studenți români în Paris.

⁹ *Românul*, 16 Noemvrie 1862.

¹⁰ Scri oarea domnitorului publicată în *Mon. of.*, 20 August 1862. Cu acest prilej ziarul francez *Le Constitutionnel*, 2 Octomvrie 1862, observă: „Si l'hospo ar veut développer l'instruction dans son pays, c'est au dedans et non au dehors qu'il faut créer; cest au développement de l'instruction primaire et secondaire qu'il faut d'abord appliquer ses ressources”.

¹¹ Scrisoarea din Paris în *Românul* 11 Ianuarie 1861.

¹² Ureche *l. c.* p. 231. Bursierii trimiși sunt: P. Bors, G. A. Ureche, Romu-s Scriban, Ioan Morșun și G. Roșu.

¹³ Ca o minune poate fi privit faptul, că se desființează cursul de limba franceză de la școala de agricultură de la Pantelimon „scopul învățământului fiind de a forma oameni practici”. *Mon. of.*, 26 Septemvrie 1862.

O altă observație ce poate fi făcută, este că școalele, mai ales cele superioare, contribuie la o răspândire mult mai întinsă a ideilor în Muntenia decât în Moldova, după cum însuși domnitorul o constată, în o alocațiune ce o face la primirea din Decembrie 1860¹⁴. Kogălniceanu arată de asemenea, în același an, că „în Țara Românească numărul studenților este mult mai mare, pentru că acolo, mai în toate satele sunt școale, și aceasta nu de azi, astfel că și dascălii de prin sate știu ceti și scrie cu litere străine, când la noi mai nici într'o instanță nu se găsește nimene care se știe ceti și scrie cu litere străine. Am avut prefecți care au cerut ca protocoalele comisiei centrale să fie tipărite cu chirice”¹⁵. Kogălniceanu amestecă lucrurile. Este adevărat că numărul studenților era mai mare la București ca la Iași; dar acest spor nu credem să fi provenit din școalele sătești care numai foarte rar puteau să împingă vre-un element până în treptele superioare ale învățământului, mai ales fiind dată organizarea absolut defectuoasă a acestor școale. Numărul mai răstăns al studenților din Iași provenia mai întâiu din inferioritatea celui al populației obștești a Moldovei față cu cea din Muntenia; apoi mai cu samă din pricină că elementul românesc era așa de redus în orașele moldovene, unde acel jidovesc era adesea ori precumpenitor și în orice caz totdeauna foarte numeros. În sfârșit ideile erau mai răspândite în Muntenia și din pricină că mai toți proprietarii de moșii de aici nu-și cultivau ei singuri pământurile, ci stăteau cei mai mulți în orașe și mai ales în capitală, pe când în Moldova ei stăteau la moșiile lor pe care le exploatau singuri¹⁶. La rândul ei cauza acestei deosebiri stătea în sistemul de cultură al pământului: în Muntenia, prin lucrarea în părtașie care lăsa toată moșia în sama țăranilor, fără nevoie de privighere a muncii lor, ei înșii fiind interesați în cauză; în Moldova din protivă, nevoind pururea prezența proprietarului care lucra moșia pe socoteala lui.

¹⁴ Naționalul 22 Decembrie 1860.

¹⁵ În 1860 în București erau înscriși studenți: la drept 27, la litere 12, la științe 5 la silvicultură 11, în total 55. În Moldova erau la drept, științe, și litere împreună numai 27. Vezi *Starea Instrucțiunii publice în România de sus de Ioan Maiorescu 1860—1861*. Bolintineanu în *Viața lui Cuza Vodă* p. 66 spune că „la facultăți sunt mai mulți profesori decât studenți și ca să nu se închidă clasele, minisrul, după sfatul lui V. Alexandrescu (Ureche), puse în buget o mare sumă de burse pentru școlarii ce aveau să asculte la facultăți”.

Prin litere străine este străin ce tocmai Kogălniceanu să înțeleagă pe cele latine.

¹⁶ A. Golescu, în adunarea moldovenească, unde era deputat ales de județul Bacău (Vol. XIII, p. 35) spune că „viața Moldovenilor mai mult la țară și mai serioasă, cea muntenească mai mult la oraș”. *Mon. of. al Mold.* 7 Martie 1860.

Pentru a încheia cu învățământul, notăm că piedeca cea mai mare la a lui înaintare era, pe lângă nedestoinicia profesorilor, mai ales lipsa manualelor de studiu. Se ajutau profesorii și elevii cu cărți traduse din limba franceză, fără a fi potrivite cu nevoile Românilor, apoi mai ales cu manuscrise, alcătuite adeseori zi cu zi, fără șir și fără sistem.

Dacă trecem acuma la dezvoltarea ideilor, trebuie să ne oprim la cercetarea mai multor serii de fapte ce o alcătuiesc; acele privitoare: 1) la literatură, 2) la științele morale, istorice, filologice, critice 3) la științele pozitive; în aceste sfere trebuie să urmărim atât dezvoltarea internă cât și împărtășirea Românilor cu cultura generală europeană, și în sfârșit, 4) la înținderea ideii române peste hotarele țării.

Literatura. — În timpul domniei lui Alexandru Ioan I, mintea românească a fost trasă cu putere pe tărâmul patriotic și național, pentru că drepturile Românilor la viață, trebuind fără încetare apărate prin o luptă contra elementelor coto-pitoare, se înțelege dela sine că existența națională ce era pentru cugetele mai alese, visul suprem, trebuia să atragă către dânsa revărsările inimei. Literatura atât ca proză cât și ca versuri, adică producerea frumosului prin graiu, trebuia să îmbrace la Români mai ales mantia patriotică. Această mantie se colora însă deosebit: când cu plângerea soartei prigonite a Românilor, când cu revolta contra ei și biciuirea prin arma ironiei, în satiră sau fabulă, a relexelor lăsate de trecut, când cu avânturi ale inimei și deschiderea ei către speranțe îmbucurătoare. Totuși este de observat, că această aplicare a minții producătoare de frumos, pe partea patriotismului, este mai ales mănoasă în primele timpuri ce urmează îndoita alegere și apoi unirea desăvârșită dela sfârșitul lui 1861, când pe atuncea literatura țărilor române reproduce mai mult bătăile inimei colective decât acele ale inimei individuale. Cu cât însă luptele politice se încheagă mai crâncene, cu cât viața se coboară din regiunile înalte ale speranței și ale visurilor către nevoile neapărate ale vieții de toate zilele, cu atâta și izvorul patriotic slăbește și, dacă nu este înlocuit, cel puțin împarte sceptrul cu sămțimintele personale. Poeziile de iubire și lirice sporesc fără îndoială cu cât înaintează domnia lui Alexandru Ioan I. Cu cât frământările politice se coborâse din înalte regiuni către luptele vieții de toate zilele, cu atâta ele deveneau ceva mai comun, și mintea începu a-și căuta desfătarea în alte coarde vibratoare ale inimei.

Este însă în firea lucrurilor că ceea ce atinge propria ființă să fie mai adânc simțit și deci să găsească o rostire mai potrivită decât simțământul mai altruist al iubirei de țară. Poeziile

patriotice pot numai atunci să ajungă culmea, când pornesc din inimi largi, încăpătoare, în care bucuriile și durerile obștești ieau chipul unor bucurii și dureri personale. Pe când și poeții mai puțin înzestrați vor putea cânta, uneori în culori adevărate și mișcătoare, propriile lor simțiri, numai cei mai mari vor fi în stare a îmbrăca în forme neperitoare iubirea în-tregului din care fac parte. Era deci firesc lucru ca literatura patriotică din timpul lui Alexandru Ioan I să fie, afară de puține excepțiuni, slabă ca fond.

Se adăgia însă o altă împrejurare care trebuia să o coboare și ca formă. Sub înrăurirea limbei și literaturii franceze ce pătrundea tot mai întins în mintea celor cu carte, limba românească se împeștrise cu o mulțime de cuvinte noue, fără răsunet și fără rădăcini în lumea morală a Românilui, plante seci de ierbar culese și uscate, iar nu prinse, verzi și pline de flori, ca acele răsărite din fondul cugetării românești. Aceste cuvinte, prin forma lor cea nouă, puneau însă în lucrare un farmec deosebit tocmai asupra minților mai puțin înzestrate care se întreceau în întrebuițarea celor primite și introducea fără încetare alte noue.

Din aceste două pricini, inspirația mai mult silită și oare cum de comandă a patriotismului și mișunarea neologismelor în literatura curentă a epocii pe care o studiem, producerile ei sunt, în imensa lor majoritate, șubrede și fără avânt. Excepțiunile ce se întâlnesc nu aveau în destulă putere spre a îndrepta curentul, mai ales că poporul care cetia, restrins și el la un număr îndestul de neînsămnat, nu putea deosebi frumosul adevărat de masca lui, și amesteca împreună minunatele creațiuni ale unui Alecsandri cu acele ale unui Pelimon, Baronzi sau Granda. Simțimântul estetic era foarte puțin dezvoltat la Români, și lipsa lui dădea ranguri egale producțiilor celor mai îndepărtate pe scara gustului frumos.

Mai este apoi o împrejurare care explică sărăcia de miez a operilor literare, mai ales dela începutul domniei lui Alexandru Ioan I. Din cei trei mari poeți pe care timpurile de mai înainte îi împinsese la lumina zilei, Alexandrescu și Bolintineanu ajunseser pe cîna coboritoare a dezvoltării geniului lor, iar cel mai mare din toți, Vasile Alecsandri, de și păstrase încă neatinsă puterea lui creatoare, fusese însărcinat de domnitor, prietenul său, cu misiuni politice însămnate care trebuia să abată cugetarea lui, din regiunile frumosului unde se avântase până atunci, spre realitatea vieții de toate zilele. Aceasta ne explică încă și mai mult lipsa aproape totală de lucrări de valoare estetică în primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan I și numai, după ce poziția exterioară a țării române se mai limpezește, Alecsandri poate iar, sau relua lira lui părăsită, sau readuce,

în retipărire, creațiunile sale anterioare, în conștiința poporului său. Să limpezim însă prin exemple ideile arătate :

*In decursul anului 1859, Dăscălescu în Solonii noștri, în-
amnă pe legiuitor :*

Să gândească la țară ce în voi sperează ;

în *Strigoii*, el spune că :

În obșteasca adunare
Am văzut câți-va strigoi.

In poezia Vorbă să fie, își bate joc de deputații majori-
ței, spunându-le :

Ori cum să fie, din nemișcare
N'aveți dorința să vă clintiți.

Tot așa în poezia *Noi*, el spune că :

În loc de zile, în loc de viață
În loc de țară și oameni noi,
Tot bătrânețea încă ne-nghețată ;
Suntem tot noi !

Dar pe lângă aceste rostiri desnădăjduite asupra îndrep-
rei rămășițelor trecutului, Dăscălescu vede zorii viitorului în
poezia *O zi frumoasă*, în care cântă :

Azi Românul dovedește
Că-n sfârșit s'a deșteptat
Și că-n faptă vrednicește
Libertatea ce-a visat'¹⁷.

G. Baronzi, unul din poeții cei mai spornici ai timpului,
ebrează pe un haiduc din vremile vechi, răsbunător al po-
rului împilat, în un poem ce cuprinde între altele următoarea
strofă :

Strigă ura ! să trăiască
Toată țara românească
Pe străini să-i biruiască
Și din sînu-i să-i goniască ?¹⁸

G. Tăutu își bate joc de toate elementele rele și putrede
societății în poezia *Vă place cum eu cânt*, sau reamintește
împreună vechi în *Răjuiala unui țaran* de către un arendaș
ce, iar pe de altă parte în *Românul și Lăutarul* el chiamă pe
ntean :

Să vină la noi
Să scăpăm de-ori ce nevoi¹⁹.

¹⁷ *Steaua Dunării*, 2—3, 5, 8 Ian. 3 și 11 Iunie 1859.

¹⁸ *Corbea Haiducul*, de G. Baronzi în biblioteca populară. București, 1859.

¹⁹ *Steaua Dunării*, 23 Ian., 20 April și 14 Mai 1859.

Ioan Pavlof spune domnitorului :

Sîi fi doamnă ca Ștefan, și numele de Mare
Sîi-ți spune-n România și-n dragul ei popor
Să duci steagul unirei departe de hotare
Și nația română spre falnic viitor ;²⁵

iar C. Radulian pune în domnitor speranța regenerării țaranului român :

Pă noi aștia țaranii
Ce am trăit multe strădani
Pă i-acum când domnul sfîntul
Ne-a trimis pe Cuză blîndul²⁶.

Avocatul Ionescu din București exclamă :

Numai este despărțire
Dumnezeu ne-a dat unire²⁷.

Tot el face o *Odă la tabăra din Ploești*.
Un anonim întreabă :

Până când frate Munte
Să te lupți tot cu nevoi ;
Până că d mîi M l ovone
Injugate-or ca pe boi ?²⁸

Sofia Cocea, acea tânără femeie pe care am văzut-o luptînd alături cu bărbații pe tărîmul gazetăriei politice, închina o poezie *Steii Dunărei*, organul de căpîtenie al năzuinților timpului, spunînd în ea :

„Steluță dragă
Chiar acuma de peire
Tu Moldova ai scăpat”²⁹

precum și alte poezii de acelaș caracter.

Mavrodol caută să reînvie spiritul național pe calea poeziei dramatice, scriind o dramă : *Vlad Tepeș*²⁵. Și tot pe atunci publică Bolintineanu o nouă serie de legende istorice în versuri, precum *Baia*, *Codrul Cosminului*, *Celatea Albă*, *Bucovina*, *Moldovenii la Merienburg*, *Călugărenii*, *Dumbrava-Roșie*, etc.; dar aceste balade sunt mai pre jos de minunatele sale creațiuni din 1852, atît ca avînt al gîndirii cît și ca formă, iar limba lor este tot mai încărcată cu neologisme²⁶. Mai publică Bolintineanu și *Amintiri de călătorie* în care presură pretu-

²⁵ *Steaua Dunărei*, 22 Ianuarie 1859.

²⁶ *Voicu plugarul său Enuzlasmul țaranului român*, Buc. 1859.

²⁷ *Românul*, 27 Ianuarie și 30 Iulie 1859.

²⁸ *Steaua Dunării*, 4 Aprilie 1859.

²⁹ *Ziua*, 2 Aprilie 1859.

³⁰ București. 185 .

³¹ *Bătălii: Românilor* de D. Bolintineanu, București, 1859.

vedene povestiri istorice, precum bună-oară cu prilejul deserierei Giurgiului, cea a luptei lui Mihai Viteazul cu Turcii, podul din acel loc²⁷. O altă *Descriere de călătorii* a lui Al. Pelimon caută să atragă luarea aminte a boierilor asupra frumuseții țării lor. El îi întreabă că de ce își petrec cea mai mare parte din viața lor în București sau trec hotarul în străinătate nu se duc să-și îmbroșeze puterile în mândrii munți ai țării noastre²⁸? O a treia *Descriere de călătorie* făcută de unul din neozorii Teodor Margot, prin munții Țării Românești, stăruie pe lângă sămănarea frumusețelor firești și asupra amintirilor istorice și cheie cu cugetarea patriotică că: „Aci se fini victoria noastră aceasta este tabloul acestei mărețe, avute și roditoare țări care o locuim, cunoscută de popoarele Europei sub numele de Valahia, dar care pentru noi păstrează și va pastra pentru totdeauna dulcele și gloriosul nume de România”²⁹. Tot pe atunci o femeie Amelia V... publică o nuvelă națională, sub titlul *Amelia Stefănescu*³⁰.

Tot atunci apare și Darea de seamă asupra procesului exilului C. D. Aricescu ce fusese surgunit în 1849, din cauza spunsului la un imn dedicat generalului rus. Duhamel, care un înălța pe Ruși. Aricescu răspunsese acestui imn, prin *Blăsnul României contra apăsătorilor ei*, în care spunea între altele:

„Ajungă-vă blăstămul
Poloniei ce geme
Sub jugul de sclăvie
Sub knutul de urgle
Cu care-o 'nfășurați.
Și voi copii ai țării
Boierii, nu dați uitării:
Polonia cea mare
Fu sclava prin trădare
Și azi zace-n mormânt”³¹.

În anul 1860, apar, pe lângă poezii singuraticice de felul dat, de care mișună organele timpului, culegeri mai mari publicate în volumuri și care împărtășesc același caracter. Așa prefata la volumul de versuri tipărite de G. Meitani, autorul spune, că „iubirea de patrie ce neconțin văzuse suspinând rui mumei ce o moarte secerătoare culcă la pământ, și viile vrăste de roze, acestea fură obiectul cântărilor mele”. Iată cum cântă el patria, în poezia închinată părintelui său:

Făcuși să știu ce este a patriei iubire
Respectul cătră Sancte în mine ai sădit
Iubita libertate și-a țării fericire
Făcuși să fie visu-mi perpetuu favorit.

²⁷ *Călătorii pe Dunărea și în Bulgaria* de d. Bolintineanu, București, 1859.

²⁸ *Impresiuni de călătorii în România* de Al. Pelimon, București, 1859.

²⁹ *O viătorie în cele 17 districte ale României* de Teodor Margot.

³⁰ *Steaua Dunărei* pe 1859, Nr 1 și urm.

³¹ *Procesul și Exilul meu la Snagov* de C. D. Aricescu, Buc. 1895.

În poeziile lui de iubire, Meitani este încă și mai radical în limbă :

Numai tu scumpă te arăți rebelă
Invingi natura, junime belă
Dar faci să sufăr, crudo, amar !

Iar în *Patria* nu se mai uita nici la limbă, nici la înțeles, ci scrie :

Astea plină de-înfocare și c-o mînie fierbîndă
Zise juna cea femeie cu un glas tremurător
Și'apoi repede se scoală ca lumina strălucindă
Și s'abate spre un arbor ce sta colo zimbitor²¹.

G. Baronzi tipărește două culegeri de poezii patriotice, în care se cuprind bucăți ca *La România*, *La Zeul tiraniei*, *Sufletul și Sclavul*, *La Zeul Carpaților*, *Cântecul deputatului*, în care cânta :

Pentru. cele patru puncte
Votul nostru să ne dăm;

Ruga *Românului* în care se roagă :

Doamne scapă țara mea
De uitare cea nedreaptă;

sau în *Făt-Frumos*, în care adresându-se domnitorului, spune:

„Făt-Frumos, Române mare
Îți dau două țărișoare
Două țări surori iubite
Sub domnia ta unite”.

Pe ici pe colea își întrerupe avântul patriotic, spre a-și cânta durerile personale, precum în *Dorul nevindecat*, sau *Ce e mai dulce în lume*. În poeziile de iubire, limba lui Baronzi e mai plină de neologisme decât în acele către țară.

Imi place, mă'ncântă ăst dulce azil
Dar fără de amoruri mă crez în ezil²².

Mai înfocat decât ce de până acuma, cântă C. D. Aricescu faptele mari străbune, fără a se înalța însă nici măcar până la Bătăliile Românilor ale decăzutului mare poet muntean. În o limbă împestrită de neologisme, Aricescu scrie un șir de balade asupra lui Vlad Țepeș precum : *Ospățul lui Țepeș*, *Soldatul român sub domnul Țepeș*, *Vlad Țepeș și solii*, *Țepeș și călugării greci*. Un alt ciclu este închinat lui Mihai Viteazul; apoi găsim poezii ca *România renăscîndă*, 9 Iunie

²¹ *Cînturi inimie* de G. Meitani, București 1860.

²² *Danubianele și zinele Carpaților* de G. Baronzi, București 1860. Același caracter aproape au și poeziile lui A. Biru, *Roua în lacrimi*, București 1860.

848, Lui Napoleon III, 24 Ianuarie 1859. In Dimineța pe
ucegi, Aricescu cântă :

Poeții contemporani din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.
Colecția Academiei Române.

Abia Traian Divul cu pierderi colosale
Pe fiica lui Zamolxis putut-a subjuga
De bravi colonizate aceste țări vestite
Paladiul Romei fură și citadela sa²⁴.

²⁴ Șoimii Carpaților, poezie istorică de C. D. Aricescu, București 1860.

Al. Pelimon se urcă chiar la o epopee în 12 cânturi, în care celebrează tot cucerirea făcută de Traian, fără ca în cele 6.000 de versuri din care epopea se alcătuieste, să se întâlnească cel mai mic avânt al gândirei; iar limba este înțesată cu cuvinte noue, fără nici un miez poetic, precum; orgoliu, sacerdot, nărare, consolare și chiar *grinsă cu dinții* (grinca des dents). El sfârșește poema lui cu strofa :

Roma, Roma totdeauna
A atras a lui privire.
Prin vegherea lui, Fortuna
Pașii 'ndreaptă spre mărire.
Astă țintă dar aleasă
Fu romana colonie.
Roma-Dacia, mireasă,
Născu marea Românie. ³⁵

Poeziile lui Zamfirescu publicate în *Revista Carpaților* nu se deosebesc, de cele analizate până aici, nici prin fond nici forma ³⁶.

Pe acest pustiu intelectual, galvanizat numai cât de simțământul iubirei de țară, se înalță s'ar părea, ca niște miraje înșălătoare, câteva lucrări de adevărată valoare, atât ca cuprins cât și prin limba curată și fumoasă în care sunt alcătuite: câteva fabule de A. Donici și minunata novelă doamna Kiajna de Al. Odobescu, publicate și unele și cealaltă în *Revista Carpaților*. O lucrare acum uitată, dar care are meritul unui puternic avânt al gândirei, de și limba cam lasă de dorit, este un poem scris de Romul Scriban, pe când era student la Turin, intitulat: *O noapte pe malul Dunărei*. Reproducem sfârșitul acestei frumoase concepțiuni poetice :

„De tine e legată a Daciei ființă;
Căci Dumnezeu te puse, în nalta sa voință,
Să fii aici o poartă de-aramă și granit
De-a pururi încluiată de-un braț nebiruit.
Infernul nici odată nu va putea să facă
În aburi sau în neguri a ta profundă apă
Și s'o ridice-n aer în forme mari de nori
Sub bolta presurată de stele și de sorii.
Și seculi nici odată nu vor putea să sece
Izvorul tău cel vecinic și apa ta cea rece.
Eterna-i temelie ne-nvinsei Românie
Eternă ca și dânsa e unda-ți albăstrie.
Nici omul, nici natura nu vor putea surpa;
Nici spațiul, nici timpul n'o vor putea seca.

³⁵ *Traian și Dochia* de Al. Pelimon, București, 1860. În critica făcută acestei epopei în *Atheneul Român* 2 Fevruarie 1861, criticul se ocupă numai de încălcarea din partea autorului epopei a condițiilor clasice ale unei forme epice, fără a spune nici un cuvânt asupra concepțiunilor poetice și a limbii autorului ei.

³⁶ *Revista Carpaților*, I, 1860, Iași sub direcția lui G. Sion.

Rostogolește dar etern a tale valuri
Prin aste văi rîpoase, prin aste negre maluri;
Mugește cu putere o rîu neperitori
Din ziuă pîn-in sară, din sară pîn-in zori" 1"

Approape cu acelaș avânt al gândirei este scrisă meditația
noaple pe ruinele Sucevei³⁸, de un anonim și *Oda la deschide-
rea universității din Iași* 26 Octomv. 1860, de Ioan Ianov,
oetul melancolic al acelor timpuri care trebuia să devină mai
îrziu veselul și hazliul autor de cîntecele comice³⁹.

Nimic nu ne poate da o idee mai lămurită a lipsului de
imț pentru frumusețea limbei, decât următoarea strofă din
n poem al lui Adrian : *Slefan și Tătarii*, care strică o descriere
n destul de vie și de mișcătoare a unei lupte, prin un cuvânt
epotrivit pus tocmai la sfârșit și care dărâmă tot efectul.

„Fulgeră din arcuri săgeți veninoase
Scântei se mișcă pe colful lucios
Lancea s'ascute-n păgânul os;
Tatarul s'opune, dar apoi slăbește
Cade și-n țărînă groaznică, cumplită
Arborul se luptă, se pleacă, s'agită” 40

Tot atît de puțin simț pentru limbă are și Sofia Hrisos-
coleu⁴¹ și lucru straniu, această femece care scrie foarte curat
i frumos în proză, în versuri s'abate la o limbă ca urnătoarea :

„Și cred că virtutea este răsplătită
Că meritul astăzi este onorat
Că simțirea este de toți prețuită
Că spre-a fi ferice omul e creat” 42.

Pentru a vîdea însă pînă la ce exagerare se mergea în
tricare a limbei, să reproducem adio al lui Năstăsănu, când
leacă spre a studia pictura în străinătate. El spune țarei de
are se despărțește : „De și facția ce-l oprimă au stat și stă încă
bstacol la niște asemenea aspirații, însă noi prin asiduitate
i indiferența la insidiile lor vom învinge, și tu vei continua

³⁷ *Atheneul român* de V. Alexandrescu No. 18, 20 Fevr. 1861. Poemul
ncepuse a se publica în No. 14 din 1860.

³⁸ *Steaua Dunărei* 69, 1860.

³⁹ *Atheneul român*, No. 6, 4 Noemv. 1860. Ianov spune, în închinarea
lătră Papadopol-Calimah :

„Obosit de grea durere
Și de-al inimei suspin
Imi plec capul în tăcere
La al soartei crud destin”.

⁴⁰ *Ibidem* No. 6, 4 Noemvrie 1860.

⁴¹ Asupra Sofiei Hrisoscoleu vezi un articol de Emilgar în *Arhiva* din
și, 1902, Ianuarie—Februarie.

⁴² *Atheneul român* No. 1, 15 Sept. 1860.

marșa ta cătră progres care te va conduce la *nidul* (nid=cuib) său natural delă capitol”⁴³.

Alătura ca această direcțiune plecată spre modernizarea și stricarea desăvârșită a rostului limbei, mergeau alte două:

Poetul Grigore Alexandrescu
Colecția Academiei Române.

una mai moderată, primind oare care cuvinte noue în țesătura vâjnoasă a vechiului graiu; alta cu desăvârșire arhaică, reînoid rostiri uitate și turnând cuvinte noue în forme vechi.

⁴³ *Ibidem*. Tot așa găsim în *Imnele poetice* ale lui G. Boteanu, București 1860, unul dedicat *Demoazelei A.* În acelaș an aflăm pe Alexandru fon Hulubeiu reeditând *Suspinele unei matroane din istoria Românilor* ce fusese tipărite încă în 1847 în *Gazeta Transilvaniei*. Hulubeiu împarte gratis această scriere junimei studioase.

Direcțiunea moderată era reprezentată prin prozatori înșămnați, precum între alții prin Mihail Kogălniceanu; cea arhaică se întrupă de o camdată în marele meșter al penei române, Alexandru Odobescu. Bine înțeles, că dacă în proză se putea, ba trebuia chiar până la un punct, să se primiască înnoiri, nu era tot astfel pentru graiul poetic care nu poate decât prea arare ori suferi întrebuițarea de cuvinte noue, nefrământate și neînfrățite încă cu gândirile poporului. În această de pe urmă sferă marele plâsmuitor al limbei poetice rămâne aproape singur Vasile Alecsandri.

Seriile istorice produse de aceste direcțiuni, astăzi au ajuns aproape la a lor încheiere: Direcția exagerată către neologisme a fost mai cu totul părăsită și mai stăruiește numai încă în câteva ramuri de cunoștinți științifice; cea prea arhaică iarăși a fost îndulcită pe cât se putea în proză; iar în poezie ne am întors și ne întorcem tot mai mult la limba plină de miez și de icoane frumoase a poporului.

În decursul anului 1861 se menține curentul literaturii patriotice, ba se întărește amestecându-se în el și glasul până acuma mut al poeților mai de seamă ai neamului românesc: Gr. Alexandrescu care scrie, dacă nu cu un deosebit avânt, cel puțin cu un ton mai adânc, o poezie înclinată *Unirea Principatelor*:

„Timpul trec e, omul piere, dar a patriei iubire
E averea cea mai rară, cea mai scumpă, moștenire
Ce de la părinți de merit, nobilii fii o primesc”.

Apoi Donici apare cu fabulele sale, toate aceste producții mai de samă fiind publicate de marea revistă întemeiată la începutul lui 1861 de un grup de literați, *Revista română* ce apare în București, de acelaș caracter, dar mai bogată și mai luxos editată decât *Revista Carpaților* din Iași, Gh. Tăutu publică în *Atheneul român* mai multe poezii patriotice, precum *Țara mea* în 24 Ianuarie 1861⁴⁴. Pe lângă aceste producțiuni urmează încă mai departe șirul acelor sarbede și de nici o samă, precum bunăoară o povestire nesărată a unor intrigi de bal mascat, însoțite de o poezie *Adio la Carnaval*, în care, se găsesc versurile:

„Adio Carnavale, adio bal-mascat
Adio sări frumoase ce voi m'ați amuzat”.⁴⁵

Un poet nou G. Crețeanu apare la orizon; dar el aparține, nu rasei celor puternici, ci celor șubrezi. În o poezie patriotică el cântă:

„Nemicul ce ne apasă nu e cel din afară
Corupție e nemicul ce sapă această țară”;

⁴⁴ *Atheneul român* 14 și 15; 16 și 24 Ian. 1861.

⁴⁵ *Impresii de carnaval*, Focșani 1861.

iar pe albumul unei domnișoare el spune :

„Prea puternica-i magie
Tot așa de radioasă
De suavă și frumoasă
Să te ție”.

Zamfirescu cântă mai mult durerile inimei, însă într'o limbă cu totul stricată prin neologisme neiertate. Așa în *Moarlea unei pasere* el spune :

„Nefericita-nvinsă de plăgi și d'horroare (sic)
Iși pierde echilibrul, dispăre-n infinit
Dar tot liberă moare
Căci libera-a trăit !”

Tot așa suspină și Radu Pătărlăgeanu în poezia lui *Cântec* :

Cântă, cântă, angerelă
S'aud glasul tău frumos
Să întreci pe filomelă
Și eu să fiu orgolios”.

Cel mai exagerat din toți versificatorii acestui an este de sigur d. I. Sacellariu care ascunde o lipsă desăvârșită de inspirație sub un nămol de cele mai îndrăznețe neologisme

„Aproape de bariera
Intr'o vale pomiferă”

sau

„Apoi prompt în patu-mi s'aruncă a lene”

sau

Exemple abundante avem în fața noastră

sau

Și ochiu-i d'adoare
Varsă-în al meu suflet supreme alegrețe
(allégresses).

G. Sion urmează înainte cu fabule, iar G. Baronți cu poezii patriotice ⁴⁶.

În literatură sub forma prozei, înșămnăm un roman sau o novelă satirică asupra funcționarului, înșămnat cu terminul înjositor de slujnicar, scrisă de Al. Pelimon și bine aprețuită de cel mai autorizat organ al timpului, Revista română care spune despre această lucrare, că este o novelă umoristică plină de spirit și vervă; nu numai că e o bună scriere literară, dar are și o mare însemnătate morală” ⁴⁷.

Cu cât vremea înaintează, cu atâta se adună tot mai multe elemente culturale care împing mințile mai departe pe calea

⁴⁶ G. Pătărlăgeanu [*In oare de repaos*, Buc. 1861. Cellalți în *Revista Carpaților*, II, 1861.

⁴⁷ *Nenorocirile unui slujnicar* de Al. Pellimon. Buc. 1861, Cf. *Revista română*, I, 1861.

ropășirei. Cu toate că pe unele țărâmurî mișcarea înainte nu e simte, totuși fără îndoială ea, în totalitatea ei, cugetarea omânească sporia în întindere și cuprins și că, chiar acolo unde ropășirea nu se manifesta vădită, se pregătia în ascuns rețeaua e gândiri pentru înălțarea nivelului intelectual.

În decursul lui 1862, poezia patriotică s mântine; ba marele eveniment al unirei desăvârșite a țărilor române pare -i da un nou avânt. O mulțime de ode apar în ziarele timpului pre a sărbători acest act mântuitor. În afară de aceste poezii mai mărunte, Al. Pelimon poetul epic al timpului, înzestrează

Poetul Dimitrie Bolintineanu
Colecția Academiei Române.

teratura română cu o a doua epopee asupra lui Mihai Vitea-
ul, pe care-l cântă în 1060 de strofe fiecare de câte 4 ver-
uri scurte. Poema cuprinde 22 de cânturi și o concluziune.
ersurile sunt cam astfel de a rândul :

A plecat în Oltenia
La Sultan a protesta
Pentru toată România
Suferindă care sta.

Sumă alți Români de fapte
Mari prin inimi și bravuri
Nu tiranilor deșarte
Mîni, servile creaturi.

sau

Precum paserile trece (sic)
Păduri, râuri, mări și munți
La așa asalt se-întrece
Animați creștinii frunți.

sau

Și luase Radu știre
Ca-o revoltă-a eclatat
Domnul Mihai cu oștire,
Era viu și deșteptat etc.

Și cu toate aceste, în introducere, autorul ne spune, că „a vrut să dea o poemă originală în versuri, în o limbă de tot populară”⁴⁸.

Tot în felul lui Pelimon însă mult mai bine ca limbă, scrie G. Baronzi, *Legenda României*, un fel de poemă în 54 de strofe, câte de 10 versuri fiecare, câteva din ele cu versuri destul de izbutite, precum în descrierea eroinei :

„Ochii ei ca două stele
Strânse-n cearcăn de rubin (?)
Svârlă fulgere din ele
Pe un cer limpede senin ;
Și pe buzele-i vrăjite
Înfloresc nefcetat
Garofiți îmbălsămate
Cu miroase ce îmbat ;
Iar sprinceana pe la ochiu
Parcă-i scrisă cu deochiu ”⁴⁹.

Tot în 1862 apare o nouă serie de *Poezii patriotice* de Bolintineanu. De și în ele se mai întâlnește câte o adiere a geniului sau, în deobște concepția e slabă ; mai mult versuri decât poezie. Așa Ștefan cel Mare ține următoarea cuvântare boierilor din Vaslui :

„La marinimia care am avut
Pentru toți, răspundeți ce fel ați făcut ?
Voi primirați cirna ca să o slăbiți
Apărați corona ca s'o umiliți.
Ca să cază domnul ați voit să piară
Și neatârarea într'a noastră țară !”⁵⁰

Doi poeți noi apar în zarea literaturii române : Stăncescu și Grădăraș. Cel întâi este foarte laudat în prefața scrisă de către I. G. Valentinianu care privește volumul nou de versuri ca un eveniment literar de întâia mână, apărând mult asupra înaltei valori a poeziilor *Strigoii* și *Fiul ingrat*. Ca să

⁴⁸ *Gloriile Româniilor sub Mihai Viteazul* de Al. Pelimon, 1862.

⁴⁹ *Legenda României* de G. Baronzi, București 1862.

⁵⁰ *Legende noi* de D. Bolintineanu, București 1862.

se poate videa, cum critica pe atunci stătea la acelaș nivel cu producerea, cităm următoarea strofă din Strigoi :

„O sinistră mână are
Și un aer de fior
Totul e o spaimă mare
Acest monstru-ngrozitor” ;

iar din Fiul ingrât versurile :

„Și acel loc odată atât de frumos
A rămas acuma un lac infectos”.

Neologisme ca, obscuritate, lugubru, sumbră, imprimat, destinat, etc., etc., se întâlnesc la fiecă pas. Bine înțales că și Stăncescu plătește tributul neaparat patriotismului, cu poeziile sale : *România către Moldova, Geniul bun și Geniul rău al României, Inturnarea Expatriașilor, La Aquila română*, etc. ⁵¹

Al doile poet ce este primit iarăși cu simpatii de critică și de public, este Haralamb Grandea. Precum Stăncescu fusese recomandat de Valentineanu, astfel Grandea este susținut în primii săi pași de G. Sion care, în prefața la volumul lui, spune că aceste poezii sunt primele aspirațiuni ale unui geniu ce vine să ne încante. Poeziile lui Grandea sunt fără îndoială superioare multor din contimpuranele lor și limba lor, de și pătată pe ici pe colea de neologisme (selba-pădure, teroare, doliu, grotesc, suav, debil, etc.) este în deobște mult mai curată. Ele păcătuesc însă prin o îngrămădire de diminutive care le dă o bolnăvicioasă gingășie. (In o poezie de câteva versuri găsim următoarele : voinicel păstorel ușurel garofițe chipușor în-gerele, mititel) ⁵².

Mai publică poezii și Depărățanu ⁵³ ; iar Tăutu își adună poeziile lui în un volum ⁵⁴. Ambele aceste culegeri nu sunt superioare celor analizate. Și încercările poetice ale lui Hajdeu, de și se deosebesc ca concepție poetică sufăr de boala neologismelor. In *Po tretul* el spune :

Piptorul ca hoțul prinde acea clipeală
Penelul ca pumnarul zimbire-a pironit
Ca sângele din rasă, pe pânza infernală
Rămas-a mărturie surăsul amăgit.

iar în *Memoria Raisia M... lka* el cântă :

Mă-mpinge dorul meu tot una
Să răscolesc măcar lacuna
Ce-o simt în tristu-mi firmămfnt.

⁵¹ *Citera*, poezii de D. Stăncescu cu o prefață de I. G. Valentineanu, București 1862.

⁵² *Preludele* de Haralamb Grandea, București, 1862.

⁵³ *Doruri și amoruri* de Depărățeanu, București, 1862.

⁵⁴ *Poezii* de G. Tăutu, Ianuarie, 1862.

Tot așa și Ștefan Vârgolici cel cu limba așa de neaoșă
 cu mai târziu, în *Călugărul* spune :

Ce cauți tu copile ! Floarea nu mai este !
 Ea acum ornează sîntul paradis
 S'amestecă-n corul umbrelor celeste
 Unde viața-i numa un etern suris⁵⁵.

Mai apar și câteva romane, două mai slabe ca concepție și îngrozitoare ca limbă, *Elena* de Bolintineanu și *Misterele Bucureștilor* de M. Bujoreanu⁵⁶; altul cu totul superior, reproducând o intrigă interesantă, pe un fond social minunat zugrăvit. Este romanul *Ciocoi vechii și noi* de N. M. Filimon. Meritul acestei alcătuirii este cu atât mai mare, cu cât este o scriere cu tendințe și nu izvoarește numai din neinteresată contemplare a frumosului. În prefața lui, autorul ne spune, că el dedică lucrarea lui „ciocoilor condeiiului care ați mâncat starea stăpânilor voștri. Sunteți putrejunea și mucegaiul ce sapă din temelie împărățiile și domniile. Vouă care ați furat cu sfațul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, iar acum când v'ați cumpărat moșii și palate, stropiți cu noroi pe făcătorii voștri de bine, vouă vă dedic această carte”⁵⁷.

Tot în Revista română apare un *Studiu asupra lui V. Alecsandri*, marele poet român, în care se analizează și se reproduc un număr însemnat din creațiunile lui cele mai frumoase, atât ca simț patriotic cât și ca închipuire poetică. Ce deosebire incomensurabilă între concepțiile lui Alecsandri care fac să răsune în plin toată arfa simțimentelor, și acele ce atingeau abia câte o strună discordată a minunatului instrument ! În *Deșlețarea*, Alecsandri strigă poporului român :

„Numai tu popor român, să zaci vecinic în orbire
 Numai tu să fii nevrednic d'acest timp reformator
 Numai tu să nu iei parte la obșteasca înfrățire
 La obșteasca fericire
 La obștescul viitor !

Se reproduce apoi proiectica lui cântare din 1844, când prăznuind *Desrobirea Țiganilor*, făcută în acel an pe moșiile statului, Alecsandri spune :

Fală-n lume și mărire pentru tine-n veci să fie
 O Moldovo, țară mândră ; tu ce dai întâi dreptate !
 Brațul tău ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie
 Ție însuș pregătește viitor de libertate !

⁵⁵ *Lumina din Moldova*, revistă de Hajdeu, Iași, 1862.

⁵⁶ *Ambele* din 1862, București.

⁵⁷ *Ciocoi vechi și noi* de N. M. Filimon, publicat întâi în *Revista română* pe 1862. apoi în volum în 1833. Sî nu se amestece N. M. Filimon cu Al. Pellimon autorul epopeelor analizate mai sus.

Unde mai răsunase accente atât de pătrunzătoare, ca în altarul mănăstirii Pulna, în care V. Alecsandri încheagă, în ele mai măndre colori, o legendă scumpă Românilor :

„Ura-n ceruri se ridică ! Urlă dealul, clocotește ;
 — Să trăiți copii — le zice Ștefan ce-acum se gătește.
 Zbârnie coarda din arcu-i, fulgeră săgeata-n vînt,
 Trece, pierе mai departe și-ntr-un paltin vechiu s'a frînt.
 — Acolo va fi altarul ! zice falnicul monarc
 Ce se închină și se pleacă pe războinicul său arc.
 — Să trăiască domnul Ștefan mii de glasuri îl urează
 Și poporul jos în vale umilit îngenuchiază”⁶⁸.

Ion Ghica și Vasile Alecsandri
 Colecția Academiei Române.

Revista română II, 1862. Față cu aceste avinturi poetice, 'aducem o Dăscălescu, publicată și ea în *Revista română*, 1862; *Eu devin ateu* este cu cuvintele :

Însă ori cum fie, scumpă Românie
 Ori cît e de mare suferința ta
 Zile mai ferice că sunt date ție
 Inima-mi voește încă a spera.

În Revista Română mai publică și Al. Donici, pe lângă fabule, și o poezie patriotică *Dorințele Românilor* și, după cât se pare și cea d'întâi Epigramă scrisă de un Român, *La mormântul unui doctor* :

Sub astă piatră zace un doctor învățat
Prin moartea lui de moarte pe mulți el a scăpat⁶⁰.

Anul 1863 vede apărând pe tărâmul literaturii estetice, în primul rând reeditarea a două opere însemnate: *Doinele și Lăcrămiarele* de V. Alecsandri și *Meditații și Elegii* de Gr. Alexandrescu. Mai apar apoi în un volum câteva piese de teatru ale marelui poet moldovan: *Lipitorile Satului*, prin care, cum observă Revista Română, se biciueau nu numai despoitorii satelor ci și acei ai oamenilor bogați și acei ai averilor mănăstirești, *Rusaliile în satul lui Cremene*, *Zgârcitul răsipitor*, *Ultra-demagogul și Ultra-retrogradul*, precum și în Revista română câteva din nouele balade poporane adunate de Alecsandri din colecția hărăzită Azilului Elena Doamna, cu prilejul mării aceluși așazământ în 1862; „copii găsiți ai geniului român dăruiți copiilor găsiți îngrijiți de doamna României”⁶⁰.

Această împrăștiere a unor producțiuni eminente ne dovedește o înălțare a gustului public în materie de poezie și, cu toată stăruința producerilor inferioare, ne arată o ridicare a nivelului intelectual, cel puțin în unele straturi ale societății mai culte.

De altfel se întâlnesc și poezii de feliul al doile, bunăoară acele a le lui Constantin Ștefanide⁶¹. Apoi acele publicate în Călimdarul pe 1863, între care una *Anul nou*, spune :

Ciocoismul fără milă
Impilă ca un dușman
Sugând singele, Strigoitul,
Muncitorului țaran.

Mai sunt și altele tot pe struna patriotică, precum: *Omagiu Pompierilor din 48*, *La frații mei Români*, *Visul lui Ștefan cel Mare*, *Moartea lui Mihai Viteazul*. În *Vântul rău* H. Grandea spune :

Vai de țară
Că e vântul rău, amar
Și ne bate din Fanar!

Anul e însă mai ales productiv în drame istorice, toate fără rost ca fond și scrise în o limbă din cele mai împetritate,

⁶⁰ *Revista Română*, II, 1862, p. 461. §

⁶⁰ *Doine și lăcrămiare, Suvenire și Mărgăritarele* de V. Alecsandri, ediția II, Ianuarie 1863; *Meditații și Elegii, Satire și Fabule* de Gr. Alexandrescu, ediția IV, București 1863 (celelalte ediții sunt: I, 1838; II, 1842, III, 1847).

⁶¹ *Risuri din luna*, București 1863.

precum *Elena Dragoș*, în care nu înțelegem pentru ce se dă acest nume Elenei fetei lui Ștefan cel Mare, cea măritată după fiul lui Ioan ducele Moscovei și ale căreia suferinți și lupte formează subiectul piesei. Alte drame de acelaș fel sunt: *Petru Rareș*, *Turnul lui Bul* și *Vochița Doamna* melodramă de G. Asaki, *Un ajutor la timp*, dramă de G. Tăutu; apoi o dramă pe o temă grecească *Căderea Misolonghii* de Temistocle Finali ⁶².

Se mai publică apoi și urmarea romanului *Misterele Bucureștilor* de G. Baronzi și *Misterele căsătoriei* de C. D. Aricescu ⁶³. Bolintineanu scrie apoi, fără nici un fond istoric, *Viețile lui Vlad Țepeș*, *Ștefan cel Mare* și *Mihai Viteazul*, ⁶⁴ încât și aceste lucrări au mai mult caracterul de romane istorice. Al. Pelimon publică un roman al căruiă temă este lupta contra elementului evreesc, spunând în el că „fabricarea spirturilor și a rachiurilor în mare cantitate, beția sau boala care ucide pe țărani și care rachiuri se vând mai mult de Evrei, este un ce revoltător, un ce de groază”. Este una din cele d'întâi scrieri în care se combate alcoolismul ⁶⁵.

Anul 1864, cu adâncele lui turburări politice, trebuia să aducă o înapoiere în mersul dezvoltării literare. Al. Depărățanu scrie o dramă într'o limbă într'adevăr îngrozitoare ⁶⁶. Cam tot așa e și o piesă în 4 acte ce zugrăvește timpurile lui Țepeș alcătuită de A. Dimitriade ⁶⁷. Și cu o culegere de poezii a lui Al. Pelimon, în care se regăsește aceeași nepăsare de căruțenă limbei pe care am înșamnat-o la celelalte ale lui publicații. Ea conține, pe lângă o majoritate de poezii de iubire și câteva patriotice precum: *Steaua Ceahlăului*, *La zidurile Celăței* *Jeamfului*, *Mihai Bravul* și *Boierul Manta*, *Libertatea* ⁶⁸, etc.

Un nou poet C. Fundescu, imitând în totul pe Pelimon, începe în poezia *Răsunet*:

O junime, viitorul astei țări infortunată
Tu ești candela victiei, tu ești demn (sic) de libertate
Căci prin țara noastră noi sperăm a înalța.
N'au fost faptele străbune, moliciunea nepăsării
Ci amorul României, vitejia și amoarea;
Țara care nu le are nu mai poate exista ⁶⁹

Poeziile patriotice nu sunt cele mai multe din acest volum.

Dintre romane și romanele, cităm una cu caracter național, căreia întâmplări sunt arătate ca petrecute între Români

⁶² Toate din 1863.

⁶³ Ambele din 1863.

⁶⁴ Toate din 1863.

⁶⁵ *Jidovul cămătar în Moldova și Bucovina*, de Al. Pelimon, București 1863.

⁶⁶ *Grigoare Vodă domnul Moldovei (1777)* București 1864.

⁶⁷ *Virtutea stăruință fapt național* în 4 părți de C. Dimitriade, București,

⁶⁸ *Flori de Moldo-Romania* de Al. Pelimon, București 1864.

⁶⁹ *Flori de câmp* de C. Fundescu, București 1864.

și Greci pe timpul lui Tudor Vladimirescu, scrisă tot de Al. Pelimon⁷⁰, și o alta *Radu III*, de N. D. Popescu, rodnicul autor de mai târziu de novele pe tema națională⁷¹. Dintre reeditări aflăm numai una a unei bucăți mai de samă : *Arghir și Elena*, frumoasa alegorie a lui Barac⁷².

În sfârșit cel de pe urmă an al domniei lui Alexandru Ioan I, 1865, vede apărând reeditarea poeziilor celor bune din prima perioadă a lui Bolintineanu⁷³, precum și pe de altă parte un nou volum al lui H. Granda⁷⁴; apoi poezii de Niculeanu⁷⁵, și *Catastihul amorului* de Stoicescu⁷⁶, și un volum de Adrian⁷⁷. Acest din urmă, în niște satire destul de bine închipuite, își bate joc de starea lucrurilor de atunci, spunând în *Dumnezeu și lumea* :

Nu e deci dreptate, a fugit din lume;

în *Pungulița mea* :

Zin, zin, zin, pungă cu haz
Tu joci rol-u-n țară az !

În *Stos* :

Te-am bătut, „dă” punga-neoace !

În *Visul meu de aur* :

Aș dori să văd ciocoi pînă mîne toți crăpați.

În *Nu se poate* cu versul final îndestul de isbutit.

Nu se poate ori vr'o dată și la noi ca să vedem
Strălucind cel soare dulce de frăție și dreptate;
În această mindră țară libertate să avem;
Să scăpăm de tiranie ce Românului dă moarte?
Ia vezi nu ! ia nu se poate !

Adrian are și poezii patriotice, *Stefan și Tătarii*, *Paul Chinezu*, *Vochița*, *Amorul lui Ștefan*, *La România*, etc.

⁷⁰ *Catastrofa întâmplată boierilor în muntele Gavanul* de Al. Pelimon, București 1864.

⁷¹ *Radu III*, *novelă originală* de N. D. Popescu, București 1864.

⁷² București 1864.

⁷³ *Poezii* de Bolintineanu, 2 volume 1865 București. Mai apare un volum de *Poezii abia cunoscute* de Bolintineanu, București 1865.

⁷⁴ *Miosols* de H. Granda, București 1865, precedate de o prefață de G. Sion și de o critică de Mauriciu Flügel de economie politică la Cincinnati în *Statele-Unite* (11)

⁷⁵ *Poezii* de N. Niculeanu, București 1865, *Prefață* de Iacob Negruzzi în ediția lui Șaraga.

⁷⁶ *Catastihul amorului* de Toma Stoicescu, București 1865. Mai iese și *Poezii de Prodănescu*, București 1865.

⁷⁷ *Versuri* de Adrian, București 1865. Poeziile lui apăruse în deosebite ziare prin 1859—1864 și fusese adunate în volum în 1865.

Miosotis ale lui Grădeanu au același caracter ca și Preludele; iar poeziile lui Niculeanu, de și conțin un puternic avânt al gândirii care le fac interesante, sunt și ele prea încărcate cu neologisme și la fiecare moment năbușesc iarăși simțirea deslănțuită; (rezignare, corupțiune, pudoare, teribil, etc.). El cântă însă cu multă simțire:

Că n'avem nici morminte pe care să venim
Cu umbrele străbune să plîngem, să vorbim.

În o poezie dedicată unei doamne el îi spune:

Negreșit ai ochii negri și sprincenele arcate
Fața albă și pe umeri două plete aruncate
D'un negru posomorît;
Dar ce vrei! Sunt un salbăteac, de-o natură necioplită
Mie-mi trebuie un suflet, iar nu piele lustruită
Ca să nu mor de urât!"

Cum spune de el Iacob Negruzzi: „în versurile lui Niculeanu se reflectă caracterul său pasionat și violent, suferințele sale de natură deosebită și descrise cu simțire, în unele locuri cam obscur, după cum îi erau și gândirile, dar totdeauna cu expresiuni energice”.

Artele. — Pentru a complecta expunerea dezvoltării ideilor poporului român din Principate în ceea ce privește mișcarea estetică, trebuie să aruncăm o privire asupra artelor.

După cum era și firesc, mersul pe acest tărâm trebuia să fie mult mai încet decât pe acel al producerii frumosului prin graiu, întru cât la acel din urmă nu erau de lipsă și deprinderile tehnice pentru a da ființa concepțiilor, lucru neapărat la artele propriu zise.

În sculptură și arhitectură nu avem de însemnat aproape nimic, întru cât statuaria nu exista de loc, iar arhitectura era reprezentată numai prin străini. Totuși se poate însemna măcar în teorie deșteptarea interesului pentru frumosul arhitectonic, în două studii: unul inserat în Revista Carpaților asupra *Mănăstirii Sinaia*, altul în Revista română asupra *Catedralei dela Curtea de Argeș*, apoi în studiul lui D. Berindei asupra *Bucureștilor* tot în Revista română.

În privirea picturii găsim oarecare începuturi. Cei întâi pictori români, propriu zisi și nu mai mult simpli zugravi de icoane, sunt în Țara Românească Aman iar în Moldova Gheorghe Panaiteanu. Ambii se încearcă în alcătuirea de tablouri cu subiecte naționale, urmând mai departe direcțiunea apucată încă de Asăki cu ajutorul unui pictor italian.⁷⁸ Așa Aman alcătuește tablourile: *O plecare a lui Mihai Viteazul la bătălie*, *Fuga Tur-*

⁷⁸ Ist. Românilor din Dacia Traiană, vol. XI, p. 268.

cilor după Călugăreni, Vlad Tepeș și solii⁷⁹; iar Panaiteanu dă ființă tablourilor: *Dochia și Traian, Alexandru cel Bun primind coroana dela împăratul Paleologu, Bătălia dela Marienburg, Cea dela Baia, Ștefan cel Mare la mănăstirea Neamțului, Testamentul lui Ștefan cel Mare* — aceste după indicațiile lui G. Asaki, iar după propria-i inspirațiune: *Cele două surori (Moldova și Muntenia) și Muma română*⁸⁰. În 1860 guvernul Munteniei publică un concurs pentru alcătuirea unui tablou istoric asupra *Luptei dela Focșani* între frații Buzești și Tătarii. Revista Carpaților observă, asupra acestui concurs, că el nu și-ar putea ajunge scopul, întru cât nu ar fi cine să concureze⁸¹. Tot pe atunci se mai publică concurs pentru poezia unui imn național românesc, și G. Sion dobândește premiul⁸². În 1860 se face însă începutul unui învățământ pictural, prin înființarea școalelor de frumoasele arte din Iași și București. Se mai trimite Năstăsanu⁸³ la învățătura picturii în străinătate; în 1860 Aman scrie în Revista Carpaților un studiu teoretic *Despre pictură*⁸⁴; în 1864 se face o expoziție de pictură, fără îndoială cea d'întâi în țările române de către pictorii Aman, E. Crețulescu, Honoré Olivier, Tătărescu, Tene Henri, Panaiteanu Bardasare și Papazoglu, îndemnând pe guvern a încuraja această întreprindere, prin cumpararea câtorva tablouri⁸⁵, iar în 1865 găsim pe pictorul Tătărescu scriind o carte asupra esteticii corpului omenesc⁸⁶. Tot în 1860 se înființază și școalele de muzică și de declamație, ceea ce ne aduce a ne îndeletnici cu dezvoltarea muzicii și a artei dramatice în țările române.

Asupra muzicii, ea era reprezentată prin trupe de operă italiană care jucau piesele precum se putea, în niște teatre lipsite de cele trebuitoare în costumuri și decoruri, cu orchestre slabe și necomplete. Din când în când, câte un concert dat tot de străini, mai adăogia o varietate în petrecerea muzicală. Este de însemnat însă pentru cultura muzicală a timpului, că se întâlnește în el, un critic muzical cu cunoștințe neașteptate și gust deosebit, anume N. M. Filimon, autorul romanului *Ciocolii vechi și noi*, care cu curaj și competență arăta părțile slabe ale reprezentațiilor teatrale, atât opere cât și drame sau

⁷⁹ *Tribuna*, 23 August 1859.

⁸⁰ *Curierul Principatelor Unite* 16 Iulie 1859. Vezi asupra acestor tablouri lucrate în parte după comanda ministeriului instrucției publice, raportul președintelui adunării către domn, 30 Iunie 1860 *Mon. of.*, 10 Aug. 1860.

⁸¹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 3 Februar 1861. *Revista Carpaților* II, 1861, p. 235.

⁸² *Mon. of. al Țării Rom.*, 21 Dec. 1861 *Comp. Țărânul român* 11 Februarie 1862.

⁸³ Am reprodus mai sus al său *Adio la țară* în prilejul plecării, vezi p. 107.

⁸⁴ *Revista Carpaților*, 1860 trim. II, p. 230.

⁸⁵ *Reforma*, 26 Ian. 1864. *Tromp. Carpaților* 6 Iunie 1865.

⁸⁶ *Precepte asupra proporțiilor corpului omenesc*, de Tătărescu. Buc. 1865.

comedii; critica fără milă voacele și jocul artistelor, și călăuzia gustul public cu un talent și o pricepere care i fac onoare⁸⁷.

Pe tărâmul muzicii naționale înșămnăm culegerea *Melodiilor române* de Berdescu⁸⁸. Cu înființarea conservatoarelor, se pune temelia răspândirii muzicii în straturile mai de jos ale orașelor⁸⁹. În 1865 se deschide un curs pregătitor pentru formarea de coruri bisericești⁹⁰.

Teatrul, așăzământul artistic merit mai ales a ridica nivelul intelectual al poporului, de și propășește în personalul trupelor care din ce în ce recrutează elemente mai destoinice, totuși ducea o viață lăncedă, din pricina înstrăinării cugetărei claselor superioare, deprinse cu teatrele din străinătate și cu răsunsetul de pe scenă a limbelor străine. Ele lăsau aproape totdeauna lojele teatrului românesc deșerte, și umpleau numai pe acele ale operei italiene, chiar când trupele străine nu erau la înălțimea cerințelor artei; dar era de bun gust a merge la operă și oarecum rușine de a asista la reprezentările teatrului românesc.

La 1859 în Iunie, după sfârșirea întreprinderii lui Milo, întră în ea C. A. Rossetti care-și dă cele mai mari silințe pentru a înălța scena românească; dar este nevoit să se retragă la sfârșitul anului, după ce pierde sume însemnate în această afacere.

Multă osteneală își dăduse mai ales Rossetti spre a scoate teatrul din „babilonul limbistic” în care se afla căzut, fiind convins că orice osteneală de regenerare a teatrului național va rămânea fără efect, va fi nulă, când se va scăpa din vedere că limba formează una din primele baze ale edificiului național⁹¹.

O altă cauză de lăncezire a teatrului era vârtejul vieței politice care răpea la ea toată încordarea minților și nu mai îngăduia bună oară ziarelor a se mai îndeletnici cu producerile scenice, cu singura excepție a *Naționalului* și a lui Filimon. Se poate spune deci și de teatru, ca de toate manifestările naționale pe tărâmul frumosului, că el propăși ca element producător, fără însă a se adânci în conștiința națională și fără a găsi în ea încurajarea de care au nevoie asemenea manifestări.

⁸⁷ N. M. Filimon începuse a scrie criticele sale încă din 1857 în *Naționalul* și le urmează până în 1860, la încetarea ziarului.

⁸⁸ *Melodii române în toată originalitatea lor* de A. Berdescu Buc. 1862.

⁸⁹ Cei întâi profesori ai conservatorului din București sunt: A. Flechtenmacher fiul jurisconsultului Moldovei Christian, Carol Salvatori, Ed. Wachmann, Visarion, Mateiu Millo; iar ai celui din Iași: Franz Gaudella, Burada, Gros, Viniarsz, Pascali, Mezetti, Soltys, Galino și Dimitriade. Vezi D. Ollanescu, *Teatrul la Români*, Partea II, al doilea memoriu, Buc. 1898, p. 71.

⁹⁰ *Mon. of.*, 23 Ianuarie 1865.

⁹¹ *Naționalul* din 15 Ian. 1861 (Bălășescu). Comp. D. C. Ollanescu, *Teatrul la Români*, Partea II al doilea memoriu, București 1858, p. 55.

Științele morale. — Sub acest titlu vom cuprinde încercările de cercetare pe tărâmul istoric, sociologie, juridic și alte scrieri de acest fel. În ele se văd licărind spiritul critic care începe a tinde la stabilirea adevărului în sfera faptelor omenești, care deși pornesc dela legile precise ale faptelor fizice, totuși împărtășesc în studiul lor caracterul comun de a voi să stabilească conformitatea ideilor expuse cu aveau lucrurilor, se înțelege că cele mai multe din aceste scrieri urmăresc și ținta națională, care chiar uneori copleșește pe cea de urmărire a adevărului. Precum în literatură am văzut că preocuparea de căpetenie era naționalismul iar frumosul rămânea pe al doilea plan, așa și în această parte critică a cercetării același simțământ întuneca partea curat științifică.

Chiar pe la începutul anului 1859, apare a doua ediție a *Daciei literare*, revistă scoasă de Mihail Kogălniceanu în 1841 și care conținea, pe lângă reproducerea de multe documente istorice, și articole înălțătoare de suflet pe tărâmul istoric precum: George Șincai de M. Kogălniceanu, Necrologul lui Ștefan cel Mare, Bătălia dela Războeni de Kogălniceanu și altele încă. Privitor la istoria poporului român, lucrările anului 1859 arată tendința de a ridica prezentul prin înălțarea trecutului. Așa M. Cioran, adiutantul lui Tudor Vladimirescu, în scrierea lui asupra *Revoluției din 1821*, spune că „am crezut de cea mai sfântă datorie a lăsa națiunii mele aceste înșămări care pot ajuta într'o zi istoria patriei”; iar asupra revoluției lui Tudor, adaugă că „oricât de nenorocit a fost sfârșitul ei, tot Tudor a fost acela care, după împilarea trufiei strămoșești, a ridicat cel d'întâi stindardul național”⁹². I. G. Valentinianu publică pe de o parte un studiu asupra *Administrației guvernului dela Balta-Liman*, iar pe de alta traduce broșura franceză *Austria și Principatele române*. În cea dintâi el spune că: „oricine a luat vreodată trista sarcină de a scrie nefericirile patriei sale, acela numai va putea să înțeleagă simțământul de adâncă umilire ce am încercat, voind a da o aruncătură de ochi asupra administrației țării dela 1849 până astăzi”⁹³. În scrierea lui el critică domnia lui B. Știrbeiu. Valentinianu este dat judecății pentru această scriere. În introducerea la traducerea broșurei franceze, Valentinianu spune: „Este timpul ca să nu mai fim nepăsători despre lucrul public; este timpul ca să fim și noi odată Români și stăpâni în țara noastră; este timpul ca străinul să înceteze de a mai veni să ne porunciască în pământul nostru și să se facă stăpân pe lucrul românesc; este timpul să ne cunoaștem cine suntem și să știm a ne prețui mai bine; căci altfel

⁹² *Revoluția lui Tudor Vladimirescu* de M. Cioran, București, 1859.

⁹³ *Despre administrația guvernului dela Balta-Liman* de I. G. Valentinianu, București, 1859.

cum vom putea păstra cele ce posedăm? Numai astfel cred, vom putea merge cu mândrie pe calea glorioasă, progresistă și măreață ce ni s'a deschis prin domnia lui Alexandru Ioan I și a ne împlini înalta misiune ce Providența a rezervat-o frumoasei noastre țări" ⁹⁴.

Urmărind aceeași țintă, Valentineanu mai publică o culegere de documente cu comentare asupra *Timpurilor caimacamiilor*, ⁹⁵, și o culegere de notițe biografice asupra tuturor oamenilor mai cu vază ai timpului. În această de pe urmă scriere, el cere ca „guvernul nostru de astăzi să se pronunțe; este el pentru viitor sau este pentru trecut. Dacă este pentru viitor, atunci cate să îmbrățoseze oamenii viitorului; dacă însă este pentru trecut, atunci să declarăm cu mâhnire că națiunea nu-l va însoți pe tărâmul acesta". Prin aceste cuvinte Valentineanu își rostia nedumerirea provocată de politica de fuziune urmată de domnitor în primele timpuri ale ocârmuirii sale în Muntenia ⁹⁶.

Tot pe atunci se petrece o dezbateră interesantă pentru punctul de vedere național, din care se concepeau toate lucrurile. Anume învățatul basarăbean B. P. Hajdeu, strămutat în Iași, scrisese în *Foița pentru istorie* din 1859, un articol în care dădeau un răspuns negativ la teoria deplinei stârpiri a Dacilor în urma cuceririi romane ⁹⁷. Hrisoscolev și Neofit Scriban găsesc de cuviință a răspunde la acest articol, sprijinind teoria lui Șincai și Petru Maior ⁹⁸. Tot atunci Epitropia așăzământelor brancovenești, în unire cu Eforia școalelor, publică un premiu pentru un tratat despre coloniile romane în Dacia după documente ⁹⁹. Se mai tipărește în acel an, un manuscris care conținea un *vechiu letopiseț al Țării Românești* ¹⁰⁰, precum și vol. III din *Istoria generală a Daciei de D. Fotino* în traducerea lui G. Sion ¹⁰¹. Mai iesă de sub tipar și *Actele proprii a contribui la mărirea conducerii politice a lui Ioan Heliade Rădulescu*, care aveau și ele de scop tot înalțarea luptătorilor pentru regenerarea țării ¹⁰². În legătură cu această mișcare literară patriotică stă și dispoziția luată de domn, de a se readuce oasele lui N. Bălcescu, mort în Palermo. N. Ionescu în-

⁹⁴ *Austria în Principatele române* traducere de I. G. Valentineanu, București, 1859.

⁹⁵ *Documente relative la administrația guvernului interimar, 1856—1858* de I. G. Valentineanu. București 1859.

⁹⁶ *Biografiile oamenilor mari scrise de un om mic*, Paris 1859.

⁹⁷ *Perit-au Dacii în Foița pentru istorie*, Iași 1859.

⁹⁸ *Răspunsul lui Hrisoscolev și a lui Neofit Scriban la articolul d-lui Hajdeu, Perit-au Dacii, în Steaua Dunărei*, 3 și 7 Septemvrie 1859.

⁹⁹ *Tribuna*, 23 August 1859.

¹⁰⁰ *Istoria Țării Românești* editată de G. Ioanid, Buc. 1859.

¹⁰¹ *Istoria generală a Daciei* de Dionisie Fotino, Trad. de G. Sion, București, 1859.

¹⁰² *Ibid.* București 1859.

sărcinat cu această misiune nu o poate îndeplini, de oarece rămășițele marelui patriot român fusese aruncate, ca acele ale unui om sărac, în groapa comună¹⁰³.

Apoi societatea medicilor și naturaliştilor din Iași lasă să pătrundă raza patriotismului în recele ei îndeletniciri, nămint ca membri onorari ai ei pe Hr. Tell, St. Golescu, Eug. Predescu, Gh. Arghiropol, C. A. Rossetti, I. Brătianu, V. Boerescu, N. T. Orășanu, I. G. Valentineanu, S. Voinescu, I. Marghiloman și N. Chinezu, „considerând meritele lor pentru consolidarea libertății”. Alegerea era cu atât mai înșamnată, cu cât prin ea se „onora” bărbați din țara soră și era deci o închinare adusă ideii unirei¹⁰⁴. Nu mai puțin însemnată este în aceeași direcțiune, prefacerea ortografiei din buchi chirilice în litere latine. Încă din 23 Octombrie 1858 eforia școalelor din București adoptase alfabetul latin. În ședința din 11 Iunie 1859, comisia centrală hotărăște ca protocoalele ei să fie tipărite cu litere¹⁰⁵. În 10 August 1859 și Monitorul oficial al Țării Românești începe a tipări decretelor cu litere, lăsând cirilicele pentru celelalte comunicări¹⁰⁶.

Anul 1860 ne aduce mai multe lucrări pe tărâmul acesta al literaturii critice: Un studiu asupra *Gramaticii lui Șincai* de A. Papiu Ilarian, *Evenementele din 1821* de Colonelul Voinescu, *Răsunare sublimă* sau istoria morții lui Constantin Cantacuzino postelnicul, *Chestiunea proprietății* un studiu foarte bine documentat al lui I. Missail¹⁰⁷. De un caracter analog și tinzând aproape la același rezultat este scrisoarea lui C. Eraclide asupra *Elementului monarhic* care apără acest principiu ca garanție a stabilității și a dreptății sociale și încheie cu cuvintele: „Să nu uităm că, în cele de pe urmă ranguri ale societății, există o masă de oameni asupra căreia au apăsător, cu toată a ei rigoare, o opresiune tradițională și care a gemut timp îndelungat sub varga și biciul unui regim brutal”¹⁰⁸.

¹⁰³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 15 Octombrie 1859. N. Ionescu îndeplinește misiunea lui tocmai în 1861. *Ibid.* 31 Octombrie 1861. Cf. și *Steaua Dunării*, 25 Octombrie 1859.

¹⁰⁴ *St. Dun.* 9 Decembrie 1859.

¹⁰⁵ *Naționalul*, 15 Ianuarie 1859., 17 Oct. 1859.

¹⁰⁶ *Monitorul citat.* În 1860, ministerul din București, sub Ioan Ghica publică o tabelă de echivalența literilor cu buchiile. *Mon. of. al Țării Rom.*, 8 Februarie 1860. În Moldova prima înștiințare oficială tipărită cu litere se afla în *Mon. Moldovei* din 19 Decembrie 1859. Dar înnoirea este curînd părăsită și se revine la cirilice, păstrîndu-se latinele numai pentru titluri: *Cartea de confirmării, Ministerul de cultura și instrucțiune publică, Ministerul din lăuntru.* În 18 Mai 1860 se află pentru ultima oară *instrucțiune*; de acolo înainte *instrucțiune publică.* Încă în 1865 suplimentul la *Monitor*, destinat comunelor, se tipărește cu cirilice.

¹⁰⁷ Toate aceste publicate în *Revista Carpaților*, I. 1860.

¹⁰⁸ *Despre elementul monarhic în sistemul reprezentativ* de C. Eraclide. Iași 1860.

Mai apare un studiu al lui Missail asupra *Genezei ideei unirei*, în care se reproduc frumoasele poezii ale lui Alecsandri și Alexandrescu prevestitoare ale marelui eveniment ¹⁰⁹.

Anul 1860 vede încă începuturile unui curent care trebuia să aducă o puternică întărire a vieții românești, întrucât trebuia să conducă mai târziu la înființarea Academiei române. Anume încă din 24 Februarie 1857, C. G. Florescu ceruse ca o comisiune de învățați să prelucreze dicționarul limbii române ¹¹⁰. În 1860 se publică, în *Revista Carpaților*, un articol în care se arată nevoia înființării unei Academii române, ¹¹¹, și ca o urmare a acestui îndemn, găsim că în prima sesiune a adunării muntene din 1860, după inițiativa ministrului Neculai Kretzulescu, se hotărăște o sumă de bani spre adunarea materialului pentru istoria Românilor, ¹¹² constituindu-se în acest scop o comisiune compusă din Laurian, Ioan Maiorescu, Florian, Cernăgescu, Odobescu și Sion. Această comisiune, mergând mai departe cu gândul decât scopul pentru care fusese convocată, alcătuește un proiect de statute pentru *Societatea academică română*, proiect înaintat ministrului Neculai Kretzulescu în 1860. După acest proiect, societatea avea să cuprindă două secțiuni: istoria cu arheologia și literatura cu lexicografia, urmând ca mai târziu să i se adaugă și o secțiune a științelor naturale. Scopul ei cel mai apropiat era adunarea materialului istoric și îmboldirea pentru cultivarea limbei. Bugetul noului așezământ se urca la 304.000 de lei pe an ¹¹³. Până să se hotărască asupra acestui proiect, ministerul moldovenesc publică un premiu de 5000 de lei pentru cea mai bună scriere asupra limbei române ¹¹⁴. Tot pe atunci Evangeliiu Zappa dăruiește ministerului cultelor din Muntenia, un fond de 5000 de galbeni, pentru încurajarea culturii limbei române, și în baza acestei danii, ministerul publică două premii,

¹⁰⁹ *Atheneul român* 6, 4 Noemvrie 1860. În anul 1859 apăruse o traducere a scrierei unui profesor grec din Atena. *Discurs pentru Elenismu între Valahi* în care G. G. Papadopulo (tradus de Tabacopulo, Buc. 1859), susținea că întreaga cultură românească este datorită Grecilor. G. Sion criticând acest discurs în *Revista Carpaților*, I, 1860, p. 155, arată, că „pe cât timp Elenismul a fost în putere, n'a fost decît pentru el; iar lumina și civilizația ne-a venit dela Apus”.

¹¹⁰ *Istoria școalelor de Ureche*, III, p. 220.

¹¹¹ *Revista Carpaților*, I, 1860, trim. p. 156.

¹¹² Tot pe atunci Bolintineanu, ministrul instrucției publice din Muntenia publică un apel către acei ce ar poseda documentele istorice, spre a le comunica ministerului, *Reforma* din 12 Ian. 1860. Adunarea moldovenească încuviințează lui V. Alexandrescu (Ureche) 300 de galbeni, spre a cerceta documente în Spania *Mon. of. al Mold.* 95. 1860 supl.

¹¹³ *Revista Carpaților*, II, 1861, p. 15.

¹¹⁴ Raport prezehtat adunării Moldovei 39 Iunie 1860, *Mon. of. al Moldovei*, 10 August 1860.

unul de 200 de galbeni pentru o gramatică, altul de 300 pentru litera A din dicționar¹¹⁵.

Anul 1861 vede apărând, în marele organ al timpului, *Revista română*, un număr însemnat de scrieri, foarte bune ca fond și îngrijite ca formă, în deosebitele ramuri de cugătări, cele mai multe referitoare la poporul român. Găsim în ea o cercetare istorică asupra lui *Lupu Mehedințanu* de G. Croțeanu ce scrie studiul său în o bună limbă românească, pe care se credea dator s'o schimonosească numai când o țurna în versuri. Tot el mai publică un studiu asupra *Libertății*, cu aplicare la țările române; un alt studiu asupra *Daciei vechi*, de Ioan Ghica; *Libertatea muncii* de P. Bucscu în care susține că munca prin clacă este o barbarie a timpurilor trecute: *Impozitele* de A. Gianni; *Lucrările publice* de Aninoșanu; *Bucureștii* de D. Berendei; *Spatarul Clăndu* de Gr. Lahovary; *Evenimentele dela 1821* de Ioan Missail; *Libertatea instrucțiunii* de E. Bacaloglù al căruia valoare științifică de mare însemnătate vom studia-o mai jos. În sfârșit *Revista română* mai publică, în acest an 1861, și studiile istorice și literare de interes deosebit ale lui Alexandru Odobescu asupra *Cântecelor populare* și acele asupra *Poezilor Văcărești*, *Foletuluinovel* sau călindarele lui Brâncoveanu, *Manuscrisurilor și cărților vechi aflate în mânăstirea Bistrița*, precum mai dă la lumină eminenta *Istorie a lui Mihai Viteazul* de N. Bălcescu, atât de măeastră ca formă și de caldă ca iubire de țară și de neam. Se mai publica și *Mișcarea Românilor din Ardeal*, de N. Bălcescu și *Necrologul lui Ștefan cel Mare* cu un comentariu de Radu Ionescu¹¹⁶.

Tot acest an mai vede apărând în o ediție aparte *Cuvântarea lui M. Kogălniceanu contra alegerii de deputat a cneazului A. Moruzzi*, cuvântare ținută în 5 Decembrie 1861, și a căreia răsunset se vede din retipărirea ei în o broșură deosebită;¹¹⁷ *Mânăstirile închinat* de I. Brezoianu,¹¹⁸ și *Independența constituțională a Transilvaniei* de A. Papiu Ilarian¹¹⁹ despre care ne vom ocupa și mai jos.

¹¹⁵ *Monit. of. al. Țării românești* 25 Oct. 1860 și 4 Aprilie 1861. Vezi și *Revista Carpaților*, 1 Ian. 1861. Tot pe atunci și așezămintele Brâncovenesci publică un premiu de 300 de galbeni, la île-care 2 ani, pentru autorul celei mai bune cărți românești, și 150 de galbeni pentru premiul al II-lea (accesit). Vezi regulamentul acestor premii în V. A. Ureché, *Istoria școalelor*, p. 222.

¹¹⁶ *Revista română*, I, 1861. Tot atunci apar în *Revista Carpaților* II, 1861, două lucrări ale lui Missail: *Intărirea națională* și *Trădarea Basarabiei*. În această de pe urmă găsim fraza pusă în gura Basarabienilor, că „nutrim odată speranța de a fi reuniți iarăși către patria desbinată și a forma apoi numai una și același națiune”.

¹¹⁷ Iași 1861.

¹¹⁸ București 1861.

¹¹⁹ Iași 1861.

Ca scriere mai mult de polemică însemnăm *Despotismul și Constituția* de C. D. Aricescu. După ce autorul arată în ea relele despotismului și nevoia guvernului constituțional ca o trecere către idealul republicei, provoacă pe „Românii cei buni să se grupeze împrejurul stindardului lor dela 24 Ianuarie 1859. Alexandru Ioan I cunoaște astăzi pe amicii unirei și pe devotații tronului și ai patriei; în doi ani a avut timpul a studia toate partidele, a se încredința unde este puterea și viața și care sunt aspirațiunile a cinci milioane de oameni”¹²⁰. Tot în acest an, întâmplându-se se ardă o bibliotecă din Stokholm în care se spunea că s’ar fi fost aflat niște cărți privitoare la Români, ministrul de culte român intervine la guvernul francez ca să-i mijlocească informații relative la această chestiune. Consulul Tillos comunică guvernului răspunsul contelui de Mandstrom, prin care se arată că în adevăr a ars biblioteca bisericeii din Strenguas și îi comunică un catalog al acelei biblioteci spre a vedea dacă conținea vreo scriere privitoare la Români¹²¹.

În 1862 apar în Revista română, *Ziaristica de Missail, Miliția romană și Purismul limbei române* de directorul școlii din Brașov, Munteanu, scrise în o limbă de tot latinizată, după sistemul Românilor de peste Carpați, bunăoară: „Realizarea acestei dorinți nu numai că e o necesitate imperioasă cerută de cultura limbei noastre: și dicționarul carele va conține toate vorbele romane e totdeodată singurul mediu ce poate răsfrânge cu succes pe pumnătorii romanității limbei și a naționalității noastre”.

Trebue notată deosebirea între direcțiunea înnoitoare în limbă dincolo și dincoace de Carpați. Acolo o reîntoarcere la limba latină; dincoace o împrumutare nesăbuită de cuvinte franțuzești. Direcțiunea transilvană nu a prins niciodată rădăcini în țările române; când s’a manifestat aici, a fost tot prin elemente de peste munți, care deși ca profesori aveau o înrăurire asupra tinerei generații, totuși nu au putut învinge puterea mediului, mai tare decât cea a imitației.

Se mai publică un studiu însemnat asupra *Mănăstirilor închinat*¹²² de către arheologul Cesar Bolliac, care contopește în un singur tot argumentele și documentele privitoare la acea mare chestiune națională. Se relipărește în a doua ediție *Curierul de Ambe Sexe a lui Heliade*¹²³. Th. Codrescu tipărește vol. V al *Uricarului* sau culegere de documente privitoare la istoria Românilor¹²⁴. În *Căldarul antic* al preotului Grigore Musce-

¹²⁰ *Despotismul și Constituția* de C. D. Aricescu, București, 1861.

¹²¹ *Mon. of. al Țării Rom.* 2 Aprilie 1861.

¹²² *Mănăstirile închinat*, de Cesar Bolliac, București 1862.

¹²³ Ediția II, București 1861—1862.

¹²⁴ Vol. V, Iași 1862.

leanu, se adună inscripțiile de pe la mănăstirile Țării Românești¹²⁵. Papiu Ilarian începe publicarea însemnatei sale culegeri de documente pentru istoria Românilor¹²⁶. În *Lumina* din Moldova, B. P. Hajdău scrie după izvoare un studiu critic asupra *Desfărării lui Petru Rareș*, studiu care împreună cu acel asupra întrebării: *Perit-au Dacii* introduce un nou sistem în tratarea istoriei Românilor, acel întemeiat pe cercetarea izvoarelor¹²⁷.

Tot în acest an se adună articolele politice și celelalte încercări ale Sofiei Hrisoscoleu născută Cocea din Fălticeni, ale căreia scrieri, minunate ca formă și înălțătoare de suflet, inaugurează în un chip strălucit mișcarea feministă în România. Imprăștiate prin ziare, fură adunate de soția lui Aricescu, Iulia Aricescu și publicate în un volum¹²⁸.

În 1863 avem în privirea literaturii critice și a istoriei, însemnăm mai întâi articolul din revista Română: *Comitele Cavour* de G. Crețanu, în care se pune în lumină rolul bărbatului de stat italian în constituirea statului român, un studiu asupra *Fabulistului Alex. Donici*¹²⁹ un altul asupra *Mănăstirilor închinat* de Gr. Bengescu, *Școalele și învățăturile la Români*, de Missail și *Soveja* Ziarul unui exilat politic din hărțile rămase dela Alecu Rusu. Se mai traduc *Revoluțiunile Românilor* de Del Chiaro. A. Papiu Ilarian urmează înainte cu publicarea *Tezaurului* și B. P. Hajdeu cu aceea a *Arhivei Istorice a României*. Domnitorul publică un premiu de 100 galbeni pentru traduceri din autorii latini și eleni¹³⁰.

Istoria însă se îmbogățește în 1864 cu mai multe studii eminente datorite lui B. P. Hajdeu. Așa studiile critice asupra istoriei române: *Luca Stroici* părintele filologiei române, *Filosofia portretului lui Țepeș* și *Analize literare externe*, în care Hajdeu analizează valoarea ca izvoare a unor scrieri privitoare la *Istoria Românilor* precum: *Raicevici*, *Wolf*, *Crusius*, *Eutropius*. În studiul consacrat acestui de pe urmă, Hajdeu caută să reducă mărturisirea lui; privitoare la colonizarea Daciei, („infinitas copias hominum eo transtulerit”) la proporțiile necesare spre a nu contraveni teoriei sale asupra persistenței Dacilor sub stăpânirea romană. Tot în acest an apare volumul al II-lea al *Arhivei Istorice a României*, care alături de *Te-*

¹²⁵ *Calendar antic*, de Gr. Musceleanu, București 1862.

¹²⁶ *Tezaur de Monumente*, vol. I, 1862 București.

¹²⁷ *Lumina din Moldova*, 1862.

¹²⁸ Precedat de o biografie și un portret al Sofiei sub titlul: *Sofia Hrisoscoleu*, de d-na A. 1862 București. Această însemnată figură literară și patriotică a trecutului nostru a fost reamintită în un studiu de Emilgar. Vezi mai sus nota 41.

¹²⁹ Apărut întâi în *Independența română* din lunile Decembrie 1862 și Ianuarie 1863 și retipărit în *Revista Română*.

¹³⁰ *Mon. of.*, 17 Iunie 1863.

urul lui *Papiu Ilarian* constituiesc primul început de publicare critică a documentelor privitoare la istoria Românilor. Mai tar apoi și două dicționare, unul *Elino-Român* de Ioanid, crat după Bizantie și unul *Latino-Român* de M. Moldovanu.

Iar în 1865 în scrierile critice și istorice apare volumul III-le din *Arhiva istorică* de B. P. Hajdeu, cuprinzând mai multe studii critice decât documente. Apoi monografia consacrată lui *Ioan Vodă cel Cumplit*, în care acelaș autor, expunând o bogată cercetare documentată istoria ultimului erou al Moldovei, aduce indirect laude ocârmuirii lui Alexandru Ioan. Mai iese două conferinți asupra lui *Ștefan cel Mare* de Radu nescu, colaboratorul Revistei române.

Cultura generală și științifică. — Deși îmboldirea cultură ne venea aproape înteață dela Franța, totuși este de semnat puținătatea traducerilor din această limbă, traduceri începuse de mult în țările române, dar care nu se adaogiră proporție cu sporirea înrâuririi franceze în țările noastre. tot decursul domniei lui Alexandru Ioan I, traducerile sunt ține și nu se pun pe românește decât arareori opere mai semnate și de o valoare literară mai deosebită. Așa găsim aproape numai următoarele opere franceze prefăcute pe limba noastră: *Cristianismul și puterea lui* trad. de C. G. Florescu 1859, *Proiect pentru educația fetelor* de Fénélon, trad. de Radu pescu, 1859, *Robert Diavolul, Favorita și Nabucodonosor*, librete opere traduse de I. G. Valentineanu; acel din urmă în laborare cu N. Fotino 1859, *Operele lui Franklin* trad. de ureanu 1859, *Lauda lui Marc-Aureliu*, trad. de G. Crețescu, 186, *Resbelul și civilizațiunea* de François Bouvet trad. de ma Sergiescu 1859, *Martirii lui Chateaubriand* traduși de one 1859, *Fidanțata din Lamermoor* trad. de Bonache, *Templele austriace în Italia* de Felice Ornisi trad. de Simion 1861, *Atanțicus de Racine* trad. de Văcărescu 1861, *Robinson în Țara sa*, trad. de Baumann 1861, *Istoria poporului roman Titu-Liviu* trad. după traducerea franceză de Antonelli 1861, *Istoria lui Cicerone de Lamartine*, trad. de colonelul T. Timir 1862, *Femeile în Orient* de Dora d'Istria trad. de un nim 1861, *Istoria măcelurilor din Siria* de Fr. Lenormant 1861, de Cleopatra Tabacopulo 1862, *Iulia și Leonina* sau lepiciunea și vanitatea trad. din franc. de Adelina Olteanu 1862, *Retragerea celor 10.000* trad. de N. Alexandrescu (după ceza) 1862, *Memoriile lui Garibaldi* trad. de I. Nicolau 1862, *Vevea de Brabant* trad. de Pleșoianu 1862, *Istoria martirilor căței după Esquiros* trad. de Catopol 1863, *Parisul în America* aboulaye trad. de Serurie 1863, *Istoria generală de Duruy* de Cernătescu, 1863, *Mitologia Grecilor, Romanilor și tenilor* trad. de N. Preda 1863, *Baladele lui V. Hugo* trad.

de Negruzzi 1863, *Sumariul Istoriei universale a culturii* de A. C. Crețulescu (de sigur o traducere sau o prelucrare după franțuzește) 1863, *Mizerabilii* de Victor Hugo, trad. de Bolintineanu 1863—1864, *Ballo in Maschera* trad. de G. Asaki 1864, *Istoria descoperirii Americii* trad. de Costiescu 1864, *Tratat de morală de Rendu* trad. de Pop 1864, *Novele de Paul de Kock*, trad. de Gheorghiu 1864 și *Columba de Alexandru Dumas* trad. de Iosif Vulcan, Pesta 1856.

În afară de aceste traduceri din limba franceză, mai aflăm câteva din germana, precum o *Metodică sau pedagogie* trad. de Anton Vellini 1859, *Parazitul* sau meșteșugul de a se face norocit, comedie în 5 acte de Schiller trad. de Winterhalter, 1859, *Faustul lui Goethe* trad. de Skeletti 1862 și *Ifigenia în Taurida de Goethe*, trad. de Ilariu Pușcariu 1862, *Moartea lui Wallenstein de Schiller* trad. de E. M. Iași 1864, apoi un *Tratat de istorii morale* după autorii elini și romani 1859, *Istoria Țării Românești de Fotino și acea de frații Tunsuli* trad. de G. Sion 1859—1864.

Față cu această săracă importare de idei străine pe calea tiparului pe românește, ne întrebăm cum s'a putut introduce așa cu toptanul civilizația occidentală, mai ales în forma ei franceză, în țările române? Ea era adusă de a gata de către numeroșii Români ce învățau la Paris, unde aceștia însușindu-și cel puțin cunoștința limbii franceze, puteau întrebuința scrierile aducătoare de idei ale aceluiași popor de a dreptul și fără nevoia unor traduceri. Apoi în țară chiar, pensionatele și guvernantele franceze răspândeau tot mai mult cunoștința acelei limbi. Toată lumea se silea a-și însuși cuprinsul cărților franceze în original chiar și nu prin traduceri. De aici se explică alcătuirea unor dicționare franco-române și româno-franceze în destul de cuprinzătoare;¹³¹ se mai explică apoi împetrirea limbii române cu neologismele arătate mai sus, precum și nevoia alcătuirii unor dicționare speciale spre a deprinde lumea cu acele neologisme¹³².

Dacă traducerea nu erau însă de seamă, apoi ideile apăsene, introduse în mintea aceluia ce nu știu franțuzește, erau și ele puține și înguste, și de aceea și toți oamenii ce joacă în țările române un rol politic sau literar trebuiau neapărat să cunoască limba franceză. Era instrumentul neapărat pentru manifestarea superiorității intelectuale. Oamenii politici ce i-am văzut perindându-se la putere sau înălțând glasul prin adunări

¹³¹ *Dicționar româno-francez* de I. Costinescu, 1859; *Dicționar franco-român* de T. Codrescu, 1859; *Dicționar-francez* de R. de Pontbriand 1862.

¹³² *Dicționar de ziceri radicale* de Cernavodeanu, 1862. *Dicționar de cuvinte noue* de V. Popescu 1863. și *Dicționar de cuvinte străine împrumutate de Români* de G. M. Antonescu, Buc. 1863.

nu șeau cu toții limba franceză¹³³, ba cu toții își făcuseră chiar învățăturile în Franța. Mai toată corespondența între oamenii de seamă cu domnitorul se făcea în limba franceză, precum s'a văzut din o mulțime de acte reproduse până aici. Dintre autori poate să nu fi cunoscut această limbă preotul Iusceleanu; poate și unul Anania Melega care scrie cartea a cu titlul foarte curios ce se vede a fi fost o rea traducere în franțuzește *Construcții și meditații asupra omului căzut*¹³⁴.

Scrieri românești care să fi îndreptat cugetarea spre alte regiuni decât spre țară și nevoile ei, se întâlnesc deosebit de puține, mai ales pe tărâmul ideilor mai obștești. Așa se află un studiu asupra lui *Lucrețiu* poetul latin de V. Alexandrescu (Ureche),¹³⁵ și de acelaș un altul asupra *Epozelor grecești* sub titlul *Omer existat-a*;¹³⁶ un alt studiu mai întins asupra *Satirei latine* de Al. Odobescu, *Principiul criticii* de Radu Ionescu, *Istoria minunilor* de Iatropol¹³⁷.

Intr'o direcțiune însă era peste putință a nu se introduce ideile din țările străine și mai ales dela izvorul culturai noastre în Franța, anume în cunoștințele științifice. Toate cărțile de școală privitoare la această ramură de cultură sunt traduse în franțuzește sau luate mai liber după manuale franceze sau sfârșit răspândind în formă originală numai ideile franceze. Așa sunt *Zoologia*, *Botanica*, *Mineralogia*, *Geologia* de Baraș rectorul foaiei *Isis* sau *Natura* care dela 1858 se nevoia să se răspândească în poporul român științele naturale¹³⁸. Tot așa *istoria naturală* de Baraș, *Antropologia și medicina populară* de doctorul Basero, *Contemplația naturii* după Charles Bonnet de Ananescu, *Descoperirea Americii* trad. de Stoicescu, *Fizica* de I. Fălcoianu, *Științele naturii* de Marin, *Geografia antică* de Șaicariu, *Elementele de filosofie după Pascal*, *Despre Anatomia descripționată* de doctorul Polizu, *Medicina legală* de Auerbach, *Cosmologia elementară* fără nume de autor, *Agronomia* de P. Buescu, *Despre Astronomie* de I. Fălcoianu, *Despre vitele bovine* de P. Buescu, *Drumurile de fier* de I. Ghica, *Éclipsele din anul 1863* de I. Fălcoianu, *Idee generală despre Geologie* de Gr. Ștefănescu,¹³⁹ *Organizarea poliției sanitare* de An. Fătu, *Moneda* de Aurelian, *Partea aparentă* de Felix, *Armele portative* de maiorul G.

¹³³ Despre ei spune cu drept cuvânt ziarul rusesc *Le Nord* din 3 Aprilie 1861: „Des essaims de jeunes gens vont à Paris, y étudier au milieu du plaisir et en reviennent dans le pays, députés, hommes d'Etat”. *La Voix de la Roumanie* adaugă: „que nos hommes politiques n'ont imité de la culture française que le clinquant et la forme”.

¹³⁴ București, 1863.

¹³⁵ *Atheneul român*, Iași II, 1861 No. 1, 5.

¹³⁶ *Revista Carpaților* I, 1860, p. 233.

¹³⁷ Toate trei în *Revista română*, 1861.

¹³⁸ Sub direcțiunea lui Baraș și Ananescu.

¹³⁹ Aceste 5 din urmă în *Revista rom.* 1861.

Manu, *Calendarul* de I. Fălcoianu¹⁴⁰. În sfera dreptului no-tăm : *Dreptul roman* după Makeldey de B. T. Chițu și *Instituțiunile dreptului roman* de C. Bozianu (1861), *Disertațiune juridică* G. Atanasiu (1862), *Dreptul constituțional* de Codrescu (1864) *Tablou chronologic al jurisconsulților romani* după Duprès ainé (1864).

Tot pe atunci începe a se introduce instrumentele de fizică și de chimie, și doctorul Theophil Glück, medicul spitalelor Brâncovenesti, se laudă că spitalul său ar poseda cel mai bun microscop din țară¹⁴¹. Indeletnicirea cu științele trebuia însă să conducă la aplicarea principiilor lor spre studiul țării noastre, și mai multe studii apar în această direcțiune. Așa cunoștințele juridice provoacă următoarele publicații : *Explicarea codului civil* de V. Boerescu 1859, *Studii practice asupra dreptului criminal* de C. Eraclide 1865, *Juriul* de N. Gr. Racoviță, *Probele* de G. Gr. Cantacuzino¹⁴². Mai ales dela promulgarea codurilor noi în 1865, se îndrumează o activitate mai spornică pe acest tărâm. *Codurile civile, penale, procedura penală* de V. Boerescu, *Comentarele codului civil* de Crețulscu; *Explicarea codului Calimach* de Mărzescu 1865, *Originea legislației romane* de Missail 1865 *Studii de drept* de Pantazi Ghica 1865. Cunoștințele agronomice se răspândesc prin calendarele bunului cultivator de I. Ionescu, apărut în toți anii în timpul domniei lui Alex. Ioan I. Cunoștinți economice aplicate la țara noastră sunt întâi răspândite prin însemnata scriere a lui Ioan Ghica, *Convorbiri economice* (1865). Doctorul Iulius Baraș arată în 1861 importanța scrierei germane a lui T.-Liviu Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfaßlicher Form*¹⁴³.

Tot pe atunci guvernul Sardiniei dăruiește pentru muzeul științelor naturale din București o colecție de animale și de minerale¹⁴⁴, iar generalul Mavros dăruiește statului o colecție de antichități și de monede¹⁴⁵. Inceputul colecției fusese făcut în 1835 sub domnia lui Alexandru Ghica, când fratele domnitorului, Mihalache Ghica, se apucase să facă primele săpături. În deobște arheologia este una din ramurile cultivate mai cu stăruință de către învățații Români, și lucrul se explică, dacă luăm în privire că întreaga noastră renaștere era datorită studiilor asupra trecutului nostru. În Muntenia mai ales se ilustrează prin descoperiri și colecții arheologice maiorul Papazoglu, Cesar Bolliac și Alexandru Odobescu. Tot pe atunci o comisiune franceză (Maurel) descopere în Dobrogea ruinele cetății

¹⁴⁰ Aceste 3 din urmă în *Revista rom.* 1863.

¹⁴¹ *Mon. of.*, 26 Ian. 1865.

¹⁴² Aceste două din urmă în *Rev. rom.* 1861.

¹⁴³ *Rev. Carpaților* 1861, p. 711.

¹⁴⁴ *Mon. of. al Țării Rom.*, 16 Oct. 1859.

¹⁴⁵ *Ibid.* din 23 Mai 1859 supl.

Troşemis, iar alți doi Francezi, Buissière și Baudry, sunt însărcinați de guvernul lor să asiste la săpăturile făcute în Muntenia¹⁴⁶.

În ziua de 1 Septembrie 1865 se face inaugurarea muzeului de antichități, când doctorul Turnescu rostește cuvintele: „Când națiunile încep a simți că trăiesc, când ele încep a-și întrevedea viitorul, atunci își rapoartă cu iubire atențiunea asupra trecutului și reculeg cu religiozitate suvenirile lui de glorie și chiar de durere. Respectul pentru asemenea suvenire, iubirea lor sunt în un popor dovezi manifeste de profundă vitalitate. Trăiește poporul și se simte trăind când își iubește trecutul și vai de acel popor care nu posedă suvenirul trecutului său! După cum mormintele reci și tăcute ce ne înconjură ca indivizi sunt legături de respect și de iubire între noi și pământul ce le cuprinde, așa și fiecare popor, ca să fie lipit cu inima lui de țara ce o locuiește, trebuie să întâlnească în ea suvenirile seculilor, amintirea gloriei și a luptelor străbune, mornântul strămoșilor”¹⁴⁷.

Tot în domnia lui Alexandru Ioan I se face cea întâi excursiune botanică de către școala de medicină din București sub conducerea profesorului de botanică Hoffmann¹⁴⁸. Intrunindu-se în congres de statistică la Berlin, România trimite în 1863 și a delegații ei¹⁴⁹. Cele întâi prelegeri populare sunt inaugurate în 1858, în Iași, de Ștefan Miclea asupra Fizicei, însoțite de experiențe; iar în 1859 T.-L. Maiorescu ține în București prima sa conferință tratând despre comunism¹⁵⁰. În 1862 se înființează la București societatea de științi¹⁵¹, din sânul căreia iese mai multe lucrări științifice, parte de vulgarizare a cunoștințelor științifice, pe care le am enumerat mai sus, parte originale, menținând aplicațiuni de ale științei generale la cunoștiința României. Așa este, în această de pe urmă direcțiune; *Calcarul la Repede* de Gr. Cobălcescu.

A fost însă și un om de știință deosebit înzestrat care a contribuit la îmbogățirea cunoștințelor generale științifice europene cel întâi care a început să plătească înapoi datoria pe care poporul românesc o contracta neconținut prin împrumutarea dinilor dela civilizația apuseană. Acesta a fost Emanuel Bacalu care, învățând la Leipzig și la Paris, publică mai multe

¹⁴⁶ *La France* 9 Mai 1865; *L'International*, 11 Mai 1865.

¹⁴⁷ Vicomte de Grammont. *De l'administration provisoire en Valachie*, Paris, 1840, p. 137. *Mon. of. al Țării Rom.*, 3 Sept. 1865.

¹⁴⁸ 25 Aug. 1861 *Mon. of. al Țării Rom.* 23 Februarie 1862.

¹⁴⁹ *Mon. of.* 20 Aug. 1863.

¹⁵⁰ Miclea începe prelegerile lui, la Iași, în Duminica Tomei 1858. (*Ure-Istoria școalelor* p. 169), iar Maiorescu în 20 Sept. 1859 în București (*Re-*, 24 Sept. 1859).

¹⁵¹ Vezi *Revista rom.*, II; 1862 p. 407.

lucrări originale de fizică, de chimie și de matematică, în mai multe reviste germane și franceze¹⁵². Așa în Schomlich's *Zeitschrift für Mathematik und Physik* 1859, Grunert's *Archiv der Mathematik und Physik*, 1860, Greifswald, *Annalen der Physik und Chemie von Poggendorf* 1860, Berlin, *Journal für praktische Chemie* 1860—1861, *Les Mondes* III 1863, V, 1864, VII 1865, *Cosmos*, a abatelui Moignet, XX.

În sfera medicinei se ilustrează întâi doctorul Turnescu care aplică compresiunea digitală la vindecarea unor anevrisme, căpătând pentru reușita acestei operații o mulțumire dela societatea de științe din București¹⁵³. El mai era cunoscut și în Franța ca operator dibaciu pentru Elephantiasis¹⁵⁴. Alți tineri studenți în medicină care deveniră mai târziu ilustrațiuni ale țării, erau Marcovici, Calenderu și Obedenu ce izbutiră a fi primiți ca interni în spitalele din Paris¹⁵⁵.

Tot la contactul Românilor cu civilizația apuseană și anume în scopul de a se da în cunoștința ei tezaurele lor intelectuale și a sprijini astfel acțiunea politică atât de însemnată reprezentată în foile apusului, se fac mai multe publicațiuni în limba franceză. Așa Asaki traduce *Legendele sale istorice*¹⁵⁶. Antonin Rocques publică în limba franceză *Legendele și doinele populare române*¹⁵⁷. Alecsandri tipărește o *Gramatică română* cu text francez și cu o *introducere istorică asupra limbii române* de A. Ubicini¹⁵⁸. Tot pe atunci filoromânul italian Vegezi Ruscala laudă Revista română în ziarul *l'Instruzione publica* din Turin¹⁵⁹.

Intinderea ideii române peste hotarele țării. — Ideia unității morale și intelectuale a tuturor Românilor fusese unul din cei mai puternici ridicători ai vieții românești¹⁶⁰, și ea se născuse odată cu primele licăriri ale culturai în mintea Românilor. Nici din domnia lui Alexandru Ioan I ea nu putea să lipsească, ci dinpotrivă trebuia să se întărească cu atâta mai mult cu cât se mărea lumea ideilor. Gazetele din Principate se interesează tot mai mult de cele ce se petrec la Români de peste munți. Așa Românul publică în decursul anului 1859 mai multe știri despre mișcările politice ale Ro-

¹⁵² Vezi Biografia și lucrările lui Em. Bacaloglu de C. Istrate, București 1896, unde sunt reproduse toate lucrările lui.

¹⁵³ *Mon. of.*, 25 Martie 1862.

¹⁵⁴ *Gazette des Hopitaux*, Paris 11 Oct. 1859.

¹⁵⁵ *Courrier d'Orient* 1 Fevr. 1865.

¹⁵⁶ *Novelles historiques de la Roumanie* par G. Assaki, Iassy, 1859.

¹⁵⁷ *Legendes et doines roumaines* par Rocureanu, Buc., 1865.

¹⁵⁸ Mircescu, *Grammaire de la langue roumaine*, précédée d'un aperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini, Paris, 1863.

¹⁵⁹ Iunie 1866.

¹⁶⁰ Vezi *Ist. rom. din Dacia tratată* V. p. 312 și XIII p. 187.

mânilor de acolo, în scopul de a se declara de națiune politică¹⁶¹. Athanasie Marienescu publică poezii populare din Transilvania care trebuiau, prin asemănarea lor cu acele din țările române, să întărească cu atât mai mult conștiința unității neamului¹⁶². Întâmplându-se o mare lipsă în Banat în decursul anului 1860, C. A. Rossetti face o propunere în adunare, adoptată în unanimitatea ei, ca să se dea ajutor de 3000 de galbeni locuitorilor din Banat, ca să știe că acest mic ajutor le vine dela frații lor de dincoace de Carpați¹⁶³. *Naționalul* reproduce articolul gazetei Transilvaniei de Andrei Macovei privitor la autonomia Banatului¹⁶⁴. În ședința din 1 August 1860, Turnavitu propune adunării să încuviințeze un ajutor de 500 de galbeni școlii române din Brașov, propunere ce iarăși întrunește aproape unanimitatea voturilor¹⁶⁵.

Un articol al lui Bariț, asupra chestiunii limbilor din Ardeal, este reprodus de ziarul *Naționalul* din București și în numărul următor acestuia, unul Valerian scrie un articol asupra planului Maghiarilor de a se înfrăți cu Românii¹⁶⁶. Sub ministerul Panu din Moldova se subvenționează câțiva studenți din Bucovina ca să-și urmeze studiile în Ardeal, și tot pe atunci se face o chemare către librării și tipografii din țările române ca să dăruiască cărți școlilor din Cernăuți, Brașov, Sibiu, Blaj, Arad, etc.¹⁶⁷. De anul nou 1861, *Românul* scrie : „Frații noștri din Transilvania, ușurându-li-se jugul ce-i apăsa mai înainte au început a da frumoase probe de apărarea naționalității, limbei și drepturilor sale politice. Ca și în 1848 atenția fraților noștri se ațintește acuma asupra noastră. Ei se interesează foarte mult de noi, îmbrățișează cu o căldură extraordinară pericolele noastre ; se cuvine dar ca noi să ne interesăm de ei”¹⁶⁸.

În privirea românilor din Ardeal, Văsescu, în ședința din 9 Februarie 1861, zice : „Eu cred că am face o mare greșală, dacă am asimila pe Români din Transilvania cu ceilalți străini. Ei nu sunt străini : origina, limba, credința, tendințele, aspirațiile lor sunt ale noastre și ale noastre sunt ale lor. Când un Român din Transilvania voește să intre în familia românească din Principate, trebuie să fie deajuns o simplă declarație”. Deaceia în proiectul de naturalizare a lui A. Papiu, se introduce : fraza : „Considerând că un Român este de drept membru natural al familiei românești, în orice parte a României”¹⁶⁹. Chiar mo-

¹⁶¹ Vezi d. e. *Românul*, 5 Februarie 1859.

¹⁶² *Poezii populare, Colindele* de Ath. Marinescu, Pesta, 1859.

¹⁶³ Ședința din 25 Februarie. *Mon. of.*, 126, 1862.

¹⁶⁴ *Naționalul*, 9 Oct. 1860.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 4 August 1860.

¹⁶⁶ *Ibidem*, 15 și 17 Septembrie 1860.

¹⁶⁷ *Ibidem*, 19 Septembrie. 1861. *Comp. Ureche, Ist. Școlilor* p. 264.

¹⁶⁸ *Românul*, 1 Ianuarie 1861.

¹⁶⁹ Procesele verbale ale adunării deputaților din 1861, No. XIX, p. 243.

nitorul Oficial al Țării Românești reproduce articole din gazeta Transilvaniei, precum acel privitor la conferențele din Sibiu sau acele ce se raporta la petiția din Hațeg¹⁷⁰.

În 1861 A. Papiu Ilarian publică în Iași scrierea sa asupra *Independenței constituționale a Transilvaniei*, scriere ce este curând editată și în limbile franceză, italiană și germană. *Vii-torul* ziar din Iași atrage luarea aminte a publicului, asupra acestei scrieri referitoare la frații noștri de peste munți ce ne sunt atât de puțini cunoscuți până acuma¹⁷¹.

Cu prilejul unirei efective a țărilor române, *Țăranul român* chiar rostește pe față dorința de unire politică a tuturor Românilor: „Trăi-vom, zice el, noi care am luptat pentru această unire mai mult de 20 de ani, ca să videm realizat și celalalt vis de aur al nostru, o adunare națională una și singură pentru întreg poporul românesc?”¹⁷² Pe de altă parte *Concordia* din Pesta numește Principatele-Unite „țara făgăduinței”¹⁷³. În o notă din un articol al *Revistei Române* se citește: „Exceptăm pe Români din celelalte provincii care, chiar de posed mai mult patriotismu, în privința asta sunt despărțiți prin niște bariere prea tari de comerțul ideilor și al progresului nostru. Le este aproape peste putință să capete scrierile și ziarele noastre”¹⁷⁴.

În 1862 pe de o parte se publica în Brașov poeziile lui Andreiu Mureșanu care trec munții și înflăcărează pe Români cu patriotismul înfocat și desnădăjduit al Românilor de peste munți¹⁷⁵; iar pe de altă parte un scriitor de acolo alcătuiește o novelă pe o temă istorică din istoria moldovenească¹⁷⁶. *Revista Carpaților* primește în coloanele ei articolul lui Castore Gemenul din Abrud, asupra dorințelor Românilor din Munții Apuseni¹⁷⁷.

Dacă însă legăturile cu Transilvania porniau mai mult din Muntenia, Moldova se gândea singură la bucata ruptă din trupul ei, Bucovina, și Hașdeu în o poezie făcută cu prilejul deschiderii reuniunii de leptură din Cernăuți, spune:

„Zota, Sbiera, Rusu, Calinciuc, Costin
Tineri și bătrâni vă urez pe toți
Uniți-vă tot unghiul, uniți-vă cu mine
Ai bătrânei Rome împrăștiți nepoți”¹⁷⁸

¹⁷⁰ *Mon. of. al Țării Rom.* 17 Ianuarie și 22 Februarie 1861.

¹⁷¹ Ed. franceză la București 1862. cea italiană la Turin 1862 tradusă de Ureche, revăzută de Vegezi Ruscala (*Tribuna* 10 Martie 1862); cea germană la Breslau 1862, Cf. *Vii-torul* 15 Iulie 1861.

¹⁷² Ioan Ionescu în *Țăranul român* 17 Decembrie 1861.

¹⁷³ *Concordia* din Pesta, 28 Septembrie 1861.

¹⁷⁴ *Destinatele Românilor, Revista româna*, II, 1862, p. 509.

¹⁷⁵ *Din Poeziile lui Mureșanu*, Brașov 1862.

¹⁷⁶ *Petru Rareș, novelă istorică* de Ath. M. Marlenescu, Sibiu 1862.

¹⁷⁷ *Revista Carpaților* II, 1861, p. 55.

¹⁷⁸ *Lumina din Moldova*, 1862.

Cu prilejul unirei efective a țărilor române, Românii de peste munți dau domnitorului României celei noue o sabie, de onoare, și *Reforma* care raportează faptul, adaugă că sărbătorile pentru 24 Ianuarie 1862 vor rămânea adânc în mintea tuturor Românilor dela Tisa până la Nistru¹⁷⁹.

Reforma scrie în acelaș an, dojanind pe Românii din Principate, că „frații noștri de peste Carpați luptă cu mai mult foc și putem zice că se interesează mai mult ei de noi, decât noi de ei. Cândva sosi oare momentul ca să-i imităm”¹⁸⁰?

În 1864, mitropolitul Calinic Miclescu cere dela ministeriul cultelor un sprijin bănesc pentru studenții de peste Carpați și anume pentru înființarea unei Academii române de drept în Transilvania și anume de o camdată 500 de galbeni; 200 la 10 stipendiști obicinuiți, iar 300 la doi care să meargă mai departe, spre a deveni profesori¹⁸¹.

În 1864 se vede că punând speranța în războiul ce trebuia să izbucnească pentru Sleswig-Holstein, *Reforma* scrie cuvinte cu aceleași tendinți: „Toți acești 15.000.000 de Români de care vorbim astăzi și care sunt în ajunul de a se grupa de a se constitui ca o rasă și o națiune aparte, distinctă, cu o limbă, o istorie și putem spune și o patrie unită, vor fi zicem o dovadă că sunt toți, fără nici o amestecătură de alt sânge, decât roman”¹⁸².

În decursul lui 1864 o nouă lipsă se arată în Banat și adunarea votează iarăși un ajutor, de astădată mai mare, de 6000 de galbeni¹⁸³.

Tot pe atunci începe a se trezi și interesul pentru frații mai îndepărtați de peste Balcani, din Macedonia. Anume Costache Negri scrie ministeriului afacerilor străine din Iași, că „ar trebui ca schitul Prodromul din Muntele Athos să slujască și la instrucția a o mulțime de tineri Macedoneni, care de și sub presiunea elementelor grecești ce voesc a predomina acolo, sunt geloși a conserva limba și tradițiile nației lor mume”¹⁸⁴.

Românii din Macedonia încep și ei a închea legături cu acei din Principate. Așa în 1862, I. C. Maxim (mai târziu membru al Academiei române), scrie o gramatică macedo-română, în o limbă alcătuită de el, împescrițată cu cuvinte și forme macedonene pe un fond daco-român. Gramatica este prelucrare a gramaticii lui Boiadji și este alcătuită pentru trebuințarea acelora ce știeau grecește, conținând textul în

¹⁷⁹ *Reforma*, 4 și 11 Ianuarie 1862.

¹⁸⁰ *Ibidem*, 6 Decembrie 1862.

¹⁸¹ Ureche, *Ist. școalelor*, p. 264.

¹⁸² *Reforma*, 23 Ianuarie 1864.

¹⁸³ Ședința din 26 Februarie 1864.

¹⁸⁴ *Românul*, 1 Ianuarie 1861.

două limbi, română și grecească, cu explicările în limba grecească. În introducere, se luptă mult contra predominiei limbii grecești în cultura Românilor din Macedonia, și se îndeamnă aceștia ca, pentru a se cultiva, să-și aducă aminte că, „școalele Daco-Romanilor ne stau deschise; în ele feciorii noștrii va se învația în trei sau patru ani mai mult decât învația în acele grecești în zece sau în cinci-spre-zece ani”¹⁸⁵. Gramatica este dedicată lui Anastase Panu „fost locotinent de principe și mai multe ori prim-ministru în Moldavia, cu speranție mai bune oferă această carte auptorul”. În răspunsul lui Panu la deputația ce-i înmânase gramatica, el spune, că „ar trebui să aplicăm toate puterile de a reinvia pre frații noștri, pe concetățenii aceștia ai națiunii romane, căzuți în letargul (sic) în care i-au aruncat injuriile timpului; că s’ar conveni ca strănepoții lui Traian să dea azil și creștere junilor Macedoneni, și din veniturile mănăstirilor să li se dea o subvenție de 12.000 de galbeni, pentru înființarea unor stabilimente de învățatură, dându-ni-se patronarea asupra acestor stabilimente: să stăruiască Principatele-Unite pe lângă puterea suzerană ca să se permită Macedonenilor a avea școalele lor și a servi slujba dumnezească, în bisericile lor, în limba lor proprie, după cum se învoește aceasta poporului grecesc, de și este numai o minoritate în Turcia, față cu populațiile române și slave; să li se încuviințeze dreptul de a-și alege păstorii lor sufletești, începând dela Archiepiscopul autocefal al Iustinianei Prime (Ohrida)¹⁸⁶.

Răspunsul lui Panu conține deci un întreg program care însă nu știm dacă a fost început să fie pus în practică pe timpul domniei lui Vodă Cuza.

În orice caz este interesant a constata, că în timpul acestei domnii, s’a înjghebat cele d’întâi legături dintre Daco și Macedono-Români și s’au ivit ideile acele care trebuiau să caute a se realiza în vremile mai noue.

O nouă îmboldire cătră Români din Macedonia se dobandește în 1863 prin apariția călătoriilor lui D. Bolintineanu la ei.

Dacă rezumăm activitatea minței românești pe timpul domniei lui Alexandru Ioan I o găsim desfășurându-se pe toate tărâmurile.

¹⁸⁵ *Repede idee de gramatică macedono-rumânească* compusă de I. C. Masim, București 1862, p. XXX.

¹⁸⁶ După un brulion nesubsemnat din *Hărțile Rosetti*. Tot acolo se află scris, cu aceeași mână, brulionul unei petiții a Macedo-Românilor către împăratul Napoleon. Alte lucrări macedo-române tipărite în București, în timpul domniei lui Vodă-Cuza sunt: *Abecedarul macedono-român* Ed. Gogu, București 1865 și o alta *Gramatica româna tra-Români din dreapta Dunărei*, București 1865.

CAPUL V
STAREA ECONOMICĂ

I

STAREA ECONOMICĂ

De și dezvoltarea unui popor sau aceea a omenirii nu atârână exclusiv de aceea a substratului economic, cum o susține teoria socialistă a istoriei, totuși nu se poate pune îndoială, că desfășurarea vieții materiale va avea o înrâurire din cele mai rostite asupra prefacerilor ideilor, și de aceea expunerea unei perioade istorice nu ar fi deplină, dacă nu și-ar întinde cercetările ei și asupra factorului economic.

După ce am schițat dezvoltarea societății românești pe timpul lui Cuza-Vodă, pe tărâmul social, politic și cultural, ne trage rândul a cobori privirile noastre către partea mai inferioară dar mai puternică a vieții, condițiile materiale ale traiului oamenilor.

Vom îndruma această cercetare pe calea trecerei dela elementele morale către cele materiale, de oarece în istorie, ca și în natură, totul se leagă în o închegare nedespărțită, și numai mintea noastră, în nedestoinicia ei de a cuprinde absolutul din o singură aruncătură, e nevoită să despartă ceea ce este unit, spre a-și putea da samă de rostul lucrurilor.

Moravuri administrative. — Magistratii erau obicinuiți a lua mită sau, cu un cuvânt mai dulce, daruri dela împetricinați, și acest obicei se înrădăcinase atât de adânc, încât se părea a fi o datorie de îndeplinit față cu împărțitorii dreptății. Domnitorul și cu miniștrii săi luptase chiar dela început contra acestei fără-de-legi; dar se loviră totdeauna de cuvântul mîșmei lefilor. Prin budgetul din 1860, sporindu-se în chip înălmnător lefile magistratilor pre cât și în deobște ale tuturor îregătorilor¹, ministrul de justiție Damaschin Bojinca, prin o circulară din 7 Iulie 1860 către magistrați, le spune că „decum înainte nici un pretext ridicat sub cuvânt de neajunsul morarului nu va fi primit nici de cum, și cea mai mică aluziune a făgăduială dela împetricinați, sub nume de prezenturi, va atrage

---

¹ *Mon. of. al Moldovei*, 17 Martie 1860.

punerea sub judecată”². Domnitorul adaoge cătră această măsură, dispoziția cuprinsă în mesajul său din 6 Decemvrie 1859, că „ministerul justiției să constate averea magistraților când vor intra în funcțiune, precum și creșterea sau micșurarea ce s’ar întâmpla acestei stări”³. Privigherea care trebuia să se pună în lucrare asupra magistraților era de lipsă la toți funcționarii; și ei sunt deșteptați în mai multe rânduri a înceta cu primirea de pocloane⁴. Kogălniceanu, în circulara lui din 20 Iunie 1860, spune că „va întrebuința toată activitatea, toată energia, toate puterile sale, spre a privighia moralizarea și înalțarea administrației, și vai de acela care-și va mârșăvi funcțiile. Cuvântul că leafa nu ajunge trebuia să dispară de acum din țara românească și darul este o mită când vine dela împricinat cătră funcționar”⁵.

Nu se poate tăgădui că în ceea ce privește magistrații, de atunci a început seria suiteare a moralizării lor, care a tot sporit până în zilele noastre, când a devenit aproape obștească. Cu toate că lucrul nici departe nu se poate susține despre toți ceilalți funcționari, totuși nu poate rămânea nici o îndoială, că moralitatea lor a crescut și că această urcare își trage începutul din primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan I.

În privirea raportului administrației cu poporul, predomină până la aceste timpuri față cu clasa de sus, hatărul și păsuiala, față cu cea de jos violența și fără-de-legea, și om de jos era tot omul mai mic în vază și rang decât un altul cu care avea afaceri. Obrazul era totul. Cu introducerea principiilor de viață civilizată, organele superioare ale ocârmuirilor moldovene și muntene își dau toate silințele spre a face să înceteze această stare de lucruri, și cu toate că și aici, ca și în încercările de moralizare, rezultatul nu se putea aștepta de îndată, totuși nu rămâne îndoială că repetatele măsuri și amenințări făcute dregătorilor administrativi, vor mai fi stâmpărat răul, și că de atunci a început mișcarea suiteare în măsura în care legea se aplică pentru toți, țel care, nu e vorbă, încă nici azi nu este ajuns.

Am văzut cum se scutiau și se reduceau contribuțiile celor cu stare⁶. Se videm cum se încasau ele dela cei de jos? Un om din Hârlău e bătut de jandarmi, pentrucă nu putea plăti contribuția și e silit a se preumbla prin oraș cu o traistă de bolovani atârnată de gât. Deosebirea între timpul de acuma și cel de mai înainte se vede din aceea, că polițaiul este dat

² *Ibidem*, 9 Iulie 1860.

³ *Ibidem*, 7 Decemvrie 1859.

⁴ *Mon. of. al Țarei rom.*, 7 Martie 1860.

⁵ *Mon. of. al Mold.*, 30 Iunie 1860.

⁶ Vezi vol. XIII. p. 91, 92. Comp. *Steaua Dun.*, 18 Iunie și 14 Iulie 1859.

judecăței pentru această fără-de-lege. Un subprefect din plasa Siretiul de jos bate niște oameni ce vroiau să se tânguiască prefectului contra lui, fiindcă-i obligase a alege neghina din grăul unui proprietar. Nu știm dacă subprefectul a fost pedepsit; în orice caz fapta lui a fost dată la lumină de ziarul *Tribuna* ceea ce era tot mai bine decât a rămânea înfundată și a chema și altele după ea ⁷. Sameșul dela Neamț, I. Grigoriu, este închis și bătut de ministrul Gr. Balș, sub pretext de lipsă de bani, în ziua în care se făcea alegerea ministrului, pentru că acel sameș combătea alegerea. Această faptă, dată în public în adunare împreună cu altele, aduce retragerea ministrului, etc., etc. ⁸. De asemenea caută să se înfrâne hatărurile și păsuielele. Kogălniceanu, în o circulară a lui, din Octombrie 1860, spune că „dorind a face să înceteze odată păsuielele în încasarea banilor, fie din contribuții, fie din împliniri, vă fac cunoscut, domnule prefect, că în viitor după două deșteptări rămase fără rezultat, o a treia deșteptare se va face prin Monitor; rămânând și aceasta fără urmare, nu-mi va rămânea decât a încredința administrația districtului unei altei mâni” ⁹.

Bătăia începe a fi oprită prin măsuri administrative: apoi în Muntenia, pe timpul ministeriului ultra-liberal, ea este desființată dintre pedepsele codului penal. În Moldova Kogălniceanu mai ales își dă toate silințele, pentru a stârpi acest abuz din moravurile ocârmuitoare. În o circulară din 18 Noembrie 1860, el spune, că „au ajuns vremea ca și țărani să fie priviți ca cetățeni, ca ei să fie aparăți în persoana, cinstea și averea lor” ¹⁰.

Și astăzi se petrec nelegiuiri mai ales față cu poporul de jos; și astăzi se văd păsueli față cu oamenii influenți. Astăzi însă, când aceste fapte sunt descoperite, ele trezesc indignarea publică și făptașii sunt mai totdeauna dați judecății. Înainte de domnia lui Alexandru Ioan I și de introducerea principiilor de viață europeană în sânul societății noastre, asemenea acte se puteau îndeplini la lumina zilei, fără a atrage măcar o dojană din partea ocârmuirei, fără chiar a chema răzbuirea publică. Pe timpul domniei primului domn al României, se face începutul seriei suitoare care trebuia să ducă din starea cea veche în cea de astăzi. Astfel deci se desfac cu încetul, începând din domnia lui Cuza-Vodă, moravurile administrative de elementele economice, încăpând din ce în ce mai mult sub stăpânirea celor morale — o serie din cele mai interesante de urmărit în desvoltarea poporului român.

⁷ *Tribuna română*, 21 și 23 Iulie 1859.

⁸ *Ibid.*, 16 Iulie 1859. Comp. Vol. XIII, p. 74.

⁹ *Mon. of. al Mold.*, 10 Ianuarie 1861.

¹⁰ *Mon. of. al Mold.*, 22 Noembrie 1860.

Funcționarismul. — O altă serie de fapte care pune în legătură elementele morale și intelectuale ale societății românești cu acele materiale, este cea privitoare la dezvoltarea și întărirea din ce în ce mai mult a curentului către dregătoriile statului, ca mijloc de existență individuală și părăsirea paralelă a îndeletnicirilor în adevăr producătoare de avuții ale industriei, comerțului și agriculturii.

Dacă în privirea moralizării funcționarilor am putut constata o serie suitoare spre progres și civilizație, această altă a sporirii curentului către dregătorii va reprezenta, în mersul ei suitor, o decădere neconținută a puterilor de viață ale populației românești, o paralizare din ce în ce mai rostită a destoiniciei ei de a-și agonisi cele de trebuință prin munca liberă și vrednică de om.

Tendința aceasta însă nu-și are începutul, ca cea către moralizarea funcționarilor în timpul domniei lui Alexandru Ioan I. Porniță din vremuri mult mai vechi, ea se întărește și prin deputeri noi pe timpul domniei lui.

Pentru a-i înțelege mersul, trebuie să expunem în câteva cuvinte desfășurarea ei înainte de timpul despre care ne ocupăm.

În vremurile de mai înainte dregătorii se recrutau numai din clasa boierească și, prin darea unei dregătorii unui om de rând, el era înălțat în clasa boierilor. Fiind deci onoare și vază mare a fi boier, fiecare om trebuia să tindă a ajunge în această stare. Cum spune prea bine *Const. Crețulescu*, în o broșură a lui tipărită în 1860: „Cea d'întâi instituțiune funestă fu cea a nenumăratelor foloase cu care s'a crezut nevoiți străbunii noștri a încuraja serviciul statului. Deosebit de remunerarea recunoscută ca de ajuns în toată lumea — de un salariu pe timpul serviciului și de o pensie pe viață (scutelnicii) — la noi ca ni căiri se acordau exclusiv servitorilor statului și copiilor lor; drepturile politice, nobilitatea și un număr mare de scutiri. O asemenea instituțiune avu de consecvență primară neapărată, de a înăbuși la noi dezvoltarea de orice alte forme de cultură. Profesiunea serviciului public fu înzestrată cu atâtea foloase, de care toate celelalte profesii erau desmoștenite, încât putem zice că acele erau lovite de prescripțiune. De aici, științele, literatura, artele, industria, comerțul, — atâtea diferite cariere care în alte societăți fac carierei politice o concurență din cele mai fericite, ca mijloc de a procura avere, considerațiune, chiar celebritate, la noi fură cu totul condamnate. Tot Românul cu oarecare cultură intelectuală, cu oarecare ambițiune, nu se mai putea deda decât la cariera serviciului statului și Românii rămaseră în cea mai absolută ignoranță și barbarie! O luptă de viață și de moarte între numeroșii aspiranți fu sorgintea primară a corupției moravurile noastre”¹¹.

¹¹ Const. Crețulescu, *Trecutul și Era nouă*, București 1860, p. 13.

Se înțelege că faptele arătate de Crețulescu se accentuează încă atunci, când se organizează școlile într'un chip într'un câțva mai sistematic, pe timpul Fanarioților. Se luă de la o vreme măsuri, ca „nimene dintre ucenici să nu iasă la nici o cinste, de nu vor poseda atestatul de săvârșirea cursului, iar acei dintre ei ce vor dobândi un asemenea testimoniu, vor fi considerați de domn în cinstea lor îndată după boieri (în cazul când nu ar fi din această clasă), și li se făgăduia a-i boieri după averea procopselei lor”¹². Învățătura devenia deci un mijloc de a se înălța în rândul boierilor, intrând tot odată într'o slujbă dă-tătoare de pâne. Onoare, vază și asigurarea traiului, iată ce aduceau cunoștințele dobândite în școală. Copiii plugarilor țărani, „cărora le este dată agricultura și păstoria ca îndeletnicire îndatorită”, erau opriți a umbla în școlile mai înalte care deschideau drumul către funcțiunile publice; puteau însă intra în acele de preoți de pe la sate. În academiile însă se primiau, pe lângă odraslele boierești și de acele ale negușitorilor, mazișilor și preoților, încât astfel și țărani, în a doua generație, puteau să-și deschidă calea către dregătorii, adică spre boierii¹³. Prin această poartă deschisă claselor de jos, se furisară multe elemente în rândurile dregătorilor, ceea ce aduse sporirea numărului lor într'un chip însemnător, mai ales prin năvălirea Grecilor în posturile țărilor române. Nestatornicia acestor posturi adăogă încă numărul năzuitorilor, fiecare crezând că cu sprijin le poate dobândi. Ajungând ele a fi date pe bani, schimbările se făceau ca și acele ale domnilor, cu o mare repezune. Constantin Radovici din Golești ne spune, despre ultimele timpuri ale epocii fanariote, că „toți capii deosebitelor ramuri vând dregătoriile mai mici; spatarul polcovnicile, căpităniile și alte asemenea iraturi (venituri din slujbe); vistiernicul sămeșiile, isprăvnicile, până și zapcilăcurile. Aceștia toți caută să stoarcă, prin despoieri dela popor, suma cu care își cumpără posturile. Apoi toate aceste dregătorii, dela cea mai mare până la cea mai mică, se schimbau pe tot anul, aducând tot sugători noi și flămânzi în locul aceluia ce nici nu apucase bine a se sătura”¹⁴.

După primele încercări de înființare a școlilor naționale, făcute de I. Sandu Sturza și Grigore Ghica, școlile desființate în curând prin războiul din 1828, ele se reînțemeiază

¹² *Hrisov pentru școlile* al lui Grigore Al. Ghica Voevod țarei Moldovei din 15 Noembrie 1775 în *Uricariul* lui Th. Codrescu I, pag. 71—76. Comp. mai sus Vol. X p. 173.

¹³ *Hrisovul grecesc* al lui Alexandru Ipsilante, 1776, în Const. Erbiceanu *Cronicarii greci*, p. XVIII. Comp. mai sus X, p. 175 și XI, p. 243.

¹⁴ *Insemnare a călătoriei mele*, de Constantin Radovici din Golești, făcută în anii 1824, 1825, 1826, Buda 1829, p. 65.

mai trainice, sub ocârmuirea provizorie a comitelui de Kisseleff, și în Regulamentul Organic găsim că ținta urmărită de aceste școale românești, este tot una cu cea a fostelor academii grecești din epoca Fanarioților. Limba română se introduce anume în școale, „pentru că toate trebile publice erau să fie tratate în această limbă”; deci școalele erau menite a da oameni destoinici pentru căutarea trebilor publice — adevărați funcționari. Tot Regulamentul Organic înființează un colegiu menit pentru învățătura a 100 de elevi, copiii de funcționari, întreținută pe socoteala statului — mai folosind pe funcționari și în acest chip¹⁵.

Alexandru Ghica în Muntenia și Mihail Sturza în Moldova, în anii 1835 și 1842, ieau dispoziția ca nimene să nu mai poată intra în funcțiile statului fără atestate de urmare a cursurilor învățăturilor, și anume: pentru postul de scriitor, atestatul săvârșirii cursului primar; pentru cap de biuro, acel de gradul al II-le; iar pentru cap de secție, acel de gradul al III-le¹⁶. Acei ce săvârșiau aceste cursuri erau primiți în funcții, să fi fost și ei și din clasele mai de jos ale societății; dar pentru a se păstra principiul, că numai boierii pot ocupa dregătoriile, li se dădea, odată cu a lor numire, câte un mic rang de boierie. De aici se explică cum se face că la sfârșitul domniei lui Mihail Sturza, găsim în Moldova 3750 de boieri, când la începutul ei erau numai 853. Mai tot sporul era reprezentat prin oameni din straturile de jos trecuți prin școale și înălțați prin funcțiile lor, la boierii¹⁷. Părerea că școalele erau menite a crea funcționari prinde tot mai adânci rădăcini cu cât se dezvoltă mintea românească. Așezământul școlar al lui Grigore Ghica din Moldova, din anul 1851, prevede la § 9, că „învățătura publică, fie ea oricât de prețuită de persoanele singuratice, aibă ea ori câtă atragere în sine însăși, trebuie să rămână pe o treaptă înalțată, dacă ocârmuirea nu o va privi ca condiție neapărată a ocupării funcțiunilor¹⁸.

Când vine Alexandru Ioan I la domnie, el găsește acest curent către funcțiuni care exista de mult, sporit și întărit încă prin înființarea școalelor naționale. Principiul egalității care învoia acuma fiecăruia intrarea în școale și deci în funcțiuni, fără a mai avea nevoia întovărășirii unui titlu de boierie, pe de alta trebuința de a avea funcționari destoinici, întărește

¹⁵ Art. 421, Regul. Org. al Mold. Pentru Muntenia vezi *Analele parlamentare ale României* I, 1890, București, p. 355. Comp. *Istoria Românilor* citată, XI, p. 185.

¹⁶ *Buletinul oficial al Țării Rom.*, 1835. *Manualul administrativ al Moldovei* I, p. 67. Comp. *Ist. Românilor*, XI, p. 247.

¹⁷ Mai sus XI, p. 207.

¹⁸ *Manualul adm.*, II, p. 305.

încă puterea curentului. Este însă de observat, că dacă până acuma erau de lipsă funcționari spre a ocupa posturile, de acuma înainte posturile vor sluji spre a așeza funcționarii care roiau tot mai numeroși din școalele statului. Apoi, cum spune Bolintineanu, „cu introducerea sistemului constituțional, funcțiile nu vor fi date pentru interesele serviciului public, ci oamenilor de partidă, de zestre favoriților și ceea ce este mai trist, ele vor servi a regula alegerile, a păstra simpatiile corpurilor pentru guvern și a renaște, ca o fatalitate, regimul corupției”¹⁹.

Întărirea curentului către funcțiuni provenia pe de o parte dela organele statului, de alta însă și dela părerea obștească, cu toții văzând de o camdată numai nevoia nemijlocită, nu și primejdia mai îndepărtată. Ziarele progresiste ale timpului împărtășesc teoria așazământului școlar al lui Grigore Ghica. Așa *Naționalul*, cu prilejul primirii unor tineri netitrați la concurs pentru niște posturi, alătura cu alții ce avea titluri: exclamă, „Iată cum se încurajază instrucția publică; iată cum se recompensează acei ce și-au petrecut o parte din viața spre a studia”²⁰! *Steaua Dunării* pe de altă parte susține, că „guvernul nostru trebuie să înțeleagă, că niciodată nu vom putea avea amployați buni și apți spre a îndeplini cu demnitate funcțiunile ce li s’au încredințat, cât timp nu se va da cea mai mare întindere învățătorei publice”²¹.

Tot așa și bărbații de samă. Ministrul primar, M. Costache Epureanu, în o cuvântare la împărțirea premiilor, făcând aluzie la vremile vechi, spune copiilor: „Decretul vostru de boierie pe temeiul căruia veți fi chemați la funcțiile statului, fie la cele mai înalte, trebuie să vă fie învățătura”. *Steaua Dunării* reproducând aceste cuvinte le dă deplina ei aprobare²². Mai mult încă, însuș Kogălniceanu este cuprins de ideile timpului său. La împărțirea premiilor din 1860, fiind el ministru ad-interim la instrucțiunea publică, introduce o noire caracteristică pentru menirea ce se credea că au școalele atunci. În cuvântarea rostită de el spune, că: „chiar astăzi, elevii ce și-au săvârșit cursurile de învățatură în școalele noastre, au să treacă de pe băncile lor în rândul funcționarilor statului și în niște posturi de natură a satisface ambiția a multor mai înaintați în vrâstă”²³. Ministrul împărțind domnitorului, în București, măsura luată de dânsul, primește chiar în ziua împărțirii premiilor deplina sa aprobare care și este cetită în public. Astfel se pune, într’un chip văzut în lumină, legătura între

¹⁹ *Viața lui Cuza Vodă*, p. 7.

²⁰ *Naționalul*, 9 August 1859.

²¹ *St. Dunării*, 9 August 1859.

²² *Patria*, 13 Iulie 1859. *St. Dunării*, 8 Iulie 1859.

²³ *Mon. of. al Mold.*, 14 și 29 Iulie 1860.

școală și funcțiuni, legătură care în mintea oamenilor de atunci părea a fi neapărată.

Fiindcă funcționarii trebuiau să iasă din școale, se convertia judecata aceasta în cealaltă, că școalele sunt menite a da funcționari, de și se comitea o greșală elementară de logică, în conversiunea acestei judecăți.

Școalele fiind menite a da funcționari, pregătirea din ele trebuia să fie corespunzătoare scopului pentru care erau menite. Programul tuturor acestor școale este acel clasic, cu greceasca și latina, istoria, geografia, aritmetica, algebra, geometria și științele naturale. Pe când însă se sporiau cu trei numărul școalelor menite a da funcționari, gimnaziul Mateiu Basarab din București, acel din Buzău și acel din Ploești, și lăsa tot un singur institut de agricultură, la Pantelimon, pentru întreaga Țara Românească, o singură școală de arte și meserii la Mavrogheni, două școale comerciale la București și la Brăila și o școală tehnică la București. Programul acestor școale, în aparență menite a da o instrucție practică, era alcătuit tot mai mult din învățături teoretice. Așa bună oară în școala de agricultură dela Pantelimon, se învăța sub profesori speciali: 1) fizica, chimia și agronomia, 2) botanica și horticultura teoretică, 3) zoologia și arta veterinară, 4) cultura duzilor, tot teoretică, 5) contabilitatea, 6) geometria și agrimensura, 7) o limbă străină — ca materii principale; iar agricultura practică era lăsată directorului — ca ocupație secundară, pe lângă atribuțiile sale. Se înțelege că elevii eșiți din o asemenea școală, cu învățături aproape exclusiv teoretice, nu erau să se apuce de agricultură, când părăsiau băncile ei, ci-și căutau cariera în vreo funcțiune. Apoi chiar când școala era organizată mai mult spre practică, precum era bună oară școala de arte și meserii din București, cu ateliere de fierărie, tâmplărie, lemnărie, pietrărie și turnătorie, dar și cu un program destul de bogat de cunoștinți teoretice, spiritul timpului împingea pe ucenicii adăpostiți în ea a se folosi mai curând de cunoștințele lor teoretice spre a intra în funcțiuni, decât de acele practice care le puteau da o carieră neatârnată²⁴.

Aceste idei se mănțin în tot decursul domniei lui Cuza-Vodă. Așa în 1864 *Reforma* spune că „guvernul s'a arătat curtenitor cătră junimea studioasă, prin numirea câtorva studenți în posturi, și iată că o mulțime de juni năpădesce la școli. Con-

²⁴ Toate aceste științi asupra școalelor din Țara Românească din anul 1860 sunt luate din bugetul instrucțiunii publice din acel an. Credem de prisos a cerceta lucrurile mai cu deamănuntul și în Moldova, neavând scopul de a scrie o istorie a școalelor, ci numai de a caracteriza o direcțiune ce era comună ambelor țări.

jurăm guvernul pentru legea administrației în favoarea a mii de suflete candidă care în cursul celor mai frumoși ani ai vieții asudă ziua și noaptea”²⁵. Raportul comisiunii mixte a camerei și senatului, prevăzută de constituția lovitului de stat, adaugă la aceste considerații, altele de aceeași natură, anume, că „observând dese schimbări ale funcționarilor, comisia ia îndrăzneala a exprima dorința de obște simțită că acest mare principiu să nu fie sacrificat nici chiar în ramura administrativă, pentru că numai astfel se va asigura viitorul funcționarilor celor buni”²⁶. Să se observe spiritul în care este rostită dorința stabilității funcționarilor, anume în interesul lor, pentru a le asigura viitorul și nu pentru a împiedeca, prin aceasta stabilitate, prea marea îmbulzală la funcții. Pe partea opoziției ziarului *Românul* dă aceeași notă, dovadă că toată lumea împărtășia acelaș fel de a gândi. „Școalele sunt goale, zice el, pentru că ușile cancelariilor guvernului sunt deschise neștiinței”²⁷.

Față cu asemenea păreri obștesc împărtășite, în zadar răsunau câteva glasuri înțelepte care căutau să deștepte lumea asupra primejdioasei îndreptări a spiritului public. Ștefan Fălcoianu, vice președintele consiliului general de instrucție, spune în ședința din 10 Septembrie 1865: „Trebue, dacă obligăm pe fiul săteanului a veni la școală, să știm să-l învățăm spre a nu mai face din acei ce vin la ea, oameni pierduți pentru agricultură, comerț și industrie; spre a nu mai face până și din școalele primare, atâția prăsitori de candidați la paragraful budgetului”²⁸. De asemenea *Trompeta Carpaților* arată că „organizarea, economia sunt străine vieții noastre. Noi am fost și suntem pentru ideile abstracte și nici de cum pentru științele pozitive: poeți, filosofi, advocați în toate părțile; matematici, economiști, financiari, nișteri. Noi n’avem nici ingineri, nici arhitecți, numai legiști; noi suntem numai legiuitori. Aceia care învață cum să se îndoiască averea statului și a particularilor, cum să se organizeze comunicațiile, comerțului aceia vor face bine statului; dar aceia care nu au învățat decât cum să iee averea unuia, spre a o da celuilalt, aceia nu au învățat nimic folositor”²⁹. Constantin Crețulescu spune de asemenea, că „ceeace este mai descurajător este, că videm oamenii de stat din ce în ce în ce ademeniți a se felicita de înmulțirea posturilor servi-

²⁵ *Reforma*, 1 Iulie 1864.

²⁶ *Mon. of.*, 13 Octombrie 1865. Este înspăimântător de constat numărul magistraților destituiți fără motive văzute, în decursul anului 1864 după lovitura de stat. *Monitorul din acel an* pasion.

²⁷ *Românul*, 3 Noembrie 1863.

²⁸ *Mon. of.*, 21 Septembrie 1865.

²⁹ *Trompeta Carpaților*, 16 Mai 1865. Românii se țineau tot îndepărtați de comerț. Comercianții cei mari din Consiliul comunal din București din anul 1865 erau: *Vlasto, Gudgiu, Atanas, Zerlendi, Calenderol, Georgief, Parjeni, Avram Manoah* (nici unul Român de baștină). *Mon. of.*, 12 Noembrie 1865.

ciilor publice, ca de un semn îmbucurător; că nu găesc a arăta tinerimei un scop mai nobil pentru frecventarea școalelor, decât pentru căpățuirea posturilor”³⁰.

Martian deplânge plecarea Românilor numai către carierele statului; critică administrațiunea instrucțiunii publice care „a căutat totdeauna mai mult de binele profesorilor decât de acel al învățăceilor, din care preocupare el explică sporirea așa de repede a facultăților, cu toate că în unele nu se afla decât 10 tineri, și aceia însă bursieri câte 50 de galbeni pe an”. Cu prilejul unei mașini agricole stricată și ne mai întrebuințată, neavând cine să o dregă, Martian observă că „pentru junii noștri ce învață ceva carte, singura carieră ce râvnesc este avocatura și funcțiunile publice; iar ocupațiunile productive, precum mecanica le lasă pe mâinile străinilor. Martian era apoi un sprijinitor al luminilor și mai ales le reclama pentru massa poporului. „Se instruiam masele, zice el; să primenim decadența morală a clasei noastre de sus, cu noul și nealteratul element al poporului, ca să prevenim totala ei putrezire”³¹

Deocamdată funcțiile nu cereau decât cunoștinți mai ușoare. Carierele tehnice nu erau întrebuințate decât puțin în viața statului și unde erau de trebuință asemenea elemente, se aduceau străini. Se observă deaceia o lipsă simțită de ingineri români, și ministrul lucrărilor publice din 1862 spune, în un raport al său, că „pe când la studiul dreptului se dedeau o mulțime de tineri, la acel al științelor pozitive, numai din întâmplare s’a aplicat câte unul, și aceasta e privită ca o hazardare de a se angaja pe o cale care nu avea nimica în perspectivă”³². În curând însă și profesiunea inginerului începe a deveni atrăgătoare; se organizează ierarhia inginerilor cu lefile respective; cariera inginerească devine și ea bănoasă și introducerea culturai științifice urmează în curând îmboldirea obștească către funcționarism, sub forma de specialitate.

Se constată, conform cu aceste împrejurări, că numărul școlarilor sporia mai ales în învățământul secundar care deschidea el singur cariera funcționarilor, fără a mai fi neapărată nevoie de cursuri superoare, afară decât pentru puține posturi. Așa pe când în școalele rurale scade numărul băeților de la 58.060 în 1862 la 49.328 în 1863; și în cele urbane dela 11.391 în 1862 la 10.379 în 1863; pe când în învățământul superior numărul studenților dă iarăși înapoi dela 320 în 1862 la 212 în 1863; numărul elevilor din școalele secundare crește

³⁰ *Trecutul și era nouă* de C. Crețulescu București 1860, p. 24.

³¹ *Mon. of.*, 1 și 3 Oct. 1865.

³² *Mon. of.*, 4 August 1862.

Din această împrejurare, prin stăruința elementului evreesc ca element străin în sânul corpului națiunii române, el devine cu deosebire interesant de studiat și deaceia trebuie să-i consacram câteva pagini.

Pe la începutul Domniei lui Alexandru Ioan I, numărul Evreilor era încă mic în Muntenia; dar începuse a se înmulți prin emigrare din Moldova³⁶. Dimpotrivă erau foarte numeroși în această de pe urmă țară, unde se înmulțise sub domniile anterioare și încă de pe timpul Fanarioților. Asupra acestui fapt, aducem următoarele date: „La Fălticeni în 1859, pe Ulița-Mare la deal nu mai rămăsese Români decât economul Eftimie, starostele Trăsnea și alții câțiva; în colo tot Jidani și iar Jidani”³⁷. În Dorohoiu „Jidovii năbușă cu totul populația românească”³⁸. Tot așa și în Galați, cu tot numărul cel mare de Greci, nici Evreii nu erau puțini. Bolintineanu care întovărăși pe domnitor în 1860, în călătoria lui spre Constantinopole, când trecu prin Galați și văzu marele număr al Jidovilor, rosti cuvintele profetice: „Jidanii ce vin la noi sunt mulți și toți străini: în curând vom fi înecați”³⁹.

Despre numărul covârșitor al Evreilor din Iași ne poate da o idee tabloul tinerilor înscriși la recrutare pe anul 1860 care tablou constată 1488 de creștini și 1375 de Evrei. Ținând seamă de împrejurarea, că mulți Evrei se vor fi dosit dela înscriere, căpătăm rezultatul, că încă din 1860, aproape cu jumătate de veac în urmă, numărul Evreilor din Iași era egal cu acel al creștinilor⁴⁰.

³⁶ *Naționalul* 96, Noemvrie 1860 spune ca ceva neobicinuit: „aflăm că Mulți Evrei din Moldova trec la noi” După *Analele statistice* ale lui B. T. Marțian I, 1860, p. 49—53 erau în Ilfov 3589 de Evrei, în Brăila 593, Prahova 324, Dolj 277 și Râmnicul-Sărat 200; în celelalte județe mai puțini. Astăzi sunt cel puțin de 10 ori pe atâta, dacă nu de 15. Asupra introducerii și a sporului elementului evreesc în Moldova, vezi mai sus, vol. IV, p. 108 și XI p. 15 și 178.

³⁷ *Steaua Dunărei*, 31 Iulie 1859.

³⁸ *Steaua Dunărei*, 25 Martie 1859.

³⁹ *Călătoria domnului Principatelor-Unite la Constantinopole*, București 1860, p. 25.

⁴⁰ *Mon. of. al Moldovei*, 16 Noemvrie 1860 dă următoarele cifre pentru recrutare, pe despărțiri: I, 172 creștini, 84 Evrei; II, 288 cr., 213 Ev.; III, 363 cr., 198 Ev.; IV, 260 cr., 360 Ev.; V, 260 cr., 310 Ev.; VI, 225 cr., 210 Ev. Total 1488 cr., 1375 Ev. — Iată după broșura *Din lucrările statistice ale Moldovei*, Cap. V, *Populațiunea pe 1859 și 1860*, Iași, p. 109 și urm., numărul populației deosebitelor orașe 1859 și 1860 după religii: Creștini și Evrei:

	Creștini	Evrei		Creștini	Evrei
Dorohoiu	7.200	8.700	Focșani	15.500	2.500
Botoșani	19.200	19.400	Tecuci	8.500	800
Fălticeni	4.300	6.800	Galați	22.300	2.600
Piatra	13.600	7.500	Bârlad	12.900	2.500
Roman	8.400	4.200	Vaslui	4.900	2.300
Bacău	15.600	5.400	Huși	12.300	3.100

Iași 40.200 creștini, 34.300 Evrei.

dela 2059 în 1862 la 2778 în 1863³³. Și cu toate aceste, nu se înmulțise într'un chip anormal școalele secundare. În 1863. gimnaziul Mateiu Basarab este prefăcut în liceu cu 7 clase; Sf. Sava se reduce din 8 tot la 7 clase, întrucât în anul următor urma să se înființeze universitatea și în București. Seminarul din Buzău se întocmește cu 7 clase ca și acel din Moldova dela Socola. În Craiova se preface gimnaziul în liceu cu 7 clase și se mai crează un gimnaziu în Galați. Se crează burse la internatele de fete, etc.³⁴. Deși se fac adause, însuși ministrul ce se fălea cu aceste creațiuni, Bolintineanu, constată mai târziu, în amintirile sale, că „nici o organizare nu se întâlnește în instituțiile noastre menită a garanta viitorul. Toți nașteau și creșteau pe bugetul statului. Comerțul, agricultura, industria, orice alte mijloace afară de funcții erau lăsate străinilor. Aceasta adaugă și numărul și patima nemulțumirilor care formează nămolul partizilor de opoziție. De aici nascu spiritul de adaos la cheltueile statului în personal și materila, înmulțirea funcțiilor și mărirea salariilor, inaugurată de Ioan Ghica, apoi de Epureanu și complectată de Kogălniceanu după 2 Mai”³⁵. Este curios de constatat că chiar oamenii ce în lăuntru lor erau convinși de contrarul, erau nevoiți să se supună puterei împerejurărilor.

Străinii. Evreii. — Năvălirea clasei culte a Românilor către funcțiuni, lăsase din vremuri mai vechi, o mulțime de locuri libere, pentru a fi ocupate de străini. Observase încă de mult călătorii și scriitorii ce au scris despre Români, că aceștia consideră numai plugăria ca ocupație vrednică de ei și că lasă negoțul și meseriile pe mâinile străinilor. Deaceia când vine Alexandru Ioan I la domnie, el găsește în țările române o mulțime de străini ce îngrijeau de daraverile economice ale acestei regiuni, trăgând din ele foloasele cele mai mari. În Muntenia, Greci, Bulgari, Sârbi, Nemți și Unguri; în Moldova mai ales Evrei. Din aceste elemente neromânești, Evreii stăruiau în însușirea lor de străini, pe când acele de religie creștină dispăreau cu timpul în sinul poporului român. Se înțelege însă că, atunci când ei se asimilau cu Românii, le luau obiceiurile, și copiii neguțătorilor bulgari greci, sârbi sau chiar unguri și nemți, deveniți Români, năzuiau și ei după funcțiuni, și trebuia ca alți străini proaspeți să-i înlocuiască în ocupațiile productive ale părinților lor. Evreii însă neasimilându-se, rămăneau totdeauna pe lângă îndeletnicirea lor aducătoare de bogății și sporiau comăndul lor din tată în fiu, din generație în generație.

³³ Vezi *Tabloul din Analele economice* 13—16, 1863, p. 21.

³⁴ Discursul lui Bolintineanu ministrul cultelor în *Dâmbovița*, 6 Iulie 1864.

³⁵ *Viața lui Cuza Vodă*, p. 50.

Potrivit cu acest număr însemnat al Evreilor și ei având dreptul a cumpăra case în orașe, multe proprietăți urbane trecură în mâinile lor. În Iași din 1520 de proprietăți mai mari, 515 erau ale Evreilor; în Botoșani din 992 erau vreo 52 mânăstirești, iar 460 evreești⁴¹.

Evreii se îndeletniceau mai cu deosebire, cu negoțul de bani și cu acel al băuturilor spirtoase, cele două căi principale prin care ei au făcut se treacă averile Moldovenilor în mâinile lor, pe lângă că puseră cu încetul stăpânire și pe celelalte arterii ale vieții economice ce mai rămăsese printre Români.

În privirea negoțului de bani, contactul cu străinătatea puse pe evrei în cea mai favorabilă poziție. Boierii, amețiți de frumusețile țărilor apusene și moda eșind în curând să fie mers „în lăuntru”, ipotecele curgeau pe moșiile boierilor, ipoteci luate de Evrei pentru împrumuturile făcute de ei, fie din banii lor adunați prin economie, para către para, fie din bani străini. Procentele fiind mari și adăogite neconținut la capete, moșiile erau scoase în vânzare, și așa dispărură una dupe alta marile averi boierești moldovene, intrând în mâinile clasei mai de jos, care nu e vorba, cumpărau cele mai adeseori acele moșii contractând alte datorii, încât adeseori apăsarea nu era scuturată.

Datoria ipotecară a țărilor române se urca pe la 1859 la 11.000.000 de galbeni (sau 407.000.000 lei) din care 4.000.000 pentru Moldova și 7.000.000 pentru Muntenia⁴². Pentru a se ușura grelele dobânzi care ruinau pe împrumutați; se proiecta de pe atuncea înființarea unui credit fonciar; dar un articol deșteptător și putem adăogi profetic, asupra acestui așezământ, spunea: „că acest credit trebuia să fie întrebuințat numai în scopuri de economie; altfel instituția va deveni un institut de expropriere pentru marea majoritate a datornicilor proprietari”⁴³. Dacă moșiile rămaseră în mâinile pământenilor, aceasta s'a întâmplat numai din pricina dispozițiilor ocrotitoare ale legilor vechi care împidicau pe străini a agonisi proprietăți rurale; dealtfel ar fi avut și ele soarta caselor din orașe, din care aproape jumătate erau de pe atunci în stăpânirea străinilor.

Cum se face că în țara Românească ruinarea boierimei și desfacerea averilor mari nu se îndepliniră pe o scară atât de întinsă ca în Moldova; ca acolo mulți coborători ai vechilor familii păstrează încă moștenirile lor? Credem că pri-

⁴¹ *Mon. of., al Moldovei*, 25, 31 Ianuarie, 3, 10 și 16 Februarie 1861.

⁴² Expunerea de motive pentru proiectul de împrumut de 60 milioane de franci. *Mon. of., al Țării Rom.*, 30 Septembrie 1860.

⁴³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 31 Martie 1860. Prevederea s'a cam realizat. Astăzi datoria ipotecară a moșiilor și caselor în toate rangurile întrece un miliard, și nu știu dacă a 10-a parte din împrumuturi a fost întrebuințată la îmbunătățirea fondurilor.

cina hotărâtoare a fost sistemul de cultură a pământului. În Muntenia, lucrarea în părtăsie cu țăranii aducea mai totdeauna un venit sigur, fără nevoirea unui fond mare de exploatare, pe când în Moldova cultivarea pe seama proprietarului aducea adeseori trebuința de capitaluri mari care, în anii slabi, se rezolvau în ipoteci pe moșii; apoi procentele urcate îndeplineau ruina și a celor puțini care nu banchetuiiau averile lor și nu le împrăștiau la cele patru vânturi. O altă deosebire între Muntenia și Moldova este că în cea dintâi creditorii fiind elemente străine asimilabile, averea bănească a țarei rămânea în mare parte tot în mâinile Românilor (sau al Româniștilor); în Moldova, încăpute în pungile neamului neasimilabil al Evreilor ele eșiau din patrimoniul poporului român.

Dacă însă prin comerțul banilor în condițiile arătate, Evreii se îmbogățeau pe socoteala clasei avute, acel al băuturilor spirtoase le aducea în mână averea celor mici, dar care prin mulțimea lor răscumpărau puținătatea lor economică.

Negoțul cu rachiu era vechiu în țările române. La început el se împorța în Moldova din Polonia și numai de pe timpul lui Constantin Moruzzi (1777—1782) se pomeneste despre existența de velniți în Moldova, pentru sprijinirea cărora și spre a face pe placul boierilor proprietarilor lor, domnul oprește intrarea rechiului leșesc⁴⁴. Consumația acestei băuturi sporia necontentit și mai ales dela introducerea fabricării ei din grâne, pe la 1844. La suirea lui Alexandru Ioan I în scaun, întrebuințarea ei era aproape obștească în Moldova, mai mult sau mai puțin cunoscută în Muntenia, unde era înlocuită cu țuca sau rachiul de prune. Relele efecte ale consumării rachiului de către sătenii din Moldova se observase încă de pe atunci, și *Steaua Dunării* numește prea bine această băutură: „otrava țăranului”⁴⁵. Răspândindu-se tot mai mult viciul pierzător al beției, produsele velnițelor găseau o piață de desfacere tot mai îmbelșugată și numărul povernelor sporia pe zi ce merge. În 1860 erau în Moldova 200 care produceau în mijlociu fiecare câte 10.000 de vedre de rachiu pe an, deci o producțiune totală de 2.000.000 de vedre, mai toate consumate ca băutură, ceea ce făcea aproape de o vadră de cap pe an, proporție uriașă, dacă ținem seamă că copiii în deobște nu beau și femeile mult mai puțin decât bărbații⁴⁶. *Tribuna* își pune întrebarea, „dacă este iertat de moral a fonda un venit numai pe cumplita demoralizare, adică pe beția acelei mai trebuincioase clase a poporului”⁴⁷.

⁴⁴ Mai sus IX pag. 183.

⁴⁵ *Steaua Dunării*, 13 Aprilie 1860.

⁴⁶ *Ibidem*, 15 Ianuarie 1860.

⁴⁷ *Tribuna română*, 14 Ian. 1860.

Steaua Dunărei observă deasemenea, că fiii lui Izrail, exploataitori ai acestei patimi teribile, duc îndobitocirea otrăvitoare lor băuturi prin toate ramificările societății și îi absorb chiar pâinea de toate zilele⁴⁸. Pe lângă această răspândire a beției, crâșmele ținute de evrei, slujiau mai ales la hotar, la săvârșirea a felurite delictе, precum contrabande, furturi, oploșirea și înlesnirea trecerei Jidovilor vagabonzi de care era inundată țara și care năvăliau fără nici o oprire⁴⁹. Am văzut că față cu îngreuierea datoriei ipotecare, se vorbea de înființarea unui credit fonciar. Față cu înmulțirea Jidovilor, a velnițelor și a crâșmelor, nu se lua nici o măsură; ba chiar prin taxa de 5 lei la vadră asupra spirtului, adăogându-se veniturile statului, această sporire nu putea fi rău văzută, cu toate dreptele observări a le gazetelor.

Să venim acuma la poziția Evreilor, în țările române, la începutul domniei lui Alexandru Ioan I. Din vechime Evreii erau îngăduiți a-și exercita religiunea, industria și comerțul în țările române; erau îngăduiți a se așeza în sate: nu puteau ținea moșii în arendă nici cumpăra imobile rurale și nici măcar vii, iar case în orașe puteau cumpăra. Regulamentul Organic, cea dintâi organizare mai sistematică a țărilor române, exclude pe Evrei dela drepturile politice, admitând la împământenire numai pe străinii de rit creștin⁵⁰. Și el păstrează oprirea Evreilor de a lua moșii în arendă. Anul 1848 cu ideile lui liberale, aduse și pe acea a *emancipării* Izraeliților — termen cam nepropriu. Această idee este susținută de Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale din Moldova*; dar ea rămâne fără nici un rezultat, revoluția fiind înăbușită. O lege din 1852 reînnoiește învoirea Evreilor de a ținea crâșme prin sate⁵¹.

Dar până atunci, cetățenia română nu era un bun așa de căutat, deoarece mulți Români chiar se puneau sub protecțiunea străină. Nici măcar la Convenția de Paris nu se vând stăruinți de ale Evreilor, de a fi primiți în cetățenia română, deoarece și ea păstrează, deși încheiată sub ochii Evreilor din Paris, cetățenia română numai creștinilor. Deaceea, o foaie evreească ce apărea în Iași în tipografia H. Goldner și sub redacția lui B. Feldmann, intitulată *Gazeta română-evreiască*,

⁴⁸ *Steaua Dunărei*, 24 Martie 1860.

⁴⁹ *Mon. of. al Mold.*, 9 Iulie 1860. *Gezeta germană Bukarester Intelligenzblatt*, 2 Decembrie 1859 spune despre Evrei: „Es ist wahr, der moldanische Jude ist ein fataler Mensch, und sein Schaher weit entfernt ein solider Handel zu sein”.

⁵⁰ Art. 1431 *Codul Calimah*. Insa legea Munteniei din 15 Martie 1840 oprește pe Izraeliții din Valahia să cumpere locuri în afară de barierile orașelor. Anexa X a *Reg. Moldovei: Despre Indigenat* art. I. și Anexa P. cap. L.

⁵¹ *Manualul administrativ* II, p. 41 Dr. Felix, *Istoria igienei în România*, Partea I, al doilea memoriu, p. 100.

în profesia ei de credință din numărul 1, din 12 Martie 1859, își mărginește scopul activității ei numai la literatură, comerț și industrie „întrucât edificiul politic rămânând închis Iudeilor locuitori în Principatele-Unite, am socotit a fi de prisos cu reproducerea în jurnalul de față, de articole politice”. Faptul este numai constatat de toaia evreiască, fără nici un comentariu, fără nici o protestare⁵². Conform cu această tendință a Evreilor îi vedem în 1860 Aprilie, cerând, ca limba de predare în școlile lor să fie cea germană. Ministerul respinge această cerere ca protivnică art. 97 din așezământul școlar⁵³. Ei caută apoi îmbunătățirea soartei lor pe alte căi. Așa ei stăruiesc și obțin desființarea taxei Jidovilor la 1 Ianuarie 1860, o dare în destul de apăsătoare ce atârna asupra lor și pentru răspunderea căreia li se încuviințase din vremuri mai vechi sporirea prețului cărnei *cușer*. Prin această măsură se adusesse comerțul cărnei în deobște, în cele mai multe din orașele moldovenești, în mâinile Evreilor, de oarece ei vânzând carnea *cușer* cu 70 de parale oca, iar pe ei costându-i numai 14 ca preț de cumpăratură, ei câștigau așa de mult, încât pe lângă plata taxei erau puși în poziție de a vinde carnea *trif* (necurată pentru ei) creștinilor cu un preț așa de jos, că puneau pe acești din urmă în neputință de a concura cu ei la vânzarea acestui lucru de hrană, pe care puteau să-l lase cu un preț foarte jos creștinilor, scoțându-și profitul din *cușer*⁵⁴. Desființarea taxei Jidovilor ar fi trebuit să aibă de urmare suprimarea facultăților lor de a putea urca prețul cărnei *cușer*, ceea ce ar fi silit a ridica pe acel al cărnei *trif* și le-ar fi răpit avantajul în concurență cu creștinii. Lucru însă nu se făcu, cu toate că ziarele cerură această măsură. Astfel rămase comerțul cărnei confiscat de Evrei în mai totalitatea orașelor moldovene.

Evreii însă se convinsese în curând că, față cu schimbarea situației țărilor române care făuse chiar pe mulți supuși ai marilor state europene, să prefere cetățenia română, aceleia de care se ținuse până atunci, trebuia să-i îndrume și pe ei la dobândirea drepturilor politice și a renunța la poziția până acum atât de râvnită de ei de *Unterthan*⁵⁵. Ei încep a se mișca în acest sens, când cu desbaterea constituției în comisiunea centrală. Cu acest prilej dau Jidanii primul asalt, bine înțeles teoretic la cetățenia română. O broșură scrisă de un Izraelit român intitulată *Emanciparea Izraeliților în România* apare în

⁵² Se află câteva numere din această gazetă în biblioteca din Iași.

⁵³ V. A. Ureche. *Istoria școlilor*, III, p. 234.

⁵⁴ *Patria*, 24 Iunie 1859.

⁵⁵ Acest cuvânt desfăcut de Români în articol și substantiv, după limba lor, dădu naștere poreclei date de ei Jidovilor de *Tărtani* (*Unterthan* = un *tărtan*).

Paris în anul 1861⁵⁶ și apără cu mult foc această cauză înaintea părerei obștești. Este primul pas al Evreilor prin care cer egalizarea drepturilor, prima verigă a seriei însemnate ce se desvoltă încă sub ochii noștri.

Părerile autorului anonim fură îmbrățișate cu mare căldură de toată presa izraelită, și președintele Alianței izraelite din Paris, Carvalho, scrie redactorului unui mare ziar (nu se spune care) ce reproducuse broșura, că „lucrarea va fi luată de bază la negocierile ce ar fi întreprinse pentru a sprijini dorințele coreligionarilor români”. Broșura exprimă credința, că „noua constituție a Principatelor va ținea drept onoare de a înscrie marele principiu al egalității religioase, civile și politice care este primul semn al libertății unei națiuni și siguranța progresului și a prosperității sale. Avem de cheazăș al speranțelor noastre simpatia manifestă a unor bărbați eminenti dintre Români și cuvintele atât de frumoase ale principelui, căruia voința națională a încredințat puterea și care, mai a doua zi după a lui întronare, răspunde unei deputațiuni, că „nu vreau să văd în Principatele-Unite nici creștini, nici Jidani, ci numai Români”⁵⁷.

În această broșură, Izraelitul român pledează pentru egalizarea deplină a Jidanilor în România, și combate toate argumentele religioase, economice și politice ce de pe atunci se aduceau în contra acestei egalizări. Dela această broșură înainte, se pune pe tapet *chestiunea izraelită* în țările române, și lucrul se explică, dacă pe deoparte luăm în privire, că atunci le vine Evreilor pentru întâia oară în gând să se folosească de schimbarea de regim în Țările Române, pentru a-și îmbunătăți și ei poziția; iar Români ai căror simțământ național se deșteptase mai cu seamă dela 1857 încoace, încep a pricepe mai lămurit primejdia implicată în o asemenea pretenție⁵⁸.

Deși rezolvirea împărțășirei Evreilor la drepturile politice trebuia așteptată dela constituția țarei care deabia intra în desbatere, totuși poziția lor se îmbunătăți încă din cecece era mai înainte. Ei capătă dreptul de a avea școale confessionale, pe temeiul principiului toleranței religioase proclamat de Convenția de Paris⁵⁹.

Lovitura de stat și noua constituție întocmită de domn aduse din nou în desbatere chestia jidovească. Jidanii gândind

⁵⁶ *L'émancipation israélite en Roumanie par un Israélite roumain*, Paris, 1861.

⁵⁷ Deși nici un act oficial al timpului nu reproduce astfel de vorbe ale domnitorului, ele a putut fi rostite, dacă luăm în privire cele ce spune Alexandru Ioan I, tot relativ la Jidani, în mesajul său din Decembrie 1864. Mai jos, p. 159, 160. Alianța izraelită se înființase în 1860.

⁵⁸ *La Question israélite en Roumanie*, Paris, 1869, p. 1—15.

⁵⁹ *Mon. of. al Moldovei*, 22 Noembrie 1861.

că a venit momentul pentru a dobândi împărtășirea la drepturile pământenilor, se vede că au pus în lucrare mijloace, ascunse, spre a dobândi această poziție, cu prilejul schimbării autoritare a constituțiunii din partea domnitorului. Românii simțind uneltirile făcute, porniră iarăși o campanie prin presă în contra lor, în care se deosebiră mai ales două lucrări: Articolul d-lui A. D. Holban din *Viitorul* din Iași și o broșură a lui D. Popasu absolvent în drept și științele politice dela Universitate din Halle. Acest din urmă, antisemit infocat, pune ca dilemă la începutul lucrării sale, că „sau noi respingem cu energie și dispreț impertinentele pretențiuni de emancipare ale Evreilor și ne silim a scăpa prin mijloacele cele mai nimerite și mai urgente, chiar de Jidanii pe care îi mai avem din nenorocire, sau noi renunțăm la independență, ba chiar la existență statului și a națiunii române, pentru a deveni sclavii, iloșii disprețuiți ai Jidanilor”. O conviețuire nu ar fi cu puțință decât „atuncea, când Evreii se vor desbrăca de legea lui Moisi; când se vor denaționaliza și vor putea deveni adevărați cetățeni ai unui stat”⁶⁰.

Aceste învinuiri, Evreii se grăbesc a răspunde și anume celor aduse de Holban prin o scriere a doctorului *Silberzwaig*, președintele uniunii izraelite din Iași, iar lui Popasu prin o broșură anonimă din București subsemnată „*Un Român*”⁶¹. În această din urmă se spun, pe lângă argumentele trebuitoare cauzei și unele adevăruri care întăresc, și din partea această, caracteristica situației economice a țării. Mai întâi broșura tăgăduiește că tot comerțul, toată industria, toate capitalurile ar fi în mâinile Evreilor. „Adevărul și tristul adevăr, urmează ea mai departe e că mare parte din comerț, industrie și capitaluri sunt în mâinile străinilor: Greci, Bulgari, Armeni și Germani. Domnul Popasu ar fi trebuit să pună străini în loc de Evrei”. Pentru Muntenia nu se poate tăgădui temeinicia acestei observațiuni, deoarece Evreii erau pe atunci aici, în număr mult mai mic decât în Moldova, și străinii erau repre-

⁶⁰ Vezi *Viitorul*, din 1863 și broșura *Sunt sau nu Evreii folositori Principatelor-Unite?* de D. Popasu, București 1864. Ni se pare că aici se găsește pentru întâia oară emisă părerea cea adevărată și sănătoasă a deslegării chestiunii evreiești; sau dacă deslegarea pe această cale pare cu neputință, argumentul cel mai hotărâtor contra cererilor lor; căci la Evreii religia este mai mult decât o credință; este o formă de viață națională. Nu poate însă nimeni să aparțină deodată la două legături naționale.

⁶¹ *Chestiunea izraelită în România* de doctorul *Silberzwaig* Iași 1864 (nu am putut găsi broșura). *Evreii în România ce sunt și ce pot să fie de un Român*, București 1865. Evreii mai sunt sprijiniți în foile române, bunăoară în *Reforma* de articolele lui Vaillant 8 Dec. 1864 și urm. Deasemenea în *Convențiunea*, unde sunt apărați contra imputărilor lui Kogălniceanu, 28 Ianuarie și 14 Februarie 1864.

zențați mai cu seamă prin alte elemente ⁶². Dar se întreabă broșura mai departe: „din ce cauză s'au grămădit atâția străini în țările noastre? Pentru ce tot comerțul, toată industria, toate capitalurile se află în mâinile lor? Pentru ce oare Românul nu mai este decât agricultor, angajat sau servitor? Străinii nu au cucerit țara cu sabia, nici au fost ocrotiți prin legi, pentru a pune mâna pe comerț, industrie și capitaluri. Ei s'au aruncat cu activitate și stăruință în toate ramurile comerțului și ale industriei, au muncit fără a obosi, au trăit cu economii și au ajuns a se înavuți, a face capitaluri și a cumpăra moșii și un mare număr de case prin orașe. Era aceasta culpa lor? Din contră credința Românului era că cine învață carte, trebuie să fie funcționar, și visul său, îndată ce se apuca de învățatură, era funcțiunea, cu hotărîre de a întrebuița toate mijloacele spre a înainta, a se boieri și a se chivernisi. A fi lipsan, postăvar, pieptănar, bancher, tăbăcar, tâmplar, fierar, curelar, era privit, dacă nu ca desonoare, dar ca un ce foarte scăzut foarte umilit, de către biurocrați și de clasele înalte ale societății. Starea de agricultor chiar nu era mult mai onorată” ⁶³.

Deși aceste argumente nu pot aduce deslegarea chestiunii evreiești, totuși ele au meritul de a pune și mai viu în lumină cauzele pentru care elementele străine și cu deosebire Evreii au ajuns să îngenuncheze pe Români pe tărâmul economic.

Evreii se sileau să dobândească drepturi, arătându-se în lăuntru ca buni patrioți, precum o fac bunaoară atunci, când societatea izraelită *Cultura* provoacă pe Jidani la subscripție pentru armată, în vederea că domnitorul promisese că se va ocupa de chestiunea izraelită și că ei sperau deci să dobândească emanciparea lor măcar în parte ⁶⁴. Și într'adevăr că domnitorul în mesajul său din 6 Decembrie 1864 spune, că „ținând seamă de împrăjările locale, guvernul va lua măsuri

⁶² Intr'un comitet pentru a veni în ajutorul inundațiilor, comitet compus din marii comercianți din București, figurează ca fruntași ai conerului capitalei următoarele nume: *Miron Vlasto, Constantin Derussi, Mihail Califar, Iosif Halfon, George Coemzopol și Garabet Anuș*, (*Mon. of.*, 11 Martie 1865). Nici un român.

⁶³ În aceste polemici sunt și părți hazlii? Așa *Tribuna* din 25 Mai 1864 spunând că în Elveția Evreii sunt mai rău tratați decât la noi, broșura „Românului” răspunde, că ce au nevoie Românii să iee exemple dela *brânzari*. Nu numai că Svițera nu este mai înaintată ca noi; dar chair e departe de a putea intra în comparație cu noi”(?!)

⁶⁴ *Reforma*, 15 Ianuarie 1864. *Statutele societății izraelite din Iași 1864* Iași Aprilie, aprobate de guvern, pun ca scop al societății: „dobândirea de drepturi cetățenești din partea Izraelitului. Va stărui a propaga românismul între Izraeliții din Moldova. Intrucât știm că dobândirea dreptului de cetățenie este numai o chestie de timp, vom sprijini patria și vom lupta chiar de astăzi pentru dânsa cu toată energia”.

rile cuvenite pentru emanciparea Românilor de rit izraelit”⁶⁵. Buna voința a domnitorului pentru Evrei se vede și de pe aceea, că ziarul *Constituțiunea* atacând religia izraelită, primește un avertisment⁶⁶. Dacă însă domnitorul se arăta plecat a încuviința Jidanilor oarecare drepturi, țara se opunea acestei tendințe, și legea care învoia străinilor dreptul de a cumpăra imobile rurale, mărghinea această învoire numai celor de rit creștin, și aceasta cu toate plângerile ambasadorului francez din Constantinopol pentru această restrângere⁶⁷.

Chștiunea izraelită fusese însă numai pusă pe tapet în domnia lui Cuza. Seria produsă prin desvoltarea ei este încă în plină putere în zilele noastre *).

Starea financiară. — După ce am analizat câteva întrebări care stau în cea mai strânsă legătură cu starea economică, dar care izvorăsc din alte împrejurări decât din această stare însuși, să trecem acuma la cercetarea condițiilor materiale care înconjurau viața poporului român, spre a ne da seamă de mijloacele ce-i stăteau la îndemână, spre a se îndruma pe calea civilizației.

Dacă privim întâi la mijloacele de care dispunea statul, găsim chiar dela început însă temelia unei grave descumpeniri între venituri și cheltueli, care descumpenire își are obârșia în înlăturarea de către Convenția de Paris a măsurilor ocrotitoare în această privință, și îngăduirea deci a pătrunderii spiritului strict care predomina în conducerea daraverilor private și în acea a daraverilor publice⁶⁸.

Aceasta se vede chiar în anul întâi al domniei lui Alexandru Ioan I, când bugetul Munteniei sare deodată de la 40.000.000 în 1859 la 74.000.000 în 1860 iar acel al Moldovei dela 22.000.000 în 1859 la 44.000.000 în 1860;⁶⁹ iar bugetul școalelor din Moldova se urca deodată dela 1.700.000 la 18.000.000 în 1860⁷⁰.

Și dacă acest spor s’ar fi făcut în timpul unei situații înfloritoare a caselor publice, tot ar fi mers. Dar în ce stare de destrăbălare ele se aflau la începutul domniei lui Alexandru

⁶⁵ *Mon. of.*, 7 Dec. 1864. Evreii se grăbesc a mulțumi domnitorului pentru făgăduința conținută în mesaj. Adresa lor e reprodusă de *Courrier d'Orient* 21 (5) Ian. 1865.

⁶⁶ *La Patrie*, 27 (15) Ian. 1865; *l'Opinion nationale*, 16 (4) Februarie 1865.

⁶⁷ Legea din 20 August 1864. Cf. *Negri c. Cuza*, 14 Sept. 1864. *Corespondența*, p. 197.

⁶⁸ *Domnia lui Cuza Vodă*. Vol. I, p. 10—11. Ediția din 1903. Iași.

⁶⁹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 13 Octombrie 1860; *Mon. of. al Mold.*, 5 Decembrie 1859. 10 August 1860. Comp. *Analele economice*, 1862, No. 9—12, p. 191; *Tribuna română*, 20 Decembrie 1859.

⁷⁰ *Mon. of. al Mold.*, 26 Iulie 1860. Cf. *Bugetul școalelor pe 1860*.

*) Aceasta în 1914 când A. D. Xenopol își redacta lucrarea. N. E.

Ioan I ne-o vor arăta câteva spicuituri culese pe ici pe colea în izvoarele timpului. Casa militară a Moldovei era deșartă; ofițerilor nu li se plătise lefile pe mai multe luni, și soldații umblau goi și desculți. Tot așa stătea și casa școalelor care nu răspunsese de $\frac{1}{2}$ de an lefile învățătorilor dela sate ⁷¹. Comisarii de control la finanțe iarăși nu fusese plătiți de 7 luni ⁷². Statul cerșetorea ofrande dela privați și nu se rușina când i se oferiau. Așa Teodor Balș i hărăzește într'un rând 200 de galbeni, iar călugării dela Neamț 4.000; mai multe sumi se subscrise fără procente la împrumut de 8.000.000 de lei ⁷³. În Moldova o cerere de împrumut de 5.000.000 lei cade ⁷⁴, deoarece era sigur, că nu se va găsi de unde să se împrumute, lipsind creditul, ⁷⁵ și așa mai departe.

Și cum se făcuse sporul bugetului? Nu se dobândise întâi veniturile trebuitoare și apoi să se întocmească, după ele, sporul cheltuelilor, ci se votase mai întâi cheltueele și pe urmă, neputându-se găsi mijloacele de acoperire, se recurse la măsuri extraordinare. Ministrul de finanțe mărturisește singur, că a fost „silit, spre a nu împovora cotitatea contribuției și a nu recurge la un împrumut, să întrebuițeze întâi toate rezervele exercițiului 1859” ⁷⁶.

Așa se echilibra însă bugetul numai pe hârtie. De atunci a început seria cheltuelilor peste puterile țării, care s'a trăgănat până în zilele noastre, și a căreia început poate fi pus în bugetul anului 1860.

Creșterea cheltuelilor era datorită mai cu seamă sporirii neîncetate a numărului funcționarilor și adăogirei lefilor lor. Complicările contabilității franceze cereau această sporire, pentru înzestrarea îndestulătoare a serviciului țării. Se proclama chiar un principiu fatal pentru starea finanțelor noastre, anume că „trebuie să ne ferim de o administrație puțin costisitoare, și că pe cât se va cheltui mai mult, pe atâta țara va fi mai bine administrată, principiu în contra căruia în zadar luptase unii din oamenii bine cugetători ai timpului. Așa *Winterhalter* ne arată, că în virtutea acestui principiu salinele care costau în 1860 suma de 1.171.120 de lei, în 1861 înghițeau cu exploatarea lor, 3.972.471 de lei; iar sporul de venit ce se câștigase cu această administrație mai costisitoare era numai de 995.900 de lei, încât în realitate era o pierdere de 1.895.451 de lei ⁷⁷.

⁷¹ Generalul Milicescu în ședința din 30 Ianuarie. *Mon. of. al Mold.* 12 Februarie 1859.

⁷² *St. Dunărei*, 30 Mai 1859.

⁷³ *Tribuna*, 16 Iulie 1859.

⁷⁴ *Mon. of. al Țării Rcm.*, 5 și 10 Aprilie 1859.

⁷⁵ *Mon. of. al Mold.*, 12 Februarie 1859.

⁷⁶ *Winterhalter* în *Rcmânul*, 23 Noembrie 1862.

⁷⁷ *Idem, ibidem*, 30 Noembrie 1862, confirmat prin expunerea de motive

Pentru a se echilibra budgetul, se recurgea la evaluări cu totul fantastice care urcau veniturile numai pe hârtie și trebuiau să lese numai decât un deficit în casa statului. Așa venitul contribuțiilor directe se sporește în evaluarea dela 53.000.000 la 76.000.000; timbrul dela 27.000.000 la 38.000.000: salinele dela 26.000.000 la 29.000.000 și a-șa mai departe ⁷⁸. Este ade-vărat că veniturile se adăuseră dela un timp, prin întinderea lor asupra întregii populații și apoi prin sporirea feliului lor. Dar nu se ținea samă de mai multe împrejurări: mai întâi, că niciodată impozitele nu produc îndată ce sunt aplicate, tot ce se poate scoate din ele; apoi de răua voință a foștilor privilegiați care căutau în toate modurile să scape de a lor plată. Se făcea un abuz de tot deochiat cu cererile de iertări de dări, pe baza certificatelor de sărăcie, așa că ministrul finanțelor este nevoit să publice, că asemenea certificate nu vor mai fi luate în băgare de samă, de nu vor fi fost întărite de municipalități, pentru a pune un capăt principiului, că „a abuza de averea statului nu este a abuza” ⁷⁹. De aceea și domnitorul, în mesajul de deschidere a adunării Moldovei din 4 Decemvrie 1861, spune, între altele, că „greutatea cea mai mare a fost de a se iniția țara la un sistem de dări bazat pe egalitate, pe când până acuma era bazat pe privilegiu” ⁸⁰. Atât de înrădăcinat era vechiul sistem în cugetul oamenilor, că găsim pe un boier din Roman, Teodor, dând o hârtie, în care spunea, că „preferă să fie spânzurat decât să plătiască birul” ⁸¹. Ministrul Mavrogheni ne spune, că „răul cel mare în finanțele noastre este: neîncasarea contribuțiilor, păsuiala autorităților și lipsa unei contabilități regulate” ⁸². Dar nu numai contabilitatea nu era regulată; nici adunările nu-și făceau datoria de a vota budgetul la timp. Domnitorul, în mesajul său din 4 Decemvrie 1861 spune, că „dela suirea mea pe tron, un singur budget s'a putut vota și acesta numai 6 luni după începerea exercițiului” ⁸³. În zădar convoacă domnitorul adunarea înaintea termenului ei legal de 23 Decemvrie 1862, pentru a se putea vota budgetul pe 1863. Până să se tipăriască, se intră în sesiunea ordinară și se începe noul exercițiu (1 Ianuar 1863) tot cu budgetul nevotat.

Din pricina acestor împrejurări starea financiară mergea tot mai rău; cheltuețele sporiau fără a li se găsi mijloace de

a bugetului pe 1863 a ministrului de finanțe A. Cantacuzen, cetită în ședința din 10 Noembrie 1862. *Desbaterile adunării pe 1862—1863.*

⁷⁸ *Expunerea proiectului de buget pe 1863*, citată în nota prec.

⁷⁹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 23 Decembrie 1861.

⁸⁰ *Mon. of. al Mold.*, 9 Decemvrie 1861.

⁸¹ Kogălniceanu în cuvântarea de apărare a ministeriului său în ședința din 15 Februarie 1861. *Procesul verbal al adunării Moldovei No. XXI*, p. 272.

⁸² *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1861.

⁸³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 4 Decemvrie 1861.

întâmpinare; dările și câte erau nu se încasau, și rămășițele se adunau din an în an tot mai numeroase. Ministrul de finanțe este nevoit să facă mărturisirea cam stranie, că „veniturile din dările *directe* ar fi supuse îndoielei și unor variațiuni neînălăturabile”, când este cunoscut că cele mai sigure venituri sunt tocmai acele directe și că variațiunea este însușirea veniturilor indirecte. „Că în afară de veniturile școalelor de 6.832.293 de lei, din 35.935.618 de lei, venituri din contribuțiuni directe prevăzute prin budgetul Moldovei pe 1860, s'a încasat numai 28.036.559”⁸⁴. Pentru a se acoperi nevoile arzătoare ale statului, guvernul cere, în ședința din 4 Mai 1861, un împrumut de 4.000.000 de lei, „trebuitor spre a plăti amplexații și soldații și a se îndestula bolnavii cu hrană, lipsa tezaurului provenind din neîncasarea aranzilor moșiiilor mănăstirești și acea a *impozitului fonciar*”⁸⁵.

În zadar și acum se ridicase mai multe glasuri, pentru a protesta contra unui asemenea sistem. Barbu Catargiu accentuază, fără răsnet, „spaima ce o simțim cu toții, pentru mulțimea covârșitoare a cererilor de pensie”, iar principele D. Ghica adaoge, că „vina acestei stări de lucruri este a acelor care au luat oameni ce aveau încă praful băncilor pe coate și i-au pus în toate serviciile statului, trimițând la pensie pe acei care puteau servi încă”⁸⁶. Setea de a se înfrupta din fondul pensiunilor era așa de mare că se vedeau pensionari care, după ce primiau pensiunile lor regulat cuvenite, mai cereau pensii viagere sau chiar împărțiri dela cutia milelor⁸⁷. Scarlat Crețulescu adaoge, că „pe când se aștepta o mai bună cumpenire a întrebunțării veniturilor statului, se ivi înmulțirea de posturi cu lefuri înșămnate, din care o mare parte nu sunt decât sinecuri”⁸⁸. Mai ales budgetul instrucțiunii creștea fără nici o proporțiune, iar Brătianu declara că el răspunde de această sporire, întru cât țara are nevoie de instrucție”⁸⁹.

După cele spuse până aici, se înțelege dela sine în ce stare trebuiau să se afle finanțele statului. Funcționarii adese ori nu erau plătiți de 6 luni⁹⁰. Prin legea din 5 Martie 1862, s'a creat ca sistem financiar, datoria flotantă, de care toate sta-

⁸⁴ *Mon. of. al Mold.*, 8 Aprilie 1861.

⁸⁵ *Mon. of. al Țării Rom.*, 9 Mai și 13 Iulie 1861.

⁸⁶ Ședința din 13 Mai 1861. *Mon. al Țării Rom.*, 20 Mai 1861. Vezi mai sus cum Kogălniceanu numește în funcții pe premiați, p. 147.

⁸⁷ Numele funcționarului care cerea împărțire dela cutia milelor, vezi *Mon. of. al Mold.*, 23 August 1861. Copii lui trăesc încă. Fabulistului A. Donici îi face o pensie viageră pe lângă aceea ce o primea pentru slujbă. Vezi cele ce le spune Prijbeanu în șed. din 20 Martie 1862. Tot așa se face cu Catinca Fotino. Vezi ședința din 3 Aprilie 1862.

⁸⁸ *Românul*, 7 Noembrie 1862.

⁸⁹ *Unirea*, 25 Februarie 1861.

⁹⁰ *Românul*, 21 Februarie 1861.

tele caută astăzi să scape pe cât se poate. Bonurile de tezaur erau însă menite a întâmpina cheltuielile, până la încasarea veniturilor. Ba ministrul se ferecește despre izbânda operațiilor, arătând, că „publicul subscrie mai curând la bonuri cu scadențe mai lungi de 3 luni, fiind dobânda 10%. Indată ce ele sunt plătite, sumele sunt din nou reîmprumutate. Succesul acestei operațiuni este asigurat și putem spera, că bonurile de tezaur vor permite a învinge crizele care au necesitat împrumuturi oneroase de bancă”⁹¹. E drept că bonurile de tezaur feriau pe stat de a recurge la străini pentru împrumuturi, lucru ce se considerau pe atunci ca primejdios⁹². Erau însă oameni prevăzători care desaproba în deobște orice fel de împrumuturi. Ioan Brătianu spunea cu prilejul unei cereri de acest fel: „Mergând tot așa, și îngrămădind credite peste credite, împrumuturi peste împrumuturi, nu facem alta ceva pentru finanțele statului, decât ce au făcut feciorii de boierii cu averile lor”. Cu toate acestea tot Brătianu am văzut, că aproba orice cheltueli, când era vorba de instrucția publică⁹³.

Secularizarea averilor mănăstirești aduce de odată un spor însămnat în veniturile statului, vr'o 20.000.000 de lei, și s'ar putea aștepta ca situația financiară să se fi îmbunătățit. Adaosul însă fu înghițit și se trecu chiar mult peste el, prin săritura cea vajnică făcută de cheltuelele budgetare de odată dela 1863 la 1864. Pe când pe 1862 cheltuelele erau de 124.000.000 și de 127.000.000 pentru 1863, pentru anul loviturii de stat ele se urcă de odată la 204.000.000 din care 166.000.000 ordinare iar 38.000.000 extraordinare. Pentru 1865 budgetul se reduce în chip simțitor la 159.000.000 de lei venituri și 158.000.000 cheltueli; dar tot în disproporție cu mijloacele reale⁹⁴. Nu numai că veniturile țării, cu tot adaosul averilor mănăstirești, nu ajungea spre a lor întâmpinare; dar budgetul trebuie să fie echilibrat prin un împrumut de 18.000.000, menit a se plăti primele sumi datorite proprietarilor din obligațiile rurale. Se înțelege că un urieș deficit se punea în perspectivă, și ministrul de finanțe Bălăceanu se silește să-l justifice prin considerațiuni retrospective; „că el ar provenii încă din 1860, când la reorganizarea țării s'a sporit cheltuelele, fără a se căuta și veniturile din care ele să fie întâmpinate; ba încă aceste din urmă s'au micșurat, desființându-se taxa de export”⁹⁵. Să se adaugă

⁹¹ Referatul ministerului de finanțe. *Mon. of.* 15 Septembrie 1862, Cf. *Tăranul român*, 25 Februarie 1862.

⁹² *Românul*, 11 Februarie 1862, care reproduce un articol de Grenier din *Le Constitutionnel*.

⁹³ Ședința din 26 Februarie 1862. *Mon. of.*, supl.

⁹⁴ *Expunerea ministrului de finanțe*, Steege, făcută în ședința din 23 Decembrie 1864.

⁹⁵ Raportul ministrului de finanțe ad-interim Bălăceanu, publicat în *Mon. of.*, 13 Iulie 1864. *Comp. Ibid.*, 14 Ianuarie 1865. Taxa de export

apoi neîncasarea rămășițelor, în lipsă de agenți îndestulători; iar când se înmulți numărul lor, din sporul cheltueleur încasării. Rămășițele îngrămădindu-se neconținut, ele nu mai putură fi încasate, urcându-se la sumi prea mari pentru contribuabili⁹⁶. Până la 1 Noembrie 1865 ele erau de 54.000.000 de lei, mai mult de a $\frac{1}{4}$ parte din veniturile totale⁹⁷.

Cu tot sporul personalului perceptorilor, sistemul încasărilor era vicios, perceptorii fiind plătiți cu lefi fixe. În 1865 se scad aceste lefi și se încuviințează o remiză dela sumele încasate⁹⁸. Să se adaogă cătră aceste împrejurări, stăruința neajunsurilor vechi, nevtarea bugetelor la timp (pentru prima oară se făcu lucrul de camera chemată în 1864—1865 în urma decretării noiei legi electorale), evaluarea exagerată a veniturilor⁹⁹, nedepinderea părții avute a societăței cu plata impozitelor și tendința nenorocită a tuturor autorităților de a urca cheltueleur, sporind funcțiunile și retribuțiunile lor. Fiecare crea iune nouă: consilii comunale, județene, camere de comerț, căutau să obțină, lefuri cât mai mari. O circulară a ministrului de externe, Florescu, din 1865 atrage luarea aminte a prefecților asupra faptului, că „înființarea comunelor a deslănțuit o mulțime de dorinți spre îmbunătățiri care nu stau în raport cu mijloacele județelor, precum: înființarea de școli de comerț, agricultură și de gimnazii în mai multe orașe secundare”¹⁰⁰. Aceiași circulară deșteaptă comunele, să „facă a înțelege pe preoți și pe ceilalți slujbași, că mai cu deosebire,

reînființase, hotărându-se de astădată, cu înțelepciune, desființarea ei treptată cu începere dela Octombrie 1864, potrivit cu urcarea celorlalte impozite. *Analele economice* No. 13—16, 1863, p. 223 și No. 16—20, 1864, p. 219.

⁹⁶ Jurnalul consiliului de miniștri, 15 Septemvrie 1863, *Mon. of.*, 13 Septemvrie 1863. Ministrul finanțelor în ședința din 20 Noemvrie 1863 (*Mon. of.*, supl. 39, 1864) spune: „Avem creanțe a diferiți debitori ai statului pe sume de 8.000.000 de lei, osebit de rămășiți ale căror sumă e fabuloasă, dar ale căror încasare nu e mai puțin problematică. De s’ar încasa rămășițele și creanțele private, statul și-ar plăti datoria”. (În 1864 capitalul datoriei publice era de 12.000.000 de lei).

⁹⁷ Iată tabloul acestor rămășiți neîncasate:

Din contribuții directe	15.000.000
„ indirecte	8.000.000
„ domenii	20.000.000 (din cauza legii rurale)
„ poștă și telgraf	5.500.000
„ diverse	5.500.000
Total	54.000.000

⁹⁸ *Mon. of.*, 5 Fevruarie 1865.

⁹⁹ Asupra acestu punct iată o dovadă pozitivă. Venitul total al proprietel fonciere, după statistică, era de 170.259.825. Impozitul fonciar fiscal de % însuma cifra de 6.809.592 din care se percepea numai $\frac{1}{2}$, adică 4.539.728. buget se evaluase cu toate aceste impozitul fonciar tot la 5.000.000 deci cu înță în mai mult cu 460.272 de lei. Vezi ședința din 12 Fevruarie 1865. *Mon.* 12 Martie 1865.

¹⁰⁰ Circulara din 25 Septemvrie 1865. *Mon. of.*, 28 Septembrie 1865.

în anul ce d'întăiu a organizării, trebuie să se caute, și să se tindă mai mult la o bună stare a casei comunale, decât la mărirea salariilor lor". De pe atunci încep apoi a se face cheltueli exagerate cu personalul tehnic, după cum se poate vedea lucrul din sporirea neconținută a costului unui kilometru de șosea. În 1862 era 899 de lei; în 1862 de 1133; în 1864 de 1706, iar în 1865 de 3145!¹⁰¹.

Legile pensiunilor erau apoi absolut îngreuietoare pentru stat. După cea muntenească, un funcționar civil putea să se retragă la pensie după 8 ani, iar militarul chiar după 6 ani, cu dreptul la $\frac{1}{2}$ lefei; după 16, respectiv 12 ani, cu $\frac{3}{4}$; iar după 24, respectiv 18 ani, cu leafa întreagă¹⁰². De aceea și videm că venitul casei pensiunilor era numai de 5.822.000 de lei, iar serviciul ei de 7.626.000 de lei; încât statul trebuia să dea o subvențiune de 1.804.000 de lei¹⁰³. În zădar Vernescu susține, în desbaterea legii pensiunilor, că numai reținerile să le constituie fondul, fără adaos din partea statului. Proiectul modificat urcă subvențiunea statului la 3.200.000 de lei și, numai în cazul când nici această subvențiune nu ar ajunge, să se rețină din pensii¹⁰⁴.

Cât era de deprinsă lumea a recurge la ajutorul statului, se vede de pe cererea stranie a unuia Cordescu din Buzău care se roagă de Senat să fie ajutat la măritarea unei fete.

Nu e vorba, se ridică unde și unde câte un glas pentru economii și anume în ramura instrucției, în care partidul liberal nu admitea de loc vre o restrângere a cheltuelilor. Așa Bacaoglu spunea, în ședința din 18 Septembrie 1865 a consiliului general de instrucție; „Greutatea la școalele primare este, că dacă voim să avem școale bune, costă scump. Faceți socoteala și veți vedea, că numai școalele primare ar trebui să coste 24.000.000 de lei. Toți dorim îmbunătățirea instrucției; numai eu cred că este bine s'o moderăm puțin; să aibă o margine, așa că dorința noastră să fie concordantă cu mijloacele de care dispunem”¹⁰⁵. *Trompeta Carpaților* adaogea sfatul, că „toate lefile mai sus de 500 de lei să fie reduse în proporții bine cumpenite; iar ministerul de interne se ceară dela toate comunele și județele, revizuirea bugetelor lor”¹⁰⁶. În sfârșit *Constantin*

¹⁰¹ Scrisoarea lui Baligot de Beyne c. Cuza, 26 Martie 1865. Cf. Raportul comisiunei mixte, *Mon. of.*, 13 Octombrie 1865. *Hărțile Rosselli*. Chilometrul și metrul pătrat întrebuițate în măsurători, întâi în *Mon. of.*, 28 Octombrie 1863.

¹⁰² Raportul lui Hasnaș în ședința din 6 Noembrie 1863, *Mon. of.*, 1864, No. 4, supl.

¹⁰³ Ședința din 16 Decembrie 1863: *Mon. of.*, 1864 No. 34, supl.

¹⁰⁴ Ședința din 26 Decembrie 1863 și cea din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, No. 36 și 63, 1864.

¹⁰⁵ *Mon. of.*, 26 Septembrie 1865.

¹⁰⁶ *Trompeta Carpaților*, 3 Februarie 1866.

Boerescu în ședința din 2 Februarie 1866 a camerei deputaților, caracterizază astfel politica financiară a tuturor ministeriilor ce se perindau la cârma statului: „Știți cum face guvernul actual și cum au făcut toate guvernele noastre? Tocmai ca acei particulari care cheltuiiau fără a ști unde se află; se împrumutau fără margini și fără repaos, până când într-o zi se pomeniau cu averea pierdută”¹⁰⁷.

Și starea era în adevăr îngrijitoare: lăzile vistieriei erau goale, și creditul statului nici nu exista. Bancherul Halfon nu vroia să împrumute statului câteva milioane, decât zălogindu-i-se venitul vămile; mandatele se scontau cu pierdere de 25%¹⁰⁸, și ministrul de finanțe singur mărturisise, că „în toate zilele sute de creditori încunjură ușile casei publice și cei mai mulți sunt siliți a se întoarce neîndestulați”¹⁰⁹.

Incepuse apoi era concesiunilor către străini a deosebite lucrări și aprovizionări. Cea d'întâi este concesiunea podurilor de fier făcută companiei engleze Barklay et Stanford, pentru construirea a 19 poduri care costau 18.000.000 de franci, sumă ce urma să fie plătită în 16 ani câte 1.443.000 de franci pe an. Alte concesiuni fură acele către Lemettre și Godillot pentru furnituri ale armatei, toate concesiuni scumpe și ruinatoare, cum nici putea să fie altfel în starea de lipsă de credit al statului¹¹⁰.

Datoria publică apoi sporește neconținut: În anii d'întâi ea este neînsamnată. Așa în 1862, după unire, ea se urcă la 28.000.000 de lei vechi plus 20.000.000 datorie flotantă, și toată contractată în țară. Cea întâi datorie publică contractantă în străinătate, cu care iar se începe o serie însemnată în analele noastre financiare, este aceea făcută pe piața Londrei¹¹¹, la bancherii Stern Brothers de 48.000.000 de lei vechi. Către aceasta se adaugă acele pentru despăgubirea călugărilor greci de 150.000.000 de lei turcești sau 93.000.000 de lei de țară; se mai face împrumutul de 18.000.000 pentru plata cuponului întâi al datoriei rurale; apoi datoria pentru podurile de fier 54.000.000; în sfârșit deficitele acumulate de 42.000.000 — în total o datorie publică de ceva peste 250.000.000 de lei vechi.

¹⁰⁷ *Mon. of.*, 13 Februarie 1866.

¹⁰⁸ Brătianu în ședința din 14 Ianuarie 1863.

¹⁰⁹ Ședința din 28 Noemvrie 1863. *Mon. of.*, 17 Ianuarie 1864, supl.

¹¹⁰ Asupra caracterului împovărător al acestor concesiuni. Vezi: *O aruncătură de ochi asupra stărei actuale a României* de S. K. București 1870, p. 5.

¹¹¹ Acest împrumut, cel întâi contractat de România în străinătate se încheie în următoarele condiții: 956.000 de livre sterling sau 22.900.000 de franci sau 48.142.636 lei românești. Cursul emisiunii 76, cu 7% procent, 6% comision și 2½% amortisment, în total 15½%. Împrumutul a fost acoperit de 2 ori în Anglia. Vezi *La France*, Ianuarie 1865. *Comp. Le Courier d'Orient*, 11 Februarie 1865 și *Correspondance générale de Vienne*, 10 Septemvrie 1864.

Creșterea avuției publice. — Să nu se creadă, că răua stare financiară a statului își avea pricina zemislitoare în o stare asemănătoare a țării, și că înrăutățirea continuă a dărilor publice provinea din o scădere a bogăției poporului, cum o susține *Viitorul*, organul partidului dreptei care spunea, pe timpul ministerului lui Anastase Panu: „Cum să nu fim prinși de mirare, când videm pe fie ce an cererile ocărmuirii îndoindu-se, pe când starea materială a nației întregi merge tot în aceeași proporție scăzând și înrăutățindu-se”¹¹²? Din protivă se poate dovedi prea bine, că avuția publică ce începuse a apuca pe calea suitoare cu cât va timp înainte de domnia lui Cuza-Vodă, se mănține și în timpul acestei domnii pe aceeași scară, ceace se vede mai lămurit din afacerile comerciale care creșteau neconținut sub îmboldirea producției sporite a țării.

Am văzut în întroducere, cum propășirea agriculturii, izvorul de producție a țării, începe dela tratatul de Adrianople și această propășire devine mai rostită pe zi ce merge¹¹³.

Această bună stare a țărilor române nu se răsfrânge în acea a caselor publice, din cauză că ele erau alimentate la început tot după sistemul vechiu de impozite; mai târziu, după sporirea acestora, din cauza disproporției tot mai mare dintre venițuri și cheltueli.

Așa pentru Muntenia, la un comerț total de 207 milioane (92.000.000 import și 115.000.000 export) era în 1859 un budget de 44.000.000; raportul budgetului la comerț era la 1:4.7. În 1860 la un comerț de 265.000.000 (94.000.000 import și 171 milioane export) se vede un budget de 74.000.000, adică raportul este de 1:3.5¹¹⁴. Dar aceasta ar fi fost o îngreuiere pentru țară, în cazul când în adevăr țara ar fi răspuns acele sumi prevăzute în budget. Ea însă, din motive expuse mai sus, nu răspundea aceste sumi. Statul se resimți mult mai rău de cum s'ar fi resimțit țara, și se produse dela început chiar acea descumpenire în finanțe care nu va mai putea fi tămăduită și care apăsă ca un munte pe întreaga domnie a lui Alexandru Ioan I.

În tot decursul domniei acestui domnitor precumpenirea exportului se menține, și era păstrat timpurilor mai noue a întoarce balanța comerțului în defavoarea poporului român. Așa tabelele statistice ne dau următoarele cifre pentru import și export, pentru răstimpul dela 1860—1865, în milioane.

¹¹² *Viitorul*, 2 Aprilie 1861.

¹¹³ Vezi *Domnia lui Cuza Vodă* Vol. I, Iași, 1903. Introducere p. 10—11.

¹¹⁴ Cifrele sunt luate din *Analele Statistice* ale lui Marțian, 1861, p. 11 și 17. Comp. pe 1860 p. 18 unde Marțian exagerează însă cheltuelile făcute cu absentismul.

Import	Export
1860 — 169	313
1861 — 179	273
1862 — 175 — 523	318 — 904
1863 — 394	324
1864 — 202	401
1865 — 183 — 779	301 — 1026 ¹¹⁵

Tabloul ne arată lămurit, că afacerile comerciale și deci bogăția țării sporise în cei din urmă trei ani, din cecece fusese în cei 3 d'intăi. Nu e vorbă, încă de pe acuma se putea întrevede plecarea cumpenei comerțului în partea defavorabilă țării, de oarece încă din 1861 se constată o sporire de 5.000.000 de lei mai mult în importul obiectelor de care producea și țara, dovadă că industria română începuse a fi ruinată prin concurența străină¹¹⁶. Dar acesta era numai un semn prevestitor lucrurilor ce erau să vină.

Și cu toate aceste Marțian, cel mai mare spirit economist de până acuma al Românilor, se îngrijia de tendințele de sporire ale importului, cu toată mănținerea favorabilă a balanței comerțului. El caută să deștepte lumea asupra primejdiei ce ar putea rezulta din prea marele cheltueli făcute în țările străine : „Tot banul, spune el, pe sutele de mii de chile de grâu ce cumpără străinii trec prin mânilor a 4—5 indivizi, până ce $\frac{1}{10}$ intră în viziunea unui strângător, iar restul cuprins în mâni neproductive, iesă iarăși din țară pe produse străine, la băi și voiajuri. Economia rurală afirmă însă adevărat, că orice moșie sau pământ productiv se istovește, dacă produsul venitului lui în depărtare se părăduște. *Unsoarea pământului se cheltuește în străinătate și nu se consumă în țară, spre a i se reda puterea productivă*”¹¹⁷.

De o cam dată țările române trăgeau foloase din afacerile lor cu străinătatea, foloase ce se rezolvau în îmbogățirea privaților, mai ales a agricultorilor și comercianților. Un efect firesc al acestei bune stări a țării, fu înmulțirea populației. Cam dela 1.300.000, cum era maximum pe timpul sfârșitului regimului fanariot, se urcă în curând la întreit : 4.000.000¹¹⁸.

¹¹⁵ *Analele statistice* 1865 și 1866. București, 1867 și 1868. Comp. *Analele economice* 1864 No. 17—20, p. 107 și 121.

¹¹⁶ *Analele economice* 1862, No. 9—12, p. 96. De exemplu : ceara care în 1859 însumă la export 19,974 de lei, cade în 1860 la 2.375. *Analele statistice*, 1860, p. 147.

¹¹⁷ *Analele economice*, 1864. Părerile lui Marțian care criticase adeseori măsurile guvernului, sunt cu toate aceste reproduse în Monitor. Vezi *Mon. of.*, 3 Octomvrie 1865.

¹¹⁸ *Ist. Românilor din Dacia Traiană*, X, p. 120. Cifra din 1860 este scoasă din acea a contribuabilor Munteniei ; 426,000 în 1852 și 569.000 în 1860,

Ioan Brătianu arată în ședința din 17 Februarie 1861, că „anul trecut este știut, că a intrat 8.000.000 de galbeni în țară numai pe grâu și pe porumb și este știut, că din an în an, producția progresează repede la noi; căci anul acesta (1861) s'a sămănat mai mult decât anul trecut și în acela mai mult decât în anii de mai înainte; bucatele s'au vândut mai bine; banii au intrat în țară, cu toate că criza n'au încetat a ne bântui”¹¹⁹.

Cu toate aceste propășiri ale puterilor productive ale țărilor române, este foarte nimerită băgarea de samă a ziarului *Țăranul român* când spune, că „strămtorarea noastră provine de acolo, că nevoile noastre s'au înmulțit, fără să se sporiască și mijloacele de ale îndestula. Cum putem întâmpina cele mai rafinate trebuinți, aplicând și astăzi mijloacele cele mai barbare”¹²⁰? Băgarea de samă nu se referă însă la nevoia de a rafina și produsele muncii și ale înălța la nivelul nevoilor vieții mai subțiri pe care începusem a o trăi; de a nu se mulțami numai cât cu producția de obiecte brute și de a tinde la dezvoltarea industriilor. Preocupată de marea chestiune a timpului, numita foare aplica cugetările ei la munca silită a țaranului. Nu lipsiau însă și alte băgări de samă încă mai adânci și mai nimeritoare de adevăr. Așa bună oară tot *Țăranul român* lua aminte, că la noi totdeauna prețurile pe grâu sunt bune, când este lipsă de grâu în alte țări”¹²¹. De pe atunci se pusese degetul pe una din rănile felului nostru de producțiune care nu poate aduce foloase îmbelșugate, decât când agricultura merge rău în țările celelalte; că bogăția noastră atârnă de lipsa și de nevoile altora, iar nu de a lor bogăție și îndestulare. Tot de pe atunci însă se găsește și rădăcina unei păreri ce încă nici astăzi nu a dispărut, anume că țările române ar fi pline de bogății nedesfundate¹²², părere ce ne a făcut cel mai mare rău, împingându-ne la cheltueli nesocotite, pe baza unei închipuite bogății. În realitate am fost și suntem o țară săracă, a căreia producțiune atârnă, nu numai de munca omului, ci și de nestatornicile împrejurări atmosferice.

Starea economică a țărilor române mergând bine, oamenii se îmbogățiau; și fiindcă această îmbogățire era ușoară și repede, nu se punea preț pe a ei dobândire. Câștigând mult și lesne, oamenii se desprinsese a cheltui tot așa de ușor pe obiecte neproductive, dându-se la o viață luxoasă și destrăbălată, în

ceea ce ar urca numărul total al sufletelor (aproximativ câte 5 de cap de familie) la 2.500.000 pentru Muntenia, deci la 4.000.000 pentru ambele țări. *Analele statistice*, 1860, 1, p. 109.

¹¹⁹ *Mon. of. al Țărei Rom.*, 18 Martie 1865, suplement.

¹²⁰ *Țăranul Român*, 19 Noemvrie 1861.

¹²¹ *Țăranul Român*, 18 Februarie 1862.

¹²² Barbu Catargiu în ședința din 10 Ianuarie 1861. *Românul* 13 Ianuarie 1861. *Țăranul Român*, 18 Martie 1862: „prodigioasele resurse ale țării noastre”-

loc de a aduna capitaluri prin economie. Un corespondent din București al ziarului *Concordia Română* din Budapesta ia aminte cu mult cuvânt, că „aice, Românii își mănăcă averea și pradă puterea cea înăscută a țării lor, numai pentru a trăi o viață de stat ce se poate asemăna cu cea a unui vagabond prădător care, fără a mai cugeta la viitor, mănăcă și bea și risipește toate numai spre a-și face placul momentului în care trăește”¹²³.

Asupra clasei conducătoare îmbogățirea țării române au deci un efect demoralizător; iar casa statului nu beneficia precum ar fi trebuit, din sporirea afacerilor, mai ales din cauza refuzului acestei clase de a participa la nevoile statului.

Cât despre clasa țărănească ea se înfrupta foarte puțin din sporul de avuție a țării. Ba din protivă cu propășirea marelui agriculturi se restrângeau mijloacele de traiu ale săteanului, de oarece pământul de imaș și de fânaț de care avea nevoie pentru vitele ei, dela îngustarea pământului prin Regulamentul Organic¹²⁴, se scumpia neconținut, și pentru a-l avea, trebuia să-și robiască tot mai mult munca la proprietar. Apoi această muncă se îngreua pe fie ce zi prin cerințele tot mai întinse ale proprietarilor, și față cu sistemul barbar al execuțiunei rămas din vremile mai vechi, condiția țăranelui trebuia să se înrăutățească. În afară de circulara lui Kogălniceanu raportată mai sus, în care cere dela prefecti ca se considere și pe țărani ca cetățeni, mai avem mărturisiri asupra condiției în care se afla țărănimea, în răspunsurile unor comisiuni agricole. Acea din județul Gorj constată, că „două din trei părți din locuitori sunt lipsiți de nutriment, de îmbrăcăminte și au locuințe ca animalele, și așa sunt chiar moșnenii ce mai au o sfoară de pământ și a căror avere constă în câțiva pruni plântați și din care după ce fabrică țuică, nu se mai desbată până nu o isprăvesc, neîngrijind câmpul și cultura”¹²⁵. Doctorul Felix, singurul igienist al timpului și unul din oamenii ce au pătruns cel mai adânc cu ochii în viitor, constată în chip aproape obștesc răua stare a țăranelui „care nu mănăcă bine și de aceea e leneș; el nu mănăcă decât prea puțină carne și foarte rar lapte. În Muscel bunăoară, pentru 80.000 de locuitori se consumă pe fiecare an 1200 de vite, 500 de porci, 1200 de miei, 160.000 de paseri și 55.000 oacă de pastramă, adică un miel la 66 de locuitori *pe an*, un bou la 53 de locuitori *pe an*, un porc la 120, 2 paseri de locuitor și 277 de dramuri de pastramă *pe an*”. Vitele locuitorului sunt foarte prost îngrijite. Nutriamentul obștesc al țăranelui e mămăliga. Dacă acest sistem de înșălăciune a stomahului va mai ținea câteva zecimi de ani, rezul-

¹²³ *Concordia Română*, Budapesta, 18 Septemvrie 1861.

¹²⁴ Comp. Domnia lui Cuza Vodă Vol. I, p. 430. Iași 1903. Comp. *Istoria Românilor*, XI, p. 113 și urm.

¹²⁵ *Mon. of.*, 15 Martie 1862.

tatul va fi o mizerie analoagă aceleia ce se poate vedea în Germania, în locurile unde se nutresc cu cartofe. Nutrimental prost devine adese ori cauza beției. Stomahul săturat de buruene și de mămăligă goală, cere un aliment iritator. Sătencile dau și copiilor de lăță, rachiu. Pelagra a apărut în 1846; acum numărul e mic, dar zicem : caveant consules”¹²⁶.

Pentru ce toate aceste lipsuri în îngrijirea de interesele adevărate ale țării? Pentru că, cum spune *Viitorul* : „Astăzi se face politică și nimine nu gândește la administrație și organizare”¹²⁷. Și să nu se creadă cumva, că preocuparea cu marile act al Unirii paralizase, pentru timpul cât el se frământase, puterile clasei conducătoare. Și după ce ea se realizase, tot politica în înțelesul cel rău al cuvântului, adecă intrigile și săpările mutuale, rivalitățile și dușmăniile de persoane, ocupă activitatea oamenilor conducători. Foarte drept spune o scriitoare din București, că „și cu unirea adunarea în nimic nu s'a schimbat; atâta numai că patimile sau făcut mai evidente. Tot noi eram în Iași, tot noi suntem în București; tot noi am fi și în China”¹²⁸.

Politica economică și domnia lui Alexandru Ioan I. — Deși interesele economice veneau numai pe al doile plan în preocupările tuturor guvernelor ce se succedau la cârma țării române, totuși bine înțeles că acele interese nu puteau fi lăsate cu totul în părăsire, întru cât mai ales, față cu nevoile crescătoare de mijloace bănești, era firesc lucru de a căuta să se găsească acele mijloace și îmboldirea vieții economice. Aici însă videm cât de nepregătite erau timpurile pentru această lucrare atât de delicată și mult mai greu de aplicat, decât copierea și introducerea cu toptanul a legilor și regulamentelor franceze.

Nici un principiu nu călăuzia purtarea elementelor ocărmitoare în conducerea afacerilor economice, sau mai bine principiile puse înainte erau și ele luate d'n ideile franceze, fără bagare de samă dacă ele se potrivesc sau nu cu starea țărilor române. Așa domnitorul spune în mesajul său din 6 Decembrie 1859, că „noi nu admitem nici un sistem protector; ba suntem fericiți că în pământul nostru, nu există încă nici una din acele industrii artificiale ce nu pot să se țină, decât prin puterea unor legi speciale”. Cu toate aceste, și în contradicere cu acest principiu liber-schimbist, el face o excepție pentru

¹²⁶ *Analele economice*, 1861 p. 62. Ce cuvinte profetice ! Astăzi avem 40.000 de pelagroși și numărul lor sporește cu o repejune înspăimântătoare. În 1898 erau 18.000.

¹²⁷ *Viitorul*, 7 Iunie 1861.

¹²⁸ *Tribuna română*, 3 Martie 1851.

industriile cărbunelui și a fierului¹²⁹. Acest loc din manifestul domnitorului fu aprețuit într'un chip foarte favorabil de societatea de economie politică din Paris, unde domnitorul era membru, și care societate era alcătuită din liber-schimbiști.

Oamenii politici ce-și făcuse studiile și în Germania, cea de pe atunci protecționistă, precum era Kogălniceanu, împărțeau alte vederi. În profesia lui de credință din 14 Fevruarie 1860 către alegători, el spune, că „este pentru libertatea industriei și a comerțului care și astăzi sunt așa de liberi, încât străinii au ajuns a fi mai favorizați decât pământeni. Inșă întru cât vom fi încunjuțați de state cu sistem protecționist, întru cât vom avea jurisdicție consulară, voi stăru pentru ocrotirea comerțului și a industriei naționale care, de abia născândă, are trebuința de o deosebită îngrijire din partea guvernului”¹³⁰. Kogălniceanu și caută să pună în lucrare, ca ministru, profesia lui de credință de deputat, cerând dela prefecti, să îndrume pe proprietari la creșterea cailor pentru armată; „căci ar fi trist, ca neconținut să năzuim la străini, chiar pentru acele ce le putem găsi la noi”¹³¹. Tot Kogălniceanu mai ia măsura a se înființa răsădnițe de copaci de pădure în Vlașca, Brăila și Iași¹³², spre a reîntregi pădurile, ale căror pustieri începea să-și arăte urmările în secetele neobicinuite și în revărsările de ape tot atât de cumplite. Dar la atâta se mărginește politica protecționistă a lui Kogălniceanu. Și cum putea el să facă mai mult pe acest tărâm, când era rupt și hărățit în toate părțile de opoziția ce tindea să-l sfășie?

Față cu asemenea stare a spiritelor, nu trebuie să ne mirăm, dacă videm păstrându-se taxa de 5% asupra exportului, prin care se scumpiau produsele țării și se îngreua desfacerea lor în străinătate, cu toate că unii oameni cu vederi mai largi, precum era Ion Brătianu, cereau desființarea ei și atribuiau chiar și criza economică ce bântuia Muntenia la începutul noiei domnii¹³³. Cu începere dela 1 Ianuarie 1862 taxa pe export se desființază; însă, lucru caracteristic pentru ideile timpului, desființarea ei nu se face din considerații economice, ci din motive politice. Anume tot pe atunci Turcia schimbă și ea politica ei vamală, reducând taxa de export dela 8 la 5% și urcând pe cea de import dela 5 la 8%. schimbarea care lăsa să se intrevadă o licărire de interes economic în capetele înfundate de pe malul Bosforului.

Indată ce Negri află de trătările Porței în această privire, el sfătuște pe domnitor ca, în loc de a reduce taxa de

¹²⁹ *Mon. of. al Moldovei*, 7 Dec. 1859.

¹³⁰ *Steaua Dunărei*, 19 Fevruarie 1860.

¹³¹ *Mon. of. al Mold.*, 9 Dec. 1860.

¹³² *Mon. of.*, 14 Sept. 1864. *Comp. Ibid.* 14 Martie 1865.

¹³³ *Mon. of.*, al *Țării rom.*, 13 Iulie și 2 Aug. 1860.

export dela 8 la 5% precum făcea Poarta, se o suprima cu totul, iar cea de import să o lese tot la 5%, spre a nu părea că urmează pe suzerana ei în întocmirea treburilor materiale și a întâri astfel poziția autonomă a Principatelor-Unite, documentată prin încheierea de tratate de comerț deosebite¹³⁴. Se înțelege însă că acest chip de a apăra interesele politice, prin măsuri economice nechibzuite și nestudiate, aducea un mare rău, o descumpenire în budgetul țării, a căreia venituri fură de odată redusă cu suma însemnătoare de 8.500.000 de lei, fără a se pune nimic în loc¹³⁵. Această împrejurare sili pe guvernul din 1863 să reînființeze taxa pe export. Aceiași idee îl conduce și în chestiunea participării țărilor române la expozițiunea universală din Londra, din anul 1863. Guvernul se hotărîse să iee parte la acea expozițiune, obținând făgăduința unui loc deosebit de Turcia. Comitetul expozițiunei, se vede după stăruințele ambasadorului otoman, revenind asupra acestei dispozițiuni și punând Principatele la un loc cu Egiptul în cuprinsul locului atribuit împărăției turcești, guvernul român se leapădă de ideea împărțirii la acea expoziție, cu tot interesul cel mare ce-l avea de a face cunoscute Apusului produsele pământului românesc¹³⁶. Incheindu-se tocmai pe atunci o convenție telegrafică între mai multe state europene, ocârmuirea Principatelor declară că aderă la ea, în contra părerei Turciei care credea că nu e de nevoie o atare azeziune a României, întru cât subsemnătura ei obligă și Principatele. Paralel cu această emancipare continuă de sub epitropia otomană, C. Negri declară capului poștelor turcești, că dacă Poarta va mai întârzia cu plata cătră statul român a datoriei rezultate din tranzitul depeșelor turcești, depeșile nu vor mai fi transmise¹³⁷. Mai târziu Principatele-Unite încheie o convenție telegrafică și cu Rusia¹³⁸.

Cât de puțin se gândiau oamenii conducători la interesele curat economice, se vede din o măsură care acopere de ridicul pe acei ce o luară, dar pe care ei o hotărăsc în deplina seriozitate a unei coapte chibzuinți. Anume, fiind nevoie de scamă pentru bolnavii din spitale, consiliul miniștrilor dispune să se facă o comandă de cârpe vechi *la Paris*, pentru procurarea materialului trebuitor. Guvernul francez, crezând că o asemenea comandă avea de scop a alimenta *fabricele de hârtie* (!) din Prin-

¹³⁴ Negri către Cuza, 2 Fevruarie 1861. *Corespondența*, p. 80.

¹³⁵ *Mon. of. al Țării Rom.*, 7 Aug. 1861. *Mon. of. al Mold.*, 11 Sept. 1861.

¹³⁶ Scrisoarea lui Alecsandri din 10 Ianurie 1862 în *Mon. of.*, 14 și 18 Ianurie 1862. Comp. *Românul*, 14 Ian. 1862 și *Țăranul Român*, 4 Fevruarie 1862.

¹³⁷ Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 426. Cf. Negri c. Cuza 24 Martie 1861, *Corespondența*, p. 99.

¹³⁸ *Mon. of.*, 4 și 7 Decemvrie 1862.

cipate, oprește exportul cârpelor. Că nechibzuința unui asemenea act fu simțit de oamenii timpului, se vede de pe chipul cum el este comentat de Marțian care, ce e drept, privia măsurile economice în ele însăși, și nu prin ochelarii politicei. „Ce trebuie să se creadă despre economia societății noastre, când până și zdrențele trebuie să le aducem din străinătate!”¹³⁹ Și dacă nu ne îndreptasem măcar către un loc mai puțin îndepărtat ca Parisul, aceasta o făcusem mai ales din interese politice, pentru a da de câștig „marei noastre surori”.

Urmându-se mai departe cu reorganizarea țărilor române, după sistemul și cu elemente din Franța, se aduc în 1861 doi ingineri, Drumont și Bonnet, unul ca inspector general altul în însușire de șef al serviciului drumurilor, ai căror leașă însuma împreună cifra însemnătoare de 150.000 de lei pe an;¹⁴⁰ apoi un inspector reorganizator al finanțelor, François du Coudray¹⁴¹. În afară de această introducere a elementelor franceze în Principate, se urmează înainte cu trimiterea de tineri pe socoteala statului în Franța. Astfel se trimit trei stipendiști la studii navale la școala din Brest¹⁴². Trimiterea sta în legătură cu înființarea flotei și cu promulgarea unui regulament de navigație¹⁴³. Aproprierea civilizației franceze merge însă până la imitarea unor așăzăminte ce nu aveau în Principatele-Unite nici un temei de a fi. Așa se înființază în București o casă pentru invalizii militari, imitație a Otelului Invalizilor din capitala Franței, cu toate că invalizi în adevăratul înțeles al cuvântului nu se puteau întâlni în țările române. Doamna contribuie cu 300 de galbeni, din caseta ei, la înzăstrarea acestui așăzământ¹⁴⁴.

Cât de puțin pricepută era însă ocărnuirea în daraverile economice se vede din următoarele fapte mai caracteristice:

Întâi că se desființază coșerele de rezervă, una din creațiunile înțelepte ale Regulamentului Organic în o țară a căreia existență se baza în întregimea ei pe o producțiune aleatorie. Se aducea ca argument în contra coșerelor, că depunerea porumbului în ele se făcea neregulat și că, fiind el păstrat în rele condițiuni, se strica; împrejurări care, precum observă Ioan

¹³⁹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 8 Iunie 1861 Cf. *Analele economice*, 1861, p. 101.

¹⁴⁰ *Mon. of. al Țării Rom.*, 26 Mai 1861. *Mon. of. al Mold.*, 23 Mai 1861. *Unirea*, 3 Iunie 1861.

¹⁴¹ *Voix de la Roumanie*, 2 Noembrie 1861.

¹⁴² *Mon. of. al Țării Rom.*, 8 Iunie 1861.

¹⁴³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 19 Ianuarie 1861. *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1861. Regulamentul în *Mon. of.*, 4 Oct. 1862.

¹⁴⁴ *Mon. of.*, 27 Oct. 1862. Regulamentul casei invalizilor. *Ibidem*, 28 Oct. 1862. *Le Siècle* 2 Sept. 1862 spunea foarte bine: „Un des cotés curieux de la nation roumaine c'est son esprit d'imitation de tout ce qui est français. L'amour propre galois n'a certes rien à y redire; mas les vieilles habitudes des Roumains, certains intérêts s'accoutument-ils aussi bien de l'introduction universelle de notre système de gouvernement?”

Ionescu, puteau îndreptăți numai reforma sau îmbunătățirea, iar nu desființarea coșerelor¹⁴⁵.

O altă împrejurare, în care se vedește nepriceperea ocârmuirii în ale economiei, privește cultura viermilor de mătăasă.

Putința acestei culturi fusese mult înlesnită, prin măsurile luate de principele Știrbeiu, de a planta duzi în multe părți ale Munteniei. Încă din 1852 acelaș domnitor luă măsura de a introduce sămânța milaneză care îmbunătăți mult producerea borangicului. În 1857 George Coemzopol, starostele bogasierilor din București duse la fabricile de mătăasă din Lyon probe de borangicul nostru și capătă încurajările cele mai mari. În 1859 el se uni cu G. Cantacuzino, V. Nicolici, V. Obedeanu și N. Andronescu în o societate (compania sericicolă) pentru cultura mătăsei, și ei înființară o fabrică pe moșia Dămăroaea. În darea de samă a activității anului I a acelei societăți, cetim: „Aducând o mașină cu 160 de roți după metoada perfecționată din Lyon, 4 femei torcătoare, modele și un mașinist, am operat în vara anului 1859, cu multă înlesnire, manipulația a 10.000 ocale de gogoși, cumpărate numai în piața Bucureștilor, și am extras 409 ocale mătăasă de cea mai fină calitate, aprobată de fabricantii din Lyon unde s'au trimis spre vânzare, formând ca la 40 de fețe române să toarcă după metoada perfecționată¹⁴⁶.

O împrejurare cu totul întâmplătoare trebuia însă să abată pe o cale greșită, mersul acestui fericit început, și să aducă în curând ruina unui fel de ocupațiune ce părea menit a spori într'un chip îmbucurător producțiunea țărilor române. Anume se ivise în Franța o boală în vermii de mătăasă, și crescători de aici căutară să-și regenereze sămânța. Știind, din vizita lui Coemzopol la Lyon, ca în țările dunărene se cultiva mătăasă, veniră aici spre a căuta, însă nu fire, ci sămânță, a căreia producere exclude pe acea a mătăsei¹⁴⁷. Producerea săminței, când poate fi desfăcută, aduce însă insutit folos decât acea a mătăsei. Indemnați prin prețurile ne mai auzite ce Francezii oferiau pentru sămânță (până la 100 de galbeni ocaua), toți producătorii din Muntenia se puseră pe produs sămânță, daunând în mod îndoit cultura la care se dedau; mai întâi fiindcă o îndepartau de modul ei trăinic de punere în lucrare, pentru unul ce era să țină numai cât timp boala era să bântue Franța; apoi prin aceea că, deprinzându-se cu câștiguri mari, erau să desprețuiască pe acele mai mici, dar statornice, ale producerei

¹⁴⁵ *Țăranul Român*, 3 Februarie 1863.

¹⁴⁶ Din cauză că gândacii trebuie lăsați să iasă din gogoși, pe care îi sparg, rupând firele. Pentru a păstra gogoșii spre tors, trebuie încălziiți, omorând astfel gândacii din ei.

¹⁴⁷ *Analele economice*, 1860, Trim. II, p. 49. Statutele companiei sericicole în *Mon. of. al Țării Rom.*, 18 Iunie 1860.

mătăsei. Cultura sămânței se și dezvoltă într'un chip aproape de necrezut. Anume, în afară de cele 10.000 ocale de gogoși prefăcuți în matasă în anul întâi, la fabrica dela Dămăroaea, se mai exportă în :

1859	pentru	34.526	lei gogoși	și pentru	300.300	lei sămânță
1860	—	100.443	—	—	904.273	—
1861	—	202.482	—	—	3.482.781	—
1862	—	125.273	—	—	4.281.528	—
1863	—	100.452	—	—	11.300.178	¹⁴⁸ —

Marțian și aici văzu greșita direcție a activității producătoare și dădu strigătul de alarmă. El spune încă în 1861, în plina înflorire a comerțului săminței și a producțiune gândacilor : „Numai o cauză întâmplătoare favorizază atât de mult exportul săminței. Ne bucurăm de un folos mai mare, dar foarte efemer, și în loc să introducem în țările străine matasa noastră și să ne asigurăm o vânzare permanentă a productului nostru, ne am ruinat însuși fabricațiunea pe mai mulți ani”¹⁴⁹. Compania sericicolă cere chiar dela guvern oprirea exportului săminței și învoirea numai a celui al gogoșilor. Ocăruierea însă videa numai partea financiară a lucrului. In o circulară din 3 Noemvrie 1862 a ministrului de interne, se spune : „De câțva timp această industrie a luat o dezvoltare considerabilă și va aduce în țară capitaluri care se pot număra între veniturile principale ale țării. Ministerul, având în vedere aceste foloase, a luat și va lua toate măsurile putincioase pentru propășirea acestei industrii”¹⁵⁰. Dar tocmai măsura de căpitenie, cerută de compania sericicolă, nu este luată de minister, și în curând stângându-se boala gândacilor din Franța, sămânța începe a nu mai fi căutată și doi ani după ce exportul din cultura gândacilor ajunsese la 11 milioane, el cade la 11.000 de lei¹⁵¹ !

Cu toate acestea, în un articol înserat în *Monitorul oficial*, se atrage luarea aminte, ca nu cumva „să facem și cu gândacii, după cum am făcut cu inul, cu cânepa și cu stupii. Inul era o bogăție mare pentru țară, dacă am fi pus mult ; am fost însă nepăsători și am păgubit. Albinele nu ne cereau mai nici o muncă și ne aduceau foloase ; le-am părăsit și pe dânsele și a început să ne vină ceară din țări străine. Tot astfel, vom plăti și cu creș-

¹⁴⁸ *Analele economice*. 1861 p. 68 ; 1862 p. 136 și 1866, IV, p. 105. Cf. Obedenaru, *La Roumanie economique*, p. 167. A. D. Xenopol *Studii economice*, Craiova 1882, p. 56, Industria mătăsei devenise așa de însemnată, că trebuie să se înființeze cantaragii anumiți pentru cântărirea gogoșilor. *Românul*, 25 Mai 1862.

¹⁴⁹ *Analele economice*, 1861, citate.

¹⁵⁰ Reprodus de *Țăranul Român*, 11 Noembrio 1862.

¹⁵¹ *Analele economice* 1866, IV, p. 105. Xenopol *Studii economice*, p. 56. Pe lângă aceasta, exportatorii săminței, mai ales Evrei, compromisesse și reputația seminței românești, amestecând-o cu sămânță de mac.

terea gândacilor". In teorie Monitorul și cu guvernul erau pentru măsurile cele mai bune; în practică însă se certau, se disputau, iar țara o lăsau în voia soartei și, față cu situația de atunci, nici nu se putea să fie altfel.

Dar pare că numai în această privire guvernul rămăsese surd la cererile de îndreptare! Organele timpului ne mai raportează încă multe alte dorinți rămase neîndeplinite: Așa *Românul* cerea în deobște perfecționarea industriei, spre micșurarea importului care de pe atunci, cum am văzut, arăta tendință spre urcare. Foarte însemnată este cererea lui Nedelcovici de a se scuti de slujba militară industriașii ce ar voi să călătorească în străinătate¹⁵². In loc de a se urma astfel, se încuviințează ușurarea slujbei militare elevilor din școalele teoretice, aspiranților la funcțiuni, ușurarea *ce au atras mai cu deosebire poporația țării spre funcționarismu și traiul parazită*. De asemenea comițiile agricole din județul Gorj cer să se construiască coșere pentru vite; și să se planteze duzi pe marginile șoselelor, de oarece se vede marea aplecare a locuitorilor pentru creșterea vermilor de mătasă¹⁵³. Acele din Județul Ilfov propun, ca gunoiul din sate, în loc să fie ars, să fie întins pe ogoare, spre a le îngrășa¹⁵⁴. Acele din Teleorman cer introducerea mașinelor, brațele lipsind: „Dacă am avea, după pământul nostru, și brațele trebuitoare, am fi fericiți”¹⁵⁵. Guvernul însă nu se vede să fi dat măcar o circulară îmbolditoare în aceste privinți.

Să venim acuma la altă măsură luată de guvernele domnitorului Alexandru Ioan I care adăugi mult la uciderea și a restului de comerț și de industrie ce se mai menținea în Moldova în mâinile elementului indigen. Mai întâi contribui la această mișcare folosul procurat Jidovilor prin desființarea taxei lor¹⁵⁶. Apoi îndeletnicirile cu comerțul și cu industria ale pământenilor erau ocrotite prin existența breslelor. Loviturile primite însă de a lor organizare, încă din vremile anterioare domniei lui Alexandru Ioan I, slăbise foarte mult puterea de împotrivire a Românilor contra asalturilor din ce în ce mai puternice ale străinilor în deobște și mai ales ale Evreilor — căci breslele erau o protecție încuviințată băștinașilor sub mantia religiunii¹⁵⁷. Regulamentul Organic scutise pe neguțitorii străini

¹⁵² Câteva cuvinte asupra creșterii gândacilor de mătase. *Mon. of.*, 18 Aug. 1864.

¹⁵³ *Mon. of.*, 10 și 28 Martie și 11 și 18 Aprilie 1862.

¹⁵⁴ *Mon. of.* 28 Martie 1862.

¹⁵⁵ *Mon. of.*, 11 și 18 Aprilie 1862. Pe atuncea se introduse prima mașină de treierat. *Unirea* 19 Aug. 1861.

¹⁵⁶ Asupra chestiunii cărnei, vezi *Mon. of. al Mold.*, 9 Fevruarie 1860. *Comp. St. Dun.*, 24 Martie și 24 Aprilie 1860. Mai sus, p. 156.

¹⁵⁷ Vezi asupra decăderii organizării breslelor. *Ist. Românilor din Dacia Traiana*, XI, p. 180.

cu diridicata de plata patentei. Prin abuzuri, se folosiau de această scutire și cei cu deamăruntul care erau puși în o poziție precumpenitoare față cu neguțitorii pământeni. Prin un ofis din 1850 se supusese la patentă toți neguțitorii străini, modificându-se în acest punct Regulamentul Organic; dar dispoziția nu se puse în lucrare, din cauza împotrivirii consulilor străini¹⁵⁸. Ministrul M. Costache impune iar neguțitorilor plata patentei; noue protestări din partea consulilor olandez și englez. Lucrurile merseră așa până la votarea legii patentelor în Septembrie 1860, prin care lege se egalizau în această privire neguțitorii străini cu acei pământeni.

Dacă însă era vorba de protegurea industriei și a comerțului indigen contra celui practicat de străini, nu era îndestulător a se pune pe o treaptă egală ambele elemente, căci lăsate de sine, din multe pricini, industria și comerțul băștinașilor nu putea ținea concurența cu străinii. Și breslele ce tot mai existau, de și aproape nimicite ca așazăminte ocrotitoare, căutară de a apăra pe altă cale îndeletnicirile cărora ele preșideau. Așa breslele din București¹⁵⁹, în scopul de a apăra pe Români contra concurenței străine, cerură măsura de a supune pe neguțitorii și industriașii străini care voiau să se înscrie în bresle, la darea unei cheazășii cuprinzătoare, că străinul neguțitor: 1) se va supune legilor țării în daraverile sale cu pământeni și nu va invoca protecția străină; 2) că va da cuvenitul respect starostelui breslei; 3) că va contribui la cheltuețele ceremoniilor și la sărbarea patronului breslei¹⁶⁰. Ministrul Epu-reanu în Muntenia casază aceste dispoziții pe motivul, că starostii nu ar avea căderea a determina jurisdicția căreia trebuiau să se supună străinii; iar asupra cererei de căpitenie, acea privitoare la participarea străinilor la cheltuețele breslei în care se înscrieau, ministrul întimpină într'un chip îngăimat, că ea ar fi îndeplinită prin condiția formulei de garanție, lucru ce nu se întâmpla de loc, de oarece formula prescrisă de ministru,

¹⁵⁸ Art. XIV din anexa lit. P. In cercetarea sămilor pe 1856 prezentată adunării din 1859 *Tribuna Română*, 5 Iunie 1860), se spune că „darea străinilor era numai de 1003 lei, din pricină că neguțitorii străini cu deamăruntul refuză a lua patentă; iar guvernul niciodată n'a avut curajul a aplica legea”.

¹⁵⁹ Pe la 1860, erau încă în București următoarele bresle mari (afară de cele mici): *Bogasterii* (staroste G. Comemzopol), *Cojocarii subfiri* (G. Rădulescu), *Argintarii* (I. Șerbănescu), *Brașovenii* (I. Sotir), *Croitorii* (C. Ionescu), *Bacanii* (P. Fotinov), *Șalarii* (I. Constantin), *Pantofarii* (N. Ionescu). Vezi *Mon. of. al Țării Rom.*, 15 Octombrie 1860.

¹⁶⁰ Aceste cheltueli era însemnătoare. D. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*. București 1869, p. 743 spune, că „breslele țineau foarte mult — până la bătae inclusiv — la șarlul lor și, în dorința de a se întrece unele pe altele, munciau din zor, își făceau concurență la toartă pentru bogăția steagului breslei, pentru măreția serbării lor anuale, când mergeau la anume biserică, la anume iconă ca să serbeze praznicul și pe patronul breslei”.

în locul chezășiei cerute de bresle, impunea garantului unui neguțitor străin, să chezășluiască numai plata patentei și a zecimilor adiționale, dar prin nici un cuvânt nu se pomenia de cheltuețele particulare ale breslei. Guvernul, cum o spune chiar pe față jurnalul de casare a dispozițiilor luate de bresle, avea interes numai a clasa grabnic pe patentarii străini și a nu-i îngreua cu alte plăți, pentru ca mai ușor să răspundă patenta; deci urmăria numai un interes fiscal și de loc scopul de a protegi comerțul și industria băștinașilor contra concurenței străine.

În această prigonire a intereselor economice pe baza fiscalității, guvernul era sprijinit de opinia publică, chiar din partea organelor opoziției, precum era *Conservatorul progresist*, organul partidului dreptei și al majorității adunării, care dă o zdravănă lecțiune starostilor ce se încumătau a lua dispozițiile de mai sus, spunând, că „ei ar vroi să creeze stat în stat; că s'ar amesteca în daraveri unde nu au ce căuta, de oarece starostii nu sunt altă ceva decât agenții fiscoului pentru străngerea contribuției din patentă”¹⁶¹. Tot așa și Neculai Docan, membru în comisia centrală, cu prilejul debaterilor unor zecimi adiționale ce trebuiau să fie impuse în folosul camerilor de comerț, care trebuiau să înlocuiască breslele, susține, că „starostiile și corporațiile nu slujesc decât spre a împiedeca liberă desvoltare a meseriilor, oprind arbitrar pe indivizi a trece din o branșă în alta și împovorându-i cu felurimi de dări spornice, necunoscute fiscoului”¹⁶².

Trebue să amintim însă, că scutirea breslașilor străini de a suporta cheltuețele breslei care se face în Muntenia abia în 1860, în Moldova fiind încă din anul 1838, când Mihai Sturza prin un ofis al său dispusese, ca „Evreii, peste taxa câtră stăpânire (taxa Jidovilor) admisă dela nația lor și altă dare spre ținerea de spitale și pentru cei nevoieși dintre ei, nu pot fi îndatoriți a mai plăti și deosebita zeciuiială, în trebuința breslelor ce nu sunt de neamul lor”¹⁶³.

Această anterioritate a desființării îngreuierei comerțianților și industriașilor străini în Moldova decât în Muntenia, unită cu puhoiul evreesc ce a inundat pe cea d'întâi, explică cum se face că în această țară distrugerea îndeletnicirilor economice din mâinile Românilor a fost mult mai adâncă decât în Muntenia. De aceea, pe când în București breslele erau încă pline de neguțitori și de industriași pe la începutul domniei

¹⁶¹ *Conservatorul progresist*, 28 Octomvrie 1860.

¹⁶² *Protocolul ședințelor com. centrale XXI*, 15 Iunie 1860.

¹⁶³ *Manualul administrativ al Mold.*, II, p. 45. *Comp. Istoria Românilor din Dacia Traiană*, XI, p. 180.

lui Alexandru Ioan I, în Moldova ele figurau mai mult cu numele, rămânând la multe din ele numai starostele și cu — steagul¹⁶⁴

Tendența de a protegui străinii în dauna pământenilor se mai vede din următoarea împrejurare: În ședința din 14 Iunie 1860 venind în dezbateri înțălesul cuvântului *acaret*, din art. 379 al Regulamentului Organic al Munteniei care dispunea, ca străinul de rit creștin chiar, înainte de a lui naturalizare să-și poată „întrebuința al său capital în orice cumpărătoare de acareturi va voi”¹⁶⁵, se interpretează acel cuvânt în înțălesul că ar cuprinde și moșii. Marțian și Eugeniu Stătescu referendar la biroul statistic protestează contra acestei lărgiri a înțălesului cuvântului, mergând însă prea departe în rostirea temerilor lor, că s’ar da și Evreilor puțința de a cumpăra moșii, de oarece articolul din Regulament prevedea anumit că această facultate să fie încuviințată numai străinilor *de rit creștin*¹⁶⁶.

În 1864 însă se votează o lege care încuviințează străinilor creștini dreptul de a cumpăra imobile rurale. Marțian se rostește și în privita ei, spunând, că „națiunea cu indignare ar declina puternicul ajutor al capitalurilor străine și ar preferi mai bine a fi de 5 ori mai săracă, dar proprietară a pământului, decât expropriată în țara ei și a privi cum moșiile ce au fost odinioară ale fiilor ei, mai târziu vor produce noilor proprietari de 5 ori mai mult. Ce folos *mai mult*; tot nu va fi al ei! Țara Românească nu ar fi a Românilor. Apoi cu cât se va urca prețul moșiilor, prin întocmirile străinilor, cu atâta mai greu ar fi pentru fiii și nepoții foștilor proprietari de a mai pune stăpânire pe ele”. S’ar părea după ziarele străine, că principele privia cu părere de rău răstrângerea dreptului de a cumpăra imobile rurale numai străinilor de rit creștin¹⁶⁷. Aiurea

¹⁶⁴ În *Iasi* se văd trecuți în lista alegătorilor pentru eforia orașului (sfatul orașănesc), breslele următoare cu starostii lor: *Bacalii* (staroste: V. Dimitriu și 15 breslași, toți cu nume românești) *Droșcarii* (I. Calinescu cu 16 br.), *Rachierii* (N. Suci cu 10 br.), *Pescarii* (Panaite Boinea cu 11 br.), *Crășmarii* (Al. Dumitru Zurba cu 18 br.). *Hiristigii* (Toderiță Ioan cu 2 br.) și următorii *staroși de meserii*: Neculai State staroste de *Blănari*, A. Grigoriu de *Talpalari*, Gr. Corniță de *Cărămidari*, Cost. sin Neculai de *Zugravi*, Stan sin Petru de *Saidacari*, Ioan sin Andrian de *Argintari*, N. Domnu de *Bărbieri*, Gh. Negrea de *Abageri*, V. Paraschiv de *Ciobotari mold.*, Gh. Ioan de *Cojocari*, N. Sârbu de *Casapi*, N. Popovici de *Pitari*, P. Tănase de *Mindirigii*, Gr. Ioan de *Olari*, T. Vasiliu de *Mahali*, Iancu Vasiliu de *Cizmari*, Ioan Grigoriu de *Teslari*. Iord. Gălușcă de *Lăutari*, Anania Costea de *Hornari*, N. Petru de *Ciobotari rusești*, P. Roma de *Ciobotari nemțești*, D. Teodor de *Pietrari*, P. Sârbu de *Croitorii mold.*, Grig. Cuciureanu de *Grădinari*. (*Monit. of. al Mold.*, 29 Septembrie 1859).

¹⁶⁵ *Analele parlamentare ale României*, I, p. 364.

¹⁶⁶ *Analele economice* 1860, 2 p. 25 și 30. Lazăr Șeineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București 1890 II, p. 8, arată că înțelesul cuvântului *acaret* e discutabil.

¹⁶⁷ Legea promulgată în *Mon. of.*, 20 August 1864. *Le Monde*, 13 Decembrie 1862: „Bien que le prince en eût témoigné son regret en diverses occa-

Martian adaoge, privitor la ideea de a se favoriza intrarea capitalurilor străine în țară : „Capitalele străine vor aduce străinilor procente; întreprinzătorii străini vor profita din întreprinderi; exploatații străini vor exploata pentru sine”¹⁶⁸.

Precum unele din măsurile economice luate de guvern sunt dictate de interesul politic, așa altele se îndeplinesc sub îndboldirea celui fiscal, încât tot cugetări străine adevăratei stări de lucruri împing pe guvernanti la lucrare pe tărâmul avuției publice. Se tindea în deobște la sporirea veniturilor statului, iar nu la adaosul puterilor productive ale țării, care puteri, dacă sporiau, aceasta era datorită împrejurărilor; ba am văzut, cum mersul firesc al acestei propășiri era stingherit prin nepricerea ocârmuitorilor în ale economiei. Ca măsuri fiscale cităm : Părăsirea sistemului arendărei vămile care aducea numai 6 milioane 300.035 de lei venit pe an, pentru ambele țări și dela 1861, exploatarea lor în regie, ceea ce urcă de odată venitul lor la 11.029.919 lei¹⁶⁹; introducerea contabilității franceze care are de efect a mai restrânge abuzurile cu banii publici¹⁷⁰; facerea unei legi de urmărire pentru împlinirea contribuțiilor, lăsate până acuma la bunul plac al birnicilor¹⁷¹; concentrarea tuturor lucrărilor relative la agricultură la ministerul lucrărilor publice; înființarea camerilor de comerț, consiliilor de igienă, medicilor de plasă; înființarea tipografiei statului prin prefacerea acelei dela Sf. Sava. Toate aceste măsuri, bune în ele însăși, aveau de neapărată urmare sporirea funcționarilor și îngreuierea bugetului. Tot în această direcție împing și alte măsuri ce nu stăteau în legătură cu acele financiare, precum regularea ierarhiei militare și sporirea efectivului armatei dela 7252 la 10.573 în 1861, afară de dorobanți 7579 și de grăniceri 4637 care rămân tot la același număr; organizarea inspecțiilor școlare, cea a seminarilor a consiliului școlar superior provizor, etc.¹⁷².

Măsuri țintitoare la schimbarea stărei materiale a țării se ieau puține. În primul loc trebuie amintite silințele pentru

sions”. *La presse d'Orient*, 14 Decembrie 1864 : „Le prince régnant avait vu personnellement avec regret la persistance du conseil d'Etat à refuser aux Ottomans et aux Juifs le droit de propriété”.

¹⁶⁸ *Analele economice*, 1860, I, p. 15.

¹⁶⁹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 28 Martie 1861.

¹⁷⁰ *Ibidem*, 31 August 1861. *Mon. of. al Mold.*, 25 Noembrie 1861.

¹⁷¹ Din 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 9 Mai 1862.

¹⁷² Asupra acestor legi vezi *Mon. of.*, din 2 Aprilie, 11 Iunie, 4 și 15 August, 16 și 26 Septembrie, 2 Octombrie și 17 Decembrie 1862. *Comp. Mon. of. al Mold.*, 20 Septembrie 1860 și Expunerea de motive a bugetului pe 1861. *Mon. of. al Țării Rom.*, 19 Ianuarie 1861. *Comp. Naționalul*, 17 Martie 1860.

întocmirea căilor de comunicațiune, din care existau în țările române numai acele făcute de Bibescu și de Mihail Sturza. Din 1.192.606 stânjeni cât era totalul lungimei drumurilor mari din România, până la 1862 se soșeluiseră numai 149.585 iar 129.808 erau în lucrare, mai rămânând încă neatinși 913.213 de stânjeni. În așa de rea stare se aflau drumurile, că vestile din Iași sosiau în București mai curând prin gazetele din Paris, decât direct din foasta capitala a Moldovei¹⁷³. Se mai concedea construirea unor poduri de fier, cea întâi concesiune către o companie străină, Barklay și Standford, pentru suma de 18.000.000 de franci plătitori în 16 ani. Lucrările se încep în 1865¹⁷⁴. Privitor la capitală, cu prilejul inundațiilor din 1865, domnitorul ia mai multe măsuri pentru a preîntâmpina întoarcerea râului și, după inițiativa lui, se votează două legi: una pentru desființarea morilor pe cursul Dâmboviței, alta pentru facerea cheurilor acestui râu. Tot odată se introduce sistemul pavării stradelor Bucureștiului cu pietre cubice, în locul podurilor de lemn ce existau până atunci.¹⁷⁵

Asupra stărei străzilor din capitală găsim într'o corespondență a *Stelei Dunărei* următoarele: „Lumea se întreabă dacă nu ar fi mijloc a se drege pavelele din capitală, pe care pietonii, lasă că înoată în tină, dar sau își scrintesc picioarele sau își sfarmă unghile; trăsurile se strică; cei ce stau în trăsură își mușcă limba, își dauă capul, își strâmbă gâtul”¹⁷⁶.

Se votase o lege pentru înființarea de căi ferate; dar concesiunile punerii lor în lucrare nu izbutesc, fiind dată lipsa totală de credit a unui stat atât de rău întocmit în privirea finanțelor. Nici N. Mavrogheni, nici principele Brancoveanu nu ajung a constitui societatea trebuitoare pentru a lor construire; iar o încercare făcută direct la bursa din Londra cade și ea¹⁷⁷.

Tot așa de puțin izbutește încercarea de a se înființa o bancă de către casa Rodocanache din Londra¹⁷⁸.

Guvernul fiind nevoit, cum am văzut, a părăsi participarea la expoziția din Londra, se organizează cu obiectele adu-

¹⁷³ *Analele economice*, 9—12, 1862. Vezi și o corespondență din București către ziarul *Le Nord*, 36 Aprilie 1863 care enumeră lucrările efectuate. *Comp. Românul* 3, 9 și 10 Ianuarie 1865.

¹⁷⁴ Vezi *Mon. of.*, 13, 18 și 29 Martie, 10 Septemvrie și 7 Octomvrie 1865.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 14 Aug. 1864.

¹⁷⁶ *Steva Dunărei*, 18 Aprilie 1860. O descriere analoagă pentru 1862 în *La Voix de la Roumanie*, 13 Fevruarie 1862. Și pentru 1865 *Reforma*, ediția franceză spune: „Les rues de Bucarest sont devenues impraticables; c'est un véritable supplice que d'essayer d'y circuler à pied ou en voiture; c'est une pitie que de voir gens et bêtes patauger au milieu de cette boue glacée”.

¹⁷⁷ *Mon. of. al Moldovei*, 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 19 Noemvrie 1862. Cf. *Țăranul Român* 23 Aug. 1862.

¹⁷⁸ *Mon. of.*, 7 Aprilie 1862.

nate o expoziție națională în București, cea întâi întreprindere de acest fel în țările române¹⁷⁹. Se mai fac și alte expoziții: una la Fălticeni, de iarmarocul de 20 Iulie în 1863¹⁸⁰; alta la Frumoasa, la Iași, care este descrisă cu multă căldură de un agent al guvernului¹⁸¹; o a treia de horticultură în grădina Cișmegiului din București¹⁸²; o a patra la bâlciul Moșilor din București, îmbinată cu două alergări de cai, una în Iași și alta în București¹⁸³; în sfârșit se fac pregătirile pentru împărțirea la expoziția universală ce avea să aibă loc în Paris în 1867 și în care se rezerva României un loc a parte.

O măsură ce tindea la îmbunătățirea soartei locuitorilor, pe calea îngrijirii de cei neputincioși, este înființarea azilului de fete sărace, orfane, dela Cotroceni, de cătră Elena Doamna. Piatra fundamentală a azilului se pune cu o mare pompă în ziua de 2 August 1862¹⁸⁴. Tot atunci Elena Doamna vizitează toate aşăzămintele de binefacere din capitală și provoacă reîntocmirea spitalului dela Pantelimon; apoi mai ia inițiativa înființării unui azil de săraci și de bătrâni¹⁸⁵.

Pe alte tărâmurii, îmbunătățirile se trăgănează foarte încet. Așa închisorile erau aproape în starea de plâns a vremilor de mai înainte, „fără uși și ferestre, fără sobe și de o murdărie înspăimântătoare. Osândiții stăteau împreună cu preveniții”, și aceasta, cu toate că organizarea cea nouă a închisorilor — sistemul penitenciar — introdus în Moldova prin inspectorul general al închisorilor franceze, Dodun des Perrières, se întinse dela 1862 și în Muntenia¹⁸⁶. Se mai concedează o bancă de scont și circulație în 1865 Oct. care bancă trebuia să-și înceapă operațiunile sale un an după concesiune¹⁸⁷; se ieau poș-

¹⁷⁹ *Analele economice*, 1861 p. 228. Ea este salutată de ziarele străine ca un bun început. Vezi d. e. *Le Siècle* 25 Sept. 1862.

¹⁸⁰ *Mon. of.*, 26 Iunie 1863.

¹⁸¹ *Ibid.*, 23 Sept. 1863.

¹⁸² *Ibid.* 27 Oct. 1863.

¹⁸³ *Ibid.*, 11 Martie 1865.

¹⁸⁴ *Mon. of.*, 19 Iulie și 2 Aug. 1862. Prințesa dă 1000 de galbeni din caseta ei pentru constituirea fondului care, prin cotizații voluntare, se urcă până la 400.000 de lei. Cu acest prilej Mihail Cornea elev din liceul Louis le Grand din Paris face o poezie, publicată în *Mon. of.*, 7 Aug. 1862. O corespondență din București a ziarului parizian *Le Siècle* (5 Oct. 1862) spune că acest azil a fost denumit de popor cu numele de *Azilul Elena*.

¹⁸⁵ *Mon. of.*, 18 August, 10 Sept. și 18 Oct. 1862.

¹⁸⁶ Circulara lui Kogălniceanu către prefecți 22 Oct. 1863 *Mon. of.*, 24 Oct. 1863. Comp. Dianu, *Istoria închisorilor din România*, București 1900, p. 65. Cea dintâi încercare de a îmbunătăți regimul închisorilor fu făcută de contele Valmar de Blaremburg. Vezi N. Blaremburg, *Essai comparé sur les institutions et les moeurs de la Roumanie*, p. 300.

¹⁸⁷ *Mon. of.*, 19 Oct. 1865.

tele pe sama statului, desființându-se poștele austriacă și ruscă¹⁸⁸; se unifică cursul monezilor străine¹⁸⁹; se hotărăște adoptarea sistemului metric, care însă se amână curând după aceea. Doi ingineri francezi, Henry și Foucault vin să studieze izvoarele de petrol, cea d'întâi cercetare științifică a acestor bogății ale țării¹⁹⁰.

---

¹⁸⁸ *Ibid.*, 10 Martie 1865. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 429.

¹⁸⁹ *Ibid.*, 15 Februarie 1865.

¹⁹⁰ *Ibid.*, 30 Mai 1865. Asupra stărei economice vezi și N. Suțu *Memoires* Vienne, 1859, p. 369.

CAPUL VI

LOCOTENENȚA DOMNEASCĂ
ȘI ISTORIA ROMÂNILOR SUBJUGAȚI
(1849 — 1867)

LOCOTENENȚA DOMNEASCĂ

(11 Febr.—10 Mai 1866)

Statutul lui Cuza Vodă. — Guvernul întocmit după de-tronarea lui Cuza Vodă nu putea fi decât rostirea coaliției care săvârșise acel fapt. El se alcătua din un fruntaș liberal, Ne-culai Golescu, unul conservator, Lascar Catargiu, către cari se adăusese ca personaj mai neutru, un militar în activitate, colonelul Haralamb, de oarece și armata activă luase o parte — și cea mai hotărâtoare — la schimbarea lucrurilor.

Ministerul se alcătui după acelaș chip. Sub Ioan Ghica se vedea alătura ca membrul cel mai radical din partidul liberal, C. A. Rosetti, miniștrii conservatori P. Mavrogheni și chiar acel ce era privit ca șeful conservatorilor, Principele Dimitrie Ghica¹. Tot așa erau alcătuiți din membrii luați din ambele partide, sau dintre oamenii fără culoare politică rostită, mi-siunile trimise la Constantinopole și Paris; cea dintâi alcătuită din Manolache Costache și G. Costaforu (conservatori), și Ale-xandru Golescu (liberal); a doua din Vasile Boerescu (conser-vator) și doi neutrii: Ludovic Steege și Sc. Fălcoianu. Agenți ai guvernului pe lângă puteri erau Ioan Bălăceanu (conservator) la Paris și Al. Golescu (liberal) la Constantinopole. Ioan Brătianu, capul liberalilor, fusese însărcinat în special, după re-

¹ Că Dimitrie Ghica și Ioan Brătianu erau priviți ca șefii celor două par-tide, ne-o spune *Trompeta Carpaților* a lui Cezar Boliac (Vezi numărul din 16 Oct. 1866): „In semn de împăcare a acestor două partide spre lucrare comună, ei sunt acei ce se sărutară pe câmpia Filaretului”. Memoriile Regelui Carol I, caracterizase astfel pe Rosetti, perechea nedespărțită a lui I. Brătianu: „Der Kultusminister, C. A. Rosetti, ist das treibende Element der liberalen Partei, das Haupt der extremen Radikalen” (*Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, I, p. 56). Despre D. Ghica spune scrisoarea Principelui Anton de Hohenzollern către fratele său Principele Carol: „Furst Ghica scheint sehr konservativer Fär-burg zu sein” (*Ibidem*, I, p. 79) și aiurea: „D. Ghica und I. Brătianu, die Hüp-ter der Rechten und Linken” (*Ibidem*, I, p. 302).

fuzul Contelui de Flandra de a primi tronul Principatelor Unite cu negocierile privitoare la chemarea Principelui Carol de Hohenzolern².

Guvernul dela 11 Fevruarie protestase contra lovituri de stat a lui Cuza Vodă și își bătuse joc de plebiscitul pe care ea se întemeiase, spunând că „nici nu se putea mai mare deziuniune decât acel Statut supus în bloc la sufragiu popular, într'o țară unde majoritatea națiunii nu știe măcar scrie și ceti”³. Ar fi trebuit dar ca acest guvern să răspingă și toate urmările actului de sâlnicie săvârșit de Cuza Vodă. În loc de aceasta, aflăm pe Locotenența domnească urmând înainte a conduce ocârmuirea țării, cu așezămintele ieșite din lovitura de stat, și încuviințând deci în fapt ceeace se prefăcea a des-cuviința în principiu⁴.

Anume, Constituția întocmită pe baza plebiscitului este păstrată, împreună cu corpurile legiuitoare rămase din Domnia Principelui detronat: Adunarea, Senatul și Consiliul de stat. Ba nici măcar aceste corpuri găsite în ființă la 11 Fevruarie, nu sunt disolvate, ci ele recunoscând schimbarea făcută, sunt păstrate așa cum erau și lucrează mai departe sub Locotenența domnească la reorganizarea statului. Așa guvernul din 11 Fevruarie face să se voteze mai multe legi ca aceea a tocmelilor agricole, aceea a împărțirii armatei în patru diviziuni teritoriale, cea pentru chemarea sub steag a unui contingent de 4.000 de oameni și mai multe altele⁵. Mai însemnată fu însă împrejurarea că guvernul cerea Adunării și Senatului rămase din vremile lui Cuza-Vodă, proclamarea lui Filip de Flandra ca Domn al României, delegând astfel acestor corpuri legiuitoare, ieșite din lovitura de stat, menirea cea mare de a transforma organizarea de temelie a statului român⁶. Statutul lui Cuza Vodă este chiar recunoscut pe față de lege a țării. Anume, cu prilejul cererii deputatului Neculai Ionescu de a se ceti niște petiții contra Evreilor în adunare, președintele răspinge cererea pe cuvânt că „legea țării, statutul, oprește pe adunare a primi petițiuni”⁶.

Nu numai atât: Locotenența domnească se întemeiază pe *Preambulul* adaos de Conferința europeană Statutului lui Cuza Vodă, pentru a sprijini „dreptul Principatelor Unite de a schimba legile care priveau administrația lor din lăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite și fără nici o

² *Ibidem*, p. 61 și 73. Goleșcu eră și agent și delegat, p. 85.

³ *Românul*, 27 Fevruarie 1866.

⁴ *Monitorul Oficial* din 18, 20 și 22 Martie 1866.

⁵ Propunerea de alegere a Contelui de Flandra se face chiar în ședința din 11 Fevruarie. Vezi rezumatul desbaterilor în *Mon. Of.*, 13 Fevruarie 1866.

⁶ Ședința din 17 Mai, *Mon. of.*, 18 Mai 1866.

ntervențiune străină (cu respectul numai cât al legăturilor
 'ață de Poarta otomană)", text care este invocat ca unul din
 argumentele de căpetenie în *Memoriul* prezentat Conferinței
 din Paris de către delegații Locotenenței, pentru a sprijini
 punerea în fruntea Principatelor a unei dinastii ereditare din
 o casă europeană⁷, căci dacă Românii nu cereau să modifice

Membrii care au hotărît detronarea lui Cuza Vodă.
 Colecția Academiei Române.

relațiile în care se aflau cu Poarta, schimbarea Domnului pă-
 mântean cu o dinastie străină nu putea fi privită decât ca o
 modificare a sistemului de ocârmuire lăuntrică.

Ziarul *Românul* care era considerat și se dădea el însuși
 de foaie guvernamentală, deci de organ oficios al Locotenenței

⁷ Statutul cu modificările indeplinitoare adause de Conferința europeană
 s'a publicat de numeroasele ori, între altele și în *Codicile române* de B. Boerescu,
 1873, I, 22. *Memoriul* vezi în *Trompeta Carpaților*, 16 Mai 1866.

domnești⁸, recunoaște că învoirea încuviințată Principatelor Unite de a-și schimba constituția lăuntrică este dobânda loviturii de stat, spunând că „lovitura lui Cuza Vodă pune într'un nou relief dispozițiunile europene în această privință. Actul adițional care fu elaborat la Constantinopole confirmă experiența unirei Principatelor, confirmându-le dreptul de a-și modifica legile cari hotărăsc administrația lor lăuntrică, fără consimțământul marilor puteri”. Și dacă aceste cuvinte erau numai reproducerea, fără îndoială aprobătoare, din articolul lui Valfrey publicat în *Le Mémorial diplomatique* aiurea *Românul*, bagă de seamă, de astădată dela sine și prin pana lui Grigore Păuceșcu, că „dreptul de modificare autonomă a organizării noastre interne ne este recunoscut prin un articol special introdus de puterile garante în chiar Statutul lui Cuza Vodă⁹”. De aceea același ziar ne și arată motivul pentru care Locotenența domnească nu a desființat Corpurile legiuitoare; căci „dacă ea ar fi rupt organizația țării, ar fi rupt negreșit și Statutul lui Cuza care ne dă dreptul de a face orice legi în lăuntru, fără să fim datori a cere o sancțiune din afară¹⁰”.

Față cu o asemenea mărturisire a unui câștig politic atât de însemnat în poziția internațională a Principatelor Unite, pornirea cea atât de dușmănească a acestui ziar împotriva fostului Domnitor este greu de înțeles.

Locotenența domnească măntinu deci Statutul ca să se poată folosi de dispozițiile lui favorabile țării, și deci ea crezu că nu trebuie să lovească nici în așezămintele izvorâte din Statut; de aceea și Ministerul spune în o proclamație a lui, că „guvernul cel nou, recunoscut îndată de Corpurile legiuitoare, voea să întrețină cu ele cea mai deplină armonie, mergând până la prelungirea sesiunii¹¹”.

Deodată însă și fără nici un motiv văzut, Adunarea este disolvată și Senatul este închis în ziua de 18 Martie; iar colegiile electorale sunt chemate dela 9—17 Aprilie pentru alegerea unei noue adunări, fără a se preciza însă prin decretul de convocare dacă această adunare era să fie o consituantă¹². Ea trebuia să înceapă lucrările ei în ziua de 28 Aprilie 1866.

⁸ *Românul*, 3 Martie 1866 zice că „e o foaie nesubvenționată, dar guvernamentală, având aceleași credințe politice ca bărbații din capul statului”. Tot așa este privit *Românul* de protivnica sa, *Trompeta Carpaților*, 14 Martie 1866.

⁹ *Românul* din 17 și 22 Martie 1866.

¹⁰ *Ibidem*, 21 și 22 Februarie 1866.

¹¹ Prelungirea se face prin decretul din 5 Martie 1866, *Monit. Ofic.*, 6 Martie 1866. Motivul prelungirii era că în timpuri de grea cumpănă „trebuie să stăm în permanență”.

¹² Așa o considera *Românul*, 18 Martie 1866, Ioan Negură, deputatul de Bacău, spune în *Darea de seamă către alegătorii colegiului din districtul Bacău* din 15 Octombrie 1866, că „adunarea numai pela sfârșit se numi consituantă”. În această dare de seamă întâlnim unul din cele dintâi atacuri personale în polemicele politice. Negură califică pe I. Brătianu de „un pitic găngav cu ochi scilpitori”.

Nu e vorbă, ministerul dădea drept cauză a disolvărei, că „adunarea, în ședința din 17 Martie, făcuse încercarea de a nega Locotenenței domnești una din prerogativele ei cele mai esențiale, acea de a putea consulta națiunea”¹³.

Dacă cercetăm desbaterile adunării din ziua arătată, găsim că numai un singur deputat, Christian Tell, tăgăduise acest drept guvernului, spunând, că „fără un mandat din partea Domnitorului (Contele de Flandra ce fusese ales de adunare și nu dăduse încă răspunsul negativ), Locotenența nu avea dreptul să disolve Corpurile legiuitoare”; cuvinte ce fură întovărășite de vorba „protestăm” pornită din rândurile deputaților. Dar nu se luase nici un vot asupra acestei chestii și nici nu se știea dacă protestările plecaseră dela o majoritate sau numai dela o minoritate¹⁴. *Românul* aflând de tăgăda deputatului Tell spunea, că „d-sa voește să facă din această adunare o convențiune națională franceză”, și apoi adaogă că „guvernul poate înțelege câtă dreptate avem noi când ceream afirmarea revoluției din 11 Fevruarie prin convocarea unei constituate”¹⁵.

Ori cum ar fi stat însă lucrurile cu pricinile disolvărei, faptul se îndeplinise, și să vedem acuma modul de procedare la alegerea noiei adunări. Ea se face tot pe temeiul legii electorale a Statutului, produs al lovituri de stat celei atât de urgente de oamenii dela 11 Fevruarie. Această lege electorală era foarte liberală, dacă este asemănată cu acea a Convenției; căci coborîse dreptul de alegător destul de adânc în rândurile masselor. Adunarea din 1866 s'a ales deci tot după legea lui Cuza Vodă din 1864, și din aceasta a ei recrutare se explică caracterul ei absolut progresiv și liberal. De și compusă în majoritatea ei din oameni de nuanță conservatoare, ea nu mai înfățișa oase sfinte în rândurile ei decât în o măsură aproape tot atât de restrânsă ca adunarea aleasă după lovitura de stat și care fusese disolvată pentru a face loc acesteilalte¹⁶. Am văzut cum pe de altă parte, dreptul Principatelor de a chema în capul lor Dinastia străină se întemeia tot pe Statut și pe anexele lui. Din aceste consta-

¹³ Proclamația care îndreptățește disolvarea. *Mon. Ofic.*, 14 Martie 1866.

¹⁴ Desbaterile din 17 Martie publicate în *Mon. Ofic.*, 22 Aprilie 1866, compară broșura lui C. Aricescu: *Disolvarea Camerei electorale* 1866.

¹⁵ *Românul* din 18 Martie 1866, Camera din 1864, care se prelungise pînă atunci era considerată de *Trompeta Carpaților* din 28 Aprilie 1866, ca „o cameră națională, democratică, venită prin votul universal” și ea protesta contra disolvării ei „ca una ce era aleasă după legea cea mai liberală care se poate închipui”.

¹⁶ În adunarea din 1864, întâlnim bunăoară în ședința din 5 Martie 1866, (*Mon. Of.*, 3 Aprilie 1866) din 130 de nume de deputați, numai 3 aristocrați: Lambrino Sc., Lambrino N. și Lahovari N. În adunarea din 1866 șed. din 6 Mai (*Mon. Of.*, 8 Mai 1866), aflăm din 160 de nume de deputați numai 19 din familiile cele mari.

țări învederate reiesă, că *întreaga noastră organizare politică nouă, cea din 1866, își are rădăcinile ei în lovitura de stat din 1864 a lui Cuza Vodă.*

Plebiscitul cel nou. — Cu toate că guvernul din 11 Fevruarie se slujise de legea electorală a Statului pentru alegerea adunării, nu se mai luă nici o măsură în privirea constituirii unui nou senat. El este, curat vorbind, lăsat la o parte, uitat. Declarat de închis prin jurnalul consiliului de miniștri care hotărâse dizolvarea adunării, senatul nu mai este nici convocat, nici dizolvat de Locotenența domnească.

Nu numai atâta. Lovitura de stat fusese atacată de oamennii răsturnării, mai ales din pricina plebiscitului, despre care am văzut că ziarul *Românul* spunea că ar fi fost o deviziune, întru cât nu se putea cere pentru un act încuviințarea unei țări a căreia locuitori erau neștiutori de carte¹⁷. Recursul la voința acestui popor neștiutor este însă aplicat de Locotenența domnească când, după ce Contele de Flandra refuză tronul românesc, guvernul pe de o parte face pregătirile trebuitoare pentru alegerea noiei adunări, *pe de alta ordonă un all plebiscit care să se rostască asupra alegerii Principelui Carol de Hohenzollern*, noul Domnitor pe care Locotenența voea să-l câștige a primi Domnia. Acuma ziarul oficios al guvernului nu mai găsește derizoriu a apela la comițiile primare, ci din potrivă socoate, că „plebiscitul va da rândul națiunii a vorbi în deplină libertate și în deplină cunoștință de sine”¹⁸. Dar de aceste rostiri contrazicătoare să nu ne mirăm, acolo unde intră în joc interesele politice; căci vom întâlni în cursul volumurilor viitoare nenumărate repetiri ale acestei încălecări a rațiunii de către pasiune și interes.

De unde provenea însă această contrazicere atât de gravă în purtarea Locotenenței? Ioan Ghica în o circulară către agenții țării la curțile străine crede, că „poate unul din motivele ce au îndemnat pe Contele de Flandra a refuza Principatul României a fost împrejurarea, că el îi fusese oferit de o adunare a căreia formare putea să bănuiască calitatea ei, adăogând apoi că oricare ar fi autoritatea unei adunări viitoare rezultând din liberul sufragiu, nu poate să echivaleze cu întipărirea unei manifestațiuni exprimată de a dreptul de națiunea întregă”¹⁹

¹⁷ Vezi *Domnia lui Cuza Vodă*, Vol. II p. 449 și urm. (Documente), Iași, 1903.

¹⁸ *Românul*, 2 Aprilie 1866.

¹⁹ Circulara din 5 Aprilie în *Mon. of.*, 15 Aprilie 1866. Jurnalul care ordonă plebiscitul, din 30 Martie. *Ibidem* 2 Aprilie 1866. Tot acelaș lucru îl susține și *Românul*, 16 Iunie 1866: „Insuși votul prin care adunările rămase dela Cuza Vodă aleseseră pe Filip I de Domnitor, a fost slăbit numai fiindcă fusese dat de ele”.

Alt motiv pentru culegerea voturilor prin plebiscit era, că „nu se putea aștepta constituirea unei noue adunări spre a se hotărî despre încetarea vacanței tronului, mai ales când evenimentele dela 3 Aprilie din Iași dovedeau că acea vacanță turba ambițiile și încuraja uneltirile. Mai era apoi de temut ca să nu se bănuască viitoarei adunări că a fost sugrumată de presiunea poporului din București și că a votat sub amenințarea baionetelor”²⁰, adică teama, ca să nu se creadă, că unirea care favorizase atât de mult numai pe foasta capitală a Muntenici, a fost menținută prin presiunea populației ei.

Și cu toate acestea, lucru și mai straniu, Locotenența fu silită de voința Conferenței europene care nu primi să recunoască consultarea țării în massă, ci numai prin reprezentanții ei, a face ca plebiscitul, acea „manifestare directă a națiunii” să fie ratificată de adunare, adică de manifestarea ei indirectă. Ioan Heliade Rădulescu spune asupra acestui vot întăritor al adunării: „Adunarea nu poate vota contra deciziunii națiunii dela care porced, și cu atât mai puțin să se pună ca o autoritate mai presus de națiune spre a confirma de sacră prin vot, decizia suveranului actual care este nația”²¹. Dar puterile cereau această confirmare și nu era vorba de a se desbata temeinicia acestei hotărâri; trebuia ascultat!

Intreaga purtare a Locotenenței care nu putea cere ca alții să respecte ceceea ea însăși nu respecta, era lipsită de logica cea mai elementară.

Neculai Crețulescu, unul din oamenii devotați lui Cuza Vodă, în o broșură ce a făcut mare zvon pe acele vremuri, spune, că „dacă oamenii dela 11 Fevruarie au crezut că trebuie a se servi de legile Statutului, ei ar fi trebuit să respecte Statutul și toate instituțiunile emanate dela el; dar ei au pășit la lucru cu o Cameră creată de acel oribil Statut, fără a conserva și senatul”²². Aceași băgare de seamă ar fi putut-o întinde autorul și asupra Consiliului de Stat și mai cu seamă asupra întrebuintărei plebiscitului.

În o ședință de mai târziu deputatul ieșan Gh. Mârzescu observă, că „atunci când ne vine bine ținem că Statutul există, iar când nu ne vine bine, îl răspingem”²³.

Este destul de curios de băgat de seamă, cum de oamenii ce veniră acum la cârma statului nu înțeleseră că cea dintâi lucrare ce trebuiau să facă, era tocmai aceea cerută de organul lor de încredere *Românul*, așezarea unei Constituante care i-ar fi scutit și de aparența de uitare în care lăsaseră se-

²⁰ Vezi Jurnalul Consiliului miniștrilor, publicat în *Mon. Ofic.*, 12 Aprilie 1866.

²¹ Vezi ziarul *Legalitatea*, 30 Aprilie 1866.

²² N. Kretzulescu, *11 Fevruarie 1866*, p. 11.

²³ *Mon. Of.*, 17 Iunie 1866.

natul. Se putea anume, în lipsa totală de orice dispoziții privitoare la prefacerea întocmirii fundamentale a statului, se putea, zicem, concepe chemarea unei singure adunări, pentru a întreprinde această lucrare, și Constituanta s'ar fi rostit și asupra alegerii Principelui Carol care nu ar fi trebuit să fie supusă unui mod de votare discreditat de însuși acei care îi cereau

Ofițerii români care au detronat pe Cuza Vodă, la 11 Februarie 1866.
Colecția Academiei Române.

aplicarea. Când deci *Românul* pretinde, că „a se conserva senatul ar fi a se contrazice, a nu fi logică adunarea nici cu chemarea ei specială, nici cu actele ei, el însuși înfăptuea păcatul de care învinuia pe alții”²⁴. Nu e vorba, protivnicii Domniei lui Cuza Vodă căutau să strămute chestia pe tărâmul moral. Așa Neculai Ionescu spunea în ședința din 1 Mai, că „legea

²⁴ *Românul*, 16 Iunie 1866.

Statutului, lege despotică, a dat rezultate bune, fiindcă a fost aplicată în un spirit liberal”²⁵, dar acestea erau numai vorbe, cum tot vorbe era și critica plebiscitului lui Cuza Vodă față cu acel al Locotenenței. Și unul și altul nu erau și nu puteau fi îndeplinite, ca toate plebiscitele, decât sub înrăurirea guvernului²⁶. Ba sunt oare cari indicii că plebiscitul lui Cuza fusese lăsat poate ceva mai liber decât acel pentru alegerea făcută sub Locotenență, de oarece în cel dintâi tot întâlnim 1307 nu și 52.000 de abțineri cari pot fi considerate tot ca voturi protivnice, pe când în plebiscitul Locotenenței, găsim numai o cifră cu totul neînsemnată care se rostise împotriva Principelui străin; 224 de glasuri contra, și nici o abținere. Cât despre modul cum fură luate voturile pe timpul Locotenenței. avem arătările lui Ioan Heliade Rădulescu, marele nume din 1848, care spune că a votat cu prefectul de poliție alături care l-ar fi conșurat și silit moralmente a vota pentru Principele străin, când convingerile lui, nu numai intime dar și arătate, erau pentru Domnia națională²⁷. Ori cum ar fi fost însă culese voturile, în ambele plebiscite, ele slujiseră a îndeplini două acte folositoare dezvoltării poporului român; căci, cum spune *Tribuna Română* în întâiul ei număr, când reapare în 1866: „Aceste două decrete au purces ambele, deși indirect, din aceeași sorginte, adevăc din voința majorității poporului român. Amândouă se văd că sunt consecvențele educațiunii politice a plebei române în timpurile noastre, de oarece prin plebiscitele din 1864 și 1866 generațiunea prezentă a națiunii române din Principat, a repudiat atât predominarea oligarhiei feudale în România cât și Domnia electivă”²⁸.

Situația exterioară. — Ceeace este interesant pentru înțelegerea rostului aceluia timp este reîntregirea partidului național în vederea primejdiilor în care țara i se părea pusă prin domnia lui Cuza Vodă, și în care într’adevăr intrase prin a lui detronare.

Situația exterioară a Principatelor devenise din cele mai grave, în urma celor petrecute în București. Chiar în conferința întâi ținută în 26 Fevruarie 1866 (10 Martie stil nou), după schimbarea stărei lucrurilor din Principate, prin înputernicitul turc „citi o notă în care amintind stipulațiile internaționale privitoare la Principate, se împotrivi la toate hotărârile cari ar putea să le atingă. El ceru să se iee, ca bază

²⁵ *Mon. Of.*, 6 Mai 1866.

²⁶ Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, p. 31.

²⁷ Ședința din 1 Mai. *Mon. Of.*, 7 Mai 1866. Textul plebiscitului în *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, I, p. 57. Că Heliade era contra Principelui străin, se vede din multe articole publicate sub iscălitura lui în ziarul *Lealtatea*, 1866.

²⁸ *Tribuna Română*, 11 August 1866.

a deliberărilor, tratatul de Paris și toate actele ulterioare cari fac parte întregitoare din el; că din aceste deliberări să fie cu totul înlăturată întrebarea numirii unui principe străin, sub orice formă sau numire ar fi propus, precum și principiul eredității și aceluși al consultării dorințelor țării, fără ca mai înainte puterile să fi publicat în chip oficial hotărârea nerevocabilă de a nu primi alegerea unui Principe nebăstinaș”²⁹.

În a doua conferință din 28 Februarie (12 Martie) se ia în discuție întrebarea unirii, și Turcia cere aplicarea firmanului ei din 1861 care admitea unirea numai pentru timpul vieții lui Cuza, iar la încetarea Domniei lui, să se convoace două adunări, una în Muntenia și alta în Moldova, care să procedă la alegerea de gospodari deosebiți pentru ambele țări”³⁰.

Intemeiat pe aceste protocoale, guvernul Porței cerea, ca puterile să trimită comisari în Principate spre a cerceta rezultatele experienței făcute cu unirea. Înțelege oricine pericolul unui asemenea amestec al puterilor, care pe deoparte, ar fi nimicit cu desăvârșire toate izbânzile pe calea autonomiei dobândite dela 1856 încoace, pe de alta, ar fi pus unirea în mare cumpănă, prin culegerea de către comisari a nemulțumirilor cu chipul cum ea se înfăptuise, care nemulțumiri în Moldova erau multe și reale, și ar fi putut găsi în mințile diplomaților europeni un răsunset mult mai puternic de cum ar fi trebuit să-l aibă.

Puterile se înțeleg în sfârșit în 2 Mai 1866, să nu mai trimită comisari cercetători în Principate, și să aștepte hotărârea asupra menținerii sau ruperei dela adunarea ce era să se convoace în București. Conferința din Paris dispunea însă în chip amenințător, că „dacă majoritatea deputaților moldoveni sau a celor munteni s’ar rosti contra unirii, acest vot va avea de urmare despărțirea celor două Principate. După ce această întrebare va fi hotărâtă, se va proceda la alegerea gospodarului care, după art. XIII al Convențiunii, nu putea cădea decât asupra unui băstinaș”³¹.

Cum spunea deputatul Sihleanu: „Țara era între două pericole: nația alese pe Carol prin plebiscit, iar puterile cereau alegerea unui principe indigen și prin adunare”³²; sau cum adaugă ziarul *Desbaterile*, organ conservator din București: „Țara noastră, în cei 7 ani trecuți nu a putut să contopească toate ambițiunile, să împace toate interesele, să lege toate rănile. În afară de tranzițiunea în care suntem, multe speranțe

²⁹ Protocolul reprodus în D. A. Sturdza, *Charles I Roi de Roumanie, Chronique, actes et documents*, I, 1866—1871, p. 14.

³⁰ *Ibidem*, p. 28.

³¹ Protocolul din 2 Mai 1866. *Ibidem*, p. XXII, comp. pp. 135 și 141.

³² Șed. din 1 Mai. *Mor. Of.*, 7 Mai 1866.

pe care credeam moarte s'au deșteptat și micile și mizerabilele interese particulare încep a ridica glasul lor; căci nu se mai aude vocea puternică a unei mari cugetări, a unei mari speranțe. Într'un cuvânt, *fără Prinț străin unirea este în pericol*³³.

Și într'adevăr, dacă după refuzul Comitelui de Flandra, nici Principele Carol nu putea primi? Unirea se rupea dela sine; căci era învederat, că experiența cu un Principe din țară era absolut cu neputință în starea de atunci a spiritelor.

În o situație așa de primejdioasă, înțelegem pe deoparte încetarea desbinării dintre liberali și conservatori; pe de alta loviturile date pe întrecutele logicii și consecvenței politice.

Mișcarea separatistă din Iași. — Primejdia se și arată în curând în o mișcare turburătoare iscată în Iași în ziua de 3 Aprilie 1866, care tindea pe față la desfacerea unirii.

În acea zi, după căsirea lumii din biserica Mitropoliei, unde se adunase o mare mulțime de oameni, gloata plecă cu Mitropolitul Calinic Miclescu în frunte, însoțit de marcele boier ieșan Neculai Roznovanu, de cumnații acestuia, cnezii Moruzi, din care Constantin era supus rusesc; de Teodor Lătescu, Neculai Ceaur Aslan și Arnăuțul Inge Rober³⁴, spre palatul administrativ, strigând și sbierând: *jos unirea!* Răspinsă de trupele ce erau așezate în piața palatului, mulțimea să întoarcă la casele Roznovanului unde, fiind urmărită, se întâmplă o încercare în care mor vreo 2 soldați și vreo 15 dintre răsculați, iar numărul răniților nu s'a stabilit niciodată cu siguranță. Mișcarea fu îndată înăbușită³⁵.

După strigătele scoase de mulțimea întărită, se vedea că mișcarea era îndreptată contra unirii, și era deci un răsunet al partidului separatist ce se înjghebase în Iași în urma căderii fostului centru al Moldovei³⁶. Capul adevărat al mișcării era boierul Neculai Roznoveanu care vâna pentru el domnia Moldovei despărțită.

Bine înțeles că făptuitorii mișcării căutară mai târziu să-i dea ală înfățișare decât acea pe care o avea în adevăr. Ei pretindeau că voiseră să facă numai o manifestare contra celor doi Munteni, Ștefan Golescu prefectul județului Iași și I. Cornescu colonelul comandant al garnizoanei, precum și în contra subsemnării plebiscitului privitor la principele Carol de Hohenzollern, subsemnare ce se făcea la Palatul administrativ și că

³³ *Desbaterile*, 26 Februarie 1866.

³⁴ Instrucția mai întinde învinuirea și asupra lui Iacovache Stoianovici, Baragini și avocatul Panaite Cristea. Vezi *Românul* 30 Aprilie 1866.

³⁵ Descrierea pe larg a mișcării în *Trompeta Carpaților*, 27 Aprilie 1866. Compară actele oficiale asupra ei în *Mon. Of.* 5 Aprilie 1866.

³⁶ Vezi *Istoria partidelor politice: Separatiștii noi*, p. 423 și capitoul din *Domnia lui Cuza Vodă de mine „Moldova și căderea Iașului”*, XIII, p. 131.

„gubernanții nu s'au sfiit a alerga, în numele libertății, în numele naționalității, la plumb, la baionetă și la colomniile cele mai ridicule, pentru a înăbuși manifestarea dorințelor unei populațiuni întregi”⁸⁷.

Cu toate aceste din rostirile scrise ale altor capi ai mișcării și anume din acele ale supusului rus, cneazul Constantin Moruzi, se poate vedea că adevărata cauză a mișcării era sfărâmarea unirei; căci spune Principele Moruzi în o scrisoare publică către Ioan Ghica președintele consiliului de miniștri, sub guvernul Locotenenței, că „Europa nu acceptase niciodată unirea cu un Principe străin de casă suverană, precum au dorit-o și cum o doreau toți cei ce sunt de bună credință; iar unirea sub un Principe pământean este o păgubitoare înșelăciune pentru Moldova”. Dacă însă era așa și dacă protestarea avea numai scopul de a înlătura unirea sub un principe băstinaș, printruce atunci mergea acea grămadă, de oameni să „manifesteze răspunsul la plebiscit” (sic) care tocmai căuta realizarea unirei sub Principele străin?. Apoi comitetul dela care plecase toată întreprinderea, se constituise cu mult înainte chiar de a se fi îndrumat plebiscitul, pe atunci pe când această consultare a poporului nu putea fi țintită. Dar în realitate, nu era vorba de un principe străin sau pământean. Unirea era urgisită în ea însăși, pentru a desface Moldova ca Principat separat, și a pune în capul ei pe boierul Roznovanu. Lucrul reiese în destul de limpede din un loc înfocat ale aceleiași scrisori, în care patima covârșește prudența rostirilor: „Să nu credeți, zise Principele Moruzi, că ați sfârșit lupta sângeroasă. Eu vă spun că nici nu a început. Credeți că veți putea să vă și crima ce se numește unire; credeți că ea va putea avea viață? Nu, nu, niciodată! S'a schimat persoana fără a se schimba sistema. Ați făcut se înțealgă Moldovanul ce-i rămâne de așteptat dela unire. Toate clasele societății nu văd în unirea d-voastră decât o desăvârșită calicie: proprietarul, deprecierea fondului său; comerciantul, moartea creditorului; lucrătorul pământului, împătrirea birurilor și micșorarea veniturilor. Credeți că veți putea menține unirea întemeiată numai pe interesul câtorva indivizi din Moldova? Unirea ar fi putut să se facă, ar fi trebuit să se facă; însă nu personificată în anarhie, în revoluție și în calicia obștească”⁸⁸.

O altă broșură mai cuprinzătoare, a unuia Moraru din Cernăuți, pledează mai pe larg pentru sfărâmarea unirei. Autorul ei care se vede a fi un Moldovan spune, că „cea mai periculoasă fază prin care a trecut Moldova a fost cea din 1859, când acei prelinși liberali a făcut fuziunea în țară și au reușit

⁸⁷ N. C. Aslan. *Iași și d. C. N. Brăiloiu*, Iași, 1866, p. 26.

⁸⁸ *Scrisoarea Principelui Moruzi către primul ministru*. Iași, 1866.

de au ales pe Cuza de Domn al Principatelor-Unite. Acesta a adus țara la sapă de lemn, impunând o suferință mizerabilă Moldovenilor dela opincă până la vlădică, dela bordeiu până la palat. Guvernul revoluționar care detronase pe Cuza a cerut dela cameră și dela senat să proclame de domn pe Filip de Flandra, fără să aibă acea cameră și acel senat autorizația poporului pentru numirea unui Principe străin și fără a consulta mai întâi ambele țări, dacă mai primesc o asemenea unitate a fi și sub un Prinț străin". După mai multe aprețuiri rău voitoare la adresa Muntenilor, Moraru încheie, că „Moldovenii au avut dar dreptul a cere separațiunea teritoriului lor de Valahia îndată după abdicarea lui Cuza; iar Muntenii împreună cu o fracțiune de Moldoveni, doresc a apăra pe poporul moldovan nevinovat, când acest popor nu mai vrea de fel unirea nici cu Prinț străin, nici cu Prinț indigen, pe amândouă țările. Să meargă deci sănătoși Muntenii în țara lor; facă ei acolo ce vor voi cu pretenții liberali moldoveni; iar țara Moldovei s'a îngrozit de benefisurile unirei și să o ferească Dumnezeu deasemenea benefisuri. Noi Moldovenii adevărați vom cere a fi despărțită Molodva de Valahia pentru totdeauna”³⁹.

Încă mai închiitoare este părarea unuia din capii mișcării dela 3 Aprilie, acea a lui T. Boldur-Lătescu, care se pune și el tot pe tema separatismului. El susține, că mulțimea sub conducerea Mitropolitului se îndrepta în spre palat, ca să „spună Locotenentei domnești ce se afla acolo, cu încredere dorințele sale; că mulțimea striga: trăiască Moldova, trăiască Convenția de Paris (care prevedea despărțirea Principatelor); că întrucât un prinț străin cu independența noastră complectă și cu avantaje reciproce pentru ambele Principate este o soluție imposibilă, atunci Convenția (cu desbinarea Țărilor Române) rămâne religia și inima fiecăruia Moldovean. Orice om înzestrat cu următoarele însușiri, fie Roznovanu, fie Petru sau Pavel, îl voi dori de domn al Moldovei, îl voi recunoaște de Prințul meu”⁴⁰.

Mișcarea din Iași însă nu era nici cum pretinde proclamația guvernului „opera numai a unei cete de perturbători, a vreo 500 de inși salariați, de către o fracțiune compusă din străinii fără căpătâiu, din Evrei și din servii casei Roznovanului”⁴¹. Vor fi fost și de aceștia; dar mișcarea era și izbuc-

³⁹ *Expunerea situației Moldovei dela 1869 și pentru tristul eveniment din Iași dela 3/15 Aprilie, prelucrată după adevăr de Ioan Moraru din ocolul Moldovei. Cernăuți, 1866.* Broșura lui Moraru apare pe la 15 Septembrie acel an, când se anunță împărștierea ei prin țară de ziarul *Românul*, 26 Sept. 1866.

⁴⁰ *Adevărul adevărat sau relația evenimentelor petrecute în Iași la 3 Aprilie 1866 de T. Boldur Lătescu. Cernăuți, 1866.*

⁴¹ *Proclamația lui Ștefan Goleșcu, prefectul de Iași, din 4 Aprilie 1866. Mon. Ofic., 5 Aprilie 1866.*

nirea unci nemulțumiri a Iașului ceea ce nu era decât în destul de firească, dacă ne gândim la decăderea în care strămutarea capitalei adusesse pe fostul centru al Moldovei. Iată cum descriu organele timpului starea acestui oraș: „Inchipuiescă-și oricine un oraș cu o populațiune de vre-o 80—90.000 de locuitori din cari o mare parte Ovrei vagabonzi, venetici din Rusia și Galitia, fără căpătâiu, fără meserii, murdari, râioși, păcătoși și lipsiți de orice mijloc de existență; închipuiescă-și rămășița, scoțând vreo 2—3000 de funcționari stăpâni și servi murind de foame în căsuțele lor mizerabile, suferind torturi mai rele decât o mie de morți, din cauza lipsei hranei și a lucrului, din cauza frigului și a boalelor. Nu faci un pas fără a nu da de un cerșetor. Nu este zi în care să nu auzi crime nouă. Inchisorile sunt pline cum nu a mai fost. Inchisoarea preventivă are 500 de arestați; închisorile prefecturilor sunt tixițe. Peste acestea holeră, tifos și an rău; lipsă absolut de lucru și toate ramurile în care s'ar putea câștiga ceva acaparate de Evrei. Lipsă absolută de credit și de speranță în viitor”⁴².

Această mișcare turburătoare dela 3 Aprilie era bănuită a fi fost sprijinită de Ruși, mai ales din împrejurarea, că între capii ei ce mai de seamă se întâlnea și cneazul Constantin Moruzi, supus rus. O dovadă că această învinuire nu era lipsită de teneiu ne-o dă tocmai gazeta separatistă a lui Lăteșcu, care răspundea *Românului* ce repeta fără încetare imputările de vândut străinilor și creațiunii rusești, spunând acea gazetă, că „ea speră în o modificare a afacerilor Europei, în vreun eșec ce ar primi străinii adică Franțujii cari au trădat Moldova în prada Munteniei, și care ar aduce oarecare ușurare la suferințele nenorocitei noastre țări”. O dare de seamă a răscoalei făcută de o foaie ieșeană spune, că „poporul striga: jos unirea; Rușii vin în ajutorul nostru; Locotenenții erau liniștiți, căci știa de cu seară, că hani rusești avea să facă scandaluri”. Se scria tot pe atunci în ziarele străine că se pregătește în Moldova un memorandum în care rusofilii vreau să adune sute de mii de iscălituri, pentru a le da reprezentantului Rusiei, când s'ar ținea vreun Congres sau vreo Conferință”⁴³.

Asemenea bănuială de amestec al Rușilor își face cale în un chip nu prea chibzuit și în adresa guvernului către decanul corpului consular prin cuvintele, că „mijloacele și sprijinul secret de cari dispunea cneazul Moruzzi au adus învăl-mășeala întâmplată”, și aduce o complicație diplomatică. Offen-

⁴² Vezi ziarul ieșean *Constituțiunea* sub redacția lui Iordache Beldiman, C. Negruzi, V. Pogor, C. N. Șuțu, Gh. Mărzescu. Numărul din 5 Oct. 1866.

⁴³ *Moldova* din 25 Aprilie. *Românul* din 4 Mai 1867. Comp. *Vocex Națională* din Iași, 5 Aprilie 1866.

berg, consulul rusesc, luând cuvintele ca țintând pe statul său, răspunde lui Ion Ghica, protestând contra unor atare rostiri cari ar putea aduce bănuiala amestecului Rușilor în afacere ce le este cu totul străină. Ghica caută să tâlmăsească spusele lui în sens neofensător pentru Rusi și așa incidentul este închis⁴⁴.

Chestia strămutării Curței de Casație la Iași. — Că mișcarea din 3 Aprilie fusese rostirea văzută și până la un punct provocată a unei stări de reală nemulțumire a Iașului, se vede și de pe urmarea mai departe a spiritului ce însuflețise, deși pe alte căi desbrăcate de violență.

Modul cum se înfăptuise de Cuza Vodă nu avuse pentru orașul jertfit în interesul obștesc al țării și al neamului, nici cea mai mică băgare în seamă. Viața întregă a statului centralizându-se în București, ea se retrase cu totul din fosta capitală a Moldovei, care trebui să plătească scump această descapitalizare. Indată după strămutarea tuturor așezămintelor din Iași, și a suferințelor economice ce căzură asupra orașului, oamenii politici se gândiră la chipul de a lecu măcar întrucâtva rănille aduse fostei capitale a Moldovei. Imbunătățirea țării orașului Iași se crezu a se putea aduce prin strămutarea în el a Curței de Casație, și iată cum această idee renăscu și apoi se desvoltă în mințile contimporanilor.

În anul realizării unirei 1862, se înființase și Curtea de Casație, și pentru motiv de economie se ivi ideea de a se instala noul așezământ în palatul domnesc din Iași ce rămăsese aproape gol prin strămutarea autorităților la București. Nu e vorba această strămutare trebuia să fie numai provizorie, până la așternerea unui drum de fier între Iași și București. Propunerea fu sprijinită în 1862 de depatații Lascar Catargiu, P. Cazimir, Gh. Văsescu și Gh. Ghica și combătută de Anastase Panu și M. Kogălniceanu deputați ai Iașului, apoi dintre Miniștrii de B. Știrbeiu și I. C. Brătianu. Propunerea căzu cu 52 de voturi contra, având pentru ea numai 35⁴⁵.

Kogălniceanu care mai ales după arderea lui în efigie de către Ieșeni, avea pe suflet suferințele Iașului, făcu în 22 Oct. 1863 un raport către domnitor, în care îi propune, că „guvernul și adunarea să fie puși în poziție de a putea compensa măcar în parte sacrificiile vechei capitale a Moldovei și anume consultând spre acest scop însuși poporația din Iași despre trebuințele ei”. Se înființează prin decret domnesc, o comisie ieșeană, sub președinția Mitropolitului, din reprezentanții tuturor autorităților, către cari se adaug și acei ai câtorva

⁴⁴ Corespondența diplomatică în *Mon. Of.*, 10 Aprilie 1868.

⁴⁵ Vezi *Domnia lui Cuza Vodă*, XIII, p. 134.

corporații din Iași, care comisie să-și dea părerea asupra îmbunătățirilor ce s'ar putea aduce în starea orașului⁴⁶.

Românul observă asupra acestei comisii, că ar fi alcătuită din 40 de persoane mai toate oficiale și bănuia, că guvernul ar fi voit a face mai mult o manoperă electorală, decât o îngrijire serioasă de soarta Iașului⁴⁷.

Turburările politice provenite din pricina coaliției monstruoase, a loviturii de stat și a urmărilor ei, zădărnici în însă lucrările acestei comisii, chiar în cazul când ar fi avut scopul a face ceva, și că orice îmbunătățire a stărei Iașului rămase o zadarnică așteptare. Cu drept cuvânt bagă de seamă organul ieșean *Tribuna Română*, redactat de Neculai Ionescu, că „dela 1863 până astăzi (21 August 1866) Ieșenii au păzit o discretă tăcere asupra dorințelor lor în genere, și asupra dorințelor particulare pentru Curtea de Casațiune”⁴⁸.

Turburările din Iași dela 3 Aprilie 1866 aduseră pe Locotenenta domnească în Iași pentru a liniști lucrurile a evita rumperea unirei și împiedecarea alegerii Principelui străin. Atunci reînvie chestia Curței de Casație prin arătările lui Lascar Catargiu făcute în ședința adunării din 29 Iunie 1866, că „noi trebuind a liniști pe Ieșeni, le-am promis între altele și strămutarea Curței de Casațiune în orașul Iași, și am alcătuit un proiect de lege depus în Cameră. Lascar Catargiu adaogă, că îndată ce am ajuns în Iași, am chemat toate corporațiile și am luat angajamente de a răspunde cerințelor lor”⁴⁹.

Proiectul de lege al Locotenentei domnești se întemeiază pe considerațiile, că „guvernul trecut uitând că Iașul s'a pus totdeauna în capul mișcărilor naționale și a făcut sacrificii însemnate pentru consolidarea și întărirea României, a luat măsuri care au zdruncinat interesele acestui oraș, în vreme când, în urma strămutării capitalei la București, ar fi trebuit să caute a ușura pierderile ce trebeau să provină din această schimbare. Având în vedere dorințele exprimate de Ieșeni către domnii Locotenentei domnești N. Golescu și Lascar Catargiu, cu ocaziunea mergerei lor acolo, am hotărât a lua mai multe măsuri administrative în folosul Iașului, ca strămutarea școlii militare, încuviințarea de 500.000 lei pentru dregerea pavagiului, complectarea facultăților la Universitatea din Iași și altele, iar ca măsură mai însemnată strămutarea Curței de Casațiune în Iași”⁵⁰.

În preziua deschiderei adunării constituantei, 27 Aprilie 1866, se ține o consfătuire la Primăria de București, în care

⁴⁶ Raportul și decretul din 22 Oct. 1866 în *Mon. Of.*, 23 Oct., 1863.

⁴⁷ *Românul*, 25 Oct., 1863.

⁴⁸ *Tribuna Română*, 21 August, 1866.

⁴⁹ *Mon. Of.*, 5 Iulie, 1866 (p. 652, col. 4).

⁵⁰ Jurnal din 18 Aprilie 1866. *Mon. Of.*, 23 Aprilie 1866.

se debate între altele și chestia așezării Curței de Casație la Iași. Deputatul Iașului Gh. Mărzescu raportează astfel ceva mai târziu cele petrecute în acea consfătuire : „Când s’au adunat în localul primăriei deputații Moldovei cu acei ai Țării Românești, aceștia erau foarte îngrijiți de atitudinea celor dintâi. Deputații munteni, în număr de 50, pentru a liniști spiritele spuneau celor moldoveni, ca să nu se îndoiască că promisiunile date de Locotenența domnească au să fie realizate și să se liniștească, pentru că toate se vor vota. I. C. Brătianu care președea ședința întrebă pe Gh. Mărzescu, „dacă nu ar vrea să se facă un proces verbal pe care noi toți deputații munteni să-l subsemnăm că vom vota dorințele voastre”. Mărzescu însă, îndemnat de un imbold cavaleresc, îi răspunse, că „nu are trebuință de un asemenea proces-verbal și că-i este destul cuvântul confrăților lui”⁵¹.

Când Principele Carol vine în Iași, cetățenii îi făcură o primire destul de călduroasă; dar nu lipsiră a-i înmâna și o tânguire, în care ei arătau : „cum se vede că orașul lor este ținta unei sistematice prigoniri; că guvernul de azi a obștit prin foaia oficială⁵², un șir de măsuri de îmbunătățire ce-și propunea să facă Iașului; dar când a trebuit ca ele să se realizeze, s’a ridicat o furtună de batjocuri Ieșenilor; că s’a desființat școala de arte și meserii, școala de muzică, școală de bele-arte; că cel puțin dacă nu se acordă îmbunătățirile promise, să nu se iee și ce a mai rămas. Cutezăm a Vă ruga, urmează plângerea, prea Inalte Doamne, să binevoiți a îndeplini toate promisiunile făcute Iașului, pentru realizarea cărora guvernul s’a angajat atât de solemn, între altele cea mai de căpetenie din toate transferarea Curței de Casație care s’ar putea opera cât de curând”⁵³.

⁵¹ G. Mărzescu în ședința din 13 Martie 1867. *Mon. Of.*, 17 Martie 1867 (p. 366, col. 3—2). Comp. N. Ionescu în șed. din 29 Iunie 1866. *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866 (p. 563, col. 5). Numărul deputaților munteni de 50 este dat de *Românul*, 21 Martie 1867 care spune : „Deputații constituanței în număr de 50 au promis în sala Primăriei că vor împlini cererea politică a Românilor de peste Milcov. Nu este niciun Român care să nu știe, că deputații munteni au vrut a lua acel angajament prin un proces verbal subscris de toți; dar deputații de peste Milcov au declarat că le este destulă iubirea de patrie și simțământul de frăție al deputaților de dincoace de Milcov”.

⁵² Jurnalul din 18 Aprilie 1866 citat în nota 50. *Poporul* din Iași, 18 August 1866 arată că primirea Principelui în Iași a fost cam rece; aceasta din cauza mizeriei în care eră orașul. N. Ionescu fracționistul antidinastic își bate joc de Principe în *Tribuna Română* din 31 Mai 1866 spunând : „Iaca așa ! Principele a multămit Ieșenilor în românește”.

⁵³ Petiția Ieșenilor către M. S. reproducă, între alte multe ziare, de *Trompeta Carpaților*, 2 Septembrie 1866. Memoriul Municipalityței în ziarul *Poporul* 25 August 1866. Compară și dorințele alegătorilor ieșeni. *Ibidem*, 22 Sept. 1866. Petiția era subscrisă după *Tribuna Română*, 26 Aprilie 1866, de 800 persoane. Consiliul comunal era compus din C. Balaiș, T. Codrescu, T. Tăutu, C. I. Iorga,

În afară de această petiție, municipalitatea Iașului mai face un memoriu pe care îl dă Principelui și în care consiliul comunal caută să îndreptățască mișcarea dela 3 Aprilie, ca pricinuită de apăsarea și nedreptatea trecutului. Se jăluește apoi că Universitatea în loc de a fi complectată i s'a redus Facultatea de Teologie; că s'a suprimat școala de muzică, cea de sericultură; arată după aceea decăderea comerțului ieșan sub concurența jidovească. Municipalitatea cere: 1) ca ungerea M. S. Domnitorului să se facă în Iași; 2) ca Domnitorul să reșadă în acest oraș 6 luni pe an; 3) îngrijirea de biserici; 4) complectarea Universității; 5) școala de industrie; 6) vânzarea proprietăților statului numai Românilor; 7) colonizarea cu Români împrejurul Iașului; 8) strămutarea Curței de Casație în Iași; 9) luarea dreptului Evreilor de a specula cu lucrurile de mâncare și de băutură; 10) un munte de pietate, și alte câteva.

Principele Carol, pe care o ține la primărie oficială a autorităților ieșene, ce se face în casele Mavrogheni, spune, că „în ceea ce privește Iașul care a fost unul din centrele principale ale marelor și frumoaselor idei naționale și care a sacrificat totul pentru a da națiunii românești o mai mare putere, unirea, cu îl consider ca a doua capitală a României și sunt decise a reșede regulat în el, dacă voi putea, o parte a anului, îndată ce chestiile de organizare generală interioară mi-o vor permite. Strămutarea școlii militare, deși de un folos secundar, este totuși o dovadă de îngrijirea guvernului meu, și dacă permuțarea Curței de Casație nu a putut până acuma să se îndeplinească, sper totuși că viitoarea reprezentatiune națională va ținea seamă de dorințele d-voastră”⁵⁴. Aceste făgăduinți, ori cât era de sus locul de unde plecau, fiind îngrădite cu condiții potestative și lăsate în speranța voturilor adunării, nu puteau încălzi mult inimele Ieșenilor. Dar Principele Carol care jurase pe Constituție, cum bagă de seamă organul ieșan *Constituțiunea*, „nu putea să facă totul, și dacă a spus, că sperază că viitoarea adunare va strămuta Curtea de Casație, trebuie ținut samă de condițiile regimului constituțional”⁵⁵. De aceea amărăciunea Ieșenilor se dă pe față în răspunsul primarului D. Gusti la toastul Principelui, dela banchetul dela Teatrul național. Gusti reflectând mai mult la durerile trecutului decât la speranțele viitorului, spune, că „Iașul a suferit mult; dar să aruncăm un vâl asupra trecutului și să bem acest pahar în sănătatea Măriei Sale”⁵⁶.

Al. Șendre, Economul Al. Ionescu, C. Panaitescu, P. Idieru, N. Măcărescu și G. Hristofor. *Legalitatea* din 9 Sept. 1866 dă ieșăliturile lor pe memoriu.

⁵⁴ Reproduse de *Trompeta Carpaților*, 2 Septembrie 1866.

⁵⁵ *Constituțiunea* din 4 Septembrie 1866. *Tribuna Română* mai ascutită, tratează această făgăduință de vorbă.

⁵⁶ *Trompeta Carpaților*, 6 Sept. 1866.

La votarea constituției, când se ajunge la art. 104 care vorbește de Curtea de Casație, deputatul Iașului, Gh. Mărzescu propune un amendament, că acest corp judecătoresc să fie așezat în Iași. După o foarte lungă desbatere, se hotărăște ca asemenea dispoziție să nu fie înserată în constituție,

Miniștrii și Locotenența Domnească, 11 Februarie — 10 Mai 1866.
Colecția Academiei Române.

ci să alcătuiască obiectul unei legi a parte ce fusese chiar formulată de guvern încă din 18 Aprilie, și care lege era să se ice în desbatere încălă după votarea Constituției⁵⁷. Când această

⁵⁷ Șed. din 28 Iunie. *Mon. Of.*, 2 Iulie 1866 (p. 344, col. 2) și 3 Iulie (p. 646, col. 3).

lege vine la rând, se repetă cele ce se petrecuseră în 1862, când așezarea Curței de Casație în Iași fusese combătută de Panu și Kogălniceanu; anume tot un Ieșan, deputatul N. Ionescu este acel ce combate mai cu înverșunare strămutarea Casației la Iași. Adunarea primește cu 58 de voturi, contra 39, amendamentul lui C. Boerescu care propunea în locul strămutării o despăgubire de 10.000.000 de lei Iașului⁵⁸. Strămtorarea în care se afla casa statului face pe guvern să ceară dela Principe nesancționarea acestei legi de despăgubire, și ministerul se îndatorește a propune din nou strămutarea Curței de Casație într'o nouă legislatură. Jurnalul Consiliului de miniștri arată, pe lângă motivul financiar, că „de s'ar sancționa proiectul votat de Adunare, s'ar închide Iașului și județelor de prin prejur speranța pentru o îmbunătățire imediată, atât de urgent reclamată”⁵⁹.

Trebuie însă luat aminte că strămutarea nu fusese pusă numai de Moldoveni și combătută de Munteni, cum curge legenda obicinuită⁶⁰. Dacă N. Ionescu este singurul Moldovan care o combate, sunt câțiva Munteni care o sprijin, cum se vede aceasta din subscrierile puse pe amendamentul lui Gh. Mărzescu care ceruse introducerea principiului așezării Casației în Iași în art. 104 din Constituție. Pe lângă 16 deputați moldoveni care subscrieseră amendamentul, găsim în el și pe următorii deputați munteni: G. Lahovari, N. Blaremburg, C. Blaremburg, N. Goleșcu, C. Cantacuzino, G. Serurie, C. Racoviță (deputat al Buzăului), N. Slăvescu (Argeș), Vladimir Ghica (Olt), A. G. Goleșcu și St. Goleșcu⁶¹.

Nu a fost deci strămutarea Curței de Casație la Iași o chestie pusă între Moldoveni și Munteni în deoște pe tărâmul separatismului, ci una care a împărțit toată adunarea în două tabere, din care bine înțeles că majoritatea Muntenilor trebuia

⁵⁸ Șed. din 29 Iunie, *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866 (p. 654, col. 4).

⁵⁹ *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866. C. Cristodulo Cerchez, într'o întrunire a comitetului electoral conservator din Iași, spune, că „transferarea Curței de Casație nu este dorința numai a Iașului ci a întregii țări de dincoace de Milcov”. *Constituțiunea*, 28 Sept. 1866.

⁶⁰ *Comp. Lătescu în Moldova*, 27 Ian. 1867: „strămutarea Curței de Casație a fost și este împiedicată de opozițiunea turbată a celor mai mulți Munteni”.

⁶¹ Intre deputații Moldovei cari subsemnaseră amendamentul lui Mărzescu, și care sunt în număr de 16, este și Dimitrie Ghica (Român), care nu trebuie amestecat cu Principele Dim. Ghica din Muntenia, care acesta era contra strămutării. Șed. din 21 Iunie, *Mon. Of.*, 2 Iulie (p. 644, vol. 2). *Comp. lista tuturor deputaților*, după ținuturile unde au fost aleși, în *Voacea națională* din Iași, 20 Aprilie 1866. Programul electoral conservator din țară spune, în apelul său: „Nu trebuie să uităm că acei 15 deputați (cu Mărzescu 16), care cerură la constituantă transformarea Curței de Casație, au avut pe lângă ei alți 24 de deputați din România de peste Milcov, și că unul din aceștia, N. Blaremburg în numele colegilor săi s'a ridicat cu o nobilă indignațiune contra tristelor argumente invocate de deputatul moldovean, adversar al proiectului, N. Ionescu, *Constituțiunea*, 28 Sept. 1866.

să hotărască votul. Știm însă că din această majoritate 50 de deputați munteni se oferiseră să se îndatorească în scris la consfătuirea dela Primărie, a vota și strămutarea Curței de Casație. Este evident că cei mai mulți nu se ținură de cuvântul dat; dar numai cu acest preț se face politică.

Motivele pentru care se combătea strămutarea Curței de Casație în vechea capitală a Moldovei erau întâi stinghirea ce s'ar aduce întregii Oltenii prin îndepărtarea atât de mare de ea în care s'ar așeza Casația; apoi împrejurarea că centrul afacerilor judecătorești ar trebui să fie acolo unde este centrul întregii vieți românești, întru cât Casația e nu numai o instanță judecătorească ci și una politică care ar fi chemată a judeca și pe miniștri în caz eventual. Tot așa stă lucru cu dreptul de cenzură pe care era chemată a-l pune în lucrare asupra magistratilor inferiori, precum și cu dreptul de a ataca, în interesul legii, hotărârile tribunalelor. Toate aceste atribuțiuni trebuind a fi exercitate în înțelegere cu ministrul Justiției, cereau numai decât aflarea Curței în apropierea acestui minister, iar nu la distanță de zile întregi, cum ar fi când s'ar așeza în Iași, în lipsă de drumuri de fier care să înlesnească comunicația⁶². Curtea de Casație era apoi menită a unifica legile și prin influența ce are aplicarea lor asupra obiceiurilor, a unifica și obiceiurile, aceasta a doua natură a omului, încât astfel Curtea fiind un agent perpetuu de asimilare, un puternic legământ de unitate, ar avea și o misiune politică de îndeplinit⁶³. În sfârșit Curtea de Casație ar avea o legătură legală cu ministerul de Războiu pentru casa dotațiunei oastei, cu acel de Instrucție pentru consiliul general al Instrucției publice și mai la urma urmelor așezarea Casației în Iași nu ar aduce nici un folos real Iașului, decât, câștigul câtorva posesori de oteluri evrești⁶⁴.

Acei ce sprijineau strămutarea la Iași a Curței de Casație se puneau pe tărâmul unirei. Așa N. Blaremburg spunea, că „este un interes care trebuie să primeze pe toate celelalte: acel al naționalității române, acel al unirei. Dacă voim să cimentăm această unire, trebuie să îndepărtăm tot ce poate avea chiar aparența unei aneмиuni. Pe lângă realizarea altor cereri, singura satisfacție ce se poate da imediat Iașului este transferarea

⁶² *Reflexiune asupra proiectului de strămutare în Iași a Curței de Casație*, București, 3 Martie, 1867, (p. 10—12).

⁶³ *Strămutarea Curței de Casație*, Buc., 1866 (tipogr. Rasidescu), p. 9. A doua ediție a acestei broșuri adăogată cu o introducere istorică. București 1866 (tipogr. națională).

⁶⁴ Comp. afară de cele două broșuri citate în notele precedente, și cuvântarea lui N. Ionescu, calificată de „admirabila” de însuși protivnicii lui (11), rostită în ședința din 29 Iunie *Mon. Of.*, 8 Iulie 1866.

Curței de Casație. Să presupunem chiar că aceasta ar fi un sacrificiu. Oare el poate fi pus în cumpănă cu acela ce l'a făcut Iașul în favoarea unirei? Să redăm Iașului o parte din splendoarea lui trecută, și să și dovedim că unirea nu e absorbție, și atunci edificiul nostru politic va fi tare, căci va fi întemeiat pe iubire și afecțiune”⁶⁵.

Chestia îmbunătățirilor de încuviințat Iașului, ca răsplată pentru jertfirea lui cea cam neprecuțată pe altarul unirei, deșteptă mai multe păreri cari mergeau chiar uneori mai departe decât strămutarea Curței de Casație. Așa mai întâi cităm dorințele rostite de grupul fracționist⁶⁶ al alegătorilor ieșeni, care stăruise mult nu numai asupra strămutării Casației ci și asupra celorlalte punte din memoriul Municipalitytei⁶⁷.

Unul din subscriitorii rezumatului deliberațiilor grupului fracționist, avocatul Gh. Cigaras, în o broșură a parte, cere pentru îmbunătățirea stărei Iașului instituirea în el a unei administrațiuni civile centrale pentru Moldova, de care să atârne toate perfecțiunile, și care să aibă singură dreptul de a prezenta pe perfecții din districtele ei, pe cât și pe acei ai Iașului; apoi, înființarea unei casierii centrale de care să atârne toate casele Moldovei, acestea pe lângă strămutarea în Iași a Curței de Casație. Se înțelege că instituirea unei ocârmuiri civile separate pentru Moldova atrăgea numai decât pe cea a unui cap al acestei ocârmuiri care având singur dreptul de a recomanda perfecții și casierii nu însemna altă ceva decât guvernatorul separat pentru Moldova, pe care îl propuneau Rușii tocmai pentru a paraliza cererile de unire ale Țărilor Române⁶⁸.

Alt apărător al aceleiași teme este D. M. Cațichi, vechiu maior, care cere întâiu o condiție *sui generis* pentru ridicarea Iașului, anume, „ca toți deputații moldoveni să fie îndatorați, în anul înaintea deschiderii adunării, să vină să asculte odată sfânta Liturghie în Mitropolia din Iași și să facă o vizită Mitropolitului, sub pedeapsa pierderii a jumătate din diurnă în foiosul Primăriei ieșene”. Pe lângă această condiție, pe care

⁶⁵ Sed. din 29 iunie, *Mun. Of.*, 5 Iulie (p. 652, col. 3).

⁶⁶ Vom vedea în curând ce era *Fracțiunea*.

⁶⁷ *Rezumatul deliberațiilor formulate la întrunirea alegătorilor din Iași în sala Primăriei*. Iași, 1866. Se văd sub emnați în ele: Dr. An. Fătu, P. Suciu, prof. univ., A. Șendre avocat, A. I. Gheorghiu, D. Tacu, Arhiepiscopul Serban și Bobulescu, Arhimandritul Clement, N. C. Aslan, Gr. Cobălescu, A. Racoviță farmacist, G. Cigaras avocat, A. D. Holban inginer, V. Gheorghian ziarist, Sandu Dudesu, Petre Cristea avocat, M. Buznea profesor, preotul Gh. Ionescu, colonel Gh. Pavlov și C. Aslan.

⁶⁸ Broșura lui Cigaras este *Ecunierul Unirei*, Iași, 1866. Comp. Vol. XIII, p. 125.

Cațiachi părea a pune un mare preț, el nu uită nici instalarea în Iași a Curței de Casație⁶⁹.

Tot așa găsim pe deputații Iașului Dimitrie Tacu și Teodor Lăteș cari cer pe lângă introducerea în Constituție a principiului Domniei naționale strămoșești, și strămutarea Curței de Casație în Iași⁷⁰.

Un Bucureștean C. N. Brăiloiu găsește de cuviință a critica cu asprime cererile Iașului în un articol publicat în ziarul conservator *Ordinea*, sub titlul „Memoriul Municipalității ieșene”⁷¹.

N. C. Aslan îi răspunde în o broșură citată mai sus, în care apără și manifestația dela 3 Aprilie, spunând între altele : „Cum ? se sfarmă unirea, fiind că înțelepciunea și ecuitatea Românilor ar fi decis a nu lăsa în părăsire Iașul, de unde au purces toate razele mărețelor idei de astăzi, și a se veni în ajutorul unui oraș mare, a unei vechi capitale, care cere ușurarea pentru suferințele sale provenite în mare parte din simțământul lui de abnegație ? Intr’o populațiune de 100.000 de oameni cu tradițiuni politice, cu interese materiale nimicite din cauză că nobile simțăminte patriotice i-au împins la îndeplinirea unei mărețe idei naționale, oare poate fi permis ecuităței și recunoștinței de a se folosi de fapte îndeplinite prin puterea brutală, pentru a târgui cu cerințele leale ale unei populațiuni suferinde, mai cu samă când îndeplinirea acelor cereri nu va-tămă decât închipuita unitate guvernamentală a d-lui Brăiloiu”⁷² ?

Brăiloiu făcuse greșeala în articolul său, de a amenința Iașul spunând, că „municipalitatea lui va cugeta și nu va *cuteza* să deschidă o luptă între Iași și București”.

La clubul național din Iași în ședința dela 2 Aprilie 1866, sub președinția lui V. Pogor, Titu Maiorescu propune pentru înflorirea Iașului alte mijloace decât strămutarea Curței de Casație, de care el nu pomeneste prin nici un cuvânt. Maiorescu cerca ca „Iașul să devină centrul de științi al României, precum Bucureștii trebuie să rămână centrul ei politic. Toate școalele superioare, școala militară, școala de arte, facultățile de Litere și Științi, școala de Medicină, afară de o școală de Drept ce este necesară Capitalei, trebuie transferate la Iași. Prin aceasta, tinerii de dincolo de Milcov vor fi siliți să cunoască bine această parte a României și apoi, întorcându-se în Căpi-

⁶⁹ *Reformele necesare pentru Principatele Unite* de d. M. Cațiachi, vechiu malor. Iași, 1866.

⁷⁰ *Darea de seamă la alegătorii Municipiului Iași* din partea foștilor deputați T. Lăteș și D. Tacu. Iași, 1866.

⁷¹ Adecă memoriul dat Principelui când cu venirea lui în Iași. Mai sus, nota 53.

⁷² Vezi broșura citată mai sus, nota 37. Altă broșură tot pe tema lui Brăiloiu, este aceea a Bucureșteanului G. Brătianu, urzită însă mult mai ghibaclu pe teze generale, intitulată *Viitorul nostru este în Unire*, București, 1866.

tală pentru a ocupa funcțiuni, vor lucra în cunoștință de cauză la tot ce privește România din stânga Milcovului. Apoi va rezulta un mare folos pentru învățătură care se va putea mai mult mai bine dobândi în un oraș liniștit și depărtat de frământările politice ale Capitalei”⁷³.

Din aceste fapte și cugetări bine adevărate rezultă cu siguranță împrejurarea, că în afară de manifestarea mai mult nesperioasă dela 3 Aprilie, fierberea în Iași în toate straturile sociale, o adâncă jignire asupra modului cum se înțelese a se aduce unirea la îndeplinire, cu centralizarea întregii vieți a statului numai în București. De aceea poate cu drept cuvânt bagă de seamă organul ieșan *Constituțiunea*, că „s'a calomniat Iașul cu 3 Aprilie; căci să vorbim drept: Iașul dacă voea era în stare să facă o altfel de demonstrațiune”⁷⁴. Se poate zice, că partidul propriu zis separatist ce se ivise în Iași, încă dinainte de înfăptuirea unirii, își jucase ultima carte în ziua de 3 Aprilie 1866, și că de atunci viața lui cea de altfel de tot scurtă, apăsese pentru totdeauna⁷⁵.

Din el însă rămăsese totuși un vlăstar înfrățit, acel al *revendicărilor moldovene și mai ales ieșene* care va avea o mult mai trainică putere de viață, ca unul ce este întemeiat pe fapte netăgăduite ce lovesc în simțământul dreptății altoit pe jignirea intereselor.

Se înțelege că este o tranziție între apusul partid separatist și acel al revendicărilor ieșene, căci cererile foastei capitale a Moldovei se pot coborâ, dela acele care ar răspândi măcar ceva și către periferie din prea multă viață adunată numai în centru. Dintre aceste cereri, chiar strămutarea Curții de Casație în Iași nu era de fel de a periclita această unitate; căci Casația fiind un *singur așezământ* — strămutat aiurea decât în capitală, ducea cu sine acolo unde era să fie transferat, în *unicitatea* lui chiar, ideea unirii. Dar dacă această strămutare părea îndoelnică în rezultatele ce era să le dea, de sigur că părerea lui Maiorescu asupra prefacerii Iașului în centru de cultură al României putea fi realizată spre binele țării întregi. Vom vedea însă cum, dacă școalele din Iași propășiră, aceasta fu mai mult o urmare a dezvoltării învățământului în România, decât cea a unei îngrijiri deosebite pentru foasta capitală a

⁷³ Vezi darea de seamă a cuvântării lui Maiorescu în *Vocea Națională*, 16 Aprilie 1866. Este după cum credem cea dintâi manifestare politică a lui T. L. Maiorescu.

⁷⁴ *Constituțiunea*, 5 Oct. 1866.

⁷⁵ Tot așa consideră și T. L. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, 1897, p. 13, mișcarea din 3 Aprilie, când spune despre ea, că „epoca deosebitei exploatare între Moldoveni și Munteni ajunsese acum pe sfârșit”. În numărul ce din 7 Iunie 1866, *Trompeta Carpaților* vorbește încă de existența „unui mic partid separatist în Moldova. cu Iordache Beldiman în frunte”.

Moldovei. Ba de mai multe ori chiar și ceea ce avea din trecut, ca Universitatea, Conservatorul, școala frumoaselor arte, școala centrală de fete, fură puse în primejdie de a fi absorbite de București, prin mai departea urmare a plecării fatale spre centralizare a întregii vieți românești în capitala țării. De aceea și partidul revendicărilor ieșene nu poate dispărea, și în el în tot se oglindește, din când în când, și câte o rază furișată din vechiul partid separatist.

Alegerea Principelui Carol. — Nu ne vom ocupa cu greutatele diplomatice ce au trebuit învinse pentru a aduce la îndeplinire întronarea Dinastiei străine în România, al 4-lea și ultimul punct din dorințele rostite de Divanurile Ad-Hoc, ci numai din ținuta partidelor față cu Principele pe care împrejurările istorice îl aduseră în fruntea statului român ⁷⁶.

Am văzut mai sus, că mai mult sau mai puțin sinceră, chemarea unui Principe străin era o dorință obștește măturisită, și în contra căreia nu se rădicaseră decât puține glasuri din sânul păturei culte.

De altfel ambele partide „istorice” ce se înjghebaseră în viața politică românească, mărturiseau acest crez politic, și coaliția monstroasă contra lui Cuza Vodă, ori de ce îmboldire ar fi fost împinși acei ce o alcătuiră, tindea nu numai la răsturnarea Domnitorului român, ci și la înlocuirea lui cu o Dinastie străină. Prin această întâlnire a ambelor partide în o cugetare și o voință comună se reîntregi iarăși partidul național ce fusese atât de desbinat în cele două ramuri ale lui: conservatorii și liberalii dela 1848 înainte. Dar precum la 1821, la 1857 și la 1859, aceste două brațe ale marelui fluviu își amestecaseră iarăși apele într'o singură matcă, astfel și acuma, cu toată umflarea lor tot mai mănoasă sub adaosul vremurilor, despărțite iarăși sub Domnia lui Cuza Vodă, ele se întruniseră din nou pentru a înlătura Domnia națională și a realiza în sfârșit dorința întocmirii statului român sub oblânduirea unei mari familii europene.

Chemarea Principelui Carol de Hohenzollern la cârma României nu fu opera unuia din cele două partide politice, ci a ambelor împreună. Precum era compusă Locotenența domnească și ministerul din reprezentanții ai ambelor taberi, așa și agenții

⁷⁶ De nicăeri nu se pot mai bine cunoaște aceste greutate decât din Memoriile Regelui Carol I, apărute în câteva ediții germane sub titlul *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, von einem Augenzengen, Stuttgart, Vol. I. Memoriile au apărut și în traducere română și franceză. O culegere bogată de acte interne și externe dela 1866 încoace este conținută în volumul lui D. A. Sturdza, *Charles I Roi de Roumanie*. Bucarest, reeditată acum în o nouă formă în 3 vol. *Regele Carol I al României, Acte și cuvântări*, 1909. Aceste două publicații nu înlocuiesc însă prețioasele Memorii.

trimiși pe la Curțile europene pentru îndrumarea și rezolvirea acestei mari probleme fără luați nedeosebiți de toți oamenii politici. Dacă Ioan Brătianu fu acela ce se puse în mai mare lumină în aceste grele negocieri, aceasta se datora destoiniciei și capacității sale deosebite, altoite pe un element ce nu este de loc de desprețuit în relațiile cu oamenii: „exteriorul său simpatic”⁷⁷.

Prin urmare când e vorba ținuta partidelor țării față cu alegerea Principelui Carol, s'ar părea că neavând de constatat decât unanimitatea cugetelor tuturor, nu ar fi loc pentru dezvoltări mai cuprinzătoare.

Totuși această alegere întâlni în Principatele Unite o împotrivire datorită la început unor manifestări individuale, care însă se înmănușchiară în un partid politic. De și totdeauna restrâns în număr, acest partid nu încetă totuși de a juca un rol oarecare în viața statului român din acel timp.

Se văzu chiar din subsemnarea plebiscitului, că centrul împotrivirii contra Principelui străin era Iașul, cu toate că și în București am văzut cum unele voinți ca aceea a lui Ioan Heliade Rădulescu care spunea, că „nu vrea ca două corpuri în care curge sânge românesc să fie puse sub un cap în care curge sânge străin”⁷⁸, trebuiră îndoite prin stăruinți care aproape cotigeau silnicia. În Iași însă se arată numărul cel mai mare de voturi contra Principelui străin.

În Muntenia era protivnică acestui principiu gruparea din jurul *Trompetei Carpaților* cu Cesar Boliac în frunte care publică nenumărate articole contra acestei înnoiri politice în viața românească. Ca încheiere a combaterii sale, Boliac spune, că „noi am fost contra Principelui străin, am fost contra plebiscitului”⁷⁹.

Mai însemnată este pornirea cugetelor moldovene contra Principelui Carol I. Opoziția contra Dinastiei din familia prusiană se înfățișă în Iași sub două forme: Una din ele răspingea numai pe Principele nelatin, primind pe unul de viță latină; cealaltă era protivnică ori cărei Domnii străine.

⁷⁷ *Aus dem Leben König Karl's von Rumanien, I, p. 4:* „Brătianu hat den besten Eindruck auf den Prinzen und die fürstliche Familie gemacht, sowohl durch sein einnehmendes Aussere, als durch die staatsmännischen Eigenschaften die er bewiesen hat”.

⁷⁸ Ședința din 1 Mai 1866, *Mon. Of.*, 6 Mai 1866. Ziarul *Legalitatea* întemeiat de Heliade în București, deși nu este sub direcția lui, conține însă mai în fiecare număr un articol contra Principelui străin, d. e. în 17 Aprilie 1866: „Noi care nu voim să înstrăinăm domnia Românilor, suntem pentru respingerea oricărui Domn străin”. Cu toate acestea, după ce Hohenzollern depuse jurământul pe Constituție, Legalitatea inspectând-o în totul, spune: „să trăiască marele reprezentant al României, Carol I” (4 Iulie 1866).

⁷⁹ *Trompeta*, 16 Mai, 1866.

Cea dintâi grupare dădu în cunoștință părerea ei prin o rezoluțiune în care spunea, că „recunoaște necesitatea mănținerei unirei sub un Principe străin de viță latină, două puncte nedespărțite în care trebuie să persiste cu energie. Unirea o înțelege însă cu deplina decentralizare, și declară că pentru realizarea acestor dorinți va da mandat imperativ deputațiilor aleși de ea”. Această rezoluțiune era iscălită, pe lângă alții rămași necunoscuți, și de Dim. Tacu, V. Pogor și T. Maiorescu⁸⁰. În ședința din 30 Martie 1866 a clubului național din Iași sub președinția lui V. Pogor, T. Maiorescu demonstra necesitatea absolută a unui Principe străin, arătând între altele, că față cu concurența ce ar fi să se ivească între candidații băștinași, alegerea unui Principe din țară nu ar putea fi decât opera corupției⁸¹, iar o corespondență din Iași către ziarul *Mercuriu* din Galați spune, că „astăzi (30 Martie) s'a unit întreaga partidă națională din Iași (vre-o 400 de oameni) și a proclamat în entusiasmul tuturor, că dorința Românilor este unirea cu Principe străin de viță latină”⁸². Și învățatul Besarabean șezător în Iași, Bogdan Petriceicu Hăjdău, fusese la început pentru această părere. „Văzând însă trista scenă de reacțiune petrecută la Iași, își retrage votul dat contra Principelui Carol la plebiscit și, în interesul salvării unirei, se declară pentru alegerea acestui”⁸³.

Dacă, după cum se vede, întreg partidul național era la început pentru Principele străin de viță latină, se vede că el, ca și Hăjdău, se întoarce curând dela acest gând și se rosti în favoarea Principelui german reprezentat prin Carol I de Hohenzollern.

Nu tot așa însă urmă cealaltă grupare de împotrivitori contra Principelui străin. Aici întâlnim o înălțuire a cugetelor pe temelul unui întreg sistem de gândire datorit unei însemnate personalități, Simion Bărnuț, refugiatul transilvănean, apostolul Românilor ardeleni din 1848, și care era pe atunci profesor la Universitatea din Iași.

⁸⁰ Rezoluțiunea fu citită de Gh. Mărzescu în șed. din: 1 Mai, *Mon.*, 7 Mai 1866. Iscăliturile celor 3 sunt adevărate și de arătările *Troapelei Carpaților* care spune, că „pentru a combate mișcarea de desunire dela 3 Aprilie, tinerii înțelepți și patrioți Pogor, Maiorescu și alții, au alcătuit îndată programa mănținerei Unirei cu un Principe străin de viță latină” (19 August 1866).

⁸¹ *Voacea națională*, 5 Aprilie 1866, reproduce argumentele lui Maiorescu într'un articol: „Principele străin ori-um ar fi”.

⁸² Supplement la *Mercuriu*, Galați, 17 Aprilie 1866.

⁸³ *Românul*, 6 Aprilie 1866, *Concordia* din Budapesta combate și ea principele german, spunând, că „niciun Român nu ar putea măcar rosti numele. Apoi că Prințul străin ar trebui să garanteze dobândirea neatârării: la din contră, ar fi de preferat un Prinț indigen” (6 Mai 1866).

Înainte însă de a expune rețeaua de idei pe care să înjghebase noul partid al *Fracțiunii libere și independente* să vedem, de unde-i vine acest nume: Neculai Ionescu în ședința din 12 Ianuarie 1867 când se desbătea împrumutul Offenheim, spuse cuvintele, că „el de și reprezentantul unei *fracțiuni libere și independente* de orice spirit de partid, și prin urmare indiferent de chestia ministerială, nu poate vota împrumutul Offenheim”⁸⁴. Toți vorbitorii ce luară cuvântul după el, îl zeflemisiră asupra termenului de *Fracțiune*, încât cuvântul înaripat purtându-se mult timp prin gură, rămase alipit de gruparea pe care o reprezintă Neculai Ionescu.

Simion Bărnuț părintele *Fracțiunii* împărtășea un complex de idei originale asupra menirii și nevoilor poporului român. Marele Transilvănean se bucura în Moldova de o strălucită reputație, provenită din aureola cu care-l încununa bogata și spornica lui împărtășire la revoluția Românilor din Ardeal din anul 1848, unită cu vaza unui mare învățat. El căutase un adăpost în Moldova contra prigonirilor cărora rolul său îl expusese, și adusesese aici, împreună cu cultura lui vastă și însemnată pentru acel timp, un mănunchiu de idei subte din acele ce umblau pe atunci în mintea Ardelenilor cărturari, și cari erau hrăniți cu toate exagerările ideii obârșiei romane a poporului român. Învățământul său de 8 ani, 1855—63, la cursul superior dela școalele din Iași (dela 1860 în Universitate) avuse de urmare „a funda o adevărată școală de principii în politica română”⁸⁵. Bărnuț privește poporul român nu numai ca pe un coborător, dar și ca pe un continuator al poporului roman. De aci urmează ca consecvență, că pământul ar trebui împărțit din nou conform legilor agrare ale Grachilor; că guvernul constituțional nu este potrivit pentru Români, și că țara ar trebui organizată în republică, cu funcționari aleși; că Românii au dreptul de a da afară pe străinii cari le-ar împedica interesele agricole, industriale și comerciale. Mai adogă Bărnuț, că „națiunea română poate reduce numărul străinilor cât să nu fie condamnați Românii a ținea toate Sâmbetele și sărbătorile jidovești și a-și cumpăra îmbrăcămintea, până și pâinea de toate zilele, dela Jidovi, Nemți și dela alte adunători”. Bărnuț este nu numai antisemit, ci în deobște protivnic străinilor. Așa el este contra colonizării țării cu Evrei, Slavoni sau Germani. Evreii am văzut pentru ce; Slavonii pentrucă parte au nimicit pe Români; parte i-au rărit foarte tare; Germanii fiindcă vrau să germanizeze pe toate popoarele. Mai cere să

⁸⁴ *Mon. Of.*, 15 Ianuarie (p. 771, vol. 3).

⁸⁵ T. L. Maiorescu. „Dreptul public al Românilor și școala lui Bărnuțiu” în *Convorbiri Literare*, I, 1867, p. 273 și urm. Cursul lui Bărnuț a fost publicat după moartea lui, de elevii săi, în Iași, 1867.

se reducă numărul străinilor pe pământul românesc, așa ca să nu fie primejdioși nației. Pe lângă propăvăduirea antisemitismului, Barnuț mai este și contra Principelui străin, care va reprezenta totdeauna interesul țării de care s'ar ținea. Cât de departe mergea Barnuț în combaterea Domnitorului străin, se vede din aceea, că el primea părerea, că „votul unui singur Român contra Principelui străin ar fi de ajuns pentru a anula valabilitatea juridică a unei alegeri”⁸⁶.

Aceste păreri susținute cu o voce blândă, în o limbă limpede și frumoasă, cu tot latinismul ei covârșitor, și de un om cu autoritatea de care se bucura Barnuț, avură de efect a răspândi ideile lui în mințile tinerimei, și de a crea în Iași o școală întreagă în jurul magistrului. Dar această școală mai urma învățătorului și în privirea prelucrării limbei române, pe care Barnuț după exemplul dascălilor săi ardeleni, o latiniza pe cât putea, spre a o apropia de forma limbei latine. Tot așa și ortografia limbei române căuta să fie cât se poate mai etimologică, în cât școala lui Barnuț, din care pe tărâmul politic s'a format *Fracțiunea*, se arată ca un complex de idei politice pe un fond cultural.

Fracțiunea va fi reprezentanta mai ales a antisemitismului și va combate Principele străin. Dacă în această din urmă direcție nu va putea repurta mare izbândă, prin pornirea ei contra Evreilor, ea aduse încurcături în situația internațională a României care adesea ori atinse proporții îngrijitoare, după cum se va vedea din expunerea de mai la vale. E drept că în această privire ideile *Fracțiunii* corespundeau cu simțiminte masselor.

Fracțiunea care rămâne statornică în împotrivirea ei contra Principelui străin, ajunge a trimite în adunare câți-va reprezentanți cari dădură nota discordantă în recunoașterea plebiscitului de adunare. Din 115 deputați față la acea votare, 109 fură pentru omologarea plebiscitului, iar 6 contra ei. Intre cei subsemnați *pentru*, găsim și pe V. Pagor care subscriesese „rezoluțiunea” din Iași pentru Principele latin, dar care în urmă, ca și Hăjdău, se întorsese. Rămaseră statornici în opoziția lor contra Principelui străin: Dumitru Tacu care trecuse la fracționiști, T. Lațesu, I. Negură, N. Iamandi, Ioan Leca și Neculai Ionescu.

Adunarea cea nouă care era să devină constituantă, își deschide ședințele în ziua de 28 Aprilie 1866. De și nu fusese aleasă cu această anumită țintă, rolul ei era de a da o nouă organizare României unite, sub oblănduirea unei Dinastii străine. Ea trebuca deci să întocmească o nouă constituție. Dar în timpul de 12 zile cât mai stătu la cârma statului Locotenența dom-

⁸⁶ *Dereptul public al Românilor* de Simion Barnuțiu, 1867, p. 92—94, 321.

nească dela 28 Aprilie până la 10 Mai, când Principele Carol depune jurământul înaintea adunării, aceasta nu intră în desbaterea actului de temelie, ci se ocupă numai cu verificarea alegerilor și cu votarea regulamentului ei. Constituția se votă deci chiar la începutul domniei lui Carol I.

Locotenența domnească retrăgându-se în ziua de 10 Mai, Principele Carol iea în mână frânele guvernului. Ministerul se retrage și el, spre a lăsa noului Domnitor libertatea de ași alcătui după voie cabinetul, pe care îl iea tot din ambele partide cum fusese și până atunci. Conservatorul L. Catargiu este însărcinat cu președinția consiliului. Alături cu el mai figurau, din partidul lui, Petre Mavrogheni, și spre a le ținea cumpăna, ei fură întovărășiți de cei doi liberali mai de seamă și mai înaintați, I. C. Brălianu și C. A. Rosetti, iar ca elemente mai neutre fură luați în minister: I. Cantacuzino, generalul I. Ghica și Dimitrie Sturdza⁸⁷.

Ministerul cel nou, în declarația lui din 13 Mai, spune, că schimbarea guvernului Ioan Ghica în acel al lui Lascar Catargiu s'a lăcut fără să fi urmat vre-o diferență de opinii între cele 10 persoane care compuseseră guvernul din 11 Februarie și după o împreună consfătuire și o înțelegere urmată între acele persoane, cu toate că această înțelegere nu mersese fără „oarecari greutăți” cum spune Regele în memoriile lui⁸⁸.

Principele găsisse de cuvîntă a păstra la ocărnuirea țării coaliția care-l chemase la Domnie, și de aceeași părere erau și oamenii politici ai timpului. Tatăl Principelui îi spune în o scrisoare, despre Principele Dim. Ghica, șeful conservatorilor, ca din o convorbire avută cu el, a văzut, că „de și Brălianu și Rosetti îi sunt ca un ghimpe în ochi, totuși el mărturisește, că pentru stadiul începătornic, un minister de compromis este neapărat”. De aceeași părere erau și miniștrii luați din coaliție⁸⁹. Acest minister conduse trebile în timpul însemnatei legislațiuni a Constituantei care înzestră România cu constituția sub care trăim și astăzi.

⁸⁷ Decret din 10 Mai, *Mon. Of.*, 12 Mai 1866. Comp. *Aus dem Leben König Karl's I*, p. 55, unde miniștrii sunt astfel caracterizați: „Lascar Catargi, Moldauer, conservativ; I. Brătianu, Walache, liberal; P. Mavrogheni, Mold. cons.; C. A. Rosetti, Walache, auserste Linke; I. Cantacuzino, Walache, centrum; general Ghica, Mold., Rechte; Dim. Sturdza, Mold. centrum”.

⁸⁸ Programul noului minister în *Trompeta Carpaților*, 31 Mai 1866. *Aus dem Leben*, I, p. 55: „nach einigen Schwierigkeiten”.

⁸⁹ *Aus dem Leben*, I, p. 79. Comp. p. 68: Das Ministerium Catargi schelnt indessen darin einig zu sein, dass es selbst mit Aufopferung persönlichen und principiellen Anschauungen, vor Allem gilt zusammen zu halten, Weil sonst der ganze Bau gefährdet Wäre”. Mai vezi și asupra șefiei Pr. D. Ghica, mai sus, nota 1.

II

ISTORIA ROMÂNILOR DE PESTE MUNȚI

1849 — 1867

1. PERIOADA ABSOLUTISMULUI 1849—1860

Favorizarea Românilor. — Revoluția Ungurilor din anul 1848 trebuie să cadă căci se întreprinsese două lucrări prea anevoioase: una externă hotărînd legăturile cu împărăția austriacă, alta internă, mai primejdioasă provocarea popoarelor nemaghiare din Ungaria cari îi slăbiseră organismul lăuntric tocmai când aveau mai mare nevoie de puterea lui în afară. Indată după zdrobirea revoluției se îndrumă o reacție puternică în sensul absolutismului. Bineînțeles că elementul care periclitase mai ales tronul Habsburgilor fiind Ungurii, ei trebuiau să suporte urmările înverșunării ce se manifestă pentru îndrăzneța încercare: pe când popoarele acele cari combătuseră tocmai revoluția ungurească prin răscoale în contra ei, ca Sârbii, Croații și Românii trebuiră să fie, cu tot absolutismul, tratate cu mai multă cruțare.

Așa se și întâmplă lucrul. Ungurii fură prizoniți în chipul cel mai aprig, condamnați la moarte cu sutele atât în Ungaria cât și în Transilvania, și înlocuiți aici mai aleși cu Sași, germani cari se arătaseră și ei credincioși monarhici și pe lângă aceasta erau de limbă germană; aceea pe care absolutismul voia s'o mențină ca organ de ocârmuire al Imperiului în contra zguduirilor cărora revoluția o expusese¹. Intrară însă în dregătorii și un număr de Români care deși nu mai mare de 172, totuși se păru Românilor de peste munți ca ceva extraordinar și neuzit. Această primire a Românilor în dregătoriile statului

¹ Barișlu, *Părți alese II*, p. 631. Comp. Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, 1911, p. 55.

fu însă și o școală aspră pentru Români, fiindu-le binefăcătoare, căci i-a învățat să lucreze, i-a învățat cu cunoștinți și idei, i-a dat la regulă și precizie, așa că a început a se forma un corp de funcționari rutinați de care țara ducea lipsă mare².

Împăratul dădu Transilvaniei o nouă întocmire care este cunoscută sub numele de *Constituția din 4 Martie* (1849) deși ea nu avea din firea constituțională decât numele. Se proclama în ea principiul deplinei neatârării a Transilvaniei de regatul Ungariei și egala îndreptățire a tuturor națiilor din acea țară, tocmai potrivit țintei urmărite de revoluția maghiară. Se mai adaugă Transilvaniei, tot contra voinței Ungurilor, cele trei comitate mărginașe pe care Ungaria le încorporase în întinderea ei, anume Solnocul, Crasna și Zarandul. Se recunoaște fiecărei nații dreptul neștirbit de a-și păstra și cultiva naționalitatea și limba. Se dă dreptul de liberă strămutare tuturor locuitorilor, desființându-se orice raport iobagial (*Leibeigenschaft*). Se decrețează egalitatea înaintea legii; fiecare cetățean poate câștiga proprietăți imobiliare și poate exercita orice meșteșug sau industrie. În privirea politică se dispune pentru Ungaria anume că *toate naționalitățile și limbile din această țară să fie egal îndreptățite* sub toate raporturile vieții publice și cetățenești și această egalitate să fie garantată prin instituții potrivite. (§71) Constituția revine a doua oară asupra acestui principiu spre a-l întări și mai bine, în § 74, unde spune că „formarea internă și constituția marelui principat al Transilvaniei se va stabili după *principiul deplinei neatârării de regatul Ungariei și al egalei îndreptățiri a tuturor naționalităților din această țară*”³. Constituția *octroiată* de monarhul austriac ținea învederat la slăbirea Ungariei și deci indirect la întărirea poporului român.

Această tendință a guvernului din Viena se vede din mai multe alte fapte săvârșite de el în folosul Românilor. Așa se creiază două școale preparandale românești la Orlat și Năsăud pentru pregătirea învățătorilor rurali⁴. Fiindcă se dispusese prin Constituție publicarea legilor în toate limbile împărăției, în număr de 10, între care și limba română, guvernul din Viena provoacă o cercetare a ortografiei, spre a se fixa scrierea Românească. Cu acest prilej însă se destăinuște foarte limpede manopera dușmanilor Românilor care tindeau la a lor desbinare; anume se propune între altele ca ortografia pentru Români să fie cu litere latine, iar pentru cei ortodoxi să se păstreze cirilicele, vroind să-i despărtească astfel și pe

² *Ibidem*. p. 697. Tot acolo viața funcționarilor.

³ Textul întreg în T. V. Păcățianu, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale Românilor de sub coroana ungară*, I 1900 p. 523.

⁴ Barițiu, l. c. II. p. 636.

tărâmul scrierei, spre a îngreua atingerea ideilor⁵. Se mai decorează apoi mai mulți ofițeri români cari luptaseră contra revoluționarilor unguri, precum căpitanul Traian Doda, locotenentul David Ursu, și mai târziu în 1852 împăratul decorează pe alte căpetenii române precum pe episcopul Andrei Șaguna, pe Simeon Balint, pe Axente Sever, pe Petru Marin, pe Fabiniu Pisa, pe preotul Neculai Erdeli și pe alții⁶. Se dă o pensie Pelagiei Roșu, fiindcă în timpul luptelor, conducând o ceată de femei, scăpase pe bărbatul ei din mâinele insurgenților⁷. În 1850 se înființează cu autorizația guvernului, baronul Wallgenunth, reuniunea femeilor române din Brașov, împăratul mai dă 600.000 de fiorini pentru reîntocmirea bisericilor românești.

Foile *Gazeta Transilvaniei* și *Foia pentru minte* ce fuseseră închise în timpul revoluției, reapar și episcopul Șaguna întemiază și o a treia foaie *Telegraful Român*. În 1850 se dau și cele dintâi reprezentații teatrale române⁸.

Chestia urbarială.— Mai însemnate decât toate aceste măsuri priincioase poporului român sunt acele privitoare la regularea raporturilor lui cu stăpânii moșiilor.

Sub imperiul dreptului tripărtit al lui Wörbeczy și a constituțiilor aprobate sub cari Români din Transilvania trăesc până la 1848, țăranul nu avea nimic în proprietate, decât simbrie pentru munca lui iar pământul pe care ședea și pe care-l cultiva era și fusese privit todeauna ca proprietatea stăpânului său⁹. Aceasta era starea legală; cea de fapt era ceva deosebită, căci pe lângă că comunele iobage aveau păduri și pășuni proprii precum și munți cari puteau fi păscuți numai de vitele iobagilor, se mai văd foarte des iobagi, ca persoane individuale, posedând proprietăți private cu drept deplin. Țăranul iobag putea închiria, lua în zălog și poseda chiar pământ nobiliar în întinderi destul de însemnate. Aceste contraste între legi și starea de fapt provin din lupta și antagonismul dintre așezămintele vieții românești ale locului și legislația stăpânilor Maghiari, cari nu au putut nimici și înlătura cu totul acele așezăminte. Era aceeași situație care exista între pretențiile maghiare care nu recunosc decât o singură nație cea maghiară, pe când starea de fapt *care singură creiază drepturi reale și nu numai închipuite* este tocmai existența mai multor naționalități de care stăpânirea maghiară trebuia să

⁵ *Ibidem.* p. 644, 657.

⁶ *Ibidem.* p. 628 și 690.

⁷ Păcățianu. l. c. p. 686.

⁸ Barițiu, l. c. p. 658, 670, 674, 683, 684.

⁹ Adaug G. Maior, *Politica agrară la Români*, 1906, p. 74.

țină seamă¹⁰. Pe această stare de fapt și pe drepturile reale ce isvorăsc din ea, se altoiră reformele cele aduse de anul 1848:

Deaceea la începutul veacului al XIX-lea, în 1818, când se făcu catagrafia pământurilor, în scopul împroprietăririi țărănilor, se dispuse a se înscrie mărimea scsiunilor (moșiilor) iobagilor cu foloasele și îndatoririle lor. Aceste părți de moși trebuiau la caz de contrazicere între declarațiile țaranului și ale proprietarului, să fie măsurate de agenții catagrafici¹¹. Se înțelege că nobilii își dădură toate silințele, pentru a ză-zărnici această lucrare, silinți în care isbutiră, tocmai cu ajutorul neșliuitorilor țărani, înfricoșați cu sperietoarea că măsurătoarea se făcea în scopul dea mări dările la care erau supuși; așa că cei mai mulți iobagi dădură întinderi de pământ mai mici decât acelea pe care le cultivau înadevăr; cecace ar fi avut drept rezultat împroprietărirea lor pe întinderile acestea mai mici arătate. Urbarul alcătuit pe temeiul catagrafic din 1818 nu a fost votat decât în 1842, dar nu s'a promulgat și deci nu s'a aplicat niciodată. Această lege urbarială se decre-tează tocmai în 1848.

Revoluția ungurească din 1848, dacă a vrut pe deoparte, prin unirea Transilvaniei cu Ungaria, să înăbușe cu totul neamul românesc, să-i stingă suflarea și geniul lui propriu și să-i prefacă în Maghiari, pe de altă parte, prin suprimarea robotului adică a clăcei și a dijmei și prin lăsarea pământului cultivat de țărani în deplina lui proprietate a făcut Românilor un bine nespun, întărindu-le condițiile economice ale traiului. Ungurii trebuiau să facă aceasta, deoarece revoluția lor era pe lângă o năzuință națională și una după libertate și era îndreptată nu numai contra Austriei și cu tendința de a absorbi în sânul lor națio-nalitățile nemaghiare, dar era totodată întoarsă și în contra organizării feudale a societății și statului lor contra sistemului privilegiilor aristocratice și cecace Ungurii cereau ca egalitate și dreptate pentru ei, nu putea să nu folosească și locuitorilor de alte neamuri ai Statului lor! *Legea urbarială din 1848 des-ființează claca și dijma și lasă pământurile cultivate până atunci de țărani în deplina lor proprietate*. Proprietarii aveau să fie despăgubiți fără nici un scăzământ, cu capitaluri echivalente și proporționale cu venitul servituților desființate¹².

Despăgubirea aceasta însă nu fu lăsată numai în sarcina țaranului, ci statul luă asupra lui, așa că toată lumea, țaran, nobil, industriaș și neguțător contribuie la ea prin dările obștești. Din aceasta și din păstrarea pădurilor și a pășunilor comunale se explică pentruce în Transilvania nu s'a întâmplat cecace s'a petrecut în România unde despăgubirea fu plătită numai

¹⁰ Com. Maior, l. c. p. 77.

¹¹ *Ibidem*, p. 82.

¹² Maior, l. c. p. 174 și urm.

de țaran și unde nu se dădu acestuia nici imasă nici drept la pădure după legea rurală din 1864 că țaranul să recadă iarăși indirect în lanțurile iobăgiei. „Poporul ajuns proprietar pe moși-oarele sale, le cultivă cu diligență atât mai mare, cu cât în timpul războiului oriental, 1853—1855, produsele câmpului căutate din toate părțile aveau preț bun așa că țaranii silitori nu aveau nevoie să facă la foștii domni zile de lucru.

Incepuse a lua și comerțul un avânt iarăși necunoscut înainte în această țară; poporul trăgea și din ele folos bun, prin transportul cu carele, prin munca la încărcat și descărcat, prin vânzare de cereale, vite și altele”¹³.

Această transformare a stărei țaranului nu s'a făcut însă chiar în 1848. Legea revoluționară pusese numai principiul; aplicarea și introducerea lui în acvea lucrurilor se făcu în timpul absolutismului; tot ca un mijloc de slăbire a elementului unguresc, celui așa de rău văzut de austriaci, cu toate silințele ce-și dădea aristocrația maghiară de a arăta guvernului din Viena că nu ea, ci partida democratică făcuse revoluția¹⁴. Atribuirea pământului țaranul i în deplină proprietate prin înlăturarea clăcii și a dijmei și despăgubirea proprietarilor se făcu în urma patentei imperiale din 21 Iunie 1854, adausă prin o alta din 15 Septembrie 1858¹⁵. De atunci Românii s'au tot întins și multe proprietăți senioriale au trecut în stăpânirea lor, așa că astăzi Transilvania este o țară alcătuită mai ales din proprietari mici cu totul deosebită de România liberă unde latifundiile se întind la soare, aruncând în o modestă umbră proprietatea elementului poporan*. Se înțelege de sine că suprimarea iobăgici în 1848 nu s'a făcut din bunăvoința Ungurilor, cărora le plăcea să o sprijine ci de frica mișcării generale de emancipare a claselor impilate care mișcare cuprinsese toată Europa¹⁶.

Biserica. — Precum se înălțase condiția materială a Românilor în timpul absolutismului austriac, așa se întremă și organizarea lor bisericească. Această întărire este însă legată de un nume mare, acel al episcopului și mai târziu mitropolitului Andrei (baron de) Șaguna.

Originar din o familie aromână macedoneană, după sfârșirea studiilor lui universitare și teologice, Șaguna intră, chemat de mitropolitul sârbesc Ștefan Stratimirovici, ca profesor la seminarul din Carlowitz. Șaguna intră în călugărie în 1833,

¹³ Barițiu, *l. c.* p. 668. Citat casul și de Maior, *l. c.* p. 182.

¹⁴ Păcățianu, *l. c.* p. 668 și 688. Pentru chestia urbarială în deobște vezi Dr. Grimm, *Das Urbarialwissen in Siebenbürgen*, 1869. Grimm fusese organizatorul împroprietăririi.

¹⁵ Barițiu, *l. c.* p. 192—193. Comp. Maior, *l. c.* p. 186 și urm.

¹⁶ Barițiu, *l. c.* p. 264.

*) Aceste sunt scrise în anul 1914. N. E.

stând între sârbi 12 ani. Dovadă însă că el în acest timp se gândea la poporul român, este prelucrarea unei prescurtări a gramaticii lui I. Alexi¹⁷. În 1846 Şaguna fu numit vicar al episcopiei ortodoxe vacante din Sibiu şi începu activitatea lui pe tărâmul naţional bisericesc român. El ia îndată măsuri întinse de cultivare şi moralizare a preoţilor şi, cerând voe dela guvern să facă vizitaţii canonice, introduce o deaproape privighere a îndeplinirii dispoziţiilor luate de el. Făcându-se alegerea episcopală la Sibiu, Şaguna cu toate că eşise din alegeri cu mai puţine voturi decât concurenţii săi, Ioan Moga şi Moise Fulea, fu numit de Impăratul, la care Şaguna se bucura de un nume foarte bun, în scaunul de episcop ortodox al Ardealului. Se spune că venind la el o deputaţiei de preoţi ca să-i spună să-şi retragă candidatura căci clerul român nu l'ar vrea, el fiind sârb, Şaguna le-ar fi răspuns cuvintele lui Lăpuşneanu: "Dacă nu mă vreţi voi, eu vă vreau"¹⁸.

Şaguna începu să se amestece şi în mişcările politice în timpul revoluţiei din 1848 şi anume prin participarea lui la adunarea din Blaj, la comitetul numit deaceea adunare pentru a privighea interesele Românilor şi la deputaţia trimisă la Viena în acelaş scop. Dar fiindcă el fusese unul dintre cei ce contribuiseră la chemarea Ruşilor, îşi văzu viaţa expusă primejdiei şi se destără pentru 8 luni de zile, până la încetarea mişcării revoluţionare. În acest răstimp Şaguna se duse la Impăratul, la Olmütz, unde el stăruie mult ca naţia lui să fie scoasă de sub Unguri şi dobândi în sfârşit redactarea articolului din Constituţia Imperială din Martie 1849 prin care se declara Transilvania de Principat neatârnat de regatul ungueresc şi care constituie cea mai vajnică din toate măsurile de care atârna mântuirea neamului său, şi acum ca şi atunci¹⁹.

După această izbândă Şaguna căută să obţină drepturi pentru Români şi faţă cu Saşii cei favorizaţi de guvernul austriac, protestând în contra denumirii Ţării Bârsei de *Sachsenland*, arătând Şaguna că în acea regiune poporaţia românească este în majoritate²⁰.

Silinţele lui Şaguna însă de a obţine ca naţia românească să fie constituită cu un organism aparte în sânul împărăţiei austriace s'a lovit de greutăţi de neînvinis, mai ales din cauza favorizării excepţionale a elementului săsesc.

După dezarmarea Ungurilor în 11 August, Şaguna se întoarse în Ardeal. Să urmărim activitatea lui sub regimul

¹⁷ Titlu gramaticii lui Alexi este *Gramatica daco-romane sive Valachiae*. Viennae 1826. Prescurtarea lui Şaguna nu a fost tipărită.

¹⁸ Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, p. 25, 27—29, 50.

¹⁹ *Ibidem*, p. 77.

²⁰ *Ibidem*, p. 79.

absolut ce se întronează în toată monarhia după răpunerea revoluției ei.

În o epistolă a lui Șaguna către Maiorescu se vede amărăciunea de care era cuprins mitropolitul, când vedea că „la Unguri limba oficioasă e cea ungurească, la Sași fiind cea nemțească, iar la Români unde sunt amplioiații unguri e un-

Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna 1851 — ca Episcop.
Colecția Academiei Române.

gurească, unde sunt sași nemțească, iar unde se întâmplă să fie și amplioiați români este iarăși nemțească”. Ceeace-i stătea pe inima lui Șaguna era deci limba și naționalitatea poporului său²¹. Cu atât mai mult avea motiv Șaguna de a fi îngrijat, cu cât el nu vedea nici început de organizare a Transilvaniei care să fie dat Românilor un rost în ocârmuirea acestei țări; căci

²¹ *Ibidem*, p. 86 nota 1.

numai numirea câtorva dregători români, crearea câtorva școli și sprijinul încuviințat câtorva biserici nu era îndesulător. Văzând Șaguna că rezultatele pe tărâmul politic erau slabe de tot, se abate pe tărâmul religios, pe care el știa că, cel puțin limba și credința vor putea fi apărate și după ținerea sinodului din 1850, începu cu ministru Leo Thun o luptă îndrăzneată care tindea la îmbogățirea școalelor și a bisericilor române cu toate cele de trebuință spre a lor înaintare. Intre altele Șaguna ajunge a răspinge părerea ministrului Thun ca să se înființeze parohii românești, numai acolo unde populația română ar atinge cifra de 1000 de suflete, isihândă însemnată dacă ne gândim că a fost respectată față cu un ministru sub regimul absolut. Șaguna însă, în afară de cele ce obținu dela Stat în favoarea școalelor și bisericii române, mai adună multe fonduri din colecte și donații private zidind din capitalul strâns de el, frumoasa catedrală din Sibiu, cum și alte așezăminte culturale. După aceea Șaguna reia lupta dusă de el încă mai de mult pentru scoaterea Românilor de sub mitropolia Sârbească dela Carlovitz. Șaguna creiază un seminar în Sibiu cu mai mulți bursieri apoi un număr de școli poporane prin sate și întărește pe cele existente susținute de parohii; mai organizează și școli secundare și anume din 6 gimnazii superioare adică licee și 6 școli reale plănuite, se înființază deocamdată numai acele din Brașov, pentru care se cumpăraseră o casă de mai înainte, însă de teamă ca Sașii să nu zădărnicească întreprinderea, casa se cumpăraseră pe un nume privat²². Șaguna întocmește și o tipografie numită arhidiecezană așezată în o mare și frumoasă clădire din Sibiu, adunând pentru susținerea ei un fond de peste 400.000 de coroane. În precuvântarea la traducerea Bibliei tipărită în acea tipografie, Șaguna rostește păreri foarte temeinice asupra valorii limbei pentru un popor. Intre altele el spune că „pentru aceia a îmbrăcat traducerea în vestmântul limbei aceleia care să fie înțeleasă de toți Români de pretutindene. Limba acestei cărți nu e făcută, ci luată adică din gura poporului și așa traducătorul nu e decât un răsnet, nu numai al limbei ci și al simțirei și pentru tot al chipului cugețării poporului”. Mai spune foarte frumos Șaguna că „limba noastră e pom viu. Ramurile bătrâne și fără suc se uscă și cad; mlădiții tineri iese și cresc; frunza vestejește și se scutură, dar alte noi curând îl împodobesc. Toate ale lui se fac și se prefac, numai trupina rămâne totdeauna aceeași”²³. Șaguna el însuși este scriitor. În 1854 Șaguna publică *Elementele Drep-*

²² Ioan Lupaș, *l. c.* p. 148. Comp. Barițiu, *l. c.* p. 665.

²³ Ioan Lupaș, *l. c.* p. 159. Din această tipografie a ieșit în timpul celor 10 ani de absolutism vro 60 de volumuri parte de știință și literatură, parte religioase.

tului canonic iar în 1860 *Istoria bisericească* în două volumuri. El mai înființează și ziarul *Telegraful român* apărut la începutul anului 1853. În profesia de credință a ziarului, întâlnim o definiție a istoriei care pune în mirări prin exactitatea ei anume că ea ar fi „ordonarea și aducerea în un sistem a tuturor evenimentelor cu cauzele, efectele și legătura lor întru sine”²⁴. Acest ziar, fiind organul personal al lui Șaguna și nepublicându-se în el nici un rând fără încuviințarea lui, este o icoană credincioasă a părerilor lui și totodată una prea vie a timpului în care a trăit acest mare apostol al Românilor.

După anul 1859 în care Austria pierde războiul cu Franța, ea este nevoită a mai slăbi frânele absolutismului și a-i introduce măcar până la un punct principiile constituționale.

Tendențele divergente ale naționalităților. — Cu toată aparența plecarea a guvernului din Viena către poporul român, în realitate acel guvern în frunte cu împăratul se reținu de la concesiile prea mari către acel popor, rețineri care provenea în fond din o neîncredere în protestările lui de fidelitate pe care germanii le socoteau numai interesate iar nu pornite din inimă ceace pentru poporul român cel mare și generos era o temere neîndreptățită. Indoiala întreținută în mintea guvernului central era însă hrănită de vechii, secularii dușmani ai neamului românesc: Sașii. Încă din 1850 sasul Iosif Bedeus de Schäsburg alcătuiase un memoriu în care califică pe poporul român de „barbar, lipsit de orice cultură și periculos pentru tron și dinastie”²⁵.

Românii cari nu aveau la aceea epocă nici un ziar al lor în Transilvania, răspund insultelor și calomniilor prin un ziar din Bucovina care purta însuși numele provinciei unde apărea precum și prin o broșură deosebită²⁶. Cu acest prilej amintim o broșură mai veche scrisă în 1842 nu numai în limba germană, dar chiar de un sas Ștefan Ludovic Roth (împușcat în 1849 în Mai) în care apără părerea că nu s’ar putea impune limba maghiară tuturor locuitorilor. În capitolul al VI-lea *Pan-slavismus oder Valachia und Ardel*: Roth spune: „Nu este nevoia de a se decreta o limbă națională, căci o astfel de limbă o posedăm. Nu este cea germană, nici cea maghiară ci limba română. Lucrul nu poate fi tăgăduit”²⁷. Ceeace voia să zică că atunci eși nevoia de înțelegere între un sas și un maghiar ei întrebuințau idiomul valah care în acest fel eși limba națională. Acest sas care susținea și necesitatea unui imperiu daco-

²⁴ *Ibidem*, p. 166.

²⁵ Barițiu, l. c. p. 624. Ziarul vienez *Die Presse* No. 176 din 1870 scrie n acelaș înțeles.

²⁶ *Bucovina*, 4 Oct. 1848 — 20 Sept. 1850, gazetă românească pentru politică, religie și literatură. Cernăuți. Red. George și Alex. Hurmuzaki.

²⁷ *Der Sprachenkampf in Siebenbürgen*, p. 47; Barițiu, l. c. p. 632, 654.

roman era însă un exemplu unic între Sași. Îndeobște acest popor nutria contra Românilor gânduri dușmănești ceea ce se vede întâi din ziarul *Siebenbürger Bote* din Sibiu care numește pe gloria cea mai curată a poporului român Avram Iancu, căpitan de hoți. În alt număr, același ziar îndeamnă pe Germani a spânzura pe câțiva Români, ceea ce aduce o protestare în destul de violentă a episcopului Șaguna. Tot de prin unelțirile săsești am văzut cum Românii cumpărasră pe nume privat casa pentru așezarea gimnaziului român din Brașov.

Așa dar Românii care ar fi avut interesusul a lupta alături cu Sașii împotriva Ungurilor erau dușmanii în ascuns și pe față de neamul ce ținea așa de aproape tocmai de guvernul central al împărăției.

Aceeași stingherie venise încă Românilor și din altă parte, din aceea a Sârbilor din Banat care mențineau pe Români de atâta timp în asuprire religioasă și școlară a mitropoliei din Carlovitz, de a căreia supremație Românii acuma voiau să scape cu orice preț.

Românii din Banat erau apărați din două părți, bisericeste de Sârbi sub ierarhia cărora Românii intraseră dela anul 1695; politicește și mai ales în limbă de către Unguri de care Banatul ascultă aproape dela așezarea Ungurilor în Panonia. În 1843 Eftimie Murgu care era Bănățean și pe care l'am cunoscut ca profesor de filosofie la Iași în 1833, dar care se reîntorsese în patria lui, este arestat sub învinuire că ar fi agitat contra statului maghiar. Tot Murgu luptă însă mult pentru despărțirea ierarhiei Românilor de Sârbi.

În 15/29 Iunie 1848 se ține o mare adunare la Logoș sub preșidenția lui Eftimie Murgu, pe șesul numit de atunci *Câmpul Libertății*. Adunarea ia poziție hotărâtă contra Sârbilor și Ungurilor decretează înarmarea poporului și aleg de căpitan suprem revoluționar pe E. Murgu, și impune limba română pentru judecătoria²⁸, așa rămaseră lucrurile și după sdrobirea revoluției maghiare; dar luptele bisericesti cu Sârbii și deputăția Românilor trimisă la Viena de revoluția din 1848 spre a reînvi stăruințele pentru instituirea unei episcopii românești în Banat despărțită de cea sârbească, înăspriră mult relațiile Românilor cu Sârbii. Episcopul diecezan din Timișoara Pantelimon Zsivkovici în înțelegere cu Buiaciei mitropolitul din Carlovitz opri în Octomvrie 1849, 70 de preoți români dela slujba bisericească și îi aduse arestați în Timișoara sub cuvânt că ar fi publicat proclamații revoluționare lucru ce se făcuse de servitorii tuturor confesiunilor ascultând de revoluționari de frică și de care fapte nici preoții români nu puteau fi învinuiți, decât doar dacă li se caută pricina²⁹.

²⁸ Gh. Popovici, *Istoria Românilor Bănățeni*, 1904, p. 297, 363, 365.

²⁹ *Ibidem*, p. Comp. Barițiu, l. c. p. 659.

Aceste frământări intervenite între popoarele care avuse interes a ținea împreună ei o întoarse cu toatele contra Ungurilor, slăbiră împotrivirea și făceau jocul elementului asupritor. Mai ales era primejdioase pentru Români dușmănia Sașilor care se bucurau de simpatiile puternice de rasă ale guvernului central deci și intrigau și ponegrau neconținut pe Români la Viena cu felurite pări care răciau tot mai mult pe guvernul central contra Românilor și le îngreuna poziția. Din această ținută și replică pentru ei, cu tot interesul ce-l avea Țurtea de Viena de a ocroti pe Români, pentru a slăbi pe Unguri, opri totdeauna la jumătate de măsuri până când ia sfârșit în urma unor vajnică evenimente din afară, ea se hotărî să jertfească cu totul pe Români dușmanilor lor celor mai înverșunați : Ungurii. Se văzu apoi cât era de prețuită în adevăr ideea de naționalitate în sânul guvernului austriac de pe aprecierea ei de către un consiliu de episcopi ai monarhiei adunați la Viena încă în 1849, care consiliu declară aspirațiile naționale cu o rămășiță din veacurile păgânătăței precum și felurimea limbilor (după turnul lui Babel) numai o urmare a păcatului și o depărtare de Dumnezeu³⁰. Sinodul acesta găsia lecuirea tuturor relelor numai în ascultarea de papă ca șef suprem al omenirii și în sânul bisericii catolice. Această părere rostită de oamenii bisericii fără înconjur, era părerea ce mișuna în mințile celor mai mulți; la oamenii politici înlocuit fiind papa cu împăratul iar biserica cu monarhia austriacă.

2. PERIOADA CONSTITUȚIONALĂ

Frământări culturale românești. — Guvernul austriac se hotărî după pierderile exterioare să mai astâmpăre nemulțumirea popoarelor monarhiei, prin concesii pe țărâmul libertăților și începu a tinde către o împărțășire și a poporului (sau mai bine zis a popoarelor din Austria) la conducerea statului. Bineînțeles că guvernul voia să-și dea arătarea că el concedă de bună voia lui oarecari căderi acestor popoare și dispune tot pe calea absolutistică măsurile care erau să îndrumeze monarhia spre o viață mai constituțională.

Împăratul adause către senatul (consiliul de stat) al imperiului mai multe persoane de frunte din toate țările monarhiei, și așezământul sub numele de senat întărit (Verstärkter Reichsrat) trebuia să pregătească trecerea dela absolutism către viața constituțională. Acest consiliu de stat sporit deschise ședințele sale în 31 Mai 1860 și ținu în anul întâi ședinți, până la sfârșitul lui Septemvrie. Din Ardeal a luat parte un

³⁰ Barițiu, l. c. p. 732.

ungur, Neculai Banffy, un șas, Carol Maayer din Brașov și un Român, Episcopul Andrei Șaguna. Mai luară parte ca Români din alte provincii ale monarhiei: Andrei Mocioni din Banat și baronul Neculai Petrini din Bucovina. Din Ungaria erau mai mulți între care și Gheorghe Mailat. Prezența Ungurilor și a Românilor în un corp deliberant nu putea să nu dea pe față antagonismul cel învechit și înrădăcinat al celor două popoare. Senatorul ungar Mailat, în un discurs al lui, rosti părerea cea atât de iubită poporului maghiar că „în Ungaria există numai o singură nație, cea maghiară, și că toți ceilalți cetățeni orice limbă ar vorbi se consideră de maghiari”³¹, sprijiniri care aduse o puternică înfruntare din partea lui Șaguna care apăra tocmai principiul protivnic acel al egalei îndreptățiri a naționalităților. În cuvântarea lui din 26 Septembrie Șaguna ceruse îndeplinirea a zece puncte „fără de care nu vor fi cu puțință nici binele în lăuntru nici puterea în afară. Aceste puncte ținteau între altele la constituirea autonomiei a provinciilor, la egala îndreptățire a tuturor națiilor și dreptul limbei la toate dregătoriile, învățământ confesional în limba națională, primirea tuturor naționalităților în toate dregătoriile Statului și anume nu numai în cele provinciale ci și în cele centrale. Se puse însă în desbatere și o chestie de principiu, dacă organizarea nouă ce era să se dea statului austriac era să fie centralistă sau federalistă. Federaliștii care erau în majoritate, susțineau însă părerea ca să se încuviințeze drepturi numai individualităților istorico-politice, astfel precum ieșiseră ele din trecutul monarhiei; chestie care înălțura cu totul orice drept de participare al Românilor la conducerea Statului sau la foloasele ce ar fi rezultat din noua lui întocmire. Această chestie a principiului pusă la vot obținu 34 pentru federaliști, 16 pentru centraliști iar 6 omiteri între cari și Șaguna răspinseră ambele proiecte; întâi și federalismul alterat prin adausul făcut nu putea fi în folosul Românilor. Cu toate relațiile cele în aparență foarte prietenoase cu curtea imperială soarta Românilor nu prea înainta deloc, ba din contră se arăta în destul de amenințătoare, aceasta cu atât mai mult că senatorul Ungur comitele Apponyi declarase dela început că „convocarea acestui senat imperial a provocat nedumeriri în sânul poporului maghiar căruia nu-i convine ca reprezentanții săi să discute împreună cu acei ai altor popoare, însă numai cu Unguri în parlamentul lor propriu”³². Românii însă văzând cum le merg trebile politice, se abătură iar pe calea culturală reînviind silințele lor pentru înființarea unei mari societăți de învățătură propășire și intelectuală și economică,

³¹ Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 188. Constituirea senatului imperial vezi în Păcățeanu, *Carlea de aur*, II, p. 36.

³² *Ibidem*, p. 190. Păcățianu, *Carlea de aur* III, p. 12.

siliinți începute însă din anul 1842. Anume în 1860, cele două căpîenii bisericești, cel unit și cel ortodox, în fruntea a 176 de bărbați mai de seamă ai cugetării și condeului din Ardeal, cer dela guvernator, principele de Lichtenstein, voia să se poată aduna în Sibiu pentru a întocmi o societate literară și economică. După multe tratări se ajunge abia la rezultatul că „societatea nu trebuie să aibă un caracter exclusiv românesc și mai ales se oprește, ca această întovărășire să-și ia un titlu care să apară în ochii naționalităților ca o asociație cu tendinți exclusiv națională”. Românii cu toate manifestările lor adeseori exagerate de dinasticizm și de fidelitate către monarc, erau tratați cu aceeași neîncredere ca și Maghiarii și Italianii. La cele mai călduroase manifestări omagiale românești, din gură sau din pană, li se răspundea cu complimente, iar pe din dos dușmanii ziceau între ei: „Românii mint, căci voesc să ne înșele. Să nu le dăm nici un crezământ, să ne folosim numai de prostiile lor”³³. Această ținută a organelor oficiale austriace se explică dacă luăm în primire adâncile nemulțumiri pe care Românii din principate le aduseră Austriei prin purtarea lor în chestia Unirii și mai în urmă în îndoita alegere a principelui Cuza, ambele aceste fapte politice realizate de Români în contra voinței vădite a imperiului Habsburgic și cu sprijinul Franței; adică tocmai cu puterea aceleia ce făcuse să cadă mai multe nestimate din cele adause de veacuri prin răpiri la coroana imperială. Cum putea însă să desfacă Austria poporul român în două părți și să favorizeze baștina, când cele două mari trunchiuri răsărite pe rădăcina ei otrăviau cu frunzișul lor poalele monarhiei austriace?

Și în aeevăr de mare, de neapărată nevoe era întărirea culturală a neamului românesc. De când Românii începuseră să între în funcții, urmând ei a sluji în altă limbă decât a lor, se siliau mulți din cei ce năzuiau la dregătorii a-și însuși idiomul străin în dauna limbii lor proprii, mulți alți și din cei mai de seamă ca Barnuț, Laurian, Papiu Ilarian, Maiorescu trecuseră în țările române. Imbulzirea către funcții subțiasse îndreptarea acea către preoție care mai înainte atrăgea toate puterile mai vii ale minții românești, încât multe parohii rămăseseră vacante, mai ales că mulți tineri se îndreptau acuma și către armată. Bărbații culți neatârnați care să nu umble după posturi publice, erau prea puțini, încât starea inteligentă română lăsa mult de dorit în toate privirile în țările de peste munți³⁴.

Cum am văzut însă, guvernul central voia să fixeze o ortografie românească, crezu că societatea literară ce se creia îi va putea ajuta în acest seop și dădu după multe trăgănări

³³ Barițiu, *l. c.* III, p. 29.

³⁴ Barițiu, *l. c.* p. 25—27.

voie de a se înființa. Comisia literară română fu alcătuită la început din Timotei Cipariu canonic dela Blaș, Ioan Popasu protopop, Gheorghe Barițiu ziarist, Gavril Munteanu director gimnazial, Ioan Pușcariu pretor cesaro — crăesc, Andrei Mușșanu translator, I. F. Negruțiu protopop autor, Vuternian protopop și Ioan Codru Drăgușanu ajutor de pretor, în total 9 persoane. Doctorul Paul Vasici era delegat al guvernului. După aceasta primă încercare care se vede că ieși spre mulțămirea guvernului, statutele societății fură aprobate și se începu a funcționa regulat dela 1861 înainte. „Dacă nu ar mai fi făcut nimic Români în 1860 spre dezvoltarea și consolidarea vieții lor naționale, posteritatea tot le ar fi datore cu recunoștință pentru înființarea Asociației”. Din lucrările ei în timp mai bine de jumătate de secol se vede cum Români și-au înprumutat ideile prin aceeași limbă maternă cum s'a dezvoltat la ei simțământul umanitar cum s'a desteptat tot mai mult conștiința națională, cum a înavuțit, netezit și purificat limba neamului, căpătând convingerea că și în această limbă se pot cultiva prea bine științele și artele, că se poate legifera și administra o țară și că nația română a intrat cu limba ei în concertul popoarelor neolatine, cele mai civilizate ale Europei.

Tot pe atunci se deschide cu mare greutate și mulțămită unor subvenții de câte 200 de galbeni dați de principatul român și gimnaziul din Brașov unicul ce da învățatură secundară în limba română și, dacă lucrul acesta așa de mic în aparență are așa însemnătate pentru Transilvania, este că acolo inițiativa privată trebuia să înlocuiască îngrijirea care în vremile noastre cade de obicei în sarcina Statului și acum inițiatorii trebuia să cerșească banii trebuitori de un popă el însuși neștiutor de carte, dar care înlocuia luminile ce-i lipsiau prin căldura inimii și iubirei neamului³⁵.

Tot pe atunci începu să se tipărească *Gazeta Transilvaniei și Foaia pentru Minte*, cu litere latine se înlătură oprirea intrării de carte și tipăritura din principate, înlesnindu-se iar atingerea întru cât două mari ramuri ale poporului român care se manifestaseră pe calea simțământului și a facerii de bine prin harazirea banilor din partea principatelor pentru gimnaziul din Brașov. Aceste danii făcute Transilvănenilor din partea Românilor din Moldova și Muntenia începură mai demult, încât sprijinirea gimnaziului brașovan era numai urmarea mai departe a unei serii acum începute.

Încă din 1846 Graful Scarlat Rosetti (ai căruia părinte fusese înălțat la acest rang de împăratul Carol al VI-lea și care convenise de mai mult timp împreună cu alt boier la apele minerale din Transilvania, cumpăraseră în comuna Vâlcele (El-

³⁵ Barițiu, l. c. III, p. 22—33.

lăpatak) loc de casă parohială și casă de școală iar Neofit mitropolitul Ungro-Vlahiei, spatarul Costache Ghica, Alecu și Dimitrie Filipescu și câteva boieroaice muntene rădicaseră o biserică de piatră în aceeași localitate. Pe la 1855 graful Rosetti depune la episcopia din Sibiu 1000 de fiorini cari să se dea ca premiu pentru cea mai bună Istorie a Românilor, având tot el a suporta costul tiparului. Neprezentându-i până în 1860 încă nici o lucrare istorică, Graful Rosetti schimbă premiul pentru traducere de autori vechi anume 1000 de fiorini pentru Tacit, adăogând câte 500 de fiorini pentru Suetonius și Iornardes. S'a găsit în aceste vremi așa de turburate numai Gavril Munteanu directorul gimnaziului de Brașov care să facă traducerea lui Suetoniu. Se mai făcuseră și altă încercare de a se traduce autori latini. Așa Ioan Antonelli profesor la Blaș tradusese în 1851 pe Tit Liviu. Ioan V. Rusu alcătui tot pe atunci o Istorie a Transilvaniei pe care o tipărise mai târziu (în 1864). Tot pe atunci se tipărește la Iași Cronicul lui Șincai iar în 1855 apare la Blaș studiile filologie ale lui Cipariu asupra limbii române, intitulat *Acte și Fragmente* și în 1854 Istoria bisericească pe scurt de Basiliu Ralea și în 1860 cea mai cuprinzătoare a lui Șaguna în două volumuri³⁶.

Aceste erau slabele reînceputuri de cultură românească și valurile cele atât de răscolite ale vieții politice și al îngrijirii atât de vajnici pentru viitorul neamului.

În Banat însă se urma mai departe lupte înverșunate pentru scoaterea Românilor din jugul bisericii sârbești și, după Eftimie Murgu se iviseră alți bărbați ca frații Mocioni și Godsu care să ducă mai departe lupta, ajutați fiind și de marele ocrotitor al vieții naționale românești din acele timpuri, episcopul Andrei Șaguna care pe atunci sprijinea la Viena cauza poporului său și îndemna constituirea unei mitropolii românești neatârnată în țările de peste munți.

Dacă adăogim la cele spuse nici împrejurarea că Românii erau mâncați în Banat de Sârbi prin biserică, de germani prin școală și viața socială, în Maramureș, Ugocea, Satumare (Crisiana) prin maghiarizm și rutenizm tot așa în Bihor unde preoții abia uneori ținea predici la poporul român în limba maghiară³⁷, atunci vom putea prețui în adevărata ei valoare întocmirea Asociației Transilvane pentru cultura și limba română.

Diplome imperiale din 20 Octombrie 1860. — Din lucrările întâiei sesiuni a senatului imperial ieși Diploma împărătească din 20 Octombrie 1860 care introducea constituționalismul în viața politică a monarhiei austriace. Cu toate că aceste diplome

³⁶ Barițiu, l. c. IV p. 99—103.

³⁷ Barițiu, l. c. p. 35—36.

primea teoria individualităților istorico-politice și deci tăgăduia Românilor dreptul de a se constitui în un corp aparte, totuși ca le aducea un câștig însemnat prin declararea autonomiei Ardealului. Românii care alcătuiau majoritatea locuitorilor țării nădăjduiau că vor putea lua în mână prin majoritatea lor și dieta conducerii provinciei autonomă și deci favoriza elementul românesc care să se bucure și el de veniturile țării strâns mai mult din sudoarea poporului român³⁸.

Șaguna, văzând schimbarea situației politice a țării, convoacă în Octombrie 1860, după închiderea lucrărilor senatului imperial al doile sinod al bisericii ortodoxe române. Din debaterile lui, Șaguna și cu alți bărbați frunțași ai Românilor, luară curajul a cere dela împăratul nimic mai puțin decât *namirea unui Român de cancelar în Ardeal*³⁹.

Cum lesne ne putem închipui această cerere a Românilor nu fu ascultată și guvernul austriac numi în posturile de guvernator și cancelar al Ardealului tot unguri și anume guvernator pe Emeric Micio iar cancelar pe Francisc Kemeny, adică doi oameni din acea nație pe care o știa cea mai dușmană a monarhiei austriace și nu dintre Români care îi erau supușii cei mai credincioși — aceasta din pricină că Austria se temea de *turburătorii Unguri* și cum am văzut nu avea încredere în Români.

Sinodul fusese numai îndrumarea pentru adunarea unei conferințe naționale care se deschise sub președinția ambilor capi bisericești în 1 Ianuarie 1861, și era alcătuită din 159 de membrii. Se hotărăște ca să se declare nația românească de nație politică; că toți Români sunt frați de sânge fără a se privi la ritul de care se țin (cel unit sau cel ortodox). Tot în această conferință se votează și bazele legii electorale celei nouă anume ca proprietatea de pământ fără privire la întăbulare, venitul anual de 50 de fiorini, situația de preot, învățător, avocat, inginer, doctor, farmacist să dea drept de a fi alegător⁴⁰.

În urma acestei conferințe naționale românești, se deschide o alta mixtă compusă de Maghiari, Sași și Români în 11 Februarie la Alba Iulia în care se repetă tesa punerea la urmă a Românilor chemându-se pentru cei 500.000 de Unguri trăitori în Ardeal 24 de deputați, pentru cei 200.000 de Sași 8 și pentru cei 1.400.000 de Români tot 8, din acelaș motiv care determinase și numirea a doi unguri în fruntea guvernului țării. Reprezentanții Românilor și mai ales cei doi capi bisericești sprijini părerea susținută și de Unguri în preajma revoluției lor din 1848 că „naționalitatea e mai scumpă decât

³⁸ Ion Lupaș, I. c. p. 195.

³⁹ Barițiu, III, p. 64.

⁴⁰ *Ibidem*, III, p. 76—77.

libertatea și că ei nu vor putea desbata chestia unirei cu Ungaria decât după ce Românii vor fi recunoscuți de nație politică a țării, principiu pus încă de marea adunare din Blăș". Șaguna adăoga că „nația română înțelege sub libertate starea cea normală a patrii sale constituționale care să-i asigure viața, onoarea și averea ei; iar sub luminare înțelege folosirea darului vieții constituționale bazat pe egala îndreptățire cu privire la religia și naționalitatea sa, și la cultura și întrebuințarea limbii sale naționale”⁴¹.

Mai căută Șaguna să arate binele ce rezultă pentru monarhia austriacă din diversitatea popoarelor și a limbilor ce o alcătuiesc, temă pe care îi greu de sprijinit decât doar prin sofisme „meșteșugite”⁴².

Ungurii bine înțeles au apărat și aici și, lucru neașteptat prin organul lui Haynol episcop diecezan al Romanilor uniți păstrară legea din 1848 cu unirea Transilvaniei cu Ungaria și toate consecințele ei și această rezoluție a și fost votată cu 27 de voturi, 24 ale Ungurilor și 3 Sași să și alipească de ei.

Din punctul de vedere unguresc desbaterea unei legi electorale pentru Transilvania era ceva de prisos, lucru ce tocmai Românii cereau din răspuțeri, întemeindu-se pe diploma împăratului din 20 Octombrie 1860 care declară Principatul Transilvaniei despărțit cu totul de Ungaria și constituit în chip autonom.

Ungurii, după închiderea conferinței mixte, aleargă la Viena pentru a stărui să fie o singură dietă, aceea din Pesta, ceea ce însămnă ca împăratul să-și calce însuși a lui Diplomă⁴³.

Dieta Transilvaniei din 1863—64. — Constituția din 20 Octomvrie 1860 a făcut să se retragă ministerul absolutist al lui Schwartzenberg și să se întocmească cu unul constituțional sub Schmerling, om cunoscut pentru principiile sale plecate către această formă de ocârmuire. Schmerling însă era centralist hotărât și lui i se părea că chiar constituția din 1860 înclina prea mult spre federalizm. Noul ministru propunea modificările aduse, să strângă mai mult puterea la centru, creând un parlament compus din 343 de membri. Pentru a măguli și ademini Ungaria, i se recunoaște dreptul de a trimite ea singură 85 de deputați, pe când marele principat al Transilvaniei avea să trimită numai 26, Croația 9, Dalmația 5 și a. m. d.

Patenta însă în loc de a îmblânzi pe Unguri, îi dispun încă și mai rău contra guvernului central. Ei cereau curat și fără încunșur restituirea constituției din 1848, și mai ales unirea

⁴¹ Ioan Lupaș, *l. c.* p. 199.

⁴² *Ibidem*, p. 200.

⁴³ Barițiu, *l. c.* III, p. 98.

Transilvaniei cu Ungaria. Pentru a constrânge pe guvernul din Viena, Ungurii refuză de a plăti contribuțiile care se încasau numai pe calea execuției și nu se supun la recrutarea armatei. În 1861 rămășițele de dări din Ungaria se urca la 30.000.000 de fiorini! Românii în imensa lor majoritate și cu puține excepții dintre Maghiari cereau mereu prin petiții către guvernul central autonomia țării lor, împărțășirea lor la dieta Transilvaniei și în parlamentul central. Ungurii prin răspunsurile lor combăteau din toate puterile aceste năzuinți ale românilor și când aceștia invocau numărul lor covârșitor pentru dobândirea unor drepturi echivalente, Ungurii le răspundeau că tocmai acest număr al lor prea mare i-ar face primejdioși, pentru monarhie, căci unirea principatelor române în un singur Stat ar îndemna fără îndoială neamul spre visul Românilor: Imperiul Daco-Roman. Se mai întâmpina că Românii nu ar putea răzbi numai cu numărul masselor lor brut, și că le ar trebui și dovada culturai intelectuale și a proprietății de pământ. În această privire Românii răspundeau victorios că votul lor major nu ar fi de disprețuit, iar în ce privește pământul, cele 250.000 de familii de țărani români stăpâneau $\frac{1}{4}$ din pământul Ardealului iar cele 5000 de familii nobile maghiare numai $\frac{1}{4}$. Apoi în Săsime, iarăși întinderea cea mare a pământului era în mâinile poporului român și nu în acele ale Sașilor⁴⁴. Acest rezultat fusese obținut în urma legilor de împrăprietărire din 1848 — 1854.

Părerile din conferința mixtă din 11 Februarie fiind așternute monarhului; el hotărăște în 26 Martie 1861 să răspingă opinia majorității acelei comisiuni care sprijină unirea Transilvaniei cu Ungaria și obligă pe guvernul țării să facă alegerile în Transilvania pe baza unui cenș de 8 fiorini minimum plătit de orice locuitor, de orice neam și limbă ar fi. Ungurii nu voiau cu nici un preț să primească această bază pentru alegeri și de aceea, când împăratul ordonă prin rescriptul său din 26 Martie 1861⁴⁵, alegerea dietei transilvane și deschiderea ei pentru ziua de 4 Noembrie, guvernul acelei țări, în loc să se supună răspunde prin un protest motivat foarte lung, că nu ar putea să o facă. Tot pe atunci se desbătea chestia națională a Românilor și în dieta din Pesta și în casa Magnaților. În aceasta din urmă unul din cei 3 senatori Români rosti cuvintele memorabile, „Unde ar fi ajuns până acum Ardealul, această Spartă mică (trebuia să fie mare), dacă ar fi avut atâția cetățeni liberi câți iloți a avut”⁴⁶.

Dieta din Pesta care refuzase a trimite deputați la parlamentul din Viena fu dizolvată și rămânea acum să se într-

⁴⁴ Barițiu, *l. c.* III. p. 88.

⁴⁵ *Ibidem* p. 107.

⁴⁶ Ioan Lupaș, *l. c.* p. 206.

nească cea din Ardeal aleasă după dispozițiile rescriptului imperial și pentru convocarea cărei împăratul dă un nou rescript în ziua de 20 Septembrie 1860 după care se dispune deschiderea dietei pentru 1 Iulie acelaș an. Impăratul dispunea tot odată

Deputații români din Dieta Ungariei 1861.
Rândul de sus dela stânga spre dreapta : Vic. Babeș, Vic. Bogdan, Vasile Buteanu de Șomcuța Mare, Dr. Aur. Maniu, Gabr. Mihali de Apsa.

Rândul de jos dela stânga spre dreapta : Fil. Păscu, George Popa de Teiuș, Iosif Pop de Șomcuța Mare, Jean Popovici-Deșeanu, Sig. Popovici, Alois Vlad de Leliște.

Desenat după natură de N. Popescu. — Litografie. — Colecția Academiei Române.

că, regularea legală a referințelor de Stat ale nației române și ale confesiunilor ei, trebuia să formeze una din primele probleme ale dietei”⁴⁷. Se adună în grabă un congres la Sibiu în scopul de a aduce mulțămiri împăratului pentru buna voință ce

⁴⁷ *Ibidem*, p. 213.

arătase poporului român și se alege o comisie de 19 inși care sub conducerea lui Șaguna să pregătească textul adresei de mulțumire⁴⁸. O delegație de 10 persoane tot eu Șaguna în frunte înmână împăratului la Viena: acea adresă în ziua de 4 Mai 1863. Delegația este și de altfel bine primită. Ministrul Schemerling îi dă o masă la care principele Colorado și primarul Vienei închină paharul în sănătatea Românilor. Se părea deci din toate aceste fapte că Românii vor ajunge să răpună pe Maghiari.

Dieta Transilvană alegându-se după normele electorale fixate de rescriptul împăresc din 26 Martie 1861, Românii izbutiră a avea în ea majoritatea relativă fiind deputații lor în număr de 46 față cu 43 de Unguri și 32 Sași. Împăratul mai chemând pe lângă deputații aleși și câte 11 senatori din sânul fiecărei nații numărul reprezentanților lor era de 57 pentru Români, 54 pentru Unguri și 43 pentru Sași⁴⁹, număr ce nu era în proporție cu acel al populației: 500.000 de Unguri, 200.000 de Sași și 1.400.000 de Români (și acest număr era luat după părținitoarele statistici maghiare). Deputații maghiari însă sfătuiți de Iuliu Andrassy și Coloman Tisza hotărăsc să nu ia parte la acest „Conventicul sau scupticina „Valacă”. Ceeace reținură pe Maghiari mai ales departe de dietă fusese învoierea rescriptului imperial să se folosească în desbateri fără alegere toate trei limbile țarei, iar legile dietii să fie redactate iarăși în toate trei limbile. Numai trei deputați unguri apăruse în dietă: Comitele I. Belti, I. Nemeș și armanul Lazlofy⁵⁰. În urma acestei abțineri rămăsese în dieta Transilvaniei numai deputații Românilor și ai Sașilor. Această ținută a Maghiarilor puse în îngrijiri pe Sași de oarece îi lăsă în fața unei majorități române, dar ea neliniștește și pe Români care se temeau ca hotărârile luate de o dietă stirbită să nu fie valabile. Deputatul sas Trauschenpils recunoaște că „a sosit timpul ca această țară să fie o patrie adevărată și pentru nația română care a fost atâta vreme abia tolerată în principatul ardealului; căci prin aceasta se face numai un act de dreptate din partea acestei diete”⁵¹. După desbateri de o săptămână proiectul comisiei care încuviința nației confesiunilor Românilor egalitate deplină cu celelalte nații și confesiuni ale Ardealului se votează în unanimitate.

Tot atunci se alege 26 de deputați din dieta ardeleană pentru parlamentul din Viena. Împăratul întărește și sancționează acel articol fundamental în ziua de 26 Octomvrie 1863 făgăduind că „acel articol va fi observat de el însuși cât și se

⁴⁸ Ioan Lupaș, *l. c.* p. 211.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 215.

⁵⁰ Barițiu, *l. c.* III, p. 170; 196.

⁵¹ Ioan Lupaș, *l. c.* p. 219.

va face să fie observat de toți credincioșii lui”⁵². Cât de scurt traiu, avea să ducă această împărătească făgăduință!

Încă din anul precedent pe la 1860, cereau împăratul dela Comitele Banatului ca să i se supună un proiect de lege prin care drepturile locuitorilor Ungariei care nu vorbesc limba maghiară, relative la dezvoltarea limbii și a naționalității lor, să fie stabilite acurat și cu precizie⁵³, după acest act mai urmează o a doua sesiune a dietii ardeleno în decursul anului 1864.

În acest răstimp schimbările exterioare aduseseră zdruncinarea cabinetului Schemerling și cu dânsul și clătinarea tuturor foloaselor dobândite de Români în contra tendinței cotropitoare a Ungurilor. Înainte însă de a trece la expunerea acestei deslegări, atât de tragic a conflictului româno-maghiar, trebuie să arătăm însemnătatea dietei transilvane din 1863—1864 pentru viața și soarta poporului român din această țară, și deci pentru soarta întregului neam care este strâns legată de baștina lui din cetatea Carpaților. Pentru întâia oară în lungul și de 6 secolii Români apăreau iarăși în congregația ardealului cum se petrecea lucrul pe la începutul stăpânirii maghiare. Nu numai atâta se reînnoiră de guvernul central al Vienei și împăratul Austriei dreptul poporului român de a constitui a patra nație politică a țării și confesiunilor de care el se ținea punerea pe aceeași treaptă cu vechile religii recepte. Nația românească începea de a mai fi privită numai ca tolerată în Ardeal „pentru folosul primei nații și al regnicolilor” Disprețul cu care ea fusese tratată până atunci făcu loc unei considerări din ce în mai de seamă documentată prin toastul rădicat în cinstea delegațiilor ei la banchetul oferit în Viena, și mai ales prin faptul până atunci neuzit ca împăratul însuși să subsemne numele său cu scrisoare românească, *Franciscu Iosifu*. Se hotărîse de dietă și împăratul sancționase dispozițiile ca limba română să poată fi întrebuințată după voință în debaterile dietei și să fie îndatoritoare publicarea și în ea a hotărîrilor și legilor votate de dânsa. În tribunale era să răsune tot această limbă, în treburile Românilor, în școale era să fie propuse științele prin organul ei, faptele române puteau pași mai libere la lumina zilei și naționalitatea română putu înfățișat răsufila.

De și deputații români nu pătrunseseră în dietă în proporție cu numărul populației lor, totuși începutul care tot le dăduse o majoritate relativă și care ajunsese a face ca și Sașii să fie pe partea lor, de oarece articolul cel fundamental despre reala îndreptățire a nației române trecuse cu unanimitate, lăsa

⁵² Cartea de documente dela Dieta Ardealului 1864. Citată de Ioan Lupaș, l. c. p. 223.

⁵³ Barițiu, l. c. p. 186. Asupra lucrărilor dietei transilvane vezi vol. III a lui T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*. 1862—1864).

să se întrevadă o propășire neîncetată a numărului reprezentanților români cari erau să țină pasul cu îmbunătățirea stărilor economice. Ardealul era să ajungă cu timpul sub conducerea aceluiași popor căruia el aparținea în realitate după număr și vechime.

Soarta poporului român era să fie schimbată. Nu era să mai cerșească ci să comande, nu era să mai plângă și să se vaiete, ci să cânte și să se veselească; era să-și desvolte puterile trupești și sufletul după nevoile sale ca să devină un sprijin puternic al întregului neam. Evoluția istorică a vrut însă să stângă facla abia aprinsă și să arunce pe poporul român iar în întunecul asuprimii iar în primejdia pierderii naționalității sale. A mai fost doar în istorie de aceste întunecări a stelelor strălucitoare de pe cerul românesc; dar evoluția lui suitoare care-l duse spre destinuri vrednice de înalta lui ființă a aprins fără încetare altele pe întinsa lui țară. Mai vezi și acum această strălucire însă de un moment a soartei lui întunecate a arătat încotro se vor îndrepta pașii viitorului, precum lumina revărsată de spada lui Mihai Viteazul! care și ea a apus, a arătat calea către ținta supremă a strădaniilor neamului românesc.

Prăbușirea finală. — Încă în a treia sesiune a parlamentului din Viena se manifestase o discordanță între modul cum monarhul și acei în care privia însuși parlamentul imperiului pe deputații transilvăneni. Pe când împăratul arăta simpatiiile lui pentru acești și pentru reprezentanții ei mai ales în discursul de deschidere în care arăta bucuria sa pentru progresul pe care activitatea constituțională o făcuse în marele său principat al Transilvaniei, mare parte din parlament privea pe deputații acelei țări ca niște oaspeți supărăcioși cari ar fi adus abținerea Ungurilor dela lucrarea comună. Și era invădat că pentru *interesul* monarhiei era de preferat împărțirea Ungariei la parlamentul din Viena decât frântura ei, Transilvania. Dreptul nații bine înțeles fu pentru acesta din urmă, dar în chestii politice dreptul cel tot deauna lăsat îndărăptul interesului iar interesul îl stăpânește puterea. Monarhia era să fie mai tare prin alipirea Ungariei de ea decât prin aceea a Transilvaniei, deci era natural să se găsească în parlamentul vienez și partizani ai *dualismului*. Această idee se manifestase în sânul poporului maghiar ca formă de organizare nouă a monarhiei habsburgice, din momentul ce Ungurii simțiseră întoarcerea simpatiilor monarhului către Români și cuvântul căzuse de mai multe ori că în desbaterile furtunoase ale timpului. Acuma în a treia sesiune a parlamentului din Viena, ideea dualismului revine cu mai mare putere alipită de stăruința îndepărtării parlamentului de grupul transilvănean. Și

în această sesiune acel care ia apărarea noului sistem de organizare acel dualist, nu este doar un Ungur din cari erau câți vrei și în parlamentul din Viena, ci era german din Stiria, Mauriciu Kaiserfeld.

El apăra cu căldură și convingere sistemul dualist. Deputatul german părea preocupat mai ales de o împrejurare anume precumpănirea numerică pe care o aveau popoarele negermane în parlamentul central al căror număr mai ales dacă ar fi urmat-o Ungurii putea ușor forma nu numai majoritatea dar chiar $\frac{2}{3}$ din glasurile totale ceea ce ar fi pus pe deputații germani în proporție de inferioritate față cu celelalte popoare ale monarhiei și ar fi primejduit caracterul german de până acum al monarhiei; aceasta ce căuta tocmai a fi salvat prin sistemul centralist⁵⁴.

Dacă se separa parlamentul în două, unul al Ungariei și altul al Austriei, aceasta din urmă se putea răzima pe o majoritate germană în propria ei țară. Interesul dualist era deci reclamat nu numai de Unguri și chiar și de unii austriaci ce făceau din cauzele arătate interesul împărăției.

Pe când însă în parlamentul austriac se dădea pe față tendințele dualiste, tratări de acelaș fel se urma în taină cu aristocrația maghiară, tratări care tindeau înainte de toate la răsturnarea lui Schimerling, protivnicul Ungurilor.

Cu toate aceste manifestări favorabile Ungurilor răsărite în parlamentul din Viena, împăratul urma linia lui plăcută Românilor, înființând în 26 Decembrie 1864 mitropolia ortodoxă în care numi ca titular pe favoritul său episcop român, Andrei Baron de Șaguna și despărțind deci biserica ortodoxă română de cea sârbească din Carlowitz. Mitropolitul mergând în fruntea unei deputații și mulțămind capului Statului primi din partea monarhului următorul răspuns măgulitor: „Mă bucur că am putut împlini dorințele Românilor din Ungaria, Transilvania și Confiniile militare prin reînființarea mitropoliei. Recunosc credința și alipirea Românilor către tron de care și au dat probe neîndoioase în cele mai grele împrejurări. Mă mai bucur că pot saluta de arhiepiscop și Mitropolit pe un bărbat prea meritat pentru tron și patrie, în care Eu pusesem și toți Românii greco-orientali avem deplină încredere”⁵⁵.

⁵⁴ Erau în parlamentul din Viena 343 de deputați din care 84 germani, 85 Unguri, 26 ardeleni, 9 croato-sârbi, 54 Boemi, 22 Moravi, 38 galițieni, 25 Lombardo-Venețieni. Dacă socotim încă pe Germanii dietei ardeleni (11) și pe acei ce se mai alesese ca Unguri și în alte părți ale monarhiei, precum pe de altă parte și unicul loc german ca în Stiria, Carintia, Carniolia pătrunsesse și Slavi printre germani, putem socoti 100 de Germani față cu 243 de negermani. Comp. Barițiu, III, p. 286.

⁵⁵ Barițiu, I. c. p. 297.

Câteva zile după rezoluția aceasta privitoare la mitropolia românească, împăratul sancționează prin un răsript din 5 Ianuarie 1865 și articolul II al legii votat de dieta transilvană privitor la folosirea celor trei limbi în afacerile oficiale ale țării⁵⁶. Ca un răspuns la aceste favoruri împărătești în-cuviințate Românilor, Ungurii deschid în Viena un ziar nou „cu care preparau terenul pentru o apropiere și împăciuire”⁵⁷, cu germanii ceace nu se putea face fără jărtfirea poporului român.

Care din cele două curente era să iasă învingător, aceasta avea să o hotărască, ca totdeauna în istorie, nu oamenii, ci puterea împrejurărilor.

Anume pe atunci începutul anului 1865 relațiile între Austria și Germania se încordaseră tot mai mult, din pricina Condominiului districtilor Schleswig și Holstein răpite în comun dela Danemarca în războiul din 1864. Cu toate că deocamdată convenția dela Gastein (14 August 1865) păruse a stămpăra încordarea atribuind fiecăreia din cele două state câte un district spre ocărnuire și anume Prusiei Schleswigul iar Austriei Holsteinul, neînțelegerile izbucniră curând din nou, mai ales din cauza deosebirei conducerii daraverilor lăuntrice din partea celor doi guvernatori, Gabluiz acelu al Holsteinului favorizând prea mult partidul liberal danez pe care Prusia voia tot să-l comprime.

Bismark se jăluia la Viena; primi însă un răspuns așa de aspru încât se văzu în curând că numai un război putea să pună un capăt falsei atenții a condominiului din districtele cucerite. Așa stăteau lucrurile exterioare pe la sfârșitul lui 1865.

Austria văzând încotro mergeau trebile cu Prusia, se gândi a se apropia de Ungaria, lucru după care și Ungurii umblau cu mare râvnă. Ungurii fac pasul cel întâi poftind pe împăratul la cursele dela Pojon (Pressburg), unde monarhul ducându-se, i se face o primire din cele mai călduroase. Ca un răspuns la aceste drăgălășii, Francisc Iosif dăruiește Academiei de Științi din Pesta 15.000 de fiorini după care Academia voește să mulțamească împăratului prin o delegație în care ia parte și Francisc Deak. Impăratul spune că va primi deputația în reședința lui din Budapesta. Urărilor de bună venire ale primarului, împăratul răspunde că „este hotărît a îndestula pe poporul coroanei Ungariei și că va convoca dieta spre a afla dorințele lor, căci numai din înțelegeri între monarc și această parte a împărăției lui atârnă binele și puterea patriei”. Vivante entuziaste izbucniră la cuvintele împăratului. Urmară, audiențele a o mulțime de deputății între care și a academiei,

⁵⁶ *Ibidem*, p. 298.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 299.

apoi o masă mare, retrageri cu torțe și alte sărbătoriri care pecetluiau împăcarea lui Francisc Iosif cu Ungurii. În aceeași zi monarcul oprise activitatea tribunalelor militare și amnestiase pe toți delicvenții politici cari erau foarte numeroși. Totuși se vede că împăratul nu părăsise cu totul încă pe Români, de oarece tot atunci el înființează în Viena Curtea de Conturi pentru Transilvania numind ca președinte al ei pe L. B. Pop român și mai mulți alți români ca membrii. Ca un semn al întoarcerii împăratului către Unguri urmează însă numirea lui Gheorghe Mailat cancelar pentru Ungaria, iar Francisc Haller cancelar pentru Transilvania, ceea ce aduce demisia ministrului Schmerling. Cancelarul Transilvaniei fusese însă numit în chip provizoriu și oarecum ca subordonat celui Unguresc⁵⁸, iar la minister urmă în locul lui Schmerling, comitele Beleredi. Mai mulți magnați unguri sunt chemați în audiență privată de monarh în care se zvonise că el le-ar fi declarat că interesele superioare ale monarhiei și chiar ale casei sale ar cere ca el să se împace cu Ungurii. Pe lângă Unguri însă fu chemat la o audiență și mitropolitul Șaguna. Despre cele vorbite de el cu monarhul nu s'a răsuflat nimic. Cu toate acestea se înțelege că audiența nu putea avea alt scop decât de a mângâia pe Români cu vorbe și asigurări vagi, că poziția câștigată de ei nu va fi atinsă. S'ar părea după niște destăinuri nevrute ale lui Șaguna, că împăratul i-ar fi zis că „dacă Ungurii vor face concesiuni, atunci și lor se vor face, adevărat vor fi sacrificați fără milă”⁵⁹.

În urma acestor semne de rău prevestitoare urmează îndată mai multe fapte care le întăresc. Împăratul prin rescriptul său din 1 Septembrie 1865 (pe când începusea frecările între guvernatorii austriac și prusiac ai Schleswigului și Holsteinului) disolvă dieta Transilvaniei care votase despărțirea Transilvaniei de Ungaria și egala îndreptățire a celor trei limbi și convoacă o alta la Cluj de astădată pentru 29 Noembrie care urma să fie aleasă nu mai mult după dispozițiile din 1861 ci după acele vechi ale legii din 1791. În această dietă compusă din 189 de membri abia pătrunsese 34 de Români și 25 de Sași, elementul maghiar fiind într'o covârșitoare majoritate. Se ivi atunci în elementul român o mare și adâncă desbinare de păreri. Gh. Bariț propuse neparticiparea Românilor la dieta din Cluj și inaugurarea politicii de pasivitate; iar Șaguna invocând principiul *flere possum sed juvare non* sfătui ca Românii să iee parte la dietă și să apere acolo interesele lor⁶⁰. Se înșelau pasiviștii dacă credeau că prin imitarea aceea ce

⁵⁸ Barițiu, *l. c.* p. 313.

⁵⁹ Ion Lupaș, Șaguna, p. 231.

⁶⁰ Ion Lupaș, *Ibidem*, p. 233.

făcuseră Ungurii vor obține aceleași rezultate, căci puterea lor nu cântăria atâta cât cea a Ungurilor și împăratul în criza exterioară ce se îngreua pe fiecare zi, *avea nevoie de puteri*.

În dietă, Șaguna și grupul românesc atacă constituționalitatea dietei cu deosebire pe motivul că fiind ea aleasă pe baza legii din 1791 „care este pentru Români o reminiscență jalnică căci e reflexul unei instituțiuni bazată pe sistemul politică a celor trei națiuni recepte și nu recunoaște națiunea română ca egal îndreptățită și deci de a fi un factor al constituției țării”⁶¹. Deputații Unguri cer darea în judecată a lui Șaguna pentru această îndrăzneală. Deși lucru nu s'a făcut, dieta a votat unirea Ardealului cu Ungaria.

În acest timp războiul cu Prusia devenind tot mai neînălăturat și deci tot mai neînălăturată și nevoia împăcării împăratului cu Ungurii căci nu putea împăratul, în momentul când trebuia să facă front la doi dușmani de odată, Prusia spre nord și Italia spre sud-vest, să lase în spate o Ungarie nemulțămăită care amenința iar separarea ei de Austria.

Se elaborase în Iunie 1866 un proiect de regularea relațiilor dintre Ungaria și Austria pe baza modificării legilor din 1848. Lovitura dela Sadowa 3 Iulie 1866 desăvârși apropierea și zmulse împăratului toate concesiile în favoarea Ungurilor. Se organizează dualismul austro-ungar prin care Ungurii capătă mână liberă asupra provinciei lor *Transilvania*, pe care o vor hățui și o vor tortura de acum înainte cum le va plăcea spre a putea ajunge la marea țintă urmărită de micul popor maghiar de a-și mări numărul prin desnaționalizarea elementului românesc⁶².

Românii din Transilvania cu tot paralelismul dezvoltării lor cultural cu acei din principate, în privirea politicii urmează calea lor aparte căci dacă cultura unui popor este hotărâtă de factori sufletești și deci poate resfrânge în ea unitatea rasei, viața politică este determinată de împrejurări, și aceste trebuiau să fie cu totul altele la cele două grupe de Români, cei dela nordul și apusul și cei dela sudul și răsăritul Carpaților, tocmai din cauza strătăierii corpului lor național de urielele stăvili ale acestor munți.

Dacă în tot decursul istoriei lor, desfășurarea vieții românești în țările de peste piscuri urmă altă cale decât aceea a Românilor din poalele lor, dela 1848 încoace această soartă nu este numai deosebită ci chiar protivnică.

Am văzut anume că în acel an pe când revoluția Românilor contra Ungurilor ieșiră triumfătoare, cu ajutorul Rușilor, în țările române ea fusese cu totul zdrobită de Turci din în-

⁶¹ *Ibidem*, p. 234.

⁶² Asupra acestei chestiuni vezi Brode, *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*. Berlin 1895.

demnul Rușilor, că apoi în Transilvania Rușii fuseseră priviți ca liberatori de tirania Ungurilor, în țările române din protivă acei de cari suflarea românească voia să scape era tocmai stăpânirea rusească de aceia și zadarnici fuseseră silințele câtorva visători Români ca Bălcescu de a uni poporul român întreg în contra colosului dela nord, ceace ar fi trebuit să aibă întâi ca fapt premergător în Transilvania împăcarea și unirea Românilor cu Ungurii — adecă traiul cel liniștit între lupi și miei. Erau deci radical deosebite interesele Românilor din Transilvania de acele ale Românilor din principate și unirea lor în aceleasi năzuințe și aceleasi mișcări la 1848 era cu neputință.

Pe cât însă de divergență era situația politică a ambelor grupe de Români, pe atât de deosebită fu și albia politică în care de atunci înainte curseră destinul lor.

Românii din principate zdrobiți la 1848 rădicase în curând capul tot mai sus, până când ajunseră să-și vadă încununat visul lor cel mai apropiat, unirea țărilor surori, emanciparea lor de sub tutela străină și punerea soartei lor sub ocrotirea unei dinastii europene care încunună viața lor cu neătărnarea și regalitatea.

Românii din țările ungurești, învingători în revoluția din 1848, căzură îndărăpt și mai greu încă sub jugul de fără de care se crezuseră un moment mântuiți în anul 1866 care pentru Românii din principate însemnau un pas în întărirea organismului statului lor, pentru cei de peste munți, aduce o nouă prăbușire a visului lor de mântuire fiind din nou amenințați cu zugrumarea vieții lor naționale.

Un corp însă nu poate fi pe jumătate mort și pe jumătate trăitor sau moartea sau viața vor birui și vor stăpâni întregul. Incotro însă se îndreaptă evoluția istoriei românești?

Aceasta este deocamdată ascunsă în mărunțiile viitorului ⁶⁸.

---

⁶⁸. Aici se oprește manuscrisul lui A. D. Xenopol isprăvit în anii 1914. N. E.

TABLA ILUSTRĂȚILOR

	<u>Pagina</u>
Mihail Kogălniceanu	5
Alexandru Cuza în 1866	81
Doctorul N. Kretzulescu	87
Costache Negri	88
Poeți Contemporani din timpul lui Alexandru Ioan Cuza	105
Poetul Grigore Alexandrescu	108
Poetul Dimitrie Bolintineanu	111
Ion Ghica și Vasile Alecsandri	115
Membrii cari au hotărât detronarea lui Cuza Vodă	191
Ofițerii români cari au detronat pe Cuza Vodă la 11 Fevruarie 1866	196
Miniștrii și Locotenența Domnească, 11 Fevruarie — 10 Mai 1866.	207
Mitropolitul Andrei baron de Șaguna, ca episcop.	225
Deputații români din Dieta Ungariei 1861	237

TABLA DE MATERIE

	<u>Pagina</u>
Capul III. — Cuza Vodă și lovitura de stat	7
I. Lovitura de stat	9
Măsuri lăuntrice	9
Răsunetul în afară	11
A doua călătorie la Constantinopole	15
Lovitura de stat și răsturnarea	18
Legea rurală din 1864.	21
II. Dela lovitura de stat până la deschiderea ultimei legislaturi (2 Mai 1864—4 Decembrie 1865)	27
Călătoria lui Kogălniceanu în Oltenia	27
Adunarea cea nouă	30
Chestiunea religioasă și cea a mănăstirilor închinată	37
Capitulațiile și ereditatea	43
Mișcarea din 2 August 1865	47
III. Dela răscoala din August până la abdicare (4 Decembrie 1865—11 Fe- bruarie 1866)	64
Chestiunea abdicării	64
Sesiunea adunării	72
Răsturnarea	78
Capul IV. — Cultura în domnia lui Alex. Ioan I.	90
I. Cultura intelectuală.	93
Predominarea elementului politic	93
Starea școalelor	95
Literatura	99
Artele.	119
Științele morale	122
Cultura generală și științifică	129
Intinderea ideii române peste hotarele țării	134
Capul V. — Starea economică	139
I. Starea economică.	141
Moravuri administrative	141
Funcționarismul	144
Străinii. Evreii.	152

	<u>Pagina</u>
Starea financiară	160
Creșterea averii publice	168
Politica economică și domnia lui Alexandru Ioan I	172
Capul VI. — Locotenența domnească și Istoria Românilor subjugăți	
1849 — 1867	186
I. <i>Locotenența Domnească (11 Febr.—10 Mai 1866)</i>	189
Statutul lui Cuza Vodă	189
Plebiscitul cel nou	194
Situția exterioară	197
Mișcarea separatistă din Iași	199
Chestia strămutării Curții de Casație la Iași	203
Alegerea Principelui Carol	213
II. <i>Istoria Românilor de peste munți 1849—1867</i>	219
1. Perioada absolutismului 1849—1860	219
Favorizarea Românilor	219
Chestia urbarială	227
Biserica	223
Tendențele divergente ale naționalităților	227
2. Perioada Constituțională	229
Frământări culturale românești	229
Diplome imperiale din 20 Octombrie 1860	233
Dieta Transilvaniei din 1863—64	235
Prăbușirea finală	240

VN 0

11

1-1

U. C. BERKELEY LIBRARIES

C070914663

